

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN:2149-3243

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 33

Sayı/Number: 2

**Mayıs/May
ELAZIĞ 2023**

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

Firat University

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

The Journal of Social Sciences

Cilt/Volume: 33

Sayı/Issue: 2

Mayıs / May – 2023

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir ve TÜBİTAK, ULAKBİM TR Dizin, ASOS İndex ve EBSCO tarafından taranarak indekslenmektedir.

The Journal of Social Sciences is international refereed and indexed in TÜBİTAK, ULAKBİM TR Dizin, ASOS Index and EBSCO

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

The Journal of Social Sciences

p-ISSN: 1300-9702
e-ISSN: 2149-3243

YAYIN İLKELERİ / *The Principles of Publication*

Her yıl Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere üç sayı hâlinde yayımlanır.
This journal is published three be annually in January, May and September every year.

Dergide sosyal bilimler alanlarında Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanır.

In the Journal, Original articles written in Turkish or in any foreign languages are published in the area of social sciences

Yazılar yayın ve danışma kurulunun onayından geçtikten sonra yayımlanır.

Articles are published after the approval of editorial and advisory board members

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

All writers are responsible for the content of the articles.

Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring to the name of the journal.

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

Cilt/Volume: 33 Sayı/Issue: 2

BAŞ EDITÖR

Editor in Chief

Prof. Dr. Murat SUNKAR

EDITÖR

Editor

Doç. Dr. Abdulkadir ÖZDEMİR

İngilizce Dil Editörü

English Language Editor

Dr. Öğr. Üye. Naciye SAĞLAM

YAZI İŞLERİ

Editorial Secretary

Doç. Dr. Abdulkadir ÖZDEMİR

Yazışma Adresi / Correspondence

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
23119 - ELAZIĞ

Tel : 0-424-241 54 80
0-424-237 00 00

Fax : 0-424-233 21 80

e-mail: sbedergi@firat.edu.tr

Web:

<http://sosbe.firat.edu.tr/tr/node/128>
<http://dergipark.gov.tr/firatsbed>

Dizgi / Composition

Prof. Dr. Murat SUNKAR

Baskı / Print:

Fırat Üniversitesi Basımevi

Tel : +90 424 2370000/4495
ELAZIĞ – 2023

YAYIN KURULU / Editorial Board

Prof. Dr. Murat SUNKAR (Fırat Üniversitesi, Elazığ- Türkiye)
Prof. Dr. M. Ali ÖZDEMİR (Afyon Kocatepe Ün., Afyon-Türkiye)
Prof. Dr. İskender OYMAK (Fırat Üniversitesi, Elazığ- Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (İzmir Demokrasi Ün., İzmir- Türkiye)
Doç. Dr. Ali Akın AKYOL (Ankara HBV Üniversitesi, Ankara- Türkiye)
Doç. Dr. Abdunnur YILDIZ (Fırat Üniversitesi, Elazığ- Türkiye)
Doç. Dr. Abdulkadir ÖZDEMİR (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Dr. Öğr. Üye. Tamer KAVURAN (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)

DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Abdulhalim AYDIN (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet YATKIN (İnönü Üniversitesi, Malatya-Türkiye)
Prof. Dr. Enver ÇAKAR (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. Ergün YILDIRIM (Marmara Üniversitesi, İstanbul-Türkiye)
Prof. Dr. Erkan Turan DEMİREL (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN (Sakarya Üniversitesi, Sakarya-Türkiye)
Prof. Dr. Karl DONERT (Liverpool Hope University, Liverpool-UK)
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ (İnönü Üniversitesi, Malatya-Türkiye)
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. Ruhat YAŞAR (Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis-Türkiye)
Prof. Dr. Saadettin TONBUL (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK (İnönü Üniversitesi, Malatya-Türkiye)
Prof. Dr. Taşpolat SADIKOV (Karasayev BGU, Bişkek-Kırgızistan)
Assoc. Prof. Dr. Ion LIHACIU (Al. I. Cuza University, Iași-Romanya)
Sc. D. Prof. LU Aleksandr TSOI (Lodz University, Lodz-Polonya)

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

Cilt / Volume: 33

Sayı / Issue: 2

BU SAYININ HAKEMLERİ / Referees of The Issue

- Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi-Elazığ) aburan@firat.edu.tr
Prof. Dr. Ahmet Uğur NALCIOĞLU (Atatürk Üniversitesi-Erzurum) aunalci@atauni.edu.tr
Prof. Dr. Ali Rıza GÖKBUNAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa) argokbunar@hotmail.com
Prof. Dr. Ayhan KAHRAMAN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi-Kütahya) ayhan.kahraman@dpu.edu.tr
Prof. Dr. Ayten KİRİŞ AVAROĞULLARI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Muğla) aytenkiris@mu.edu.tr
Prof. Dr. Barış TAŞ (Çankırı Karatekin Üniversitesi-Çankırı) baristas@karatekin.edu.tr
Prof. Dr. Burcu ÖZCAN (Fırat Üniversitesi-Elazığ) bozcan@firat.edu.tr
Prof. Dr. Cengiz ÖZMEN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi-Kahramanmaraş) cengizozmen001@hotmail.com
Prof. Dr. Çiğdem ERDEM (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Ankara) cigdem.erdem@hbv.edu.tr
Prof. Dr. Emine Özlem YİĞİT (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi-Bolu) yigit_o@ibu.edu.tr
Prof. Dr. Emrah ÖZKUL (Kocaeli Üniversitesi-Kocaeli) emrah.ozkul@kocaeli.edu.tr
Prof. Dr. Ercan ALKAYA (Fırat Üniversitesi-Elazığ) ercanalkaya16@gmail.com
Prof. Dr. Ferit YUSUPOV (Kazan Federal Üniversitesi-Tataristan-Rusya) ferits@yandex.ru
Prof. Dr. Handan KÖKSAL (Trakya Üniversitesi-Edirne) handankoksal@trakya.edu.tr
Prof. Dr. Hatice Zümrüt TONUS (Anadolu Üniversitesi-Eskişehir) zguven@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. İskender OYMAK (Fırat Üniversitesi-Elazığ) ioymak@firat.edu.tr
Prof. Dr. İzzet KILINÇ (Düzce Üniversitesi-Düzce) izzetkilinc@duzce.edu.tr
Prof. Dr. M. Taner ŞENGÜN (Fırat Üniversitesi-Elazığ) mtsengun@firat.edu.tr
Prof. Dr. Meherrem MEMMEDOV (Bakü Devlet Üniversitesi-Azərbaycan) mammadovmaharam@gmail.com
Prof. Dr. Mehmet Ali SALAHLI (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Çanakkale) msalahli@comu.edu.tr
Prof. Dr. Mehmet Emre GÜLER (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi-İzmir) memre.guler@ikc.edu.tr
Prof. Dr. Muhammet Fatih ALKAYIŞ (İnönü Üniversitesi-Malatya) fatih.alkayis@inonu.edu.tr
Prof. Dr. Muhammet KOÇAK (Gazi Üniversitesi-Ankara) muhammetkocak@gazi.edu.tr
Prof. Dr. Muharrem GÜRKAYNAK (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta) muharremgurkaynak@sdu.edu.tr
Prof. Dr. Mustafa ALTUNOĞLU (Anadolu Üniversitesi-Eskişehir) maltunoglu@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. Mustafa BEKMEZCİ (Milli Savunma Üniversitesi-İstanbul) mustafa.bekmezci@toros.edu.tr
Prof. Dr. Müge DEMİR (Haliç Üniversitesi-İstanbul) muggedemir@halic.edu.tr
Prof. Dr. Münevver CAN YAŞAR (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi-Antalya) munevver2002@gmail.com
Prof. Dr. Nadide SEÇKİN (Kırklareli Üniversitesi-Kırklareli) nseckin@klu.edu.tr
Prof. Dr. Nejlâ AKLAN (Bursa Uludağ Üniversitesi-Bursa) adanurn@uludag.edu.tr
Prof. Dr. Selami ÖZSOY (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi-Bolu) ozsoy_s@ibu.edu.tr
Prof. Dr. Tahir BALCI (Çukurova Üniversitesi-Adana) thbalcii@gmail.com
Prof. Dr. Zeynep ÇİZMELİ OGUN (Ankara Üniversitesi-Ankara) zeynepogun1@gmail.com
Doç. Dr. Ahmet Serdar AYTAÇ (Harran Üniversitesi-Şanlıurfa) aserdaraytac@harran.edu.tr
Doç. Dr. Ali ACARAY (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi-Rize) ali.acaray@erdogan.edu.tr
Doç. Dr. Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT (İstanbul Üniversitesi -İstanbul) aslihanbeyazit@gmail.com
Doç. Dr. Aygen ÇAKMAK (Kırıkkale Üniversitesi-Kırıkkale) ayalp71@gmail.com
Doç. Dr. Beste DİNÇER (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi-Aydın) bdincer@adu.edu.tr
Doç. Dr. Burak Şakir ŞEKER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Ankara) seker.burak@hbv.edu.tr
Doç. Dr. Ceren ARK YILDIRIM (İstanbul Üniversitesi-İstanbul) ceren.yildirim@istanbul.edu.tr
Doç. Dr. Ceren YEGEN (Mersin Üniversitesi-Mersin) cerenyegen@mersin.edu.tr
Doç. Dr. Ceyhan OZAN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum) ozanceyhun@atauni.edu.tr
Doç. Dr. Cihan BAYRAKDAR (İstanbul Üniversitesi-İstanbul) cihanbyr@istanbul.edu.tr
Doç. Dr. Eda BEYDİLİ GÜRBÜZ (Düzce Üniversitesi-Düzce) edagurbuz@duzce.edu.tr
Doç. Dr. Eda Rukiye DONBAK (Adıyaman Üniversitesi-Adıyaman) edonbak@adiyaman.edu.tr
Doç. Dr. Elif ŞEŞEN (Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi-Muş) elifsesen@gmail.com
Doç. Dr. Elvettin AKMAN (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta) elvettinakman@sdu.edu.tr
Doç. Dr. Emine Özlem ATAMAN (Ege Üniversitesi-İzmir) ozlem.ataman@ege.edu.tr
Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Tekirdağ) eozsahin@nku.edu.tr
Doç. Dr. Eralp DOĞU (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Muğla) eralp.dogu@mu.edu.tr
Doç. Dr. Eray YAĞANAK (Akdeniz Üniversitesi-Antalya) erayyaganak@akdeniz.edu.tr

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

- Doç. Dr. Esra KELOĞLU İŞLER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Ankara) esrakeloglu@gmail.com
Doç. Dr. Fazlı YILDIZ (Balıkesir Üniversitesi-Balıkesir) fazli.yildiz@balikesir.edu.tr
Doç. Dr. Feride İmrana ALTUN (Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi-Bandırma) faltun@bandirma.edu.tr
Doç. Dr. Füsün ÇOBAN DÖŞKAYA (Dokuz Eylül Üniversitesi-İzmir) fcdoskaya@hotmail.com
Doç. Dr. Gencay KARAKAYA (İstanbul Ticaret Üniversitesi-İstanbul) gkarakaya@ticaret.edu.tr
Doç. Dr. Güngör ŞAHİN (Milli Savunma Üniversitesi-İstanbul) gsahin@msu.edu.tr
Doç. Dr. Hatice YALÇIN (KTO Karatay Üniversitesi-Konya) hatice.yalcin@karatay.edu.tr
Doç. Dr. Hülya ERCAN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi-Karaman) ehulya@kmu.edu.tr
Doç. Dr. Hürriyet ÇİMEN (Ardahan Üniversitesi-Ardahan) hurriyetcimen@ardahan.edu.tr
Doç. Dr. İbrahim Etem ZİNDEREN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum) ibrahim.zinderen@atauni.edu.tr
Doç. Dr. İsmail ÇELİK (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi-Ağrı) icelik@agri.edu.tr
Doç. Dr. İsmail EGE (Uşak Üniversitesi-Uşak) ismail.ege@usak.edu.tr
Doç. Dr. Kasım OYARÇIN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun) kasimoyarcin@gmail.com
Doç. Dr. Levent DUMAN (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi-Adana) leventduman@gmail.com
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Nevşehir) ltanrikulu@nevsehir.edu.tr
Doç. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi-Osmaniye) burhanettincoskun@osmaniye.edu.tr
Doç. Dr. Mehmet Ferruh HAŞILOĞLU (Atatürk Üniversitesi-Erzurum) fhasiloglu@atauni.edu.tr
Doç. Dr. Mehmet Sena KÖSEDAĞ (Erciyes Üniversitesi-Kayseri) mskosedag@erciyes.edu.tr
Doç. Dr. Mustafa KALE (Çağ Üniversitesi-Mersin) mustafakale@gmail.com
Doç. Dr. Nazan KAYTEZ (Çankırı Karatekin Üniversitesi-Çankırı) nazanunal@karatekin.edu.tr
Doç. Dr. Nihal Arda AKYILDIZ (Balıkesir Üniversitesi-Balıkesir) nihal.akyildiz@balikesir.edu.tr
Doç. Dr. Oğuz KOÇYİĞİT (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Çanakkale) ogzkcycgt@yahoo.com
Doç. Dr. Ömer BİLEN (Bursa Teknik Üniversitesi-Bursa) omer.bilen@btu.edu.tr
Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi-Tokat) omerfaruk.sonmez@gop.edu.tr
Doç. Dr. Özen YILDIRIM (Pamukkale Üniversitesi-Denizli) ozenyildirim@pau.edu.tr
Doç. Dr. Recep ÜNAL (Mersin Üniversitesi-Mersin) recepunal@mersin.edu.tr
Doç. Dr. Rengim SİNE NAZLI (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi-Bolu) rengimsine@gmail.com
Doç. Dr. Selman YILMAZ (Ankara Üniversitesi-Ankara) selyilmaz@ankara.edu.tr
Doç. Dr. Semra SARAÇOĞLU (Gazi Üniversitesi-Ankara) ssemra@gazi.edu.tr
Doç. Dr. Sevdâ KOÇ AKRAN (Siirt Üniversitesi-Siirt) sevdakc@gmail.com
Doç. Dr. Sezgin DEMİR (Fırat Üniversitesi-Elazığ) sezgin.demir@firat.edu.tr
Doç. Dr. Şeyda YILDIRIM (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa) yildirim.seyda@gmail.com
Doç. Dr. Şuayyip Doğu DEMİRCİ (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi-İzmir) suayyipdogus.demirci@ikc.edu.tr
Doç. Dr. Turgay ALAKURT (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi-Kütahya) turgay.alakurt@dpu.edu.tr
Doç. Dr. Ufuk ERDEM (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Ankara) ufuk.erdem@hbv.edu.tr
Doç. Dr. Umay OĞUZHANOĞLU (Pamukkale Üniversitesi-Denizli) uoguzhan@pau.edu.tr
Doç. Dr. Ümit ÇIRAKLI (İzmir Bakırçay Üniversitesi-İzmir) umit.cirakli@bakircay.edu.tr
Doç. Dr. Yıldız ABİK (Ankara Üniversitesi-Ankara) abik@ankara.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Düha KOÇ (Karabük Üniversitesi-Karabük) koc.ahmet@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Atilla ŞİRİN (Selçuk Üniversitesi-Konya) atillasirin@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Halil Fazıl ERCAN (İnönü Üniversitesi-Malatya) fazil.ercan@inonu.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YAKUT (Bingöl Üniversitesi-Bingöl) meyakut@bingol.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Osman TUZUN (Uşak Üniversitesi-Uşak) osman.tuzun@usak.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Özge Kutlu DEMİR (Mersin Üniversitesi-Mersin) ozgekutlu@mersin.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM (Ordu Üniversitesi-Ordu) seckinevcim@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Yunus NAMAZ (Fırat Üniversitesi-Elazığ) prayeryunus@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi. Ekrem BAHÇEKAPILI (Karadeniz Teknik Üniversitesi- Trabzon) ekrem61@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi. İ. M. V. Noyan GÜVEN (Kastamonu Üniversitesi-Kastamonu) noyan@kastamonu.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi. Sümeyye Hilal ÜÇÜNCÜ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Ankara) hilal.ucuncu@hbv.edu.tr

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Arkeoloji / Archaeology		
Mehmet Kayhan MURAT (Araştırma Makalesi) Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde Ele Geçen Sikkeler <i>Coins Unearthed in the Virgin Mary Church in Zeytinliada</i>	507 522	
Murat TÜRKTEKİ (Araştırma Makalesi) Eskişehir Külliüoba'da Bulunan Ayak Biçimli Bir Amulet Damga <i>A Foot-Shaped Amulet Stamp Found in Külliüoba (Eskişehir)</i>	523 533	
Coğrafya / Geography		
Emrah ŞIKOĞLU (Araştırma Makalesi) Elazığ Şehrinin Topolojik ve Tipolojik Sınıflandırması <i>Topological and Typological Classification of Elazığ City</i>	535 547	
Harun Reşit BAĞCI, Hediye KILIÇ (Araştırma Makalesi) Çıldır Gölü Havzası'nda (Ardahan-Kars) İklim-İnsan İlişkileri <i>Climate-Human Relations in the Çıldır Lake Basin (Ardahan-Kars)</i>	549 566	
Melike DURAK, İsa CÜREBAL (Araştırma Makalesi) Jeomorfoloji ve Arazi Kullanımı İlişkisinin Analizi: Edremit Çayı Havzası (Balıkesir) <i>Analysis of Geomorphology and Land Use Interaction: Edremit Creek Basin (Balıkesir)</i>	567 581	
Dil ve Edebiyat / Language and Literature		
Fatma KARAMAN (Araştırma Makalesi) Alman Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde Almanca Hazırlık Eğitimi: Firat Üniversitesi Örneği <i>German Preparatory Education in German Language and Literature Departments: The Example of Firat University</i>	583 597	
Mesut KÜRÜM (Araştırma Makalesi) Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağızlarındaki Alıntı Kelimelerde Dil Benzeşmesi <i>Language Convergence in the Words Borrowed in the Dialects of the Eastern Group in Turkey Turkish</i>	599 608	
Ömer KÜÇÜKMEHMETOĞLU (Araştırma Makalesi) Kazan Tatar Türkçesinin Arapçadan Alıntıladiği Kelimelerde Görülen Ses Değişimleri <i>Sound Changes in Words Taken from Arabic in Kazan Tatar Language</i>	609 616	
Süleyman Kaan YALÇIN, Mehmet ÖZEREN (Araştırma Makalesi) Azerbaycan Ağızlarında Uzun Ünlülerden Kaynaklanan Seslik İzler <i>Phonothèque traces caused by long vowels in the azerbaijan dialects</i>	617 624	
Eğitim Bilimleri / Education Sciences		
İbrahim Halil DOĞAN, Mesut AYDIN (Araştırma Makalesi) Demokrasi Konulu Haberlerin Yerel Basındaki Yansımalarının İncelenmesi (1946-1960 Malatya Örneği) <i>Examination of the Reflections of the News on Democracy in the Local Press (1946-1960 Case of Malatya)</i>	625 642	
Bilal ÜSTÜN, Lokman TANRIKULU (Araştırma Makalesi) Turizm Fakültesi Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğrenimi Bağlamında Üst Bilişsel Öğrenme Stratejilerinin Bazı Değişkenlere Göre Belirlenmesi <i>Determination of Metacognitive Learning Strategies for Tourism Faculty Students in the Context of Foreign Language Learning</i>	643 651	
Ebru POLAT, Ahmet TEKİN (Araştırma Makalesi) Üniversite Personelinin Bilgi Yönetimi Algılarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi <i>Investigation of Knowledge Management Perceptions of University Staff in Terms of Different Variables</i>	653 670	

Kübra DÖNER, Oğuz Serdar KESİCİOĞLU (Araştırma Makalesi) Sınıf Öğretmeni Adaylarının Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgileri ve Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumlarının İncelenmesi <i>Investigation of Primary Education Teacher's Attributes to Technological Pedagogical Content and Distance Education</i>	671 684
Mehmet Ali AYKUL, Ceyhan OZAN (Araştırma Makalesi) Kendi Kendine Öğrenme Öz Değerlendirme Ölçeğinin Uyarlanması ve Üniversite Öğrencilerinin Kendi Kendine Öğrenme Algıları <i>Adaptation of the Self-Directed Learning Self-Assessment Scale and The Self-Directed Learning Perceptions of University Students</i>	685 700
Sibel TOSUN, Nuray ALAGÖZLÜ (Araştırma Makalesi) The Effect of Interactional Strategy Training on Peer Collaboration and Interaction Patterns <i>Etkileşimsel Strateji Eğitiminin Akran İşbirliği ve Etkileşim Kalıplarına Etkisi</i>	701 718
Güzel Sanatlar / Fine Arts	
Kainat ÖZPOLAT (Araştırma Makalesi) Grafik Tasarım Öğrencilerinin "Afiş" Kavramına İlişkin Metaforik Algıları <i>Graphic Design Students Metaphorical Perceptions Regarding The Concept Of "Poster"</i>	719 727
Yavuz DENİZ (Araştırma Makalesi) Kültürler Arası Yolculukta İnsan Başlı Efsanevi Kuşlar <i>Human-head legendary birds in a intercultural journey</i>	729 741
İktisadi ve İdari Bilimler / Economics and Administrative Sciences	
Ahmet TEKİN (Araştırma Makalesi) Mükelleflerin Vergi Uyum Düzeylerinin Ölçülmesi: Akdeniz Bölgesi Örneği <i>Measuring Tax Compliance Levels Of Taxpayer: Sample Of The Mediterranean Region</i>	743 754
Alev ÜSTÜNDAĞ, Fatma Sena GÖKTAY, Fatma KALKANLI, Zeliha Nur GÜLGÜN (Araştırma Makalesi) Üniversite Öğrencilerinin Özel Gereksinimli Bireylere Bakış Açılarının İncelenmesi <i>Examining University Students' Perspectives on Individuals with Special Needs</i>	755 766
Ali YAĞCI (Araştırma Makalesi) Özel Güvenlik ve Koruma Ön Lisans Programı İçin Durum Değerlendirmesi: Eğitim Süreci ve İstihdamı <i>Situation Assessment for Private Security and Protection Associate Degree Program: Education Process and Employment</i>	767 782
Arzu TAY BAYRAMOĞLU, Huri Gül AYBUDAK (Araştırma Makalesi) Türkiye Ekonomisinde Okun Yasası'nın Geçerliliği: Genel İşsizlik ve Tarım Dışı İşsizlik Oranı Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz <i>The Validity of the Okun's Law in the Turkish Economy: A Comparative Analysis on General Unemployment and Non-Agricultural Unemployment Rate</i>	783 797
Asya ÇETİN, ARZU ÖZYÜREK (Araştırma Makalesi) Çocukların Suça Sürüklenmesinde Suça İlişkin Motivasyon İle Ebeveyn Tutumları Ve Duygu Dışavurumları İlişkisi <i>The Correlations Between Criminal Motivation, Parental Attitudes, and Expressed Emotion Levels in Juvenile Delinquency</i>	799 808
Aydın Ebrar GÜNAL (Araştırma Makalesi) İngiltere ve Türkiye'de Tüketici Örgütlerinin Tüketicinin Korunmasındaki Rolü <i>The Role Of The Consumer Organisations in England and Turkey on Consumer Protection</i>	809 820
Burcu GÖK, Yunus ÖZHASAR (Araştırma Makalesi) Glamping İşletmelerinde Asgari Standartların Belirlenmesi: Keşfedici Bir Nitel Çalışma <i>Determining Minimum Standards in Glamping Businesses: An Exploratory Qualitative Study</i>	821 830
Emre YAŞAR (Araştırma Makalesi) Relationship of Green Psychological Climate and Green Organizational Behavior: The Case of Hotel Businesses <i>Yeşil Psikolojik İklim ve Yeşil Örgütsel Davranış İlişkisi: Otel İşletmeleri Örneği</i>	831 844
Esmâ Ülkü KAYA, Gamze Ayça KAYA (Araştırma Makalesi) Üniversite Öğrencilerinde Empati İle Olumsuz Değerlendirilme Korkusu İlişkisi: Mizah Tarzlarının Aracı Etkisi <i>The Relationship Between Empathy and Fear of Negative Evaluation in University Students: The Mediating Effect of Humor Styles</i>	845 854

Katip KORKMAZ, Fevzi AKBULUT, Osman ŞENOL (Araştırma Makalesi) Düşük Gelir Grubu Ülkelerde Yeterli Gıdaya Ulaşamamanın Ortalama Yaşam Süresine Etkisinin Panel Veri Analiz Yöntemi İle İncelenmesi <i>Investigation Of The Effects Of Lack Of Access To Sufficient Food On Average Lifestyle In Low-Income Countries By Panel Data Analysis Method</i>	855 864
Mehmet DEĞİRMENCİ (Araştırma Makalesi) The Phenomenon Of Security In Political Philosophies Of Ancient Ages <i>İlk Çağ Siyaset Felsefesinde Güvenlik Kavramı</i>	865 874
Metehan KÜÇÜKER (Araştırma Makalesi) Muhasebede Yapay Zekâ Uygulamaları: Chatgpt'nin Muhasebe Sınavı <i>Artificial Intelligence Applications in Accounting: ChatGPT's Accounting Exam</i>	875 888
Nukhet GÜNTAY (Araştırma Makalesi) 11 Eylül Saldırıları ve Terörizm Ekseninde Yeni Savaş Kavramının Analizi <i>Analyzing the New War Concept with the Context of 11 September Attacks and Terrorism</i>	889 905
Yeşim AKSOY, Nezire Derya ERGUN ÖZLER (Araştırma Makalesi) İşe Adanmışlığın Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi: Kamu Çalışanları Örneği <i>The Effect of Work Engagement On Organizational Silence: The Case Of Civil Servants</i>	907 923
Yunus KARA, Ayşe Sezen SERPEN (Derleme) Sosyal Hizmette Queer Bakış Açısı: Toplumsal Cinsiyet Rollerinden Bağımsız Bir Yaklaşımın Doğru <i>The Queer Perspective in Social Work: Towards a Gender-Neutral Approach</i>	925 937
Zehra AKSU (Araştırma Makalesi) The Importance of Regional Organizations Established in Eurasia For Turkey: Shanghai Cooperation Organization <i>Avrasya'da Kurulan Bölgesel Örgütlerin Türkiye Açısından Önemi: Şanghay İşbirliği Örgütü</i>	939 952
İlahiyat / Theology	
Ayhan ASLANOĞLU (Araştırma Makalesi) Afrika Topuluklarında Ölümle İlgili İnanç ve Ritüeller <i>Beliefs and Rituals Related to Death in African Communities</i>	953 967
İletişim / Communication	
Fatma Gökçen ATUK (Araştırma Makalesi) Matild Manukyan İle İlgili Medya İçerikleri Örneğinde Medyada Temsil <i>Media representation on the example of media content related to Matild Manukyan</i>	969 986
Tuba LİVBERBER, Süheyla AYYAZ (Araştırma Makalesi) Alternatif Haber Sitelerinin Sosyal Medya Gazeteciliği Pratikleri: Gzt, Sputnik Türkiye ve Oda Tv Örneği <i>Social Media Journalism Practices of Alternative News Sites: The Case of GZT, Sputnik Türkiye and Oda TV</i>	987 1004
Sanat Tarihi / Art History	
Ebru AYYAZ, Hicran Hanım HALAÇ (Araştırma Makalesi) Endüstriyel Miras Örneği Olan Gazhanelerin Yeniden İşlevlendirilmesi: Hasanpaşa Gazhanesi <i>Re-functioning of Gashouses as an Example of Industrial Heritage: Hasanpaşa Gashouse</i>	1005 1022
Oğuz KOÇYİĞİT (Araştırma Makalesi) Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nde Yer Alan Bizans Kantarları ve Terazi Ağırlıkları <i>Byzantine Steelyards and Weights from the Erimtan Archaeology and Art Museum</i>	1023 1032
Tarih / History	
Hacer YILMAZ (Araştırma Makalesi) Toplumsal Cinsiyet Rollerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım: Osmanlı Kadını ve Avrupalı Kadınlar <i>A Comparative Approach To Gender Roles: Ottoman Women and European Women</i>	1033 1044

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

The Journal of International Social Sciences

p-ISSN: 1300-9702

e-ISSN: 2149-3243

EDİTÖRLERDEN

Değerli okuyucular,

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin 33. cilt 2. sayısını yayımlamış bulunmaktayız. Bu sayımızda dergimize gönderilen yazılardan hakem süreci tamamlanan ve yayımlanabilir raporu alan 39 yazı yer almaktadır. Bu yazıların 2'si Arkeoloji, 3'ü Coğrafya, 4'ü Dil ve Edebiyat, 6'sı Eğitim Bilimleri, 2'si Güzel Sanatlar, 16'sı İktisadi ve İdari Bilimler, 1'i İlahiyat, 2'si İletişim, 2'si Sanat Tarihi, 1'i Tarih alanıyla ilgilidir. Türkiye'nin çeşitli yerlerinden makale göndererek dergimizin bu sayısına katkı yapan değerli bilim adamlarına; değerlendirme sürecinde, kıymetli zamanlarını ayırıp makaleleri bilimsel dikkat ve ciddiyetle inceleyen hakemlerimize ve dergiyi yayına hazırlarken katkı sunanlara teşekkür ederiz.

EDİTÖRLER

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

ZEYTLİADA MERYEM ANA KİLİSESİ'NDE ELE GEÇEN SİKKELER

Coins Unearthed in the Virgin Mary Church in Zeytinliada

Mehmet Kayhan MURAT¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Kars, kyhmrt@gmail.com, orcid.org/0000-0001-5314-6108

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
05.03.2023
Kabul/Accepted:
22.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1260302

Anahtar Kelimeler

Zeytinliada, Meryem Ana, kilise, Bizans, sikke

Keywords

Zeytinliada, Virgin Mary, church, Byzantium, coin

ÖZ

Zeytinliada, Marmara Denizi'nde Balıkesir İli'nin Erdek İlçesi'nin 250 m açıklarında yer almaktadır. Antik Dönem'de Artake ve Arteceon adlarıyla anılan adadaki kazılara 2006 yılında başlanıp 2016 yılında bitirilmiştir. Adanın kuzeydoğusunda yer alan Meryem Ana Kilisesi 2006-2009 yıllarında yapılan kazılarda açığa çıkarılmıştır. Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen kilise 3 nefli bazilikal bir plana sahiptir. Bu çalışmada kilisedeki kazılarda ele geçen küçük buluntular arasında yer alan 44 sikke incelenmiştir. Kilisede ele geçen 44 sikkeden 36'sı tanımlanmış, 8 sikke uğradıkları aşırı bozulmadan dolayı tanımlanamamıştır. Tanımlanan sikkeler Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemleri'ne aittir. Sikkeler 10 farklı imparatorun hanedanlık yıllarında darp edilmiştir. Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde ele geçen sikkeler 4 ayrı darphaneye ait olup 7 farklı birimdedir. İncelenen sikkelerden en erken tarihlisi MS 276-282, en geç tarihlisi 1861 yıllarına aittir. Sikkelerin genel çoğunluğunu 32 sikkelye kilise ile çağdaş olan Bizans sikkeleri oluşturmaktadır. Bizans sikkelerinden 16 tanesi Erken Bizans Dönemi'ne, 2 tanesi Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir. İncelediğimiz sikkeler yapının tarihlendirilmesi ve dönemin sikke dolaşımı hakkında önemli bilgiler vermektedir.

ABSTRACT

Zeytinliada is located 250 m offshore of Erdek District of Balıkesir Province in the Sea of Marmara. The excavations on the island, known as Artake and Arteceon in Antiquity, started in 2006 and were completed in 2016. The Church of the Virgin Mary, located in the northeast of the island, was unearthed during the excavations carried out in 2006-2009. The church, dating to the Early Byzantine Period, has a basilica plan with 3 naves. In this study, 44 coins, among the small finds unearthed during the excavations in the church, were examined. Of the 44 coins found in the church, 36 were identified, and 8 could not be identified due to excessive deterioration. The coins described belong to the Roman, Byzantine and Ottoman Empire Periods. Coins were minted during the dynastic years of 10 different emperors. The coins found in the Virgin Mary Church in Zeytinliada belong to 4 different mints and are in 7 different units. The earliest dated coins belong to AD 276-282, and the latest dated 1861. The majority of the coins are Byzantine coins, which are contemporary with the church, with 32 coins. 16 Byzantine coins are dated to the Early Byzantine Period and 2 Middle Byzantine Period. The coins we examined provide important information about the dating of the building and the coin circulation of the period.

Atıf/Citation: Murat, M. K. (2023). Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde Ele Geçen Sikkeler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 507-522.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mehmet Kayhan MURAT, kyhmrt@gmail.com

1. Giriş

Marmara Denizi'nde Kapıdağ Yarım Adası çevresinde yer alan birçok irili ufaklı adadan biri olan Zeytinliada, Balıkesir ili Erdek ilçesinde kıydan 250 m açıktaki yer almaktadır (Foto 1). Ada 50x170 m ölçülerinde olup Antik Dönem'de *Artake* ve *Arteceon* adlarıyla anılmıştır (Strabon, Geog. XII. 8. 11; Plinius, 5.44.1.). İlk bilimsel kazıların 2006 yılında başladığı Zeytinliada'da toplamda 8 kazı sezonu çalışmalar yapılmıştır (Öztürk ve Kızıllarslanoğlu, 2009: 1-12; Öztürk ve Kavaz, 2010: 493-510; Öztürk ve Kavaz, 2011: 33-46; Öztürk ve Kavaz, 2012b: 53-68; Öztürk ve Kavaz, 2013: 365-374; Öztürk ve Kavaz, 2014a: 48-59; Öztürk ve Kavaz, 2014b: 223-233; Öztürk vd., 2018: 453-465). Adanın kuzeydoğusunda 2006 yılında başlayan kazı çalışmaları 2009 yılı itibarıyla tamamlanmıştır. Bu alanda gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda Meryem Ana Kilisesi açığa çıkarılmıştır (Öztürk ve Kızıllarslanoğlu, 2009: 1-4; Öztürk ve Kavaz, 2010: 494-497; Öztürk ve Kavaz, 2011: 33-38; Öztürk ve Kavaz, 2012a: 7-25). 3 nefli bazilikal bir plana sahip kilisenin apsis kısmının 1940'lı yıllarda yapılan kayıkhaneye ile ortadan kaldırıldığı düşünülmektedir (Ertüzün, 1998: 214; Kavaz Kındığılı, 2017: 10). Üst yapısı tamamen yıkılan kilisenin beden duvarları kısmen sağlam ele geçmiştir (Foto 2). Kilisenin planı ile kilisede ele geçen mimari parçalar ve küçük buluntular yapının Erken Bizans Dönemi'nde inşa edildiğine işaret etmektedir göstermektedir. Ayrıca kilisede Roma İmparatorluğu Dönemi'ne tarihlenen mimari parçalar ile bazı küçük buluntuların ele geçmesi, alanın inşa edildiği yerde kiliseden önce bir kutsal alan ya da tapınak olabileceğini düşündürmektedir (Öztürk ve Kavaz, 2012a: 18). Bu görüşün yanında alanda bulunan Roma İmparatorluğu Dönemi mimari parçaların alanda kullanılan devşirme malzemeler olması ihtimalide bulunmaktadır.

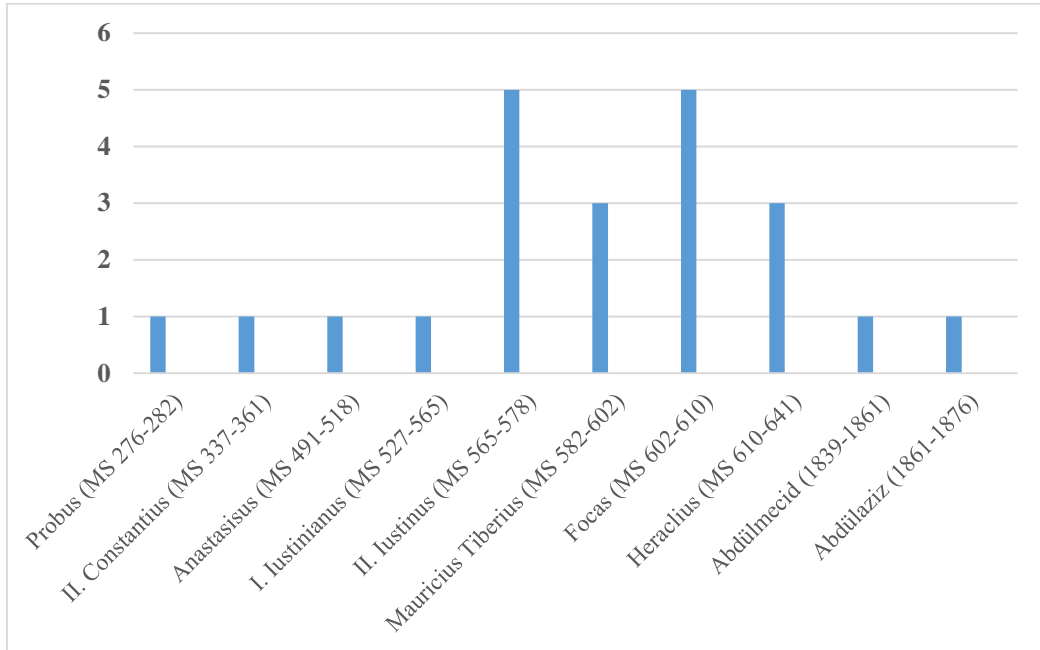
Foto 1. Zeytinliada'nın konumu (HGM Küre)

Foto 2. Meryem Ana Kilisesi (Zeytinliada Kazı Arşivi)

2. Meryem Ana Kilisesi'nde Ele Geçen Sikkeler

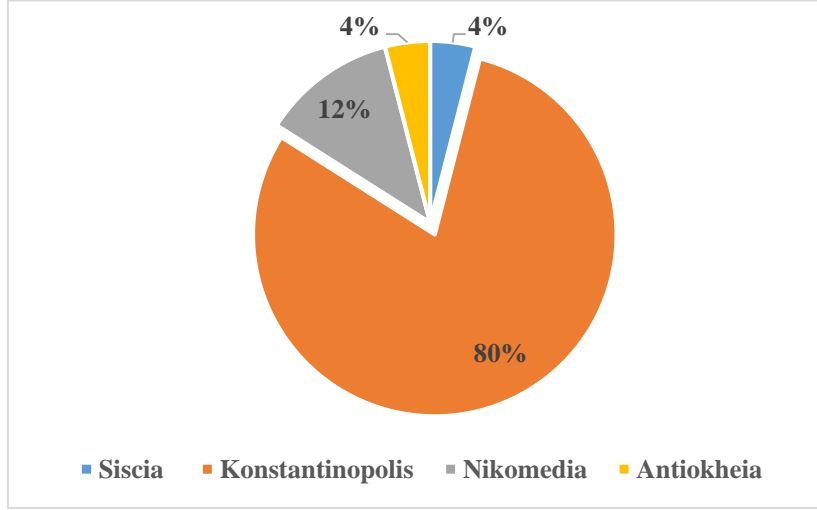
Meryem Ana Kilisesi'nde 2006-2009 yıllarında sürdürülen kazılarda toplam 44 sikke bulunmuştur. Sikkeler kilisenin farklı bölümlerinde 20 cm ile 2,10 m arasında değişen kot seviyelerinde ele geçmiştir. Dağınık bir buluntu şekli ortaya koyan sikkelerin dönem ayırımına gidilmeksizin tanımlanarak yapının kullanım dönemlerine katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Bu amaçla tanımlanan sikkelerin katalogu oluşturulmuş, sikkeler kilisede bulunan diğer buluntular ile karşılaştırılmış ve yapının tarihlendirilmesine katkı sunulması amaçlanmıştır. Zeytinliada kazılarının farklı yıllar ile yapı ve alanlarında gerçekleştirilen kazılarda kilise sikkeleri dışında 167 sikke daha ele geçmiştir. Sikkelerden Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen 108 tanesi Erken Bizans şapelinde bulunmuştur. Doğu kazı alanında ise 9 sikke ele geçmiştir ve sikkeler Roma ile Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir. Kilisede ele geçen 44 sikkeden 36'sı tanımlanmış, 8 sikke uğradıkları aşırı korozyondan dolayı tanımlanamamıştır. 36 sikkeden 18'nin imparatoru ve darphanesi, 7'sinin darphanesi ve 4 tanesinin imparatoru tespit edilmiştir. 5 sikkenin ise ön ve arka yüzlerindeki tiplerden tespit edildiği kadarıyla dönemi belirlenmiştir. Katalogda yer alan 2 sikke ise 976 (?) - 1030/35 tarihleri arasında darp edilen A2 grubu Anonim *Follis*'lerdir. Böylelikle Meryem Ana Kilisesi'nde ele geçen sikkelerin %81,2'si teşhis edilirken, %18,8'i aşırı korozyonlu olmaları nedeniyle teşhis edilememiştir. Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde bulunan sikkelerin genel kondisyonlarına bakıldığında çok iyi korunmuş değillerdir. Fakat adada ele geçen diğer sikkelere kıyasla tanımlanma yüzdelerine bakıldığında kondisyonları daha iyi durumdadır. Ayrıca Bizans sikkelerine oranla katalogda yer alan Roma ve Osmanlı sikkelerinin daha iyi korunmuş olması malzeme kalitesi ve sikkelerin kullanım süreleri ile alakalı olmalıdır. Meryem Ana Kilisesi'nde bulunan sikkeler Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemlerine aittir. Sikkeler bu imparatorluklarda taht sahibi olmuş 10 farklı imparator ve padişahın egemenlik yıllarında darp edilmiştir (Şekil 1). İmparatorluklara göre sikke sayılarına baktığımızda Roma İmparatorluğu 2, Bizans İmparatorluğu 32 ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'ne ait 2 sikke bulunmaktadır. İncelenen sikkelerden en erken tarihli Roma İmparatoru *Probus* Dönemi'ne (MS 276-282) tarihlenmektedir (Kat. No. 1). En geç tarihli sikke ise Osmanlı Padişahı Abdülaziz Dönemi'nde (1861-1876) 1861'de darp edilen sikkedir (Kat. No. 24).

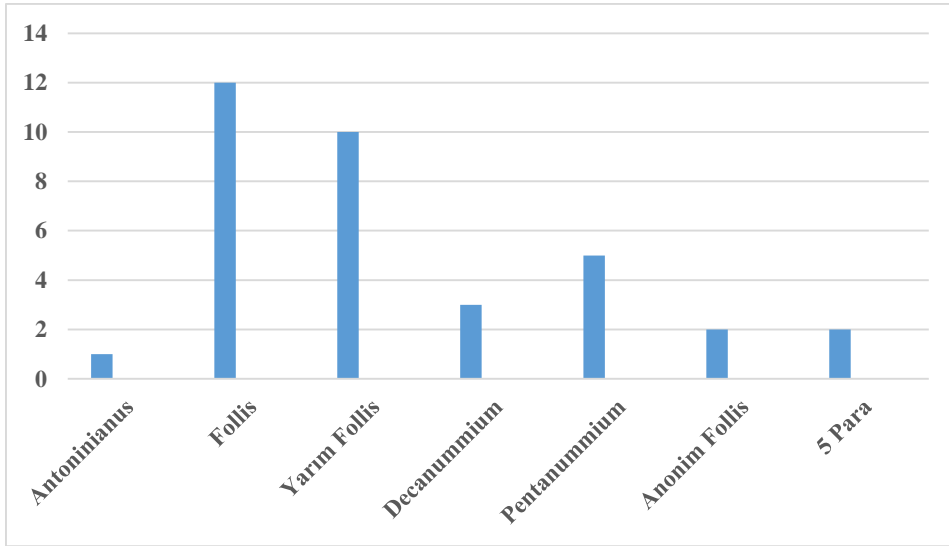
Şekil 1. Sikkelerin imparatorlara göre dağılımı

İncelenen sikkelerin darphanelerine baktığımızda 4 farklı darphane karşımıza çıkmaktadır. Bu darphaneler *Siscia* (1), *Konstantinopolis* (20), *Nikomedia* (3) ve *Antiokheia* (1)'dir (Şekil 2). *Konstantinopolis* darphanesi

20 sikke ile katalogda en fazla sikkesi olan darphanedir¹. Katalogda yer alan 2 Osmanlı sikkesi ve Bizans sikkelerinden de 18 tanesi *Konstantinopolis* darphanesine aittir. *Konstantinopolis*'in sikke sayısının bu denli fazla olması her iki imparatorluğa başkentlik yapmış olması ve özellikle Bizans Dönemi'nde imparatorluğun doğusuna sikke basan darphane olmasıyla alakalıdır (Demirel Gökalp, 2014: 12). Ayrıca katalogda 1 numarada yer alan Roma İmparatorluğu Dönemi'ne ait ve son derece uzak olan *Siscia* darplı sikke, Roma İmparatorluğu sikkelerinin yoğun dolaşımına bir örnektir. Tamamı bronz olan sikkeler 7 farklı birimde darp edilmiştir. Kilisede ele geçen sikkeler *antoninianus*, *follis*, yarım *follis*, *decanummium*, *pentanummium*, anonim *follis* ve 5 para birimindedir (Şekil 3).

Şekil 2. Sikkelerin darphanelere göre dağılımı

Şekil 3. Sikkelerin birimlere göre dağılımı

Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde ele geçen sikkeleri bölgede ve yakın bölgede ele geçen ve müzelerde bulunup yayınları yapılan sikkelerle karşılaştırma yapmamızda fayda vardır. Bu amaçla öncelikle Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde bulunan sikkeleri adanın Antik Dönem'de sınırları içerisinde bulunduğu *Mysia*

¹ Bizans İmparatorluğunun başkenti olan Konstantinopolis aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nda başkentlik yapmıştır. Katalogda yer alan 2 adet Osmanlı sikkesi Osmanlı Dönemi'nde Konstantiniyye adıyla anılan Konstantinopolis'te darp edildiğinden dolayı sikkeler Konstantinopolis darphanesi altında incelenmiştir.

Bölgesi'nde ele geçen sikkeler ile karşılaştırmak gerekmektedir. Zeytinliada'ya en yakın antik kent *Kyzikos*'tur. *Kyzikos* kazılarında ele geçen sikkelerden bir Geç Roma Definesi yayımlanmıştır (Meral ve Yavuz, 2017: 550-568). Geç Roma Dönemi sikkelerinden oluşan definede katalogumuzda yer alan Roma Dönemi sikkeleri ile benzer sikkeler yer almaktadır. *Mysia* Bölgesi kentlerinde *Allionai* kazılarında çok sayıda sikke ele geçmiştir. Yayımlanan sikkeler arasında Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde ele geçen sikkelerde olduğu gibi Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu sikkeleri yer almaktadır (Tekin ve Erol-Özdizbay, 2012: 347-401; Tekin ve Erol-Özdizbay, 2013: 299-331; Tekin ve Erol-Özdizbay, 2014: 293-336; Tekin ve Erol-Özdizbay, 2016: 117-146). Özellikle *Allionai* Bizans sikkelerine baktığımızda Erken Bizans Dönemi'ndeki yoğunluğun Heraclius Dönemi'nde kısmi kesintiye uğradığı görülmektedir. Aynı durum Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde ele geçen sikkeler içinde geçerlidir. Erken Bizans Dönemi'nin sonuna doğru sikkelerdeki kesinti *Pergamon* kazılarında ele geçen sikkelerde de görülmektedir (Demirel Gökalp, 2018: 83). *Mysia* Bölgesi'ndeki bu durumun Sasani saldırıları ile açıklanması kuvvetle muhtemeldir (Demirel Gökalp, 2018: 86; Keleş ve Oyarçın, 2020: 55-56). Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde ele geçen sikkeleri adanın konumu itibarıyla *Troas* Bölgesi'nde bulunan sikkeler ile benzerliklerine bakmamız verilerimizi güçlendirecektir. *Troas* Bölgesi'nin *Parion* Kenti'nde yapılan kazılarda çok sayıda sikke ele geçmiş ve bu sikkelerin birçoğu yayımlanmıştır. *Parion* sikke yayımlarına bakıldığında Geç Roma ile Erken Bizans Dönemi sikkelerinin yoğunlukta olduğu görülmektedir (Keleş vd., 2014: 21-36; Keleş vd., 2015: 53-68; Oyarçın, 2016: 181-191; Oyarçın, 2017: 239; Keleş ve Oyarçın, 2019a: 335-358; Keleş ve Oyarçın, 2019b: 335-358; Keleş ve Oyarçın, 2020: 51-66; Oyarçın, 2020: 619-628; Keleş ve Oyarçın, 2021: 391-422). Özellikle *Parion*'da ele geçen sikkelerden Bizans sikkeleri Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde bulunan sikkelerle imparatorlar, darphaneler ve birimlere göre dağılımları açısından yakın özellikler göstermektedir. *Troas* Bölgesi kentlerinden *Assos* kazılarında ele geçen Bizans sikkelerinde de yukarıda bahsettiğimiz benzerlikler görülmektedir (Keleş ve Oyarçın, 2020: 55). Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde ele geçen sikkeler ile karşılaştıracığımız sikkeler arasında *Apollon Smintheion* Kutsal Alanı'nda ele geçen sikkelerde yer almaktadır. *Smintheion*'da bulunan sikkelere baktığımızda Hellenistik Dönem'den Osmanlı Dönemi'ne değin sikkeler ele geçmiştir (Çizmeli-Öğün, 2004: 25-37). *Smintheion* sikkelerinin Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde ele geçen sikkeler ile dönem karşılaştırması yapıldığında *Smintheion* Roma İmparatorluk sikkelerinin MS 4. ve 5. yüzyıllarda, Bizans sikkelerinin ise Erken Bizans Dönemi'nde yoğunlaştığı görülmektedir. Katalogda incelediğimiz sikkeler ile benzer özellikleri taşıyan çok sayıda sikke de müzelerde ve koleksiyonerlerde bulunmaktadır. Karşılaştırmada ele alacağımız müzeler ve koleksiyonerler Zeytinliada'nın bulunduğu Balıkesir ve çevre illerinde yer almaktadır. Bursa, Bilecik, Bolu, Kocaeli, İzmir, Kütahya ve Manisa'da yer alan müze ve koleksiyoner sikkeleri bu benzerliğe örnek teşkil etmektedir (Kılıç, 2011: 503-510; Ünal, 2004: 119-137; Canuyar-Ünal, 2005: 155-168; Demirel Gökalp ve Kılıç, 2011: 251-263; Ünal, 2012; Demirel Gökalp, 2014: 11-28; Demirel Gökalp, 2017; Ünal vd., 2017; Karanfil, 2019; Mercanoğlu, 2022: 178-194). Müzelerde bulunup yayımlanan çok sayıda sikke gerek dönem yoğunluğu gerekse gösterdikleri özellikler bakımından katalogda incelediğimiz Bizans sikkeleri ile yakın benzerlik içerisindedir.

3. Katalog

Probus (MS 276-282)

Siscia

MS 276-282

Ö.y.: IMPCMAVRPRO-BVSPFAVG; İmparatorun ışın taçlı ve giyimli büstü sağa, sağ elinde kartallı asa tutuyor.

A.y.: VIRTVS-PROBIAVG; İmparator at üstünde sola, kalkanlı ve mızraklı, yerde düşman askeri. Kesimde: XXIP

1. AE Antoninianus, 24 mm, 3,78 g, Ky. 12, Kazı Env. No.: ZA08DK11.

Ref.: RIC V. II, s. 106, 818.

II. Constantius (MS 337-361)

Darphane belirsiz

MS 337-361

Ö.y.: DNCON[STAN-T]IVSPFAVG; İmparatorun inci diademli, giyimli ve zırhlı büstü sağa.

A.y.: [FELTE]MP REPARATIO; Asker, ayakta, kalkanlı ve mızraklı, yerde düşman.
2. AE Follis, 19 mm, 2,91 g, Ky. 6, Kazı Env. No.: ZA08DK2.

Anastasius (MS 491-518)

Konstantinopolis

MS 498-518

Ö.y.: DNANAS[TA- SIVSPPAVC]; İmparatorun diademli, zırhlı ve paludamentumlu büstü sağa.

A.y.: K, solda haç, üstte ve altta yıldız, sağda officina harfi A

3. AE Yarım Follis, 25 mm, 9,85 g, Ky. 6, Kazı Env. No.: ZA07DK5.

Ref.: DOC I, s. 16, 21a.2.

I. Iustinianus (MS 527-565)

Nikomedia

MS 527-538

Ö.y.: DNIVSTI[NI- ANVSPPA]VC; İmparatorun diademli, zırhlı ve paludamentumlu büstü sağa.

A.y.: M, üstte, sağda ve solda haç, altta officina harfi B. Kesimde: NIKM

4. AE Follis, 29 mm, 15,30 g, Ky. 6, Kazı Env. No.: ZA06DK1.

Ref.: DOC I, s. 110, 110.1.

II. Iustinus (MS 565-578)

Konstantinopolis

MS 565-578

Ö.y.: İmparatorun monogramı.

A.y.: € , sağda A

5. AE Pentanummium, 14 mm, 1,78 g, Ky. 6, Kazı Env. No.: ZA09DK10.

Ref.: DOC I, s. 218, 60a.3.

MS 565-578

Ö.y.: İmparatorun monogramı.

A.y.: € , sağda A

6. AE Pentanummium, 13 mm, 1,56 g, Ky. 6, Kazı Env. No.: ZA08DK7.

Ref.: DOC I, s. 218, 60a.5.

MS 565-578

Ö.y.: İmparatorun monogramı.

A.y.: € , sağda A

7. AE Pentanummium, 13 mm, 1,3 g, Ky. 12, Kazı Env. No.: ZA08DK12.

Ref.: DOC I, 218, 60a.5.

MS 565-578

Ö.y.: İmparatorun monogramı.

A.y.: € , sağda B

8. AE Pentanummium, 16 mm, 2,08 g, Ky. 12, Kazı Env. No.: ZA06DK3.

Ref.: DOC I, 219, 60b.3.

Belirsiz darphane

Ö.y.: DNIV[STI- NVSPPAV]C; II. Iustinus solda, Sophia sağda, cepheden, tahta oturuyorlar, başlarında mimbus.

A.y.: K, solda A/N/N/O, üstte yıldız.

9. AE Yarım Follis, 25 mm, 9,87 g, Ky. 12, Kazı. Env. No.: ZA07DK9.

Mauricius Tiberius (MS 582-602)

Konstantinopolis

MS 601-602

Ö.y.: [ON]MAVRIC[I-TI]bERPPAVC; İmparatorun büstü cepheden, konsül cüppesi giyimli ve haçlı taçlı, sağ elinde mappa, sol elinde kartallı asa tutuyor.

A.y.: M, solda A/N/N/O, üstte yıldız, altta officina harfi B, sağda yıl rakamı XX. Kesimde: CON

10. AE Follis, 24 mm, 12,35 g, Ky. 7, Kazı Env. No: ZA09DK2.

Ref.: DOC I, s. 310, 43b.

MS 583-584

Ö.y.: ONMAV- RIC[PPA]VC; İmparatorun büstü cepheden, zırlı ve haçlı taçlı, sağ elinde haçlı globus tutuyor.

A.y.: K, solda A/N/N/O, üstte haç, sağda yıl rakamı II, altta officina harfi A

11. AE Yarım Follis, 21 mm, 4,23 g, Ky. 7, Kazı Env. No.: ZA09DK15.

Ref.: DOC I, s. 311, 47a.

MS 582-602

Ö.y.: [DNTI]bERPPAV; İmparatorun büstü cepheden, zırlı ve haçlı taçlı, elleri görünmüyor.

A.y.: I, üstte haç, solda yıldız, sağda officina harfi A. Kesimde: CON

12. AE Decanummium, 17 mm, 3,78 g, Ky. 12, Kazı Env. No.: ZA07DK1.

Ref.: DOC I, s. 316, 64a.

Focas (MS 602-610)

Konstantinopolis

MS 603-604

Ö.y.: ΔNFOC[AS-PERPAVC]; İmparatorun büstü cepheden, konsül cüppesi giyimli ve haçlı taçlı, sağ elinde mappa, sol elinde haç tutuyor.

A.y.: XXXX, üstte yıldız, sağda yıl rakamı II. Kesimde: CO[NΔ]

13. AE Follis, 22 mm, 4,65 g, Ky. 6, Kazı Env. No.: ZA07DK7.

Ref.: DOC II/I, s. 163, 26c.

MS 603-610

Ö.y.: ΔNFOCAS- PE[RPAVC]; İmparatorun büstü cepheden, konsül cüppesi giyimli ve haçlı taçlı, sağ elinde mappa, sol elinde haç tutuyor.

A.y.: XX, üstte yıldız. Kesimde: CONA

14. AE Yarım Follis, 23 mm, 6,14 g, Ky. 11, Kazı Env. No.: ZA06DK2.

Ref.: DOC II/I, s. 167, 36a.

MS 603-610

Ö.y.: ΔNFOC[AS-PERPAVC]; İmparatorun büstü cepheden, konsül cüppesi giyimli ve haçlı taçlı, sağ elinde mappa, sol elinde haç tutuyor.

A.y.: XX, üstte yıldız. Kesimde: CONA

15. AE Yarım Follis, 24 mm, 6,37 g, Ky. 12, Kazı Env. No.: ZA07DK2.

Ref.: DOC II/I, s. 167, 36c.1.

Belirsiz darphane

MS 602-610

Ö.y.: []EAV; Solda Focas, sağ elinde haçlı globus tutuyor, sağda Leontia, sağ elinde çarpraz haçlı asa tutuyor, ikisi de ayakta.

A.y.: K, üstte haç.

16. AE Yarım Follis, 24 mm, 7,93 g, Ky. 6, Kazı Env. No.: ZA09DK6.

MS 604-605

Ö.y.: []AS; İmparatorun büstü cepheden, zırhlı, paludamentumlu ve haçlı taç giyimli, sağ elinde haç tutuyor.
A.y.: K, solda A/N/N/O, sağda yıl rakamı III
17. AE Yarım Follis, 24 mm, 8,15 g, Ky. 7, Kazı. Env. No.: ZA09DK13.

Heraclius (MS 610-641)

Konstantinopolis

MS 614-615

Ö.y.: ddNN[hERACLI-ϷSEThERACONSTP]AV; Heraclius solda, Heraclius Constantine sağda, ikisi de ayakta, her

ikisi de khlamys giyimli ve haçlı taçlı, sağ ellerinde haçlı globus tutuyorlar, başlarının arasında haç.

A.y.: M, solda A/N/N/O, sağda yıl rakamı Ϸ, altta officina harfi A. Kesimde: CON

18. AE Follis, 32 mm, 16,57 g, Ky. 6, Kazı Env. No.: ZA08DK3.

Ref.: DOC II/I, s. 283, 80a.1.

Nikomedia

MS 612-613

Ö.y.: ddN[NhERACLI-VShERAC]ONS; Heraclius solda, Heraclius Constantine sağda, ikisi de ayakta, her ikisi de khlamys giyimli ve haçlı taçlı, sağ ellerinde haçlı globus tutuyorlar, başlarının arasında haç.

A.y.: M, solda A/N/N/O, üstte haç, sağda yıl rakamı I/II, altta officina harfi B. Kesimde: NIKO

19. AE Follis, 30 mm, 14,78 g, Ky. 7, Kazı Env. No.: ZA09DK9.

Ref.: DOC II/I, s. 318, 158b.1.

MS 612-613

Ö.y.: [ddNNhERACLI-VShER]ACONS; Heraclius solda, Heraclius Constantine sağda, ikisi de ayakta, her ikisi de khlamys giyimli ve haçlı taçlı, sağ ellerinde haçlı globus tutuyorlar, başlarının arasında haç.

A.y.: M, solda A/N/N/O, üstte haç, sağda yıl rakamı I/II, altta officina harfi B. Kesimde: NIKO

20. AE Follis, 30 mm, 15,53 g, Ky. 6, Kazı Env. No.: ZA07DK6.

Ref.: DOC II/I, s. 318, 158b.2.

Anonim Follis

Sınıf: A2

MS 976-1025

Ö.y.: +EMMA-NOVHA, İsa'nın büstü, cepheden, haç nimbuslu, himation ve tunik giyimli. Sağ eli pelerinin içerisinde takdis pozisyonunda, sol elinde kapağında nokta süslemeli İncil. Sol ve sağ boşlukta: IC XC

A.y.: +IHSCS/XRISCS/BASILEC/BASILE

21. AE Anonim Follis, 30 mm, 10,24 g, Ky. 12, Kazı Env. No.: ZA08DK13.

Ref.: DOC III, s. 663, A2.31.1.

MS 976-102.

Ö.y.: +EMMA-NOVHA, İsa'nın büstü, cepheden, haç nimbuslu, himation ve tunik giyimli. Sağ eli pelerinin içerisinde takdis pozisyonunda, sol elinde kapağında nokta süslemeli İncil. Sol ve sağ boşlukta: IC XC

A.y.: +IHSCS/XRISCS/BASILEC/BASILE

22. AE Anonim Follis, 30 mm, 10,24 g, Ky. 12, Kazı Env. No.: ZA09DK17.

Ref.: DOC III, s. 663, A2.31.1.

Abdülmeçid (1839 - 1861)

Kostantiniyye

H. 1255/16- M. 1839

Ö.y.: Abdülmeçid'in tuğrası, altta sene 16.

A.y.: Ortada rakamla 5, etrafında; azze nasruhu duribe fi Kostantiniyye 1255.

23. AE 5 para, 31 mm, 10,15 g, Kazı Env. No.: ZA09DK5.
Ref.: Pere 1968, s. 261, 906.

Abdülaziz (1861 – 1876)

Kostantiniyye

H. 1277/4 – M. 1861

Ö.y.: Abdülaziz'in tuğrası, altta sene 4.

A.y.: Ortada rakamla 5, etrafında; azze nasruhu duribe fi Kostantiniyye 1277.

24. AE 5 para, 35 mm, 22,15 g, Kazı Env. No.: ZA08DK5.

Ref.: Pere 1968, s. 269, 948.

3.1. Darphanesi Tespit Edilen Erken Bizans Sikkeleri

Konstantinopolis

Ö.y.: İmparator ayakta, sol elinde haç tutuyor.

A.y.: M. Kesimde: CON

25. AE Follis, 25 mm, 8,54 g, Ky. 12, Kazı Env. No.: ZA07DK4.

Ö.y.: İmparator büstü cepheden.

A.y.: Solda yıldız. Kesimde: CON

26. AE 20 mm, 6,8 g, Ky. 12, Kazı. Env. No.: ZA08DK1.

Ö.y.: İmparator büstü cepheden.

A.y.: I, solda yıldız, üstte haç. Kesimde: CON

27. AE Decanummium, 18 mm, 5,4 g, Ky. 3, Kazı Env. No.: ZA08DK6.

Ö.y.: Belirsiz.

A.y.: M, üstte haç. Kesimde: CON

28. AE Follis, 26 mm, 8,21 g, Ky. 6, Kazı. Env. No.: ZA09DK3.

Ö.y.: Belirsiz.

A.y.: M, altta officina harfi Δ. Kesimde: CON

29. AE Follis, 27 mm, 8,35 g, ky. 12, ZA09DK8.

Ö.y.: İmparator büstü cepheden.

A.y.: M, üstte haç. Kesimde: CON

30. AE Follis, 28 mm, 9,12 g, Ky. 5, Kazı. Env. No.: ZA09DK14.

Antiokheia

Ö.y.: İmparator büstü cepheden, sol elinde haç.

A.y.: M, solda A/N/N/O, sağda yıl rakamı ЧIII. Kesimde: THEVP

31. AE Follis, 27 mm, 8,87 g, Ky. 7, Kazı. Env. No.: ZA09DK16.

3.2. İmparatoru ve Darphanesi Belirlenemeyen Erken Bizans Sikkeleri

Ö.y.: Belirsiz.

A.y.: K

32. AE Yarım Follis, 22 mm, 8,17 g, Ky. ?, ZA07DK3.

Ö.y.: İmparator büstü cepheden, sağ elinde haç tutuyor.

A.y.: K, üstte haç.

33. AE Yarım Follis, 24 mm, 9,57 g, Ky. 3, ZA08DK4.

Ö.y.: İmparator büstü cepheden.

A.y.: I, solda A/N/N/O

34. AE Decanummium, 16 mm, 4,85 g, Ky. 12, ZA08DK9.

Ö.y.: İmparator büstü, cepheden, sol elinde haç tutuyor.

A.y.: K, solda A/N/N/O, üstte haç, sağda yıl rakamı X

35. AE Yarım Follis, 26 mm, 9,82 g, Ky. 6, ZA08DK15.

Ö.y.: İmparatorun monogramı.

A.y.: €

36. AE Pentanummium, 14 mm, 1,96 g, Ky. 6, ZA08DK10.

3.3. Belirsiz

37. AE, 30 mm, 14,75 g, Kazı Env. No.: ZA09DK1

38. AE, 28 mm, 13,27 g, Kazı Env. No.: ZA09DK4

39. AE, 24 mm, 9,25 g, Kazı Env. No.: ZA07DK8

40. AE, 24 mm, 9,32 g, Kazı Env. No.: ZA09DK12

41. AE, 23 mm, 8,65 g, Kazı Env. No.: ZA08DK14

42. AE, 23 mm, 8,82 g, Kazı Env. No.: ZA08DK8

43. AE, 19 mm, 7,18 g, Kazı Env. No.: ZA09DK7

44. AE, 14 mm, 1,78 g, Kazı Env. No.: ZA09DK11

Katalog Fotoğrafları

1

2

3

4

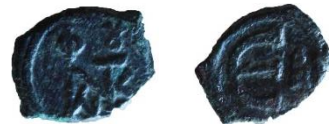
5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

4. Sonuç

Adanın kuzeydoğusunda 2006 yılında başlayan kazılar 2009 yılı itibariyle sonlandırılmıştır. Kazılar sonucunda açığa çıkartılan 3 nefli bazilikal planlı kilisede çok sayıda mimari ve küçük buluntu ele geçmiştir. Kilisede ele geçen mimari parçalardan ve küçük buluntulardan hareketle kilisenin Erken Bizans Dönemi'nde MS 5. yüzyılda inşa edildiği tespit edilmiştir (Öztürk ve Kavaz, 2012a: 18). Kilisede Bizans Dönemi dışında Roma İmparatorluğu Dönemi'ne ait mimari parçalar ele geçen buluntular arasındadır. Bu durum yapının kiliseden önce Roma İmparatorluğu Dönemi'nde farklı bir amaçla kullanıldığını göstermektedir (Öztürk ve Kavaz, 2012a: 18).

Kiliseden ele geçen 44 sikkeden tanımlanan 36 sikkenin 32 tanesi Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir. Roma İmparatorluğu Dönemi'ne tarihlenen 2 sikkenin alanda bulunması yukarıda değindiğimiz kullanımın yanı sıra kilisenin erken dönemlerinde sikkelerin tedavülde olduğu ile açıklanabilir. Tek başına kesin bir bilgi vermeyen bu 2 sikkenin alanda ele geçen aynı dönem mimari parçalar ile karşılaştırılması, yapının kiliseden önce farklı bir amaçla kullanıldığı görüşünü desteklemektedir. Bizans Dönemi sikkelerine baktığımızda Kat. No. 17 ve 18'de yer alan anonim *follis* dışındaki sikkeler Erken Bizans Dönemi içerisinde hüküm sürmüş imparatorlara aittir. İncelediğimiz sikkeler kiliseden ele geçen küçük buluntular ile karşılaştırılarak yapının tarihlendirilmesine katkılar sunulmuştur². Kilise içerisinde çok sayıda farklı tipte ele geçen mezarlar ve bazı mezarlardaki mezar hediyeleri de Erken Bizans Dönemi'ni göstermektedir (Güloğlu ve Murat, 2022: 77-88). Böylelikle kilisede ele geçen buluntular birbirleriyle karşılaştırıldığında aynı dönemi vermesi yukarıda bahsedilen, yapının MS 5. yüzyıldaki inşa tarihini doğrulamaktadır. Erken Bizans Dönemi'ne ait sikkelerin *Heraclius* Dönemi'nde kesintiye uğraması kilisenin terkedildiği düşüncesini akla getirmektedir. Fakat karşılaştırma kısmında verdiğimiz sikke örneklerinde de söz konusu dönemlerde sikkelerde kesilme ya da azalma görülmektedir. Dolayısıyla kilisede ele geçen sikkelerde *Heraclius* Dönemi'nden itibaren görülen kesilme Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde ele geçen sikkelere has bir durum değildir. Bahsedilen tarihlerde sikkelerde görülen kesilme Anadolu'ya Sasanilerin saldırıları ve Bizans'ın içine girdiği karanlık dönem ile ilişkilendirilmektedir (Tek, 2015: 120; Demirel-Gökalp, 2017: 382; Keleş ve Oyarçin, 2020: 55-56).

Zeytinliada Erken Bizans sikkelerinde MS 7. yüzyılda görülen kesilme sonrası adada ele geçen sikkelerin en erken tarihlisi 10-11. yüzyıllara tarihlenen anonim *follis*lerdir. Meryem Ana Kilisesi'nde ele geçen 2 adet 10-11. yüzyıllara ait anonim *follis*ler ile aynı dönemleri işaret eden bazı mimari parçalar kilisenin 10-11. yüzyıllarda kullanıma devam ettiği düşüncesini akla getirmektedir. Fakat kilisede kullanımın devam ettiğini gösteren başka herhangi bir kanıtın olmaması bu düşüncenin kesin olarak kabul görmesini engellemektedir. Zeytinliada'da bulunan ve şifalı olduğuna inanılan ayazmalardaki sıcak sular adanın Bizans Dönemi'nden günümüze değin şifa dileyenlerin uğradıkları bir yer olduğu bilinmektedir (Kavaz Kındıgılı, 2022: 289-300).

² Kilisede ele geçen küçük buluntular arasında çok sayıda seramik, metal ve cam eserler yer almaktadır. Bkz. Öztürk – Kavaz, 2012a: 72, 78.

Bu durum bize adanın ada dışındaki halk tarafından da sık sık ziyaret edildiğini göstermektedir. Böylelikle adanın yerleşim dönemi dışında farklı amaçla kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı Dönemi'nde de ayazma sularının şifalı olduğuna inanılmaktaydı ve bu durum söz konusu dönemde çeşitli yazılı metinlere konu olmuştur (Kahraman, 2010: 394, 87b). Ayrıca Osmanlı Dönemi'nde ada da yerleşimin olduğuna dair bir kanıt bulunmamaktadır. Bundan dolayı yukarıda anonim *folles* için varsayılan durumu kilisede ele geçen 2 adet Osmanlı sikkesinde de görmekteyiz. Osmanlı sikkelerinin de ayazma bağlantılı adaya gerçekleştirilen ziyaretlerden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak Zeytinliada Meryem Ana Kilisesi'nde ele geçen sikkeler yapının inşa tarihi ve kullanım dönemleri ve ada hakkında önemli bilgiler vermektedir. Katalogda incelenen sikkeler diğer arkeolojik buluntular ile değerlendirildiğinde kilisenin ve kilisenin üzerinde yer aldığı Zeytinliada'nın farklı dönemlerde çeşitli amaçlarla kullanıldığını göstermektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi sikkelerin genel çoğunluğunu oluşturan Erken Bizans sikkeleri kilisede ele geçen buluntular ile bir bütün olarak değerlendirildiğinde kilisenin MS 5-7. yüzyıllarda yoğun bir kullanıma sahne olduğunu göstermektedir. Ayrıca Zeytinliada'da ele geçen sikkeler adanın bulunduğu bölge ve yakın bölgelerde ele geçen sikkeler ile dönem yoğunluğu olarak yakın benzerlik içerisindedir.

Kaynaklar

- Canuyar Ünal, C. (2005). İzmir İli Ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş, Tire Müzeleri) Örnekleri İle I. Dönem Bizans Sikkeleri (5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası). N. Başgelen (Ed.). *Bilim Eşiği 2, Sanat Tarihinde Gençler 2004 Semineri* içinde (155-168 ss), İstanbul.
- Çizmeli Ögün, Z. (2004). Smintheion Kazıları Sikke Buluntuları, *Anadolu* 26, 25-37.
- Demirel Gökalp, Z. ve Kılıç, S. (2011). Heraclius'un Follisleri; Bolu Arkeoloji Müzesi Örnekleri, A. C. Erel, B. İşler, N. Peker, G. Sağır (Ed.), *Anadolu Kültürlerinde Süreklilik Ve Değişim, Dr. A. Mine Kadioğlu'na Armağan* içinde (251-263. ss), Ankara.
- Demirel Gökalp, Z. (2014). Bilecik Müzesindeki Bizans Bronz Sikkeleri, *TÜBA-KED (12/2014)*, 11-28.
- Demirel Gökalp, Z. (2017). *Kütahya Müzesi Bizans Sikkeleri*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Demirel Gökalp Z. (2018). Antik Phrygia'da Bizans Sikke Dolaşımı, *STD XXVI (2)*, 379-393.
- Demirel Gökalp, Z. (2018). Anadolu'nun Ege Kıyılarında Erken Bizans Dönemi Sikke Dolaşımı, C. Ünal, A. Ersoy, C. Gürbıyık, B. K. Kasalı (Ed.), *Ege Dünyası Liman Kentleri Sikke, Mühür ve Ağırlıkları* içinde (83-98 ss), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, 32, Manisa.
- DOC I, (1966). *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume I, Anastasius to Maurice 491-602*, Alfred R. Bellinger ve Philip Grierson (Ed.), Washington.
- DOC II/I, (1966). *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume II, Phocas to Theodosius III 602-717, Part 1, Phocas and Heraclius (602-641)*, Alfred R. Bellinger ve Philip Grierson (Ed.), Washington.
- DOC III/II, (1973). *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume II, Phocas to Theodosius III 602-717, Part 1, Phocas and Heraclius (602-641)*. Alfred R. Bellinger ve Philip Grierson (Ed.), Washington.
- Ertüzün, R. M. (1998). *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar*, İstanbul.
- Güloğlu, G. ve Murat, M. K. (2022). Zeytinliada Meryem Ana Manastırı Mezar Tipleri, M. Bayyigit, M. Özkan, A. A. Çanakçı, A. H. A. Abdelghany, M. Polat, L. Cengiz (Ed.), *Geçmişten Günümüze Balıkesir'in Kültürel Mirası 3* içinde (77-88 ss), Konya.
- Kahraman S. A. (2010). *Evliya Çelebi Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul.
- Karanfil, S. (2019). *Kocaeli Müzesi'ndeki Bizans Sikkeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kavaz Kındığılı, B. (2017). *Zeytinliada Geç Roma ve Bizans Seramikleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kavaz Kındığılı, B. (2022). Zeytinliada Manastırı'nda Su Kültü ve Aziz Tryphonos, *Cedrus X*, 289-300.
- Keleş, V., Yılmaz, A., Oyarçın, K. (2014). Parion Roma Hamamı 2013 Kazıları ve Sikke Buluntuları, *Arkeoloji ve Sanat*, 147, 21-36.
- Keleş, V., Yılmaz, A., Oyarçın, K. (2015). Parion Roma Hamamı 2014 Kazıları ve Sikke Buluntuları, *Arkeoloji ve Sanat*, 150, 53-68.
- Keleş, V. ve Oyarçın, K. (2019). Parion Odeion'undan Bir Geç Roma Definesi, *TÜBA-AR 24*, 189-208.
- Keleş, V. ve Oyarçın, K. (2019). Anonymous Folles Found in Parion Excavations, *SELEVCIA IX*, 335-358.

- Keleş, V. ve Oyarçin, K. (2020). Akropol Doğu (İç) Sur Yangın Tabakasında Bulunan Sikkeler Işığında Parion'da Tahribat İzleri Üzerine Bir Ön Değerlendirme, *TÜBA-KED* 22/2020, 51-66.
- Keleş, V. ve Oyarçin, K. (2021). Parion Tiyatrosu Hyposcaenium Bölümünden Ele Geçen Geç Roma Dönemi Sikkeleri Üzerine Değerlendirmeler, *OLBA XXIX*, 391-422.
- Kılıç, S. (2011). Bolu Arkeoloji Müzesi'ndeki Bizans Bronz Sikkeleri, *XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu* içinde (503-510 ss), Eskişehir.
- Meral, K. ve Yavuz, E. (2017). Kyzikos Hadrian Tapınağı'nda Bulunan Geç Roma Definesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10 (52), 550-568.
- Mercanoğlu, F. (2022). Bursa Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Herakleios Dönemi Sikkeleri, *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* 6/16, 178-194.
- Oyarçin, K. (2016). Parion Tiyatrosu Sikkeleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme, C. Başaran, H.E. Ergürer (Ed.), *Parion Roma Tiyatrosu* içinde (181-191 ss) İstanbul.
- Oyarçin, K. 2017. *Parion'da 2005-2014 Yılları Arasında Ele Geçen Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi Sikkeleri (MS 3.-7. YY)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Oyarçin, K. 2020. The Early Byzantine Period of Parion in Ligth of Numismatic Data, V. Keleş (Ed.), *Propontis ve Çevre Kültürleri* içinde (ss. 619-628), İstanbul.
- Öztürk, N. ve Kızırlıslanoğlu, A. (2009). Zeytinliada 2007 Yılı Kazı Çalışmaları, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2. içinde (1-12 ss). Ankara.
- Öztürk, N. ve Kavaz, B. (2010). Zeytinliada 2008 Yılı Kazı Çalışmaları, *31. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt* içinde (493-510 ss). Ankara.
- Öztürk, N. ve Kavaz, B. (2011). Zeytinliada Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları, *32. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt* içinde (33-46 ss). Ankara.
- Öztürk, N. ve Kavaz, B. (2012). *Erdek Zeytinliada Meryemana Manastırı*, Banmat Matbaacılık, Bandırma.
- Öztürk, N. ve Kavaz, B. (2012). Zeytinliada 2010 Yılı Kazı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi, *33. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt* içinde (53-68 ss), Ankara.
- Öztürk, N. ve Kavaz, B. (2013). Zeytinliada 2011 Yılı Kazı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi, *34. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt* içinde (365-374 ss), Çorum.
- Öztürk, N. ve Kavaz, B. (2014). Zeytinliada 2012 Yılı Kazı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi, *35. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt* içinde (48-59 ss), Muğla.
- Öztürk, N. ve Kavaz, B. (2014). Zeytinliada 2013 Yılı Kazı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi, *36. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt* içinde (223-233 ss), Ankara.
- Öztürk, N., Çekilmez, M., Kavaz Kındıgılı, B., Güloğlu, G., Murat, M. K., Özcihan, İ., Takunyacıoğlu, B. (2017). Zeytinliada 2016 Yılı Kazı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi, *39. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt* içinde (453-465 ss), Bursa.
- Pere, N. (1968). *Osmanlılarda Madeni Paralar*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul.
- Plinius, *Naturalis Historia I-X*. (Çev. H.R. Rackham, W.H.S. Jones, D.E. Eichholz), London, 1971.
- RIC V. II. (1968). Harold Mattingly-Edward A. Sydenham-P.H. Webb, *The Roman Imperial Coinage Vol. V Part II. Probus to Amandus*, London.
- Strabon, *Geographica: Antik Anadolu Coğrafyası*, (Kitap: XII, XIII, XVI), (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.
- Tek, A. T. (2015). Side Sikkeleri Buluntuları Işığında MS 622/3'de Pamphylia'ya "Olası" Bir Sasani Saldırısı, *Colloquium Anatolicum 2015/14*, 116-129.
- Tekin, O. ve Erol Özdizbay, A. (2012). Coins from Alliano Excavations: Campaign of 1998, *CollAn. XI*, 347-401.
- Tekin, O. ve Erol Özdizbay, A. (2013). Coins from Alliano Excavations: Campaign of 1999, *CollAn. XII*, 299-331.
- Tekin, O. ve Erol Özdizbay, A. (2014). Coins from Alliano Excavations: Campaign 2000, *CollAn. XIII*, 293-336.
- Tekin O. ve Erol Özdizbay A. (2016). Coins from Alliano Excavations: Campaign 2001, *Anatolia Antiqua XXIII*, 117-146.
- Ünal, C. (2004). Ödemiş Müzesinden Bir Grup I. Iustinianus ve II. Iustinos Dönemi Sikkeleri, *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/2, 119-137.
- Ünal, C. (2012). *Manisa Müzesi Bizans Sikkeleri*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, No:3, Manisa.
- Ünal, C., Tatar, Ö., Toy, M. (2017). *Tunay Demran Koleksiyonu*, Şehzadeler Belediyesi Kültür Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

ESKİŞEHİR KÜLLÜOBA'DA BULUNAN AYAK BİÇİMLİ BİR AMULET DAMGA

A Foot-Shaped Amulet Stamp Found in Küllüoba (Eskişehir)

Murat TÜRKTEKİ¹

¹Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bilecik, murat.turkteki@bilecik.edu.tr, orcid.org/0000-0001-5584-3572

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

21.03.2023

Kabul/Accepted:

05.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1268750

Anahtar Kelimeler

Damga, İlk Tunç Çağı,
Mezarlık, Amulet,
Küllüoba.

Keywords

Stamp, Early Bronze Age,
Cemetery, Amulet,
Küllüoba.

ÖZ

Eskişehir/Küllüoba'da İlk Tunç Çağı I Dönemi'ne tarihlenen mezarlık alanında bir pithos mezar içerisinde bulunmuş olan taştan yapılmış ayak biçimli bir amulet damga, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Damga yüzeyi üzerinde diken yapraklı bir bitki motifi bulunan bu amulet, yerleşmede idari ve bürokratik yapılanma ile ilgili herhangi bir verinin olmadığı, dolayısıyla kontrol ve denetim mekanizmasının henüz oluşmadığı İlk Tunç Çağı'nın başına tarihlenmektedir. Söz konusu amulet, Anadolu'da bulunan bu tip amuletler içerisinde şimdilik bilinen en erken örnek olması açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada amulet; formu, bezemesi, konteksti ve işlevi açısından ele alınmış olup hem görece kronolojiye göre hem de mutlak tarihlendirme yöntemlerinin sonuçlarına göre tarihlendirilmiştir. Bununla birlikte Anadolu'daki benzer örneklerle karşılaştırılarak da konumlandırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Levant, Mezopotamya, Anadolu, Ege Dünyası ve Mısır'da farklı zaman dilimlerine ait örnekler üzerinden kronoloji ve bölgelerarası iletişim ağları açısından da ele alınarak damga, mühür ve amulet olmak üzere farklı işlevlerle kullanılan bu nesnelerin kullanım amaçları, motifler ve birbirleri ile olan bağlantıları da değerlendirilmiştir. İmdiilik Anadolu'da bilinen en erken örneği oluşturan Küllüoba örneği Orta ve Batı Anadolu'nun özellikle Levant ve Kuzey Suriye bağlamında güney bölgeler ile ilişkileri bakımından önemli bir veri oluşturmaktadır.

ABSTRACT

The subject of this study is a foot-shaped amulet stamp made of stone found in a pithos tomb in the cemetery area dated to the Early Bronze Age I Period in Eskişehir/Küllüoba. This amulet, which has a thorn-leaved plant motif on the stamp surface, is dated to the beginning of the Early Bronze Age. There is no data on the administrative and bureaucratic system in the settlement, so the control and control mechanism has not yet been formed. Aforementioned amulet stamp is important in terms of being the earliest known example of this type in Anatolia. In this study, the amulet has been discussed in terms of its form, decoration, context and function and has been dated both according to relative chronology and according to the results of absolute dating methods. In addition, it has been tried to be positioned by comparing it with similar examples in Anatolia. The intended use, motifs and interconnections of these objects, which are used with different functions such as stamps, seals and amulets, are also evaluated by considering the examples from different time periods in the Levant, Mesopotamia, Anatolia, Aegean World and Egypt in terms of chronology and interregional communication networks. The example of Küllüoba, which is the earliest known example in Anatolia so far, constitutes important data in terms of the relations of central and western Anatolia with the southern regions, especially in the context of the Levant and Northern Syria.

Atıf/Citation: Türkteki, M. (2023). Eskişehir Küllüoba'da Bulunan Ayak Biçimli Bir Amulet Damga. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 523-533.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Murat TÜRKTEKİ, murat.turkteki@bilecik.edu.tr

1. Giriş

Mühür; taş, pişmiş toprak, kemik, metal, cam veya ahşaptan yapılan, üzerinde baskı yüzeyi bulunan nesnelere şeklinde tanımlanmaktadır(Collon, 1990). Mühürler, genellikle saklanmak istenen ürüne dışarıdan bir müdahale olup olmadığının kontrolünü sağlayabilmek ve ürünün sahibi olan kişi ya da grupların mülkiyet göstergesi olarak değerlendirilir. Bu bağlamda idari veya bürokratik, koruma veya kontrol anlamı bulunmayan örnekler, bu çalışmada damga kelimesi ile ifade edilmiştir.

Güneybatı Asya'da kontrol mekanizmalarının oluşması ile ilişkili görülen mühürler ve bu anlamdaki ilk mühür baskıları, esas olarak Kuzey Mezopotamya'da geniş bir kültürel yayılım gösteren Halaf Kültürü'ne aittir. Halaf Dönemi'nin (Geç Neolitik Çağ) başına, yani kabaca MÖ 6300'lere tarihlenen ve en erken örnekler olan mühürler, Kuzey Suriye'de Sabi Abyad yerleşmesinde saptanmıştır(Duistermaat, 1996). Bu yerleşimde yangın geçirmiş bir depo binası içerisinde kapıya yapılmış mühür değil de daha çok içerisindeki sepetler ve çanak çömlekler üzerine yapılan mühür baskıları bulunmuştur (Duistermaat, 1996; Akkermans ve Duistermaat, 1996). Bununla birlikte MÖ 7. binyılda Güneybatı Asya'da damgaların vücut süsleme amacıyla her iki cinsiyette de çeşitli yaş grupları için kullanıldığı bilinmektedir (Tsuneki ve Hydar, 2011). Anadolu'da aynı dönemde yani Neolitik Dönem'de, özellikle Çatalhöyük örnekleri (Türkcan, 2006) ile birlikte başlayan damga kullanımı ise çağlar boyunca değişen form ve kullanım amaçları ile devam etmiştir. Bunların kullanımının bir kontrol mekanizması ile ilişkili olmaktan çok amulet, tekstil baskısı ve yazı öncesi semboller içeren nesnelere gibi farklı kullanımının olabileceği de çeşitli araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir (Atakuman, 2015; Çilingiroglu, 2009; Türkcan, 2006; Umurtak, 2009). Damga kullanımı, İlk Tunç Çağı'nda da devam eder. Bugüne kadar pek çok damga örneği saptanmıştır. Ancak bunların baskıları sınırlı sayıda (Massa ve Tuna, 2019). Gerçek anlamda yukarıda bahsedildiği şekilde mühür şeklinde kullanılan damgalarda en yaygın olarak, haç, çarpı ve iç içe açılı motifleri görülür (Dede, 2014). Kafes, baklava dilimi ve spiral motifleri ise karşımıza çıkan diğer motiflerdir. Bu bağlamda araştırmacılar arasında işlevleri hakkında farklı bir öneri de mühür örneklerindeki motifler ile mühür baskılarındaki motiflerin eşleşmemesi üzerine ortaya atılmıştır. Buna dayanarak bazı bilim insanları mühür olarak değerlendirilen nesnelere büyük bir kısmının özellikle karmaşık motifler içeren örneklerin aslında dekoratif amaçlı olarak kullanılmış olabileceğini ileri sürer (Massa ve Tuna, 2019; Rahmstorf, 2016). Ancak özellikle Kültepe'de ele geçen mühür ve mühür baskıları, karmaşık motifler içeren örneklerin de, kil baskılar üzerinde bulunmuş olabileceğine dair işaretler sunar (Kulakoğlu ve Öztürk, 2015; Öztürk, 2019).

Üretim ve tüketim ile bağlantılı bir kontrol mekanizmasının parçası haline gelecek şekilde kullanım ise esas anlamda İlk Tunç Çağı ile gerçekleşir (Massa ve Tuna, 2019). Bununla beraber Neolitik'ten itibaren bilinen geleneksel kullanım, başka bir ifadeyle dekoratif baskı veya amulet olarak kullanımı da devam eder.

Tüm bu veriler doğrultusunda Eskişehir/Küllüoba'da saptanan ve MÖ 3. binyılın başlarına tarihlenen mezarlık alanında saptanan ayak biçimli bir mühür, bu çalışmada gerek ele geçtiği kontekt gerekse tipolojik özellikleri ile ele alınarak, hem bölgelerarası ilişkiler hem de işlevi açısından değerlendirilmiştir.

1.1. Küllüoba

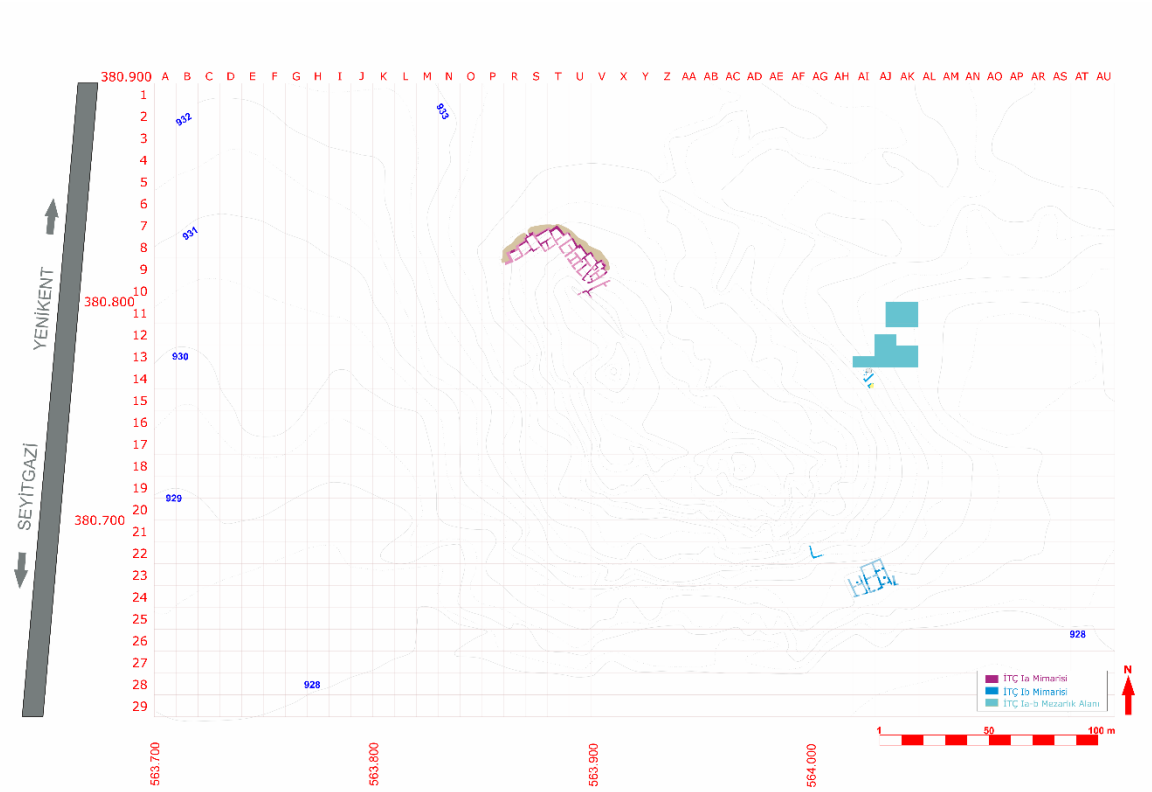
Küllüoba yerleşmesi, Yukarı Sakarya Havzası'nın batısında, Orta Anadolu'nun kuzey ve güneyinden gelen doğal güzergahta, bölgeyi İç Ege ve Marmara'ya bağlayan ana rota üzerinde yer almaktadır (Şekil 1).

Yerleşim MÖ 4. binyılın sonlarında başlamış olup, bugüne kadar yapılan çalışmalara göre esasen İlk Tunç Çağı'nın üç evresinin de temsil edildiği, uzun süreli bir stratigrafiye sahiptir(Türkteki et al. 2021). MÖ. 3200-1950 arasında kesintisiz bir yerleşim gösteren Küllüoba'da gerçekleştirilen kazı çalışmalarında İlk Tunç Çağı başında birbirine bitişik, girişleri ortadaki ana avluya açılan, yaklaşık 50 m çapında dairesel planlı bir yerleşim düzeni höyüğün batı kesiminde ortaya çıkarılmıştır (Şekil 2) (Efe, 2003; Efe ve Ay-Efe, 2007; Efe ve Türkteki, 2011). Özellikle yapıların iç düzenleri, işlevleri ve sosyo-ekonomik düzen açısından yeterince araştırılmamış olan bu dönem yerleşmesi ile höyüğün doğu kesimindeki mezarlık çağdaştır.

Özellikle İlk Tunç Çağı II döneminde höyüğün topografyasına uygun şekilde, geniş bir alana yayılan yerleşimde, birbirine bitişik trapez biçimli megaronların yer aldığı, çevre duvarı ile sınırlanmış ve içerisinde anıtsal nitelikte kamusal yapıların da bulunduğu bir yukarı şehir ön plana çıkar (Efe ve Fidan 2008). Bu dönemde genellikle tek odalı, dörtgen planlı daha basit yapıların bulunduğu bir aşağı şehir oluşur. Dolayısıyla yerleşme yönetici sınıfın bulunduğu daha karmaşık bir sosyal yapının oluştuğuna dair izler taşır.

Şekil 1. Anadolu'da MÖ 3. Binyıla tarihlenen ayak biçimli damgaların ele geçtiği merkezler.

Şekil 2. Küllioba ITÇ I Dönemi yerleşim planı ve mezarlık alanı

Yerleşimde mezarlık alanı, 2019 yılı kazı sezonunda tespit edilmiş olup, çalışmalar bu alanda Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal başkanlığındaki bir ekip ile birlikte sürdürülmektedir. Gerçekleşen çalışmalarda höyüğün kuzeydoğu kesiminde şimdilik 10x10 m'lik üç

plankarede tespit edilen mezarlık alanının sınırları ise henüz saptanabilmiş değildir. Radyokarbon tarihlemelerine göre; mezarlık alanındaki en erken mezar ikili gömü içeren bir taş sandukadır. Yerleşmede bugüne kadar çoğunlukla ana toprağa açılmış silolar ve bu alanlarda ele geçen çanak çömlek aracılığı ile tarihlenen bu dönem, İlk Tunç Çağı'nın en başına denk gelir. Bu en erken mezarların altında yine siloların yer aldığı tespit edilmiştir.

Başta pithos olmak üzere, kerpiç sanduka, taş sanduka ve basit toprak gömü gibi çeşitli gömü tiplerinin bir arada ele geçtiği mezarlık alanındaki gömüler, *hocker* pozisyonundadır ve aralarında herhangi bir yön birliği bulunmamaktadır.

Pişmiş toprak mezarlar içerisinde çömlek, pithos ve *pseudo* pithos olmak üzere sınıflandırılabilir üç alt grup saptanmıştır. Çömler, zaman zaman iç içe geçirilerek de mezar oluşturma amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca uzun kemiklerin bir araya toplandığı ikincil gömüler de, bu tip mezarlarda saptanmıştır. Basit taş grupları ile mezar yeri işaretleme, Küllüoba'da sıkça uygulanmıştır. En azından 300 yıl süren bu uzun kullanım sırasında zaman zaman alttaki mezarların tahrip edildiği de anlaşılmaktadır.

Söz konusu mezarlarda taştan ve dağ kristalinden kulak tıkaçları, yine dağ kristalinden boncuklar, kurşun ve bronz saç halkaları, iğneler ve çoğunlukla gri mal ile yapılmış tek kulplu fincan ve maşrapaların yanında çömlek ve kase formları da mezar armağanları olarak ele geçmiştir.

2. Ayak Biçimli Mühür, Kontekst ve Tarihlendirilmesi

AJ 11 plankaresinin, kuzeydoğusunda 930, 40 seviyelerinde bulunan pithos mezar, ağız kısmı kuzeybatıya dip kısmı güneydoğuya bakacak şekilde yerleştirilmiştir (Şekil 3). Bu mezar alandaki diğer mezarlardan boyut olarak çok daha büyük olup 1,40 cm uzunluğunda 88 cm genişliğindedir. Mezarın ana kısmını oluşturan pithos, düz ağız kenarlı, küresel gövdeli ve sivri diptir. Ana pithosun ağız kısmı farklı bir pithosun parçalarıyla kapatılmıştır. Kapak parçaları ise dikey kulplara sahiptir. Pithos içerisindeki iskelet, kuzeybatı-güneydoğu yönünde *hocker* pozisyonunda yatmaktadır. İskeletin korunma durumu oldukça kötüdür. Yoğun derecede tahrip olmuş kafatası parçaları, *femur*, *fibula*, *tibia* ve *patella* ele geçmiştir. Ayrıca mezarın üst seviyelerinden kaburga parçaları, uzun kemik parçaları ve dişler ele geçmiştir. Bu verilere göre erişkin bir bireye ait olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyeti ise belirlenememiştir. İskelet kaldırıldıktan sonra doğu kısmının altında taş sırası bulunmuştur. Bunun nedeni, ana kayanın doğuya doğru meyilli olmasıdır. Pithos, ana kayaya oturduğundan dolayı olasılıkla bu taşların pithosun kaymaması için kullanıldığı düşünülmektedir.

Mezar armağanı olan bir adet ayak biçimli amulet damga dışında, kafatasının arka kısmında bir adet tek kulplu maşrapa yer almaktadır. Dışa dönük ağızlı, küresel gövdeli, maşrapanın kulpu ise kırıktır. Mezarlık alanında pek çok mezarda benzer formda örnekler daha önce de ele geçmiştir.

Serpantin'ten yapılmış, ayak biçimli amulet damga (Şekil 4), iskeletin göğüs ile boyun kısmına yakın bir yerde saptanmıştır. 1, 8 cm uzunluğu ve 0,8 cm genişliği bulunan damganın yüksekliği ise 2,3 cm'dir. Baskı yüzeyinde kazıma çizgilerle oluşturulmuş diken yapraklı bir bitkisel motif yer almaktadır. Bu motif, ortadaki dikey kazımanın sağında yedi adet solunda ise beş adet verev kazıma ile oluşturulmuştur. Ayağın uç kısmında küçük bir kırık bulunmaktadır. Ayağın sağ veya sol ayak olduğuna gösteren herhangi belirgin bir gösterge bulunmamaktadır. Sağ yanında ise dikey olarak yan yana dizili beş adet kısa kazımanın betimleme amacıyla yapıldığı görülmektedir. Bacak kısmını temsil eden üst kısımda ise ip deliği yer almaktadır.

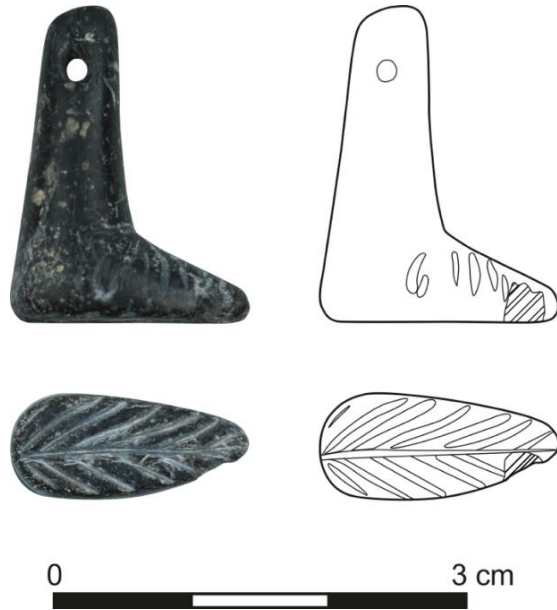
Mezarlık alanında farklı seviye ve kesimlerde kemiklerden alınan radyokarbon sonuçları¹ MÖ. 3200-2900 aralığını vermektedir. Bu sonuçlar çanak çömlek üzerinden yapılan değerlendirmelerle de uyumlu görünmektedir.

¹ Radyokarbon sonuçları yayın aşamasında olduğundan burada verilmemiştir. Bununla birlikte söz konusu mezarlık alanındaki örneğe en yakın konumda ve seviyedeki örnekler olan G47 no'lu mezardan alınan kemik örneğin 1. Sigma kalibre edilmiş sonuçları MÖ 3030-2909 ve G49 no'lu mezardan alınan kemik örneğin 1. Sigma kalibre edilmiş sonuçları ise MÖ 3094-2919 olarak saptanmıştır. Söz konusu tarihler G82 no'lu mezarın İlk Tunç Çağı başına tarihlenebileceğini göstermektedir.

Eskişehir Küllüoba'da Bulunan Ayak Biçimli Bir Amulet Damga

Şekil 3. AJ 11- AK 11 Plankarelerinde yer alan mezarlar ve G82 no'lu mezar ile içerisinde saptanan buluntular.

Şekil 4. G82 no'lu mezarda bulunmuş olan ayak biçimli amulet damga.

2.1. Ayak Biçimli Damga Örnekleri

Ayak biçimli damgalara ait en erken örnek, Mersin Yumuktepe’de Orta Neolitik Dönem’de saptanmıştır (Caneva ve Köroğlu, 2010:fig.38a-b). Kronolojik olarak daha sonraki örnek ise Suriye’de Byblos’tan bilinmektedir. Kalkolitik Dönem’e tarihlenebilecek olan mezarlar içerisinde gelen bu örnekteki yaprak motifi, Küllüoba örneği ile yakın paralellik göstermektedir(Dunand, 1937:no 1747). Diğer bir erken örnek olarak değerlendirilebilecek Tepe Gawra’da (Speiser, 1935:Pl.LVI:1) bulunmuş örnek ise şekil olarak benzetmekle birlikte baskı yüzeyinde bir dağ keçisi ve bir ağaç motifi şeklinde figüratif motiflerin yer alması açısından farklıdır. Söz konusu örneğin konteksti belli olmamakla birlikte XIII-XIV. tabakalara ait olabileceği belirtilmiştir. Bu durumda Ubeyd Dönemi’ne tarihlenebileceğinden ayak formundaki diğer erken bir örnek olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Ayak biçimli damgaların Anadolu’daki örnekleri İlk Tunç Çağı’nda Tarsus-Gözlükule, Konya-Karahöyük(Alp, 1994: Lev.15/35) Acemhöyük(Tezcan, 1958:Res.20a-b), Resuloğlu(Yıldırım ve İpek, 2011:Res.9/1) ve Alacahöyük’t(Koşay, 1938:Lev.CVI:7) ele geçmiştir. Tarsus-Gözlükule’de ele geçen örnek, siyah taştan yapılmış olup İTÇ III’e tarihlenmiştir(Goldman, 1956: Fig.393/19). Baskı yüzeyini uzunlamasına bir şekilde bölen çizgi ve bunu dik kesen kısa çizgiler ayak biçimli amuletlerde sık görülen bir bezeme şeklidir. Benzer damga formlarında sürekli benzer motifin tekrarlanması Neolitik Dönem’den itibaren devam eden bir uygulamadır (Denham, 2013)(Atakuman, 2015). Bu motifin uygulandığı örnekler içerisinde Konya-Karahöyük örneği, taştan bir örnek olup, XVI. kat’tan ele geçmiştir(Alp, 1994). Acemhöyük’ten olduğu bildirilen örnek, stratigrafiden olmayıp benzer bir bezemeye sahiptir(Tezcan, 1958: Res. 20a-b). Kültepe’de son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarda da İTÇ III ait bir ayak biçimli damga ele geçmiştir. Taştan yapılmış damganın baskı yüzeyinde gelişigüzel çentiklerle bezeme uygulanmıştır(Öztürk, 2019: Lev.13/2).Resuloğlu’ndaki örnek ise pişmiş toprak bir örnek olup İTÇ II-III’e ait olduğu belirtilmiştir(Yıldırım ve İpek, 2011). Alacahöyük örneği 3. Kültür Çağı olarak belirtilen tabakaya ait olup, uzunlamasına bir çizgi ve bunu dik kesen kısa çizgi motifleri ile bezelidir. Bunun dışında Alacahöyük’te stratigrafiden olmayan bir örnek daha bulunduğu belirtilmiştir (Çınaroğlu ve Çelik, 2012: Çiz.4.). İTÇ III’e tarihlenen bir farklı örnek ise Suluca-Karahöyük’te ele geçmiş olup (Türker, 2018: Fig.8) bir çanak çömlek parçasından şekillendirilmiştir. Güneybatı Anadolu’da bugüne kadar çok sayıda mühürün saptandığı Bademağacı’nda da bir adet ayak biçimli damga saptanmıştır. Baskı yüzeyini uzunlamasına bölen bir çizgi ve etrafında düzensiz yivler şeklinde bezenmiş olan örnek İTÇ II’ye tarihlendirilmiştir (Duru ve Umurtak, 2011: Res.7a-b). Küllüoba’da da İTÇ III’e tarihlenen bir ayak biçimli damga örneği de daha önce yayınlanmıştır(Efe ve Ay-Efe, 2001: Çiz.7a).

Anadolu dışında Ege Dünyası’nda ayak biçimli damgalar Lebena’da ve Krassi’de saptanmıştır. Erken Hellas II Dönemi’ne ait örnekler ise Yunan Ana Kara’sında Agios Kosmas (Mylonas, 1959: Fig. 166;Blegen, 1928, Pl.XX:3), Zygouries’ten bilinmektedir. Ayrıca Girit’te Erken Minos ve Orta Minos aralığına yerleştirilen çok sayıda ayak biçimli amulet damga saptanmıştır(Branigan, 1970). Kikladlar’da bir Erken Kiklad II’ye tarihlenen örnek ise Despotikon’nda bir mezardan ele geçmiştir(Branigan, 1970). Küllüoba örneğinin en yakın benzeri olan örnek ise Girit’te Palaikastro yerleşmesinde ele geçmiştir. Balıksırtı/yaprak motifli olarak değerlendirilen bu örnek, esasen stratigrafiden olmamasına rağmen mezarlıktan gelmiş olabileceği ifade edilmiştir (Bosanquet ve Dawkins, 1923: Fig.133). Bununla birlikte söz konusu örneğin Erken Minos II-III’e tarihlenmesi gerektiği belirtilmektedir(Aruz, 2008).

Ayak biçimli amulet damgaların kullanımı sonrasında MÖ 2 bin yıl’da Anadolu’da Kültepe(Özgüç, 1968: Lev. XXXIX: 5a; XL: Ia), Alişar(Schmidt, 1932: Fig. 186), Boğazköy (Boehmer ve Güterbock, 1987: Taf IX:96-98) ve Kaman-Kalehöyük (Omura, 1997:197)gibi yerleşmelerden bilindiği üzere devam etmiş olup, Suriye’de MÖ 1. bin yıl’da da kullanıldığına dair örnekler bulunmaktadır(Nunn, 1999: No 370).

3. Tartışma

Damgalar, bürokratik ya da idari kullanımlarından çok daha önce farklı bazı özellikleriyle kullanılmışlardır (Çilingiroğlu, 2009)(Duistermaat, 2012). Ürünlerin, odaların veya belgelerin korunması ve kontrolüne ilişkin baskı veya bulla gibi kanıtlar olmadığı sürece bir damgayı mühür olarak nitelendirmek mümkün değildir(Duistermaat, 2012). Özellikle henüz sosyal hiyerarşinin gelişmediği, ekonomik düzenin karmaşık olmadığı aşamada gerçek anlamda bir kontrol mekanizmasını sağlayabilecek mühürler kullanılmamıştır.

Çalışmanın konusunu oluşturan amulet damga’nın kullanımından önce Güneybatı Asya’daki damgalarda

karşımıza çıkan semboller, bazı taş nesnelere, taş kaplar ve dikilitaşlar ya da duvar resimleri üzerinde görülür. Jerf el ahmar ve Körtik Tepe gibi Çanak Çömleksiz Neolitik'e tarihlenen yerleşimlerde taş eserlerde görülen bu sembolizm, sonraki bin yıllarda farklı eserler üzerinde devam eder (Duistermaat, 2012). Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de ortaya çıkan damgalar, sonraki dönemde kullanılan konik veya piramidal formda geometrik motifler içeren damga mühürlerin öncüleri olarak değerlendirilmektedir.

Özellikle Çatalhöyük başta olmak üzere Anadolu'da Neolitik Dönem'e tarihlenen merkezlerde ele geçen damgalar içerisindeki bir başka yoğun grup ise pintaderalardır. Genel olarak damga mühürlere göre daha büyük boyutlu olan bu pişmiş toprak eserler, Suriye'den Balkanlar'a kadar zaman zaman benzer motiflerle çok geniş bir bölgede görülür. Geometrik motifli örnekler yanında el veya çeşitli hayvanların formunda da pintaderalar bulunmuştur (Türkcan, 2006, 2007). Bu eserlerin baskı nesnelere olduğu konusunda büyük oranda fikir birliği bulunmaktadır. Bununla birlikte üzerlerinde bulunan sembollerin ise ait olduğu kişi ya da grupla ilişkili kimlik belirten semboller olabileceği özellikle de bunların mezarlarda bulunmaları nedeniyle ifade edilmektedir (Türkcan, 2006). Zigzag, pseudo-meander, spiral gibi bazı geometrik motiflerin ise törenlerdeki trans veya sanrıların görsel yansımaları olabileceği de ileri sürülmektedir (Costello, 2011; Duistermaat, 2012). Gerek damgalar gerekse duvar resimleri, çanak çömlek veya taş eserler üzerinde yer alan sembollerin, koruyucu bir anlamı olduğu da anlaşılmaktadır (Nieuwenhuys, 2007). Bu bağlamda amulet damgaların, damga mühürlere dönüşmesi de anlaşılabilir. Damga mühürler, sadece baskılarıyla fiziksel bir koruma değil, aynı zamanda üzerindeki sembollerle de doğüstü bir güçle koruma sağlamıştır (Duistermaat, 2012). Amulet damgaların kişilerin boyunlarında veya giysilerinde taşınması sayesinde kişiyi koruyucu niteliği olabileceği gibi mühürlemenin yapıldığı ürünü de koruyacağı düşünülmüş olmalıdır. Bu doğrultuda bu koruyucu nesnelere daha sonra kapların veya mekanların koruma altına alınması ve güvenliğinin sağlanmasında kullanılması damgaların önceki işlevleri ile bağlantılı olmalıdır (Denham, 2013).

Damgaların bir kısmının değerli veya yarı değerli taşlardan yapılmış olması, hem taşın kendisine atfedilen anlam hem de damganın kendisine atfedilen anlam bakımından söz konusu eserlerin takı veya amulet şeklinde kullanımı için önemli kanıtlar olarak görülebilir. Bu kapsamda büyüleri veya kötülükleri önlemek için takılan nesnelere tanımlanan amuletler, günümüzde kullanılan muskalar ile benzer işlevlere sahiptir.

Antropomorfik öğelerin amulet şeklinde kullanımı tüm Güneybatı Asya'da Neolitik'ten itibaren görülen bir uygulamadır. Bu döneme ait örnekler içerisinde fallik, el veya ayak şeklinde uzuvlar sayılabilir (Wickede von A, 1990) (Atakuman, 2015) (Atakuman, 2013).

Tunç Çağı ortalarına ait yazılı kaynaklar, ayak/bacak şeklinde amuletlerin Mısır'da kayıp bir uzvun yerine konmasını sağlayan sihirli nesnelere işaret eder (Colazilli, 2012). Mısır'da en erken örnekleri beşinci ve altıncı krallık dönemine ait olan amuletler, hem kötülüğe karşı koruyucu hem de şifa amacıyla kullanılmışlardır (Colazilli, 2012). Bacaklar, kollar, eller, gözler ve kalp gibi organlara benzer nesnelere, hem tanrılara sağlık ve uzuvların sağlığına yönelik bir adak olarak, hem de kötülüklerden korunma amaçlı olarak sunulmuştur (Colazilli, 2012). Bunları takan kişilerin bedensel özelliklerinin yerine geçmesi isteği veya diğer dünyada tahrip olmuş uzuvların yerine kullanılmaları gibi amaçlarla kullanılmışlardır (Colazilli, 2012). Özellikle Mısır'da Geç Eski Krallık Dönemi'nde sık görülen (Colazilli, 2012) insan vücuduna ait parçaların kilden veya taştan şekillendirilerek kullanımı ritüel işlevi ve belki de şifa sağlayan anlamıyla çağlar boyunca devam etmiştir. Yeni Assur Dönemi'ne ait yazılı kaynaklarda bu şekilde kullanılan mühürlerin hastalıkların tedavisi, kötü büyülerden korumak, çocuk yapabilmek ve benzeri taleplerin karşılanması için taşındığı belirtilmiştir (Oppenheim, 1956). Yazılı belgelerden edinilen bilgiler zaman zaman büyü yapılması için toprağa açılan çukurların korunması başka bir ifadeyle "büyü" nün korunması için de çukurun üst kısmının kil ile sıvanmasından sonra mühürlenerek koruma altına alındığını göstermektedir (Goff, 1956).

Şimdilik bilinen ilk ayak biçimli amulet damga örnekleri, Levant ve Mezopotamya'da Kalkolitik Dönem sonlarına aittir. Küllüoba örneği ise Anadolu'da bu tip mühürlere ait erken örnektir. Başta Girit olmak üzere Ege Dünyası'nda konteksi kesin olan ilk örnekler Erken Minos II veya Erken Hellas II'ye aittir. Mısır'da bilinen en erken ayak biçimli amulet geleneği, beşinci ve altıncı krallık dönemine tarihlendiğinden bu dönem yaklaşık olarak Ege dünyası örnekleri ile uyumludur. Yapılan tipolojik değerlendirmeler, Ege Dünyası'ndaki örneklerin daha çok Suriye ile paralellik gösterdikleri şeklindedir (Branigan, 1970). Dolayısıyla Mısır'da yaygın bir gelenek haline gelen ayak biçimli amulet kullanımının Levant kökenli olarak ortaya çıkmış olabileceği anlaşılmaktadır. Diğer yandan bugüne kadar Anadolu'da saptanan ayak biçimli örneklerin de benzer bir tarih aralığına, İlk Tunç Çağı'nın ikinci yarısına ait olması güneybatı Asya ve Anadolu arasındaki

ticari ilişkilerin bir sonucu olarak görülmüştür (Efe ve Ay-Efe, 2001). Ancak yukarıda detayları verilen Küllüoba örneği, söz konusu yoğun ilişkilerin başlamasından yaklaşık 500 yıl daha öncesine tarihlenmektedir. Ege’de daha önce saptanmış olan tüm örneklerin genel olarak İlk Tunç Çağı’nın ikinci yarısına ait oldukları ifade edilebilir. Kilikya üzerinden Orta Anadolu’nun güney bölgeler ile ilişkilerinin gerçekleştiği Kalkolitik Dönem sonrasında (Gülçur, 2012) Orta Anadolu’nun güney bölgelerle yoğun ilişkileri genellikle İlk Tunç Çağı’nın ikinci yarısından itibaren ele alınır (Efe, 2007, 2020; Massa ve Palmisano, 2018; Şahoğlu, 2005). Bu durumda Küllüoba’da bir mezardan ele geçen örneğin bölgede bilinen en erken olması nedeniyle İlk Tunç Çağı sonunda gelişen organize ticaret ağlarıyla bağlantılı olmadığını söylemek mümkündür. Bilinen diğer Anadolu örneklerine göre daha erken bir tarih olan İlk Tunç Çağı I’nin başına tarihlenen Küllüoba örneği, Levant veya Mezopotamya kökenli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Kalkolitik Dönem sonlarında yerleşim sayılarında belirgin bir azalma görülür (Özdoğan, 2022). Özellikle Orta Anadolu’nun kuzeyinde Transkafkasya kökenli toplulukların İlk Tunç Çağı başında bölgeye girişine dair çok sayıda veri bulunmaktadır. Anadolu’nun güneydoğusunda ise farklı kültür bölgelerine ait toplulukların bir araya geldiği görülmektedir (Palumbi, 2009; Duru, 2006, 2010). Özdoğan’a göre özellikle Transkafkasya kökenli toplulukların Mezopotamya’nın hammadde kaynaklarına ulaşmasını zorlaştıran bu durum sonucunda ilginin batı bölgelere yönelmiş olması mümkündür (Özdoğan, 2022). Bu doğrultuda İlk Tunç Çağı’nın başlarında batı Anadolu’da kurulan yerleşmelerde en azından bir süredir bir arada olan topluluklar içerisinde kökenleri farklı kültür bölgelerinden olan kişi ya da grupların da bulunmuş olması imkan dahilindedir. Küllüoba’da bulunan mezarlık alanındaki farklı gömü tipleri de bu durumu desteklemektedir.

4. Sonuç

Küllüoba İlk Tunç Çağı I dönemi mezarlarının sahiplerinin yaşam alanı henüz yeterince araştırılmamış olsa da, erken evrede genel olarak küçük bir yerleşme görünümü sunmaktadır. Bu doğrultuda söz konusu döneme ait henüz idari ve bürokratik uygulamaların yer aldığı birimlerden söz edilemez. Yerleşmede gerçek anlamda idari sistemle ilgili yapılar ve mühürleme gibi uygulamalar, İlk Tunç Çağı II’den itibaren bilinmektedir. Bu nedenle İlk Tunç Çağı I dönemine ait olan bir pithos mezar içerisinde saptanan ayak biçimli bir damga, amulet olarak değerlendirilmiştir. Bugüne kadar Levant ve Mezopotamya dışında saptanan ayak biçimli damgaların hepsi İlk Tunç Çağı’nın ikinci yarısına aittir. Bu kapsamda Küllüoba örneği şimdilik Anadolu’da bilinen en erken örneği oluşturmaktadır. Başından beri Levant ve Kuzey Suriye bağlantıları bulunan Kilikya’yı da dahil edecek olursak Küllüoba’daki ayak biçimli damga Orta ve Batı Anadolu’nun güney bölgeler ile ilişkileri bakımından önemli bir veri oluşturmaktadır.

Küllüoba’da ve yakın çevresinde Kalkolitik Dönem’de daha çok kayalık alanların yüksek kesimlerinde gerçekleşen yerleşimler yerine ovaya yerleşilmesi süreci ilk defa MÖ 4. binyılın sonunda gerçekleşir. İTÇ I yerleşmesi mezarlık alanı pithos, taş sanduka, kerpiç sanduka, basit toprak gömü gibi birbirinden farklı ölü gömme uygulamalarına ev sahipliği yapar. Dolayısıyla mimari veya çanak çömlek gibi unsurlarda görünen homojen kültürel yapıdan daha farklı bir görüntü sunmaktadır. Bu bağlamda İlk Tunç Çağı yerleşmelerini oluşturan toplulukların farklı kültürel kökenlerinin olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla beraber apotropaik etkileri dışında kişiyi temsil eden özelliği ile ayak biçimli amulet damga, söz konusu form ve ikonografinin uzun bir zaman dilimi boyunca çok geniş bir bölgede paylaşıldığını gösterir.

Teşekkür

Küllüoba’da mezarlık alanındaki çalışmaların antropolojik incelemelerinin gerçekleştirilmesinde emeği geçen Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal ve ekibine teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmada kullanılan görselleri düzenleyen Arş.Gör. Yusuf Tuna’ya da teşekkürlerimi sunarım. Küllüoba mezarlık kazıları 2019-01.BŞEÜ.04-03 no’lu proje ile Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir.

Kaynaklar

- Alp, S. (1994). *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*. Türk Tarih Kurumu.
- Aruz, J. (2008). Marks of Distinction: Seals and Cultural Exchange Between the Aegean and the Orient (Ca. 2600-1360 B.C.). In *Corpus der Minoischen und Mykenischen Siegel* (Issue 7). von Zabern.
- Atakuman, Ç. (2013). Deciphering Later Neolithic stamp seal imagery of Northern Mesopotamia. *Documenta Praehistorica*, XL, 1–18.
- Atakuman, Ç. (2015). From Monuments to Miniatures: Emergence of Stamps and Related Image-bearing Objects during the Neolithic. *Cambridge Archaeological Journal*, 25(4), 759–788.
- Blegen, C. W. (1928). *Zygouries: a prehistoric settlement in the valley of Cleonae*. Harvard University Press.
- Boehmer, R. M., & Güterbock, H. G. (1987). *Glyptik Aus Dem Stadtgebiet von Boğazköy - Grabungskampagnen 1931-1939, 1952-1978*.
- Bosanquet, R. C., & Dawkins, R. M. (1923). *The Unpublished Objects from Palaikastro Excavations: 1902-1906*. The British School at Athens. Supplementary Papers. No 1.
- Branigan, K. (1970). Minoan Foot-Amulets and Their Near Eastern Counterparts. *Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici*, 11, 7–23.
- Caneva, I., & Köroğlu, K. (2010). *Yumuktepe: A Journey Through Nine Thousand Years*. Ege Yayınları.
- Çilingiroglu, Ç. (2009). Of Stamps, Loom Weights and Spindle Whorls: Contextual Evidence on the Function(s) of Neolithic Stamps from Ulucak, I'zmir, Turkey. *Journal of Mediterranean Archaeology*, 22(1), 3–27. <https://doi.org/10.1558/jmea.v22i1.3>
- Çınaroğlu, A., & Çelik, D. (2012). 2010 Yılı Alaca Höyük Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 33 (3), 283–303.
- Colazilli, A. (2012). Reproducing human limbs. Prosthesis, amulets and votive objects in Ancient Egypt. *Res Antiquitatis: Journal of Ancient History*, 3, 147–174.
- Collon, D. (1990). *Interpreting The Past- Near Eastern Seals*. University of California Press.
- Costello, S. K. (2011). Image, Memory and Ritual: Re-viewing the antecedents of writing. *Cambridge Archaeological Journal*, 21(2), 247–262.
- Dede, G. (2014). *Anadolu'da Bulunmuş Eski Tunç Çağı'na ait Damga ve Silindir Mühürler* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Denham, S. (2013). *The Meanings of late Neolithic Stamp Seals in North Mesopotamia*. School of Arts, Languages and Cultures, the University of Manchester and The British Museum.
- Duistermaat, K. (1996). The Seals and Sealings. In P. M. M. G. Akkermans (Ed.), *Tell Sabi Abyad: the Late Neolithic Settlement* (pp. 339–401). Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut.
- Duistermaat, K. (2012). Which Came First, the Bureaucrat or the Seal? Some Thoughts on the Non-Administrative Origins of Seals in Neolithic Syria. In I. Regulski, K. Duistermaat, & P. Verkinderen (Eds.), *Seals and Sealing Practices in the Near East, Developments in Administration and Magic from Prehistory to the Islamic Period* (pp. 1–16). *Orientalia Lovaniensia Analecta* 219, Uitgeverij Peeters En Departement Oosterse Studies.
- Dunand, M. (1937). *Fouilles de Byblos Tome I er 1926-1932*.
- Duru, R. (2006). *Gedikli Karahöyük : Prof. Dr. U. Bahadır Alkım'ın yönetiminde 1964-1967 yıllarında yapılan kazıların sonuçları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Duru, R. (2010). *Gedikli Karahöyük II (Çömlekçilik ve Küçük Buluntular) Prof.Dr. Bahadır Alkım'ın Yönetiminde 1964-1967 Yıllarında Yapılan Kazıların Sonuçları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Duru, R., & Umurtak, G. (2011). Excavations at Bademağacı in 2010. *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, 9, 7–15.
- Efe, T. (2003). Pottery Distribution Within the Bronze Age of Western Anatolia and its Implications upon Cultural, Political (and Ethnic?) Entities. In M. Özbaşaran, O. Tanındı, & A. Boratav (Eds.), *Archaeological essays in honour of Homo Amatus: Güven Arsebük için Armağan Yazıları* (pp. 87–104). Ege Yayınları.
- Efe, T. (2007). The theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III period in inland western Anatolia. *Anatolian Studies*, 57, 47–64. <https://doi.org/10.1017/S0066154600008498>
- Efe, T. (2020). Once Again on Early Bronze Age Trade and Trade Routes in Western Anatolia. In E. Blum, Stephan W. E., Efe, Turan., Kienlin, T L., Pernicka (Ed.), *From Past to Present. Studies in Memory of Manfred O. Korfmann, Studia Troica Monographien* 11 (pp. 121–133). Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH Bonn.
- Efe, T., & Ay-Efe, D. (2007). The Küllioba Excavations and the Cultural/Political Development of Western Anatolia Before the Second Millennium B.C. In M. Doğan-Alparslan, M. Alparslan, & H. Peker (Eds.),

- Vita/Hayat Belkis Dinçol ve Ali Dinçol' a Armağan*. Ege Yayınları.
- Efe, T., & Ay-Efe, D. Ş. M. (2001). "Küllüoba : İç Kuzeybatı Anadolu'da bir İlk Tunç Çağı Kenti. 1996- 2000 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi. *TÜBA-AR*, 4, 45–78.
- Efe, T., & Fidan, E. (2008). Complex Two in the Early Bronze Age II Upper Town of Küllüoba near Eskişehir. *Anatolica*, 34, 67–102.
- Efe, Turan ; Türkteki, M. (2011). Early Bronze Age Architecture in the Inland Western Anatolian Region. In P. Şahoğlu, Vasif ; Sotirakopoulou (Ed.), *Across: the Cyclades and Western Anatolia during the 3rd Millennium BC* (pp. 198–207). Kitap Yayınevi.
- Goff, B. L. (1956). The Role of Amulets in Mesopotamian Ritual Texts. *Journal of the Warburg and Courtauld Institute*, 19, 1–39.
- Goldman, H. (1956). *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus: From the Neolithic through the Bronze Age* (Vol. 2). Princeton University Press.
- Gülçur, S. (2012). The Chalcolithic Period in Central Anatolia Aksaray Niğde Region. *Origini*, XXIV, 213–227.
- Koşay, H. Z. (1938). *Alaca Höyük Hafriyatı: 1936 Daki Çalışmalara ve Keşiflere ait ilk Rapor*. T.T.K. Yayınları.
- Kulakoğlu, F., & Öztürk, G. (2015). New evidence for international trade in Bronze Age centralAnatolia: recently discovered bullae at Kültepe-Kanesh. *Antiquity*, 89(343), 1–4.
- Massa, M., & Palmisano, A. (2018). Change and continuity in the long-distance exchange networks between western/central Anatolia, northern Levant and northern Mesopotamia, c.3200–1600 BCE. *Journal of Anthropological Archaeology*, 49(January), 65–87. <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2017.12.003>
- Massa, M., & Tuna, Y. (2019). A clay stopper from Boz Höyük (Afyon) in the context of the western and central Anatolian Early Bronze Age sealing practices. *Anatolian Studies*, 69, 59–75.
- Mylonas, G. (1959). *Aghios Kosmas : an early Bronze Age settlement and cemetery in Attica*. Princeton University Press.
- Nieuwenhuyse. (2007). *Plain and Painted Pottery: The Rise of Late Neolithic Ceramic Styles on the Syrian and Northern Mesopotamian Plains*. Brepols.
- Nunn, A. (1999). *Stamp Seals from the Collections of the Aleppo Museum, Syrian Arab Republic*. BAR.
- Omura, S. (1997). The Seals and Seal Impressions from Kaman-Kalehöyük: A Stamp Seal and Seal Impressions Dated in the Old Hittite. *Anatolian Archaeological Studies* , VI, 115–135.
- Oppenheim, A. L. (1956). 6. *The Interpretation of Dreams in the Ancient Near East With a Translation of an Assyrian Dream-Book*. The American Philosophical Society.
- Özdoğan, M. (2022). Bütüncül Bir Bakış Açısıyla İlk Tunç Çağı ya da Yerleşik Yaşamın Kurumsallaşması. In M. Işıklı, E. Fidan, A. Türker, & M. A. Yılmaz (Eds.), *MÖ 3. Binyıl'da Anadolu* (pp. 1–18).
- Özgüç, N. (1968). *Kanış Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları: Vol. V/25*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztürk, G. (2019). *Yeni Kazılar Işığında Mö. 3. Binyıl'ın Sonunda Ve Mö. 2. Binyıl'ın Başında Kültepe Mühür Ve Mühür Baskıları* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Palumbi, G. (2009). The Red and Black: Social and Cultural Interaction between the Upper Euphrates and the Southern Caucasus Communities in the Fourth and Third Millennium BC. In *Studi di Preistoria Orientale* (Issue 2). Sapienza Università'.
- Rahmstorf, L. (2016). Emerging Economic Complexity in the Aegean and Western Anatolia during Earlier Third Millennium BC. In B. P. C. Molloy (Ed.), *Of Odysseys and Oddities: Scales and modes of interaction between prehistoric Aegean societies and their neighbours* (pp. 225–276). Oxbow.
- Şahoğlu, V. (2005). The Anatolian Trade Network and the Izmir Region during the Early Bronze Age. *Oxford Journal of Archaeology*, 24(4), 339–360.
- Schmidt, E. F. (1932). The Alishar Hüyük, volume I. In *Oriental Institute Publications*. University of Chicago Press.
- Speiser, E. A. (1935). Excavations at Tepe Gawra I: Levels I-VIII. In *Publications of the American Schools of Oriental Research*. University of Pennsylvania Press.
- Tezcan, B. (1958). Aksaray Çevresinden Derlenen Eserler. *Belleten*, 88(22), 517–526.
- Tsuneki, A., & Hydar, J. (2011). *Life and Death in the El-Kerkh Neolithic Cemetery*. University of Tsukuba and DGAM Archaeological Mission to Tell el-Kerkh. (A. Tsuneki & J. Hydar, Eds.).
- Türkcan, A. U. (2006). Some remarks on Çatalhöyük stamp seals. In I. Hodder (Ed.), *Changing Materialities at Çatalhöyük: Reports from the 1995–99 Seasons* (pp. 175–185). McDonald Institute.
- Türkcan, A. U. (2007). Is it goddess or bear? The role of Catalhöyük animal seals in Neolithic symbolism. *Documenta Praehistorica*, 34, 257–266. <https://doi.org/10.4312/dp.34.19>
- Türker, A. (2018). Suluca Karahöyük: Depas Amphikypellon ve Ayak Biçimli Damga Mühür Buluntuları

- Işığında Merkezi Kapadokya'da Bir Ticari Konteks. *TÜBA-AR*, 23, 53–65.
- Türkteki, Murat; Sarı, Deniz; Şahin Fatma; Türkteki, Sinem, Tuna, Y. (2021). Anadolu'da Bir İlk Tunç Çağı Kenti: Küllüoba, Genel Değerlendirme ve 2020 Yılı Çalışmaları An Early Bronze Age City in Anatolia: Küllüoba, General Evaluation and 2020 Season Work. *Lycus Journal*, June(3), 105–128.
- Umurtak, G. . (2009). A Study of three Numerical (!) Tablets and a Stamp Seal from the Early Bronze Age Settlement at Bademağacı Höyük. *Adalya*, XII, 1–10.
- Wickede von A. (1990). *Prähistorische Stempelglyptik in Vorderasien*. Profil.
- Yıldırım, T., & İpek, Ö. (2011). 2009 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 32 (3), 348–357.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

ELAZIĞ ŞEHRİNİN TOPOLOJİK VE TİPOLOJİK SINIFLANDIRMASI

Topological and Typological Classification of Elazığ City

Emrah ŞİKOĞLU¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İSBF, Coğrafya Bölümü, Elazığ, emrahskoglu@firat.edu.tr, orcid.org: 0000-0002-9971-0189

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

03.02.2023

Kabul/Accepted:

24.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1247228

Anahtar Kelimeler

Elazığ, Kent Morfolojisi,
Marshall Taksonomisi,
Topoloji.

Keywords

Elazığ, Urban Morphology,
Marshall Taxonomy,
Topology.

ÖZ

Marshall taksonomisinin kentlerin morfolojik yapılarının belirlemesi noktasında geliştirdiği bu topolojik yöntem, matematik ve geometrik parametrelere dayanarak oldukça ampirik ve reel sonuçlar sağlamaktadır. Ayrıca bu yöntem sayesinde bir mekanın tipolojisini belirlemek ve dokuların topolojik benzerliklerini belirlemek, mekanlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak mümkündür. Çalışmada Elazığ şehrinin ilk kurulan mahallelerinden olan Mustafapaşa, İcadiye, Çarşı, Akpınar, Sarayatik ve Rüstempaşa altı mahalle örneklem olarak seçilmiştir. Seçilen bu mahallelerin öncelikle doku özellikleri analiz edilmiş daha sonra ise Marshall'ın X-T taksonomisi kullanılarak bu alanların doku tipolojileri belirlenmiştir. Örneklem seçilen mahallelerin doku analizleri yerleşim alanındaki ada ve parsellerin yerleşim yerinde oluşturdukları kentsel lekelerden yola çıkılarak değerlendirilmiştir. Daha sonra bu mahallelerin X ve T kesişmeleri, çıkmaz sokakları ve yapı adalarının durumları tespit edilerek hesaplamalar yapılmış ve örneklem mahallelerinin dokuları topoloji diyagramı üzerindeki konumları belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda örneklem seçilen mahallelerden Çarşı ve Mustafapaşa mahalleleri organik doku tipolojisi sergilerken, İcadiye, Akpınar, Sarayatik ve Rüstempaşa mahalleleri ise melez ızgara tipi dokuya sahip olduğu tespit edilmiştir. Yine örneklem seçilen mahallerin tümünün topolojik olarak "T hücre" statüsünde olduğu belirlenmiştir. Fakat yine de tam anlamıyla T hücre yapısına birebir uygun bir yerleşme yoktur. Çünkü yapı adası oranlarındaki düşüklük ve çıkmaz sokakların varlığı tam manasıyla "T hücre" yapısının oluşmasına müsaade etmemiştir.

ABSTRACT

This topological method, developed by Marshall taxonomy to determine the morphological structures of cities, provides quite empirical and real results based on mathematical and geometric parameters. In the study, six neighborhoods established in the city of Elazığ were selected as samples. Firstly, the texture characteristics of these selected neighborhoods were analyzed and then the tissue typologies of these areas were determined using Marshall's X-T taxonomy. The texture analyzes of the selected neighborhoods were evaluated based on the urban spots created by the parcels in the settlement area. Then, the situations of X and T intersections, dead ends and building blocks of these neighborhoods were determined and calculations were made and the locations of the sample neighborhoods on the texture topology diagram were determined. In accordance with the results obtained, Çarşı and Mustafapaşa neighborhoods from the sample selected neighborhoods exhibit organic texture typology, while other neighborhoods have a hybrid grid type texture. Again, it was determined that all of the selected sites were topologically in the "T cell" status. However, there is still no exact location suitable for the T cell structure. Because the low rate of building blocks and the existence of dead-end streets did not allow the formation of a "T cell" structure in the full sense.

Atıf/Citation: Şikoğlu, E. (2023). Elazığ Şehrini Topolojik ve Tipolojik Sınıflandırılması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 535-547.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Emrah ŞİKOĞLU, emrahskoglu@firat.edu.tr

1. Giriş

Morfoloji sözcüğü ilk olarak, çalışmalarının bir bölümünü biyolojiye adayan ünlü Alman yazar ve düşünür Johann Wolfgang Von Goethe (1749-1832) tarafından önerildi. Goethe, "biçimlerin özüyle ilgilenen bilim"i belirtmek için morfoloji kelimesini kullandı. Biyolojinin bir dalı olarak önerilmiş olmasına rağmen, morfolojinin genel ve soyut doğası, onun birçok farklı alanda uygulanmasına olanak sağlamıştır (Oliveira, 2016; 2). 'Kentsel formun incelenmesi', "Biçim bilimi veya biçimi yöneten ve etkileyen çeşitli faktörler", 'Kentsel formun fiziksel (veya inşa edilmiş) dokusunun ve onu şekillendiren insanlar ve süreçlerin incelenmesi' (Marshall ve Çalışkan, 2011; Cowan, 2005; Lozanzo, 1990; Mayer, 2005) gibi genel anlamda bir çok tanım yapılırken, Smailes (1955) gibi sadece kentsel forma odaklanan çalışmalar kentsel formun üçüncü boyutuna dikkat çekerler. Çalışmanın şekline ve amacına odaklananlar (Gebauer ve Samuels, 1981; Moudon, 1997; Gauthier ve Gilliland, 2006) ise morfolojisi kentsel tasarımın ilkelerini veya kurallarını bulmak için çeşitli bileşenlerini inceleyerek bir kentin oluşum yıllarından sonraki dönüşümlerine kadar olan evrimini analiz eder ve tanımlarlar. Günümüzde yapılandırılmış çevreye (fiziksel çevre) ait tüm doku unsurları, şehrsel biçimler ve bunları oluşturan elemanlar, kentsel morfoloji araştırma alanı içinde yer almaktadır (binalar, yapı adaları, sokak dokuları, vb.) (Lozanzo, 1990; Larkham, 2005; Moudon, 1997, Aktaran: Kürkçüoğlu, 2015: 11). Kent dokularını oluşturan en önemli bileşenlerden biri de biçimsel unsurlardır. Her ne kadar kent dokuları coğrafi ve sosyo-kültürel açıdan birbirinden ayrılsa da, biçimsel olarak belli sınıflara ayrılabilir (Kürkçüoğlu, 2015: 11).

Yerleşmelerin morfolojik olarak sınıflandırılması oldukça karmaşık ve tartışmalı bir iş olmasına rağmen geçmişten günümüze birçok bilim insanı tarafından sınıflandırma adına çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlerin her biri, sınıflandırmayı yapan kişiye göre farklı odak noktalarını temel alan değerlendirmelerden oluşur. Örneğin Unwin (1920) morfolojik olarak düzenli ve düzensiz yapılara odaklanırken, Lynch (1981) kentlerin morfolojik yapısını zaman içinde yaptığı çalışmalarla çok daha fazla ayrıntılandırmıştır (Yıldız, Uydu, Çizgisel, Gridler ve türleri vb). Moholy-Nagy (1968) bu yapıları geometrik biçimlerle izah etmeye çalışmış, Satoh (1998) daha karmaşık olan veya amorf yapılar üzerinden değerlendirmeler yapmış, Frey (1999) ise daha çok yukarıda bahsi geçen isimlerin çalışmalarından esinlenerek her birinden farklı bir örnekle harmanlayarak kendi fikirlerini ortaya koymuştur. Bu isimler dışında dünya çapında yaklaşık otuz bilim insanı daha morfolojik sınıflandırma yapmışlardır. Bunlar içerisinde en kapsamlı ayırım 21 sınıflama kategorisiyle Clifford Culpin ve arkadaşlarına (1969) aittir.

Bu tür sınıflandırmaları yapan bütün bilim insanlarının aklındaki "ortak fikir midir?" bilinmez ama Hanson (1989) bunu "Tipoloji arayışı belki de başarısızlığa mahkumdur çünkü gerçekle yüz yüze gelindiğinde kişi morfolojik bir süreklilikle karşı karşıyadır" (Marshall, 2005: 74) sözüyle sürecin zaman içindeki devinimliğine vurgu yapmıştır. Elbette süreç zaman içinde farklılaşarak yeni boyutlar ve anlamlar kazanabilir. Yine de bu değişim bilim insanlarının kentleri anlamak üzerine yaptıkları girişimlerden uzak tutamayacaktır.

Yukarıda bahsi geçen girişimler dışında kentsel dokuları sınıflandırmaya çalışan Stephen Marshall, bunu farklı bir yaklaşımla değerlendiren önemli bir çalışmaya imza atmıştır. "ABCD" tipolojisi olarak adlandırılan bu teknik kentlerin morfolojik gelişimini daha iyi anlayabilmek adına Marshall'ın tamamen kendisinin geliştirdiği bir yöntemdir. Bu tür çalışmalar yurtdışında devamlılığını sürdürürken benzer bir değerlendirme ise 1998 yılında Türk Kenti isimli bir çalışmayla Kemal Ahmet Arü'den gelmiştir. Arü bu eserinde örneklem olarak seçtiği Türkiye'deki bazı şehirlerin biçimsel yapılarını yani tiplerini ve doku analizlerini kendi sistematiğine göre yapmıştır. Bu çalışmada Arü doku tiplerini kendi içinde sekiz gruba ayırmıştır. Bu ayırımı yaparken iklimin, doğal yapının ve kentsel fonksiyonların etkili olduğu doku tiplerini bir araya toplamıştır. Doku tiplerinin sınıflandırılmasını ise örneklem olarak aldığı kentlerin bütününe değil, sadece bu kentlerdeki organik yapıların biçimleri üzerinden değerlendirmiştir (Arü, 1998).

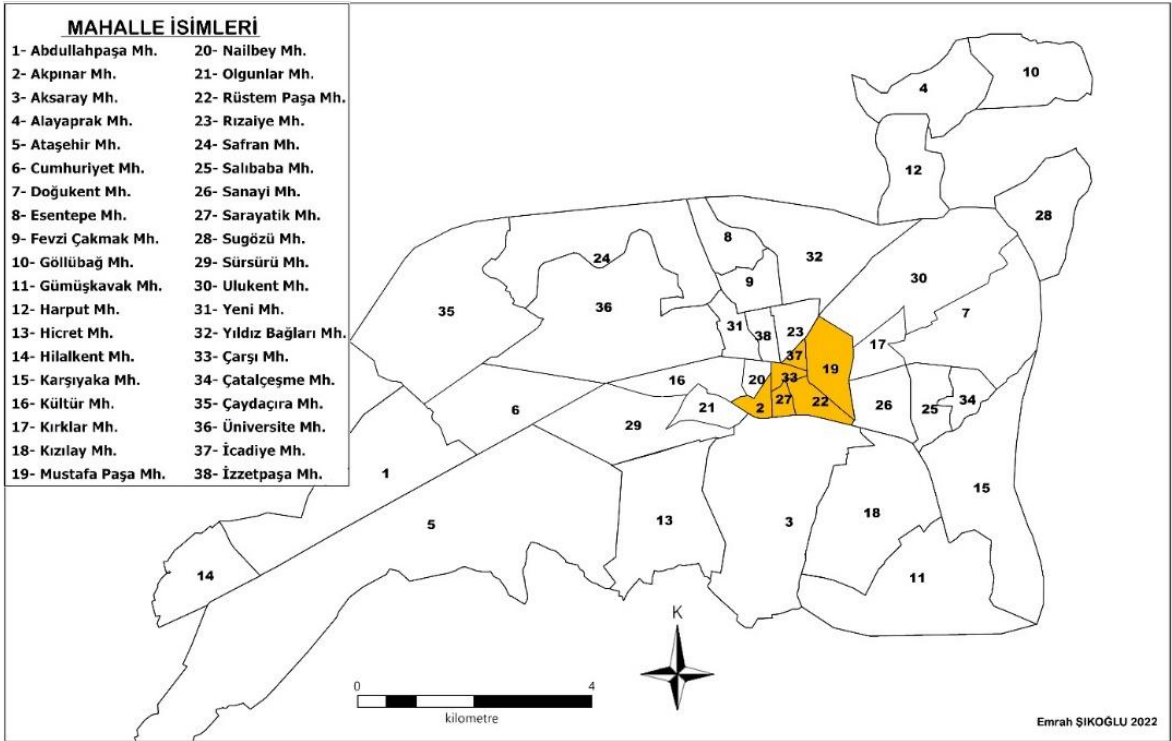
Kentsel morfoloji ile ilgili ulusal çalışmalar incelendiğinde; "kentsel morfolojide farklı yöntemler ve teknikler" (Kaya, 2010; Küçük ve Kubat, 2017), "planlama, mimarlık ve tasarım ile kent formu ilişkisi" (Beyhan ve Özdemir, 2016; Ünlü, 2019; Özalp ve Arslan, 2020; Karadeniz, 2020), "kentsel büyüme ve çeper kuşaklar" (Kubat ve Hazar, 2018), "kent formunun tarihsel değişimi" (Kubat ve Dökmeci, 1994; Kubat ve Topçu, 2009; Akay, 2019;), "tipo-morfoloji" (Gürer, 2016; Cömert ve Hoşkara, 2018; Aliğaoğlu, 2003), "mekân dizimi" (Atak, 2009; İlhan, 2019; Gökçe, Tanrıverdi Kaya, 2020; Şikoğlu ve Arslan, 2015), "mekânın değişimi ve aktörler" (Mihçioğlu Bilgi, 2010; Ünlü ve Baş, 2015) konulu çalışmalar yapıldığı dikkat çekmektedir (Özkaraca ve Halaç, 2021; 342).

2. Amaç ve Yöntem

Çalışma alanında 2022 yılı itibarıyla Şahinkaya köyünün mahalle statüsü kazanması ve depremden sonra şehrin güneyinde üç farklı alana inşa edilen TOKİ'lerin (Çatalçeşme, Yemişlik ve Güneykent) mahalle statüsüne alınmasıyla birlikte toplamda 42 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerden çalışma alanına örnek teşkil etmeleri bakımından öncelikle 1876 yılında ilk kurulan beş mahallenin tümü seçilmiştir.

Daha sonra şekil 1'de gösterildiği üzere seçilen beş mahallenin içerisine bütünlük sağlaması bakımından 1950 yılında mahalle statüsü kazanan Rüstempaşa Mahallesi bir diğer örneklem olarak sisteme dahil edilmiştir (Tablo 1-Şekil 1). Böylece çalışmaya Şehrin ilk kurulan mahallelerinden oluşan (Mustafapaşa, İcadiye, Çarşı, Akpınar, Sarayatik ve Rüstempaşa) altı mahalle örneklem olarak seçilmiştir. Örneklem seçilen mahalleler cadde ve sokak yapısının morfolojisi Marshall taksonomisinde yer alan X-T taksonomisinin incelenmesi için uygun bir şekil teşkil ettikleri için tercih edilmiştir.

Seçilen bu mahallelerin öncelikle doku özellikleri analiz edilecek, daha sonra ise Marshall'ın X-T taksonomisi kullanılarak bu alanların doku tipolojileri belirlenecektir. Örneklem seçilen mahallelerin doku analizleri yerleşim alanındaki ada ve parsellerin yerleşim yerinde oluşturdukları kentsel lekelerden yola çıkılarak değerlendirilecektir.

Şekil 1. Elazığ'ın Mahalleleri (Sarı renkler çalışma için seçilen mahalleleri temsil etmektedir)

Daha sonra bu mahallelerin X ve T kesişmeleri, çıkmaz sokakları ve yapı adalarının durumları tespit edilerek hesaplamalar yapılacak ve örneklem mahallelerinin doku tipolojileri diyagram üzerinden tespit edilecektir. Böylece Mustafapaşa, İcadiye, Çarşı, Akpınar, Sarayatik ve Rüstempaşa mahallelerinin gerçek doku tipolojileri tespit edilecek ve kuruldukları dönemin özelliklerini yansıtmadıkları sonucuna ulaşılabilecektir.

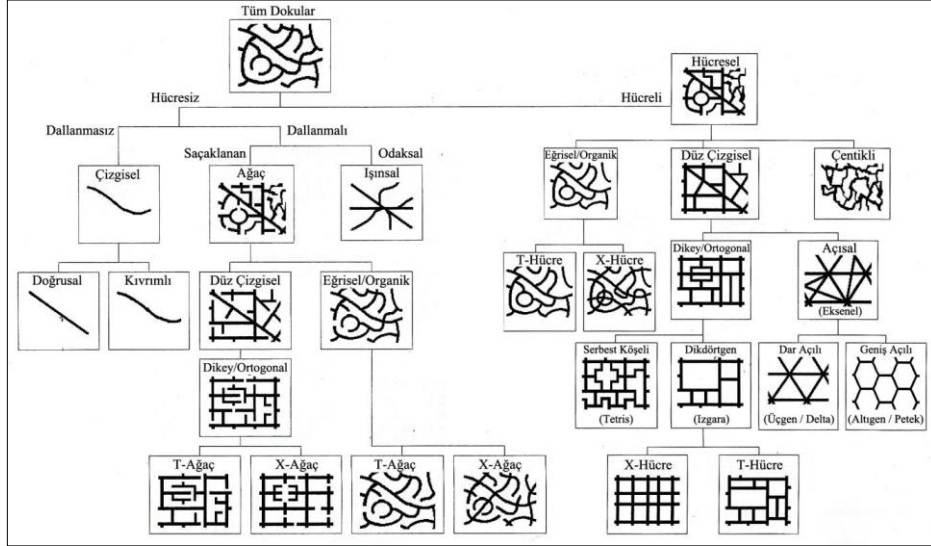
Tablo 1: Elazığ Şehrinde Dönemlere Göre Mahallelerin Kuruluşu

1876	1950	1965	1970	1975	1980	1985	1998	2000
Mustafapaşa	M.paşa	M.paşa	M.paşa	M.paşa	M.paşa	M.paşa	M.paşa	M.paşa
İcadiye	İcadiye	İcadiye	İcadiye	İcadiye	İcadiye	İcadiye	İcadiye	İcadiye
Çarşı	Çarşı	Çarşı	Çarşı	Çarşı	Çarşı	Çarşı	Çarşı	Çarşı
Akpınar	Akpınar	Akpınar	Akpınar	Akpınar	Akpınar	Akpınar	Akpınar	Akpınar
Sarayatik	Sarayatik	Sarayatik	Sarayatik	Sarayatik	Sarayatik	Sarayatik	Sarayatik	Sarayatik
	Nailbey	Nailbey	Nailbey	Nailbey	Nailbey	Nailbey	Nailbey	Nailbey
	Rizaiye	Rizaiye	Rizaiye	Rizaiye	Rizaiye	Rizaiye	Rizaiye	Rizaiye
	Rüstempaşa	R.paşa	R.paşa	R.paşa	R.paşa	R.paşa	R.paşa	R.paşa
	İzzetpaşa	İzzetpaşa	İzzetpaşa	İzzetpaşa	İzzetpaşa	İzzetpaşa	İzzetpaşa	İzzetpaşa
		Kesrik	Kesrik	Kesrik	Z.Gökalp	Kızılay	Kızılay	Kızılay
		Kültür	Kültür	Kültür	Kültür	Kültür	Kültür	Kültür
		Yenimah.	Yenimah.	Yenimah.	Yenimah.	Yenimah.	Yenimah.	Yenimah.
		Sanayi	Sanayi	Sanayi	Sanayi	Sanayi	Sanayi	Sanayi
		Sürsürü	Sürsürü	Sürsürü	Sürsürü	Sürsürü	Sürsürü	Sürsürü
			Aksaray	Aksaray	Aksaray	Aksaray	Aksaray	Aksaray
			Olgunlar	Olgunlar	Olgunlar	Olgunlar	Olgunlar	Olgunlar
			F. Üniversite	F. Çakmak	F. Çakmak	F. Çakmak	F. Çakmak	F. Çakmak
			Yıldızbağ	Yıldızbağ	Yıldızbağ	Yıldızbağ	Yıldızbağ	Yıldızbağ
			1800 evler	1800 evler	Abdullahpaşa	Abdullahpaşa	Abdullahpaşa	Abdullahpaşa
			Salıbaba	Salıbaba	Salıbaba	Salıbaba	Salıbaba	Salıbaba
			Karşıyaka	Karşıyaka	Karşıyaka	Karşıyaka	Karşıyaka	Karşıyaka
			Kırklar	Kırklar	Kırklar	Kırklar	Kırklar	Kırklar
				Cumhuriyet	Cumhuriyet	Cumhuriyet	Cumhuriyet	Cumhuriyet
					Ulukent	Ulukent	Ulukent	Ulukent
					G.kavak	G.kavak	G.kavak	G.kavak
					Safran	Safran	Safran	Safran
					Çatalçeşme	Çatalçeşme	Çatalçeşme	Çatalçeşme
					Harput	Harput	Harput	Harput
					Esentepe	Esentepe	Esentepe	Esentepe
					Alayaprak	Alayaprak	Alayaprak	Alayaprak
					Sugözü	Sugözü	Sugözü	Sugözü
					Göllübağ	Göllübağ	Göllübağ	Göllübağ
						Doğukent	Doğukent	Doğukent
							Ataşehir	Ataşehir
							Hicret	Hicret
							Hilalkent	Hilalkent
							Çaydaçıra	Çaydaçıra
							Şahinkaya	Şahinkaya

Kaynak. Karakaş 1999'dan değiştirilerek

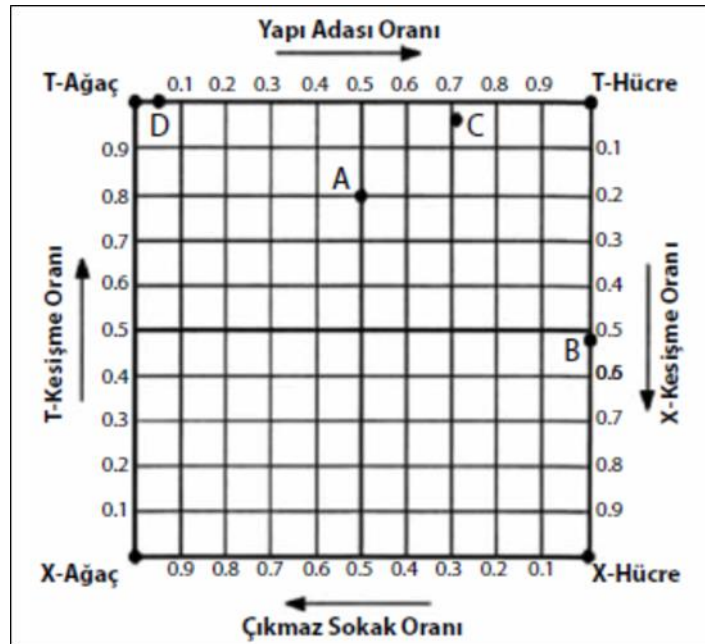
Kentsel dokular geçmişten günümüze, biçimsel olarak belirli sınıflandırmalara tabi tutulmuşlardır. Bu süreç Unwin'le (1920) başlar. Unwin (1920), kent dokularını düzenli/düzensiz olarak iki başlıkta tanımlamakta ve düzenli kent doku tiplerini doğrusal, dairesel, diyagonal ve ışınsal olarak alt başlıklara ayırmaktadır (Kürkçüoğlu, 2015; 11). Sonraki süreçte Abercrombie (1933) ve Tripp (1950)'le devam eder. Abercrombie ızgara, altıgen, ışınsal ve örümcek ağı şeklinde sınıflandırma yaparken Tripp dikdörtgen, Üst üste köşegenleri olan ızgara, Radyal, Eş merkezli, Topografik-biçimsiz, Düzensiz-ortaçağ, ızgara ile karışmış radyaller, Birleştirilmiş dikdörtgen ve düzensiz, olarak sınıflandırmıştır (Marshall, 2015: 272).

Lynch (1981) farklı olarak yıldız, uydu, barok-eksenel, dantel, içe dönük (örneğin Ortaçağ ve İslam şehirleri), iç içe geçmiş doku gibi tipolojiler de betimlemektedir. Bunlar dışında; hücresel, ağaç biçimli, organik, planlı, konsantrik doku gibi tipolojiler de mevcuttur (Kürkçüoğlu, 2015:11). Bu tür dokuların oluşmasında elbette kuruluş yerlerinin fiziki coğrafya özellikleri de etkili olmuştur. Dokular her yerde benzer özellik göstermemesi sebebiyle doku tiplerine bazen melez olarak adlandırılan tipler de eklenmiştir. Marshall konunun daha iyi anlaşılabilmesi için doku tiplerini kendi içinde sınıflandırmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Doku Tipolojileri (Marshall, 2005; 93, Aktaran: Kürkçüoğlu, 2015; 12)

Ayrıca Marshall X-T kesişimini ve çıkmaz sokak-yapı adası verilerini kullanarak kentsel dokuların tipolojisini sınıflandırmada kullanılan hesaplama yöntemi ve diyagram geliştirmiştir. (Şekil 3). Bu diyagrama, kentlerin topolojik özelliklerinin tespit edilmesi ve belirli permutasyonlara dayalı hesaplamalar sonucunda ulaşılr. "Kent dokularını oluşturan açık alan sistemleri, geometrinin bir dalı olan Topoloji (TDK) çerçevesinde, düğüm noktaları ve bağlantıların gerçek uzunluk ve büyüklüklerinden bağımsız olarak ardışık ifade edilmesi ile soyut diyagramlar şeklinde ifade edilebilmektedir" (Kürkçüoğlu, Ocakçı 2015: 368).

Şekil 3. Marshall (2005; 100) doku tipolojisi diyagramı

İlk olarak, tamamen T-bağlantılarından oluşanlardan tamamen X-bağlantılarından oluşanlara doğru derecelendirilen bir konfigürasyon tipleri yelpazesi oluşturulur. T oranını, T-bağlantılarının toplam bağlantı

sayısına oranı ve X oranını, X-bağlantılarının toplam bağlantı sayısına oranı olarak tanımlayabiliriz. Buradaki “T” üç yol “X” ise dört yol birleşimini temsil etmektedir.

Yalnızca T-bağlantılarını ve X-bağlantılarını içeren ağlarda, T oranı ile X oranının toplamı bire eşit olacaktır. Hemen hemen her gerçek sokak düzeninde, T ve X kavşaklarının bir karışımı olacak ve karşılık gelen oranlar sıfır ile bir arasında bir yerde olacaktır.

Bunlar dışında bir de çıkmaz sokaklar ve yapı adaları hesaplamalara dahil edilir. Çıkmaz oranını, çıkmazın toplam artı hücre sayısına oranı olarak tanımlanır ve hücre oranı, hücrelerin toplam çıkmaz artı hücre sayısına oranıdır. Çıkmaz sokakların ve hücre oranlarının (yapı adaları) toplamı her zaman bire eşittir (Marshall, 2005: 98).

Çıkmaz sokaklar ve yapı adaları dahil edildiği noktada karşımıza “*hücresel yapı*” ve “*ağaç yapısı*” çıkar. Hücre yapılarında yapı adası oranı ve bağlantılar yüksektir. Ağaç yapılarında ise tam tersi, yollardaki bağlantılar bir sebeple kesintiye uğramış ve zayıftır yani çıkmaz sokaklar daha yoğun, yapı adaları oranı ise çok daha düşüktür.

3. Örneklem Alanlarının Tipolojik Doku Analizi

Yapılan çalışma için seçilen altı mahallenin şehir içindeki toplam alanı 2.123 km²'dir. Mahalleler içinde temelde organik ve ızgara olmak üzere iki doku tipolojisine rastlanmıştır. Mustafa Paşa ve Çarşı mahalleleri sistem içindeki organik dokulu yerleri temsil ederken, İcadiye, Akpınar, Sarayatik ve Rüstempaşa mahalleleri ise ızgara tipi mahalleleri temsil etmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Örneklem Seçilen Mahallelerin Doku Tipolojileri ve Alan Büyüklükleri

	Doku Tipolojisi	Alan Büyüklüğü (Km ²)
Mustafapaşa	Organik	0,982
İcadiye	Izgara (melez)	0,118
Çarşı	Organik	0,167
Akpınar	Izgara (melez)	0,225
Sarayatik	Izgara (melez)	0,182
Rüstempaşa	Izgara (melez)	0,449

Çalışma alanına dahil edilen bütün mahalleler tümüyle düzenli bir yapı göstermektedir. Yani hem organik dokular hem de ızgara dokular düzenlidir. Organik doku örneği gösteren Çarşı mahallesinin kuzeyinde (Gazi Cad.) ve batısında (Bosna Hersek Bul.) 1. Derece diyebileceğimiz şehrin ana arterleri geçmektedir. Yaklaşık 17-20 metre genişlikteki bu caddelerin hemen kenarında, mahallenin iç kısımlarına doğru girildiğinde caddelerin genişliği bir anda 5-7 metre genişliğe düşmektedir. Bu durum sokakların daha çok yayalar için dizayn edildiğini göstermektedir. Çarşı mahallesini organik doku olarak kabul etmemizin bir diğer nedeni ise Şekil 4'ten de anlaşıldığı üzere bazı parsellerin geçirgen bir yapı arz etmesi ve adalar arasındaki boşlukların genişliğinden kaynaklanmaktadır.

Çalışma alanındaki bir diğer organik dokulu mahalle ise çalışma alanındaki en geniş alana sahip olan Mustafapaşa mahallesidir. Mahalle bütün yönlerden 1. Derece ana arterlerle çevrilmiştir. Bu sebeple çevre yerleşmelerle olan bağları kuvvetlidir. Mahalleyi, kuzeyden geçen Fikret Memişoğlu Caddesi ve güneydeki Ali Rıza Septioğlu Bulvarı adeta üç farklı bölgeye ayırmıştır. Fikret Memişoğlu Caddesi'nin kuzeyindeki en büyük ve tek parselin olduğu bölüm Elazığ İtfaiye Müdürlüğü'ne aittir, müdürlüğün hemen batısında ise Eğitim kurumu bulunmaktadır. Caddenin hemen güneyindeki kısımda ise Ordu evi ve askeri lojmanlar bulunmaktadır. Adı geçen kurumlar mahalledeki en büyük adaların olduğu kısımları oluştururken, geri kalan kısımlar ise mahallenin organik yapı olarak değerlendirilen kısımlarını oluşturur. Özellikle Ordu evinin doğusu ve Ali Rıza Septioğlu Bulvarı'nın güneyindeki kısım yapı adalarındaki düzensiz ve karmaşık yapısıyla dikkat çekmektedir. Bu durum ise mahallenin organik yapıya sahip olduğunun göstergesidir. İç kesimlerdeki yaklaşık 7 metre genişliğindeki 2. dereceden yollar hem yaya hem araç trafiği için kullanılabilirliktedir.

Çalışma alanındaki Rüstempaşa, Akpınar, İcadiye ve Sarayatik mahalleleri ise ızgara (grid) doku örneği göstermektedirler. Fakat bu örneklerde görüldüğü üzere sistem her ne kadar ızgara dokuya benzese de tam gridal bir şekil yerine daha çok üçgen bir yapıya sahiptir. Bunlar ara form şekiller oldukları için bunlara “*melez*” de denebilir.

Rüstempaşa mahallesi etrafındaki bulvar ve geniş caddelerle yani 1. Dereceden yollarla çevrelenmiş çevresiyle yüksek derecede bağlantısı olan bir mekan olarak görülmektedir. Mahallenin en kuzey ucu, Çarşı mahallesiyse komşudur. Bu sebeple kuzey kısmı bir nebze de olsa organik dokuyu andırmaktadır. En doğudaki ucu ise resmi

kurumlar okul ve garaj gibi hizmet alanlarının varlığı sebebiyle çok daha geniş parsellerden oluşmuştur. Şeyhşamil Bulvarı ve Adnan Orakçıoğlu Caddesi mahallenin ekonomik olarak en hareketli olduğu mekanları oluşturmaktadır. Bu caddeler dışında mahalle güneyden Cahit Dalokay Bulvarı ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu Kazım Karabekir Caddesiyle çevrelenmiş, yüksek bağlantılara sahip bir mekandır.

Şekil 4. Örneklem Seçilen Mahallelerin Doku Etüdü

Akpınar ve Sarayatık mahalleleri birbirine komşu iki mahalle oldukları için birlikte değerlendirmek daha doğru olacaktır. Her iki mahallenin de güney kısımlarında büyük adalar dikkat çeker. Bu adaların tümü resmi kurum ve okullara aittir. Mahallelerin resmi kurumlar dışında kuzeyde kalan kısımları ise yine kuzeye doğru grid özelliği gösteren fakat biçimsel olarak üçgen bir yapı arz eden yerleşme parçaları olarak görülmektedir. Bu mahallelerdeki cadde ve sokak genişlikleri daha yüksek olup, daha çok araç hareketliliğine imkan sağlayan, yaya-araç yollarına sahiptir.

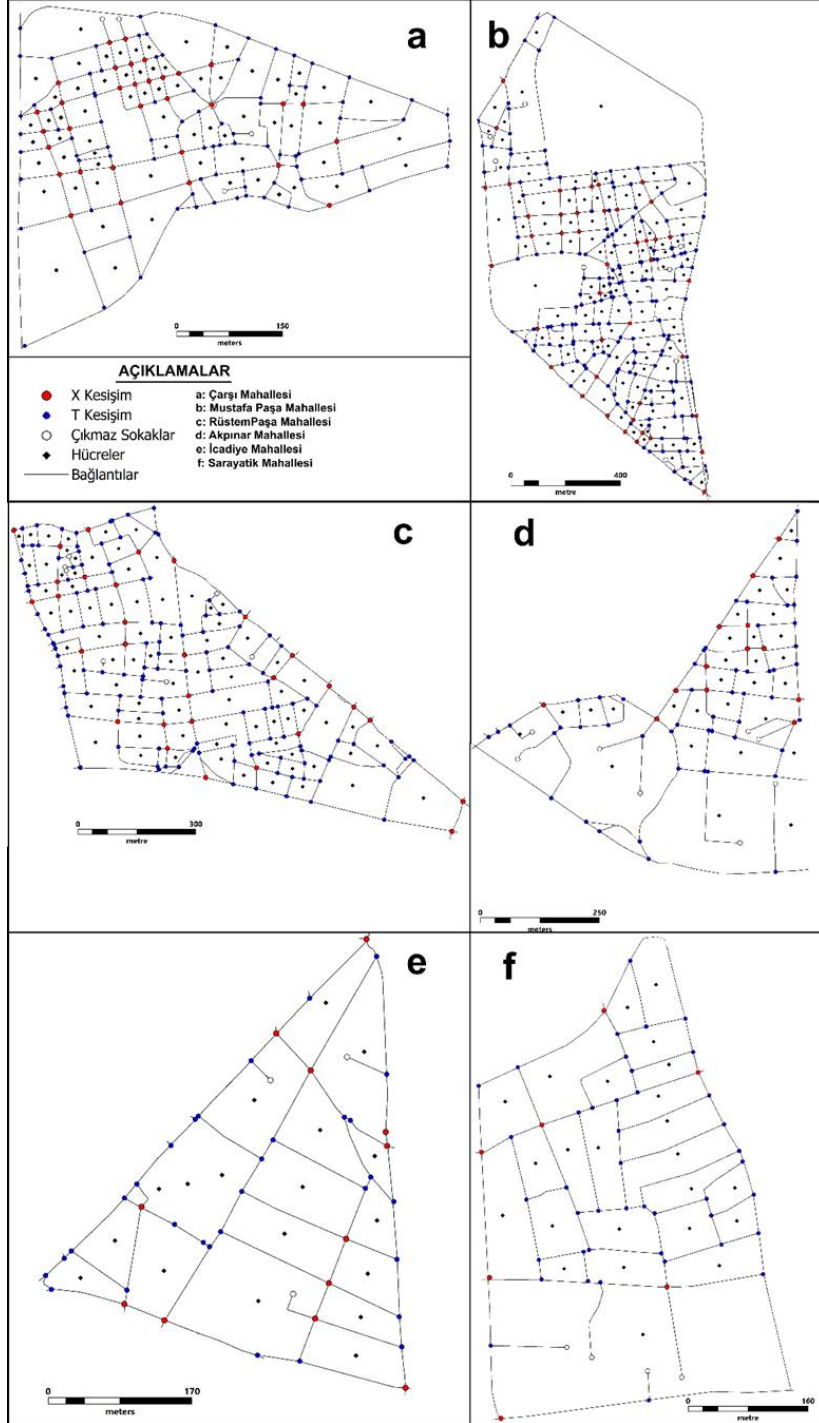
İcadiye Mahallesi Elazığ'ın en küçük alanına sahip (0,1183 km²) mahallesidir. Güneyinde Hürriyet caddesi, doğusunda Balakgazi batısında ise Şehit İdris Doğan caddeleriyle çevrilidir. Mahallenin en güney ucunda Şehitlik, Şehitliğin hemen güneyinde ise bir ortaokul bulunmaktadır. Mahalle, en güneydoğusundaki parselde çalışma alanındaki organik dokuya sahip olan Çarşı mahallesine komşudur. Hozat Garajı olarak bilinen bu mekan, diğer parsellere göre daha dar ve düzensiz bir yapı sergilemektedir.

4. Örneklem Alanının Topolojik Doku Analizi

Örneklem alanının doku tipolojisi haritasında görüldüğü üzere bağlantıların *kesişim noktaları/ düğümler*, *çıkma sokaklar* ve *yapı adalarının sayısı* morfolojik biçimlerin tespit edilmesi için kullanılan temel birimlerdir.

Kesişim noktaları ve düğümler çalışma alanındaki her bir mekan için ayrı ayrı değerlendirilecek olursa; en yüksek kesişim nokta sayısı olarak Mustafapaşa mahallesi (213) karşımıza çıkar. Bu mahalle aynı zamanda örneklem alanı içinde en geniş alana sahip mahalledir. Kesişim nokta sayısının bu denli yüksek olmasında mahallenin geniş bir alana yayılması düşünülse de, metrekareye düşen kesişim sayısı hesaplandığında, Mustafapaşa mahallesi yine en yüksek kesişim oranına sahip mahalledir.

Mahallenin yüksek kesişim oranına sahip olmasının esas sebebi buranın organik bir yapıya sahip olmasıdır. Organik dokulu mekanlarda yapı adaları küçüktür. Çünkü bu tür mekanlar planlı dönemden hemen önce oluşmuş ve daha çok yaya veya atlı arabaların hareket kabiliyetlerine uygun bir şekilde dizayn edilmiştir. Bu sebeple ulaşım bağlantıları ve kesişme noktaları daha sık ve karmaşıktır.

Şekil 5. Örneklem Alanının Topoloji Haritası

Tipki Mustafapaşa mahallesi gibi organik bir yapıya sahip olan çarşı mahallesinin de kesişim sayısının fazla olması beklenirken, bunun tersi bir durumla karşılaşmıştır. Çarşı mahallesinde halk kütüphanesi, okul, PTT ve Valilik gibi resmi kurum binalarının varlığı buradaki yapı adalarının büyük olmasına sebep olmuştur, bu nedenle yol bağlantıları ve kesişim sayıları düşmüştür. Yine de Kapalı Çarşı gibi ticarethanelerin toplu olarak bulunduğu mahallenin orta kısmı olarak adlandırabildiğimiz mekanlarda, yapı adalarındaki küçülme dikkat çekicidir.

Tablo 3. Çalışma alanının topolojik nitelikleri (adet).

TOPOLOJİK NİTELİKLER	Çarşı	Mustafapaşa	Rüstempaşa	Akpınar	İcadiye	Sarayatik
T- Kesişim	87	170	132	53	31	43
X-Kesişim	32	43	31	13	12	7
Yapı adası (Hücreler)	66	114	78	29	18	24
Çıkma Sokak	4	9	7	8	3	4
Σ Bağlantı Sayısı (L)	184	325	240	94	60	73
Σ Kesişim Sayısı (J)	119	213	163	66	43	49
Rota Sayısı R= (L-J)	65	112	77	28	17	24

Kesişim sayısı bakımında ikinci büyük mahalle ise Rüstempaşa mahallesidir. Alan büyüklüğü bakımından da inceleme alanındaki ikinci büyük mahalle olmasına rağmen Mustafapaşa mahallesinin yarısı kadar bir alana sahiptir. Bu kapsamda düşünüldüğünde kesişim nokta sayısı oldukça yüksektir. Yapı adasındaki fazlalık mahallenin kesişim sayısının da yüksek olmasına sebep olmuştur.

Akpınar, İcadiye ve Sarayatik mahalleleri ise inceleme alanındaki en küçük alana sahip mahallelerdir. Bu mahalleler ise ızgara tipi olarak adlandırılırsa da aslında bu mahalleler tam anlamıyla melez olarak adlandırılabilir. Çünkü ızgara tipinde X kesişimin fazla olması beklenmektedir. Fakat bu mahallelerde T kesişim daha yüksek orana sahiptir. Melez olmalarının temelinde ise yolların dar olmasıyla organik, organik dokulu yapılara göre ise parsel boyutlarının büyük ve yollardaki dönüş açılarının düşük olmasından dolayı da ızgara tipine benzerlik göstermeleri, biçimsel olarak ise üçgen yapıda olmaları yatmaktadır. Bu sebeplerle ne tam organik ne de tam ızgara olarak tanımlamak mümkün değildir (Şekil 5-Tablo 3).

Topolojik nitelikler incelenirken kesişim ve bağlantı sayılarının değerlendirilmesinin yanı sıra yapı adaları ve çıkma sokakların durumu doku tipolojilerinin belirlenmesinde önemli rol oynar. ızgara dokuya sahip sistemler temel karakterleri doğrultusunda “hücre” topolojisine uygun bir yapı göstermesi beklenir. Yapı adası oranlarının az, çıkma sokak oranlarının fazlalığı o yapıyı “ağaç” topolojisine yaklaştırırken, tam tersi durum ise “hücre” topolojisine yaklaştırır. Yani ızgara dokulu bir yapıya sahip olunmasına rağmen yapı adası ve çıkma sokak nitelikleri birimlerin hücresel yapı içindeki topolojik konumlarında belirleyici bir rol oynaya bilir.

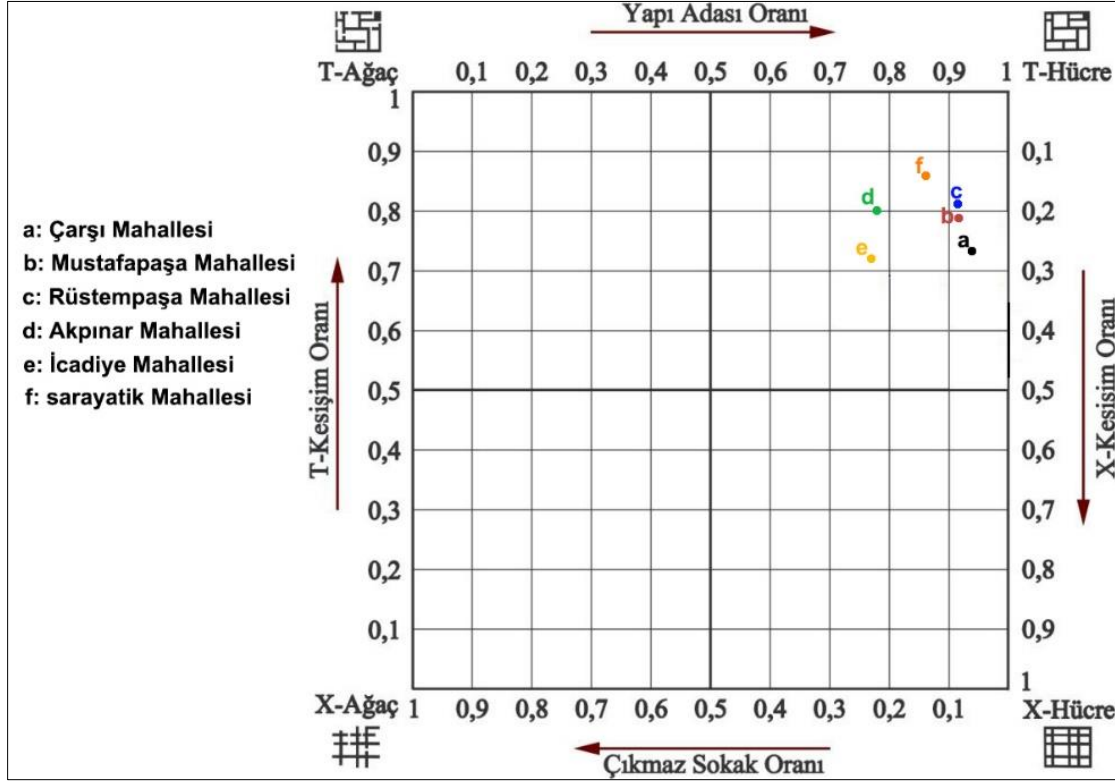
İnceleme alanındaki mahallelerin topolojik statüleri incelendiğinde genel itibariyle tümü hücresel yapı içinde değerlendirilmektedir. Fakat yine de mahallelerin hücresel yapı içindeki konumları kendi özel nitelikleri (yapı adası ve çıkma sokak sayıları) doğrultusunda farklı dağılımlar göstermektedir.

Örneklem alanındaki Çarşı ve Mustafapaşa mahalleleri organik dokuya sahip olmalarına rağmen çıkma sokakların diğer kesişim alanlarına olan oranındaki azlık sebebiyle ağaç tipi doku olmaktan uzaklaşıp, hücre tipi dokuya yaklaşmaktadır. Ayrıca Çarşı ve Mustafapaşa mahallelerinde yapı adalarının fazla olması da yine hücre tipi dokuya yaklaşmasında bir diğer etken olmuştur. Örneklem olarak seçilen mahalleler içinde Çarşı mahallesi T hücre tipine en yakın olan mahalledir (Şekil 6). Bunun en temel sebebi X ve T kesişim sayılarının, yapı adasına olan oranının oldukça yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Mustafapaşa mahallesi örneklem alanının en fazla çıkma sokağa sahip mahallesidir.

Melez ızgara olarak adlandırılan doku tipolojisine sahip mahallelerden biri olan Rüstempaşa mahallesi, Mustafapaşa mahallesine benzer bir özellik göstermektedir. Fakat Rüstempaşa mahallesinde T kesişime sahip yolların oranı X kesişime sahip yolların oranından çok daha yüksek olduğu için topolojik diyagramda T hücreye daha yakın bir konuma ulaşmıştır.

Akpınar, İcadiye ve Sarayatik mahalleleri ise diyagramda hem birbirinden hem de diğer mahallelerden farklı bir statü sergilemişlerdir. ızgara tipi mekanların hücresel yapıya daha yakın bir statüde olmaları gerektiği bilinmektedir. Fakat Akpınar ve İcadiye mahalleleri buna rağmen hücresel yapıdan uzaklaşmış ağaç doku tipine yaklaşmışlardır. Bu iki mahallenin ortak noktası yapı adalarının sayısındaki azlıktır. Akpınar mahallesindeki resmi kurum ve okulların varlığı İcadiye mahallesinin ise hem küçük bir alana sahip olması hem de bu küçük alanda yapı adalarının büyük olması bu duruma sebep olmuştur. Bu ortak noktalar dışında

İcadiye mahallesinin X kesişim oranının Akpınar mahallesinden yüksek olması sebebiyle İcadiye mahallesi topolojik diyagramda X hücreye biraz daha yaklaşmıştır (Şekil 6).

Şekil 6. Çalışma alanının topolojik statüsü

Sarayatik mahallesinin güneyinde eğitim kurumlarının varlığı mahalhenin yapı adası sayısında düşüğe sebep olmuştur. Bunun yanı sıra örneklemde içinde en düşük X kesişime sahip yolların bulunduğu mahalle olması, statü grafiğinde T hücre topolojisinde en üst konumda yer almasına neden olmuştur.

5. Sonuç

Marshall taksonomisinin kentlerin morfolojik yapılarının belirlemesi noktasında geliştirdiği bu topolojik yöntem, matematik ve geometrik parametrelere dayanarak oldukça ampirik ve reel sonuçlar sağlamaktadır. Ayrıca bu yöntem sayesinde bir mekanın tipolojisini belirlemek ve dokuların topolojik benzerliklerini belirlemek, mekanlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak mümkündür. İlk bakışta birbirine benzeyen kentsel dokuların bu yöntem kullanılarak topolojik statülerinin bilimsel bir yöntemle netleştirilmesine imkan sağlamaktadır. Böylece morfolojik olarak fikir birliğinin oluşmasına imkan vermektedir.

Bunların yanı sıra mekanlardaki yaya ve araç hareketliliğinin değişkenliğini izlemek bu yöntemi, hem başka diğer yöntemlerle hem de mekanın fiziki coğrafya özelliklerinin de eklenmesiyle farklı morfolojik çalışma alanlarının birbirine entegre olarak kullanılması konusunda destekler.

Örneklem alanındaki mahalleler değerlendirildiğinde temelde iki doku tipolojisi karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi organik yapı diğeri ise griddir. Gridler çalışmanın bütün bölümlerinde yapılan değerlendirmelerin ortak sonucunda aslında tam grid olmadığı bu sebeple bu alanlara "melez grid" denebileceği kanaati oluşmuştur. Çünkü grid yapılarda daha çok dikdörtgen veya kare biçimli şekiller ve bu şekiller etrafında yolların birbiriyle kesiştiği noktalar gözlenmelidir. Çalışma alanındaki mahallelerin kent lekelerinden de görüldüğü üzere morfolojik yapıları daha çok üçgen biçimler oluşturduğu için tam grid değil melez ürünlerdir.

Bu tür köşeli geometrik yapılar kentsel mekanlarda eksiltilmiş üçgen olarak da adlandırılmaktadır. Bu birimler mekanın niteliği bakımından pozitif olarak nitelendirilse de durağan bir yapı arz ederler. Bu tip yapıların kapalılık düzeyi yüksek, çevrelenme duyguları güçlüdür. Yaya ve araç hareketliliği, daha çok bu mekanları çevreleyen ve ya eğer varsa mekanın ortasından geçen, geniş ve kırık çizgi veya eğri haline dönüşmemiş doğrusal yollarda gelişmiştir.

Çalışma alanındaki altı mahallede de hem organik yapılar hem de grid melez yapılarda çoğu zaman düzenlidir. En düzensiz yapılar Mustafapaşa mahallesindedir. Çarşı mahallesindeki organiklik daha çok mahalledeki kent lekelerini oluşturan yapı adası içindeki boşluklardan kaynaklanmaktadır.

Örneklem seçilen mahallerin tümü topolojik olarak “T hücre” statüsündedir. Fakat yine de tam anlamıyla T hücre yapısına birebir uygun bir yerleşme yoktur. Çünkü yapı adası oranlarındaki düşüklük ve çıkmaz sokakların varlığı tam manasıyla T hücre yapısının oluşmasına müsaade etmemiştir. Çarşı mahallesi yapı adası ve çıkmaz sokak oranları doğrultusunda T hücre yapısına yaklaşırken, mahallenin kuzeyinde küçük bir bölgede yer alan ızgara doku dört yol gelişimi göstermiş ve mahallenin X kesişim oranını arttırarak topolojik statüsünde X hücreye doğru bir eğilim göstermesine sebep olmuştur. Rüstempaşa ve Mustafapaşa mahalleleri ise benzer oranda T hücre yapısına en yakın mahalleler olma niteliği kazanmıştır.

İcadiye mahallesi ise örneklem alanı içerisinde yine T hücreden uzaklaşıp T ağaç topolojisine en çok yaklaşan mahalle olmuştur. Çünkü bu mahallenin yapı adaları oldukça büyük ve yol kesişimlerinin çoğu üç yol şeklindedir.

Çalışma alanındaki mahallelerden organik yapıda olanlar aslında ilk çekirdek olarak adlandırabileceğimiz mekanları oluşturmaktadırlar. Bu alanlar daha çok yaya hareketliliğinin olduğu hatta eski dönemlerde at arabalarının geçebileceği kadar genişlikte olan sokaklardan oluşmuştur. Günümüzde de yine bu alanlar yaya hareketliliğinin yoğun olduğu alanlardır.

Melez ızgara olarak tabir edilen alanlar da, zaman içinde organik mekanlara entegre edilmiş alanlar olarak görülebilir. Bu alanlar çalışma alanı içinde daha çok üçgen biçimli olmakta ve aslında morfolojik olarak bu tür şekillerin bir araya gelerek oluşturduğu mekanlar “kaotik” olarak adlandırılmaktadır. Bu tip biçimler yayalar için içi sürprizlerle dolu mekanlar olma niteliği taşırlar. Yayalar bu tip mekanlarda dolaşmaktan hoşlanıyor olsalar da kaotik biçimler kentlerin okunabilirliğini ve algılanabilirliğini düşüren yapılardır.

Buna rağmen organik olarak veya kaotik olarak adlandırılan mekanlar sonuç olarak kent dokusunu oluşturan ve kentlerin zaman içindeki yolculuklarını anlamlandıran mekanlardır. Bu sebeple süreç içinde yerel yönetimlerce veya doğal afetler sonucunda kentsel dönüşüme maruz bırakılan organik mekanlar temel niteliklerini kaybetmeden inşa edilmelidir. Çünkü bu tür yapılar kentlere kimlik kazandıran yapılardır.

Grid biçimli yapılar genelde coğrafi olarak ova düzlüklerinde kurulmaya elverişli mekanlardır ve ortaya çıkışları planlı döneme rastlar. Hatta planlı dönemin ilk ürünleridir demek pek de yanlış olmaz.. Kentlerin okunması ve algılanmasında olumlu bir etkiye sahip olsa da, algısal olarak sürekli tekrar eden yapılar olarak kentleri sıkıcı bir hale getirebilir. Buna rağmen planlı olarak grid bir sistem kurulmak isteniyorsa Marshall taksonomisinde tam olarak X’in karşılığı olmalıdır. Aksi halde Elazığ şehrinde seçilen örneklem gibi kaotik bir hal alarak melez ürün haline dönüşürler. Bu tür mekanlar dönüşümler esnasında morfolojik bir engel yoksa tam bir grid haline dönüştürülebilirler.

Kaynakça

- Akay, S. (2019). *Kent Formunun Morfolojik Analizi: Denizli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Denizli, Türkiye.
- Abercrombie, P. (1933). *Town and Country Planning*. Thornton Butterworth, London.
- Aliağaoğlu, A. (2003). Afyon’da şehir morfolojisinin iki unsuru: cadde-sokak sistemi ve konutlar. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1 (2) , 63-83.
- Arü, K. A. (1998). *Türk Kenti*. YEM yayınları, İstanbul.
- Atak, Ö. (2009). *Mekansal Dizim ve Görünür Alan Bağlamında Geleneksel Kayseri Evleri*. Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Beyhan, Ş. Özdemir, H. (2016). Türkiye Şehir planlama pratiğinin kentsel morfoloji ve tipoloji üzerindeki etkileri, Siverek kenti için bir değerlendirme, *IDEALKENT Dergisi*, c. 7, s. 18, ss. 80-115.
- Clifford Culpin and Partners (1969) *Mosborough Master Plan*. Sheffield: Sheffield Corporation.
- Cowan, R. (2005) *The dictionary of urbanism*. Streetwise Press, Tisbury.
- Cömert, Z.N., Hoşkara, Ş. (2018). Tipo-morfolojik analiz yöntemi: CMC endüstri bölgesi örneklem çalışması, Kuzey Kıbrıs. “DeğişKent” Değişen kent, mekân ve biçim, kentsel morfoloji sempozyumu Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. (ss. 257-270). İstanbul, Turkey.
- Frey, H. (1999) *Designing the City: Towards a More Sustainable Urban Form*. London: Routledge.
- Gauthier, P. Gilliland, J. (2006). *Mapping urban morphology: a classification scheme for interpreting contributions to the study of urban form*. Urban Morphology, 10(1), 41-50.
- Gebauer, M. Samuels, I. (1981). *Urban morphology: an introduction*. Joint Centre for Urban Design, Research Note 8. Oxford Polytechnic, Oxford.
- Gökce, D., Tanrıverdi Kaya, A. (2020). Examining the Culture-Place Relations in Traditional Rural Housing Typologies through Space Syntax Method: A Case of Duzce. *Tasarım Kuram*. 16(31): 36-56

- Gürer, T. K. (2016). Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak. *İdealkent*, 7(18), 8-21.
- Hanson, J. (1989) *Order and structure in urban space: a morphological history of the City of London*. Unpublished PhD Thesis, University College London.
- İlhan C. (2019). *Sayısal Analiz Yöntemleriyle Mimari Dokuyu Okumak: Bursa - Hisar Bölgesi*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa, Türkiye.
- Karadeniz, B. (2020). *Şehir Planlamada Bir Yöntem Olarak Kent Morfolojisi: Görele*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, Türkiye.
- Karakaş, E. (1999). Elazığ Şehrinin Gelişmesi. *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 129-154.
- Kaya, S. H. (2010). *Kentsel Dokunun Dinamik Yapısının Analizine Yönelik Sayısal Yöntem Önerisi*. Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kubat, A. S., Hazar, D. (2018). İstanbul'un Çeper Kuşak Gelişim Süreci [Fringe Belt Development Process of İstanbul], *TNUM Second Urban Morphology Symposium: 'Degiskent' Changing City, Space and Shape*, İstanbul.
- Kubat, A. S., Dökmeci, V. (1994). *Anadolu Kale Şehirlerinin Morfolojik analizleri; Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İznik, Niğde, Trabzon, Urfa, Kale Şehirlerinden Örneklem*. İTÜ Araştırma Fonu, İstanbul.
- Kubat, A. S., Topçu, M. (2009). Antakya ve Konya tarihi kent dokularının morfolojik açıdan karşılaştırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 334-347.
- Küçük, E., Kubat, A. S. (2017). Bir kent araştırması dalı olarak kentsel morfoloji Prof. Micheal Conzen ile söyleşi. *Şehir & Toplum*, 6-17.
- Kürkçüoğlu İ. E. (2015). *Kentsel Dokuda Yaya Hareketlerinin Mekânsal ve Psikolojik Etki Değerlendirmesi*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Kürkçüoğlu İ. E. Ocakçı M. (2015). Kentsel Dokuda Mekânsal Yönelme Üzerine Bir Algı-Davranış Çalışması: Kadıköy Çarşı Bölgesi. *Megaron*, 10 (3), 365-388.
- Larkham, P. J. Jones, A. N. (1991). *A Glossary of Urban Form*. Historical Geography Research Series No. 26. London: Institute of British Geographers.
- Larkham, P.J. (2005). Understanding Urban Form?. *Urban Design*, 93, 22-24.
- Lozano, E. (1990). *Community Design and Culture of Cities*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lynch, K. (1981) *[A Theory of] Good City Form*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Marshall, S. (2005). *Streets & Patterns*. Spon Press, New York.
- Marshall, S. Çalışkan, O. (2011). A joint framework for urban morphology and design. *Built Environ* 37:409-426.
- Meyer, H. (2005). *Plan analysis*. In: *Jong T, van der Voordt D (eds) Ways to study and research: urban, architectural and technical design*. IOS Press, Amsterdam.
- Mihçioğlu Bilgi, E. (2010). *The Physical Evolution of the Historic City of Ankara Between 1839 and 1944: A Morphological Analysis*. Doktora Tezi. METU, Ankara.
- Moholy-Nagy, S. (1968) *Matrix of Man: An Illustrated History of Urban Environment*. London: Pall Mall Press.
- Moudon, A.V. (1997). Urban Morphology As An Emerging İnterdisciplinary Field. *Urban Morphology*, 1(1), 3-10.
- Oliveira, V. (2016). *Urban Morphology An Introduction to the Study of the Physical Form of Cities*. Springer International Publishing, Switzerland.
- Özalp, M., Arslan, H. (2020). Kentsel planlamadaki değişim ve dönüşümün kent formunun gelişimine etkisinin incelenmesi: Düzce örneği. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(3), 2229-2244.
- Özkaraca, N., Halaç, H. H. (2021). Tarihi çevrede boşluklar üzerine tipomorfolojik bir okuma: konuralp kentsel sit alanı örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30 (2) , 337-358.
- Satoh, S. (1998) Urban Design And Change İn Japanese Castle Towns. in *Built Environment*, 24(4), 217-34.
- Smailes, A. (1955). Some reflections on the geographical description of townscapes. *Inst Br Geogr Trans Pap*, 21:99-115.
- Şıkoğlu, E., Arslan, H. (2015). Mekân dizim analizi yöntemi ve bunun coğrafi çalışmalarda kullanılabilirliği. *Türk Coğrafya Dergisi* , (65) , 11-22.
- Tripp, H. A. (1950 [1938]). *Road Traffic and its Control*. (2nd edn). London: Edward Arnold.
- Unwin, R. (1920 [1909]) *Town Planning in Practice: An Introduction to the Art of Designing Cities and Suburbs* (2nd edn). London: Bern.
- Ünlü, T. (2019). Kentsel değişimi yönetmek: Planlama için morfolojik bir bakış açısı. *ICONARP Uluslararası Mimarlık ve Planlama Dergisi*, 7, 55-72.

Ünlü, T., Baş, Y. (2015). *Mersin 'de Morfolojik Süreçlerin Değerlendirilmesi*. Y. Baş, S. Burat (Ed.), Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu: Temel yaklaşımlar ve teknikler bildiriler kitabı içinde (ss. 14-30). Mersin: Mersin Üniversitesi.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

ÇILDIR GÖLÜ HAVZASI'NDA (ARDAHAN-KARS) İKLİM-İNSAN İLİŞKİLERİ

Climate-Human Relations in the Çıldır Lake Basin (Ardahan-Kars)

Harun Reşit BAĞCI¹ ve Hediye KILIÇ²

¹Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Samsun, harun.bagci@omu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-1833-6293

²Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Coğrafya ABD, Samsun, klc75ardhn@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9219-8397

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
23.11.2022
Kabul/Accepted:
24.04.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1209061

Anahtar Kelimeler

İklim, Uygulamalı
Klimatoloji, Klimatik
konfor, Trend Analizi, Çıldır
Gölü.

ÖZ

Bu çalışmada; Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Çıldır-Arpaçay ilçeleri arasındaki Çıldır Gölü Havzası'nda, iklim ile sosyoekonomik yapı arasındaki ilişkiler uygulamalı klimatoloji yaklaşımıyla incelenmiştir. Çalışmanın amacı; havza ikliminin tasnifi, sıcaklık ve yağışın zamansal değişiminin tespiti ve sosyoekonomik faaliyetlerle ilişkilendirilmesidir. Bu amaçla; arazi çalışmaları gerçekleştirilmiş, iklim sınıflandırmaları yapılmıştır. Mann Kendall trend analizi ile yörenin; aylık ve yıllık ortalama, maksimum ve minimum sıcaklık, yağış gibi parametrelerindeki değişim ve anlamlılık düzeyleri belirlenmiştir. Havzanın iklimik konfor koşullarını belirlemek için "Thermo Hygrometric Index" kullanılmıştır. Lapse Rate yöntemiyle havzanın; sıcaklık, yağış dağılım haritaları üretilmiştir. Çıldır Gölü Havzası'nın ortalama sıcaklığı 6 ve -8°C arasında değişim göstermektedir. Sibiryaya kökenli cP hava kütleleri, yükseklik ve karasallıktan dolayı kışları soğuk ve kar yağışlı, yazları kısa, serin ve yağışlıdır. Klimatik konfor açısından; temmuz ve ağustos ayları "konforlu", diğer aylar "çok soğuk, soğuk ve serin" kategorilerindedir. Trend analizleri yörede; aylık, yıllık sıcaklıklarda ve yağışta anlamlı artış eğilimi olduğunu göstermektedir. Bu durum yörede; vejetasyon devresini, tarım, turizm ve yaylacılık takvimini değiştirmektedir. Havzada sıcaklık ve yağış değişimlerinin orajları artırması, şiddetli yağışların erozyon ve taşkınları tetiklemesi muhtemeldir.

ABSTRACT

In this study; In the Çıldır Lake Basin, which is located between the Çıldır-Arpaçay districts in the northeast of Turkey, the relations between climate and socioeconomic structure were examined with an applied climatology approach. Purposes of the study are to classify of the basin climate, to determinate of the temporal changes of temperature and precipitation, and to associate them with socioeconomic activities. To that end; fieldworks were carried out and climate classifications were made. With Mann-Kendall trend analysis; the changes and significance levels in parameters such as monthly and annual average, maximum and minimum temperature and precipitation were determined. "Thermo Hygrometric Index" was used to determine the climatic comfort conditions of the basin. Temperature and precipitation distribution maps of the basin were produced with the Lapse Rate method. The average temperature of Çıldır Lake Basin varies between 6 and -8°C. Winters are cold and snowy and summers are short, cool and rainy because of the Siberian origin cP air masses, altitude and continentally. Regarding climatic comfort; July and August are in the "comfortable category", while the other months are in the "very cold, cold and cool category". Trend analysis in the region shows a significant increase trend in monthly and annual temperatures and precipitation. This situation in the region changes the vegetation period, agriculture, tourism and transhumance calendar. It is predicted that temperature and precipitation changes in the basin will increase thunderstorms. Therefore; erosion and floods may be triggered because of the heavy rains.

Atıf/Citation: Bağcı, H. R. ve Kılıç, H. (2023). Çıldır Gölü Havzası'nda (Ardahan-Kars) İklim-İnsan İlişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 549-566.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Harun Reşit BAĞCI, harun.bagci@omu.edu.tr

1. Giriş

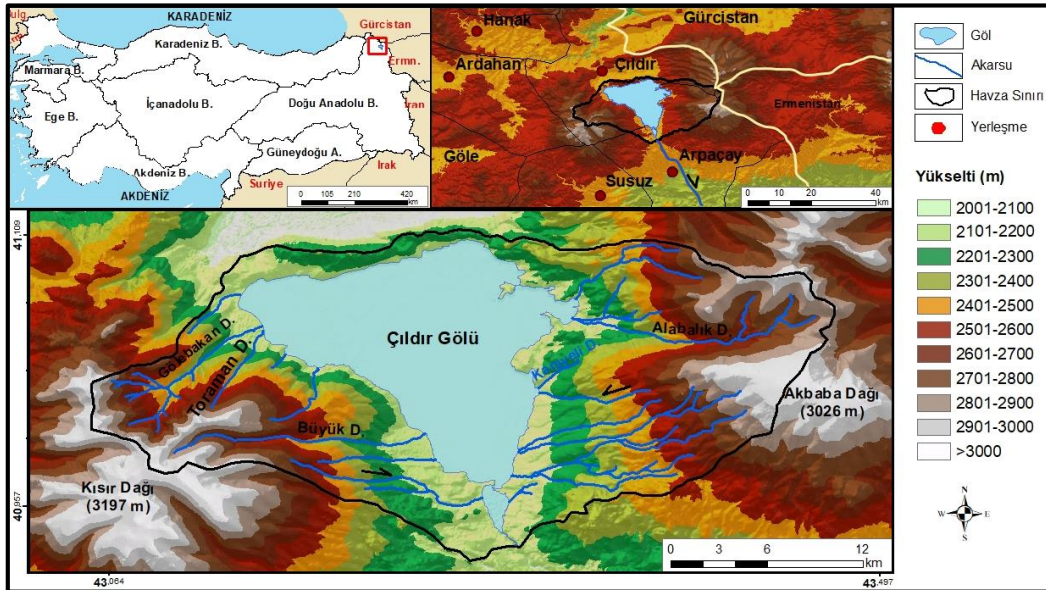
Hava olaylarının uzun süreli ortalaması olarak tanımlanan, güneşlenme, sıcaklık, yağış, basınç gibi meteorolojik olayları kapsayan iklim, canlı ve cansız çevre için önemlidir (Vaizoğlu, 2008). İklim, sadece fiziki özellikleri değil, sosyoekonomik kalkınmayı da denetlemektedir. Nitekim tarım, sanayi, ulaşım ve ticaret ağlarının büyük bölümü, insan yaşamı için en uygun yer olan ılıman iklim kuşağındadır (Türkeş, 2010). İklimin; tiplerini, elemanlarını ve dağılışını Klimatoloji bilimi, Alansal ve Uygulamalı Klimatoloji şeklinde iki bölümde inceler. Alansal Klimatoloji, mikro, mezo ve makro ölçekte iklim koşullarını değerlendirirken; iklimin, nüfus, yerleşme, ekonomi ve afetler gibi konularla ilişkilendirilmesi Uygulamalı Klimatoloji kapsamındadır (Atalay, 2010; Souch ve Grimmond, 2006).

Tarımsal, Sinoptik, Sağlık klimatolojisi gibi alanları olan Uygulamalı Klimatoloji bir bakıma iklim-insan ilişkilerini incelemektedir. Uygulamalı Klimatolojinin amacı; coğrafi araştırma ve planlamalara temel oluşturmak, doğal-beşeri ortama iklim ilişkisini açıklamaktır. Bu yaklaşım, bulguların toplum ve bilime hizmet etme şansını artırmaktadır (Koç, 1998). Fırtına, dolu gibi iklimik afetlerin tahmini ve zararlarının azaltılması (Şahin ve Bağcı, 2015); iklim değişmelerine bağlı kuraklık, sel, fırtına gibi afetlerin analizi (Turan, 2018); tarımda verimlilik ve çeşitlilik, iklimle uyumlu organik tarım, gıda güvenliği (Türkeş, 2020) gibi konularda iklimi temele alan çalışmaları Uygulamalı Klimatoloji kapsamında değerlendirmek mümkündür (Karaman ve Gökalp, 2010; Doğan ve Tüzer, 2011; Doğanay vd., 2006; Bahadır, 2014).

Bu çalışmada, Çıldır Gölü Havzası, Uygulamalı Klimatoloji yaklaşımıyla ele alınmıştır. Havza; yükselti, karasallık ve Sibiryâ kökenli hava kütleleri nedeniyle zorlu iklim koşullarına sahiptir. Yörede iklim, sosyoekonomik faaliyetler üzerinde kısıtlayıcı olduğu gibi, bazı fırsatlar da doğurmaktadır. Çalışmayla, havza iklimini analiz edip, beşerî faaliyetlerle ilişkilendirmek amaçlanmıştır. Havzayı konu alan; jeoloji, jeomorfoloji, vejetasyon çalışmaları mevcuttur (Lahn, 1949; İnandık, 1965; Atalay, 1978; Kükrer, 2015; Öztürk ve Kılıç 2018; Şimşek, 2019). Yörenin ilgi çekici iklimi, insanın iklimle uyumu, ekonomik potansiyel ve iklim değişmeleriyle ortaya çıkabilecek fırsatların değerlendirilmesi düşüncesi araştırmanın çıkış noktası olmuştur. Çalışmanın, yörenin tanıtımına, literatüre ve planlamalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

1.1. Araştırma Sahasının Konumu ve Coğrafi Özellikleri

Çıldır Gölü Havzası, Türkiye'nin kuzeydoğusunda Erzurum-Kars Bölümünde yer almaktadır. Çıldır (Ardahan) ile Arpaçay (Kars) ilçeleri arasındaki havza 640 km² alana sahiptir. 2500 m rakımlı Çıldır Gölü Havzası; Ardahan şehir merkezine 49, Kars şehir merkezine ise 85 km uzaklıktadır (Şekil 1).

Şekil Hata! Belgede belirtilen stilde metne rastlanmadı.. Lokasyon haritası

Çıldır Gölü Havzası'nın temelini tüf, andezitik, bazaltik akıntılar ile marn ve konglomeralar oluşturmaktadır (Atalay, 1978; MTA, 2022). Lahn (1949)'a göre havzanın tektonik gelişimi şöyle olmuştur: "Pliyosende bölge dikey tektonizmaya uğramış, faylar boyunca blok çökmeler gerçekleşmiştir. Bugünkü havza ile Çıldır Ovası birleşik bir depresyon iken lav akıntılarıyla ikiye ayrılmıştır. Kısır Dağından gelen malzemenin birikmesiyle bağlantı tamamen kesilmiştir. Oluşan havzada suların birikmesiyle Çıldır Gölü oluşmuştur".

Çıldır Gölü Havzası, doğuda Akbaba (3026 m), batıda Kısır dağları (3197 m) ile çevrili olup, kuzeyindeki Çıldır Ovası'ndan, D-B uzanımlı sırtlarla ayrılmaktadır. Gölü, Toraman, Gölebakan, Sami ve Büyükdere gibi akarsular beslemektedir. Gölün fazla suları güneydeki Taşbaşı Boğazından, Arpaçay nehri ile Aras Nehri'ne ulaşmaktadır. Havzanın yerli topraklarını çernezyom ve kestane renkli topraklar oluştururken, vadi tabanları, göl kıyılarında alüvyal ve kolüvyal topraklar bulunmaktadır (Akgül ve Aytaç, 2008).

Davis 1988' a göre, Çıldır Gölü Havzası İran-Turan fitocoğrafik bölgesindedir. Ancak yörede Avrupa-Sibirya fitocoğrafyası elemanları da görülmektedir (Akgül, 1997; Şimşek, 2019). Havzanın karakteristik bitki örtüsü; kış boyu kar altında kalan, ilkbaharda yeşerip, yazın da yeşilliğini koruyan çayırlardır.

Çıldır Gölü Havzası'ndaki 11 köyün 2021 yılı toplam nüfusu 3.512'dir (TÜİK, 2022). 1985-2021 yılları arasındaki 36 yılda göç nedeniyle tüm köylerin nüfusu azalmıştır. İklimle bağlı olarak tarım; ürün çeşidi, vejetasyon devresi, hasat sayısı bakımından sınırlıdır. Çıldır İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü (2020) verilerine göre; yörede en fazla yulaf, arpa ve buğday yetiştirilmektedir. Havzada temel ekonomik faaliyet büyükbaş hayvancılık olup, et, süt işleme gibi diğer ekonomik faaliyetler de hayvancılığa dayanmaktadır.

2. Amaç, Veri ve Yöntemler

2.1. Amaç

Bu çalışmayla, Çıldır Gölü Havzasında iklim ve şekillendirdiği beşerî yapının araştırılması amaçlanmıştır. Yöre ikliminin kısıtlayıcılığı, sunduğu fırsatlar, olası iklim değişimleri ve etkilerinin belirlenmesi çalışmanın çıkış noktasıdır. Bu amaçla; iklim parametreleri ve değişimlerinin analizi, iklimin, havzadaki doğal, beşerî yapıya etkilerinin açıklanması hedeflenmiştir. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Çıldır Gölü Havzası'nın iklim özellikleri nelerdir? İklim koşullarının insan faaliyetlerine etkileri nasıldır?
- Havzada iklim değişikliğinin yönü ve anlamlılık düzeyi nasıldır?
- Havzada aylara göre iklimik konfor durumu nedir?
- İklim değişmelerinin iklimik konfor şartları ve sosyoekonomik faaliyetlere olası etkileri nelerdir?

2.2. Veri ve Yöntem

Tablo 1. Araştırma Sürecinde Kullanılan Veriler, Kaynakları ve Kullanım Amaçları.

Veri	Kaynağı	Amacı
1/25000'lik topografya paftaları	Harita Genel Müdürlüğü (HGM)	Havza sınırları ve fiziki unsurların tespiti
Ardahan, Arpaçay, Akyaka, Hanak, Kars, Harakani, Posof, Susuz istasyonları rasat verileri	Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) 12. Bölge Müdürlüğü	Havza iklimini, iklim değişikliğinin yönü ve anlamlılık düzeyini belirlemek.
Nüfus verileri	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)	Nüfus özellikleri ve değişimini belirlemek.
Tarımsal veriler	Tarım ve Orman Müdürlükleri	Ekonomik yapının iklimle ilişkilendirilmesi
Arazi örtüsü	Google Earth 2022 görüntüleri	Arazi kullanımı-iklim ilişkisini belirlemek

Meteoroloji istasyonlarının konumu, rasat süre ve sürekliliği, ortak rasat devreleri dikkate alınarak analiz ve değerlendirmelerde Ardahan, Arpaçay ve Kars istasyonlarının verileri kullanılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Seçilen Meteoroloji İstasyonları ve Özellikleri.

İstasyon Adı	Koordinatları	Yükseltisi (m)	Rasat Dönemi
Ardahan	41°10'6" K - 55°73'55"D	1827	1958-2019
Arpaçay	40°83'39" K - 43°3'78" D	1720	1971-2019
Kars	40°60'42" K - 43°10'73"D	1777	1931-2019

- De Martonne, Erinc, Thorntwaite iklim tasnifleri seçilen istasyonların verilerine uygulanarak yörenin iklim tipi belirlenmiştir. İklimin; yöre turizmi ve tarımına etkilerinin değerlendirilmesinde ikincil veriler ve arazi çalışmalarından faydalanılmış, bulgular görselleştirilerek yorumlanmıştır.
- Sıcaklık ve yağışın havzadaki dağılımı belirlemek için seçili istasyonların; yükselti, ortak rasat dönemlerindeki ort. sıcaklık ve yağışları kıyaslanmıştır. MS Excel’de matris oluşturularak havzadaki yükselti-ort. sıcaklık ve yükselti-yağış korelasyonu ile Lapse Rate (LR) değerleri belirlenmiş, ArcGIS’de yükselti basamaklarına dağıtılarak dağılım haritaları üretilmiştir. Akıllı enterpolasyon olarak bilinen LR; rasatı olmayan alanların sıcaklığını hesaplamaya yarayan, en yakın istasyonunun sıcaklık ve yükseltisi ile verisi olmayan yerlerin yükseltisini kıyaslayarak sıcaklığını bulmada kullanılmaktadır (Demircan vd 2013).
- Çıldır Gölü Havzası’nda iklimik konfor koşullarının belirlenmesinde THI (The Thermo Hygrometric Index–Thom Index) indisi kullanılmıştır (Güçlü, 2009). $THI=T-(0,55-0,0055*RH)*(T-14,5)$ (T: Sıcaklık; RH: Bağıl nem) formülüyle indis hesaplayan bu ölçeğin, seçili istasyonlara uygulanmasıyla insan iklimik konforunun aylık değişimi belirlenmiştir. Konfor seviyesi Besansenot şemasıyla sınıflandırılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. THI (The Thermo Hygrometric Index – Thom Index) İndisinin Sınıflama Şeması.

THI Değeri (°C)	Konfor Sınıfları	THI Değeri (°C)	Konfor Sınıfları
< -40	İleri derecede buz gibi	13 to 14.9	Serin
-39.9 to -20	Buz gibi	15 to 19.9	Konforlu
-19.9 to -10	İleri derecede soğuk	20 to 26.4	Sıcak
-9.9 to -1.8	Çok soğuk	26.5 to 29.9	Çok sıcak
-1.7 to 12.9	Soğuk	>30	Kavurucu sıcak

- Havza iklimindeki olası değişimleri belirlemek için; seçili istasyonlara ait 7 parametreye (Ortalama, maksimum ve minimum sıcaklık ortalamaları; toplam, maksimum yağış; ortalama bulutluluk ve nisbi nem) Mann- Kendal (Mann, 1945; Kendal, 1975) testi uygulanmıştır. Analiz, Salmi vd. (2002) geliştirdiği, verilerin dağılımına göre 4 farklı anlamlılık düzeyinde ($\alpha= 0.1, 0.05, 0.01, 0.001$) eğilim belirleyebilen MAKENSES programıyla yapılmıştır (Öztürk ve Kılıç, 2018). Seçili parametrelerin aylık ve yıllık serilerinden eğilimin yönü ve anlamlılık düzeyi yorumlanmıştır. Değişimi gösterebilmek için anlamlılığı en yüksek ayların grafikleri kullanılmıştır. Bu analizler daha önce benzer amaçlarla pek çok çalışmada kullanılmıştır (Polat ve Sunkar, 2017; Yue and Wang, 2002; Başıyigit, 2004; Saboya vd., 2021; Güçlü, 2009).
- Havzada iklim ile arazi örtüsünü ilişkilendirmek için 2022 Google Earth uydu görüntüleri üzerinden meralar, yerleşme, tarım alanları ve göl sayısallaştırılarak, güncel arazi örtüsü haritası üretilmiştir.
- Havzada katılımsız gözlem ve Niçin? Nasıl? sorularına cevap aramada ideal bir araç olan yarı yapılandırılmış mülakatla veri toplanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008; Karataş, 2012). “Kolay ulaşılabilir durum” örneklem seçimiyle belirlenen 8 kişiye aşağıdaki sorular yöneltilmiştir (Tablo 4).
 1. İklim koşulları yaşamınızı, sosyoekonomik faaliyetlerinizi etkiliyor mu? Etkiliyorsa nasıl?
 2. Yaşadığımız yörede göç alma-verme durumu nedir? Bunun üzerinde iklim etkili midir?
 3. Meskenlerinizi inşa ederken iklimi göz önünde bulunduruyor musunuz?
 4. Yörenizde iklim değişiyor mu? Değişiyorsa, ne gibi değişimler yaşanmaktadır?
 5. Size göre bu yörenin iklimi fırsata dönüştürülebilir mi?

Tablo 4. Kaynak Kişilere Ait Bazı Bilgiler.

Kodu	Köyü	Yaşı	Cinsiyeti	Mesleği	Kodu	Köyü	Yaşı	Cinsiyeti	Mesleği
K1	Gölebakan	45	Erkek	Çiftçi	K5	Akçakale	57	Kadın	Ev hanımı
K2	Gölebakan	52	Erkek	Çiftçi	K6	Akçakale	53	Kadın	Ev hanımı
K3	Gölebakan	60	Kadın	Ev hanımı	K7	Aydınğün	60	Erkek	İşletmeci
K4	Akçakale	56	Kadın	Ev hanımı	K8	Aydınğün	54	Erkek	Çiftçi

- Çıldır Gölü buz kalınlığını belirlemek için 3/1/2020’de 15 farklı noktadan ölçüm yapılmış, bulgular ArcGIS’de enterpole edilerek haritalanmıştır. Araştırmanın bulgu ve verileri nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analizle değerlendirilmiştir.

3. Çıldır Gölü Havzasında İklim-İnsan İlişkileri

3.1. Çıldır Gölü Havzası'nın İklim Özellikleri

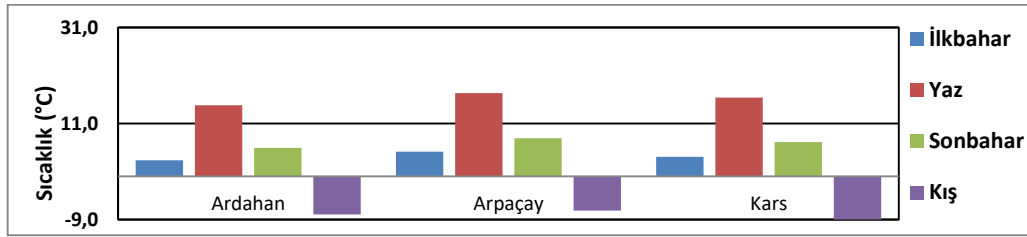
Çıldır Gölü Havzası, sert karasal iklimle karakterize olmuş, Türkiye'de karasallığın şiddetli yaşandığı yerlerdendir (Şimşek, 2019). Yükselti, karasallık ve Sibiryaya kökenli cP hava kütlelerinin etkisiyle kışlar uzun ve sert, yazlar ise serin, kısa ve yağışlı geçmektedir. İklimi nedeniyle yöre kendine has doğal ve beşeri koşullara sahiptir. Havza, sıcaklık ve yağış bakımından kendi içinde farklılıklar gösterse de Kuzeydoğu Anadolu iklimiyle uyumludur. Yörenin iklim tasniflerindeki yeri şöyledir (Tablo 5).

Tablo 5. Seçili İstasyonların Thornthwaite, De Martonne, Erinç İklim Tasniflerine Göre İklim Grupları.

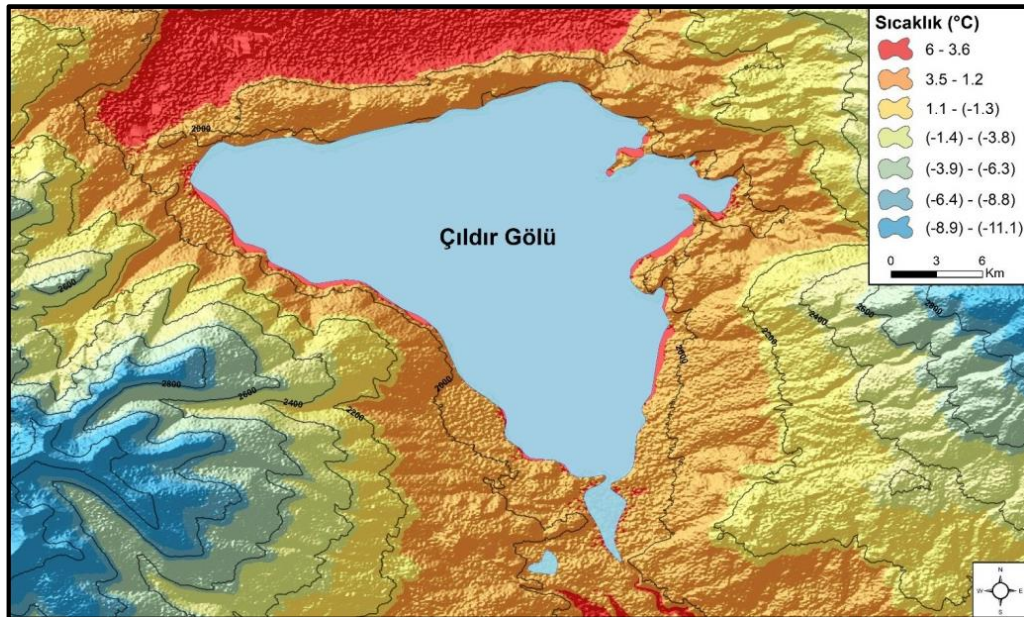
İstasyon	Thornthwaite	De Martonne	Erinç
Ardahan	B1 C'2 r b'2 Nemli, 2. derece, mikrotermal, su noksanı yok veya çok az	40,9= Nemli	53,56= Nemli
Arpaçay	C2 C'2 r b'2 Yarı nemli, 2. drc. mikrotermal su noksanı yok veya çok az	35,5= Nemli	41,52= Nemli
Kars	C2 C'2 r b'2 Yarı nemli, 2. drc. mikrotermal su noksanı yok veya çok az	34,7= Nemli	42,43= Nemli

3.1.1. Çıldır Gölü Havzasında Sıcaklık ve Zamansal Değişimi

Yörede yıllık sıcaklık ortalamaları 3,6°C ile 5,8°C arasındadır (Ardahan 3,6°C; Arpaçay 5,8°C; Kars 4,7°C). Havzada yıllık ortalama sıcaklık yükseklerde -8°C'lere kadar düşerken, göl kıyısında 6°C'leri bulmaktadır. Kars ve Arpaçay'da aralık dışındaki kış aylarında sıcaklık ortalamaları 0°C'nin altına düşmektedir. Havzada yılın en soğuk ayı ocak; (Ardahan -11,4 °C; Arpaçay -8,6°C; Kars -10,9 °C) en sıcak ayı ağustostur (Ardahan 15,9°C; Arpaçay 18,6°C; Kars 17,8°C). Yıllık sıcaklık farkı 27 °C'yi bulmaktadır (Şekil 2, 3).

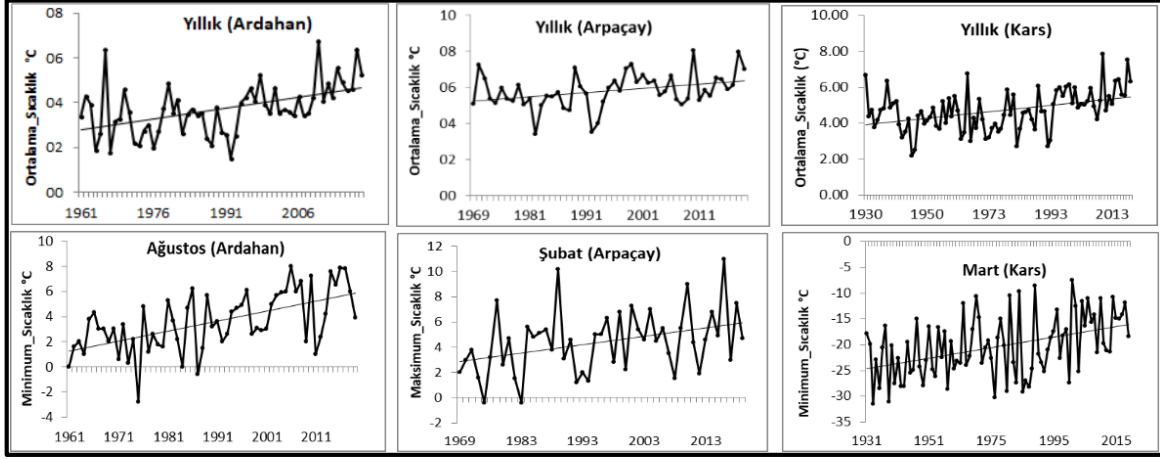

Şekil 2. Seçili meteoroloji istasyonlarının mevsimlik sıcaklık ortalamaları (°C)

Şekil 3. Havzanın yıllık ortalama sıcaklık dağılışı haritası (MGM rasat verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Karasallığın şiddetini göstermesi bakımından minimum ve maksimum sıcaklıklar önemlidir. Yörede minimum sıcaklıklar; -30°C 'nin altındayken (Ardahan $-39,8^{\circ}\text{C}$, Arpaçay $-32,6^{\circ}\text{C}$, Kars -37°C) tüm aylarda 0°C 'nin altına düşebilmekte, -45°C 'nin altına indiği günler yaşanmaktadır. Türkiye'de az rastlanan bu değerler sosyoekonomik koşulları ağırlaştırmaktadır. Havzada, maksimum sıcaklıklar 35°C civarında olup (Ardahan, 35°C ; Arpaçay, $35,1^{\circ}\text{C}$; Kars, $35,4^{\circ}\text{C}$) temmuz, ağustosta zirveye ulaşmaktadır. Maksimum ve minimum sıcaklıklar arasındaki fark 70°C 'yi bulabilmektedir. Havzada sıcaklığın zamansal değişimini belirlemek için seçili istasyon verileriyle trend analizi yapılmıştır. Bulgular tüm istasyonlarda; aylık ve yıllık sıcaklık ortalamaları, maksimum ve minimum sıcaklıklarda anlamlı artış eğilimi olduğunu, artış trendinde anlamlılık derecesi en yüksek ayların Ağustos, Şubat ve Mart olduğunu göstermektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Seçili istasyonların yıllık ortalama sıcaklık ve anlamlılık düzeyi yüksek aylardaki minimum, maksimum sıcaklık trendleri.

Aylık ortalama, maksimum ve minimum sıcaklıklara ait, 108'i aylık; 9'u yıllık 117 parametrenin değerlendirildiği analizde, Kars ve Ardahan'da 18'er; Arpaçay'da ise 19 parametrede 0.1, 0.05, 0.01, 0.001 seviyesinde anlamlı artış eğilimi belirlenmiştir. En kuvvetli artışların; Kars'ta maksimum sıcaklıklarda ocak, şubat, mart, haziran, eylül, ekim aylarında; Arpaçay'da minimum sıcaklıklarda eylül, mayıs ve ağustosta olduğu belirlenmiştir. Ardahan istasyonunda ise ortalama, minimum ve maksimum sıcaklıklarda artış olduğu, en kuvvetli artış eğiliminin minimum sıcaklıklarda mart, ağustos ve ekimde yaşandığı görülmüştür (Tablo 6).

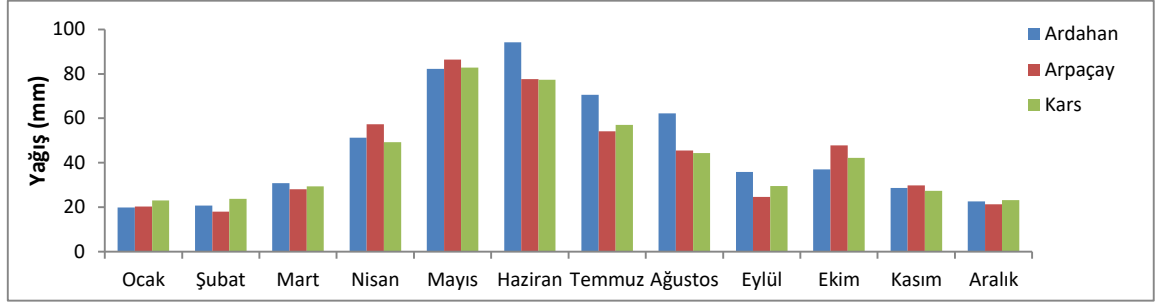
Tablo 6. Seçili İstasyonların Sıcaklık Parametrelerinin Mann-Kendall Trend Analizi Sonuçları (Anlamlılık düzeyleri *** $p > 0.001$; ** $p > 0.01$; * $p > 0.05$; + $p > 0.1$).

İstasyon	Sıcaklık	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Y
Ardahan	Ort.	3,3**	1,1	1,2	0,3	0,2	0,9	0,7	2,4*	0,9	2,2*	0,2	0,2	1,5
	Maks.	2,5*	2,8	3,3***	1,8+	1,7+	2,7**	1,4	4,6***	2,0*	3,3***	0,5	1,9+	4,4***
	Min.	2,7**	1,7+	2,3	1,3	1,8+	0,1	0,1	1,1	0,9	1,6	0,2	0,6	3,7***
Arpaçay	Ort.	2,1*	1,6	3,3**	0,4	1,0	2,4	1,2	2,5	1,8+	1,8+	0,6	0,3	2,5*
	Maks.	1,0	1,5	2,3*	-0,3	3,1**	2,4	0,7	2,8**	3,3***	2,3*	1,2	0,4	2,8**
	Min.	-0,1	1,4	1,8+	0,7	0,7	1,7+	2,5*	2,4*	1,6	0,7	1,0	0,7	2,5*
Kars	Ort.	2,8**	1,5	1,8+	2,5*	0,8	1,6	1,0	2,4*	1,3	2,8**	1,1	0,6	3,2**
	Maks.	2,2*	1,2	1,6	2,5*	-1,4	0,3	0,9	3,2**	1,3	1,3	0,2	-0,5	1,8+
	Min.	3,1**	3,0**	2,6*	2,5*	2,3*	3,0**	1,6+	2,1*	2,7**	2,7**	1,1	1,3	4,6**

3.1.2. Çıldır Gölü Havzasında Yağış ve Zamansal Değişimi

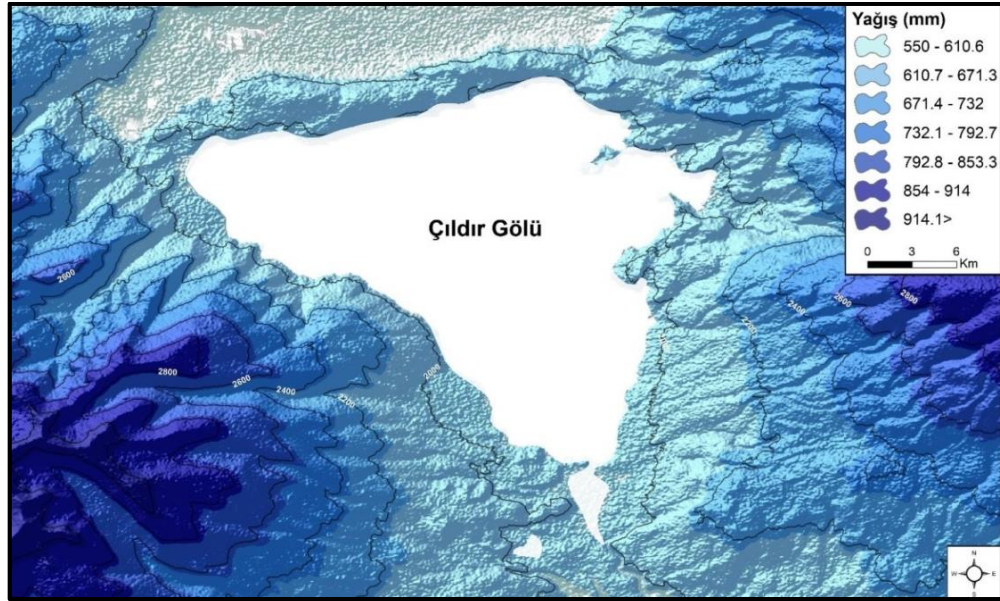
Araştırma sahasının yüksek ve deniz etkisine kapalı olması, yağışın miktarı ve şekli üzerinde etkili olmakta, istasyonların yıllık yağışı 510-556 mm arasında değişmektedir (Ardahan 555,6; Arpaçay 551,1; Kars 509,6 mm), (MGM, 2022). Havzada yağışın aylara dağılımında sıcaklık belirleyicidir. Kışın cephe faaliyetlerinin

yetersizliği yağışı azaltırken, ilkbahar ve yaz aylarında sıcaklığın artmasıyla yağış da artmaktadır (Atalay, 2011). Yörede en fazla yağışı mayıs, haziran ve temmuzda almaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Seçili istasyonlarda yağışın aylara göre dağılımı (MGM verileriyle hazırlanmıştır).

Çıldır Gölü Havzasında ilkbahar sonu ve yaz boyunca kuvvetlenen konvektivite yağışa neden olmaktadır. Bunun yanı sıra ilkbahar sonunda Sibirya kökenli (cP) hava kütleleri kuzeydoğuya çekilirken Ardahan-Kars platolarında cephe oluşturup, yaz yağışlarını artırmaktadır (Arıncı, 2016; Çelik vd., 2018). Kışın sıcaklığın 0°C'nin altında olması kar yağışına sebep olmaktadır. Haziran, temmuz ve ağustos dışındaki aylarda karlı günlere rastlanmaktadır. Karlı günlerin en fazla olduğu aylar; Ardahan'da mart (7,8 gün), Arpaçay'da aralık (3,9 gün) Kars'ta ise ocaktır (6,8 gün). İlkbahar ve yaz yağışlarının yağmur şeklinde olduğu görülmektedir. Yağmurlu günlerin en fazla olduğu aylar; haziran, temmuz ve ağustostur. Bulgulara göre havzada yıllık yağış göl kıyısında 557 mm civarında iken yükseklerle doğru 850 mm'lere ulaşmaktadır (Şekil 6).

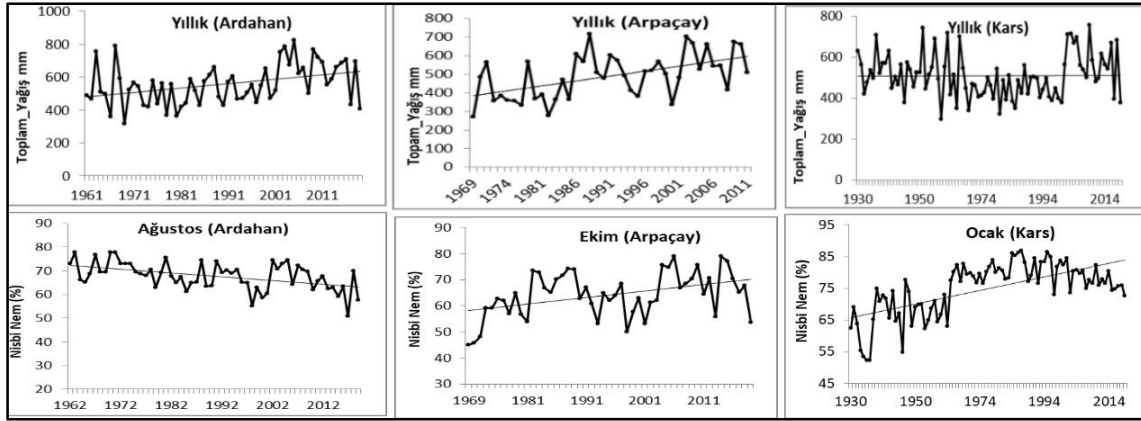

Şekil 6. Çıldır Gölü Havzası yağış dağılımı haritası (MGM rasat verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Seçili istasyonların yağış verilerine uygulanan Mann-Kendal testi tüm istasyonlarda artma eğilimini göstermiştir. İstasyonların aylık toplam ve maksimum yağış değerlerinden oluşan, her bir istasyon için 24'ü aylık, 2'si yıllık, 26 parametreye yapılan analizde; Kars'ta 9; Arpaçay'da 3; Ardahan'da ise 8 parametrede "0.001, 0.01, 0.05 ve 0.1" seviyesinde anlamlı artış eğilimi belirlenmiştir (Şekil 7). Yörede sıcaklığın artması, konvektiviteyi kuvvetlendirerek yağışı artırmaktadır (Öztürk ve Kılıç, 2018). Ancak yağış artarken ortalama bulutluluk azalmaktadır. Bulutlulukda; Ardahan'da 12; Arpaçay'da 7; Kars'ta 3 parametrede (0.001, 0.01, 0.05, 0.1) anlamlı azalış eğilimi belirlenmiştir (Tablo 7). Sıcaklığın artmasıyla konvektivite güçlendiği için hava doyuma noktasına hızla ulaşır, nemini boşaltmakta, dolayısıyla bulutluluk azalmaktadır.

Tablo 7. Yağış İçin Trend Analizi Sonuçları (Anlamlılık ***p > 0.001; **p > 0.01; *p > 0.05; +p > 0.1).

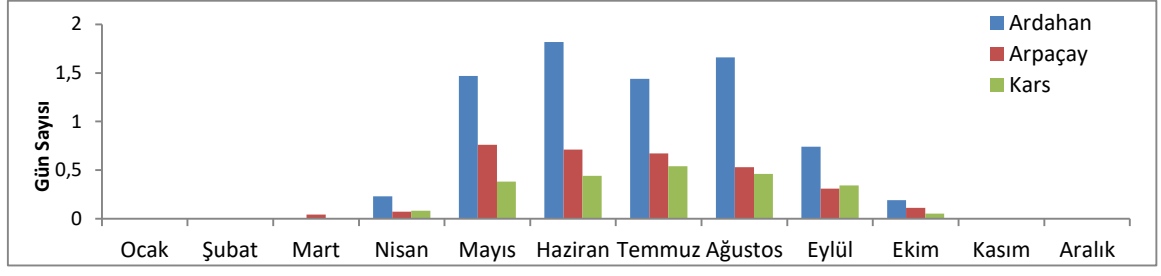
İstasyon	Sic.	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Y
Ardahan	Top.Yağ	3,0**	0,8	1,0	0,7	1,3	1,6	1,4	0,9	0,8	1,8+	0,5	0,6	3,1**
	Maks.Yağ	2,2*	2,3*	2,4*	0,1	0,7	2,1*	0,2	-0,3	1,2	1,3	1,2	0,9	2,1
	Ort.Bul.	-1,3	-2,6**	-1,9+	-1,8+	-2,4*	-	-	-	-2,0*	-0,8	-2,5*	-2,9**	-3,9
Arpaçay	Nis. Nem	-2,6**	-	-	-	-2,0*	-2,4*	-1,1	-1,8+	-1,3	-1,1	-	-	-
	Top.Yağ	1,4	4,1***	4,7***	2,6**	2,9**	0,6	1,5	1,4	0,6	1,1	3,0**	4,1***	4,2***
	Maks.Yağ	1,3	0,6	1,4	2,9**	0,6	1,5	1,4	0,6	1,1	1,9+	0,8	0,5	3,5***
Kars	Ort.Bul.	-0,3	-3,1**	-1,1	-2,3*	-	-1,5	0,6	1,7+	2,6*	0,6	-1,9+	-2,6	-2,5*
	Nis. Nem	2,9**	-0,9	-2,3*	-1,4	-1,2	0,0	-1,1	-1,4	-0,6	0,8	0,6	0,4	-1,1
	Top.Yağ	1,6	0,7	1,3	2,5*	1,0	-0,4	1,3	1,5	0,1	2,1*	0,4	0,0	2,4*
Kars	Maks.Yağ	2,4*	1,0	1,8+	1,3	1,8+	-0,7	0,9	1,7+	0,4	2,1*	0,4	1,0	2,8**
	Ort.Bul.	-2,5*	-1,2	-1,0	0,3	0,4	-0,8	-1,1	-0,8	-0,6	-	-0,5	-1,0	-2,4*
	Nis. Nem	4,4**	4,8***	3,5***	0,8	0,9	0,9	0,6	0,9	-0,2	2,6**	-1,2	-0,2	3,8***

Şekil 7. Seçili istasyonlarda yıllık yağış miktarının ve anlamlılık düzeyi yüksek aylardaki nispi nemin trendi.

3.2. Sıcaklık ve Yağış Değişimlerinin Çıldır Gölü Havzasına Olası Etkileri

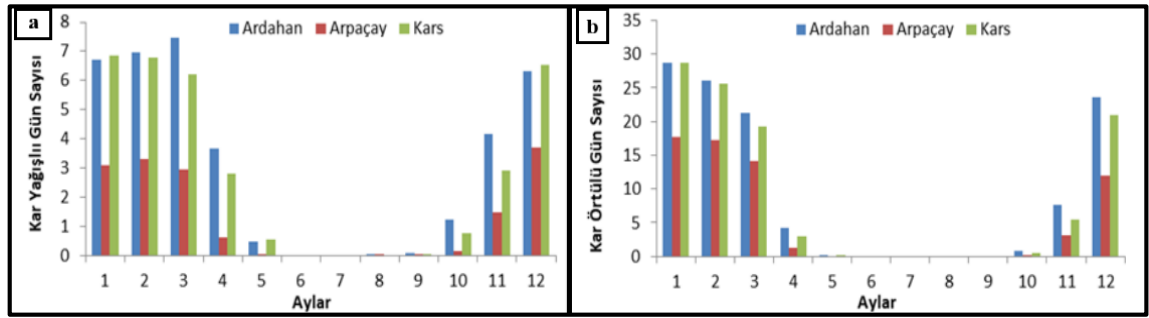
Çıldır Gölü Havzasında sıcaklık ve yağış değişimlerinin, doğal ve beşeri koşullara yansımaları kaçınılmazdır. Değişen iklim koşullarının havzadaki olası etkileriyle ilgili öngörüler şöyledir;

- Sıcaklık artışı havzada; vejetasyon devresinin uzamasına, tarım üst sınırının yükselmesine, ürünlerin yetiştirme süresinin kısalmasına neden olacaktır. Bu durum yörede tarımsal olanakları artıracaktır. Sıcaklık ve yağış trendine bakılarak gelecekte; kar örtüsünün daha erken kalkacağı, çayırların erken yeşereceği, yağış artışıyla çayırların gürleşeceği düşünülmektedir. Bu durum hayvancılığa olumlu yansımaları olacaktır.
- Konvektif fırtınalar olan orajlar; yüzeyin ısınmasıyla şimşek ve yıldırımlarla birlikte gelişen, kuvvetli yağmur, dolu bazen de kar sağanaklarına neden olan, bünyesinde hamleli rüzgâr ve cumulonimbuslerin gözlendiği olaylardır (Türkeş, 2017,293). Havzada kasım, aralık, ocak ve şubat dışındaki aylarda orajlı günlere rastlanmaktadır. İlkbahar ve yazda orajlı günler maksimuma ulaşmaktadır (Şekil 8). Havzada sıcaklık artışının; buharlaşmayı, konvektiviteyi ve yağışı artırması muhtemeldir. Bu durum orajları ve sağanakları artıracaktır. Mülakatlarda; yazın görülen sağanaklar ve ilbahardaki kar erimelerinin taşkına neden olduğu, Gölebakan gibi bazı köylerde akarsu kenarlarına setler yapıldığı öğrenilmiştir (K1, 2, 3). Gelecekte sıcaklığa paralel orajlı günlerin de artacağı düşünülürse, taşkınlar ve erozyonun şiddetlenmesi muhtemeldir. Aykır ve Fıçıcı (2022) havza için yaptıkları erozyon risk analizinde benzer bulgulara ulaşmıştır.

Şekil 8. Seçili istasyonlarda aylık orajlı gün ortalamaları (MGM,2022).

- Yörede haziran temmuz ve ağustos dışında tüm aylarda karlı günler bulunmaktadır. Yıllık ortalama karlı gün sayısı Ardahan, 37.14, Arpaçay, 15.4 ve Kars'ta, 33.41 iken; karla örtülü gün sayıları, Ardahan; 112.12, Arpaçay; 65.76 ve Kars; 103.54 şeklindedir (Şekil 9).

Şekil 9. Seçili İstasyonlarda aylık; a) kar yağışlı b) karla örtülü gün sayılarının ortalaması (MGM, 2022).

Havzada sıcaklıkların artması yağış tipini etkileyecektir. Sıcaklık trendi gelecekte karlı ve karla örtülü gün sayılarının azalacağını göstermektedir. İlk ve sonbahardaki kar yağışlarının azalarak, yağmura dönüşmesi olasıdır. Bu durum yoğun kar yağışının getirdiği zorlukları da azaltacaktır.

- Havzada yaylacılık yapılmaktadır. Yaylacılık takvimi sıcaklık ve kar erimelerine göre belirlenmektedir (Bağcı ve Kılıç, 2019). Yörede 60-70 gün olan yaylacılık süresi haziran ortasında başlayıp eylül başında bitmektedir (K4,5,8). Sıcaklık artışı yaylacılık süresini uzatarak besicilik maliyetlerini düşürecekler.
- THI ölçeğine göre havzada, temmuz ve ağustos iklimik açıdan konforlu iken diğer aylar çok soğuk ve serin kategorisindedir. Sosyoekonomik faaliyetleri kısıtlayan bu durumun avantajları da vardır. Türkiye'nin batı, güney kıyıları ve iç kısımlarında yazın aşırı sıcak ve nem nedeniyle iklimik konfor kötüleşmektedir (Kum ve Gönençgil, 2018). Ancak havza, serin ve az nemli olması nedeniyle yazın konforludur.
- Çıldır Gölü yüzeyi yaklaşık 4 ay (aralık ile mart arası) kalınlığı 50 cm'yi bulan buzla kaplanmaktadır (K1, 2, 5). Sıcaklıkların artması, donma süresini, buz kalınlığını, gölün turizm takvimini etkileyecektir.

3.3. Çıldır Gölü Havzası'nda İklim-İnsan İlişkileri

İklim, doğal, beşeri ve iktisadi yapıyı şekillendirmektedir. 14. yy'da İbn-i Haldun'un Mukaddimede ele aldığı "Coğrafi Determinizm", coğrafi koşulların medeniyetler için önemini vurgulamaktadır (Şahin ve Belge, 2016). Bu kavram içindeki "Klimatik Determinizm" ise toplumsal olguların iklime bağlı olduğunu belirtmektedir (Atalay, 2010). Çıldır Gölü Havzası'nda iklimin ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik koşullar, iklimle uyumlu yaşam tarzı, iklimin kısıtlayıcı yanları ve sunduğu fırsatlar bu bölümde ele alınmıştır.

3.3.1. İklim-Nüfus İlişkileri

Çıldır Gölü Havzasında; kışların soğuk ve uzun; yazların kısa ve serin geçmesi ekonomik faaliyetleri zorlaştırarak, nüfusu azaltmaktadır. TÜİK (2022) verilerine göre, 2021 nüfusu 3512 olan havzada, km²'ye 5,48 kişi düşmektedir (2021 Türkiye ortalaması km²'ye 110 kişi). Türkiye'nin seyrek nüfuslu alanlarından

olan havzada nüfus azalmaktadır (Tablo 8). Yörede daha çok Ahıska ve Terekeme Türkleri yaşamakta, istihdam, sosyoekonomik faaliyetlerin yetersizliği gençleri göçe itmektedir (K1, 2, 3, 4, 6). Yöre halkı kışın vaktinin çoğunu evinde geçirmekte, erkekler kışın çalışmak için bölge dışına göç etmektedir (K1, 3, 4).

Tablo 8. Çıldır Gölü Havzasında Köy Nüfuslarının Yıllara Göre Değişimi (TÜİK, 2021).

Köyler	1985	1990	2000	2010	2015	2021
Akçakale	409	371	248	218	179	205
Doğruyol	2.019	1.865	1.262	1.046	1.051	867
Taşköprü	463	376	247	188	173	160
Gülyüzü	1.371	1.127	862	770	717	635
Bozyiğit	394	266	167	152	122	96
Taşbaşı	861	650	490	320	274	217
Göldalı	955	693	423	308	227	197
Aydınğün	730	617	496	413	319	257
Çanaksu	582	497	337	290	241	202
Gölebakan	954	708	615	503	447	413
Kakaç	375	276	122	103	91	263
Toplam	9113	7266	5269	4311	3841	3512

3.3.2. İklim-Yerleşme İlişkileri

Yapı malzemesinden mimariye birçok konuda iklim belirleyicidir (Atalay, 2010). Çıldır Gölü Havzası'nda geleneksel mimariden uzaklaşmış olsa da yerleşme dokusu, mesken tip ve yapı malzemeleri iklimle uyumludur. Zorlu kış koşulları nedeniyle havzada yerleşmeler göle yakın ve toplu dokuludur. Köyler güney ve güneydoğu yamaçlara kurulmuştur. Havzada kışın suların donması yerleşmeleri göl kıyısında toplamıştır. Kışın hayvanların su ihtiyacı; göldeki buz tabakası delinerek karşılanmaktadır (Foto 1).

Foto 1. Göl yüzeyi delinerek açılmış sulak (Akçakale Köyü).

Yörede mesken duvarları bir kısmı toprağa gömülü şekilde, iki sıra taş dizilip araları çamurla doldurularak örülmektedir. Havzadaki geleneksel meskenlerde pencereler küçük ve tavana yakındır. Bu şekilde soğuk havanın girebileceği yerlerin azaltılması ve güneşten faydalanmak amaçlanmıştır (K2, 7, 8), (Foto 2).

Foto 2. Kısmen toprağa gömülü mesken duvarları (Aydınğün Köyü).

Meskenler önce ahşap malzemeyle örtülmekte, üstü bir kat toprakla kapatıldıktan sonra suyun sızmasını engellemek için naylon serilmekte, onun da üstü toprakla örtülmektedir. Kışın tavanın çökmemesi için sıklıkla karlar temizlenmektedir (K1, 2, 3). Yapı malzemesi temininin kolaylaşması, meskenlerin meyilli sac çatılarla kapatılmasıyla evlerin üzerine naylon germe, kar temizleme işlemleri ortadan kalkmıştır (Foto 3).

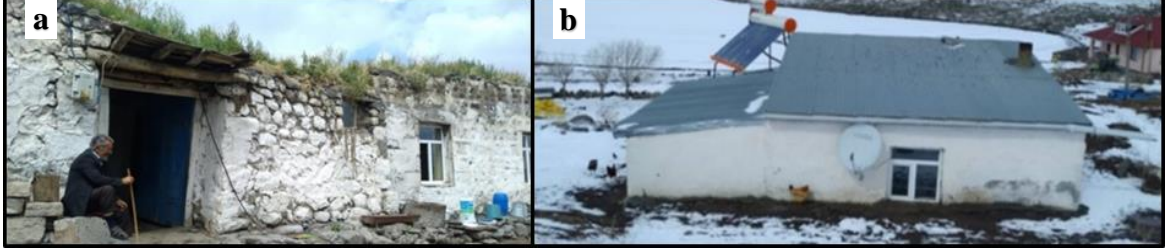
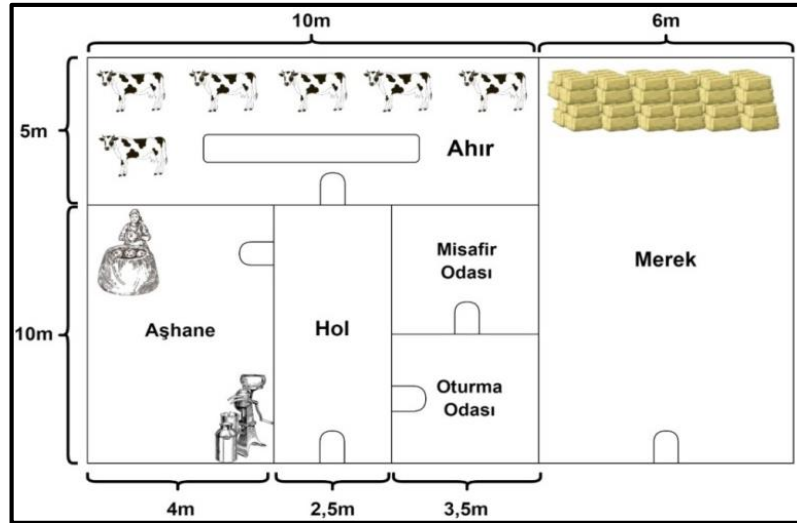

Foto 3. Havzadaki geleneksel meskenler; a) Gölebakan, b) Akçakale Köyünde üzerine çatı eklenmiş mesken.

Havzada meskenler bütün eklentileriyle dış ortamdan izole tasarlanmaktadır. Meskenler; oturma odası, misafir odası ve yemek pişirmek, süt işlemek, ürünleri saklamak için kullanılan aşhane olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır. Bunlara ek olarak ahır, samanlık ve kümes bulunmaktadır. Meskenlerin girişi güneyden olmakta, kuzeyde ise evle ortak duvarı olan ahır yer almaktadır. Evin içinden ahıra geçilebilmektedir. Evin ortasında aşhane, oturma, misafir odası ve ahır kapılarının açıldığı bir hol bulunmakta, hayvanların ahıra buradan geçmektedir (Şekil 10). Ahır ve diğer eklentilerin yaşam alanına bitişik ve birbiriyle geçişli olması, kışın dışarı çıkma gereksinimi azaltmakta, ahırdaki ısıdan faydalanmayı sağlamaktadır. Ahırla bitişik odanın diğerlerine göre daha sıcak olduğunu belirtilmektedir (K1, 3, 4, 5).

Şekil 10. Yöredeki geleneksel bir meskenin planı.

3.3.3. İklim-Sosyoekonomik Faaliyetler Arasındaki İlişkiler

Çıldır Gölü Havzasında ekonomi; büyük ve küçükbaş hayvancılığa ve hayvansal ürünlere dayanmaktadır. Sosyal hayat da bu geçim kaynakları etrafında gelişmiştir. İklimin hayvancılık için avantaj ve dezavantajları mevcuttur. Kışların uzun ve kar yağışlı geçmesi, karın uzun süre yerde kalması nedeniyle hayvanlar yılın önemli bölümünde yem ve kuru otlarla beslenmekte, ilkbahar sonunda meraya çıkabilmektedir. Havzada yağışın yazın artması, yazın çiğli günlerin fazla olması, çayırların taze kalmasını sağlamaktadır. İlkbaharda yeşerip, yaz yağışlarıyla gürleşen çayırlar, ağustosta biçilip, bükülerek "bulun" denilen ot burmaları şeklinde merelerde depolanmaktadır. Hayvanlar, çobanlar tarafından kar erimelerini takiben kademeli olarak meralara çıkarılmaktadır. Ağustos ortalarına kadar süren tırmanışta çobanlar, taze ot ve suyun bol olduğu

yerlerde hayvanları olatmaktadır. Eylül başında dönüğe geçilmekte, kasım ortalarında hayvanlar ahıra alınmaktadır. Hayvanların beslenmesine bağlı olarak mayıs ve haziranda üretim artmaktadır (K3, 5, 6). Yöre ekonomisinde hayvansal ürünlerin işlenmesi ve satışı önemlidir. Üretim aileler tarafından, aşhanelerde yapılmaktadır. Yazların serin geçmesi ürünlerin saklanması kolaylaştırmaktadır. Üretimin yoğun olduğu dönemde daha serin olan yaylalara çıkılmaktadır. Peynir, tereyağı gibi gıdalar koyun postu veya tuzlu suya basılarak tel dolaplarda saklamaktadır (Foto 4). Pazarlama altyapısı gelişmediği için ihtiyaç fazlası ürünler ilçe merkezlerindeki mandıralara satılmakta, gurbettekilere yollanmaktadır. Göçler nedeniyle son dönemde yaylaya çıkan aile sayısının azaldığı, üretimin de gerilediği belirlenmiştir (K5).

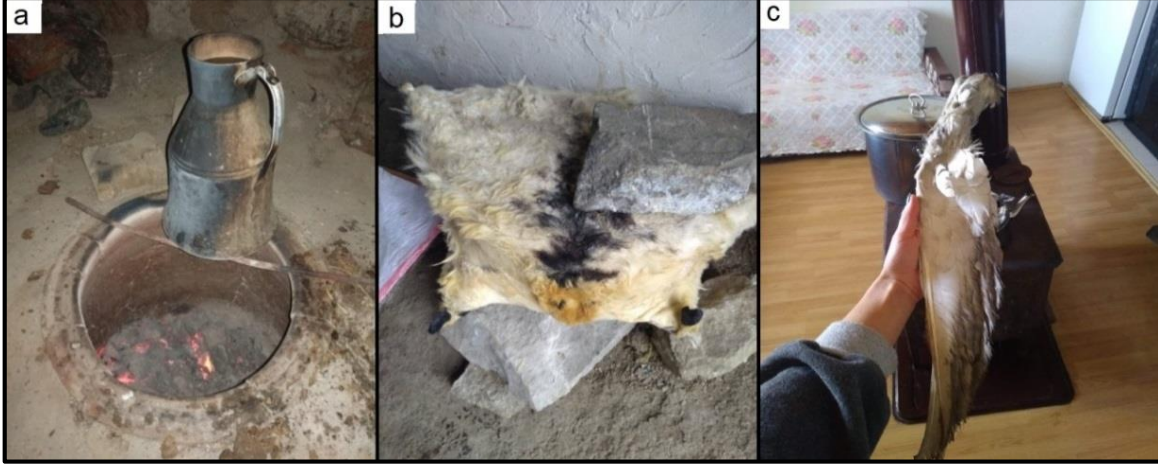

Foto 4. a) Ekmek pişirmede kullanılan tandır b) koyun derisi içine konmuş peynir c) Soba küllerini temizlemede kullanılan kazkanadı (Gölebakan Köyü).

İklim yörede kışa hazırlık içgüdüünün gelişmesini sağlamıştır. Uzun geçen kışlar için; yiyecek, yakacaklar (tezek, odun, çalı) hazırlanmakta, soğuktan korunmak için; yün yorgan ve döşekler, kaz tüyü yastıklar yapılmaktadır. Yörenin geleneksel kıyafetlerinde de yünün kullanıldığı görülmüştür.

Çıldır Gölü'nde; sazan, şafak, alabalık, karabalık gibi türler yaşamaktadır (Koday, 2001). Bu türler havzaya ekolojik ve ekonomik katkı sağlamaktadır. Ancak Arpaçay HES'le birlikte, yerli sazının üreme ve beslenme alanlarında suyun azalması göl ekosistemi ve balıkçılığı olumsuz etkilemiştir (Şimşek, 2019). Gölde kooperatif tekneleriyle avlanan balıklar göl çevresindeki 7 restoranda ve ilçe pazarlarında satılmaktadır. Kışın gölde balıkçılık buzda 300-400 m aralıkla iki oyuk açılıp, oyuklar arasına ağ gerilerek yapılmaktadır (K4, 5, 6). Eski-mo usulü balıkçılık olarak bilinen bu yöntem turistlerin ilgisini çekmektedir (Foto 5).

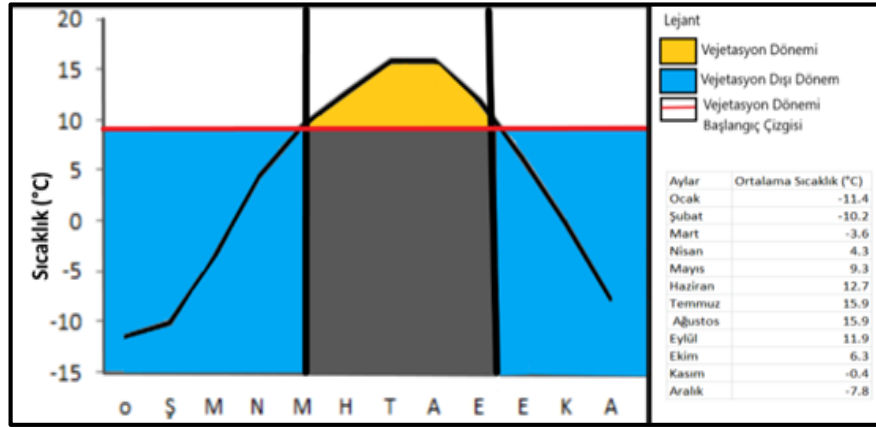
Foto 5. Çıldır Gölü'nde Eskimo usulü balıkçılık.

Havzada iklime bağlı olarak kaz yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Mayıs'ta kuluçkaya yatan kazların yavruları, yaz başında yumurtadan çıkmakta, yaz ve sonbaharda taze çayırlarla beslenmektedir (Foto 6). Aralık başında kazların bir kısmı kesilip, kışa saklanmakta, mandıra ve pazarlara, bölge dışında yaşayanlara satılmaktadır. Havza kaz yetiştiriciliğine uygun olmasına karşın bu faaliyet yerince gelişmemiştir.

Foto 6. Otlaklarda beslenen kaz sürüleri (Çıldır Gölü'nün doğu kesimi).

Çıldır Gölü Havzasında iklimin elverdiği ölçüde tarım yapılmaktadır. Göl kıyılarında yoğunlaşmış tarım alanlarında; yem bitkileri ve sebze üretilmektedir. Yulaf, arpa ve buğday yörede ekim alanı en geniş ürünlerdir. Atalay, (1994)'a göre vejetasyon dönemi; ağaçların tomurcuklarını patlatmaya başladığı, eşik sıcaklık olarak 8°C ve üstü değerlerin kesintisiz devam ettiği dönemdir. Buna göre havzada vejetasyon süresi 4 aydan kısa olup, mayıs ortalarında başlamakta eylülün ilk haftasına kadar devam etmektedir. Havzada karın kalkması mayısın ikinci haftasını bulmakta, tarım bu dönemde başlamaktadır. Sıcaklıklar düşük olduğu için tohumların filizlenmesi uzun sürmekte, bu da tarımı sınırlandırmaktadır (Şekil 11).

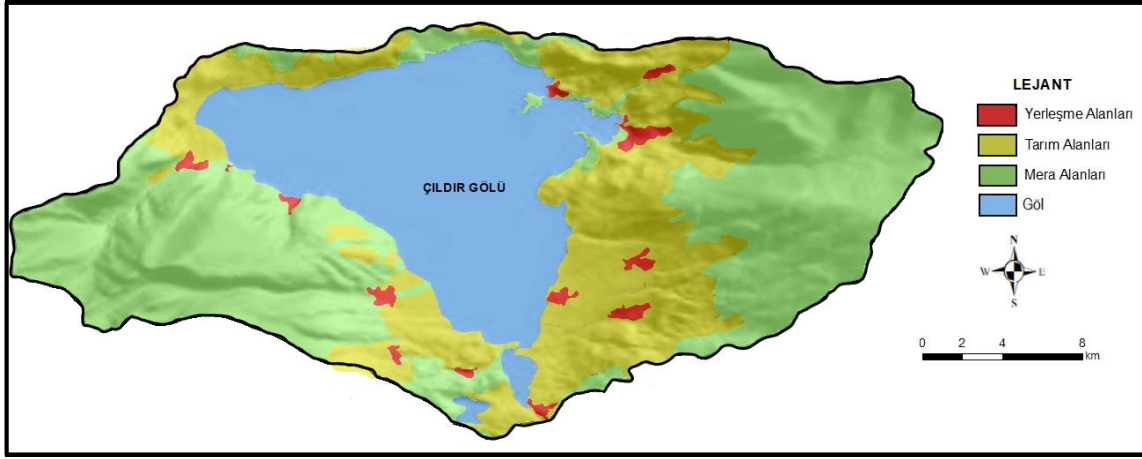

Şekil 11. Ardahan meteoroloji istasyonu verilerine göre hazırlanmış vejetasyon devresi grafiği.

İklim nedeniyle havzada arazi kullanımı sade ve sınırlıdır. Yükselti-sıcaklık ilişkisi doğrultusunda havzada; yerleşmeler 2400 (Kakaç Köyü), tarım alanları ise 2600 m'lere kadar çıkabilmektedir. Daha yüksek alanlar ise yazın mera olarak kullanılırken, yılın önemli bölümünde karla kaplıdır (Foto 7, Şekil 12).

Foto 7. Çıldır Gölü çevresindeki tarım alanları

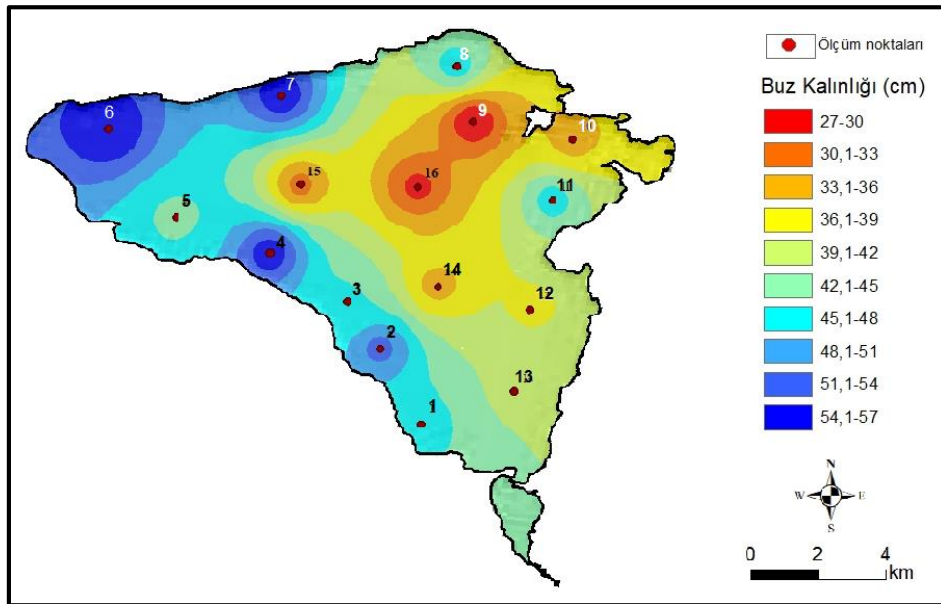

Şekil 12. Havzanın 2022 yılı arazi kullanımı haritası (2022 yılı Google Earth görüntülerinden üretilmiştir).

Yörede yoğun kar yağışı yolları, meskenleri tamamen kapatabilmektedir. Yöre halkı kendi imkânlarıyla karı temizleyerek samanlık, hayvan sulakları, köy kahvesine yollar açmaktadır. İlçe ile köyler arasındaki yollar ise belediye tarafından temizlenmektedir. Kışın olumsuz hava koşulları elektrik kesintilerine neden olmakta, su tesisatları, motorlu taşıtların donmasıyla, günlük hayat zorlaşmaktadır.

3.3.4. İklim-Turizm İlişkileri

İklim, turizmin türü ve mevsimini etkileyen önemli bir faktördür (Güçlü, 2010). Çıldır Gölü Havzası; doğa, spor ve kış turizmi potansiyeline sahiptir. Havza iklimi turizm süresini kısaltıp, turistik hizmetleri aksatırken aynı zamanda ziyaretçilere Türkiye şartlarında az rastlanan turizm olanakları sunmaktadır. Yörede; karın yerde kalma süresinin uzun, karlı gün sayısının fazla olması kış turizmi potansiyelini artırmaktadır. Göl yüzeyi yaklaşık 4 ay boyunca (kasımın sonundan mart ortalarına kadar) kalın bir buz tabakası ile kaplanmakta, bu tabaka üzerinde atlı kızaklarla gezinti, Eskimo usulü balıkçılık, buz heykelciliği, paten gibi faaliyetler yapılmaktadır (Foto 8). 01.03.2020 tarihinde yapılan ölçümlerde göldeki buz kalınlığının yer yer 58 cm'yi bulduğu, gölün kuzey ve batı kesiminde buzun daha kalın olduğu tespit edilmiştir (Şekil 13).

Şekil 13. 01.03.2020 tarihinde Çıldır Gölünün olası buz kalınlığı haritası.

Foto 8. Göl üzerindeki bazı turizm aktiviteleri (a) kızaklı gezi, (b) kar heykelciliği, (c) halaylar.

Çıldır Gölü Havzasının tanıtımı ve turizminde Doğu Ekspresi büyük öneme sahiptir. Bu trenle Kars'a gelen turistler için Çıldır Gölü önemli bir destinasyon olmaktadır. Göl sadece kışın değil yaz döneminde de turizm potansiyeline sahiptir. Yazın havzada; trekking, kamping, safari gibi doğa turizmi olanakları artmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'deki pek çok yerde yüksek sıcaklıklar nedeniyle iklimik konforun düştüğü yaz döneminde Çıldır Gölü Havzası ziyaretçilerine daha serin ve konforlu koşullar sunmaktadır (Foto 9).

Foto 9. Haziran ayında Çıldır Gölü'nden görüntüler.

İnsanın kendisini sağlıklı ve dinamik hissettiği, en az miktarda enerji harcayarak çevresine uyum sağlayabildiği koşullar iklimik açıdan konforludur (Güngör ve Cengiz, 2006). İklimik konfor, sosyal hayat, sağlık, turizm ve ekonomik faaliyetler açısından önemlidir. Çıldır Gölü Havzasında iklimik konforun aylara dağılımını belirlemek için meteoroloji verileri ışığında THI (The Thermo Hygrometric Index – Thom Index) indisi kullanılarak iklimik konfor hesaplanmıştır. Bulgulara göre; yörede temmuz ve ağustos tüm istasyonlar için “konforlu” iken, diğer aylar “çok soğuk, soğuk ve serin” kategorilerindedir (Tablo 9). Havzada yılın büyük bölümünde iklimik konforun düşük olması turizm için bir handicap olarak değerlendirilebilir. Ancak yöreye özgü turizm olanakları, karşılaşılabilecek muhtemel zorlukların çeşitli tedbirlerle aşılabilir nitelikte olması, THI değerlerinin düşük olduğu aylarda da yörenin turist çekebileceğini düşündürmektedir. Bunun yanı sıra küresel iklim değişimlerine bağlı olarak Türkiye'nin pek çok yeri için sıcaklık stresinin artması beklenirken araştırma sahasının daha konforlu hale gelmesi olasıdır.

Tablo 9. Seçili İstasyonların THI Değerleri ve Açıklaması.

Aylar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ardahan	-8.1 Çok Soğuk	-7 Çok Soğuk	-1.2 Çok Soğuk	5.9 Soğuk	10.1 Soğuk	13 Serin	15.6 Konforlu	15.6 Konforlu	12.3 Serin	7.6 Soğuk	1.6 Soğuk	-5.2 Çok Soğuk
Arpaçay	-5.3 Çok Soğuk	-4.2 Çok soğuk	1.1 Soğuk	7.8 Soğuk	11.5 Soğuk	14.8 Serin	17.6 Konforlu	17.6 Konforlu	14.5 Serin	9.4 Soğuk	3.2 Soğuk	-2.6 Çok Soğuk
Kars	-7.4 Çok Soğuk	-5.7 Çok Soğuk	1.3 Soğuk	6.7 Soğuk	10.9 Soğuk	14.2 Serin	16.8 Konforlu	17.5 Konforlu	13.8 Serin	8.8 Soğuk	2.1 Soğuk	-4.8 Çok Soğuk

4. Sonuç ve Öneriler

İklim, geçmişten günümüze beşeri faaliyetler üzerinde belirleyici olmuştur. İnsanların diyetlerinden, kıyafetlerine; fiziksel özelliklerinden, karakterlerine pek çok özelliği iklime göre şekillenmiştir. Bu araştırmada zorlu iklim koşullarıyla dikkat çeken Çıldır Gölü Havzasında yaşayanların iklim koşullarına nasıl uyum sağladığı, iklim-insan ilişkileri çerçevesinde ele alınmıştır. Ulaşılan sonuçlar özetle şöyledir;

- 640 km²'lik Çıldır Gölü Havzası, deniz seviyesinden ortalama 2500 m yüksektir. Çıldır Gölü'nü, Kısır ve Akbaba dağlarından doğan Toraman, Gölebakan, Alabalık, Büyükdere gibi akarsular beslemektedir.
- Çıldır Gölü Havzası'nda; sert karasal iklim hâkimdir. Kışlar uzun, soğuk ve kar yağışlı; yazlar kısa, serin ve yağışlı geçmektedir. Havza kışın Sibiryaya üzerinden gelen (cP) hava kütlelerinin etkisi altında kaldığı için karasallık şiddetlenmekte, sis ve ayaz olayları artmaktadır.
- Yörede yıllık sıcaklık ortalamaları 6 ile -8°C arasındadır. Havzada yıllık ortalama sıcaklığın yüksek kesimlerde -8 °C'leri göl kıyılarında ise 6 °C'leri bulduğu görülmektedir.
- Seçili istasyonların verilerine göre, havzada yıllık yağış miktarı 550-850 mm arasındadır. Göl kıyılarında yağış 550-600 mm civarlarındayken yüksek kesimlere doğru artarak 850 mm'lere ulaşmaktadır.
- Ardahan, Arpaçay ve Kars istasyonlarının verileri ile yapılan trend analizi sonucunda tüm istasyonlarda; aylık ve yıllık sıcaklık ortalamaları, maksimum ve minimum sıcaklıklarda "*anlamlı artış*" eğilimi tespit edilmiştir. İstasyonların aylık toplam ve maksimum yağış değerlerinde 0.001, 0.01, 0.05 ve 0.1 seviyelerinde "*anlamlı artış*" eğilimleri tespit edilmiştir.
- Havzada sıcaklık artışlarının konveksiyonel faaliyetleri kuvvetlendireceği, orajlı gün sayısında ve ani sağanak yağışlarda artışa neden olabileceği düşünülmektedir. Bunun sonucu olarak havzada sel riskinin artabileceği, erozyonun şiddetleneceği öngörülmektedir.
- Yörede vejetasyon dönemi kısa olduğu için tarımsal üretim kısıtlıdır. Yetiştirilen ürünler büyükbaş hayvancılığı destekler niteliktedir. Kışların soğuk, uzun ve kar yağışlı geçmesi, karın yerde kalma süresinin uzun olması hayvanların yılın önemli bölümünde ahırlarda yem veya kuru otlarla beslenmesine neden olmaktadır. Hayvanlar ancak ilkbaharın sonuna doğru meralara çıkarılabilmektedir.
- Küresel iklim değişmelerine bağlı olarak havzada; iklimatik konfor koşulları, tarım, hayvancılık, yaylacılık takvimi, vejetasyon süresi, balıkçılık ve turizm gibi konularda birtakım değişikliklerin yaşanması muhtemeldir. Sıcaklık değerlerinin artmasıyla; vejetasyon süresinde, tarımsal ürün çeşitliliği ve üretim miktarında artış yaşanacağı, kar örtüsünün daha erken kalkacağı, hayvanlar meralara daha erken çıkacağı için besicilik masraflarının azalacağı öngörülmektedir.
- İklim koşulları yöre halkı tarafından beşerî ve ekonomik yapıyı kısıtlayıcı bir etmen olarak değerlendirilmektedir. Bunun sonucunda genç nüfus bölge dışına göç etmektedir.
- Çıldır Gölü Havzası'nda iklim, kısıtlayıcı etkilerinin yanında birtakım fırsatlar da sunmaktadır. Kış mevsiminde Çıldır Gölü yüzeyinin yaklaşık 4 ay boyunca donması yöreye turistik değer katmaktadır.

Çıldır Gölü Havzasında araştırma sürecinde tespit edilen birtakım sorunlara çözüm bulunabilmesi, havzanın sürdürülebilir ve verimli kullanımı açısından sunulan öneriler şöyledir:

- İklim değişikliği ve olası etkileri göz önünde bulundurularak uzun vadeli planlamalar yapılmalıdır. Yöreye yapılacak yatırımlarda iklim koşulları ve değişimler göz önünde bulundurulmalıdır.
- Bölge dışına göçün önüne geçmek amacıyla genç nüfusa istihdam imkânı sağlanmalıdır. Yörede önemli potansiyele sahip olan büyükbaş hayvancılık desteklenmeli, bu faaliyete yönelik; et ve süt işleme tesisleri açılmalıdır. Yöre halkına ürünlerini satabilmeleri için pazarlama imkânları sunulmalıdır.
- Çıldır Gölü Havzasında iklimin fırsata dönüştürülmesi için planlamalar yapılmalıdır. Turizm planlamalarına yöre halkı dâhil edilerek, yöre ekonomisine canlandırılmalıdır. Yöresel ürünlerin sunulabileceği stantlar kurulmalıdır. Çıldır Gölü'nün tanıtımı için broşürler hazırlanmalı, göl çevresi ve işlek noktalara tanıtıcı panolar yerleştirilmelidir. Alternatif turizm planları oluşturulmalı ve tanıtılmalıdır.

- Göl ve çevresinde meydana gelebilecek kirliliğin önüne geçebilmek için çöp kutuları yerleştirilmeli, düzenli olarak çöpler alınmalıdır.
- Kış mevsiminde yöreyi ziyaret edecek turistlerin yollardaki buzlanma gibi tehlikelere karşı uyarılması amacıyla uyarı tabelaları konulmalı, tedbirler alınmalıdır.

Araştırmanın bulguları; Çıldır Gölü Havzasındaki sosyoekonomik faaliyetlere dikkat çekecek, zorlu iklim koşullarına uyum sağlayan yöre insanının geliştirdiği kültürel ekolojinin kayıt altına alınmasını sağlayacaktır. Bunun yanı sıra çalışmanın yörenin; tanıtımına, literatürüne ve planlamalara katkı sağlaması ümit edilmektedir. Ele alınan konuların, ekonomik faaliyetlerini doğayla uyumlu ve sürdürülebilir kılmak isteyen insanlara ilham kaynağı olacağı düşünülmektedir. Çalışma toplumların doğaya uyum sağladığı sürece en zorlu koşullarda bile var olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Katkı Belirtme ve Teşekkür

Bu çalışmada Doç. Dr. Harun Reşit BAĞCI danışmanlığında, Hediye KILIÇ tarafından hazırlanan “Çıldır Gölü Havzasında (Ardahan-Kars) Uygulamalı Klimatoloji” başlıklı yüksek lisans tezinin bazı bulgularından faydalanılmıştır. İklim verilerinin temin edildiği MGM'ye ve araştırma sürecinde desteklerini esirgemeyen Yüksek Lisans Öğrencisi Serdar DEMİR'e teşekkür ederiz. Makalenin değerlendirilme ve yayın sürecinde görüş ve önerileriyle katkı sağlayan sayın editör ve değerli hakemlere teşekkürü borç biliriz.

Kaynakça

- Akgül, G. (1997). *Çıldır ve Aktaş Gölleri (Ardahan) arasında kalan bölgenin florası*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Akgül, G., ve Aytaç, Z. (2008). Çıldır ve Aktaş gölleri (Ardahan) arasında kalan bölgenin florası. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 15(1), 37-70.
- Arınç, K. (2016). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri*. Erzurum: Biyosfer Araştırmaları Merkezi.
- Atalay, İ. (1978). Çıldır Gölü ve çevresinin jeomorfolojisi. *Jeomorfoloji Dergisi*, 7.
- Atalay, İ. (1994). *Türkiye Vejetasyon Coğrafyası*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Atalay, İ. (2010). *Uygulamalı Klimatoloji*. İzmir: Meta Basım Yayıncılık Hizmetleri.
- Atalay, İ. (2011). *Türkiye İklim Atlası*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- Aykır, D. ve Fıçıcı, M. (2022). Çıldır Gölü Havzasında Erozyon Risk Analizi. *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, (9), 38-49. DOI: 10.46453/jader.1144699,
- Bağcı, H., R., ve Kılıç, H. (2019). Gölde (Ardahan) Yaylacılık. *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu* (26-28 Eylül, Giresun).
- Bahadır, M. (2014). Samsun'da Meydana Gelen 4 Temmuz ve 6 Ağustos 2012 Taşkınlarının Klimatik Analizi. *Coğrafya Dergisi*, (29), 28-50.
- Çelik, M. A., Kopar, İ., ve Bayram, H. (2018). Doğu Anadolu Bölgesi'nin mevsimlik kuraklık analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1741-1761.
- Davis, P.H. (1988). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vols, 1-10, Edinburgh UP
- Demircan, M, Arabacı, H., Bölük, E., Akçakaya, A., Şensoy, S., And Ekici, M., (2013) “İklim normalleri ve 1981-2010 sıcaklık normallerinin coğrafi bilgi sistemleri ile topografya kullanarak yüksek çözünürlüklü grid veri setinin üretilmesi”, 6. Atmosferik Bilimler Sempozyumu, 24-26 Nisan, İTÜ, İstanbul.
- Doğan, S., ve Tüzer, M. (2011). Küresel iklim değişikliği ve potansiyel etkileri. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 21-34.
- Doğanay, S., Mete, A. L. I. M., ve Tanfer Altaş, N. (2006). Atmosfer kökenli doğal afetlere bir örnek: 10 Ağustos 2005 Erzurum seli. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11(16), 305-322.
- Güngör, S., Cengiz, T. (2006). Artvin ilinin iklim konforuna sahip rekreasyon ve turizm alanları. *Artvin Orman Fakültesi Dergisi*, 7(1), 69-80.
- Güçlü, Y. (2009). Batı Karadeniz kıyı kuşağında iklimik konfor ve deniz turizmi mevsiminin iklim koşullarına göre belirlenmesi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (53), 1-14.
- Güçlü, Y. (2010). Sinop-Ordu kıyı kuşağında iklim konforu ve deniz turizmi mevsiminin iklim koşullarına göre belirlenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(23), 119-144.
- İnandık, H. (1965). *Türkiye Bitki Coğrafyasına Giriş*, İst. Üniv. Coğrafya Enstitüsü Yayın No:42, İstanbul.
- Karaman, S., ve Gökalp, Z. (2010). Küresel Isınma ve İklim Değişikliğinin Su Kaynakları Üzerine Etkileri. *International Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 3(1), 59-66.
- Karataş, Z. (2012). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Kitap Özeti (Remzi Altunışık, Recai Çoşkun, Serkan Bayraktaroğlu, Engin Yıldırım). Selçuk Üniversitesi. Konya

- Kendall, M. (1975). "Rank correlation methods", Griffin, London, UK.
- Koç, T. (1998). *İklim Bilimi Çalışmaları Klimatoloji*. Balıkesir.
- Koday, Z. (2001). Çıldır Gölü'nde balıkçılık. *Türk Coğrafya Dergisi*, (37), 171-182.
- Kükreler, S., Erginal, A.E., Şeker, S., Karabıyıkoglu M. (2015). Distribution and environmental risk evaluation of heavy metal in core sediments from Lake Çıldır (NE Turkey). *Environ Monit Assess* 187, 453
- Kum, G., Gönençgil, B. (2018). Türkiye'nin Güneybatı Kıyılarında Turizm İklim Konforu. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(1).
- Lahn, E. (1949). "Çıldır Gölü ve Hazapın Gölünün jeolojisi hakkında (Kars ili)", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, 2(1), 113-117.
- Mann, H. B. (1945). Nonparametric test against trend. *Econometrica* 13, 245-259.
- MGM, 2020, 12. Bölge Müdürlüğü, Yayınlanmamış İklim Verileri.
- MTA, 1/100.000 Ölçekli F50, 1/25.000 Ölçekli F50d1, F50d2 Jeoloji Paftaları.
- Polat, P., Sunkar, M. (2017). Rize'nin İklim Özellikleri ve Rize Çevresinde Uzun Dönem Sıcaklık ve Yağış Verilerinin Trend Analizleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of International Social Sciences Cilt: 27, Sayı: 1, Sayfa: 1-23, Elâzığ
- Saboya, L. M. F., de Medeiros, R. M., de Holanda, R. M., de França, M. V., de Araújo, W. R., and Neto, F. C. R. (2021). Métodos Das Classificações climáticas De Thorntwarte E Köppen Para Recife–Pe, Brasil. *Recima21-Revista Científica Multidisciplinar-ISSN 2675-6218*, 2(8), e28575-e28575.
- Salmi, T., Maatta, A., Antilla, P. ve Ruoho, A. (2002). Detecting trends of annual values of atmospheric pollutants by the Mann-Kendall test and Sen's slope estimates-the excel template application MAKENSES. *Publications on air quality, no 31 Finish Meteorological Institute*, Haalsinki.
- Souch, C., Grimmond, S. (2006). Applied climatology: urban climate. *Progress in physical geography*, 30(2), 270-279.
- Şahin, C., Belge, R. (2016). İbn Haldun'da Coğrafi Determinizm. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 439-467.
- Şahin, K., Bağcı, H. R. (2015). Türkiye'de Lodos'un Sinoptik Klimatolojisi (Samsun İli Örneği). *Journal of International Social Research*, 8(40).
- Şimşek, O. (2019). "Çıldır ve Aktaş gölleri havzasında bazı coğrafi gözlemler" *Belgü*, 4, 103-127.
- Öztürk, M. Z., Kılıç, H. (2018). "Ardahan'da iklim parametrelerindeki değişimin zamansal analizi". *Türk Coğrafya Dergisi*, 70, 37-43.
- Turan, E. S. (2018). Türkiye'nin iklim değişikliğine bağlı kuraklık durumu. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 4(1), 63-69.
- TÜİK, (2022). Yayınlanmış Nüfus Verileri. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>
- Türkeş, M. (2010). *Klimatoloji ve Meteoroloji*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Türkeş, M. (2020). İklim Değişikliğinin Tarımsal Üretim ve Gıda Güvenliğine Etkileri: bilimsel Bir Değerlendirme. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(1), 125-149.
- Türkeş, M., (2017). *Genel Klimatoloji & Atmosfer, Hava ve İklim Temelleri*, İstanbul: Kriter Yayınları
- Vaizoğlu, S., A. (2008). Küresel İklim Değişikliğinin Halk Sağlığına Etkileri. *TMMOB İklim Değişimi Sempozyumu*, (Bildiriler Kitabı), Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yay.
- Yue, S., Wang, C. Y. (2002). Applicability of prewhitening to eliminate the influence of serial correlation on the Mann-Kendall test. *Water resources research*, 38(6), 4-1.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun tarih 20.12.2019 sayı 12 ve karar 2019/446 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

JEOMORFOLOJİ VE ARAZİ KULLANIMI İLİŞKİSİNİN ANALİZİ: EDREMIT ÇAYI HAVZASI (BALIKESİR)*

Analysis of Geomorphology and Land Use Interaction: Edremit Creek Basin (Balıkesir)

Melike DURAK¹ ve İsa CÜREBAL²

¹Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Balıkesir, durakmelike1919@gmail.com, orcid.org/ 0000-0003-3102-9132

²Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Balıkesir, curebal@balikesir.edu.tr, orcid.org/ 0000-0002-3449-1595

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

16.02.2023

Kabul/Accepted:

24.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1254405

Anahtar Kelimeler

Arazi Kullanımı, Yükselti, Eğitim, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), Edremit Çayı Havzası

Keywords

Land use, Elevation, Slope, Geographical Information Systems, Edremit Creek Basin

ÖZ

Bu çalışma, Edremit Çayı (Balıkesir) havzasında yükselti ve eğim özellikleri ile mevcut arazi kullanımı arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve analizi amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın hazırlık sürecinde öncelikle detaylı literatür taraması yapılmıştır. Sonraki aşamada inceleme alanına ait 1/25.000 ölçekli topografya haritaları kullanılarak gerekli altlık veriler hazırlanmış, eğim ve yükselti özelliklerini açıklayan haritalar oluşturulmuştur. Arazi kullanımı haritası, Arcmap/Basemap ile oluşturulmuş sonrasında Google Earth kullanılarak 2022 yılı verisine göre güncellenmiştir. Sonrasında eğim ve yükselti haritaları ile arazi kullanımı haritası keşitirilerek dağılım analizleri yapılmıştır. Bu analizler sonucunda: 0 – 100 m yükselti aralığında tarımsal faaliyetlerin ve yerleşmelerin yoğunlaştığı, yükseltinin arttığı yerlerde ise orman ve çalı formasyonları ile kullanım dışı alanların arttığı tespit edilmiştir. % 0 ile 2 eğim aralığına sahip tam düzlük ve düzlük arazilerde tarımsal faaliyetler ve yerleşmelerin yoğun olduğu, eğimin arttığı alanlarda ise orman ve çalı formasyonu ile kullanım dışı alanların arttığı görülmüştür. Buna göre inceleme alanında arazi kullanımı ile eğim ve yükselti şartları arasında uyum vardır. Ancak özel ürün arazilerinin bir bölümü ve yerleşmelerin konumu doğal ortamdan yararlanma ve sürdürülebilir kalkınma planlanması bakımından problemlidir.

ABSTRACT

This study was prepared to identify and analyse the relationship between the existing land use and the elevation and slope characteristics of the Edremit creek basin. In the preparation process of the study, first, a detailed literature review was made. In the next stage 1/25.000 scaled topography maps of the study area were used to prepare the base data describing the maps of the slope and elevation. The land use map has been created using ArcMap/Basemap and subsequently updated using Google Earth based on the data from 2022. Afterward, distribution analyses were made by intersecting the slope and elevation maps with the land use map. As a result of these analyses: it has been found that agricultural activities and settlements are concentrated between 0 and 100 m, whereas the formation of forests, bushes, and unusable areas increases as altitude increases. It has been found agricultural activities and settlements are intense on the flat lands between % 0 – 2 slope range, whereas the formation of forests, bushes, and unusable areas increases as slope increases. Land use in the study area is generally compatible with slope and elevation conditions. However, some of the lands where special crop farming is carried out and the location of the settlements are problematic in terms of benefiting from the natural environment and planning for sustainable development.

Atf/Citation: Durak, M. ve Cürebal, İ. (2023). Jeomorfoloji ve Arazi Kullanımı İlişkisinin Analizi: Edremit Çayı Havzası (Balıkesir). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 567-581.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Melike DURAK, durakmelike1919@gmail.com

* Bu çalışmada “Edremit ve Zeytinli Çayı havzalarının (Balıkesir) ekolojik koşullara göre arazi kullanım kabiliyet sınıflandırması” başlıklı yüksek lisans tezinin verilerinden faydalanılmıştır.

1. Giriş

“Arazi kullanımı, kullanma durumuna göre arazi sınıflandırmasıdır. Arazilerin; tarım, orman, yerleşme rekreasyonel ve sanayi gibi çeşitli ve farklı amaçta kullanımını kapsar.” (Atalay, 2013). Arazi kullanımı ve arazi kullanım kabiliyeti, anakaya, jeomorfoloji, iklim, toprak ve bitki örtüsü özelliklerinden etkilenmektedir. İnsan, dünya üzerinde var olduğu günden itibaren geçen süre içinde yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmek amacıyla araziden çeşitli şekillerde faydalanmıştır. Bu süreçte beşerî faaliyetlere bağlı olarak doğal arazi örtüsü üzerinde olumsuz veya çevreye zararlı değişiklikler yaşanmıştır. Değişimin boyutu bazen söz konusu arazilerin kaybına yol açacak düzeye gelmiştir. Bu da doğal kaynakların planlı ve sürdürülebilir kullanım ihtiyacını zorunlu kılmıştır (Tümertekin ve Özgüç, 2009; Durak, 2019).

Dünya nüfusu hızlı bir şekilde artış göstermektedir. Bu nüfusu besleyebilmek için mevcut arazi varlığının verimli bir şekilde kullanılması ve birim alandan daha çok verim alınması gerekmektedir (Çelebi, 1973). Bu da ancak arazinin sahip olduğu özelliklerini dikkate alarak arazi kullanım envanteri yani arazi kullanım kabiliyet haritalarının hazırlanması ve uygulamaya konulması ile mümkündür. Mevcut arazi varlığımızın sürdürülebilir kullanımı ile verimini kaybetmeden gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için bu şarttır. Bunun için arazinin mevcut özellikleri tespit edilerek arazi kullanım planlaması yapılmalıdır. Bu planlamalar dikkate alınarak araziler verimliliklerini kaybetmeden gelecek kuşaklara aktarılmalıdır (Cürebal, 2003; Altınbaş vd., 2018; Durak, 2019).

Arazi kullanımı, arazi kullanım kabiliyeti ve arazi kullanımı planlaması üzerinde etkili olan en önemli doğal ortam özelliklerinin başında jeomorfolojik özellikler gelmektedir. Bu jeomorfolojik özelliklerden en önemlileri ise eğim ve yükseltilerdir. Eğim parametresi, araziden yararlanma konusunda özellikle toprak oluşum ve gelişim süreçlerine etkisi bakımından sürdürülebilir bir kullanım için son derece önemlidir. Yükselti parametresi ise iklim, bitki örtüsü, toprak özellikleri vb., gibi doğal ortam özelliklerine etkisi bakımından önem arz etmektedir. Örneğin yükselti arttıkça vejetasyon evresi kısalmaktadır. Bu da tarımsal faaliyetlerin değişikliğe uğramasına neden olmaktadır (Akkan, 1971; Erol, 1976; Coates, 1976; Tunçdilek, 1985; Bilgin, 1989; Koçman, 1991; Günal, 1993; Özdemir, 1996; Diao, 1999; Gupta & Ahmad, 1999; Karadoğan & Özdemir, 2002; Bathrellos, 2007; Cürebal vd., 2008; Erkal & Taş, 2013; Değerliyurt, 2014; Değerliyurt vd., 2014; Özşahin & Özder, 2011; Özşahin & Kaymaz 2015; Özşahin, 2015).

Son yıllarda hızlı bir şekilde artış gösteren dünya nüfusunun doğal kaynaklar üzerindeki baskısı artmıştır. Buna bağlı olarak en önemli doğal kaynak değerlerinden biri olan arazilerin sürdürülebilir kullanımı için arazi kullanımı ve planlamasıyla ilgili çalışmalar son derece önem arz etmektedir. Bu sebeple ülkemizde de son yıllarda arazi kullanımı ve planlamasına yönelik çalışmalar artış göstermiştir (Taş, 2006a, 2006b; Özşahin, 2011). Bu çalışmaları kendi içinde sınıflandırmak gerekirse; bir bölümü arazi kullanımı ve değişim yönünü incelerken (Gündoğan vd., 1995; Başayığit, 2004; Özdemir ve Şenkul, 2007; Efe vd., 2008; Çokoyoğlu, 2008; Gülersoy, 2008; Özdemir ve Bahadır, 2008; Akbulak, Erginal ve Öztürk, 2008; Özşahin, 2010; Toker, 2010; Everest, Akbulak ve Özcan, 2011; Yorulmaz vd., 2011; Efe vd., 2012; Kara ve Karatepe, 2012; Tağıl, 2014; Gülersoy, 2014; Dengiz ve Demirağ Turan, 2014; Ege ve Özçağlar, 2014; Benek ve Şahap, 2016; Sarı ve Özşahin, 2016; Çolak ve Memişoğlu, 2018; Bayar, 2018; Kaçmaz ve Döker, 2021; Demirağ Turan, Dengiz ve Kaya, 2021;), bir bölümü arazi kullanım kabiliyet sınıflamasını incelemekte (Akgül, 1994; Türkmen, 2004; Akbulak, 2010; Erkoçak, Dengiz ve Kılıç, 2010; Gülersoy, 2013; Atalay ve Değerliyurt, 2015; Atalay ve Gökçe Gündüzoğlu, 2015; Atalay, 2016; Coşkun ve Uzun Turan, 2016; Dağlı ve Çağlayan, 2016; Tekeş, 2017; Tekeş ve Cürebal, 2017; Özşahin ve Eroğlu, 2018; Yaman, 2018; İnan, 2019; Durak, 2019) ve bir bölümü de arazi kullanımı ile jeomorfolojik birimler arasındaki ilişkiyi incelemektedir (Şengün, 2000; Taş, 2006b; Ege, 2008; Şengün, 2008; Özşahin, 2011). Arazi kullanımı üzerinde yükselti ve eğim ilişkisini irdeleyen çalışmalar ise sınırlı sayıdadır (Çelik, 2012; Öncel, 2016; Tekeş ve Cürebal, 2019).

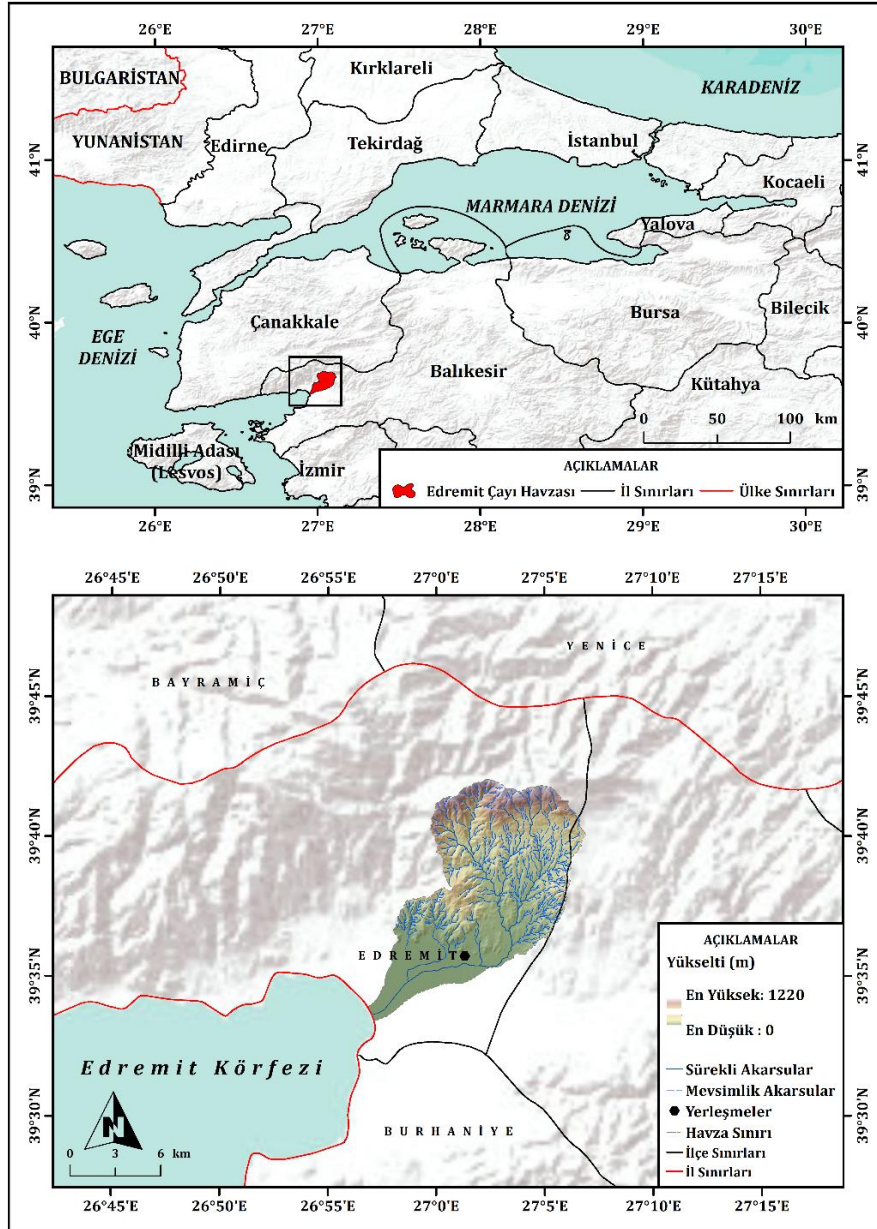
Arazi kullanımı ve planlaması çalışmaları, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yazılımlarından faydalanılarak kısa sürede ve doğruluk oranı yüksek bir şekilde hazırlanabilmektedir. Bu çalışmada da CBS ve Uzaktan Algılama (UA) yöntem ve tekniklerinden faydalanılmıştır.

Edremit Çayı havzası, bütün Edremit Körfezi çevresinde olduğu gibi şehirleşme, ikinci konutlar, madencilik gibi beşerî faaliyetler nedeniyle yoğun arazi kullanımı değişimi baskısı altında bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, Edremit Çayı havzasındaki arazi kullanımı özelliklerinin anlaşılabilmesi, uygulamalı jeomorfolojik açıdan olumlu – olumsuz durumların tespit edilebilmesi ve belirlenen sorunlara çözüm önerisi getirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Arazi kullanımındaki yanlış tercihler, geri dönülemez şekilde arazi kullanım kayıplarına neden olmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi ancak arazilerin mevcut potansiyellerine uygun bir şekilde kullanılabilmesi ile mümkün olacaktır. Jeomorfolojik özellikler arazi kullanımı üzerinde belirleyici rol oynayan önemli bir parametredir. Ancak ülkemizde bu konuyu ele alan ve önemine dikkat çeken yayın pek yoktur. Sadece yükselti ve eğim özelliklerini detaylı bir şekilde değerlendiren

sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışma gerek arazi kullanımı ve planlaması gerekse mevcut literatüre katkısı açısından önem arz etmektedir.

1.1. İnceleme Alanının Konumu ve Genel Coğrafi Özellikleri

İnceleme alanı, Ege Bölgesi'nin, Kıyı Ege Bölümü'nün, Edremit Yöresi'nde $26^{\circ} 57' - 27^{\circ} 06'$ doğu boylamları ile $39^{\circ} 32' - 39^{\circ} 41'$ kuzey enlemleri arasında yer alan Edremit Çayı Havzası'dır (Şekil 1). Edremit Çayı Havzası, $119,9 \text{ km}^2$ yüzölçümüne sahip olup doğudan Havran Çayı Havzası batıdan ise Zeytinli Çayı Havzası'na komşudur.

Şekil 1: İnceleme alanının lokasyon haritası

İnceleme alanında, Paleozoyik'ten günümüze kadar çeşitli özellikte ve yaşta kayalar bir arada görmek mümkündür. Paleozoyik metamorfikleri havzanın kuzeybatısında ve orta kesiminde geniş bir alanda yüzeylenmektedir. Permian rekristalize kireçtaşı havzanın batısında yer alan Mesozoyik tortulları içerisinde yer yer mercerler halinde görülmektedir. Jura dönemine ait skarn-hornfels ise Paleozoyik dönemine ait

mermerler, Triyas dönemine ait çakıltaşı, kumtaşı, çamurtaşı ve Paleozoyik dönemine ait şistler ile Oligosen-Miyosen dönemine ait granodiyoritler arasında bir hat boyunca uzanış göstermektedir. Oligosen-Miyosen granodiyoritleri havzanın kuzeyi ve kuzeydoğusunda geniş bir alanda yüzeylenmektedir. Miyosen tortulları havzanın doğusunda Mesozoyik tortulları ile Kuvaterner alüvyonları arasında yer almaktadır. Son olarak Kuvaterner alüvyonları havzanın güneyi ve güneybatısında Edremit Ovası'na karşılık gelen alanda yayılış göstermektedir.

Edremit Çayı Havzası'nda, dağ, plato ve ova gibi ana yerçekillerinin yanında vadi, vadi tabanı düzlükleri, asılı vadi, yüksek diklikler, alçak diklikler, taraçalar ve birikinti yelpazeleri gibi elemanter yerçekilleri de yer almaktadır. İnceleme alanında 0 – 50 m yükselti basamakları arasında yer alan ovalık karakterdeki sahalar Edremit Ovası şeklinde tanımlanmaktadır. Platoluk alanlar havzada 50 m'lerden başlayıp 600 m'lere kadar uzanış göstermektedir. Platoluk alanlar havzanın yaklaşık 3/4'ünü oluşturmaktadır. Dağlık alanlar ise havzanın kuzeyi ve batısında 600 metre yükselti basamağının üzerinde yer almaktadır (Yılmaz, 2018; Durak, 2019).

İnceleme alanında Akdeniz iklim tipi görülmektedir. Ancak yükselti, eğim, bakı, dağların uzanış doğrultusu ve yarıлма dereceleri gibi jeomorfolojik özelliklere bağlı olarak iklim özellikleri yerel olarak farklılaşmaktadır. Bu sebeple 0 m'lerden başlayan ova tabanı ile 1212 m yükseltilere kadar uzanış gösteren dağlık alanlar arasında yerel iklim şartları çeşitlilik gösterebilmektedir.

İnceleme alanında yer alan akarsuları Edremit Çayı ve kolları oluşturmaktadır. Kaynaklarını Buğdaylı Tepe'nin batısından alan Edremit Çayı, Edremit ilçe merkezinin güneydoğusuna kadar kabaca kuzey - güney yönlü akış gösterirken burada ani yön değişikliği ile kuzeydoğu – güneybatı yönünde akışını sürdürerek Edremit Körfezi'ne dökülmektedir.

İnceleme alanında yeni toprak taksonomisine göre; entisol, inceptisol, alfisol ve histosol toprak türleri yayılış göstermektedir. Entisoller, Kuvaterner'e ait alüvyonlar ve kolüvyonlar üzerinde ova ve vadi tabanlarında yaygındır. Bu topraklar havzadaki en yaygın ikinci toprak tipini oluşturmaktadır. Havzadaki en geniş alana yayılan toprak türü ise İnceptisollerdir. Başlangıç evresinde olan bu topraklar havzanın kuzeyinde çok geniş bir alanda yayılış göstermektedir. Son olarak Alfisoller, Permiyen kireçtaşları üzerinde gözlemlenirken Histosoller ise havzanın mansabındaki bataklık alanda izlenmektedir (Durak, 2019).

İnceleme alanının tamamı Akdeniz Fitocoğrafya Bölgesi'ndedir. Bu bitki bölgesinde, sıcaklık ve ışık isteği fazla, kurakçıl, sert yapraklı, *Yaprak dökmeyen ağaçlar* ve çalı toplulukları hakimdir. İnceleme alanında orman alt sınırını kızılçam (*Pinus brutia*), orman üst sınırını ise karaçam (*Pinus nigra*) toplulukları belirler. Akdeniz ikliminin klimaks ağacı olan kızılçam, inceleme alanındaki kurakçıl ormanların hâkim türü olup, ortalama 350 m ile 800 m arasında birlikler oluşturur. 800 m'lerden itibaren başlayan karaçam ormanlarını ise 1212 m'lere kadar görmek mümkündür (Atalay, 1994; Efe vd., 2012; Atalay, 2012; Atalay ve Efe, 2015). Ancak inceleme alanının %0,1'ini oluşturan 1200 – 1212 metre yükselti aralığında havzanın özel şartlarına bağlı olarak kullanım dışı alanlar da görülmektedir.

2. Materyal ve Metot

Yükselti ve eğim özellikleri ile arazi kullanımı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla hazırlanan bu çalışmada öncelikle detaylı literatür taraması yapılmıştır. Sonrasında inceleme alanına ait 1/25.000 ölçekli topografya haritaları (I18d1, I18d4, I17c2, I17c3) temin edilip koordinatlandırılmıştır. Koordinatlandırılan haritalar üzerinden ekran sayısallaştırması yöntemi ile ihtiyaç duyulan veriler (izohipsler, akarsular, tepeler ve yükseltileri, yerleşmeler, karayolları vb., gibi) üretilmiştir. Arazi kullanımı sınıfları verisi ise ArcMap / BaseMap verisi kullanılarak manuel sayısallaştırma yöntemi ile oluşturulmuş sonrasında Google Earth kullanılarak 2022 yılı verisine göre güncellenmiştir.

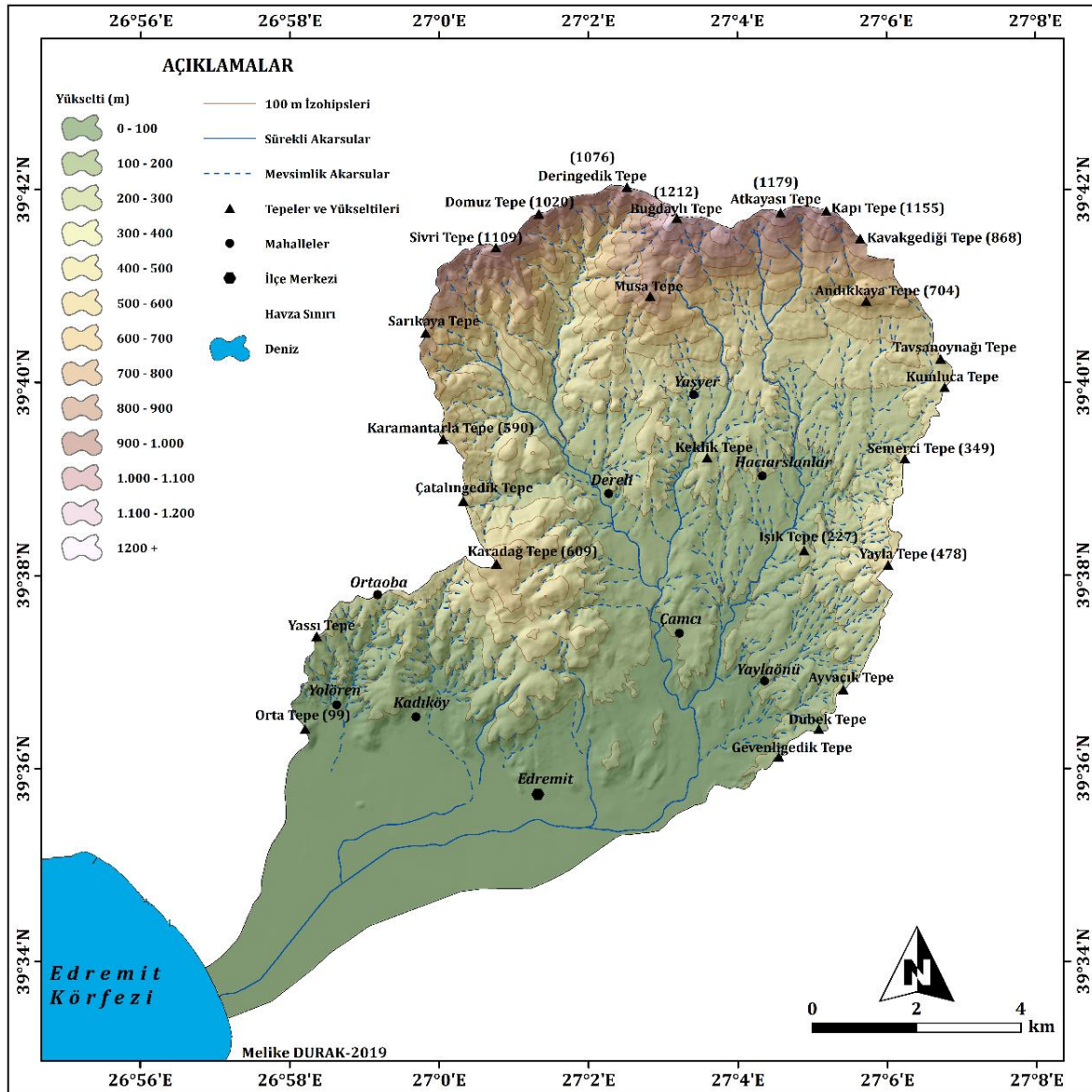
Bu işlemlerin ardından 10 m izohipsleri kullanılarak Sayısal Yükselti Modeli (SYM) üretilmiştir. Üretilen SYM yeniden sınıflandırma (Reclass, Reclassify) işlemine tabi tutulmuş ve 100 m'lik yükselti basamaklarına ayrılmıştır. Sonrasında yeniden sınıflandırılan yükselti basamaklarının alansal değerleri hesaplanarak yükselti frekans histogramı üretilmiş ve tablosu hazırlanmıştır. Ayrıca SYM kullanılarak mekânsal analiz araçlarından yüzey (surface), eğim (slope) analizi ile eğim haritası üretilmiştir. Sonrasında Erol (1993:26)'un eğim sınıflandırması kullanılarak 7 gruba ayrılmış ve yeniden sınıflandırma işlemine tabi tutularak eğim gruplarının alansal değerleri hesaplanmış, tablo ve diyagramı oluşturulmuştur.

Çalışmanın son aşamasında ise hücresel (raster) veri olan eğim ve yükselti katmanları, Araç Kutusu (ArcToolbox), Dönüşüm Araçları (Conversion Tools), Hücreden (From Raster), Hücreden Poligona (Raster to Polygon) aracı kullanılarak alansal (vektörel – poligon) veriye dönüştürülmüştür. Bu işlemin ardından eğim ve yükselti katmanları ile arazi kullanım katmanı kesişim alma (intersect) işlemine tabi tutulmuştur. Kesişim alma işlemi ile üretilen vektör verilerin öznitelik tabloları MS Excel ortamına aktarılarak düzenlenmiş, yüzde oranları hesaplanmış ve tablo haline getirilmiştir. Bu işlemler sonucunda arazi kullanımı türlerinin eğim sınıflarına ve yükselti basamaklarına göre dağılımları belirlenerek yorumlanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Yükselti Özellikleri

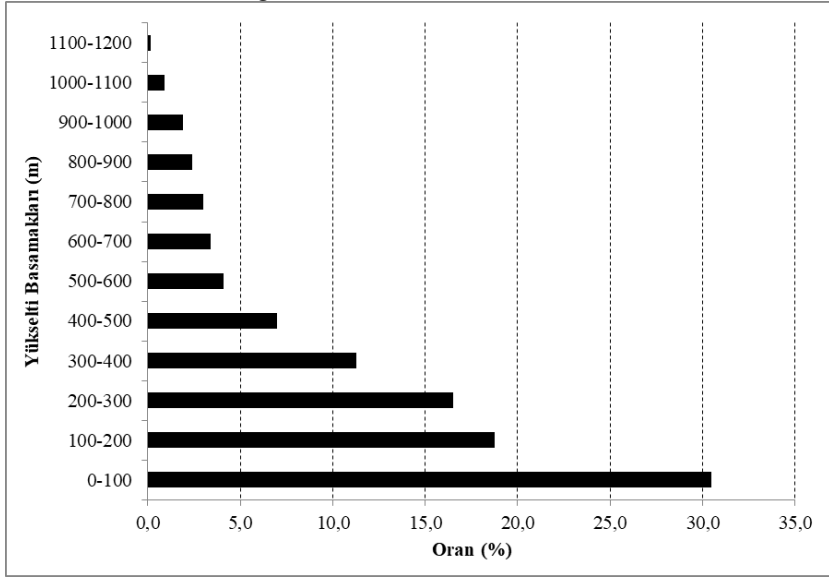
İnceleme alanında en geniş alanı 36,4 km² (%30,4) ile 0 – 100 yükselti basamağı oluşturmaktadır. Bunu sırası ile 22,5 km² (% 18,8) ile 100 – 200 m'ler arası, 19,8 km² (% 16,5) ile 200 – 300 m'ler arası, 13,5 km² (% 11,3) ile 300 – 400 m'ler arası, 8,4 km² (% 7) ile 400 - 500 m'ler arası ve 4,9 km² (%4,1) ile 500 – 600 m'ler arası takip etmektedir. İnceleme alanının 600 m ve üzeri yükselti basamağı ise 14,4 km² ile %11,9'unu oluşturmaktadır (Şekil 2, 3; Tablo 1). Yükselti basamaklarının alansal ve oransal dağılımı incelendiğinde havzanın %88,1'inin 0 - 600 m'ler arasında yer aldığı görülmektedir. Havzada 50 m'ler ile 600 m'ler arasında kalan saha platoluk alana karşılık gelmektedir. Yani inceleme alanının yaklaşık 2/3'ünü platoluk alanlar oluşturmaktadır. Havzanın kuzeyinde yükselti artarak Eybek Dağı'nın zirvelerinden biri olan Buğdaylı Tepe'de 1212 m ile en yüksek noktasına ulaşmaktadır. Buna göre havzanın jeomorfolojik gelişim açısından olgunluk evresinde olduğu söylenebilir.

Şekil 2: İnceleme alanının yükselti basamakları haritası

Tablo 1: Yükselti basamakları alansal ve oransal dağılımı

Yükselti (m)	Alan (km ²)	Oran (%)
0-100	36,4	30,4
100-200	22,5	18,8
200-300	19,8	16,5
300-400	13,5	11,3
400-500	8,4	7,0
500-600	4,9	4,1
600-700	4,1	3,4
700-800	3,7	3,0
800-900	2,9	2,4
900-1000	2,3	1,9
1000-1100	1,1	0,9
1100-1200	0,2	0,2
1200 +	0,1	0,1
Toplam	119,9	100

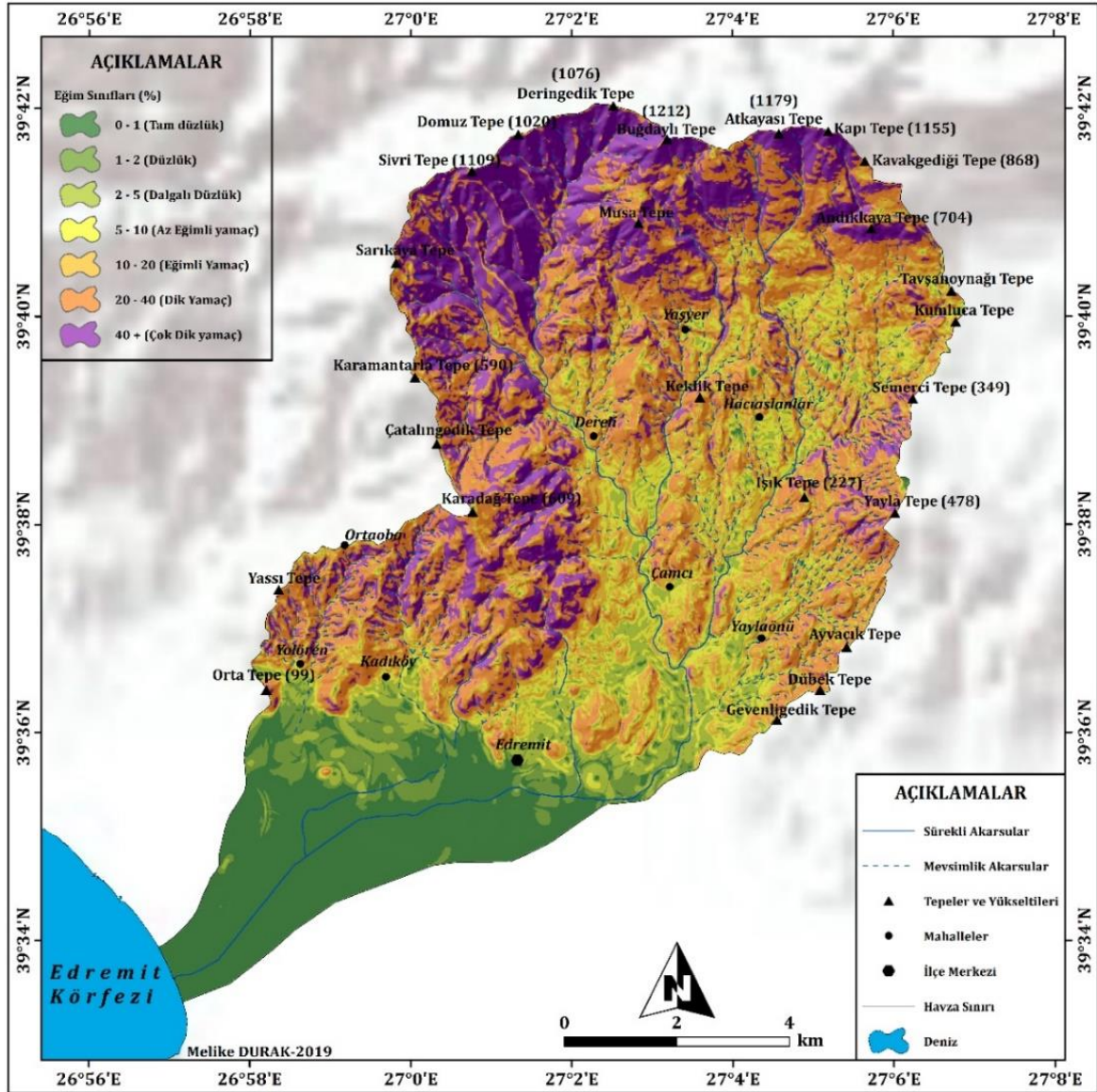
Şekil 3: İnceleme alanının yükselti frekans histogramı

3. 2. Eğim Özellikleri

İnceleme alanında, %0-1 eğime sahip tam düzlük alanlar, havzanın toplam alanının %12,8'ini, %1-2 eğime sahip düzlük alanlar ise %4,3'ünü oluşturmaktadır. Edremit Ovası'nın bulunduğu kesim bu alanlara karşılık gelmektedir. Eğimi %2-5 arasında değişen dalgalı düzlük alanlar havzanın %6,6'sını oluşturmaktadır. Platoluk alanlar, iç kesimlere kadar uzanan vadi tabanı düzlükleri ve birikinti yelpazelerinin bulunduğu kesimler bu alanlara karşılık gelir. Eğimi %5-10 arasında değişen az eğimli yamaçlar, havzanın %9,9'unu oluşturmaktadır. Son olarak eğimi, %10'u geçen alanlar ise havzanın %66,4'ünü oluşturmaktadır (Şekil 4; Tablo 2; Durak, 2019). Bu alanlar akarsular tarafından derin bir şekilde yarılmış vadiler ve sarp kayalık arazilerdir.

Tablo 2: İnceleme alanında eğim sınıflarının alansal ve oransal dağılışı (Durak, 2019)

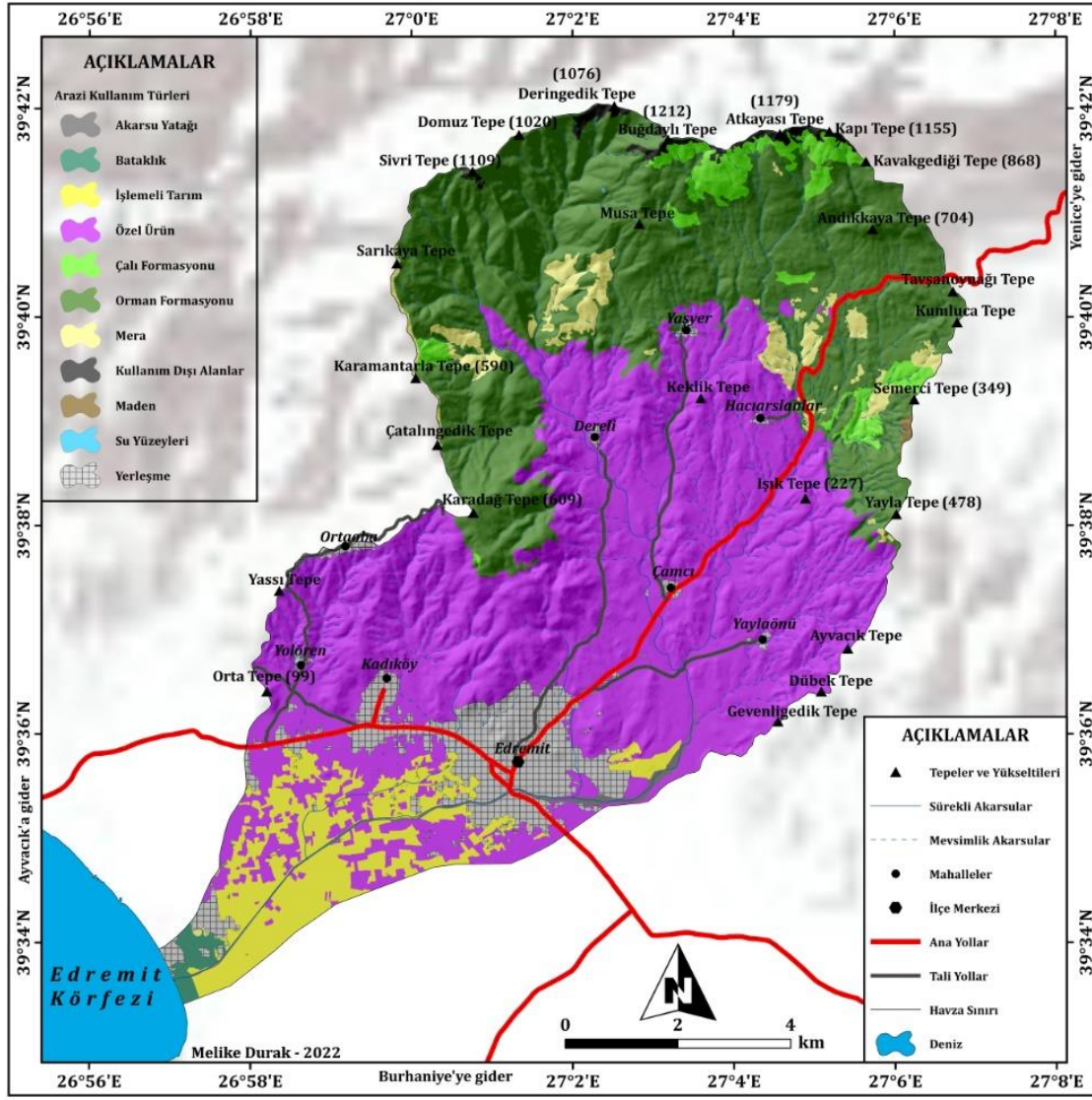
Eğim (%)	Eğim Sınıfları	Alan (km ²)	Oran (%)
0-1	Tam Düzlük	15,3	12,8
1-2	Düzlük	5,1	4,3
2-5	Dalgalı Düzlük	7,9	6,6
5-10	Az Eğimli Yamaç	11,9	9,9
10-20	Eğimli Yamaç	20,1	16,8
20-40	Dik Yamaç	35,9	29,9
40+	Çok Dik Yamaç	23,7	19,7
	TOPLAM	119,9	100,0

Şekil 2: İnceleme alanının eğim haritası

3.3. Arazi Kullanımı Özellikleri

Edremit Çayı Havzası'nın arazi kullanımı haritası incelendiğinde; orman formasyonu, çalı formasyonu, mera, özel ürün, işlemeli tarım, yerleşmeler, bataklık ve kullanım dışı alanlar olmak üzere 8 farklı arazi kullanım türü ayırt edilmiştir (Şekil 5). Bu arazi kullanım türlerinin alansal ve oransal dağılımını ayrı ayrı değerlendirildiğinde; özel ürün arazileri (zeytin, portakal, incir, mandalina, limon bahçeleri, vb. gibi) 57,3 km² (% 47,8) ile havzada en geniş alana sahip arazi kullanım türüdür. Bunu sırası ile orman formasyonunu oluşturan alanlar (38,1 km² (% 31,8)), yerleşmeler (8,2 km² (%6,8)), işlemeli tarım arazileri (7,8 km² (% 6,5)), mera (3,3 km² (2,8)), çalı formasyonu (3,2 km² (% 2,7)), kullanım dışı alanlar (çıplak alanlar, akarsu yatağı, bataklık alan) (1,9 km² (% 1,6)), su yüzeyleri (yangın söndürme havuzları) (0,01 km² (% 0,01)) ve maden alanları (0,1 km² (% 0,1)) takip eder (Tablo 3).

Şekil 3: İnceleme alanının 2022 yılı arazi kullanımı haritası

Tablo 3: İnceleme alanının arazi kullanım türlerinin alansal ve oransal dağılımı (Durak, 2019).

Arazi Kullanım Türü	Alan (km ²)	Oran (%)
Özel Ürün	57,3	47,8
İşlemeli Tarım	7,8	6,5
Orman Formasyonu	38,1	31,8
Çalı Formasyonu	3,2	2,7
Mera	3,3	2,8
Yerleşme	8,2	6,8
Kullanım Dışı Alan	1,9	1,6
Su Yüzeyleri	0,01	0,01
Maden	0,1	0,1
Toplam	119,9	100,0

3.4. Yükselti ve Arazi Kullanımı Arasındaki İlişki

İnceleme alanında yükselti basamakları ve arazi kullanımı arasındaki ilişki incelendiğinde 0 – 100 m yükselti basamağının beşerî faaliyetler açısından en yoğun olarak kullanılan alan olduğu görülmektedir. Yerleşim yerlerinin %93,9'u, özel ürün arazilerinin %34,5'i ve işlemeli tarım arazilerinin %100'ü bu yükselti basamağı aralığında yer almaktadır (Tablo 4). Havzada en geniş alana sahip olan özel ürün arazilerinin (zeytin, portakal, incir, mandalina, limon bahçeleri, vb. gibi) %34,5'i 0 – 100 m'ler arasında, %37,4'ü 100 – 200 m'ler arasında, %21,8'i ise 200 – 300 m'ler arasında yer almaktadır. Son olarak %6,3'ü 300 – 600 m'ler arasında yer alırken, 600 m'lerin üzerinde ise özel ürün arazileri bulunmamaktadır. İşlemeli tarım arazilerinin tamamı 0 – 100 m'ler arasında yer almaktadır (Tablo 4).

Orman arazileri havzanın genel arazi kullanımı içerisinde en fazla paya sahip ikinci arazi kullanım türüdür. 100 m'lerden itibaren başlayan orman alanları 1200 m'lere kadar yayılış göstermektedir. Ormanlık arazilerin en yoğun görüldüğü yükselti aralığı %78,7 ile 200 – 700 m'lerdir. İnceleme alanının özel şartlarına bağlı olarak 1200 metre yükselti basamağının üzerinde ormanlık araziler bulunmamaktadır. Orman arazilerinin yükselti basamaklarına dağılışı detaylı olarak incelendiğinde ise %23,3 ile en fazla paya sahip yükselti aralığının 300 – 400 m'ler olduğu görülmektedir. Bunu %19,4 ile 400 – 500 m yükselti aralığı takip etmektedir. %0,1'lik bir oranla e az paya sahip olan yükselti aralığı 1100 – 1200 m'lerdir (Tablo 4).

Tablo 4: Edremit Çayı Havzası yükselti ile arazi kullanım türleri arasındaki ilişki

Yükselti Basamakları	Özel Ürün		İşlemeli Tarım		Orman		Çalı Formasyonu		Mera	
	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)
0 -100	19,8	34,5	7,8	100					0,03	0,79
100 -200	21,4	37,4			0,6	1,6	0,1	3,3	0,1	3,93
200 - 300	12,5	21,8			5,1	13,5	0,7	21,4	1,2	37,01
300 - 400	3,2	5,6			8,9	23,3	0,1	4,2	1,2	35,14
400 - 500	0,4	0,7			7,4	19,4	0,1	4,3	0,5	16,03
500 - 600	0,001	0,002			4,7	12,3	0,1	3,4	0,1	3,64
600 - 700					3,9	10,3	0,1	4,1	0,05	1,51
700 - 800					3,3	8,7	0,3	8,8	0,05	1,38
800 - 900					2,4	6,2	0,4	14,0	0,01	0,38
900 - 1000					1,4	3,7	0,7	23,3	0,002	0,06
1000 - 1100					0,3	0,8	0,4	13,3		
1100 - 1200					0,05	0,1	0,03	0,9		
1200 +										
Toplam	57,3	100	7,8	100	38,1	100	3,2	100	3,3	100
Yükselti Basamakları	Kullanım Dışı Alan		Su Yüzeyleri		Maden		Yerleşmeler			
	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)
0 -100	1,2	63,2							7,7	93,9
100 -200									0,2	2,7
200 - 300									0,2	2,8
300 - 400			0,005	33,3	0,1	100	0,02	0,3		
400 - 500										
500 - 600										
600 - 700										
700 - 800			0,005	66,7						
800 - 900	0,05	2,5								
900 - 1000	0,2	9,2								
1000 - 1100	0,4	19,6								
1100 - 1200	0,2	8,1								
1200 +	0,001	0,1								
Toplam	1,9	100	0,01	100	0,1	100	8,2	100		

Çalı formasyonları, 3,2 km² ile havzanın %2,7'sini oluşturmaktadır. Havzada 100 m'lerden itibaren başlayan çalı formasyonları 1200 m'lere kadar yayılış göstermektedir. Çalı formasyonlarının en yoğun olarak görüldüğü

yükselti aralığı %23,3 ile 900 – 1000 m’lerdir. Bunu %21,4 ile 200 - 300 m yükselti aralığı takip etmektedir. En az görüldüğü yükselti aralığı ise %0,9 ile 1100 – 1200 m’lerdir (Tablo 4).

Mera arazileri, 3,3 km² ile havzanın %2,7’sini oluşturmaktadır. 0 – 1000 m’ler arası yayılış gösteren mera arazileri en yoğun olarak görüldüğü yükselti aralığı %88,2 ile 200 – 500 m’lerdir. Mera arazilerinin yükselti basamaklarına dağılışı detaylı olarak incelendiğinde en fazla paya sahip yükselti aralığı %37,01 ile 200 – 300 m’ler, en az paya sahip yükselti aralığının ise %0,06 ile 900 – 1000 m’ler olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Yerleşmeler, 8,2 km²’lik bir yayılış alanına sahip olup havzanın toplam alanının %6,8’ini oluşturmaktadır. Yerleşim birimlerinin yükselti basamaklarına dağılışı detaylı olarak incelendiğinde %93,9 ile en fazla paya sahip yükselti aralığının 0 – 100 m’ler olduğu görülmektedir. En az paya sahip yükselti aralığı ise %0,3 ile 300 – 400 m’lerdir. 400’lerin üzerinde ise yerleşim birimleri yer almamaktadır (Tablo 4). Bunun en önemli nedeni 400 metrelerden itibaren platoluk sahanın yavaş yavaş kesintiye uğraması ve 550-600 metrelerden itibaren ise dağlık sahanın başlamasıdır. 400 - 550 metreler arası platoluk ve dağlık sahalar arasındaki geçiş yüzeylerini oluşturmaktadır.

Kullanım dışı alanlar, su yüzeyleri ve maden alanları ise havzada çok az bir alana sahiptir. Maden alanının tamamı 300 – 400 m’ler arasında yer almaktadır. Su yüzeylerinin de tamamı 300 – 400 m’ler ile 700 – 800 m’ler arasında yer almaktadır. Kullanım dışı alanlar, çıplak kayalık alanlar, akarsu yatağı ve bataklık alanlardan oluşturmaktadır. Bu arazi kullanım türünün en yaygın görüldüğü yükselti aralığı 1,2 km² ile %63,2’lik bir paya sahip olan 0 – 100 m’lerdir. Bunun sebebi bataklık alanın burada yer alması ile ilgilidir. En az yayılış gösterdiği yükselti ise % 0,1 ile 1200 m’ler üzeridir (Tablo 4).

3.5. Eğim ve Arazi Kullanımı Arasındaki İlişki

İnceleme alanında eğim ve arazi kullanımı arasındaki ilişki incelendiğinde % 0 – 2 eğime sahip tam düzlük ve düzlük şeklindeki Edremit Ovası’na karşılık gelen alanın beşeri faaliyetler açısından yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle yerleşim birimleri ve işlemeli tarım arazilerinin önemli bir bölümü bu alanda yer almaktadır (Tablo 5).

Tablo 5: Edremit çayı havzası eğim sınıfları ile arazi kullanım türleri arasındaki ilişki

Eğim Sınıfları	Özel Ürün		İşlemeli Tarım		Orman		Çalı Formasyonu		Mera	
	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)
0 - 1	4,9	8,5	6,7	85,6	0,03	0,1	0,002	0,1	0,03	0,9
1 - 2	2,5	4,4	0,7	9,3	0,1	0,1	0,01	0,2	0,01	0,3
2 - 5	5,1	8,9	0,3	3,9	0,5	1,4	0,04	1,4	0,1	3,6
5 - 10	8,5	14,9	0,1	0,7	1,8	4,7	0,2	5,3	0,3	10,2
10 - 20	13,4	23,4	0,01	0,2	4,9	12,8	0,3	10,1	0,7	22,6
20 - 40	18,0	31,3	0,001	0,02	15,0	39,2	1,1	33,4	1,4	43,8
40 +	4,9	8,5			15,8	41,4	1,6	50,7	0,61	18,5
Toplam	57,3	100	7,8	100	38,1	100	3,2	100	3,3	100
Eğim Sınıfları	Kullanım Dışı Alan		Su Yüzeyleri		Maden		Yerleşmeler			
	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)		
0 - 1	0,9	47,7					2,8		33,6	
1 - 2	0,2	8,3					1,6		19,8	
2 - 5	0,1	5,2	0,002	16,7	0,0003	0,4	1,7		20,3	
5 - 10	0,01	0,5	0,004	50,00	0,002	2,02	0,9		10,9	
10 - 20	0,03	1,6	0,003	33,3	0,01	10,5	0,7		8,3	
20 - 40	0,1	5,7	0,001	0,2	0,05	62,5	0,5		5,9	
40 +	0,6	31,1			0,02	25,4	0,1		0,8	
Toplam	1,9	100	0,01	100	0,1	100	8,2		100	

Havzada en geniş alana sahip olan özel ürün arazilerinin eğim gruplarına dağılımı incelendiğinde %78,1’inin %5 eğimin üzerinde yer aldığı görülmektedir. Bu durum geçmiş yıllarda ormanlık alanların tahrip edilmesiyle makilerin ortaya çıktığı bu alanlarda zamanla makilerin de tahrip edilerek özel ürün arazilerine (zeytin, limon, mandalina, portakal vb., gibi) dönüştürülmesi ile ilgilidir. Günümüzde özel ürün arazilerinin önemli bir kısmı

ekonomik getirisinin yüksek olmasından dolayı zeytinlikler ile kaplıdır. Özel ürün arazileri %31,3 ile en yoğun olarak %20 – 40 eğim aralığında görülmektedir. En az ise %4,4 ile %1 – 2 eğim aralığında görülmektedir. İşlemeli tarım arazilerinin %85,6'sı %0 – 1 eğim aralığında tam düzlük alanlarda yer almaktadır. Bunu %9,3 ile %1 – 2 eğim aralığına sahip düzlük alanlar takip eder. İşlemeli tarım arazilerinin en az görüldüğü eğim aralığı ise %0,02 ile %20 – 40'dır (Tablo 5). Havzanın genel arazi kullanımı içerisinde en fazla paya sahip ikinci arazi kullanım türü olan orman arazilerinin eğim dağılımı genel olarak incelendiğinde %93,5'inin %10 eğimin üzerinde yer aldığı görülmektedir. Orman arazilerinin eğim sınıflarına dağılışı detaylı olarak incelendiğinde ise %41,4 ile %40 üzeri en fazla paya sahiptir. %0,1 ile en az paya sahip olan eğim sınıfları ise %0 – 1 ile %1 – 2'dir (Tablo 5).

Çalı formasyonlarının eğim sınıflarına dağılımı genel anlamda incelendiğinde %94,2'sinin %10 eğimin üzerinde yer aldığı görülmektedir. Çalı formasyonunun eğim dağılışı detaylı olarak incelendiğinde ise %50,7 ile %40 üzeri en fazla paya sahiptir. %0,1 ile en az paya sahip olan eğim aralığı ise %0 – 1'dir (Tablo 5).

Mera arazilerinin eğim gruplarına dağılımı genel anlamda incelendiğinde %95,1'inin %5 eğimin üzerinde yer aldığı görülmektedir. Mera arazilerinin eğim derecelerine dağılışı detaylı olarak incelendiğinde ise %43,8 ile %20 - 40 eğim aralığı en fazla paya sahiptir. %0,3 ile en az paya sahip olan eğim aralığı ise %1 – 2'dir. Mera arazileri hemen hemen her eğim grubunda dağılışı göstermektedir (Tablo 5).

Yerleşim birimlerinin %73,7'si Edremit Ovası ve birikinti konilerinin bulunduğu alana karşılık gelen %0 – 5 eğim aralığında yer almaktadır. Bahsi geçen bu alanda yer alan Edremit ilçe merkezi inceleme alanındaki en önemli yerleşim birimidir. Yerleşim birimlerinin eğim dağılışı detaylı olarak incelendiğinde ise %33,6 ile %0 - 1 eğim aralığı en fazla paya sahiptir. %0,8 ile en az paya sahip olan eğim aralığı ise %40 derece üzeridir (Tablo 5).

Kullanım dışı alanlar, su yüzeyleri ve maden alanları ayrı ayrı incelendiğinde ise maden alanının önemli bir bölümü %98,4'ü %10 ve üzerinde yer almaktadır. Bu durum maden alanının tepelik alanda yer alması ile ilgilidir. Su yüzeylerinin neredeyse tamamı %2 – 40 aralığında yer almaktadır. Kullanım dışı alanlar hemen hemen her eğim grubunda yayılışı göstermektedir. Bu arazi kullanım türünün en yaygın görüldüğü eğim aralığı ise 1,2 km² ile %56'lık bir paya sahip olan %0 – 2'dir. Bunun sebebi bataklık alanın burada yer alması ile ilgilidir. En az yayılışı gösterdiği alan ise %0,5 ile %5 – 10 eğim aralığıdır (Tablo 5).

4. Sonuç, Tartışma Ve Öneriler

Edremit Çayı Havzası'nın arazi kullanımının çoğunlukla yükselti ve eğim şartları uyumlu olduğu söylenebilir. Ancak özel ürün tarımının yapıldığı arazilerin bir bölümü özellikle zeytinlikler ve yerleşim birimlerinin konumu doğal ortamdan yararlanma ve sürdürülebilir arazi kullanımı ve planlaması açısından problemlidir. Özellikle arazi kullanım kabiliyeti açısından çok yoğun ekim dikim faaliyetlerine elverişli tarımsal amaçlı kullanılması gereken 1. sınıf araziler, geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde kaybedilme riski ile karşı karşıyadır. Eğim ve yükseltinin arttığı alanların orman formasyonu, çalı formasyonu ve mera arazisi olarak kullanılması ise doğal ortamdan faydalanma ve sürdürülebilir bir kullanım için uygundur.

İnceleme alanında doğal arazi örtüsünün değişim yönü incelendiğinde; özellikle orman arazilerinin tahrip edilerek ekonomik getirisinden dolayı yükselti ve eğim özelliklerine dikkat edilmeden özel ürün arazilerine (zeytinlikler vb.) dönüştürüldüğü görülmektedir. Bu durum arazi degradasyonuna zemin hazırlamaktadır. Eğimin %0-5 arasında değişiklik gösterdiği, 0-100 metre aralığında kalan sahalarda zeytinlik araziler ortadan kaldırılarak 2. konut alanlarına dönüştürülmektedir. Ayrıca yerleşim birimlerinin önemli bir bölümü de (%93,9'u 0-100 metre aralığında; %73,7'si ise %0-5 eğim aralığında) burada yer almaktadır. Düzlük, dalgalı düzlük ve az eğimli yamaçlara karşılık gelen bu alanlar beşerî faaliyetler açısından yoğun olarak kullanılmaktadır. İnceleme alanının çevresinde daha önce yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde, arazi kullanımı ve arazi örtüsü değişikliği açısından bu çalışma ile benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, arazilerin potansiyellerine uygun olmayan kullanılmaları nedeniyle sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu sorunlar sebebiyle gelecekte arazi örtüsü - arazi kullanımında meydana gelen değişimlerden kaynaklı zararların oluşması beklenmektedir. Zira yüksek potansiyelli arazilerin yerleşme, sanayi, turizm, ulaşım gibi sektörlere tahsisi, aksine düşük potansiyelli arazilerin ise tarımsal faaliyetler için kullanılması sürdürülebilir kalkınmayı olumsuz yönde etkileyecektir. Milli kaynakların potansiyeline uygun, uzun süreli olarak en yüksek verim ve geliri elde edilebilecek şekilde planlanması ve kullanılması, gelecek nesillerin yaşamını kolaylaştırır. Ayrıca bu tür araştırmalar coğrafya bilgisinin ülkelerin gelecek kurgulamasındaki rolünün anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda arazi potansiyeline uygun şekilde arazi kullanım kabiliyeti sınıflandırmasının yapılması, bu sınıflandırmanın da merkezi ve yerel yönetimlerce mekânsal planlamada kullanılmalarının sağlanması önerilmektedir.

Şekil 6: Eğim ve yükseltinin nipten düşük olduğu platoluk sahada yürütülen zeytin tarımı faaliyeti, eğim ve yükseltinin arttığı dağlık sahalarda Orman Formasyonu ve Kullanım Dışı alanlar

Şekil 7: Aşınım yüzeyi üzerine yerleşmiş Ortaoba Kırsal Mahallesi ve eğimli yamaçlarda yürütülen zeytin tarımı faaliyeti

Şekil 8: Edremit Çayı'nın mansabından sazlık bataklık saha ve ova üzerine yerleşmiş Edremit şehri

Kaynaklar

- Akgül, M. (1994). Daphan Ovası Topraklarının Arazi Kullanım Yetenek Sınıflaması. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 14-29.
- Altınbaş Ü., Çengel M., Uysal H., Okur İ. B., Okur N., Kurucu Y. ve Delibacak S. (2018). *Toprak Bilimi (8. Baskı)*. İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 557.
- Akbulak, C. (2010). Analitik Hiyerarşi Süreci ve Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Yukarı Kara Menderes Havzası'nın Arazi Kullanımı Uygunluk Analizi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7, 2, 557-576.
- Akbulak, C., Erginal, A.E. ve Öztürk, B. (2008). Gelibolu Yarımadası'nın Kuzeybatı Kıyılarında Arazi Kullanımının Uzaktan Algılama ile İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 41-50.
- Akkan, E. (1971). Bingöl'ün Yer Değiştirmesinde Rol Oynayan Jeomorfolojik Etkenler. *Jeomorfoloji Dergisi*, 3, 38-42.
- Atalay, İ. (1994). *Türkiye Vegetasyon Coğrafyası (1. Baskı)*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Atalay, İ. (2012). Kazdağları ve çevresinin ekolojik özellikleri. *1. Kazdağları Ulusal Çalıştayı*, 10-18, Balıkesir.
- Atalay, İ. (2013). *Doğa Bilimleri Sözlüğü (2. Baskı)*. İzmir: Meta Basım ve Matbaacılık Hizmetleri.
- Atalay, İ. (2014). *Türkiye'nin Ekolojik Bölgeleri (Genişletilmiş 2. Baskı)*. İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Atalay, İ. (2016). A New Approach To The Land Capability Classification: Case Study Of Turkey. International Conference – Environment At A Crossroads: Smart Approaches For A Sustainable Future, *Procedia Environmental Sciences*, 32, 264-274.
- Atalay, İ. ve Değerliyurt, M. (2015). Burdur Havzasında Arazi Kabiliyet Sınıflandırılması. *Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu*, 500-520, Samsun.

- Atalay, İ. ve Efe, R. (2015). *Türkiye Biyocoğrafyası (1. Baskı)*. İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Atalay, İ. ve Gökçe Gündüzoğlu, A. (2015). *Türkiye'nin Ekolojik Koşullarına Göre Arazi Kabiliyet Sınıflandırılması (1. Baskı)*. İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Başayığıt, L. (2004). CORINE Arazi Kullanımı Sınıflandırma Sistemine Göre Arazi Kullanım Haritasının Hazırlanması: Isparta Örneği. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 10 (4), 366 – 374.
- Bathrellos, G. D. (2007). An Overview in Urban Geology and Urban Geomorphology. *Bulletin of the Geological Society of Greece, 11th International Congress*, 1354-1364, Athens.
- Bayar, R. (2018). Arazi kullanımı açısından Türkiye’de tarım alanlarının değişimi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16 (29), 187 – 200.
- Benek, S. ve Şahap, A. (2016). Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanarak Şehirselleşmenin Arazi Kullanımına Etkisinin İncelenmesi: Şanlıurfa Şehri Örneği. *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.*, 11 (8) Spring, 79-102.
- Bilgin, A. (1989). Yerleşme Alanlarının Seçiminde Jeomorfoloji. *Jeomorfoloji Dergisi*, 17, 35-43.
- Coates, D. (1976). *Urban Geomorphology*. Geological Society of America, Boulder, Colo, USA.
- Coşkun, M. ve Uzun Turan, A. N. (2016). The Comparison of The Forms of Land Capability Classification of Atalay and USA in Eskişehir Province (Turkey). *Journal of Geoscience and Environment Protection*, 4: 72-92.
- Cürebal, İ. (2003). *Madra Çayı Havzasının Uygulamalı Jeomorfoloji Etüdü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cürebal, İ., Efe, R., Soykan, A. ve Sönmez, S. (2008). Balıkesir Kent Merkezi Yerleşim Alanı ile Jeomorfolojik Birimler Arasındaki İlişkinin CBS ve UA Yöntemleriyle Belirlenmesi. *Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu (20-23 Ekim 2008)*, 328-339, Çanakkale.
- Çelebi, H. (1973). Toprak Tasnifinin Tarihçesi, Gayeleri ve Kullanıldığı Sahalar. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi – Journal Of The Faculty Of Agriculture*, 4 (3), 127-140.
- Çelik, M. A. (2012). İslahiye İlçesi Arazi Kullanımı Üzerinde Yükselti, Eğim ve Toprak Faktörlerinin Etkisi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4), 173-186.
- Çokoyoğlu, S. (2008). *Alibey ve Kağthane Havzalarında Arazi Kullanımı ve Sorunlarının 50 Yıllık Değişimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çolak, H. E. ve Memişoğlu, T. (2018). Trabzon İlinde Tarımsal Arazi Kullanımındaki Zamansal Değişimin CBS ile Belirlenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 18 (3), 946-958.
- Dağlı, D. ve Çağlayan, A. (2016). Analitik Hiyerarşi Süreci ile Optimal Arazi Kullanımının Belirlenmesi: Melendiz Çayı Havzası Örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 66, 83-92.
- Değerliyurt, M. (2014). Kentlerde Mekânın Kullanımını Etkileyen Faktörler. *Kent Çalışmaları I* (Editörler: Arif Keçeli-Şaban Çelikoğlu), 167-205, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Değerliyurt, M., Çabuk, S. N. ve Aksu, R. (2014). Sürdürülebilir Kentsel Gelişim için Yerleşime Uygun Alanların Belirlenmesi: İskenderun Kenti Örneği. *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi (4-6 Haziran 2014)*, 380-389, Muğla.
- Demirağ Turan, İ., Dengiz, O. ve Kaya, N.S. (2021). Arazi Örtüsü / Arazi Kullanım Değişimlerinin Farklı Zamanlı Landsat Uydu Görüntüleri ile Belirlenmesi: Çarşamba Delta Ovası Örneği. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 9 (81), 141-152.
- Dengiz, O. ve Demirağ Turan, İ. (2014). Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistem Teknikleri Kullanılarak Arazi Örtüsü / Arazi Kullanımı Zamansal Değişiminin Belirlenmesi: Samsun Merkez İlçesi Örneği (1984-2011). *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 78-90.
- Diao, C. (1999). *Urban Geomorphology*. Southwest China Normal University Press, Chongqing, People's Republic of China.
- Durak, M. (2019). *Edremit ve Zeytinli Çayı Havzalarının (Balıkesir) Ekolojik Koşullara Göre Arazi Kullanım Kabiliyet Sınıflandırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Efe, R., Soykan, A., Sönmez, S. ve Cürebal, İ. (2008). Quantifying The Effect of Landuse Change on Olive Tree Cultivation in The Vicinity of Edremit Between 1979 and 2006 Using GIS and RS Techniques. *Fresenius Environmental Bulletin*, 17 (6), 696-704.
- Efe, R., Soykan, A., Cürebal, İ. ve Sönmez, S. (2012). Land Use and Land Cover Change Detection in Karınca River Catchment (NW Turkey) Using GIS and RS Techniques. *Journal of Environmental Biology*, 33, 439-447.
- Efe, R., Soykan, A. Sönmez, S. ve Cürebal, İ. (2012). Kazdağları Ekosistemi ve Ekolojisi. *Kazdağları Ulusal Çalıştayı*, Balıkesir.

- Ege, İ. (2008). *Bolkar Dağları'nın Doğu Kesiminde Jeomorfolojik Birimler Üzerinde Arazi Kullanımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ege, İ. ve Özçağlar, A. (2014). Sürdürülebilir Arazi Kullanımı Bakımından Gülek Kasabası Yaylaları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(26), 81-108.
- Erginal, A. E. ve Erginal, G. (2003). Çanakkale Şehrinde Yer Seçiminin Jeomorfolojik Açından Değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 9, 94-116.
- Erkal, T. ve Taş, B. (2013). *Jeomorfoloji ve İnsan (Uygulamalı Jeomorfoloji)*. Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Erkoçak, A., Dengiz, O. ve Kılıç, Ş. (2010). Land Use Capability Class Data With Land Forms Using GIS Case Study, Samsun-Bafra District. *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 25 (2), 102-107.
- Erol, O. (1976). Ankara Şehrinin Gelişmesinde Doğal Koşulların Etkisi. *50. Yıl Konferansları*, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Yayınları No: 257, 45-56, Ankara.
- Erol, O. (1993). Ayrıntılı Jeomorfoloji Haritaları Çizim Yöntemi. İ. Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni, Sayı: 10, İstanbul.
- Everest, T., Akbulak, C. ve Özcan, H. (2011). Arazi Kullanım Etkinliğinin Değerlendirilmesi: Edirne İli Havsa İlçesi Örneği. *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 26 (3), 2541-2547.
- Gupta, A. and Ahmad, R. (1999). Geomorphology and the Urban Tropics: Building an Interface Between Research and Usage. *Geomorphology*, 31, 133-149.
- Gülersoy, A. E. (2008). *Bakırçay Havzası'nda Doğal Ortam Koşulları ile Arazi Kullanımı Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bil. Enstitüsü, İzmir.
- Gülersoy, A. E. (2013). Bakırçay Havzası'nda Arazi Kullanımı ile Arazi Yetenek Sınıfları Arasındaki İlişkiler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 6, 1-20.
- Gülersoy, A. E. (2014). Seferihisar'da Arazi Kullanımının Zamansal Değişimi (1984-2010) ve İdeal Arazi Kullanımı İçin Öneriler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 155-180.
- Günel, N. (1993). Marmara ve Ege Bölgelerinde Kır Yerleşmelerinin Yükselti Kademelerine Göre Dağılışı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 28, 143-154.
- Gündoğan, R., Çullu, M. A., Karlı, B., Şenol, S., Dinç, U. Soysal, M. ve Başar, M. (1995). "Arazi Kullanım Planlamasına Multidisipliner Bir Yaklaşım", Bozova Arazi Kullanım Planlaması. *İlhan Akalan Toprak ve Çevre Sempozyumu*, Cilt: 1, 173-183.
- İnan, F. (2019). *Altıeylül İlçesinin (Balıkesir) Ekolojik Koşullara Göre Arazi Kullanım Kabiliyet Sınıflandırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Kaçmaz, M. ve Döker, M.F. (2021). Sapanca Gölü Havzası'nda Arazi Kullanımı ve Mekânsal Değişim. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 19, 1, 161-194.
- Kara, F. ve Karatepe, A. (2012). Uzaktan Algılama Teknolojileri ile Beykoz İlçesi (1986-2011) Arazi Kullanımı Değişim Analizi. *Marmara ve Coğrafya Dergisi*, 25, 378-389.
- Karadoğan, S. ve Özdemir, M. A. (2002). Malatya Şehri Doğusunda Jeomorfolojik Özelliklerden Kaynaklanan Sorunlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 31-46.
- Koçman, A. (1991). İzmir'in Kentsel Gelişimini Etkileyen Doğal Çevre Faktörleri ve Bunlara İlişkin Sorunlar. *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 3, 101-122.
- Öncel, B. (2016). *Jeomorfolojik Özelliklerin Arazi Kullanımına Etkileri: Balya İlçesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Özdemir, M. A. (1996). Türkiye'de Büyük Yerleşme Alanlarının Seçiminde Jeomorfolojik Esaslar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 209-222.
- Özdemir, M.A. ve Bahadır, M. (2008). Yalova İlinde Arazi Kullanımının Zamansal Değişimi (1992-2007). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi*, 17, 1-15.
- Özdemir, M. A. ve Şenkul, Ç. (2007). İsehisar Havzası'nda Arazi Kullanımı ve Sorunları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12 (17), 111-135.
- Özşahin, E. (2010). İskenderun Akaçlama Havzasında (Hatay) Arazi Örtüsünün Zamansal Değişimi. *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5 (2) Spring, 1288-1312.
- Özşahin, E. (2011). Gönen Havzasında Jeomorfolojik Birimlerle Arazi Kullanımı Arasındaki İlişki (Balıkesir). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (7), 187-205.
- Özşahin, E. ve Özder, A. (2011). Antakya Şehri ve Jeomorfolojik Birimler Arasındaki İlişkinin Zamansal Değişimi (HATAY). *Fiziki Coğrafya Araştırmaları; Sistemik ve Bölgesel*, Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, No: 5, 657-680, İstanbul.
- Özşahin E. (2015). Kent Planlaması ve Jeomorfoloji. *Kent Çalışmaları II*. (Ed. Karakuyu, E., Keçeli, A. & Çelikoğlu, Ş.), Pegem Akademi Yayınları, 215-231.

- Özşahin, E. ve Eroğlu, İ. (2018). Tekirdağ İlinin Ekolojik Koşullarına Göre Arazi Kabiliyet Sınıflandırması. *International Journal of Human Sciences*, 15 (2), 835-854.
- Özşahin E. ve Kaymaz, Ç. K. (2015). CBS ve AHS Kullanılarak Doğal Çevre Bileşenleri Açısından Kentsel Mekânın Yerleşime Uygunluk Analizine Bir Örnek: Antakya (Hatay). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20 (33), 111-134.
- Sarı, H. ve Özşahin, E. (2016). Corine Sistemine Göre Tekirdağ İlinin AKAÖ (Arazi Kullanımı / Arazi Örtüsü) Özelliklerinin Analizi. *Alinteri Journal Of Agriculture Science*, 30 (1), 13-26.
- Şengün, M. T. (2000). *Uluova'da Jeomorfolojik Birimler ile Arazi Kullanımı Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Şengün, M. T. (2008). *Uluova'da Jeomorfolojik Birimler ile Arazi Kullanımı Arasındaki İlişkiler*. *Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu 20-23 Ekim 2008 (Prof. Dr. Mehmet Ardos Anısına)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 167-183, Çanakkale.
- Tağıl, Ş. (2014). Edremit Körfezi'nin Kuzey Sahil Bölgesinde Peyzaj Paterni ve Arazi Örtüsünün Zamansal ve Mekânsal Değişimi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (31), 1-16.
- Taş, B. (2006a). *Tosya İlçesinde Araziden Yararlanma ve Planlamaya Yönelik Öneriler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taş, B. (2006b). *Tosya İlçesinde Jeomorfolojik Birimlerin Arazi Kullanımı Üzerine Etkileri*. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(1), 43-66.
- Taş, B. ve Yakar, M. (2010). Afyonkarahisar İlinde Yükselti Basamaklarına Göre Arazi Kullanımı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 8 (1), 57-75.
- Tekeş, A ve Cürebal, İ. (2017). Atalay Yöntemine Göre Arazi Kullanım Kabiliyeti Sınıflandırması: Manisa – Şehzadeler İlçesi. *Türk Coğrafya Kurumu 75. Yıl Uluslararası Kongresi*, 445-464.
- Tekeş, A. (2017). *Atalay Yöntemine Göre Arazi Kullanım Kabiliyeti Sınıflandırması: Manisa – Şehzadeler İlçesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Tekeş, A ve Cürebal İ (2019). Arazi Kullanımı ile Yükselti ve Eğitim Özellikleri Arasındaki İlişkinin Analizi: Şehzadeler (Manisa) İlçesi. *Turkish Studies Social Sciences*, 14 (4), 1787-1806.
- Toker, E. (2010). *Borçka ve Deriner Barajlarının Çoruh Havzası'nda Neden Olduğu Arazi Kullanım Değişiminin ve Arazi Tahribatının İrdelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Tunçdilek, N. (1985). *Türkiye'de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı*. İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2009). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türkmen, F. (2004). *Ordu'da Melet Irmağı ve Turna Suyu Nehirleri Arasında Kalan Arazilerin Detaylı Arazi Kabiliyet Sınıflaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yaman, M. (2018). *Karesi İlçesinin (Balıkesir) Ekolojik Koşullara Göre Arazi Kullanım Kabiliyet Sınıflandırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Yılmaz, E. (2018). *Edremit Çayı Havzasının (Balıkesir) Uygulamalı Jeomorfolojisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Yorulmaz, A., Atatanır, L., Aydın, G. ve Şenol, S. (2011). "Tavas Ovası Topraklarında Potansiyel Arazi Kullanımlarının Belirlenmesi". *Prof. Dr. Nuri Munsuz Ulusal Toprak ve Su Sempozyumu*, 38-48.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMLERİNDE ALMANCA HAZIRLIK
EĞİTİMİ: FIRAT ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

***German Preparatory Education in German Language and Literature Departments: The
Example of Fırat University***

Fatma KARAMAN¹

¹Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı ABD, Elazığ
f.karaman@firat.edu.tr, orcid.org/ 0000 0002 0461 5593

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
07.03.2023
Kabul/Accepted:
05.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1261443

Anahtar Kelimeler

Yabancı dil, hazırlık
eğitimi, lisans programı,
Alman dili ve edebiyatı

Keywords

Foreign language,
preparatory education,
undergraduate program,
German language and
literature.

ÖZ

Türkiye’de 1935 yılından itibaren birçok üniversitede Alman dili ve edebiyatı bölümleri kurulmuştur. Günümüzde lisans düzeyinde 13 devlet üniversitesinde Alman Dili ve Edebiyatı bölümü bulunmaktadır. Bu bölümlerin eğitim süresi 1 yıl hazırlık ve 4 yıl lisans eğitimi olmak üzere toplam 5 yıldır. Ancak Fırat Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümü incelendiğinde hazırlık eğitiminin olmadığı saptanmıştır. Bölüme kayıt yaptıran öğrenciler Almanca sınavı yerine İngilizce sınavıyla bölüme alınmaktadır. Bu durum ise öğrencilerin çok yetersiz, hatta sıfır Almanca bilgisiyle bölümde öğrenim görmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Fırat Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde hazırlık eğitiminin olmamasının olumlu veya olumsuz yönlerini öğrencilerin görüşleri doğrultusunda araştırmaktır. Çalışmanın araştırma grubu Fırat Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatında öğrenim gören 142 öğrencidir. Katılımcılar hazırlık eğitiminin olmamasının birçok olumsuzluğa neden olduğunu, eğitim ve öğretim sürecinin başarılı olmasına engel bir durum olduğunu belirtmişlerdir. Hazırlık eğitiminin olmamasının dilbilgisi, telaffuz, dil becerileri, alan derslerini, kelime haznesi, sınıf geçmeyi, edebiyat derslerini etkileyerek bilişsel yönde öğrencileri olumsuz etkilediği, bunun yanı sıra bölüme uyum sağlayamama, özgüven eksikliği yaşama, motivasyon düşüklüğü, önyargının gelişmesi, başarısızlık duygusu yaşama olmak üzere duyuşsal birçok olumsuz etkisi de vurgulanmıştır.

ABSTRACT

German language and literature departments have been established in many universities in Turkey since 1935. Today, there are 13 German Language and Literature departments at undergraduate level. The education period of these departments is 5 years in total, including 1 year of preparatory education and 4 years of undergraduate education. However, when the Department of German Language and Literature at Fırat University was examined, it was determined that there was no preparatory education. Students enrolled in the department are taken to the department with an English exam instead of a German exam. This situation causes students to study in the department with very insufficient or even zero knowledge of German. In this context, the aim of this study is to investigate the positive or negative aspects of the absence of preparatory education in the Department of German Language and Literature at Fırat University in line with the opinions of the students. The research group of the study is 142 students studying at Fırat University German Language and Literature. The participants stated that the lack of preparatory education caused many negativities and that it was an obstacle to the success of the education and training process. The absence of preparatory education negatively affects students cognitively by affecting grammar, pronunciation, language skills, field courses, vocabulary, passing the class, and literature courses. In addition, many negative affective effects such as inability to adapt to the department, lack of self-confidence, low motivation, development of prejudice, and feeling of failure were also emphasized.

Atf/Citation: Karaman, F. (2023). Alman Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde Almanca Hazırlık Eğitimi: Fırat Üniversitesi Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 583-597.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Fatma KARAMAN, f.karaman@firat.edu.tr

1. Giriş

1933 yılında henüz yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde çağdaşlık bağlamında yükseköğretim ihtiyacına cevap veremeyen, dönemin yaygın bir eğitim kurumu olan "Darülfünun" yerine, bu eksikliği kapatacak yeni eğitim kurumlarının açılmasına karar verilmiştir. Aynı dönemde Almanya'nın içinde bulunduğu politik karmaşadan kaçan Alman bilim insanlarının da Türkiye'yi bir sığınak yeri olarak kabul etmelerine bağlı olarak ilk kez Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde 1935-36 yıllarında ve daha sonra ise İstanbul Üniversite bünyesinde 1942 yılında Alman Dili ve Edebiyatı bölümünün zeminini oluşturan Alman Filolojisi bölümü kurulmuştur (Tapan ve Kuruyazıcı, 2020). Sayın (2009) Alman Dili ve Edebiyatı bölümlerinin açılma nedenini söz konusu bu yılların yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni bir kimlik kazanabilmek, ulus olabilmek ve bunun yanı sıra çağdaşlığa erişmiş uluslara uyum sağlamak için büyük bir mücadele gösterdiği yıllar olduğunu ifade ederek medeniyeti yaşayan uluslara uyum sağlamanın önkoşullarından birinin de çağdaşlık seviyesine ulaşmış uluslara, oluşturduğu kültürüne, düşünce biçimine ve söz konusu düşüncenin meydana gelmesine yardımcı olan dilleri bilmektir. Dolayısıyla Türkiye'de yukarıda da belirtildiği gibi 1935 yılından itibaren olmak üzere birçok üniversitede Alman dili ve edebiyatı bölümleri kurulmuştur. Türkiye'de lisans düzeyinde 16 Üniversitede Almanca Öğretmenliği, 13 Üniversitede Alman Dili ve Edebiyatı ve 7 Üniversitede de Mütercim ve Tercümanlık alanlarında olmak üzere üç bölüm bulunmaktadır (ÖSYM, 2021). Bu bölümlerde eğitim süresi 1 yıl hazırlık eğitimi ve 4 yıl lisans eğitimi olmak üzere toplam 5 yıl eğitim ve öğretim verilmektedir. Hazırlık eğitimi, üniversitelerde söz konusu yabancı dil ve edebiyat lisans programını kazanan öğrencileri belirli bir dil seviyesine getirerek ve lisans programının gerektirdiği yabancı dil seviyesine ulaşmasına çalışarak lisans sürecini tamamlama amacını taşımaktadır. Bu çalışmanın kapsamını oluşturan Alman dili ve edebiyatı bölümüne, öğrenci seçme ve yerleştirme sınavının herhangi bir yabancı dil testinden yeterli puanı alan adaylar yerleşmektedir. Yani Almanca dışında İngilizce, Arapça veya diğer herhangi bir yabancı dille Alman dili ve edebiyatı bölümüne kayıt yaptırarak lisans eğitimlerine başlamaktadırlar. Bu nedenle Alman dili ve edebiyatında öğrenim görebilmeleri için öğrencilerin belirli bir seviyede Almanca bilgisine erişiminin sağlanması gerekmektedir. Bu amaç için ise programın ön koşulu olarak hazırlık eğitimi verilmektedir.

Günümüzde Alman Dili ve Edebiyatı bölümleri 13 devlet üniversitesinde bulunmaktadır. Bu üniversiteler şunlardır: Akdeniz, Ankara, Atatürk, Aydın Adnan Menderes, Ege, Fırat, Hacettepe, İstanbul, Marmara, Sakarya, Selçuk, Sivas Cumhuriyet, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesidir. Fırat üniversitesi dışında yukarıda adı geçen diğer 12 üniversitede öğrenciler öncelikle lisans programına kayıt yaptırdıktan sonra hazırlık sınıfı muafiyet sınavına girip yeterli puan almaları durumunda 1. sınıftan öğrenimlerine devam ederken; hazırlık muafiyet sınavını geçemeyen öğrenciler ise 1 yıl hazırlık eğitimi aldıktan sonra 1. sınıfa geçmeye hak kazanabilirler. Yani Türkiye'de Alman dili ve edebiyatı bölümlerinde hazırlık eğitimi verildikten sonra öğrencinin yıl sonunda girdiği yeterlilik sınavında geçerli notu alması durumunda söz konusu programın birinci sınıfından itibaren alan derslerini almaya başlamaktadır. Dolayısıyla hazırlık eğitiminin amacı bölümde öğrenim görmeye hak kazanan öğrencilerin alan derslerini anlayabilmeleri için yeterli dil seviyesine getirilmesidir. Ancak Fırat Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümü incelendiğinde hazırlık eğitiminin olmadığı görülmüştür. Bölüme gelen öğrenciler Almanca sınavına girmek yerine İngilizce sınavıyla bölüme alınmaktadır. Bu durum ise öğrencilerin çok yetersiz, hatta sıfır Almanca bilgisiyse bölümde öğrenim görmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmadan elde edilecek veriler bu olumsuz durumu gözler önüne sermek noktasında önemli olup ilerde programa hazırlık eğitiminin eklenmesine ön ayak olabilmesi nedeniyle daha da önem arz etmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Türkiye'de 13 üniversitede bulunan Alman Dili ve Edebiyatı bölümlerinden sadece Fırat Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında programda öğrenim görmeye hak kazanan öğrencilerin Alman dili dışında İngilizce veya Arapça gibi lisans programının öğrenim dili olan Almanca dışında farklı bir dille programa girmelerine rağmen hazırlık eğitiminin verilmediği saptanmıştır. Bu durum ise programın öğrenme çıktılarının öğrenci tarafından kazanılmasını engelleyerek öğrencilerin hem öğrenim sürecinde birçok problem yaşamalarına, hem de yetersiz yabancı dil ve alan bilgisi ile mezun olmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Fırat Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde hazırlık eğitiminin olmamasının olumlu veya olumsuz yönlerini öğrencilerin görüşleri doğrultusunda araştırmaktır. Öğrenciler açısından hazırlık eğitimi verilmemesine bağlı olarak yaşanan zorluklar karşılaştırılacaktır. Fırat Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde hazırlık eğitimi

verilmemesi sebebiyle öğrencilerin eğitim süresince zorluk çekip çekmedikleri ve yaşadıkları zorluklar ile nasıl baş etmeye çalıştıkları verilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden olan olgubilim yöntemi kullanılmıştır. Olgubilim bir veya birden fazla kişinin araştırma konusuna ilişkin deneyimlerini belirli araçlarla ortaya çıkarmaktır (Creswell, 2021: 79). Olgu bilimsel araştırmada olay ya da olgu ile ilgili araştırma grubunda yer alan her bireyin ortak deneyimlerinin ne ifade ettiği merkeze alınır (Güler vd, 2015: 234). Dolayısıyla bu çalışmada Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenim gören lisans öğrencilerinin hazırlık eğitimi almamalarına ilişkin olumlu veya olumsuz deneyimlerinin neler olduğu araştırılmıştır.

3. Araştırma Grubu

Bu çalışmanın araştırma grubu ölçüt örnekleme yöntemine göre oluşturulmuştur. Bu yöntemle göre araştırmaya dâhil edilecek katılımcılara yönelik bazı ölçütler belirlenir ve katılımcıların bu özelliklere sahip olması gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu bağlamda bu çalışmada da araştırma grubunun belirlenmesinde bir takım ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütler katılımcıların Alman Dili ve Edebiyatı lisans programı öğrencisi olmaları, Alman dili ve edebiyatı lisans programını İngilizce dil puanıyla tercih etmeleri, birinci sınıfa başlamadan önce Almanca hazırlık eğitimi almamaları ve çalışmaya gönüllülük esasına göre katılmalarıdır. Bu araştırmada Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında öğrenim görmekte olan 142 öğrenciye ulaşılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların sınıf düzeylerine ilişkin demografik özellikleri

Sınıf	Programa kabul yabancı dil	Hazırlık eğitimi alma durumu	Öğrenci sayısı
1	İngilizce	Hayır	47
2	İngilizce	Hayır	32
3	İngilizce	Hayır	30
Toplam			142

Yukarıdaki tabloda da gösterildiği gibi 1. sınıftan 47, 2. sınıftan 32, 3. sınıftan 30 ve 4. sınıftan 33 olmak üzere toplam 142 öğrenci araştırmaya dâhil edilmiştir.

4. Veri toplama araçları

Alman dili ve edebiyatı lisans programında hazırlık eğitiminin olmamasına ilişkin öğrencilerin olumlu ve olumsuz görüşlerinin araştırıldığı bu çalışmanın verileri yapılandırılmış görüşme tekniğiyle elde edilmiştir. Görüşme soruları araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Görüşme soruları araştırmacının hazırlık eğitimi almadan Alman dili ve edebiyatı lisans programına direkt birinci sınıftan başlayarak ders vermesine bağlı olarak ders esnasında edindiği tecrübelerden ve alan yazında hazırlık eğitimine yönelik yapılan çalışmaların bulgu ve sonuçları da dikkate alınarak hazırlanmıştır. Görüşme sorularına ilişkin uzman görüşü, alan uzmanı olan iki araştırmacı tarafından alınarak veri toplama aracına son şekli verilmiştir. Görüşme soruları aşağıda yer almaktadır.

- 1) Almanca hazırlık eğitimi almak ister miydiniz?
- 2) Hazırlık eğitiminin olmaması sizin için avantajlı ya da dezavantajlı bir durum mudur?
- 3) Hazırlık eğitiminin olmaması alan derslerinizdeki başarılarınızı etkilemekte midir?
- 4) Hazırlık eğitiminin olmaması alan derslerinizdeki başarılarınızı nasıl etkilemektedir? Açıklayınız.
- 5) Hazırlık eğitimi almamanızın size göre olumlu yönleri nelerdir?
- 6) Hazırlık eğitimi almamanızın size göre olumsuz yönleri nelerdir?
- 7) Hazırlık eğitimi almadığınız için eksiklikleriniz olduğunu düşünüyor musunuz?
- 8) Hazırlık eğitimi almamanızı kendi olanaklarınız ile telafi ediyor musunuz?
- 9) Hazırlık eğitimi eksikliğinizi nasıl telafi ediyorsunuz?
- 10) 10. Sınıf atladıkça hazırlık eğitiminin eksikliğini daha fazla hissettiğinizi düşünüyor musunuz?

5. Verilerin Analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Betimsel analiz araştırmada elde edilen verilere bağlı olarak temaların oluşturularak verilerin düzenlenmesi, özetlenmesi ve yorumlanmasıdır (Kartal, 2021: 233). Görüşme tekniğiyle elde edilen tüm verilere sayfa numarası verilerek numaralandırılmıştır. Daha sonra veriler doğrultusunda kategori anahtarı hazırlanmıştır. Her bir katılımcının sorulara verdikleri yanıtlar teker teker okunarak yanıtlarla ilişkili olan kategorilere dönüştürülmüştür. Bu işlem bütün sorulara aynı şekilde uygulanmıştır. Bu işlemden sonra temalar ve bu temalara bağlı olarak kategoriler oluşturulmuştur. Tema ve kategorileri oluşturulurken yabancı dil eğitimi alanında uzman olan bir araştırmacının görüşüne başvurulmuştur. Uzman kişinin verdiği dönütlere bağlı olarak tema ve kategoriler netlik kazanmıştır.

Çalışmada ulaşılan veriler yorumlanarak temalar ve kategorilere yerleştirilmiştir. Temaların ve kategorilerin altında yer alan verilerde uyumsuzluk olup olmadığı kontrol edilmiş ve bazı kategorilerin isimleri değiştirilmiştir. Tekrar niteliğinde olan kategoriler birleştirilmiştir. Son olarak çalışmada sistematik bir şekilde sunulmuştur.

Araştırmannın geçerlik ve güvenilirliği teyit edilebilirlik, inandırıcılık ve aktarılabirlik aşamaları ile gerçekleştirilmiştir. Teyit edilebilirlik aşamasında alan uzmanı olan iki araştırmacıya görüşme dökümleri gönderilerek birbirlerinden bağımsız olarak kategori anahtarı aracılığıyla görüşme dökümlerini analiz etmişlerdir. Bu süreçte altı katılımcının dökümleri okunarak değerlendirilmiştir. Ulaşılan sonuç Miles ve Huberman'ın (1994) geliştirdiği [(Görüş birliği/Görüş birliği + Görüş ayrılığı) x 100] formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Teyit incelemesi sonucunda en düşük %75, en yüksek %100 ve ortalama %95.02 olduğu belirlenmiştir. Bulguların sunulması aşamasında katılımcıların sorulara verdiği yanıtları doğrudan alıntı yapılarak güvenilirlik ve geçerlik sürecinin aktarılabirlik aşaması da tamamlanmıştır. İnanırıcılık aşaması için katılımcıların görüşmelerde beyan ettikleri düşüncelerin kendilerine ait olduğu teyit edilmiştir.

6. Bulgular

Bu bölümde çalışmada elde edilen veriler kategorilere ayrılıp tablolaştırılarak değerlendirilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların hazırlık eğitimi alma isteği

Tema	Sınıf Düzeyi	Kategoriler	f
TEMA 1 Almanca hazırlık eğitimi alma isteği	1. Sınıf	1.1.1.Evet	35
		1.1.2.Hayır	12
	2. Sınıf	1.2.1.Evet	29
		1.2.2.Hayır	3
	3. Sınıf	1.3.1.Evet	27
		1.3.2.Hayır	3
	4. Sınıf	1.4.1.Evet	31
		1.4.2.Hayır	2

Katılımcılara ilk olarak Alman dili ve edebiyatı lisans programına başlamadan önce hazırlık eğitimi almak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar sınıf düzeylerine göre gruplandırılmıştır. Verilen cevaplara göre tablo 2'de de belirtildiği gibi 1. sınıflardan 35 öğrenci hazırlık sınıfı eğitimi almak isterken; 12 öğrenci ise istememektedir. 35 öğrenci Almanca bilgileri lisans programında öğrenim görebilecek kadar yeterli olmadığı için hazırlık eğitiminin alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Hazırlık eğitimi almak istemeyen bu 12 öğrenciden 8'i ise Almanya'da doğup büyüyen dolayısıyla yabancı dil seviyeleri Alman dili ve edebiyatı lisans programında öğrenim görebilecek derecede iyi olan öğrenciler olmaları nedeniyle hazırlık eğitimi ihtiyaçlarının olmaması anlaşılır bir durumdur. 2. sınıflarda 29, 3. sınıflardan 27, 4. sınıflardan ise 31 öğrenci hazırlık eğitimi almak istediklerini ifade ederken; 2. sınıflardan 3, 3. sınıflardan 3 ve 4. sınıflardan ise 2 öğrenci hazırlık eğitimi almak istemediklerini belirtmişlerdir. Tüm sınıflar bağlamında toplam 122 öğrenci hazırlık eğitimi almak isterken; 20 öğrenci ise istememektedir. Tablodaki verilerden de anlaşıldığı gibi sınıf düzeyi ilerledikçe hazırlık eğitimine duyulan ihtiyaç daha da

arttığı için hazırlık eğitimi almak isteyen öğrencilerin sayısında artış gözlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Hazırlık eğitimi olmamasının avantajlı ve dezavantajlı olması

Tema	Sınıf Düzeyi	Kategoriler	f
TEMA 2 Hazırlık eğitimi olmamasının avantajlı ve dezavantajlı olması	1. Sınıf	2.1.1. Avantajlı	14
		2.1.2. Dezavantajlı	33
	2. Sınıf	2.2.1. Avantajlı	4
		2.2.2. Dezavantajlı	28
	3. Sınıf	2.3.1. Avantajlı	3
		2.3.2. Dezavantajlı	27
	4. Sınıf	2.4.1. Avantajlı	5
		2.4.2. Dezavantajlı	28

Katılımcılara ikinci soruda Alman dili ve edebiyatı lisans programında hazırlık eğitiminin verilmemesinin avantajlı veya dezavantajlı olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplardan elde edilen veriler de sınıf düzeyine göre gruplandırılarak tablolaştırılmıştır. Tablo 3'te de görüldüğü gibi 1. sınıflardan 14 öğrenci, 2. sınıflardan 4, 3. sınıflardan 3, 4. sınıflardan ise 5 öğrenci hazırlık eğitiminin olmamasını avantajlı bulurken; 1. sınıflardan 33, 2. sınıflardan 28, 3. sınıflardan 27 ve 4. sınıflardan 28 öğrenci dezavantajlı bulmuştur. Toplamda 26 öğrenci hazırlık eğitiminin olmamasını, olumlu bir durum olarak değerlendirirken; 116 öğrenci ise olumsuz bir durum olarak görmüşlerdir. Verilerin sınıfsal dağılımı incelendiğinde yine bir önceki soruda olduğu gibi 1. sınıf öğrencilerinin 2., 3., ve 4. sınıf öğrencilerine kıyasla hazırlık eğitiminin olmamasını daha az dezavantajlı buldukları anlaşılmaktadır. Bu durum ise 1. sınıflarda Almanya'da yaşayan Türk gurbetçilerin çocuklarının olması ve bazı öğrencilerin de hazırlık sınıfının olmamasına bağlı olarak hazırlık eğitimi süresi olan bir yılın kendileri için bir avantaj olduğunu düşünmeleri ve bir sene daha erken iş hayatına başlayabilmeleri umutlarıdır. 1. sınıflar dışındaki sınıflar ise hazırlık sınıfının olmamasının dezavantajlı olduğunu ifade etmişlerdir (Tablo 4).

Tablo 4. Hazırlık eğitiminin olmamasının alan derslerindeki başarıyı etkilemesi

Tema	Sınıf Düzeyi	Kategoriler	f
TEMA 3 Hazırlık eğitiminin olmamasının alan derslerindeki başarıyı etkilemesi	1. Sınıf	3.1.1. Evet	36
		3.1.2. Hayır	11
	2. Sınıf	3.2.1. Evet	30
		3.2.2. Hayır	2
	3. Sınıf	3.3.1. Evet	27
		3.3.2. Hayır	3
	4. Sınıf	3.4.1. Evet	30
		3.4.2. Hayır	3

Diğer bir soruda hazırlık eğitiminin olmamasının akademik başarıya etkisinin olup olmadığına ilişkin görüşler elde edilmeye çalışılmıştır. Tablo 4'te de görüldüğü gibi 1. sınıflardan 36, 2. sınıflardan 30, 3. sınıflardan 27, 4. sınıflardan 30 öğrenci hazırlık eğitiminin olmamasının alan derslerindeki başarıyı olumsuz yönde etkilediğini belirtirken; 1. sınıflardan 11, 2. sınıflardan 2, 3. ve 4. sınıflardan üçer kişi hazırlık eğitimi alınmamasının alan derslerindeki başarıyı olumsuz etkilemediğini ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan toplam 123 öğrenci hazırlık eğitimi eksikliğinin alan derslerindeki başarılarını düşürdüğünü; 19 öğrenci ise hazırlık eğitiminin olmamasının akademik başarılarını etkilemediğini belirtmişlerdir. Verilerden de anlaşıldığı gibi öğrencilerin büyük bir bölümü hazırlık eğitiminin olmamasının alan derslerindeki başarıyı etkilediğini ifade etmektedirler. Araştırmaya katılan öğrencilerin çok küçük bir bölümünü oluşturan 19 kişiye göre ise hazırlık eğitiminin lisans programında bulunmamasının alan derslerindeki başarıya etkisi söz konusu değildir. Bu durum ise bu öğrencilerin kendi imkânları ile hazırlık eksikliğini telafi etmeleri, bireysel eğitimle öğretim sürecini desteklemeleri ile açıklanabilir (Tablo 5).

Tablo 5. Hazırlık eğitiminin olmamasının alan derslerindeki başarıya etkisi

Tema	Sınıf Düzeyi	Kategoriler	f
TEMA 4 Hazırlık eğitiminin olmamasının alan derslerindeki başarıya etkisi	1. Sınıf	4.1.1.Dinleme ve konuşmanın olmaması	
		4.1.2.Okuma ve yazmanın olmaması	
		4.1.3.Bölüme adapte olamama	
		4.1.4.Telaffuzda problem yaşama	
		4.1.5.Dilbilgisinde problem yaşama	
		4.1.6.Derslerden verim alamama	
		4.1.7.Alan derslerini anlayamama	
		4.1.8.Alan derslerine tam olarak geçememe	
		4.1.9.Dersten başarısız olma	
		4.1.10.Motivasyon düşüklüğü	
		4.1.11.Derse aktif katılım olmaması	
		4.1.12.Özgüven eksikliği	
		4.1.13.Kelime eksikliği	
	2. Sınıf	4.2.1.Öğrenme hızının düşük olması	30
		4.2.2.Konuların üstünkörü işlenmesi	24
		4.2.3. Dört yılın yetersiz olması	19
		4.2.4.Bölüme adapte olamama	26
		4.2.5.Dilbilgisi eksikliğinin yaşanması	22
		4.2.6.Konu eksikliklerinin olması	25
		4.2.7.Konuların zor anlaşılması	18
		4.2.8.Almanca'nın gelişmemesi	26
		4.2.9. Motivasyon düşüklüğü	19
		4.2.10.Önyargının olması	20
		4.2.11.Dersleri geçememe	28
		4.2.12.Telaffuz hataları	23
		4.2.13.Okumada güçlük çekme	18
		4.2.14.Dersleri anlamada güçlük çekmek	21
	3. Sınıf	4.3.1.Adaptasyon sorunu	27
		4.3.2.Sınıf tekrarının yapılması	23
		4.3.3.Almanca kendini ifade edememe	28
		4.3.4.Kelime eksikliği	30
		4.3.5.Telaffuz hataları	30
		4.3.6.Cümle kurmada eksiklik	24
		4.3.7. Öğrenme güçlüğü	18
		4.3.8.Alan derslerini anlayamama	24
		4.3.9. Seviyenin düşük olması	31
		4.3.10.Başarısızlık döngüsüne girme	25
	4. Sınıf	4.4.1.Kelime eksikliği	23
		4.4.2.Derslere ilişkin olumsuz algı gelişmesi	30
		4.4.3.Dil laboratuvarının olmaması	22
		4.4.4.Edebiyata geçilememesi	19
		4.4.5.Motivasyon düşüklüğü	17
		4.4.6.Bölüme adaptasyon güçlüğü	26
4.4.7.Eksik olarak mezun olma		14	
4.4.8.Cümle kurmada yetersizlik		19	
4.4.9.Almanca öğrenmeden mezun olma		27	
4.4.10.Dersleri olumsuz etkilemesi		26	
4.4.11.Temel Almanca almadan alan derslerine başlamak		13	
4.4.12.Sınıf ilerledikçe konuların daha da anlaşılmasız olması		27	

Katılımcılara diğer bir soruda hazırlık eğitiminin olmamasının alan derslerindeki başarılarını nasıl etkilediği sorulmuştur. 1. sınıf öğrencileri dinleme, konuşma, okuma ve yazmanın olmaması, bölüme adapte olamama, telaffuzda ve dilbilgisinde problem yaşama, derslerden verim alamama, alan derslerini anlayamama, alan derslerine tam olarak geçememe, dersten başarısız olma, motivasyon düşüklüğü, derse aktif katılım olmaması, özgüven ve kelime eksikliği yaşama şeklinde olumsuzlukları ifade etmişlerdir. Hazırlık eğitiminin olmamasının dilbilgisi, telaffuz ve dil becerilerinin edinimini gerçekleştirememesi olmak üzere bilişsel;

bölüme uyum sağlayamama, özgüven eksikliği yaşama üzere de duyuşsal birçok olumsuz etkisi belirtilmiştir.

2. sınıf öğrencileri öğrenme hızının düşük olması, konuların üstünkörü işlenmesi, 4 yılın yetersiz olması, bölüme adapte olamama, dilbilgisi eksikliğinin yaşanması, konu eksikliklerinin olması, konuların zor anlaşılması, Almancanın gelişmemesi, motivasyon düşüklüğü, önyargının olması, dersleri geçememe, telaffuz hataları, okumada güçlük çekme, dersleri anlamada güçlük çekmek üzere çok çeşitli olumsuz görüş bildirmişlerdir. Hazırlık eğitiminin olmamasına bağlı olarak temel seviyede Almanca bilgisine sahip olmadan bölüme başlandığı için öğrenciler öğrenme hızlarının düşük olduğunu, dört yıllık bir eğitimin hem Almanca hem de alan bilgisini almak için yeterli olmadığını ifade etmişlerdir.

3. sınıf öğrencileri hazırlık eğitimi almadıkları için adaptasyon sorunu, sınıf tekrarının yapılması, Almanca kendini ifade edememe, kelime eksikliği, telaffuz hataları, cümle kurmada eksiklik, öğrenme güçlüğü, alan derslerini anlayamama, seviyenin düşük olması, başarısızlık döngüsüne girme gibi çok çeşitli sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler sene ilerledikçe sınıf atlamaları gerekirken derslerini geçememelerine bağlı olarak sınıf tekrarı yapmak zorunda kalarak başarısızlık döngüsüne girmişlerdir.

4. sınıf öğrencileri kelime eksikliği, derslere ilişkin olumsuz algı gelişmesi, dil laboratuvarının olmaması, edebiyata geçilememesi, motivasyon düşüklüğü, bölüme adaptasyon güçlüğü, eksik olarak mezun olma, cümle kurmada yetersizlik, Almanca öğrenmeden mezun olma, temel Almanca almadan alan derslerine başlamak, sınıf ilerledikçe konuların daha da anlaşılmaz olması gibi olumsuzlukları hazırlık eğitiminin olmamasına bağlı olarak yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ders adı fark etmeksizin genel olarak tüm derslerde öncelikle hazırlıkta verilmesi gereken temel Almanca konularının anlatılmasına bağlı olarak Alman edebiyatı, Alman kültürü, metin analizi ve yorumu gibi alan derslerine giriş dahi yapılamadığı, dolayısıyla eksik öğrenme çıktıları ile mezun olunduğu belirtilmiştir. Öğrencilerin söz konusu görüşleri aşağıda örnek olarak verilmiştir.

K4: "Fırat üniversitesi zaten dil bölümü açısından oldukça eksik. Gerek konuşma ve dinleme yapabilmemiz için gerekli sınıftan ve materyallerin olmamasıyla. Bizler de daha öncesinde hiç Almanca görmediğimiz için oldukça zorlandık. En azından hazırlık eğitimi verilerek eldeki imkanlar dahilinde öğrencilerin daha da iyi yerlere gelmesine olanak sağlanabilirdi."

K4: "Alan derslerimizi çok kötü etkiledi 2. sınıftan itibaren Alman edebiyatına geçiş yapmamız gerekirken hazırlık eğitimi görmediğimizden edebiyata geçemedik. Tüm dersler dilbilgisi ağırlıklı olarak işlendi."

K4: "Hazırlık almadığımız için Almanca başlangıçta çok zor geldi ve derslerde başarılı olamadık, bu duygu bizi olumsuz etkiledi. Farklı üniversitelerde hazırlık eğitimi almış arkadaşlarımızın bizden açık ara daha çok donanımlı olduklarını görmek çok üzücü."

K4: "Hazırlık eğitimi olmadığı için alan derslerine bir anda başladığımız için derslere adapte olmakta ve anlamakta zorluk yaşıyoruz".

K4: "Hazırlık eğitimi olmadığı için cümle oluşturma ve çeviri ve edebi bir metin okurken zorlanıyoruz. 1. sınıfta dilbilgisi derslerini yeterince işlemediğimiz için cümle oluşturmada 4. Sınıf olsak da çok sıkıntı yaşıyoruz."

K4: Hazırlık eğitimi almadığımız için temel düzeyde Almanca öğrenemedik bu da derslerin içine bodoslama girmemize sebep oldu. Hemen Alman edebiyatına geçmek oldukça zor oldu. Çünkü daha temel seviyede dili bile anlamadan hemen edebiyat ve Alman kültür tarihine geçmek doğru değil. Eğer hazırlık eğitimi almış olsaydık başarının temellerini oluşturabilirdik."

K4: Hazırlık eğitimi almadığım için öncelikle 1. Sınıf derslerimde çok başarısızdım. Sınıf ilerledikçe hocaların anlattığı Almanca gramer yapısı ile konular daha da anlaşılmaz hale geldi."

K4: "Hazırlık eğitimi almadan direkt bir şekilde Alman edebiyatı, tarihi ve kültürüyle tanıştık ve çok zorlandık. Temel atmadan bina yapmak gibi oldu."

K3: "Temel Almanca eğitimi tamamlanmadan direkt olarak filoloji derslerini görmek tabiri caizse sudan çıkmış balığa dönmek ile eşdeğerdir. Öğrenci temel materyali almaya çalışırken zaten ilk sene hatta ikinci sene yarılanmış oluyor bundan mütevellit adaptasyon sorunu yaşıyor ve eğitim süreci fevkalade aksamış oluyor."

K3: "1. sınıftan itibaren her hocamız bize bir şey öğretmeye çalışmasına rağmen konular çok karmaşık bir şekilde işlendi ve çok hızlı ilerledik. Bütün dilbilgisi konularının neredeyse tamamını bir döneme sığdırdık. Bu nedenle Almanca mı ilerletmek için 2. Sınıfı tekrar etmeye karar verdim. Hazırlık eğitimi olsaydı

Almanca'yı daha iyi öğrenirdim.”

K3: “Hazırlık olmaması derslerdeki başarıyı çok olumsuz etkiledi. Temel olmadan Alman edebiyatı derslerine geçtim. Ve bu dersleri anlamak için belli bir seviyede Almanca bilgim olmadığı için başarısız oldum.”

K3: “Hazırlık eğitiminin verilmemesi öğrencileri bilerek başarısızlığa itmek demektir.”

K3: “İngilizce sınavı ile bu bölüme gelmiş olmak zaten bir dezavantajdır. Üstelik hazırlık eğitimi almadan bölüme başlamak daha da olumsuz bir durumdur.”

K2: “Üniversite sınavına İngilizceden girdiğimiz için Almanca'ya dair hiç alt yapımız yok. Bu nedenle öğrenme ve anlama hızımız oldukça düşük. Bu durum ise derslerde başarısız olmamıza neden olmaktadır.”

K2: “Daha hızlı ve üstünkörü işlendiği için konular, dersler zorlaştıkça anlaşılması ve öğrenilmesi daha zor bir hal alıyor.”

K2: “3. Sınıfta edebiyata geçileceği için 1 ve 2. Sınıfta belli bir seviyeye Almanca'ya sahip olmamız gerekiyor. Hazırlık eğitimi alsaydık A1 seviyesini tamalayıp 1 ve 2. Sınıfta diğer dil seviyelerini hallederdik. Ama şuan 2. sınıfın sonunda olmamıza rağmen hocalar hala A1 seviyesini tamamlamaya çalışıyor. Bu nedenle bir ilerleme kaydedemiyoruz.”

K2: “Hazırlıkta temel alan konuları görüp ilerleyen zamanlarda da kendimizi geliştirme olanağı elde edebilirdik. Buna ek olarak pratik yapma, telaffuz geliştirme vb. geliştirmemiz gereken şeyleri en başından alıp sonrasında üstüne koyabilirdik.”

K2: “Telaffuz açısından çok zorlanıyoruz. Bu yüzden telaffuzumuz kötü. Konuşma dersinde yada herhangi bir derste bir şey okurken zorlanıyoruz. Diğer derslerde akademik bir çalışma yapmak için Almanca'yı yeterli değil. Temelimiz olmadığı için konuların seviyesi artıkça anlamada sorun yaşıyoruz.”

K2: “Hazırlık sınıfı olsaydı o seviyeye göre ders işlenirdi. Sıfırdan başlanıp ders işlenir böylece 1. Sınıf dersleri, konuları için bir hazırlığımız olurdu. Şimdiki gibi yetersiz olmazdık. Hazırlık olmadığı için 1. Sınıfın hazırlık gibi olmasını bekliyoruz ama öylede olmuyor. Bu yüzden 4 yıl yetmiyor.”

K2: “Üniversiteye başlarken bir adaptasyon sürecine ihtiyaç duyuyoruz. Bölüme alışma sürecinde motive edici unsurlar olmalı. Ama direkt alan derslerine başlamak dil bilmeden bölüme alışmayı zorlaştırdı. Hazırlık eğitimi olsaydı pratik ve alıştırmalarla bölüme kolayca adapte olup ilerleyen yıllar için hevesli olabilirdik.”

K1: “Hazırlık eğitiminin olmaması derslerde gereken anlama, okuma ve konuşma yönünden bizi çok zorlamaktadır. Eğer hazırlık eğitimi olsaydı okuduğumuzu anlayabilirdik, konuşulabilir ve konuşulanı anlayabilirdik ama bu durumda bunu yapamıyoruz maalesef.”

K1: “1. Sınıftayız ama Almanca bilmiyoruz ki alan derslerini anlayabilelim. 1. sınıfı hazırlık gibi kullanmak yerine hazırlık sınıfı açılmalıdır.”

K1: “Hazırlık eğitiminin olmaması nedeniyle teoride olan derslerimizden ziyade aslında hazırlık sınıfında öğrenmemiz gereken konuları işleyerek müfredattan geride kalıyoruz.”

K1: “Henüz cümle kurmayı bilemezken hatta Alman harflerini dahi tanımadan doğrudan derslere dahil olmak ders başarısını doğrudan zaten olumsuz etkilemektedir.”

K1: “Bölüme geldiğimde az da olsa Almanya geçmişi olanları görünce hiçbir şey yapamayacağım endişesi sarıyor. Sıfırdan gelip 1. sınıfın ağır derslerine tabi tutulmamız dersten verim alamayacağımı, bölümü bitiremeyeceğimi ve sınavdan geçemeyeceğimi düşündürüyor. Seviye farkı yüzünden hocalarımız da zorda kalıp neyi kime göre anlatacağı konusunda sorun yaşıyor.”

K1: “Derslere katılım konusunda sıkıntı yaşıyorum. Hazırlık eğitimi almadığım için bölümün zorluk seviyesi artmaktadır. Bölümde başarılı olma konusunda özgüven eksikliğine neden oluyor.”

K1: “Hiçbir şekilde temelim olmadığı için hocaların kurduğu cümleleri ve kelimeleri kendileri açıklamadıkları sürece anlamıyorum. Dolayısıyla çoğu zaman derse boş gidip boş çıkıyorum. Bu da bana hem psikolojikmen hem de sınavlarda bana aşırı büyük bir zorluk çıkarıyor.”

Diğer bir soruda hazırlık eğitiminin olmamasının olumlu yanlarına ilişkin katılımcıların görüşleri alınmıştır. Tablodan da anlaşıldığı gibi 1. sınıflardan 33; 2. sınıflardan 28; 3. sınıflardan 27; 4. sınıflardan 28 olmak üzere katılımcıların toplam 116'sı hazırlık eğitiminin olumlu hiçbir yönünün olmadığını ifade ederken; 26 kişi ise bir yıl erken mezun olabilme şansı olması nedeniyle hazırlık eğitiminin olmamasını olumlu bir durum olarak değerlendirmişlerdir. Örnek olarak katılımcıların görüşlerine aşağıda yer verilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Hazırlık eğitimi olmamasının olumlu yönleri

Tema	Sınıf Düzeyi	Kategoriler	f
TEMA 5 Hazırlık eğitimi olmamasının olumlu yönleri	1. Sınıf	5.1.1. Zaman kazandırma	14
		5.1.2. Yok	33
	2. Sınıf	5.2.1. Dört yılda lisansı bitirme	28
		5.2.2. Yok	3
	3. Sınıf	5.3.1. Zaman kaybetmeme	27
		5.3.2. Yok	3
	4. Sınıf	5.4.1. Dört yılda mezun olma	5
		5.4.2. Yok	28

K1: “Hazırlık eğitimi alsaydık Almanca bilmeden derslere başlamak zorunda kalmazdık. Türkiye’de 13 üniversitede var bu bölüm, hepsinde hazırlık varken neden sadece Fırat Üniversitesinde yok anlamıyorum.”

K1: “İngiliz dili ve edebiyatı bölümündeki öğrenciler İngilizceyle bölüme alınmalarına rağmen hazırlık eğitimi alıyorlar ama biz alamıyoruz. Dil bölümü okumak isteyen tüm öğrencilerin hazırlık okumasını çok gerekli ve önemli buluyorum.”

K1: “Hazırlık eğitimi almamamın bana göre herhangi bir olumlu yönü yok, aksine dersleri anlayamıyorum.”

K1: “Bana göre tek olumlu yönü 5 yıl yerine 4 yıl olmasıdır. Onun dışında başka bir olumlu yön bulamıyorum.”

K1: “Hazırlık eğitimi almamanın hiçbir olumlu yönü yok.”

K1: Hiçbir olumlu yönü yok. 1 sene daha okuyup iyi ve kaliteli bir eğitimi tercih ederdim.”

K2: “Bana göre olumlu yönü yok, aksine bütün yönleri olumsuz.”

K2: “Tek olumlu yanı yıl kaybı olmamasıdır.”

K2: “Hiçbir olumlu yanı yok. En azından hazırlıkta birçok temel konuları halledip en azından A1-A2 seviyesiyle kapatıp sınıf atladığımızda da dilimin gelişmesi açısından hızlı ve düzenli bir ilerleme katedebilirdik.”

K2: “Söyleyeceğim şey bir olumlu yön değil ama sene kaybı yaşanmazdı.”

K3: “Eğitim süreci kısaldı tabi buna olumlu denebilirse!!!

K4: “Her yabancı dil bölümünün hazırlık sınıfı zaten olmalı. Alman dilinin yok bu da çok büyük bir eksik. Bambaşka bir dil öğreniyorsun. Hazırlık olmadan yabancı dilin edebiyatını okumanın saçmalığı işte.”

K4: “Bir dili öğrenirken o dile karşı yatkınlığımızın olup olmadığını anlarız. Oyüzden olumlu bir yönü yoktur.”

Diğer bir soruda hazırlık eğitiminin olmamasının olumsuz yönlerinin neler olduğu araştırılmıştır. 1. sınıflar yüzeysel ders aktarımı, edebiyat derslerine geçememe, dersleri anlayamama, telaffuzda güçlük çekme, derse aktif katılamama, bölüme adapte olamama, sınavlardan kötü not alma, ders içeriklerine uygun öğretimin yapılmaması, sınıfta ortak bir seviyenin olmaması, özgüven eksikliğine sebep olması, derslere ilişkin olumsuz tutum gelişmesi, psikolojik olarak zorlaması, dersten verim alamama, Almancanın yapısını anlayamama, okuma, yazmada güçlük çekmek olmak üzere çok sayıda olumsuz görüş belirtmişlerdir. Bu görüşlere ilişkin direkt açıklamalar aşağıda verilmiştir (Tablo 7).

K1: “Sıfır Almanca bilgisi ile Alman dili ve edebiyatı bölümüne başladık. Ve edebiyat dersleri görmemiz gereken ilk senemizi dili öğrenmeyle harcıyoruz. İlk sene temel Almancaya harcadığı için bölüm dersleri tam olarak alınmıyor. Ayrıca okuma, yazma ve konuşma konusunda yeterli altyapı oluşmuyor.”

K1: “Hazırlık eğitimi almadan gelen öğrencilerle dersin işleyişi ve içeriği çok düşük seviyelerde oluyor. Bu durum bilen öğrencilerin sıkılmasına, körelmesine sebebiyet veriyor.”

K1: “ Hazırlık olmadan 1. sınıftan başladım. Ama temelim olmadığı için derste aktif olamıyorum. Maalesef alt yapı olmadan ileri seviyeyi görmek çok mantıksız.”

K1: “Müfredata konulan çoğu dersin öğrencilerin seviyelerinin karma düzeyde olması sebebiyle hakkını vererek işlenmediğini düşünüyorum.”

K1: “Derslerde çoğu kelimeyi ve cümleyi anlayamıyorum. Öğretmenlerimiz de biz öğrencilere çevirmenlik yapmaktan ders anlatamıyor.”

K1. “Alan derslerinde dile ilişkin temel konular işlenerek eksikliklerin giderilmesine çalışılıyor. Homojen bir

sınıf olmadığı için dilin öğrenilmesinde (ayrıca öğretmenler için) oluyor.”

K1: “Almanca gibi zor bir dil için doğrudan eğitime tabi tutulmak sadece sınavlar için değil derse karşı olumsuz tutum geliştirmemize de neden olmaktadır. Hazırlığın olmaması ders konusunda hem de psikolojik olarak bizleri çok zorluyor”

Tablo 7. Hazırlık eğitimi olmamasının olumsuz yönleri

Tema	Sınıf Düzeyi	Kategoriler	f	
TEMA 6 Hazırlık eğitimi olmamasının olumsuz yönleri	1. Sınıf	6.1.1.Yüzeysel ders aktarımı	14	
		6.1.2.Edebiyat derslerine geçememe	33	
		6.1.3.Dersleri anlayamama	28	
		6.1.4.Telaffuzda güçlük çekme	17	
		6.1.5.Derse aktif katılmama	23	
		6.1.6.Bölüme adapte olamama	26	
		6.1.7.Sınavlardan kötü not alma	19	
		6.1.8. içeriklere uygun öğretimin yapılmaması	17	
		6.1.9.Sınıfta ortak bir seviyenin olmaması	23	
		6.1.10.Özgüven eksikliğine sebep olması	26	
		6.1.11.Derslere ilişkin olumsuz tutum gelişmesi	29	
		6.1.12.Psikolojik olarak zorlaması	28	
		6.1.13.Dersten verim alamama	21	
		6.1.14.Almancanın yapısını anlayamama	18	
		6.1.15.Okuma, yazmada güçlük	15	
	2. Sınıf	6.2.1.Sınıf atladıkça daha da zorlanma	25	
		6.2.2.Kendini yetersiz hissetme	21	
		6.2.3. Diğer üniversitedekilerden daha seviyede mezun olmak	26	
		6.2.4.Akademik eksiklik	25	
		6.2.5.Verim alamama	18	
		6.2.6.Bölüme adapte olamama	28	
		6.2.7.Sağlam bir alt yapı oluşturamama	20	
		6.2.8.Alan derslerinde zorluk çekmek	17	
		6.2.9.Gramerde zorlanma	13	
		6.2.10.Başarısız olma	18	
		3. Sınıf	6.3.1 Yazma ve konuşmada zorlanma	3
			6.3.2.Başarısız olma	27
			6.3.3.Plansız bir bilgi aktarımı	18
			6.3.4.Öğrenci seviyesiyle uyumsuzluk	15
			6.3.5.Ön yargılı olmak	28
6.3.6.Almancanın gelişmemesi	13			
6.3.7.Dört beceride sıkıntı yaşamak	26			
6.3.8.Çok eksik bilgi ile mezun olmak	28			
6.3.9.Derslere ilginin azalması	24			
4. Sınıf	6.3.10.Adaptasyon sorunu yaşama	25		
	6.4.1Dört beceride yetersiz olma	14		
	6.4.2.Adaptasyon sorunu yaşama	17		
	6.4.3.Almanca dilbilgisini bilmeme	28		
	6.4.4.Dönem uzatmak	24		
	6.4.5.Derslerde çok zorlanma	25		
	6.4.6.Özel ders almak zorunda kalmak	26		
	6.4.7.Niteliksiz eğitim almak	23		
	6.4.8.Başarısızlığa sebep olma	21		
	6.4.9.Derslerin verimsiz geçmesi	29		

2. sınıflar sınıf atladıkça daha da zorlanma, kendini yetersiz hissetme, diğer üniversitedekilerden daha düşük seviyede mezun olmak, akademik eksiklik, verim alamama, bölüme adapte olamama, sağlam bir alt yapı oluşturamama, alan derslerinde zorluk çekmek, gramerde zorlanma, başarısız olmak üzere hazırlık eğitiminin olmamasının çeşitli olumsuz yönlerini belirtmişlerdir (Tablo 8). Aşağıda bazı katılımcıların görüşleri örnek olarak verilmiştir.

K2: “Sınıf atladıkça temelde çok eksikimiz olduğunu fark ediyoruz. Konular zaman olmadığı için hızlıca işleniyor ve bu sebeple temel zayıf kalıyor.”

K2: "Hazırlık almadığımızdan dolayı konuşma, okuma, yazma gibi becerilerimiz çok gelişmediği için ileri sınıflarda eksiklikler oluşuyor ve toparlayamıyoruz."

K2: "Hazırlık olmadığı için temel konulara hakim değiliz. 2. sınıfa geçince daha çok eksikliğini hissettik. İngilizce çıkışlı olduğumuz için Almancaya dair pek bir bilgimiz yok."

K2: "Diğer üniversitelerde aynı bölümü okuyan arkadaşlarımızla aynı zamanda rakip halindeyiz. Bu nedenle rakiplerimiz bizden çok daha gelişim gösterip dil seviyelerini bizden daha çok artırıyor."

K2: "Almaca bilgi birikimim olsaydı kendimi bölüme daha kolay adapte ederdim."

3. sınıflar yazma ve konuşmada zorlanma, başarısız olma, plansız bir bilgi aktarımı, öğrenci seviyesi ile dersler arasında uyumsuzluk olması, ön yargılı olmak, Almancanın gelişmemesi, dört beceride sıkıntı yaşamak, çok eksik bilgi ile mezun olmak, derslere ilginin azalması, adaptasyon sorunu yaşama gibi olumsuzlukları hazırlık eğitimi almadıklarına bağlı olarak yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu görüşlere ilişkin öğrenci ifadeleri direkt olarak aşağıda verilmiştir.

K3: "Hazırlık eğitimi olsaydı bir hoca sırayla bütün konuları 1 yılda anlatır bizde sindirerek Almanca öğrenirdik. Ama her hoca birkaç konuyu anlatınca yani bütün hocalar dilbilgisinin farklı konularını gün içinde anlatınca, her gün sindirilemeyecek kadar çok bilgiyle karşılaştığımız için Almancam hep eksik kaldı."

K3: "1. Sınıfta çeviri derslerimiz vardı. Bu tarz derslerde daha Almanca bilmeden çeviri veya metin okuma dersleri yapmak zorunda kaldık, Haliyle başarımız çok düşük oldu."

K3: Sıfırdan bir dil öğrenmek çok zor. Hiçbir ön hazırlık olmadan kendimizi büyük bir girdapta bulduk. Dersleri anlamakta zorlandım. Yersiz bir korkuya kapılıp ön yargılı davrandım."

K3: "Hiçbir şey öğrenmeden 3. Sınıf oldum ve boş mezun olacam."

4.sınıf öğrencileri hazırlık eğitiminin olumsuz yansımalarını dört beceride yetersiz olma, adaptasyon sorunu yaşama, Almanca dilbilgisini bilmeme, dönem uzatmak, derslerde çok zorlanma, özel ders almak zorunda kalmak, niteliksiz eğitim almak, başarısızlığa sebep olma, derslerin verimsiz geçmesi olarak ifade etmişlerdir. Bu görüşlere ilişkin direkt açıklamalar aşağıda verilmiştir.

K4: "Çoğu kişi sınıfı geçmesine rağmen 4. sınıflar dahi kimse Almanca konuşamıyor."

K4: "Eksikliğimizi gidermek için dışarıdan alınan eğitimlerle gereksiz masraf yapmak zorunda kaldık."

K4: "Hazırlık olmadığı için niteliksiz ve plansız bir şekilde eğitim almak zorunda kaldık. Her hoca...."

K4: "Bu bölüme 1-0 yenik başlamış olmak en büyük olumsuzluğu. Öncelikle öğrenciler daha önce hiç Almanca eğitim almadığı için direkt 1. Sınıftan başlamak şok etkisi yaratıyor. Hem hocalar konuları aktaramıyor hem de biz konuları anlamakta sorun yaşıyoruz."

Tablo 8. Hazırlık eğitiminin olmaması nedeniyle eksikliklerin olması

Tema	Sınıf Düzeyi	Kategoriler	f
TEMA 7 Hazırlık eğitiminin olmaması nedeniyle eksikliklerin olması	1. Sınıf	7.1.1. Evet	39
		7.1.2. Hayır	8
	2. Sınıf	7.2.1. Evet	31
		7.2.2. Hayır	1
	3. Sınıf	7.3.1. Evet	26
		7.3.2. Hayır	4
	4. Sınıf	7.4.1. Evet	31
		7.4.2. Hayır	2

Katılımcılar hazırlık eğitiminin olmaması nedeniyle öğrenim gördükleri programa ilişkin eksikliklerinin olduğunu belirtmişlerdir. 127 öğrenci hazırlık eğitimi almadıkları için Almanca bilgilerinde eksiklikleri olduğunu belirtirken; 15 öğrenci ise hazırlık eğitiminin olmamasının alan bilgisi eksikliğine neden olmadığını dile getirmişlerdir. Bu durum ise söz konusu 15 öğrenci arasında Almanya'da doğup büyüyen öğrencilerin olmasıyla açıklanabilir (Tablo 9).

Tablo 9. Hazırlık eğitiminin alınmamasının öğrencilerin kendi olanakları ile telafi etmesi

Tema	Sınıf Düzeyi	Kategoriler	f
TEMA 8 Hazırlık eğitiminin alınmamasının öğrencilerin kendi olanakları ile telafi etmesi	1. Sınıf	8.1.1. Evet	35
		8.1.2. Hayır	12
	2. Sınıf	8.2.1. Evet	22
		8.2.2. Hayır	10
	3. Sınıf	8.3.1. Evet	19
		8.3.2. Hayır	11
	4. Sınıf	8.4.1. Evet	26
		8.4.2. Hayır	7

102 katılımcı hazırlık eğitiminin lisans programında olmamasını sahip oldukları olanaklar ile telafi ettiklerini belirtirken; 40 katılımcı ise bu eksiklikleri herhangi bir şekilde telafi etmediklerini ifade etmişlerdir (Tablo 10).

Tablo 10. Hazırlık eğitimi eksikliğini telafi etme

Tema	Kategoriler	f
TEMA 9 Hazırlık eğitimi eksikliğini telafi etme	9.1. Bireysel çalışma	109
	9.2. Özel kurs	9
	9.3. Özel bireysel ders	5
	9.4. Dijital materyal	81
	9.5. Yok	53

Katılımcılar hazırlık eğitimi eksikliğini kendi olanakları çerçevesinde telafi etmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan 109 öğrenci bireysel çalışarak, 9'u özel kursa giderek, 5'i özel ders alarak, 81'i dijital materyal kullanarak, 6 katılımcı ise öğretim sürecini destekleyecek herhangi bir etkinlik yapmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 11).

Tablo 11. Sınıf atladıkça hazırlık eğitimi eksikliğini daha fazla hissedilmesi

Tema	Sınıf Düzeyi	Kategoriler	f
TEMA 10 Sınıf atladıkça hazırlık eğitiminin eksikliğini daha fazla hissedilmesi	1. Sınıf	10.1.1. Evet	36
		10.1.2. Hayır	11
	2. Sınıf	10.2.1. Evet	30
		10.2.2. Hayır	2
	3. Sınıf	10.3.1. Evet	26
		10.3.2. Hayır	4
	4. Sınıf	10.4.1. Evet	29
		10.4.2. Hayır	4

121 katılımcı sınıf atladıkça hazırlık eğitimi eksikliklerini daha fazla yaşadıklarını belirtirken; 21 öğrenci ise sınıf atladıkça herhangi bir eksiklik yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Tablodan da anlaşıldığı gibi üst sınıflara geçtikçe hazırlık eğitiminden kaynaklanan akademik eksikliklerin daha fazla yaşandığı anlaşılmaktadır.

7. Sonuç

Fırat Üniversitesi Alman dili ve edebiyatı bölümünde hazırlık eğitiminin olmamasının olumlu ve olumsuz yönlerinin araştırıldığı bu çalışmada hazırlık eğitimi eksikliğini birçok olumsuz etkisi verilerle saptanmıştır. Hazırlık sınıfı olan programlarda bile hem öğretim elemanları hem öğrenciler Almanca dersleri izleme konusunda sorun yaşarken (bkz. Aksöz, Serindağ ve Balcı, 2006; Serindağ, Aksöz ve Balcı, 2006)

araştırmaya konu olan üniversitede hazırlık eğitiminin olmamasının dilbilgisi, telaffuz, dil becerileri, alan derslerini, kelime haznesi, sınıf geçmeyi, edebiyat derslerini etkileyerek bilişsel yönde öğrencileri olumsuz etkilediği; bunun yanı sıra bölüme uyum sağlayamama, özgüven eksikliği yaşama, motivasyon düşüklüğü, önyargının oluşması, başarısızlık duygusu yaşama olmak üzere duyuşsal birçok olumsuz etkisi de vurgulanmıştır.

1.sınıf öğrencilerinden 35 kişi hazırlık eğitimi almak istediklerini belirtirken; 12 öğrenci ise istemediklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin büyük bir bölümü hazırlık eğitimi almak isterken; küçük bir oran olan % 5,64'lük bir bölümü ise hazırlık eğitiminin gerekli olmadığını belirtmişlerdir. % 5,64'lük oranda yer alan 12 öğrenciden 8'i ise Almanya'da doğup uzun süre Almanya'da yaşadıkları için dil edinimlerini hedef dilin konuşulduğu ülkede tamamlayan ve iyi derecede yabancı dil bilgisine sahip olan öğrencilerdir. Dolayısıyla bu öğrencilerin hazırlık eğitimi almak istememeleri sahip oldukları yabancı dil bilgileri ile açıklanabilir. 35 öğrenci ise hem lisans programına İngilizce puanıyla girdikleri hem de temel seviyede dahi Almanca bilgisine sahip olmadıkları için hazırlık eğitimi alma yönünde olumlu görüş belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan 122 öğrenci hazırlık eğitimi almak isterken; 20 öğrenci ise istememektedir. Sınıflar bağlamında elde edilen verilere göre sınıf düzeyi ilerledikçe hazırlık eğitimine duyulan ihtiyacın daha da artmasına bağlı olarak hazırlık eğitimi almak isteyen öğrencilerin sayısında artış gözlenmiştir.

Diğer bir soruda katılımcıların hazırlık eğitiminin olmamasının avantajlı veya dezavantajlı olma durumuna ilişkin görüşleri alınmıştır. 116 öğrenci hazırlık eğitiminin olmamasını dezavantajlı bir durum olarak görürken; 26 kişi ise avantajlı bir durum olarak değerlendirmiştir. İkinci, üçüncü ve dördüncü sınıfların büyük bir bölümü bu konuda olumsuz görüş belirtmiştir. Olumsuz görüş belirtmelerinin sebepleri ise söz konusu lisans programında sınıf atladıkça alan derslerinin çeşitlilik göstermesi ve ders içeriklerinin daha da kapsamlı hale gelmesine bağlı olarak derslerde başarılı olabilmek için iyi bir Almanca bilgisine sahip olmak gerektiği, ancak öğrencilerin Almanca seviyelerinin ise ders içeriklerini kavrayabilecek düzeyde olmamasıdır. 1. sınıf öğrencilerinin 2., 3., ve 4. sınıf öğrencilerine kıyasla hazırlık eğitiminin olmamasını daha az dezavantajlı buldukları anlaşılmaktadır. Bu durum ise birinci sınıf ders içeriklerinin diğer sınıf düzeylerine kıyasla göreceli olarak daha anlaşılır olması ve öğretim elemanlarının da öğrencilerin Almanca yerine İngilizce bilgileriyle lisans programına başladıkları göz önünde bulundurularak lisans programının öğrenme kazanımlarının ve ders içeriklerinin daha basit düzeyde öğrencilere aktarımının yapılmasına özen göstermesi ile açıklanabilir.

Hazırlık eğitiminin olmamasının akademik başarıya etkisinin olup olmadığına ilişkin görüşlerin elde edildiği verilerden öğrencilerin büyük bir bölümünün hazırlık eğitiminin olmamasının alan derslerindeki başarıyı olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin çok küçük bir bölümünü oluşturan 19 öğrencinin deneyimlerine göre ise hazırlık eğitiminin lisans programında olmamasının alan derslerindeki başarıya etkisi söz konusu değildir. Bu durum, bu yönde görüş bildiren öğrencilerin kendi imkânları ile hazırlık eksikliğini telafi ediyor olabilmeleri ve bireysel çalışmayla öğretim sürecini desteklemeleri ile açıklanabilir.

Katılımcılara diğer bir soruda hazırlık eğitiminin olmamasının alan derslerindeki başarılarını nasıl etkilediği sorulmuştur. Hazırlık eğitiminin olmamasının dilbilgisi, telaffuz ve dil becerilerinin edinimini gerçekleştirememesi, derslerden verim alamama, alan derslerini anlayamama, kelime haznesinin gelişmemesi, sınıf tekrarının yapılması, Almanca kendini ifade edememe, cümle kurmada eksiklik, öğrenme güçlüğü, edebiyata geçilememesi, Almanca öğrenmeden mezun olmak üzere bilişsel; bölüme uyum sağlayamama, özgüven eksikliği yaşama, motivasyon düşüklüğü, önyargının gelişmesi, başarısızlık duygusu yaşama, olmak üzere duyuşsal birçok olumsuz etkisi belirtilmiştir. Öğrenciler, hazırlık eğitimi olmadığı için temel seviyede Almanca bilgisine sahip olmadan bölüme başlamak durumunda kalmalarına bağlı olarak öğrenme hızlarının düşük olduğunu, dört yıllık bir eğitimin hem Almanca hem de alan bilgisini almak için yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Sene ilerledikçe sınıf atlamaları gerekirken derslerini geçememelerine bağlı olarak sınıf tekrarı yapmak zorunda kalarak başarısızlık döngüsüne girmişlerdir. Ders adı fark etmeksizin genel olarak tüm derslerde öncelikle hazırlıkta verilmesi gereken temel Almanca konularının anlatılmasına bağlı olarak Alman edebiyatı, Alman kültürü, metin analizi ve yorumu gibi alan derslerine giriş dahi yapılmadığı dolayısıyla eksik öğrenme çıktıları ile mezun olunduğu anlaşılmaktadır.

116 öğrenci hazırlık eğitiminin olumlu hiçbir yönünün olmadığını belirtirken; 26 kişi ise bir yıl daha erken mezun olabilmek şansını elde ettikleri için hazırlık eğitiminin olmamasını olumlu bir durum olarak

değerlendirmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcılar hazırlık eğitiminin olmamasının birçok olumsuzluklara neden olduğunu, eğitim ve öğretim sürecinin başarılı olmasına engel bir durum olduğunu belirtmişlerdir. Bu olumsuzlukları telaffuzda güçlük çekme, derse aktif katılamama, bölüme adapte olamama, sınavlardan kötü not alma, ders içeriklerine uygun öğretimin yapılmaması, sınıfta ortak bir seviyenin olmaması, özgüven eksikliğine sebep olması, sınıf atladıkça daha da zorlanma, kendini yetersiz hissetme, diğer üniversitelerde öğrenim gören arkadaşlarına göre çok fazla eksik bilgilerinin olması, öğrenci seviyesi ile dersler arasında uyumsuzluk olması, ön yargılı olmak, Almancanın gelişmemesi, dört beceride sıkıntı yaşamak, çok eksik bilgi ile mezun olmak, dönem uzatmak, özel ders almak zorunda kalmak biçiminde ifade etmişlerdir. Yukarıda dikkat çeken olumsuzluklardan biri de mezun durumunda olan 4. sınıfların öğretimlerinin son döneminde dahi gerek yabancı dil bilgisi, gerekse de alan bilgisi konusunda çok fazla eksik bilgi ile mezun olmak durumunda kalmalarıdır. Bu durum ise yabancı dil öğretiminde hedeflenen başarıya ulaşamamış ülkemiz (Aktaş, 2005; Balcı, 1997; Bayraktaroğlu, 2015; Uslu, 2006) ve gelecek nesil için yabancı dil öğretiminde çok sayıda problemi beraberinde getirebilmektedir.

Elde edilen verilerden öğrencilerin hazırlık eğitimi almamalarını bireysel çalışma, özel kurs, özel bireysel ders, dijital materyallerle destekledikleri anlaşılmıştır. Katılımcılar hazırlık eğitiminin olmaması nedeniyle öğrenim gördükleri programa ilişkin eksikliklerinin olduğunu belirtmişlerdir. 127 öğrenci hazırlık eğitimi almadıkları için Almanca bilgilerinde eksiklikleri olduğunu; 15 öğrenci ise hazırlık eğitiminin olmamasının alan bilgisi eksikliğine neden olmadığını dile getirmişlerdir. Hâlbuki dili iyi kullanıp aktarabilen yetkin öğretmenlerin yetişmesi için bu bölümlerde alan derslerinin titizlikle öğrenciye aktarılması gerekmektedir (Yalçın, 2020: 378). 102 katılımcı hazırlık eğitiminin lisans programında olmamasını sahip oldukları olanaklar ile telafi ettiklerini; 40 katılımcı ise bu eksiklikleri herhangi bir şekilde telafi etmediklerini ifade etmişlerdir. Sınıf atladıkça hazırlık eğitiminden kaynaklanan akademik eksikliklerin daha fazla yaşandığı anlaşılmaktadır.

Sonuç itibarıyla bu araştırma ile Fırat Üniversitesi Alman dili ve edebiyatı bölümünde hazırlık eğitiminin olmamasının gerek öğretim elemanlarına gerekse de öğrencilere çok sayıda olumsuz etkilerinin olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda bu çalışmadan elde edilecek veriler bu olumsuz durumu gözler önüne sermek noktasında önemli olup çalışmanın ileride programa hazırlık eğitiminin eklenmesine ön ayak olması amaçlanmıştır.

Kaynaklar

- Aktaş, T. (2005). Yabancı Dil Öğretiminde İletişimsel Yeti. *Journal of Language and Linguistic Studies*, Sayı 1, 89-100.
- Aksöz, A. S., Serindağ, E. ve Balcı, T. (2006). Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Öğrencilerinin ve Öğretim Elemanlarının Öğrenim - Öğretim Süreçlerine ve Değerlendirmeye Yönelik Görüşleri. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1/31, s.14-28.
- Balcı, T. (1997). Das Germanistik-bzw. DaF-Studium in der Türkei. *Informationen Deutsch als Fremdsprache*, 5/24, 621-624.
- Bayraktaroğlu, S. (2015). *Türkiye’de Yabancı Dil Eğitimi*, Ankara: Öğretmen dünyası Yayınevi.
- Creswell, John W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir, Mesut Bütün), 6. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşğın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kartal, Ş. (2021). *Nitel Araştırmanın Desenlenmesi, içinde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Ed. Mustafa Çelebi), Ankara: Pegem Akademi (211-237).
- ÖSYM. (2021). *2021 Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) Kılavuzu*. Ankara: ÖSYM
- Sayın, Ş. (2000): *Germanistik an der Universität Istanbul*. Oralış, Meral (Ed.): Grenzüberschreitungen und Übergänge. İstanbul: Multilingual. 105-114.
- Serindağ, E., Aksöz, A. S. ve Balcı, T. (2006). 1998-1999 Eğitim-Öğretim Yılında Uygulamaya Konulan Öğretmen Yetiştirme Lisans Programlarının Değerlendirilmesi: Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Almanca Öğretmenliği Örneği. *Ç.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1/31, s.1-13.
- Tapan, N. ve Kuruyazıcı, N. (2020). İstanbul Üniversitesi Almanca Bölümlerinin Kuruluşundan Günümüze Gelişim Süreci. *Diyalog Sonderausgabe: 85 Jahre Germanistik in der Türkei*, 223-231.

- Uslu, Z. (2006): Almanca Öğretmenliği Lisans Programına İlişkin Öğrenci Görüşleri Işığında 2006 -2007 Öğretim Yılında Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi: Dicle Üniversitesi Örneği, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(32), 169 -185.
- Yalçın, C. (2020). Almanca öğretmen adaylarının 2018-2019 öğretim yılı lisans programına ilişkin görüşlerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi: Ondokuz Mayıs Üniversitesi örneği. *Turkish Studies - Education*, 15(1), 375-384.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 11. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazarı, Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun tarih 24.01.2023 sayı 13983ve karar 10 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazarı, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazarı kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ DOĞU GRUBU AĞIZLARINDAKİ ALINTI
KELİMELERDE DİL BENZEŞMESİ

Language Convergence in the Words Borrowed in the Dialects of the Eastern Group in Turkey
Turkish

Mesut KÜRÜM¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane, m23kurum@gmail.com, orcid.org/0000-0001-8305-7480.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
31.03.2023
Kabul/Accepted:
22.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1274903

Anahtar Kelimeler

Alıntı kelime, Doğu Grubu
ağızları, dil benzeşmesi,
Türkiye Türkçesi ağızları.

Keywords

Borrowed word, Eastern
Group dialects, language
convergence, Turkish dialects
of Turkey.

ÖZ

Türkiye Türkçesi ağızları, yapısında taşıdığı pek çok dil malzemesiyle Türkçenin henüz açıklığa kavuşturulamamış hususlarının tespitinde temel başvuru kaynaklarıdır. Bu nedenle Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları, özellikle son zamanlarda Türkoloji çalışmalarının en fazla ilgi duyulan alanlarından biri olmuştur. Çalışmalarda Doğu, Batı ve Kuzeydoğu Grubu olmak üzere üç ana ağız grubuna ayrılan Türkiye Türkçesi ağızlarının bu üç ana ağız grubuna ayrılmasında fonetik, morfolojik ve söz varlığı gibi dil unsurlarındaki farklılıklar ölçü alınmış olup bunlardan biri de dil benzeşmesidir. Dil benzeşmesi, ilk yazılı belgelerimizden bugüne kadar Türk dilinin bütün dönemlerinde temel kaide olarak süregelmiştir. Bu durum sadece ölçünlü dilde değil, ağızlarda da kendisini kuvvetli bir şekilde hissettirmektedir. Öyle ki Türkçeye giren ve dil benzeşmesi kuralına aykırı olan alıntı kelimeler, ağızlarda çeşitli nedenlere bağlı olarak yapıcı değişikliğe uğrayıp uyuma girmiştir. Bu uyum, Doğu Grubu ağızlarında çeşitli sebeplere bağlı olarak zaman zaman bozulsa da alıntı kelimelerde genellikle sağlam bir görünüm sergilemektedir. Alıntı kelimelerdeki uyum ise çoğunlukla gerileyici ve ilerleyici benzeştirmeye ünlü incelmeye ve kalınlaşması şeklinde gerçekleşmektedir.

Çalışmada; Kars, Gümüşhane, Erzurum, Erzincan, Elâzığ, Tunceli, Iğdır, Diyarbakır, Bayburt ve Van Gölü Kuzey Havzası ağızları üzerine yapılmış olan akademik çalışmalarda örnekler ve değerlendirmeler esas alınarak alıntı kelimelerin dil benzeşmesi yönünden Doğu Grubu ağızlarındaki görünümü değerlendirilecektir.

ABSTRACT

Turkish dialects of Turkey are one of the main reference sources in determining the issues of Turkish that have not yet been clarified with the many linguistic elements it carries in its structure. For this reason, dialect research in Turkey Turkish has become one of the most interesting fields of Turcology studies, especially in recent years. In the studies, the differences of linguistic elements such as phonetics, morphology and vocabulary are taken into account in the division of Turkish dialects of Turkey, which are divided into three main dialect groups as Eastern, Western and Northeastern Group, and one of them is language convergence. Language convergence has continued as a basic principle in all periods of the Turkish language from our first written documents until today. This situation makes itself felt strongly not only in standard language but also in the dialects. So much so that the borrowed words that enter Turkish and contradict the rule of language convergence have changed in structure and harmonized due to various reasons in the dialects. Although this harmonization sometimes collapses in the Eastern Group dialects due to various reasons, it generally displays a solid appearance in borrowed words. This harmony in the borrowed words is mostly in the form of vowel backness and frontness with regressive and progressive assimilation.

In this study, the appearance of these borrowed words in the Eastern Group dialects in terms of language convergence will be discussed based on the examples and evaluations in the academic studies on Kars, Gümüşhane, Erzurum, Erzincan, Elâzığ, Tunceli, Iğdır, Diyarbakır, Bayburt, and Van Lake North Basin Dialects.

Atf/Citation: Kürüm, M. (2023). Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağızlarındaki Alıntı Kelimelerde Dil Benzeşmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 599-608.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mesut KÜRÜM, m23kurum@gmail.com.

1. Giriş

Ses, şekil, söz dizimi ve vurgu varlığı gibi dilsel unsurları yapılarında taşıyan ağızlar, bir dilin tarihsel gelişim ve değişimini tespit etmede ve doğru yorumlamada önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte ağızlar, pek çok arkaik unsuru bünyesinde barındırması nedeniyle de dil araştırmalarında temel başvuru kaynaklarından biri hâline gelmiştir.

11. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'ya gelen ve yerleşen Oğuzların farklı ağız özellikleri, bu coğrafyada çeşitli ağızların oluşmasındaki nedenlerin başında gelir. Dolayısıyla her ağzın ve ağız bölgesinin birbirinden ayrı ses ve şekil özelliklerinden bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda ağız çalışmalarının temel hedeflerinden biri, farklılıkları ortaya koyarak dildeki değişme ve gelişmeleri takip edebilmektir. Özellikle son dönemlerde ağız araştırmalarının artması ve ağızlarla ilgili akademik çalışmaların yaygınlaşması, Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili pek çok tasnif çalışmasını da beraberinde getirmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili çalışmalar, 19. yüzyılın ortalarına kadar gitmektedir. Başlangıçta yabancı araştırmacılar tarafından çalışılan Türkiye Türkçesi ağızları, bilhassa 1940'tan sonra yerli araştırmacıların da üzerinde yoğunlaştığı alanlardan biri olmuştur. Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan ilk çalışma, Maksimov'a ait olup 1867 yılında yayımlanan *Opit izsledovanij tjurdkih dialektov v Hudavendigare i Karamanii* adlı eserdir. İlk tasnif çalışması ise 1896 yılında yapılmış olup İgnas Kunos'a aittir. Kunos'tan sonra Caferoğlu (1946 ve 1959), Banguoğlu, Hayashi ve Karahan (1996), Nemeth (1946), Hazai (1971), Korkmaz (GBAA, 92) ve Ercilasun (1985) gibi araştırmacılar da ağızlar ile ilgili genel ve bölgesel tasnifler yapmışlardır (Buran, 2011: 42). Bugün bu tasniflerden genel kabul göreni Leylâ Karahan'ın "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" adlı çalışmasındaki tasniftir. Çalışmada Türkiye Türkçesi ağızları fonetik, morfolojik ve söz dizimi özellikleri açısından Doğu, Batı ve Kuzeydoğu Grubu ağızları olmak üzere üç ana ağız grubuna ayrılmıştır (Karahan, 2014: 1-2). Bu ağız gruplarından çalışmamızın esasını oluşturan Doğu Grubu ağızları; ses, şekil ve söz varlığı açısından diğer iki ağız grubundan belirgin şekilde farklılıklar göstermektedir. Farklılardan biri, alıntı kelimelerin dil benzeşmesi bakımından bu ağız grubunda göstermiş olduğu değişimlerdir.

Tarihi seyir içerisinde hem ölçünlü dile hem de ağızlara başta Arapça ve Farsça olmak üzere çeşitli dillerden büyük oranda alıntı kelime girmiştir. Ölçünlü dilde pek değişikliğe uğramazken Türkiye Türkçesi ağızlarında çeşitli hadiseler sonucunda ses ve şekil değişikliğine uğramış hâlleriniyle kullanılan alıntı kelimelerin bazılarının Türkiye Türkçesi ağızlarının tamamında ses yapılarının değiştiği görülmektedir. Doğu Grubu ağızlarında özellikle Arapça ve Farsça alıntı kelimeler, oldukça yaygındır. Ölçünlü dilde asıl şekillerini koruyan bu alıntı kelimeler, Doğu Grubu ağızlarında ilerleyici, gerileyici ve ilerleyici-gerileyici benzeştirmeye genellikle uyuma girmektedirler.

2. İnceleme

2.1. Dil Benzeşmesi

Kaynaklarda "büyük ünlü uyumu", "kalınlık-incelik uyumu" ve "dil benzeşmesi" şeklinde farklı adlarla tanımlanan ses olayı¹, "yalın veya eklerle genişletilmiş bir kelimenin ilk hecesinde kalın veya ince, düz bir ünlü varsa, ondan sonraki hece ünlülerinin de kalın düz veya ince düz olmaları kuralı" şeklinde tanımlanmaktadır (Korkmaz, 2007: 68).

Türkçenin diğer ses olaylarında olduğu gibi dil benzeşmesi bakımından da ilk devirlerden itibaren kendisine has bir sistematiği bulunmaktadır. Muharrem Ergin bu sistematiği, "Türkçede bir kelimedeki ünlülerin tamamı kalın ya da ince olabilir. Bir kelimedede hem kalın hem ince ünlü bulunamaz. Yani bir kökün, bir ekin, kök ve eklerden yapılmış bir kelimenin ünlüleri kalınlık ve incelik bakımından tamamıyla bir uygunluk içindedirler. Dolayısıyla Türkçedeki bütün kelimeler, bütün kökler ve bütün ekler, kalın ve ince olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Köklerle eklerin birleşmesinde önce gelen birliğin yani kökün ünlüleri, sonra gelen birliklerin yani eklerin ünlülerini tayin ederler. Uyum bakımından ekler, tabi olan; kökler, tabi olunan gramer birlikleridir. Bu nedenle Türkçede eklerin kalın ve ince olmak üzere çift şekilleri bulunmaktadır. Aynı ekin kalın bir köke kalın şekli, ince bir köke ince şekli eklenir." şeklinde değerlendirerek Türkçenin uyum dışı kalan istisnalarının ise sayıca fazla olmadığını ve bunların farklı sebeplerle sonradan ortaya çıktığını belirtir (Ergin, 2000: 70-71).

Dil benzeşmesinin bir damak veya ağız boşluğu uyumu olduğunu ifade eden Günay Karaağaç da Ergin ile aynı değerlendirmeyi yapmaktadır. Karaağaç, bu benzeşmenin Türkçe ve akrabası dillerde görülen en temel özelliklerden biri olduğunu vurgular. Ayrıca ünlülerin çıkış yerlerini ölçü alan bir uyum oluşundan bahsederek asıl biçim biriminin ağız boşluğunun ön veya ardında çıkarılan ünlülerden oluşunun bu biçim birime getirilen yapımlık ve çekimlik bağlı birimleri de kendisine benzettiğini ifade eder. Bununla birlikte Türkçenin bu

¹ Farklı ad ve tanımlamalar için bk. Ergin, 2000: 70'de "Kalınlık-İncelik Uyumu"; Banguoğlu, 2007: 79'da "Dil Benzeşmesi"; Gencan, 2007: 75'te "Büyük Ünlü Uyumu"; Karaağaç, 2018: 118'de "Kalınlık-İncelik (Ön-Arka) Uyumu".

özelliğinin yabancı dillerden alınmış sözleri bile büyük ölçüde etkileyecek kadar güçlü olduğunu belirtir (Karaağaç, 2012: 148-149).

Dil benzeşmesi, ilk yazılı belgelerimizden bugüne kadar Türkçenin en sağlam ve temel özelliklerinden biri olarak süregelmiştir. Başka bir ifadeyle Türkçenin en büyük fonetik özelliğini bu genel kaide oluşturmaktadır. Öyle ki Türkçeye giren ve dil benzeşmesi kuralına aykırı olan alıntı kelimeler, benimsedikleri ölçüde benzeşmeye uymuşlardır.

Mecdut Mansuroğlu alıntı kelimelerle ilgili diğer önemli hususu “Türkçeye tam olarak benimsenmediklerinden dolayı uzun ön damak ünlüsünden sonra arka damak ünsüzü bulunan yabancı sözlerde ünlü ile başlayan ekler arka damak, ünsüz ile başlayanlar ise ön damak sırasından olmak eğilimindedir. Ancak Arap harflerini, Arapça ve Farsça kuralları bilmeyerek yetişen genç kuşaklar bu ünlüleri kısaltarak ve arkalarındaki ünsüzleri incelterek söylemek yolu ile arka ve ön damak ses uyumunu burada da uyguladıklarından ilerinin Türkiye Türkçesinde bu istisna kuralı kalkacaktır.” şeklinde değerlendirip *tab kî, tasd kî, tetk kî, zevkî, tab ka, tasd kâ, tetk ka, zevke*; yeni kuşaklarda: *tabiki, tasdiki, tetkiki, zevki, tabike, tasdike, tetkike, zevke* vb. kelimelerle örneklendirmiştir (Mansuroğlu, 1959: 88).

Türkçenin uyum dışı kalan az sayıdaki istisnaları farklı sebeplerle sonradan ortaya çıkmıştır. Örneğin *anne, inanmak, hangi, hani, dahi* gibi Türkçe kelimelerde ve *-yor* ekinin ince ünlülü köklere; *-ki, -ken* eklerinin kalın ünlülü köklere eklenmeleri hâlinde (geliyor, buradaki, olurken vb.) uyuma aykırı durumlarla karşılaşılır. Ancak bu kelimelerde görülen uyumsuzluklar, Türkçede sonradan ortaya çıkmış istisnalardır. Bu tür örneklerdeki ekler de genellikle yenidir ve Türkçenin ses sistemine henüz tam adapte olamadıkları için uyum dışı kalırlar. Bunlardan *anne* kelimesi, *ana* kelimesinin bozulmuş şeklidir; *hangi, hani, dahi* kelimeleri tarihî metinlerde *kanğı, kanı, dahı < dakı < tağı* şeklinde kullanılmaktaydılar; *-yor* eki, *yorır* kelimesinin ekleşmesiyle ortaya çıkmıştır; *-ki* ekinin eskiden, bugün bazı Türkiye Türkçesi ağzlarında olduğu gibi, kalın yani *-kı* biçimi kullanılmaktaydı; *-ken* eki ise sonradan ek durumuna gelmiş olup *iken* kelimesi biçimindeydi (Ergin, 2000: 71).

Günay Karaağaç, dillerde görülen düzensiz ses değişmelerinin, dil kullanıcılarının ve dilcilerin önüne birtakım düzensizlikleri yığdığını belirterek Türkiye Türkçesinin Türkçe kökenli olmalarına karşın bu köklü ve uyum dışında kalmış bazı asıl ve bağlı biçim birimlerinin olduğunu ifade eder. Buna da *inan-* (<*inan-*), *şişman* (<*şişman*), *üçra* (<*uçra*); *-daş* (>*emektaş, dindaş*), *-leyin* (>*aşamleyin, sabahleyin*), *-mıtrak* (>*yeşilimtrak, mavimtrak*) vb. kelimeleri örnek gösterir (Karaağaç, 2012: 149).

2.2. Doğu Grubu Ağızları

11. yüzyıldan itibaren Anadolu’ya yerleşen Oğuz boylarının farklı ağız özellikleri, daha önce de ifade edildiği üzere, bu coğrafyadaki ağız çeşitliliğinin başlıca nedenlerindedir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesi ağzları; ses, şekil, söz dizimi ve vurgu özelliklerindeki farklılıklar bakımından Doğu, Kuzeydoğu ve Batı Grubu olmak üzere üç ana ağız grubuna ayrılmıştır.

Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa ve Van ağzaları ile çevrelenen Doğu Grubu ağzaları, kuzeydoğuda Artvin merkez, Şavşat, Ardanuç ile Yusufeli ilçelerini içine alır ve sınır çizgisi, Rize ile Trabzon’un güneyinden geçer. Rize-Erzurum arasındaki idari sınır, aynı zamanda bu ağız bölgesinin kuzey sınırını oluşturmaktadır. Gümüşhane’yi kuşatan sınır çizgisi ise bu ile bağlı Torul ilçesinin kuzeyinden güneye doğru uzanmaktadır. Doğu Grubu ağzalarının diğer sınır çizgisi; Erzincan, Tunceli ve Elazığ’ın batısından Malatya ve Adıyaman’ın ise doğusundan geçerek Urfa’nın Birecik ve Halfeti ilçelerini dışarıda bırakıp Suriye’ye kadar ulaşır (Karahan, 2014: 54).

Türkiye Türkçesi ağzaları, alıntı kelimelerdeki dil benzeşmesi ile ilgili olarak genellikle ölçünlü dilden farklı bir görünüm sergilemektedir. Fakat bu ağzaların benzeşme yönüyle ilgili eğilimleri ise birbirinden farklıdır. Alıntı kelimelerde ünlü incelmesinin yaygın olduğu Doğu ve Kuzeydoğu Grubu ağzalarında bu değişme, genellikle gerileyici benzeşme yolu ile meydana gelmektedir. Diğer Türkiye Türkçesi ağzalarında ek ünlüsüne kadar uzanan ve ilerleyici benzeşme ile ortaya çıkan ünlü kalınlaşması, bu ağzaları diğerlerinden ayırmaktadır (Karahan, 2014: 3).

Doğu Grubu ağzalarının pek çoğunda gerek imladan gerekse birtakım ses olaylarından kaynaklı ünlü uyumsuzlukları görülmekte ve bu uyumsuzlukların bir kısmı bölge ağzaları için karakteristik özellik taşımaktadır. Fatih Özek, *Doğu Grubu Ağzalarında Ünlü Uyumlarının Bozulması* başlıklı çalışmasında bölge ağzalarında görülen bu uyumsuzlukların Osmanlı Türkçesi imlasının bölge ağzlarındaki doğrudan etkisine ve bazı fonetik sebeplere bağlayarak daha çok ana dili Türkçe olmayan veya Türkçeden başka ikinci bir dil konuşan bölge ağzalarında görüldüğünü ifade etmektedir (Özek, 2009: 135-146). Doğu Grubu ağzalarında özellikle Türkçe kelimelerde görülen bu uyumsuzluk, alıntı kelimelerde genellikle farklı bir görünüm sergilemektedir.

Doğu Grubu ağızlarına Arapça ve Farsçadan girmiş olan alıntı kelimeler, büyük bir orana sahiptir. Öyle ki ölçünlü dilde bile kullanılmayan pek çok alıntı kelimeyi bu ağızlarda görmek mümkündür. Diğer ağız gruplarında olduğu gibi bu ağız grubundaki alıntı kelimeler de Türkçenin çok sağlam ve umumi kaidelerinden biri olarak nitelendirilen dil benzeşmesi kuralından kendini kurtaramamıştır. Bu ağız grubundaki alıntı kelimelerde görülen dil benzeşmesi çoğunlukla incelmeye yönünde gerçekleşmiştir. Doğu Grubu ağızlarının bulunduğu sahada Azerbaycan Türkçesinin ses ve şekil özellikleri önemli ölçüde etkisini göstermektedir. Dolayısıyla bahsi geçen durum bu ağız grubundaki alıntı kelimelerde görülen incelmeye nedenlerinden biri olarak görülebilir. Muharrem Ergin'in bu konu ile ilgili izahı şu şekildedir: "Bu, Azeri Türkçesinin belirli bir hususiyetini göstermekte ve aynı zamanda Azeri sahası ile Osmanlı sahası arasındaki belli başlı fonetik farklardan birinin işaretini teşkil etmektedir. Gerçekten Azeri ve Osmanlı Türkçeleri arasında görülen bir fonetik ayrılık, yabancı asıllı kelimelerin telaffuzu ile ilgilidir. Osmanlı sahasında kalın olarak söylenen kısa vokallı yabancı kelimeler Azeri Türkçesinde ince şekilde söylenir. Bunun sebebi ve mahiyeti şudur: Arapçada ve esas itibarıyla Farsçada üç vokal vardır. Bu vokaller a, u, i'dir. Her iki dilde de bunların hem uzunları hem kısaları mevcuttur. Arapça ve Farsça kelimeler Türkçeye geçerken işte bu vokallerin uzunları aynen a, u, i olarak kendilerini muhafaza etmiş, kısaları ise umumiyetle değişmiştir. Bu değişimde kısa a e olmuş, kısa u ü olmuş, kısa i ise bazan ı olmuştur: machûl-meçhûl, farah-ferah, tarcih-tercih, rank-renk, dard-derd, mard-merd, şukr-şükür, hurr-hürr, hukm-hükm, gul-gül, pular-püser, gufta-güfte, rızâ-rızâ, sidk-sıdk misallerinde olduğu gibi. Osmanlıcada, Osmanlı sahasında, Türkiye Türkçesinde kaide budur. İşte Azeri Türkçesi kalın konsonantların sebep olduğu bu istisnaları kabul etmemekte, kısa vokallerin inceltmesi kaidelerini bütün kelimeler için umumileştirerek tam tatbik etmektedir. Bu yüzden Osmanlı sahasında kalın telaffuz edilen kısa vokallı yabancı kelimeler Azeri Türkçesinde ince şekilleri ile söylenmektedir: aşk-eşk, Hasan-Hesen, Ali-Eli, sabır-sebir, tahammül-tehemmül, muhkem-möhhkem, zulüm-zülüm, mahkeme-mehkeme misallerinde olduğu gibi. Azeri Türkçesinde yabancı asıllı kelimelerin kısa vokalleri, ancak kelimedeki ayrıca bir uzun vokal varsa ve kelime artık iyice Türkçeleşmişse kalın olabilir: zaman, bahar, rahat, marak, harap, kurban, gulam misallerinde olduğu gibi. Bugün bu tabii Türkiye Türkçesinde de böyledir" (Ergin, 1981: 89-90).

Efrasiyap Gemalmaz, bu ağız gruplarında bazı fonetik olaylar sonucunda meydana gelen incelmeye farklı bir nedenini de bölge halkının özellikle de orta ve daha yukarı yaşlarda olanlarının benimsemiş oldukları harekeli eski yazıya bağlayarak bu yazının en önemli özelliğinin ünlülerin büyük bir çoğunluğunun *hareke* işaretleriyle gösterildiğinin ve ayrıca harflerle belirtilmediğinin altını çizer. Dolayısıyla bu yazıyı okuyan bölge halkının aslında uzun ünlüleri işaret eden "elif, vav, ye" harflerini kalın ünlüler, hareke işaretlerini ise ince ünlüler olarak değerlendirdiğini ve bunun sonucunda Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında az-çok Arapçadaki durumlarına uygun olarak yerine göre kalın okunan bu işaretlerin bölge ağızlarında genel olarak tek bir şekilde ve ince okunduğunu belirtir. Gemalmaz, bunun sonucu olarak da Arapçadan alınan kelimelerin Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında kalın boğumlanan ünlülerinin bölge ağızlarındaki pek çok örnekte incelendiğini ve bu durumun yaygınlaşarak Arapça dışındaki başka dillerden alınan kelimelerin de kalın ünlülerini inceltmelerinde etken olduğunu ifade etmiştir (Gemalmaz, 1978: 97).

Doğu Grubu ağızlarındaki alıntı kelimelerde *gerileyici*, *ilerleyici* ve *ilerleyici-gerileyici* benzeştirme yolları ile meydana gelen incelmeye ve kalınlaşma yönlerindeki dil benzeşmesinin genel görünümü şu şekildedir:

2.2.1. Gerileyici Benzeştirme Yoluyla

Doğu Grubu ağızlarındaki alıntı kelimelerde bulunan kalın ünlülerin birçoğu genellikle gerileyici benzeştirme yoluyla ince ünlüye döner. Bunun dışında diş, diş eti ve ön damak ünsüzleri de bu ağızlardaki ünlü incelmeye temel sebeplerinden biri olarak görülmektedir (Karahana, 2014: 3). Gerileyici benzeştirme yoluyla meydana gelen dil benzeşmesinin incelmeye ve kalınlaşma yönündeki örnekleri şunlardır:

2.2.1.1. Kars İli Ağızları

Ahmet Bican Ercilasun, Kars ili ağızlarına Arapça ve Farsçadan girmiş olan alıntı kelimelerin büyük bir yekün tuttuğunu, hatta bunlardan bazılarının ölçünlü dile girmemiş olan kelimeler olup Azerbaycan edebî dilinde kullanıldığını ifade ederek bölgede, Hanak Türkmenlerinin ağız dışında, gerileyici benzeştirme yolu ile meydana gelen uyumun ilerleyici benzeştirmeye göre daha yaygın olduğunu belirtir. Ercilasun, ayrıca bu uyumun genellikle incelmeye yönünde ve bilhassa ilk hecede *a > e* değişmesi şeklinde görüldüğünü ifade eder: *ecele* < Ar. 'acele, *gehveci* < Ar. *kahve*, *meni* < (Ar. ma'nâ > Far. ma'ni), *cehil* < Ar. câhil, *eleküm* < Ar. 'aleyküm, *mehle* < Ar. mahalle, *hesret* < Ar. hasret, *kerib* < Ar. gar b.

Gerileyici benzeştirme yolu ile meydana gelen incelmeye yönündeki dil benzeşmesi örnekleri *a > e* değişmesi dışında bu bölgede çok yaygın değildir:

söhbət < Ar. şühbet, *mühkem* < Ar. muhkem.

Bölge ağızlarında gerileyici benzeştirme yoluyla meydana gelen dil benzeşmesinin kalınlaşma yönünde olanları, diğerlerine göre daha azdır:

bayaz < Ar. beyāz, *salam* < Ar. selām, *casur* < Ar. cesūr, *tamaşa* < Far. temāšā (Ercilasun, 2020: 66-67).

2.2.1.2. Erzurum İli Ağızları

Doğu Grubu ağızlarının karakteristik özelliklerini belirgin şekilde yansıtan ağızlardan biri de Erzurum ili ağızlarıdır. Bu ağızların alıntı kelimelerle ilgili dikkat çeken özelliklerinden biri, Arapça ve diğer dillerden alınan kelimelerin uzun ünlülerinin normal süreli ünlüler hâline getirilmesidir. Dolayısıyla bu durum, alıntı kelimelerde bulunan ünlü uzunluklarının kısalmasına ve Türkiye Türkçesi yazı dilinde kalın sıradan boğumlanan ünlülerin de ince sıradan boğumlanmasına neden olmuştur. Bölge ağızlarında çok sayıda Arapça asıllı kelimeyi kapsayan bu husus, diğer dillerden alınan kelimeleri de kendi alanı içerisine almıştır. Böylece ilk heceleri dışında ince ünlü bulunduran kelimelerin ilk hece ünlüleri de gerileyici benzeştirmeye incelmıştır: *ecep* < Ar. ‘aceb, *ğeflet* < Ar. ğaflet, *ğeder* < Ar. qader, *söhbət* < Ar. şuhbet, *möcize* < Ar. mu‘cize, *eciz* < Ar. ‘aciz, *elem* < Ar. ‘alim, *beriz* < Ar. bāriz, *ğefil* < Ar. ğāfil, *hefiye* < Ar. hafıyye, *helen* < Ar. hālen, *zeten* < Ar. zāten, *edrese* < Fr. adresse, *eferim* < Far. āfer n, *ehesde* < Far. āheste, *çere* < Far. çāre, *şofer* < Fr. chauffeur, *tehsi* < Fr. taxi (Gemalmaz, 1978: 130-131).

Bu ağızlarda kalınlaşma, yapısında /l/, /r/ ünsüzleri ve kalın ünlülerden /a/ ünlüsünü bulunduran bazı kelimelerin diğer ünlüleri ile sonu /a/ ünlüsüyle biten fakat diğer ünlüleri ince sıradan olan alıntı kelimelerin ince ünlülerinin gerileyici benzeştirme ile kalınlaşması şeklinde gerçekleşmiştir:

almas < Ar. el-mās, *talaş* < Far. telāş, *asbap* < Ar. esbāb, *ayvan* < Far. eyvān, *sınama* < Fr. cinéma, *zarzavat* < (Far. sebze “yeşillik” ve Ar. çoğul eki -āt ile sebzevāt). (Gemalmaz, 1978: 132).

2.2.1.3. Erzincan İli Ağızları

Erzincan ili ağızlarında gerileyici benzeştirme yolu ile meydana gelen incelleme yönündeki dil benzeşmesi, genellikle a-e > e-e, a-i > e-i, a-e-e > e-e-e ve a-i-a-e > e-e-e değişimleri yoluyla meydana gelmiştir:

tene < Far. dāne, *Helep* < Halep, *heber* < Ar. haber, *devet* < Ar. da‘vet, *hereket* < Ar. hareket, *hesret* < Ar. hasret, *heydi* < haydi, *Hemid* < Ar. ham d, *vesiyet* < Ar. vaşıyyet, *Eziz* < Ar. ‘az z, *teziye* < Ar. ta‘ziye, *şegird* < (Far. şāgird > şākird), *eccele* < Ar. ‘acele.

Bölge ağızlarında tespit edilen kalınlaşma yönündeki örnekler ise şunlardır:

nışan < Far. nişān, *asas* < Ar. esās, *sahba* < (Far. sih > seh “üç” ve pā “ayak” ile se-pā / seh-pā), *manfāt* < Ar. menfa‘at, *mamur* < Ar. me‘mūr (Sağır, 1995: 35-36).

2.2.1.4. Elâzığ İli Ağızları

Bu ağızlardaki alıntı kelimelerde gerileyici ünlü benzeştirmesi yolu ile meydana gelen incelleme ve kalınlaşma yönündeki dil benzeşmesi örneklerinden bazıları şunlardır:

devet < Ar. da‘vet, *edet* < Ar. ‘aded, *tene* < Ar. ta‘ne, *zetene* < Ar. zāten, *merifetin* < Ar. ma‘rifet, *esger* < (Ar. ‘asker < Far. leşker), *ehmed* < Ar. aḥmed, *dafa* < Ar. def‘a (Buran ve Oğraş, 2003:42).

2.2.1.5. Van Gölü Kuzey Havzası Ağızları

Bölge ağızlarında, diğer Doğu Grubu ağızlarında olduğu gibi, Arapça ve Farsçadan alınan kelime sayısı oldukça fazladır. Bu kelimelerin çoğu, Van Gölü havzası ağızlarında (Ahlat, Adilcevaz, Erciş) dil benzeşmesi kuralına uymuş olmakla birlikte *hâyacan* < Ar. heyecān, *cāmāl* < Ar. cemāl vb. örneklerde bu uyumun yarım kaldığı görülmektedir. Bölge ağızlarında, diğer ağız grubunun birçoğunda olduğu gibi, gerileyici benzeştirme yoluyla meydana gelen uyum, ilerleyici benzeştirmeye göre daha fazla olup genellikle ilk hecede a > e değişimi şeklinde görülmektedir:

sürete < Ar. şüret, *keḥvesinde* < Ar. kahve, *ecizem* < Ar. ‘aciz, *möhlet* < Ar. muhlet, *ebdesine* < Far. āb-dest, *hesiri* < Ar. hāsir, *tehsil* < Ar. taḥş l, *sehip* < Ar. şāhib, *hesde* < Far. haste, *terif* < Ar. ta‘rif, *hetirimmen* < Ar. ḥātir, *tehlil* < Ar. taḥl l, *kēşge* < Far. kāşk , *gezel* < Ar. ğazel, *meğrib* < Ar. mağrib, *nabal* < Ar. vebāl, *haman* < Far. hemān, *tamaşa* < Far. temāšā (Gönen, 2003: 15).

2.2.1.6. Diyarbakır İli Ağızları

Diyarbakır ili ağızlarındaki Arapça ve Farsça asıllı kelimelerde gerileyici ünlü benzeştirmesi yolu ile meydana gelen incelleme ve kalınlaşma yönündeki dil benzeşmesi örnekleri şunlardır:

ebdes < Far. āb-dest, *tene* < Far. dāne, *āyvan* < Far. eyvān, *babal* < Ar. vebāl, *falan* < Ar. filān (Erten, 2011: 20).

2.2.1.7. Tunceli İli Ağzları

Bu ağızlardaki alıntı kelimelerde incelleme temayülü daha yaygındır:

geder < Ar. qader, *henceri* < Ar. hancer, *tekip* < Ar. ta'q b, *hekeret* < Ar. haqāret, *tezeleni* < Far. tāze (Güngör, 2017: 20).

2.2.1.8. Iğdır İli Ağzları

Iğdır ili ağızlarında gerileyici benzeştirme sonucunda meydana gelen ünlü uyumunun ilerleyici benzeştirmeden daha yaygın olduğu görülmektedir. Benzeştirme, genellikle ünlü incelmeleri biçiminde ve ağırlıklı olarak *a > e* yönündedir:

esKerin < (Ar. 'asker < Far. leşker), *edeT* < Ar. 'aded, *teze* < Far. tāze, *dafa* < Ar. def'a (Koç, 2021: 41-42).

2.2.1.9. Bayburt İli Ağzları

Bayburt ve yöresi ağızlarında gerileyici ünlü benzeştirmesi ile meydana gelen alıntı sözcüklerdeki dil benzeşmesi hem incelleme hem de kalınlaşma yönünde olup genellikle ilk hecede gerçekleşmektedir:

meniler < (Ar. ma'nā > Far. ma'n), *tene* < Far. dāne, *söhbeT* < Ar. şuhbet, *ecele* < Ar. 'acele, *zehmeTtsiz* < Ar. zahmet, *bayazına* < Ar. beyāz, *nışan* < Far. nişān, *telebeyi* < Ar. talebe (Kürüm, 2021: 50-51).

2.2.1.10. Gümüşhane İli Ağzları

Bu ağızlardaki alıntı kelimelerde gerileyici yöndeki dil benzeşmesi, ilk hecedeki düz-geniş ve seyrek olarak da düz-dar ünlülerin, komşu hecelerdeki ünlüler ile inceltici ünsüzlerin etkisi altında değişime uğramalarıyla gerçekleşmektedir:

hesed < Ar. hased, *Ehmed* < (Ar. hāmd "övmek"ten aḥmed), *heber* < Ar. haber, *lira* < (İtal. lira "gümüş para birimi" < Fr. livre < Lat. libra), *şöbe* < Ar. şu'be (Acar, 1982: 42-43).

2.2.2. İlerleyici Benzeştirme Yoluyla

Doğu Grubu ağızlarındaki alıntı kelimelerde ilerleyici benzeştirme yoluyla meydana gelen dil benzeşmesi örnekleri, gerileyici benzeştirmeye oranla daha azdır. Bu olayın ağızlardaki görünümü şu şekildedir:

2.2.2.1. Kars İli Ağzları

İlerleyici benzeştirme yolu ile meydana gelen dil benzeşmesinin incelleme ve kalınlaşma yönlerindeki örnekleri şunlardır:

cahal < Ar. cāhil, *göluba* < (Far. kulbe < Yun. kalybe), *satan* < Ar. zāten, *ataş* < Far. āteş, *sağabı* < Ar. şāhib, *mayana* < Ar. mu'āyene, *gaya* < Ar. gāye, *eses* < Ar. esās, *hülēsē* < Ar. hülāsa, *tederijne* < (Ar. derk > idrāk "elde etmek, anlamak, yetişmek"ten tedāruk), *selam* < Ar. selām, *mezer* < Ar. mezār, *mekdip* < (Ar. ketb "yazmak"tan mektüb), *cellet* < Ar. cellād (Ercilasun, 2020: 67).

2.2.2.2. Erzurum İli Ağzları

Gemalmaz'ın bu ağızlarda ilerleyici benzeştirme sonucu meydana gelen kalınlaşmayla ilgili bazı tespitleri bulunmaktadır:

"Sondan bir önceki heceye kadar kalın ünlü ile giden kelimelerin bu sondan bir önceki hecesinin ünlüsü (a) ise, kelimenin son hecesinde (i) ünlüsü ile karşılıyorsa, bu (i) ünlüsünü izleyen ünsüz, kendilerinden önce gelen ünlüleri kalınlaştırma etkisi güden (h, n, p) ünsüzlerinden biriye, bu karşılaşmanın bir düşme ile değil de, bir (y) ünsüzü türemesiyle giderilmesi durumunda söz konusu (i) ünlüsü ilerleyici benzeştirmeye uğrayarak kalınlaşır."

acayıp / eceyip / ecaayıp < (Ar. 'aceb "şaşmak"tan acibe "insanı şaşırtan şey" in çoğul şekli 'acā'ib), *fayıh* < Ar. fā'ih, *hayın* < Ar. hā'in, *mozayıh* < (Fr. mosaïque < İtal. < Lat).

Gemalmaz'a göre bölge ağızlarında ince (l) ve (r) ünsüzlerinin sevilmeşi, bu ünsüzlerin inceltici etkisini ortadan kaldırmış ve bu nedenle kalın ünlülü heceleri izleyen hecelerde bulduklarında bunların ünlülerinin ilerleyici benzeştirme ile kalınlaşmalarını engellemektedirler:

alav < *yalav* < Eski Türk. *yal-mak* “alevlenmek”. Kelime, Eski Türkiye Türkçesine ait metinlerde ve bugünkü ağızların birçoğunda *alav* şeklinde geçmektedir, yazı dilinde l’nin etkisiyle a > e olmuştur; eski metinlerde Arapça zannedilerek ayın ile ‘*alev*’ şeklinde de yazılmıştır.

cahal < Ar. *cāhil*, *gusul* < Ar. *gusl*, *gala* < Ar. *ğal’a*, *zalım* < Ar. *zālim*, *carcor* < Fr. *chargeur*, *turağdor* < Fr. *tracteur* (Gemalmaz, 1978: 128-129).

Arapçadan alınan kelimelerin ilk hecelerinin ünlüleri hareke ile gösterilen normal süreli ünlülerden biri ise bu ünlüler bölge ağızlarında genellikle e, i, ü, ö olarak okunur. Bu kelimelerin Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında kalın sıradan boğumlanan diğer ünlüleri bölge ağızlarında ilerleyici benzeşmeye uğramaktadır: *defe* < Ar. *def’a*, *ezen* < Ar. *ezān*, *fene* < Ar. *fenā*, *levhe* < Ar. *levha*, *merem* < Ar. *merām*, *refeh* < Ar. *refāh*, *şefehet* < Ar. *şefā’at*, *bizzet* < Ar. *bi’z-zāt*, *misel* < Ar. *misāl*, *meşegget* < Ar. *meşakkat*, *mezed* < Ar. *mezād* (Gemalmaz, 1978: 126-127).

2.2.2.3. Erzincan İli Ağızları

Bu ağız grubundaki alıntı kelimelerde, diğer ağız gruplarının aksine, ilerleyici benzeştirmeye meydana gelen dil benzeşmesi örnekleri oldukça yaygındır. Öyle ki ünlü aykırılışmalarının yaygın şekilde görüldüğü Kem. İlç. ağız grubundaki alıntı kelimelerde bile bu uyumun örnekleri geniş yer tutmaktadır:

manavra < Fr. *manoeuvre*, *zahra* < Ar. *zah re*, *mayana* < Ar. *mu’āyene*, *davat* < Ar. *da’vet*, *habar* < Ar. *haber*, *camu* < Ar. *cāmi’*, *ğudrat* < Ar. *ğudret*, *mesele* < Ar. *meselā*, *fenē* < Ar. *fenā*, *tekrer* < Ar. *tekrār*, *eşye* < Ar. *eşyā*, *tehne* < Far. *tenhā*, *seyyer* < Ar. *seyyār*, *mekdüp* < Ar. *mektüb*, *menşür* < Ar. *meşhūr*, *bire* < İtal. *birra* (Sağır, 1995: 34-35).

2.2.2.4. Elâzığ İli Ağızları

Dil benzeşmesi kuralı bakımından Türkçeye aykırı olan Arapça ve Farsça alıntı kelimeler, daha önce belirtildiği gibi, Elâzığ ili ağızlarında da genellikle uyuma girmiştir. İlerleyici ünlü benzeştirmesi yoluyla meydana gelen bu uyumun örneklerinden bazıları şunlardır:

habar < Ar. *haber*, *halap*, *zatan* < Ar. *zāten*, *çara* < Far. *çāre*, *fiyet* < (fi “paha, değer”den Ar. çoğul eki -āt ile fi’āt), *mereh* < Ar. *merāḳḳ*, *mezer* < Ar. *mezār*, *erzurüm* < Erzurum (Buran ve Oğraş, 2003: 42).

2.2.2.5. Van Gölü Kuzey Havzası Ağızları

Bu ağızlardaki alıntı kelimelerde ilerleyici benzeştirme nedeniyle görülen dil benzeşmesi kuralı örnekleri çoğunlukla kalınlaşma yönündedir :

mahna < Far. *bahāne*, *surfa* < Ar. *sufre*, *camu* < Ar. *cāmi’*, *bahça* < Far. *bāğçe*, *zahar* < Ar. *zāhir*, *kafir* < Ar. *kāfir*, *dahar* < Ar. *tāhir*, *kuvat* < Ar. *kuvvat*, *aḥır* < Ar. *aḥ r*, *afat* < Ar. *āfet*, *cemehet* < Ar. *cemā’at*, *diḳḳete* < Ar. *diḳḳat*, *tendir* < Ar. *tennūr*, *hizmeker* < (Ar. *ḥidmet* > *hizmet* ve Far. -kār ekiyle *ḥizmet-kār*), *eşye* < Ar. *eşyā* (Gönen, 2003: 16).

2.2.2.6. Diyarbakır İli Ağızları

Diyarbakır ili ağızlarında Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde özellikle ilerleyici benzeştirme nedeniyle meydana gelen dil benzeşmesi örnekleri az sayıdadır:

ataş < (Far. *āteş* < Süry.), *camhāna* < Far. *camhāne*, *dabança* < (Far. *ṭamançe* – *ṭamānçe*), *faḳır* < (Ar. *faḳr* “muhtaç olmak”tan *faḳ r*), *ḥastahāna* < (Far. *ḥasta* ve *ḥāne* “ev, yer” ile *ḥasta-ḥāne*), *kāfir* < Ar. *kāfir*, *umra* < Ar. ‘*umre*, *eşye* < Ar. *eşyā*, *şevteli* < Far. *şeftālū* (Erten, 2011: 20).

2.2.2.7. Tunceli İli Ağızları

Bu ağızlardaki alıntı kelimelerde ilerleyici benzeştirme nedeniyle meydana gelen dil benzeşmesi kuralı örnekleri, gerileyici benzeştirmeye göre sınırlı sayıda olup çoğunlukla incelleme yönünde gerçekleşmektedir: *mezer* < Ar. *mezār* (Güngör, 2017: 20).

2.2.2.8. Iğdır İli Ağızları

Alıntı kelimelerin ilerleyici benzeştirme yoluyla uyuma girmesi, daha önce de belirtildiği üzere, bu ağızların ünlü uyumlarıyla ilgili karakteristik özelliklerinden biridir:

faḳır < Ar. *faḳ r*, *zalım* < Ar. *zālim*, *fiyeT* < (f “paha, değer”den Ar. çoğul eki -āt ile f’āt), *defe* < Ar. *def’a*, *ezen* < Ar. *ezān* (Koç, 2021: 41).

2.2.2.9. Bayburt İli Ağızları

Bölge ağızlarındaki alıntı kelimelerde ilerleyici ünlü benzeşirmesi nedeniyle meydana gelen dil benzeşmesi kuralının görünümü şu şekildedir:

zatan < Ar. *zāten*, *cahal* < (Ar. *cehl* – *cehâlet* “bilgisiz olmak, bilmemek”ten *câhil*), *hasdanasını* < (Far. *hâsta* ve *hâne* “ev, yer” ile *hâsta-hâne*), *sahaP* < (Ar. *şâhib* “mâlik olan” veya *şoĥbet* “birlikte bulunup arkadaş ve dost olmak”tan *şâhib*), *amıdan* < (Ar. *ân* “zaman” ve nispet eki - ile *ân*), *hacatlar* < Ar. *hâcet*, *mezerleri* < Ar. *mezâr*, *nüfus* < Ar. *nüfûs* (Kürüm, 2021: 50).

2.2.2.10. Gümüşhane İli Ağızları

Dil benzeşmesi, bölge ağızlarındaki örneklerde genellikle kalınlaşma yönünde *ai* > *aa* ve *ai* > *at* şeklinde gerçekleşmiştir:

sahab < Ar. *şâhib*, *vaĥıt* < Ar. *vaĥt* (Acar, 1982: 42).

2.2.3. İlerleyici-Gerileyici Benzeştirme Yoluyla

Bir kelimenin orta hecesinde bulunan ünlünün iki yanında bulunan ünlüleri kendi niteliğine göre etkilemesi ya da o ünlülerin etkisi altına girmesi olayıdır. Diğer benzeştirme örneklerinde olduğu gibi ilerleyici-gerileyici benzeştirme hadisesi de hem incelleme hem de kalınlaşma yönünde gerçekleşebilmektedir. Doğu Grubu ağızlarındaki alıntı kelimelerde bu yolla oluşmuş dil benzeşmesinin görünümü şu şekildedir:

2.2.3.1. Kars İli Ağızları

Bu ağızlardaki alıntı kelimelerde ilerleyici-gerileyici benzeştirme yoluyla meydana gelen dil benzeşmesi, genellikle orta hecede bulunan ünlünün iki tarafındaki benzer ünlülerin etkisi altına girmesi sonucunda gerçekleşmektedir:

hikeye < Ar. *ĥikāye*, *beraber* < Far. *ber-ā-ber*, *ceneze* < Ar. *cenāze* – *cināze*, *feleket* < Ar. *felâket*, *sermiye* < (Far. *ser* “baş” ve *māye* “para, mal” ile *ser-māye*), *tedevi* < (Ar. *devā* “ilâç”tan *tedāvi*), *keremet* < Ar. *kerâmet*. Sınırlı sayıdaki alıntı kelime ise ortadaki ünlü, iki tarafındaki ince ünlüleri etkisi altına alarak kalınlaştırmıştır:

barabar < Far. *ber-ā-ber*, *salamat* < Ar. *selâmet* (Ercilasun, 2020: 68).

2.2.3.2. Erzurum İli Ağızları

Gemalmaz, “Orta Ünlüyü Benzeştirme” başlığı altında ele aldığı hadiseyi, en az üç heceli bir alıntı kelimenin ilk ve son hecelerinin ünlülerinin ince sıradan sayılan hareke işaretleriyle gösterilen ünlülerden biri olması durumunda ortadaki hecenin ünlüsü kalın okunabilen bir harfle belirtilmiş olsa bile ilerleyici ve gerileyici benzeştirmelerin etkisi altında ince olur, şeklinde açıklamaktadır:

ceseret < Ar. *cesâret*, *isebet* < (Ar. *şavb* “ok hedefi vurmak”tan *işâbet*), *fereset* < Ar. *firâset*, *merhemet* < Ar. *merĥamet*, *nezaret* < Ar. *nezâret*, *piyede* < Far. *piyâde*, *selemet* < Ar. *selâmet*, *seccede* < Ar. *seccâde*, *siyaset* < Ar. *siyâset*, *ticeret* < Ar. *ticâret*.

Bölge ağızlarındaki bir örnekte ise orta hecedeki ince ünlü, yan hecelerdeki ünlülerin etkisiyle kalınlaşmıştır: *macara* < Ar. *mā-cerā* (Gemalmaz, 1978: 132-133).

2.2.3.3. Erzincan İli Ağızları

Alıntı kelimelerde ilerleyici-gerileyici benzeştirme yoluyla meydana gelen dil benzeşmesi örnekleri şunlardır: *emeliyet* < Ar. ‘*ameliyyât*, *merdene* < Far. *merdâne*, *vasayıt* < Ar. *vesā’it*, *idere* < Ar. *idâre*, *dinemid* < (Fr. *dynamite* < Yun.), *misefir* < (Ar. *misâfir* < *musâfir*) (Sağır, 1995: 36-37).

2.2.3.4. Elâziğ İli Ağızları

Keban ve Baskil yöresi ağızlarının büyük bir bölümünde kalınlaşmaya doğru, Ağın yöresinde ise incelmeye doğru giden bir benzeştirme söz konusudur. Bu ağızlardaki alıntı kelimelerde ilerleyici-gerileyici benzeştirme yoluyla meydana gelen örnekler şunlardır:

amanatımı < Ar. *emânet*, *nesiyeti* < Ar. *naş hat*, *capĥanā* < (Moğ. *cebe* “zırh, silâh” ve Far. *hâne* “yer, ev” ile *cebe-hâne*) (Buran, 1997: 32).

2.2.3.5. Van Gölü Kuzey Havzası Ağızları

Ses olayının bu ağızlardaki örnekleri, ilerleyici ya da gerileyici benzeştirmeye oranla daha azdır: *emeled* < Ar. ‘ameliyyāt, *dilever* (Far. dil “gönül” ve āver “getiren, taşıyan” ile dil-āver), *vileyet* < Ar. vilāyet, *dekke* < Ar. daḳīqa, *pêhemberin* < Far. peygām-ber, *masafa* < Ar. mesāfe, *keremetder* < Ar. kerāmet, *hengeme* < Far. hengāme (Gönen, 2003: 16).

2.2.3.6. Diyarbakır İli Ağızları

Ses olayının bu ağızlardaki örnekleri sınırlı sayıda olup çoğunlukla kalınlaşma yönünde gerçekleşmiştir: *‘amarat* < Ar. ‘imāret, *barabar* < Far. ber-ā-ber (Erten, 2011: 20).

2.2.3.7. Iğdır İli Ağızları

Alıntı kelimelerde ilerleyici-gerileyici benzeştirme nedeniyle meydana gelen dil benzeşmesi, Iğdır ili ağızlarının genelinde hem incelleme hem de kalınlaşma yönünde sıkça karşılaşılan bir hadisedir: *salamaT* < Ar. selāmet, *hikeye* < Ar. hikāye, *bereber* < Far. ber-ā-ber (Koç, 2021: 42).

2.2.3.8. Bayburt İli Ağızları

Bölge ağızlarındaki örnekleri çoğunlukla incelleme yönündedir:

emeliyet < Ar. ‘ameliyyāt, *ceneze* < (Ar. cenāze – cināze), *selemet* < Ar. selāmet, *barabar* < Far. ber-ā-ber (Kürüm, 2021: 51).

2.2.3.9. Gümüşhane İli Ağızları

Değişimin incelleme ve kalınlaşma yönlerindeki örnekleri şunlardır:

barabar < Far. ber-ā-ber, *misefir* < misafir < (Ar. sefer > musāferet “bir yerden bir yere gitmek, yolculuk etmek”ten musāfir “yolcu), *dinemit* < dinamit < (Fr. dynamite < Yun.) (Acar, 1982: 42).

3. Sonuç

Türkçe, tarihî süreç içerisinde birçok dil ile etkileşime girmiş ve ilk yazılı belgelerimizden itibaren devam eden bu etkileşim, Türkçenin söz varlığında farklı dillerden pek çok kelimenin yer alması sonucunu doğurmuştur. Bugün hem Türkiye Türkçesi yazı dilinde hem de ağızlarında Doğu ve Batı dillerinden pek çok alıntı kelimenin kullanıldığı görülmektedir. Yaygın olarak Arapça ve Farsça ile Fransızca, İtalyanca, Yunanca ve İngilizce gibi dillerden alınan bu alıntı kelimelerde Türkçenin temel özelliklerinden olan ünlü uyumu aranmamakla birlikte Türkçenin bu güçlü uyumu, alıntı kelimeleri kendi ses özelliklerine uygun hâle getirerek uyuma sokmuştur. Bu ünlü uyumlarından biri olan dil benzeşmesi, Türkçenin hemen hemen bütün devirlerinde varlığını kuvvetli şekilde hissettiren önemli fonetik özelliklerden biridir. Öyle ki bu özellik, Türkiye Türkçesinin diğer ağız gruplarında olduğu gibi Doğu Grubu ağızlarındaki alıntı kelimelerde de bazı sebeplere bağlı olarak belirgin şekilde görülmektedir. Bu sebeplerden bazıları; bölgenin Azerbaycan Türkçesi sahasında yer alması, bölge halkının özellikle de orta ve daha yukarı yaşta olanlarının görmüş olduğu geleneksel eğitim ve çeşitli fonetik hadiseler şeklinde sıralanabilir. Özellikle yazı dilinde kalın telaffuz edilen *aşk*, *Hasan*, *Ali*, *baht*, *sabır*, *tahammül*, *mahkeme* vb. alıntı kelimelerin Azerbaycan Türkçesinde *eşk*, *Hesen*, *Eli*, *beht*, *sebir*, *tehemmül*, *mehkeme* şeklinde kullanılması durumu bir Azerbaycan Türkçesi sahası olan Doğu Grubu ağızlarında da belirgin şekilde görülmekte ve bu hadise Doğu Grubu ağızlarında incelleme yönündeki dil benzeşmesinin önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Doğu Grubu ağızlarında genellikle ilk hecede incelleme ve kalınlaşma şeklinde görülen dil benzeşmesinin yaygın olmamakla birlikte *báyaz* < Ar. beyāz, *sálam* < Ar. selām, *cásur* < Ar. cesūr, *háyacan* < Ar. heyecān, *cámal* < Ar. cemāl şeklinde yarım kaldığı örnekler de görülmektedir.

Ünlü benzeştirmeleri ile /ç/, /r/, /s/, /ş/, /y/, /z/ ünsüzleri, alıntı kelimelerdeki ünlü incelmelerinin bu ağızlardaki yaygın nedenlerindedir. İnceltici ünsüzlerin yanı sıra dudak, diş ve diş eti ünsüzlerinin, yanlarında bulunan ünlüleri kendi boğumlanma noktasına çekmesi bunun dışında kalan ünlü incelmelerinde etkili olmuştur.

Dil benzeşmesinin Arapçadan alınan kelimelerde gerileyici benzeştirme ile incelleme yönünde, Farsçadan alınan kelimelerde ise çoğunlukla kalınlaşma yönünde gerçekleşmiş olması, Doğu Grubu ağızlarındaki alıntı kelimelerle ilgili dikkat çeken önemli hususlar arasındadır.

ğefil < gāfil < Ar. gāfil, *teze* < taze < Far. tāze, *zeten* < zaten < Ar. zāten, *ecil* < acil < Ar. ‘acil örneklerinde de görüleceği üzere uzun ünlülü alıntı kelimeler, Doğu Grubu ağızlarının genelinde önce uzunluğunu kaybetmiş ve daha sonra incelleme eğilimine girmiştir. Uzun ünlülü alıntı kelimelerde görülen incelleme yönündeki bu değişim, Doğu Grubu ağızlarının geneli için karakteristik bir özellik kazanmıştır.

Kısaltmalar

Ar.: Arapça
Far.: Farsça
Fr.: Fransızca
İtal.: İtalyanca
Lat.: Latince
Moğ.: Moğolca
Yun.: Yunanca

Kaynaklar

- Acar, T. (1982). *Gümüşhane ve Yöresi Halk Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Buran, A. ve Oğraş, Ş. (2003). *Elâzığ İli Ağızları*. Elâzığ: Örnek Ofset.
- Buran, A. (2011). Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, 41-54. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=14716.
- Ercilasun, A. B. (2020). *Kars İli Ağızları (Ses Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (1981). *Azeri Türkçesi*. İstanbul: Ebru Yayınları.
- Ergin, M. (2000). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım.
- Erten, M. (2011). *Diyarbakır Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1978). *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayınları.
- Gönen, M. E. (2003). *Van Gölü Kuzey Havzası Ağızları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Günay, K. (2018). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Güngör, H. (2017). *Tunceli İli Ağızları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Karahan, L. (2014). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.
- Koç, A. (2021). *Iğdır İli Ağızları (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Kürüm, M. (2021). *Bayburt ve Yöresi Ağızları (Giriş-İnceleme-Metinler-Sözlük)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Mansuroğlu, M. (1959). Türkiye Türkçesinde Ses Uyumları. *TDAY-Belleten*, 7, 81-93. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38133/440163>.
- Özek, F. (2009). Doğu Grubu Ağızlarında Ünlü Uyumlarının Bozulması. *Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks*, 1 (1), 135-146. <https://www.dieweltdertuerken.org/makale-detay/dogu-grubu-agizlarinda-unlu-uyumlarinin-bozulmasi-10>.
- Sağır, M. (1995). *Erzincan ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Ankara: TDK Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

KAZAN TATAR TÜRKÇESİNİN ARAPÇADAN ALINTILADIĞI KELİMELEERDE GÖRÜLEN SES DEĞİŞİMLERİ

Sound Changes in Words Taken from Arabic in Kazan Tatar Language

Ömer KÜÇÜKMEHMETOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
omerkucukmehmetoglu@ardahan.edu.tr, orcid.org/0000-0000-0000-0000

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

20.04.2023

Kabul/Accepted:

22.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1286036

Anahtar Kelimeler

Tataristan, Tatar Türkçesi,
Alıntı Kelimeler, Arap
Alfabeti

Keywords

Tatarstan, Tatar language,
Quoted Words, Arabic
Alphabet

ÖZ

Her dil başka dillerden kelimeler alıntılanmaktadır. Dünyadaki kültürlerin birçoğu birbiriyle etkileşim içerisinde. Bugün günümüz Tatar Türkçesinde Arapça, Fransızca, İngilizce, Türkçe, Farsça, Rusça vb birçok dilden kelimeler mevcuttur. Bu kelimelerin bir kısmını aldıkları dildeki fonetik şekillerine göre bir kısmını da tamamen fonetik olarak değiştirerek kullanmaktadırlar. Aldıkları dildeki fonetik yapı Tatar Türkçesinin ses yapısıyla uyuyorsa kelimeyi olduğu gibi alıntılanmaktadırlar. Türk Dünyası Karahanlıların İslam dinini topluca kabulünden sonra İslam medeniyet dairesi içerisine girdi. İslam dininin etkisiyle Arapların alfabelerini de kullanmaya başladı. Araplarla Türkler arasında kültürel ilişkiler gelişmeye başladı. Arapçadan alınan kelimelerin birçoğunda fonetik değişikliklere rastlıyoruz. Kazan Tatar Türkçesinin Arapçadan alıntılanadığı sözcüklerde de ıslah edilmiş Arap, Latin ve Kiril alfabetiyle yazarken fonetik değişiklikler oldu. Arapça alıntı kelimeler Kazan Tatar Türkçesinin ağız ve hançere yapılarına uygun hâle getirildi. Latin alfabetinin seslileri tam olarak göstermesi, Kazan Tatar Türkçesinde söyleyişte olan Arap alfabetinde, yazıda gösterilmeyen birçok unsurun ortaya çıkmasına, kelimelerde fonetik değişikliklerin oluşmasına neden oldu. Makalede Kazan Tatar Türkçesinin Arapçadan alıntılanadığı kelimelerde oluşan ses olaylarını inceleyeceğiz.

ABSTRACT

Every language borrows words from other languages. Many of the world's cultures interact with each other. Today, there are words from many languages such as Arabic, French, English, Turkish, Persian, Russian, etc. in today's Tatar language. They use some of these words by changing them completely phonetically, according to their phonetic forms in the language they have taken. If the phonetic structure of the language they receive matches the phonetic structure of Tatar, they quote the word as it is. The Turkish World entered into the circle of Islamic civilization after the Karakhanids accepted the religion of Islam collectively. With the influence of the religion of Islam, he began to use the alphabets of the Arabs. Cultural relations between Arabs and Turks began to develop. We encounter phonetic changes in many of the words taken from Arabic. There were also phonetic changes in the words that Kazan Tatar borrowed from Arabic while writing in the reformed Arabic, Latin and Cyrillic alphabets. Arabic borrowed words were adapted to the dialect and dagger structures of Kazan Tatar Turks. The fact that the Latin alphabet shows the vowels in full has caused the emergence of many elements that are not shown in the writing, and phonetic changes in the words in the Arabic alphabet, which is spoken in Kazan Tatar Turkish. In this article, we will examine the sound events that occur in the words that Kazan Tatar borrowed from Arabic.

Atf/Citation: Küçükmehtemoglu, Ö. (2023). Kazan Tatar Türkçesinin Arapçadan Alıntılanadığı Kelimelerde Görülen Ses Değişimleri. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 609-616.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ömer KÜÇÜKMEHMETOĞLU, omerkucukmehmetoglu@ardahan.edu.tr

1. Giriş

Kazan Tatar Türkleri tarih boyunca birçok milletle kültürel ilişkiler geliştirdi. İslam dinini kabul etmeleriyle birlikte Araplarla kültürel ilişkiler başladı. Gerek Altınorda gerekse Kazan Hanlığı döneminde Ruslarla komşu olmaları daha sonra Rusların hâkimiyeti altına girmelerinden dolayı Rusça ve Ruslarla da günümüze kadar devam etmekte olan kültürel ilişkiler geliştirdiler.

Arapçadan Tatar Türkçesine geçen kelimeler Arap alfabesiyle yazıldığı için birtakım imla, yazım ve telaffuz sorunları ortaya çıkardı. Tatarlar Arapçadan alıntılanan kelimelerin bazılarını Arapçada olduğu gibi yazsalar da kendi gırtlak yapılarına göre bu kelimeleri telaffuz ettiler. Halkın genelinin aynı şekilde telaffuz ettiği yani Tatar hançeresine uydurulan kelimelerin zamanla yazımında değişiklik, yani telaffuz şeklini yazı şeklinde gösterme ihtiyacı ortaya çıktı. Dilin kendi kuralları, sistemi bu değişimin temel nedenidir. Bu değişimler birçok ses olaylarını meydana getirdi. Ünlü türemesi, ünlü düşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz değişmesi vb. birçok ses olayı alıntılanan kelimelerin değişiminde kendini gösterdi.

1.1. Kazan Tatar Türklerinin Kullandığı Alfabeler

Dil bir iletişim aracı olmasının yanı sıra fonksiyonlarını yazı ve konuşmayla devam ettirir. Konuşma dili yazı dili vasıtasıyla somutlaşır. Dil yazıya geçirilmediği yazıyla kalıcılışmadığı çok uzun yüzyıllar boyunca sadece konuşmadan ibaret olmuştur (Karaağaç, 2016: 59).

Konuşmadaki seslerin grafiklerle, harflerle somut bir şekilde yazıda gösterilmesine alfabe denir. Bazı milletler tarih boyunca tek bir alfabe kullanmasına karşın bazı milletler tarih boyunca birçok alfabe kullanmışlardır. Oğuz Türkleri, Kıpçak Türkleri tarih boyunca coğrafyalarını ve alfabelerini değiştirmişlerdir. Kazan Tatar Türkleri de diğer Türk boyları gibi onlarla paralel şekilde alfabe değiştirmiştir. Türk Dünyasındaki alfabe değişiklikleri ne kadar ilginçtir ki hep aynı yıllara rastlar. Kültürel daha çok siyasi kararlar bu alfabe değişikliklerinde etkili olmuştur.

Tatar Türkleri 19. yüzyıla kadar Çağatay yazı geleneğini temel alan bir imla benimsediler. Daha sonra yenilikçi Tatar aydınları Arap alfabesini ıslah etmek istediler. Arap alfabesine özellikle ünlü harfler için yeni harfler ekleyerek okul müfredatlarında yazmaya başladılar. Kayyum Nasırı Çağatay imlasıyla yazılan Arap alfabesinin Tatar Türkleri için yetersiz olduğunu belirten, bu konudaki öncü aydınlardan biri olmuştur (Öner, 2007: 684). Arap alfabesi ıslah edilse de bir kısım Tatar aydınları Latin alfabesine geçişle ilgili görüşler dile getirmişlerdir. Kazan Tatar Türkleri Bakü Türkoloji Kongresinden sonra Latin alfabesine geçişler de bu konuyla ilgili Kazan'da gazetelerde ve edebi muhitlerde tartışmalar her zaman devam etmiştir.

Latin alfabesine geçişle ilgili görüşler Bakü Türkoloji Kongresinden önce de Kazan'da dile getirilen bir meseledir. 1911 yılında İdil gazetesinde Tatar şair Sait Remiyev, Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi gerektiğini, bu konudaki görüşlerini bildirdiği bir yazı kaleme almıştır. Bakü Türkoloji Kongresinde Latin alfabesine geçiş tartışmaları yaşanmışsa da Tataristan hükümeti tarafından 1927 yılında Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş kararı alınmış fakat bu kararın tam olarak uygulanabilmesi ancak 1931 yılında mümkün olmuştur (Öner, 1999: 14-24). Latin alfabesinin ünlüleri tam göstermesi, fonetik bir alfabe olması Tatarların kültür hayatında yeni bir dönemi başlatsa da bu dönem çok kısa sürmüştür. 2001 yılında Tatarların kendi meclislerinde aldıkları kararı Rusya Duma meclisinin tanımaması da aslında Rusların asıl amacının Tatarların Kiril alfabesinde Rus medeniyeti dairesinde kalmalarını istemesinden kaynaklanmaktadır.

Kazan Tatar Türklerinin uygulamayı esas alarak yılları hesaplarsak toplam sekiz yıllık bir Latin alfabesi macerası olduğunu görürüz. Rusların daha önceden Tatar Türkleri için oluşturduğu Kiril alfabesi, Kazan Tatarlar için yazdıkları Kiril alfabesiyle okuma kitapları mevcuttu. Alfabelerini değiştiren Tatarlar için artık yeni bir dönem başlamıştır. Bu değişimi kabul etmelerinin hemen akabinde ikinci bir yenilikle karşılaştılar. Resmi kararlar Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçirildiler. Tatarların Kiril alfabesini kabul etmeleri Rusçanın ve Rus kültür dairesinin etkisine tamamen açılmasına sebep olmuştur. Rusçadan Kiril alfabesi aracılığıyla Tatar Türkçesine birçok kelime girmiştir.

Kazan Tatarları 1939 yılında ise Kiril alfabesini kullanmaya başladılar (Öner, 2007: 684). Türk dünyasında bir kişinin 60 yıllık hayatında, mesela 1890-1950, ana dilinin yazılı eserlerini üç farklı alfabeden okumuştur. Bu durum Türk halklarının kültürel, ekonomik gelişmelerini yavaşlatmıştır (Kutalmış, 2004: 15).

1.2. Kazan Tatar Türklerinin Tarihi ve Araplarla Kültürel İlişkiler

Kıpçak Türkleriyle farklı coğrafyalarda olan Arap dünyası, Mısır, Suriye, Irak gibi ülkeler Memlük devleti ve 13. yüzyılda başlayan ilişkilerle birlikte Kıpçak Türkçesinin Araplara öğretilmesi amacıyla dilbilgisi ve sözlük eserler yazılmıştır (Öner, 1998: XIX). Türk Dünyasının Araplarla kültürel ilişkileri İslam dinini kabul ettikten sonra daha fazla yoğunlaşmıştır.

Türkçede ayın ve hemze harfleri bulunmadığı için bu harflerin yazılması ve okunması da ayrı bir problem teşkil etmiştir. Bu sesleri barındıran alıntı sözcüklerin okunuşlarında da farklılıklar oluşmuştur. (Korkmaz, 2007: 383). Türkiye Türkçesi için geçerli olan bu durum Tatar Türkçesi için de geçerlidir. Gramer, cümle yapıları birbirine çok yakın, aynı dil ailesinde bulunan, aynı kökenden gelen bu iki dil için Arap alfabesi hemen hemen aynı problemleri oluşturmuştur.

2. Tatar Türkçesinin Arapçadan Alıntıladığı Sözcüklerdeki Fonetik Değişiklikler

Kazan Tatar Türkçesinin Arapçadan alıntıladığı kelimelerde Latin ve Kiril alfabesiyle yazarken fonetik değişiklikler oldu. Başka bir tabirle Arapça alıntı kelimeler Kazan Tatar Türklerinin ağız ve hançere yapılarına uygun hâle getirilerek Tatarlaştırıldı. Latin alfabesinin seslileri tam olarak göstermesi, Kazan Tatar Türkçesinde söyleyişte olan Arap alfabesinde, yazıda gösterilmeyen birçok unsurun ortaya çıkmasına, kelimelerde fonetik değişikliklerin olmasına neden oldu. Arap alfabesinden Latin alfabesine geçişle birlikte Kazan Tatarları Kazan ağzının ses yapısına uygun şekilde yazmaya başladılar. Oluşturdukları yazım ve imla kitaplarında Arap imlasından ayrılarak daha çok kendi ses yapılarına uygun yazım ve imla kurallarını kabul etmeye çalıştılar.

2.1. Ünlü Türemesi

2.1.1. Ön Seste Ünlü Türemesi

Ön seste ünlü türemesi ağızlarda, söyleyişte bazı kelimelerde kullanılmaktadır.

2.1.2. İç Seste Ünlü Türemesi

2.1.2.1. “-ı-” türemesi:

halk>halk (halk)
şabr >şabır (sabır)
zevk >zeviq: zevk, estetik.
‘aql>ğakıl (akıl)
aşl>aşıl (değerli)
rızq>rızıq (rızık, azık, yiyecek)
vaqt>vaqıt (vakit, zaman).

2.1.2.2. “-a-” türemesi:

farz>faraz (farz etmek)

2.1.2.3.-e- türemesi:

baş>beş (bahsetme)

2.1.2.4.-e türemesi:

ba‘d>bağde (sonra)

2.1.2.5.-é- türemesi:

‘umr>ğomér (ömür)
‘urf>ğoréf (örf)
celb>celéb (çekme)
‘ayş>ğayéş (işret)

ba‘z>beğzé (bazı)
ism>isém (isim, ad)
seyr>seyér (seyretme, bakma)
hâvf>hevéf (korku)
hârf>heréf (harf)
qabr>qabér (kabr, mezar)
sihr>sihér (sihir)
zihn >zihén (zihin, akıl)
fikr>fikér (fikir, düşünce)
keyf>keyéf (keyif, zevk)
naqd>naqéd (nakit)
nefs>nefés (nefis, istek, tutku)
emr>emér (emir)
qadr>qadér (kadir, kıymet)
resm>resém (resim)

2.1.2.6. “-i-” türemesi:

‘aqd>gaqid (kurma, kararlaştırma)
‘arz>gariz (arz)

2.1.3. Son Seste Ünlü Türemesi

2.1.3.1. “-u” türemesi:

“afv>gafu” (af, bağışlama)

2.1.4. Ünlü Düşmesi

2.1.4.1. “-a-” düşmesi:

hâyavân>heyvan (hayvan)

2.1.5. Ünlü Değişmeleri

2.1.5.1. -ı->-i- değişimi:

‘arıza>gariza (dilekçe)
‘âkıbet>gakıbet (akıbet)

2.1.5.2. -ı->-é- değişimi:

hâzır>hezér (hazır)
sırr>sér (sır, giz)

2.1.5.3. -i->-ı- değişimi:

âhır>aılır (son)

2.1.5.4. -i->-e- değişimi:

‘acâ‘ib>gaceb (acayip, şaşılacak şey)

2.1.5.6. i>é değişimi:

‘âdil>gadél (adaletli, eşit)
laţif>laţéf (latif)
keyfiyet>keyéfeyet (nitelik, durum)
‘akıbet>gaqéybet (akıbet)
lâzim>lazém (gerek, lazım)

2.1.5.7. -î->-i- değişimi:

ħazîne>ħezine (hazine)

2.1.5.8. -â->-a- değişimi:

ħattâ>ħetta (hatta)

ħayât>ħeyat (hayat)

şâf>şaf (saf, temiz)

2.1.5.9. -a->-e- değişimi:

ħaber>ħeber (haber)

ħal>ħel (hal, güç)

muħabbet>meħebbet (muhabbet, sevgi)

ħasad>ħesed (haset, kıskançlık)

ħazrat>ħezret (efendi)

raħat>reħet (rahat)

raħmet>reħmet (teşekkür, merhamet)

2.1.5.10. -â->-e- değişimi:

‘alâmet>galemet (alamet, iz)

lâkin>lekin (lakin)

ħikâya>ħikeye (hikâye)

ħasret>ħesret (keder, üzüntü)

seyahat>seyeħet (seyahat, gezi, yolculuk)

ħayr >ħeyér (iyilik, hayır)

2.1.5.11.-a->-ı- değişimi:

ħayâl>ħıyal (hayal)

2.1.5.12.-u->-ö- değişimi:

ħukm>ħökém (hüküm)

Bu kelimede birinci hecede u>ö değişimi görülmekte, ikinci hecede ise “é” sesi türemiştir.

2.1.5.13.-u->-ü- değişimi:

memnun>memnün (memnun, razı)

mecbur>mecbür (mecbur, zorunda)

mezkur>mezkür (adı geçen, anılan)

2.1.5.14.-û->-u- değişimi:

şûret >şuret (resim, suret)

2.2. Ünsüz Türemesi

2.2.1. -y- türemesi:

‘âşık>ğaşık (âşık)

‘ibret>ğıybret (ibret, kötü bir olaydan alınan ders)

‘iffet>ğıyffet: (namus, iffet)

‘işret>ğıyşret (içki içme)

‘tabi‘at >tabiyğat (tabiat)

şıfat>şıyfat (özellik, suret, şekil)

za‘îf>zeğiyf: zayıf.
terfîb>tertiyb (tertip, düzen)
teşkîl>teşkiyl: oluşturma.
vâkıf>vaqıyf (bilen, farkında olan)
taqdîr>teqdiyr (takdir, kader)

2.3. Ünsüz Düşmesi

2.3.1. -v- düşmesi:

ķuvvat>ķuvet (güç)

2.3.2. -s düşmesi:

ķiss>ķis (his, duygu)

2.3.4. -t düşmesi:

ķâtirat>ķetere (hatıra)
ķalifat>ķelfe (öğretmen, hoca)

2.4. Ünsüz Değişmeleri

2.4.1. -b>-p değişimi:

‘ayb>gayép (ayıp)
kitab>kitap (kitap)
mekteb>mektep (okul)

2.4.2. -d>-t değişimi:

i‘timad>iğtimat (itimat, güven)
i‘tikâd>iğtikât (bir şeye bağlanma, inanmak)
seyyid>seyyit (seyit)

2.4.3. ‘>ğ değişimi:

memnu‘>memnüğ (yasak, men)
men‘>meniğ (engel, mani)
tama‘>tamağ (tamah)
meşru‘>meşruğ (meşru, doğru)
vâķi‘>vakiğ: olan, olmuş.
i‘timat>iğtimad (güven)
i‘tiraf>iğtiraf (itiraf, söyleme)
i‘lan>iğlan (ilan, duyurma)
i‘tibar>iğtibar (itibar, saygı gösterme)
i‘lan>iğlan (ilan, duyurma)
i‘tiraf>iğtiraf (itiraf, söyleme)
isti‘mal>istiğmal (kullanma)
cem‘>cemég (toplamak, biriktirmek)
cum‘a>comğa (Cuma)
bil‘âkis>bilğakis (bilakis, tam tersine)
da‘va>değva (iddia)
ma‘lum>meğlüm (malum, bilinen)
ma‘na>meğne (anlam)
mes‘ûd>meşğud (mesut, mutlu)
mu‘cize>moğciza (mucize, olağanüstü olay)
şan‘at>senğat (sanat, estetik)

ta‘alâ>teğala (yüce)

sa‘at>seğat (saat)

sa‘adet>seğadet (mutluluk, saadet)

iddi‘a>iddiğa (iddia, dava)

fi‘il>fiğıl (iş)

iṭâ‘at>iṭeğat (itaat, söz dinleme)

kanâ‘at>kenâğat (kanaat, yetinme)

mu‘âhede>moğahede (akd, anlaşma)

Arapçadan alıntılanan iki ünlü yan yana gelen kelimelerde kelime ortasında ünsüz türemesi görülmektedir. Tatar Türkçesinde bu şekilde söyleyiş kolaylaştırılmakta ve Türk dillerinin kelime içi iki ünlü yan yana gelmez kuralı bu şekilde sağlanmış olmaktadır.

âdet>ğadet (Örf, âdet, huy, tabiat)

‘âlem>ğalem (âlem, dünya)

‘asker>ğasker (asker)

‘abes>ğabeş (abes)

‘acebâ>ğaceba (acaba)

‘alâmet>ğalemet (alamet, iz)

Kelime başı “ع” ayın harfiyle yazılan kelimeler “غ” gayın harfiyle okunarak telaffuz edilmektedir. Arapçadan alıntılanan kelime başı ayın harfiyle başlayan kelimelerde bu değişim bir kurala dönüşmüştür. Hem kelime başında a>ğ değişikliği hem de kelime içerisinde ünlü türemesi olayı görülmektedir.

3. Sonuç

Makalede Kazan Tatar Türkçesinin Arapçadan alıntıladığı kelimelerdeki fonetik değişiklikler incelendi. Kazan Tatar Türkçesinin Arapçadan alıntıladığı kelimelerde Latin ve Kiril alfabetiyle yazarken fonetik değişiklikler oldu. Başka bir tabirle Arapça alıntı kelimeler Kazan Tatar Türkçesinin ağız ve hançere yapılarına uygun hâle getirilerek Tatarcaştırıldı. Latin alfabesinin seslileri tam olarak göstermesi, Kazan Tatar Türkçesinde söyleyişte olan Arap alfabesinde, yazıda gösterilmeyen birçok unsurun ortaya çıkmasına, kelimelerde fonetik değişikliklerin olmasına neden oldu. Yukarıda belirttiğimiz bütün ünlü ve ünsüz türemeleri kelimenin söyleyişini kolaylaştırarak Tatar Türkçesinin fonetik ve morfolojik yapısına uyum sağlamak için yapılmıştır. Ön, iç ve son seste ünlü türemesi olayları: “-ı”, “-a”, “-e”, “-e”, “-e”, “-é”, “-i”, “-u” görülmektedir. İç seste “-a” ünlü düşmesi olayı tanıklanmıştır. Ünlü Değişmeleri olayları: “-ı->-i-“, “-ı->-é-“, “-i->-ı-“, “-i->-e-“, “i>é”, “-â->-a-“, “-a->-e-“, “-â->-e-“, “-a->-é-“, “-a->-ı-“, “-u->-ö-“, “-u->-ü-“, “-û->-u-” şeklindedir. Ünsüzlerde Görülen Ses Olayları Ünsüz Türemesi “-y-“, “-ğ-“, “-‘->-ğ-“, Ünsüz Düşmesi “-v-“, “-s-” olarak tanıklanmıştır. Arap, Latin, Kiril harfli Tatar Türkçesi metinleri incelendikçe ses değişiklikleriyle ilgili yeni tespitler ortaya çıkacaktır.

Kaynaklar

Alkaya, E. (2014). Mişer Tatar Türkçesi. İstanbul: Kesit Yayınları.

Alkaya, E., Kirillova, Z. (2018). Kreşin Tatar Türkçesi. İstanbul: Kesit Yayınları.

Alkaya, E. (2017). Tatar Türkçesi Yazı Dilinde ve Ağızlarında y-/c- Sesi Üzerine, Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD), Sayı 1, 24-38.

Buran, A., Alkaya, E. (2020). Çağdaş Türk Lehçeleri, Ankara, Akçağ Yayınları.

Devellioğlu, F. (2007). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara: Aydın Kitapevi.

İbrahimov, G. (1912). Yaz Başı, Kazan: Ümid Matbaası.

Karaağaç, G. (2006). Türkçenin Dilbilgisi, Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (2007). Türk Dili Üzerine Araştırmalar III, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kutalmış, M. (2004). Tarihte ve Günümüzde Kazakistanın Alfabe Meselesi, Bilig Dergisi, Sayı 31, 1-21.

Öner, M. (2007). Türk Lehçeleri Grameri, Ed. Ahmet Bican Ercilasun, “Tatar Türkçesi”, s. 679-748.

Öner, M. (2015). Kazan Tatar Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Öner, M. (1998). Bugünkü Kıpçak Türkçesi, Ankara: TDK Yayınları.

Öner, M. (1999). I. Bakü Türkoloji Kongresinde İdi Ural Türkleri”, 1926 Bakü Türkoloji Kongresinin 70. Yıl Dönümü Toplantısı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Poppe, N. (1961). Tatar Manual, American Council Of Learned Societies, Blomington: Indiana University.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

AZERBAIJAN AĞIZLARINDA UZUN ÜNLÜLERDEN KAYNAKLANAN SESLİK İZLER

Phonothèque traces caused by long vowels in the azerbaijan dialects

Süleyman Kaan YALÇIN¹ ve Mehmet ÖZEREN²

¹ Doç. Dr., Firat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ, skyalcin23@gmail.com, orcid.org/0000-0002-3908-9204

² Doç. Dr., Firat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ, mehmetozeren@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0003-4386-8312

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
23.02.2023

Kabul/Accepted:
05.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1255465

Anahtar Kelimeler

Uzun ünlüler, seslik izler,
Azerbaycan Ağızları

Keywords

Long vowels, phonothèque
traces, Azerbaijan dialects

ÖZ

Türkçede ünlüler boğumlanma süreleri bakımından normal, kısa ve uzun süreli ünlüler olmak üzere üçe ayrılırlar. Uzun ünlüler, boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan yahut normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan ünlüler olarak tanımlanmaktadır.

Türkmen, Yakut ve Halaç lehçelerinde sistemli olarak korunan; diğer lehçelerde ise düzenli olarak korunamayıp, çoğunlukla kısalırlar görülen uzun ünlülerin, birçok lehçede ve ağızda hiçbir seslik iz bırakmadan kısalıp normal süreli ünlülerle karıştığı; bazı lehçe ve ağızlarda ise çeşitli değişiklikler meydana getirerek seslik izler bıraktığı görülmektedir. Bu seslik izler; ünlü ikizleşmesi, tonlulaşma, incelleme, kalınlaşma, ünsüz türemeleri ile genişlemedi.

Türk dilinin neredeyse hemen her lehçesinde görülen uzun ünlülerin kısalırken bırakmış olduğu seslik izlere birçok Azerbaycan Ağızında da rastlamak mümkündür. Bu çalışmada Azerbaycan ağızlarındaki seslik izlerin tespit edilebilmesi için başta Azerbaycan Diyalektoloji Lugati olmak üzere bu lüğatin basımından sonra yayımlanmış olan Karabağ, Nahçıvan vb. ağızlarla ilgili çalışmalara da müracaat edilmiştir. Çalışmada Azerbaycan ağızlarındaki uzun ünlülerin kısalırken bırakmış olduğu seslik izler, Türk dilinin tarihi dönemleri ve çağdaş lehçeleri ile karşılaştırmalı olarak incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

In Turkish, vowels are divided into three as normal, short and long vowels in terms of their condensation time. Long vowels are defined as vowels whose articulation time is longer than the duration of a normal vowel or that includes the articulation time of two normal-length vowels.

Long vowels have been systematically preserved in Turkmen, Yakut and Khalaj dialects. In the other dialects they couldn't be regularly preserved, generally they shortened and mixed with normal vowels without any phonothèque trace, but in some dialects phonothèque traces can be seen with various alternation. These phonothèque traces are diphthong, vocalization, thinning, thickening, consonant derivation and widening.

It is possible to come across the allophonic traces of long vowels, which are seen in almost every dialect of the Turkish language, while shortening, in many Azerbaijani Dialects. In this study, in order to determine the allophonic traces in Azerbaijani dialects, especially the Azerbaijan Dialectology Lugati, Karabakh, Nakhchivan, etc., which were published after the publication of this dictionary. Studies on dialects such as. In the study, the vowel traces left by the long vowels in Azerbaijani dialects were tried to be revealed by examining them comparatively with the historical periods and contemporary dialects of the Turkish language.

Atf/Citation: Yalçın, S. K. ve Özeren, M. (2023). Azerbaycan Ağızlarında Uzun Ünlülerden Kaynaklanan Seslik İzler. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 617-624.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Süleyman Kaan YALÇIN, skyalcin23@gmail.com

1. Giriş

Ünlüler, boğumlanma biçimlerinin yanı sıra süreleri açısından da değerlendirilmektedir. Bunlardan uzun ünlü, boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan yahut normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan ünlü (Korkmaz, 1992: 156) olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle bir konuşma temposu içinde ortalama/normal bir sürede boğumlanan ünlülere “normal süreli ünlüler”, normalden daha kısa sürede boğumlananlara “kısa ünlüler”, normalden daha uzun bir sürede boğumlananlara ise “uzun ünlüler” denilmektedir (Buran, 2007: 32–33).

Uzun ünlülerin Türkmen, Yakut ve Halaç lehçelerinde sistemli olarak korundukları, diğer lehçelerde ise düzenli olarak korunamayıp, çoğunlukla kısaltıldıkları görülür (Tekin, 1995: 38).

Uzunlukları koruyamayan ünlülerin birçok lehçede hiçbir seslik iz bırakmadan kısaltıldığı ve birincil kısa ünlülerle karıştıkları hâlde aynı ünlülerin bazı lehçelerde çeşitli değişiklikler meydana getirerek seslik izler bıraktığı görülür. Bu seslik izler; ünlü ikizleşmesi, tonlulaşma, incelleme, kalınlaşma, ünsüz türemeleri ile genişlemedir (Tekin, 1995: 123; Yalçın, 2013: 36-37; Başdaş 2007: 98). Tekin (TDBUÜ: 155-158) bu seslik izlere son seste görülen ünlü türemelerini de eklemiştir; ancak son seste gösterilen ünlü türemesi örneklerinin daha farklı sebeplere (ek veya sözcük kalıntıları, yeniden alıntılama vb.) bağlı olarak ortaya çıktığını düşündüğümüz için Tekin’in belirttiği bu seslik izi uzun ünlülerden kaynaklanan seslik izlere dâhil etmedik.

Uzun ünlülerin kısalırken bırakmış olduğu seslik izlere Azerbaycan Türkçesi ağızlarında da rastlanmaktadır. Bu çalışmada Karabağ, Nahçıvan ağızları başta olmak üzere Azerbaycan Dialektoloji Lügeti’nde yer alan çeşitli ağızlardaki uzun ünlülerin kısalırken bırakmış olduğu seslik izler, Türk dilinin tarihî dönemleri ve çağdaş lehçeleri ile karşılaştırmalı olarak incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Ünsüz İkizleşmesi

Ünsüz ikizleşmesi, iç seste iki ünlü arasında bulunan ve vurguyu üzerinde bulunduran ikinci hece başındaki ünsüzlerin açık ve zayıf boğumlanmalı ilk hece ünlülerinin etkisi altında kendi hece sınırlarını aşacak bir yeğlilikle boğumlanmaları sonucunda, söz konusu ünsüzdeki tekrarlanma olayıdır (Korkmaz, 1992: 163). Ünsüz ikizleşmesi aslında Türkçenin yapısına aykırı bir durumdur; ancak hem tarihî dönemlerde hem de birçok çağdaş lehçede sınırlı sayıda da olsa bu tarz kullanımlara rastlamak mümkündür. Bunun sebebi ise genelde ya ifadeyi pekiştirmek ya vurgu ya da söz içindeki bir sesin başka bir sese benzemesi veya başka sesleri kendisine benzetmesi olarak gösterilmiştir. Bu hususlarla ilgili olarak Türkiye Türkçesi ve ağızları ile çeşitli Türk lehçe ve ağızlarında görülen (eşek > eşşek, sekiz > sekkiz, dokuz > dokkuz, küçük > küççük, yedi > yeddi, sakal > sakkal, iki > ikki vb. sözcükler örnek olarak verilmektedir (Üstüner, 2003: 53–65).

Tekin (1995: 148)’e göre ise aslında ünsüz ikizleşmesi bir nevi ünsüz uzamasıdır ve ünsüz ikizleşmesini uzun ünlülerin varlığı ile izah etmek mümkündür; çünkü açık hecedeki uzun ünlünün çekici tesiri ile müteakip hecenin başındaki ünsüz ikizleşir. İkizleşme ile ilk hece kapalı hâlde gelir ve uzun ünlü kısalır. Başka bir deyişle ikizleşme bir çeşit karşılama (telâfi) uzamasıdır. Yani kaybolan ünlü uzunluğunun yerini ünsüz uzamasının almasıdır. Bu olayın Türkçenin tarihî dönem ve lehçelerindeki örnekleri şöyledir:

Harezmi Türkçesinde (AT. yēti (TDBUÜ: 182) >) yetti “yedi”; Azerbaycan Türkçesinde yeddi (Ercilasun, 2005: 402; Ergin, 1981: 115; Seçgin, 2003: 105).

Azerbaycan Türkçesinde (sakāl (TDBUÜ: 153) >) saqqal “sakal”; Türkmen Türkçesinde saqqal (Bozkurt, 1999: 304; Ergin, 1981: 115; Seçgin, 2003: 105; Kara, 2000: 19).

Karahanlı ve Harezmi Türkçesinde (AT. ēki (TDBUÜ: 181) >) ekki; Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde ikki “iki” (Ercilasun, 2005: 402; Coşkun, 2000: 29; Öztürk, 1994: 20; Bozkurt, 1999: 405; Üstüner, 2003: 55). Gagauz Türkçesinde (AT. yān (TDBUÜ: 175) >) yan-a-ş- > yannaş- “yanaşmak” (Özkan, 1996: 82).

Kazak ve Nogay Türkçelerinde (āçığ (TDBUÜ: 153) >) aşı > aşışı “acı”; Kırım Tatar Türkçesinde accı (Koç ve Doğan, 2004: 105; Atay, 1998: 71; Yüksel, 2005: 117).

Azerbaycan ağızlarındaki ünsüz ikizleşmesi örnekleri ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

sakāl (TDBUÜ: 153) > saqqal (KA: 293) “sakal”; saqqal (NA: 575) “sakal”; saqqal (ADL: 469, Berde, Ucar) “yaşıt, akran”; saqqal (ADL: 469, Kürdemir) “mısır püskülü”.

yēti (TDBUÜ: 182) > yēddi (KA: 366; NA: 660) “yedi”; yēddilik (ADL: 628, Kazak); yēddiarhadönen (ADL: 627, Megri, Ucar).

toküz (TDBUÜ: 153) > dokğaz, dokğuz, dokkuz (KA: 98) “dokuz”; doqquzdon (ADL: 149, İmişli) “yara adı”; (ADL: 149, Göyçay, Laçın) “iğne yapraklı bir ağaç türü”.

ātım (TDBUÜ: 172) > addım (KA: 3) “adım”; addamac (ADL: 2, Ağbaba) “merdivan”; addamaş (ADL: 2, Ağdaş, Göyçay, Oğuz, Şemkir) “adımlama neticesinde çeperde oluşan geçit”.

3. Genişleme

Genişleme, kelime içindeki dar sıradan ünlülerin çeşitli sebeplerle boğumlanma özellikleri bakımından geniş sıradan ünlülere dönüşmesidir (Korkmaz, 1992: 160). Uzun ünlüler açısından düşünüldüğünde ise dar uzun ünlünün kısalma temayülü neticesinde genişlemesidir. Genişleme örneklerine Türkçenin çeşitli dönem ve lehçelerinde rastlanmaktadır:

Bulgar Türkçesinde (üç (TDBUÜ: 55) >) üç “üç” (Ercilasun, 2005: 213).

Azerbaycan Türkçesinde (AT. ğla- (TDBUÜ: 175) >) ağla- “ağlamak”, (AT. ĩ (TDBUÜ: 175 >) ağac (Yalçın, 2018: 113) “ağaç”.

Kırım Tatar, Karakalpak ve Kazak Türkçelerinde (AT. ěki (TDBUÜ: 181) >) eki “iki” (Doerfer, 1995: 185; Yüksel, 2005: 91; Uygur, 2001: 4; Koç ve Doğan, 2004: 78; Bozkurt, 1999: 453).

Kırım Tatar Türkçesinde (AT. ět- (TDBUÜ: 182) >) et- “etmek”, (AT. ğla- (TDBUÜ: 175) >) ağla- “ağlamak”, (AT. ěn- (TDBUÜ: 181) >) en- “inmek”, (AT. tě- (TDBUÜ: 182) de- “demek” (Doerfer, 1995: 185; Yüksel, 2005: 91).

Kumuk Türkçesinde (AT. kěçe (TDBUÜ: 182) >) keçe “gece”; Kırım Tatar Türkçesinde gece (Doerfer, 1995: 185; Yüksel, 2005: 91; Baykoca, 1998: 34).

Kumuk ve Özbek Türkçelerinde (ĭr (TDBUÜ: 105) >) yer “yer”, Kırgız Türkçesinde cer (Baykoca, 1998: 35; Başdaş ve Kutlu, 2004: 33; Coşkun, 2000: 7).

Karaçay-Malkar Türkçesinde (AT. ěr (TDBUÜ: 181) >) ertte “erken” (Tavkul, 2001: 140).

Kazak Türkçesinde (AT. yěti (TDBUÜ: 182) >) jeti “yedi”, Yeni Uygur Türkçesinde yette (AT. ěşik (TDBUÜ: 181) >) esik (eşik, kapı) (Koç ve Doğan, 2004: 78; Bozkurt, 1999: 453; Öztürk, 1994: 14).

Kazak Türkçesinde (AT. ěşik (TDBUÜ: 181) >) esik “eşik, kapı” (Koç ve Doğan, 2004: 78; Bozkurt, 1999: 453).

Kırgız Türkçesinde (AT. bĭl (TDBUÜ: 75) >) bel “bel” (Başdaş ve Kutlu, 2004: 33).

Özbek Türkçesinde (AT. yě- (TDBUÜ: 182) >) ye- “yemek”, (AT. kěp (TDBUÜ: 182) >) kěbi “gibi” (Coşkun, 2000: 7).

Yeni Uygur Türkçesinde (AT. kězu (TDBUÜ: 108) >) kěza “kuzu” (Öztürk, 1994: 14).

Karay Türkçesinde (AT. ũdı- (TDBUÜ: 179) >) uyan- > oyan- “uyanmak” (Kıvrakdal, 2000: 33).

Türkmen Türkçesinde (AT. yěrı- (TDBUÜ: 179) >) yěre- “yürü-” (KTLS, 1991: 1098; Gülensoy, 2000: 159; Demir ve Yılmaz, 2003: 116).

Azerbaycan ağızlarındaki genişleme örnekleri ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

bŭti- (TDBUÜ: 179) > budak, budak (KA: 58) “budak”; buda- (NA: 268) “budamak”; budala- (ADL: 62, Quba) “budamak, doğramak”; budama (ADL: 62, Kazak) “değnek, budanmış ağaç parçası, iri baston”. ğla- (TDBUÜ: 175) > ağla- (KA: 5; NA: 199) “ağlamak”.

ĭ (TDBUÜ: 175) > ağaç/ağaç/ağaç (KA: 4-5); ağaç (NA: 198) “ağaç”; ağacotu (ADL: 3, Qubadlı) “ağaç kenarında biten yosun”.

běş (TDBUÜ: 182) > beş (NA: 248) “beş”.

ěn- (TDBUÜ: 181) > en-/eniş (KA: 111) “inmek, iniş”; ende (ADL: 173, Şamahı) “alçak”.

ěşik (TDBUÜ: 181) > eşi (KA: 124); eşi (NA: 347) “eşik, kapı”.

ŭdı- (TDBUÜ: 179) > oyan- (KA: 124; NA: 358) “uyanmak”.

yět- “yedekte götürmek” (TDBUÜ: 182) > yet- (NA: 665) “yedeğinde götürmek”; yedey (KA: 369) “yedek”.

kěç (TDBUÜ: 182) > ge (KA: 136) “geç”.

těr- (TDBUÜ: 182) > der- (KA: 92) “dermek, toplamak”.

4. İncelme

İncelme bazı ünsüzlerin etkisiyle kelimedeki ünlü hecelerde kalın sırada bulunan ünlülerin ince sıraya geçmesi (Korkmaz, 1992: 160) olarak tanımlanmaktadır; ancak içerisinde inceltici ünsüzlerin bulunmadığı bazı

sözcüklerin incelenmesi olayı “Bulgarcada bāka > beka (Bozkurt, 1999: 40)” inceleme olayının sebeplerinden birinin de uzun ünlüler olduğunu ortaya koymaktadır. İnceleme örneklerine Türkçenin çeşitli dönem ve lehçelerinde rastlanmaktadır:

Karahanlı Türkçesinde (AT. yōri- (TDBUÜ: 179) >) yōri-t > yōrit (yürüt) (Bozkurt, 1999: 150; Mansuroğlu, 1998: 138).

Bulgar Türkçesinde (AT. bāka (TDBUÜ: 172) >) beka (kurbağa) (Bozkurt, 1999: 40; Ercilasun, 2005: 212).

Başkurt Türkçesinde (yāş (TDBUÜ: 69) >) yeş (gözyaşı), (AT. yāş (TDBUÜ: 175) >) yeş (yaş) (Tokatlı, 1994: 33; Bozkurt, 1999: 548).

Azerbaycan Türkçesinde (AT. yīl- (TDBUÜ: 177) >) yıl-an > ilan (yılan), Bulgar Türkçesinde dilom (Ercilasun, 2005: 212; Buran ve Alkaya, 2015: 81; Bozkurt, 1999: 38–303; Ergin, 1981: 90).

Tatarca Türkçesinde (āz (TDBUÜ: 90) >) ez (az), Başkurt Türkçesinde ed (Öner, 1998: 13; Tokatlı, 1994: 33; Bozkurt, 1999: 548).

Nogay Türkçesinde (AT. tāt (TDBUÜ: 175) >) tetli (tatlı) (Atay, 1998: 45; Güllüdağ, 1998: 66).

Karaçay-Malkar Türkçesinde özellikle Balkarcada ve Çerkek ağzında görülür. Örneğin, (AT. lāçin (TDBUÜ: 174) >) laçin (şahin, doğan), (AT. tīn (TDBUÜ: 176) >) tīn (ruh, nefes) (Tavkul, 2001: 140; Tavkul, 2003: 28; Bozkurt, 1999: 594; Yılmaz, 2002: 52).

Kırım Tatar Türkçesinde (AT. yāş (TDBUÜ: 175) >) yaş-ıl > yeşil (yeşil), Yeni Uygur Türkçesinde yeşil (Yüksel, 2005: 84; Öztürk, 1994: 10–13; Bozkurt, 1999: 401–402; Kaşgarlı, 1992: 21).

Özbek Türkçesinde (AT. tīn- (TDBUÜ: 176) >) tīn- (dinlemek), (AT. oīyun (TDBUÜ: 177) >) oīyun (oyun), (AT. kātun (TDBUÜ: 173) >) 8atin (kadın) (Tekin ve Ölmez, 1999: 134; Bozkurt, 1999: 375; Coşkun, 2000: 9).

Yeni Uygur Türkçesinde (AT. bālīk (TDBUÜ: 172) >) bēlik (balık) (KTLs, 1991: 1110; Öztürk, 1994: 10; Gülensoy, 2000: 155; Kaşgarlı, 1992: 21).

Azerbaycan ağızlarındaki inceleme örnekleri ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

kān (TDBUÜ: 173) > gen (KA: 140) “kan”.

īt (TDBUÜ: 176) > it (KA: 201; NA: 472) “it, köpek”; ithırmānı (ADL: 263, Zagatala) “karışıklık”; itdişeyi (ADL: 263, Kürdemir) “yabani bir bitki türü”.

kīz (TDBUÜ: 176) > giz (NA: 398) “kız”.

sīl- (TDBUÜ: 176) > sil- (KA: 303; NA: 590) “silme”.

sīş (TDBUÜ: 176) > şiş (KA: 317; NA: 606) “şiş, yumru”.

sīş- (TDBUÜ: 176) > şiş (KA: 317) “şişmek”; şişeh (ADL: 533, Ağdam, Ağdere, Bilesuvar, Cebayıl, Culfa, Fuzuli, Goranboy, Hocavend, Kelbecer, Qah, Mingçeşevir, Oğuz, Ordubad, Terter, Tovuz, Zengilan) “ilk defa doğum yapmak üzere olan hayvan”; şişkin (ADL: 533, Basarkeçer) “kibirli”.

yōri- (TDBUÜ: 179) > yeri- (KA: 368; NA: 665) “yürümek”

tīn- (TDBUÜ: 176) > din- (KA: 96) “dinlenmek”; dingel- (ADL: 144, Kazak) “dinlenmek”.

āz (TDBUÜ: 90) > ez (KA: 119) “az”.

yīl- (TDBUÜ: 177) (> yıl-an) > ilan (KA: 191) “yılan”.

5. Kalınlaşma

Kalınlaşma ince ünlülerin, belirli ünsüzlerin kalınlaştırma veya kalın ünlülerin benzeştirme etkilerine bağlı olarak veya daha başka bir sebeple kelimedeki ön, iç ve son seslerde kalın sıraya geçmesi (Korkmaz, 1992: 160) olarak tanımlanmaktadır. Birçok çalışmada kalınlaşma olayı farklı sebeplere bağlanmaktadır. Örneğin yukarıdaki tanımda ünsüzlerin kalınlaştırıcı etkisine veya kalın ünlülerin benzeştirici etkisine dayandırılmıştır. Fakat bu sebepler yeterli değildir; çünkü bazen içerisinde kalın ünlünün de kalınlaştırıcı etkiye sahip olan ünsüzlerin de bulunmadığı sözcüklerde kalınlaşma/yarı kalınlaşma olayının gerçekleştiği görülür. Bu da kalınlaşma/yarı kalınlaşma olayının daha farklı nedenlerden de kaynaklanabileceğini ortaya koymaktadır. İşte bu nedenlerden biri de ortaya çıkan birçok ses olayının kaynağı olan uzun ünlülerdir (Yalçın, 2009: 2342).

Uzun ünlülerden kaynaklandığı düşünülen kalınlaşma/yarı kalınlaşma olayına Türkçenin çeşitli dönem, lehçe ve ağızlarında dağınık bir şekilde rastlamak mümkündür.

Volga Bulgar Türkçesinde (AT. ēl (TDBUÜ: 181) >) yāl “il, memleket” (Ercilasun, 2005: 215).

Karahanlı Türkçesinde (AT. çīk “nemli” (TDBUÜ: 103) >) çī “yaş, nem”; (AT. tīş (TDBUÜ: 182) >) tīş/tuş/tişig “diş” (DLT: 121).

Eski Türkiye Türkçesinde (AT. hūn- (TDBUÜ: 185) >) ün-/oñ-/öñ- (çıkmaq, büyüme, yerden bitmek) (Clauson, 1972: 169).

- Yeni Uygur Türkçesinde (AT. ēr- (TDBUÜ: 180) >) har- “yorulmak” (KTLS, 1991: 995; Necip, 1995: 41).
- Hakas Türkçesinde (AT. ēke- (TDBUÜ: 180) >) ğe- “eğlemek” (Killi, 1996: 211).
- Özbek Türkçesinde (AT. yēl (TDBUÜ: 180) >) yāl “at yelesi” (KTLS, 1991: 995).
- Yakut Türkçesinde (AT. tēmin >) tīman “demin, az önce” (TDBUÜ: 182).

Azerbaycan ağızlarında uzun ünlülerden kaynaklanan kalınlaşma örnekleri şu şekilde gösterilebilir:

hūn- (TDBUÜ: 185) “yerden bitmek” unnuca (ADL: 593, Zagatala) “yerden kendiliğinden biten yabancı bitki”, unduca (ADL: 593, Ağbaba, Ağdam, Borçalı, Cebrayıl, Çemberek, Kazak, Oğuz, Mingçeçvir, Tovuz, Zengilan) “yenilebilen türden yerden biten bir tür ot”.

ēr- (TDBUÜ: 180) “yorulmak” > arıĝ-enize (ADL: 17, Ordubad) “yorgun, cansız”.

yēl (TDBUÜ: 180) > yalman (ADL: 620, Berde, Borçalı, Hamamlı) “at yelesi”.

6. Ünsüz Türemesi

Ünsüz türemesi, sözcüğün ön, iç veya son seslerinde sözcüğün aslında olmayan bir ünsüzün türemesidir (Korkmaz, 1992: 163).

Uzun ünlülerin ikizleşmesi veya kısalması ön, iç ve son seslerde bazı ünsüz türemelerine neden olmaktadır. Ligeti, ön, iç ve son ses ünsüz türemelerini Türkçedeki uzun ünlülerin ikizleşmesi olayına bağlar ve ikizleşen ünlülerin, özellikle de ön sesteki dar ünlülerin, ilkinin yarım ünlü niteliği taşıyan y sesine dönüştüğünü belirtir. Tekin ise Ligeti'nin bu görüşünü Çuvaşçadan, Eski Türkçeden, Orta Türkçeden örnekler vererek destekler. Ayrıca uzun ünlülerin ikizleşerek ünlüsünü ünlülere yakın olan ünsüzlere bıraktığı görülür (Tekin, 2003: 308–309). Genel olarak bu türemeye örnek olan ünsüzler şunlardır: y, h, v, l, r, n, ş ve s (Çuvaşçadaki “y” karşılığı olan “s”). Bu ünsüz türemelerine hemen her dönemden ve lehçeden örnek verilebilir. Örneğin;

“y ve s” türemesi: yā (A.T) > yāy (Türkmen) > saa (Yakut) > yay (T.T), (yay)

“v” türemesi: ūç (A.T) > veç (Bulgarca), ul- (A.T) > vil- (Bulgarca), (üç)

“h” türemesi: yēti (A. T) > yehti (S. Uyg.) (yedi)

“r” türemesi: kūç- (AT.) > kurçar- (D. Türk.) (kucaklamak)

“n” türemesi: tūç (AT.) > tunç (TT.), (tunç)

“l” türemesi: çībık (AT) > şılıpık (D. Türk)

“ş” türemesi: it (Çuvaşça) > iyt (Özbekçe) > işt (Yeni Uygurca); bīt (Çuvaşça) > biyt (Özbekçe) > pışt (S. Uygur/ pişt (Yeni Uygurca) (Tekin, 1995: 158–159; Başdaş, 2007: 97–98).

Bu örneklerle aşağıdaki dönem ve lehçelerde görülen ünsüz türemesi örnekleri de eklenebilir.

Köktürk Türkçesinde (AT. id- (TDBUÜ: 179) >) id-/yid- (göndermek) (Tekin, 2003: 312; Aydın, 2018: 130).

Uygur Türkçesinde (AT. ičan- (TDBUÜ: 175) >) yıçan- (korkmak, çekinmek) (Tekin, 2003: 312).

Harezm Türkçesinde (AT. i (TDBUÜ: 175) >) i+ğaç > ığaç > yığaç (ağaç), Kırgız Türkçesinde cığaç (Toparlı, 1998: 26; Başdaş ve Kutlu, 2004: 58).

Karakalpak Türkçesinde (AT. ön (TDBUÜ: 177) >) won (on) (Uygur, 2001: 25).

Kumuk Türkçesinde (AT. iz (TDBUÜ: 183) >) hiz (iz) (Bozkurt, 1999: 608).

Tatar Türkçesinde (AT. ir (TDBUÜ: 175) >) yır (şiir, şarkı, türkü), Kazak Türkçesinde yır > jır (Öner, 1998: 18; Koç ve Doğan, 2004: 115).

Kumuk Türkçesinde (AT. igla- (TDBUÜ: 175) >) yığla- > yıla-(ağla-), Kazak Türkçesinde yığla- > yıla- > jıla- (Baykoca, 1998: 52; Koç ve Doğan, 2004: 115; Öner, 1998: 18).

Azerbaycan ağızlarında uzun ünlülerin kısalması sonucunda ortaya çıkan bazı ünsüz türemesi örneklerine rastlanmaktadır:

sā- (AT. TDBUÜ: 174) > say- (KA: 297) “saymak”; sayĝı (ADL: 476, İmişli) “sayma, yoklama”.

yā (AT. TDBUÜ: 175) > yay (KA: 364) “yay”; yay-uh (ADL: 626, Derbend) “yay şeklinde gökkuşağı”.

7. Tonlulaşma

Tonlulaşma, ünsüzlerin boğumlanması sırasında, ciğerlerden gelen havaya ses tellerinin titreşerek ton vermesi ve tonsuz ünsüzlere tonluluk niteliği kazandırmasıdır (Korkmaz, 1992: 151).

Ana Türkçede tek heceli kelimelerin sonundaki ötümsüz patlayıcı p, ç, t, k ünsüzleri, Oğuz grubu Türk lehçelerinde, kısa bir ünlüden sonra kendilerini korudukları hâlde (birincil) uzun bir ünlüden sonra ötümlüleşerek sırasıyla b, d, c, g ve ğ (y) olmuşlardır. Bu gruba (rt) ve (rç) ünsüz grubu da dâhildir (Tekin,

1995: 128–129).

Tekin'in de işaret ettiği bu gelişme, özellikle Oğuz grubu lehçelerinde görülmektedir; ancak bu tür bir seslik değişiminin ilk örneklerine Dîvânü Lûgat'it Türk'te rastlanmaktadır. Örneğin, üd (Oğuz) < üt (delik) (Yakut, Moğol), uyadsılık (utangaçlık) (Oğuz) < uyât < yât < sât (Yakut) (Tekin, 1995: 129).

Oğuz grubu Türk lehçelerinde ünsüzlerin uzun ünlülerden sonra tonlulaşması Azerbaycan Türkçesi dışındaki tüm lehçelerde yalın hâlde belli olmamakla birlikte çekim sırasında ortaya çıkar; ancak Azerbaycan Türkçesinde yalın hâlde de tonlulaşma görülür (dib, uc, ad, ağ vb.). Çekim sırasında ise bütün Oğuz grubu lehçelerinde sezilir (dip > dib+i, but > bud+u, yok > yoğ+u) (Tekin, 1995: 129). Ayrıca Oğuz grubu Türk lehçelerinde “uç- ve aç-” gibi bazı sözcüklerin tonlulaşmaması tonlulaşma olayının uzun ünlülerden kaynaklandığını açıkça göstermektedir. Örneğin, Az. açmag/uçmag, Türkm. açmak/uçmak, TT. açmak/uçmak (KTLS, 1991: 5–6,912–913).

Oğuz grubu Türk lehçelerindeki bu tonlulaşma örneklerinin tamamına yakını, uzun ünlüleri sistemli olarak koruyan Yakut ve Türkmen lehçelerindeki uzun ünlülü sözcüklere denk gelmektedir (Başdaş, 2007: 94).

Tonlulaşmayla ilgili olarak Türkiye Türkçesi yazı dilinde kelime sonunda patlayıcı-tonlu b, c, d, g ünsüzleri bulunmaz; hatta yabancı sözcüklerin sonundaki patlayıcı-tonlular da tonsuzlaşmıştır (kitab > kitap, cild > cilt vs.); ancak bu yerleşmiş kurala rağmen (at > ad, öt > öd vs.) şekillerinin tonlu olarak kullanılmış oluşu bu tonlu kullanımın uzunluğa bağlı olduğuna da bir kanıttır. Ayrıca bu kullanım birçok Oğuz lehçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi şekillenmektedir (Başdaş 2007: 93).

Uzun ünlülerin bıraktığı seslik izlerden biri olan tonlulaşmaya Türk dilinin çeşitli dönem ve lehçelerinden birçok örnek verilebilir:

Eski Türkiye Türkçesinde (AT. kũç (TDBUÜ: 185) >) güc (güç, kuvvet), Türkmen Türkçesinde güyc (Tekin ve Ölmez, 1999: 48–148; KTLS, 1991: 1098; Buran ve Alkaya, 2007: 117, Gülensoy, 2000: 159; Bozkurt, 1999: 344; Demir ve Yılmaz, 2003: 116).

Türkmen Türkçesinde (AT. kōl (TDBUÜ: 178) >) ğol (kol), (AT. kīz (TDBUÜ: 176) >) ğīz (kız); (AT. hūç (TDBUÜ: 179) >) ūci (ucu), (AT. āt (TDBUÜ: 172) >) ādīñ (senin adın) (Tekin ve Ölmez, 1999: 148; KTLS, 1991: 1098; Buran ve Alkaya, 2015: 117, Gülensoy, 2000: 159; Bozkurt, 1999: 344; Demir ve Yılmaz, 2003: 116).

Kazak, Kırgız, Karakalpak, Kumuk ve Gagauz Türkçelerinde (AT. tē- (TDBUÜ: 182) >) de- (demek) (Uygur, 2001: 25; Özkan, 1969: 72; KTLS, 1991: 1048; Gülensoy, 2000: 188; Koç ve Doğan, 2004: 101; Başdaş ve Kutlu, 2004: 44; Öner, 1998: 27).

Gagauz Türkçesinde (kīrū (TDBUÜ: 106) >) ğeri (geri), (Bozkurt, 1999: 278; Özkan, 1969: 72).

Karakalpak Türkçesinde (AT. kūz (TDBUÜ: 185) >) güz (güz), (AT. kārġa(n) (TDBUÜ: 173) >) ġarġa (karga), (kādāş (TDBUÜ: 95) >) ġardaş (kardeş) (Uygur, 2001: 17–18; Tekin ve Ölmez, 1999: 100; Bozkurt, 1999: 476).

Kırım Tatar Türkçesinde (AT. kēmi (TDBUÜ: 181) >) gemi (gemi), (AT. kēçe (TDBUÜ: 182) >) gece (gece), (AT. kōl (TDBUÜ: 184) >) göl (göl); (AT. yēti (TDBUÜ: 182) >) yedi (yedi), (AT. bŭti- (TDBUÜ: 179) >) buda- (budamak) (Yüksel, 2005: 99–101–102–103).

Azerbaycan Türkçesinde (AT. tāġ (TDBUÜ: 174) >) daġ (dağ), (AT. tāş (TDBUÜ: 174) >) daş (taş) (Bozkurt, 1999: 303; Ergin, 1981: 122, 211).

Karakalpak ve Azeri Türkçelerinde (AT. tūz (TDBUÜ: 180) >) duz (tuz) (Bozkurt, 1999: 303–476; Ergin, 1981: 122, 211; Uygur, 2001: 25; Tekin ve Ölmez, 1999: 110).

Tatar Türkçesinde (AT. tōrt (TDBUÜ: 184) >) dürt (dört), Kumuk Türkçesinde dört (KTLS, 1991: 1087; Gülensoy, 2000: 173; Öner, 1998: 16–17–27; Buran ve Alkaya, 2015: 246; Bozkurt, 1999: 609).

Kazak ve Kumuk Türkçelerinde (AT. ēki (TDBUÜ: 181) >) iki+z > egiz (ikiz) (KTLS, 1991: 1048; Gülensoy, 2000: 188; Koç ve Doğan, 2004: 93–94–101; Baykoca, 1998: 45).

Azerbaycan ağızlarında uzun ünlülerin kısalması sonucunda ortaya çıkan tonlulaşma örneklerine rastlanmaktadır:

āt (AT. TDBUÜ: 172) > ad (KA: 2; NA: 194) “isim, ad”.

ātım (TDBUÜ: 172) > addım (KA: 3) “adım”; addamac (ADL: 2, Ağbaba) “merdivan”; addamaş (ADL: 2, Ağdaş, Göyçay, Oğuz, Şemkir) “adımlama neticesinde çeperde oluşan geçit”.

sūt (AT. TDBUÜ: 185) > sūd (KA: 310; NA: 595) “süt”; sūdbaş (ADL: 508, Ordubad) “kaymak”; süddügot (ADL: 508, Ağcabedi) “kavrularak sütte pişirilmiş buğday”.

hārt (AT. TDBUÜ: 173) > ard (KA: 15) “art, arka”.

çātr (AT. TDBUÜ: 172) > çadır (KA: 65; NA: 278) “çadır”.

höt (AT. TDBUÜ: 177) > od (KA: 253) “od, ateş”; oddah (ADL: 425, Ağcabedi, Kazak) “yangın”.
tört (AT. TDBUÜ: 184) > dörd (KA: 101; NA: 321) “dört”; dördem (ADL: 153, Tovuz) “dörder, dört kat”.

küç (AT. TDBUÜ: 185) > güc (KA: 168) “güç, kuvvet”.

yēti (TDBUÜ: 182) > yēddi (KA: 366; NA: 660) “yedi”; yēddilik (ADL: 628, Kazak); yēddiarhadönen (ADL: 627, Megri, Ucar).

toküz (TDBUÜ: 153) > dokğaz, dokğuz, dokkuz (KA: 98) “dokuz”; doqquzdon (ADL: 149, İmişli) “yara adı”; (ADL: 149, Göyçay, Laçın) “iğne yapraklı bir ağaç türü”.

kīrū (TDBUÜ: 106) > gēri (KA: 130) “geri”.

kōl (AT. TDBUÜ: 184) > göl (KA: 162; NA: 404) “göl”; göleş (ADL: 203, Ordubad, Şerur) “göl”.

tēri (TDBUÜ: 181) deri (KA: 94; NA: 312) “deri”.

tēlü (TDBUÜ: 181) deli (KA: 92; NA: 309) “deli”.

tīz (TDBUÜ: 183) > diz (KA: 97; NA: 320) “diz”; dizdih, dizdiy (ADL: Bakı, Cebrayıl, Hamamlı, Gah, Lenkeran, Şeki, Terter, Göyçay, Kürdemir, Mingəçevir) “dizlik, kadın alt ve üst donu”.

8. Sonuç

Türkçenin tarihi dönemlerinde ve çağdaş lehçelerinde ya doğrudan ya da bıraktığı seslik izlerle dolaylı olarak görülen uzun ünlüler, Oğuz Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşıyan Azerbaycan ağızlarında da bırakmış olduğu seslik izlerle kendini hissettirmektedir.

Azerbaycan ağızlarında uzun ünlülerin kısalarırken bırakmış olduğu ünlü ikizleşmesi (diftong) hariç bütün seslik izlere (tonlulaşma, incelme, genişleme, kalınlaşma ünsüz ikizleşmesi, ünsüz türemesi) rastlanmaktadır.

Tespit ettiğimiz bu seslik izlere bakılacak olursa tonlulaşma olayının en fazla görülen seslik iz olduğu söylenilebilir. Bu durum Oğuz Türkçesinin en belirgin özelliklerinden birinin tonlulaşma olması açısından da dikkat çekicidir.

Azerbaycan ağızlarında görülen seslik izlerden incelme ve genişleme olayları, tonlulaşmadan sonra en çok görülen ses olaylarıdır. İncelme olayı $\bar{o} > e$, $\bar{a} > e/\bar{e}$, $\bar{i} > i$ ses değişimleri arasında yaşanmış olup, daha çok $\bar{i} > i$ değişiminde kendini göstermiştir. Genişleme olayına ait olarak tespit edilen örnekler $\bar{e} > e$, $\bar{i} > a$ ve $\bar{u} > o$ değişimlerine uğramıştır. Kalınlaşma olayı ise $\bar{e}/\bar{e} > a$ ile $\bar{u} > u$ değişimlerine uğramıştır. Ünsüz türemesi açısından tespit edilen örnekler ise y ünsüzünün son seste türediği örnekler dayanmaktadır.

Kaynaklar

Alkaya, E. (2008). *Sibirya Tatar Türkçesi*. Ankara: Turkish Studies Yayınları. (STT).

Alkaya, E. (2014). *Mişer Tatar Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları. (MTT).

Atay, A. (1998). *Nogay Türkçesi Grameri*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge, Kültür, Sanat Yayınları.

Azerbaycan Dialektoloji Lüğeti I-II. (2010). Türk Dil Kurumu Yayınları. (ADL).

Başdaş, C. ve Kutlu, A. (2004). *Kırgız Türkçesi Grameri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayınları.

Başdaş, C. (2007). Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları (Osman Nedim Tuna Armağanı)*. Volume 2/2 spring. s. 89–101. www.turkishstudies.net.

Baykoca, A. N. (1998). *Kumuk Türkçesi Grameri*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi

Bozkurt, F. (2002). *Türklerin Dili*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Buran, A. ve Alkaya, E. (2015). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Buran, A. (2007). Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler. *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (10–12 Nisan 2006)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, s. 31–47.

Coşkun, V. (2000). *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Demir, N. ve Yılmaz, E. (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Doerfer, G. (1995). Kırım Tatarcası. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. (Çev: Mustafa Argunşah). Sayı–94, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları. s. 177–203.

Ercilasun, A. B. (2005). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ergin, M. (1981). *Azeri Türkçesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (DKH).

- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülensoy, T. vd. (2009). *Nahçıvan Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (NA).
- Güllüdağ, N. (1998). *Nogay Türkçesi Grameri (Nogaylar-Dil Özellikleri-Metin-Sözlük)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Kara, M. (2000). *Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karaman, E. (2011). *Karabağ Ağzları I-II*. Kesit Yayınları. (KA).
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I* (1991). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaşgarlı, S. M. (1992). *Modern Uygur Türkçesi Grameri*. İstanbul: Orkun Yayınevi.
- Kıvrakdal, İ. (2000). *Çıpçıkley Uçma Troxka "Lietuva Karaylarının Yırları" (Giriş-İnceleme- Metinler-Sözlük)*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Koç, K. ve Doğan, O. (2004). *Kazak Türkçesi Grameri*. (Redaktör: Ayabek Bayniyazov). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mansuroğlu, M. (1998). *Karahanlıca. Tarihî Türk Şiveleri*. (Çev.: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. s. 133-171.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri (Giriş-Ses Bilgisi- Şekil Bilgisi- Cümle-Sözlük-Metin Örnekleri)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, R. (1994). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Seçgin, S. (2003). *Ağamusa Axundov Filologiya Elmleri Doktoru Proffesör Azerbaycan Dilinin Fonetikası*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Tavkul, U. (2001). *Karaçay-Malkar Türkçesinin Kelime Hazinesi ve Ses Değişmeleri Bakımından Eski Türkçe İle Mukayesesi. Bilig Dergisi*. Sayı: 19/Güz. s. 121-143.
- Tavkul, U. (2003). *Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Sayı: 15. s. 45-81.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (1999). *Türk Dilleri (Giriş)*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Yayınları. (TDBUÜ)
- Tekin, T. (2003). *Altay Dilleri Teorisi. Makaleler I/Altayistik*. (Yayıma Hazırlayan: Emine Yılmaz ve Nurettin Demir). Ankara: Grafiker Yayınları. s. 73-86.
- Tokatlı, S. (1994). *Başkurt Türkçesi Grameri*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Toparlı, R. (1998). *Harezmi Türkçesi*. Sivas: Dilek Matbaacılık.
- Uygur, C. V. (2001). *Karakalpak Türkçesi Grameri (Fonetik-Morfoloji-Sentaks)*. Denizli: Bilal Ofset.
- Üstüner, A. (2003). *Türkçede Pekiştirme*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.
- Yalçın, S. K. (2009). *Türkçede Artdamaksillaşma Olayının Birincil Uzun Ünlülerle İlgisi Üzerine Bir Değerlendirme. Turkish Studies, C. 4, S. 8, s. 2340-2357*.
- Yalçın, S. K. (2013). *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yalçın, S. K. (2015). *Türkçede Son Seste Görülen Ünlü Türemeleri Üzerine Bir Değerlendirme. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 54, s. 51-69*.
- Yalçın, S. K. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yılmaz, E. (2002). *Karaçay-Balkarca. Türkbilig (Anadolu ve Rumeli Ağzları Semineri)*. Sayı: 4. s. 48-58.
- Yüksel, Z. (2005). *Kırım Tatar Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*. Ankara: Semih Eğitim Kültür Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**DEMOKRASİ KONULU HABERLERİN YEREL BASINDAKİ
YANSIMALARININ İNCELENMESİ (1946-1960 MALATYA ÖRNEĞİ)***

Examination of the Reflections of the News on Democracy in the Local Press (1946-1960 Case of Malatya)

İbrahim Halil DOĞAN¹ ve Mesut AYDIN²

¹Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Malatya, ibrahim.dogan@inonu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-0096-4769

²Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Malatya, mesut.aydin@inonu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4256-9436

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
27.03.2022
Kabul/Accepted:
18.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1094026

Anahtar Kelimeler

Basın, Malatya, Gazete,
Haber, Demokrasi

Keywords

Press, Malatya, Newspaper,
News, Democracy

ÖZ

Bir milletin günlükleri olarak ifade edebileceğimiz gazeteler; çıkarıldığı dönemin toplumsal ve siyasal dokusu, değerleri, kişilikleri ve kurumları hakkında bilgiler içermektedir. Gazeteler, yalnızca yayımlandığı dönemin haber kaynağı değil, sonraki yıllarda da siyasetten tarihe, ekonomiden eğitime, hukuktan sosyolojiye birçok bilim dalının kullanabileceği zengin bir veri kaynağı sunmaktadır. Araştırmada, 1946-1960 yılları arasındaki demokrasi konulu haberlerin Malatya yerel basınındaki yansımalarını incelemek amaçlanmıştır. Araştırma, nitel bir yönetime sahip olup durum çalışması modeli kullanılmıştır. Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivindeki 1946-1960 yılları arasında Malatya yerel basınında yer alan Fırat, Malatya Postası ve Yeni Malatya Postası gazeteleri araştırmanın çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Belirlenen gazeteler içerisinde 7000'e yakın gazete sayfası taranıp demokrasi haberleri esas alınmış ve ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tarama sonucunda demokrasi konusuyla ilişkili toplam 891 habere ulaşılmış, sekiz kategoride tasnif edilerek kodlamalar yapılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmış, verilerin analizinde ise içerik analizi tekniği uygulanmıştır. Yapılan analizler doğrultusunda, 1946'da Türkiye'nin çok partili siyasal hayata geçişinden 1960'a kadarki süreçte demokrasi anlayışı, kültürü, kurumları, dönemin siyasi dokusu ve kişilikleri Malatya yerel basını örneği üzerinden yansıtılmaya çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Newspapers that we can express as the diaries of a nation; It contains information about the social and political texture, values, personalities and institutions of the period in which it was published. Newspapers are not only the news source of the period in which they were published, but also provide a rich data source that can be used by many disciplines from politics to history, from economy to education, from law to sociology. In the research, it is aimed to examine the reflections of the news about democracy between 1946-1960 in the local press of Malatya. The research has a qualitative method and a case study model was used. The newspapers Fırat, Malatya Postası and Yeni Malatya Postası, which were included in the Malatya local press between 1946 and 1960 in the National Library Periodicals Archive, were determined as the study group of the research. Among the determined newspapers, nearly 7000 newspaper pages were scanned and democracy news was taken as a basis and criterion sampling method was used. As a result of the scanning, a total of 891 news related to the subject of democracy were reached, classified in eight categories and coded. The document analysis method was used as a data collection tool in the research, and the content analysis technique was used in the analysis of the data. In line with the analysis, it was concluded that the understanding of democracy, culture, institutions, political texture and personalities of the period from the transition of Turkey to the multi-party political life in 1946 until 1960 were tried to be reflected through the example of the Malatya local press.

Atıf/Citation: Doğan, İ. H. ve Aydın, M. (2023). Demokrasi Konulu Haberlerin Yerel Basındaki Yansımalarının İncelenmesi (1946-1960 Malatya Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 625-642.

Sorumlu yazar/Corresponding author: İbrahim Halil DOĞAN, ibrahim.dogan@inonu.edu.tr

* Bu çalışma, "Demokrasi Konulu Haberlerin Yerel Basında Yansımaları (1946-1960 Malatya Örneği)" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. Giriş

Demokratik sistemlerde basın; yasama, yürütme ve yargı organlarının yanında “dördüncü kuvvet” olarak nitelendirilmektedir. Toplumların aydınlatılmasında, görüş ve düşüncelerin yayılmasında, her türlü yenilik ve değişimin topluma ulaşması bağlamında önemli işlevler üstlenmektedir. Kuşkusuz demokrasinin yerleşmesi, gelişmesi ve devamlılığı da bu işlevlerin doğru ve etkin yönetilmesine bağlıdır. Zira demokrasilerin temel ögesi olan bireylerin, sistemden haberdar olduğu oranda yönetime katılımı sağlanacak ve katılımın yüksek olduğu demokratik sistem de daha sağlıklı işleyecektir. Aynı durum, basın için de geçerli olup gerçek demokrasilerde tarafsız ve özgür bir basının hayat bulduğunu söyleyebiliriz. Bu kapsamda demokrasi ve basın, pozitif bir ilişki içerisinde birbirinden beslenen ve gelişen iki önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de demokrasi ve basın ilişkisi, yaklaşık bir buçuk asır öncesine kadar dayanmaktadır. Tanzimatla başlayan süreçte Osmanlı aydınının yurt içinde ve yurt dışında çıkardığı gazete ve dergiler, bunun en somut örnekleridir (Topuz, 1973; Kabacalı, 1994; Karpat, 1996; Berkes, 2018; Lewis, 2015; Mardin, 1997; Çavdar, 2007). Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler, anayasal ve parlamenter sistemin gerekliliğini savunarak meşrutî bir yönetimi savunmuşlardır. Yayınlarıyla da mevcut monarşik idareye muhalefet etmişlerdir. Osmanlı yönetiminin baskı ve sansürlerine karşın gerçekleştirilen bu tür basın-yayın faaliyetleri; Türk milletinin fikir dünyasını şekillendirdiği gibi Meşrutiyet’in İlanı (23 Aralık 1876) ile de anayasal ve parlamenter bir sistemle tanışmasında başat rol oynamıştır.

III. Selim dönemiyle başlayan ve Batı örnek alınarak gerçekleştirilmek istenen reformlar, Türk İnkılabının fikri altyapısını oluşturmaktadır. Bu reformların deneyim kazanılan bir çeşit laboratuvar özelliği taşıdığı da söylenilebilir. Atılan demokratik adımlar sadece kendi dönemiyle sınırlı kalmamış, Türkiye’de demokratik bir düzenin yerleşmesine ve Cumhuriyete geçişi hızlandırarak kendinden sonraki sürece de yön vermiştir.

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte demokrasi ve basın, yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. 1924 ve 1930 yıllarındaki çok partili siyasal hayata geçiş denemeleri, birtakım toplumsal ve siyasal nedenlerden dolayı başarıya ulaşmamıştır. Yaşanan bu tecrübeler, hiç şüphesiz Türk basınına da aynı oranda etkilemiş (Toker, 1998:95-118; Aydın ve Aydın, 2016:314-321), Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminden sonra, zararlı basın-yayın faaliyetleri gerekçe gösterilerek 25 Temmuz 1931’de Matbuat Kanunu çıkartılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1931:357-380; Resmî Gazete, 8 Ağustos 1931). Söz konusu kanunun 50. maddesi ile iktidara gerektiğinde gazete ve dergileri kapatabilmenin önünü açmıştır. 50. madde, “Demokles’in kılıcı” gibi basının üzerinde bir tehdit aracı olarak kullanıldığı gibi, tarafsız ve özgür basının oluşmasına da uzunca bir süre engel teşkil etmiştir (Gevgili, 1983:215; Kabacalı, 1994:153).

II. Dünya Savaşı sonrası, Türk siyasal hayatı açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bir yandan demokrasi rüzgârlarının estiği, diğer yandan totaliter rejimlerin derinleştiği iki kutuplu bir düzeninin bu dönemde dünya siyasetine egemen olduğu görülmektedir. Kuşkusuz Türkiye de mevcut düzenin dışında kalamamış, siyasi karakteri ve dönemin zorunlulukları doğrultusunda Demokrasi Blokunda yer almıştır. Türkiye’nin yapmış olduğu siyasal tercihler, daha önce demokrasi ve özgürlükler noktasında yapılmak istenen ancak uygulanmasında birtakım sıkıntılarla karşılaşılana yeni düzen çalışmalarına da uygun bir ortam sağlamıştır. Türkiye’nin yeni siyasal tercihlerinin, basın hayatına da olumlu yansımaları görülmüştür. Örneğin, 1946 yılında çıkarılan Matbuat Kanunu ile Türk basınına tehdit eden 50. madde kaldırılarak önemli bir adım atılmıştır (Oktay, 1987:46).

Türkiye’nin 1946’da çok partili siyasal hayata geçişi ve buna bağlı olarak basın hayatında yapılan düzenlemelerle birlikte Türk basın hayatı da önemli bir değişim evresine girmiştir. Koloğlu (1993)’nun çalışmasındaki rakamların da göstermiş olduğu gibi, 1945’te Türkiye genelinde 98’i günlük 202 gazete varken bu sayı 1960’a doğru 506’sı günlük olmak üzere 942’ye yükselmiştir. 1946 sonrasında ülkenin çeşitli yerlerinde farklı siyasal eğilimlerin sesi haline gelen bu gazeteler, Türkiye’nin demokrasi sınavının da en büyük tanıkları olmuşlardır.

Çok partili siyasal hayata geçiş sürecinde basın hayatında yaşanan olumlu hava; muhalefetin güçlenmesi ile birlikte daha farklı bir boyuta ulaşmıştır. Özellikle Demokrat Partinin (DP) iktidara gelmesinden sonra 15 Temmuz 1950’de kabul edilen yeni Basın Kanunu, Türk basınında kısa bir süre de olsa özgürlük ortamı oluşturmuş ve iktidar-muhalefet çekişmesinden doğan çok sesliliğe zemin hazırlamıştır. (Çakır, 2007:46). Bu çok seslilik, zaman zaman Türk basınına özgürlük ve tarafsızlık ortamından uzaklaştırırsa da basının kurumsal bir kimliğe ulaşmasında etkili olmuştur. Daha önce aralıklarla ve kısa dönemli çıkarılan yayınların yerini

gündelik ve uzun soluklu yayınlar almıştır. Bu sayede basın, ülke gündemine yön veren etkin bir güç haline gelmiştir.

Çok partili siyasal hayata geçişle birlikte esmeye başlayan demokrasi rüzgârlarının Malatya yerel basınında da yansımaları görülmüştür. 8 Ekim 1932 (8 İlkteşrin 1932) Cumartesi günü yayın hayatına başlayan Fırat gazetesi bunun önemli tanıklarındandır. Mehmet Sadık Eti, Celal Abacı, Şevki Sözen, Lütfü Beydağı, Bedri İzol, Mehmet Erkunt ve Şemsi Belli gibi önemli yazarları yetiştiren Fırat gazetesi, uzun bir dönem Malatya yerel basınının tek gazetesi olarak görev yapmış; Erken Cumhuriyet dönemi ve çok partili siyasal hayata geçiş sürecinde Malatya gündemine yön vermiştir. 19 yılı aşkın bir süre Malatya yerel basınına hizmet eden Fırat gazetesi, 27 Eylül 1952’de “Sayın Okuyucularımıza Veda” başlığı adı altında yayın hayatına son verdiğini okuyucularına duyurmuştur (Fırat, 27 Eylül 1952).

Malatya Halkevinin yayın organı olarak 1937 yılında dönemin genç yazarları tarafından Derme adında bir dergi yayımlanmaya başlanmıştır. Ancak bu tarihten itibaren Malatya basın hayatı uzun bir dönem duraklama evresine girmiştir. Bu duraklamanın yaşanmasında hiç kuşkusuz II. Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu zorluklar etkili olmuştur. Ancak savaş sonrasında Türkiye’nin çok partili siyasal hayata geçiş sürecinin basın hayatına olumlu yansımaları yaşanmış ve Malatya yerel basını da çeşitlenmiştir. Bu doğrultuda, 1948 yılında Fahri Özpazarbaşı’nın iki yıl kesintisiz olarak çıkardığı Doğu gazetesi doğmuş ve ardından H. Bayram Özpazarbaşı’nın Esen gazetesi ve Malatya Kalkındırma Cemiyeti tarafından yayına hazırlanan Malatya’nın Sesi gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. Yine dönemin genç gazetecilerinden olan Ekrem Tuncel’in yazı işlerini yürüttüğü ve Sabri Özbek tarafından çıkarılan Vicdan gazetesi, Şemsi Belli’nin (Meftun Deliçay) Çadır gazetesi, Sami Aydınoglu’nun Işık gazetesi ve Zülfikar İnanç’ın Çoban gazetesi de Malatya yerel basınına ayrı bir ivme kazandırmıştır. Ayrıca bu dönemde dergicilik noktasında da önemli gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Şemsi Belli’nin Kervan Dergisi, Lütfi Beydağı’nın 30 Ağustos Dergisi ve Bahaddin Erdem’in Milliyetçi ve Türkçü bir duyguyla neşrettiği Uyanış dergisi bunun en güzel örneklerindedir (Gayret, 2 Şubat 1951:1-2; Yeni Malatya, 1 Temmuz 1952:1).

Çok partili siyasal hayata geçişin Malatya yerel basınındaki önemli tanıklarından biri de 13 Aralık 1948 Pazartesi günü Hüseyin Karataş ve Tevfik Cibiceli tarafından yayın hayatına başlayan Gayret gazetesi’dir. Gazetenin ilk yazı işleri müdürlüğünü M. Zeki Tulunay üstlenmiştir. 5 Eylül 1952’den sonra “Demokrasiye Hizmet Yolunda” sloganı ile yayımlanmaya devam eden Gayret gazetesi, ilk başlarda Cumhuriyet Halk Partisine (CHP) yakın bir çizgide yayın yaparken daha sonraları DP kanadını desteklemiştir. Nitekim 15 Aralık 1953’te gazetenin 6. yılını kutladığı “Gayret Altı Yaşında” başlıklı bir yazıda da: “(...) Her gazetenin siyasi bir akidesi vardır. Gayret de Malatya’nın ve yurdunun selametini DP’ye hizmette bulmuş, hak ve hakikatlerin tecellisi bakımından bu parti âmeline karınca kararınca yardımda bulunmayı bir vazife saymıştır (...)” (Gayret, 15 Aralık 1953:1) şeklindeki ifadeyle siyasi rotasındaki bu değişikliği açıkça belirtmiştir.

21 Nisan 1959’da Nevzat Bulun’un bu göreve gelmesiyle birlikte 14 Mayıs 1957’den beri “Günlük Siyasi Demokrat Gazete” sloganı ile yayımlanan Gayret gazetesinin adı 3110. sayısında “Demokrat Gayret” olarak değiştirilmiştir. 27 Mayıs 1960’da gerçekleşen askeri darbeye kadar bu isimle yayımlanmaya devam eden gazete, darbenin hemen ardından 31 Mayıs 1960 tarihli 3443. sayısında “Demokrat” ismi kaldırılarak tekrardan “Gayret” adı ile yayımlanmaya başlamıştır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle birlikte DP’yi açıkça destekleyen ve Malatya yerel basınındaki en önemli yayın organlarının başında gelen Gayret gazetesi, askeri müdahaleden sonra 27 Mayıs’ı ve Milli Birlik Komitesini destekler nitelikte yayınlar yaptığı görülmektedir. 11 Ekim 1960 yılına kadar “Gayret” ismi ile yayın yapan gazete, bir süreliğine yayın hayatına ara vermiş ve 29 Ekim 1963 günü 3523. sayısından itibaren “İnkılâp” adı ile çıkmaya devam etmiştir. Gazete, bir yılı aşkın İnkılap deneyiminden sonra 27 Kasım 1961’de tekrar “Gayret” adı ile Malatya yerel basınına uzun yıllar hizmet etmiştir.

8 Haziran 1949 Cuma günü Rıza İlkbaşaran ve Kemal Bayaz tarafından “Haftalık Tarafsız Siyasi Gazete” sloganıyla Yeni Malatya gazetesi, çok partili siyasal hayatın Malatya yerel basınına kazandırdığı gazeteler arasındadır. Kışla Caddesi’ndeki Güven Matbaasında ilk başlarda haftalık 4 sayfa olarak çıkarılan gazetenin ilk yazı işleri müdürü ise gazete ortaklarından Rıza İlkbaşaran olmuştur. Toplam 779 sayı yayımlanan Yeni Malatya gazetesi 1 Temmuz 1952 tarihli son sayısında, “Kapanırken” başlığındaki yazısında yayın hayatına son verdiğini okuyucularına duyurmuştur (Yeni Malatya, 1 Temmuz 1952:2). Yine, 23 Şubat 1951 Cuma günü Kemal Özmumcu tarafından “Günlük Siyasi Gazete” sloganıyla yayın hayatına başlayan Demokrat

Malatya gazetesi de bunlara örnektir. Adından da anlaşılacağı gibi DP'ye yakınlığı ile bilinen bu gazete, DP'nin iktidarını destekleyici yayınlar hazırlayarak okurlarının karşısına çıkmıştır. 23 Şubat 1952'de yayımlanan "İki Yaşına Girerken" başlıklı bir yazıda: "(...) *Bugün Demokrat Malatya da Demokrat Parti'nin nurlu yolunda gitmeyi şiar edinmiştir.* (...)" (Demokrat Malatya, 23 Şubat 1952:1) denilerek gazetenin misyonu açıkça dile getirilmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar aynı adla yayımlanan Demokrat Malatya gazetesi, darbenin hemen ardından "Malatya'nın Sesi" adı ile yayın hayatını sürdürmüştür.

Çok partili siyasal hayata geçişin Malatya yerel basınındaki önemli tanıklarından bir diğeri de 15 Temmuz 1952'de yayın hayatına başlayan Malatya Postası adındaki gazetedir. Bu gazetenin geçmişi, Avni Gebeş'in İstanbul'da üniversite eğitimini alırken arkadaşları ve bazı hatırı sayılı gazetecilerle kurduğu Malatya Postası gazetesine dayanmaktadır. Böyle bir gazetenin yayın hayatına başlayacağını Fırat gazetesi de sütunlarına taşımış, "Yeni Neşriyat Malatya Postası" başlığı adı altında şu satırlara yer vermişti (Fırat, 11 Temmuz 1950:1);

"Haber aldığımızı göre İstanbul'da yüksek tahsilde bulunan arkadaşlarımız tarafından on beş günde bir "Malatya Postası" adıyla pek yakında bir dergi çıkarılacaktır. Genç ve enerjik arkadaşlarımıza giriştikleri bu pek güzel ve faaliyetlerinde muvaffakiyetler diler, Malatya Postasının da uzun ömürlü olmasını gönülden temenni ederiz."

1950'de İstanbul'da çıkarılan gazete ile aynı isim ve günde ancak bu defa Malatya Kışla Caddesi'ndeki Güven Matbaasında çıkarılmaya başlanan "Malatya Postası", ilk sayısını 15 Temmuz 1952'de yayımlamıştır. "Günlük Siyasi Gazete" sloganı ile çıkarılan gazetenin sahibi ve başyazarı Muzaffer Akalın'dır. 1953 sonlarına doğru yayımlanmasında yaşanan sıkıntılardan dolayı yayın hayatına birkaç ay ara veren gazete, 29 Mart 1954'te Mehmet Kartal tarafından "Yeni Malatya Postası" adıyla çıkarılmaya başlanmıştır. (Yeni Malatya Postası, 29 Mart 1954:1). 1957'ye kadar "Yeni Malatya Postası" adıyla yayımlanan gazete, bu tarihten itibaren önceki ismi olan "Malatya Postası" olarak Malatya yerel basınına hizmet etmiştir. Yayımlandığı dönemde ise CHP'yi destekleyici nitelikte yayınlar yapmış ve partinin yayın organı görevini üstlenmiştir (Malatya Postası, 4 Eylül 1957:1).

Tüm bu bilgiler ışığında yapılan alanyazın taramasında, Türkiye'nin 1946'da çok partili siyasal hayata geçişin basın hayatına yansımalarına ilişkin çok sayıda araştırma karşımıza çıkmaktadır (Temizgüney, 2022; Aslan, 2020; Özsoy, 2019; Çobanoğlu, 2019; Çakır ve Yavalar, 2017; Demir, 2017; Büyükbaykal ve Ilgaz Büyükbaykal, 2015; Arslan, 2015; Pehlivanlı, 2014; Akşit, 2012; Aktaş 2012; Yeşilçayır, 2011; Köse, 2011; Emre Kaya, 2010; Özay 2005; Yıldız, 1996; Mumay, 1996). Ancak bu dönemle ilgili Malatya yerel basını özelinde yapılan araştırmaların oldukça sınırlı oluşu özellikle de demokrasi boyutu ile ilgili çalışmalara rastlanılmaması, alanla ilgili bilimsel boşluğun doldurması ve bilimsel perspektifte dönemin aydınlatılması ihtiyacını doğurmaktadır. Bu anlamda 1946-1960 dönemi Malatya basınında; çok partili siyasal hayata geçiş sürecinin nasıl karşılandığının, demokratik kültürünün nasıl özümsemeye çalışıldığının ve basın hayatına nasıl yansındığının bilimsel bir yaklaşımla alanyazına kazandırılmasının oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca bir milletin günlükleri olarak ifade edebileceğimiz gazeteler; çıkarıldığı dönemin toplumsal ve siyasal dokusu, değerleri, kişilikleri ve kurumları hakkında bilgiler içermektedir. Gazeteler, yalnızca yayımlandığı dönemin haber kaynağı değil, sonraki yıllarda da siyasetten tarihe, ekonomiden eğitime, hukuktan sosyolojiye birçok bilim dalının kullanabileceği zengin bir veri kaynağı sunmaktadır. Gazetelerin sunduğu verilerin, aynı zamanda değişik sosyal bilimlerden beslenen Sosyal Bilgiler çalışma alanında yararlanılan önemli materyallerden biri olması da araştırmayı önemli kılmaktadır.

Yapılan alanyazın taramasından elde edilen problem durumlarından hareketle bu araştırmada, 1946-1960 yılları arasındaki demokrasi konulu haberlerin Malatya yerel basınındaki yansımalarını incelemek amaçlanmıştır. Araştırma yapılırken kapsam ve sınırlarını belirlemek amacıyla araştırmada genel amaçtan hareket edilmiş ve genel amaca ait alt amaçlar ise şu şekilde belirlenmiştir;

- 1) Basın özgürlüğünün 1946-1960 yılları arası Malatya yerel basınındaki yansımaları nasıl olmuştur?
- 2) Siyasi partilerin 1946-1960 yılları arası Malatya yerel basınındaki yansımaları nasıl olmuştur?
- 3) Seçimlerin 1946-1960 yılları arası Malatya yerel basınındaki yansımaları nasıl olmuştur?
- 4) Kongre ve mitinglerin 1946-1960 yılları arası Malatya yerel basınındaki yansımaları nasıl olmuştur?
- 5) Muhalefet etme özgürlüğünün 1946-1960 yılları arası Malatya yerel basınındaki yansımaları nasıl olmuştur?

- 6) Siyasal eşitliğin 1946-1960 yılları arası Malatya yerel basınındaki yansımaları nasıl olmuştur?
- 7) Hukukun üstünlüğünün 1946-1960 yılları arası Malatya yerel basınındaki yansımaları nasıl olmuştur?
- 8) Demokrasi rejiminin 1946-1960 yılları arası Malatya yerel basınındaki yansımaları nasıl olmuştur?

2. Materyal ve Metot

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma, nitel bir yöntemle sahiptir. Nitel araştırmalar; gözlem, görüşme, doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2021:37).

Araştırmada nitel araştırma modellerinden, durum çalışması modeli kullanılmıştır. Durum çalışması, özel bir durumun belirlenmesiyle başlar. Bu durum bir birey, küçük bir grup, bir kuruluş veya bir ortaklık gibi somut bir varlık olabilir ya da daha az somut düzeyde; bir topluluk, bir ilişki, bir karar verme süreci veya belirli bir proje de olabilir. Buradaki temel nokta, durumun özel bir zaman ve yer gibi belirli değişkenlerle sınırlandırılabilir ya da tanımlanabilir olmasıdır. Tipik olarak durum çalışmasıyla araştırmacılar, zaman kaybı olmaksızın doğru bilgiyi toplamak için devam etmekte olan güncel, gerçek yaşam durumları üzerinde çalışırlar. Bu süreçte, tek bir durum seçilebileceği gibi karşılaştırma yapabilmek için çoklu durumlardan da yararlanılabilir (Creswell, 2013:98).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 1946-1960 yılları arasında Malatya yerel basınında yer alan Fırat, Malatya Postası ve Yeni Malatya Postası gazeteleridir. Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken 1946-1949 yılları arasında Malatya yerel basınında yayın yapan tek gazetenin “Fırat gazetesi” olmasından dolayı herhangi bir örnekleme yoluna gidilememiştir. 1950-1960 yılları arasında yoğunlaşan iktidar-muhalefet çekişmesine paralel olarak Malatya yerel basınında da siyasal ve ideolojik tercihlerine açıkça yer veren gazeteler boy göstermeye başlamıştır. Malatya Postası ve Yeni Malatya Postası gazetelerinin muhalif çizgide olmaları ve “demokrasinin varlığının muhalefetin varlığından anlaşılacağı” düşüncesinden hareketle bu gazeteler çalışma grubuna eklenerek ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemi, gözlem birimleri belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlardan oluşturulabilir. Bu durumda örneklem için belirlenen ölçütü karşılayan birimler örnekleme alınır. (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2021:94-95). Çalışma grubu içerisinde yer alan gazetelerdeki haberler araştırmaya dahil edilirken de demokrasi ile ilgili haberler alınarak ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada, veri toplama aracı olarak doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında araştırma problemiyle ilgili bilgi içeren bu materyal ve malzemelerin analizine denir (Yıldırım ve Şimşek, 2021:189). Araştırmada da tanımlara uygun olarak 1946-1960 yıllarında yayımlanan Malatya yerel gazeteleri esas alınmış ve konuyla ilgili makaleler, araştırma eserleri ve dönemin gazeteleri kullanılmıştır.

Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivindeki 1946-1960 yılları arasında Malatya yerel basınında yer alan Fırat, Malatya Postası ve Yeni Malatya Postası gazeteleri araştırmanın veri kaynakları olarak seçilmiştir. Belirlenen gazeteler içerisinde 7000’ne yakın gazete sayfası taranıp demokrasi olgusu esas alınmış ve ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tarama sonucunda demokrasi konusuyla ilişkili toplam 891 habere ulaşılmıştır. Bu haberler, *basın özgürlüğü, siyasal partiler, seçimler, kongre ve mitingler, muhalefet etme özgürlüğü, siyasal eşitlik, hukukun üstünlüğü* ve *demokrasi rejimi* gibi sekiz kategoride tasnif edilip araştırmaya dahil edilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, benzer verilerin belirli kavramlar ve temalar etrafında bir araya getirilmesi ve bunların anlaşılır biçimde düzenlenmesi sürecidir. İçerik analizi, tümevarımcı analiz olarak da adlandırılmaktadır. Betimsel analize göre daha derinlemesine bir çözümleme gerektiren içerik analizi, çoğunlukla mevcut verileri açıklamak için önceden belirlenmiş kategori

ya da boyutlar olmadığı zaman devreye sokulur. Ayrıca betimsel analizde gözden kaçan ya da önceden belirlenen başlıklar arasında yer almayan yeni kavram ve kategoriler, içerik analizi yardımıyla ortaya çıkartılır. İçerik analizinde sırasıyla veriler kodlanır, temalar bulunur, kod ve kategoriler düzenlenir, bulgular tanımlanarak yorumlanır (Akbulut, 2018:186-187).

Araştırmada elde edilen veriler, haberlerin içeriği dikkate alınarak sekiz kategori altında kodlama tekniği kullanılarak araştırmaya dahil edilmiştir. Bu kategoriler ise *Basın özgürlüğü, siyasal partiler, seçimler, kongre ve mitingler, muhalefet etme özgürlüğü, siyasal eşitlik, hukukun üstünlüğü ve demokrasi rejimidir.*

Verilerin analiz sürecinde kategoriler ve kodlar içerisinde yer alan haberler için; HBÖ (Haber Basın Özgürlüğü), HSP (Haber Siyasi Partiler), HS (Haber Seçimler), HKM (Haber Kongre ve Mitingler), HMEÖ (Haber Muhalefet Etme Özgürlüğü), HSE (Haber Siyasal Eşitlik), HHÜ (Haber Hukukun Üstünlüğü) ve HDR (Haber Demokrasi Rejimi) şeklinde kısaltmalara yapılmıştır. Ayrıca araştırmada veri kaynağı olarak kullanılan 1946-1960 yılları arasında yayımlanan gazetelerde, zamana bağlı olarak birtakım yıpranmalar meydana gelmiş olması nedeniyle gazete haberlerindeki okunamayan kelimeler için “.....” kullanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Basın Özgürlüğü Kategorisine İlişkin Bulgular

Tablo 1’e göre 1946-1960 yılları arasında Malatya yerel basınında demokrasi konulu haberlerin, basın özgürlüğü kategorisi altındaki kodları;

Tablo 1: Basın Özgürlüğü Kategorisine İlişkin Haber Kodlarının Dağılımı

Kategori: Basın Özgürlüğü	
Kodlar	f
Devletin yayın organlarının iktidar tarafından propaganda aracı olarak kullanılması	21
Basın kanunu	13
Gazetelere baskı	11
Resmi ilan dağıtımı	10
Sansür	9
Gazetecilerin tutuklanması	6
İktidar destekli yayınlar	5
Gazetelerin kapatılması	4
Fikir ve düşünceleri yayımlama özgürlüğü	3
Basın özgürlüğünün güvence altına alınması	2
Gazete açılışı	2
Yazı etiği	2
Basın ve iktidar ilişkisi	1
Gazetelerin önemi	1
Kara propaganda	1

“Devletin yayın organlarının iktidar tarafından propaganda aracı olarak kullanılması, Basın kanunu, Gazetelere baskı, Resmi ilan dağıtımı, Sansür, Gazetecilerin tutuklanması, İktidar destekli yayınlar, Gazetelerin kapatılması, Fikir ve düşünceleri yayımlama özgürlüğü, Basın özgürlüğünün güvence altına alınması, Gazete açılışı, Yazı etiği, Basın ve iktidar ilişkisi, Gazetelerin önemi ve Kara propaganda” olarak belirlenmiştir. Basın özgürlüğü kategorisi altında en sık yayımlanan haberlere bakıldığında “Devletin yayın organlarının iktidar tarafından propaganda aracı olarak kullanılması” (f=21), en az vurgulanan haberler ise “Basın ve İktidar İlişkisi, Gazetelerin Önemi ve Kara Propaganda” (f=1) olduğu belirlenmiştir. Kodların çıkarıldığı haberlere ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir.

Devletin yayın organlarının iktidar tarafından propaganda aracı olarak kullanılması koduna ilişkin “Zihniyet Geriliği ve Tezahürleri” başlıklı haber HBÖ14’te;

“Çeşitli partilerin memleket hayatına karıştığı demokratik bir idarede iktidardaki parti ile muhalefetteki partiler arasında hiçbir fark olmamasının hem kanuna dayanan teminat müesseseleri ile hem de fiilen tahakkuk ettirilmiş olması lazımdır. Bunlar tahakkuk etmeden, ihtiyaçlar eksikler ve bunların yarattığı

ıstıraplar meydanında dururken demokrasi davasının ve yapılan vaatlerin tahakkuk ettiğini iddiayı kalkışmak vatandaş kitlesini çok saf ve kolay aldanır kimseler yerine koymak demektir.

Devlet Radyosu, devletin sesi olmaktan çıkmış ve D.P.'nin propaganda vasıtası haline sokulmuştur. Bu idare hala seçim zamanlarında D.P.'ye tahsis edilmiş olan saatleri yaşamaktadır. Bu yüzden büyük vatandaş kitlesi radyoya inanmaz ve hatta radyo konuşmaları dinlemeye tahammül edemez hale gelmiştir. (...) İktidar ileri gelenleri radyo mikrofonunun başında hükümet adamı gibi değil, insafsız ve karalayıcı bir partizan dili ile konuşmaktadır.

Bugün Devlet Radyosu ile hak ve adalet mefhumlarının ve kanun ruhuna aykırı olarak resmi ilanların baskısı altında tutulan bazı iktidar organı gazetelerin neşriyatı o kadar dar politikacılık zihniyeti altında bulunmaktadır ki münhasıran bunları takip edenler ve bunların dışında malumat sahibi bulunmayanlar muhalefete mensup olanların birtakım vatan hainleri ile kötü niyet kimseler olduğunu ve memleket idaresi senelerce bu zihniyet ve karakterde kimselerin elinde kaldığını zannedebilir.

Zihniyet geriliği ve demokratik rejimin teminatını teşkil eden müesseselerin eksikliği bu hallere sebep olmaktadır. Halbuki millete vaat edilen bu değildi” (Malatya Postası, 17 Ekim 1952:1-2) şeklinde yer verilmiştir.

3.2. Siyasi Partiler Kategorisine İlişkin Bulgular

Tablo 2'ye göre 1946-1960 yılları arasında Malatya yerel basınında demokrasi konulu haberlerin, siyasi partiler kategorisi altındaki kodları;

Tablo 2: Siyasi Partiler Kategorisine İlişkin Haber Kodlarının Dağılımı

Kategori: Siyasi Partiler	
Kodlar	f
Partilerden istifalar	92
Partiler arası ilişkiler	7
Partilerin kapatılması	7
Partilerin ocak teşkilatı açılışı	7
Partilerin birleşmesi	7
Malatya'da açılan siyasi partiler	5
Partilerin misyonu	5
Partilerin açılışı	3
Partilerin bucak teşkilatı açılışı	3
Partilere üye olma hakkı	3
Partiler ve idari yöneticiler	2
Partilerin ittifakı	2
Partilerin yönetim kurulu	2
Partilerin gençlik kolu açılışı	1
Parti tercihi	1
Partilerin yıl dönümü	1

“Partilerden istifalar, Partiler arası ilişkiler, Partilerin kapatılması, Partilerin ocak teşkilatı açılışı, Partilerin birleşmesi, Malatya'da açılan siyasi partiler, Partilerin misyonu, Partilerin açılışı, Partilerin bucak teşkilatı açılışı, Partilerin ittifakı, Partilere üye olma hakkı, Partiler ve idari yöneticiler, Partilerin yönetim kurulu, Partilerin gençlik kolu açılışı, Parti tercihi ve Partilerin yıl dönümü” olarak belirlenmiştir. Siyasi partiler kategorisi altında en sık yayımlanan haberlere bakıldığında “Partilerden istifalar” (f=92), en az vurgulanan haberler ise “Partilerin gençlik kolu açılışı, Parti tercihi ve Partilerin yıl dönümü” (f=1) olduğu belirlenmiştir. Kodların çıkarıldığı haberlere ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir.

Partilerden istifalar koduna ilişkin “Kuruculardan Fuat Köprülü D.P.'den İstifa Etti” başlıklı haber HSP121'de;

“Ankara- (...) Bilindiği gibi Fuat Köprülü uzun müddet D.P. Genel Başkan Vekilliği yapmış ve muhtelif bakanlıkları senelerce idare etmiştir.

İstifasını müteakip Prof. Dr. Fuat Köprülü basına aşağıdaki beyanatta bulunmuştur:

“Dördüncü Menderes kabinesi programının hiçe sayılarak tamamıyla buna aykırı bir yol tutulması karşısında bir müddet intizarda kaldıktan ve ikaz vazifemi azami derecesinde yaptıktan sonra, hükümetten ayrılmış ve Demokrat Parti Genel İdare Kurulu toplantılarına da iştirak etmemiştim.

Demokrat Parti'yi yaratan ve 1946'dan 1950'ye kadar süren çetin bir hürriyet mücadelesinden sonra onu iktidara getiren ana fikirlerin külliyen inkarı demek olan bu yanlış hareket hattının memleket ve parti için doğurduğu büyük zararlar her gün biraz daha vazih ve kati olarak kendini gösteriyordu. Bu acı hakikatler parti ve hükümet sevk ve idaresinde umumi seçimlerden evvel parti programına uygun bir takım esaslı değişiklikler yapılması ümidi ile sabır ile bekledim. Bu ümit çok zayıf olmakla beraber yine bir ümitti.

(...) Teşekküllü ve muvaffakiyete uğruna hayatımın 10 yılından fazlasını sarf ettiğim Demokrat Parti'nin ana fikirlerini, hürriyet ve demokrasi prensiplerini bundan sonra da müstakil bir vatandaş olarak daima müdafaa edeceğim. Geri cemiyetlere yakışan, geri ve karanlık fikirlerin Türk vatanında asla hakim olamayacağına kanaatim vardır. Çünkü Türk Milletinin siyasi olgunluğuna ve sağduyusuna inanıyorum.

Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafta atarak bu gaye uğruna işbirliği yapmaları bir vatan borcudur.” (Yeni Malatya Postası, 11 Eylül 1957:1-2) şeklinde yer verilmiştir.

3.3. Seçimler Kategorisine İlişkin Bulgular

Tablo 3'e göre 1946-1960 yılları arasında Malatya yerel basınında demokrasi konulu haberlerin, seçimler kategorisi altındaki kodları;

Tablo 3: Seçimler Kategorisine İlişkin Haber Kodlarının Dağılımı

Kategori: Seçimler	
Kodlar	f
1957 milletvekili genel seçimleri	46
Muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleri	24
Seçim güvenliği	22
Seçim kanunu	20
Seçim itirazları	18
1955 yerel seçimleri	15
1950 milletvekili genel seçimleri	14
1946 milletvekili genel seçimleri	13
1954 milletvekili genel seçimleri	13
Seçimlerin erkene alınması	13
Ara seçimler	12
Seçimlerin uzatılması	11
Seçmen kütükleri	10
Seçim propagandası	10
1951 yerel seçimleri	6
Seçim beyannamesi	6
1946 yerel seçimleri	5
Malatya milletvekili genel seçim sonuçları	5
Malatya yerel seçim sonuçları	5
Seçim sistemi	4
Seçim yerleri	4
Seçmen iradesinin temsili	3
Seçimlere girmeme kararı	3
Seçmen profili	3
Cumhurbaşkanı seçimleri	2

“1957 milletvekili genel seçimleri, Muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleri, Seçim güvenliği, Seçim kanunu, Seçim itirazları, 1950 milletvekili genel seçimleri, 1954 milletvekili genel seçimleri, 1955 yerel seçimleri, 1946 milletvekili genel seçimleri, Seçimlerin erkene alınması, Ara seçimler, Seçmen kütükleri, Seçimlerin uzatılması, Seçim propagandası, 1951 yerel seçimleri, Seçim beyannamesi, 1946 yerel seçimleri, Malatya milletvekili genel seçim sonuçları, Malatya yerel seçim sonuçları, Seçim yerleri, Seçmen iradesinin temsili, Seçim sistemi, Seçmen profili, Seçimlere girmeme kararı ve Cumhurbaşkanı seçimleri” olarak belirlenmiştir. Seçimler kategorisi altında en sık yayımlanan haberlere bakıldığında “1957 milletvekili genel seçimleri” (f=46), en az vurgulanan haberler ise “Cumhurbaşkanı seçimleri” (f=2) olduğu belirlenmiştir. Kodların çıkarıldığı haberlere ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir.

1957 milletvekili genel seçimleri koduna ilişkin “Muhalefetin Aldığı Oylar D.P.’den 300 Bin Fazla” başlıklı haber HS154’te;

“Seçim neticelerini gösteren resmî ve kesin rakamlar henüz gelmemiştir. Bununla beraber seçim hakkında bir fikir verecek bazı bilgiler elde edilmiştir.

Buna göre, bütün yurttan 9.141.784 seçmen vatandaş oyunu kullanmıştır.

Bu miktarın 4.427.368’ini D.P., 3.752.861’ini C.H.P., 603.759’unu CMP. 357.796’sını Hür. P. almıştır.

Her üç muhalefet partisinin aldığı oy miktarı 4.714.416’yı bulmaktadır ki, bu miktar D.P.’nin aldığı oydan 287.084 kadar çoktur.

Gene elde edilen bu rakamlara göre oya iştirak, nispeti % 85-90 arasındadır.

C.H.P. tek başına 176 Milletvekilliği kazanmış, çok yerlerde de pek az oy farkıyla kaybetmiştir.

D.P. ise muhalefetin aldığı oy yekûnundan 300 bine yakın az oy almakla beraber 426 milletvekili çıkarmıştır. Bu, tamamıyla çoğunluk sisteminden ve bir de muhalefet partilerinin işbirliği yapmalarına meydan verilmemesinden ileri gelmektedir.

Şayet işbirliğine imkân olsaydı C.H.P. 20 ilde daha seçimleri kazanmakla, muhalefet bu miktarla birlikte 356 milletvekili çıkarmış olurdu.” (Yeni Malatya Postası, 2 Kasım 1957:1) şeklinde yer verilmiştir.

3.4. Kongre ve Mitingler Kategorisine İlişkin Bulgular

Tablo 4’e göre 1946-1960 yılları arasında Malatya yerel basınında demokrasi konulu haberlerin, kongre ve mitingler kategorisi altındaki kodları;

Tablo 4: Kongre ve Mitingler Kategorisine İlişkin Haber Kodlarının Dağılımı

Kategori: Kongre ve Mitingler	
Kodlar	f
Bucak kongreleri	45
Mahalle ocak kongreleri	40
İl kongreleri	27
Toplantı ve mitingler	22
Köy ocak kongreleri	21
Merkez ilçe kongreleri	18
Pütürge ilçe kongreleri	8
Akçadağ ilçe kongreleri	5
Kurultaylar	5
Doğanşehir ilçe kongreleri	4
Hekimhan ilçe kongreleri	3
Adıyaman ilçe kongreleri	2
Arapgir ilçe kongreleri	2
Darende ilçe kongreleri	2
Kongrelerin önemi	2
Yıllık kongreler	2
Arguvan ilçe kongreleri	1
Besni ilçe kongreleri	1
Gençlik kolu kongreleri	1
Kahta ilçe kongreleri	1

“Bucak kongreleri, Mahalle ocak kongreleri, İl kongreleri, Toplantı ve mitingler, Köy ocak kongreleri, Merkez ilçe kongreleri, Pütürge ilçe kongreleri, Akçadağ ilçe kongreleri, Kurultaylar, Doğanşehir ilçe kongreleri, Hekimhan ilçe kongreleri, Adıyaman ilçe kongreleri, Arapgir ilçe kongreleri, Darende ilçe kongreleri, Kongrelerin önemi, Yıllık kongreler, Arguvan ilçe kongreleri, Besni ilçe kongreleri, Gençlik kolu kongreleri ve Kahta ilçe kongreleri” olarak belirlenmiştir. Kongre ve mitingler kategorisi altında en sık yayımlanan haberlere bakıldığında “Bucak kongreleri” (f=45), en az vurgulanan haberler ise “Arguvan ilçe kongreleri, Besni ilçe kongreleri, Gençlik kolu kongreleri ve Kahta ilçe kongreleri” (f=1) olduğu belirlenmiştir. Kodların çıkarıldığı haberlere ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir.

Bucak kongreleri koduna ilişkin “C.H.P. Adafı Bucak Kongresi Cumartesi Günü Yapıldı” başlıklı haber HKM60’da;

“C.H.P. Adafı Bucak Kongresi Cumartesi günü saat 19’da Parti Merkez Binası’nı dolduran kalabalık partililerin iştirakiyle yapıldı.

Kongre Başkanlığına Avukat Nüvit Yetkin, İkinci Başkanlığa Ahmet Fırat, katipliklere Avukat Mehmet Tulunay, Dr. Abdulkadir Sungun seçildikten ve partinin kurucusu, Cumhuriyetimizin banisi büyük Atatürk ile mübarek şehitlerimizin manevi huzurunda saygı duruşundan sonra kongre çalışmalarına geçildi.

Şehrimiz parti teşkilatı bakımından evvelce dört bucağa ayrılmış bulunuyordu. Bunların sayısı son zamanlarda 9 bucağa çıkarılmıştır. Bunlardan birisi de 5 mahalle ocağından mürekkep olmak üzere teşkil edilen Adafi Bucacı'dır.

Avukat Nüvit Yetkin, bu kongrenin Adafi'nin ilk kongresi olduğunu belirterek memleketimize ve partimize hayırlı olmasını diledi.

(...) Delege veya dinleyici olarak diğer partili arkadaşlarımla değerli konuşmaları ile baştanbaşa samimi ve heyecanlı bir hava içinde devam eden kongre seçimlerin yapılmasından ve Avukat Nüvit Yetkin'in, kongrece seçilen arkadaşları başarı dileyen bir konuşmasından sonra geç vakit nihayet bulmuştur.

(...) Yapılan seçimlerden sonra Bucak Başkanlığına Mehmet Yetkiner, İdare Kurulu üyelerine Ahmet Sütçü, Hamdi Zapçı, Adil Tekin, Şevket Saruhan, İsmail Eryüzlü, Ali Dağlar, Denetçiliğe de Faik Erdoğan seçilmiştir." (Malatya Postası, 1 Aralık 1952:1-2) şeklinde yer verilmiştir.

3.5. Muhalefet Etme Özgürlüğü Kategorisine İlişkin Bulgular

Tablo 5'e göre 1946-1960 yılları arasında Malatya yerel basınında demokrasi konulu haberlerin, muhalefet etme özgürlüğü kategorisi altındaki kodları; "Muhalefete karşı tahammülsüzlük, Toplantı özgürlüğü, Muhalefet mensuplarına karşı saldırı, İktidar ve muhalefet ilişkisi, Muhalefet partilerin kapatılması, Muhalefetin görevi, İfade özgürlüğü, Muhalefetin denetleme ve eleştirme özgürlüğü, Muhalefet partili vatandaşlar üzerine baskı ve Muhalefet parti yöneticilerinin tutuklanması" olarak belirlenmiştir. Muhalefet etme özgürlüğü kategorisi altında en sık yayımlanan haberlere bakıldığında "Muhalefete karşı tahammülsüzlük ve Toplantı özgürlüğü" (f=18), en az vurgulanan haberler ise "Muhalefet parti yöneticilerinin tutuklanması" (f=2) olduğu belirlenmiştir. Kodların çıkarıldığı haberlere ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir.

Tablo 5: Muhalefet Etme Özgürlüğü Kategorisine İlişkin Haber Kodlarının Dağılımı

Kategori: Muhalefet Etme Özgürlüğü	
Kodlar	f
Muhalefete karşı tahammülsüzlük	18
Toplantı özgürlüğü	18
Muhalefet mensuplarına karşı saldırı	12
İktidar ve muhalefet ilişkisi	10
Muhalefet partilerin kapatılması	7
Muhalefetin görevi	7
İfade özgürlüğü	6
Muhalefetin denetleme ve eleştirme özgürlüğü	5
Muhalefet partili vatandaşlar üzerine baskı	4
Muhalefet parti yöneticilerinin tutuklanması	2

Muhalefete karşı tahammülsüzlük koduna ilişkin "Muhalefet Partilerini Lağvedin de Kurtulalım" başlıklı haber HMEÖ48'de;

"(...) Gazetelerde, parti değişen mebusların mebusluktan iskat edileceğine, yani Meclis dışına çıkaracaklarına dair haberler okumaktayız. Şimdiye kadar D.P. iktidarı tarafından akla hayale sığmayan kanunlar çıktığını nazara alırsak böyle bir kanunun da bir çırpıda çıkarılacağına tabiatıyla inanmak gerekir. Evet bu haberlerin hakikat olacağına inanıyoruz, inanmalıyız. Çünkü bu hükümet muhalefeti sindirmek için ne lazımsa yapmış, milleti sükutu hayale uğratıp hayretlere düşürmüştür. Bunun için yapmasın.

Bu tedbirlere niçin başvurulmaktadır? Sebebi pek basit. Kısaca sıralayayım: Başına gelecekleri çok iyi idrak eden Başvekil, kendisinin ve partisinin gözden tamamıyla düştüğünü, iktidarı yüzde yüz kaybedeceklerini anladığı için, korkmakta, endişe içinde bocalamakta ve iktidarı vermemek amacıyla her türlü şiddetli tedbirleri alıp muhalefet partilerinin arasına barajlar, setler yerleştirilmektedir.

Elân milletin itimadına, sevgisine, bağlılığına mazhar olduklarını sık sık ifade ettiklerine göre, seçimi kazanacaklarına ve yine iktidarda kalacaklarına kaani olmaları icap etmez mi? Tabii ki buna kaani değiller. İçten söylemiyorlar, iş olsun, teselli olsun diye kendi kendilerini avutuyorlar.

Ortada inkar ve şüphe kabul etmez bir gerçek vardır; millet artık bu iktidardan soğumuş, bıkmış, ümidini kesmiştir, Milli irade, D.P. iktidarını mutlak surette devirmek için kükremiş ve galeyana gelmiştir. Ciğerlerini temiz bir hürriyet ve adalet havasıyla teneffüs ettirecek bir iktidarı iş başına getirmek arzusuyla yanıp tutuşmaktadır.

(...) Hükümetler hiçbir zaman şahısların keyfi hareketleriyle işbaşında kalamamıştır kalamaz da..

Menderes ve Partisi muhalefet partilerine ve vatandaşlara bu derece eza ve ceza çektireceğine, bari kalksın (isterse mecbur kalırsa muhakkak yapar) bu memlekette D.P.'den başka partiye lüzum yoktur, hepsini lağvediyoruz deyip muhalefet partilerini kapatsın ve tek partisi sistemine dönsünler. Ondan sonra yine demokrasiyle idare ediliyor makarasını devam ettirmesinler.. Ne çıkar, artık her şeye alıştık, her şey beklenebilir.” (Yeni Malatya Postası, 10 Ağustos 1957:1) şeklinde yer verilmiştir.

3.6. Siyasal Eşitlik Kategorisine İlişkin Bulgular

Tablo 6'ya göre 1946-1960 yılları arasında Malatya yerel basınında demokrasi konulu haberlerin, siyasal eşitlik kategorisi altındaki kodları; “İktidar ile muhalefet partili vatandaşlar arasında ayrımcılık yapılması, İdari yöneticilerin iktidar hizmetinde çalışması, Devletin yayın organlarının iktidar tarafından propaganda aracı olarak kullanılması, Kamu hizmetinde yapılan ayrımcılık, İktidarın muhalefet partili belediye ve köy idarelerine ayrımcılık yapması, İhalelerin iktidara yakın kişilere verilmesi ve Vatan cephesi” olarak belirlenmiştir. Siyasal eşitlik kategorisi altında en sık yayımlanan haberlere bakıldığında “İktidar ile muhalefet partili vatandaşlar arasında ayrımcılık yapılması” (f=27), en az vurgulanan haberler ise “Vatan cephesi” (f=3) olduğu belirlenmiştir. Kodların çıkarıldığı haberlere ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir.

Tablo 6: Siyasal Eşitlik Kategorisine İlişkin Haber Kodlarının Dağılımı

Kategori: Siyasal Eşitlik	
Kodlar	f
İktidar ile muhalefet partili vatandaşlar arasında ayrımcılık yapılması	27
İdari yöneticilerin iktidar hizmetinde çalışması	24
Devletin yayın organlarının iktidar tarafından propaganda aracı olarak kullanılması	21
Kamu hizmetinde yapılan ayrımcılık	9
İktidarın muhalefet partili belediye ve köy idarelerine ayrımcılık yapması	7
İhalelerin iktidara yakın kişilere verilmesi	4
Vatan cephesi	3

İktidar ile muhalefet partili vatandaşlar arasında ayrımcılık yapılması koduna ilişkin “Muhalefette ve İktidarda Partizanlık” başlıklı haber HSE31'de;

“Başbakan Adnan Menderes Malatya'da verdiği nutukta muhalefeti partizanlık töhmeti altında bulundurmuştur. Bu itham muhalefetin iktidara tevcih ettiği silahı yine kendisine karşı kullanmak gibi bir karakter taşımaktadır. Ancak kanaatimizce silah burada yerinde kullanılmış değildir, çünkü muhalefet, iktidarı partizanlıkla suçlandırırken başlıca iktidarın;

- *Vatandaşlar arasında eşit hareket etmeyerek D.P. rozetinin imtiyazlı ve üstün muamele görmesi ve iktidarın adaleti ganimet malı gibi istismar edilmesine çalışılması.*
- *Muhalefet partilerine mensup teşekküllerin çeşitli baskılar ve keyfi müdahaleler altında tutulması.*
- *Halkın vergi olarak ödediği paralardan toplanan resmi yılın ödeneklerinin iktidar partisi menfaatleri uğrunda tahakküm için kullanılması.*
 - *Radyonun devlet müessesesi durumunun parti çığırtkanlığı haline getirilmesi*
 - *İdare teşkilatının vilayetlerde D.P. 'lilerin emir ve nüfuzu altında hareket eden bir alet ve icraanı durumuna sokulması gibi noktaları ileri sürmektedir.*

Bunların hiçbiri ne C.H.P.'ye ne de diğer bir muhalefet partisine isnat edilemez. Muhalefet partileri istese de bunları yapamaz, şu halde bunların partizanca hareket ettiği hususunda ileri sürülen iddiaların dayandığı sebepleri muhalefet partilerinin omuzlarına aktarıvermek imkansızdır.

Menderes (bugün mevcut olan demokratik sistem partizan idareyi reddeden ve onun milli hudutlar haricine çıkarmayı uğraşan bir idaredir) diyor. Partizanlık iddiasını dayandığı şikayetleri ortadan kaldırmadan partizanları reddetmek neye yarar? Hadiseler ve vakıalar milletin gözü önünde dururken tabikatla teyit edilmeyen sözler kimi tatmin eder. (...)” (Malatya Postası, 27 Kasım 1952:1) şeklinde yer verilmiştir.

3.7. Hukukun Üstünlüğü Kategorisine İlişkin Bulgular

Tablo 7’ye göre 1946-1960 yılları arasında Malatya yerel basınında demokrasi konulu haberlerin, hukukun üstünlüğü kategorisi altındaki kodları; “Anayasayı ve kanunları ihlal, Görevi kötüye kullanma, Kanun önünde eşitlik, Hukuk devleti ilkesi, Seçme ve seçilme hakkının ihlali, 27 mayıs askeri darbesi, Temel haklara saygı, Çalışma hakkının ihlali ve Yaşam hakkının ihlali” olarak belirlenmiştir. Hukukun üstünlüğü kategorisi altında en sık yayımlanan haberlere bakıldığında “Anayasayı ve kanunları ihlal” (f=23), en az vurgulanan haberler ise “Yaşam hakkının ihlali” (f=6) olduğu belirlenmiştir. Kodların çıkarıldığı haberlere ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir.

Tablo 7: Hukukun Üstünlüğü Kategorisine İlişkin Haber Kodlarının Dağılımı

Kategori: Hukukun Üstünlüğü	
Kodlar	f
Anayasayı ve kanunları ihlal	23
Görevi kötüye kullanma	16
Kanun önünde eşitlik	13
Hukuk devleti ilkesi	12
Seçme ve seçilme hakkının ihlali	12
27 Mayıs askeri darbesi	9
Temel haklara saygı	8
Çalışma hakkının ihlali	7
Yaşam hakkının ihlali	6

Anayasayı ve kanunları ihlal koduna ilişkin “Adı İle Münasebeti Olmayan Bir Parti” başlıklı haber HHU33’te;

“Aşağıdaki sözleri dikkatle okuyunuz, bilmem bulabilir misiniz bunları kim söyledi?

Bir buçuk asırdan beri bütün Türk aydınlarının uğruna savaştığı bu asil fikirler nerede yazılıdır? Zahmet edin beraber okuyalım.

- Bütün kanunlar anayasaya uygun ve vatandaş hak ve hürriyetlerine ve milli hakimiyet esaslarına tam manasıyla hürmetkar bir ruh ile tanzim olunmaları lazım olduğu gibi, bu esaslara aykırı olan hükümlerde süratle ortadan kaldırılmalıdır.

- Kanunların anayasaya ruhuna ve ve demokratik esaslara uygun olup olmadığına bakmadan kanun kelimesinin siperi arkasına çekilerek dar parti menfaatlerinin müdafasında muvaffak olunacağını sanmak çok ağır bir hata olur.

Memlekette hürriyeti kaldıran parti mücadelelerini ve hatta parti hayatını tehlikeli bir macera haline sokan kanunlara itaat edeceksiniz demek istibdadın da ta kendisi olur.

Bunlar nerede yazılıdır biliyor musunuz? Bu güzel sözler Demokrat Parti ikinci büyük kongresinde genel idare kurulu raporunda yazılıdır! Hayret edilmeli imiş çünkü o zaman Demokrat Parti henüz iktidara gelmemişti.

(...) Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Raporu, bu partinin millete karşı olan vaatlerinin ve taahhütlerinin hülasasıdır. Bunu işte yukarıda aynen aldık. Şimdi bu cümleleri tahlil edelim, diyorlardı ki:

- Bütün kanunları anayasaya uygun olarak tanzim edeceğiz.

- Anayasaya aykırı kanunları hemen kaldıracağız.

- Kanunların siperi arkasına çekilip dar parti menfaatlerini korumayacağız!

- Hürriyeti kaldıran parti mücadeleleri ve hatta parti hayatını tehlikeli bir macera haline sokan kanunların tatbikini istibdat saymaktayız. Biz istibdat yapmayacağız!

Bu sözlere inanarak onları iktidara getiren millet vaatlerin tutulmasını bekledi. İktidarın ilk senesi bu intizarla geçti, bir şey çıkmayınca gönüller mahzunlaştı. İkinci senede ümitler kaybolmaya başladı. Artık antidemokratik kanun lafını ağzına alan kalmamıştı. Tam tersine onlara sımsıkı tutulur görünüyorlardı. Bu kanunları değiştirmek şöyle dursun eski tek parti devrinden arta kalmış bulunan kitapların tozlu sayfaları arasında unutulmuş bazı kanun maddelerini bulup çıkarttılar ve tatbik etmeye başladılar. (...)" (Yeni Malatya Postası, 3 Nisan 1954:1-2) şeklinde yer verilmiştir.

3.8. Demokrasi Rejimi Kategorisine İlişkin Bulgular

Tablo 8'e göre 1946-1960 yılları arasında Malatya yerel basınında demokrasi konulu haberlerin, demokrasi rejimi kategorisi altındaki kodları; "Rejimin devamlılığı, Türk demokrasisinin gelişimi, Demokrasi anlayışı, Batı demokrasileri, Rejim buhranı, Demokrasi fikri ve Doğu demokrasileri" olarak belirlenmiştir. Demokrasi rejimi kategorisi altında en sık yayımlanan haberlere bakıldığında "Rejimin devamlılığı" (f=17), en az vurgulanan haberler ise "Demokrasi fikri ve Doğu demokrasileri" (f=3) olduğu belirlenmiştir. Kodların çıkarıldığı haberlere ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir.

Tablo 8: Demokrasi Rejimi Kategorisine İlişkin Haber Kodlarının Dağılımı

Kategori: Demokrasi Rejimi	
Kodlar	f
Rejimin devamlılığı	17
Türk demokrasisinin gelişimi	14
Demokrasi anlayışı	10
Batı demokrasileri	5
Rejim buhranı	4
Demokrasi fikri	3
Doğu demokrasileri	3

Rejimin devamlılığı koduna ilişkin "İnönü Mülkiyeliler İle Hasbıhalde Bulundu" başlıklı haber HDR52'de; "Ankara – (...) Yüzden fazla Siyasal Bilgiler Fakültesi talebesi, saat 11'de, C.H.P. İl Merkezi'nde İsmet İnönü'yü ziyaret etmiştir. Fakültelerinin kuruluş yıldönümünde kendisini hatırladıkları için talebelere teşekkür ederek, söze başlayan İnönü, bahsi demokratik hayata getirerek, konu da fikirlerini şöyle açıklamıştır:

"14 seneden beri demokratik hayatı, demokratik rejimi Türkiye'de yerleştirmek, bir daha değişmeyecek sarsılmayacak sağlamlıkla, memleketin mukadderatına hakim olmasını temin etmek yolundayız. Aldığımız mesafeler ehemmiyetlidir. Demokratik rejim her şeyden evvel memleketin, milletin karakter sağlamlığına dayanır. Müesseseler, kanunlar, müeyyideler ne olursa olsun bu müeyyidelerin en kuvvetlisi en sağlam milletin karakteridir. Millet rejime sahip çıkarsa millet rejimin icap ettirdiği vazifeleri idrak ederek yerine getirirse memleket idaresi sağlam istikameti muhafaza edebilir. Biz Türk Milletinin karakterinin bu rejimi doğru yollarda yürütebilecek kudrette olduğuna inanmışızdır" (...) (Malatya Postası, 8 Aralık 1959:1) şeklinde yer verilmiştir.

4. Tartışma ve Sonuç

1946-1960 yılları arası Türk siyasetinin en hareketli sürecidir. Bu süreçte yaşanan siyasi hareketliliği Malatya'da görmek mümkündür. Malatya'yı diğerlerinden farklı kılan en önemli özellik, Atatürk'ün silah arkadaşı ve "İkinci Adam" İsmet İnönü'nün memleketi olması ve O'nun siyasi hayatında mühim bir merkez olmasıdır. Ayrıca 6., 7. ve 8. Dönem dışında parlamentoya Malatya Milletvekili olarak seçilmiş olması ve iktidar-muhalefet kavgalarının en çetin yaşandığı bir şehir olması yapılan araştırmayı daha da özgün kılmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular da bu konuyu destekler niteliktedir.

Araştırmada, 1946-1960 yılları arasındaki demokrasi konulu haberlerin Malatya yerel basınındaki yansımalarını incelemek amaçlanmıştır. 1946-1960 yılları arasında Malatya yerel basınında yayımlanan Fırat, Malatya Postası ve Yeni Malatya Postası gazeteleri, çalışma grubu olarak belirlenmiş ve bu aynı

zamanda araştırmanın sınırlılığını da belirlemek adına önemli bir ölçüt olmuştur. Çalışma grubu belirlenirken dikkat edilen hususlardan biri de gazetelerin seçimidir. Öncelikle 1946-1949 yılları arasında Malatya basın hayatında yayın yapan tek gazete olmasından dolayı “Fırat gazetesi” seçilmiştir. 1950-1960 yılları arasında iktidar-muhalefet destekli yayınlar arasında muhalif çizgide olmaları nedeniyle de “Malatya Postası ve Yeni Malatya Postası” gazeteleri seçilmiştir. Adı geçen gazetelerin seçilmesinde, dönemin ana muhalefet partisi konumunda olan CHP’ye yakın bir çizgide hareket etmeleri de etken olmuştur. Çıkan sonuçlar değerlendirilirken bu özellik göz ardı edilememelidir.

Araştırmanın “basın özgürlüğü” kategorisine ilişkin bulguları incelendiğinde; “Devletin yayın organlarının iktidar tarafından propaganda aracı olarak kullanılması, Basın kanunu, Gazetelere baskı, Resmi ilan dağıtımı, Sansür, Gazetecilerin tutuklanması, İktidar destekli yayınlar, Gazetelerin kapatılması, Fikir ve düşünceleri yayımlama özgürlüğü, Basın özgürlüğünün güvence altına alınması, Gazete açılışı, Yazı etiği, Basın ve iktidar ilişkisi, Gazetelerin önemi ve Kara propaganda” haber kodları elde edilmiştir. Demir (2017)’in çalışmasında da Malatya Postası ve Yeni Malatya Postası gazetelerinde; basına yönelik özgürlüğün kısıtlandığı, resmi ilanlardaki dağıtım adaletsizliği, Devlet Radyosunun tarafsız olmayışı, gazetecilerin yargılanması, ispat hakkı, kâğıt tahsisinde yaşanan problemler, gazeteciler aleyhinde basın kanununa eklenen hükümler gibi konularda haberlerin yer aldığı vurgulanmaktadır.

DP, iktidarının ilk yıllarında basın hayatında liberal bir çizgide hareket etmiş; hatta 1950’de çıkartılan Matbuat Kanunu ile de basın özgürlüğü noktasında önemli bir adım atmıştır. Ancak DP iktidarının son yıllarına doğru kuruluş ilkeleri ile çelişen bir yöne doğru evrildiğini yaşanan tecrübeler göstermiştir. 1953’te muhalefetin en önemli yayın organlarından olan Ulus gazetesinin kapatılması, muhalif gazetecilerin tutuklanması, Basın Kanunu’nda basın özgürlüğünü kısıtlayıcı ağır maddelerin yer almaya başlaması ve bunları her geçen gün yenilerinin takip etmesi basın özgürlüğünü olumsuz anlamda etkilemiştir. Büyükbaykal ve Ilgaz Büyükbaykal (2015), Akşit (2012), Aktaş (2012) ve Yıldız (1996)’ın çalışmalarında da DP’nin iktidarının ilk dönemlerinde basına özgür bir ortam sunarken ileriki yıllarda baskıcı yasal düzenlemeler ve yöntemlerle basını susturma yoluna gittiği; DP yanlısı basını da resmi ilanlar, kâğıt ve arsa tahsisi gibi yöntemlerle desteklediği sonucuna ulaşmıştır. Çakır ve Yavalar (2017) ise DP iktidarı döneminde; basının eleştiri görevini zorlaştıran kanunlar, Devlet Radyosunun sadece DP adına propaganda yapıyor oluşu, besleme basın adıyla anılan basın-yayın organlarındaki artış, resmi ilan ve kâğıt tahsisindeki sorunlar ve gazetecilerin tutuklanması gibi nedenlerden dolayı basın-iktidar ilişkilerinin sağlıklı bir zemine oturmadığı sonucuna varmışlardır.

Basın özgürlüğü kategorisi altında en sık yayımlanan haberlerin “Devletin yayın organlarının iktidar tarafından propaganda aracı olarak kullanılması” (f=21) koduna ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca yönelik haberlerin içeriğine bakıldığında, 1950’de çıkartılan Matbuat Kanunuyla basın özgürlüğü noktasında önemli bir adım atıldığı; ancak dönemin tek radyo yayını olan ve vatandaşların vergileri ile finanse edilen Devlet Radyosunun iktidar tekelinde yayın yapması, muhalefete gerektiği oranda yer vermemesi ve muhalefet aleyhine yayın yapması gibi örneklerle sıkça karşılaşmıştır. Ayrıca 1957’de yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde oy verme işlemi devam ederken Devlet Radyosunun, DP’nin seçimi kazandığına yönelik yayın yaparak seçimin kaderini değiştirmesine ilişkin haberlerin gündemde sıkça yer alması da sonucun bu denli yüksek çıkmasındaki bir diğer nedendir. Asker (2014) de muhalefetin Devlet Radyosunu, özgürlükler bağlamında bir demokratik rejim sorunu olarak gördüğünü vurgulamıştır.

Araştırmanın “siyasi partiler” kategorisine ilişkin bulguları incelendiğinde; “Partilerden istifalar, Partiler arası ilişkiler, Partilerin kapatılması, Partilerin ocak teşkilatı açılışı, Partilerin birleşmesi, Malatya’da açılan siyasi partiler, Partilerin misyonu, Partilerin açılışı, Partilerin bucak teşkilatı açılışı, Partilerin ittifakı, Partilere üye olma hakkı, Partiler ve idari yöneticiler, Partilerin yönetim kurulu, Partilerin gençlik kolu açılışı, Parti tercihi ve Partilerin yıl dönümü” haber kodları elde edilmiştir. Siyasi partiler kategorisi altında en sık yayımlanan haberlerin, “Partilerden istifalar” (f=92) koduna ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Siyasi partilere üye olmak nasıl demokratik bir hak ise istifalar da aynı ölçüde demokratik bir haktır. 1946’da çok partili siyasal hayata geçişle birlikte “istifa” sözcüğünün, Türk demokrasi literatüründe daha çok yer etmeye başladığı görülmektedir. Özellikle dönemin iki büyük partisi olan DP ve CHP, kitlelerine her geçen gün yeni üyeler kazandırmak adına büyük bir yarış içerisine girmiş ve bu durum, dönemin basınında önemli oranda yer almıştır. Bu yolla birbirlerine üstünlük sağlamak isteyen siyasi partiler, kendilerine yakın yayın organlarında muhalif partinin üyelerine yönelik asparagas istifa haberlerine sıkça yer vererek algı yaratmak

istemileridir. Ayrıca istifa haberlerinin, çoğunlukla karşılıklı olarak tekzip edilmesi de partilerin bu haberleri bir algı aracı olarak kullandığını desteler niteliktedir. Bu doğrultuda, “*Partilerden istifalar*” (f=92) sonucunun yüksek çıkmasının da yukarıda ifade edilen nedenlerden ileri geldiği şeklinde yorumlanabilir. Demir (2017) de çalışmasında, gazetelerin aşırı politize olduklarına değinerek Malatya Postası ve Yeni Malatya Postası gazetelerinde DP’nin sürekli güç kaybettiği ve devamlı istifaların olduğuna yönelik haberlerin olduğunu vurgulamıştır.

Araştırmanın “seçimler” kategorisine ilişkin bulguları incelendiğinde ise; “*1957 milletvekili genel seçimleri, Muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleri, Seçim güvenliği, Seçim kanunu, Seçim itirazları, 1950 milletvekili genel seçimleri, 1954 milletvekili genel seçimleri, 1955 yerel seçimleri, 1946 milletvekili genel seçimleri, Seçimlerin erkene alınması, Ara seçimler, Seçmen kütükleri, Seçimlerin uzatılması, Seçim propagandası, 1951 yerel seçimleri, Seçim beyannamesi, 1946 yerel seçimleri, Malatya milletvekili genel seçim sonuçları, Malatya yerel seçim sonuçları, Seçim yerleri, Seçmen iradesinin temsili, Seçim sistemi, Seçmen profili, Seçimlere girmeme kararı ve Cumhurbaşkanı seçimleri*” haber kodları elde edilmiştir.

Seçimler kategorisi altında en sık yayımlanan haberler incelendiğinde “*1957 milletvekili genel seçimleri*” (f=46) koduna ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca ulaşılmasında araştırmanın kapsadığı yıllar (1946-60) arasında yapılan son seçim olması, 1946 yılında çok partili siyasal hayata geçişle birlikte her geçen seçimden edinilen tecrübelerin birikimsel olarak artması; son seçimlerin daha çok mercek altına alınmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca, 1957 seçimlerinde Devlet Radyosunun seçimler devam ederken DP’nin kazandığını ilan ederek seçimin kaderini değiştirmeye yönelik yayın yapması, seçim sonuçlarına yapılan itirazlar gibi büyük tartışmalara yol açan bazı olayların yaşanmasıyla birlikte muhalefet kanadının, iktidar partisinden sayıca daha çok oy alması bu sonuca ulaşılmasındaki diğer bir önemli neden olarak düşünülebilir. Araştırmanın “kongre ve mitingler” kategorisine ilişkin bulguları incelendiğinde de; “*Bucak kongreleri, Mahalle ocak kongreleri, İl kongreleri, Toplantı ve mitingler, Köy ocak kongreleri, Merkez ilçe kongreleri, Pütürge ilçe kongreleri, Akçadağ ilçe kongreleri, Kurultaylar, Doğanşehir ilçe kongreleri, Hekimhan ilçe kongreleri, Adıyaman ilçe kongreleri, Arapgir ilçe kongreleri, Darende ilçe kongreleri, Kongrelerin önemi, Yıllık kongreler, Arguvan ilçe kongreleri, Besni ilçe kongreleri, Gençlik kolu kongreleri ve Kahta ilçe kongreleri*” haber kodları elde edilmiştir. Kongre ve mitingler kategorisinde en sık yayımlanan haberler kapsamında “*Bucak kongreleri*” (f=45) koduna ait haberlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu kodla bir araya getirilen haberlerin yüksek çıkmasındaki etkenler arasında, dönemin idari teşkilatlanmasına dayalı olarak bucakların sayıca çok olması ve dönemin siyasi partilerinin bucak kongrelerine büyük önem vermeleri gösterilebilir.

Araştırmanın “muhalefet etme özgürlüğü” kategorisine ilişkin bulgular kapsamında; “*Muhalefete karşı tahammülsüzlük, Toplantı özgürlüğü, Muhalefet mensuplarına karşı saldırı, İktidar ve muhalefet ilişkisi, Muhalefet partilerin kapatılması, Muhalefetin görevi, İfade özgürlüğü, Muhalefetin denetleme ve eleştirme özgürlüğü, Muhalefet partili vatandaşlar üzerine baskı ve Muhalefet parti yöneticilerinin tutuklanması*” haber kodları oluşturulmuştur. Muhalefet etme özgürlüğü kategorisinde en sık yayımlanan haberler incelendiğinde “*Muhalefete karşı tahammülsüzlük ve Toplantı özgürlüğü*” (f=18) kodlarına ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böyle bir sonuca ulaşılmasında DP iktidarının son dönemlerine doğru iktidar-muhalefet arasında yaşanan gerginlikler, muhalefet partilerine karşı iktidar baskının artırılması ve bunun muhalefet gazetelerinde geniş yer etmesi gibi nedenler sıralanabilir. Ayrıca, haberlerde muhalefet partileri tarafından düzenlenen bazı miting ve toplantıların DP iktidarı tarafından ya da iktidara yakın çevrelerce engellenmeye çalışıldığına ve bu yönde yaşanan bazı olaylara da tanık olunmaktadır. Öyle ki 1959’da dönemin CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ve beraberindeki heyete yapılan taşlı saldırı ne yazık ki, Türk demokrasi hayatının kara bir lekesi olarak tarihe geçmiştir. Saldırı girişimi sırasında atılan taşlardan biri de İsmet İnönü’yü yaralamış ve bu elim hadise, dönemin basınında manşetlerden inmemiş; Muhalefet liderine yönelik hadise, araştırmaya ait dönemselsel gazete haberlerine de yansımış ve sonucun bu yönde çıkmasında etkili olmuştur. Demir (2017)’in çalışmasında da Malatya Postası ve Yeni Malatya Postası gazetelerinde; Kırşehir’in kaza statüsüne indirilmesi, ifade özgürlüğünün kısıtlanması ve Millet Partisi’nin kapatılması konulu haberlerin yer aldığına değinilerek bu sonuç desteklenmektedir.

Araştırmanın “siyasal eşitlik” kategorisine ilişkin bulguları arasında ise; “*İktidar ile muhalefet partili vatandaşlar arasında ayrımcılık yapılması, İdari yöneticilerin iktidar hizmetinde çalışması, Devletin yayın organlarının iktidar tarafından propaganda aracı olarak kullanılması, Kamu hizmetinde yapılan ayrımcılık,*

İktidarın muhalefet partili belediye ve köy idarelerine ayrımcılık yapması, İhalelerin iktidara yakın kişilere verilmesi ve Vatan cephesi” haber kodları elde edilmiştir. Siyasal eşitlik kategorisi altında en sık yayımlanan haberlere bakıldığında “*İktidarın kendi partisine oy veren vatandaşlar ile muhalefet partili vatandaşlar arasında ayrımcılık yapılması*” (f=27) koduna ait haberlerin öne çıktığı görülmüştür.

Demokratik toplumların önkoşullarından biri de din, mezhep, etnisite ve görüş farkı gözetmeksizin her insanın eşit muamele hakkına sahip olmasıdır. Özellikle de devlet gücünü elinde bulunduran iktidarın bu konuya dikkat etmesi oldukça önemlidir. Ancak, iktidarların bu konuyu göz ardı ettikleri hatta aksi yönde hareket ettiklerini geçmiş tecrübeler bizlere göstermiştir. Aynı duruma, 1946 sonrası Türkiye’nin çok partili siyasal hayata geçiş döneminde de tanık olunmuştur. 1950 yılına kadar CHP iktidarı döneminde, 1950’den sonra ise DP iktidarı döneminde vatandaşlar arasında ayrımcılık yaşanmıştır. DP iktidarının sonuna doğru politik kutuplaşmanın ve gerginliğin artmasına paralel olarak ayrımcılık olayları da büyük artış göstermiştir. Bu gibi durumlar, “*İktidar ile muhalefet partili vatandaşlar arasında ayrımcılık yapılması*” (f=27) sonucunun yüksek çıkmasındaki başlıca etkenler arasında gösterilebilir. Demir (2017) de idarenin tarafsızlığını kaybettiği, kamu hizmetlerinde DP mensuplarının imtiyazlı olduğu, kamuda yirmi beş yılını dolduran memurların emekli edilmesi, kadrolaşma, üniversite özerkliği, CHP’ye ait malların hazineye intikali ile Vatan Cephesi konulu haberlerin Malatya Postası ve Yeni Malatya Postası gazetelerinde sıklıkla yer aldığını belirterek benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Araştırmanın “hukukun üstünlüğü” kategorisine ilişkin bulguları incelendiğinde de; “*Anayasayı ve kanunları ihlal, Görevi kötüye kullanma, Kanun önünde eşitlik, Hukuk devleti ilkesi, Seçme ve seçilme hakkının ihlali, 27 Mayıs askeri darbesi, Temel haklara saygı, Çalışma hakkının ihlali ve Yaşam hakkının ihlali*” haber kodları elde edilmiştir. Hukukun üstünlüğü kategorisi altında en sık yayımlanan haberler ise “*Anayasayı ve kanunları ihlal*” (f=23) koduna aittir.

Demokratik bir sistemin en önemli kriteri, hukukun üstünlüğü ilkesidir. Çünkü demokrasilerin özünde, çoğunluğun yönetim hakkını, azınlığın ise temel hak ve özgürlüklerini gözetmen bir anlayış söz konusudur. Bu doğrultuda, siyasal iktidarın sınırlarını belirlemek, bireyin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almak da anayasa ve kanunlarla işlerlik kazanmaktadır. Araştırmada, “*Anayasayı ve kanunları ihlal*” (f=23) kodunun yüksek çıkması, araştırmanın kapsadığı yıllar (1946-1960) arasında bireyin temel hak ve özgürlüklerinin göz ardı edildiğini düşündürülebilir. Demir (2017)’in çalışmasındaki antidemokratik yasaların halen geçerli olduğu, yargı bağımsızlığı, muhalefetin yurt gezilerinde birtakım olayların çıkması ve yeterli güvenliğin alınamaması, kişi hak ve hürriyetlerin ihlali konulu haberlerin Malatya Postası ve Yeni Malatya Postası gazetelerinde sıklıkla vurgulanması da bu sonucu desteklemektedir.

Araştırmanın “demokrasi rejimi” kategorisine ilişkin bulgular incelendiğinde; “*Rejimin devamlılığı, Türk demokrasisinin gelişimi, Demokrasi anlayışı, Batı demokrasileri, Rejim buhranı, Demokrasi fikri ve Doğu demokrasileri*” haber kodları elde edilmiştir. Demokrasi rejimi kategorisi altında en sık yayımlanan haberlere bakıldığında “*Rejimin devamlılığı*” (f=17) koduna ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye, demokrasiye geçiş sürecinde acı, tatlı birçok tecrübe yaşamıştır. Yaşanan bu tecrübeler, çok partili siyasal hayata geçişten sonra da “rejimin devamlılığı” konusundaki kaygıları giderememiştir. Dolayısıyla bu konudaki kaygılar, dönemin basın-yayın organlarında genişçe yer almış ve buna bağlı olarak da “*Rejimin devamlılığı*” (f=17) kodlu frekans yüksek çıkmıştır.

Genel anlamda araştırmanın sekiz kategorisine (basın özgürlüğü siyasal partiler, seçimler, kongre ve mitingler, muhalefet etme özgürlüğü, siyasal eşitlik, hukukun üstünlüğü ve demokrasi rejimi) ait bulgular incelendiğinde, anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Araştırmada, 1946’da Türkiye’nin çok partili siyasal hayata geçişinden 1960’a kadarki süreçte demokrasi anlayışı, kültürü, kurumları, dönemin siyasi dokusu ve kişilikleri Malatya yerel basını örneği üzerinden yansıtılmaya çalışılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar da araştırmanın amacına uygunluğunu ve önemini desteklemektedir. Bu sonuca paralel olarak, Özsoy (2019) da Anadolu’da zorluklar içinde yayın hayatını sürdürmüş olan yerel gazetelerin, yayımlandıkları dönemde kamuoyu oluşturduğu ve bugünden bakıldığında dönemin siyasi ve sosyo-kültürel yapısını yansıtmaları açısından önemli kaynaklar olarak tarihe ışık tuttuğu sonucuna ulaşmıştır. Çobanoğlu (2019), çok partili hayata geçişin, yerel basının gelişmesine yön verdiğine ve bu durumun yerel demokrasinin güçlenmesinde etkili olduğuna dikkat çekmiştir. Aktaş (2012), demokratik sistemin temellerinin atıldığı çok partili hayata geçiş sürecindeki değişimlerin, basın organlarıncı memnuniyetle karşılandığı ve destek bulduğu sonucuna

varmıştır. Köse (2011) ise çalışmasının sonucunda, Uşak örneğinden hareketle yerel basının demokrasilerde üzerine düşen görevi yerine getirdiğini vurgulamıştır.

Öneriler

Araştırmada elde edilen sonuçlardan hareketle şu öneriler getirilebilir:

- Araştırmada, demokrasi konulu haberlerin yerel basına yansımalarını incelemek amacıyla 1946-1960 yılları arasında Malatya'da çıkarılan yerel gazeteler incelenmiştir. Bu kapsamda, farklı illerde de başta gazeteler olmak üzere basın yayın organları benzer şekilde taranarak demokrasinin yıllar içindeki değişim süreci incelenebilir.
- Araştırmada, "Demokrasi konulu haberlerin tespiti ve tasnifi noktasında 1946-1960 yılları arasında çıkarılan 2 gazete (Fırat ve (Yeni) Malatya Postası) gazeteleri çalışma grubu olarak alınmıştır. Ayrıca aynı yıllar veya diğer yıllar içerisinde Malatya'da çıkarılan yerel gazeteler de incelenebilir.
- Ülkemizde eğitim alanında "demokrasi kavramına" ilişkin çalışmaların büyük çoğunluğu, öğrenci ve öğretmenlerin demokratik tutumlarını ölçmeye yöneliktir. Demokrasinin bütün yönleriyle incelenebilmesi için aileler ve toplumsal kurumlar gibi diğer alanlar üzerine de çalışmalar yapılabilir.

Kaynaklar

- Akbulut, Y. (2018). Veri Çözümleme Teknikleri. Ali Şimşek (Editör). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, ss.163-192.
- Akşit, Y. (2012). *Çok Partili Sistemin İlk Dönemlerinde Basın ve Basın Özgürlüğü (1946-1954)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aktaş, C. (2012). *Çok Partili Döneme Geçişte Yerel Basının Bakışı Yeni Asır Gazetesi Örneği (1949-1951)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, F. (2015). *Edirne Yerel Basını Penceresinden Demokrat Parti Dönemi (1950-1954)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Aslan, M. (2020). *Demokrat Parti Döneminde Yerel Gazete Örneği: Demokrat Akşehir Gazetesi (1952-1960)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Aydın, M. ve Aydın, M. K. (2016). *Türk İnkılâbı Tarihi*. Ankara: Azim Matbaası.
- Berkes, N. (2018). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Büyükbaykal, G. N. ve Ilgaz Büyükbaykal, C. (2015). *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri Bağlamında 1946-1960 Dönemi*. T. Yazıcı (Editör). *1946'dan Günümüze Medya ve Siyaset*. İstanbul: Volga Yayıncılık, ss. 73-90.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2021). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Çev. Ed. Mehmet Bütün ve Selçuk Beşir Demir). İstanbul: Siyasal Kitapevi.
- Çakır, H. (2007). *Gazeteciliğe Giriş*. Konya: Tablet Yayınları.
- Çakır, H. ve Yavalar, D. E. (2017). *Demokrat parti iktidarı ve basın*. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 1-14.
- Çavdar, T. (2007). *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çobanoğlu, F. (2019). *Çok Partili Döneme Geçişin Yerel Basına Etkisi 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Mardin Basını*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Demir, T. H. (2017). *Demokrat Parti Döneminde Malatya'da Muhalif Basın: Malatya Postası ve Yeni Malatya Postası Örnekleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demokrat Malatya* (1952). İki Yaşına Girerken. 23 Şubat.
- Emre Kaya, A. E. (2010). *Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri*. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(39), 93-118.
- Fırat* (1950). Yeni Neşriyat Malatya Postası. 11 Temmuz.
- Fırat* (1952). Sayın Okuyucularımıza Veda. 27 Eylül.
- Gayret* (1951). Basın ve Malatya. 2 Şubat.
- Gayret* (1953). *Gayret Altı Yaşında*. 15 Aralık.

- Gevgili, A. (1983). Türkiye Basını. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 1, ss.202-228). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kabacalı, A. (1994). Türk Basınında Demokrasi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karpat, K. H. (1996). Türk Demokrasi Tarihi. İstanbul: AFA Yayıncılık.
- Koloğlu, O. (1993). Türk Basını. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Köse, F. (2011). *Uşak Yerel Gazetelerinin Demokrasi ve Vatandaşlık Kavramları Açısından İncelenmesi (1949-1990)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Lewis, B. (2015). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. Boğaç Babür Turna). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Malatya Postası*. (1952). C.H.P. Adafı Bucak Kongresi Cumartesi Günü Yapıldı. 1 Aralık.
- Malatya Postası*. (1952). Muhalefette ve İktidarda Partizanlık. 27 Kasım.
- Malatya Postası*. (1952). Zihniyet Geriliği ve Tezahürleri. 17 Ekim.
- Malatya Postası*. (1957). Birçok Valiler Parti Farkı Gözetmeksizin Bütün Gazetelere Resmi İlanı Aynı Miktarda Veriyorlar. 4 Eylül.
- Malatya Postası*. (1957). Kuruculardan Fuat Köprülü D.P.'den İstifa Etti. 11 Eylül.
- Malatya Postası*. (1957). Muhalefet Partilerini Lağvedin de Kurtulalım. 10 Ağustos.
- Malatya Postası*. (1957). Muhalefetin Aldığı Oylar D.P.'den 300 Bin Fazla. 2 Kasım.
- Malatya Postası*. (1959). İnönü Mülkiyeliler İle Hasbıhalde Bulundu. 8 Aralık.
- Mardin, Ş. (1997). Türk Modernleşmesi (Makaleler 4) (Derleyenler: Mümtazer Türköne ve Tuncay Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mumay, A. (1996). *Demokrasi Kavramı ve Türk Gazeteciliğinin Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Sürecindeki Görünümü: Vatan Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Oktay, A. (1987). Toplumsal Değişme ve Basın. İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları.
- Özay, S. (2005). *Türkiye'de Yerel Basının Gelişmesi ve Demokrasiye Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özsoy, S. (2019). Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Yerel Basın: Bolu Örneği. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 4(2), 92-110.
- Pehlivanlı, H. (2014). *Türkiye'de Yerel Basın (Kırıkkale Örneği 1951-1983)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Resmî Gazete*. (1931). Matbuat Kanunu. 8 Ağustos
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1931). Dördüncü Devre (Cilt 3). 35. İnikat (25.07.1931 Cumartesi), Ankara: TBMM Yayınları.
- Temizgüney, F. (2022). Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Siyasete Muhalif Basın Penceresinden Bakmak: İzinsiz Muhalefet Dergisi. *Tarih ve Tarihçi*, 1 (1), 2022, s. 73-113.
- Toker, M. (1998). Şeyh Sait ve İsyanı. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Topuz, H. (1973). 100 Soruda Türk Basın Tarihi. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Yeni Malatya* (1952). Kapanırken. 1 Temmuz.
- Yeni Malatya Postası* (1954). Yeni Malatya Postası Çıkarken. 29 Mart.
- Yeni Malatya Postası*. (1954). Adı İle Münasebeti Olmayan Bir Parti. 3 Nisan.
- Yeşilçayır, N. (2011). Çok Partili Döneme Geçiş Sürecinde Türk Basını. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(79), 131-192.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldız, N. (1996). Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), 481-505.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
Bu çalışmanın yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

TURİZM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN YABANCI DİL ÖĞRENİMİ
BAĞLAMINDA ÜST BİLİŞSEL ÖĞRENME STRATEJİLERİNİN BAZI
DEĞİŞKENLERE GÖRE BELİRLENMESİ

*Determination of Metacognitive Learning Strategies for Tourism Faculty Students in the
Context of Foreign Language Learning*

Bilal ÜSTÜN¹ ve Lokman TANRIKULU²

¹Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Nevşehir, bustun@nevsehir.edu.tr, orcid.org/0000-0002-9490-3109

²Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Nevşehir, tanrikulu@nevsehir.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1862-8176

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
19.12.2022
Kabul/Accepted:
26.04.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1221317

Anahtar Kelimeler

Turizm Fakültesi, yabancı
dil, üst biliş, öğrenme
stratejisi

Keywords

Tourism Faculty, Foreign
Language, Metacognition,
Learning Strategy

ÖZ

Bu çalışmada Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil öğrenme bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın evrenini Türkiye’de Turizm Fakültelerinde eğitim alan öğrenciler oluştururken örneklemini ise köklü bir turizm eğitimi geleneğine sahip bir üniversitede Turizm Fakültesinde eğitim alan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın sonucuna göre kadın katılımcıların yabancı dil öğrenirken üst bilişsel öğrenme stratejilerini erkek katılımcılara göre daha etkin kullandıkları belirlenmiştir. Sonuçlar detaylı bir şekilde incelendiğinde kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre dil öğrenmeye daha planlı başladıkları, materyal seçimi konusunda daha dikkatli davrandıkları, ihtiyaç analizi yaparak zamanı daha verimli kullandıkları, çalışma ortamlarını ve sürelerini en fazla verim alacak şekilde planladıkları, çalıştıkları konular bağlamında kendilerine daha fazla soru sordukları, çalıştıkları konulara karşı daha fazla olumlu tutum oluşturmaya çalıştıkları, kendilerini daha fazla güdüledikleri ve kendilerini daha fazla motive ettikleri ortaya konmuştur. Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuca göre Turizm Rehberliği bölümünde eğitim alan katılımcıların Turizm İşletmeciliği bölümünde eğitim alan katılımcılara göre yabancı dil öğrenirken üst bilişsel öğrenme stratejilerini daha işlevsel kullandıkları tespit edilmiştir.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the metacognitive learning strategies of the students of the Faculty of Tourism in the context of foreign language learning. The research population consists of students studying in tourism faculties in Turkey, while the sample consists of students studying in one of the most prestigious tourism faculties in Turkey. According to the results of the study, it was found that female participants used metacognitive learning strategies more effectively than male participants when learning a foreign language. Looking at the results in more detail, it shows that female participants start language learning in a more planned manner than male participants, they are more careful in their choice of materials, they use their time more efficiently by carrying out needs assessments, they plan their work environment and time, and achieve the highest efficiency and they ask themselves more questions related to the subjects they study. It turned out that the students try to develop a more positive attitude towards the subjects they study, to push themselves more and to motivate themselves more.

Atf/Citation: Üstün, B. ve Tanrikulu, L. (2023). Turizm Fakültesi Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğrenimi Bağlamında Üst Bilişsel Öğrenme Stratejilerinin Belirlenmesi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 643-651.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Bilal ÜSTÜN, bustun@nevsehir.edu.tr

1. Giriş

Yabancı dillere olan bağımlılık her geçen gün arttığı gibi yabancı dile duyulan ihtiyaçlar da farklı alanlarda kendini göstermektedir. Bu alanlardan bir tanesi de turizm alanıdır. Çünkü “turizm sektörü, farklı ülkelerden bireyler arası iletişimin yoğun yaşandığı bir sektördür” (Davras ve Bulgan, 2012: 231) ve son yıllarda küresel bir endüstriye dönüşmüştür (Veijola, 2010). Turizm sektörünün, geçirdiği bu dönüşüm sayesinde bilim dünyasında daha farklı algılandığı ve bilim dünyasındaki konumunda da olumlu değişiklikler gözlenmeye başlandığı görülmektedir” (Çallı, 2015). Bu bağlamda bakıldığında turizm sektörünün gözle görülen gelişiminin daha da ilerleyebilmesi, turizm sektöründe çalışan personelin aldıkları eğitime doğrudan ilgilidir. Bu eğitim ortaöğretim düzeyinde Otelcilik ve Turizm Meslek Liselerinde ve yükseköğretim düzeyinde de Turizm Fakülteleri bünyesinde verilmektedir. “Turizm emek yoğun bir sektör olması sebebiyle, özellikle konaklama işletmelerinde istihdam edilecek gerek ortaöğretim gerekse lisans eğitimi bireylerin sektörü daha iyi bir konuma ulaştıracağı açıktır” (Akkuş, 2017: 101). Bu da ancak nitelikli ve farklı dilleri konuşabilen iyi yetişmiş personel gücü ile mümkün olabilir. Chen ve arkadaşlarının (2011) da ifade ettiği gibi, yetersiz yabancı dil bilgisine sahip personelin liselerde ve fakültelerde almış oldukları eğitimi mesleklerine olumlu bir şekilde yansatabilmeleri ne yazık ki mümkün değildir. “Turizm eğitiminin yapı ve sorunlarından genel olarak söz edilirken saptanan bulgulardan birisi, turizm sektörüne uygun nitelikte ve sayıda personel yetiştirilemediği, var olan turizm eğitim kurumlarının da bu ihtiyacı karşılamakta güçlükler yaşadığı yönündedir” (Mayaka ve Akama, 2007). Turizm sektörüne nitelikli ve yabancı dil bilen personel kazandırılması da liselerde ve fakültelerde iyi bir yabancı dil eğitimi verilmesi ile ve verilen yabancı dil eğitiminin öğrenciler tarafından iyi bir şekilde öğrenilmesi ile gerçekleşebilir. Bu da yabancı dil öğrenenlerin üst bilişsel öğrenme stratejilerini doğru bir şekilde kullanabilmeleri ile mümkündür.

Üst biliş kavramı incelendiğinde ulusal ve uluslararası literatürde kavrama ilişkin birçok farklı tanıma rastlanmaktadır. Baker ve Brown (1984), üst biliş kavramını oldukça basit bir şekilde, bireyin öğrenmesi ile ilgili farkındalık şeklinde tanımlamışlardır. Flavell (1979) ise kavrama daha detaylı yaklaşmakta ve üst biliş kavramını “bireyin nasıl öğrendiği, ne zaman anlayıp anlamadığı hakkındaki farklılığı, tanımlanmış görevlerin üstesinden nasıl gelineceği, amaçlara uygun hangi stratejilerin kullanılacağı ve bireyin kendi öğrenme durumunu değerlendirmesiyle ilgili bilgisi” şeklinde tanımlamaktadır. Özsoy (2006), problem çözme ve üstbiliş isimli çalışmasında üst biliş kavramını “öğrenme aşamasının bilincinde olma, planlama ve stratejiler tercih etme, öğrenme işlemini gözleme, yanlışları anlama, kullanılan yöntemlerin ne derece işe yaradığını sınavabilme, ihtiyaç halinde öğrenme yöntemini ve stratejilerini güncelleme gibi kabiliyetleri bulundurma” şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda literatürde yer alan üst biliş kavramının tanımlarından yola çıkıldığında, Turizm Fakültelerinde yabancı dil öğrenen öğrencilerin yabancı dili öğrenirken üst biliş öğrenme stratejilerine hâkim olmalarının önem arz ettiği söylenebilir. Somuncuoğlu ve Yıldırım’a (1998: 32) göre öğrenme stratejileri, “bilgiyi işleme kuramında sunulan bilgi işleme ve şifreleme ilkelerine dayalı olarak bilişsel işlemi kolaylaştıracak ya da etkin duruma getirecek araçlar ve teknikler olarak ortaya çıkmıştır”. Literatürde öğrenme stratejilerine dair birçok çalışma yer alsa da Gagne’nin (1988; akt. Çelik, 2016: 39) öğrenme stratejisi ve sınıflandırması ile ilgili çalışması dikkat çekmektedir, zira çalışmada öğrenme stratejileri beş başlıkta sınıflandırmakta ve bu stratejiler dikkat stratejileri, kısa süreli bellekte depolamayı artırma stratejileri, kodlamayı güçlendirme stratejileri, geri getirmeyi kolaylaştırma stratejileri ve izleme-yönetme stratejileri şeklinde tanımlanmaktadır.

Alanyazın incelendiğinde dil öğrenme stratejileri ile ilgili yapılmış birçok çalışmaya rastlanmıştır (Balcı ve Durak Üğüten, 2017; Baysal ve Berkant, 2020; Bekleyen, 2005; Demirel, 2012; Varışoğlu, 2017; Zengin ve Seven, 2007) fakat Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil öğrenim stratejilerine ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yüzden bu çalışmada Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil öğrenme bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıda yer alan araştırma sorularına cevap aranacaktır:

- 1) Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejileri cinsiyetlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
- 2) Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejileri bölümlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
- 3) Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejileri sınıf düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

- 4) Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejileri turizm sektöründe aktif bir şekilde çalışıyor olmalarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

2. Materyal ve Metot

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada, Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil öğrenimi bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejilerini belirleme amacı ile nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da şu an var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan bir araştırma modeli olup olayları, bireyleri ve nesnelere kendi koşulları içerisinde olduğu gibi tanımlamaya çalışır (Karasar, 2009).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’de Turizm Fakültelerinde eğitim alan öğrenciler oluştururken örneklemini ise köklü bir turizm eğitimi geleneğine sahip bir üniversitede Turizm Fakültesinde eğitim alan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmaya toplam 165 öğrenci gönüllü katılım göstermiştir. Örneklemeye ait istatistiksel veriler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Örneklemeye ait istatistiksel veriler

Değişken	N	%
Cinsiyet		
Kadın	95	57,6
Erkek	70	42,4
Bölüm		
TR*	55	33,3
Tİ**	47	28,5
GM***	63	38,2
Sınıf		
1. Sınıf	34	20,6
2. Sınıf	37	22,4
3. Sınıf	45	27,3
4. Sınıf	49	29,7
Aktif Çalışma		
Çalışıyorum	33	20
Çalışmıyorum	132	80

*Turizm Rehberliği, **Turizm İşletmeciliği, ***Gastronomi ve Mutfak Sanatları

Tablo 1’e bakıldığında araştırmaya katılan katılımcıların %57,6’sının kadın, %42,4’ünün de erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların %33,3’ü Turizm Rehberliği bölümünde, %28,5’i Turizm İşletmeciliği bölümünde ve %38,2’si ise Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünde eğitimlerini sürdürmektedir. Araştırmada yer alan katılımcıların %20,6’sı birinci sınıfta, %22,4’ü ikinci sınıfta, %27,3’ü üçüncü sınıfta ve %29,7’si de dördüncü sınıfta eğitim görmektedir. Katılımcıların %20’si eğitimi esnasında aktif bir şekilde çalışırken %80’i ise herhangi bir işte çalışmamaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veriler Güven ve Gündoğan Çögenli (2014) tarafından geliştirilen “bilişüstü öğrenme stratejileri belirleme ölçeği” ve araştırmacı tarafından hazırlanan “kişisel bilgi formu” ile elde edilmiştir. Kişisel bilgi formunda katılımcılara cinsiyetlerine, bölümlerine, sınıf düzeylerine ve aktif çalışma durumlarına ilişkin sorular sorulmuştur.

Ölçek 28 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar planlama stratejileri (9 madde – 1, 2, 6, 9, 13, 18, 22, 26, 28), izleme stratejileri (8 madde – 7, 10, 12, 8, 21, 14, 16, 25), değerlendirme stratejileri (4 madde – 17, 20, 3, 23) ve duyuşsal stratejiler (7 madde – 19, 5, 24, 4, 11, 27, 15) şeklinde belirlenmiştir. Ölçek 5’li likert sisteme sahip olup maddeler (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum

ve (5) Tamamen Katılıyorum şeklinde puanlanmıştır. Ölçeğin genel Cronbach Alpha (α) güvenilirlik katsayısı 0,87; alt boyutların Cronbach Alpha (α) güvenilirlik katsayıları ise sırasıyla 0,76; 0,68; 0,58; ve 0,53 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ise Cronbach Alpha (α) güvenilirlik katsayıları genelden başlayarak sırasıyla ,944; ,852; ,860; ,770 ve ,721 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler gerekli izinler alındıktan sonra 2022-2023 eğitim yılı güz döneminde veri toplama araçları başlığında detaylı bir şekilde anlatılan ölçek ve kişisel bilgi formu ile elektronik ortamda (Google Formlar) toplanmıştır.

Verilerin analizinde IBM SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Veriler analiz edilirken ANOVA'dan ve t-testi'nden faydalanılmış olup anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

3. Bulgular

Katılımcıların birinci araştırma sorusuna (Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejileri cinsiyetlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?) verdikleri yanıtlara ait istatistiksel hesaplamalar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Birinci araştırma sorusuna yönelik istatistik hesaplamaları

Faktör	Cinsiyet	N	X	ss	t	p
P.S.	Kadın	95	4,05	,393	2,49	,000*
	Erkek	70	3,82	,761		
İ.S.	Kadın	95	4,13	,414	1,99	,000*
	Erkek	70	3,94	,765		
D.S.	Kadın	95	4,13	,458	2,24	,000*
	Erkek	70	3,91	,810		
DY.S.	Kadın	95	3,97	,419	1,57	,000*
	Erkek	70	3,82	,774		

* $p < 0,05$

Tablo 2 incelendiğinde Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejilerinin cinsiyetlerine göre tüm boyutlarda anlamlı bir şekilde farklılaştığı belirlenmiştir. Planlama stratejileri boyutuna bakıldığında kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha planlı bir öğrenme stratejisine sahip oldukları görülmektedir ($X=4,05 > 3,82$). İzleme stratejileri boyutuna bakıldığında ise kadın katılımcıların öğrenme sürecini erkek katılımcılara göre daha dikkatli bir şekilde takip ettikleri ortaya konmuştur ($X=4,13 > 3,94$). Değerlendirme stratejileri boyutu incelendiğinde yine kadın katılımcıların lehine bir sonuç göze çarpmaktadır ($X=4,13 > 3,91$). Görülmektedir ki kadın katılımcılar öğrenme süreçlerini erkek katılımcılara göre daha iyi değerlendirebilmektedirler. Duyuşsal strateji boyutu değerlendirildiğinde ise yine kadın katılımcıların üstünlüğü göze çarpmaktadır ($X=3,97 > 3,82$). Kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre öğrenme süreçlerinde duyuşsal olarak daha hassas davrandıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların ikinci araştırma sorusuna (Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejileri bölümlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?) verdikleri yanıtlara ait istatistiksel hesaplamalar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3 değerlendirildiğinde tüm faktörlerde bölümler arası üst bilişsel öğrenme stratejileri bağlamında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Farklılıkların hangi gruplar arasında gerçekleştiğini belirlemek amacıyla PostHoc testlerinden Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3. İkinci araştırma sorusuna yönelik istatistik hesaplamaları

Faktör	Bölüm	N	X	ss	F	p
P.S.	TR	55	4,09	,507	6,31	,002*
	Tİ	47	3,71	,701		
	GM	63	4,01	,509		
İ.S.	TR	55	4,19	,531	5,00	,008*
	Tİ	47	3,83	,706		
	GM	63	4,09	,513		
D.S.	TR	55	4,15	,510	3,92	,022*
	Tİ	47	3,82	,804		
	GM	63	4,10	,570		
DY.S.	TR	55	4,00	,530	3,83	,024*
	Tİ	47	3,71	,769		
	GM	63	3,98	,469		

*p<,05

Tablo 4. Tukey testi sonuçları

Faktör	Bölüm	I-J	SE	p
P.S.	TR	,385	,113	,002*
	Tİ			
	GM	,300	,109	,019*
İ.S.	TR	,355	,115	,007*
	Tİ			
	GM			
D.S.	TR	,325	,124	,027*
	Tİ			
	GM			
DY.S.	TR	,291	,116	,036*
	Tİ			
	GM	,270	,113	,048*
	Tİ			

*p<,05

Tablo 4'e bakıldığında Turizm Rehberliği bölümü öğrencilerinin Turizm İşletmeciliği bölümü öğrencilerine göre yabancı dil öğrenirken kullandıkları öğrenme strateji değerlerinin istatistiksel oranları daha yüksektir. Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümü öğrencilerinin ise planlama stratejileri ve duyuşsal stratejiler boyutlarında sahip oldukları istatistiksel ortalamaların Turizm İşletmeciliği bölümünde eğitim alan öğrencilerin sahip oldukları istatistiksel ortalamalara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların üçüncü araştırma sorusuna (Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejileri sınıf düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?) verdikleri yanıtlara ait istatistiksel hesaplamalar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5'e bakıldığında katılımcıların sınıf düzeyleri açısından yalnızca izleme stratejileri boyutunda anlamlı farklılıkların belirlendiği görülmektedir. Farklılıkların hangi gruplar arasında gerçekleştiğini belirlemek amacıyla PostHoc testlerinden Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 5. Üçüncü araştırma sorusuna yönelik istatistik hesaplamaları

Faktör	Sınıf	N	X	ss	F	p
P.S.	1	34	4,10	,485	1,49	,218
	2	37	3,80	,804		
	3	45	3,96	,562		
	4	49	3,95	,460		
İ.S.	1	34	4,12	,485	2,65	,041*
	2	37	3,82	,789		
	3	45	4,06	,558		
	4	49	4,16	,484		
D.S.	1	34	4,13	,440	1,31	,271
	2	37	3,91	,862		
	3	45	3,96	,673		
	4	49	4,13	,508		
DY.S.	1	34	3,95	,464	,703	,552
	2	37	3,80	,815		
	3	45	3,89	,658		
	4	49	3,98	,404		

*p<,05

Tablo 6. Tukey testi sonuçları

Faktör	Sınıf	I-J	SE	p
İ.S.	4	,340	,127	,031*
	2			

*p<,05

Tablo 6'ya göre izleme stratejisi bakımından dördüncü sınıfta eğitim alan öğrencilerin istatistiksel ortalamalarının ikinci sınıfta eğitim alan öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Diğer boyutlarda sınıf düzeyi değişkenine bağlı olarak herhangi bir farklılık bulunamamıştır.

Katılımcıların dördüncü araştırma sorusuna (Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejileri turizm sektöründe aktif bir şekilde çalışıyor olmalarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?) verdikleri yanıtlara ait istatistiksel hesaplamalar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Dördüncü araştırma sorusuna yönelik istatistik hesaplamaları

Faktör	Ç.D.*	N	X	ss	F	p
P.S.	Çalışıyorum	33	3,92	,748	3,86	,051
	Çalışmıyorum	132	3,96	,543		
İ.S.	Çalışıyorum	33	4,17	,711	1,64	,202
	Çalışmıyorum	132	4,02	,559		
D.S.	Çalışıyorum	33	4,22	,719	,29	,588
	Çalışmıyorum	132	3,99	,612		
DY.S.	Çalışıyorum	33	4,05	,683	,28	,596
	Çalışmıyorum	132	3,87	,573		

*Çalışma durumu

Tablo 7 incelendiğinde Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejilerinin turizm sektöründe aktif bir şekilde çalışıyor olmalarına göre hiçbir boyutta anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı belirlenmiştir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Turizm Fakültesi öğrencilerinin yabancı dil öğrenme bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejilerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmaya toplam 165 öğrenci katılım göstermiştir. Katılımcıların %57,6'sı kadın, %42,4'ü ise erkektir. Katılımcıların %33,3'ü Turizm Rehberliği; %28,5'i Turizm İşletmeciliği ve %38,2'si de Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümlerinde eğitimlerini sürdürürken %20,6'sı birinci sınıflara; %22,4'ü ikinci sınıflara; %27,3'ü üçüncü sınıflara ve %29,7'si ise dördüncü sınıflara devam etmektedir. Katılımcıların yalnızca %20'si eğitimleri esnasında aktif bir şekilde turizm sektöründe çalışırken %80'i ise herhangi bir işte çalışmadıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmanın sonucuna göre kadın katılımcıların yabancı dil öğrenirken üst bilişsel öğrenme stratejilerini erkek katılımcılara göre daha etkin kullandıkları belirlenmiştir. Sonuçlar detaylı bir şekilde incelendiğinde kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre dil öğrenmeye daha planlı başladıkları, materyal seçimi konusunda daha dikkatli davrandıkları, ihtiyaç analizi yaparak zamanı daha verimli kullandıkları, çalışma ortamlarını ve sürelerini en fazla verim alacak şekilde planladıkları, çalıştıkları konular bağlamında kendilerine daha fazla soru sordukları, çalıştıkları konulara karşı daha fazla olumlu tutum oluşturmaya çalıştıkları, kendilerini daha fazla güdüledikleri ve kendilerini daha fazla motive ettikleri ortaya konmuştur. Alanyazın incelendiğinde bu çalışmadan elde edilen bulgularla örtüşen birçok çalışma ile karşılaşılmaktadır. Bekleyen (2005) “öğretmen adayları tarafından kullanılan dil öğrenme stratejileri”ni araştırdığı çalışmasında kadın öğrencilerin telafi stratejileri dışında bütün dil öğrenme stratejilerini erkek öğrencilerden daha fazla kullandıklarını ortaya koymuştur. Özkal ve Çetingöz de (2006) “akademik başarı, cinsiyet, tutum ve öğrenme stratejilerinin kullanımı” isimli çalışmalarında benzer bir sonuca ulaşmışlar ve kız öğrencilerin öğrenme stratejilerini erkek öğrencilerden daha fazla kullandıklarını belirlemişlerdir. Arsal ve Özen (2007) ile Tunca ve Alkın Şahin de (2014) yaptıkları çalışmalarda bu çalışmanın sonuçlarına paralel sonuçlar elde etmişler, kadınların öğrenme stratejilerini erkeklere göre daha çok kullandıkları sonucuna ulaşmışlardır. Aydın Uygun ve Kılınçer (2018) ise “mesleki müzik eğitimi öğrencilerinin enstrümantal müziği çalışırken ve öğrenirken kullandıkları stratejiler” isimli çalışmalarında kısmen benzer kısmen de farklı sonuçlar elde etmişlerdir. İlgili çalışmanın sonucunda bu çalışmayla paralellik gösterecek şekilde kız öğrencilerin dikkat stratejilerindeki düzeylerini erkeklere göre yüksek bulmuşlardır. Fakat çalışmalarının bir diğer sonucunda ise erkek öğrencilerin anlamlandırma stratejileri bağlamında kız öğrencilere göre daha yüksek bir düzeye sahip oldukları saptanmıştır. Bu bağlamda elde edilen sonuç, bu çalışmanın sonucu ile uyuşmamaktadır. Alanyazından elde edilen sonuçlara bakıldığında kadınların öğrenme stratejilerini kullanma noktasında erkeklere göre daha donanımlı oldukları söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuca göre Turizm Rehberliği bölümünde eğitim alan katılımcıların Turizm İşletmeciliği bölümünde eğitim alan katılımcılara göre yabancı dil öğrenirken üst bilişsel öğrenme stratejilerini daha işlevsel kullandıkları tespit edilmiştir. Turizm Rehberliği bölümünde eğitim alan katılımcıların Turizm İşletmeciliği bölümünde eğitim alan katılımcılara göre öğrenme amacına uygun daha etkili planlamalar yaptıkları, daha verimli ihtiyaç analizi çıkardıkları, verimsiz çalışma durumunda daha hızlı yer ve yöntem değişikliklerine gittikleri, dil öğrenirken daha farklı yöntem ve teknikler araştırdıkları ve kendilerini daha olumlu şekilde güdüledikleri belirlenmiştir. Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünde eğitim alan katılımcıların ise Turizm İşletmeciliği bölümünde eğitim alan katılımcılara göre yabancı dil öğrenirken planlama stratejileri ve duyuşsal stratejiler bağlamında daha etkin üst biliş öğrenme stratejilerine sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünde eğitim alan katılımcıların Turizm İşletmeciliği bölümünde eğitim alan katılımcılara göre çalışmaya başlamadan önce amaçlarını daha net belirledikleri, öğrenmeye ilişkin kaynakları daha farkında düzenledikleri, öğrenme amacına uygun daha verimli planlamalar yaptıkları, ilgili materyalleri daha işlevsel tespit ettikleri, konulara daha fazla önem verdikleri ve kendilerini daha fazla güdüledikleri belirlenmiştir. Benzer çalışmalar incelendiğinde bu çalışma kapsamında elde edilen bulgularla örtüşen farklı bulgulara rastlanmıştır. Buluş ve arkadaşları (2011) yapmış oldukları çalışmalarında öğrenme stratejisi kullanımının öğrenim görülen alana göre farklılaştığını tespit etmişlerdir. Güven ve Gökdağ Baltaoğlu da (2017) öğretmen adaylarının öğrenme stratejilerini inceledikleri çalışmalarında bölüm değişkeninde öğretmen adaylarının anlamlandırma ve duyuşsal strateji kullanmalarında anlamlı farklılıklar saptamışlardır. Bu sonuçlardan yola çıkılarak farklı bölümlerde eğitim alan öğrencilerin eğitim aldıkları bölümlere göre öğrenme stratejilerinin farklılaşabileceği rahatlıkla söylenebilir. Bunun sebebi ise farklı bölümlerde farklı akademisyenlerin ders vermesi ve her akademisyenin

de öğrencilerini dersin gerektirdiği şekilde güdülemesi veya eksik güdülemesi şeklinde açıklanabilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde akademisyenlerin derslerini işlemeye başlamadan önce işledikleri derse ilişkin öğrenme stratejilerini öğrencilerine sunmaları beklenebilir. Bunun sonucunda farklı bölümlerde eğitim alan öğrencilerin yakın düzeyde öğrenme stratejisi kullanım seviyesine çıkmaları kolaylaşır.

Araştırmadan elde edilen başka bir sonuçta ise dördüncü sınıflarda eğitim alan katılımcıların ikinci sınıflarda eğitim alan katılımcılara göre yabancı dil öğrenirken yaptıkları hataların daha fazla farkında oldukları, verimli çalışmaya daha fazla önem gösterdikleri, gerektiğinde strateji değişikliğine daha sıcak baktıkları ve anlama düzeylerini daha disiplinli takip ettikleri tespit edilmiştir. Benzer bir sonuca araştırmalarında Tunca ve Alkın Şahin de (2014) ulaşmışlardır. İlgili çalışmada dördüncü sınıf öğretmen adaylarının öğrenme stratejisi kullanımlarının birinci sınıf öğretmen adaylarından yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre son sınıflarda eğitim alan öğrencilerin öğrenme stratejilerini birinci ve ikinci sınıflarda eğitim alan öğrencilere göre daha fazla kullandıkları söylenebilir. Yani özetle öğrencinin yaşı büyüdükçe, aldığı ders sayısı arttıkça ve mezuniyete yaklaştıkça öğrenme stratejilerini de daha verimli kullanmayı öğrendiği söylenebilir. Fakat alanyazında bu çalışmanın sonucu ile çelişen çalışmalara da rastlanmıştır. Aarsal ve Özen (2007) “sınıf öğretmeni adaylarının öğrenme stratejileri ve öğrenme biçimi tercihlerinin incelenmesi” isimli çalışmalarında sınıf düzeylerinin öğrenme stratejisi kullanırken anlamlı bir farklılığa yol açmadığını belirlemişlerdir. Aynı şekilde Efe ve arkadaşları da (2009) sınıf değişkenine göre tekrarlama, ayrıntılandırma, örgütleme, yönetici ve duyuşsal stratejiler boyutlarında anlamlı bir farka rastlanmamışlardır. Buluş ve arkadaşları da (2011) bu çalışmada elde edilen bulgularla uyuşmayan sonuçlar elde etmişler, öğrenme stratejileri bağlamında yaş ve sınıf düzeyine göre anlamlı herhangi bir fark olmadığını göstermişlerdir.

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlardan sonucunda ise Turizm Fakültesinde eğitim alan katılımcıların yabancı dil öğrenirken kullandıkları üst bilişsel öğrenme stratejilerinin turizm sektöründe çalışıp çalışmamalarıyla doğrudan bir ilişkisinin olmadığı görülmüştür. İstatistiksel sonuçlara bakıldığında turizm sektöründe aktif bir şekilde çalışan katılımcılar ile çalışmayan katılımcıların üst bilişsel öğrenme strateji ortalama değerlerinin birbirine oldukça yakın seyrettiği görülmektedir. Alanyazın incelendiğinde aktif olarak turizmde çalışıyor olmak veya çalışmamak değişkenine göre tartışma yapılabilecek bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında tüm öğrencilerin yabancı dil eğitimi bağlamında üst bilişsel öğrenme stratejilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılması ve benzer çalışmaların diğer fakültelerde eğitim alan öğrencilere de uygulanması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Akkuş, G. (2017). Turizm Fakültesi Öğrencilerinin Helal Konseptli Otellere Bakış Açısı. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 99-119. DOI: 10.17218/hititsosbil.288925
- Aarsal, Z., & Özen, R. (2007). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğrenme Stratejileri ve Öğrenme Biçimi Tercihlerinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 151 - 165.
- Baker, L. and Brown, A.L. (1984). *Metacognitive skills and reading*. In P. D. Pearson, R. Barr, J. L., Kamil, P. Rosenthal (Eds), *Handbook of reading research*. New York: Longman Press.
- Balcı, Ö. & Durak Üğüten, S. (2017). Üniversite Hazırlık Sınıfı Öğrencilerinin Kullandıkları Dil Öğrenme Stratejileri. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 3(2), 41-54.
- Baysal, S. & Berkant, H. G. (2020). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Dil Öğrenme Stratejilerinin ve Yabancı Dile Yönelik Kalıplaşmış Düşüncelerinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 67-86. DOI: 10.31592/aeusbed.604908
- Bekleyen, N. (2005). Öğretmen Adayları Tarafından Kullanılan Dil Öğrenme Stratejileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 113-122.
- Buluş, M., Duru, E., Balkıs, M., & Duru, S. (2011). Öğretmen adaylarında öğrenme stratejilerinin ve bireysel özelliklerin akademik başarıyı yordamadaki rolü. *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 186-198.
- Chen, P. C., Chiu, W. Y. & Lin, T. Y. (2011). A study constructing a holistic English for specific purposes (ESP) curriculum model for tourism and hospitality English. *Education Research Journal*, 1(5), 84-93.
- Çallı, D. S. (2015). Turizm Yazınında Teorik Çerçeve Yaşanan Tartışmalar ve Turizmoloji Üzerine Nitel Bir Değerlendirme. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7, 135-142.
- Çelik, D. (2016). *11. sınıf öğrencilerinin düşünme stilleri, öğrenme stratejileri ve düşünme stilleri ile öğrenme stratejileri arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Denizli.

- Davras, G. M. & Bulgan, G. (2012). MYO öğrencilerinin İngilizce hazırlık eğitimine yönelik tutumları: Isparta MYO Turizm ve Otel İşletmeciliği örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 227-238.
- Demirel, M. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Kullandıkları Dil Öğrenme Stratejileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(43), 141-153.
- Efe, N., Sağırılı, M. Ö., Ünlü, İ., & Kaşkaya, A. (2009). Öğrenme Stratejilerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 227-238.
- Flavell, J. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive development - developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906-911.
- Güven, M. & Çögenli, A. G. (2014). Bilişüstü Öğrenme Stratejileri Belirleme Ölçeğinin Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (22), 283-297.
- Güven, M., & Baltaoğlu, G. M. (2017). Öğretmen Adaylarının Özyeterlik Algıları, Öğrenme Stilleri ve Öğrenme Stratejilerinin İncelenmesi: *Anadolu Üniversitesi Örneği*. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 7(2): 288-337. DOI: 10.18039/ajesi.333735
- Karasar, N. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemi (20. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Mayaka, M. & Akama, J. S. (2007). System approach to tourism training and education: the kenyan case study. *Tourism management*, 28(1), 298-306
- Özkal, N., & Çetingöz, D. (2006). Akademik Başarı, Cinsiyet, Tutum ve Öğrenme Stratejilerinin Kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 46(46), 259-275.
- Özsoy, G. (2006). Problem Çözme ve Üstbiliş, Gazi Üniversitesi Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi Bildiri Kitabı 1, 235-245. Ankara
- Somuncuoğlu Y., & A. Yıldırım (1998). Öğrenme Stratejileri: Teorik Boyutları, Araştırma Bulguları ve Uygulama İçin Ortaya Koyduğu Sonuçlar. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 22(110): 31-39.
- Tunca, N., & Alkın Şahin, S. (2014). Öğretmen Adaylarının Bilişötesi (Üst Biliş) Öğrenme Stratejileri ile Akademik Öz Yeterlik İnançları Arasındaki İlişki. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 4(1), 47-56. DOI: 10.18039/ajesi.89592
- Uygun, M. A., & Kılınçer, Ö. (2018). Mesleki Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Enstrümantal Müziği Çalışırken ve Öğrenirken Kullandıkları Stratejilerin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (47), 317-339.
- Varısoğlu, M. C. (2017). Türkçe Öğrenen Litvanyalı Öğrencilerin Kullandıkları Dil Öğrenme Stratejileri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (59), 533-546.
- Veijola, S. (2010). Introduction: Tourism as work. *Tourism Studies*, 9(2), 83-87.
- Zengin, B. & Seven, M. A. (2007). İkinci Dil Öğrenme Stratejileri Ve Algılama Farklılıkları. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 99-109.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etik Kurulu'nun 12.10.2022 tarih ve 2100137770 sayılı başvuru dosyasını 307 karar sayısı ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**ÜNİVERSİTE PERSONELİNİN BİLGİ YÖNETİMİ ALGILARININ FARKLI
DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ***

*Investigation of Knowledge Management Perceptions of University Staff in Terms of Different
Variables*

Ebru POLAT¹ ve Ahmet TEKİN²

¹Dr., MEB, Elazığ Bilim ve Sanat Merkez, Elazığ, ebruspolat@gmail.com orcid.org/ 0000-0002-2546-7040

²Prof. Dr., Firat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi, Elazığ, atekin@firat.edu.tr, orcid.org/ 0000-0001-9261-8243

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
24.01.2023
Kabul/Accepted:
22.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1241532

Anahtar Kelimeler

Bilgi yönetimi, bilgi güvenliği, örgütsel iletişim, bilgi paylaşımı

Keywords

Knowledge management, information security, organizational communication, knowledge sharing

ÖZ

Kurumlar için değerli bir varlık olarak görülen bilginin doğru ve etkili yönetilmesi gerekmektedir. Bilgi yönetimi bilginin korunması, paylaşılması ve örgütsel iletişimle yakından ilişkilidir. Bu çalışmanın amacı üniversite personelinin bilgi yönetimi algılarının; kurumsal bilgi güvenliği, kişisel bilgi güvenliği farkındalığı, örgütsel iletişim ve örgütsel bilgi paylaşımı durumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesidir. Nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeline göre desenlenen araştırma üniversitede görev yapan 479 akademik ve idari personelle gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda katılımcıların kurumsal bilgi güvenliği, kişisel bilgi güvenliği farkındalığı, örgütsel iletişim ve bilgi paylaşım düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırma değişkenleri cinsiyete ve görev türüne göre anlamlı farklılık göstermezken, bilgi güvenliği farkındalığı ve alt boyutları, örgütsel iletişimin informal iletişim alt boyutu ile bilgi paylaşımı ve alt boyutları daha genç katılımcıların lehine anlamlı farklılık göstermiştir. Kurumsal bilgi güvenliği, kişisel bilgi güvenliği farkındalığı ve bilgi paylaşımı İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını sık kontrol eden katılımcıların lehine anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bu çalışma ile üniversitede görev yapan akademik ve idari personelin bilgi yönetimiyle yakından ilişkili olan değişkenlere yönelik algıları ve profilleri ortaya çıkarılmıştır.

ABSTRACT

Knowledge, which is seen as a valuable asset for institutions, needs to be managed correctly and effectively. Knowledge management is closely related to the protection, sharing and organizational communication of knowledge. The aim of this study is to determine the knowledge management perceptions of university personnel; corporate information security, personal information security awareness, organizational communication and organizational knowledge sharing situations are examined in terms of different variables. The research, which was designed according to the survey model, which is one of the quantitative research methods, was carried out with 479 academic and administrative staff working at the university. As a result of the research, it was determined that the participants' levels of corporate information security, personal information security awareness, organizational communication and information sharing were high. While the research variables did not differ significantly according to gender and duty type, awareness of information security and its sub-dimensions, informal communication sub-dimension and information sharing and sub-dimensions of organizational communication showed significant differences in favor of younger participants. It has been determined that corporate information security, personal information security awareness and information sharing differ significantly in favor of the participants who frequency of checking their privacy/security settings on the Internet/social networking sites. With this study, the perceptions and profiles of the academic and administrative staff working at the university about the variables that are closely related to knowledge management were revealed.

Atıf/Citation: Polat, E. ve Tekin, A. (2023). Üniversite Personelinin Bilgi Yönetimi Algılarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 653-670.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ebru POLAT, ebruspolat@gmail.com.

* Bu çalışma ikinci yazar danışmanlığında, birinci yazarın hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

Günümüzde bilgi kurumlar için değerli bir kaynak ve varlık olarak görülmektedir. Kurumların varlığını sürdürmesi ve amaçlarına ulaşması için var olan bilgi birikimini etkin bir şekilde yönetmesi gerekmektedir (Rezaei, Khalilzadeh ve Soleimani, 2021). Bu bağlamda bilgi yönetimi kurumların devamlılığı için gerekli görülen unsurlardan biridir. Bilgi yönetimi, kuruluşların problem çözme, dinamik öğrenme, stratejik planlama ve karar verme gibi faaliyetler için gerekli olan önemli bilgileri ve uzmanlığı bulmasına, seçmesine, organize etmesine, yaymasına ve transfer etmesine yardımcı olan bir süreçtir (Gupta, Iyer ve Aronson, 2000). Personeler beceriler kazandıran, yeniliğin önünü açan, kurumun verimliliğini, etkinliğini ve rekabet gücünü arttıran (Haslinda ve Sarinah, 2009; Rezaei ve diğ., 2021) bilgi yönetimi tüm kurumlarda olduğu gibi üniversiteler açısından da önemlidir (Kalkan, 2017). Üniversiteler, bilginin üretilmesi, dağıtılması, sunulması ve taşınmasında öncü kuruluşlar arasında yer almaktadır (Keser ve Güldüren, 2015). Bilgi yoğun kuruluşlar olan üniversiteler öğrenmeyi teşvik etmek, bilgi teknolojilerini öğretme ve öğrenme süreçlerine daha iyi entegre etmek, üniversite ve iş ortamı arasındaki bilgi akışını yoğunlaştırmak için gerekli tüm eylemlere yönelik sistematik bir bilgi yönetimi yaklaşımı geliştirmelidir (Bratianu, Stanescu ve Mocanu, 2021). Etkili bir bilgi yönetimi politikası, öğretim ve araştırmayı daha iyi bir seviyeye getirebilir (Velásquez ve Lara, 2021). Bu bağlamda bilgi yönetimi ile yakından ilişkili olan kurumsal bilgi güvenliği, kişisel bilgi güvenliği, örgütsel iletişim ve örgütsel bilgi paylaşımına yönelik algıların incelenmesi ve demografik bilgiler açısından farklılıkların analiz edilmesi önemli görülmüştür.

1.1. İlgili Literatür

1.1.1. Bilgi ve Bilgi Yönetimi

İşletmelerin küreselleşmesi, artan bilgi hızı ve iş yükü, kurumsal hafıza kaybı, çalışanların iş değiştirme olasılığı, teknolojik gelişmeler nedeniyle bilgi yönetimine yönelik ilgi ve uygulamalar artmaktadır (Dalkir, 2005). Bilgi yönetimi sürecinin temel ögesi bilgidir (Akgün, Keskin ve Günsel, 2009). Bilgi, enformasyonun deney, tecrübe veya yorumla bir araya gelerek oluşan; kişisel anlamda düzenlenmiş enformasyon olarak tanımlanabilir (Aktan ve Vural, 2016). Polanyi (1966, Aktaran: Akgün ve diğ., 2009: 22) bilgiyi açık ve örtük bilgi olarak sınıflandırmıştır. Açık bilgi, kelimeler ve sayılarla ifade edilebilen, somut veriler, bilimsel formüller veya evrensel ilkeler şeklinde kolayca iletilebilen ve paylaşılabilen bilgi türü (Nonaka ve Takeuchi, 1995: 8) iken örtük bilgi, biçimsel olmayan yollarla öğrenilen; biçimlendirilmemiş, kodlanmamış bilgi türüdür (Akgün ve diğ., 2009: 23). Bilgi yönetimi ise kuruluşun hedeflerine erişmek amacıyla kurumun açık ve örtük bilgi kaynaklarının kullanılması ve geliştirilmesidir (Davenport, De Long ve Beers, 1998). Bilgi yönetimi kavramı 1980'lerin sonunda yaygın kullanıma başlanmıştır (Dalkir, 2005). Türkiye'de ise 2000'li yıllardan sonra bilgi yönetimine ilişkin yayınlarda artış yaşanmıştır (Zaim, 2005). Bilgi yönetimi, kuruluşların problem çözme, dinamik öğrenme, stratejik planlama ve karar verme gibi faaliyetler için gerekli olan önemli bilgileri ve uzmanlığı bulmasına, seçmesine, organize etmesine, yaymasına ve transfer etmesine yardımcı olmaktadır (Gupta ve diğ., 2000). Bilgi yönetimi bilginin oluşturulması, paylaşılması, kullanılması ve korunması olmak üzere dört temel süreci içermektedir (Laudon ve Laudon, 2011). Bilginin oluşturulması aşamasında örgütün yeni ve yararlı fikirler üretebilme yeteneğidir (Zaim, 2005). Kurumlar bilinçli olarak bilgi üretebilir veya çevreleri ile girdikleri etkileşimler sonucu bilgi edinebilirler (Davenport ve diğ., 1998). Bilgi paylaşım aşaması içsel ve dışsal kaynaklarla elde edilen bilginin kurum içerisindeki bireyler ve gruplar arasında iletilmesi sürecidir (Akgün ve diğ., 2009: 51). Bilginin uygulanması, oluşturulan bilginin fiili kullanımını ifade eder (Dalkir, 2005). Bilginin korunması ise kurumsal bilginin yetkisiz ve yasal olmayan kullanımdan korunması aşamasıdır (Çakar, Yıldız ve Dur, 2010). İlgili alan yazın incelendiğinde Türkiye'de bilgi yönetimi, bilgi yönetim süreci, bilgi yönetimi ve örgüt yapısına yönelik çalışmalara rastlanmıştır (Akgün ve Keskin, 2003; Zaim, 2005; Çakar ve diğ., 2010; Erkutlu, Özdemir ve Uslu, 2018).

1.1.2. Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği İlişkisi

Örgüt içerisinde üretilen, paylaşılan bilginin korunması kurumlar için gerekli bir durumdur (Gast, Gundolf, Harms ve Matos Collado, 2019). Bilgi yönetimi kapsamında değerlendirildiğinde Gold, Malhotra ve Segars (2001) bilgi yönetim sürecinin bir aşamasının da bilgi koruma olduğunu vurgulamaktadır. Kurum çalışanlarının erişecekleri bilgilerin sınıflandırılması, yetkisiz erişimin önlenmesi gerekmektedir (İpçioğlu ve Kahya, 2016). Diğer kuruluşlar gibi sahip olduğu yoğun bilgiler nedeniyle üniversiteler de siber saldırıların

hedefinde yer almaktadır (Waddell, 2013). Bu noktada kurumsal bilgi güvenliği kavramı önem kazanmaktadır. Bilgi güvenliği, bilgi varlıklarına yönelik yetkisiz erişim, değiştirme, hırsızlık veya fiziksel zararı önlemek için alınan tedbirlerdir (Laudon ve Laudon, 2011). Teknolojik önlemlerin alınmasına rağmen bilgi güvenliğine yönelik ihtiyaç artmaktadır (Narain Singh, Gupta ve Ojha, 2014). Araştırmalar teknolojik önlemlerin, çoğu zaman kurumsal bilgi güvenliği ile ilgili sorunlara tek çözüm olamayacağını (Hadlington, Popovac, Janicke, Yevseyeva ve Jones, 2019) bilgi güvenliğinin teknik, yönetim ve insani yönlerinin dengeli bir yapıya sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır (Narain Singh ve diğ., 2014). Ancak bilgi güvenliğinin örgütsel ve bireysel yönleri çoğu zaman göz ardı edilmektedir (Narain Singh ve diğ., 2014). Alan yazın incelendiğinde akademik ve idari personelin bilgi güvenliğini (Aslan Öztezcan, 2017; Rezgui ve Marks, 2008). ve bilgi güvenliğini bilgi yönetimi bağlamında değerlendiren çalışmalara rastlanmıştır (Mittal, Roy ve Saxena, 2010; Gast ve diğ., 2019).

1.1.3. Bilgi Yönetimi ve Bilgi Paylaşımı İlişkisi

Genellikle bilgi yönetimi başlığı altında ele alınan bilgi paylaşımı bilginin yaratılması için kritik bir süreçtir (Small ve Sage, 2005). Bilgi paylaşımı, belirli bir alanda veya sorunla ilgili olarak deneyim ve uzmanlık sunmaya yönelik bir bilgi dağıtım biçimidir. Bilgi yönetimi bağlamında ise bilgi paylaşımı bilginin oluşturulmasını teşvik eder (Dalkir, 2005). Bilgi yönetimini başarılı bir şekilde gerçekleştiren kuruluşlar bilgi paylaşımını desteklemekte ve teşvik etmektedir (Davenport ve diğ., 1998). Çünkü bilgi kurumda aktarıldığında, paylaşıldığında faydalı ve etkili hale gelmektedir (Laudon ve Laudon, 2011). Çalışanları farklı platformlarda ve mesafelerde birbirine bağlaması, mesleki uygulamaları standardize etmesi, hatalardan kaçınılması, en iyi uygulamalardan yararlanılmasına imkan tanınması, itibar oluşturması bilgi paylaşımının stratejik olarak önemli faydaları arasındadır (Dalkir, 2005). Bilgi paylaşımının çalışanlara bireysel düzeyde performans, öğrenme ve yaratıcılık, psikolojik etkiler; ekip düzeyinde ekip performansı, yaratıcılık, olumlu örgüt iklimi; örgütsel düzeyde örgütsel performans, örgütsel öğrenme, iş süreci verimliliğini artırma gibi olumlu etkileri bulunmaktadır (Ahmad ve Karim, 2019; Rezaei ve diğ., 2021). İlgili alan yazın incelendiğinde akademisyenlerin bilgi paylaşımına yönelik olumlu tutum ve niyetlerini inceleyen çalışmalar yer almaktadır (Cheng, Ho, ve Lau 2009; Fullwood, Rowley ve Delbridge, 2013). Ayrıca bilgi paylaşımı ve bilgi yönetimi arasında olumlu ilişki olduğunu bulgulayan çalışmalara rastlanmıştır (Tan, 2016; Muhammed ve Zaim, 2020).

1.1.4. Bilgi Yönetimi ve Örgütsel İletişim İlişkisi

Bilgi yönetim süreçleri (oluşturma, edinme, paylaşma, uygulama) iletişim ile yakından ilişkili ve örgüt içerisinde öncelik verilmesi gereken konular arasındadır (Daldal, 2008). Örgütsel iletişim bireyler, gruplar veya örgütler arasında mesaj alışverişini içeren çeşitli iletişim faaliyetleridir (Keyton, 2010) ve bilgi yönetiminin vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilmektedir (Efiloğlu, 2006). Nonaka ve Takeuchi (1995) bilgi yönetiminin bilgi yaratma adımıyla örtük bilginin açık bilgiye dönüşümünde iletişimin gerekli olduğunu vurgulamaktadırlar. Ayrıca bireyler veya gruplar arasındaki iletişim, genellikle yeni fikirlerin yaratılmasının temelidir ve bu nedenle bilgi yaratma potansiyeline fırsat oluşturmaktadır (Gold ve diğ., 2001). Etkili bir bilgi yönetimi uygulamasında tüm iletişim biçimlerinin (dikey, yatay, çapraz, formel, informal) kullanılması kuruma fayda sağlamaktadır (Daldal, 2008). Örgütsel iletişim formel ve informal biçimde gerçekleşebilir. Formel iletişim, önceden planlanmış, gündemi önceden belirlenmiş, kurumun resmi çalışmasına ilişkin iletişim iken informal iletişim ise planlanmamış, belirli bir gündemi olmayan, gayri resmi bir dil kullanılabilen iletişim türüdür (Kraut, Fish, Root ve Chalfonte, 1990; Lunenburg, 2010). Eğitim kurumları açısından bilgi yönetiminin sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi için örgütsel iletişimin teşvik edilmesi ve buna yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Güçlü ve Sotirosfki, 2006). İlgili alan yazın incelendiğinde akademik ve idari personelin örgütsel iletişimini inceleyen çalışmalara rastlanmıştır (Ölçer ve Koçer, 2015; Katırcı, 2021). Ayrıca alan yazında bilgi yönetimini örgütsel iletişim bağlamında ve aralarındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara rastlanmıştır (Zorn ve Taylor, 2004; Daldal, 2008; Johannessen, 2020).

1.2. Araştırmanın Amacı

Örgütlerin başarısında etkili unsurlar arasında yer alan bilgi yönetimi açısından, örgütsel iletişimin (Efiloğlu, 2006), bilgiyi korumanın (Gold ve diğ., 2001) önemli olduğu belirtilmiştir. Bilgi yönetiminde bilişim teknolojileri cihazlarının kullanılması (Zorn ve Taylor, 2004) nedeniyle kurumlar bilgi güvenliği riskleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu bağlamda bilgi yönetimiyle yakından ilişkili olan bilgi güvenliği, örgütsel

iletişim ve örgütsel bilgi paylaşımı değişkenlerinin incelenmesi önemli görülmüştür. Ayrıca bu çalışmada bilgi güvenliğinin kurumsal ve kişisel yönlerinin birlikte incelenmesi amacıyla bilgi güvenliği kurumsal bilgi güvenliği ve kişisel bilgi güvenliği farkındalığı olarak araştırılmıştır. Alan yazında bilgi güvenliğine yönelik yapılacak çalışmalarda demografik bilgilere göre farklılıkların incelenmesi önerilmektedir (Safa, Von Solms ve Furnell, 2016; Chua, Wong, Low ve Chang, 2018). Bu bağlamda bilgi yönetimine yönelik kurumsal bilgi güvenliği, kişisel bilgi güvenliği, örgütsel iletişim ve örgütsel bilgi paylaşımına ilişkin katılımcıların profillerini ortaya çıkarmak için farklı değişkenler açısından incelenmesi önemli görülmüştür. Gerçekleştirilen çalışmada aşağıda yer alan araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

- Üniversitede görev yapan akademik ve idari personelin kurumsal bilgi güvenliğine, kişisel bilgi güvenliği farkındalığına, örgütsel iletişime ve örgütsel bilgi paylaşımına ilişkin algıları ne düzeydedir?
- Üniversitede görev yapan akademik ve idari personelin kurumsal bilgi güvenliği, kişisel bilgi güvenliği farkındalığı, örgütsel iletişim ve örgütsel bilgi paylaşımı demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, hizmet süresi, İnternette/ sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı, görev türü) göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Üniversitede görev yapan akademik ve idari personelin kurumsal bilgi güvenliğinin, kişisel bilgi güvenliği farkındalığı, örgütsel iletişim ve örgütsel bilgi paylaşımı bağlamında değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeliyle tasarlanmıştır. Tarama modeli, bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için kullanılan araştırma yöntemi olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012: 14).

2.2. Çalışma Grubu

Üniversitelerin eğitim ve araştırma faaliyetlerinin yanı sıra idari faaliyetleri de bilgi yönetimi açısından önemlidir. Eğitim ve araştırma faaliyetlerinin etkili yönetilebilmesi için idari çalışanların katkısına ihtiyaç duyulmaktadır. Üniversite çalışanları (akademik ve idari personel) arasındaki etkileşim bilgi yönetimi süreçlerini etkilemektedir (Kalkan, 2017). Ayrıca ilgili alan yazın incelendiğinde akademik ve idari personelin bilgi güvenliği davranışlarının (Öğütçü, 2010; Karakaya ve Yetgin, 2020) örgütsel iletişim davranışlarının (Eyyüpoğlu 2017), bilgi paylaşımının (Carman, 2016) benzer olduğunu veya görev türüne göre farklılaşmadığını bulgulayan çalışmalara rastlanmıştır. Bu noktadan yola çıkarak gerçekleştirilen çalışmanın, üniversitede görev yapan akademik ve idari personelin bilgi yönetim süreci işleyişine yönelik olması, akademik personelin bir kısmının idari görevleri yürütmeleri, akademik personelin eğitim-öğretim sürecinin yanı sıra kurumsal işleyiş ve kurumsal yapıyla ilişkili olması nedeniyle akademik ve idari personelden elde edilen veriler bir arada incelenmiştir. Ayrıca çalışma grubunda idari, akademik ve hem idari hem akademik görevi olan personele ulaşılarak genel bir bakış açısıyla araştırma değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında Türkiye'nin doğusunda yer alan bir üniversitede görev yapan elverişli örneklem yöntemiyle 527 akademik ve idari personelden veriler toplanmış ancak eksik ve hatalı veri girişleri nedeniyle analizler 479 veri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan akademik ve idari personelin demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Değişken	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	304	63.5
	Erkek	175	36.5
Görev Türü	İdari Personel	149	31.1
	Akademik Personel	248	51.8
	İdari Görevli Akademik Personel	82	17.1
Medeni Hal	Evli	380	79.3
	Bekar	99	20.7
	30 yaş altı	121	25.3
Yaş	35-44	152	31.7
	45-55	139	29.0
	55 ve üzeri	67	14.0
	5 yıldan az	67	14.0
Hizmet Süresi	5-10 yıl	96	20.0
	11-20 yıl	109	22.8
	21-30 yıl	129	26.9
	30 yıl ve üzeri	78	16.3
Eğitim Düzeyi	Lise	26	5.4

Üniversite Personelinin Bilgi Yönetimi Algılarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi

	Ön Lisans	33	6.9
	Lisans	88	18.4
	Yüksek Lisans	74	15.4
	Doktora	258	53.9
İnterneti Kullanma Amacı	Gazete okuma/haber izleme/bilgi edinme	365	76.2
	Alışveriş	254	53.0
	Sosyal Ağ	244	50.9
	Konuşma/Mesajlaşma	208	43.4
	Müzik dinleme	203	42.4
	Film/video izleme	189	39.5
	Akademik çalışmalar/Araştırma yapma	174	36.4
	Kurumsal işlemler	85	17.7
	Oyun oynama	61	12.7
	Düşük	162	33.8
Sosyal Ağ Kullanma Düzeyi	Orta	244	50.9
	Yüksek	73	15.2
	E-posta adresi	300	62.6
İnternette/Sosyal Ağ Sitelerinde Paylaşılan Kişisel Bilgiler	Telefon numarası	75	15.7
	Doğum tarihi	92	19.2
	Kişisel fotoğraf	229	47.8
	Kişisel video	66	13.8
	Ayda birkaç defa	79	16.5
İnternette/ sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı	Ayda bir	67	14.0
	Yılda birkaç defa	115	24.0
	Yılda bir defa	67	14.0
	Kontrol etmiyorum	151	31.5
	Toplam		479

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların %63.5'nin kadın, %51.8'nin akademik personel, %17.1'nin idari göreve sahip akademik personel, %31.7'nin 30-44 yaş aralığında, %26.9'unun 21-30 yıl hizmet süresine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %53.9'nun doktora mezunu olduğu, İnterneti en fazla okuma/haber izleme/bilgi edinme (%76.2) için kullanırken en az oyun oynama (12.7) amacıyla kullandığı ve İnternet/ Sosyal ağ sitelerinde en fazla e-posta adresini (62.6) paylaştığı belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Örneklemeye dahil edilen akademik ve idari personel hakkında cinsiyet, yaş, görev türü gibi bilgileri tespit etmeyi sağlayan araştırmacılar tarafından geliştirilen formdur.

Bilgi Güvenliği Ölçeği: Gerçekler (2012) tarafından geliştirilen Bilgi Güvenliği Ölçeği beşli likert tipinde, 26 madde ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları bilgi güvenliği kültürü, bilgi güvenliği yönetimi, bilgi güvenliği yaklaşımı, bilgi güvenliği uygulaması, bilgi güvenliğinde gizlilik şeklindedir. Baran (2019) yüksek lisans tez çalışmasında ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizlerini eğitim kurumları örneği üzerinden tekrar gerçekleştirmiş ve ölçeğin orijinal yapısıyla benzer sonuçlara ulaşmıştır. Ölçeğin bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ise 0.96'dır.

Bilgi Güvenliği Farkındalık Düzeyi Belirleme Ölçeği: Keser ve Güldüren (2015) tarafından geliştirilen ölçek, beşli likert tipinde, 34 madde ve saldırı ve tehditler ile kişisel verilerin korunması boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğin bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.98 şeklindedir.

Bilgi Paylaşımı Ölçeği: Wang ve Wang (2012) tarafından geliştirilen ölçeğin, Türkçe uyarlaması Aslan (2014), tarafından gerçekleştirilmiştir. Bilgi paylaşımı beşli likert tipinde olup 11 maddeden ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ise 0.910 şeklindedir.

Örgütsel İletişim Envanteri: Tuna (2008), tarafından geliştirilen Örgütsel İletişim Envanteri 20 maddeden oluşmaktadır ve beşli likert tipindedir. Envanterin standardizasyon işlemleri araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir (Polat, 2022). Standardizasyon işlemleri sonucunda Formel ve İnfornel İletişim alt boyutlarında oluşan ölçek 16 maddededir. Ölçeğin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı 0.902'dir.

2.4. Veri Analizi

Veri analizine başlamadan kayıp ve uç değerler incelenmiş, normal dağılımın belirlenmesi amacıyla basıklık (Kurtosis) ve çarpıklık (Skewness) değerlerine bakılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 2'de sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre verilerin normal dağılıma sahip olduğu belirlenmiş (Tabachnick ve Fidell, 2007) ve frekans, yüzde, ortalama gibi betimsel analizler gerçekleştirilmiştir. Ölçeklerden elde edilen aritmetik ortalamaların yorumlanmasında "dizi genişliği/yapılacak grup sayısı" formülünden faydalanılmış (Tekin, 2004) ve aralıklar "1.00-1.80: Çok Düşük, 1.81-2.60: Düşük, 2.61-3.40: Orta, 3.41-4.20: Yüksek, 4.21-5.00: Çok Yüksek" şeklinde belirlenmiştir. Cinsiyet, yaş, hizmet süresi, İnternette/ sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı, görev türü değişkenlerinin normallliğini belirlemek amacıyla normal Q-Q grafikleri ile basıklık ve çarpıklık değerleri her bir değişken için ayrı ayrı ve verilerin her bir

değişken için ayrı ayrı normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2014:40; Tabachnick ve Fidell, 2007). Verilerin normal dağılımı nedeniyle Bağımsız Gruplar t-testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testi kullanılmıştır. İki den fazla gruplardan, grupların homojen dağılımı nedeniyle farklılığın kaynağının belirlenmesi amacıyla post-hoc analizlerinden Scheffe testi kullanılmıştır. Etki büyüklüğünün belirlenmesi için ise eta kare (η^2) değeri hesaplanmıştır. Bağımsız değişkenin, bağımlı değişkendeki toplam varyansın açıklanma düzeyi olarak tanımlanan eta kare (η^2) değeri, “.01” değeri küçük, “.06” değeri orta ve “.14” değeri geniş etki büyüklüğü olarak değerlendirilmektedir (Büyüköztürk, 2014: 44). Araştırma değişkenleri görev türüne göre analiz edilirken akademik personel ile hem akademik hem idari görevi olan katılımcılar birlikte değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerden Elde Edilen Ortalama Puanlar ve Normallik Değerleri

Ölçekler	N	\bar{X}	Ss	Skewness	Kurtosis
Kurumsal Bilgi Güvenliği	479	89.873	14.051	0.099	0.246
Bilgi Güvenliği Kültürü Boyutu	479	17.073	3.539	-0.104	0.206
Bilgi Güvenliği Uygulaması Boyutu	479	19.964	3.645	-0.032	0.307
Bilgi Güvenliği Yaklaşımı Boyutu	479	13.672	2.648	0.073	-0.158
Bilgi Güvenliği Yönetimi Boyutu	479	27.559	4.854	0.130	-0.036
Bilgi Güvenliğinde Gizlilik Boyutu	479	11.603	2.099	-0.677	-0.322
Bilgi Güvenliği Farkındalığı Düzeyi Belirleme	479	118.605	19.698	0.217	-0.210
Saldırı ve Tehditler Boyutu	479	52.267	10.498	0.085	-0.262
Kişisel Verilerin Korunması Boyutu	479	68.106	10.916	0.049	-0.266
Örgütsel İletişim	479	41.770	7.484	-0.075	-0.095
Formel İletişim Boyutu	479	41.770	7.484	-0.075	-0.095
İnformel İletişim Boyutu	479	11.620	2.277	0.223	-0.218
Bilgi Paylaşımı	479	37.633	6.116	0.453	0.751
Açık Bilgi Paylaşımı Boyutu	479	13.315	2.693	0.219	0.016
Örtük Bilgi Paylaşımı Boyutu	479	24.317	4.131	0.317	0.381

3. Bulgular

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen bulgular ve bu bulgulara yönelik yorumlara yer verilmiştir.

3.1. Araştırma Değişkenlerine ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Araştırmada kullanılan değişkenlere ait ortalamalar ve standart sapma değerleri Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Akademik ve İdari Personelin Araştırma Kapsamındaki Değişkenlere İlişkin Algıları

Değişken	N	\bar{X}	SS	Puan Aralığı
Kurumsal Bilgi Güvenliği	479	3.45	.540	Yüksek
Bilgi Güvenliği Kültürü Boyutu	479	3.41	.707	Yüksek
Bilgi Güvenliği Uygulaması Boyutu	479	3.32	.607	Orta
Bilgi Güvenliği Yaklaşımı Boyutu	479	3.41	.662	Yüksek
Bilgi Güvenliği Yönetimi Boyutu	479	3.44	.606	Yüksek
Bilgi Güvenliğinde Gizlilik Boyutu	479	3.86	.699	Yüksek
Bilgi Güvenliği Farkındalığı Düzeyi Belirleme	479	3.54	.579	Yüksek
Saldırı ve Tehditler Boyutu	479	3.26	.656	Orta
Kişisel Verilerin Korunması Boyutu	479	3.78	.606	Yüksek
Örgütsel İletişim	479	3.48	.623	Yüksek
Formel İletişim Boyutu	479	3.48	.623	Yüksek
İnformel İletişim Boyutu	479	2.90	.569	Orta
Bilgi Paylaşımı	479	3.42	.556	Yüksek
Açık Bilgi Paylaşımı Boyutu	479	3.32	.673	Orta
Örtük Bilgi Paylaşımı Boyutu	479	3.47	.590	Yüksek

Tablo 3 incelendiğinde, akademik ve idari personelin kurumsal bilgi güvenliğinin ($\bar{X}=3.45$) kurumsal bilgi güvenliğinin bilgi güvenliği kültürü ($\bar{X}=3.41$), bilgi güvenliği yaklaşımı ($\bar{X}=3.41$), bilgi güvenliği yönetimi ($\bar{X}=3.44$), bilgi güvenliğinde gizlilik ($\bar{X}=3.86$) alt boyutlarının yüksek, bilgi güvenliği uygulaması ($\bar{X}=3.32$) alt boyutunun ise orta düzey olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların bilgi güvenliği farkındalığı düzeyinin yüksek ($\bar{X}=3.54$), kişisel verilerin korunması alt boyutunun yüksek ($\bar{X}=3.78$), saldırı ve tehditler alt boyutunun ise orta ($\bar{X}=3.26$) düzey olduğu bulgulanmıştır. Katılımcıların örgütsel iletişim düzeyinin ($\bar{X}=3.48$) ve ölçeğin formel iletişim alt boyutunun ($\bar{X}=3.48$) yüksek, informel iletişim alt boyutunun ise orta ($\bar{X}=2.90$) düzey olduğu belirlenmiştir. Analiz sonucunda katılımcıların bilgi paylaşım düzeyinin yüksek ($\bar{X}=3.42$), açık bilgi paylaşımı alt boyutunun orta ($\bar{X}=3.32$), örtük bilgi paylaşımı alt boyutunun yüksek ($\bar{X}=3.47$) düzey olduğu görülmektedir.

3.2. Araştırma Değişkenlerinin Yaşa Göre Farklılık Analizi Sonuçları

Araştırma değişkenlerinin yaşa göre farklılık analizi sonuçları Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Görüşlerinin Yaş Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Yaş	N	\bar{X}	SS	F	p	Fark	η^2
Kurumsal Bilgi Güvenliği	A. 35 yaş altı	121	3.54	.596	1.723		-	
	B.35-44	152	3.45	.543				

Üniversite Personelinin Bilgi Yönetimi Algılarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi

	C.45-55	139	3.41	.517				
	D.55 ve üzeri	67	3.38	.460				
Bilgi Güvenliği Kültürü Boyutu	A. 35 yaş altı	121	3.49	.570	0.870	0.456	-	
	B.35-44	152	3.41	.479				
	C.45-55	139	3.38	.488				
	D.55 ve üzeri	67	3.33	.556				
Bilgi Güvenliği Uygulaması Boyutu	A. 35 yaş altı	121	3.39	.726	0.825	0.480	-	
	B.35-44	152	3.31	.679				
	C.45-55	139	3.30	.721				
	D.55 ve üzeri	67	3.26	.711				
Bilgi Güvenliği Yaklaşımı Boyutu	A. 35 yaş altı	121	3.50	.707	1.094	0.351	-	
	B.35-44	152	3.40	.695				
	C.45-55	139	3.39	.561				
	D.55 ve üzeri	67	3.35	.612				
Bilgi Güvenliği Yönetimi Boyutu	A. 35 yaş altı	121	3.53	.523	1.993	0.114	-	
	B.35-44	152	3.47	.607				
	C.45-55	139	3.37	.704				
	D.55 ve üzeri	67	3.36	.646				
Bilgi Güvenliğinde Gizlilik Boyutu	A. 35 yaş altı	121	3.99	.671	1.879	0.132	-	
	B.35-44	152	3.84	.595				
	C.45-55	139	3.82	.662				
	D.55 ve üzeri	67	3.78	.658				
Bilgi Güvenliği Farkındalığı	A. 35 yaş altı	121	3.67	.540	3.797	0.010	A>C	.023
	B.35-44	152	3.55	.642			A>D	
	C.45-55	139	3.46	.602				
	D.55 ve üzeri	67	3.42	.544				
Saldırı ve Tehditler Boyutu	A. 35 yaş altı	121	3.39	.637	3.235	0.022	A>C	.020
	B.35-44	152	3.29	.561				
	C.45-55	139	3.17	.506				
	D.55 ve üzeri	67	3.15	.606				
Kişisel Verilerin Korunması Boyutu	A. 35 yaş altı	121	3.91	.622	3.273	0.021	A>B	.020
	B.35-44	152	3.78	.707			A>C	
	C.45-55	139	3.72	.735				
	D.55 ve üzeri	67	3.66	.724				
Örgütsel İletişim	A. 35 yaş altı	121	3.58	.413	2.132	0.095	-	
	B.35-44	152	3.49	.579				
	C.45-55	139	3.41	.667				
	D.55 ve üzeri	67	3.38	.643				
Formel İletişim Boyutu	A. 35 yaş altı	121	3.58	.699	2.132	0.095		
	B.35-44	152	3.49	.708				
	C.45-55	139	3.41	.653				
	D.55 ve üzeri	67	3.38	.639				
İnformel İletişim Boyutu	A. 35 yaş altı	121	3.00	.557	3.519	0.015	A>C	.021
	B.35-44	152	2.94	.656				
	C.45-55	139	2.79	.663				
	D.55 ve üzeri	67	2.85	.647				
Bilgi Paylaşımı	A. 35 yaş altı	121	3.58	.566	5.349	0.001	A>B	.032
	B.35-44	152	3.40	.593			A>C	
	C.45-55	139	3.36	.623			A>D	
	D.55 ve üzeri	67	3.29	.621				
Açık Bilgi Paylaşımı Boyutu	A. 35 yaş altı	121	3.62	.570	4.988	0.002	A>C	.030
	B.35-44	152	3.44	.414			A>D	
	C.45-55	139	3.44	.606				
	D.55 ve üzeri	67	3.33	.667				
Örtük Bilgi Paylaşımı Boyutu	A. 35 yaş altı	121	3.51	.643	4.215	0.006	A>D	.025
	B.35-44	152	3.33	.566				
	C.45-55	139	3.21	.593				
	D.55 ve üzeri	67	3.21	.623				

Tablo 4 incelendiğinde, kurumsal bilgi güvenliği ve alt boyutlarının, örgütsel iletişim ve formel iletişim alt boyutunun yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Analiz sonucunda bilgi güvenliği farkındalığının yaş değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği ve bu farklılığın 35 yaş altı ve 35-44 yaş ile 35 yaş altı ve 45-55 yaş aralığında olan katılımcılar arasında olduğu bulgulanmıştır. Bu fark 35 yaş altı olan katılımcıların lehinedir ve hesaplanan etki değeri orta büyüklüktedir ($\eta^2=.023$). Bilgi güvenliği farkındalığı ölçeğinin saldırı ve tehditler boyutu yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Analiz sonucunda farklılığın 35 yaş altı ve 45-55 yaş aralığında olan katılımcılar arasında olduğu belirlenmiştir ve bu fark 35 yaş altı olan katılımcıların lehinedir. Hesaplanan etki değeri orta büyüklüktedir ($\eta^2=.020$). Bilgi güvenliği farkındalığı ölçeğinin kişisel verilerin korunması alt boyutu 35 yaş altı ve 30-44 yaş ile 35 yaş altı ve 45-55 yaş aralığında olan katılımcılar arasında anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiş ve bu fark 35 yaş altı olan katılımcıların lehinedir. Hesaplanan etki değeri orta büyüklüktedir ($\eta^2=.020$). Örgütsel iletişim ölçeğinin informal iletişim boyutu yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Analiz sonucunda farklılığın 35 yaş altı ve 45-55 yaş aralığında olan katılımcılar arasında olduğu belirlenmiştir ve bu fark 35 yaş altı olan katılımcıların lehinedir. Hesaplanan etki değeri orta büyüklüktedir ($\eta^2=.021$). Bilgi paylaşımı yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Analiz sonucunda farklılığın 35 yaş altı ve 45-55 yaş ile 35 yaş altı ve 55 yaş ve üzeri olan katılımcılar arasında olduğu ve bu farkın 35 yaş altı olan katılımcıların lehine olduğu

belirlenmiştir. Etki değeri ise orta büyüklüktedir ($\eta^2=.032$). Açık bilgi paylaşım 35 yaş altı ve 45-55 yaş ile 35 yaş altı ve 55 yaş ve üzeri aralığında olan katılımcılar arasında anlamlı farklılık gösterdiği ve bu farkın 35 yaş altı olan katılımcıların lehine olduğu belirlenmiştir. Hesaplanan etki değeri ise orta büyüklüktedir ($\eta^2=.030$). Örtük bilgi paylaşımı 35 yaş altı ile 55 yaş ve üzeri olan katılımcılar arasında anlamlı farklılık gösterdiği ve bu farkın 35 yaş altı olan katılımcıların lehine olduğu belirlenmiştir. Etki değeri ise orta büyüklüktedir ($\eta^2=.025$).

3.3.Araştırma Değişkenlerinin Hizmet Süresine Göre Farklılık Analizi Sonuçları

Araştırma değişkenlerinin hizmet süresine göre farklılık analizi sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Görüşlerinin Hizmet Süresi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Hizmet Süresi	N	\bar{X}	SS	F	p	Fark	η^2
Kurumsal Bilgi Güvenliği	A.5 yıldan az	67	3.59	.591	2.017	0.091		
	B.5-10 yıl	97	3.46	.533				
	C. 11-20 yıl	109	3.36	.578				
	D.21-30 yıl	129	3.48	.505				
	E.30 yıl ve üzeri	77	3.41	.490				
Bilgi Güvenliği Kültürü Boyutu	A.5 yıldan az	67	3.54	.696	1.530	.192		
	B.5-10 yıl	97	3.40	.679				
	C. 11-20 yıl	109	3.29	.757				
	D.21-30 yıl	129	3.47	.668				
	E.30 yıl ve üzeri	77	3.38	.734				
Bilgi Güvenliği Uygulaması Boyutu	A.5 yıldan az	67	3.44	.652	1.530	.192		
	B.5-10 yıl	97	3.32	.614				
	C. 11-20 yıl	109	3.22	.639				
	D.21-30 yıl	129	3.34	.590				
	E.30 yıl ve üzeri	77	3.33	.527				
Bilgi Güvenliği Yaklaşımı Boyutu	A.5 yıldan az	67	3.55	.682	1.334	.256		
	B.5-10 yıl	97	3.43	.626				
	C. 11-20 yıl	109	3.33	.697				
	D.21-30 yıl	129	3.43	.684				
	E.30 yıl ve üzeri	77	3.37	.587				
Bilgi Güvenliği Yönetimi Boyutu	A.5 yıldan az	67	3.58	.691	1.461	.213		
	B.5-10 yıl	97	3.45	.609				
	C. 11-20 yıl	109	3.39	.635				
	D.21-30 yıl	129	3.46	.560				
	E.30 yıl ve üzeri	77	3.36	.548				
Bilgi Güvenliğinde Gizlilik Boyutu	A.5 yıldan az	67	4.01	.574	2.384	.051		
	B.5-10 yıl	97	3.96	.625				
	C. 11-20 yıl	109	3.74	.806				
	D.21-30 yıl	129	3.87	.698				
	E.30 yıl ve üzeri	77	3.77	.701				
Bilgi Güvenliği Farkındalığı	A.5 yıldan az	67	3.72	.618	2.852	0.023	A>E	.023
	B.5-10 yıl	97	3.58	.556				
	C. 11-20 yıl	109	3.48	.631				
	D.21-30 yıl	129	3.52	.561				
	E.30 yıl ve üzeri	77	3.42	.490				
Saldırı ve Tehditler Boyutu	A.5 yıldan az	67	3.44	.691	2.520	.040	A>E	.020
	B.5-10 yıl	97	3.34	.618				
	C. 11-20 yıl	109	3.21	.681				
	D.21-30 yıl	129	3.23	.661				
	E.30 yıl ve üzeri	77	3.13	.596				
Kişisel Verilerin Korunması Boyutu	A.5 yıldan az	67	3.97	.639	2.504	.042	A>E	.020
	B.5-10 yıl	97	3.79	.586				
	C. 11-20 yıl	109	3.72	.673				
	D.21-30 yıl	129	3.78	.585				
	E.30 yıl ve üzeri	77	3.68	.502				
Örgütsel İletişim	A.5 yıldan az	67	3.67	.609	1.958	0.100		
	B.5-10 yıl	97	3.47	.679				
	C. 11-20 yıl	109	3.42	.645				
	D.21-30 yıl	129	3.46	.563				
	E.30 yıl ve üzeri	77	3.42	.610				
Formel İletişim Boyutu	A.5 yıldan az	67	3.67	.609	1.958	.100		
	B.5-10 yıl	97	3.47	.679				
	C. 11-20 yıl	109	3.42	.645				
	D.21-30 yıl	129	3.46	.563				
	E.30 yıl ve üzeri	77	3.42	.610				
İnformel İletişim Boyutu	A.5 yıldan az	67	2.94	.583	4.643	.001	B>C B>D	.037
	B.5-10 yıl	97	3.10	.562				
	C. 11-20 yıl	109	2.82	.585				
	D.21-30 yıl	129	2.82	.555				
	E.30 yıl ve üzeri	77	2.86	.509				
Bilgi Paylaşımı	A.5 yıldan az	67	3.65	.589	4.960	0.001	A>C A>D A>E	.040
	B.5-10 yıl	97	3.49	.586				
	C. 11-20 yıl	109	3.30	.574				
	D.21-30 yıl	129	3.37	.491				
	E.30 yıl ve üzeri	77	3.37	.503				
Açık Bilgi Paylaşımı Boyutu	A.5 yıldan az	67	3.48	.692	2.698	.030	A>C A>D A>E	.022
	B.5-10 yıl	97	3.44	.693				
	C. 11-20 yıl	109	3.25	.674				

Örtük Bilgi Paylaşımı Boyutu	D.21-30 yıl	129	3.23	.637	5.638	.000	A>C A>D A>E	.045
	E.30 yıl ve üzeri	77	3.31	.659				
	A.5 yıldan az	67	3.74	.598				
	B.5-10 yıl	97	3.52	.605				
	C. 11-20 yıl	109	3.34	.628				
	D.21-30 yıl	129	3.45	.551				
E.30 yıl ve üzeri	77	3.40	.494					

Tablo 5 incelendiğinde, kurumsal bilgi güvenliği ve alt boyutlarının, örgütsel iletişim ve formel iletişim alt boyutunun hizmet süresi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bilgi güvenliği farkındalığı hizmet süresine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Analiz sonucunda farklılığın 5 yıldan az ve 30 yıl ve üzeri olan katılımcılar arasında ve bu farkın 5 yıldan az hizmet süresine sahip olan katılımcıların lehine olduğu belirlenmiştir. Etki değerinin orta büyüklükte olduğu belirlenmiştir ($\eta^2 = .023$). Bilgi güvenliği farkındalığı ölçeğinin saldırı ve tehditler ile kişisel verilerin korunması boyutları hizmet süresine göre anlamlı farklılık gösterdiği ve farklılığın 5 yıldan az ve 30 yıl ve üzeri olan katılımcılar arasında olduğu belirlenmiştir. Bu fark hizmet süresi 5 yıldan az olan katılımcıların lehinedir ve etki değeri orta büyüklüktedir ($\eta^2 = .020$). Örgütsel iletişimin informal iletişim boyutu hizmet süresine göre anlamlı farklılık gösterdiği ve farklılığın 5-10 yıl ve 11-20 yıl ile 5-10 yıl ve 21-30 yıl olan katılımcılar arasında olduğu belirlenmiştir. Bu fark hizmet süresi 5-10 yıl olan katılımcıların lehinedir ve etki değeri orta büyüklüktedir ($\eta^2 = .037$). Bilgi paylaşımı hizmet süresine göre anlamlı farklılık gösterdiği ve farklılığın 5 yıldan az ve 11-20 yıl, 5 yıldan az ve 21-30 yıl ile 5 yıldan az ve 30 yıl ve üzeri olan gruplar arasında olduğu belirlenmiştir. Bu fark hizmet süresi 5 yıldan az olan katılımcıların lehinedir ve etki değerinin orta büyüklüktedir ($\eta^2 = .040$). Bilgi paylaşımının alt boyutları örtük bilgi paylaşımı ve açık bilgi paylaşımı hizmet süresine anlamlı farklılık göstermektedir. Analiz sonucunda farklılığın 5 yıldan az ve 11-20 yıl, 5 yıldan az ve 21-30 yıl ile 5 yıldan az ve 30 yıl ve üzeri olan gruplar arasında olduğu belirlenmiştir. Bu fark hizmet süresi 5 yıldan az olan katılımcıların lehinedir. Hizmet süresi değişkeninin açık ve örtük bilgi paylaşımına etkisi açısından elde edilen eta kare (η^2) değerinin .022 ve .045 ve orta büyüklükte etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

3.4.Araştırma Değişkenlerinin İnternette/ Sosyal Ağ Sitelerinde Gizlilik/Güvenlik Ayarlarını Kontrol Etme Sıklığına Göre Farklılık Analizi Sonuçları

Araştırma değişkenlerinin İnternette/ sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığına göre farklılık analizi sonuçları Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların Görüşlerinin İnternette/ Sosyal Ağ Sitelerinde Gizlilik/Güvenlik Ayarlarını Kontrol Etme Sıklığı Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Gizlilik/ Güvenlik Kontrol Sıklığı	N	\bar{X}	SS	F	p	Fark	η^2
Kurumsal Bilgi Güvenliği	A. Ayda birkaç defa	79	3.61	.683	4.718	.001	A>E B>E	.038
	B. Ayda bir	67	3.57	.507				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.47	.515				
	D. Yılda bir	67	3.40	.486				
	E. Kontrol etmiyorum	151	3.33	.483				
Bilgi Güvenliği Kültürü Boyutu	A. Ayda birkaç defa	79	3.63	.846	4.785	.001	A>E B>E	.038
	B. Ayda bir	67	3.54	.692				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.43	.701				
	D. Yılda bir	67	3.35	.651				
	E. Kontrol etmiyorum	151	3.25	.625				
Bilgi Güvenliği Uygulaması Boyutu	A. Ayda birkaç defa	79	3.51	.757	3.862	.004	A>E	.031
	B. Ayda bir	67	3.39	.622				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.35	.556				
	D. Yılda bir	67	3.29	.545				
	E. Kontrol etmiyorum	151	3.19	.551				
Bilgi Güvenliği Yaklaşımı Boyutu	A. Ayda birkaç defa	79	3.56	.805	3.124	.015	A>E	.025
	B. Ayda bir	67	3.54	.659				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.39	.637				
	D. Yılda bir	67	3.45	.609				
	E. Kontrol etmiyorum	151	3.28	.600				
Bilgi Güvenliği Yönetimi Boyutu	A. Ayda birkaç defa	79	3.61	.727	5.414	.000	A>E A>D B>D B>E	.043
	B. Ayda bir	67	3.59	.583				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.49	.579				
	D. Yılda bir	67	3.30	.551				
	E. Kontrol etmiyorum	151	3.31	.555				
Bilgi Güvenliğinde Gizlilik Boyutu	A. Ayda birkaç defa	79	3.87	.793	.450	.773		
	B. Ayda bir	67	3.94	.618				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.81	.694				
	D. Yılda bir	67	3.91	.685				
	E. Kontrol etmiyorum	151	3.84	.696				
Bilgi Güvenliği Farkındalığı	A. Ayda birkaç defa	79	3.72	.679	7.650	.000	A>D A>E B>E C>E	.060
	B. Ayda bir	67	3.64	.528				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.63	.577				
	D. Yılda bir	67	3.42	.498				

Saldırı ve Tehditler Boyutu	E. Kontrol etmiyorum	151	3.37	.527	6.188	.000	A>E A>D C>E	.049
	A. Ayda birkaç defa	79	3.49	.797				
	B. Ayda bir	67	3.32	.625				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.35	.647				
	D. Yılda bir	67	3.14	.559				
Kişisel Verilerin Korunması Boyutu	E. Kontrol etmiyorum	151	3.10	.587	6.993	.000	A>E B>E C>E	.055
	A. Ayda birkaç defa	79	3.93	.654				
	B. Ayda bir	67	3.93	.544				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.88	.608				
	D. Yılda bir	67	3.67	.538				
Örgütsel İletişim	E. Kontrol etmiyorum	151	3.60	.586	2.172	.071		
	A. Ayda birkaç defa	79	3.64	.682				
	B. Ayda bir	67	3.50	.572				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.48	.568				
	D. Yılda bir	67	3.46	.603				
Formel İletişim Boyutu	E. Kontrol etmiyorum	151	3.38	.651	2.172	.071		
	A. Ayda birkaç defa	79	3.64	.682				
	B. Ayda bir	67	3.50	.572				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.48	.568				
	D. Yılda bir	67	3.46	.603				
İnformel İletişim Boyutu	E. Kontrol etmiyorum	151	3.38	.651	3.015	.018	A>E	.024
	A. Ayda birkaç defa	79	3.05	.595				
	B. Ayda bir	67	3.01	.564				
	C. Yılda birkaç defa	115	2.88	.590				
	D. Yılda bir	67	2.86	.533				
Bilgi Paylaşımı	E. Kontrol etmiyorum	151	2.81	.540	3.557	.007	A>E B>E	.029
	A. Ayda birkaç defa	79	3.54	.619				
	B. Ayda bir	67	3.55	.542				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.43	.548				
	D. Yılda bir	67	3.33	.488				
Açık Bilgi Paylaşımı Boyutu	E. Kontrol etmiyorum	151	3.32	.542	1.818	.124		
	A. Ayda birkaç defa	79	3.42	.759				
	B. Ayda bir	67	3.46	.719				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.31	.667				
	D. Yılda bir	67	3.31	.572				
Örtük Bilgi Paylaşımı Boyutu	E. Kontrol etmiyorum	151	3.23	.641	3.907	.004	A>E	.031
	A. Ayda birkaç defa	79	3.61	.659				
	B. Ayda bir	67	3.60	.574				
	C. Yılda birkaç defa	115	3.50	.585				
	D. Yılda bir	67	3.34	.538				
	E. Kontrol etmiyorum	151	3.37	.561				

Tablo 6 incelendiği araştırma değişkenlerinden kurumsal bilgi güvenliğinin İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği ve farklılığın “ayda birkaç defa” ve “kontrol etmiyorum” ile “ayda bir defa” ve “kontrol etmiyorum” yanıtını veren gruplar arasında olduğu belirlenmiştir. Bu fark “ayda birkaç defa” ve “ayda bir defa” kontrol eden katılımcıların lehinedir ve etki değeri orta büyüklüktedir ($\eta^2 = .038$). Kurumsal bilgi güvenliği ölçeğinin bilgi güvenliğinde gizlilik alt boyutu İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığına göre anlamlı farklılık göstermezken, bilgi güvenliği kültürü boyutu İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Analiz sonucunda farklılığın “ayda birkaç defa” ve “kontrol etmiyorum” ile “ayda bir defa” ve “kontrol etmiyorum” yanıtını veren gruplar arasında olduğu belirlenmiş ve bu fark İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını “ayda birkaç defa” ve “ayda bir defa” kontrol eden katılımcıların lehinedir. Etki değeri ise orta büyüklüktedir ($\eta^2 = .038$). Kurumsal bilgi güvenliği ölçeğinin bilgi güvenliği uygulaması ve bilgi güvenliği yaklaşımı boyutları İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Analiz sonucunda farklılığın “ayda birkaç defa” ve “kontrol etmiyorum” yanıtını veren gruplar arasında olduğu belirlenmiş ve bu fark İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını “ayda birkaç defa” kontrol eden katılımcıların lehinedir. Her iki alt boyut için eta kare (η^2) değerinin .031 ve .025 olduğu bulgulanmış ve orta büyüklükte etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Kurumsal bilgi güvenliği ölçeğinin bilgi güvenliği yönetimi boyutu İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığına göre anlamlı farklılık gösterdiği ve farklılığın “ayda birkaç defa” ve “kontrol etmiyorum”, “ayda birkaç defa” ve “yılda bir defa”, “ayda bir” ve “kontrol etmiyorum” ile “ayda bir” ve “yılda bir defa” yanıtını veren gruplar arasında olduğu belirlenmiştir. Bu fark “ayda birkaç defa” ve “ayda bir defa” kontrol eden katılımcıların lehinedir ve etki değeri orta büyüklüktedir ($\eta^2 = .043$).

Bilgi güvenliği farkındalığı İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği ve farklılığın “ayda birkaç defa” ve “kontrol etmiyorum”, “ayda birkaç defa” ve “yılda bir defa”, “ayda bir” ve “kontrol etmiyorum” ile “yılda birkaç defa” ve “kontrol etmiyorum” yanıtını veren gruplar arasında olduğu belirlenmiştir. Bu fark “ayda birkaç defa”, “ayda bir” ve “yılda birkaç defa” kontrol eden katılımcıların lehinedir ve etki değerinin orta büyüklükte olduğu belirlenmiştir

($\eta^2 = .060$). Bilgi güvenliği farkındalığı ölçeğinin saldırı ve tehditler boyutu İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği ve farklılığın “ayda birkaç defa” ve “kontrol etmiyorum”, “ayda birkaç defa” ve “yılda bir defa”, “ayda bir defa” ve “kontrol etmiyorum” ile yılda birkaç defa ve “kontrol etmiyorum” yanıtını veren gruplar arasında olduğu belirlenmiştir. Bu fark “ayda birkaç defa” ve “ayda bir defa” kontrol eden katılımcıların lehinedir ve etki değeri orta büyüklüktedir ($\eta^2 = .049$). Bilgi güvenliği farkındalığı ölçeğinin kişisel verilerin korunması boyutu İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Analiz sonucunda farklılığın “ayda birkaç defa” ve “kontrol etmiyorum”, ayda bir ve “kontrol etmiyorum” ile “yılda birkaç defa” ve “kontrol etmiyorum” yanıtını veren gruplar arasında olduğu belirlenmiş ve bu fark “ayda birkaç defa”, ayda bir ve yılda birkaç defa kontrol eden katılımcıların lehinedir. Hesaplanan etki değeri orta büyüklüktedir ($\eta^2 = .055$). Örgütsel iletişim ölçeği ve formel iletişim alt boyutu İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermezken ancak ölçeğin informal iletişim boyutu İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Analiz sonucunda farklılığın “ayda birkaç defa” ve “kontrol etmiyorum” yanıtını veren gruplar arasında olduğu belirlenmiş ve bu fark “ayda birkaç defa” kontrol eden katılımcıların lehinedir. Hesaplanan etki değeri ise orta büyüklüktedir ($\eta^2 = .024$). Katılımcıların bilgi paylaşımı İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Analiz sonucunda farklılığın “ayda birkaç defa” ve “kontrol etmiyorum” ile “ayda bir defa” ve “kontrol etmiyorum” yanıtını veren gruplar arasında olduğu belirlenmiş ve bu fark “ayda birkaç defa” ve “ayda bir defa” kontrol eden katılımcıların lehinedir. Hesaplanan etki değeri orta büyüklüktedir ($\eta^2 = .029$). Bilgi paylaşım ölçeğinin açık bilgi paylaşımı İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermezken örtük bilgi paylaşımı İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Analiz sonucunda farklılığın “ayda birkaç defa” ve “kontrol etmiyorum” yanıtını veren gruplar arasında olduğu belirlenmiş ve bu fark “ayda birkaç defa” kontrol eden katılımcıların lehinedir. Etki değerinin ise orta büyüklükte olduğu belirlenmiştir ($\eta^2 = .031$).

3.5. Araştırma Değişkenlerinin Cinsiyete ve Görev Türüne Göre Farklılık Analizi Sonuçları

Analiz sonuçlarına göre kurumsal bilgi güvenliği ve alt boyutları, bilgi güvenliği farkındalığı ve alt boyutları, örgütsel iletişim ve alt boyutları, bilgi paylaşımı ve alt boyutları cinsiyet ve görev türü (akademik, idari) değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > 0.05$).

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada üniversite görev yapan akademik ve idari personelin kurumsal bilgi güvenliği, kişisel bilgi güvenliği, örgütsel iletişim ve örgütsel bilgi paylaşımına yönelik algıları incelenmiş ve demografik bilgiler açısından farklılıkları analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara yönelik olarak sonuç ve tartışma başlıklar halinde sunulmuştur.

4.1. Katılımcıların Kurumsal Bilgi Güvenliği, Kişisel Bilgi Güvenliği Farkındalığı, Örgütsel İletişim Ve Örgütsel Bilgi Paylaşımına İlişkin Algılarına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonucunda üniversitede görev yapan akademik ve idari personelin kurumsal bilgi güvenliği düzeyinin yüksek olduğu belirlenmiştir. İlgili alan yazında bilgi güvenliği ile ilgili benzer (Gerçekler, 2012; Turaç, 2022) ve farklı (Ashenden, 2018) sonuçlara rastlanmıştır. Kurumların bilgi varlıklarının öneminin daha fazla farkına varması, bilgi güvenliği ihlali nedeniyle yaşanan olumsuzluklara ilişkin deneyimler veya duyumlar, çalışanların bilgi güvenliği bağlamında birbirlerinden olumlu etkilenmeleri, kurumsal işleyişte dijital dönüşümün yaşanması nedeniyle daha fazla bilişim teknolojileri cihazlarının kullanımının kurumsal bilgi güvenliğinin yüksek olmasıyla ilişkili olabilir. Bu sonuçlardan yola çıkarak üniversitede görev yapan akademik ve idari personelin kurumsal bilgi güvenliğinin yüksek olmasının üniversitelerin bilgi güvenliği ve bilgi varlıklarının korunması açısından olumlu bir durum olduğu söylenebilir. Araştırma sonucunda kişisel bilgi güvenliği farkındalık düzeyinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Alan yazın incelendiğinde araştırma sonucuna benzer (Aslan Öztezcan, 2017; Canoğulları 2021; Ernita, Ruldeviyani, Maftuhah ve Mulyadi, 2022; Filik ve Ünal, 2021; Okul, Şimşek, Hafçı ve Barış, 2018; Özdemir, 2019) ve farklı (Taner, 2018) sonuçlara da rastlanmıştır. Araştırma bulgusu ve ilgili alan yazında yer alan çoğu çalışma çalışanların bilgi güvenliği farkındalığının orta düzeyin üzerinde veya yüksek olduğunu göstermektedir. Teknolojinin yaygın kullanımı, bilgi güvenliği ihlalleri nedeniyle yaşanan olumsuzluklara ilişkin haberler, bilgi güvenliğine yönelik eğitimler ve bilgilendirme çalışmaları, kamu kurumlarının bilgi güvenliğine yönelik bilgilendirmeleri gibi çalışmaların kişisel bilgi güvenliği farkındalığının yüksek olmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu sonuca göre üniversitede

görev yapan akademik ve idari personelin bilgi güvenliği farkındalığının yüksek olması kişisel bilgi güvenliğinin sağlanması açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Araştırma sonucunda üniversitede görev yapan akademik ve idari personelin örgütsel iletişim düzeyinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Alan yazında benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Ataş Akdemir, 2019; Çanak ve Avcı, 2016; Efeoğlu ve Çetin, 2012). Kurum çalışanlarının ortak çalışma alanlarını veya odaları paylaşması, çalışmanın bir kamu kurumunda gerçekleştirilmesi nedeniyle rekabet ortamının yoğun olmaması, kurum içerisinde birlikte uzun süre çalışan personelin bulunması gibi nedenlerle örgütsel iletişim seviyesinin yüksek olduğu söylenebilir. Katılımcıların örgütsel iletişim düzeyinin yüksek olması olumlu bir iletişim ortamının bulunması, bilgi ve deneyim aktarılması, etkili iletişimin kurulmasına fırsat tanınması açısından üniversiteler için olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Araştırma sonucunda katılımcıların bilgi paylaşma düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Alan yazın incelendiğinde benzer sonuçların yer aldığı görülmüştür (Uludağ, Aktaş ve Özdoğaç Özgüt, 2019). Araştırma sonucundan yola çıkarak katılımcıların bilgi paylaşımının desteklenmesine ve bilgi paylaşımını engelleyici durumların ortadan kaldırılmasına yönelik davranışların teşvik edildiği söylenebilir ve aynı zamanda personelin bilgi düzeyinin artması, bilginin tek bir çalışmada toplanmaması, yeni bilginin hızlı uygulanması, bir alanda sahip olunan uzmanlığın farklı alanlarda kullanılabilmesi açısından üniversiteler için olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir.

4.2.Yaş Değişkenine Göre Farklılık Analizine İlişkin Sonuç ve Tartışma

Analiz sonuçlarına göre kurumsal bilgi güvenliği ve alt boyutları yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. İlgili alan yazın incelendiğinde çalışma sonucundan farklı (Chua ve diğ.,) ve benzer (Gerçekler, 2012) çalışmalara rastlanmıştır. Katılımcıların kurumsal bilgi güvenliği düzeylerinin yüksek olması, kurumun varlıklarının öneminin farkında olmaları gibi nedenlerle yaş değişkenine göre anlamlı farklılığın olmadığı söylenebilir. Araştırma sonucuna göre bilgi güvenliği farkındalığı ve alt boyutlarının yaş değişkeni açısından genç katılımcıların lehine anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde benzer sonuçlara rastlanmıştır (Aslan Öztezcan, 2017; Baran, 2019; Özdemir, 2019; Wiley ve diğ., 2020). Ayrıca alan yazında araştırma sonucundan farklı çalışmalara da rastlanmıştır (Alemdaroğlu, 2020). Araştırma sonucuna göre üniversitede görev yapan akademik ve idari personelden daha genç yaşta olan katılımcıların daha fazla bilgi güvenliği farkındalığına sahip olduğu söylenebilir. Genç çalışanların teknolojiyi daha yaygın kullanması ve bu nedenle risklere daha fazla aşına olmaları gibi nedenlerin bilgi güvenliği farkındalığının daha genç katılımcılar lehine anlamlı farklılık göstermesiyle ilişkili olduğu düşünülebilir. Araştırma sonucunda örgütsel iletişim ve örgütsel iletişimin formel iletişim alt boyutu yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Alan yazın incelendiğinde benzer (Bulut, 2019; Ertürk ve Aydın 2018; Kurt, 2014; Tekin, 2015; Yazıcıoğlu, 2019) ve farklı (Agheder, 2021; Günbayı, 2007) sonuçlara rastlanmıştır. Araştırma sonucundan yola çıkarak örgüt içerisindeki her yaş grubundaki çalışanların örgütsel iletişim ile formel iletişim konusunda duyarlı olduğu ve örgütsel iletişim kanallarını kullandığı söylenebilir. Ayrıca bu çalışmanın örneklemini bir kamu kurumu oluşturması nedeniyle her yaş grubundan çalışanların resmi (formel) iletişim kanallarını kullanma konusunda duyarlı olduğu düşünülebilir. Örgütsel iletişim ölçeğinin informal iletişim boyutu yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir ve bu farklılık 35 yaş altı katılımcıların lehinedir. Benzer bir çalışmada Arslan ve Afat (2019), informal iletişimin 26-30 yaş grubunda olan katılımcıların lehine anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Koch ve Denner (2022), yaşın informal iletişimin güçlü bir yordayıcısı olduğunu ve genç yaşta katılımcıların informal iletişimi daha fazla kullandıklarını belirtmişlerdir. Auxier ve Anderson (2021) sosyal medya sitelerinin genç yetişkinler arasında güçlü takipçi kitlesinin olduğunu belirtmişlerdir. Oksa, Kaakinen, Savela, Ellonen ve Oksanen (2020) ise sosyal medyanın kurumun hedeflerine ulaşmak için kullanılabileceğini, bunun örgüt içerisindeki informal iletişim olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda genç katılımcıların sosyal medyayı kullanmaları ve bu durumu kamu çalışmaları içinde faydalı görmeleri gibi nedenlerle informal iletişimin daha genç çalışanlar lehine anlamlı farklılık gösterdiği söylenebilir. Araştırma katılımcılarının bilgi paylaşımı, açık ve örtük bilgi paylaşımı alt boyutları yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir ve bu farklılık 35 yaş altı katılımcıların lehinedir. Alan yazın incelendiğinde araştırma sonucuna benzer sonuçlara rastlanmıştır. Altındiş ve Ağca (2011) gerçekleştirdikleri çalışmada sağlık çalışanlarından 18-25 yaş aralığında olan katılımcıların bilgi paylaşım engellerini daha az algıladıkları sonucuna ulaşmışlardır. İlgili alan yazında araştırma sonucundan farklı sonuçlara da rastlanmıştır. Aghedr (2021) gerçekleştirdiği çalışmada bilgi paylaşımının 45 yaş ve üzeri olan katılımcıların lehine anlamlı farklılık gösterdiğini; Öneren ve arkadaşları (2016) ise 18-24 yaş arası katılımcıların bilgi paylaşım algı düzeyinin daha düşük olduğunu belirtmişlerdir. Nişancı ve Bakkal (2020) ise yaşa göre anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma sonucundan yola çıkarak daha genç katılımcıların, açık ve örtük bilgi paylaşımı konusunda daha fazla duyarlı oldukları söylenebilir.

Kurum içerisindeki genç ve yaşlı çalışanlar arasındaki bilgi paylaşımının teşvik edilmesine yönelik grup çalışmaları, işbirliği, deneyim paylaşım toplantıları gibi çalışmalar gerçekleştirilebilir.

4.3. Hizmet Süresi Değişkenine Göre Farklılık Analizine İlişkin Sonuç ve Tartışma

Analiz sonuçlarına göre kurumsal bilgi güvenliği ve alt boyutlarının hizmet süresi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Katılımcıların kurumsal bilgi güvenliğine yönelik algılarının ve duyarlılıklarının benzer olması nedeniyle kurumsal bilgi güvenliğinin hizmet süresine göre anlamlı farklılık göstermediği söylenebilir. Hizmet süresine değişkenine göre genel bilgi güvenliği farkındalığı, saldırı ve tehditler ile kişisel verilerin korunması alt boyutları 5 yıldan az olan katılımcıların lehine anlamlı farklılık göstermektedir. Alan yazın incelendiğinde farklı çalışmalarda benzer sonuçlara rastlanmıştır (Baran, 2019; Khan, Ibrahim ve Hussain, 2021). Hizmet süresi az olan katılımcıların yaşlarının daha genç olduğu bu bağlamda da genç çalışanların teknolojiyi yaygın kullanması, bilgi güvenliği ihlallerine aşına olmaları nedeniyle bilgi güvenliği farkındalığı ve alt boyutlarının, hizmet süresi az olan katılımcıların lehine anlamlı farklılık gösterdiği düşünülebilir. Bu sonuçlardan yola çıkarak hizmet süresi daha az olan katılımcıların bilgi güvenliği farkındalığı, saldırı ve tehditler, kişisel verilerin korunması konusunda daha hassas olduğu söylenebilir. Analiz sonuçlarına göre örgütsel iletişim ve örgütsel iletişimin formel iletişim alt boyutunun hizmet süresi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde benzer sonuçlara rastlanmıştır (Ertürk ve Aydın, 2018; Kurt, 2014; Tekin, 2015, Yazıcıoğlu, 2019). Araştırma sonucundan farklı olarak Çanak ve Avcı (2016), örgütsel iletişimin kurumda çalışma süresine göre anlamlı farklılığın daha az süre çalışanların lehine olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma sonucundan yola çıkarak örgüt içerisindeki farklı mesleki deneyimi olan çalışanların benzer iletişim becerilerine ve örgütsel iletişime yönelik olumlu algılara sahip olduğu düşünülebilir. Ayrıca çalışmanın bir kamu kurumunda gerçekleştirilmesi nedeniyle farklı deneyimi olan çalışanların formel iletişim kanallarını kullanma açısından hassas olduğu söylenebilir. Örgütsel iletişimin informal iletişim boyutu hizmet süresine göre anlamlı farklılık göstermektedir ve bu fark 5-10 yıl olan katılımcıların lehinedir. Aynı zamanda örgütsel bilgi paylaşımı, açık ve örtük bilgi paylaşımı alt boyutları hizmet süresine göre anlamlı farklılık göstermektedir ve bu farklılık hizmet süresi 5 yıldan az olan katılımcıların lehinedir. Alan yazın incelendiğinde araştırma bulgusundan farklı sonuçlara da rastlanmıştır. Aghedr (2021) bilgi paylaşımının mesleki deneyimi 15 yıl ve üzeri katılımcıların lehine anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Güngör ve Celep (2016) mesleki kıdemi fazla olan öğretmenlerin örgüt içi bilgi paylaşım düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Ancak araştırma sonucundan yola çıkarak hizmet süresi daha az olan katılımcıların örgütsel bilgi paylaşımı, açık ve örtük bilgi paylaşımı, informal iletişim konusunda daha duyarlı olduğu söylenebilir.

4.4. İnternette/Sosyal Ağ Sitelerinde Gizlilik/Güvenlik Ayarlarını Kontrol Etme Sıklığına Göre Farklılık Analizine İlişkin Sonuç ve Tartışma

Kurumsal bilgi güvenliği ölçeğinin bilgi güvenliğinde gizlilik alt boyutu İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Ancak analiz sonuçlarına göre kurumsal bilgi güvenliği, bilgi güvenliği kültürü ve bilgi güvenliği yönetimi boyutları İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını ayda birkaç defa ve ayda bir defa kontrol eden katılımcıların lehine anlamlı farklılık göstermektedir. Bilgi güvenliği uygulaması, bilgi güvenliği yaklaşımı boyutları ise İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını ayda bir defa kontrol eden katılımcıların lehine anlamlı farklılık göstermektedir. İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme durumu kişisel bilgi güvenliği farkındalığı ile yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada da katılımcıların kişisel bilgi güvenliği farkındalığının yüksek olması nedeniyle kurumsal bilgi güvenliği ve alt boyutlarının İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını sık kontrol eden katılımcıların lehine anlamlı farklılık gösterdiği söylenebilir. Bilgi güvenliği farkındalığı ve kişisel verilerin korunması boyutu İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını ayda birkaç defa, ayda bir defa ve yılda birkaç defa yanıtını veren katılımcıların lehine anlamlı farklılık gösterirken, saldırı ve tehditler boyutu ise ayda birkaç defa ve yılda birkaç defa kontrol eden katılımcıların lehine anlamlı farklılık göstermektedir. Mamonov ve Benbunana-Fich (2018) gerçekleştirdiği çalışmada güçlü şifre seçimi ile bilgi güvenliği tehditlerinin farkında olunması arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Liu, Tse, Kwok ve Chiu (2022) ise bazı kamu kurumlarının çalışanlarının periyodik olarak şifrelerini güncellemelerini talep ettiğini ve bu durumun sosyal medya şifrelerini güncellemeyi de hatırlattığı sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmanın bir kamu kurumunda çalışan personellerle gerçekleştirilmesi nedeniyle İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını sık kontrol eden katılımcıların bilgi güvenliği farkındalığı, saldırı ve tehditler ile kişisel verilerin korunmasında hassas olduğu söylenebilir. Örgütsel iletişim ve formel iletişim alt boyutu, bilgi paylaşımının açık bilgi paylaşım alt boyutu İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol etme sıklığı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Örgütsel iletişimin informal iletişim boyutu

İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını ayda birkaç defa kontrol eden katılımcıların lehine anlamlı farklılık göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre bilgi paylaşımı İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını ayda birkaç defa ve ayda bir defa kontrol eden katılımcıların lehine anlamlı farklılık göstermektedir. Bilgi paylaşımının örtük bilgi paylaşımı boyutu ise İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını ayda birkaç defa kontrol eden katılımcıların lehine anlamlı farklılık göstermektedir. Çalışanlar sosyal medya ve İnternet ortamıyla güçlü ilişkiler kurmakta, sosyal medya ile informal ağlar ve ilişkiler artmakta böylelikle hem çalışana hem kuruma fayda sağlanabilmektedir. Bu nedenle çalışanlar sosyal medya ve İnternet ortamını yaygın bir biçimde kullanmaktadır (Jarrahi, 2017). Sosyal medya siteleri informal iletişime ve örtük bilgi paylaşmaya imkan tanımaktadır. Bu noktada İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını sık kontrol eden katılımcıların informal iletişim ve örtük bilgi paylaşma açısından daha duyarlı olduğu söylenebilir.

4.5. Cinsiyet ve Görev Türü Değişkenine Göre Farklılık Analizine İlişkin Sonuç ve Tartışma

Analiz sonuçları incelendiğinde katılımcıların kurumsal bilgi güvenliğinin, kişisel bilgi güvenliği farkındalığının, örgütsel iletişimin ve örgütsel bilgi paylaşımının cinsiyete göre anlamlı farklılaşmadığı belirlenmiştir. Bu sonuç cinsiyetin üniversitede görev yapan akademik ve idari personelin kurumsal bilgi güvenliğinin, kişisel bilgi güvenliği farkındalığının, örgütsel iletişimin ve örgütsel bilgi paylaşımı düzeyleri üzerinde bir değişim oluşturmadığını göstermektedir. Alan yazın incelendiğinde kurumsal bilgi güvenliği ile ilgili yapılan farklı çalışmalarda araştırma sonucuna benzer sonuçlara rastlanmıştır (Baran, 2019; Gerçekler, 2012). Kadın ve erkek çalışanların kurumsal bilgi güvenliğine yönelik benzer davranışlar göstermesi, güvenlik risklerine yönelik benzer farkındalığa sahip olması, güvenlik önlemlerine yönelik teşvikler, düzenlenen eğitimler gibi nedenlerin kurumsal bilgi güvenliğinin cinsiyete göre farklılaşmamasında etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca ilgili literatürde kurumsal bilgi güvenliğine yönelik yapılacak çalışmalarda cinsiyete göre farklılıkların araştırılması önerilmektedir (Safa ve diğ., 2016). Gerçekleştirilen çalışma ile alan yazına bu bağlamda katkı sağlandığı düşünülebilir. İlgili alan yazın incelendiğinde bilgi güvenliği farkındalığının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği çalışmalara rastlanmıştır sonucuna ulaşmışlardır (Çelik Çöp, 2017; Nezgıtlı ve Gökçearslan, 2022; Özdemir, 2019; Wiley, McCormac ve Calic 2020). İlgili alan yazın incelendiği araştırma bulgusundan farklı sonuçların yer aldığı çalışmalara da rastlanmıştır (Alemdaroğlu, 2020; McGill ve Thompson, 2018). Anwar ve diğ., (2017) çalışanların bilgisayar ve İnternet güvenliği davranışlarının bilgi güvenliğinin erkekler lehine anlamlı farklılık gösterdiğini ancak kadınların da siber güvenlik risklerine karşı daha savunmasız olmadığını vurgulamışlardır. Bu sonuç araştırma bulgusunu destekler niteliktedir. Elde edilen sonuçlar ve alan yazında yer alan çalışmalar ışığında erkek ve kadınların teknoloji kullanma becerilerinin benzer seviyelerde olduğu, benzer düzeyde güvenlik önlemi aldığı, güvenlik olayları sonuçlarına ilişkin algılarının yakın düzeylerde olduğu düşünülebilir. Araştırma sonucunda katılımcıların örgütsel iletişiminin cinsiyete göre anlamlı farklılaşmadığı belirlenmiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde benzer (Ertürk ve Aydın, 2018; İnce ve Gül, 2011; Kurt, 2014; Tekin, 2015; Topsakaloğlu, 2015; Yazıcıoğlu, 2019) ve farklı (Çuhadar, Özgür, Akgün ve Gündüz, 2014) sonuçlara ulaşan çalışmalara rastlanmıştır. Erkek ve kadın çalışanların benzer örgütsel iletişim becerilerine ve seviyesine sahip olması, örgütlerde iletişimin teşvik edilmesi gibi nedenlerle cinsiyete göre anlamlı farklılığın olmadığı söylenebilir. Araştırma sonucunda örgütsel bilgi paylaşımının da cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. İlgili alan yazında benzer (Baran, 2019; Uludağ ve diğ., 2019) ve farklı sonuçların yer aldığı çalışmalara rastlanmıştır (Güngör ve Celep, 2016; Nişancı ve Bakkal, 2020; Öneren, Çiftçi ve Harman, 2016). Erkek ve kadın çalışanlar açısından kurum içerisindeki bilgi paylaşımının son yıllarda daha fazla teşvik edilmesi, bilgi paylaşmanın örgüte sağladığı faydaların kadın ve erkek çalışanlar tarafından daha fazla önemsenmesi gibi nedenlerle cinsiyete göre anlamlı farklılığın oluşmadığı düşünülmektedir. Analiz sonuçlarına göre kurumsal bilgi güvenliğinin, kişisel bilgi güvenliği farkındalığının, örgütsel iletişimin ve örgütsel bilgi paylaşımının ve alt boyutlarının görev türüne göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde benzer sonuçlara rastlanmıştır. Ögütçü (2010), akademik ve idari personelin benzer bilgi güvenliği davranışlarına sahip olduğu, korumacı davranışlarının görev türüne göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Karakaya ve Yetgin (2020), akademik ve idari personelin siber güvenlik davranışlarının sadece çevrim içi alışverişte anlamlı farklılık gösterdiği siber güvenlikle ilişkili diğer maddelerde anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Eyyüpoğlu (2017) üniversitede görev yapan akademik ve idari personel ile gerçekleştirdiği çalışmada akademik ve idari personelin benzer iletişim algılarına sahip olduğu ve örgütsel iletişim becerileri anketinin genel olarak görev türüne göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. İlgili alan yazın incelendiğinde benzer sonuçlara rastlanmıştır (Ögütçü, 2010; Carman, 2016; Eyyüpoğlu 2017; Karakaya ve Yetgin, 2020). Bu sonuçtan yola çıkarak akademik ve idari personelin benzer güvenlik algılarına, iletişim becerilerine ve bilgi paylaşma algılarına sahip olduğu söylenebilir.

5. Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu çalışmada üniversitede çalışan personelin bilgi yönetimi algıları bilgi güvenliği, örgütsel iletişim ve örgütsel bilgi paylaşımı bağlamında değerlendirilmiştir. Gelecek çalışmalarda bilgi yönetimi ile ilişkili farklı değişkenler incelenebilir, farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan çalışanlarla benzer bir araştırma gerçekleştirilebilir. Cinsiyet, yaş, hizmet süresi, İnternette/sosyal ağ sitelerinde gizlilik/güvenlik ayarlarını kontrol sıklığı değişkenlerine göre farklılık analizleri gerçekleştirilmiştir. Gelecek çalışmalarda farklı demografik bilgilerle farklılık analizleri yapılabilir.

Kaynaklar

- Aghedr, M. M. R. (2021). *Örgütsel iletişim ve bilgi paylaşımının iç müşteri ilişkileri yönetimi üzerine etkisi*. (Doktora tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Kastamonu.
- Ahmad, F., & Karim, M. (2019). Impacts of knowledge sharing: a review and directions for future research. *Journal of Workplace Learning*.
- Akgün, A. E., Keskin, H., & Günsel, A. (2009). *Bilgi yönetimi ve öğrenen örgütler*. Eflatun Yayınevi.
- Aktan, C. C., & Vural, İ. Y. (2016). Bilgi toplumu, yeni temel teknolojiler ve yeni ekonomi. *Yeni Türkiye*, 88(1), 1-37.
- Alemdaroglu, A. (2020). *Çalışanların bilgi güvenliği farkındalığına ilişkin algıları: bankacılık sektöründe bir araştırma*. (Yüksek lisans tezi), İstinye Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altındış, S., & Ağca, V. (2011). Örgütsel Bilgi Paylaşımını Engelleyen Faktörler: Sağlık Sektöründe Bir Görgül Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 45-61.
- Akgün, A. E., & Keskin, H. (2003). Sosyal bir etkileşim süreci olarak bilgi yönetimi ve bilgi yönetimi süreci. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 175-188.
- Anwar, M., He, W., Ash, I., Yuan, X., Li, L., & Xu, L. (2017). Gender difference and employees' cybersecurity behaviors. *Computers in Human Behavior*, 69, 437-443.
- Arslan, N., & Afat, N., (2019). Öğretmenlerin informal iletişim düzeyleri ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İZÜ Eğitim Dergisi*, 1(2), 218-249.
- Ashenden, D. (2018). *In their own words: employee attitudes towards information security*. *Information and Computer Security*, 26(3), 327-337.
- Aslan, M. F. (2014). *İşletmelerde bilgi paylaşımı, inovasyon ve firma performansı ilişkisi: Gaziantep ilinde bir araştırma*. (Yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Aslan Öztezcan B. (2017). *Bilgi güvenliği farkındalığı üzerine bir araştırma: Marmara Üniversitesi örneği*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ataş Akdemir, Ö. (2019). Teachers' Organizational Communication and Their Job Motivation. *Journal of Education and Learning*, 8(2), 264-270.
- Auxier, B., & Anderson, M. (2021). Social media use in 2021. *Pew Research Center*, 1, 1-4.
- Baran, S. (2019). *Örgütsel bilgi paylaşımının bilgi güvenliği üzerine etkisinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bratianu, C., Stanescu, D. F., & Mocanu, R. (2021). *Exploring the Knowledge Management Impact on Business Education. Sustainability*, 13(4), 2313.
- Bulut, R. C. (2019). Ortaokulda görev yapan öğretmenlerin iletişim becerileri ile örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki ilişki (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyüköztürk, Ş., (2014), *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. F., Karadeniz, Ş., & E., Demirel, (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi, Ankara.
- Canogulları, E. (2021). Öğretmenlerin bilgi güvenliği konusundaki farkındalıklarının incelenmesi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 11(2), 651-679.
- Carman, Y. (2019). *Örgüt kültürünün ve örgütsel adaletin bilgi paylaşımı üzerine etkisi: Bir devlet üniversitesi örneği*. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Düzce.
- Cheng, M. Y., Ho, J. S. Y., & Lau, P. M. (2009). Knowledge sharing in academic institutions: A study of Multimedia University Malaysia. *Electronic Journal of knowledge management*, 7(3).
- Chua, H. N., Wong, S. F., Low, Y. C., & Chang, Y. (2018). *Impact of employees' demographic characteristics on the awareness and compliance of information security policy in organizations*. *Telematics and Informatics*, 35(6), 1770-1780.
- Çakar, N. D., Yıldız, S., & Dur, S. (2010). Bilgi yönetimi ve örgütsel etkinlik ilişkisi: örgüt kültürü ve örgüt yapısının temel etkileri. *Ege Akademik Bakış*, 10(1), 71-93.
- Çanak, M. & Avcı, Ö. Y. (2016). Öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme ve örgütsel iletişim düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (7), 91-110.

- Çelik Çöp, Ç. (2017). *Kalite yönetim direktörlerinin bilgi güvenliği farkındalığı: İstanbul ili örneği*. Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çuhadar, C., Özgür, H., Akgün, F., & Gündüz, Ş. (2014). Öğretmen adaylarının iletişim becerileri ve iletişimci biçimleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 295-311.
- Daldal, F. (2008). *Bilgi yönetimi sürecinde iletişim olgusu ve iletişim engelleri üzerine bir araştırma Yüksek Lisans Tezi* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Dalkir, K. (2005). *Knowledge management in theory and practice*. Elsevier.
- Davenport, T. H., De Long, D. W., & Beers, M. C. (1998). Successful knowledge management projects. *MIT Sloan management review*, 39(2), 43-57.
- Efeoğlu, İ. E. & Çetin, S. (2012). Örgütsel iletişimin değerlendirilmesi: belediyelere dair uygulamalı bir çalışma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 185-204.
- Efiloğlu, Ö. (2006). *Bilgi Yönetimi Sürecinde İletişimin Rolü ve Bilgi Yönetimi Uygulamalarına İlişkin Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ernita, H., Ruldeviyani, Y., Maftuhah, D. N., & Mulyadi, R. (2022). Strategy to Improve Employee Security Awareness at Information Technology Directorate Bank XYZ. *Jurnal RESTI (Rekayasa Sistem Dan Teknologi Informasi)*, 6(4), 577-584.
- Erkutlu, H. V., Özdemir, H. Ö., & Uslu, B. B. (2018). Otantik liderlik ile bilgi yönetimi arasındaki ilişkide örgüt kültürünün düzenleyici rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 68-96.
- Ertürk, R., & Aydın, B. (2018). Yeniçağa ve Dörtdivan ilçelerindeki okullarda örgütsel iletişim ve işe angaje olma davranışı: öğretmen görüşlerine dayalı ilişkisel bir analiz. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 86-99.
- Eyyüpoğlu, A. A. (2017). *Örgütsel iletişimin örgüt içi ilişkilerin etkinliği açısından önemi: Şırnak Üniversitesi örneği*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- Filik, T., & Ünalın, D.(2021). The Evaluation of the effect of the information security awareness level in medical secretaries on the security and privacy implementations of electronic health records. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 24(1), 183-202.
- Fullwood, R., Rowley, J., & Delbridge, R. (2013). *Knowledge sharing amongst academics in UK universities*. *Journal of Knowledge Management*, 17(1), 123–136. doi:10.1108/13673271311300831
- Gast, J., Gundolf, K., Harms, R., & Matos Collado, E. (2019). *Knowledge management and coopetition: How do cooperating competitors balance the needs to share and protect their knowledge? Industrial Marketing Management*. doi:10.1016/j.indmarman.2018.12.007
- Gerçeker, B. (2012). *Sağlık kuruluşlarında örgüt iklimi ve bilgi güvenliğinin ilişkisi*. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Gold, A. H., Malhotra, A., & Segars, A. H. (2001). *Knowledge Management: An Organizational Capabilities Perspective*. *Journal of Management Information Systems*, 18(1), 185–214.
- Gupta, B., Iyer, L. S., & Aronson, J. E. (2000). *Knowledge management: practices and challenges*. *Industrial Management & Data Systems*, 100(1), 17–21. doi:10.1108/02635570010273018
- Güçlü, N., & Sotirofski, K. (2006). Bilgi yönetimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(4), 351-373.
- Günbayı, I. (2007). The organizational communication process in schools. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7(2), 787-798.
- Güngör, G., & Celep, C. (2016). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgüt içi bilgi paylaşımı, örgütsel öğrenme ve entelektüel sermaye düzeyleri arasındaki ilişki. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 932-947. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.282391>
- Hadlington, L., Popovac, M., Janicke, H., Yevseyeva, I., & Jones, K. (2019). Exploring the role of work identity and work locus of control in information security awareness. *Computers & Security*, 81, 41-48. <https://doi.org/10.1016/j.cose.2018.10.006>.
- Haslinda, A., & Sarinah, A. (2009). A review of knowledge management models. *Journal of international social research*, 2(9).
- İnce, M., & Gül, H. (2011). The role of the organizational communication on employees' perception of justice: a sample of public institution from Turkey. *European Journal of Social Sciences*, 21(1), 106-124.
- İpçioğlu, İ., & Kahya, D. (2016). Bilgi yönetimi sürecinin örgütsel performans etkisi ve otomotiv sektöründe bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 179-204.
- Jarrahi, M. H. (2017). Social Media, Social Capital, and Knowledge Sharing in Enterprise. *IT Professional*, 20(4), 37–45. doi: 10.1109/mitp.2017.265105759
- Johannessen, J. A. (2020). *Knowledge management philosophy: Communication as a strategic asset in knowledge management*. Emerald Group Publishing.

- Kalkan, V. D. (2017). A constructive response to the challenges faced by higher education institutions: University knowledge management. *Asia Pacific Journal of Advanced Business and Social Studies*, 3(1), 180-191.
- Karakaya, A., & Yetgin, M. A. (2020). Karabük Üniversitesi çalışanlarına yönelik kişisel siber güvenlik üzerine araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 157-172.
- Katırcı, C. (2021). *Kamu sektöründe X ve Y kuşaklarının örgütsel iletişim değerleri üzerine bir araştırma*. (Yüksek lisans tezi). İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Keser, H., & Güldüren, C. (2015). Bilgi güvenliği farkındalık ölçeği (BGFÖ) geliştirme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(3), 1167-1184.
- Keyton, J. (2010). *Communication and organizational culture: A key to understanding work experiences*. Sage Publications.
- Khan, A., Ibrahim, M., & Hussain, A. (2021). An exploratory prioritization of factors affecting current state of information security in Pakistani university libraries. *International Journal of Information Management Data Insights*, 1(2), 100015.
- Koch, T., & Denner, N. (2022). Informal communication in organizations: work time wasted at the water-cooler or crucial exchange among co-workers?. *Corporate Communications: An International Journal*.
- Kraut, R. E., Fish, R. S., Root, R. W., & Chalfonte, B. L. (1990). Informal communication in organizations: Form, function, and technology. In *Human reactions to technology: Claremont symposium on applied social psychology*. 145-199.
- Kurt, H. Ö. (2019). *Kurumlarda bilgi güvenliği yönetimi: hastane bilgi sistemleri üzerine bir araştırma*. (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Laudon, K. C., & Laudon, J. P. (2011). Yönetim bilişim sistemleri. *Çeviri Editörü: Prof. Dr. Uğur Yozgat* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Liu, Y., Tse, W. K., Kwok, P. Y., & Chiu, Y. H. (2022). Impact of Social Media Behavior on Privacy Information Security Based on Analytic Hierarchy Process. *Information*, 13(6), 280.
- Lunenburg, F. C. (2010). Formal communication channels: Upward, downward, horizontal, and external. *Focus on Colleges, Universities, and Schools*, 4(1), 1-7.
- Mamonov, S., & Benbunan-Fich, R. (2018). The impact of information security threat awareness on privacy-protective behaviors. *Computers in Human Behavior*, 83, 32-44.
- McGill, T. & Thompson, N. (2018) *Gender differences in information security perceptions and behaviour*. In: Australasian Conference on Information Systems 2018, 3 - 5 December 2018, UTS, Sydney
- Mittal, Y. K., Roy, S., & Saxena, M. (2010). A knowledge management model to improve information security. *International Journal of Computer Science Issues (IJCSI)*, 7(6), 105.
- Muhammed, S., & Zaim, H. (2020). *Peer knowledge sharing and organizational performance: the role of leadership support and knowledge management success*. *Journal of Knowledge Management*, 24(10), 2455–2489. doi:10.1108/jkm-03-2020-0227
- Narain Singh, A., Gupta, M. P., & Ojha, A. (2014). Identifying factors of “organizational information security management”. *Journal of Enterprise Information Management*, 27(5), 644-667.
- Nezgitli, S. & Gökçearslan, Ş. (2022). Kamu kurumu ve özel sektöre yönelik bilgi güvenliği farkındalığı üzerine bir inceleme. *Instructional Technology and Lifelong Learning*, 3 (1), 19-44.
- Nişancı, Z. N., & Bakkal, E. (2020). Hizmet inovasyonu, bilgi paylaşımı ve işgören tatmini arasındaki ilişki: bir çağrı merkezi örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 898-924.
- Nonaka, I., & Takeuchi, H. (1995). *The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation*. Oxford university press.
- Oksa, R., Kaakinen, M., Savela, N., Ellonen, N., & Oksanen, A. (2020). *Professional social media usage: Work engagement perspective*. *New Media & Society*, 23(8), 2303–2326.
- Okul, T., Şimşek, G., Hafçı, B., & Barış, Z. (2018). Bilgi güvenliği farkındalığı: Kuşadası’ndaki beş yıldızlı oteller örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 189-201.
- Öğütçü, G. (2010). *E-dönüşüm sürecinde kişisel bilişim güvenliği davranışı ve farkındalığının analizi* (Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ölçer, N., & Koçer, S. (2015). Örgütsel iletişim: Kocaeli Üniversitesi akademik personeli üzerine bir inceleme. *Global Media Journal TR Edition*, 6(11), 339-383.
- Öneren, M., Çiftçi, G. E., & Harman, A. (2016). Bilgi paylaşımının yenilikçi davranışa ve örgütsel güvene etkisi üzerine bir araştırma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (58), 127-157.
- Özdemir, A. (2019). *Kamu kurum ve kuruluşlarında bilgi güvenliği farkındalığı*. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Bilişim Enstitüsü, Ankara.

- Polat, E. (2022). *Kurumsal bilgi güvenliğinin örgütsel iletişim, örgütsel bilgi paylaşımı ve kişisel bilgi güvenliği farkındalığı açısından değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.
- Rezaei, F., Khalilzadeh, M., & Soleimani, P. (2021). Factors affecting knowledge management and its effect on organizational performance: Mediating the role of human capital. *Advances in Human-Computer Interaction*, 2021.
- Rezgui, Y., & Marks, A. (2008). Information security awareness in higher education: An exploratory study. *Computers & Security*, 27(7-8), 241-253. doi: 10.1016/j.cose.2008.07.008.
- Safa, N. S., Von Solms, R., & Furnell, S. (2016). Information security policy compliance model in organizations. *computers & security*, 56, 70-82.
- Small, C. T., & Sage, A. P. (2005). Knowledge management and knowledge sharing: A review. *Information Knowledge systems management*, 5(3), 153-169.
- Tan, C. N. L. (2016). Enhancing knowledge sharing and research collaboration among academics: the role of knowledge management. *Higher education*, 71(4), 525-556.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S., (2007). *Using multivariate statistics*. 5. Bask. Boston, MA: Pearson.
- Taner, E. (2018). *Güvenlik güçlerinin bilgi güvenliği farkındalığına yönelik bir betimleme*. (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon.
- Tekin, P. (2015). *Kurum içi iletişimin kurum kültürüne etkisi: bir kamu kurumu uygulaması*. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tekin, H. (2004). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. 17. Baskı, Yargı Yayınları, Ankara.
- Topsakaloğlu, S. (2015). *Türk kamu yönetiminde kamu çalışanları arasındaki örgütsel iletişimin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Mutki İlçesi örneği*. (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Tuna, Y. (2008). *Örgütsel iletişim sürecinde yöneticilerin duygusal zeka yeterlilikleri*. (Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Turaç, İ. S. (2022). *Hemşirelerin kanıta dayalı hemşireliğe yönelik tutumları ve bilgi güvenliğinin hasta güvenliği kültürü üzerine etkisi*. (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Uludağ, O., Aktaş, İ., & Özdoğaç Özgüt, H. (2019). Eğitim çalışanlarının örgütsel adalet algılarının ve örgüt kültürünün bilgi paylaşımı üzerindeki etkileri: Örgüt kültürünün aracı rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 160-181.
- Velásquez, R. M. A., & Lara, J. V. M. (2021). Knowledge management in two universities before and during the COVID-19 effect in Peru. *Technology in Society*, 64, 101479.
- Waddell, S. A. (2013). *A Study of the effect of information security policies on information security breaches in higher education institutions*. (Doktora tezi). Nova Southeastern University.
- Wiley, A., McCormac, A. & Calic, D. (2020). More than the individual: Examining the relationship between culture and Information Security Awareness. *Computers & Security*, 88,1-8.
- Yazıcıoğlu, N. (2019). *Kurum içi etkin iletişim ortamı ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Zaim, H. (2005). Türkiye'de bilgi yönetimi uygulamaları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50(1).
- Zorn, T. E., & Taylor, J. R. (2004). Knowledge management and/as organizational communication: Theodore E. Zorn and James R. Taylor. In *Key issues in organizational communication*. Routledge.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun tarih 04.11.2021 sayı 22 ve karar 5 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ TEKNOLOJİK PEDAGOJİK İÇERİK BİLGİLERİ VE UZAKTAN EĞİTİME İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ*

Investigation of Primary Education Teacher's Attributes to Technological Pedagogical Content and Distance Education

Kübra DÖNER¹ ve Oğuz Serdar KESİCİOĞLU²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel Eğitim ABD, Giresun, kubradoner2828@gmail.com, orcid.org/0000-0003-4216-9931

²Prof.Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Giresun, kesiciogluserdar@gmail.com, orcid.org/0000-0003-1176-1887

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
27.04.2022
Kabul/Accepted:
07.04.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1109957

Anahtar Kelimeler

sınıf eğitimi, öğretmen
adayı, teknolojik pedagojik
içerik bilgisi, uzaktan eğitim

Keywords

primary education, teacher
candidate, technological
pedagogical content
knowledge, distance
education

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik içerik bilgileri ve uzaktan eğitime yönelik tutumlarını incelemektir. Tarama modelinde olan çalışmanın örneklemini 2021-2022 eğitim-öğretim yılı Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda öğrenim görmekte olan 423 sınıf öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak "Kişisel Bilgi Formu" ve "Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgisi Ölçeği" ile "Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının ölçeklere verdiği cevaplar çevrim içi ortamda toplanmıştır. Çalışma sonucunda sınıf öğretmeni adaylarının teknolojik pedagojik içerik bilgilerinin cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu göstermediği belirlenmiştir. Öğrenim görülen üniversitede, kişisel bilgisayara sahip olmada ve yaşadığı bölge boyutlarında ise istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma olduğu görülmüştür. Sınıf öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının karşılaştırılmasında ise cinsiyet, öğrenim görülen üniversite ve sınıf düzeyi istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmezken kişisel bilgisayara sahip olma ve yaşadığı bölge bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

In the present study, the objective was to examine pre-service primary school teachers' technological pedagogical content knowledge and their approaches towards distance education. In this study, which is a survey model, the sample consists of 423 pre-service teachers studying at Faculty of Education, Department of Primary Education, Department of Classroom Education in the 2021-2022 academic year. "Personal Information Form" and "Technological Pedagogical Content Knowledge Scale" and "Attitude Towards Distance Education Scale" have been included as data collection instruments in the study. The responses of the pre-service teachers to the survey scales have been gathered in an online environment. The findings of the study revealed that the technological pedagogical content knowledge of pre-service primary school teachers did not show a statistically significant difference in terms of gender and grade level variables. On the other hand, statistically significant differentiation has been encountered in the university of study, having a personal computer and the dimensions of the district of residence. While gender, university, and grade level did not show a statistically significant difference in the comparison of pre-service teachers' attitudes towards distance education, there was a statistically significant difference in terms of having a personal computer and district of residence.

Atf/Citation: Döner, K., Kesicioğlu, O.S. (2023). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgileri ve Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 671-684.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Oğuz Serdar KESİCİOĞLU, kesiciogluserdar@gmail.com

* Bu makale, birinci yazarın Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel Eğitim Anabilim Dalı'nda hazırladığı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

1. Giriş

İnsan hayatının birçok alanında kullanılan ve günlük yaşantının bir parçasına dönüşen teknolojinin eğitim ve öğretim sürecinde kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır (Öztürk, 2013). Çünkü eğitim ve öğretim süreçlerinde teknolojik araçların kullanılması öğrencilerin daha hızlı ve kolay öğrenmelerini sağlaması ve böylece eğitim ve öğretimin kalitesini artırması açısından önemlidir (Yıldırım, 2007). Bu durum, bu kapsamda yapılan araştırma bulgularıyla da desteklenmektedir. Bu araştırmalarda eğitim ve öğretim süreçlerinde teknolojinin kullanılmasıyla öğrencilerin bilgiyi daha kolay yapılandıracağı, etkinliklerin daha zevkli olmasını sağlayacağı, konuları somutlaştırarak öğrenilmesini kolaylaştıracağı ve bu sayede eğitimin kalitesini artıracığı vurgulanmaktadır (Liu & Szabo, 2009; Topaloğlu, 2008). Teknolojinin eğitim ve öğretim süreçlerindeki faydasından yararlanabilmek için bu araçları kullanan öğretmenlerin bu süreçte teknolojiyi nasıl kullanacağı konusunda bilgi sahibi olması gerekmektedir (Uşun, 2006). Diğer bir ifadeyle, öğretmenlerin yalnızca bilgisayar teknolojilerini kullanmayı bilmesi değil, bunun yanında, bilgi ve iletişim teknolojisi konusunda belli bir seviyede farkındalığa sahip olması gerekmektedir. Çünkü nitelikli öğrenme çıktısına sahip olan öğrencilere ulaşmada, öğretmenlerin niteliği önemli bir faktördür (Öztürk, 2013).

Heinich ve diğerlerine (2002) göre de teknolojik materyallerin okullarda kullanılması öğrenciler açısından en uygun materyalin seçiminde etkili olan öğretmenleri ön plana çıkarmaktadır. Çünkü öğretmenler, sınıflarda ve okullarda teknolojinin kullanılmasını sağlayan kişilerdir. Dolayısıyla henüz öğretmen adaylığı sürecinde adayların eğitim ve öğretim süreçlerinde teknolojinin kullanılması ile ilgili bilgi ve becerilere sahip olacak şekilde eğitilmeleri gerekmektedir. Öğretmen eğitimi ile ilgili süreçler ele alındığında genellikle içerik bilgisine odaklanarak bir süreç yürütüldüğü görülmektedir (Koehler & Mishra, 2006; Shulman, 1986). Verilen içerik bilgisinde de genellikle eğitimcilerin pedagojik bilgileri ihmal edilmekte, alan uzmanlıkları daha çok dikkate alınmaktadır (Öztürk & Horzum, 2011). Bu durum ileriye yönelik sorun teşkil etmektedir. Bu sorunla ilişkili olarak Shulman (1987), araştırmasında içerik bilgisine pedagojik bilgiyi de ekleyerek pedagojik içerik bilgisi ile öğretmen adaylarının içerik ve pedagojik bilgi etkileşimini kapsayan bir bilgi sürecini ortaya koymuştur. Fakat bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesi ile eğitim ve öğretim süreçlerinde teknolojik materyallerin sıklıkla kullanılması pedagojik içerik bilgisinin içerisine teknolojinin de dâhil edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmış ve böylece teknolojik pedagojik içerik bilgisi (TPİB) üretilmiştir (Harris, Mishra & Koehler, 2009; Koehler & Mishra, 2006; Niess, 2005; Schmidt ve diğerleri, 2009; Shin ve diğerleri, 2009). Teknolojik pedagojik bilgi; belli teknolojilerin belli yöntemlerle kullanılması durumunda öğrenme ve öğretme süreçlerinin nasıl değişeceği sorusunu yanıtlarken kullanılan bilgidir. Ayrıca bu bilgi gelişimsel ve disiplinler olarak en uygun pedagojik strateji ve tasarımla ilişkili teknolojik materyalin güçlü ve zayıf yönlerini içermektedir (Harris vd., 2009; Schmidt ve diğerleri, 2009). Diğer taraftan teknolojide yaşanan gelişmeyle birlikte, özellikle de bilgisayar teknolojisinin gelişmesi, eğitim ve öğretim süreçlerini bu yöne doğru kaydırmıştır. Bu gelişmeler eğitim programlarını e-öğrenme ve uzaktan eğitim gibi kavramlarla değişim ve dönüşüme zorlamıştır (Başar, Arslan, Günsel & Akpınar, 2019).

Uzaktan eğitim, bilgisayarların eğitim öğretim süreçlerinde kullanılmasıyla eğitim ve öğretim materyallerinin hem elektronik hem de basılı medya kullanılarak dağıtılmasıdır (Moore, Dickson-Deane & Galyen, 2010). Yüz yüze eğitimin bir alternatifi olarak görülen uzaktan eğitimin, günümüzde hâlâ yeteri kadar gelişme gösterdiğini söylemek mümkün değildir (Yılmaz & Düğenci, 2010). Uzaktan eğitim ortamlarının başarılı olabilmesinde öğretmenlerin buna yönelik tutum ile yaklaşımları ve teknolojik pedagojik bilgi düzeyleri etkili olmaktadır (Yıldırım, 2007). Günümüzde yaşanan Covid-19 salgını nedeniyle uzaktan eğitime yönelim daha da artmış hatta mecburi hâle gelmiştir. Uzaktan eğitim geleneksel eğitim anlayışının karşılayamadığı öğrenme-öğretme ortamlarına olanak sağlamaktadır. Uzaktan eğitimin öğretim-öğrenme ortamlarında sağlayacağı fayda bu sisteme yönelik bilgi, beceri ve tutumla mümkündür. Geleceğin öğretmenlerinin meslek hayatlarında da ihtiyaçları olan TPİB düzeyleri ve uzaktan eğitim sistemine yönelik tutum ve yaklaşımları eğitim sistemimiz açısından da önem arz etmektedir. Bu durumda özellikle, meslek hayatına başladıkları dönemde öğrenciler ile uzaktan eğitimi kullanarak iletişime geçecek olan öğretmen adaylarının, teknolojik pedagojik bilgi düzeyleri ile uzaktan eğitime yönelik tutum ve yaklaşımlarının incelenmesi araştırılması gereken bir konu olarak önem kazanmaktadır. Literatür incelendiğinde teknolojik pedagojik içerik bilgilerini incelemek amacıyla cinsiyet (Akyıldız ve Altun, 2018; Çil ve Çakmak, 2014; Demircan, 2021; Gedik, Sönmez ve Yeşiltaş, 2019; Öztürk, 2013), sınıf düzeyi (Çil ve Çakmak, 2014; Gedik, Sönmez ve Yeşiltaş, 2019), bilgisayara sahip olma (Akyıldız ve Altun, 2018; Gedik, Sönmez ve

Yeşiltaş, 2019) ve yaşadığı bölge (Demircan, 2021) değişkenlerine göre, uzaktan eğitime ilişkin ise sonucunda cinsiyet (Barış, 2015; Gündüz, 2013; Horzum, Albayrak ve Ayvaz, 2012; Yenilmez, Balbağ ve Turgut, 2017), bilgisayara sahip olma (Barış, 2015; Gündüz, 2013) ve yaşadığı bölge (Kurnaz, Kaynar, Barışık ve Doğrukök, 2020) değişkenlerine göre çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu bilgiler ışığında araştırmanın ana problemi sınıf öğretmeni adaylarının TPİB'leri ve uzaktan eğitime yönelik tutumlarının araştırılmasıdır. Bu problem durumuna bağlı olarak alt problemlere cevaplar aranmıştır.

- 1) Sınıf öğretmeni adaylarının TPİB yeterlilikleri ile cinsiyet, sınıf düzeyi, kişisel bilgisayarlarının olup olmaması ve yaşadığı bölge değişkenleri açısından anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
- 2) Sınıf öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumları cinsiyet, sınıf düzeyi, kişisel bilgisayarlarının olup olmaması ve yaşadıkları bölge değişkenleri açısından anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
- 3) Sınıf öğretmeni adaylarının TPİB'leri ile uzaktan eğitime yönelik tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Herhangi bir temsilin özelliklerinin belirlenmesi amacıyla verilerin toplandığı çalışmalara tarama (survey) araştırması denilmektedir. Tarama araştırması, bir konu ya da olay hakkında katılımcıların; düşüncelerinin, ilgilerinin, tutumlarının vb. belirlenmesine yönelik yapılan araştırmalardır. Tarama araştırmaları, genellikle büyük örneklem üzerinde yapılmaktadır. Bu araştırmalarda değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla topluluğun temsiliyi sağlayacak bir parça seçilir ve veriler bu örneklemden toplanır. Genellikle örneklemin büyük olduğu söylenebilir. Bu araştırmada iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi incelemek için kullanılan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2013).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Eğitim Fakültelerinin Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Programlarına öğrenim görmekte olan öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Giresun Üniversitesi, Ordu Üniversitesi, 19 Mayıs Üniversitesi ve Trabzon Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda öğrenim görmekte olan 423 öğretmen adayları oluşturmuştur. Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Çalışmada kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmasının nedeni seçilen öğrencilerin kolay ulaşılabilir olmaları ve çalışmaya katılmak için gönüllü olmalarıdır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme yönteminde araştırmacı yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer. Bu yöntem araştırmaya hız ve pratiklik kazandırır. Bu örnekleme yöntemi yaygın olarak kullanılmakla birlikte sonuçları daha az genellenebilir. Ayrıca bu yöntemin maliyeti de diğer yöntemlere göre daha azdır (Yıldırım & Şimşek, 2008).

Araştırmaya katılan sınıf öğretmeni adaylarına ait kişisel bilgilerin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1' de verilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verilerinin toplanmasında Teknoloji Pedagojik İçerik Bilgisi Ölçeği (Kaya & Dağ, 2013) ve Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği (Ağır, Gür & Okçu, 2007) kullanılmıştır.

2.3.1. Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgisi Ölçeği (TPİB)

Teknoloji Pedagojik İçerik Bilgisi Ölçeği, Schmidt ve diğerleri (2009) tarafından sınıf öğretmenleri için geliştirilmiş ve Kaya ve Dağ (2013) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Likert tipi ölçek 46 maddeden oluşmuş ve maddeler “kesinlikle katılmıyorum, az katılıyorum, orta derecede katılıyorum, çok katılıyorum, tamamen katılıyorum” şeklindedir. TPİB ölçeğinde olumsuz ifadeler bulunmamaktadır. Ölçek, “Teknoloji Bilgisi (1-6. maddeler)”, “İçerik Bilgisi (7-18. maddeler)”, “Pedagojik Bilgisi (19-25. maddeler)”, “Pedagojik İçerik Bilgisi (26-29. maddeler)”, “Teknolojik İçerik Bilgisi (30-33. maddeler)”, “Teknolojik Pedagojik Bilgi (34-39. maddeler)”, “Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgisi (40-46. Maddeler)” olmak üzere 7 boyuttan

meydana gelmektedir. (Kaya & Dağ, 2013), ölçek çalışmasında 352 öğretmen adayı ile çalışmış ve verilerin faktör analizine uygunluğunu test etmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett küresellik testi uygulamışlardır. KMO testi değeri 0.91 bulunmuş ve bu değer 1'e yakın olup verilerin faktör analitik modeliyle modellenebileceğini göstermiştir. Bartlett küresellik testi değeri Ki-kare (χ^2) 9157,67 ($p < 0.01$) olarak bulunmuş ve faktör analizi yapmak için uygun olduğu görülmüştür. Kaya & Dağ (2013), ölçeğin yapı geçerliliğini AFA ve DFA ile test etmişlerdir. Ölçeğin alt boyutlarını Cronbach Alfa değeri ile hesaplanmış ve Alfa güvenilirlik katsayıları 0.77 ile 0.88 arasında değişen değerler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kaya ve Dağ (2013)'in elde ettiği veriler sonucunda TPİB ölçeğinin orijinal TPİB ölçeğiyle faktör yapısının paralellik gösterdiği bu sebeple de TPİB ölçeğini Türkiye şartlarında uygulanabilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkçeye uyarlaması yapılarak açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile faktör yapısı incelenmiştir. Üç büyük üniversiteden 352 sınıf öğretmeni adayı araştırmaya katılmıştır. Bulgulara göre, ölçeğin alt boyutlarına ait Alfa güvenilirlik katsayıları 0.77 ile 0.88 arasında değişen değerler olarak bulunmuştur. Türkiye örneklemeyle yapılan bu araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda, TPİB ölçeğinin faktör yapısı orijinal ölçekle paralellik göstermektedir. Bu sonuç, TPİB ölçeğinin Türkiye şartlarında uygulanabilirliğine işaret etmektedir. İlk DFA sonucunda, modifikasyon önerileri incelenmiş ve madde 34 ile 35'in ve madde 19 ile 20'nin hataları arasındaki ilişki olduğu gözlenmiştir. İkinci DFA sonucunda model uyumu için ölçütler, $\chi^2/df= 2.20$ ($p < 0.001$), CFI= 0.97, NNFI=0.96, RMR=0.055, RMSEA=0.059 olarak hesaplanmış ve model uyumu yeterli düzeyde bulunmuştur

Tablo 1 Araştırmaya Katılan Sınıf Öğretmeni Adaylarına Ait Kişisel Bilgilerin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	334	79
	Erkek	89	21
Öğrenim Gördüğü Üniversite	Ordu Üniversitesi	78	18,4
	Giresun Üniversitesi	126	29,8
	19 Mayıs Üniversitesi	132	31,2
	Trabzon Üniversitesi	87	20,6
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	111	26,2
	2. Sınıf	92	21,7
	3. Sınıf	124	29,3
	4. Sınıf	96	22,7
Öğrenim Gördüğü Lise	Teknik ve Meslek Lisesi	29	6,9
	Fen, Anadolu veya YDAL	280	66,2
	Öğretmen Lisesi	29	6,9
	Genel Lise	34	8,0
	Diğer	51	12,1
Kişisel Bilgisayara Sahip Olma Durumu	Evet	295	69,7
	Hayır	128	30,3
Yaşadığı Coğrafi Bölge	Karadeniz Bölgesi	252	59,6
	Akdeniz Bölgesi	41	9,7
	Ege Bölgesi	9	2,1
	İç Anadolu Bölgesi	51	12,1
	Marmara Bölgesi	22	5,2
	Doğu Anadolu	29	6,9
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	19	4,5
Toplam		423	100,0

2.3.2. Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği; Ağır vd., (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek geliştirme çalışmasında öncelikle beş öğretim elemanı ve 10 öğretmen ile uzaktan eğitim konulu yarı yapılandırılmış görüşme yapılmış ve maddeler oluşturularak pilot ölçeğin maddeleri elde edilmiştir. 43 tutum cümlesi bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak üç ayrı başlık altında değerlendirilmiştir. Balıkesir ilindeki ilköğretim

okulu öğretmenlerinden 200 kişiye uygulanan ölçeğin madde analizi ve faktör analizi yapılmış, güvenilirlik ve geçerliği hesaplama sonucunda ölçeği 14 olumlu 7 olumsuz olmak üzere 21 maddeye indirmiştir. Ölçek 21 madde ve 5'li Likert tipindedir. Ölçekte, “kesinlikle katılmıyorum, katılıyorum, kararsızım, çok katılıyorum, kesinlikle katılıyorum” seçenekleri yer almaktadır. Ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0.814 ve Bartlett sonucu anlamlı bulunmuş ayrıca Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısının ise 0.835 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin kapsam geçerliği, yapı geçerliği incelendiğinde geçerliği ve güvenilirliğinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma da kullanılan ölçekler katılımcıların çevrim içi ulaşılabilmesi için Google formlar aracılığıyla ölçekler çevrim içi ortama aktarılmıştır. Veriler toplanmaya başlanmadan önce Giresun Üniversitesi, Ordu Üniversitesi, 19 Mayıs Üniversitesi ve Trabzon Üniversitesinden gerekli izinler alınmıştır. Katılımcılara sosyal medya ve sosyal iletişim araçlarıyla ulaşılmıştır. Katılımcıların gönüllülük esasına dayalı olarak ölçekleri doldurabilecekleri konusunda bilgi verilmiş ve araştırmanın amacı detaylı anlatılmıştır. Veri toplaması sonucunda 423 sınıf öğretmeni adayının çalışmaya katıldığı gözlemlenmiş ve araştırmada tamamı kullanılmıştır.

2.5. Ölçümlerin Güvenirliği

Araştırma kapsamında kullanılan Teknoloji Pedagojik İçerik Bilgisi Ölçeğinden elde edilen puanların güvenilirliğine ilişkin Cronbach α değerleri $\alpha = 0,80$ ile $\alpha = 0,88$ arasında değer almaktadır. Bu değerlerin medyanı 0,84'tür. 46 maddelik ölçeğin tümüne ait Cronbach α katsayısı ise $\alpha = 0,95$ bulunmuştur. Alt boyutlara ilişkin elde edilen Cronbach α güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, bu katsayıların ve aynı zamanda ölçeğin tümüne ait güvenilirlik katsayısının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, genel anlamda ölçeğin güvenilirliğinin yeterli olduğuna ilişkin kanıt olarak kabul edilebilmektedir. Araştırma kapsamında kullanılan Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeğinden elde edilen toplam puanların güvenilirliğine ilişkin hesaplanan Cronbach α güvenilirlik katsayısı ise $\alpha = 0,92$ bulunmuştur. Bu değer, genel anlamda ölçeğin güvenilirliğinin yeterli olduğuna ilişkin kanıt olarak kabul edilebilmektedir.

2.6. Verilerin Analizi

Araştırmada öğretmen adaylarının aldıkları puanların cinsiyetleri, sınıf düzeyleri, kişisel bilgisayarlarının olup olmaması ve yaşadıkları coğrafi bölgeye göre anlamlılığının incelenmesi amacıyla t-testi ve varyans analizi, puanlar arasında bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi sürecinde verilerin çözümlenmesi amacıyla Pearson korelasyon testi kullanılmıştır. Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgisi Ölçeği ve Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeğinin Kolmogorov-Smirnov Testi sonuçlarına göre, tüm alt boyutlara ve toplam puanlara ilişkin istatistik değerlerinin p anlamlılık düzeyinin 0,05'ten küçük olmasından dolayı dağılımların normal dağılımdan farklılaştığı görülmektedir. Ancak normallik testlerinin normallik konusunda katı olabildiği bilinmektedir. Bu nedenle sosyal bilimlerde buradaki sonuçlar yerine betimsel istatistiklerden ortalama, medyan, standart sapma, çarpıklık ve basıklık gibi değerler üzerinden normallik yorumu da yapılabilmektedir (Deniz, 2020). Bunun üzerine çarpıklık ve basıklık değerleri ile bunların standart hatalarına bölünmeleri sonucundaki elde edilen istatistik değerleri incelenmiştir. Öte yandan çarpıklık ve basıklık değerlerine bakıldığında da bu değerlerin çoğunlukla (-2,2) aralığında olduğu görüldüğünden puanlara ilişkin dağılımların normal olduğu varsayılmıştır (Büyüköztürk, Çokluk & Köklü; 2014). Son olarak alt boyutların her birine ve toplam puanlara ilişkin histogram ve Q-Q plot grafikleri de incelenmiştir. Yapılan istatistiksel ve grafiksel incelemeler birlikte ele alındığında normal dağılımın tüm alt boyutlarda ve toplam puanlarda varsayıldığı görülmüştür. Ayrıca Merkezi Limit Teoremine göre, incelenen dağılımların örneklem büyüklüğü 30'dan fazla olduğundan dağılımın normal dağılıma yaklaşıcağı varsayılarak parametrik testlerin kullanılabilmesine karar verilmiştir (Field, 2009).

3. Bulgular

Tablo 2 incelendiğinde öğretmen adaylarının Teknoloji bilgisi alt boyut puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir ($t(421) = -4,142$; $p < 0,05$). Yani teknoloji bilgisi yeterliklerine ilişkin erkek öğretmen adaylarının puan ortalaması, kadınlara göre anlamlı olarak büyüktür.

Tablo 2. TPİB Ölçeği Puan Ortalamalarının Cinsiyete İlişkin Analiz Sonuçları

Alt Boyut	Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	t	sd	p
Teknoloji Bilgisi	Kadın	334	20,44	3,79	-4,142	421	,000
	Erkek	89	22,85	5,12			
İçerik Bilgisi	Kadın	334	42,43	5,68	-1,425	421	,155
	Erkek	89	43,42	6,30			
Pedagojik Bilgi	Kadın	334	27,32	3,81	0,037	421	,971
	Erkek	89	27,30	4,11			
Pedagojik İçerik Bilgisi	Kadın	334	15,15	2,24	-0,036	421	,971
	Erkek	89	15,16	2,50			
Teknolojik İçerik Bilgisi	Kadın	334	13,76	2,75	-1,781	421	,076
	Erkek	89	14,35	2,90			
Teknolojik Pedagojik Bilgi	Kadın	334	22,82	3,05	-0,542	421	,503
	Erkek	89	23,10	4,46			
Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgisi	Kadın	334	25,83	4,01	2,449	421	,347
	Erkek	89	26,34	4,69			
	Erkek	89	172,56	24,69			

Tablo 3 incelendiğinde öğretmen adaylarının Teknoloji bilgisi, İçerik Bilgisi ve Pedagojik İçerik Bilgisi alt boyut puan ortalamalarının öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir.

Pedagojik Bilgisi alt boyut puan ortalamaları ise öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F(3,419) = 8,086$; $p < 0,05$). Karşılaştırma sonuçlarına göre, birinci sınıf düzeyindeki öğretmen adaylarının Pedagojik Bilgisi alt boyut puan ortalamalarının ikinci sınıf düzeyindeki öğretmen adaylarına göre anlamlı olarak büyük olduğu görülmüştür. Ayrıca dördüncü sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının Pedagojik Bilgisi alt boyut puan ortalamaları da birinci, ikinci ve üçüncü sınıftaki öğretmen adaylarının Pedagojik Bilgisi alt boyut puan ortalamalarından anlamlı olarak büyüktür. Teknolojik içerik bilgisi alt boyut puan ortalamalarının ise öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür ($F(3,419) = 4,081$; $p < 0,05$). Karşılaştırma sonuçlarına göre, dördüncü sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının teknolojik içerik bilgisi alt boyut puan ortalamaları, ikinci ve üçüncü sınıftaki öğretmen adaylarının teknolojik içerik bilgisi alt boyut puan ortalamalarından anlamlı olarak büyüktür. Teknolojik pedagojik bilgi alt boyut puan ortalamalarının da öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği görülmüştür ($F(3,419) = 3,107$; $p < 0,05$). Karşılaştırma testi sonuçlarına göre, dördüncü sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik bilgi alt boyut puan ortalamaları birinci, ikinci ve üçüncü sınıftaki öğretmen adaylarının Teknolojik Pedagojik Bilgi alt boyut puan ortalamalarından anlamlı olarak büyüktür. Benzer şekilde teknolojik pedagojik içerik bilgisi alt boyut puan ortalamalarının da öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür ($F(3,419) = 3,271$; $p < 0,05$). Karşılaştırma sonuçlarına göre, birinci sınıf düzeyindeki öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik içerik bilgisi alt boyut puan ortalamalarının üçüncü sınıf düzeyindeki öğretmen adaylarına göre anlamlı olarak büyük olduğu görülmüştür. Ayrıca dördüncü sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik içerik bilgisi alt boyut puan ortalamaları da üçüncü sınıftaki öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik içerik bilgisi alt boyut puan ortalamalarından anlamlı olarak büyüktür.

Tablo 3. TPİB Ölçeği Puan Ortalamalarının Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeyine İlişkin Analiz Sonuçları

Alt Boyut	Sınıf	n	\bar{X}	ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Teknoloji Bilgisi	1	111	20,66	4,23	3,419	2,031	,109	-
	2	92	20,27	3,91				
	3	124	21,13	4,52				
	4	96	21,68	3,99				
İçerik Bilgisi	1	111	42,82	5,42	3,419	1,857	,136	-
	2	92	42,08	5,99				
	3	124	42,05	6,20				
	4	96	43,72	5,53				
Pedagojik Bilgisi	1	111	27,55	3,64	3,419	8,086	,000	1. Sınıf > 2. Sınıf 4. Sınıf > Tüm sınıf düzeyleri
	2	92	26,18	3,73				
	3	124	26,83	4,39				
	4	96	28,73	3,05				
Pedagojik İçerik Bilgisi	1	111	15,22	2,50	3,419	2,465	,062	-
	2	92	14,79	2,21				
	3	124	15,00	2,40				
	4	96	15,64	1,90				
Teknolojik İçerik Bilgisi	1	111	14,00	2,48	3,419	4,081	,007	4. Sınıf > 2. Sınıf ve 3. Sınıf
	2	92	13,52	2,83				
	3	124	13,46	3,12				
	4	96	14,66	2,51				
Teknolojik Pedagojik Bilgi	1	111	22,75	3,47	3,419	3,107	,026	4. Sınıf > Tüm sınıf düzeyleri
	2	92	22,75	2,95				
	3	124	22,41	3,73				
	4	96	23,77	3,10				
Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgisi	1	111	26,19	4,09	3,419	3,271	,021	1. Sınıf > 3. Sınıf 4. Sınıf > 3. Sınıf
	2	92	25,88	4,01				
	3	124	25,09	4,38				
	4	96	26,80	3,91				
	2	92	165,48	20,49				
	3	124	166,01	22,18				
	4	96	175,04	18,48				

Tablo 4 incelendiğinde öğretmen adaylarının TPİB alt boyutları puanlarının öğretmen adaylarının kişisel bilgisayara sahip olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.. Puan ortalamaları incelendiğinde kişisel bilgisayara sahip olan bireylerin TPİB düzeylerinin kişisel bilgisayarı olmayanlara göre yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 4. TPİB Ölçeği Puan Ortalamalarının Kişisel Bilgisayara Sahip Olma Durumuna İlişkin Analiz Sonuçları

Alt Boyut	Sahip Olma	n	\bar{X}	ss	t	sd	p
Teknoloji Bilgisi	Evet	295	21,37	4,12	3,210	421	,217
	Hayır	128	19,96	4,30			
İçerik Bilgisi	Evet	295	42,92	5,80	1,466	421	,869
	Hayır	128	42,01	5,87			
Pedagojik Bilgisi	Evet	295	27,58	3,81	2,098	421	,489
	Hayır	128	26,71	3,98			
Pedagojik İçerik Bilgisi	Evet	295	15,30	2,21	1,874	421	,226
	Hayır	128	14,84	2,47			
Teknolojik İçerik Bilgisi	Evet	295	13,99	2,85	1,100	421	,995
	Hayır	128	13,67	2,67			
Teknolojik Pedagojik Bilgi	Evet	295	23,05	3,40	1,546	421	,801
	Hayır	128	22,50	3,35			
Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgisi	Evet	295	26,11	4,09	1,266	421	,256
	Hayır	128	25,55	4,31			
	Hayır	128	165,26	19,79			

Tablo 5 incelendiğinde öğretmen adaylarının teknoloji bilgisi, içerik bilgisi, pedagojik içerik bilgisi, teknolojik içerik bilgi, teknolojik pedagojik bilgi alt boyutlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının Pedagojik Bilgisi alt boyut puan ortalamalarında öğretmen adaylarının yaşadıkları coğrafi bölge türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F(4, 418) = 2,437; p < 0,05$).

Tablo 5. TPİB Puan Ortalamalarının Öğretmen Adaylarının Yaşanılan Coğrafi Bölge Türüne İlişkin Analiz Sonuçları

Alt Boyut	Bölge	n	\bar{X}	ss	sd	F	p
Teknoloji Bilgisi	Karadeniz	252	20,82	4,14	4,418	1,331	,257
	Akdeniz	41	20,97	4,09			
	İç Anadolu	51	21,78	4,06			
	Ege ve Marmara	31	21,80	4,24			
	Doğu ve Güneydoğu Anadolu	48	20,12	4,82			
İçerik Bilgisi	Karadeniz	252	42,19	5,73	4,418	1,638	,164
	Akdeniz	41	42,17	6,76			
	İç Anadolu	51	43,19	4,90			
	Ege ve Marmara	31	44,19	5,92			
	Doğu ve Güneydoğu Anadolu	48	43,85	6,14			
Pedagojik Bilgisi	Karadeniz	252	27,36	3,65	4,418	2,437	,047
	Akdeniz	41	26,09	3,94			
	İç Anadolu	51	27,27	4,69			
	Ege ve Marmara	31	28,93	3,61			
	Doğu ve Güneydoğu Anadolu	48	27,12	3,93			
Pedagojik İçerik Bilgisi	Karadeniz	252	15,19	2,05	4,418	2,295	,059
	Akdeniz	41	14,26	2,76			
	İç Anadolu	51	15,41	2,83			
	Ege ve Marmara	31	15,77	2,26			
	Doğu ve Güneydoğu Anadolu	48	15,10	2,34			
Teknolojik İçerik Bilgisi	Karadeniz Bölgesi	252	13,73	2,78	4,418	1,264	,283
	Akdeniz Bölgesi	41	13,53	2,73			
	İç Anadolu Bölgesi	51	14,21	2,92			
	Ege ve Marmara Bölgeleri	31	14,64	3,01			
	Doğu ve Güneydoğu Anadolu	48	14,20	2,62			
Teknolojik Pedagojik Bilgi	Karadeniz	252	22,90	3,33	4,418	,665	,617
	Akdeniz	41	22,60	3,05			
	İç Anadolu	51	22,49	3,60			
	Ege ve Marmara	31	23,67	4,06			
	Doğu ve Güneydoğu Anadolu	48	22,91	3,32			
Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgisi	Karadeniz	252	25,88	4,08	4,418	3,293	,011
	Akdeniz	41	25,07	4,21			
	İç Anadolu	51	25,21	4,80			
	Ege ve Marmara	31	28,19	3,68			
	Doğu ve Güneydoğu Anadolu	48	26,33	3,62			

Test sonuçlarına göre anlamlı farklılığın Akdeniz Bölgesi ile Ege ve Marmara Bölgeleri arasındaki farktan kaynaklandığı belirlenmiştir. Ortalama değerleri incelendiğinde de Akdeniz Bölgesine ait ortalamasının diğer kategoriler arasında en düşük değere sahip olduğu görülürken Ege ve Marmara Bölgeleri kategorisine ait

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgileri ve Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumlarının İncelenmesi

ortalamanın ise bu alt boyutta en yüksek değere sahip olan kategori olduğu görülmektedir. Teknolojik pedagojik içerik Bilgisi alt boyut puan ortalamalarında öğretmen adaylarının yaşadıkları coğrafi bölge türüne göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($F(4, 418) = 3,293$; $p < 0,05$). Test sonuçlarına göre anlamlı farklılığın Ege ve Marmara Bölgeleri kategorisinde yer alan bireylerin puanlarından kaynaklandığı belirlenmiştir. Ortalama değerleri incelendiğinde de bu kategoriye ait ortalamasının diğer kategoriler arasında en yüksek değere sahip olduğu görülürken Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinden gelen bireyler hariç diğer tüm bölgelerden gelen bireyler ile aralarında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Tablo 6 incelendiğinde Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği toplam puanlarının öğretmen adaylarının cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($t(421) = 0,074$; $p > 0,05$).

Tablo 6. Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği Puan Ortalamalarının Cinsiyete İlişkin Analiz Sonuçları

	Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	t	sd	p
Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum	Kadın	334	54,01	13,42	0,074	421	0,941
	Erkek	89	53,88	16,17			

Tablo 7 incelendiğinde Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği toplam puanlarının öğretmen adaylarının sınıf düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermediği belirlenmiştir ($F(3,419) = 2,451$; $p > 0,05$).

Tablo 7. Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği Puan Ortalamalarının Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeyine İlişkin Analiz Sonuçları

Alt Boyut	Sınıf	n	\bar{X}	ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum	1	111	54,18	15,40	(3, 419)	2,451	,063	-
	2	92	54,38	12,47				
	3	124	55,93	15,59				
	4	96	50,85	10,96				

Tablo 8 incelendiğinde öğretmen adaylarının Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği toplam puanlarının öğretmen adaylarının kişisel bilgisayara sahip olma durumuna göre anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir ($t(421) = 2,523$; $p < 0,05$).

Tablo 8. Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği Puan Ortalamalarının Kişisel Bilgisayara Sahip Olma Durumuna İlişkin Analiz Sonuçları

	Sahip Olma	n	\bar{X}	ss	t	sd	p
Kişisel Bilgisayara Sahip Olma	Evet	295	55,11	13,91	2,523	421	,012
	Hayır	128	51,39	13,99			
Toplam		423	53,98	14,02			

Tablo 9 incelendiğinde öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik toplam tutum puan ortalamalarının en küçük değerinin Ege ve Marmara Bölgelerinde yaşayan öğrencilere (46,61) ait olduğu ve en yüksek ortalama değerinin ise İç Anadolu Bölgesinde yaşayan (56,00) öğrencilere ait olduğu ve diğer bölgelerde yaşayan öğrencilerin bölgelere göre ortalama tutum puanlarının bu değerler arasında olduğu belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucuna göre yaşanan coğrafi bölge türüne göre öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutum puanları arasındaki bu farklılığın anlamlı olduğu görülmektedir ($F(4, 418) = 2,592$; $p < 0,05$). Karşılaştırma testi sonucuna göre; farkın Ege ve Marmara Bölgeleri ile Karadeniz Bölgesi ile Ege ve Marmara Bölgeleri ile İç

Anadolu Bölgesinden gelen öğretmen adayların uzaktan eğitime yönelik tutum puanları arasındaki farklılıktan kaynaklandığı belirlenmiştir.

Tablo 9. Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği Puan Ortalamalarının Yaşadıkları Coğrafi Bölge Türüne İlişkin Analiz Sonuçları.

	Bölge	n	\bar{X}	ss	sd	F	p
Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum	Karadeniz	252	54,53	13,55			
	Akdeniz	41	54,56	14,61			
	İç Anadolu	51	56,00	14,54	(4,418)	2,592	,036
	Ege ve Marmara	31	46,61	15,45			
	Doğu ve Güneydoğu Anadolu	48	53,22	13,55			
Toplam		423	53,98	14,02			

Tablo 10 incelendiğinde, Sınıf öğretmen adaylarının Teknoloji bilgisi alt boyut puanları ile Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği toplam puanları arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r= 0,097$; $p<0,05$) olduğu görülmüştür. Teknoloji bilgisi dışında TPİB Ölçeğinin diğer tüm alt boyutları ile Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği toplam puanları arasında çok düşük düzeyde anlamlı olmayan ilişkiler olduğu olduğu görülmüştür. Son olarak TPİB Ölçeğinin toplam puanları ile Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği toplam puanları arasında çok düşük düzeyde anlamlı olmayan bir ilişki ($r= -0,001$; $p>0,05$) olduğu olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10. Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği ile TPİB Ölçeğine İlişkin Puanlar Arasındaki Korelasyon Katsayıları

TPİB Ölçeği		Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği
Teknoloji Bilgisi	r	0,097*
	p	0,046
İçerik Bilgisi	r	-0,023
	p	0,635
Pedagojik Bilgisi	r	-0,064
	p	0,191
Pedagojik İçerik Bilgisi	r	-0,013
	p	0,786
Teknolojik İçerik Bilgisi	r	0,038
	p	0,441
Teknolojik Pedagojik Bilgi	r	0,019
	p	0,692
Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgisi	r	-0,045
	p	0,361
Toplam	r	-0,001
	p	0,985

* $p<0,05$

4. Sonuç ve Tartışma

Sınıf öğretmeni adaylarının TPİB'lerinin cinsiyetlerine göre örneklem t-testi sonucunda teknoloji bilgisi alt boyutu dışında tüm alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Teknoloji bilgisi alt boyutunda ise erkek öğretmen adayları lehine fark olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonucun alan yazına paralel olduğu görülmüştür. Alan yazına bakıldığında; Yağcı (2016) öğretmen adaylarının TPAB yeterliliklerini incelediği çalışmasında cinsiyet değişkeni bakımından teknoloji bilgisi alt boyutu dışında anlamlı bir farklılık olmadığını ifade etmiştir. Öztürk (2013) sınıf öğretmeni adaylarının TPİB'lerini belirlemeyi amaçladığı

çalışmasında katılımcıların cinsiyetleri ile TPAB arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Doğan (2019) öğretmen adaylarının TPAB düzeylerini incelediği yüksek lisans tezinde; öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre bir farklılaşma olmadığı sonucuna varmıştır. Jang ve Tsai (2012) de ilköğretim matematik ve fen öğretmenlerinin örneklemini oluşturduğu çalışmada cinsiyet değişkeni ile TPAB düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Çalışma sonucundan farklı olarak; Gedik, Sönmez ve Yeşiltaş, (2019) sınıf öğretmeni adaylarının TPİB yeterlilikleriyle cinsiyet değişkeni arasında erkek öğretmen adayları lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Genel olarak cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık olmamasına rağmen bazı araştırmalarda erkekler lehine bir farklılık olduğu görülmektedir.

Sınıf öğretmeni adaylarının sınıf düzeyine göre karşılaştırılması sonucunda “Teknoloji Bilgisi”, “İçerik Bilgisi” ve “Pedagojik İçerik Bilgisi” alt boyutlarında sınıf düzeyinin anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Pedagojik Bilgi alt boyutunda birinci sınıf öğretmen adaylarının ikinci sınıf öğretmen adaylarına göre fazla puan elde ettiği ayrıca dördüncü sınıf öğretmen adaylarının ise tüm sınıf düzeyindeki öğretmen adaylarına göre daha iyi olduğu görülmüştür. Ayrıca dördüncü sınıf öğretmen adaylarının teknolojik içerik bilgisi ikinci ve üçüncü sınıf öğretmen adaylarına göre daha iyidir. Dördüncü sınıf öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik bilgileri de tüm sınıf düzeyindeki öğretmen adaylarına göre fazladır. Bu durumun nedeni son sınıf öğretmen adaylarının aldıkları eğitim ile birlikte elde ettikleri teorik bilgi birikimi ve bu bilgi birikiminin öğretmenlik uygulamaları ile pratiğe dönüştürebilmesi olabilir. Alan yazın incelendiğinde çalışmanın sonucuna paralel olarak Gedik (2017) sınıf öğretmeni adayları ile yaptığı çalışmada sınıf düzeyi ile TPİB arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş ve dördüncü sınıf öğretmen adaylarının TPİB yeterliliğinin diğer sınıf düzeyindeki adaylara göre daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Bilgen (2014) yüksek lisans çalışmasında sınıf öğretmeni adaylarının TB boyutu dışında diğer alt boyutlarda dördüncü sınıf öğretmen adayları lehine anlamlı bir farklılık olduğunu ifade etmiştir.

Öğretmen adaylarının TPİB’leri kişisel bilgisayara sahip olma değişkeni bakımından incelendiğinde kişisel bilgisayarı olan öğretmen adaylarının TPİB’si yeterlilikleri kişisel bilgisayarı olmayan öğretmen adaylarına göre daha yüksektir. Şad, Açıkgül ve Delican (2015) eğitim fakültesi son sınıf öğrencilerinin TPAB yeterliliklerini inceledikleri çalışmada bilgisayarı olan öğrencilerin bilgisayar sahibi olmayanlara göre TPİB ortalamalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Coşkun (2016) Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının TPAB yeterliliklerini incelediği çalışmada aktif bilgisayar kullanımı ile TPİB aralarında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşmıştır. Mutluoğlu (2012) çalışmasında ilköğretim matematik öğretmenleri üzerine yaptığı çalışmada bilgisayarı olan öğretmenlerin lehine TB, AB, TPB düzeylerinde farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Sınıf öğretmeni adaylarının TPİB yeterliliklerinin yaşadığı coğrafi bölgeye göre karşılaştırılması sonucunda pedagojik bilgi alt boyutunda anlamlı bir farklılık görülmüştür. Ege ve Marmara Bölgesinden olan öğretmen adaylarının bu alt boyutta daha iyi olduğu görülmüştür. Ege ve Marmara Bölgesinden gelen bireylerin teknolojik pedagojik içerik bilgisi alt boyutunda en yüksek değere sahip olduğu ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinden gelenler dışında tüm bölgelerden gelen bireyler ile aralarında anlamlı bir farklılaşma olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonucun nedeni; Ege ve Marmara Bölgesinde metropol şehirlerin yer alması ve bu sebeple de eğitim, kurs gibi imkânlarının daha fazla olması olabilir.

Sınıf öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının cinsiyete göre farklılık göstermediği görülmektedir. Bu sonuçla öğretmen adaylarının değişkeni açısından anlamlı cinsiyetlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarında bir etkisi olmadığı ifade edilebilir. Kışla (2016) da çalışmasında cinsiyet değişkeni bakımından anlamlı bir fark bulunamadığını belirtmiştir. Ayrıca alan yazında; (Ateş & Altun, 2008; Barış, 2015; Gündüz, 2013; Halder, 2012) de cinsiyet değişkeni ile uzaktan eğitime yönelik tutum arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ülkü (2018) “İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının belirlenmesi” üzerine çalıştığı yüksek lisans tezinde öğretmenlerin cinsiyetleri ile uzaktan eğitime yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılaşma görülmediğini ifade etmiştir. Fakat çok az kadın öğretmenlerin tutumlarının erkek öğretmenlere göre daha iyi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ağır (2007) tez çalışmasında özel ve devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin cinsiyet değişkeni açısından uzaktan eğitim tutum puanlarında farklılaşma görmemiştir. Bu bağlamda uzaktan eğitim imkânları bakımından kadın ve erkeklerin aynı düzeyde olduğu söylenebilir. Tüm bunlardan farklı olarak Horzum, Albayrak & Ayvaz (2012) çalışmalarında sınıf öğretmenlerinin cinsiyet değişkeni ile uzaktan eğitime yönelik inançları arasında farklılık olduğunu ifade etmiştir.

Öğretmen adaylarının sınıf düzeyine göre uzaktan eğitime yönelik tutumları arasında da anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bunun sebebi Koronavirüs salgını döneminde uzaktan eğitim uygulamalarının her sınıf düzeyinde verilmesi ile öğrencilerin uzaktan eğitimin sınırlılıkları ve yararlarından aynı zamanda etkilenmiş olması olabilir.

Sınıf öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumları ile kişisel bilgisayara sahip olma durumuna göre karşılaştırılması sonucunda uzaktan eğitime yönelik tutumlarının anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda kişisel bilgisayarı olan öğretmen adaylarının bilgisayar kullanma, teknolojik gelişmeleri takip etme gibi değişkenler ile uzaktan eğitim sistemine daha iyi hâkim olabildiği düşünülebilir. Bu bulguya benzer olarak, Ateş ve Altun (2008) çalışmasında bilgisayar kullanma deneyimlerinin uzaktan eğitim tutumları üzerinde pozitif yönde ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Öğretmen adaylarının yaşadığı coğrafi bölge türüne göre uzaktan eğitime yönelik tutumları incelendiğinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ve tutum puanlarına göre en küçük değerin Ege ve Marmara Bölgelerinde yaşayan öğrencilerde olduğu en yüksek değerin ise İç Anadolu Bölgesinde yaşayan öğrencilere ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde Ege ve Marmara bölgesinden gelen öğretmen adaylarının TPİB puanlarının yüksek olmasına rağmen uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının düşük olduğu görülmektedir. Bu durum bu öğretmen adaylarının TPİB düzeylerinin yüksek olmasından dolayı, uzaktan eğitim süresince karşılaştıkları içerikleri, öğretim sürecini, öğretim elemanlarının yeterliliklerini yeterli bulmamalarından dolayı olumsuz tutum geliştirdikleri düşünülebilir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi doğrultusunda sınıf öğretmeni adaylarının TPİB'leri ve uzaktan eğitime yönelik tutumları arasındaki ilişkiye yönelik bulgular sonucunda teknoloji bilgisi alt boyutu ile uzaktan eğitime yönelik tutumlar arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r= 0,097$; $p<0,05$) görülmekle beraber TPİB Ölçeğinin toplam puanları ile Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği toplam puanları arasında çok düşük düzeyde anlamlı olmayan bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi teknoloji sayesinde hayatımıza giren uzaktan eğitim sisteminin kullanılması için teknolojik bilginin gerekli olmasından kaynaklanabilir. Bu bilgiler ışığında öneriler aşağıda belirtilmiştir. Bu çalışmada sınıf öğretmeni adaylarının teknolojik pedagojik içerik bilgileri ve uzaktan eğitime yönelik tutumlarının belirlenmesi amacıyla sınıf öğretmeni adayları ile çalışılmıştır. Gelecekte yapılacak olan araştırmaların farklı anabilim dallarında eğitim gören öğretmen adayları ile çalışılması,

- 1) Bu araştırmanın örneklemini Karadeniz Bölgesinde bulunan 19 Mayıs Üniversitesi, Ordu Üniversitesi, Giresun Üniversitesi, Trabzon Üniversitesi oluşturmaktadır. Benzer çalışmaların diğer bölgelerdeki üniversiteler üzerinde yapılması,
- 2) Bu çalışmada kadın öğretmen adaylarının teknoloji bilgi boyutunun erkeklere göre daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bu durumun nedenlerinin araştırılması,
- 3) Bu çalışmada dördüncü sınıf öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik içerik bilgisi yetkinlikleri diğer sınıf düzeylerine göre daha iyi olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer sınıf düzeylerinde teknolojik pedagojik içerik bilgisi yetkinliklerini yükseltmek için teknolojinin eğitim sistemimizde kullanımına ilişkin eğitimler verilmesi, lisans eğitimindeki dersler teknolojik pedagojik içerik bilgisi ile ilişkilendirilmesi, pedagojik içerik bilgisi bağlamında ise lisans eğitiminde birinci sınıf düzeyinden itibaren öğretmen adaylarının ilkokullarda gözlem yapmasına yönelik dersler konulması,
- 4) Bu çalışmada öğretmen adaylarının kişisel bilgisayara sahip olma ile uzaktan eğitime yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve kişisel bilgisayarı olan adayların uzaktan eğitime yönelik tutumlarının yüksek olduğu görülmüştür. Bu araştırma doğrultusunda öğretmen adaylarına lisans eğitimlerinde bilgisayar kullanımını geliştirmeye yönelik dersler verilmesi, Ayrıca uzaktan eğitim sistemi hakkında tüm sınıf düzeylerinde kullanımı, avantajı, sınırlılıkları konusunda eğitimler verilmesi,
- 5) Bu çalışmada öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumları öğretmen lisesinde yüksek görülmektedir. Bu nedenle uzaktan eğitime yönelik dersler tüm liselerde konulması böylece uzaktan eğitim ile ilgili yeterli bilgi ve beceriler geliştirilmesi,
- 6) Bu çalışmada sınıf öğretmeni adaylarının teknolojik pedagojik bilgileri ve uzaktan eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Bulguların derinlemesine incelenmesi amacıyla nicel araştırma yöntemlerinin yanında nitel araştırma yöntemleri de kullanılması önerilmektedir

Kaynaklar

- Ağır, F. (2007). *Özel okullarda ve devlet okullarında çalışan ilköğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitime karşı tutumlarının belirlenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi.
- Ağır, F., Gür, H., & Okçu, A. (2007). Uzaktan eğitime karşı tutum ölçeği geliştirmesine yönelik geçerlik ve güvenirlik çalışması. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 3(2), 125-139.
- Akyıldız, S., & Altun, T. (2018). Sınıf öğretmeni adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgilerinin (TPAB) bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 318-333. doi:10.24315/trkefd.322749
- Ateş, A., & Altun, E. (2008). Bilgisayar öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 28(3), 125-145.
- Barış, M. F. (2015). Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi: Namık Kemal Üniversitesi örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 5(2), 36-46. doi:https://doi.org/10.19126/suje.38758
- Başar, M., Arslan, S., Günsel, E., & Akpınar, M. (2019). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 3(2), 14-22.
- Bilgen, S. (2014). *Sınıf öğretmeni adaylarının matematik öğretimine ilişkin teknolojik pedagojik alan bilgileri ile teknopedagojik eğitim yeterlilikleri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi. doi: 10.14527/9789944919289
- Büyükoztürk, Ş., Çokluk, Ö. & Köklü, N. (2014). *Sosyal bilimler için istatistik*. (15. baskı). Ankara: Pegem.
- Çil, E., & Çakmak, G. (2014). Öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik içerik bilgisi yeterliliklerinin bazı değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Educational Studies (TURK-JES)*, 1(1), 140-170.
- Coşkun, M. K. (2016). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisi yeterliliklerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Üniversitesi.
- Demircan, N. (2021). *Okulöncesi öğretmenlerinin teknolojik pedagojik içerik bilgisi ile bilgi iletişim teknolojisi kullanımı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Deniz, K. Z. (2020). Herkes için istatistikolay. Ankara: Nobel.
- Doğan, F. (2019). *Öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisi (TPAB) düzeyleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. Sage
- Gedik, O. (2017). *Sınıf eğitimi öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik içerik bilgileri ve bilgisayar destekli eğitime ilişkin tutumlarının incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Gedik, O. Sönmez, Ö. F., & Yeşiltaş, E. (2019). Sınıf eğitimi öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik içerik bilgi yeterliliklerinin incelenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 187-198.
- Gündüz, A. Y. (2013). *Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Halder, U. K. (2012). A Study on Distance Learners' Attitude towards Distance Education. *Indian Streams Research Journal*, 2(7), 1-4.
- Harris, J., Mishra, P., & Koehler, M. J. (2009). Teachers' technological pedagogical content knowledge and learning activity types: Curriculum-based technology integration reframed. *Journal of research on technology in education*, 41(3), 393-416.
- Heinich, R., Molenda, M., Russell, J. D., & Smaldino, S. E. (2002). *Instructional media and technologies for learning 7th ed.* Columbus: Merrill/Prentice Hall
- Horzum, M. B., Albayrak, E., & Ayvaz, A. (2012). Sınıf öğretmenlerinin hizmet içi eğitimde uzaktan eğitime yönelik inançları. *Ege Eğitim Dergisi*, 13(1), 55-72.
- Jang, S. J., & Tsai, M. F. (2012). Exploring the TPACK of Taiwanese elementary mathematics and science teachers with respect to use of interactive whiteboards. *Computers & Education*, 59(2), 327- 338.
- Kaya, S., & Dağ, F. (2013). Sınıf öğretmenlerine yönelik teknolojik pedagojik içerik bilgisi ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(1), 291-306.
- Kışla, T. (2016). Uzaktan eğitime yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(1), 258-271. doi:https://doi.org/10.12984/eed.01675

- Koehler, M. J., & Mishra, P. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054.
- Kurnaz, A., Kaynar, H., Barışık, C. Ş., & Doğrukök, B. (2020). Öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 293-322.
- Liu, Y., & Szabo, Z. (2009). Teachers' attitudes toward technology integration in schools: A four-year study. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 15(1), 5-23.
- Moore, J. L., Dickson-Deane, C., & Galyen, K. (2010). e-Learning, online learning, and distance learning environments: Are they the same? *The Internet and higher education*, 14(2), 129-135.
- Mutluoğlu, A. (2012). *İlköğretim matematik öğretmenlerinin öğretim stili tercihlerine göre teknolojik pedagojik alan bilgilerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi
- Niess, M. (2005). Preparing teachers to teach science and mathematics with technology: Developing a technology pedagogical content knowledge. *Teaching and teacher education*, 21(5), 509-523.
- Öztürk, E. (2013). Sınıf öğretmeni adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgilerinin bazı değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 223-228.
- Öztürk, E., & Horzum, M. B. (2011). Teknolojik pedagojik içerik bilgisi ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 255-278.
- Schmidt, D. A., Baran, E., Thompson, A. D., Mishra, P., Koehler, M. J., & Shin, T. S. (2009). Technological pedagogical content knowledge (TPACK) the development and validation of an assessment instrument for preservice teachers. *Journal of research on Technology in Education*, 42(2), 123-149.
- Shin, T., Koehler, M., Mishra, P., Schmidt, D., Baran, E., & Thompson, A. (2009). Changing technological pedagogical content knowledge (TPACK) through course experiences. *Society for Information Technology & Teacher Education International Conference* (ss. 4152-4159). Chesapeake, USA: Association for the Advancement of Computing in Education (AACE).
- Shulman, L. (1986). Those who understand: Knowledge growth in teaching. *Educational researcher*, 15(2), 4-14.
- Shulman, L. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard educational review*, 57(1), 1-23. doi:https://doi.org/10.17763/haer.57.1.j463w79r56455411
- Topaloğlu, S. (2008). *Bilgi teknolojisi sınıflarının kullanımına yönelik öğretmen tutumları : Adapazarı örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi
- Uşun, S. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ülkü, S. (2018). *İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Yağcı, M. (2016). Pedagojik formasyon eğitimi öğretmen adaylarının teknopedagojik eğitim yeterliliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1327-1342.
- Yenilmez, K., Balbağ, M. Z., & Turgut, M. (2017). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 91-107. doi:10.17556/erziefd.305902
- Yıldırım, S. (2007). Current utilization of ICT in Turkish basic education schools: A review of teacher's ICT use and barriers to integration. *International Journal of Instructional Media*, 34(2), 171-186.
- Yılmaz, H., & Düğenci, M. (2010). Hizmet içi eğitime farklı bir yaklaşım: e-hizmet içi eğitim. *XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, (s. 67-74).

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu Etik Kurulu'nun tarih 06.01.2021 sayı 50288587-050.01.04-E.898 ve karar 06/16 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**KENDİ KENDİNE ÖĞRENME ÖZ DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİNİN
UYARLANMASI VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KENDİ KENDİNE
ÖĞRENME ALGILARI***

*Adaptation of the Self-Directed Learning Self-Assessment Scale and The Self-Directed Learning
Perceptions of University Students*

Mehmet Ali AYKUL¹ ve Ceyhun OZAN²

¹Uzman, Millî Eğitim Bakanlığı, Kars, maykul36@gmail.com, orcid.org/0000-0002-5842-9948

²Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Erzurum, ozanceyhun@atauni.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1415-7258

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
03.03.2023
Kabul/Accepted:
22.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1259917

Anahtar Kelimeler

Kendi Kendine Öğrenme,
Üniversite Öğrencileri,
Ölçek Uyarlama

Keywords

Self-directed learning,
University students, Scale
adaptation

ÖZ

Bu çalışmada, Williamson (2007) tarafından geliştirilen 'Kendi Kendine Öğrenme Öz Değerlendirme Ölçeği'ni Türk kültürüne uyarlanıp üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının çeşitli değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemi, Atatürk Üniversitesi bünyesinde farklı bölümlerde öğrenim gören 441 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre tek boyutlu bir yapı ortaya çıkmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları da tek faktörlü yapıyı doğrulamıştır. Araştırma sonucunda, üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algıları cinsiyet, yaş, bölüm ve sınıf değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği fakat öğretim kademesi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının yüksek olduğu elde edilmiştir. Ölçekten alınan puan ortalamalarına bakıldığı zaman üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre yirmi iki yaş ve üzeri öğrencilerin yirmi iki yaş altı öğrencilere göre Türkçe ve Sosyal bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin İlahiyat, Fen ve Matematik, Temel Eğitim ve Eğitim Bilimleri öğrenim gören öğrencilere göre birinci sınıfta öğrenim görenlerin ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfta öğrenim görenlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca lisansüstü eğitim alan öğrencilerin lisans eğitimi alan öğrencilere göre kendi kendine öğrenme algılarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

In this study, it was aimed to adapt the 'Self-Directed Learning Self-Assessment Scale' developed by Williamson (2007) to Turkish culture and to determine whether the self-directed learning perceptions of university students differ significantly according to various variables. The sample of the research consists of 441 university students studying in different departments of Atatürk University. According to the results of the exploratory factor analysis, a one-factor structure emerged. The results of confirmatory factor analysis also confirmed the single-factor structure. As a result of the research, it was revealed that university students' self-learning perceptions did not show a significant difference according to gender, age, department and class variables, but showed a significant difference according to the variable of education level. It has been obtained that university students have high self-directed learning perceptions. When the means obtained from the scale are examined, the self-directed learning perceptions of university students are compared to female students compared to male students, students aged twenty-two and over compared to students under the age of twenty-two, students studying in Turkish and Social departments compared to students studying Theology, Science and Mathematics, Basic Education and Educational Sciences. According to the results, it was determined that the first-year students were higher than the second, third and fourth-year students. In addition, it was concluded that the self-directed learning perceptions of the students who received graduate education were significantly higher than those who received undergraduate education.

Atıf/Citation: Aykul, M. A. ve Ozan, C. (2023). Kendi Kendine Öğrenme Öz Değerlendirme Ölçeğinin Uyarlanması ve Üniversite Öğrencilerinin Kendi Kendine Öğrenme Algıları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 685-700.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ceyhun OZAN, ozanceyhun@atauni.edu.tr

* Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

Öğrenme, doğumdan başlayarak ölüm anına kadar hayatın her sürecinde bilgi birikimi şeklinde devam eden bir süreçtir. Çağımızda bireylerin öğrenmeye ayırdığı zaman sadece okulda verilen eğitimle sınırlı kaldığında ilerleyen bilgi artışının uzağında kalınacağı aşıkârdır (Doğan, 2002). Günümüzde öğrenme sadece okullar ve yaygın eğitim kurumlarıyla sağlanamayıp bireylerin gereksinimleri tekrardan sorgulanarak ele alınmış ve toplumda bilgiye erişebilen, elde ettiği bilgiyi kendi kendine yapılandırabilen, buna başka bilgileri ekleyebilen, bilgilerini paylaşabilen bireylere ihtiyaç duyulduğu saptanmıştır. Bir başka ifade ile günümüzde 'kendini geliştirme' ve 'yaşam boyu öğrenme' yeterliğine erişen bireyler bu yeniliğe adapte olarak toplumun ihtiyaçlarını giderecek özellikleri elde edebileceklerdir (Soran vd., 2006).

Kendi kendine öğrenme, kişilerin bireysel öğrenmelerinin sorumluluklarını üstlenebildiği, öğrenme aşamalarına aktif olarak dâhil olduğu ve kendinin öğrenme düzeyini belirlediği bir süreçtir. Bireyin öğrenme sürecinin içinde olması araştırma ve sorgulama yeterliklerinin artırmasına, bireyin özgüvenli olmasına katkı sağlamaktadır. Bu aşamaların başarılı olarak yürütülmesi kendi kendine öğrenme yönteminin bilinmesi ve bireyin kendi kendine öğrenmeye ait özelliklerini saptamasıyla ilişkilidir (Salas, 2010). Öztürk ve diğerlerinin (2017) araştırmalarında, sorgulayıcı öğrenme becerileri ile kendi kendine öğrenme yeterlilikleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirlemiştir. Aşkın (2015) tarafından yapılan çalışmada yükseköğretim öğrencilerinin kendi kendine öğrenme becerileri ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasında ilişki olduğu saptanmıştır. Bu bulgulardan hareketle kendi kendine öğrenme becerilerine sahip olan öğrencilerin öğrenmede sorumluluk aldığı, herhangi bir yardım almaksızın bağımsız hareket ettikleri, meraklı, istekli, kendine güvenen öğrenciler oldukları, zamanı etkili bir şekilde yapılandırabildikleri ve öğrenmeyi örgütlemek için planlamalarını yapabilecek yeterlilikte oldukları gözlemlenmiştir (Hall, 2011).

Öğrencilerin kendi kendine öğrenme düzeylerinin farkında olmaları öğrencilerin bu alandaki gereksinimlerini karşılarken izleyecekleri yolda rehberlik etmesine olanak sağlar. Öğrencilerin kendi kendine öğrenme yeterlilik sahibi olmaları kendi kendine öğrenme kavramını daha geniş açıdan anlamlandırmalarına, bu kavramla ilgili bilgi oluşturmalarında fikir sahibi olmalarına ve bununla birlikte öğrencinin kendi öğrenme ihtiyaçları ile yöntemlerini saptamalarına yardımcı olacaktır (Kell, 2006). Guglielmino (1977) tarafından yapılan çalışmada yaratıcılık becerileri kullanması gereken alanlarında çalışan kişilerin kendi kendine öğrenmeye hazırbulunuşluklarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Daha üst düzey eğitim derecesine sahip olan bireylerin kendi kendine öğrenmeye hazırbulunuşluk puanlarının da eğitim derecesi daha düşük olanlardan iyi sonuçlar olduğuna ulaşılmıştır. Fisher, King ve Tague (2001) tarafından yapılan çalışmada ise öğrencilerinin öğrenme motivasyonu, öğrenen özerkliği ve meraklılık puanlarının yüksek olduğu ve bunların tamamının bir arada bulunmasının kendi kendine öğrenmeye hazırbulunuşluğun belirleyicisi olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durum öğrencilerin bu alanda kendini yeterli görmeleri sahip oldukları yetenek, beceri, özellikler doğrultusunda eğitim hedefleri ve başarılı öğretim yaşantıları geliştirebilmelerine ayrıca kendilerini güncel tutmalarına yardımcı olacaktır. Bununla birlikte öğrenciler bireysel öğrenme düzeylerini ve ihtiyaçlarını değerlendirerek kendi kendine öğrenme düzeylerinin artırılmasına yardım etme olanağı sağlayacaklardır (Fisher vd., 2001).

Alanyazında yurt içinde geliştirilen ölçeklere bakıldığında zaman Aydede ve Kesercioğlu (2009) 'Fen ve Teknoloji Dersine Yönelik Kendi Kendine Öğrenme Becerileri Ölçeğinin Geliştirilmesi' çalışmasında ortaokulda öğrenim gören öğrencilerin kendi kendine öğrenme hazırbulunuşluk düzeylerini saptamak amacıyla ölçek geliştirmişlerdir. Yapılan çalışmalar neticesinde 25 madde ve iki alt faktörden oluşan 'Fen ve Teknoloji Dersine Yönelik Kendi Kendine Öğrenme Becerileri Ölçeği' oluşturulmuştur. Alkan ve Erdem (2013) 'Kendi Kendine Öğrenmenin Laboratuvarında Öğrenci Başarısına, Öğrenme Hazırbulunuşluğuna, Laboratuvar Becerilerine Yönelik Tutumuna ve Endişesine Etkisi' çalışmasında kimya laboratuvarında kendi kendine öğrenmenin kendi kendine öğrenme hazırbulunuşluğuna, öğrenci başarısına, laboratuvar becerilerine yönelik tutuma ve endişesine etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Gündüz ve Selvi (2016) tarafından ise 'Kendi Kendine Öğrenmeye Hazırbulunuşluk Ölçeği' geliştirilmiştir. Ölçek öğrenme sürdürme becerileri 12 madde, öğrenmeyi planlama becerileri 11 madde, öğrenmeye yönelik farkındalık becerileri 8 madde ve öğrenme ortamı becerileri 7 madde olmak üzere toplam 38 maddeden oluşmaktadır.

Alanyazında yabancı dilden uyarlanan ölçeklerin bulunduğu görülmektedir. Kocaman, Dicle, Üstün ve Çimen (2004) 'Kendi Kendine Öğrenmeye Hazıroluş Ölçeği: Geçerlilik Güvenirlik Çalışması' adlı araştırmalarında Fisher ve diğerlerinin (2001) tarafından geliştirilen ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmıştır.

Ölçeğin Türkiye’de hemşirelik alanında kendi kendine öğrenmede hazırbulunuşluğu ölçebilecek özellikte olduğu belirlenmiştir ve örneklemden elde edilen puanların yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Aynı ölçeğin Şahin ve Erden (2008) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılarak güvenilirliğinin ve geçerliğinin yüksek olduğu ve ölçeğin mevcut hâliyle kullanılmasının uygun olduğu tespit edilmiştir. Yine Fisher ve diğerleri (2001) tarafından geliştirilen “Kendi Kendine Öğrenmeye Hazırbulunuşluk Ölçeği”, Salas (2010) tarafından yapılan araştırmada da kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında, ölçeğin eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin kendi kendine öğrenmeye hazırbulunuşluklarını belirlemede yeterli olduğu, öğrencilerin kendi kendine öğrenmeye hazırbulunuşluklarının genel olarak istenilen düzeyde olduğu ancak bölümler arasında ve sınıflar arasında yapılan karşılaştırmada anlamlı bir fark görülmediği ifade edilmiştir. Ozan, Çelik Ercoskun ve Kıncal (2015) yaptığı çalışmada Lombaerts, Engels ve Braak (2009) tarafından geliştirilen ‘Öz-Düzenlemeli Öğrenme Öğretmen İnanç Ölçeği’nin Türkçeye uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçeğin dilsel eşdeğerliğinin sağlandığı ve öğretmenlerin öz düzenlemeli öğrenmeye yönelik inançlarını belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır. Yine uyarlama çalışmalarından biri olan Teo ve diğerleri (2010) tarafından öğrencilerin teknolojiyle birlikte kendi kendine öğrenme seviyelerini tespit etmek için geliştirilen “Çocuklar İçin Teknolojiyle Kendi Kendine Öğrenme Ölçeği”, Demir ve Yurduğül (2013) tarafından Türkçeye uyarlama çalışması yapılarak kullanılmıştır.

Üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme düzeylerinin belirlendiği araştırmalara bakıldığında Yenilmez ve Şan (2008) matematik öğretmen adaylarının kendi kendine öğrenmeye hazıroluş düzeylerini incelemeyi amaçladığı çalışmalarında cinsiyet, öğrenim şekli, not ortalaması, mezun olunan lise türü ve okul öncesi eğitim alıp almama durumları gibi değişkenlerle kendi kendine öğrenmeye hazırbulunuşluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemiştir. Elde edilen sonuçlarda öğrencilerin kendi kendine öğrenmeye hazırbulunuşluk düzeylerinin değişken özellikleri doğrultusunda farklılık gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Salas (2010) çalışmasında eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin kendi kendine öğrenmeye hazırbulunuşluklarının genel olarak istenilen düzeyde olduğunu ancak bölümler arasında yapılan ve sınıflar arası karşılaştırmada anlamlı bir fark görülmediği sonuçlarına ulaşmıştır. Acer (2014) Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Fen Bilgisi öğretmenliği bölümü öğrencileriyle kendi kendine öğrenme becerilerini incelemek amacıyla yaptığı çalışmasında akademik başarı, cinsiyet, mezun olunan lise türü ve kardeş sayısı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Bilgisayara sahip olan ve kitap okuyan öğrencilerin puanlarının anlamlı ölçüde yüksek olduğunu belirlemiştir. Cazan ve Schiopca (2014) tarafından yapılan araştırmada kendi kendine öğrenme, kişisel özellikler ve akademik başarı arasında nasıl bir ilişki olduğu incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre kendi kendine öğrenenlerin özenli, daha uyumlu ve dışa dönük oldukları ve en belirgin özellik olan akademik başarının kendi kendine öğrenmenin habercisi olduğu da vurgulanmıştır. Özbek, Eroğlu ve Donmuş (2017) tarafından yapılan çalışma da öğretmen adaylarının kendi kendine öğrenmelerinin yüksek olduğu, kadın öğretmen adaylarının ise kendi kendine öğrenmelerinin erkek öğretmen adaylarına kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında öğretmen adaylarının kendi kendine öğrenmelerinin sınıf değişkenine göre farklılık göstermezken okudukları bölüme göre farklılık göstermektedir. Par ve Thant (2020) üniversite öğrencilerine yaptığı çalışmada eleştirel düşünme eğilimi ve kendi kendine öğrenme hazırbulunuşluğu arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur.

Sonuç olarak kendi kendine öğrenme konusundaki çalışmalarda yurt dışında geliştirilen ölçeklerin ülkemizde çeşitli çalışmalarda uyarlaması yapılarak kullanılmıştır (Demir ve Yurduğül, 2013; Kocaman vd., 2004; Salas, 2010; Şahin ve Erden, 2008). Bu uyarlamalarla birlikte ülkemizde geliştirilen ölçekler de yer almaktadır. Öğrencilerin kendi kendine öğrenme yeterliliklerine ilişkin özellikleri saptamak için geliştirilen alana özgü ölçekler de bulunmaktadır (Acar, 2014; Alkan ve Erdem, 2013; Aydede ve Kesercioğlu, 2009). Ölçeklerin ilkökul, ortaokul öğrencilerinin fen ve teknoloji dersine yönelik kendi kendine öğrenme becerileri, öğretmen adaylarının kendi kendine öğrenme becerileri, hemşirelik bölümü öğrencilerinin kendi kendine öğrenme yeterlilikleri gibi kendi kendine öğrenmeye ilişkin ölçekler olduğu, kendi kendine öğrenmeye yönelik yapılan çalışmalara bakıldığında genellikle aynı ölçeklerin kullanıldığı ve kendi kendine öğrenme ölçeklerinin yeterli olmadığı görülmüştür. Uyarlaması yapılan ölçekler ise Guglielmino (1977), Teo ve diğerleri (2010), Field (1989) ve Fisher ve diğerlerinin (2001) araştırmasında kullandığı kendi kendine öğrenmede hazırbulunuşluk ölçeğinin yurt içi alanyazında hemşirelik alanında uyarlanarak kullanılmış olması nedeniyle daha kapsayıcı olacak şekilde üniversite öğrencileri için yeni bir ölçek uyarlama yapılması gerekliliği belirlenmiştir. Bu gerekçelerle araştırmada, Williamson (2007) tarafından geliştirilen Kendi Kendine Öğrenme Öz

Değerlendirme Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlaması yapılarak alanyazına kazandırılması amaçlanmıştır. Ayrıca sürekli değişen bilgi yığını karşısında üniversite öğrencilerinin öncelikle kendi kendine öğrenme algılarının belirlenmesi öğrencilerin gelişimlerinin sürdürülebilirliğini sağlamaları ve değişime uyumu için önemli görülmüştür. Öğrencilerin cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf, öğretim kademesi değişkenlerine göre kendi kendine öğrenme algılarının görülmesi ve bununla birlikte kendi kendine öğrenmede ne derece yeterli olduklarının belirlenmesi araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda araştırmanın amacına ulaşmak için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1) Kendi Kendine Öğrenme Öz Değerlendirme Ölçeği'nin Türk kültüründe geçerlik ve güvenilirlik değerleri nasıldır?
- 2) Üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algıları nasıldır?
- 3) Üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algıları; cinsiyet, bölüm, sınıf ve öğretim kademesi değişkenlerine göre anlamlı ölçüde farklılaşmakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Karasar (2006) tarama modellerinin geçmişte veya hâlen var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımı olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya konu olan olay ya birey ya da nesne kendi koşullarında olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme veya etkileme çabasına girilmez (Karasar, 2006). Araştırmacılar bireylerin, grupların veya fiziksel ortamların özelliklerini özetler (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2011). Bu araştırmada da Kendi Kendine Öğrenme Öz Değerlendirme Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlaması yapılarak üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının var olan durumunun belirlenmesi amaçlandığından tarama modeli tercih edilmiştir. Araştırma ilgili üniversitenin etik kurulu kararı ile alınan izinle yürütülmüştür.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, İlahiyat Fakültesi ve Sağlık Bilimleri Fakültesi lisans ve Eğitim Bilimleri Enstitüsü lisansüstü eğitim programlarında öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmada iki farklı çalışma grubu yer almıştır. Birinci çalışma grubu ölçek uyarlama çalışmalarında, ikinci çalışma grubu da öğrencilerin kendi kendine öğrenme algılarını belirlemek için kullanılmıştır.

Araştırmanın birinci çalışma grubunda kolay ulaşılabılır örnekleme yöntemi ile seçilen 353 öğrenci yer almıştır. Alanyazında ölçek geliştirme ya da uyarlama çalışmalarında örneklem büyüklüğünün madde sayısının en az beş katı, hatta on katı olması gerektiği belirtilmektedir (Bryman ve Cramer, 2001, Akt., Tavşancıl, 2002; Comrey ve Lee, 1992, Akt., Yiğit, Bütüner ve Dertlioğlu, 2008). Guilford'tan (1954) aktaran Yiğit vd. (2008) ise örneklem büyüklüğü olarak 100'ü zayıf, 200'ü orta, 300'ü iyi, 500'ü çok iyi ve 1000'i mükemmel olarak nitelendirmiş ve ölçek geliştirme çalışmalarında örneklem sayısının en az 200 olması gerektiğini belirtmiştir. Ölçekte yer alan madde sayısı da dikkate alınarak bu çalışmada 353 üniversite öğrencisinden veri toplanarak ölçek uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçek uyarlama örnekleme ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Araştırmanın ikinci çalışma grubunda ise ilk örneklem grubunda yer alan öğrencilere ek olarak Eğitim Bilimleri Enstitüsü lisansüstü eğitim programlarında öğrenim gören 90 öğrenci eklenerek ve uyarlama çalışmasında sınıf değişkeni belirtilmemiş iki öğrenci çıkarılarak 441 kişiden oluşturulmuştur. Öğrenciler kolay ulaşılabılır örnekleme yöntemi ile seçilerek araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma örnekleme ilişkin demografik bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 1. Ölçek Uyarlama Örneğine İlişkin Demografik Bilgiler

(N = 353)		n	%
Yaş	22 yaş altı	205	58.06
	22 yaş ve üzeri	148	41.94
Cinsiyet	Kadın	268	75.92
	Erkek	85	24.07
Bölüm	Okul öncesi	151	42.77
	İlköğretim matematik	9	2.54
	Psikolojik danışmanlık ve rehberlik	72	20.39
	İlahiyat	91	25.77
	Çocuk gelişimi	30	8.49
Sınıf	1	28	7.93
	2	125	35.41
	3	121	34.27
	4	77	21.81
	Belirtilmemiş	2	0.56
Toplam		353	100

Tablo 2. Araştırma Örneğine İlişkin Demografik Bilgiler

(n = 441)		n	%
Yaş	22 yaş altı	234	46.24
	22 yaş ve üzeri	237	53.73
Cinsiyet	Kadın	323	73.24
	Erkek	118	26.75
Bölüm	İlahiyat	90	20.40
	Fen ve Matematik	28	6.34
	Türkçe ve Sosyal Bilimler	19	4.30
	Temel Eğitim	193	43.76
	Eğitim Bilimleri	104	23.58
	Belirtilmemiş	7	1.58
Sınıf	1	28	6.35
	2	125	28.34
	3	121	27.43
	4	77	17.46
	Lisansüstü	90	20.41
Öğretim Kademesi	Lisans	351	79.59
	Lisansüstü	90	20.40
Toplam		441	100

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada Williamson (2007) tarafından geliştirilen “Kendi Kendine Öğrenme Öz Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin orijinali geliştirilirken iki aşamadan geçmiştir. İlk aşamada ilgili alanyazın taraması sonucunda kendi kendine öğrenme becerilerine sahip olan öğrenenlerde bulunması gereken 75 maddelik özellik belirlenmiştir. Kapsam geçerliğini sağlamak için Delphi tekniği ile sağlık alanında uzmanlaşmış 15 eğitimcinin görüşleri alınmıştır. Alınan dönütler doğrultusunda 10 madde ölçekten çıkarılmıştır. 65 maddelik ikinci aşamada uzmanların görüşleri alınarak 5 madde daha ölçekten çıkarılmış ve ölçeğin son hâli 60 maddeden oluşmuştur. Faktörlerin her biri 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerinin cevap kategorileri 1’den (asla) 5’e (her zaman) olacak şekilde tanımlanmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 60, en yüksek puan ise 300’dür.

İkinci aşamada oluşturulan ölçek, hemşirelik birinci ve son sınıfında öğrenim gören öğrencilere uygulanarak geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Yapı geçerliğini belirlemek için yapılan açımlayıcı faktör analizi

sonuçlarına göre beş faktör elde edilmiştir. Bu faktörler; “Farkındalık”, “Öğrenme Stratejileri”, “Öğrenme Etkinlikleri”, “Değerlendirme” ve “Kişilerarası Beceriler”dir. İç tutarlılığı belirlemek için ise Cronbach alfa katsayısı hesaplanmış şu değerler elde edilmiştir: Farkındalık boyutunda 0.79, Öğrenme stratejileri boyutunda 0.73, Öğrenme etkinlikleri boyutunda 0.71, Değerlendirme boyutunda 0.71 ve Kişilerarası beceriler boyutunda da 0.71’dir.

2.4. Verilerin Analizi

Kendine Öğrenme Öz Değerlendirme Ölçeği’nin Türk kültürüne uyarlama çalışması için öncelikle elektronik posta yoluyla ölçeği alanyazına kazandıran Swapna Williamson’dan yazılı izin alınmıştır. Yazardan alınan iznin ardından ölçeği Türk kültürüne uyarlamak amacıyla dilsel eşdeğerlik, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Dilsel eşdeğerlik çalışmalarında kültürler arası farklılıkları en az seviyeye indirmek için çeviri tekrar çeviri yöntemi kullanılmıştır. Ölçeğin orijinal formunun Türk kültüründeki yapısını belirlemek ve doğrulamak amacıyla açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Ölçekte yer alan her bir maddenin, kendi kendine öğrenme becerileri açısından öğrencileri ayırmada ne derece yeterli olduklarının saptamak amacıyla madde toplam korelasyonları ve madde ayırt ediciliği için t testi yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığının belirlenmesi amacıyla da Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır.

Ölçeğin uyarlama çalışmasından sonra Ölçeğin toplam puanı üzerinden her bir bağımsız değişken için normallik varsayımları sınanmış böylelikle analizlerde hangi testlerin kullanılacağı belirlenmiştir. Çarpıklık-basıklık katsayıları ve merkezi eğilim ölçüleri hesaplanarak verilerin normal dağılım gösterip göstermediği belirlenmiştir. Normallik varsayımına ilişkin verilere bakıldığında her bir bağımsız değişkenin grupları için dağılımın ortalama ve ortanca değerleri birbirine yakın olduğu belirlenmiştir. Bu değerler birbirine hangi düzeyde yakınsa dağılım o düzeyde normal dağılım özellikleri gösteriyor demektir (Can, 2013). Çarpıklık ve basıklık katsayılarının -2 ve +2 aralığında olması normal dağılımın bir ölçütü olarak değerlendirilmektedir. Buna göre öğretim kademesi değişkeni için dağılımın normallik varsayımını karşılamadığı, diğer değişkenler için normallik varsayımını karşıladığı sonucuna ulaşılmıştır (Pallant, 2016).

Normal dağılıma ilişkin varsayımların incelenmesinden ardından verilerin analizinde ilk önce öğrencilerin kendi kendine öğrenme algı düzeylerine ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Ortalamaların yorumlanmasında 60-140 puan arası kendi kendine öğrenme düzeyi algısının düşük, 141-220 puan arası kendi kendine öğrenme düzeyi algısının orta düzeyde, 221-300 puan arası ise kendi kendine öğrenme düzeyi algısının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarına ilişkin yaş ve cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını saptamak için verilerin analizinde frekans dağılımı, aritmetik ortalama, standart sapma, t testiyle yapılmıştır. Bölüm ve sınıf için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yardımıyla gerçekleştirilmiştir. İki gruptan oluşan öğretim kademesi değişkenleri için Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Mann-Whitney U testi iki ilişkisiz örneklemden elde edilen puanların birbirlerinden anlamlı bir şekilde farklılaşma gösterip göstermediğini sınamak için kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2010, s. 155). Verilerin analizinde 0.05 önem düzeyi olarak kabul edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Ölçek Uyarlamaya Yönelik Bulgular

3.1.1. Dilsel eşdeğerlik

Kültürler arası farklılıkları en az seviyeye indirmek için çeviri tekrar çeviri yöntemi kullanılmıştır. Çeviri tekrar çeviri yapılırken ölçek maddeleri beş farklı İngilizce öğretmeni tarafından ölçek maddeleri birbirinden bağımsız olarak Türkçeye çevrilmiştir. Çeviri yapan öğretmenlerin seçiminde İngilizce öğretmenliği programlarından mezun olmaları ve en az beş yıllık mesleki tecrübeye sahip olmaları ölçütleri kullanılmıştır. Ölçek formları İngilizce öğretmenlerine araştırmacı tarafından görüşme yolu ile verilmiş, çevirisi yapılan ölçekler yine görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Ölçek maddelerinin Türkçe karşılıklarını içeren form beş ayrı Türkçe öğretmeni tarafından incelendikten sonra İngilizce öğretmenliği bölümünde görev yapmakta olan iki öğretim üyesi tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Türkçeden İngilizceye çevirisi yapılan maddelerle ölçeğin orijinal formunda bulunan maddeler karşılaştırılmıştır ve maddelerin örtüşmesi dikkate alınmıştır. Ölçek maddeleri yeniden gözden geçirilerek çeviri-tekrar çeviri tamamlanmış ve Kendi Kendine Öğrenme Öz Değerlendirme Ölçeği’nin Türkçe formu oluşturulmuştur.

3.1.2. Geçerlik ve güvenirlik

Araştırmada “Kendi Kendine Öğrenme Öz Değerlendirme Ölçeği”nin orijinal formunun Türk kültüründeki yapısını belirlemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Araştırmada madde faktör yüklerinin yeterli görülmesi için ölçüt olarak .30 alınmıştır (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010; Kline, 2000; Tabachnick ve Fidell, 2007). Açımlayıcı faktör analizinde temel bileşenler analizi tekniği kullanılmıştır ve öncelikle ölçekte yer alan bütün maddeler arasında korelasyon matrisine bakılmış önemli oranda manidar korelasyonların olup olmadığına incelenmiştir ve faktör analizinin yapılabilmesine uygunluk gösterir nitelikte anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Daha sonra örneklem uygunluğu için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik testleri gerçekleştirilmiştir. Verilerin faktör analizine uygunluğu için KMO .60'dan yüksek ve Bartlett testinin anlamlı çıkması gerekmektedir (Kaiser, 1974; Pallant, 2005). KMO değeri 1'e yaklaştıkça değişkenler arasındaki ilişkilerin net olduğu ve faktör analizinin güvenilir sonuçlar vereceği söylenebilir (Field, 2009). Bu çalışmada KMO Örneklem Uygunluk katsayısı .97, Bartlett Küresellik Testi χ^2 değeri ise 14797.788 ($p < .001$) olarak bulunmuştur. Bu değerler verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Analiz ve bulgular sonucunda toplam varyansın %48,91'ini açıklayan tek faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Ayrıca ölçekte yer alan tüm maddelerin faktör yükleri .30'un üzerinde olduğu için ve binişik faktör yükü veren herhangi bir madde olmadığı için ölçekten herhangi bir madde çıkarılmamıştır. Türkçe formun faktör yapısına ilişkin bilgiler Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Ölçek Maddeleri ve Faktör Yükleri

Madde No	Faktör Yükü	Madde No	Faktör Yükü	Madde No	Faktör Yükü	Madde No	Faktör Yükü
1	.791	16	.461	31	.728	46	.697
2	.730	17	.718	32	.757	47	.829
3	.568	18	.781	33	.726	48	.731
4	.681	19	.707	34	.761	49	.600
5	.761	20	.760	35	.780	50	.754
6	.784	21	.708	36	.767	51	.780
7	.685	22	.711	37	.702	52	.650
8	.781	23	.779	38	.752	53	.733
9	.685	24	.775	39	.735	54	.723
10	.629	25	.656	40	.736	55	.571
11	.785	26	.712	41	.691	56	.693
12	.436	27	.619	42	.710	57	.729
13	.556	28	.612	43	.695	58	.763
14	.664	29	.752	44	.770	59	.704
15	.565	30	.708	45	.382	60	.323

Açıklanan Varyans Toplam= %48,91

Araştırmada özellikle farklı kültürlerde ve örneklerde geliştirilmiş ölçme araçlarının uyarlanması kullanılan geçerlik belirleme tekniği olan doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılmıştır. DFA sonuçlarına göre modelin uyum indekslerine ilişkin değerler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Ölçeğin Uyum İyiliği İndekslerine İlişkin Değerler

Ki-kare	Sd	p	Ki-kare/Sd	RMSEA	SRMR	NFI	NNFI	CFI	GFI	AGFI
4878.54	1710	$p < .00$	2.80	0.078	0.052	0.93	0.97	0.97	0.96	0.95

Tablo 4 incelendiğinde de ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranının 2 ve 3 arasında kabul edilebilir değer aralığı olduğu ve ki-kare değerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Diğer uyum indekslerine yönelik değerlere bakıldığında hepsinin kabul edilebilir sınırlar ($Ki-kare/sd = < 5$; $RMSEA = .00 \leq RMSEA \leq .10$; $SRMR = .00 \leq SRMR \leq .10$; $NFI = .80 \leq NFI \leq .95$; $NNFI = .95 \leq NNFI \leq .97$; $CFI = .90 \leq CFI \leq .97$; $GFI = .80 \leq GFI \leq .95$; $AGFI = .80 \leq AGFI \leq .90$) içerisinde bulunduğu (Byrne ve Campbell, 1999; Hu ve Bentler, 1999) ve elde edilen bu sonuçlara göre model-veri uyumunun sağlandığı ve ölçeğin yapı geçerliğinin doğrulandığı söylenebilir. Güvenirlik bulgularında ölçeğin iç tutarlılığına yönelik Cronbach alfa katsayısı ile Guttman eş yarılar katsayısına yönelik veriler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Ölçeğin Güvenirliğine İlişkin Veriler

Faktör	Madde Sayısı	Cronbach Alfa Katsayısı	Guttman Eş Yarılar Katsayısı
Toplam	60	.98	.95

Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .98; Guttman eş yarılar katsayısı .95 olarak hesaplanmıştır. Cronbach`a (1951) göre iç tutarlılık katsayısı .7 ile .8 arasında ise kabul edilebilir, .8 ile .9 arasında ise iyi ve .9 ile 1 arasında ise mükemmel şekilde yorumlanır. Buna göre ölçeğin güvenilirlik değerlerinin mükemmel olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.1.3. Madde analizi

Ölçekte yer alan her bir maddenin, kendi kendine öğrenme becerileri açısından öğrencileri ayırmada ne derece yeterli olduklarının saptamak amacıyla olarak madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Hesaplamadan ardından toplam puana göre %27`lik üst ve %27`lik alt grupların madde puanları arasındaki farkın anlamlılığı için t-testi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 6`da gösterilmiştir.

Tablo 6. Madde Toplam Korelasyonları ve Madde Ayırt Ediciliği İçin t Testi

Madde No	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonları	t	Madde No	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonları	t
1	.776	15.413*	31	.714	13.462*
2	.712	10.714*	32	.744	14.558*
3	.557	11.773*	33	.717	13.815*
4	.669	15.953*	34	.747	22.628*
5	.743	13.870*	35	.763	14.754*
6	.768	14.493*	36	.751	18.435*
7	.670	11.271*	37	.687	16.690*
8	.766	14.883*	38	.739	14.425*
9	.668	15.778*	39	.720	17.881*
10	.615	14.680*	40	.718	17.472*
11	.772	15.636*	41	.683	13.517*
12	.427	7.575*	42	.697	15.073*
13	.549	10.383*	43	.680	15.953*
14	.654	14.911*	44	.758	13.424*
15	.556	10.560*	45	.378	14.638*
16	.447	7.155*	46	.690	9.099*
17	.702	11.600*	47	.815	15.487*
18	.762	13.385*	48	.717	15.263*
19	.694	18.724*	49	.585	13.599*
20	.749	21.213*	50	.743	11.443*
21	.700	15.535*	51	.772	14.511*
22	.701	15.967*	52	.644	17.654*
23	.768	16.066*	53	.724	14.838*
24	.757	14.418*	54	.713	18.088*
25	.643	14.696*	55	.562	18.593*
26	.699	17.558*	56	.682	15.975*
27	.606	12.098*	57	.721	15.116*
28	.597	12.539*	58	.750	15.058*
29	.735	12.539*	59	.691	10.526*
30	.696	12.624*	60	.317	6.854*

*p < .001

Elde edilen verilere göre ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .32 ile .82 arasında değerler aldığı belirlenmiştir. Toplam puanlara göre belirlenmiş %27`lik alt ve üst grupların madde puanlarındaki farklara ilişkin $t_{(sd = 58)}$ değerlerinin ise 6.854 ($p < .001$) ile 22.628 ($p < .001$) arasında sıralandığı görülmüştür. Madde-toplam korelasyonları için kabul edilebilir sınır .30 olarak ele alınmaktadır (Nunnaly ve Bernstein, 1994). T-testi sonuçları, tüm maddeler için üst %27`lik grubun madde toplam puanının, alt %27`lik grubun aynı puanından anlamlı bir şekilde ($p < .001$) yüksek olduğunu göstermiştir.

Kendi Kendine Öğrenme Öz Değerlendirme Ölçeği'nin Türkçe formunda tek faktörde toplanan 60 madde bulunmaktadır. Maddelerden hiçbiri olumsuz ifadeye sahip değildir. Ölçekten alınan toplam puan öğrencilerin kendi kendine öğrenme algı puanını vermektedir. 60-140 puan arası kendi kendine öğrenme düzeyi algısının düşük, 141-220 puan arası kendi kendine öğrenme düzeyi algısının orta düzeyde, 221-300 puan arası ise kendi kendine öğrenme düzeyi algısının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Uyarlanan ölçeğin son hâli Ek 1'de sunulmuştur.

3.2. Araştırmanın Bağımsız Değişkenlerine Yönelik Bulgular

Üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarına ilişkin ortanca, çeyrek sapma, alınabilecek en yüksek ve en düşük puan değerleri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Üniversite Öğrencilerinin Kendi Kendine Öğrenme Algılarına İlişkin Ortanca, Çeyrek Sapma, Alınabilecek En Yüksek ve En Düşük Puan Değerleri

	n	\bar{x}	SS	Min	Max
Kendi Kendine Öğrenme Algısı	441	232.67	445	61	300

Tablo 7'ye göre üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir (\bar{x} =232.67). Üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının cinsiyete göre karşılaştırılması Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Cinsiyet Değişkenine Yönelik Bulgular

Değişken	Grup	n	\bar{x}	SS	sd	t	p
Cinsiyet	Kadın	323	234.36	41.05	439	1.378	.169
	Erkek	118	228.03	46.92			

Tablo 8'de görüldüğü gibi kadın öğrencilerin kendi kendine öğrenme algıları erkek öğrencilere göre daha yüksektir ($K=234.36$; $E=228.03$). Elde edilen farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p>0.05$). Üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının yaşa göre karşılaştırılması Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Yaş Değişkenine Yönelik Bulgular

Değişken	Grup	n	\bar{x}	SS	sd	t	p
Yaş	22 yaş altı	204	230.97	39.03	439	-.775	.439
	22 yaş ve üzeri	237	234.14	45.73			

Tablo 9'da görüldüğü gibi 22 yaş ve üstü öğrencilerin kendi kendine öğrenme algıları 22 yaş altı öğrencilere göre daha yüksektir (22 yaş altı=230.97; 22 yaş ve üzeri=234.14). Ayrıca elde edilen yüksekliğin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmektedir ($p>0.05$). Öğrencilerin bölümlerine göre kendi kendine öğrenme algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını saptamak amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış olup sonuçlar Tablo 10'de gösterilmiştir.

Tablo 10. Bölüm Değişkenine Yönelik Bulgular

Grup	n	\bar{x}	SS	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p
İlahiyat	90	225.84	42.55	Gruplar Arası	10886.91	4	2721.72	1.488	.205
Fen ve Matematik	28	241.39	46.47	Gruplar İçi	784431.12	429	1828.51		
Türkçe ve Sosyal	19	272.42	33.61	Toplam	795318.03	433			
Temel Eğitim	193	232	47.76						
Eğitim Bilimleri	104	234.60	32.16						

Bölüm ayrımı yapılırken ölçekten alınan yanıtlar göz önünde bulundurularak verilerin daha kolay analiz edilmesi için fakültedeki bölüm yapılanmasına göre sınıflandırılma yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı saptanmıştır ($F_{(4-433)}=1.488$, $p>0.05$). Kendi kendine öğrenme algılarının sınıf değişkenine göre karşılaştırılması Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Sınıf Değişkenine Yönelik Bulgular

Grup	n	\bar{x}	SS	Varyansın Kaynağı	Kareler Top. sd	Kareler Ort.	F	p
1	28	242.89	29.07	Gruplar Arası	9711.76	3	3237.25	
2	125	230.45	37	Gruplar İçi	638985.74	347	1841.45	1.758
3	121	225.37	49.44	Toplam	648697.51	350		.155
4	77	235.94	44.86					

Analiz sonuçlarına göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı saptanmıştır ($F_{(3-350)}=1.490$, $p>0.05$). Öğrencilerin kendi kendine öğrenme algılarının öğretim kademesi değişkenine yönelik bulgular Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Öğretim Kademesi Değişkenine Yönelik Bulgular

Değişken	Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıralar Toplamı	U	Z	p
Öğretim Kademesi	Lisans	351	214.65	75341	13565	-2.067	.039
	Lisansüstü	90	245.78	22120			

Tablo 12'ye göre lisans ve lisansüstü kademesinde öğrenim gören öğrencilerin kendi kendine öğrenme algıları arasında lisansüstü öğrencilerin lehine anlamlı fark bulunmuştur ($Z=-2.067$, $p>0.05$). Lisansüstü öğrencilerinin lisans öğrencilerine göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algıları incelenmiştir. Çalışmada kullanılan Kendi Kendine Öğrenme Öz Değerlendirme Ölçeği Türk kültürüne uyarlamak için dilsel eşdeğerlik, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin orijinal hâlinde beş alt boyuttan oluşan 60 madde bulunmaktadır. Bu araştırmada yapılan açımlayıcı faktör analizine göre ölçeğin orijinalinde yer alan herhangi bir madde çıkarılmadan tek boyutlu bir yapı ortaya çıkmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizine göre de ölçeğin tek boyutlu yapısı doğrulanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik analizleri ölçekten elde edilen verilerin güvenilir olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak Kendi Kendine Öğrenme Öz Değerlendirme Ölçeği'nin Türk kültüründe üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının ölçülmesinde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada, üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının hem genel olarak hem de değişkenler için yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin kendi kendine öğrenme algılarına ilişkin birçok çalışma yapılmış ve bu çalışmayla benzer sonuçlar elde edilmiştir (Alkan ve Erdem, 2013; Aşkın, 2015; Eroğlu, 2019; Küçük ve Selvi 2016; Özbek vd., 2017; Salas, 2010; Sarmasoğlu, 2009; Şahin, 2015). Özbek ve diğerlerinin (2017) öğrencilerin kendi kendine öğrenmeye hazırbulunuşluklarını incelemeyi amaçlayan çalışmalarında, öğrencilerin genel olarak kendi kendine öğrenmeye ilişkin hazırbulunuşluklarının yüksek olduğu saptanmıştır. Bu ortalamaların korumak ve daha da yükseltilmesini sağlamak için öğrenme amaçları saptanırken öğrencilerin görüşlerine başvurulması, süreçte farklı öğrenme stratejilerine yer verilmesi, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini izleyip değerlendirebilmeleri kendi kendine öğrenmeye katkı sağlayacağı düşünülebilir. Araştırma sonuçlarının aksine üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının yüksek olmadığı çalışmalar da vardır. Shiong, Aris ve Tasir (2009) çalışmalarında öğrencilerin kendi kendine öğrenmeye hazırbulunuşluklarının istenilen düzeyde olmadığı görülmüştür. Başka bir araştırmadaysa Smedley (2007) öğrencilerin kendi kendine öğrenme düzeylerinin daha yetersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada öğrencilerin kendi kendine öğrenme algılarının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ancak kadın öğrencilerin kendi kendine öğrenme algı ortalamalarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Kadın öğrencilerin ortalamalarının erkek öğrencilerin ortalamalarından fazla olmasının sebebi, biyolojik farklılıktan ziyade cinsiyete dayalı kişisel, sosyal ve politik bağların etki ettiği farklılıkların kendi kendine öğrenmeye etkisi olarak değerlendirilebilir. Alanyazında cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark tespit eden birçok çalışma bulunmaktadır (Acar, 2014; Kırılmazkaya, 2018; Pekel, 2016; Şahin, 2015; Yılmazsoy ve Kahraman, 2019). Yuan ve diğerlerinin (2012) yapmış oldukları çalışmada erkek ve kız

öğrenciler arasında cinsiyete göre kendi kendine öğrenme düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Erkek ve kadın öğrencilerin lehine anlamlı farklılaşma ile sonuçlanan araştırmalar da bulunmaktadır (Aşkın, 2015; Kılıç ve Sökmen 2012; Özbek, vd., 2017). Guglielmino (1977) tarafından yapılan çalışmada cinsiyet değişkeni açısından kadın çalışanların erkek çalışanlara göre anlamlı düzeyde yüksek kendi kendine öğrenme puanlarına sahip oldukları ortaya konulmuştur.

Üniversite öğrencilerinin yaş değişkenine göre kendi kendine öğrenme algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ancak ölçekten alınan kendi kendine öğrenme algı puan ortalamalarının 22 yaş ve üzeri öğrencilerin 22 yaş altı öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Üniversite öğrencilerinin yaşları ilerledikçe kendi kendine öğrenme algı puanlarının kademeli şekilde yükselmesiyle üniversitede aldığı eğitim ve üniversite ortamında bulunan imkânların öğrencilerin kendi kendine öğrenme kapasitelerini artırdığı düşünülmektedir. Bunun yanında üniversite ders sisteminde araştırmaya yönelik derslerin olması ve öğrencilerin bireysel araştırma yapma eğilimine sürüklenmesinden dolayı kendi kendine öğrenme yönelimleri ve ilgileri artmış olabilir. Alanyazında çalışmayla paralellik gösteren Acer'in (2014) yaptığı çalışmaya göre yaş aralıkları 18-21, 22 ve üzeri yaş dağılımına sahip olan öğrencilerin kendi kendine öğrenme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Cox (2002) tarafından yapılan yaşları ve yaratıcılık özellikleri ile öz yönetimli öğrenme hazırbulunuşluk düzeyleri incelenen araştırmada öz yönetimli öğrenme ile yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu çalışma sonuçlarından farklı olarak Yılmazsoy ve Kahraman'ın (2019) çalışmalarında öğrencilerin kendi kendine öğrenme düzeylerinde yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Ölçeğin genelinde 32 yaş ve üzeri öğrencilerin öz yönetimli öğrenme becerilerinin 18-22 yaş ve 23-27 yaş aralığındaki öğrencilerin becerilerine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kaynarca'nın (2016) yaptığı çalışmada ise kendi kendine öğrenmeye hazır oluş toplam puanı bakımından yaş grupları arasında 18-20 yaş grubunun kendi kendine öğrenmeye hazır oluş toplam puanı 24 yaş ve üzerine göre istatistiksel olarak anlamlı derecede düşük olduğu belirtilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının bölümlere göre anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır. Ancak bölümlere göre ölçekten alınan puanların ortalamalarına bakıldığı zaman üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algıları ortalamalarının en yüksek puana sahip olan bölüm Türkçe ve Sosyal bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin olduğu görülmüştür. Bölümler arasında farklılık olmamasının nedeni söz konusu bölümlerde kendi kendine alanında farklılaşmayı ortaya koyacak bu alana yönelik derslerinin yer almamasından kaynaklanıyor olabileceği düşünülebilir. Türkçe ve Sosyal bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin kendi kendine öğrenme algı ortalamalarının yüksek olması ise dilsel ve sosyal becerilerini yoğun bir biçimde kullanıyor olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Alanyazında Kırılmazkaya (2018), Salas (2010) ve Özbek ve diğerlerinin (2017) araştırmalarında bölüm değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulamazken Günsel (2019) araştırmasında öğrencilerin teknoloji ile öz yönelimli öğrenmeleri arasında anlamlı farklılık olduğunu saptamıştır. Araştırmada on bir farklı bölümde öğrenim görmekte olan öğrenciler yer almaktadır. Eğitim fakültelerinde öğrenim görmekte olan İngilizce, Okul Öncesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, Fen Bilgisi ve Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri öğretmenliği bölümlerinde öğrenci olan öğretmen adaylarının teknoloji ile öz yönelimli öğrenme alanında İlköğretim Matematik öğretmenliği bölümünde öğrenci olan öğretmen adaylarına göre daha iyi oldukları belirlenmiştir. Ayrıca Zihin Engelliler ve Sosyal Bilgiler öğretmenliği bölümlerinde öğrenci olan öğretmen adaylarının Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri eğitimi ve İngilizce öğretmenliği bölümlerinde öğrenci olan öğretmen adaylarına göre daha iyi oldukları saptanmıştır.

Sınıf değişkenine göre üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır. Ancak sınıflara göre ölçekten alınan puanların ortalamalarına bakıldığı zaman öğrencilerin kendi kendine öğrenme algıları ortalamalarının 1. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin diğer sınıflarda öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının sınıf değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunmamasının nedeni kendi kendine öğrenme becerilerini yoğunlukla bireysel geliştirmesi gerektiği varsayıldığında öğrencilerin bu becerileri kendini yetiştirme sürecinde edindiği becerilerdir. Bu becerilerin kazanımı kısa süreler içerisinde farklılaşmayacağı düşünülebilir. Alanyazında da sınıf değişkenine göre üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarına ilişkin benzer sonuçlar elde edilmiştir (Karabulut, Gürçayır, Kavuran ve Yaman, 2015; Kılıç ve Kırılmazkaya, 2018; Özbek, vd., 2017; Salas, 2010; Sarmasoğlu, 2009; Şahin ve Küçükşüleymanoğlu, 2015). Kılıç ve Sökmen (2012) eğitim fakültesinde yer alan birinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinden oluşan

araştırmalarında sınıf öğretmeni adaylarının kendi kendine öğrenmeye hazırbulunuşluklarını incelemiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, sınıf düzeyi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Acar'ın (2014) çalışmasında sınıf düzeyleri ve kendi kendine öğrenme arasındaki ilişkiye bakıldığında alt boyutlarda ve toplamda anlamlı bir farklılık olmadığı ancak grup ortalamaları incelendiğinde dördüncü Sınıftakilerin en yüksek puana sahip oldukları görülmektedir. Araştırma sonuçlarından farklı olarak Williamson (2007), birinci ve dördüncü sınıf üniversite öğrencilerine yapmış olduğu çalışmada, dördüncü sınıf öğrencilerinin, kendi kendine öğrenme algı düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır. Litzinger, Wise ve Lee (2005) mühendislik öğrencilerinin kendi kendine öğrenme düzeylerini birinci sınıftan son sınıfa kadar inceledikleri çalışmalarında öğrencilerin kendi kendine öğrenme puanları ile akademik yıl arasında ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Araştırmada üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının öğretim kademesine göre lisansüstü düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilere göre anlamlı derecede yüksek bir farklılık saptanmıştır. Alanyazında üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme düzeylerinin lisans ve lisansüstü eğitim açısından karşılaştırıldığı herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitim yapma eğilimlerine göre farklılaşma düzeylerine bakılmıştır. Aşkın (2015) çalışmasında lisansüstü eğitim yapmak isteyen öğrencilerin kendi kendine öğrenme becerilerinin lisansüstü eğitim yapmak istemeyen öğrencilere kıyasla anlamlı şekilde yüksek olduğu saptanmıştır. Yılmazsoy ve Kahraman (2019) öğrencilerin lisansüstü eğitim alma isteklerine göre öğrencilerin kendi kendine öğrenme düzeylerinde ölçeğin tamamında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Karabulut ve diğerleri (2015) ise öğrencilerin lisansüstü eğitim alma isteği ile kendi kendine öğrenmeleri arasında anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Öğretim kademesine göre üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algılarının anlamlı şekilde farklılaşmasının sebebi öğrenmeye sürekli devam etme isteği, kendilerini geliştirme ve öğrenim gördüğü alanlarında daha fazla bilgi edinme ilgili olduğu varsayılabilir. Ayrıca lisansüstü eğitimin bireysel araştırmalara dayalı bir süreç olması, öğrencinin bu süreçte sorgulayıcı ve araştırmacı şekilde aktif rol olarak eğitim aldığı için kendi kendine öğrenme algısının yüksek olduğu düşünülebilir.

Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin kendi kendine öğrenme algıları yüksek bulunmuştur. Çeşitli değişkenler açısından öğrencilerin kendi kendine öğrenme algıları arasında cinsiyet, yaş, bölüm ve sınıf değişkenine göre anlamlı bir fark bulunmazken öğretim kademesine göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Ölçekten alınan puan ortalamalarına bakıldığı zaman kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre Yirmi iki yaş ve üzeri öğrencilerin kendi kendine öğrenme algıları yirmi iki yaş altı öğrencilere göre Türkçe ve Sosyal bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin İlahiyat, Fen ve Matematik, Temel Eğitim ve Eğitim Bilimleri öğrenim gören öğrencilere göre birinci sınıfta öğrenim görenlerin kendi kendine öğrenme algılarının ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfta öğrenim görenlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Gelecek araştırmalarda ise çalışmada nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada ele alınan konunun daha derinlemesine araştırılmasına imkân verebilecek nitel araştırmalar yapılabilir. Farklı üniversitelerde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin karşılaştırmalı olarak kendi kendine öğrenme algılarını inceleme çalışması yapılabilir. Araştırmanın örneklemini üniversite öğrencilerinden oluşmuştur. Farklı öğretim kademelerindeki öğrencilerin (ilkokul, ortaokul, lise) kendi kendine öğrenme algıları incelenebilir. Üniversite öğrencilerine yönelik kendi kendine öğrenme alanında seminer, konferans ve panel gibi etkinliklerin düzenlenmesi öğrencilerin kendi kendine öğrenme düzeylerini artırabilir.

Kaynaklar

- Acar, C. (2014). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının kendi kendine öğrenme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Alkan, F. ve Erden, E. (2013). Kendi kendine öğrenmenin laboratuvarında başarı, hazırbulunuşluk laboratuvar becerileri tutumu ve endişeye etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 15-26.
- Aşkın, İ. (2015). *Üniversite öğrencilerinin öz-yönetimli öğrenme becerilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aydede, M. N. ve Kesercioğlu, T. (2009). Fen ve teknoloji dersine yönelik kendi kendine öğrenme becerileri ölçeğinin geliştirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(36), 53-61.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (25. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (8. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Byrne, B. M., & Campbell, T. L. (1999). Cross-cultural comparisons and the presumption of equivalent measurement and theoretical structure: A look beneath the surface. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30 (4), 555-574.
- Can, A. (2013). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cazan, A. M., & Schiopca, B. A. (2014). Self-directed learning, personality traits and academic achievement. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 127, 640-644.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16 (3), 297-334.
- Cox, B. F. (2002). *The relationship between creativity and self-directed learning among adult community college students* (Unpublished doctoral dissertation). University of Tennessee.
- Demir, Ö. ve Yurdugül, H. (2013). Self-directed learning with technology scale for young students: A validation study. *E-international Journal of Educational Research*, 4 (3), 58-73.
- Doğan, E. (2002). Eğitimde küreselleşme. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6, 87-98.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd ed.). London: Sage Publications.
- Field, L. (1989). An investigation into the structure, validity, and reliability of Guglielmino's self-directed learning readiness scale. *Adult Education Quarterly*, 39 (3), 125-139. <https://doi.org/10.1177/0001848189039003001>
- Fisher, M., King, J., & Tague, G. (2001). Development of self-directed learning readiness scale for nursing education. *Nurse Education Today*, 21, 516-525.
- Guglielmino, L. M. (1977). *Development of the self-directed learning readiness scale* (Unpublished doctoral dissertation). Georgia University.
- Günsel, E. (2019). *Öğretmen adaylarının teknoloji ile öz yönelimli öğrenmeleriyle çevrimiçi bilgi arama stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Hair, J. F. Jr., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed.). London: Pearson Education.
- Hall, J. (2011). *Self-directed learning characteristics of first-generation, first-year college students participating in a summer bridge program*. Graduate Theses and Dissertations. <https://digitalcommons.usf.edu/etd/3140>
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6 (1), 1-55.
- Karabulut, N., Gürçayır, D., Kavuran, E. ve Yaman, Y. (2019). Hemşirelik öğrencilerinin kendi kendine öğrenmeye hazır oluş düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 3-10.
- Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39 (1), 31-36.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi* (16. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaynarca, S. (2016). *Hemşirelik öğrencilerinin kendi kendine öğrenmeye hazırlanma düzeyleri ve etkileyen faktörler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Girne Amerikan Üniversitesi, Kıbrıs.
- Kell, C. (2006). Undergraduates' learning profile development: What is Happening to the men? *Medical Teacher*, 28 (1), 16-24.
- Kılıç, D. Ve Sökmen, Y. (2012). Sınıf öğretmen adaylarının kendi kendine öğrenmeye yönelik hazırlanışluklarının incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 223- 228.
- Kırılmazkaya, G. (2018). Öğretmen adaylarının öz yönelimli öğrenmeye hazırlanışluklarının incelenmesi. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13 (11), 865-877.
- Kline, P. (2000). *An easy guide to factor analysis*. New York: Routledge.
- Kocaman, G., Dicle, A., Üstün, B. ve Çimen, S. (2004, Mayıs). *Kendi kendine öğrenmeye hazırlanış ölçeği*. I. Aktif Eğitim Kurultayı'nda sunulan bildiri, İzmir.
- Küçükler, G. F. ve Selvi, K. (2016). İlkokul öğrencilerinin kendi kendine öğrenme becerilerinin geliştirilmesine yönelik öğretici destekli bir model önerisi. *Eğitim ve Bilimi*, 41 (185), 167-198.
- Litzinger, T. A., Wise, J. C., & Lee, S. (2005). Self-directed learning readiness among engineering undergraduate students. *Journal of Engineering Education*, 94, 215-221.
- Lombaerts, K., Engels, N., & Braak J. (2009). Determinants of teachers' recognitions of self-regulated learning practices in elementary education. *The Journal of Educational Research*, 102 (3), 163-173.
- Nunnally, J., & Bernstein, I. (1994). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- Ozan, C., Çelik Ercoşkun, N. ve Kıncal, R. Y., (2015). The Turkish adaptation of Self-Regulated Learning Teacher Belief Scale. *The Anthropolologist*, 22 (2), 405-411.

<https://doi.org/10.1080/09720073.2015.11891893>

- Özbek, R., Eroğlu, M. ve Donmuş, V. (2017). Öğretmen adaylarının kendi kendine öğrenmeye ilişkin hazırbulunuşluklarının incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 7 (13), 17-35.
- Öztürk, Y., Bilge, Z. ve Bilge, S. (2017). Sorgulama becerileri ile kendi kendine öğrenme becerileri arasındaki ilişki: Temel eğitim öğretmen adaylarına yönelik bir araştırma. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 179-214.
- Pallant, J. (2005). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS for Windows version 12* (2nd ed.). London: Allen & Unwin.
- Par S., H., & Thant K., N. (2020) Critical thinking disposition and self-directed learning readiness of university students. *J. Myanmar Academi Arts Science* 18 (9), 327-335.
- Pekel, A. (2016). Examining the relation between the general self –sufficiency levels and self– directed learning readiness level of physical education teachers. *International Journal of Development Research*, 6 (8), 8952-8957.
- Salas, G. (2010). *Öğretmen adaylarının kendi kendine öğrenmeye hazırbulunuşlukları (Anadolu Üniversitesi örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Sarmasoğlu, Ş. (2009). *Hemşirelik öğrencilerinin kendi kendine öğrenme hazıroluş düzeyleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Shiong, K. B., Aris, B., & Tasir, Z. (2009). The level of self-directed learning among teacher training institute students – An early survey. *Jurnal Teknologi*, 50 (E), 101-111.
- Smedley, A. (2007) The self-directed learning readiness of first year bachelor of nursing students. *Journal of Research in Nursing*, 12 (4), 373-385.
- Soran, H., Akkoyunlu, B. ve Kavak, Y. (2006). Yaşam boyu öğrenme becerileri ve eğitimcilerin eğitimi programı: Hacettepe Üniversitesi örneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 201-210.
- Şahin, E. (2015). Meslek lisesi öğretmenlerinin özyönetimli öğrenmeye hazırbulunuşluk düzeylerinin ve öğretim stili tercihlerinin incelenmesi (Bursa ili örneği). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 297-316.
- Şahin, E. ve Erden, M. (2008). Özyönetimli Öğrenmeye Hazırbulunuşluk Ölçeği'nin (ÖYÖHÖ) geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *E-journal of New World Sciences Academy*, 4 (3), 695-706.
- Şahin, E. ve Küçüksüleymanoğlu, R. (2015) Öğretmen adaylarının öz yönelimli öğrenmeye hazırbulunuşlukları, biliş ötesi farkındalıkları ve denetim odakları arasındaki ilişkiler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 317-334.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Teo, T., Tan, S. C., Lee, C. B., Chai, C. S., Koh, J. H. L., Chen, W. L., & Cheah, H. M. (2010) The self directed learning with technology scale (SDLTS) for young students: An initial development and validation. *Computers & Education*, 55 (4), 1764-1771.
- Williamson, S. N. (2007). Development of a self-rating scale of self-directed learning. *Nurse Searcher*, 14 (2) 66-83.
- Yenilmez, K. ve Şan, İ. (2008, Eylül). *Matematik öğretmen adaylarının kendi kendine öğrenmeye hazıroluş düzeyleri*. XVII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri, Sakarya.
- Yılmazsoy, B. ve Kahraman, M. (2019). Uzaktan eğitim öğrencilerinin öz-yönetimli öğrenme becerilerinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 12 (2), 783-818.
- Yiğit, N., Bütüner S. Ö. ve Dertlioğlu K. (2008). Öğretim amaçlı örütbağ sitesi değerlendirme ölçeği geliştirme. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 2 (12), 38-51.

EK 1. KENDİ KENDİNE ÖĞRENME ÖZ DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ

Cevap Anahtarı: 5= Her Zaman 4= Sıklıkla 3= Ara Sıra 2= Nadiren 1= Asla

1	Kendi öğrenme ihtiyaçlarımı belirlerim.	5	4	3	2	1
2	Kendi öğrenmelerim için en iyi yöntemi seçebilirim.	5	4	3	2	1
3	Öğretmenleri bilgi sağlayıcı olmaktan çok öğrenmenin destekleyicileri olarak görürüm.	5	4	3	2	1
4	Farklı öğrenme kaynaklarını takip ederim.	5	4	3	2	1
5	Kendi öğrenmelerimden sorumluyum.	5	4	3	2	1
6	Eksik alanlarımı belirlemekten sorumluyum.	5	4	3	2	1
7	Kendi motivasyonumu sağlayabilirim.	5	4	3	2	1
8	Öğrenme hedeflerimi belirleyip plan yapabilirim.	5	4	3	2	1
9	Uzun çalışma periyotları sırasında mola veririm.	5	4	3	2	1
10	Öğrenme rutinimi (alışkanlıklarımı) diğer işlerimden ayrı tutarım.	5	4	3	2	1
11	Deneyimlerimi öğrendiğim yeni bilgilerle ilişkilendiririm.	5	4	3	2	1
12	Öğretim elemanı tarafından öğretilmeden kendi kendime öğrendiğimi hissedirim.	5	4	3	2	1
13	Grup tartışmalarına katılırım.	5	4	3	2	1
14	Akran yardımlaşmasını etkili bulurum.	5	4	3	2	1
15	Karmaşık öğrenmeler için 'rol oynama' yı (drama) etkili bir yöntem olarak görürüm.	5	4	3	2	1
16	Etkileşimli öğrenme derslerini sadece öğretim elemanını dinlemekten daha etkili	5	4	3	2	1
17	Simülasyon (benzetim) tekniğini öğrenmede yararlı bulurum.	5	4	3	2	1
18	Örnek olaylarla öğrenmeyi yararlı bulurum.	5	4	3	2	1
19	Öğrenmemi geliştirmeme yönelik olarak içsel güdülerim beni yönlendirir.	5	4	3	2	1
20	Sorunları üstesinden gelenecek mücadeleler olarak görürüm.	5	4	3	2	1
21	Kendi öğrenme rutinimi (alışkanlıklarımı) yaşamımda kalıcı bir öğrenme kültürü	5	4	3	2	1
22	Kavram haritalarımı etkili bir öğrenme yöntemi olarak görürüm.	5	4	3	2	1
23	Modern etkileşimli eğitim teknolojilerinin öğrenme sürecimi geliştirdiğini düşünürüm.	5	4	3	2	1
24	Kendi öğrenme stratejime karar verebilirim.	5	4	3	2	1
25	Yeni dersleri gözden geçirir ve incelerim.	5	4	3	2	1
26	Bir makale ya da kitap bölümü okurken önemli noktaları belirlerim.	5	4	3	2	1
27	Geniş çapta bir bilgiyi anlamaya çalışırken kavram haritalama/özetleme tekniğini	5	4	3	2	1
28	Bilgi teknolojilerini etkili bir şekilde kullanabilirim.	5	4	3	2	1
29	Karmaşık bir çalışma içeriğini okuduğumda yoğunlaşır ve o konuda daha dikkatli	5	4	3	2	1
30	Bütün fikir, yansıtma ve yeni öğrenmelerim için not tutar ya da özet çıkarırım.	5	4	3	2	1
31	Ders hedeflerinin ötesindeki bilgileri keşfetmekten keyif alırım.	5	4	3	2	1
32	Öğrendiğim bilgiyi uygulamayla ilişkilendirebilirim.	5	4	3	2	1
33	Öğrenme-öğretme süreçlerinde konuyla ilişkili sorular sorarım.	5	4	3	2	1
34	Herhangi bir öğrenme deneyimi, bilgi ya da fikir üzerinde eleştirel düşünebilir ve analiz	5	4	3	2	1
35	Diğer kişilerin fikirlerine açığım.	5	4	3	2	1
36	Öğrenme görevleri arasında mola vermeyi tercih ederim.	5	4	3	2	1
37	Öğretmenlerden dönüt almadan önce kendimi değerlendiririm.	5	4	3	2	1
38	Her neyi başarmış olsam olayım gelişimim için sonraki alanları belirlerim.	5	4	3	2	1
39	Öğrenme gelişimimi izleyebilirim.	5	4	3	2	1
40	Güçlü ve zayıf alanlarımı belirleyebilirim.	5	4	3	2	1
41	Çalışmalarım akranlarım tarafından değerlendirildiğinde memnun olurum.	5	4	3	2	1
42	Öğrenmek için beni hem başarılarım hem de başarısızlıklarım isteklendirir.	5	4	3	2	1
43	Öğrenmeme katkı sağladığı için eleştiriye önem veririm.	5	4	3	2	1
44	Öğrenme hedeflerime ulaşıp ulaşamadığımı izlerim.	5	4	3	2	1
45	Gelişimimi değerlendirmek için varsa öğrenci dosyamı (portfolyo) kontrol ederim.	5	4	3	2	1
46	Öğrenme etkinliklerimi gözden geçirir ve yansıtırım.	5	4	3	2	1
47	Yeni öğrenmeleri ilgi çekici bulurum.	5	4	3	2	1
48	Başkalarının başarılarından ilham alırım.	5	4	3	2	1

49	Sıklıkla karşılaştığım farklı kültürleri ve dilleri öğrenmek isterim.	5	4	3	2	1
50	Grup içerisinde kendi rolümü tanımlarım.	5	4	3	2	1
51	Başkaları ile olan etkileşimim yeni öğrenmeler için plan yapmama yardımcı olur.	5	4	3	2	1
52	Karşılaştığım bütün fırsatları değerlendiririm.	5	4	3	2	1
53	Başkaları ile fikir paylaşımına ihtiyaç duyarım.	5	4	3	2	1
54	İnsanlarla iyi ilişkiler kurarım.	5	4	3	2	1
55	Başkalarıyla iş birliği içinde çalışmayı kolay bulurum.	5	4	3	2	1
56	Sözlü iletişim kurmakta başarılıyım.	5	4	3	2	1
57	Sosyal uyumu sağlamak için disiplinler arası bağlantıları bulabilirim.	5	4	3	2	1
58	Fikirlerimi yazılı olarak etkili bir şekilde ifade edebilirim.	5	4	3	2	1
59	Görüşlerimi özgürce ifade edebilirim.	5	4	3	2	1
60	Kültürel olarak farklı bir çevrede öğrenim görmeyi zorlayıcı bulurum.	5	4	3	2	1

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun tarih 12/11/2020 sayı 13/35 ve karar ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

THE EFFECT OF INTERACTIONAL STRATEGY TRAINING ON PEER COLLABORATION AND INTERACTION PATTERNS

Etkileşimsel Strateji Eğitiminin Akran İşbirliği ve Etkileşim Kalıplarına Etkisi

Sibel TOSUN¹ ve Nuray ALAGÖZLÜ²

¹Öğr. Görevlisi, Fırat Üniversitesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Elazığ, sibeltosun@outlook.com, orcid.org/0000-0003-0656-8601

²Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi Bölümü, Ankara, nurayalagozlu@gmail.com, orcid.org/0000-0001-9868-4399

Araştırma Makalesi/Research Article

Article Information

Geliş/Received: 27.03.2023

Kabul/Accepted:
07.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1271309

Keywords

Interactional Strategies,
Patterns of interaction, Peer
interaction, Collaborative
interaction, Strategy
training

ABSTRACT

This study aims to examine the impact of interactional strategy training on dyadic interaction patterns during peer interaction. 28 undergraduate students between the ages of 18 and 22 participated in the study. The participants consisted of two groups: the experimental group, which received interactional strategy training, and the control group, which performed the same pair tasks as the experimental group but did not receive strategy training. The study employed a mixed-methods research design collecting quantitative and qualitative data through pre-, post- and delayed-post speaking tasks, self-evaluation forms, and semi-structured interviews. Transcripts of pre-, post-, and delayed-post tasks were analyzed to identify interaction patterns and enumerate the interaction strategies used by the dyads. Analysis of dyadic interaction reveals that training in interactional strategies improves the quality of peer interaction and leads to a shift from non-collaborative to collaborative interaction when performing pair tasks. Analysis of the self-evaluation forms and interviews shows that participants in the strategy group benefited greatly from the strategy training and gained a heightened awareness of their interactional behaviors. Participants also reported improvements in their fluency, interaction skills, strategy use, and affective states such as motivation, confidence, and self-esteem.

ÖZ

Bu çalışma, etkileşim stratejisi eğitiminin akran etkileşimi sırasında ikili etkileşim kalıpları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmaya 18-22 yaş arası 28 lisans öğrencisi katılmıştır. Katılımcılar etkileşimsel strateji eğitimi alan deney grubu ve deney grubu ile aynı konuşma aktivitelerini yapan ancak strateji eğitimi almayan kontrol grubu olmak üzere iki gruptan oluşmuştur. Çalışmada, ön test, son test ve geciktirilmiş son test, öz değerlendirme formları ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla nicel ve nitel verileri toplayan karma yöntemli bir araştırma tasarımı kullanılmıştır. Etkileşim kalıplarını ve ikili gruplar tarafından kullanılan etkileşim stratejilerini belirlemek için ön, son ve geciktirilmiş konuşma aktivitelerinin transkriptleri analiz edildi. İkili etkileşimin analizi, etkileşim stratejileri eğitiminin akran etkileşiminin kalitesini iyileştirdiğini ve ikili aktivitelerde işbirlikçi olmayan etkileşimden, işbirlikçi etkileşime geçişi kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır. Öz-değerlendirme formlarının ve görüşmelerin analizi, strateji grubundaki katılımcıların strateji eğitiminden büyük ölçüde yararlandığını ve etkileşimsel iletişim konusunda artan bir farkındalık kazandığını göstermektedir. Katılımcılar ayrıca akıcılıklarında, etkileşim becerilerinde, strateji kullanımlarında ve motivasyon, güven ve benlik saygısı gibi duygusal durumlarında da iyileşmeler bildirmektedirler.

Atf/Citation: Tosun, S., & Alagözlü, N., (2023). The effect of interactional strategy training on peer collaboration and interaction patterns, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 701-718.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Sibel TOSUN, sibeltosun@outlook.com

*This research is based on a PhD dissertation submitted to the Institute of Educational Sciences, Hacettepe University (Tosun, 2023).

1. Introduction

It is widely acknowledged that much of language learning takes place in the classroom in countries where speakers have little contact with native speakers, and that teacher talk dominates classroom interaction in these classes. Peer interaction stands out as a powerful tool for teachers to maximize student talking time in such contexts (Fernandez Dobao, 2014). However, learners' ability to benefit from peer interaction is strongly influenced by peer social dynamics (Sato, 2017; Sato & Ballinger, 2016) and depends on the specific patterns of interaction that emerge in that particular situation (Naughton, 2006).

Research on interaction patterns has attested that learners who engage in collaborative interactions have greater opportunities for L2 learning than those who form dominant-dominant and dominant-passive interactions (Sato & Viveros, 2016; Storch, 2002). Since the collaborative pattern reflects the use of certain interactional strategies, such as peer-repair, negative and corrective feedback, confirmation checks, requests, and the provision of information (Storch, 2002), equipping learners with these interactional strategies may facilitate the shift from non-collaborative to collaborative interaction.

The literature on interactional strategy training has put forth the effectiveness of strategy training on learner interaction (see Bejarano Levine, Olshtain, & Steiner, 1997; Benson, Fischer, Geluso, Von Joo, 2013; Dao, 2020; Fujii, & Mackey, 2016; Naughton, 2006; Sato, 2013; Xu & Kou, 2011). However, previous research mostly examined the effectiveness of strategy training by quantifying strategy use (Kim & McDonough, 2011; Sato & Lyster, 2012). Furthermore, communication strategy training views the use of strategies as an individual act of learners and fails to take into account the social constructivist nature of communication (Fang, Cassim, Hsu, & Chen, 2018). This critique calls for combining two approaches in peer interaction: a) the interactionist approach, which focuses on how dyads negotiate meaning using interactional moves such as feedback, peer repair, and requests, and b) the socioculturalist view, which is centered around how pairs collaborate and scaffold each other to resolve language-related problems (Fernandez Dobao, 2016). This study addresses these two perspectives together as they complement each other in shaping a healthy collaborative dialogue. To this end, this study aims to make a unique contribution to the existing literature by scrutinizing whether interaction strategies training impacts the level of collaboration among learners during peer interaction. The study is also methodologically rigorous in that it employs a delayed post-test to examine whether the pairs can maintain the pattern of interaction they adopted through strategy instruction

2. Review of the Literature

Peer interaction has a lot to offer in the classroom as is considered beneficial to language learning for a variety of reasons. It supports L2 development (Long, 1995; Sato, 2017); provides opportunities for L2 input, feedback, and production (Garcia Mayo & Pica, 2000); increases student talking time (Long & Porter, 1985); promotes the use of more communication strategies than teacher-student interaction (Fernández Dobao, 2012; Pica, Lincoln-Porter, Paninos, & Linnell, 1996; Toth, 2008); and fosters as much authentic interaction as possible in L2 settings (Garcia Mayo & Azkarai, 2016; Philp & Tognini, 2009).

One can tell from experience that not all peer interaction settings create learning opportunities, as the exploitation of the benefits of peer interaction is subject to certain conditions. Sato and Ballinger (2016) emphasize that the language level of learners, the degree of collaboration between interlocutors, and the quality of feedback are major mediators of student interaction efficiency. Of the three factors, the degree of collaboration is more pronounced since research has shown that the degree of collaboration and attitude toward the task are more important factors in determining learning outcomes than factors such as proficiency (see Choi & Iwashita, 2016; Sato & Viveros, 2016; Storch & Aldosari, 2013; Watanabe & Swain, 2007). Therefore, studies on interaction patterns have gained prominence, enabling a more comprehensive definition of existing patterns and the emergence of new ones.

Damon and Phelps (1989) initially proposed three types of peer interaction: tutoring, cooperating, and collaborating. Storch (2002) expanded this to four: dominant/passive, expert/novice, and collaborative patterns. Storch (2002) referred to terms "mutuality and equality" while distinguishing these patterns. Storch (2002) defined equality as the equal contribution and turn taking of both interlocutors, while defined mutuality as the degree of engagement in the task and the conversational partner's contribution.

Dyads in the “dominant-dominant” pattern are equally involved in the task but fail to reach mutual understanding through the exchange of opinions. Learners in the dominant-dominant pattern show a reluctance or inability to respond to their partners' contributions (Watanabe & Swain, 2007). This pattern is also characterized by negative attitudes and insistence on speakers' own idea (Storch, 2002; Zheng, 2012). In the "dominant-passive" pattern, one of the interlocutors assumes authority and dominates the conversation while the other remains passive. The interaction exhibits low mutuality because the passive side contributes little to the interaction, and the dominant side has little interest in sharing the floor (Storch, 2002). In the "expert-novice" pattern, the expert dominates and controls the talk without being authoritarian (Storch, 2002), tries to help the novice learner (Dao, 2017; Zheng, 2012), and helps the novice learn (Watanabe & Swain, 2007). The novice, on the other hand, accepts expert feedback and participates by confirming or repeating the expert's statements (Storch, 2002). In the collaborative pattern, both interlocutors engage and participate equally, exchange ideas, request and provide information, and make decisions together (Storch, 2002). The characteristics of collaborative talk include demonstration of shared authority (Friginal, Lee, Polat, & Roberson, 2017), critical and constructive response to the partner's opinions (Watanabe & Swain, 2007), topic extension (self-initiated and other-initiated topics), turn taking, follow-up questions, listener support and involvement, and overlaps (Galaczi, 2008).

Watanabe and Swain (2007) later extended Storch's (2002) framework by outlining an expert-passive pattern. The expert dyad acts as the skilled peer and encourages the partner to take part in the conversation. However, the less skilled interactant shows reluctance to engage in the conversation. Tan, Wigglesworth, & Storch (2010) identified another pattern called "cooperative", which was found only in computer-mediated communication. Dyads forming this pattern contributes equally to the conversation but do not engage with what the other is saying. Instead, they focus on constructing or correcting their own utterances without initiating turns. Collaborative and expert-novice orientations fall within Storch's (2002) umbrella of collaborative orientations, while the dominant-passive and dominant-dominant patterns are classified as non-collaborative. Literature has mainly emphasized the virtue of the collaborative pattern over the others since interaction between learners in collaborative and expert/novice patterns shows more knowledge transfer and learner uptake (Chen, 2018; Storch, 2002; Storch & Aldosari, 2012; Watanabe & Swain, 2007; Wigglesworth & Storch, 2009). It was also found that collaborative dyads tend to obtain higher scores on speaking tests as they possess higher conversational ability (Galaczi, 2008). Furthermore, collaborative peers have been shown to benefit from their interactions regardless of the language level of their partners (Watanabe & Swain, 2007).

The above cited benefits of collaborative interaction highlight the importance of encouraging students to work more collaboratively. Sato & Viveros (2016) note that one way to influence pair dynamics and feedback efficiency is to raise learners' awareness of both their and their partner's utterances. When this is done through interactional strategy training, it has the potential to elevate learner engagement (Fujii et al., 2016), especially in terms of cognitive, social, and emotional aspects (Dao, 2020). Studies on strategy training have shown that strategy instruction leads to greater use of strategies in interactions (Fujii et al., 2016; Naughton, 2006; Xu & Kou, 2011), improves fluency and the number of negotiation moves (Nakatani, 2005), and increases the level of engagement and quality of peer interaction (Bejarano et al., 1997; Xu & Kou, 2011).

Studies on interaction patterns are mostly limited to the analysis of learner interaction in text construction tasks, without focusing on the dynamicity of learner interaction (e.g., Storch, 2002, Storch & Aldosari, 2013). As an exception, Chen (2018) examined whether interaction patterns change over time and found a shift from non-collaboration to collaboration. Although Chen (2018) suggests that task repetition may be a factor leading to this change, it is difficult to determine what is causing this shift toward collaborative interaction without an intervention with a control group. Therefore, the present study aims to examine the dynamicity of interaction patterns, if any, as a result of interactional strategy training by conducting a pre-test, post-test, and delayed post-test with control and experimental groups. Therefore, the study addresses the following research questions:

1. Does the interactional strategy training have any impact on the patterns of interaction formed by the dyads?
2. Is there a statistically significant difference between the use of interaction strategies by participants in the experimental and control groups in the pre-, post-, and delayed post-tests?
3. How do the participants perceive the effectiveness of interactional strategy training in enhancing their collaboration?

3. Methodology

3.1. Research Design

This quasi-experimental study employed a comparison group pre-test/post-test design to explore the impact of interaction strategies training on learners' pair dynamics and collaborative behaviors. For this purpose, the participants in two intact classes were randomly designated as control and experimental groups.

3.2. Setting & Participants

Twenty-eight undergraduate students enrolled in an English preparatory program at a state university in Turkey served as the participants of the study. Since disparities in learners' proficiency levels might influence interaction patterns (Dao & McDonough, 2018; Storch & Aldosari, 2013), the participants were administered the Oxford Quick Placement Test (2004) to ensure homogeneity. After excluding three B1 participants, the remaining 28 A2 level students were assigned as experimental ($N=14$) and control ($N=14$) groups. Each group contained two males and twelve females. To account for confounding variables, both groups were drawn from classes that used identical syllabus, coursebooks, and grading system.

The participants pursued an integrated skills curriculum, in which speaking is covered only through speaking sections in their coursebook. As extracurricular activities have an effect on students' speaking skills (Coşkun, 2016; Hyland, 2004), the participants were given a background survey to collect information on the amount of time they spend for English-related activities outside the class including watching movies/TV shows, and listening to podcasts/music. The analysis of the survey revealed no differences in the amount of time spent on extracurricular English activities between groups.

3.3. Data collection Tools

A pre, post and delayed post task was used to explore the effectiveness of interactional strategy training.

Decision-making tasks were found to be ideal for data collection because they do not impose certain interaction patterns as in jigsaw and information gap tasks (Pica et al., 1993). Four tasks were initially chosen for the pilot test. The tasks "Deserted Island" and "Your Room" in Klippel (1984) were adapted, while "Burning House" and "The Lucky Ones," were designed by the researchers. All four tasks were isomorphic decision-making tasks that presented a problem and required item selection and reasoning for selection (see Appendix 1 for a sample pair-task). Two Ph.D. holders in ELT checked the content, construct, and face validity of the tasks. The tasks were then pilot tested with 12 learners. The task "Burning House" was excluded from the study because it differed from the other three tasks in terms of completion time, difficulty, and pattern consistency.

Semi-structured focus group interviews and self-evaluation forms were also created to further examine the utility of strategy instruction. The self-evaluation form, consisted of two main sections: a three-point scale that assessed the quality of interaction in peer tasks, and an open-ended section that explored the participants' strengths, weaknesses, and objectives for future tasks. Semi-structured interviews were also conducted with all members of the experimental group as they present a more comprehensive picture of the participants' beliefs and experiences coupled with self-reflection forms.

3.4. Strategy Selection

Storch's (2002) description of the characteristics for collaborative interaction played the greatest role in determining the target strategies. Storch (2002) postulates that the collaborative interaction entails turn taking in question-answer sequences, offering and receiving assistance, paraphrasing the utterances of one another, elaborating on comments, and providing positive and negative feedback. Based on this, the following interactional strategies were selected for strategy training in the present study: (1) extending conversation, (2) appealing and giving assistance, (3) giving feedback, (4) requesting and giving confirmation and clarification. They were then divided into lessons for 8 consecutive weeks as week 1) asking for opinion, 2) giving opinion, 3) asking for help, 4) giving help, 5) giving positive feedback, 6) giving negative feedback, 7) confirmation requests, 8) offering clarification and confirmation. Then the expressions to be introduced for each strategy type was determined.

3.4. Strategy Training Sheets

Intervention materials were created to raise the participants' awareness of the targeted interactional strategies at each session, promote their use, and foster collaboration through the use of the strategies (see Appendix 2 for a sample). The training sheets were designed in accordance with Howard and Major's (2004) guidelines for designing effective ELT materials. The strategy training for each week included four main steps of Strategy Based Instruction (Rubin, Chamot, Harris, & Anderson, 2007): awareness raising, presenting and modeling the strategies, practice, and evaluation. To ensure that each stage was followed, the researchers developed lesson plans that were tailored to the objectives of each session. The essential components of a lesson plan, such as allocated time, objectives, instructions and materials (Cicek & Tok, 2014) were included in each plan.

3.5. Procedure

Data were collected during regular class hours in the fall semester of 2019-2020 academic year. The research procedure was outlined in figure 1.

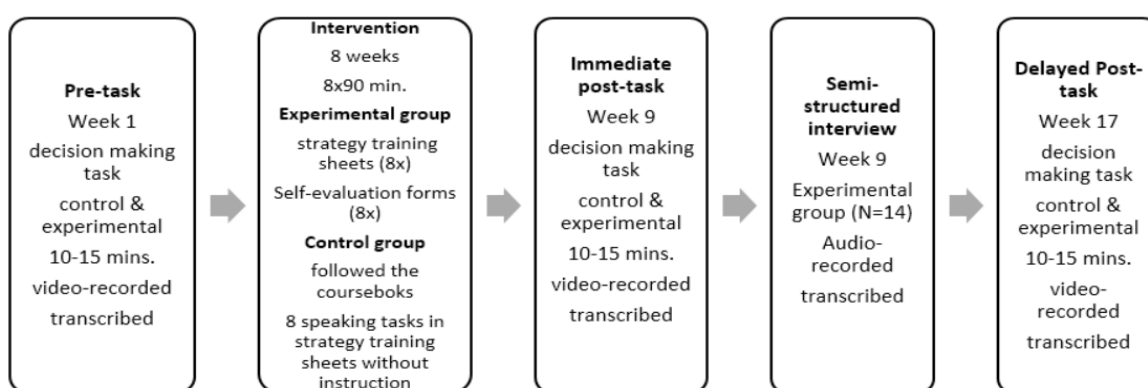

Figure 1. Summary of the research procedure

The participants were first given a speaking task parallel to the pre-task to make them familiar with the task type. The pre-task was then administered to randomly formed dyads in both the control and experimental groups. To minimize background noise from the student talk, the task was assigned to a maximum of 2 dyads at a time. To identify verbal and nonverbal cues, interpret unclear speech, and distinguish overlapping speech, the activities were videotaped (Richards, 2003). Following the completion of the pre-tasks, the treatment commenced. Over the course of eight weeks, the experimental group received eight 90-minute sessions of interactional strategy training. For instruction, the teacher researcher used training sheets and lesson plans. Following the presentation of the strategies and controlled practice, participants were given pair tasks to practice the strategies, and self-evaluation forms to assess their task performance and ability to use the strategies. The control group, on the other hand, followed regular English classes. To reduce the practice effect, they only completed the pair tasks given to treatment group after instruction, without prior strategy training. After training, both groups took the post-test, using the same procedure as the pre-test. All members of the treatment group were interviewed about their experiences with the training. During the interview, respondents were encouraged to elaborate on their responses through checking/reflecting, follow-up, structuring, and probing questions categorized in Richards (2003). Both groups were given a delayed post-task 8 weeks after training, using the same approach as the pre-test and the immediate post-test.

3.6. Data analysis

The data analysis began with the transcriptions of the pre-, post- and delayed post-tasks using conventions required for data analysis as suggested by Ellis & Barkhuizen (2005) and Richards (2003). Transcription conventions that assist the identification of interaction patterns were adopted from Richards (2003). Each line was numbered to facilitate data processing and presentation of results. The original line numbers were retained in the excerpts in the findings section.

The transcripts of 42 dyadic interactions were first examined for patterns of interaction identified by Storch (2001), Galaczi (2008), Watanabe & Swain (2007), and Tan et al. (2010). Patterns of interaction in the pre-, post-, and delayed post-tasks were determined based on 1) pattern of contribution; 2) decision-making behavior; 3) the nature of assistance; 4) discourse and linguistic features (Storch, 2002). Interactional strategies in the transcripts were enumerated and coded using ATLAS.ti. For the reliability of the analysis, a second coder identified the interaction patterns and strategies for the transcripts of eight tasks, which represented about 20% of the data. Inter-rater agreement was 100 % for the patterns of interactions and 91% for interaction strategies. The data collected via the interviews and self-evaluation forms were analyzed using inductive content analysis based on the steps defined in Creswell (2015). The responses were analyzed through open coding.

4. Findings

4.1. The Effect of Strategy Training on The Interaction Patterns

To determine whether interactional strategy training had an impact on the dyads' interaction patterns, the patterns formed by dyads in pre-task, immediate post-task, and delayed post-task were identified. The patterns formed by the dyads in the experimental group are presented in Table 2 with pseudonyms to protect participant anonymity.

Table 2. Interaction patterns formed by the dyads in the experimental group

<i>Dyads</i>	<i>Pre-task</i>	<i>Post-task</i>	<i>Delayed Post-task</i>
Betty - Chloe	Dominant / Passive	Collaborative	Collaborative
Holly - Maya	Dominant / Passive	Collaborative	Collaborative
Kai - Iris	Expert / novice	Collaborative	Collaborative
Mina- Sally	Collaborative	Collaborative	Collaborative
Fiona - Millie	Dominant / dominant	Collaborative	Collaborative
Victor- Daisy	Dominant / Passive	Expert / novice	Expert / novice
Faith - Dylan	Dominant - dominant	Blend	Collaborative

Overall, Table 2 shows an obvious transition to collaborative interaction from the pre-task to the delayed post-task. In the pre-task, the dyads had a non-collaborative orientation, and mostly demonstrated unequal participation in patterns such as dominant-passive, and showed low mutuality in patterns such as dominant-dominant. An excerpt from Betty and Chloe's pre-task interaction illustrates a typical dominant-passive interaction:

Excerpt 1. Chloe & Betty – Pre-task

- 51 Chloe: a::nd desk ... double bed ... television ... chair...
 52 Betty: chair... first of a::ll. I think... You don't need to buy a coffee table.
 53 Chloe: yes, yes
 54 Betty: just a minute (.2) I like, I love drinking coffee
 55 Chloe: yes
 56 Betty: so, we should bu::y?
 57 Chloe: but I think we don't need bu::y ... it because because we put ... we can put it
 58 table
 59 Betty: on [the table, yeah]
 60 Chloe: [another table]
 61 Betty: yes, we can... put it on the table.
 62 Chloe: yes
 63 Betty: OK the::n we can buy bedside lamp ... because if we want reading ... if we
 64 want to read a book, we can light and we can read a book.
 65 Chloe: yes, [you're right]
 66 Betty: [I will write it]

In excerpt 1, the contributions of the dyads are not balanced. While Betty initiates turns and offers ideas (lines 52, 63), Chloe's contributions consist of brief responses and confirmations of Betty's statements (lines 53, 55, 62, 65). Betty's self-directed utterances dominate the interaction (lines 54,66), and she shows no effort to include Chloe in the conversation, which shows low mutuality. After voicing her views, Betty makes the decisions without consulting Chloe (lines 63,66). Chloe, on the other hand, is largely passive and follows Betty, with the exception of line 57, where she expresses her own viewpoint. As seen in lines 59 and 61, Betty's feedback on the Chloe's error "put it table" is ignored by Chloe and does not result in repair, suggesting that the interaction between Betty and Chloe exhibits characteristics of a dominant-passive interaction.

Despite a predisposition toward non-collaboration in the pre-task, five of seven pairs worked collaboratively in the post-task. The dyads that did not adopt a collaborative pattern in the post-task also switched to patterns with greater collaboration. In addition, the interaction of a dyad exhibited characteristics of both a dominant/dominant and collaborative dyad, and thus, named as a "blended interaction" (Galaczi, 2008). An example of dramatic shift from non-collaborative to collaborative dialogue can be seen in the interaction between Victor and Daisy, who established a dominant/passive pattern in the pre-task.

Excerpt 2. Victor & Daisy - Immediate Post-task

- 135 Victor: but ... these two item.. axe and knife works the same in the same way.
136 Daisy: erm...
137 Victor: you understand me?
138 Daisy: I understand, but we choose a knife?
139 Victor: yes, we choose a knife .. so: .. again choose a different kind of knife
140 unnecessary .. would be unnecessary. What is your opinion?
141 Daisy: you could be right, but I erm ... I don't think so:: ... because an axe erm ... is is more
142 important than a knife ... because maybe .. maybe we want to cut
143 plants .. to:: ... *yakmak* (to make fire) I don't I don't remember ... this word.
144 Victor: to:: to make a fire.
145 Daisy: to make a fire ... erm .. I think erm .. an axe is more important than a knife.
146 Victor: actually ... when I look .. your opinion ... in your erm... perspective ... this could be::
147 you're right because erm .. to make a fire: a knife is not enough ... [to cut]
148 Daisy: [to cut] plants
149 Victor: ye::s and .. I.. didn't .. I didn't think in your way.
150 Daisy: erm .. so:: we: we can change.

The interaction between Victor and Daisy is characterized by a high degree of mutuality and equality with no signs of dominance. Both interlocutors exchange turns, hold the floor equally, and initiate or extend topics (lines 135, 138, 139-143, 144-146). The dyads also solicit viewpoints (line 141) and exchange information (lines 141, 145, and 146), suggesting collaboration in the decision-making process. In addition, disagreements are resolved through dialogue (lines 138-149). Their roughly 15-line discussion demonstrates how intensely the dyads engage with each other's contributions. The quality of interaction is further enhanced by the speakers' extensive use of interactional strategies. It includes comprehension checks (line 137), confirmation requests (line 138), asking for assistance (line 143), offering help (line 144), asking for opinion (line 140), giving opinion (lines 141, 145, 147), and positive feedback (lines 139, 141, 147, 149).

The interaction patterns in the delayed post-task demonstrate that participants could maintain the level of collaboration they reached in the post-task with one more collaborative dyad (Faith - Dylan), even 8 weeks after the strategy training. The analysis of the interactions shows that the conversations greatly improved in terms of the balance of their contributions, collaborative decision making, efforts to reach a mutual understanding, role reversal between listeners and speakers, and the use of strategies to resolve communication breakdowns. Millie and Fiona, who were both dominant in the pre-task, were among the dyads that adjusted their interactional behavior to a great extent, and could retain the gains made during the training.

Excerpt 3. Millie & Fiona – Pre-task

- 38 Millie: you need to it, but we study English, we don't it .. we don't need it.
39 Fiona: I think we: need it because some erm... some.. small clothes ... that we, that
40 we use:: use, maybe:: we can use it and put it [in drawers]
41 Millie: [I think], it is interesting .. way
42 Fiona: I think ((writes the Turkish meaning on the sheet)) I know.. like that.
43 Milie: *drawers şey değil mi, çizim, tablo?* (don't drawers mean drawing, painting?)
44 Fiona: I [gu]
45 Milie: [don't] Turkish
46 Fiona: OK
47 Milie: sofa, wardrobe, [television]
48 Fiona: [bookshelf]
49 Milie: erm.. maybe:: we have:: we need to have a single bed.

Excerpt 4. Millie & Fiona - Delayed post-task

- 112 Millie: yes I agree with you. ((Fiona is writing)) (2.0) another one is farmer.
 113 Fiona: a farmer ... umm...
 114 Millie: umm I think ... this job make us live healthy thanks to .. because they grow up ...
 115 vegetables ... and fruits //fruch// ... organic... so: our healths more (2.0) can you
 116 help me?
 117 Fiona: umm you mean that we will get better with healthy foods .
 118 Millie: yes
 119 Fiona: like vegetables fruits.
 120 Millie: yes ... they occur thanks to a farm ... so I think we should choose one.
 121 Fiona: I think umm... you're right ... maybe: our erm .. solid or soil?
 122 Millie: soil?
 123 Fiona: it's like (3.0) ((writes the on the sheet))
 124 Millie: yes

As can be seen in excerpt 3, the interaction between Millie and Fiona in the pre-task lacks mutuality. The misunderstanding stemming from the confusion between "drawer" and "drawing" leads to a communication breakdown, which is left unresolved (lines 42-46). The interactants interrupt each other far too frequently, yet not to provide constructive criticism or recognition (lines 45, 48). Both speakers introduce new topics without elaborating on the previous one (lines 47, 48, 49), which hampers cohesion. The dyads are preoccupied with their own contribution rather than listening and responding to their partner. In contrast, in the delayed post task, Fiona and Millie collaborate much more to make joint decisions and contribute equally by taking turns being both a listener and speaker. Salient features of a collaborative talk become more evident in the speech. Millie and Fiona acknowledge each other's opinions by providing positive feedback in the form of acknowledgement tokens (lines 112, 118, 120, 124) and extend on them (lines 119-121). Unlike the pre-task, they give opinions (lines 114, 120, 121), ask for help (lines 115-116, 121), give help (lines 117, 119), and ask for clarification (line 122) to resolve communication breakdowns.

In order to account for some confounding factors that might influence group dynamics such as time, age and improved proficiency, the control group was also given pre, post and the delayed post-task. The results are presented in Table 3.

Table 3. Interaction patterns formed by the dyads in the control group

Dyads	Pre-task	Post-task	Delayed post-task
Ann - Ollie	Dominant / Dominant	Dominant / Dominant	Dominant / Dominant
Blake - Bruce	Collaborative	Dominant / Passive	Collaborative
Macy - Shea	Dominant / Dominant	Collaborative	Dominant / Dominant
Amy - Matt	Expert / Passive	Expert / Novice	Expert / Novice
Gwen - Sarah	Expert / Novice	Collaborative	Collaborative
Mary - Bella	Dominant / Dominant	Dominant / Dominant	Expert / Novice
Sofie - Zadie	Dominant / Passive	Dominant / Passive	Expert / Passive

As seen in Table 3, the dyads interacted primarily in a non-collaborative manner in the pre-task, as in the experimental group. The dominant interactants were in the majority. Eight weeks after the pre-task, three dyads maintained the dominant/dominant and dominant/passive patterns. Two of the dyads switched from the dominant/dominant and expert/novice patterns to a collaborative interaction. In the delayed post-task, three dyads remained non-collaborative, while four dyads adopted collaborative and expert/novice patterns. None of the non-collaborative dyads (dominant/passive and dominant/dominant) were able to form a collaborative interaction in the post-task. The collaborative pairs in the delayed post-task were either already collaborative in the pre-task (Blake/Bruce) or expert/novice (Gwen/Sarah), implying that the transition to collaboration in the control group was rather slow compared to the experimental group. In addition, two dyads (Macy/Shea, Blake/Bruce) in the control group switched back and forth between collaborative and non-collaborative patterns, suggesting an unstable transition. In summary, although some dyads in the control group worked more collaboratively in the post- and the delayed post-task, it was more evident in the strategy group since all dyads were able to adjust their interaction to a more collaborative end, regardless of what their initial pattern was.

4.2. The Effect of Strategy Training on the Interactional Strategies

To further investigate the effectiveness of strategy training, quantitative analysis was conducted for interactional strategies. After confirming that the assumptions of normality and linearity were not violated, a descriptive analysis was performed. The overall use of strategies by the groups is shown in Table 4.

Table 4. Descriptive statistics for the strategy use of control and experimental groups

Tasks	Groups	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Pre-task	Experimental	7	90.57	17.24
	Control	7	77.57	34.04
Post-task	Experimental	7	179.28	52.77
	Control	7	95.28	31.49
Delayed post-task	Experimental	7	183.57	73.82
	Control	7	102.14	37.89

The experimental group employed nearly twice as many interactional strategies ($M = 179.28$, $SD = 52.77$) in the post-task, while the increase in the control group is less pronounced ($M = 95.28$, $SD = 31.49$). In the delayed post-task, which was administered eight weeks following the intervention, both the experimental ($M = 183.57$, $SD = 17.24$) and the control group ($M = 102.14$, $SD = 17.24$) employed a greater number of strategies than in the post-tasks. These suggest that both groups exhibited progress; however, the degree of increase in strategy utilization in the experimental group dyads is substantially greater.

A 2x3 mixed ANOVA was also conducted to examine whether the interactional strategy training had a significant impact on the participants' strategy use across three time intervals. The assumptions of homogeneity of variances were tested and confirmed using Levene's Test and Mauchly's Test of Sphericity.

Table 5. Within subject effects for the control and the experimental group

Source		Type III Sum of Squares	<i>df</i>	Mean Square	<i>F</i>	Sig.	Partial Eta Squared
time	Sphericity Assumed	29486.61	2	5675.88	10.54	.001	.468
time*group	Sphericity Assumed	11351.76	2	5675.88	4.05	.030	.253

Within-subject effects for the control and experimental groups are displayed in Table 5. The main impact of time on strategy use was significant $F(2,24) = 10.54$, $p = .001$, with a large effect ($\eta^2 = .46$), which indicates a significant shift in strategy use throughout the whole sample. This effect was qualified with a significant time and group (experimental/control) interaction effect, $F(2,24) = 4.05$, $p = .030$, $\eta^2 = .25$. This finding reveals that the experimental and control groups differ in strategy use in the three testing times, and that the experimental and control groups change in different ways. Figure 2 depicts the direction of the change in strategy use in both groups.

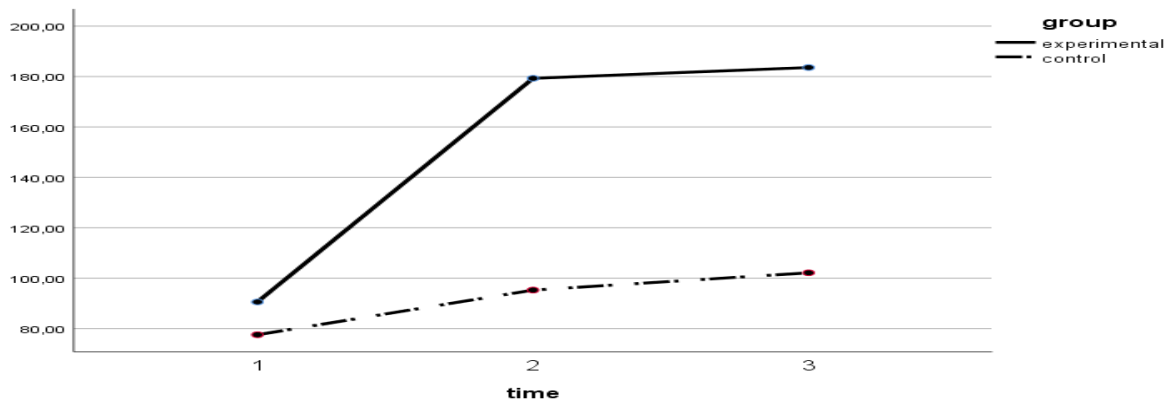

Figure 2. Strategy use by the experimental and the control group over three testing periods

Overall, there is a noticeable sustained increase in strategy use in the control and experimental groups although they are not entirely parallel. The dramatic increase in the experimental group from pre to post-test shows that the strategy group achieved substantially greater improvements in strategy use than the control group. Although not very large, an increase in the strategy use in the delayed post-task is also observed in both groups. Post-hoc pairwise comparisons were also performed to provide statistical support for the results presented by the above line chart, and to determine where the variation in strategy use over time lies.

Table 6. Pairwise comparisons of strategy use by control and the experimental group

Group	(I) time	(J) time	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig. ^b	95% Confidence Interval for Difference	
						Lower Bound	Upper Bound
experimental	1	2	-88.71	22.93	.008	-144.82	-32.601
		3	-93.00	31.42	.025	-169.90	-16.09
	2	3	-4.28	27.47	.881	-71.51	62.94
control	1	2	-17.71	5.58	.019	-31.38	-4.04
		3	-24.57	4.36	.001	-35.26	-13.88
	2	3	-6.85	8.83	.467	-28.46	14.75

Table 6 displays a significant increase in the use of strategies in the experimental group from time 1 to time 2 ($p = .008$, Cohen's $d = 2.25$) and from time 1 to time 3 ($p = .025$, $d = 1.73$). The increase from post-test to delayed post-test is not significant ($p = .881$, $d = .05$). These data suggest that participants who received strategy training made significant overall improvement in strategy use from pre-test to post-test and delayed post-test. In the control group, significant increase was found from time 1 to 2 ($p = .019$, $d = .53$) and from time 1 to 3 ($p = .001$, $d = .70$) with a moderate effect size. The effect sizes indicate much greater progress in the use of strategies in the experimental group.

Average task duration and word counts in the dyadic interactions also reflect the higher increase in cooperation and strategy use of the participants in the experimental group. As can be seen in Table 7, the dyads in the experimental group talked longer and used more vocabulary in the post-task and the delayed post-task compared to the control group. In summary, strategy training may have contributed to an increase not only in strategy use, but also in speech production and duration. Students who received strategy training employed more strategies, sustained conversation longer, and generated more vocabulary.

Table 7. Average task duration and word count by groups.

Groups	Pre-task	Post-task	Delayed post-task
Control	12 min./1077 words	13.88 min./1400	13.14 min./1448
Experimental	13.42 min./1368 words	18.57 min./2168	18.71 min./2128

4.3. Learner Perceptions on Strategy Training

Post sessional peer evaluation forms, and the post intervention interviews provide qualitative data on learners' experiences and perceptions as well as support for the quantitative data. First, descriptive statistics for the questionnaire in the self-evaluation form were computed. Mean scores for the first and the last week of the intervention are presented in Table 8 for comparison. Table 8 shows that participants had mixed opinions about their performances on the first week's task. More than half of the respondents (64.3%) indicated that they participated equally in the conversation and actively contributed (57.1%). However, participants were not entirely satisfied with the mutuality of interaction, as almost half of them either somewhat agreed (35.7%) or disagreed (7.1%) with item 2. On the other hand, participants found their performances in week 8 to be very satisfactory in terms of equality and mutuality compared to the first week. All respondents indicated that they and their partner contributed to the interaction equally and mutually and most perceived that their interaction exhibited more engagement (92.9%), more peer support (items 5 and 6), and less authoritarian behavior (items 7 and 8), suggesting that participants found the strategy taught those weeks to be equally effective.

Table 8. Learner perceptions of the tasks in week 1 and week 8

Items	Agree		Partially Agree		Disagree	
	Week1	Week8	Week1	Week8	Week1	Week8
1. My partner and I contributed to the talk in a balanced way.	64.3	100	28.6	0	7.1	0
2. My partner and I could exchange our ideas mutually and understand each other.	57.1	100	35.7	0	7.1	0
3. I could participate in the conversation actively.	57.1	78.6	42.9	14.3	0	7.1
4. I contributed useful ideas during the task.	42.9	64.3	50	21.4	7.1	14.3
5. I encouraged my partner to contribute more to the talk	50	64.3	28.6	14.3	21.4	21.4
6. My partner encouraged me to contribute more to the talk.	50	78.6	35.7	21.4	14.3	0
7. My partner dominated the talk while I mostly stayed passive.	7.1	0	35.7	7.1	57.1	92.9
8. I dominated the talk while my partner mostly stayed passive.	14.3	0	21.4	7.1	64.3	92.9
9. Although we both contributed to the talk equally, we could not fully engage with each other's contribution.	7.1	0	28.6	7.1	64.3	92.9
10.I could use the instructed interaction strategy during the task.	64.3	64.3	35.7	35.7	0	0
11.I could participate in the conversation more using interaction strategies.	71.4	71.4	28.6	21.4	0	7.1

The analysis of the second part of the peer evaluation form also reveals the positive change that the learners had undergone. In the first weeks of the training, participants mentioned that they struggled to maintain the conversation. Some participants expressed dissatisfaction with frequent disagreements during the task, stating that these led to communication breakdowns. They also placed most of their attention on their own contribution and rarely, if ever, commented on their partner's contribution. Over the weeks, the dyads not only learned more about interaction strategies, but also developed an awareness of their interactive behavior and that of their partners. They were able to observe their contribution to the interaction and could adjust their behavior, resulting in more collaborative dialogues. The following statements illustrate their progress:

Day by day, we understand each other and talk more. When one of us do not know a word, the other helps. I think I could participate in the conversation more by using the strategies. (Holly)

My partner asked me questions when she did not understand me, and I could express myself very well. As the time passes, I even paid attention to my partner's body language to check if she understands me or not. I will use strategies more effectively when I struggle talking. (Betty)

Analysis of the semi-structured interviews with the intervention group supports the findings from the self-evaluation forms in that the strategy training was effective in enhancing collaboration and strategy use. Four main themes emerged from the content analysis: "first impressions of the training", "evaluation of task performance before the training", "benefits of interactional strategy training", and "reasoning behind strategy choices". The first theme encompasses the participants' first impressions of the training, which they defined as exciting, challenging, and beneficial. The respondents later evaluated their pre-test performance. Recurring sub-themes were "limited strategic ability", "poor speaking performance", "non-collaboration" and "affective problems". Most participants indicated that they either did not know the strategies or were unable to use them prior to training adding that they could not speak much or maintain the conversation. Regarding their collaborative behavior, the participants stated that they were self-focused on their own contribution, and either dominant or passive. The following excerpt shows how Millie perceived her interactional behavior before the training:

I didn't know what it meant to participate actively, I was just trying to dominate the talk without listening to my partner. I did not care what she was saying. (Millie)

The most recurring theme in the interviews was the benefits of strategy training. Sub-themes and the codes are presented in Figure 3.

Figure 3. Interview findings on the benefits of the strategy training

The majority of participants expressed satisfaction with the improvement in their speaking skills, not only in their interactions with peers, but also in speaking English in general. For them, the training contributed to their fluency and self-expression. They stated that they started to work more collaboratively and interact equally and mutually. When asked to expound on their collaboration, the participants indicated that they began to assist their partner, and asked for and received help more frequently. Participants specifically noted that they became more aware of the importance of listening as much as speaking during their conversations. They also noted that they had not paid much attention to their conversational partner and had instead focused on their own contribution before the training. The following comments from Betty show her realization after the training:

I stopped insisting on my own opinion and started to listen to my partner (laughs). One thing I never forget in the pre-task is that when my friend said "we should get a table", I just said "why", no why". You know, I did not say anything else, did not listen to her... so I really noticed my improvement. Now, what she says is more important for me.

Through the training, the majority of the participants claimed that they were able to better balance their contributions, initiate and sustain conversations, scaffold each other, and negotiate meaning. They also reported increased confidence and motivation when speaking. The analysis also suggests increased metacognitive awareness with skills such as monitoring, evaluating, and adjusting speech during interaction.

I started talking to my partner without fear, as if we were really chatting together, away from the anxiety of speaking a foreign language. (Daisy)

As we were establishing a dialogue, we learned to acknowledge our partner's opinion before disagreeing, and I realized that we should do the same in Turkish. We don't usually do it in Turkish either. (Chloe)

The fourth theme involved reasoning for strategy choices. The respondents based their choices heavily on their communicative needs during the interaction. It is clearly expressed that strategies such as asking for opinion and giving opinion, and positive feedback were used more because participants needed them in their interactions, which required an exchange of opinions. Similarly, the strategies that were used less were mainly attributed to a lower need.

4. Discussion

This study sought to explore whether the introduction of interactional strategies has an impact on learners' collaboration. It was found that interactional strategies training improved the quality of peer interaction and resulted in a shift from non-collaborative to collaborative interaction when performing pair tasks. Learners' dyadic interactions underwent a transformation process from an interaction in which dyads did not engage in each other's speech, focused on their own contribution, and were primarily self-centered, to the one that is characterized by high levels of engagement, exchange of ideas, turn-taking, and extension of utterances. The finding supports evidence from the previous studies (Bejarano et al., 1997; Dao, 2020; Fujii et al., 2016;

Naughton, 2006; Xu & Kou, 2011), which found improvements in the quality of interaction as a result of strategy training, although no direct focus was placed on interaction patterns in these studies. Even though the shift toward collaboration is more evident in the experimental group, some dyads in the control group also showed improvement in collaboration over time. Drawing from Chen's (2018) study, the increased collaboration in the control group could be explained by the improved proficiency in time and the practice effect.

One factor that facilitated the shift to collaboration in dyadic interaction could be the increased awareness of interaction as a social act. Findings from the interviews and self-reflection forms indicate that learners' heightened awareness of effective collaboration does not just involve their individual performance, but also involves co-construction of interaction with mutual effort. This implies that interactional strategy training is helpful in building Interactional Competence (IC). It equips learners with heightened awareness of conversational partners, which is a distinctive feature of IC, as Young (2008) asserts. Furthermore, participants' willingness to engage in collaborative interaction and use interactional strategies could be explained by the notion of "collaborative mindset", which is defined as an attitude toward the task and the interlocutor (Sato & Viveros, 2016). Accordingly, a more collaborative interaction mindset lends itself to more engagement. From this perspective, the training may have helped learners develop a collaborative mindset through which they can be more aware of what their partner says, and work mutually during the interaction.

As for the findings regarding strategy counts, the experimental group outperformed the control group in the use of interactional strategies in the post- and the delayed post-task. This corroborates the findings of numerous studies (see, e.g., Lam & Wong, 2000; Naughton, 2006; Rabab'ah, 2016) which report more frequent strategy use after trainings. It is important to note that the strategy group almost doubled the number of strategy uses, compared to a 23% increase in the control group. This difference can be attributed mainly to the knowledge of the strategies introduced in the training sessions. In a nutshell, answering the call for studies to explore the sustainability of positive impact of strategy training through delayed post-tests (Dao, 2020), this study adds to the literature that long-term effect of the training can be observed in dyadic interactions even two months after the training, and with more strategies and collaborative moves.

As revealed by the reflection forms and interviews, participants were not equipped with the strategies for maintaining effective communication and dealing with communication breakdowns before the instruction. With the help of the training, they not only became aware of these strategies but were also able to grasp their importance for collaboration, which seemed to motivate them to naturally apply these strategies to create collaborative dialogue. The effect of the training on breaking down psychological barriers to speaking may also have contributed to this motivation. Although peer-interaction was found to be less intimidating than student-teacher or learner-NS interactions (Sato, 2013; Sato & Ballinger, 2016; Tulung, 2008), respondents still reported their speech anxiety and hesitation before the training. This implies that peer interaction alone is not sufficient to lower the affective filter and promote fluency. Therefore, consistent with the findings of previous research (see Ellis & Barkhuizen, 2005; Nakatani, 2005; Sato & Lyster, 2012), it was found that strategy knowledge increased the efficiency of peer interaction and facilitated L2 fluency.

A notable finding in the study is that the effectiveness of strategy training on strategy counts should not be measured solely by strategy counts. It is found that the participants use strategies when they feel that it is necessary to complete the task and communicate effectively. Considering that the occurrences of interactional features differ among task types (Dao, 2020; Gass et al., 2005), and that interlocutor proficiency and perception of collaboration may impact strategy use (Dao, 2020), a similar training with a different task type may have yielded different results regarding strategy numbers. In this sense, less use of corrective feedback in this study could be attributed to learners' low level because the provision of corrective feedback requires the interlocutor to notice the error first (Loewen & Sato, 2018). Low-level learners may have not noticed errors in their partner's utterances. Even when they noticed errors, learners may have chosen not to correct errors because they felt that it was not appropriate to correct their conversational partner (Philp et. al. 2010). Thus, while evaluating the impact of strategy training, future studies should take variables such as task type and proficiency into account.

5. Conclusion

This study attempted to contribute to the literature by providing useful implications and practical evidence, as well as to our understanding of how and to what extent classroom interactional training can help students apply interactional strategies and improve interaction toward a more collaborative end. Interactional strategy training seems to have great potential in creating skilled interlocutors who could negotiate meanings, resolve communication breakdowns, provide feedback, and build and extend on ideas successfully. For this reason, it is essential to invest time and effort into developing verbal communication abilities. An increase in the prevalence of pair-task formats for assessing oral communication skills highlights the need to further improve collaboration among peers. To achieve this, it appears that the provision of instructional assistance is needed, especially for lower-level learners. The amount of time and effort spent on the material creation phase is daunting for teachers, and this poses implications for textbook creators. Rather than merely including pair-work and group work tasks in textbooks, allocating greater room for interaction strategies will alleviate some of workload on teachers. The findings also suggest that there is a need for more empirical endeavors that could inform our understanding of dynamicity in dyadic interactions, and their manipulation. Future studies can focus on strategy training with learners of varying proficiency levels, and investigate the extent of shift in dyadic interactions of these learners. Conducting stimulated recall sessions, future research could also focus on the reasoning behind the presence and absence of certain interactional strategies and collaborative moves during pair-work.

Appendices

Appendix 1. Post-test - Pair Task

Deserted Island

Your boat is sinking and that there is a deserted island nearby. You have a backpack, but you can only take seven items with you. Make a list of seven items which you think are necessary for survival.

- There is a fresh water spring on the island, and there are banana trees and coconut palms.
- The climate is mild.
 - Look at the items below, work with your partner and agree on a common list of seven items that you think are the most important.
 - Order the items from the most important to the least important.
 - With your partner, discuss and write reasons for choosing the items.

List of possible items

A lamp	A plate
A tube of sunscreen	A pencil and a paper
A bottle of insect repellent	A towel
A compass	A watch
A knife	A blanket
A mirror	Boots
A tent	An axe
A gun	A fishing rod

Write the items you chose and the reasons for choosing them below.

Items (from the most important to the least)	Reasons for Choosing Them
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....

Appendix 2 – A Sample Strategy Training Sheet

Week 3 - Appealing for Assistance

A. Read the dialogue between Jeff and Jill and answer the questions.

JEFF:	I know you would you get excited about things like this too, but did you read in the paper about the (..) um planets? Circulating around other stars?
JILL:	No. What about them?
JEFF:	There's irr-, irreb-, irred- There's proof. What's the, what's the word that goes before proof? What is the word for things that can't be proved wrong?
JILL:	Irrefutable.
JEFF:	Irrefutable, yeah [laugh, laugh].

1. What is the word that Jeff forgets?

2. What does Jeff do when he forgets the word?

2. What expression/s does Jeff use to describe the word he forgot?

B. Expressions for asking for help

How do you say?

How do you say it in English?

What do you call it?

What does mean?

Can you write it down?

What do you call the person who?

What do you call the thing which?

What's the word for ... /to describe (it) ...?

I can't remember / I've forgotten the word for ...?

What's the name of ...?

C. Practice – Whole class

- Keep a word (a person, animal, object) in mind. Try to give details without telling its name.

Example: What do you call the object we use to transfer files between computers? - A flash drive

D. Practice - Pair-work: Taboo

- You each will have 10 taboo cards.
- Take turns giving your partner clues about the guess-word.
- Help your partner find the guess- word without using the taboo words.
- Use expressions for asking for help to describe the guess-word.
- Keep the time to decide who describes words faster.

References

- Bejarano, Y., Levine, T., Olshtain, E., & Steiner, J. (1997). The skilled use of interaction strategies: Creating a framework for improved small-group interaction in the language classroom. *System*, 25(2), 203-214. [https://doi.org/10.1016/s0346-251x\(97\)00009-2](https://doi.org/10.1016/s0346-251x(97)00009-2)
- Benson, S., Fischer, D., Geluso, J., & Von Joo, L. (2013). Effects of communication strategy training on EFL students' performance in small-group discussions. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 3(2), 245-259. [https://doi.org/10.1016/s0346-251x\(97\)00009-2/10.14746/ssllt.2013.3.2.5](https://doi.org/10.1016/s0346-251x(97)00009-2/10.14746/ssllt.2013.3.2.5)
- Chen, W. (2018). Patterns of pair interaction in communicative tasks: The transition process and effect on L2 teaching and learning. *ELT Journal*, 72(4), 425-434. <https://doi.org/10.1093/elt/ccy015>
- Choi, H., & Iwashita, N. (2016) Interactional behaviours of low-proficiency learners in small group work. In M. Sato, & S. Ballinger (Eds.), *Peer interaction and second language learning: Pedagogical potential and research agenda*, (pp.113-134). Amsterdam, Netherlands: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/llt.45.05cho>
- Cicek, V., & Tok, H. (2014). Effective use of lesson plans to enhance education in US and Turkish kindergarten thru 12th grade public school system: A comparative study. *International Journal of Teaching and Education*, 2(2), 10-20.
- Coşkun, A. (2016). Benefits of out-of-class speaking activities for EFL students. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 1448-1464.
- Creswell, J. (2015). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (5th ed.). Boston, MA: Pearson Education, Inc.
- Damon, W., & Phelps, E. (1989). Critical distinctions among three approaches to peer education. *International Journal of Educational Research*, 13(1), 9-19. [https://doi.org/10.1016/0883-0355\(89\)90013-x](https://doi.org/10.1016/0883-0355(89)90013-x)
- Dao, P. (2020). Effect of interaction strategy instruction on learner engagement in peer interaction. *System*, 91, 102244. <https://doi.org/10.1016/j.system.2020.102244>
- Dao, P., & McDonough, K. (2018). Effect of proficiency on Vietnamese EFL learners' engagement in peer interaction. *International Journal of Educational Research*, 88, 60-72. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2018.01.008>
- Ellis, R. and Barkhuizen, G. P. (2005). Analyzing accuracy, complexity, and fluency. In R. Ellis & G. P. Barkhuizen (Eds.), *Analyzing learner language*, (pp. 139-164): Oxford: University Press Oxford.
- Fang, W.-C., Cassim, F. A. K., Hsu, C.-N., & Chen, N.-S. (2018). Effects of reciprocal peer feedback on EFL learners' communication strategy use and oral communication performance. *Smart Learning Environments*, 5(1). <https://doi.org/10.1186/s40561-018-0061-2>
- Fernández Dobao, A. (2012). Collaborative dialogue in learner-learner and learner-native speaker interaction. *Applied Linguistics*, 33(3), 229-256. <https://doi.org/10.1093/applin/ams002>
- Fernandez Dobao, A. (2014). Vocabulary learning in collaborative tasks: A comparison of pair and small group work. *Language Teaching Research*, 18(4), 497-52. <https://doi.org/10.1177/1362168813519730>
- Fernández Dobao, A. (2016). Peer interaction and learning: A focus on the silent learner. In M. Sato & S. Ballinger (Eds.), *Peer interaction and second language learning: Pedagogical potential and research agenda* (pp. 33–61). Amsterdam, Netherlands: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/llt.45.02fer>
- Friginal, E., Lee, J. J., Polat, B., & Roberson, A. (2017). Corpora of spoken academic discourse and learner talk: A survey. In E. Friginal, J. J. Lee, B. Polat, & A. Roberson (Eds.), *Exploring spoken English learner language using corpora* (pp. 35-63). Basingstoke, England: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-59900-7_2
- Fujii, A., Ziegler, N., & Mackey, A. (2016). Peer interaction and metacognitive instruction in the EFL classroom. In M. Sato & S. Ballinger (Eds.), *Peer interaction and second language learning: Pedagogical potential and research agenda* (pp. 63-89). Amsterdam, Netherlands: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/llt.45.03fuj>
- Galaczi, E. D. (2008). Peer-peer interaction in a speaking test: The case of the First Certificate in English examination. *Language Assessment Quarterly*, 5(2), 89-119. <https://doi.org/10.1080/15434300801934702>
- García Mayo, M. P., & Azkarai, A. (2016). Does task modality impact on language-related episodes? In M. Sato & S. Ballinger (Eds.), *Peer interaction and second language learning: Pedagogical potential and*

- The effect of interactional strategy training on peer collaboration and interaction patterns*
- research agenda (pp. 63-90). Amsterdam Netherlands: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/llt.45.10gar>
- García Mayo, M. P., & Pica, T. (2000). L2 learner interaction in a foreign language setting: Are learning needs addressed? *International Review of Applied Linguistics*, 38(1), 35-58. <https://doi.org/10.1515/iral.2000.38.1.35>
- Gass, S.M., Mackey, A., & Ross-Feldman, L. (2005). Task-based interactions in classroom and laboratory settings. *Language Learning*, 55(4), 575-611. <https://doi.org/10.1111/j.0023-8333.2005.00318.x>
- Howard, J., & Major, J. (2004). Guidelines for designing effective English language teaching materials. *The TESOLANZ Journal*, 12(10), 50-58.
- Kim, Y. & McDonough, K. (2011). Using pretask modelling to encourage collaborative learning opportunities. *Language Teaching Research*, 15(2), 183-199. <https://doi.org/10.1177/1362168810388711>
- Klippel, F., (1984). *Keep talking: Communicative fluency activities for language teaching*. Cambridge, UK: Cambridge university press.
- Lam, W., & Wong, J. 2000. The effects of strategy training on developing discussion skills in an ESL classroom. *ELT Journal*, 54(3), 245-255. <https://doi.org/10.1093/elt/54.3.245>
- Loewen, S., & Sato, M. (2018). Interaction and instructed second language acquisition. *Language teaching*, 51(3), 285-329. <https://doi.org/10.1017/S0261444818000125>
- Long, M. H. (1995). The role of linguistic environment in second language acquisition. In W. Ritchie and T. K. Bhatia (Eds.), *Handbook of second language acquisition* (pp. 413-468). San Diego: Academic Press.
- Long, M. H & Porter, P. A. (1985). Group work, interlanguage talk, and second language acquisition. *TESOL Quarterly*, 19(2), 207-228. <https://doi.org/10.2307/3586827>
- Naughton, D. (2006). Cooperative strategy training and oral interaction: enhancing small group communication in the language classroom. *The Modern Language Journal*, 90(2), 169-184. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2006.00391.x>
- Nakatani, Y. (2005). The effects of awareness-raising training on oral communication strategy use. *The Modern Language Journal*, 89(1), 76-91. <https://doi.org/10.1111/j.0026-7902.2005.00266.x>
- Philp, J., & Tognini, R. (2009). Language acquisition in foreign language contexts and the differential benefits of interaction. *International Review of Applied Linguistics*, 47, 245-266. <https://doi.org/10.1515/iral.2009.011>
- Pica, T., Lincoln-Porter, F., Paninos, D., & Linnell, J. (1996). Language Learners' Interaction: How Does It Address the Input, Output, and Feedback Needs of L2 Learners? *TESOL Quarterly*, 30(1), 59-84. <https://doi.org/10.2307/3587607>
- Rabab'ah, G. (2016). The effect of communication strategy training on the development of EFL learners' strategic competence and oral communicative ability. *Journal of Psycholinguistic Research*, 45(3), 625-651. <https://doi.org/10.1007/s10936-015-9365-3>
- Richards, K. (2003) *Qualitative Inquiry in TESOL*. Palgrave Macmillan, Basingstoke. <https://doi.org/10.1057/9780230505056>
- Rubin, J., Chamot, A. U., Harris, V., and Anderson, N. J. (2007). Intervening in the use of strategies. In Cohen and Macaro (Eds.), *Language learner strategies: 30 years of research and practice* (pp. 141-160). Oxford: Oxford University Press.
- Sato, M. (2013). Beliefs about peer interaction and peer corrective feedback: Efficacy of classroom intervention. *The Modern Language Journal*, 97(3), 611-633. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2013.12035.x>
- Sato, M. (2017). Interaction mindsets, interactional behaviors, and L2 development: An affective-social-cognitive model. *Language Learning*, 67(2), 249-283. <https://doi.org/10.1111/lang.12214>
- Sato, M., & Ballinger, S. (2016). Understanding peer interaction: Research synthesis and directions. In M. Sato & S. Ballinger (Eds.), *Peer interaction and second language learning: Pedagogical potential and research agenda* (pp. 1-30). Amsterdam, Netherlands: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/llt.45.01int>
- Sato, M., & Lyster, R. (2007). Modified output of Japanese EFL learners: Variable effects of interlocutor vs. feedback types. In Mackey, A. (Ed.), *Conversational interaction in second language acquisition: A collection of empirical studies* (pp. 123-142). Oxford: Oxford University Press.

- Sato, M., & Lyster, R. (2012). Peer interaction and corrective feedback for accuracy and fluency development: Monitoring, practice, and proceduralization. *Studies in Second Language Acquisition*, 34(4), 591–626. <https://doi.org/10.1017/S0272263112000356>
- Sato, M., & Viveros, P. (2016). Interaction or collaboration? The proficiency effect on group work in the foreign language classroom. In M. Sato & S. Ballinger (Eds.), *Peer interaction and second language learning: Pedagogical potential and research agenda* (pp. 91-112). Amsterdam, Netherlands: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/llt.45.04sat>
- Storch, N. (2002). Patterns of interaction in ESL pair work. *Language Learning*, 52(1), 119-158. <https://doi.org/10.1111/1467-9922.00179>
- Storch, N., & Aldosari, A. (2013). Pairing learners in pair work activity. *Language Teaching Research*, 17(1), 31– 48. <https://doi.org/10.1177/1362168812457530>
- Suryati, N. (2015). Classroom interaction strategies employed by English teachers at lower secondary schools. *Teflin Journal*, 26(2), 247-264. <https://doi.org/10.15639/teflinjournal.v26i2/247-264>
- Tan, L., Wigglesworth, G., & Storch, N. (2010). Pair interactions and mode of communication. *Australian Review of Applied Linguistics*, 33(3), 27.1-27.24. <https://doi.org/10.2104/ara11027>
- Toth, P. D. (2008). Teacher- and learner-led discourse in task-based grammar instruction: Providing procedural assistance for L2 morphosyntactic development. *Language Learning*, 58(2), 237-283. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9922.2008.00441.x>
- Tulung, G. (2008). *Communicative task-generation oral discourse in a second language: A case study of peer interaction and non-native teacher talk in an EFL classroom* (Doctoral dissertation, University of Ottawa, Ottawa, Canada). Retrieved from <https://ruor.uottawa.ca/handle/10393/29599>
- Young, R. (2008). *Language and advanced resource book*. London: Routledge.
- Watanabe, Y., & Swain, M. (2007). Effects of proficiency differences and patterns of pair interaction on second language learning: Collaborative dialogue between adult ESL learners. *Language Teaching Research*, 11(2), 121-142. <https://doi.org/10.1177/1362168812457530>
- Wigglesworth, G., & Storch, N. (2009). Pair versus individual writing: Effects on fluency, complexity, and accuracy. *Language Testing*, 26(3), 445-466. <https://doi.org/10.1177/0265532209104670>
- Xu, J. F., & Kou, J. N. (2011). Small-group interaction strategy training in college English classrooms. *Foreign Language Teaching and Research*, 43, 84-95.
- Zheng, C. (2012). Understanding the learning process of peer feedback activity: An ethnographic study of exploratory practice. *Language Teaching Research*, 16(1), 109-126. <https://doi.org/10.1177/1362168811426248>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulu'nun 11.11.2019, tarih ve 1944218-300/00000859345 sayılı karar ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

GRAFİK TASARIM ÖĞRENCİLERİNİN “AFİŞ” KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI

Graphic Design Students Metaphorical Perceptions Regarding The Concept Of “Poster”

Kainat ÖZPOLAT¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Elazığ, kozpolat@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0003-1377-5262

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
22.02.2023
Kabul/Accepted:
22.05.2023

DOI:

10.18069/firsbed.1251234

Anahtar Kelimeler

Afiş, Metafor, Algılama

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, grafik tasarım bölümünde okuyan kız ve erkek öğrencilerin metaforik algıları ile “afiş” kavramını metaforik olarak nasıl algıladıklarını ortaya çıkarmaktır. Araştırmaya Fırat Üniversitesi grafik tasarım bölümünde okuyan 106 öğrenci katılmıştır. Bu 106 öğrencinin 49’u erkek, 57’si kızdır. Araştırmanın verileri öğrencilerin “Afiş..... gibidir, çünkü.....” cümlesindeki boşlukların tamamlanmasıyla elde edilmiştir. Kavramsal metaforun, katılımcı grafik tasarım öğrencilerinin profesyonel yaşamlarını anlamlandırmak için yaptıkları varsayımları afiş kavramıyla ilgili olarak nasıl ortaya çıkardığını araştırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, araştırmaya katılanların afiş kavramını zihinlerinde nerede ve neyle karşılaştırdıklarına dair sistematik bir resim oluşturmaktır. Bu çalışma, araştırmaya katılanların mesleki kavramları nasıl anlamlandırdığına dair daha derinlemesine bir fikir vermeyi amaçlamaktadır. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formlarıyla toplanmıştır. Toplanan veriler tablolar şeklinde araştırmayı detaylandırmak için özellikle verilmiştir. Verilerin gruplandırılması erkek ve kız öğrencilerin ürettikleri metaforlar ayrı ayrı değerlendirilip daha sonra benzer yönleri üzerine analizler yapılmıştır. Araştırma nitel olup, bilgileri incelemek için içerik analizi kullanılmıştır. Literatür dikkate alınarak sonuçlar tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine how male and female students majoring in graphic design understand the metaphorical meaning of the term "poster" and how it is used in their everyday lives. Participating in the study were 106 students from Frat University's graphic design program. There are 106 kids total, including 49 boys and 57 girls. The research's data were gathered by having students fill in the blanks in the line "Poster is like....., because....." It looks at how conceptual metaphor shows the presumptions made by participating graphic design students to understand the concept of posters in their professional lives. The purpose of this study is to develop a systematic picture of how and with what the study participants associate the idea of a poster in their minds. This study attempts to provide a more thorough understanding of how the research subjects interpret professional notions. Interview forms that were semi-structured were used to gather research data. To further explain the research, the obtained data are presented in tables. After gathering the data, the metaphors created by the male and female students were assessed independently, and then analyses on related topics were conducted. The research is qualitative, and the data was analyzed using content analysis. The findings were examined in light of the literature, and recommendations were given.

Atıf/Citation: Özpolat, K. (2023). Grafik Tasarım Öğrencilerinin “Afiş” Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 719-727.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Kainat ÖZPOLAT, kozpolat@firat.edu.tr

1. Giriş

Afiş, Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “bir şeyi duyurmak veya tanıtmak için hazırlanan, kalabalığın görebileceği yere asılmış, genellikle resimli duvar ilanı, ası” olarak tanımlanmıştır.

Afişler, yüksek derecede tasarım ve sanatsal kaygıya sahip grafik ürünlerdir. Dışavurumculuk, Art Nouveau, Art Deco, Bauhaus, Uluslararası Tipografik Stil gibi modern sanat ve tasarım akımlarının çağdaş afiş dilinin gelişmesine büyük katkısı olmuştur (Becer, 2011).

Almanca karşılığı “plâkat” ve İngilizce karşılığı ise “poster” olan afiş sözcüğü, dilimize Fransızca “affiche” sözcüğünden türetilerek girmiştir (Sözer ve Tanyeli, 1986).

Afiş, yalın tipografik ve görsel tasarım aracılığı ile reklam mesajını hedef kitleye en etkileyici ve hızlı bir şekilde ileten, önemli reklam araçlarından biridir (Tekel, 2009).

MÖ 4000’de Asur ticaret kolonileri, Anadolu’da alışveriş yaparken mallarını daha iyi tanıtmak ve satabilmek için kil tabletlere çivi yazısı yazıp bunları halka yayınlardı. Bu eserler afiş sanatının ilk örnekleri sayılabilir. (Bahar 2006). Roma İmparatorluğu’nda gladyatör dövüşleri ve sirk oyunları gibi gösteriler Roma sokaklarında ahşap panolar üzerine yazılarak ve üzerine yazılar yazılan bu panolar duvarlara asılarak halka duyurulurdu (Deveci, 2010).

Fransız sanatçı Jules Chéret, afiş sanatının ilk modern temsilcisidir (1836-1933). Paris’in eğlenceli dünyasını eserlerine büyük renkli afişler olarak taşıyan Chéret, eserlerinde daha çok kadın figürlerini kullanmıştır. Henri de Toulouse Lautrec, bu dönemin önemli sanatçılarından diğer birisidir (1864-1901). Lautrec, Paris’in renkli gece hayatını afişlerine konu seçmiş ve yazı ile resmi bir arada kullanmış ve böylece bu alanda önemli bir yenilik yapmıştır (Tepecik, 2002).

Afiş endüstrisi, 19.yy.’da Arts and Crafts Hareketi ile Art Nouveau’ya geçiş esnasında başlamıştır. Fransa’da Art Nouveau’ya geçişte Jules Chéret (1836-1933), Eugène Grasset (1841-1917), Toulouse-Lautrec ve Alphonse Mucha önemli rol oynamışlardır (Deveci, 2010).

1881’de Fransa’da basın özgürlüğü ile birlikte birçok sansür düzenlemesi kaldırıldı. Yasaya göre, resmi ilanlar ve kiliseler için ayrılmış alanlar dışında her yere afiş asılabilmesine olanak tanıdı. Bu yüzden, afiş endüstrisinin büyümesine yol açtı. Sanat ve El Sanatları hareketi, tasarım sanatına yön verdi ve Jules Chéret çığır açan ilk sanatçı oldu. Modern afişin babası oldu. Resimli afişlerin öncüsü olan Chéret, afişlerine güzel kadın görselleri eklemiş ve yarattığı kadın görselleriyle “kadın özgürlüğü”nü vurgulamıştır (Bektaş, 1992).

19. yüzyılın sonuna doğru önemli ölçüde artan sanayi üretimiyle beraber reklamcılık da gelişim göstermiştir. İlgili mevcut hizmetlere ve ürünlere yönelmenin en iyi yolunun, renklerinden ve tasarımlarından dolayı afişlerin olduğu ortaya çıkmıştır. Kaliteyi, çok sayıda baskı yapma imkânı ve “sokak sanatı”nın geniş kitlelere yayılmasını sağlayan ise Taşbaskı teknolojisinin gelişmesi olmuştur (Felbinger, 2005).

2. Materyal ve Metot

2.1. Araştırmanın Problemi

İletişimsel bir misyon üstlenen afiş, geçmişten günümüze gelinceye kadar çeşitli değişimler geçirmiştir. Afişin tüm zamanlar içinde tasarımı değişse bile misyonu hep aynı kalmıştır. Bu yönüyle afiş, insan yaşamının her dönemine yansiyabilen bir kavram olarak geçmiş, yaşanan dönem ve gelecek arasında bilgi alışverişini sağlamıştır. Afiş grafik tasarım alanında önemli bir konuma sahiptir. Özellikle grafik eğitimi alan öğrencilerin zihinlerinde afişin hangi tema ile canlandığı yeterli oranda öneminin kavranmasına yönelik kategorilerin oluşturulması ve bu algının nasıl olduğu noktasına bilimsel bir bakış gerçekleştirilecektir.

2.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; afiş kavramına ilişkin grafik tasarım öğrencilerinin metaforik algılarını saptayarak, söz konusu kavramın öğrencilerin üzerinde oluşturacağı metaforik algılarının belirlenmesinin amaçlandığı bir çalışmadır.

2.3. Araştırma Soruları veya Hipotezler

1. Grafik tasarım erkek ve kız öğrencilerinin afiş kavramına ilişkin metafor algıları nedir?
2. Grafik tasarım öğrencileri afiş kavramı için oluşturdukları metaforları hangi kavramsal kategoriler altına yerleştirmektedir?

2.4. Araştırmanın Önemi

Grafik tasarım ürünü olan afişin, grafik tasarım eğitimi alan öğrencilerin afişe dair ürettikleri metaforların tasarım eğitiminde afişin algılanması açısından oldukça önemlidir. Özellikle iletişimsel bir misyon üstlenen afişin öğrencilerin algısında nasıl yer aldığına yönelik metaforlar üretmeleri afişin zihinde nasıl temalar canlandığı noktasında çok önemlidir. Bu çalışma sonucunda “afiş” kavramını grafik tasarım öğrenciler üzerinde nasıl algı oluşturduğuna yönelik bilimsel bir veri oluşturulacağı düşünülmektedir.

2.5. Yöntem

Bu çalışma, bir olgunun katılımcıların gözünden incelenmesini sağlayan nitel bir araştırma yöntemi (Merriam, 2009) kullanarak, grafik tasarım öğrencilerinin “afiş” kavramına ilişkin algılarını araştırmıştır. Araştırmada katılımcıların algılarını ortaya çıkarmada etkili olduğuna inanılan fenomenoloji deseni kullanılmıştır (Creswell, 2013). Fenomenolojide bir örnek olay; yaşadığımız dünyada olaylar algı, deneyim, yönelim, kavram ve durum gibi farklı şekillerde gerçekleşebilir (Patton, 2014). Bu çalışmanın olgusu “afiş” kavramı olarak belirlenmiştir.

2.6. Araştırmanın modeli

Grafik tasarım öğrencilerinin “afiş” kavramına yükledikleri metaforik anlamları ortaya çıkarmak ve incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada fenomenolojik model kullanılmıştır. Bu tür çalışmalarda araştırmacılar, katılımcı gruplarıyla yakın plan ve uzun süreli görüşmeler yaparak, farkında olmadığımız olgular hakkında yeni bilgiler edinmeye çalışırlar. (Gürbüz ve Şahin, 2015).

2.7. Evren/örneklem/çalışma grubu veya İncelenen Materyal

Araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Fırat Üniversitesinde yer alan grafik tasarım öğrencilerini kapsamaktadır. Araştırmanın çalışma grubu, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Fırat Üniversitesinde eğitim gören grafik tasarımı eğitimi alan öğrenciler araştırmaya gönüllü olarak katılmış 104 (57 kız ve 47 erkek) Fırat Üniversitesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrenciler uygun örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Bu yöntem pratik ve ekonomik avantajları nedeniyle tercih edilmektedir (Monette, Sullivan ve Dejong, 1990). Kız ve erkek öğrencilerin ürettikleri metaforlar gruplandırılmış daha sonra kız ve erkek öğrencilerin benzer ürettikleri metaforlar belirlenmiştir.

2.8. Verilerin toplanması

Nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırma verilerini toplamak için veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Görüşme formu hazırlanmış ve uzman görüşmelerinden sonra son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda grafik tasarım öğrencilerinin demografik özelliklerine ilişkin soru sorulmuş ve ardından bu çalışmada “afiş” kavramına ilişkin algılarını metafor yoluyla belirlemek amacıyla grafik tasarım öğrencilerine “afiş..... gibidir, Çünkü.....”, cümlesindeki boşlukları doldurmaları istenmiştir. Katılımcıların ürettikleri metaforlar aynı olsa bile nedenler farklı olabileceği için “çünkü” kısmı irdelenmiştir. Bu formdan elde edilen cevaplar nihai olarak çalışmanın veri kaynağını oluşturmaktadır.

2.9. Verilerin analizi

Veri analizinde içerik analizi, kodlamayı, temaları bulmayı, verileri kodlara ve temalara göre düzenlemeyi içerir. Yıldırım ve Şimşek’e (2016) göre içerik analizinin temel amacı, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlar ve ilişkiler türetmektir. Grafik tasarım öğrencilerinin geliştirdikleri metaforlar, kodlama ve kategorileştirme, örnek metaforları belirleme, kategori geliştirme ve geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanması olmak üzere dört aşamada incelenecektir (Saban, 2008).

2.10. Bulgular

Bu bölümde grafik tasarım bölümünde okuyan toplam 106 öğrencinin “afiş” kavramına yönelik metaforlar oluşmuştur. Kız ve erkek öğrenciler arasındaki metafor benzerlikleri ve farklılıkları tablolar aracılığıyla gösterilmiştir. Grafik tasarım öğrencilerinin oluşturdukları metaforlar, afiş kavramına yönelik metaforik algılarının göstergesi olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma Katılımcılarının Cinsiyet, Sayısı ve Yaş Ortalaması

Cinsiyet	Kişi Sayısı	Yaş Ortalaması
Kız	57	21
Erkek	49	20
Toplam	106	

Erkek öğrencilerin geliştirdikleri metaforlarının ve açıklamalarının listesi Tablo 2 de verilmiştir.

Tablo 2 . Erkek Öğrencilerin Afiş Kavramına Yönelik Metaforik Görüşleri ve Açıklamaları

Afiş Kavramına Yönelik Metrof	Erkek Öğrencilerin Açıklaması
Afiş insan gibidir	Çünkü kendini anlatır
Afiş çağrışım gibidir	Çünkü ön bilgi
Afiş kitap gibidir	Çünkü fragman gibi
Afiş simge gibidir	Çünkü hedef kitleye hitap eder
Afiş su gibidir	Çünkü nasıl bakarsan onu yansıtır
Afiş bilge gibidir	Çünkü bilgiyi iletir
Afiş çağrı gibidir	Çünkü odaklanmayı sağlar
Afiş fragman gibidir	Çünkü ürün ile ilgili ilk gösterim
Afiş tanıtım gibidir	Çünkü insanların ilgisini çeker
Afiş reklam gibidir	Çünkü kısa bilgi verir
Afiş lamba gibidir	Çünkü insanı aydınlatır
Afiş sanat gibidir	Çünkü herkese hitap eder
Afiş kalite gibidir	Çünkü zorludur
Afiş çarpıcı gibidir	Çünkü insanı içine çeker
Afiş bağ gibidir	Çünkü ürüne ulaştırır
Afiş kıyafet gibidir	Çünkü dikkat çekici
Afiş tanıtım gibidir	Çünkü bilgi verir
Afiş reklam gibidir	Çünkü dikkati çeker
Afiş hayal gibidir	Çünkü bilinç altını etkiler
Afiş ince bir çizgi gibidir	Çünkü afiş ne siyah ne beyazdır
Afiş reklam gibidir	Çünkü içeriği tanımlar
Afiş gece gibidir	Çünkü ışık olmadan varolmaz
Afiş tasarım gibidir	Çünkü kitlelere ulaşabilir
Afiş öngörü gibidir	Çünkü faaliyeti servis eder
Afiş merdiven basamağı gibidir	Çünkü hedefe ulaşmak için araçtır
Afiş sanat gibidir	Çünkü dikkat çeker
Afiş sanat gibidir	Çünkü içine çeker
Afiş özet gibidir	Çünkü mesajı tek görselde sunar
Afiş sanat gibidir	Çünkü hayat içerir
Afiş hikaye gibidir	Çünkü görsel anlatım
Afiş gökkuşağı gibidir	Çünkü yanyana güzel
Afiş ayna gibidir	Çünkü içeriğini yansıtır
Afiş tanıtım gibidir	Çünkü kitleye hitap eder
Afiş tanıtım gibidir	Çünkü ihtiyaçtır
Afiş duyuru gibidir	Çünkü çok önemli
Afiş ilk izlenim gibidir	Çünkü duygulara hitap eder
Afiş siyaset gibidir	Çünkü kendine has düşünceler
Afiş iç sesimiz gibidir	Çünkü bilinç oluşturur
Afiş gün batımı gibidir	Çünkü izlemesi keyif verir
Afiş kitap gibidir	Çünkü fragman gibidir
Afiş hayat gibidir	Çünkü şekillendirir
Afiş güneş gibidir	Çünkü görünce ısıtır
Afiş stil gibidir	Çünkü ürünü yansıtır

Afiş kimlik gibidir	Çünkü ürünün özelliklerini verir
Afiş ayna gibidir	Çünkü ürünü yansıtır
Afiş su gibidir	Çünkü şekil alır
Afiş kısa film gibidir	Çünkü uzunluğu değil önemi
Afiş gösteriş gibidir	Çünkü insanlara hitap eder
Afiş kalp gibidir	Çünkü ürünün kalbi

Tablo 2 grafik tasarım erkek öğrencilerinin “afiş” kavramına ilişkin metaforik yorumlarını göstermektedir, her metaforun yorumunun farklı olduğu, aynı metaforu söyleseler bile afişi farklı yönleriyle yorumladıkları görülmektedir. Erkek öğrenciler toplamda 38 farklı metafor üretmişlerdir.

Tablo 3 . Erkek Öğrencilerin Afiş Kavramına Yönelik Metaforları

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Sanat	4	Çağrı	1	Tasarım	1	Gün batımı	1
Reklam	3	Fragman	1	Öngörü	1	Hayat	1
Tanıtım	3	Lamba	1	Merdiven basamağı	1	Güneş	1
Kitap	2	Kalite	1	Özet	1	Stil	1
Ayna	2	Çarpıcı	1	Hikaye	1	Kimlik	1
Su	2	Bağ	1	Gökkuşağı	1	Kısa film	1
İnsan	1	Kıyafet	1	Duyuru	1	Gösteriş	1
Çağrışım	1	Hayal	1	İlk izlenim	1	Kalp	1
Simge	1	İnce bir çizgi	1	Siyaset	1		
Bilge	1	Gece	1	İç sesimiz	1		

Tablo 3’ te görüldüğü gibi grafik tasarım erkek öğrencileri afiş kavramı için toplam 38 farklı metafor üretmişleridir. Bu metaforlar; “bilge, çağrı, sanat, özet, ilk izlenim, siyaset, stil, insan, su, bağ, gece, gün batımı, hayat, güneş, kimlik, kalp, kitap, lamba, kıyafet, merdiven basamağı, ayna, çağrışım, çarpıcı, hayal, hikâye, gök kuşağı, gösteriş, simge, fragman, tanıtım, reklam, kalite, ince bir çizgi, ön görü, duyuru, kısa film” şeklindedir. Bu metaforlardan toplam 4 kişi sanat, 3 kişi reklam, 3 kişi tanıtım, 2 kişi kitap, 2 kişi ayna, 2 kişi de su metaforunu belirtmişlerdir. Bir kişi tarafından belirtilenler ise 32 farklı metafordan oluşmaktadır.

Tablo 4 . Erkek Öğrencilerin Afiş Kavramına Yönelik Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

Kategoriler	Metaforlar
Düşünce	Bilge, Çağrı, Sanat, Özet, İlk izlenim, Siyaset, Stil,
Yaşam	İnsan, Su, Bağ, Gece, Gün batımı, Hayat, Güneş, Kimlik, Kalp,
Nesne	Kitap, Lamba, Kıyafet, Merdiven basamağı, Ayna
Rüya	Çağrışım, Çarpıcı, Hayal, Hikaye, Gök kuşağı, Gösteriş,
Hedef	Simge, Fragman, Tanıtım, Reklam, Kalite, İnce bir çizgi, Ön görü, Duyuru, Kısa film,

Tablo 4’ de erkek öğrencilerin afiş kavramına yönelik geliştirdikleri metaforların kategorilere ayrılmış şekli verilmiştir. Bu kategorilerin detayları şu şekildedir. “Düşünce” kategorisi; bilge, çağrı, sanat, özet, ilk izlenim, siyaset, stil olmak üzere toplam 7 metafordan oluşmaktadır. “Yaşam” kategorisi; insan, su, bağ, gece, gün batımı, hayat, güneş, kimlik, kalp, olmak üzere toplam 9 metafordan oluşmaktadır. “Nesne” kategorisi; kitap, lamba, kıyafet, merdiven basamağı, ayna olmak üzere toplam 5 metafordan oluşmaktadır. “Rüya” çağrışım, çarpıcı, hayal, hikâye, gök kuşağı, gösteriş olmak üzere toplam 6 metafordan oluşmaktadır. “Hedef” kategorisi; simge, fragman, tanıtım, reklam, kalite, ince bir çizgi, ön görü, duyuru, kısa film olmak üzere toplam 9 metafordan oluşmaktadır. Grafik tasarım erkek öğrencilerinin en çok vurgu yaptıkları kategoriler yaşam ve hedef kategorisidir.

Tablo 5. Kız Öğrencilerin Afiş Kavramına Yönelik Metaforik Görüşleri ve Açıklamaları

Afiş Kavramına Yönelik Metrof	Kız Öğrencilerin Açıklaması
Afiş duyuru gibidir	Çünkü görülebilirdir
Afiş kendine özgü gibidir	Çünkü düşünceleri yansıtır
Afiş ifade gibidir	Çünkü gözle görülen tarafıdır
Afiş özgün gibidir	Çünkü ürünü yansıtır
Afiş takı gibidir	Çünkü ilgi çeker
Afiş fikir gibidir	Çünkü ürüne yönelik fikirler oluşturur
Afiş duyuru gibidir	Çünkü tanıtım yapar
Afiş tasarım gibidir	Çünkü ürün ile ilgili fikir verir
Afiş reklam gibidir	Çünkü herkese hitap eder
Afiş çağrışım gibidir	Çünkü bilgilendirme yapar
Afiş iç güdü gibidir	Çünkü tasarıma dönmüşür
Afiş görsel iletişim gibidir	Çünkü hayalin dışı yansımasıdır
Afiş tanıtım gibidir	Çünkü ürün bilgisi verir
Afiş duyuru gibidir	Çünkü kitlelere yol gösterir
Afiş reklam gibidir	Çünkü bilgi verir, tanıtım yapar
Afiş imaj gibidir	Çünkü iyi tasarlanırsa etkiler
Afiş duyuru gibidir	Çünkü tanıtım yapar
Afiş duyuru gibidir	Çünkü herkesi etkiler
Afiş sanat gibidir	Çünkü ürünle bağlantı sağlar
Afiş kendine özgü gibidir	Çünkü insanları çeker
Afiş düzenbazlık gibidir	Çünkü abartı vardır
Afiş topluluk gibidir	Çünkü ürünü temsil eder
Afiş kartal gibidir	Çünkü herkesin dikkatini çeker
Afiş düşünce gibidir	Çünkü hayal kurdurur
Afiş ayna gibidir	Çünkü paylaştıkça ürünü değerli yapar
Afiş tanıtım gibidir	Çünkü ihtiyaç vardır
Afiş parmak izi gibidir	Çünkü ürüne özeldir
Afiş elmas gibidir	Çünkü değerlidir
Afiş okyanus gibidir	Çünkü büyük bir alanda dikkat çeker
Afiş yansıma gibidir	Çünkü hayal dünyasıdır
Afiş öğretici gibidir	Çünkü bilgi verir
Afiş hayal gibidir	Çünkü iyi tasarlanırsa hayal kurdurur
Afiş ayna gibidir	Çünkü ürünü yansıtır
Afiş hayal gibidir	Çünkü yönlendirir
Afiş tasarım gibidir	Çünkü insanları etkiler
Afiş kalem gibidir	Çünkü düşünceyi tasarlar
Afiş duyuru gibidir	Çünkü görmeyi sağlar
Afiş ilan gibidir	Çünkü düşünceleri gösterir
Afiş ilk izlenim gibidir	Çünkü insanı kendine çeker
Afiş yansıma gibidir	Çünkü kendine özgü tasarımı vardır
Afiş kitap gibidir	Çünkü çok şey anlatır
Afiş gösterge gibidir	Çünkü bilgi verir
Afiş ayna gibidir	Çünkü ürünü yansıtır
Afiş hayat gibidir	Çünkü farklı perspektifleri aktarır
Afiş kimlik gibidir	Çünkü karakteri yansıtır
Afiş mesaj gibidir	Çünkü kısa ve net anlatır
Afiş kitap gibidir	Çünkü bakıldığında fikri yansıtır
Afiş tuval gibidir	Çünkü renklidir
Afiş hayal gibidir	Çünkü herkesin anlayışına uyar
Afiş görsel şölen gibidir	Çünkü insanlara duyuruyu renkli sunar
Afiş iletişim gibidir	Çünkü tanıtım yapar
Afiş dikkat çekici gibidir	Çünkü ürünü cezbedici yapar
Afiş düşünce gibidir	Çünkü görünmeyeni farketirir

Tablo 5’ de grafik tasarım kız öğrencilerinin “afiş” kavramına ilişkin metaforik yorumlarını göstermektedir, her metaforun yorumunun farklı olduğu, aynı metaforu söyleseler bile afişi farklı yönleriyle yorumladıkları görülmektedir. Kız öğrenciler toplamda 41 farklı metafor üretmişlerdir.

Tablo 6. Kız Öğrencilerin Afiş Kavramına Yönelik Metaforları

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Duyuru	6	Tasarım	1	Topluluk	1	İlan	1
Hayal	4	Reklam	1	Kartal	1	İlk izlenim	1
Ayna	3	Çağrışım	1	Düşünce	1	Gösterge	1
Kitap	2	İç güdü	1	Tanıtım	1	Hayat	1
Yansıma	2	Görsel iletişim	1	Parmak izi	1	Kimlik	1
Kendine özgü	2	Tanıtım	1	Elmas	1	Mesaj	1
İfade	1	Reklam	1	Okyanus	1	Tuval	1
Özgün	1	İmaj	1	Öğretici	1	Görsel şölen	1
Takı	1	Sanat	1	Tasarım	1	İletişim	1
Fikir	1	Düzenbazlık	1	Kalem	1	Dikkat çekici	1
						Düşünce	1

Tablo 6’ da görüldüğü gibi grafik tasarım kız öğrencileri afiş kavramı için toplam 41 farklı metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar; “kendine özgü, özgün, fikir, tasarım, iç güdü, sanat, düzenbazlık, düşünce, ilk izlenim, topluluk, kartal, parmak izi, okyanus, hayat, kimlik, takı, fotoğraf, ayna, elmas, kalem, kitap, yansıma, hayal, gösterge, görsel şölen, duyuru, ifade, çağrışım, görsel iletişim, tanıtım, reklam, öğretici, ilan, mesaj, iletişim, dikkat çeker” şeklindedir. Bu metaforlardan toplam 6 kişi duyuru, 4 kişi reklam, 3 kişi ayna, 2 kişi kitap, 2 kişi kendine özgü, 2 kişi de yansıma metaforunu belirtmişlerdir. Bir kişi tarafından belirtilenler ise 35 farklı metafordan oluşmaktadır.

Tablo 7. Kız Öğrencilerin Afiş Kavramına Yönelik Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

Kategoriler	Metaforlar
Düşünce	Kendine özgü, Özgün, Fikir, Tasarım, İç güdü, Sanat, Düzenbazlık, Düşünce, İlk izlenim
Yaşam	Topluluk, Kartal, Parmak izi, Okyanus, Hayat, Kimlik
Nesne	Takı, Fotoğraf, Ayna, Elmas, Kalem, Kitap
Rüya	Yansıma, Hayal, Gösterge, Görsel şölen
Hedef	Duyuru, İfade, Çağrışım, Görsel iletişim, Tanıtım, Reklam, Öğretici, İlan, Mesaj, İletişim, Dikkat çeker

Tablo 7’ de kız öğrencilerin afiş kavramına yönelik geliştirdikleri metaforların kategorilere ayrılmış şekli verilmiştir. Bu kategorilerin detayları şu şekildedir. “Düşünce” kategorisi; kendine özgü, özgün, fikir, tasarım, iç güdü, sanat, düzenbazlık, düşünce, ilk izlenim olmak üzere toplam 9 metafordan oluşmaktadır. “Yaşam” kategorisi; topluluk, kartal, parmak izi, okyanus, hayat, kimlik olmak üzere toplam 6 metafordan oluşmaktadır. “Nesne” kategorisi; takı, fotoğraf, ayna, elmas, kalem, kitap olmak üzere toplam 6 metafordan oluşmaktadır. “Rüya” kategorisi; yansıma, hayal, gösterge, görsel şölen olmak üzere toplam 4 metafordan oluşmaktadır. “Hedef” kategorisi; duyuru, ifade, çağrışım, görsel iletişim, tanıtım, reklam, öğretici, ilan, mesaj, dikkat çeker, iletişim olmak üzere toplam 11 metafordan oluşmaktadır. Grafik tasarım kız öğrencilerinin en çok vurgu yaptıkları kategoriler düşünce ve hedef kategorisidir.

Grafik tasarım erkek ve kız öğrencilerinin afiş kavramına yönelik ürettikleri metaforlar arasındaki benzer yönleri gösteren bilgiler tablo 8’de verildiği gibi, toplam 10 farklı metafor hem erkek hem de kız öğrencilerde ortak belirtilmiş metaforlardır. Düşünce kategorisinde “ilk izlenim ve sanat” olmak üzere toplam 2, Yaşam kategorisinde “hayat ve kimlik” olmak üzere 2, Nesne kategorisinde “ayna ve kitap” olmak üzere 2, Rüya kategorisinde “hayal” olmak üzere 1 ve hedef kategorisinde “duyuru, reklam ve tanıtım” olmak üzere toplam 3 farklı metafor, ortak belirtilen metaforlardır. Hedef kategorisinde yer alan 1 erkek ile 6 kız öğrencinin belirttiği “duyuru” metaforu, en çok belirtilen ortak metafordur. Yaşam kategorisinde yer alan 1 erkek ile 1 kız öğrencinin belirttiği “hayat ve kimlik” ve düşünce kategorisinde yer alan “ilk izlenim” metaforları ise en az belirtilen ortak metafordur. Kategoriler kendi aralarında incelendiğinde, içerisinde yer alan 3 farklı metafor ile “hedef” kategorisi en çok ortak metaforun bulunduğu kategori olarak belirlenirken, içerisinde 1’er metafor yer alan “yaşam” kategorisi, en az ortak metaforun bulunduğu kategori olarak belirlenmiştir.

Tablo 8. Erkek ve Kız Öğrencilerin Afiş Kavramına Yönelik Geliştirdikleri Metaforların Benzerlikleri

Kategoriler	Metafor	Erkek Öğrenci	Kız Öğrenci	Toplam
Düşünce	İlk izlenim	1	1	2
	Sanat	3	1	4
Yaşam	Hayat	1	1	2
	Kimlik	1	1	2
Nesne	Ayna	1	3	4
	Kitap	2	2	4
Rüya	Hayal	1	4	5
Hedef	Duyuru	1	6	7
	Reklam	3	2	5
	Tanıtım	3	2	5

Tablo 9. Erkek Öğrencilerin Afiş Kavramına Yönelik Geliştirdikleri Farklı Metaforlar

Kategoriler	Metaforlar
Düşünce	Bilge, Çağrı, Özet, Siyaset, Stil,
Yaşam	İnsan, Su, Bağ, Gece, Gün batımı, Hayat, Güneş, Kimlik, Kalp,
Nesne	Lamba, Kıyafet, Merdiven basamağı
Rüya	Çağrışım, Çarpıcı, Hikaye, Gök kuşağı, Gösteriş,
Hedef	Simge, Fragman, Kalite, İnce bir çizgi, Ön görü, Kısa film,

Tablo 9’ da görüldüğü gibi erkek öğrencilerin afiş kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Erkek öğrenciler düşünce kategorisinde 5, yaşam kategorisinde 9, nesne kategorisinde 3, rüya kategorisinde 5 ve hedef kategorisinde 6 farklı metafor üretmişlerdir. Toplamda erkek grafik tasarım öğrencilerinin kız öğrencilerden farklı olarak ürettiği 28 farklı metafor bulunmaktadır.

Tablo 10. Kız Öğrencilerin Afiş Kavramına Yönelik Geliştirdikleri Farklı Metaforlar

Kategoriler	Metaforlar
Düşünce	Kendine özgü, Özgün, Fikir, Tasarım, İç güdü, Düzenbazlık, Düşünce
Yaşam	Topluluk, Kartal, Parmak izi, Okyanus
Nesne	Takı, Fotoğraf, Elmas, Kalem
Rüya	Yansıma, Gösterge, Görsel şölen
Hedef	İfade, Çağrışım, Görsel iletişim, Öğretici, İlan, Mesaj, İletişim, Dikkat çeker

Tablo 10’ da görüldüğü gibi kız öğrencilerin afiş kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Kız öğrenciler düşünce kategorisinde 7, yaşam kategorisinde 4, nesne kategorisinde 4, rüya kategorisinde 3 ve hedef kategorisinde 8 farklı metafor üretmişlerdir. Toplamda kız öğrencilerin, erkek öğrencilerden farklı olarak ürettiği 26 farklı metafor bulunmaktadır.

3. Sonuç

Araştırma, grafik tasarım öğrencilerinin “afiş” kavramı için metafor algılarının belirlenmesi üzerine yapılmıştır. Grafik tasarım eğitimi alan erkek ve kız öğrencilerin afiş kavramına yönelik ürettikleri metaforlardan hareketle mesleki bir kavramı nasıl anlamlandırdıkları incelenmiştir. Buradan yola çıkarak Fırat Üniversitesinde eğitim gören toplamda 106 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Bu çalışma grubunun 49’u erkek, 57’si ise kız öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda erkek öğrenciler 38 kız öğrenciler ise 41 farklı metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar alan uzmanları tarafından kategorize edilmiştir. Bu kategoriler; düşünce, yaşam, nesne, rüya ve hedef olmak üzere 5 farklı kategoridir. Erkek ve kız öğrencilerin ürettikleri metaforlar öncelikle kendi içerisinde incelenmiştir. Daha sonra erkek ve kız öğrencilerin ürettikleri metaforlar birbirine benzer ve birbirinden farklı yönleriyle incelenmiştir. Benzer ve farklı yönlerin aslında farklı metaforlar üretilebile kavram olarak birbiriyle bağlantılı oldukları tespit edilmiştir. Erkek ve kız öğrencilerin en çok dikkat çektikleri hedef kategorisi içinde yer alan duyuru metaforu olmuştur. Bu durumun grafik tasarım eğitimi alan öğrencilerin afiş kavramına yönelik yeterli bilgiye sahip

olduklarını göstermektedir. Öğrencilerin ürettikleri metaforların farklılıklarının olması afiş kavramının geniş bir bakış açısıyla anlamlandırıldığına dikkat çekmektedir. Erkek ve kız grafik tasarım öğrencilerinin metaforları birbirleri ile karşılaştırıldığında, benzerlikler ve farklılıkların mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu ulaşılan sonuç çerçevesinde grafik tasarım öğrencilerinin afiş kavramına yönelik bakış açılarının yeterli düzeyde olduğu görülmüştür. Metaforlar bu farklı bakış açılarıyla kavramların anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında metaforik algıların, grafik tasarım eğitiminde öğretilen diğer kavramlara da uygulanması, eğitim anlayışına yeni ufuklar getirebilir.

Kaynaklar

- Bahar, R. (2006). *Eğitim fakültesi, güzel sanatlar eğitimi bölümleri, grafik atölye derslerinde afiş konusunun ele alınış biçimleri üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Samsun.
- Becer, E. (2011). *İletişim ve Grafik Tasarım*. (201 s) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bektaş, D. (1992). *Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi*. (18-19 ss). İstanbul: YKY.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches*. Los Angeles, USA: Sage.
- Deveci, M. (2010). *Afiş tasarımında göstergelerin kullanımının eğitimsel açıdan yeri ve önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Felbiner, U. (2005). *Henri de Toulouse-Lautrec*. (44 s). İtalya: Literatür.
- Gürbüz, R. & Şahin, S. (2015). 8. Sınıf Öğrencilerinin Çoklu Temsiller Arasındaki Geçiş Becerileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23 (4), 1869-1888. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/22597/241376>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation: Revised and expanded from qualitative research and case study applications in education*. San Fransisco, USA: Jossey-Bass.
- Monette, D.R., Sullivan, T.J., & De Jong, C.R. (1990). *Applied social research*. New York: Harcourt Broce Jovanovich, Inc.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. Ed.) Ankara: Pegem Akademi.
- Sözer, M. & Tanyeli, U. (1986). *Sanat Kavramı ve Terimleri Sözlüğü*. (13 s). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Teker, U. (2009). *Grafik Tasarım ve Reklam*. (139 s). İstanbul: Yorum Sanat Yayınevi.
- Tepecik, A. (2002). *Grafik Sanatlar*. (72 s). Ankara: Detay ve Sistem Ofset.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

- Bu çalışmanın yazar/yazarları, Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun tarih 22.12.2022 sayı 2022/27 ve karar 12 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

KÜLTÜRLER ARASI YOLCULUKTA İNSAN BAŞLI EFSANEVİ KUŞLAR

Human-head legendary birds in a intercultural journey

Yavuz DENİZ

¹ Dr. Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, Elazığ, ydeniz@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3554-1400

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
14.12.2022
Kabul/Accepted:
07.04.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1219036

Anahtar Kelimeler

Mit, Mitoloji, Ritüel,
Efsane, İnsan Başlı Kuş

Keywords

Myth, Mythology,
Ritual, Legend, Bird
With A Human
Head

ÖZ

Mitler, dünyayı anlamaya çalışan insanoğlunun, doğa olaylarını anlamlandırma çabasıdır. Korkular, ihtiyaçlar, sonsuz yaşam arzusu ve tanrıları mutlu etme çabası neticesinde oluşturulan bu söylenceler, zamanın inançlarını yansıtan belgeler niteliğindedir. Bazen destan adıyla düzenli ve ölçülü şiirler, bazen de kahramanların abartılı hikayeleri olarak karşımıza çıkarlar. Tanrıların doğuşunu, mücadelelerini, kainatın yaratılışını, dünyevi meseleleri anlatan mitlerin temel özelliği anlatılan olayların sıra dışı ve doğa üstü özelliklere büründürülmesidir. Birtakım ritüeller ile aktarımları sağlanırken kutsal bir statü kazandırılan mitler zamanla sembollere dönüşerek günümüze dek gelmişlerdir. İçeriğinde yer alan tanrılar genellikle başrolü alsalar da bazen savaştıkları bazen de yardımcıları olarak görülen doğaüstü yaratıklar, benzersiz bir hayal gücünün ürünleridir. Birçok topluma ait kültür envanterinde sıklıkla karşılaşılan insan başlı kuş ögesinin, farklı ve benzer versiyonlarının araştırıldığı bu çalışmada literatür taramaları yapılarak elde edilen veriler konu kapsamında bir araya getirilmiştir. Toplumlara ait mitlerde farklı isimlerle anılan bu efsanevi yaratıkların özellikleri, inançlar çerçevesinde değerlendirilerek kültürler arası yolculuklarında edindikleri değişim ve dönüşümler incelenmiştir. Kadın başlı kuş gövdeli doğaüstü yaratıklara dair kültürel aitliğin araştırıldığı bu çalışmada elde edilen verilerin bir araya getirilerek bilime ve sanata katkı sağlanması amaçlanmıştır.

ABSTRACT

Myths are the efforts of human beings trying to understand the world to make sense of natural events. These myths, which were created as a result of fears, needs, the desire for eternal life and the effort to make the gods happy, are documents reflecting the beliefs of the time. Sometimes they appear as regular and measured poems with the name of epic, and sometimes as exaggerated stories of heroes. The main feature of the myths that describe the birth of the gods, their struggles, the creation of the universe, and worldly issues is that the events described are transformed into extraordinary and supernatural features. Myths, which were given a sacred status while being transmitted through certain rituals, have survived to the present day by turning into symbols over time. Although the gods in its content usually take the lead role, the supernatural creatures sometimes seen as fighters and sometimes as helpers are the products of a unique imagination. In this study, in which different and similar versions of the human-headed bird item, which is frequently encountered in the cultural inventory of many societies, are investigated, the data obtained by making literature reviews are brought together within the scope of the subject. The characteristics of these mythical creatures, which are known by different names in the myths of societies, were evaluated within the framework of beliefs, and the changes and transformations they acquired in their intercultural journeys were examined. It is aimed to contribute to science and art by bringing together the data obtained in this study, in which the cultural belonging of supernatural creatures with female heads and bird bodies is investigated.

Atf/Citation: Deniz, Y. (2023). Kültürler Arası Yolculukta İnsan Başlı Efsanevi Kuşlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 729-741.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Yavuz DENİZ, ydeniz@firat.edu.tr

1. Giriş

Tarihin ilk çağlarından günümüze varıncaya dek insanoğlu doğa ile etkileşim halinde hayatını sürdürmüştür. Bu etkileşim zamanla doğadaki nesnelere (ay, güneş, ağaç, taş) tanrı olarak kabullenmelerini sağlamıştır. Yaratılışı sorgulayan insan hayata ve nesnelere dair birtakım anlamlar yüklemiş, sonsuz yaşam arayışına girmiştir. Bu süre zarfında bilincin ilk yaratımlarını ortaya koyarak mitleri oluşturmuşlardır. Mit adlı bu söylemlerde kâinatın var oluşunu, doğayı, yaşamı ve ölümü konu edinirken doğaüstü betimlemelere başvurulmuştur. Bu doğaüstü öykülemelerin oluşumuna insanların doğanın acımasızlığına karşı koyamayışı, yaşam zorlukları, ölüm korkusu ve inandıkları tanrılara yaranma isteği gibi birçok etken sıralanabilmektedir. Ebedi hayat arzusu, ölüm korkusu ve beklentiler bilincin henüz gelişmediği dönemlerdeki insanı arayışa itmiş ve doğa üstü karakterlerin yaratımını sağlamıştır. İnsana özgü olmayan bir takım üstün özellikleri güç ibaresi olarak bir araya getirmek suretiyle koruyucu ya da şifa getiren karakterler oluşturma çabasına girilmiştir. Kuşların kanatları, aslanın güçlü bedeni ve insana dair özellikler bir araya getirilerek sfenksler yaratılmıştır. Yeryüzü ve gökyüzüne hâkim olma arzusu ile oluşturulan Grifonlar ise kartal ve aslan katımlı yaratıklarındır. Çoğu mitte tanrıların yardımcıları olarak görülürler. Bazen hazinelerin, bazen de mezarların bekçiliği görevini üstlenmişlerdir. Bu yaratıklara ait tasvirler savaşıların mumyalanmış vücutlarında bir dövme olarak görülebildiği gibi, zırh ve miğferlerinde de koruyucu bir tılsım niteliğinde yerini almıştır. Bir diğer doğaüstü varlık ise insan başına sahip olan Simurg, Siren, Harpy, Umay, Alkonost olarak adlandırılmış kuş gövdeli varlıklardır. Bazen ebedi yaşam suyunu, bazen de hayat ağacını beklediğine inanılmaktadır. Ancak tasvirlerde benzer fiziki özelliklere sahip oldukları görülen bu fantastik yaratıklara, kabul edildiği her kültürde farklı ya da benzer anlamlar yüklenmiştir. Birçok kültürde iyi ya da kötü karakterlerle vücut bulmuş kadın başlı, kuş gövdeli efsanevi yaratık, farklı medeniyetlerin hüküm sürdüğü topraklarda öyküden öyküye uçarak insanlığa bazen kâbus, bazen umut olmuştur.

2. Materyal, Metot, Yöntem

Nitel araştırma, görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasını hedefleyen nitel bir sürecin izlendiği araştırma biçimi olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 39). “Doküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, alanyazında çoğunlukla diğer araştırma yöntemlerinin tamamlayıcısı olarak hizmet ederken, tek başına bir yöntem olarak da kullanılmaktadır” (Sak, Şahin, Öneren ve Nas, 2021: 228). Merriam (2015: 13)’ın aktardığına göre, Van Maanen nitel araştırmayı şöyle tanımlamaktadır: “Nitel araştırma, bir şemsiye terim olup; tanımlamaya, çözmeye, yorumlamaya ve anlamla ilgili terimlere ulaşmaya çalışan teknikleri kapsayan süreçler bütünüdür.” (1979). Bu araştırma, kavramsal çerçeveyi oluşturma aşamasında alana ilişkin çeşitli araştırmaların incelenmesinden dolayı betimsel tarama modelindedir. Karasar (2005: 77)’a göre; “Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez”. Bu bağlamda, konu kapsamında literatür taramaları yapılarak, konu ile ilgili görseller araştırılarak incelenmiştir. Bu araştırma sürecinde ilgili konudaki var olan basılı-elektronik kaynaklar yazıya aktarılmış ve görseller ile anlatımlar desteklenmiştir.

3. Mit ve Mitoloji

Erhat’ a göre Mythos duyulan ya da söylenen söz, efsane, masal, öykü anlamında kullanılırken Epos bu sözlerin belirli bir ölçü çerçevesinde düzenlenerek okurlar. Tanrı armağanı olarak kabul gören eposlar Ozanlarca derlenip düzenlenerek destan, şiir, ezgi adını almışlardır. Ancak batılı dillerde epik ya da epepe olarak varlığını sürdürmektedir. Mythos ile Epos arasındaki yakın ilişkinin nedeni ikisinde de aynı öykünün anlatılıyor oluşudur. İçerik olarak benzer olsalar da Eposlarda anlatım belirli bir ölçü, denge, ritim unsurlarıyla süslenerek estetik bir hale getirilmiştir (Erhat, 1996: 4). Bir diğer kavram olan Logos ise gerçeklerin nedensel bir bakış açısıyla mantıklı kavramlar olarak ifade edilmesidir (Akgül, 2012: 22). Mitoloji adlı çalışma dalı bireylerin, insanlığın başlangıcından itibaren ortaya koyduğu gelişim aşamalarını ve düşünme yetisindeki güçlenişin göstergesi durumundadır. Eski Yunan dilinde ‘doğaüstü olay’ ya da

'öykü' anlamında kullanılan 'mythos' ile bilime karşılık gelen 'logos' sözcüklerinin bir araya gelişiyle oluşan bir terimdir (Eyüboğlu, 1998: 37). Çağımızın model bilimselliğinden uzak olduğumuz dönemlerde yaşayan toplumlarda mitoloji, töre ve gelenek gibi toplumsal düzen konusunda bilgiler sunması ve şu anki geleneksel toplumları etkisinde bırakmak gücünün hala var olması açısından 'kalıcı' (kadim) felsefe olarak nitelendirilmektedir (Armstrong, 2005: 14). Bayat'a göre ise mitoloji, arkaik çağlara ait ilk ilmi düşünceleri ve insanoğlunun yaşamı boyunca elde ettikleri deneyimlerin sözlü kültür olarak kuşaktan kuşağa taşınmasını sağlayan ilk bilim olması nedeniyle birtakım bilgilerin sembole dönüşmüş kaynağı olma niteliğindedir (Bayat, 2005: 4). Dünya literatüründe batı olarak isimlendirilen topraklarda mitoloji, ilk dönemlerinde hikâye öbekleri olarak tanınlanırken, 17. Yüzyılın son dönemlerinden itibaren bu hikâyelerin içerdiği anlamını ve kaynaklık ettiği toplumların var oluş süreçlerini inceleyen bir bilim dalı haline dönüşmüştür (Bonnefoy, 2000: 5).

Mitoloji alanında uzmanlığı olmayan kişilere yabancı gelmeyecek bir mit tanımı bulmanın güçlüğüne dikkat çeken Eliade'ye göre, arkaik ve geleneksel toplumlara ait mitlerin tür ve işlevlerinin bütününe kapsayan tek bir tanım bulmak olanaklı görünmemektedir. Mitler çok sayıda ve birbirini tamamlar özellikteki bakış açılarına göre ele alınıp yorumlanabilen karmaşık bir kültür gerçekliğinin adıdır. Az kusurlu ve en geniş kapsamlı tanım, mitlerin kutsal bir öyküyü anlattığıdır. Başlangıç diye nitelendirilebileceğimiz en eski ya da masallara özgü zamanda olup biten olayları anlatmaktadır. Bir başka deyişle mitler doğaüstü yaratıkların başarıları neticesinde bir bütünü (kozmos) ya da bütünü bir parçası (bitki, ada, insan davranışı, kurum) olan gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğinden bahseder. Her zaman bir yaradılışın öyküsü olan mitler bir şeyin nasıl yaratıldığını ve nasıl var olmaya başladığını dile getirir. Başlangıçtaki eşsiz zamanlarda görülen doğaüstü yaratıklar mitlerin kahramanları olarak rol alırlar. Mitlerde yaratıcı etkinliğini ortaya koyarak yaptıklarının kutsallığını doğaüstü olma özellikleri ile gözler önüne sererler (Eliade, 2001: 16).

3.1. Mitlerin Doğuşu

Mitlerin doğuşunda soyut kavramlardan haberdar olmama ya da soyut kavramının bilinmeyişi önemli bir etkidir. Doğa ile samimi bir etkileşim içinde yaşamını sürdürmüş olan eski çağ insanının, hayat ve düşüncesi, elle tutulur gözle görülür nesnelere dairdir. Ay, güneş, yıldız, fırtına gibi doğa olayı ve varlıklarını güçlü birer tanrı ya da tanrıça olarak benimseyip, göstermesi somut düşüncenin ürünüdür. Mitler evreni Tanrı, Tanrıça ve benzeri yüce varlıklarla donatırken dahi doğadan ve somuttan uzaklaşmamışlardır (Eyüboğlu, 1998: 28).

Günümüz insanı din ve dünya işlerini birbirinden ayırır. Oysa hiçbir şeyi inançlarından ayrı tutmayan Paleolitik avcılar açısından bu durum anlaşılabilir ve olanaksız görülmektedir. Gördükleri her şey veya yaşadıkları her olay, tanrılar dünyasındaki karşılığı olarak anlaşılabilir. Konumu ve değeri her ne olsun olursa her şey, içinde kutsallığı barındırabilmektedir. İlk insanların yaptığı her iş, onları tanrılarla ilişkilendiren, bir ayin olmaktadır. Yapılan etkinlik ne kadar sıradan olursa olsun, ölümlü varlıkları zamanın dışına çıkaran ve sonsuz dünya yaşamına girmesini sağlayan törenlere dönüşmektedir (Armstrong, 2005: 17).

Her olayın ardında birer tanrının olduğunu savunmakla uçsuz bucaksız evrenin enginliğinde usa uygun tanrısal bir düzenin varlığını savunmak farklı ya da aykırı görüşler değildir. Tüm bolluk ve bereketin Telepinu'dan geldiğini savunan Hititler ile evrende tanrısal bir uyumun varlığını dile getirip, bu uyumu sağlayan gücün tanrı olduğunu savunan Kepler, mit olarak aynı düşünce ortamındadır. Ayrılık sadece duyu ile us arasındadır (Eyüboğlu, 1998: 28). Mitoloji tamamen kendi dünyamızla birlikte var olan ve bir şekilde onu destekleyen farklı bir düzlemde bahseder. Tanrılar dünyası adı verilen, göz ile görülmemesine rağmen daha güçlü olan bu gerçekliğe inanış, mitolojinin temelini oluşturmaktadır (Armstrong, 2005: 9).

Erken dönem mitleri, insana, elle tutulur bir dünyaya bakarken, görünenlerin aslında başka bir şeyi temsil edeceğine algılanan gerçekliği öğretmiştir. Ve bunun için hiçbir inanç sızramasına gerek duyulmamıştır. Çünkü bahsedilen çağda kutsal olanla olmayan arasında metafizik açıdan uçurum yoktur. İlk insanlar bir taş dahi bakarken cansız, niteliksiz bir kaya parçası görmez; güç, kalıcılık, dayanıklılık görürlerdi. Çünkü bakılan o taş parçası insanın incinebilir durumundan farklı olarak, dayanıklılığı ile mutlak bir varlığın temsili haline gelirdi. Taşı, kutsal hale getiren ötekilik özelliğiydi. Antik dünyada, kutsalın yaygın bir tezahürü olarak bilinen taş, kutsal olanın kendini göstermesi olarak değer görürdü. Hiçbir çaba olmaksızın kendini yenileme özelliğine sahip olan ağaç da baharda canlanarak, ölümlü erkek ve kadınlarda olmayan mucizevi

diriliği sergilerdi. Küçülüp büyüyen Ay'ı seyrederken, kutsal güçlerin yenilenerek dirilişindeki tekerrürü, acımasız ve katı, ürkütücü ve affedici özelliği kadar avutucu da olabilen bir yasanın varlığına tanık olurlardı. Taşlar, ağaçlar, göksel varlıklar tapınma aracı olarak görülmezdi. Onlar kutsal olarak nitelendirilirlerdi. Kutsallıklarındaki neden, tüm doğal süreçlerde işlediği görülen, insanlara farklı ve daha etkili bir gerçekliğin ipuçlarını veren gizemli gücün dışı vurur halinden kaynaklıydı (Armstrong, 2005: 17,18).

3.2. Mitlerin İşlevi

Simge, mit ve gelenekler kökenlere dair bilgiler veren belgeler niteliğindedir. Elde edilen bu bilgilerin dayandığı kaynaklar olarak mit ve semboller yaşayan fosiller olarak nitelendirilir çünkü bir fosil parçası ayrıldığı organizmayı anlatmak için yeterli bir envanter görevi görebilmektedir (Eliade, 2003: 35). Dinler tarihine giriş. İnsana dair tüm rit ve anlamlı hareketlerinin örneği halindeki modellerini oluşturma işlevini yerine getiren mitler, arkaik ve geleneksel toplulukların anlaşılması konusunda kaynaklık etmektedir (Eliade, 2001: 18). Ancak söz konusu kültürü anlatırken yaşandığı zaman dilimi ile beraber ele alarak yaşam bilgeliği görevini üstlenmektedirler (Campbell, 2013: 82).

Mitler, ilksel olarak nitelendirilebilecek bir olay zincirini doğüstü bir yorumla anlatarak onları güçlendirirken, aynı zamanda değerli ve saygın hale getirirler. Doğruluğu konusunda hemfikir olunması gereken ahlaksal bilgilerin yan ürünü olan mitler, yaratılan mucizelerle inançları, örneklerle ise sosyal statüleri aktararak ve pekiştirmektedir (Malinowski, 1990: 131). Toplumlar içerisindeki istikrar ve ahlaki düzeni sağlamada önemli bir etken olan mitler, bireylere hayat sürdüğü topraklar ve yaşadığı tarihe göre yol göstererek toplumlara ihtiyaçları kapsamında biçim vermektedir (Akgül, 2012: 26).

Ritüeller için model olma görevinin haricinde din ve metafizik konularındaki deneyimlere de modellik yapan mitler, bireyin kutsal dışı günlük hayatlarına dair arketipleri yaratmaktadır (Eliade, 2003: 405).

Anlatılan kahramanlık öyküleri ise insanları eğlendirmek için oluşturulmamıştır. B bu öyküler bireylere iyi insan olma konusunda yön verirler (Armstrong, 2005, s. 60). Bu destansı söylenceler bireye, insanda olması beklenen etik davranış kuralları ile kültürel değerleri göstermektedir (Rosenberg, 2003: 20)

3.3. Mitlerin Konusu

Mitlerde günümüz romanlarında bulduğumuz türden bir kurgu karakteri rastlanmaz. Aksine mitlere inanılır. Çünkü çok eski zamanlarda yaşanıldığına inanılmak istenmiş olaylar o zamandan beri dünya ve insanın yazgısını sürekli olarak etkilemeyi başaran canlı bir gerçeklik olarak benimsenmiştir. Yaratılışı, işlenen ilk günahı ve İsa'nın fedakârca ölümüyle gelen kurtuluşu dile getiren İncil inanmış Hıristiyan bireyler için ne ifade ediyorsa, mitlerde ilkel insan açısından onu ifade etmektedir (Malinowski, 1990:87).

"Pek çok mitte ve efsanede aşkın bir mekanı-cennet ya da cehennem- simgeleyen "yasaklı bir alana" dahil olmaya çalışan kahramanın ya da yarı-tanrının karşılaştığı "güçlükler" anlatılır. Bıçak gibi keskin bir köprü, sallanan bir sarmaşık, neredeyse bitişik iki kayanın arası, bir an için mekanda açılan bir kapı ve bu aralıktan içeriye dalma zorunluluğu; dağlarla, sularla, ateşle çevrili bir alan ve canavarların beklediği bir yer ya da "yerle göğün birleştiği" yerde bulunan bir kapı ya da "yıl sonunda" ulaşılan bir yer"...(Eliade, 2003: 407).

Mitolojilerin genelinde görülen ortak konular arasında yer ve gökyüzüne ait Tanrılar ve ilk ana-baba öyküleri ilk sıradadır. Tanrı tarafından yaratılan ilk insanın kaya, bitki, çamur, ağaç gibi yeryüzüne ait bilindik öğelerden yaratımları aktarılmaktadır. Bu anlatımlarda aynı Tanrıların, yarattıklarını büyük bir tufan ile yok ettiği de görülmektedir. Doğada olduğu gibi evrenin bir özelliği olan doğum, olgunluk, ölüm ve ölüm sonrası gelen yeniden doğmalara değinen konular, mitolojilerde sıklıkla görülmektedir. Ancak bu anlatımlardaki kahramanların doğumları ve ölümleri sıra dışı bir olay niteliğinde yansıtılmaktadır. Zaten kendileri de doğa üstü güçleri ile tanıtılmaktadır. Nitekim onlar kötü yaratıkları özel silahlar ile yok edip çetin yolculuklara koşan, hatta istediklerinde yeraltına dahi inebilen Tanrı çocuklarıdır (Rosenberg, 2003: 18).

Yaradılışın birer öyküsü niteliğindeki mitler, doğanın yanında doğüstü varlıklara dair oluşumları anlatmaktadırlar (Çaycı, 2012: 5). Ele aldıkları konularda arkaik dönemlerdeki doğa üstü varlıklara ait eylemleri de öykülerler (Eliade, 2001: 28, 29).

4. Mitoslarda Doğa Üstü Yaratıklar

4.1. Türk Mitolojisinde Umay

Humay, Kumay, Huma olarak farklı Türk lehçelerinde telaffuzlarına rastlanan kuş, eski Türk inanışları çerçevesinde Hayat Ağacı ve Hayat Suyu ögelerinin yanında önemli bir motif olarak betimlenmiştir (Kurnaz, 1998: 478). Kuş görünümüne bürünebildiği için kanatlı olarak tasvir edilen Umay, Yaşam Ağacının kudretli sahibi olarak üç boynuzlu veya üç dilimli taç ile kendini göstermektedir (Karakurt, 2011: 299). Orta Asya kültürüne ait söylencelerde çoğunlukla Hayat Ağacı imgesi ile karşımıza çıkmasından ötürü göklerden yeryüzüne inmiş bir Ana Tanrıça düşüncesi oluşturmaktadır. İlerleyen zaman diliminde İslamiyet'in de etkisi ile bu düşünce etkisini yitirmiş ve kullanım alanı azalmıştır (Yıldırım, 2016: 8, 9).

Umay Ana, Altay Türklerinde 'Ayısıt' adı ile anılmaktadır. İnsanları koruduğu gibi yeryüzündeki bütün canlıların yavrularını büyüme süreci tamamlanana kadar korumak ile mükelleftir (İnan, 1976: 26, 27). Umay'ın koruyucu bir ruh olduğunu savunan Kalafat'a göre, çocukları koruma görevini üstlenen bu iyenin, Göktürk Çağına ait Bengütaş yazıtlarında da adı geçmektedir. Koruyuculuk görevini bebeğin doğumundan erginlik dönemine dek sürdüren Umay Ana'nın bu görevi, yeryüzündeki canlıların tümüne yöneliktir (Kalafat, 2010: 98, 100).

Mahmud Kaşgari, Umay hakkında;

"kadın doğduktan sonra çıkan sondur, kadınlar Umay ile tefeül ederler, Umay'a taparlarsa oğul olur" cümlelerini sarf etmiştir. Burada kullanılan tapınma saygı gösterip kutsama anlamındadır. Yazıtlar onun koruyucu bir ruh olduğunu doğrulamaktadır. Osman Turan (1978) ise, Umay ve diğer iyelerin birer tanrı olmayıp dinlerin genelinde mevcut olan melek ya da mukaddes varlıklar olduğunu dile getirmektedir. Günümüz Orta Asya inanışlarında da hala lohusa kadınların ve çocukların koruyucusu rolündedir" (Kalafat, 2010: 98, 100, aktaran, Deniz, 2021: 60,61).

'İmı' isimli kuş görünümlü bir varlık olarak tasavvur edilen ruhani ögenin Umay ya da (Ayısıt) olma ihtimaline değinen İnan'a göre ise, bu varlığın bir diğer görevi, doğanın farklı alanlarında bulunan hayati unsurları, Kut adı altında bir araya getirerek, henüz doğmamış olan anne karnındaki bebeğe üfleterek can vermesidir. Gebe kadınları da koruması altına alan bu ruhani ögeler, çocuğu sahibi olamayan kadınlara çocuk verir (İnan, 1976: 26, 27).

"Türklerde Hüma adıyla bilinen efsanevi kuş, farklı kaynaklarda Anka, Simurg, Harpy, Siren gibi isimler ile tanıtıldığı açıkça görülmektedir. Ancak bu yaratıkların farklı mitolojilerde farklı öyküleri olduğu da bilinmektedir" (Deniz, 2021: 86)

Yakut Türklerine ait inançlarda 'ıımı' olarak bilinen Umay için söylenenler Zümrüd-ü Anka ve Simurg için söylenenler ile benzerlik gösterir. İranlılara ait mitoslarda Giokerena ismiyle bilinen ağacın tepesinde yaşam sürdürdüğüne inanılan Simurg adlı efsanevi kuşun, Türk mitolojisinde adı geçen Umay tasavvuru olduğu görüşü savunulmaktadır (Aşir, 2016). Eski çağlardan bugüne dek Türk toplumuna ait milli öge ve kültler arasında yer alan Umay inancının Hüma kuşu ile ilintisini dile getirenler arasında yer alan İnan'a göre, Hüma adlı öge İran edebiyatında da boy gösteriyor olsada, bu ögeye dair köken ve aitliğin önemsizliğinden bahsederek asıl dikkat edilecek noktanın, Hüma adlı fantastik ögenin, Yakut mitoloji ve inancında adı geçen 'ıımı kuşu' ile ortak özelliklerde olduğudur (İnan, 1986, 36-39).

Farklı kültür ve dönemlerde farklı adlarla anılarak kuş vücutlu kadın başlı olarak tasvir edilen mitolojik öge birçok uygarlığa ait mitlerde fantastik bir motif olarak görülmekteyken, Göktürklerde Hüma kuşu veya Umay ana olarak anılmaktadır. Yardım dileyen insanların imdadına koşan bir melek olarak kabul gören bu yaratık (Yıldırım, 2016: 8,9) efsanelerde ise sürekli karlar arasında yaşayarak, kemiklerle beslenen, çocukları kapıp kaçırarak yırtıcı bir kuş olarak tanıtılmaktadır. Bir zamanlar bu kuşun neslinin arttığı ve buna karşın peygamberlerden birinin ettiği dua ile neslinin kurduğu rivayetlerde geçmektedir (Önder, 1967: 7). Aynı ögenin, farklı dönemlere ait söylencelerde, tezat kimliklere büründürülerek iyilik yapmayı görev edinmiş bir kuş olan Hüma'nın bir anda kötü bir yaratığa dönüştürüldüğü görülmektedir.

Orta Asya kültürüne ait etnografik ve arkeolojik objelerde farklı betimler halinde karşımıza çıkan kadın giyimli, ak saçlı tasavvur kimi yerlerde ise kuş biçiminde vücut bulmuştur. Bazen de kuş ve insan karışımı kanatlı bir kadın veya melek olarak tasvir edildiği görülmektedir (Beydili, 2004: 580, 584). Ulaşılmadaki imkansızlığın ayaksız oluşundan kaynaklandığı dile getirilen Hüma kuşu, mutluluk yolundaki talih olarak yorumlanmaktadır. Benzer özellikte Anka adlı kuşun, gökyüzünde yaşayıp hiçbir şekilde yere konmayan

cennet kuşu olarak söylencelere konu edildiği de görülmektedir (Akin E. , Akin E. , ve Ayverdi, 2016: 86, 87). Bu efsanevi kuşa dair inançlarda gölgesinde kalan insanın zengin bir hayata kavuşarak makam, mertebe (devlet) sahibi olacağına dair öngörüler mevcuttur (Öner, 2008: 567). Bu noktada Osmanlı Devleti'ne ait envanterlerde 'Hümayun' tabiri ile yer bulan Umay ögesi, Devlet Kuşu olarak da tanınmaktadır. Kurulan bu Umay, Hüma, Hümayun ilintisinin kökeninde, egemenliğin göklerden (Tanrıdan) gelen Kut inancından kaynaklı olduğu düşüncesi yatmaktadır (Beydili, 2004: 580, 584).

Türk kültürünün derinliklerine dek uzanan Umay inancına dair sembolik ifadeler sanatın farklı dallarında yer almıştır (Avşar, 2012: 4). Anadolu coğrafyasında Selçuklu Türk Çini sanatında da örneklerine rastladığımız insan başlı kuş ögesi, aynı zamanda mimari yapılarda da taş kabartma olarak görülmektedir.

4.2. İran Mitolojisinde Simurg

Farklı türdeki otuz ayrı kuşa ait özellikleri bünyesinde barındırdığına inanılan Simurg, İran mitolojisinde 'Otuz Kuş' adıyla anlam bulmaktadır. Ateş ya da güneşten yaratıldığına inanılan bu efsanevi kuş, bir ejdere dahi karşı koyabilecek güçte olup, devlet kuşu olarak bilinmektedir (Alsan, 2005: 91). Gövdesi iri bir kuş olarak resmedilen Simurg, yuvarlak dolgun yüzlü, başında tacı ile betimlenen güzel bir kadındır. Buna karşın Yakınoğu Simurgları genellikle taşsız olarak betimlenmişlerdir (Önder, 1968: 7).

Söylenceye göre, engin bir okyanusun çevrelediği Elburz adlı bir dağın ortasında tasavvur edilen Gaokerena isimli ağaç çiftinden söz edilirken aynı zamanda bu ağaçların sonsuz yaşam iksirini tohumlarında barındırdıklarından bahsedilmektedir. Simurg denilen kuş ise bu ağacın tepesinde yuvalanmaktadır. Ağacın dallarını kırması veya sallamasıyla düşen tohumlar rüzgâr ve yağmur gibi tabiat olayları sayesinde dünyaya şifa dağıtmaktadır. İran mitolojisindeki Simurg'un, Türk mitolojisinde yer alan kutsal kayın ağacının zirvesindeki kartal ve Hint mitolojisinde adı geçen 'Garuda' ile benzerliği dikkat çekicidir (Alsan, 2005, s.92). Benzer nitelikteki mitolojik kuş, Zerdüş'tinine ait kutsal kitap olan Avesta'da "Saena" adıyla anılmaktadır. Sanskritçe Siena kelimesi 'doğan' anlamında kullanılmaktadır. Avesta'da Saena ağacı şifa kaynağı olarak kabul edilmekte ve bu kuşun yuvasının ağacın üzerinde olduğuna inanılmaktadır. Zerdüş'tlerin kutsal saydığı Avesta'ya göre Saena ağacı uzak diyarlarda Vurukaşa denizinde yer alan ağacın tepesinde hayat sürmektedir. "Şah-ı Murgan" tabiri ile kuşların padişahı vasfını taşıyan Saena kuşu yuvasındaki şifalı otlar ile çaresiz hastaların yardımına koşan bir melektir (Önder, 1968: 7)

Günümüzde okunan Türk efsane ve masallarında Simurg'un "Zümrüd-ü Anka" ismiyle geçtiği görülür. Zümrüd-ü Anka, masallarda Keloğlan'ın en zor zamanlarında yardımına koşan efsanevi kuştur. İyilik meleği olarak tasvir edilen bu kuş, kanatları arasına aldığı Keloğlan'ı istediği yere götürmektedir. Aynı motif, Dedekorkut'un Oğuznamesinde ise kadın başlı kuş gövdeli bir "peri" olarak nitelendirilirken Tepegöz'ün annesi olduğu dile getirilir (Önder, 1968: 7).

İran mitolojisine ait eserlerden olan Firdevsi'nin Şehnamesinde, Simurg'un gerçek kimliğini yansıttığını savunan Önder'in Şehnameden aktardığına göre;

Pehlivan Sam, saçları beyaz olarak doğan çocuğundan utanarak onun Alburz Dağlarına bırakılarak terk edilmesini emreder. Bu dağlar, abanoz, sandal ve öd ağacından oluşan Simurg'un yuvasıyla tanınır. Yavrularının karnını doyurmak için yiyecek arayan Simurg, pehlivan Sam'ın oğlu Zal'ı kayaların arasında terkedilmiş bir halde görüp, şefkatle onu alıp yuvasına götürür. Simurg ve yavruları Zal'ı besleyerek, büyütürken ona dillerini de öğretirler. Yıllar sonra büyüüp güçlü bir delikanlı olan Zal'ı rüyasında gören, babası Sam, oğlunun Alburz dağlarında yaşadığını öğrenerek onu aramaya koyulur. Sam ve adamlarının Zal'ı aradığını gören Simurg, yuvaya gelip Zal'a gördüklerini anlatır. Ona, babasının yanında olması gerektiğini ancak herhangi bir zorluk ya da tehlike anında kendisine vereceği tüyü yakması gerektiğini söyler. Kendisine verdiği tüyü yakması durumunda yardıma koşacağına söz veren Simurg, Zal'ı kanatları arasında babasına götürür (Önder, 1968: 8).

Simurg üzerine kaleme alınan bir başka söylence ise Büyük mutasavvıflardan Feridettin Attar'a ait "Mantık-ut-Tayr" adlı eserinde görülmektedir. Özetlenmiş söylenceye göre;

Bir araya gelerek kendilerine bir padişah seçmek isteyen kuşlar, Tanrının habercisi ve Peygamberin yoldaşı olduğunu söyleyen Hüdhüd kuşuna kulak verirler. Padişahı tanıdığını dile getiren Hüdhüd kuşunun peşine takılarak kuşlar padişahı Simurg'un yuvalandığı Kaf dağına doğru yola koyulurlar. Bu çetin yola çıkmaktan çekinen bazı kuşlar özür dileyerek vazgeçerler. Kaf dağına doğru uçan kuşlar ise bir süre sonra yorgun düşerek tekrar Hüdhüd'ün etrafında toplanarak yolculuk konusundaki şüphelerinin giderilmesini isterler.

Hüdhüd ise önlerinde yer alan aşk, istigna, marifet, istek, hayret, tevhid, ve fakr-u fena adlı yedi vadinin geçilerek Simurg'a ulaşılabileceğini söyler. Tekrar yola koyulan kuşların bazıları açıktan ölürlen, bir kısmı da yorularak yolda kalır. Yola düşen kuşlardan sadece otuzu dergâha varabilmiştir. Bir çavuş dergâhın kapısını açar ve içeri alarak her birini bir tahta oturtur. Her kuşun önüne birer kâğıt koyarak okumalarını ister. Çavuşun verdiği kâğıtta kuşların yaptıkları her şey yazmaktadır. Kuşlar şaşkın bir ifade ile bakakaldığı anda Simurg belirmiştir. Ancak gördükleri Simurg kendilerinden başka bir varlık değildir. Simurg'a bakan kuşlar kendilerini görürler ve aniden bir ses duyulur;

“Siz buraya otuz kuş geldiniz. Bu aynada otuz suret belirdi. Nihayet hepsi Simurg'da yok olur, gölge güneşte kaybolur. Böylece halk'ı temsil eden kuşlar, akli temsil eden Hüdhüd'ün aracılığı ile, Hak'kı (Tanrı) yı temsil eden Simurg'a ulaşımlardır” (Önder, 1968: 8,9).

Simurg'a dair bu söylencelerden de anlaşılacağı üzere, birtakım ilahi güçlere sahip, evrene dair sırlardan haberdar olabilen, geleceği görebilme yetisi olan bir kuştur. Her türlü zorluğu aşabilecek güç ve kudrete sahip olduğu kabul edilen Simurg, bilge ve akıllı kişiliğinin yanı sıra her hastalığa çare bulabilmesi yönü ile iyiliğin sembolü niteliğindedir (Yıldırım 2013: 152). Şehname'de yer alan bu söylencede konu edilen Simurg, iyi yönleri ile tanıtılmıştır. Anlatımda çizilen Simurg'a dair bu iyi profil, insanlarca en çok sevilen ve kabul gören betimdir. Ancak aynı kaynakta yer alan farklı bir söylencede Simurg, yırtıcı bir kuş olarak kötü bir karaktere bürünerek farklı bir imaj çizmektedir. Burada Simurg ağacın değil, bir dağın üzerinde yaşamaktadır ve uçarken bir dağ veya siyah bir buluta benzetilmektedir. Pençeleri ile Parsları, timsahları hatta iri cüsseli filleri dahi kaldıracabilecek güce sahiptir. En az kendisi kadar güçlü iki yavruya sahiptir. Uçtuklarında havanın karardığı siyah bir bulut gibi gökyüzünde ağıdıkları tabir edilir. İsfendiyar bu korkunç yarattığı hile yaparak öldürebilmiştir (Önder, 1968: 8).

4.3. Yunan ve Roma Mitolojisinde Siren

Roma ve Yunan mitolojisinde Sirenler, yarı kadın yarı kuş şeklinde betimlenmiş deniz daimonlarıdır. İlk olarak Odyseia'da adı geçen bu doğaüstü yaratıkların sayısı ikidir (Şekil 1). Ancak sonraki tradisyonlarda sayıları iki veya dört olarak görülmektedir. Mitograflar bu yaratıkların müzisyen oluşuna dikkat çekmişlerdir (Grimal 1997, 726-727).

Şekil 1. Odysseus ve Sirenleri tasvir eden kırmızı figürlü vazo resmi, Trustees of the British Museum.

<https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-11879/sirenler/>

Erhat'a göre ise; Yunan mitolojisi kaynaklı bu efsanevi yaratıklar başka mitolojilerin etkisiyle karışım ve değişime uğrayarak günümüze gelebilmiş deniz kızlarıdır. Önceleri Odyseia' da adları geçen sirenler

gövdesi kadın, kuş kanatlı (Şekil 1) ve güzel sesleri ile tanımlanırlar. Sonraki dönemlerde orta çağın etkisi ve kuzey folklorunda görülen figürlerin etkisi altında kalarak kanatlı olmaktan çıkıp insan ve balık karışımı biçimleriyle deniz kızları olarak betimlenmişlerdir. Günümüzde de siren ya da deniz kızı denilince akıllarda oluşan görsel belden yukarısı kadın, belden aşağısı ise yüzgeç ve pullar ile kaplı yaratıklar olur. Ancak bu imge Yunan mitolojisine tamamen yabancıdır. Siren figürünün Yunan mitolojisinde balık ile hiçbir ilişkisi yoktur. Yunanlılara ait bir öyküde Kirke Odysseus'u denizlere uygulamadan evvel yolla onu ne tür tehlikelerin karşılayacağını kendisine bildirdiği dizelerden bu ilintisizlik anlaşılmaktadır (Erhat, 1996: 268).

“Seirenlere varacaksın sen en önce,
onlar büyüler yakınlarına gelen bütün insanları,
kim yaklaşırsa bilmeden ve dinlerse onları, yandı,
bir daha evinde onu ne karısı karşılar, ne çocukları.
Seirenler onu çayırdı çınlayan ezgileriyle büyüler,
çayırın çevresinde kemikler vardır, öbek öbek,
bunlar kemikleridir etleri çürüyen insanların,
büyük küçük durur kemiklerin üstünde deriler.
Durma orada, yürü, arkadaşlarının da tıka kulaklarını,
tatlı balmumuyla tıka ki, onların sesini dinlemesinler,
istersen dinle sen, ama bağlasınlar ayakta seni,
hızlı geminin içinde iplerle bağlasınlar kollarından,
bacaklarından orta direğe, ondan sonra dinle Seirenleri doya doya” (Erhat, 1996: 268).

Odyssus, Kirke'nin nasihatlarına kulak vermiş ve denizlerin enginliklerinde sirenlerin sesini duyduğunda tehlikeyi fark ederek kendini gemi direğine bağlatıp (Şekil 1) kulaklarını balmumu ile tıkadığını şu dizelerde dile getirmektedir;

“...bir tanrının gelip uyuttuğu denizin üzerine kıpırtısız bir dinginlik çöker... Adamlarım çamdan küreklerinin vuruşuyla köpürtüyor denizi. O anda, işte, tunçtan kamamla koca bir balmumu topağın bölüp güçlü ellerimle yoğurdum. Kürekçilerin bir sırasından diğerine, hepsinin kulaklarını tıkadım. Onlar da ellerimi, ayaklarımı bağlayıp beni geminin direğine tutturdular” (Estin ve Laporte, 2008: 174).

Öteki Yunan Mythos Yazarlarının sirenleri bu şekilde uzun soluklu söylencelerle anlatması erken çağlardan itibaren vazo resimlerinde çokça yer almalarından kaynaklıdır. Mitologlar genel olarak sirenlerin Irmak Tanrı Akheloo's'un kızları olduğunu dile getirmektedirler. Annelerinin Melpomene ya da Terpsikhore adındaki Musalardan biri olarak bilinir. İki, dört veya üç kız kardeş oldukları söylenir. Güzel şarkı söyleyip çalgıcı oldukları dile getirilirken bir trio yaparak birinin lyra, diğerinin flüt üçüncü kız kardeşin ise ezgiler söylediği efsanelere konu olmuştur (Erhat, 1996: 268). Ovidius'a göre ise sirenler önceki zamanlarda kuş kanadına sahip olmayan kızlar olup Persephone'nin arkadaşlarıdır. Ancak Pershephone Hades tarafından kaçırıldığında kanatlarını bırakarak ona yetişmeye çalışmışlardır. Başka yazarlar ise bu özelliklerin tanrının bir cezası olduğunu ileri sürmektedirler. Ancak Yunan Mitolojisindeki sirenler ile Harpy adlı yaratıkların birbirlerine benzedikleri hatta Harpy'nin sirenlerin bir başka türünü simgeledikleri açıktır (Erhat, 1996: 269).

4.4. Yunan Mitolojisinde Harpy

Kadın yüzlü, yaygın kanatlı, sivri pençeli bir çeşit yırtıcı kuş olarak bilinen Harpya Adı 'kapıp kaçanlar' anlamına gelmektedir. Okeanos'un kızı Elektra'nın Thaumasa'la birleşmesinden doğan çocukları olarak bilinirler. Adları ise Aello (Kasırga), Okypete (Hızlı uçan, Bora) dir. Bazı kaynaklarda adı geçen Kelaino ise fırtınadan evvelki gök kararmasının simgesi olarak nitelendirilir. İnanca göre Harpya'lar çocukları kaçırdılar ve ölümlerin ruhlarını alıp Hades'e götürürler. Eski Lykia'nın Ksanthos (bugün Kınık) şehrindeki ünlü mezar bu inancı en iyi şekilde canlandıran anıt niteliğine sahiptir. Mezarın iki yanında yer alan kabartmaların (Şekil 2) her birinde bir Harpya bebek gibi kundağa sarılı bir ruhu kollarında taşır halde tasvir edilmiştir (Erhat, 1996: 116).

Şekil 2. The British Museum’de yer alan Harpy Abidesi (Marble reliefs from the Harpy Tomb).
https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1848-1020-1.

Harpya'ların rol aldığı bir diğer efsaneye göre ise Trakya kralı Phineus işlemiş olduğu bir suçun cezası neticesinde kör olmuştur, tanrıların ona verdiği bela ise tabağındakilerin hepsinin Harpya'lar tarafından kaçırılması olmuştur (Erhat, 1996: 116).

Yunan-Roma mitolojisinde ve dolayısıyla sanatında kullanıldığı görülen ‘harpia’ motifi antik döneme ait Mezopotamya kültürlerine ait eserlerde de görülmektedir (Korucu, 2013: 166).

4.5. Rus Mitolojisinde Siren

Kadın başlı kuş gövdeli Rus sirenlerine ait ikonografik anlamlarda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Orta çağ Rus sanatındaki kuş sembolünün barındırdığı anlam konusunda genellikle Hristiyanlık öncesi mitolojik görüşlere başvurulmuştur. Burada kuşlar üçlü evren anlayışında dile getirilen gök ve yeri birbirine bağlayan unsur ve göklerin yerdeki temsilcisi olarak görülürler. Benzer görevler; Siren, Grifon, Semargl (Simurg), Ejder gibi doğaüstü kanatlı yaratıklarca paylaşılmaktadır. Rus koltlarında (kadın takıları) kadın ve kuş katılımlı Sirenlerin birtakım mistik güçlere sahip varlıklar olarak koruyucu tılsım görevini aldıkları da varsayımlar arasındadır (Рыбаков, 1971, aktaran, Avşar, 2012: 12).

Rus sanatında görülen Siren figürünün, bereket ve su unsurları ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Rus terminolojisinde yer alan siren figürünün “сиринвила” isminden anlaşıldığı üzere Slav mitolojisinde deniz kızı ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bahar döneminde ekinleri sulayarak topraklara bereketi getiren deniz kızı inancı Slav halklarına ait sözlü geleneklerde de görülmektedir. Kolt süslemelerinde (Şekil 3 ve 4) kullanılan su unsurunun bu noktada tesadüf olmadığı anlaşılmaktadır. Rus kültürüne ait pagan izlerini kapsamlı bir nitelikte inceleyen Рыбаков, kadın başlılarında çoğunlukla kullanılan gök ve bereket simgelerinin varlığına dikkat çekmektedir. Siren figürünün gövdesini süsleyen motifler ve zemindeki dikey yönlü yağmur damlalarını temsil eden küçük kabartmalar ile bu ifade daha da netleşmektedir (Рыбаков, 1987: 577,580 aktaran Avşar,2012: 13).

Şekil 3. Niello tekniğinde siren figürü ile süslenmiş kolt örneği (Рыбаков, 1948: Рис. 83, aktaran, Avşar, 2012: 12.).

Şekil 4. Emaye tekniğinde çift siren figürü ile süslenmiş altın kolt örneği. (Avşar, 2012: 11).

Ana Tanrıça kültürünün erken devirlerde bolluk, bereket ve su unsuru ile ilintili olarak toprağın verimliliği ve doğurganlığını sembolize ettiği bilinmektedir. Hristiyanlık öncesine ait Slav kültürlerinde bu görevi üstlenen figürün Makoş olduğu düşünülmektedir. Toprak ana ve doğa ana ile eşleştirildiği görülen bu ilahın bir diğer özelliğinin ise besleyen, doğurganlık veren bir ruh olmasıdır. Aynı zamanda ölen insanlara ait ruhları öteki dünyaya götürme görevini üstlendiğine inanılmaktadır. (Маслова, 1978: 158; Гаврилов ve Наговицын, 2002: 72, aktaran Avşar, 2012: 14). Bahsedilen bu özellikler Türk kültüründe Umay Ana olarak bilinen Tanrıça ya da iyeye yüklenen vasıflar ile büyük oranda örtüşmektedir. İnanca göre Umay, insanları ve canlıları koruyup göklerden gelen kutlu ruhu yeryüzünde yaşam için insanlara üflerken aynı zamanda aynı ruhu ölen kişiden alarak göklere geri götüren, sağlık, doğurganlık ve yaşam gücü veren ilah olarak kabul edilmektedir (Моров, 2001; Çoruhlu, 2006: 39, aktaran, Avşar, 2012:14).

Slav mitolojisinde adı geçen bir diğer kuş çifti ise Alkonost ve Sirindir (Şekil 5 ve 6). Alkonost, parlak tüylere sahip olduğundan dolayı cennet kuşu olarak nitelendirilir. Ne kadar yaşlı ise tüyleri de o kadar parlak olur. Çok tanrılı dönemlerde Alkonost'un istediğinde fırtınalar çıkarabilen bir tür rüzgâr ruhu olduğuna inanılmaktadır. Hristiyanlar ise bu kuşun, tanrının elçisi olduğuna inanmaktadır. Güzel sesi ile üzgün insanları mutlu edip her şeyi unutturabilen bu kuş, günaha girmemeleri için azizlere cennetin güzellikleri hakkında şarkılar söylediği dile getirilmektedir. Savaşların Alkonost'un sesi ile sona erdiği rivayetler arasındadır. Sirin ise, Alkonost'un uğursuz olan benzeri olarak nitelendirilir. Alkonost sesinin neşe ve mutluluk getirmesi ile tanınırken Sirin ise şarkı söylediğinde kötülük yapanlar acı ve kedere boğulurlardı. Ölümün habercisi Sirin'in şarkısını duymak, birinin öldüğünü ya da şarkıyı duyan kişinin ölüme yaklaştığına inanılırdı. Kuzgun ya da karga gibi siyah tüylere sahip olan Sirin, Dünya ile öteki alem arasında ölümlerden mesajlar getiren bir kuş olarak nitelendirilirdi. Bu kuşun Alkonost'un ikinci kişiliği olduğu göz önüne alınırsa kötülükleri cezalandırmanın ve ölümleri öteki dünyaya götürmenin, onun ilahi görevleri arasında olduğu

düşünülebilmektedir. Alkonost ve Sirin yumurtalarını kıyıya bırakarak, okyanusa yuvarlarlar. Söylenceye göre yedi gün sonra yumurtaların çatlaması ile güçlü fırtınalar eser (Arkhorton.com).

Şekil 5. Moskova Tretjakov Müzesinde yer alan Victor Michajlovic Vasnevov'un Alkonost ve Sirin Resmi tasviri, 1896. (https://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Vasnetsov_Sirin_Alkonost.jpg)

Şekil 6. Andrei Shishkin, Irij Garden İsimli Eseri, 2016, Russian Federation. <https://www.wikiart.org/en/andreyshishkin/sad-iriy-2016>

5. Sonuç

Mitler, efsane, destan, öykü olarak nitelendirilseler de onları diğer türlerden ayıran en büyük özellik kutsal olarak kabul görmeleridir. Korkular, ümitler ve inançlarla beslenen mitler, ritüellerle harmanlanarak kutsanıp, öyküleri içinde gizleyen sembolik ifadelere dönüşmüştür. Sanat yoluyla günümüze dek gelmeyi başaran doğaüstü yaratıklar, her çağda merak konusu olmuş, yer aldığı söylenceleri ve bu söylencelerdeki görevlerini modern insana dinletmeyi başarmışlardır. Ancak ayrı medeniyetlerin benzer öykü ve inançlara sahip olabileceği gibi farklılıklar gösterdikleri de görülebilmektedir. Bu farklılıklar; gereksinimler, coğrafi etkiler, korkular, inançlar ekseninde gelişen değişim ve dönüşümlerdir.

Çalışmanın konusu olan kadın başlı kuş gövdeli doğa üstü yaratığın Türk, Slav, Yunan, İran kültürlerinde görülen söylencelerdeki rolü, görsel sembolizmi ile birlikte ele alınarak literatür taramaları yapılmıştır. Elde edilen görsel ve yazınsal veriler karşılaştırılmış, kültürler arası benzerlikler ve farklılıklar irdelenmiştir. Türklerde Umay, İran'da Simurg, Slav Mitolojisinde Alkonost adıyla öykü ve inançlara konu olan kadın başlı kuş ögesinin benzer görsellikte ikonografik anlamlar içerdiği görülmüştür. İran kültürüne ait bazı metinlerde ve Yunan mitolojisinde çoğunlukla kötü karakter olarak yer edindiği tespit edilmiştir. İyi ya da kötü rollerdeki bu yaratıklara, toplumlara ait inançlarda, bazen koruyan, bazen korkutan, bazen de umut veren tılsımlı güçler olarak karşılaştığı çalışma sonucunda ortaya konulmuştur. Bu doğaüstü öğelere köken ve menşei olarak bakıldığında, aynı ögenin benzer ya da farklı karakterlerle birçok kültürdeki varlığı doğal bir olgu olarak karşılanmaktadır. İnsanlığın bilinci ile yontularak hayallerle renklendirilen bu yaratımların sebebi sorgulandığında alınan cevaplar her kültürde benzer niteliktedir. 'Neden yaratıldı' sorusuna; inanç, korku ve arzular gözüyle bakıldığında ve bu soyut olguların dünyanın neresinde olursa olsun her insanda var olabileceği düşünüldüğünde, bu sembollerin benzer yaratımlarının her coğrafyada oluşması kaçınılmaz görünmektedir.

Kaynaklar

- Akgül, M. (2012). *Mit, Din ve Toplum İlişkisi.*, R. Duran (Ed.). Mitoloji ve Din. (Birinci Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Akın, E., Akın E. ve Ayverdi G. (2016). Şeyh Galib Divanında Mitolojik ve Efsanevî Kuşlar. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 82-98.
- Alsan, Ş. (2005). Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitoloji Kaynaklı Hayvan Figürleri, (Yayımlanmış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Armstrong, K. (2005). *Mitlerin Kısa Tarihi* (Çev. D. Şendil.). İstanbul: Merkez Kitapçılık.
- Aşır, M. (2016). Türk Mitolojisinde Simurg Motifi. Arkeoloji, Tarih ve Sanat. Erişim adresi: <http://mustafaasir.blogspot.com/2016/10/turk-mitolojisinde-simurgmotifi.html?m=1>
- Avşar, L. (2012). Kubadabad Çinilerindeki Harpi, Siren Figürünün İzini Sürerken, *Akademik Bakış Dergisi*. 31.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Karam Yayınları.
- Beydili, C. (2004). *Türk Mitolojisi*; Ansiklopedik Sözlük. (Çev. E. Ercan). Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Bonnefoy, Y. (2000). *Antik Dünya ve Geleneksel Topumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü* (Çev. L. Yılmaz) Ankara: Dost Kitabevi.
- Campbell, J. (2013). *Mitolojinin Gücü*. (Çev. Z. Yaman). (3. Baskı). İstanbul: Kapital Medya Yayınları.
- Çaycı, A. (2012). *Kavramlar ve Tanımlar*. R. Duran (Ed.). Mitoloji ve Din. (1. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Deniz, Y. (2021), Anadolu Coğrafyasında Yer Etmiş Mitlerin Seramik Yüzeylerde Yorumlamaları. (Yayımlanmış Sanatta Yeterlik Tezi) Gazi Üniversitesi/Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri* (Çev. S. Rıfat) (İkinci Baskı). İstanbul: Om Yayınevi
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş* (Çev. L. A. Özcan). İstanbul: Kambalçı Yayınevi.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. (6. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Estin, C. & Laporte, H. (2008). Yunan ve Roma Mitolojisi. (M. Eran, Çev.) (25. Baskı). Tubitak Popüler Bilim Kitapları: Ankara.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1998). *Anadolu Mitolojisi/Anadolu Üçlemesi 2*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Grimal, P. (1997). Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma (Çev. S. Tamgüç). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Devlet Kitapları.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar* (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri* (6. Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi

- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. Türk Söylence Sözlüğü.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (28. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Korucu, F. (2013). *Anadolu ve Yakın Çevresinde Üretilmiş Orta Bizans Dönemi(XI.- XIII. Yüzyıl) Sırlı Seramiklerinde Görülen Figür ve Desen Anlayışı*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kurnaz, C. (1998). Hüma. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/huma>
- Malinowski, B. (1990). *Büyük, Bilim ve Din*, (Çev: S. Özkal) (1. Baskı) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Merriam, Sharan B. (2015). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber (Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation)* (3. Basım). (Çeviri Editörü: Prof. Dr. Selahattin Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Önder, M. (1968). Kubad Abad Harpi ve Simurgları, *Türk Etnografya Dergisi*. s.5-17.
- Öner, E. (2008). Gevheri Divanında Kuşlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1/5.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi/Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi* (Çev. K. Akten ve E. Cengiz) (3. Baskı) Ankara: İmge Kitapevi.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250.
- Van Maanen, John (1979). Reclaiming Qualitative Methods for Organizational Research: A Preface. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 520-526 (url: <http://www.jstor.org/stable/2392358>).
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Genişletilmiş 5. Basım, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, B. B. (2016). Mitolojilerde Kullanılmış Olan Hayvan Figürlerinin Seramik Yüzeylerde Kullanımları, Anlamları ve Türk Sanatına Etkileri. 10. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Yayınları. 737-757 Eskişehir.
- Arkhorton.com (2020). Alkhorton and Sirin. Erişim Adresi: <https://arkhorton.com/2020/07/07/alkonost-and-sirin/>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

MÜKELLEFLERİN VERGİ UYUM DÜZEYLERİNİN ÖLÇÜLMESİ: AKDENİZ BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Measuring Tax Compliance Levels Of Taxpayer: Sample Of The Mediterranean Region

Ahmet TEKİN¹

¹Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Eskişehir, ahmettekin4444@gmail.com, orcid.org/0000-0003-0520-0434

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

10.03.2023

Kabul/Accepted:

05.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1263536

Anahtar Kelimeler

Vergi Uyum, Gönüllü

Uyum, Gönüllü Uyumsuzluk,

Akdeniz Bölgesi

ÖZ

Bu çalışmada Akdeniz Bölgesinde yer alan Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Mersin ve Osmaniye illerinde bulunan mükelleflerin vergi uyum düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın Akdeniz Bölgesi'nde yapılmasının temel sebebi ise daha önce Akdeniz Bölgesi üzerine herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olmasıdır. Daha önce yapılmış çalışmalar incelendiğinde genellikle tek bir şehirde bulunan mükellefler üzerine çalışmalar yapıldığı gözlenmiştir. Çalışmada yüz yüze anket yöntemi uygulanmıştır. Anket uygulanırken gönüllülük esası alınmış ve katılımcılara verdikleri cevapların hiçbir şekilde kurum ya da kuruluşlarla paylaşılmayacağı belirtilmiştir. Çalışmaya 1013 mükellef katılmış ve mükelleflerin vermiş oldukları cevaplar SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Ankete cevap veren katılımcıların büyük bir çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır. Ankete katılanların çoğunluğu lisans mezunudur. Ayrıca ankete katılanların büyük bir çoğunluğu ticari kazanç elde edenlerdir. Ayrıca katılımcılar "kazancı yüksek olanlardan daha yüksek, düşük olanlardan daha düşük oranda gelir vergisi alınmalı" görüşünü savunmaktadırlar. "Vergi mevzuatı adil değildir." sorusuna katılımcıların çoğu kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. "Vergi oranlarını yüksek bulurum." sorusuna katılımcıların çoğu kesinlikle katıldığını belirtmiştir. Çalışma Akdeniz Bölgesinde yer alan 8 ili kapsamı nedeniyle bir ilk olma özelliğini de göstermektedir.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the tax compliance levels of taxpayers in Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Mersin and Osmaniye provinces in the Mediterranean Region. The main reason why the study was conducted in the Mediterranean Region is that no study on the Mediterranean Region has been encountered before. When the previous studies were examined, it was observed that studies were generally conducted on taxpayers located in a single city. Face-to-face survey method was used in the study. While applying the questionnaire, it was taken on a voluntary basis and it was stated that the answers given by the participants would not be shared with any institutions or organizations. 1013 taxpayers participated in the study and the answers given by the taxpayers were analyzed with the SPSS package program. The vast majority of respondents to the survey are men. Majority of the respondents are undergraduate graduates. In addition, the vast majority of respondents are commercial earners. In addition, the participants defend the view that "higher income tax should be collected from those with high income and lower income tax from those with low income". "Tax legislation is unfair." Most of the participants stated that they strongly agree with the question. "I find tax rates high." Most of the participants stated that they absolutely agree with the question. The study also shows the feature of being a first because it covers 8 provinces in the Mediterranean Region.

Keywords

Tax Compliance, Voluntary

Compliance, Voluntary Non-

Compliance, the

Mediterranean Region

Atf/Citation: Tekin, A. (2023). Mükelleflerin Vergi Uyum Düzeylerinin Ölçülmesi: Akdeniz Bölgesi Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 743-754.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ahmet TEKİN, ahmettekin4444@gmail.com

1. Giriş

Vergi uyumu konusunun tarihi vergi kadar eski olmakla birlikte vergi ve vergi uyumu konuları birbirleri ile ilişkili konular olmaktadır. Vergi, devletin kamu hizmetlerini karşılamak amacıyla kişilerden ya da kurumlardan karşılıksız, cebri ve yasal yollarla aldığı parasal değer olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle düşünüldüğüne mükellefler vergi ile ilgili ödevlerini tam ve zamanında yapmak zorundadırlar. Mükelleften beklenen de vergilendirmeye ilişkin görevlerini yerine getirmesidir. Mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini kanunlara uygun olarak, tam ve zamanında yapması vergi uyumu olarak tanımlanmaktadır. Ancak bazı durumlarda mükellefler vergi uyumuna gönüllü olarak katılırken bazı durumlarda mükellef gönüllü uyumsuzluk durumları da sergileyebilir. Özellikle de vergi oranlarının arttığı durumlarda mükellefler vergi kaçırma ya da verginin reddi gibi aktif tepkiler ya da vergileri geç ödeme, tüketimden kısma gibi pasif tepkiler gösterebilirler.

Bu çalışmada Akdeniz Bölgesinde yer alan Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Mersin ve Osmaniye illerinde faaliyette bulunan mükelleflerin vergi uyum düzeyleri incelenmiştir. Çalışmada sorulan sorular genellikle vergi uyumu ile ilgili sorular olup, vergi sistemi ve mükellef hakları ile ilgili sorulara da yer verilmiştir. Mükelleflerin sorulara vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde mükelleflerin çoğunluğunun “*Vergi mevzuatı adil değildir.*” ve “*Vergi oranlarını yüksek bulurum.*” sorularına katıldığı görülmektedir. Ortaya çıkan anlamlı farklılıklara göre, erkek vergi mükelleflerinin kadın vergi mükelleflerine göre, lisansüstü mezunu katılımcılar, diğer katılımcılara göre, lisans mezunu katılımcılar ilköğretim ve lise mezunu katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahiptirler. Bu sonuca bakılarak katılımcıların eğitim durumu arttıkça vergi uyumunun da artış gösterdiği söylenebilir.

2. Vergi Uyumu: Teori ve Kapsam

Mükelleflerin vergi ile ilgili yükümlülüklerinin vergi kanunlarına uygun olarak doğru ve zamanında yerine getirmesi yani mükelleflerin vergi yasalarına uyma derecesi vergi uyumu olarak tanımlanmaktadır (James ve Allaey, 2004: 29). Vergi uyumu ile ilgili başka bir tanım ise beyannamenin verildiği zamanda uygulanan vergi yasaları, yönetmelikler ve yargı kararlarına uygun olarak vergi yükümlülüğünün beyannamede tam olarak belirtilmesi ve beyannamenin zamanında ilgili yerlere verilmesidir (Tuncer, 2015: 109). Vergi uyumu, vergi kavramının ilk ortaya çıktığı zamandan itibaren kamu idaresinin yönetmesi ve iyileştirmesi gerektiği bir konu olarak ifade edilmiştir. 1215 yılında İngiltere’de yayımlanan Magna Carta Libertatum ile çağdaş anlamda vergi uyumunun temellerinin atıldığı belirtilmiştir (Yoruldu, 2020: 57). Vergi uyumu konusunda temel hedef, herhangi bir vergi kaybına neden olmadan vergi ödeme işlemlerinin gerçekleştirilmesidir (Didinmez, 2018: 11).

Vergi uyumu konusu incelendiğinde bu konunun temelinde aslında “insanlar neden vergi öder?” sorusunun bulunduğu görülmektedir. Bu soru ile vergi uyumu konusu “gönüllü uyum” ve “gönüllü uyumsuzluk” konuları ile ilişkilendirilmektedir.

2.1. Vergiye Gönüllü Uyum

Vergiye gönüllü uyum konusu ilk olarak 1972 yılında Allingham ve Sandmo tarafından araştırılmıştır (Allingham ve Sandmo, 1972: 324). Vergiye gönüllü uyum, vergi yasalarına ve kurallarına gönüllü ya da istekli olarak uyma durumu olarak ifade edilebilir. Vergiye gönüllü uyum iki teori ile açıklanmaktadır. Bunlar “Rasyonel Beklentiler Teorisi” ve “Ahlaki Duygular Teorisi” dir. (Ştefura, 2012: 92; Tekin ve Sökmen Gürçam, 2019: 69).

- “**Rasyonel Beklentiler Teorisi**”: Bu teoriye göre kişiler faydalarını maksimum ve içsel maliyetlerini de minimum yapacak kadar karar ve tercihler benimserler. Bu sebeple de bireyler imkanları ölçüsünde az vergi ödemeyi veya hiç vergi ödememeyi seçebilecekleri davranışlarda bulunacaklardır. Ancak “Rasyonel Beklentiler Teorisi” vergi beyanını etkileyen bazı faktörleri açıklamasına rağmen vergi kaçakçılığı ile içgüdü arasındaki ilişkiyi sağlayamadığı için kullanımı sınırlı olmuştur (Aktan, 2006: 126). Ayrıca bu teori de mükellefler, rasyonel başka bir ifade ile çıkarları yönünde hareket etmekte olan homo-economicus olarak görülmekte ve ayrıca mükellefler soyutlanmış kabul edilerek sosyal-psikolojik özellikler göz ardı edilmektedir. Bu durum “Rasyonel Beklentiler Teorisi” nin bir eleştirisidir. (Kitapçı, 2014: 3).

- **“Ahlaki Duygular Teorisi”:** Bu teori 1990’lardan sonra gelişme alanı bulmuş olup, teoride bireyler çıkar ve fayda düzeylerini maksimum yapmaya uğraşan kişiler olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bu teoride bireylerin vergi ödemeleri ya da vergi ödememeleri gibi konular ve tutum-davranışlarının oluşumunda ahlaki duygular önemli bir kıstastır (Yayla, Özbek, Topal ve Cengiz, 2009: 56). Ahlaki Duygular Teorisi’ne göre, gönüllü uyum modellerinde etik/ahlaki ve sosyal dinamikler bir dönem görmezden gelinmiştir. Ancak vergi mükelleflerinin tam bir gönüllü uyum gösterebilmesi açısından ekonomik, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlar bir bütün olarak düşünülmeli ve bunun için multi-disipliner bir yöntem benimsenmelidir (Kitapçı, 2014: 43).

2.2. Vergiye Gönüllü Uyumsuzluk

Mükellefler bazen ödemek zorunda kaldıkları tutarları olması gerekenden daha düşük ya da daha yüksek göstermektedirler. Mükelleflerin sergilemiş oldukları bu davranış aslında bir gönüllü uyumsuzluktur (Roth, Scholz ve Witte, 1989: 2). Kirchler ve Wahl (2010)’a göre gönüllü uyumsuzluk vergi mükelleflerinin kanunlara uymaması ve vergiden kaçınması gibi tutum ve davranışların sentezi olmaktadır. Mükellefler tarafından yapılan uyumsuzluk “iradi uyumsuzluk” ve “gayri iradi uyumsuzluk” olarak ortaya çıkmaktadır. “İradi Uyumsuzluk” durumu vergi mükelleflerinin yükümlülüklerinden kurtulmak için yükümlülüklerini bilinçli olarak eksik bir şekilde yerine getirme veya hiç yerine getirmeme olarak ifade edilebilir. “Gayri İradi Uyumsuzluk” durumu ise vergi mükelleflerinin yanlış bilgilendirme yapması, yanlış anlaması, dalgın olması gibi bazı durumlarda oluşan hatalar olarak belirtilebilir (Çetin Gerger, 2011: 57).

Eğer mükellefler özellikle de vergi oranlarının artışı sonucunda bir gönüllü uyumsuzluk durumu yaşıyor ise bu mükellefler vergiye karşı aktif ya da pasif tepkiler gösterebilir.

- **Aktif Tepki:** Vergi oranlarının artması ile vergi mükelleflerinin tepkileri artmakta ve artan mükellef tepkileri aktif bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır (Taşkın, 2010: 77). Mükellefler, aktif tepki ile yasaya aykırı ve otoriteye itaatsiz bir davranış sergilerler. Mükelleflerin gösterdikleri aktif tepkilere vergi kaçırma, verginin reddi ve isyanı örnek gösterilebilir (Gök, 2007: 15). Vergi mükelleflerinin bireysel olarak sergilemiş oldukları aktif tepkiler zamanla toplumsal tepkilere dönüşür. Bu durum ise mükelleflerin toplu olarak vergiye karşı isyan çıkarmasına neden olur (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2006: 164).
- **Pasif Tepki:** Genellikle vergi oranlarındaki herhangi bir artış vergi mükelleflerinin gelir düzeyini düşürmektedir. Gelir düzeyi düşen mükellefler bu durumda pasif tepki sergilemektedirler. Mükellefler, vergi oranı arttığında ilk olarak “sineye çekme” duygusuyla aylıklığı tercih etme, tüketimi kısma, vergileri geç ödeme, üretimi azaltma ya da yatırımdan vazgeçme gibi pasif tepkiler göstermektedirler (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2002; Taşkın, 2010: 77). Ayrıca mükellefler göstermiş oldukları pasif tepkiler ile vergileri yansıtarak ya da vergilerden kaçınarak yasalara aykırı olmayan hareketler sergilemektedirler (Gök, 2007: 150).

3. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırma Akdeniz Bölgesi’nde bulunan sekiz (Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Mersin ve Osmaniye) ili kapsamaktadır. Araştırmanın amacı Akdeniz Bölgesi’nde bulunan illerdeki mükelleflerin vergi uyum düzeylerini ölçmek, vergi uyumu ve vergi sistemi konuları ile ilgili görüşlerini anket yardımıyla incelemektir. Araştırmanın örneklemini Akdeniz Bölgesi’ndeki mükellefler olup bu mükelleflere anket uygulanmadan önce verecekleri cevapların ve cevaplar sonucunda ulaşılan verilerin herhangi bir kuruma ya da kuruluşa verilmeyeceği konusunda söz verilmiştir. Araştırmada yöntem olarak yüz yüze anket yöntemi kullanılmış ve anketlerde 5’li likert tipi ölçeklere yer verilmiştir. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplara göre ortaya çıkan verilerin analizi SPSS programı ile yapılmıştır. Analiz sonucunda tanımlayıcı istatistikler frekans, yüzde, ortalama, standart sapma değerleri ile sunulmuş ve ayrıca çalışmada farklılık analizi (Tek Yönlü Anova) de uygulanmıştır. Araştırmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem büyüklüğü belirlenirken bazı istatistikçilere göre 100.000 ve üzeri ana kütle büyüklüğü açısından 384 adet örneklem büyüklüğü kabul edilebilir bir büyüklük olarak görülebilmektedir (Çiçek, Karakaş ve Yıldız, 2008: 62). Araştırmada mükelleflerin hepsi ile görüşme fırsatı bulunamadığından basit tesadüfi yöntem ile 1013 mükellefe anket uygulanmıştır. Buna göre bu araştırmanın örneklemini 1013adet faal olarak çalışan gelir vergisi mükellefi oluşturmaktadır. Ayrıca mükelleflerin ankete katılmalarında gönüllülük esaslı ön planda tutulmuş ve mükelleflerin ankete dürüst olarak cevap vermiş oldukları kabul edilmiştir.

4. Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya katılan mükelleflerin demografik özelliklerine (cinsiyet, eğitim durumu, şehir, medeni durum, yaş, gelir türü, mesleki tecrübe) ilişkin dağılımlar belirlenmiş ve ortaya çıkan sonuç tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Vergi Mükelleflerinin Demografik Özellikleri

Demografik Özellikleri		n	%
Cinsiyet	Kadın	275	27,1
	Erkek	738	72,9
Eğitim Durumu	İlköğretim	218	21,5
	Lise	288	28,4
	Ön Lisans	110	10,9
	Lisans	323	31,9
	Lisansüstü	74	7,3
Şehir	Adana	124	12,2
	Antalya	143	14,1
	Burdur	113	11,2
	Hatay	124	12,2
	Isparta	148	14,6
	Kahramanmaraş	131	12,9
	Mersin	124	12,2
	Osmaniye	106	10,5
	Gelir Türü	Ticari Kazanç	472
Serbest Meslek Kazancı		385	38,0
Zirai Kazanç		46	4,5
Gayrimenkul Sermaye İradı (Kira Geliri)		70	6,9
Menkul Sermaye İradı		40	3,9
Yaş (Ort.±SS)		38,86±12,104	
Mesleki Tecrübe (Ort.±SS)		15,91±11,674	
Toplam		1013	100,0

Tablo 1’de çalışmaya katılan vergi mükelleflerine ait demografik bilgiler verilmiştir. Tabloya göre çalışmaya katılanların %27,1’i (275) kadın, %72,9’u (738) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %21,5’i (218) ilköğretim, %28,4’ü (288) lise, %10,9’u (110) ön lisans, %31,9’u (323) lisans ve %7,3’ü (74) lisansüstü mezundur. Çalışmaya katılan vergi mükelleflerinin %12,2’si (124) Adana, %14,1’i (143) Antalya, %11,2’si (113) Burdur, %12,2’si (124) Hatay, %14,6’sı (148) Isparta, %12,9’u (131) Kahramanmaraş, %12,2’si (124) Mersin ve %10,5’i (106) Osmaniye illerinde bulunmaktadır. Gelir türüne bakıldığında, katılımcıların %46,6’sı (472) ticari kazanç, %38’i (385) serbest meslek kazancı, %4,5’i (46) zirai kazanç, %6,9’u (70) gayrimenkul sermaye iradı (kira geliri) ve %3,9’u (40) menkul sermaye iradı şeklinde gelir türüne sahiptir. Son olarak çalışmaya katılanların ortalama yaşı 38,86±12,104 ve ortalama mesleki tecrübeleri 15,91±11,674 şeklindedir. Tablo 2’de çalışmaya katılan vergi mükelleflerinin bireysel tecrübelerine yönelik demografik bilgiler verilmiştir. Tabloya göre çalışmaya katılanların %28,8’i (292) vergi istisna veya muafiyetinden yararlandığını, %71,2’si (721) ise yararlanmadığını belirtmiştir. Katılımcıların %8,7’si (88) sponsorluk harcaması yapmışken %91,3’ü (925) yapmamıştır. Çalışmaya katılanların %37,6’sı (381) kazancının vergisini beyan etmediği ya da eksik beyan ettiğini belirtirken %62,4’ü (632) ise böyle bir durumu yapmadığını belirtmiştir. Katılımcıların %34,4’ü (348) vergi affından yararlanmışken %65,6’sı (665) yararlanmamıştır. Motorlu taşıtlar vergisinin tutarı otomobil tercihinde etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %80,2 (812) iken etkisiz olduğunu söyleyenlerin oranı ise %19,8 (201) olarak tespit edilmiştir. Çalışmaya katılanların %7,5’i (76) şu anki “gelir vergi sistemi” aynen uygulanmalı, %29,7’si (301) herkesin kazancı üzerinden aynı oranda gelir vergisi alınmalı, %6,8’i (69) herkesin kazancı üzerinden aynı miktarda gelir vergisi alınmalı, %43,4’ü (440) kazancı yüksek olanlardan daha yüksek, düşük olanlardan daha düşük oranda gelir vergisi alınmalı ve %12,5’i (127) kazanç üzerinden vergi alınmamalı şeklinde düşünceye sahiptir. Katılımcıların %13,3’ü (135) vergi uzlaşma uygulamasından yararlanmışken %86,7’si (878) yararlanmıştır. Vergi mükelleflerinin %29,4’ü (298) Vergi İletişim Merkezinden (VİMER) haberdarken %70,6’sı (715) haberdar değildir. Çalışmaya katılanların %12,8’i (130)

VİMER uygulamasını kullandığını, %87,2'si (883) uygulamayı kullanmadığını belirtmiştir. Katılımcıların %3,9'u (40) hemen her zaman VİMER' den yararlandığını, %17,4'ü (176) nadiren yararlandığını ve %78,7'si (797) hemen hemen hiç yararlanmadığını belirtmiştir. Vergi mükelleflerinin %24,9'u (252) e posta sistemine kayıtlıyken %75,1'i (761) kayıtlı değildir. Dönemsel vergi uygulamasından haberdar olanların oranı %42,5 (431), haberdar olmayanların oranı ise %57,5 (582) şeklindedir. Son olarak çalışmaya katılanların %64,5'i (653) vergi uygulanmayan alanlardan alışveriş yapmayı tercih ederken %35,5'i (360) tercih etmediğini belirtmiştir.

Tablo 2. Çalışmaya Katılan Vergi Mükelleflerinin Bireysel Tecrübelerine Yönelik Demografik Özellikleri

		<i>n</i>	%
Vergi istisna veya muafiyetinden yararlandınız mı?	Evet	292	28,8
	Hayır	721	71,2
Sponsorluk harcaması yaptınız mı?	Evet	88	8,7
	Hayır	925	91,3
Kazancınızın vergisini beyan etmediğiniz ya da eksik beyaz ettiğiniz durumlar oldu mu?	Evet	381	37,6
	Hayır	632	62,4
Vergi affından yararlandınız mı?	Evet	348	34,4
	Hayır	665	65,6
Otomobil satın alırken ödeyeceğiniz KDV ve ÖTV ile daha sonraki dönemlerde ödeyeceğiniz motorlu taşıtlar vergisi tutarı otomobil tercihiniz üzerinde etkili olur mu?	Evet	812	80,2
	Hayır	201	19,8
Vergi sistemine yönelik aşağıdaki ifadelerden hangisi size göre doğrudur?	Şu Anki "Gelir Vergi Sistemi" Aynen Uygulanmalı	76	7,5
	Herkesin Kazancı Üzerinden Aynı Oranda Gelir Vergisi Alınmalı	301	29,7
	Herkesin Kazancı Üzerinden Aynı Miktarda Gelir Vergisi Alınmalı	69	6,8
	Kazancı Yüksek Olanlardan Daha Yüksek, Düşük Olanlardan Daha Düşük Oranda Gelir Vergisi Alınmalı	440	43,4
	Kazanç Üzerinden Vergi Alınmamalı	127	12,5
Vergi uzlaşma uygulamasından yararlandınız mı?	Evet	135	13,3
	Hayır	878	86,7
Vergi İletişim Merkezinden (VİMER) haberdar mısınız?	Evet	298	29,4
	Hayır	715	70,6
Vergi İletişim Merkezini (VİMER) daha önce kullandınız mı?	Evet	130	12,8
	Hayır	883	87,2
Vergi İletişim Merkezinden (VİMER) yararlanma sıklığınız nedir?	Hemen Her Zaman	40	3,9
	Nadiren	176	17,4
	Hemen Hemen Hiç	797	78,7
Gelir İdaresi Başkanlığının ücretsiz e-posta sistemine kayıtlı mısınız?	Evet	252	24,9
	Hayır	761	75,1
Dönemsel vergi uygulamasından haberdar mısınız?	Evet	431	42,5
	Hayır	582	57,5
Vergi uygulanmayan alanlardan (havaalanı, gümrük çıkış kapıları vb.) alışveriş yapmayı tercih eder misiniz?	Evet	653	64,5
	Hayır	360	35,5
Toplam		1013	100,0

Tablo 3. Akdeniz Bölgesinde Çalışmaya Katılan Vergi Mükelleflerinin Vergi Uyumunu Anketine Verdikleri Cevapların Dağılımları

Sorular	1 n (%)	2 n (%)	3 n (%)	4 n (%)	5 n (%)
1- Kesinlikle Katılmıyorum					
2- Katılmıyorum					
3- Kararsızım					
4- Katılıyorum					
5- Kesinlikle Katılıyorum					
1. Bir vergi mükellefi olarak, mükellef hakları konusunda yeterli bilgiye sahibim.	214 (%21,1)	168 (%16,6)	214 (%21,1)	283 (%27,9)	134 (%13,2)
2. Vergi mükellefi olarak haklarım yasalarca korunur.	79 (%7,8)	156 (%15,4)	368 (%36,3)	307 (%30,3)	103 (%10,2)
3. Medyada ve basında vergi mükellef haklarının tanıtımı yeterli düzeyde yapılmaktadır.	306 (%30,2)	301 (%29,7)	222 (%21,9)	132 (%13,0)	52 (%5,1)
4. Vergi ile ilgili problemlerimde vergi idaresine danışırım.	189 (%18,7)	163 (%16,1)	200 (%19,7)	311 (%30,7)	150 (%14,8)
5. Vergi ile ilgili yükümlülüklerimi yerine getirmemde vergi idaresi gerekli kolaylığı sağlamaktadır.	113 (%11,2)	172 (%17,0)	400 (%39,5)	229 (%22,6)	99 (%9,8)
6. Vergi idaresi, haklarım ve mevzuat konusunda yeterince bilgilendirme sağlar.	118 (%11,6)	211 (%20,8)	415 (%41,0)	194 (%19,2)	75 (%7,4)
7. Vergi denetimleri, vergi kaçırma önleyecek şekildedir.	182 (%18,0)	200 (%19,7)	242 (%23,9)	182 (%18,0)	207 (%20,4)
8. Vergi denetimleri, vergi kaçırma önleyecek sıklıkta yapılmaktadır	265 (%26,2)	185 (%18,3)	301 (%29,7)	160 (%15,8)	102 (%10,1)
9. Toplanan vergiler, israf edildiği için vergi kaçırmak uygundur.	254 (%25,1)	286 (%28,2)	253 (%25,0)	113 (%11,2)	107 (%10,6)
10. Toplanan vergiler, faydalı işler için kullanılsa dahi vergi kaçırmak uygundur.	443 (%43,7)	199 (%19,6)	196 (%19,3)	94 (%9,3)	81 (%8,0)
11. Denetlenmeyecek ve cezalandırılmayacak bile olsam vergimi öderim.	130 (%12,8)	149 (%14,7)	182 (%18,0)	269 (%26,6)	283 (%27,9)
12. Ödediğim vergiler toplumun gelişmesi için önemlidir.	60 (%5,9)	165 (%16,3)	224 (%22,1)	270 (%26,7)	294 (%29,0)
13. Vergi kaçırdığı halde yakalanmayan insanların varlığı beni vergi kaçırmaya teşvik eder.	235 (%23,2)	196 (%19,3)	179 (%17,7)	208 (%20,5)	195 (%19,2)
14. Başka bir semt ya da şehirde yaşasam vergi ödeme isteğim değişir.	298 (%29,4)	274 (%27,0)	239 (%23,6)	124 (%12,2)	78 (%7,7)
15. Ödediğim vergiler sadece benim yararlanabileceğim hizmetler için kullanılmalıdır.	248 (%24,5)	214 (%21,1)	230 (%22,7)	192 (%19,0)	129 (%12,7)
16. Oy verdiğim parti iktidarda değilse vergi ödemek istemem.	417 (%41,2)	241 (%23,8)	191 (%18,9)	73 (%7,2)	91 (%9,0)
17. Vergi afları çok sık uygulanmaktadır.	131 (%12,9)	212 (%20,9)	274 (%27,0)	172 (%17,0)	224 (%22,1)
18. Vergi uygulamaları adil değildir.	122 (%12,0)	132 (%13,0)	228 (%22,5)	223 (%22,0)	308 (%30,4)
19. Vergi borcu için mükellef ile idarenin pazarlık usulü ile yaptığı anlaşma (uzlaşma) adil bir uygulamadır.	181 (%17,9)	176 (%17,4)	370 (%36,5)	206 (%20,3)	80 (%7,9)
20. Vergi idaresi vergi kanunlarının uygulanmasında tarafsız hareket etmektedir.	143 (%14,1)	222 (%21,9)	357 (%35,2)	192 (%19,0)	99 (%9,8)
21. Vergi mevzuatı sade ve anlaşılır olduğu için vergi ile ilgili hususları kolaylıkla hallederim.	230 (%22,7)	194 (%19,2)	320 (%31,6)	204 (%20,1)	65 (%6,4)
22. Vergi oranlarında meydana gelen artışlar yüzünden vergi kaçırmaya yönelirim.	235 (%23,2)	263 (%26,0)	280 (%27,6)	130 (%12,8)	105 (%10,4)

Mükelleflerin Vergi Uyum Düzeylerinin Ölçülmesi: Akdeniz Bölgesi Örneği

23. Vergi oranları daha düşük olsa daha farklı faaliyet alanlarına yönelirim.	92 (%9,1)	120 (%11,8)	262 (%25,9)	260 (%25,7)	279 (%27,5)
24. Vergi indirimleri ve vergi muafiyetleri daha yüksek olsa daha az vergi kaçıırım.	231 (%22,8)	246 (%24,3)	269 (%26,6)	129 (%12,7)	138 (%13,6)
25. Vergi mevzuatı adil olmadığı için vergi kaçırmak uygundur.	283 (%27,9)	242 (%23,9)	249 (%24,6)	125 (%12,3)	114 (%11,3)
26. Vergiden muaf olma imkânım olsa mutlaka yararlanırım.	85 (%8,4)	84 (%8,3)	195 (%19,2)	253 (%25,0)	396 (%39,1)
27. Vergi mevzuatı adil değildir.	103 (%10,2)	118 (%11,6)	285 (%28,1)	207 (%20,4)	300 (%29,6)
28. Vergi oranlarını yüksek bulurum.	76 (%7,5)	75 (%7,4)	157 (%15,5)	281 (%27,7)	424 (%41,9)
29. Vergi afları gereklidir.	139 (%13,7)	119 (%11,7)	281 (%27,7)	241 (%23,8)	233 (%23,0)
30. Vergi afları yüzünden vergi ödemek istemem.	158 (%15,6)	197 (%19,4)	308 (%30,4)	199 (%19,6)	151 (%14,9)
31. Vergi afları vergi sistemini adaletsizleştirir.	134 (%13,2)	148 (%14,6)	315 (%31,1)	158 (%15,6)	258 (%25,5)
32. Vergi afları bazı mükellefleri kayırmak için çıkarılır.	114 (%11,3)	143 (%14,1)	277 (%27,3)	236 (%23,3)	243 (%24,0)
33. Vergi mevzuatı hakkında bilgi sahibiyim.	157 (%15,5)	152 (%15,0)	299 (%29,5)	262 (%25,9)	143 (%14,1)
34. Vergilerin düşük olması nedeniyle yabancı ülkelerdeki ürünleri satın almayı tercih ederim.	144 (%14,2)	110 (%10,9)	267 (%26,4)	263 (%26,0)	229 (%22,6)
35. Çalıştığım sektördeki vergilerin rekabeti bozucu etkisi vardır.	104 (%10,3)	144 (%14,2)	385 (%38,0)	209 (%20,6)	171 (%16,9)
36. Otomobil, elektronik eşya, mobilya vb. gibi ürünleri satın alırken dönemsel vergi indirimleri olması hoşuma gider.	96 (%9,5)	75 (%7,4)	207 (%20,4)	280 (%27,6)	355 (%35,0)
37. Dönemsel vergi indirimine göre daha az/fazla ürün alırım.	79 (%7,8)	76 (%7,5)	250 (%24,7)	295 (%29,1)	313 (%30,9)
38. Dönemsel vergi indirimine göre ürün almayı ertelerim/öne çekerim.	49 (%4,8)	91 (%9,0)	213 (%21,0)	368 (%36,3)	292 (%28,8)
39. Vatani bir görev olduğu için vergi öderim.	55 (%5,4)	106 (%10,5)	180 (%17,8)	316 (%31,2)	356 (%35,1)
40. Ahlaki bir görev olduğu için vergi öderim.	56 (%5,5)	78 (%7,7)	237 (%23,4)	307 (%30,3)	335 (%33,1)
41. Zorunluluk olduğu için vergi öderim.	65 (%6,4)	70 (%6,9)	158 (%15,6)	350 (%34,6)	370 (%36,5)
42. Kul hakkına girdiği için vergi öderim	98 (%9,7)	139 (%13,7)	199 (%19,6)	226 (%22,3)	351 (%34,6)

Tablo 3'te çalışmaya katılan vergi mükelleflerinin vergi uyumu anketi sorularına verdikleri cevaplara ait dağılımlar görülmektedir. Tabloya göre, sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: "1. Bir vergi mükellefi olarak, mükellef hakları konusunda yeterli bilgiye sahibim." sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%27,9) katıldığını belirtmiştir. "2. Vergi mükellefi olarak haklarım yasalarca korunur." sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%36,3) kararsız olduğunu belirtmiştir. "3. Medyada ve basında vergi mükellef haklarının tanıtımı yeterli düzeyde yapılmaktadır." sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%30,2) kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. "4. Vergi ile ilgili problemlerimde vergi idaresine danışırım." sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%30,7) katıldığını belirtmiştir. "5. Vergi ile ilgili yükümlülüklerimi yerine getirmemde vergi idaresi gerekli kolaylığı sağlamaktadır." sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%39,5) kararsız olduğunu belirtmiştir. "6. Vergi idaresi, haklarım ve mevzuat konusunda yeterince bilgilendirme sağlar." sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%41) kararsız olduğunu belirtmiştir. "7. Vergi denetimleri, vergi kaçırmayı önleyecek şekildedir." sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%23,9) kararsız olduğunu belirtmiştir. "8. Vergi denetimleri, vergi kaçırmayı önleyecek sıklıkta yapılmaktadır." sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla

(%29,7) kararsız olduğunu belirtmiştir. “9. Toplanan vergiler, israf edildiği için vergi kaçırmak uygundur.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%25,1) kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. “10. Toplanan vergiler, faydalı işler için kullanılsa dahi vergi kaçırmak uygundur.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%43,7) kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. “11. Denetlenmeyecek ve cezalandırılmayacak bile olsam vergimi öderim.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%27,9) kesinlikle katıldığını belirtmiştir. “12. Ödediğim vergiler toplumun gelişmesi için önemlidir.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%29) kesinlikle katıldığını belirtmiştir. “13. Vergi kaçırdığı halde yakalanmayan insanların varlığı beni vergi kaçırmaya teşvik eder.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%23,2) kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. “14. Başka bir semt ya da şehirde yaşasam vergi ödeme isteğim değişir.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%29,4) kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. “15. Ödediğim vergiler sadece benim yararlanabileceğim hizmetler için kullanılmalıdır.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%24,5) kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. “16. Oy verdiğim parti iktidarda değilse vergi ödemek istemem.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%41,2) kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. “17. Vergi afları çok sık uygulanmaktadır.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%27) kararsız olduğunu belirtmiştir. “18. Vergi uygulamaları adil değildir.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%30,4) kesinlikle katıldığını belirtmiştir. “19. Vergi borcu için mükellef ile idarenin pazarlık usulü ile yaptığı anlaşma (uzlaşma) adil bir uygulamadır.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%36,5) kararsız olduğunu belirtmiştir. “20. Vergi idaresi vergi kanunlarının uygulanmasında tarafsız hareket etmektedir.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%35,2) kararsız olduğunu belirtmiştir. “21. Vergi mevzuatı sade ve anlaşılır olduğu için vergi ile ilgili hususları kolaylıkla hallederim.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%31,6) kararsız olduğunu belirtmiştir. “22. Vergi oranlarında meydana gelen artışlar yüzünden vergi kaçırmaya yönelirim.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%27,6) kararsız olduğunu belirtmiştir. “23. Vergi oranları daha düşük olsa daha farklı faaliyet alanlarına yönelirim.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%27,5) kesinlikle katıldığını belirtmiştir. “24. Vergi indirimleri ve vergi muafiyetleri daha yüksek olsa daha az vergi kaçıırım.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%26,6) kararsız olduğunu belirtmiştir. “25. Vergi mevzuatı adil olmadığı için vergi kaçırmak uygundur.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%27,9) kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. “26. Vergiden muaf olma imkânım olsa mutlaka yararlanırım.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%39,1) kesinlikle katıldığını belirtmiştir. “27. Vergi mevzuatı adil değildir.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%29,6) kesinlikle katıldığını belirtmiştir. “28. Vergi oranlarını yüksek bulurum.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%41,9) kesinlikle katıldığını belirtmiştir. “29. Vergi afları gereklidir.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%27,7) kararsız olduğunu belirtmiştir. “30. Vergi afları yüzünden vergi ödemek istemem.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%30,4) kararsız olduğunu belirtmiştir. “31. Vergi afları vergi sistemini adaletsizleştirir.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%31,1) kararsız olduğunu belirtmiştir. “32. Vergi afları bazı mükellefleri kayırmak için çıkarılır.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%27,3) kararsız olduğunu belirtmiştir. “33. Vergi mevzuatı hakkında bilgi sahibiyim.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%29,5) kararsız olduğunu belirtmiştir. “34. Vergilerin düşük olması nedeniyle yabancı ülkelerdeki ürünleri satın almayı tercih ederim.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%26,4) kararsız olduğunu belirtmiştir. “35. Çalıştığım sektördeki vergilerin rekabeti bozucu etkisi vardır.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%38) kararsız olduğunu belirtmiştir. “36. Otomobil, elektronik eşya, mobilya vb. gibi ürünleri satın alırken dönemsel vergi indirimleri olması hoşuma gider.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%35) kesinlikle katıldığını belirtmiştir. “37. Dönemsel vergi indirimine göre daha az/fazla ürün alırım.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%30,9) kesinlikle katıldığını belirtmiştir. “38. Dönemsel vergi indirimine göre ürün almayı ertelerim/öne çekerim.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%36,3) katıldığını belirtmiştir. “39. Vatani bir görev olduğu için vergi öderim.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%35,1) kesinlikle katıldığını belirtmiştir. “40. Ahlaki bir görev olduğu için vergi öderim.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%33,1) kesinlikle katıldığını belirtmiştir. “41. Zorunluluk olduğu için vergi öderim.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%36,5) kesinlikle katıldığını belirtmiştir. Son olarak “42. Kul hakkına girdiği için vergi öderim.” sorusuna vergi mükellefleri çoğunlukla (%34,6) kesinlikle katıldığını belirtmiştir.

Tablo 4. Vergi Uyum Düzeyinin Çalışmaya Katılan Vergi Mükelleflerinin Demografik Özelliklerine Göre Farklılaşma Durumu

Demografik Özellikler		\bar{X}	SS	Test	p	Anlamlı Farklılık
Cinsiyet	Kadın	113,92	10,309	-2,603^t	,009*	
	Erkek	115,81	10,206			
Eğitim Durumu	(1) İlköğretim	113,85	9,588	10,627^F	,000*	5>1,2,3,4 4>1,2
	(2) Lise	113,56	9,090			
	(3) Ön Lisans	114,40	9,506			
	(4) Lisans	116,92	11,134			
	(5) Lisansüstü	120,56	11,011			
Şehir	(1) Adana	118,49	9,847	14,949^F	,000*	1>3,4,8 2>4,8 5>4,8 6>4,8 7>2,3,4,5,6,8
	(2) Antalya	115,74	8,645			
	(3) Burdur	114,20	11,585			
	(4) Hatay	110,75	7,541			
	(5) Isparta	115,06	10,393			
	(6) Kahramanmaraş	115,24	7,584			
	(7) Mersin	121,09	12,125			
	(8) Osmaniye	111,07	10,018			
Gelir Türü	(1) Ticari Kazanç	115,36	9,493	1,440^F	,219	
	(2) Serbest Meslek Kazancı	114,74	10,771			
	(3) Zirai Kazanç	117,21	13,304			
	(4) Gayrimenkul Sermaye İradı (Kira Geliri)	117,27	9,657			
	(5) Menkul Sermaye İradı	114,27	10,848			
Yaş^r				,190*		
Mesleki Tecrübe^r				,214*		

Not: *= $p<0,05$ ^r= Pearson Korelasyon, ^t= Bağımsız Gruplar T Testi, ^F= Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

Tablo 4'te katılımcıların demografik özelliklerine göre "Vergi Uyumunu" anketi puan ortalamalarının karşılaştırılmasına yönelik yapılan analiz sonuçları verilmiştir. Yapılan analizlere göre; cinsiyet, eğitim durumu, bulunan şehir değişkenlerine göre gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ortaya çıkan anlamlı farklılıklara göre, erkek vergi mükelleflerinin kadın vergi mükelleflerine göre daha yüksek vergi uyumuna sahiptir. Lisansüstü mezunu katılımcıların diğer katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahiptir. Ayrıca lisans mezunu katılımcıların ilköğretim ve lise mezunu katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahiptir. Bu sonuca bakılarak katılımcıların eğitim durumu arttıkça vergi uyumunun da artış gösterdiği söylenebilir. Adana ilinde yaşayan katılımcıların Burdur, Hatay ve Osmaniye illerinde yaşayan katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahiptir. Antalya, Isparta ve Kahramanmaraş illerinde yaşayan katılımcıların Hatay ve Osmaniye illerinde yaşayan katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahiptir. Son olarak Mersin ilinde yaşayan katılımcıların Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş ve Osmaniye illerinde yaşayan katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahiptir. Katılımcıların yaş ve mesleki tecrübeleri ile vergi uyumu düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu sonuca göre katılımcıların yaşları ve mesleki tecrübeleri arttıkça vergi uyumu düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir. Ancak, katılımcıların gelir türü değişkeninde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 5. Vergi Uyum Düzeyinin Çalışmaya Katılan Mükelleflerin Vergiye Yönelik Bireysel Tecrübelerine Yönelik Sorulara Göre Farklılaşma Durumu

Sorular		\bar{X}	SS	Test	p	Anlamlı Farklılık
Vergi istisna veya muafiyetinden yararlandınız mı?	Evet	115,29	10,093	-,013^t	,990	
	Hayır	115,30	10,338			
	Evet	113,82	10,291	1,408^t	,159	

Sponsorluk harcaması yaptınız mı?	Hayır	115,44	10,255		
Kazancınızın vergisini beyan etmediğiniz ya da eksik beyan ettiğiniz durumlar oldu mu?	Evet	112,95	8,845		
	Hayır	116,71	10,792	-6,037 ^t	,000*
Vergi affından yararlandınız mı?	Evet	113,87	9,069		
	Hayır	116,04	10,767	-3,211 ^t	,001*
Otomobil satın alırken ödeyeceğiniz KDV ve ÖTV ile daha sonraki dönemlerde ödeyeceğiniz motorlu taşıtlar vergisi tutarı otomobil tercihiniz üzerinde etkili olur mu?	Evet	115,73	10,543		
	Hayır	113,55	8,857	2,996 ^t	,003*
Vergi sistemine yönelik aşağıdaki ifadelerden hangisi size göre doğrudur?	(1) Şu Anki "Gelir Vergi Sistemi" Aynen Uygulanmalı	112,96	9,480		
	(2) Herkesin Kazancı Üzerinden Aynı Oranda Gelir Vergisi Alınmalı	114,11	10,129		
	(3) Herkesin Kazancı Üzerinden Aynı Miktarda Gelir Vergisi Alınmalı	113,89	8,066	12,425 ^F	,000*
	(4) Kazancı Yüksek Olanlardan Daha Yüksek, Düşük Olanlardan Daha Düşük Oranda Gelir Vergisi Alınmalı	117,71	10,637		
	(5) Kazanç Üzerinden Vergi Alınmamalı	111,89	8,897		
Vergi uzlaşma uygulamasından yararlandınız mı?	Evet	115,20	9,945		
	Hayır	115,31	10,317	-,123 ^t	,992
Vergi İletişim Merkezinden (VİMER) haberdar mısınız?	Evet	117,53	10,677		
	Hayır	114,36	9,946	4,519 ^t	,000*
Vergi İletişim Merkezini (VİMER) daha önce kullandınız mı?	Evet	115,63	10,737		
	Hayır	115,25	10,197	,392 ^t	,695
Vergi İletişim Merkezinden (VİMER) yararlanma sıklığınız nedir?	(1) Hemen Her Zaman	116,30	9,931		
	(2) Nadiren	114,71	9,564	,505 ^F	,604
	(3) Hemen Hemen Hiç	115,38	10,433		
Gelir İdaresi Başkanlığının ücretsiz e-posta sistemine kayıtlı mısınız?	Evet	116,56	10,731		
	Hayır	114,88	10,076	2,257 ^t	,024*
Dönemsel vergi uygulamasından haberdar mısınız?	Evet	116,01	10,877		
	Hayır	114,77	9,759	1,874 ^t	,061
Vergi uygulanmayan alanlardan (havaalanı, gümrük çıkış kapıları vb.) alışveriş yapmayı tercih eder misiniz?	Evet	115,02	10,236		
	Hayır	115,79	10,309	-1,136 ^t	,256

Not:*=p<.05, t= Bağımsız Gruplar T Testi, F= Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

Tablo 5'te katılımcıların vergiye yönelik bireysel tecrübelerine yönelik sorulara göre "Vergi Uyumunu" anketi puan ortalamalarının karşılaştırılmasına yönelik yapılan analiz sonuçları verilmiştir. Yapılan analizlere göre; kazancının vergisini beyan etmeme ya da eksik beyan etme durumu, vergi affından yararlanma durumu, otomobil satın alırken ödenecek KDV ve ÖTV ile daha sonraki dönemlerde ödenecek motorlu taşıtlar vergisi tutarı otomobil tercihi üzerinde etkili olma durumu, vergi sistemine yönelik ifadeler, Vergi İletişim Merkezinden (VİMER) haberdar olma durumu, Gelir İdaresi Başkanlığının ücretsiz e-posta sistemine kayıtlı olma durumu sorularına göre gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Ortaya çıkan anlamlı farklılıklara göre, kazancının vergisini beyan eden ya da eksik beyan etmeyen katılımcıların vergisini beyan etmeyen ya da eksik beyan eden katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Vergi affından yararlanmayan katılımcıların vergi affından yararlanan katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Otomobil satın alırken ödenecek KDV ve ÖTV ile daha sonraki dönemlerde ödenecek motorlu taşıtlar vergisi tutarı otomobil tercihi üzerinde etkili olduğunu belirten katılımcıların bunun etkili olmadığını belirten katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Kazancı yüksek olanlardan daha yüksek, düşük olanlardan daha düşük oranda gelir vergisi alınmalı şeklindeki ifadeyi doğru bulan katılımcıların diğer katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Vergi İletişim Merkezinden (VİMER) haberdar olan katılımcıların haberdar olmayan katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Gelir İdaresi Başkanlığının ücretsiz e-posta sistemine kayıtlı olan katılımcıların kayıtlı olmayan katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak diğer sorularda gruplarda arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir ($p > 0.05$).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma Akdeniz Bölgesinde yer alan sekiz ilin vergi uyum düzeyinin ölçülmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde çalışmaya katılanların büyük bir çoğunluğunun "Vergi İletişim Merkezi (VİMER)"nden haberdar olmadıkları ve VİMER'den haberdar olanların haberdar olmayanlara göre daha yüksek vergi uyumuna sahip oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Başka bir sonuç ise, Vergi affından yararlanmayan vergi mükelleflerinin vergi affından yararlananlara göre daha yüksek vergi uyumuna sahip oldukları sonucudur. Bir diğer sonuç ise mükelleflerden kazancının vergisini beyan eden veya eksik beyan etmeyenlerin; kazancının vergisini beyan etmeyen veya eksik beyan eden mükelleflere göre daha yüksek vergi uyumuna sahip olduğudur. Ayrıca çalışmada erkek vergi mükelleflerinin kadın mükelleflere göre daha yüksek vergi uyumuna sahip oldukları da başka bir sonuçtur. Bir başka sonuç ise Adana'da yaşayan katılımcıların Burdur'da, Hatay'da ve Osmaniye'de yaşayan katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahip olduğu; Antalya, Isparta ve Kahramanmaraş illerinde yaşayan katılımcıların Hatay ve Osmaniye illerinde yaşayan katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahip olduğu ve son olarak Mersin ilinde yaşayan katılımcıların Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş ve Osmaniye illerinde yaşayan katılımcılara göre daha yüksek vergi uyumuna sahip olduğu ile ilgilidir. Ayrıca ankete katılanların yaşları ve mesleki tecrübeleri arttıkça vergi uyumu düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir. Ancak, katılımcıların gelir türü değişkeninde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmamıştır.

Bu çalışmada Akdeniz Bölgesi'nde bulunan tüm iller çalışmaya dahil edilmiştir. Bu yönüyle düşünüldüğünde bu çalışma gelecekte vergi uyumu konusunda yapılması planlanan çalışmalara da rehber niteliğinde olacaktır. Ayrıca bu çalışma sadece Akdeniz Bölgesi ile sınırlı kalmayıp sonrasında diğer bölgelere (Ege, Karadeniz, Marmara, İç Anadolu, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgeleri) de anket uygulanarak bölgeler arası karşılaştırma yapılması amaçlanmaktadır.

Kaynaklar

- Allingham, M. G. ve Sandmo, A. (1972). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economics* 1, 323-338, North-Holland Publishing Company.
- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Saraç, Ö. (2002). Vergilere Karşı Tepkilerin Anatomisi. C. C. Aktan, D. Dileyici ve Ö. Saraç (Ed.), *Vergi, Zulüm ve İsyan*, Phoenix Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara.
- Aktan, C. C. (2006). Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı. C. C. Aktan, D. Dileyici ve İ. Y. Vural (ed.) *Vergileme Ekonomisi ve Vergi Psikolojisi* içinde (126-130 ss), Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Saraç, Ö. (2006). Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki ve Sosyo-Psikolojik Sınırları. C. C. Aktan, D. Dileyici ve İ. Y. Vural (ed.) *Vergileme Ekonomisi ve Vergi Psikolojisi* içinde (159-171 ss), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Çetin Gerger, G. (2011), *Mükellef Hakları ve Vergiye Gönüllü Uyum*. Legal/Hukuk Kitapları Dizisi, İstanbul.
- Çiçek, H., Karakaş M. ve Yıldız, A. (2008). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması*. T.C. MALİYE BAKANLIĞI, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:2008/381.
- Didinmez, İ. (2018). *Davranışsal İktisat Perspektifinden Vergi Uyum Analizi*. Savaş Yayınevi, 1. Baskı.
- Gök, A. K. (2007). Vergi Direncinin Gelişimi. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 22(1), 143-163
- James, S., ve Alley, C. (2004). Tax compliance, self-assessment and tax administration. *Journal of Finance and Management in Public Services*. Issue: 2(2), 27-42.
- Kirchler, E. ve Wahl, I. (2010). Tax Compliance Inventory TAX-I: Designing an Inventory for Surveys of Tax Compliance. *Journal of Economic Psychology*, 31, 331-346.
- Kitapçı, İ. (2014). *Vergi Etiği ve Vergi Psikolojisi: Verginin Sosyo-Psikolojik Teorisi*. Seçkin Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- Roth, J. A., Scholz J. T. ve Witte, A. D. (1989). *Taxpayer Compliance*. Vol: 1: An Agenda for Research Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ştefura, G. (2012). A New Perspective On Individual Tax Compliance: The Role Of The Income Source. Audit Probability and The Chance of Being Detected, *The USV Annals of Economics and Public Administration*, Volume 12, 2(16), 192-201.
- Taşkın, Y. (2010). Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri. İstanbul Üniversitesi, *İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 54. Seri, 67-90.
- Tekin, A. ve Sökmen Gürçam, Ö. (2019). Davranışsal İktisat ve Vergi Uyumu Arasındaki İlişki Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6(5), 65-76. ISSN:2148-9963.
- Tuncer, M. (2015). Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57 (3), 107-127.
- Yayla, H. E., Özbek M. F., Topal M. H.ve Cengiz E. (2009). Para Sevgisinin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 2(3), 51-78.
- Yoruldu, M. (2020). Vergi Uyumu ve Vergiye Uyum Sağlayan Mükelleflere Tanınan Vergi Teşvikinin Değerlendirilmesi, *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 5(3), 55-64, DOI: 10.46291/Al-Farabi.050306.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazarı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 25.03.2020 tarih 2020-07 toplantı nolu kararı ile etik kurul izin belgesi almış olduğunu beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERE BAKIŞ AÇILARININ İNCELENMESİ

Examining University Students' Perspectives on Individuals with Special Needs

Alev ÜSTÜNDAĞ¹, Fatma Sena GÖKTAY², Fatma KALKANLI³ ve Zeliha Nur GÜLGÜN⁴

¹Doç. Dr. Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara, alev.ustundag.sbu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-5832-6810

²Çocuk Gelişimcisi, Ankara, fatmasenagoktay@gmail.com, orcid.org/0000-0002-4435-9344

³Çocuk Gelişimcisi, Hemdem Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Ankara, fatmakalkanli8@gmail.com, orcid.org/0000-0002-7215-3976

⁴Çocuk Gelişimcisi, Ankara, zelihanur.099@gmail.com, orcid.org/0000-0001-7124-0245

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

03.11.2022

Kabul/Accepted:

22.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1198877

Anahtar Kelimeler

Özel gereksinimli bireyler,
Üniversite öğrencileri,
Engellilik algısı

Keywords

Individuals with special
needs, University students,
Disability perception

ÖZ

Toplumda özel gereksinimli bireylere yönelik algı farklılık göstermektedir. Özel gereksinimli bireylerin engel durumları göz önüne alınarak eğitime aktif katılabilmelerinin sağlanması ve toplumda kabul edilebilmeleri için toplumsal algının iyileştirilmesi ve farkındalık kazandırılması önemlidir. Bu nedenle, bu araştırmanın amacı; üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarını incelemektir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesinde 2021-2022 eğitim ve öğretim yılı içerisinde eğitimini sürdüren 152 öğrenci katılmıştır. Araştırmanın verileri "Kişisel Bilgi Formu" ve "Engellilik Algı Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde frekans ve yüzde analizlerinin yanı sıra t testi, One Way ANOVA ve LSD post hoc testleri yapılmıştır. Araştırma sonucunda; öğrencilerin engellilik algı düzeylerinin orta düzey olduğu ve ayrıca engellilik algılarının genel anlamda cinsiyetlerine, devam ettikleri bölüme, sınıf düzeylerine, ailelerinde engelli birey olup olmasına ve daha önce özel gereksinimli bireylerle çalışıp çalışmamalarına göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. Sağlık çalışanlarının genel nüfusa göre özel gereksinimli bireylere yönelik algılarının daha olumlu olması amacıyla çalışmalar yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

ABSTRACT

The perception towards individuals with special needs in society differs. It is important to improve social perception and raise awareness in order to ensure that individuals with special needs can actively participate in education and to be accepted in the society, taking into account their disability. That's why, the aim of the study is to examine the perceptions of university students towards individuals with special needs. The research is a quantitative research and was carried out using the general survey model, one of the quantitative research methods. 152 students who continued their education in the Health Sciences University Gülhane Faculty of Health Sciences in the 2021-2022 academic year participated in the research. The data of the study were collected using the Personal Information Form and the Disability Perception Scale. In the analysis of the research data, frequency and percentage analyzes as well as t test, One Way ANOVA and LSD post hoc tests were performed. As a result of the research, it was determined that the disability perception levels of the students were mediocre and that their disability perceptions did not differ according to their gender, the department they attended, their grade level, whether there was a disabled person in their family and whether they had worked with individuals with special needs before. It is thought that it is necessary to carry out studies in order to have more positive perceptions of health workers towards individuals with special needs compared to the general population.

Atf/Citation: Üstündağ, A., Göktay, F. S., Kalkanlı, F. ve Gülgün, Z. N. (2023). Üniversite Öğrencilerinin Özel Gereksinimli Bireylere Bakış Açılarının İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 755-766.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Alev ÜSTÜNDAĞ, alev.ustundag@sbu.edu.tr

1. Giriş

Özel gereksinim; gelişim alanlarında görülen çeşitli yetersizlikler nedeniyle bireyin gelişim basamaklarının beklendiği düzeyde olmaması ve akranlarına göre farklılık göstermesi olarak tanımlanmaktadır (Aral & Gürsoy, 2018). Özel gereksinimin nedenleri doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası olarak üç başlık altında toplanmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2017). Doğum öncesi nedenler arasında annenin yaşının sağlıklı bir gebelik için uygun olmayışı, doktor kontrolü dışında ilaç kullanımı, alkol ve sigara kullanımı radyasyona maruz kalınması, kan uyuşmazlığının bulunması, akraba evlilikleri, doğum anı nedenler arasında; prematüre bir doğumun meydana gelmesi, doğum sırasında oluşabilen travmalar, doğum sonrası nedenler arasında ise kazalara maruz kalınması, beslenme yetersizliği ve sarılık gibi hastalıklar yer almaktadır (Aral & Gürsoy, 2018). Bireyin gelişim alanlarında var olan yetersizliklerinin akranlarına göre anlamlı farklılık göstermesi nedeniyle özel gereksinimli bireyler; yetersizlikten etkilenmiş bireyler ile özel yetenekli bireyler olarak iki grupta değerlendirilmektedir (Cavkaytar & Ersan, 2018). Özel gereksinimli bireylerin yaşlılarından farklı gelişimsel ve eğitimsel gereksinimleri bulunduğu için bireysel farklılıklarına uygun yapılandırılmış eğitimlere, uyarlanmış çalışmalara ve bunlara uygun materyallere gereksinimleri bulunmaktadır (Aral & Gürsoy, 2018).

Dünyada ve Türkiye’de özel gereksinimli birey sayısı oldukça fazladır. Türkiye ve Ekonomik Kalkınma İşbirliği Örgütü ve Avrupa Birliği (OECD) verilerine bakıldığında toplumun %15’inde engelli bireylerin yer aldığı dolayısıyla dünyada 1 milyar özel gereksinimli bireyin olduğu saptanmıştır. Ayrıca yapılan çalışmalarda yaş ile engellilik oranının doğru orantılı olduğu bilinmektedir. Ülkemiz açısından incelendiğinde ise 2021 Aralık ayı itibarıyla özel gereksinimli birey sayısı 1 milyon 559 bin 222’dir (Ulusal Engelli Veri Tabanı, 2021). Bu bireylerin toplumdaki oranları incelendiğinde ise %27’sinin 0-21 yaş, %36’sının 22-49 yaş, %37’sinin ise 50-64 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Bu veriler doğrultusunda toplumun büyük bir oranını oluşturan ve “en büyük azınlık” olarak nitelendirilen bu bireylerin yaşamsal olanaklarının geliştirilmesi (istihdam oranının artırılması, çevre koşullarının düzenlenmesi, sosyal etkinlik alanlarının düzenlenmesi vb.) ve özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçlarına dikkat çekilmesi oldukça önemlidir (EyDer, 2022). Türkiye’de özel gereksinimli bireylere yönelik eğitim, sosyal ve istihdam alanlarında yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Eğitim alanları göz önüne alındığında; Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri, Kaynaştırma/ Bütünleştirme Sınıfları, Hastane Sınıfları, Özel Eğitim ve Mesleki Eğitim Merkezleri ve Özel Eğitim Kursları gibi birçok olanak mevcuttur. Sosyal yaşantı alanlarına bakıldığında; özel gereksinimli bireylere yönelik rampalar, toplu taşıma araçlarındaki geçiş rampaları, kaldırımlarda bulunan yön taşları, özel çalışma olanağı sunan kafeler ve kamu alanlarında özel gereksinimli bireylere kolaylık sağlamak adına hayata geçirilmiş birkaç çalışma bulunmaktadır ancak özel gereksinimli bireylerin topluma katılımının desteklenebilmesi için yapılan bu çalışmalar artırılmalıdır.

Toplumda özel gereksinimli bireylere yönelik algı farklılık göstermektedir. Geçmişten günümüze bakıldığında bu farklılıkların olumlu yönde değişim gösterdiği görülmektedir. Tarihsel sürece bakıldığında geçmişte engel durumları nedeniyle toplumda hor görülen, yanlış inanış ve uygulamalar nedeniyle yaşam hakkı elinden alınan birçok özel gereksinimli bireyin olduğu bilinmektedir. Ancak gelişen ve değişen dünyada 18. yüzyılın ortalarında reform hareketlerinin etkisiyle bireylerin eşit haklara sahip olduğu evrensel olarak yaygınlık göstermiştir (Aslan & Şeker, 2013). Fakat bu olumlu değişimlerin yanı sıra toplumun süregelen olumsuz tutumları ve özel gereksinimli bireylere “öteki” kavramının empoze edilmesinden kaynaklı olarak özel gereksinimli bireylerin kendilerini toplumdan soyutlamayı tercih ettikleri de geçmişten günümüze yadsınamaz bir gerçekliği yansıtmaktadır. Bu doğrultuda Diğer ve Yıldız (2021) tarafından yapılan çalışma sonucunda engelli bireylere sahip ailelere toplumsal algının olumsuz ve önyargılı olduğu, özellikle zihinsel yetersizliği olan bireylerin aileleriyle beraber toplumdan dışlandıkları ve bu nedenle özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin toplumdan uzaklaşmayı tercih ettikleri belirlenmiştir.

Bu araştırmanın yapılmasındaki hedeflenen amaç; sağlık alanında eğitim alan öğrencilerin, mevcut engelleri dolayısıyla çeşitli zorluklara maruz kalan ve toplumda yer edinmeye çabalayan özel gereksinimli bireyler ile ilgili duyarlılıklarının incelenmesidir. Literatür incelendiğinde özel gereksinimli bireyler ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunlukla ebeveynleri ile ilgili olduğu görülmüştür. Lotfi, Özkan ve Oğuz (2021) araştırmalarında pandemi sürecinde özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin karşılaştıkları sorunlarla nasıl başa çıktıklarını incelemiş ve annelerin pandemi sürecinde evde öğrenme ortamını sağlama konusunda sorun yaşadıklarını belirlemişlerdir. Toy ve Kesici’nin (2020) araştırması özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin eğitim ihtiyaçlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Yazar, Bayramoğlu ve Şenol (2021) ise pandemi sürecinin

özel gereksinimli çocukların annelerinin anksiyete ve yaşam kalitesi üzerine etkisini incelemişlerdir. Yapılan çalışmaların kapsamı genellikle anneler ile ilgili olup, babaların örneklem grubunda olduğu çalışmaların azınlıkta olduğu görülmüştür. Günlü ve Çakmak (2021) araştırmalarında pandemi sürecinde özel gereksinimli çocuğu olan babaların uzaktan eğitime ilişkin görüşlerini incelemişlerdir. Ebeveynlerin yanı sıra öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin de özel gereksinimli çocuklara yönelik algılarını belirlemeyi amaçlayan araştırmalar da bulunmaktadır. Kardeş ve Taşkın (2020) araştırmalarında okul öncesi öğretmen adaylarının özel gereksinimli çocuklara yönelik algılarını inceledikleri araştırma sonucunda öğretmen adaylarının özel gereksinimi olumsuz çağrışımlarla ifade ettiklerini ve sınıflarında özel gereksinimli çocuk istemediklerini belirlemişlerdir. Turan ve Akkaynak (2021) araştırmalarında pandemi sürecinde özel gereksinimli çocuklarla çalışan öğretmenlerin sağlık kaygılarının tükenmişlik düzeylerine etkilerini incelemişlerdir. Bunların yanı sıra doğrudan özel gereksinimli çocuklara yönelik araştırmalar da yapılmıştır. Özdoğru (2021) araştırmasında özel gereksinimli çocukların eğitimde karşılaştıkları sorunları incelemiştir. Özel gereksinimli çocuklar ile ilgili yapılan araştırmaların çoğunlukla ebeveynleri, ebeveynlerinin yaşadıkları zorlukları, başa çıkma süreçlerini, çocukların kabul ve uyum sürecini, eğitimde karşılaşılan güçlükleri, öğretmenlerin tutumlarını kapsadığı görülmüştür. Ancak özel gereksinimli bireylerin engel durumları göz önüne alınarak eğitime aktif katılabilmelerinin sağlanması ve toplumda var oldukları algısının kazandırılması için toplumsal algının iyileştirilmesi ve farkındalık kazandırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle sağlık alanında eğitim alan üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere bakış açılarının incelenmesinin gerekli olduğu ve alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, çalışmanın hem geleceğin sağlık çalışanlarının hem de toplumdaki tüm bireylerin verim alabileceği ve duyarlılıklarını arttırabileceği bir çalışma olması açısından da literatüre katkı sağlaması hedeflenen bir diğer noktadır. Ayrıca, geçmişten günümüze çeşitli zorbalıklar ile mücadele ederek yaşam koşullarını verimli bir şekilde yürütmeye çalışan özel gereksinimli bireylerin toplumdaki refah seviyelerini yükseltmenin görevlerimiz arasında olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Tüm bu nedenlerle araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarını incelemek olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın alt amaçları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- 1) Üniversite öğrencilerinin engellilik algıları nasıldır?
- 2) Üniversite öğrencilerinin engellilik algıları cinsiyetlerine, devam ettikleri bölüme, sınıf düzeylerine, ailelerinde engelli birey olup olmadığı durumuna ve daha önce özel gereksinimli bireylerle çalışıp çalışmama durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. Materyal ve Metot

2.1. Araştırmanın Modeli:

Çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Genel tarama modelinde var olan durum tespit edilmeye çalışılmakta ve araştırma katılımcıları herhangi bir şekilde etkilenmeye çalışılmamaktadır (Metin, 2014).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Ankara ilinde bulunan, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesinde 2021-2022 eğitim ve öğretim yılı içerisinde eğitimini sürdüren tüm öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde olasılıklı örnekleme yöntemlerinden, tabakalı örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesinde bulunan Çocuk Gelişimi, Ergoterapi, Sağlık Yönetimi, Sosyal Hizmet, Beslenme ve Diyetetik, Ebelik ve Odyoloji bölümleri örneklem grubunun tabakalarını oluşturmaktadır. Tabakalama sonrasında araştırmaya katılacak öğrencilerin seçiminde ise basit tesadüfî örnekleme yönteminden yararlanılmıştır (Metin, 2014). Araştırmaya Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde bulunan farklı lisans programlarında eğitim gören ve araştırmaya katılmaya gönüllü 152 öğrenci katılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları:

Çalışmanın veri toplama araçları “*Kişisel Bilgi Formu*” ve “*Engellilik Algı Ölçeği*”dir.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan form öğrencilerin cinsiyet, bölüm-sınıf, medeni durum, çocuk sahibi olma, ailede engelli birey olup olmadığı ve daha önce çalışma hayatında engelli birey ile çalışma durumunun olup olmadığına yönelik yedi sorudan oluşmaktadır.

Engellilik Algı Ölçeği: Ölçek; Diğer ve Yıldız (2021) tarafından geliştirilmiş, geçerlik ve güvenilirliği yapılmıştır. 20 maddeden oluşan ölçek 5'li likert tipindedir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçeğin benimsemek, farkındalık, bireysel destek ve toplumsal çevre olmak üzere dört alt boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,86 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin benimsemek alt boyutu faktör yükü değerleri 0.75 ile 0.46 arasında, farkındalık alt boyutu faktör yükü değerleri 0.64 ile 0.51 arasında, bireysel destek alt boyutu faktör yükü değerleri 0.67 ile 0.54 arasında ve toplumsal çevre alt boyutu faktör yükü değerleri 0.77 ile 0.46 arasında değişmektedir. Ölçeğin maddeleri olumlu olarak yazılmış ve olumlu-olumsuz algı şeklinde ayırım yapılmamıştır. Uygulama sonucunda ulaşılan algının olumlu ya da olumsuz algı olduğunu söylemek mümkün değildir. Kişilerin algı durumuna ilişkin değerlendirmeler, ölçeğin maddeleri doğrultusunda ayrı ayrı yapılmaktadır. Kişilerin engellilik algı seviyeleri; 2,00<ortalama<=2,80=düşük; 2,80<ortalama<=3,50=orta düzey; 3,50<ortalama<=5,00=yüksek aralığı göz önünde bulundurularak yorumlanmaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri 2022 Ocak-Mart ayları arasında toplanmıştır. Etik kurul izninin alınmasının ardından Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığından uygulama izni alınmıştır. Veri toplama araçları araştırmacılar tarafından tüm bölümlere ve sınıflara gidilerek yüz yüze uygulanmıştır. Araştırmaya katılımda gönüllülük esas alındığı için gönüllü olan öğrenciler formları doldurmuştur. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde SPSS 25,0 paket programı kullanılmıştır. Öğrencilerin genel bilgi formuna ilişkin bulgularının analizinde frekans ve yüzde analizleri yapılmıştır. Ölçek analizleri yapılmadan önce normallik testi yapılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Daha sonra öğrencilerin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarının cinsiyetlerine, devam ettikleri bölüme, sınıf düzeylerine, medeni durumlarına, ailelerinde engelli birey olup olmadığı ve daha önce özel gereksinimli bireylerle çalışıp çalışmama durumlarına göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla t Testi ve One Way ANOVA Testi yapılmıştır. Fark belirlenen değişkenlerde farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirleyebilmek amacıyla da LSD post hoc testi yapılmıştır.

2.5. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma için Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulundan 07.01.2021 tarihli ve 22/08 kayıt numaralı etik kurul izni alınmıştır.

3. Bulgular

Araştırma bulguları aşağıda tablolar halinde sunulmuştur. Tablo 1'de örneklem grubunda bulunan öğrencilerin genel bilgileri yer almaktadır.

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin %94,1'inin kadın %5,9'unun erkek olduğu; %1,3'ünün Ortez-Protez, %3,3'ünün Odyoloji ile Beslenme ve Diyetetik, %6,6'sının Ergoterapi ile Sağlık Yönetimi, %7,2'sinin Sosyal Hizmet, %8,6'sının Ebelik ve %63,2'sinin Çocuk Gelişimi bölümünde eğitimini sürdürdüğü görülmektedir. En yüksek katılım 96 kişi ile Çocuk Gelişimi bölümüne aitken, en düşük katılım 2 kişi ile Ortez-Protez bölümüne aittir. 1. sınıfa devam eden öğrencilerin oranı %18,4 iken, 2. sınıfa devam edenlerin oranı %23,0, 3. sınıfa devam edenlerin oranı %17,8 ve son sınıfa devam edenlerin oranı %40,8'dir. Evli ve çocuklu öğrenci bulunmamaktadır. Ailesinde özel gereksinimli birey bulunan öğrenci oranı %5,8 olup, bu özel gereksinimli aile bireylerinin %1,9'unun zihinsel yetersizliği, %1,3'nün bedensel yetersizliği, %0,6'sının otizmi, %0,6'sının kronik böbrek yetmezliği, %0,6'sının görme yetersizliği ve %0,6'sının da ortopedik yetersizliği bulunmaktadır. Daha önce özel gereksinimli bireyle çalışmış öğrenci oranı ise %29,7'dur.

Üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere bakış açılarını belirleyebilmek amacıyla Engellilik Algı Ölçeği uygulanmıştır. Tablo 2'de ölçeğe ilişkin analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin *Engellilik Algı Ölçeği* genel ortalamalarının $x:3,32$ ve standart sapmalarının 0,342 olduğu görülmektedir. Ölçek genel sonucu katılımcıların engellilik algı seviyelerinin "orta düzey" olduğunu göstermektedir. Ölçeğin alt boyutları değerlendirildiğinde; benimsemek alt boyutu ortalamasının 4,06, standart sapmasının 0,434 olduğu ve katılımcıların benimsemek alt boyut algı seviyelerinin "yüksek" olduğu; farkındalık alt boyutu ortalamasının 2,87, standart sapmasının 0,509 olduğu ve katılımcıların farkındalık alt boyut algı seviyelerinin "orta düzey" olduğu; bireysel destek alt boyutu ortalamasının 3,02, standart sapmasının 0,648 olduğu ve katılımcıların bireysel destek alt boyut algı

seviyelerinin “orta düzey” olduğu ve toplumsal çevre alt boyutu ortalamasının 2,85, standart sapmasının 0,626 olduğu ve katılımcıların toplumsal çevre alt boyut algı seviyelerinin “orta düzey” olduğu görülmektedir. Ölçek sonuçlarının normal dağılım gösterip göstermediğini belirleyebilmek için yapılan analiz sonucunda da çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,500 ve -1,500 değerleri arasında olması dağılımın normal olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Örneklem Grubunun Genel Özelliklerine İlişkin Bulgular

<i>Değişkenler</i>	<i>Kadın</i>		<i>Erkek</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Cinsiyet	143	94,07	9	5,92	152	100,0
Katılımcıların okuduğu bölüm						
Beslenme ve Diyetetik	5	3,5	0	0,0	5	3,3
Çocuk Gelişimi	91	63,6	5	55,6	96	63,2
Ebelik	13	9,1	0	0,0	13	8,6
Ergoterapi	10	7,0	0	0,0	10	6,6
Odyoloji	4	2,8	1	11,1	5	3,3
Sağlık Yönetimi	9	6,3	1	11,1	10	6,6
Sosyal Hizmet	9	6,3	2	22,2	11	7,2
Ortez-Protez	2	1,4	0	0,0	2	1,3
Toplam	143	100,0	9	100,0	152	100,0
Katılımcıların devam ettiği sınıf						
1.sınıf	28	19,6	0	0,0	28	18,4
2.sınıf	35	24,5	0	0,0	35	23,0
3.sınıf	25	17,5	2	22,2	27	17,8
4.sınıf	55	38,5	7	77,8	62	40,8
Toplam	143	100,0	9	100,0	152	100,0
Medeni durum						
Bekar	143	100,0	9	100,0	152	100,0
Çocuk sahibi olma						
Yok	143	100,0	9	100,0	152	100,0
Ailede özel gereksinimli birey						
Var	9	6,3	0	0,0	9	5,92
Yok	134	93,7	9	100,0	143	94,07
Toplam	143	100,0	9	100,0	152	100,0
Aile bireylerindeki yetersizlik türü						
Zihinsel Yetersizlik	3	2,1	0	0,0	3	33,4
Bedensel Yetersizlik	2	1,4	0	0,0	2	22,2
Otizm	1	,7	0	0,0	1	11,1
Kronik Böbrek Yetmezliği	1	,7	0	0,0	1	11,1
Görme Yetersizliği	1	,7	0	0,0	1	11,1
Ortopedik Yetersizlik	1	,7	0	0,0	1	11,1
Toplam	9	100,0	0	0,0	9	100,0
Daha önce özel gereksinimli bireyle çalışma durumu						
Evet	41	28,7	5	55,6	46	30,26
Hayır	102	71,3	4	44,4	106	69,73
Toplam	143	100,0	9	100,0	152	100,0

Tablo 2. Engellilik Algı Ölçeğine İlişkin Analiz Sonuçları

<i>Boyutlar</i>	<i>n</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>	<i>x</i>	<i>ss</i>	<i>Çarpıklık</i>		<i>Basıklık</i>	
						<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>
Benimsemek	152	2,71	5,00	4,06	,434	-,392	,197	,842	,391
Farkındalık	152	1,83	4,50	2,87	,509	,352	,197	,053	,391
Bireysel Destek	152	1,00	5,00	3,02	,648	-,118	,197	,600	,391
Toplumsal Çevre	152	1,00	4,67	2,85	,626	,190	,197	,808	,391
Toplam	152	2,30	4,15	3,32	,342	,085	,197	,039	,391

Üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarının cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla yapılan t testi analiz sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre Yapılan t Testi Analiz Sonuçları

Ölçek Alanları	Cinsiyet	n	x	ss	t	df	p
Benimsemek	Kadın	143	4,08	,430	2,54	150	,012*
	Erkek	9	3,71	,342			
Farkındalık	Kadın	143	2,88	,518	,279	150	,781
	Erkek	9	2,83	,353			
Bireysel destek	Kadın	143	3,01	,650	-1,05	150	,295
	Erkek	9	3,25	,599			
Toplumsal çevre	Kadın	143	2,86	,604	,909	150	,365
	Erkek	9	2,66	,942			
Toplam	Kadın	143	3,32	,345	1,08	150	,280
	Erkek	9	3,20	,275			

Tablo 3 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarının genel anlamda cinsiyetlerine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmektedir ($p>.05$). Ölçeğin alt boyutları açısından yapılan incelemede farkındalık, bireysel destek ve toplumsal çevre alt boyutlarında anlamlı bir farklılık belirlenmemişken benimsemek alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p<.05$). Buna göre kadın öğrencilerin benimsemek alt boyutundan aldıkları puanlar erkek öğrencilerin aldıkları puanlardan anlamlı olarak daha yüksektir.

Üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarının devam ettikleri bölüme göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla yapılan One Way ANOVA testi analiz sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarının genel anlamda devam ettikleri bölüme göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği görülmektedir ($p<.05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirleyebilmek amacıyla LSD post hoc testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Beslenme ve Diyetetik bölümü ile Sağlık Yönetimi bölümü arasında, Beslenme ve Diyetetik bölümünün lehine; Çocuk Gelişimi bölümü ile Ergoterapi bölümü arasında, Çocuk Gelişimi bölümünün lehine; Çocuk Gelişimi bölümü ile Sağlık Yönetimi bölümü arasında, Çocuk Gelişimi bölümünün lehine; Ebelik bölümü ile Sağlık Yönetimi bölümü arasında, Ebelik bölümünün lehine anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Genel olarak yorumlandığında Sağlık Yönetimi bölümünde eğitim gören öğrencilerin özel gereksinimli bireylere yönelik algı düzeylerinin Beslenme ve Diyetetik, Çocuk Gelişimi ve Ebelik bölümlerinde eğitim gören öğrencilerden daha düşük olduğu söylenebilir.

Üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarının devam ettikleri sınıfa göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla yapılan One Way ANOVA testi analiz sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 4. Devam Edilen Bölüm Değişkenine Göre Yapılan ANOVA Testi Analiz Sonuçları

Ölçek Alanları	Bölüm	n	x	ss	f	p	Anlamlı fark
Benimsenmek	1.Beslenme ve Diyetetik	5	4,26	,292	1,331	,240	
	2.Çocuk Gelişimi	96	4,11	,462			
	3.Ebelik	13	4,13	,347			
	4.Ergoterapi	10	3,90	,252			
	5.Odyoloji	5	4,00	,335			
	6.Sağlık Yönetimi	10	3,81	,452			
	7.Sosyal Hizmet	11	3,94	,410			
	8.Ortez-Protez	2	3,79	,101			
Farkındalık	1.Beslenme ve Diyetetik	5	2,97	,217	1,163	,328	
	2.Çocuk Gelişimi	96	2,91	,541			
	3.Ebelik	13	3,00	,527			
	4.Ergoterapi	10	2,58	,335			
	5.Odyoloji	5	3,07	,521			
	6.Sağlık Yönetimi	10	2,82	,493			
	7.Sosyal Hizmet	11	2,69	,356			
	8.Ortez-Protez	2	2,50	,235			
Bireysel destek	1.Beslenme ve Diyetetik	5	2,95	,693	1,422	,201	
	2.Çocuk Gelişimi	96	3,08	,641			
	3.Ebelik	13	3,25	,907			
	4.Ergoterapi	10	2,87	,412			
	5.Odyoloji	5	2,90	,379			
	6.Sağlık Yönetimi	10	2,63	,709			
	7.Sosyal Hizmet	11	3,07	,434			
	8.Ortez-Protez	2	2,25	,000			
Toplumsal çevre	1.Beslenme ve Diyetetik	5	3,20	,380	1,025	,416	
	2.Çocuk Gelişimi	96	2,90	,628			
	3.Ebelik	13	2,69	,418			
	4.Ergoterapi	10	2,87	,449			
	5.Odyoloji	5	2,60	,924			
	6.Sağlık Yönetimi	10	2,50	,613			
	7.Sosyal Hizmet	11	2,91	,857			
	8.Ortez-Protez	2	2,67	,471			
Toplam	1.Beslenme ve Diyetetik	5	3,45	,293	2,097	,047*	1 ile 6; 2 ile 4 ve 6; 3 ile 6
	2.Çocuk Gelişimi	96	3,37	,349			
	3.Ebelik	13	3,40	,391			
	4.Ergoterapi	10	3,15	,186			
	5.Odyoloji	5	3,29	,204			
	6.Sağlık Yönetimi	10	3,08	,366			
	7.Sosyal Hizmet	11	3,24	,238			
	8.Ortez-Protez	2	2,93	,176			

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin sınıf düzeyine göre Engellilik Algı Ölçeği toplamından ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>.05$).

Üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarının ailelerinde özel gereksinimli birey olup olmaması değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla yapılan t testi analiz sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 5. Devam Edilen Sınıf Değişkenine Göre Yapılan ANOVA Testi Analiz Sonuçları

Ölçek Alanları	Sınıf	n	x	ss	f	p
Benimsemek	1. sınıf	28	4,21	,428	1,615	,188
	2. sınıf	35	4,04	,280		
	3. sınıf	27	4,09	,358		
	4. sınıf	62	3,99	,520		
Farkındalık	1. sınıf	28	3,09	,579	2,308	,079
	2. sınıf	35	2,89	,472		
	3. sınıf	27	2,80	,523		
	4. sınıf	62	2,81	,471		
Bireysel destek	1. sınıf	28	3,09	,708	1,830	,144
	2. sınıf	35	3,01	,579		
	3. sınıf	27	3,25	,639		
	4. sınıf	62	2,92	,648		
Toplumsal çevre	1. sınıf	28	2,94	,537	,664	,575
	2. sınıf	35	2,89	,552		
	3. sınıf	27	2,72	,631		
	4. sınıf	62	2,84	,700		
Toplam	1. sınıf	28	3,46	,401	2,503	,062
	2. sınıf	35	3,32	,276		
	3. sınıf	27	3,33	,347		
	4. sınıf	62	3,25	,333		

Tablo 6. Ailelerinde Özel Gereksinimli Birey Olup Olmama Değişkenine Göre Yapılan t Testi Analiz Sonuçları

Ölçek Alanları	Durum	n	x	ss	t	df	p
Benimsemek	Var	9	4,21	,711	1,00	150	,315
	Yok	143	4,06	,412			
Farkındalık	Var	9	2,91	,786	,170	150	,865
	Yok	143	2,88	,490			
Bireysel destek	Var	9	2,86	,933	-1,06	150	,287
	Yok	143	3,04	,628			
Toplumsal çevre	Var	9	3,22	,781	1,84	150	,067
	Yok	143	2,83	,611			
Toplam	Var	9	3,39	,629	,620	150	,536
	Yok	143	3,32	,319			

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerinin ailelerinde özel gereksinimli birey olup olmaması değişkenine göre Engellilik Algı Ölçeği toplamından ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$).

Üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarının daha önce özel gereksinimli bireyle çalışıp çalışmama değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla yapılan t testi analiz sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Daha Önce Özel Gereksinimli Bireyle Çalışıp Çalışmama Değişkenine Göre Yapılan t Testi Analiz Sonuçları

Ölçek Alanları	Durum	n	x	ss	t	df	p
Benimsemek	Evet	46	4,06	,457	,065	150	,948
	Hayır	106	4,06	,425			
Farkındalık	Evet	46	2,85	,511	-,502	150	,616
	Hayır	106	2,89	,509			
Bireysel destek	Evet	46	2,90	,655	-1,60	150	,111
	Hayır	106	3,08	,640			
Toplumsal çevre	Evet	46	2,83	,661	-,320	150	,749
	Hayır	106	2,86	,613			
Toplam	Evet	46	3,28	,337	-,888	150	,376
	Hayır	106	3,34	,345			

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerinin daha önce özel gereksinimli bireyle çalışıp çalışmama değişkenine göre Engellilik Algı Ölçeği toplamından ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>.05$).

4. Tartışma

Araştırma üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Elde edilen bulgular örneklem grubunda bulunan ve sağlık lisansiyeri olan üniversite öğrencilerinin engellilik algı düzeylerinin orta düzey olduğunu göstermektedir. Araştırmaya hem son sınıf öğrencilerinin hem de çocuk gelişimi bölümünden daha fazla öğrencinin katılmış olduğu durumu göz önünde bulundurulduğunda elde edilen bu sonuç dikkate değer olarak yorumlanmaktadır. Öğrencilerin Engellilik Algı Ölçeği'nin benimsemek alt boyutu algı düzeyleri yüksek iken farkındalık, bireysel destek ve toplumsal çevre alt boyutlarında da engellilik algı düzeylerinin orta düzey olduğu görülmüştür. Örneklem grubunun belirlendiği bölümlerin müfredatları incelendiğinde özel eğitime yönelik teorik ve uygulama derslerinin olduğu görülmüştür. Bu nedenle eğitimin öğrencilerin özel gereksinimli bireyleri benimsemeleri üzerinde etkili olduğu ancak farkındalık, bireysel destek ve toplumsal çevre bağlamına öğrencilerin yetersizlikleri olduğu söylenebilir. Sağlam ve Altındağ (2017) da araştırmalarında üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireyler hakkındaki farkındalıklarını incelemiş ve öğrencilerin farkındalık düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Kristokis ve arkadaşları (2017) da benzer şekilde sağlık lisansiyeri olan öğrencilerinin fiziksel/zihinsel engelli bireylere bakış açılarını inceledikleri araştırmaları sonucunda, öğrencilerin özel gereksinimli bireylere yönelik algı ve tutumlarının düşük düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Diğer ve Yıldız (2021) tarafından yapılan araştırma sonucunda da benzer şekilde üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algı düzeyleri orta düzey olarak belirlenmiştir. Yapılan araştırma bu bağlamda literatür ile uyumluluk göstermekle birlikte sağlık lisansiyeri olan öğrencilerin meslek yaşamlarında özel gereksinimli bireylerle birebir çalışabilecekleri gibi klinik çalışmalar da yürütebilme ihtimallerinin yüksek olacağı durumu göz önünde bulundurulduğunda, lisans eğitimi sırasında öğrencilerin farkındalık geliştirebilmeleri için gerekli müdahalelerin yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bania ve arkadaşları (2021) da özellikle sağlık profesyonellerinin engellilik tutumlarının olumlu olabilmesi için çalışmalar yapılmasının önemli ve gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Çıtak Yıldız'ın (2020) okul öncesi öğretmenlerinin özel gereksinimli bireylere yönelik farkındalık geliştirme konusundaki görüşlerini incelediği araştırmasında, öğretmenler özel gereksinim konusunda farkındalıklarının yetersiz olduğunu, uygulamalarında eksiklikler olduğunu ve ayrıca toplumsal farkındalık da geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Araştırma sonucu sadece sağlık profesyonellerinin değil, çocukla çalışan ve çalışma ihtimali bulunan tüm meslek gruplarının özel gereksinimli bireylere yönelik olumlu tutum ve farkındalık sahibi olabilmeleri için çalışmalar yapılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarının genel anlamda cinsiyetlerine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Ölçeğin alt boyutları açısından yapılan incelemede farkındalık, bireysel destek ve toplumsal çevre alt boyutlarında da anlamlı farklılık belirlenememişken benimsemek alt boyutunda farklılık olduğu ve belirlenen anlamlı farkın kadınların lehine olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgu kadınların erkeklere oranla özel gereksinimli bireyleri daha çok benimsedikleri şeklinde yorumlanabilir. Oliva Ruiz ve arkadaşlarının (2020) Cadiz Üniversitesinde eğitim görmekte olan hemşirelik ve fizyoterapi öğrencilerinin engelliliğe yönelik tutumlarını inceledikleri araştırmalarında, öğrencilerin tutumlarının olumlu olma eğiliminde olduğunu ve kadın öğrencilerin tutumlarının erkeklere oranla daha olumlu olduğunu belirlemişlerdir. Araştırmacılar, bu bölümde okuyan kadın öğrencilerin sayısının fazla olmasının sonuç üzerinde etkili olduğunu vurgulamış ve araştırma sonuçlarının hemşirelik ve fizyoterapi gibi sağlık mesleklerinde "sağlık mesleklerinin kadınlaşması" olarak tanımlanan daha fazla kadın personel olduğu kanısını doğruladığını belirtmişlerdir. Karataş'ın (2020) araştırmasında da sosyal hizmet ve ilahiyat bölümlerinde eğitim gören kadın öğrencilerin engelli bireylere ilişkin tutumları erkeklerden daha yüksek olarak belirlenmiştir. Gedik ve Toker'ın (2018) araştırması sonucunda da üniversite öğrencisi kadınların özel gereksinimli bireylere yönelik tutum toplam puan ortalamaları erkeklerden daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca benzer şekilde, Karademir, Açak, Türkçapar ve Eroğlu (2018) araştırmalarında üniversite öğrencilerinin zihinsel yetersizliği olan bireylere yönelik tutumlarının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığını ve bu farklılığın kadın öğrenciler lehine olduğunu belirlemişlerdir. Bu bulguların aksine Özcan (2016) araştırmasında cinsiyetin özel gereksinimli bireylere yönelik tutum üzerinde etkili olmadığını ortaya koymuştur. Yapılan araştırmaya da katılan kadın öğrenci sayısı fazladır. Genel olarak

değerlendirildiğinde Sağlık Bilimleri Fakültesinde eğitim gören kadın öğrenci sayısının erkeklere oranla çok daha fazla olduğu bilinmektedir. Elde edilen sonuçta kadın öğrenci sayısının fazla olmasının etkili olabileceği durumunun yanı sıra kadınların duygusal anlamda özel gereksinimli bireylere yönelik hassasiyetlerinin de olabileceği düşünülmektedir.

Elde edilen bulgular üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarının devam ettikleri sınıfa, ailelerinde özel gereksinimli birey olup olmamasına ve daha önce özel gereksinimli bireyle çalışıp çalışmamalarına göre anlamlı şekilde farklılaşmadığını ancak devam ettikleri bölüme göre farklılaştığını göstermiştir. Benzer şekilde üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının sınıf değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığını ortaya koyan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Karataş, 2020; Karademir, Açak, Türkçapar ve Eroğlu, 2018). Literatür incelendiğinde üniversite öğrencilerinin ailelerinde özel gereksinimli bireyler olup olmamasına göre özel gereksinimli bireylere yönelik tutumun anlamlı şekilde farklılaşmadığını gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Çelik vd., 2017; Gedik ve Toker, 2018; Kaldık, 2022; Kılıç ve Çıtlı, 2019; Kürkçüoğlu vd., 2021; Şahin ve Bekir, 2016; Şenel, 1995). Elde edilen bulgudan farklı olarak Cruz Ortiz ve arkadaşları (2010) yaptıkları araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin eğitimlerinin ilk yıllarında özel gereksinimli kişilere karşı olumlu bir tutuma sahip olmadıklarını ancak tutumlarının üçüncü eğitim yılından itibaren düzeldiği sonucuna ulaşmışlardır. Bölüm bağlamında yapılan literatür incelemesinde daha çok hemşirelik ve öğretmenler üzerinde araştırmaların yapıldığı görülmüştür. Genel olarak yorumlandığında çocukla ya da kişilerle bireysel temasta bulunan bölümlerde eğitim gören öğrencilerin özel gereksinimli bireylere yönelik algı düzeylerinin, idari pozisyonda bulunan bölümlerde eğitim görmekte olan öğrencilerden anlamlı şekilde farklılaştığı söylenebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik algılarını incelemek amacıyla yapılan araştırma sonucunda; öğrencilerin engellilik algı düzeylerinin orta düzey olduğu ve ayrıca engellilik algılarının genel anlamda cinsiyetlerine, devam ettikleri bölüme, sınıf düzeylerine, ailelerinde engelli birey olup olmamasına ve daha önce özel gereksinimli bireylerle çalışıp çalışmamalarına göre farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Araştırmanın örneklem grubunu Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencileri oluşturmuştur. Toplum açısından değerlendirildiğinde sağlık çalışanlarının özel gereksinimli bireylerle temas halinde olduğu söylenebilir. Bu nedenle sağlık çalışanlarının genel nüfusa göre özel gereksinimli bireylere yönelik algılarının daha olumlu olması gerektiği düşünülmektedir. Bu nedenle sağlık lisansiyerlerinin eğitim müfredatlarında bilgi içerikli derslerin yanı sıra öğrencilerin olumlu tutum geliştirebilmelerini destekleyecek etkinlik, seminer, ortak faaliyet ve sosyal sorumluluk içerikli uygulamalar gibi fırsatların oluşturulması önemlidir. Bu gibi temas içerikli uygulamalar olumlu tutum geliştirilmesini desteklemenin yanı sıra özel gereksinimlilere yönelik önyargıları, reddedilmeyi ve damgalanmayı azaltmak için de teşvik edici olabilir. Bu farkındalık çalışmaları sadece üniversitede değil, ilk ve orta dereceli okullarda ve tüm toplumda yapılmalıdır. Yapılan bu araştırmanın alana katkı sağlamasının yanı sıra özel gereksinimli bireylere yönelik yaklaşımlarda olumlu değişikliklerin desteklenmesine yardımcı olabileceği için de önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmacılara yönelik öneriler olarak; farklı meslek gruplarının tutum ve farkındalık düzeylerini belirlemeye yönelik çalışmalar yapılabilir. Ayrıca özel gereksinimli bireyler ile ilgili farkındalık çalışmaları yapılarak bu çalışmaların etkililiğini değerlendiren deneysel araştırmalar yapılabilir. Özel gereksinimli bireylerin ailelerinin de dahil edildiği toplumsal damgalamanın önlenmesi ve toplumsal bilinçlendirme temeline dayanan farklı araştırmalar yapılabilir. Bu gibi araştırmaların aynı zamanda toplumsal bilinçlendirme açısından da önemli olduğu düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesinde 2021-2022 eğitim ve öğretim yılı içerisinde eğitimini sürdüren ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğrenciler ile sınırlıdır.

Kaynaklar

- Aral, N., & Gürsoy, F. (2018). *Özel gereksinimli çocuklar ve eğitimleri: Özel eğitim*. Ankara: Hedefcs Yayınları.
- Aslan, M., & Şeker, S. (2013). Engellilere yönelik toplumsal algı ve dışlanmışlık (Siirt Örneği). Siirt Üniversitesi Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, <http://www.sosyalhaklar.net/2011/bildiri/aslan-seker.pdf>
- Bania, T. A., Antoniou, A. S., Theodoritsi, M., Theodoritsi, I., Charitaki, G., & Billis, E. (2021). The Interaction with Disabled Persons Scale: translation and cross-cultural validation into Greek. *Disability and Rehabilitation*, 43(7), 988-995.
- Cavkaytar, A. & Ersan, D. T. (2018). *Özel eğitim ve kaynaştırma*. Ankara: Eğiten Kitap
- Cruz Ortiz, M., del Pérez Rodríguez, M. C., & Jenaro Río, C. (2010). Nursing and disability: An integrated vision. *Index Enfermería*, 19, 177-18
- Çelik, F., Terkeş, N., Uslular, E., Şahin, Ö., Savaş, L., Karateke, A., Duygun, G., & Kahraman, H. (2017). Hemşirelerin iştirme engelli bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 20(4), 244-253.
- Çıtak Yıldız, Y. (2020). *Okul öncesinde öğretmenlerin özel gereksinimli bireylere yönelik farkındalık geliştirme konusundaki görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi.
- Diğer, H. & Yıldız, A. (2021). Engelli bireylere yönelik algı ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 807-822.
- EyDer. (2022). *Sayılarla Türkiye ve Dünya'da engelliler*. <https://ey-der.com/ana-sayfa/turkiye-ve-dunyada-engelliler/>
- Gedik, Z., & Toker, H. (2018). Üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumları ve sosyal beğenirlik düzeyleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (1), 111-116.
- Günlü, Y., & Çakmak, S. (2021). Özel gereksinimli çocukları olan babalarının Covid-19 sürecinde online eğitimlere ilişkin görüşleri. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 148-162.
- Kaldık, B. (2022). Üniversitedeki Z Kuşağı'nın engelli bireylere yönelik tutumları üzerine bir araştırma. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 39-53.
- Karademir, T., Açak, M., Türkçapar, Ü., & Eroğlu, H. (2018). Beden eğitimi öğretmen adaylarının zihinsel engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 20(3), 103-112.
- Karataş, Z. (2020). Sosyal hizmet ve ilahiyat lisans programı öğrencilerinin engelli bireylere ilişkin tutumları. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (15), 65-79.
- Kardeş, S., & Taşkın, N. (2020). Okul öncesi öğretmen adaylarının özel gereksinimli çocuklara yönelik algıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(1), 51-73.
- Kılıç, E., & Çıtlı, R. (2019). Üniversite hastanesindeki doktor ve hemşirelerin engellilere yönelik uygulamalar konusundaki farkındalıkları ve engellilere yönelik tutumları. *TJFMPC*, 13(2), 129-141.
- Kritsotakis, G., Galanis, P., Papastefanakis, E., Meidani, F., Philalithis, A. E., Kalokairinou, A., & Sourtzi, P. (2017). Attitudes towards people with physical or intellectual disabilities among nursing, social work and medical students. *Journal of clinical nursing*, 26(23-24), 4951-4963.
- Kürkcüoğlu, I., Ergan, M., Alsını, T. G. E., Keskin, T., Alsını, A. M., & Başkurt, F. (2021). Diş hekimliği öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 28(3), 433-440.
- Lotfi, S., Özkan, A. O., & Oğuz, N. (2021). Özel gereksinimli çocuklara sahip annelerin Covid-19 salgını süresince yaşadığı sorunlarla başa çıkma tutumlarının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 787-803.
- Metin, M. (2014). *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2017). *Yetersizlik türleri ve kaynaştırma modül eğitim seti*. Ankara: Songür Yayıncılık.
- Oliva Ruiz, P., Gonzalez-Medina, G., Salazar Couso, A., Jiménez Palomares, M., Rodríguez Mansilla, J., Garrido Ardila, E. M., & Merchan Vicente, M. N. (2020). Attitude towards people with disability of nursing and physiotherapy students. *Children*, 7(10), 191.
- Özcan, G. H., (2016). *Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin zihinsel engelli çocuklara yönelik tutumlarını etkileyen faktörlerin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gedik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdoğru, M. (2021). Özel gereksinimli öğrencilerin okul öncesi eğitiminde karşılaşılan sorunlar. *Temel Eğitim*, (11), 6-16.
- Sağlam, M., & Altındağ, Ö. (2017). Üniversite öğrencilerinin engelli bireyler hakkındaki farkındalıkları. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 17(1), 22-37.

- Şahin, H., & Bekir, H. (2016). Üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(3), 767-779.
- Şenel, H. G. (1995). Yetersizliğe sahip kardeşi olanlarla, olmayanların yetersizliğe yönelik tutumları ve kaygı düzeyleri yönünden karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(1), 33-39.
- Toy, A. B., & Kesici, İ. (2020). Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin eğitim ihtiyaçları. *Journal of Advanced Education Studies*, 2(1), 61-93.
- Turan, H., & Akkaynak, M. (2021). Covid-19 pandemisinde özel gereksinimli çocuklar ile çalışan öğretmenlerde sağlık anksiyetesinin tükenmişlik üzerindeki etkisi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(2), 577-588.
- Ulusal Engelli Veri Tabanı. (2021). Ulusal Engelliler Veri Bankası. <https://kts2.saglik.gov.tr/>
- Yarar, F., Bayramoğlu, S., & Şenol, H. (2021). COVID-19 pandemi döneminin özel gereksinimli çocuk annelerinde anksiyete ve yaşam kalitesi üzerine etkisinin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 410-416.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 - Bu çalışmanın yazar/yazarları, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun tarih 07.01.2021 ve 22/08 karar ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

**ÖZEL GÜVENLİK VE KORUMA ÖN LİSANS PROGRAMI İÇİN DURUM
DEĞERLENDİRMESİ: EĞİTİM SÜRECİ VE İSTİHDAMI**

*Situation Assessment for Private Security and Protection Associate Degree Program: Education
Process and Employment*

Ali YAĞCI¹

¹ Karaman Özel Güvenlik Eğitim Kurumları, Bilim uzmanı, ayagci89@gmail.com, orcid.org/0000-0003-0359-4927

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

16.11.2022

Kabul/Accepted:

12.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1206028

Anahtar Kelimeler

Özel güvenlik, koruma ve güvenlik görevlisi, özel güvenlik ve koruma programı, kamu personel seçme sınavı

Keywords

Private security, protection and security officer, private security and protection program, personnel selection exam

ÖZ

Özel güvenlik ve koruma ön lisans programlarının yaygınlaşması ile güvenlik sektörünün ihtiyaç duyduğu nitelikli güvenlik görevlisini akademik eğitimlerle destekleyerek globalleşen dünyanın güvenlik ihtiyaçlarına cevap verebilecek donanımlarına sahip personeller yetiştirilmektedir. Özel güvenlik ve koruma programı mezunları özel ve kamu alanlarında istihdam edilmektedir. Mezunlarının kamu kurumlarında çalışabilmeleri için “Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans” puanı gerekmektedir. Araştırmanın amacı; 2016 yılından 2022 yılına kadar, özel güvenlik ve koruma programındaki öğrenci sayıları, mezun sayıları ve kamu alanlarında açılan kadro sayıları analiz edilerek kamuya yerleşme oranları bazında durum değerlendirmesi yapılmıştır. Araştırma sonucunda; 2016 yılından 2022 yılına kadar, özel güvenlik ve koruma programdan mezun sayısının çok fazla olmasına karşın, bu alanda yapılan atama sayısının oldukça yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Özel güvenlik ve koruma programdan mezun olan erkeklerin “Koruma ve Güvenlik Görevlisi” unvanı ile kamuya atanma olasılığı genel toplamda %2.3’dür. Kadın mezunların ise “Koruma ve Güvenlik Görevlisi” unvanı ile kadrosu ayrılmadığından kamuya atanma olasılığı mevcut değildir.

ABSTRACT

With the widespread use of private security and protection associate degree programs, qualified security officers needed by the security sector are trained to meet the security needs of the globalizing world by supporting them with academic education. Graduates of the private security and protection program are employed in private and public areas. In order for graduates to work in public institutions, “Public Personnel Selection Exam (KPSS) Associate License” score is required. The aim of the research; From 2016 to 2022, the number of students in the private security and protection program, the number of graduates and the number of vacancies in public areas were analyzed and the situation was evaluated on the basis of public placement rates. As a result of the research; From 2016 to 2022, it was determined that although the number of graduates from the private security and protection program is very high, the number of appointments made in this field is very insufficient. The probability of male graduates of private security and protection programs to be appointed to the public with the title of “Protection and Security Officer” is 2.3% in total. Female graduates, on the other hand, do not have the possibility of being appointed to the public sector as they are not allocated the title of “Protection and Security Officer”.

Atıf/Citation: Yağcı, A. (2023). Özel Güvenlik ve Koruma Ön Lisans Programı İçin Durum Değerlendirmesi: Eğitim Süreci ve İstihdamı. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 767-782.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ali YAĞCI, ayagci89@gmail.com

1. Giriş

Şiddet, yeryüzündeki ilk insan olan Hz. Âdem Aleyhisselâm (A.S.) oğulları Hâbil ve Kâbil arasındaki mücadele ile başlayan ve günümüze kadar devam eden bir olgudur. İnsanoğlunun varoluşundan bu yana, hayatımızdaki şiddet olgusuna paralel olarak güvenlik ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Günümüzde globalleşme sürecinin etkisiyle güvenlik tehditlerinin hiç olmadığı kadar çeşitlendiğini ve yoğunlaştığını görmekteyiz. Küresel büyüklüğü milyar dolarlık bir sektör haline gelen özel güvenlik şirketleri, güvenlik ve savaş anlayışında önemli bir unsur olarak görülmektedir. Güvenlik ve koruma ihtiyacının giderek önem kazandığı yeni bir çağda, güvenlik şirketleri uluslararası güvenliğin en önemli tartışma konusudur. Son yıllarda devletlerin güvenlik hizmetlerini özel güvenlik şirketlerine hızla ve artan bir şekilde devretmesi ve bununla bağlantılı insan hakları ihlalleri, küresel özel güvenlik şirketleri endüstrisinin uzun süredir gecikmiş olan düzenlemeleri için katalizörlerden biri olmuştur (MacLeod, 2015).

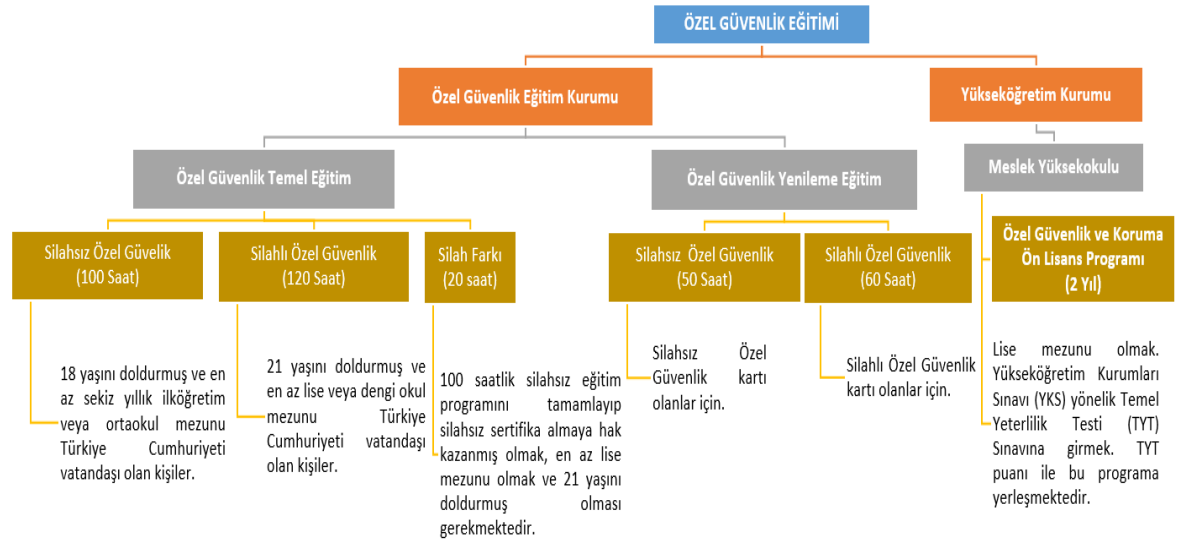
Özel askeri ve güvenlik şirketlerinin insan hakları ihlallerinde bulunduğu ve askeri deneyime sahip yöneticiler tarafından yönetilen şirketlerin çok sayıda insan hakları ihlali gerçekleştirme olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Radziszewski, 2015). Latin Amerika'daki özel güvenlik endüstrisi, özellikle maden çıkarma operasyonları bağlamında insan hakları ihlalleriyle ilişkilendirilmiştir (Narváez González ve Valencia, 2019). Özel güvenlik şirketlerin hesap verebilirliği büyük bir endişe kaynağıdır ve ulusal düzenleme hala nadirdir (Cottier, 2006). 16 Eylül 2007'de Bağdat'ın Nisour Meydanı'nda Blackwater Worldwide (eski adıyla Blackwater USA) ait özel güvenlik görevlileri ekibi tarafından 17 Iraklı masum sivilin öldüğü ve en az 24 kişinin yaralandığı, modern savaşlarda tartışmalı olan bir fenomenin sembolü haline gelmiştir (Pinzauti, 2007). Yargısız cinayetler ve savaş suçları nedeniyle bu şirket ile ilgili de davalar açılmıştır (Hagengruber, 2009; Mayer, 2010; Snukal, 2013). Irak hükümeti, Blackwater Worldwide Eylül 2006'dan bu yana Bağdat'taki en az altı tartışmalı silahlı saldırıya karışmakla suçladı (Zelka ve Ertaş, 2020). Yine Irak'ta Amerikalı diplomatları korumak için tutulan özel güvenlik şirketi DynCorp International'ın bir görevlisi tarafından Iraklı bir taksi şoförü vurularak öldürüldü (Hagengruber, 2009). Wagner Group, Rusya hükümeti tarafından dünya çapında çeşitli çatışmalarda kullanılan özel güvenlik şirkettir (Rondeaux, 2022; Marten, 2019). Rus özel güvenlik şirketi Wagner Group Suriye, Afrika ve Ukrayna'daki çatışmalarda yer almıştır (Foley ve Kaunert, 2022; Görücü ve Bünyad, 2020; Rökköläinen, 2020; Marten, 2019). Wagner Group 2014'te Kırım'ın ilhakında kilit bir rol oynamıştır ve 2015'ten beri Suriye'de aktiftir (Foley ve Kaunert, 2022; Marten, 2019). Wagner Grubu ya bir Rus özel güvenlik şirketi ya da Rus silahlı kuvvetlerinin gayri resmi bir parçası olarak anılmaktadır (Rökköläinen, 2020). Rusya'nın Suriye'deki çatışmaya katılımı, Rus şirketlerinin Suriye'nin münhasır ekonomik bölgesinde potansiyel petrol ve gaz rezervlerinin keşfi ve üretimindeki çıkarlarını da içermektedir (Harunoğulları, 2020). Rusya'nın özel şirketi Novatek halihazırda bir blokta %20'lik bir hisse satın alırken, Rusya ayrıca Suriye'de gelecekteki gaz keşifleri için de bir kontrat ayırmış durumda (Stergiou, 2020). Wagner Group Rus devletiyle yakından bağlantılıdır ve vekalet savaşı stratejisinin bir aracı olarak kullanılmıştır (Rondeaux, 2022). Wagner Group, insan hakları ihlalleri ve savaş suçları işlemekle itham edilmektedir (Marten, 2019). Wagner Group, özel güvenlik şirketlerin bir dış politika ve askeri strateji aracı olarak kullanılmasının bir örneğidir. Küresel olarak savaşların özelleştirilmesi, insan hakları ihlalleri gibi uluslararası ilişkiler de sorgulanmaya başlanmıştır. Savaş ve güvenlik olgusu şirketlerle birlikte farklı bir yönde gelişmiştir. Mesleğin imajını, prestijini ve bu mesleği icra eden özel güvenlik görevlilerin toplumdaki saygınlığını sağlamak için öncelikle eğitimle başlanmalı, bugüne kadar yapılan hatalardan vazgeçilmeli, yeni hatalar yapılmamalı ve ortak akılla doğru bulunmalıdır (Uçkun ve ark., 2021).

Kalitenin ve niteliğin artırılmasının en temel veya bilinen yöntemi bireylere kaliteli bir eğitim verilmesidir. Eğitimin kalitesi, bu eğitimi verecek olanların verimliliğine bağlı olduğuna göre kişiler arası veya kurumlar arası iletişimin etkinliğinin sağlanması önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Üçüncü, 2016). Verilen eğitim tam olarak işin ruhunu yansıtmıyorsa o işin kalitesini ve bazı bir takım sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Güvenlik ihtiyacının düzgün ve doğru bir şekilde sağlanması için eğitim devreye girmektedir. Bu kapsamda özel güvenlik eğitimlerine uygun eğitimler ve eğitimler tarafından eğitimlerin verilmesi ve yasallaştırılması gerekmektedir. Özel güvenlik görevlilerinin diksiyonu ve konuşma tarzı, güler yüzlü olup olmaması, kendini doğru ifade edebilme yeteneği, sosyal ilişkilerdeki kabiliyeti, hoşgörülü ve önyargısız davranışlar sergileyebilmesi gibi hususlar, güvenlik hizmeti alan tarafın niteliğine ve beklentilerine göre şekillenmelidir (Uçar ve Uçar, 2005). Özel güvenlik görevlilerinin polislikteki rolünün önemi ve genişlemesi, birçok ülkeyi onları yönetmek için özel mevzuat ve yasa çıkarmaya yöneltmiştir. Avrupa

Birliği'nde (AB) polislik ve özel güvenlik hizmetlerinin daha fazla sağlanmasına yönelik eğilimin bir güncellemesini sunmaktadır (van Steden ve Sarre, 2007). Birçok sanayileşmiş ülkenin bu tür önlemler konusunda uzun bir geçmişi vardır. Bununla birlikte, tanıtılan yapılar ve standartlar önemli ölçüde değişmiştir (Button, 2007). Özel güvenliğin kapsamı, yetkileri, düzenlemesi ve sosyal etkisi hakkındaki bilgi birikiminin, istikrarlı bir şekilde gelişmesine rağmen, nispeten küçük kalması dikkat çekicidir. Bu bilgi birikimini özel eğilimleri içerecek şekilde genişletmemek bir hata olabilir. Uygun şekilde ele alınmazsa, özelleştirme olgusu, toplulukların ayrılması, güvenlik mevcudiyetinin kutuplaşması ve marjinal grupların sosyal dışlanması gibi ciddi sosyal sonuçlar doğurabilir. Gelişmeleri ve eğilimleri takip edebilmek için, her şeyden önce, çağdaş dünyada özel güvenliğin büyümesini ve erişimini çizmek önemlidir. Böylesine büyük bir sektörün daha iyi yönetilmesi, denetlenmesi ve bu konuda bazı politikalar üretilmesi gerekmektedir.

1.1. Özel Güvenlik Eğitimi

Türkiye'de de güvenlik sektörü dünyada olduğu gibi mevcut ihtiyacın karşılanması adına hızla büyümüş ve birçok güvenlik şirketi açılmış ve bu sektörde çalıştırılmak üzere birçok insan istihdam edilmiştir (Doğan, 2019). Özel güvenlik eğitimi 5188 sayılı Kanununun 14'üncü maddesinde düzenlenmiştir. 14'üncü madde hükmünce İçişleri Bakanlığı tarafından faaliyet izin belgesi verilen "Özel Güvenlik Eğitim Kurumları" ve "Yükseköğretim Kurumu (YÖK)" olmak üzere iki farklı kurumlar tarafından eğitim verilmektedir, Şekil 1'de yer verilmiştir. Özel güvenlik eğitim kurumlarında iki düzeyde ve üç türde eğitim verilmektedir. YÖK bünyesinde ise ön lisans düzeyinde eğitim verilmektedir.

Şekil 1. Özel güvenlik eğitimi sınıflandırılması

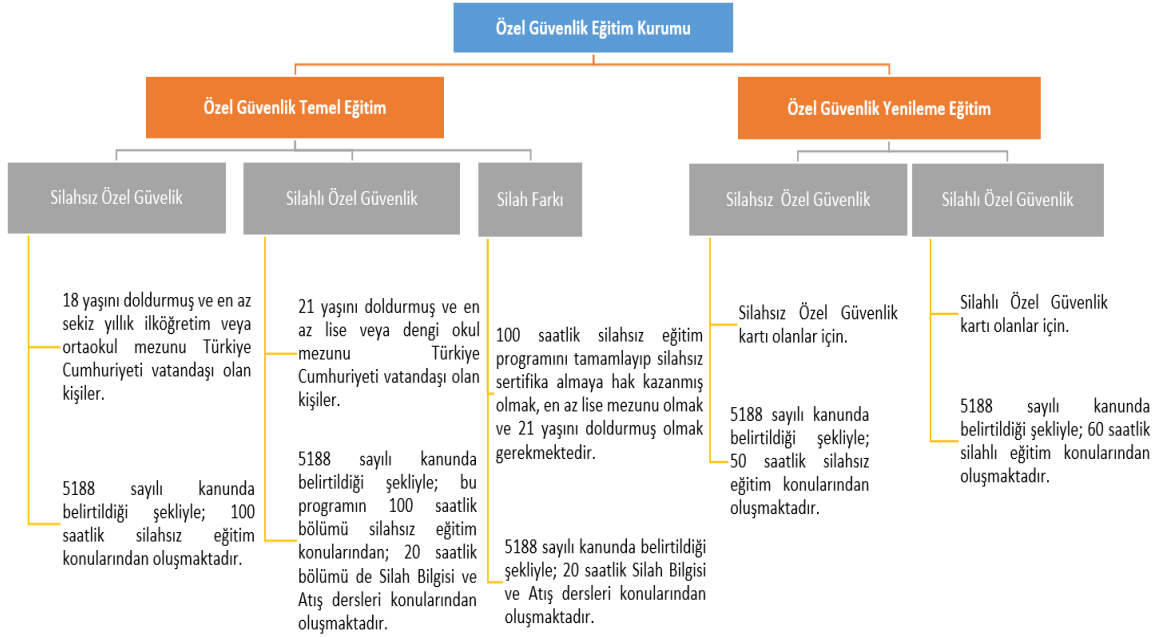
1.1.1. Özel Güvenlik Eğitim Kurumu

İçişleri Bakanlığı tarafından faaliyet izni belgesi almış özel güvenlik eğitim kurumları tarafından "temel eğitimi" ve "yenileme eğitimi" olmak üzere iki farklı türde eğitim verilmektedir. Özel güvenlik eğitim kurumlarında verilen eğitimin sınıflandırılmasını Şekil 2'de yer verilmiştir.

Özel güvenlik eğitim kurumlarında, temel eğitim türünden; silahsız, silahlı ve silah farklı olmak üzere üç branşta eğitim verilmektedir. Yenileme eğitiminde ise; silahsız ve silahlı olmak üzere iki branşta eğitim verilmektedir.

Silahsız Temel Özel Güvenlik Eğitimi; On sekiz yaşını doldurmuş olan ve en az ilköğretim (ortaokul) mezunu olan TC vatandaşları eğitim alabilmektedir. Kayıt yaptırabilmesi için 5188 sayılı Kanun'un 10'uncu maddesi (d) ve (f) bentleri ile Yönetmeliğin 18'inci maddesinde belirtilen sağlık şartlarını yerine getirmek zorundadır. 26/6/2021 tarihli ve 31523 sayılı Resmî Gazete de yayımlanan Özel Güvenlik Görevlileri Sağlık Şartları

Yönetmeliği doğrultusunda tam teşekküllü bir devlet hastaneden “Silahsız Özel Güvenlik Görevlisi Olur” ibareli sağlık (heyet) raporu istenmektedir. Eğitim yüz saattir.

Şekil 2. Özel güvenlik eğitim kurumlarında özel güvenlik eğitimi sınıflandırılması

Silahlı Temel Özel Güvenlik Eğitimi; Yirmi bir yaşını doldurmuş olan ve en az ortaöğretim (lise) mezunu olan TC vatandaşları eğitim alabilmektedir. Kayıt yaptırabilmesi için 5188 sayılı Kanun’un 10’uncu maddesi (d) ve (f) bentleri ile Yönetmeliğin 18’inci maddesinde belirtilen sağlık şartlarını yerine getirmek zorundadır. 26/6/2021 tarihli ve 31523 sayılı Resmî Gazete de yayımlanan Özel Güvenlik Görevlileri Sağlık Şartları Yönetmeliği doğrultusunda tam teşekküllü bir devlet hastaneden “Silahlı Özel Güvenlik Görevlisi Olur” ibareli sağlık (heyet) raporu istenmektedir. Eğitim yüz yirmi saattir.

Silah Farkı (Silahsızdan Silahlıya Geçiş) Eğitimi; daha önce silahsız özel güvenlik sertifikası almış veya silahsız özel güvenlik kimlik kartı olan özel güvenlik görevlilerin, silahsız olan kimlik veya sertifikalarını silahlıya çevirme işleminin yapılmasını sağlayan bir eğitim türüdür. Öncelikle silah farkı eğitimi alınabilmesi için bazı koşul ve şartlar mevcuttur. Bu şartlar, silahsız özel güvenlik sertifikası veya silahsız özel güvenlik kimlik kartına sahip olmak, yirmi bir yaşını doldurmuş ve en az lise mezunu olan TC vatandaşları eğitim alabilmektedir. Kayıt yaptırabilmesi için 5188 sayılı Kanun’un 10’uncu maddesi (d) ve (f) bentleri ile Yönetmeliğin 18’inci maddesinde belirtilen sağlık şartlarını yerine getirmek zorundadır. 26/6/2021 tarihli ve 31523 sayılı Resmî Gazete de yayımlanan Özel Güvenlik Görevlileri Sağlık Şartları Yönetmeliği doğrultusunda tam teşekküllü bir devlet hastaneden “Silahlı Özel Güvenlik Görevlisi Olur” ibareli sağlık (heyet) raporu istenmektedir. Eğitim yirmi saattir.

Silahsız Yenileme Özel Güvenlik Eğitimi; daha önce silahsız özel güvenlik sertifikası almış olan TC vatandaşları eğitim alabilmektedir. Beş yıllık sertifika geçerlilik sürelerine en az altı ay, en fazla bir yıl kala özel güvenlik yenileme eğitimi alması ve ardından kimlik kartını yenilemesi işlemidir. Eğitim elli saattir.

Silahlı Yenileme Özel Güvenlik Eğitimi; daha önce silahlı özel güvenlik sertifikası almış olan TC vatandaşları eğitim alabilmektedir. Beş yıllık sertifika geçerlilik sürelerine en az altı ay, en fazla bir yıl kala özel güvenlik yenileme eğitimi alması ve ardından kimlik kartını yenilemesi işlemidir. Eğitim altmış saattir.

1.1.1.1. Özel Güvenlik Sınavı

Eğitim kurumlarında başarılı bir şekilde eğitimi tamamlayan kursiyerler İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) Özel Güvenlik Daire Başkanlığı tarafından Genel Yazılı Sınavı (GYS)’ye tabi

Özel Güvenlik ve Koruma Ön Lisans Programı İçin Durum Değerlendirmesi: Eğitim Süreci ve İstihdamı tutulmaktadır. Sınavdan başarılı olması takdirde “*Özel Güvenlik Sertifikası ve Özel Güvenlik Kimlik Kartı*” almaya hak kazanmış olmaktadır.

1.1.1.1.1. Özel Güvenlik Temel Eğitim Sınavı

Silahsız Özel Güvenlik Eğitimi Sınavı; Eğitimi tamamlayan kursiyerler GYS tabi tutulmaktadır. GYS, 100 adet çoktan seçmeli soru ve doğru yanlışı götürmemektedir. Bu yüzden her soru “*1 puan*” değerindedir.

$$\text{Silahsız Özel Güvenlik Başarı Puan} = \text{GYS Doğru Sayısı} \times 1$$

Silahsız özel güvenlik sınavından başarılı olmak için “*en az 60 puan*” almak durumundadır.

Silahlı Özel Güvenlik Eğitimi Sınavı; Eğitimi tamamlayan kursiyerler GYS sınavı ve Uygulamalı Atış Sınavına (UAS) tabi tutulmaktadır. GYS, 100 adet çoktan seçmeli soru, Silah Bilgisi Sınavı (SBS), 25 adet çoktan seçmeli soru ve UAS, 5 adet mermiyle 15 metre mesafeden yapılacak tabanca atışı ile değerlendirilmektedir. Uygulan testte doğru yanlışı götürmemektedir. Bu yüzden “*GYS 1 puan*”, “*SBS 2 puan*” ve “*UAS 10 puan*” değerindedir.

$$\text{Silahlı Özel Güvenlik Başarı Puan} = \frac{\text{GYS Doğru Sayısı} + (\text{SBS Doğru Sayısı} + \text{UAS})}{2}$$

Silahlı özel güvenlik başarı puanı hesaplanabilmesi için GYS kısmından en az 50 puan alınması gerekmektedir. GYS kısmından 50 puanın altında olursa silahlı özel güvenlik başarı puanı hesaplanmamaktadır. Silahlı özel güvenlik sınavından başarılı olmak için “*en az 60 puan*” almak durumundadır.

Özel Güvenlik Silah Farklı Sınavı; Eğitimi tamamlayan kursiyerler SBS ve UAS tabi tutulmaktadır. SBS, 25 adet çoktan seçmeli soru ve UAS, 5 adet mermiyle 15 metre mesafeden yapılacak tabanca atışı ile değerlendirilmektedir. Uygulan testte doğru yanlışı götürmemektedir. Bu yüzden “*SBS 2 puan*” ve “*UAS 10 puan*” değerindedir.

$$\text{Silah Farklı Başarı Puan} = \frac{\text{Silahsız Özel Güvenlik Başarı Puanı} + (\text{SBS Doğru Sayısı} + \text{UAS})}{2}$$

Silah farkı sınavından başarılı olmak için “*en az 60 puan*” olması gerekmektedir.

1.1.1.1.2. Özel Güvenlik Yenileme Eğitimi Sınavı

Eğitim kurumlarında başarılı bir şekilde eğitimi tamamlayan kursiyerler İçişleri Bakanlığı EGM Özel Güvenlik Daire Başkanlığı tarafından GYS’ye tabi tutulmaktadır. Sınavdan başarılı olması takdirde “*Özel Güvenlik Sertifikası*” ve “*Özel Güvenlik Kimlik Kartı*” yenilemeye hak kazanmış olmaktadır.

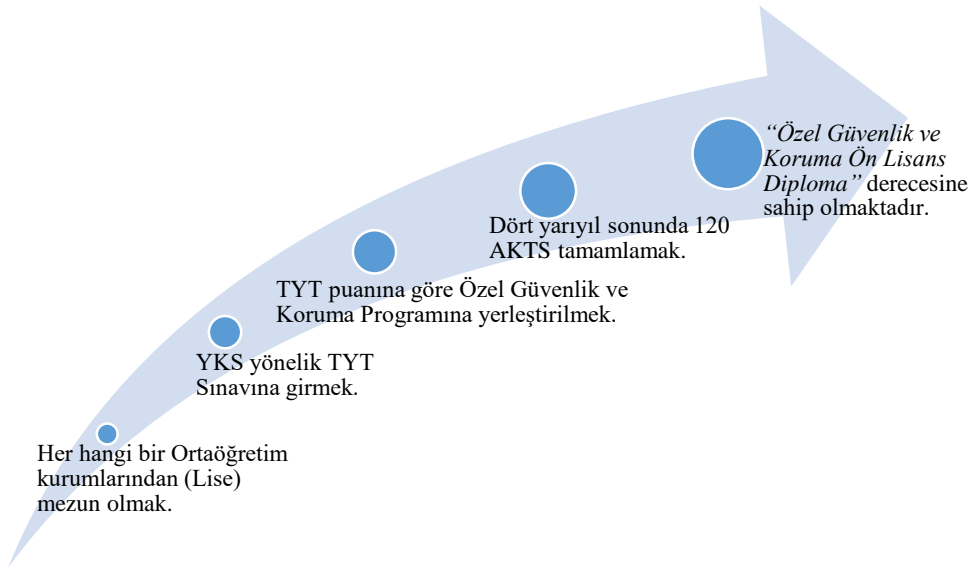
Silahsız Özel Güvenlik Yenileme Eğitimi Sınavı; Eğitimi tamamlayan kursiyerler GYS’ye tabi tutulmaktadır. GYS, 100 adet çoktan seçmeli soru ve doğru yanlışı götürmemektedir. Bu yüzden her soru “*1 puan*” değerindedir. Sınava giren tüm kursiyerler aldıkları nota bakılmaksızın başarılı sayılırlar ve yenileme sertifikası almaya hak kazanırlar.

Silahlı Özel Güvenlik Yenileme Eğitimi Sınavı; Eğitimi tamamlayan kursiyerler GYS ve UAS tabi tutulmaktadır. GYS, 100 adet çoktan seçmeli soru, SBS, 25 adet çoktan seçmeli soru ve UAS, 5 adet mermiyle 15 metre mesafeden yapılacak tabanca atışları ile değerlendirilmektedir. Uygulan testte doğru yanlışı götürmemektedir. Bu yüzden “*GYT 1 puan*”, “*SBS 2 puan*” ve “*UAS 10*” puan değerindedir. Sınava giren tüm kursiyerler aldıkları nota bakılmaksızın başarılı sayılırlar ve yenileme sertifikası almaya hak kazanırlar.

1.1.2. Yükseköğretim Kurumu (Özel Güvenlik ve Koruma Ön Lisans Programı)

5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun’un 14’üncü maddesi hükmünce Yükseköğretim Kurumlarınca “*Özel Güvenlik ve Koruma Ön Lisans Programı*” açabilme imkânı tanınmıştır. 5188 Sayılı Kanundan önce; İstanbul Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulunda 2002-2003 eğitim öğretim yılında açılan ve ilk önce “*Savunma ve Güvenlik*” olarak daha sonra 2009 yılında “*Özel Güvenlik ve Koruma*” programı, Türkiye’de özel güvenlik sektöründe istihdam edilecek özel güvenlik görevlilerini yetiştiren ilk

yükseköğretim düzeyindeki eğitim programıdır (Yağcı, 2021). Özel güvenlik ve koruma programları ile güvenlik sektöründeki değişimleri yakından takip eden, teknolojik gelişmelere ayak uyduran ve saha çalışmalarında kullanılacak teknikleri bilen ve özel güvenlik görevlisi olacak kişilerin problem çözme ve analitik düşünme becerilerine sahip olmalarını sağlayan belirli yasa ve yönetmeliklerle donatılmış akademik bir programdır. Özel güvenlik sektörünün ihtiyaç duyduğu kalifiyeli özel güvenlik görevlilerini yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından belirlenen yönetmelikler çerçevesinde, özel güvenlik ve koruma programına öğrenci kabulü için; ÖSYM tarafından yapılan Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS)'ye yönelik Temel Yeterlilik Testi (TYT) ile öğrenci kabul etmektedir. YKS, 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 45'inci maddesi kapsamında Yükseköğretim Kurulunca belirlenen usul ve esaslar doğrultusunda uygulanmaktadır. YKS'ye başvuru yapan öğrencilerin tamamı zorunlu olarak TYT'ye girmeleri gerekmektedir. TYT puan türü, merkezi yerleştirme yapılan ön lisans programlarına ve özel yetenek gerektiren lisans programlarına ön kayıt yaptırmak için yeterlidir (YKS Kılavuzu, 2022). Adaylar TYT sonuçlarına göre özel güvenlik ve koruma ön lisans programına yerleşebilmektedirler. YKS yerleştirme sonucunda özel güvenlik ve koruma ön lisans programını kazanan öğrenciler kayıt yaptırabilmesi için 5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun'un 10'uncu maddesi (d) ve (f) bentleri ile Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik'in 18'inci maddesinde belirtilen sağlık şartlarını yerine getirmek zorundadır. 26/6/2021 tarihli ve 31523 sayılı Resmî Gazete de yayımlanan Özel Güvenlik Görevlileri Sağlık Şartları Yönetmeliği doğrultusunda tam teşekküllü bir devlet hastaneden “Özel Güvenlik Görevlisi Olur” ibareli sağlık (heyet) raporu öğrencilerden kayıt esnasında istenmektedir. Özel güvenlik ve koruma programına yerleşme ve özel güvenlik ön lisans diploma derecesine sahip olma süreci Şekil 3'de yer verilmiştir.

Şekil 3. Özel güvenlik ön lisans diploma derecesine sahip olma süreci

Şekil 3 incelendiği zaman özel güvenlik ve koruma ön lisans programının eğitim süresi iki yıl olup öğretim programında öngörülen derslerden başarılı olmaları gerekmektedir ve başarı ile tamamlayan öğrenciler “Özel Güvenlik ve Koruma Ön Lisans Diploma” derecesine sahip olmaktadır. Özel güvenlik ve koruma programından mezun olan öğrenciler hem özel sektörde hem de kamu kurum ve kuruluşlarında görevlerini icra edebilmektedirler. Kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilecek olan mezunlar için “KPSS Ön Lisans” puan türüne ihtiyaç vardır.

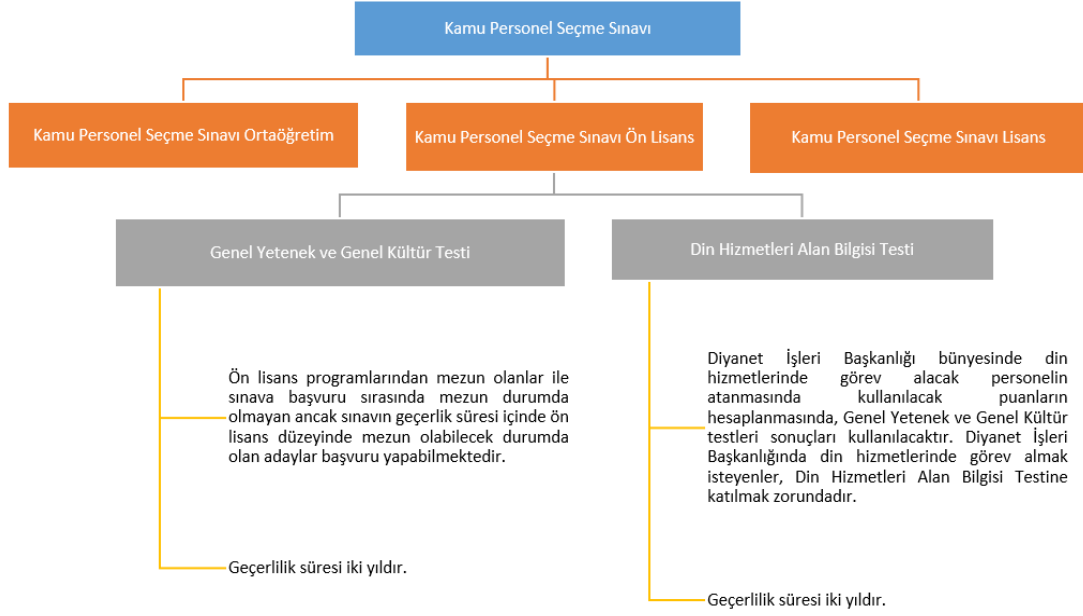
1.1.2.1. Kamu Personel Seçme Sınavı

KPSS, 18/3/2002 tarih ve 2002/3975 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile ÖSYM tarafından ilk kez 2002 yılında hazırlanmış ve uygulanmıştır. Türkiye’de kamu kurum ve kuruluşlarına personel alımları için gerçekleştirilen bir sınav sistemidir. Kamu kurum ve kuruluşlarına istihdam edilecek personelin şeffaf ve adil bir şekilde yürütmek ve sınav rekabeti içinde personel kalitesini en üst düzeye çıkarmak sınavın ana amaçlarındandır.

KPSS ortaöğretim, ön lisans ve lisans olmak üzere üç farklı mezuniyet düzeylerine göre iki yılda bir gerçekleştirilmektedir. KPSS öğretmen adayları için her yıl yapılmaktadır. Adaylar, “Genel Yetenek” ve “Genel Kültür” Testine girmeleri zorunludur. KPSS mezuniyet düzeyleri içerisinde bazı kamu kuruluşları için alan sınavları yapılmaktadır. Bu alan sınavları ile personelin bilgi ve birikimini daha iyi derecede ölçmektedir.

1.1.2.1.1. Ön Lisans Mezunları için Kamu Personel Seçme Sınavı

KPSS Ön Lisans Sınavı; ön lisans programlarından mezun olanlar ile sınavın geçerlilik süresi içerisinde mezun olabilecek durumda bulunan öğrenciler içindir (KPSS Ön Lisans Başvuru Kılavuzu, 2022). Şekil 4’de KPSS Ön Lisans sınıflandırılmıştır.

Şekil 4. Kamu personeli seçme sınavı ön lisans sınıflandırılması

Ön Lisans düzeyinden mezunlar için KPSS'nin geçerlilik süresi iki yıldır ve KPSS93 puanı kullanılmaktadır. KPSS Ön Lisans Testi soru dağılımları Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Kamu personeli seçme sınavı ön lisans testi soru dağılımları

KPSS Ön Lisans Testi Soru Dağılımları				
		Soru Sayısı	Ağırlığı	Sınav Süresi
Genel Yetenek	Sözel Bölüm	30	%50	130 Dakika
	Sayısal Bölüm	30	%50	
Genel Kültür	Tarih	27	%45	
	Türkiye Coğrafyası	18	%30	
	Temel Yurttaşlık Bilgisi	9	%15	
	Türkiye ve Dünya ile İlgili Genel, Kültürel ve Güncel Sosyoekonomik Konular	6	%10	

Tablo 1 incelendiği zaman KPSS Ön Lisans “Genel Yetenek” ve “Genel Kültür” testleri olmak üzere iki bölümden oluştuğu görülmektedir. Genel Yetenek Testi 60 ve Genel Kültür Testi 60 olmak üzere toplam 120 çoktan seçmeli soru mevcuttur. Sınav süresi 130 dakika olarak verilmiştir. Ön lisans mezunlarının KPSS93 puanı ile yılda iki kere olmak üzere toplam dört kere kamu kurum ve kuruluşlarında kadro tercih hakları mevcuttur.

Araştırma özellikle 2016 yılından 2022 yılına değin ülkemizde özel güvenlik eğitimi süreci ve istihdam olanakları ele alınacaktır. Özel güvenlik eğitimi ülkemizde iki farklı kurum tarafından verilmektedir. Bu yüzden bu alanda mezun sayısı oldukça fazladır. Çalışmada yorum yapmamaya gayret etmekle birlikte, sözü

edilen özel güvenlikten mezun olanların iş sahalarının belki de kamu sektöründe en kısıtlı olduğunu belirtmekte fayda olacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; Üniversite bünyesinde yer alan Meslek Yüksekokulları Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümündeki Özel Güvenlik ve Koruma Ön Lisans Programındaki öğrenci sayıları, mezunların sayıları ve KPSS Ön Lisans puanı ile kamu kurumlarına koruma ve güvenlik görevlisi unvanı ile açılan kadro sayıları verilerek analiz edilip değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın özel güvenlik ve koruma programı üzerinden yapılmasının nedeni; her geçen gün programa rağbet artarken aynı zamanda istihdamının ne durumda olduğunu anlamak için istatistiki veriler baz alınarak durum tespiti yapılacaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1) 2016 yılından 2022 yılına kadar özel güvenlik ve koruma ön lisans programlarında; a) aktif olarak eğitim gören öğrencilerin, b) mezun olan öğrencilerin sayıları ne düzeydedir?
- 2) 2016 yılından 2022 yılına kadar olan bazı kurum ve kuruluşlarının kadro ve pozisyonlarına yerleştirmede koruma ve güvenlik görevlisi; a) kadro sayıları, b)tercih yapabilmeleri için gerekli nitelikler, c) son ataması yapılan KPSS Ön Lisans puanları ne düzeydedir?
- 3) 2016 yılından 2022 yılına kadar olan özel güvenlik ve koruma programı mezun ve kadro sayısı ne düzeydedir?

2. Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde “*araştırma modeli*”, “*verilerin toplanması*” ve “*verilerin analizi*” başlıkları ile açıklamalarına yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Nitel araştırmayı, “*gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma*” olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu araştırma nitel araştırma deseni esas alınarak “*doküman incelemesi modeli*” ile yapılandırılmıştır. Doküman analizi araştırmanın hedeflerine yönelik verilere ulaşmada dokümanların incelenmesi ile gerçekleşir (Çepni, 2010). Araştırma grubu MYO’ların Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümünde yer alan Özel Güvenlik ve Koruma Ön lisans Programları oluşturmaktadır.

2.2. Verilerin Toplanması

Araştırma konusunu oluşturan veriler 5188 sayılı kanunun eğitim bölümü ve resmi web (ÖSYM ve YÖK vb.) sitelerden yapılan tarama sonucunda elde edilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Bu araştırmada, ÖSYM verileri değerlendirmeye alınmıştır. Bu veriler özel güvenlik ve koruma programında okuyan öğrenci sayıları, mezunların sayıları ve kamu kurumlarına ayrılan koruma ve güvenlik görevlisi unvanı ile kadro sayıları temel alınarak değerlendirme yapılmıştır. Araştırma konusunu oluşturan veriler 2016 yılından 2022 yılına kadar ÖSYM verileri ile sınırlandırılmıştır.

3. Bulgular

Özel güvenlik ve koruma programlarında okuyan ve mezun olanların sayıları ile kadro sayıları analiz edilerek kamuya yerleşme oranları bazında durum değerlendirmesi yapılmıştır.

3.1. Özel Güvenlik ve Koruma Programı Kontenjanı

2016 yılından 2022 yılına kadar özel güvenlik ve koruma programlarında aktif olarak eğitim gören öğrencilerin sayıları Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Öğrenim birimlere göre öğrenci sayıları

Özel Güvenlik Ve Koruma Pr.												
Eğitim Yılı	Örgün Öğretim			İkinci Öğretim			Açık Öğretim			Toplam		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
2022	2977	1652	4629	880	346	1226	8796	1490	10286	12653	3488	16141
2021	2531	1406	3937	988	352	1340	8560	1275	9835	12079	3033	15112
2020	2353	1093	3446	1101	308	1409	7175	1028	8203	10629	2429	13058
2019	2139	926	3065	1123	305	1428	6477	894	7371	9739	2125	11864
2018	1728	758	2486	1116	343	1459	5474	771	6245	8318	1872	10190
2017	1798	633	2431	1009	308	1317	4397	649	5046	7204	1590	8794
2016	1482	537	2019	938	297	1235	3894	509	4403	6314	1343	7657
TOPLAM										66936	15880	82816

Tablo 2 incelendiğinde; Örgün öğretimde öğrenim görmekte olan öğrenci sayısı toplam en fazla 2022 yılında en az ise 2016 yılında, ikinci öğretimde toplam en fazla 2018 yılında en az ise 2022 yılında ve açık öğretimde ise toplam en fazla 2022 yılında en az ise 2016 yılında öğrenci öğrenim görmektedir. Genel toplam da ise en fazla öğrenci sayısı 2022 yılında ve en az 2016 yılında özel güvenlik ve koruma programında öğrenim gören öğrenci mevcuttur. Her yıl öğrenim gören öğrenci sayısı doğru orantıda arttığı ve öğrencilerinin cinsiyet dağılımları oranı en fazla erkek olduğu görülmektedir.

3.2. Özel Güvenlik ve Koruma Programından Mezun Sayısı

2016 yılından 2022 yılına kadar özel güvenlik ve koruma programlarından mezun olan öğrencilerin sayıları Tablo 3’de yer verilmiştir.

Tablo 3. Öğrenim düzeyleri ve birimlere göre mezun sayıları

Özel Güvenlik Ve Koruma Pr.												
Mezun Yılı	Örgün Öğretim			İkinci Öğretim			Açık Öğretim			Toplam		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
2022	639	400	1039	283	112	395	1614	191	1805	2536	703	3239
2021	753	395	1148	334	95	429	1418	161	1579	2505	651	3156
2020	523	285	808	324	118	442	462	41	503	1309	444	1753
2019	472	270	742	317	133	450	310	47	357	1099	450	1549
2018	598	182	780	289	114	403	222	16	238	1109	312	1421
2017	486	213	699	380	137	517	285	22	307	1151	372	1523
2016	508	271	779	287	102	389	384	25	409	1179	398	1577
TOPLAM										10888	3330	14218

Tablo 3 incelendiğinde; Örgün öğretimden mezun olan öğrenci sayısı toplam en fazla 2021 yılında en az ise 2017 yılında, ikinci öğretimde toplam en fazla 2017 yılında en az ise 2016 yılında ve açık öğretimde ise toplam en fazla 2022 yılında en az ise 2016 yılında öğrenci öğrenim görmektedir. Genel toplam da ise en fazla öğrenci sayısı 2022 yılında ve en az 2018 yılında özel güvenlik ve koruma programından öğrenci mezun olmuştur. Mezun olan öğrencilerinin cinsiyet dağılımları oranı en fazla erkek olduğu görülmektedir.

3.3. Özel Güvenlik ve Koruma Programı Kamu Personeli Seçme Sınavı Kadro Sayısı ve Puanı

2016 yılından 2022 yılına kadar olan bazı kurum ve kuruluşlarının kadro ve pozisyonlarına yerleştirmede koruma ve güvenlik görevlisi kadroları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4 incelendiği zaman özel güvenlik ve koruma programı mezunları KPSS Ön Lisans ile “Koruma ve Güvenlik Görevlisi” unvanıyla atanmaktadır. KPSS Ön Lisans bazı kurum ve kuruluşlarının kadro ve pozisyonlarına yerleştirmede açılan ilgili kadrolar yılda iki kere yapıldığı görülmektedir. KPSS 2021/1 ve KPSS 2022/1 tercih dönemlerinde kadro ayrılmadığı görülmektedir. Toplamda kadro sayısı en az 2021 yılında 1 kadro ve en fazla 2022 yılında 145 kadro ayrıldığı görülmektedir. 2016 yılından 2022 yılına kadar toplam 252 adet kamu sektöründe koruma ve güvenlik görevlisi pozisyonunda kadro ayrılmıştır.

2016 yılından 2022 yılına kadar olan kadrolarda özel güvenlik ve koruma programından mezunların tercih yapabilmeleri için gerekli nitelikler Tablo 5’de yer verilmiştir.

Tablo 4. Özel güvenlik ve koruma mezunların yıllara göre kadro sayıları

Kadro Unvanı	Atama Yılı	Toplam Kontenjan	Yerleşen
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2022/2	145	145
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2022/1	-	-
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2021/2	1	1
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2021/1	-	-
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2020/2	2	2
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2020/1	5	5
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2019/2	36	36
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2019/1	4	4
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2018/2	7	7
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2018/1	17	17
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2017/2	17	17
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2017/1	2	2
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2016/2	1	1
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2016/1	15	15
TOPLAM		252	252

Tablo 5. Koruma ve güvenlik görevlisi atama nitelikleri

Kadro Unvanı	Atama Yılı	Aranan Nitelikler
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2022/2	1101 - 3389 - 6551 - 7303
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2022/1	-
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2021/2	1101 - 3389 - 6551 - 7303
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2021/1	-
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2020/2	1101 - 3389 - 6551 - 7303
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2020/1	1101 - 3389 - 6551 - 7225 - 7303
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2019/2	1101 - 3389 - 6551 - 7225 - 7303
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2019/1	1101 - 3389 - 6551 - 7225 - 7303
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2018/2	1101 - 3389 - 6551 - 7225 - 7303
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2018/1	1101 - 3389 - 6551 - 7225 - 7303
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2017/2	1101 - 3389 - 6551 - 7225 - 7303
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2017/1	1101 - 3389 - 6551 - 7225 - 7303
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2016/2	1101 - 3389 - 6551 - 7225 - 7303
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2016/1	1101 - 3389 - 6551 - 7225 - 7303

Tablo 5 incelendiği zaman atama niteliklerine bakıldığı zaman; 1101; Cinsiyeti Erkek Olmak. 3389; Özel Güvenlik ve Koruma, Savunma ve Güvenlik, Güvenlik, Kamu Güvenlik ve Asayişin Sağlanması Ön Lisans programlarının birinden mezun olmak. 6551; Özel Güvenlik Görevlisi Kimlik Kartına Sahip Olmak. 7225; Güvenlik Tahkikatının Olumlu Sonuçlanması. 7303; Koruma ve Güvenlik Görevlisi aranan nitelikler olduğu görülmektedir. (KPSS Özel Koşullar, 2021). KPSS Ön Lisans ile gerçekleşen bazı kurum ve kuruluşlarının kadro ve pozisyonlarına yerleştirmede açılan “Koruma ve Güvenlik Görevlisi” kadrosu erkek mezunlara yönelik olduğu ve kadın mezunlara kadro ayrılmadığı tespit edilmiştir.

2016 yılından 2022 yılına kadar olan kadrolarda özel güvenlik ve koruma programından mezun olanların ataması yapılan puanları Tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 6. Koruma ve güvenlik görevlisi atama puanları

Kadro Unvanı	Atama Yılı	En Düşük Taban Puan	En Yüksek Taban Puan
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2022/2	71.1	81.1
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2022/1	-	-
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2021/2	83.8	83.8
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2021/1	-	-
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2020/2	82.1	82.3
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2020/1	78.2	83.5
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2019/2	76.7	83.6
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2019/1	82.4	83.4
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2018/2	80.8	88.4
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2018/1	81.2	89.6
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2017/2	83.2	87.2
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2017/1	87.1	90.8
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2016/2	91.1	91.1
Koruma ve Güvenlik Görevlisi	2016/1	79.1	83.9

Tablo 6 incelendiği zaman koruma ve güvenlik görevlisi atama puanı en yüksek 2016 yılının ikinci atamasında ve en düşük 2022 yılının ikinci atamasında gerçekleşmiştir. 2022 yılının ikinci atamasında en düşük taban 71.1 puan ve 2016 yılının ikinci atamasında en yüksek taban 91.1 puan olduğu görülmektedir.

3.4.Özel Güvenlik ve Koruma Programı Mezun ve Kadro Sayısı Karşılaştırması

2016 yılından 2022 yılına kadar olan özel güvenlik ve koruma programı mezun ve kadro sayısı karşılaştırması Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7. Özel güvenlik ve koruma programı yıllara göre mezun sayısı ve kadro sayıları karşılaştırması

Yıl	Mezun Cinsiyeti		Koruma ve Güvenlik Görevlisi	
	Erkek	Kadın	KPSS Ön Lisans Kadro Sayısı	
2022	2536	703	145	
2021	2505	651	1	
2020	1309	444	7	
2019	1099	450	40	
2018	1109	312	24	
2017	1151	372	19	
2016	1179	398	16	
TOPLAM	10888	3330	252	

Tablo 7 incelendiği zaman her sene mezun sayısı koruma ve güvenlik görevlisi unvanında yapılan atama sayısından oldukça fazladır. 2016 yılından 2022 yılına kadar özel güvenlik ve koruma program mezun sayısının çok fazla olmasına karşın, koruma ve güvenlik görevlisi unvanında yapılan atama sayısının oldukça az ve yetersiz olduğu görülmektedir. Özel güvenlik ve koruma programdan mezun olan erkeklerin “Koruma ve Güvenlik Görevlisi” unvanı ile kamuya atanma olasılığı genel toplamda %2.3’dür. Kadın mezunların ise “Koruma ve Güvenlik Görevlisi” unvanı ile kadrosu ayrılmadığından kamuya atanma olasılığı mevcut değildir.

4. Sonuç ve Öneriler

Özel güvenlik eğitiminde standart bir eğitim sisteminin olmadığını göstermektedir. Sonuçta iki, üç hafta gibi kısa sürede eğitim veren özel güvenlik eğitim kurumları ile iki yıl gibi uzun sürede eğitim veren özel güvenlik ve koruma ön lisans programları aynı terazide tartılmaktadır. Kısa sürede ve en az ortaokul mezunu kursiyer ile üniversiteler gibi eğitim seviyesi yüksek olan kurumlarda hizmet vermesi, hatta yönetici konumunda olması bir başka sıkıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum hem adaleti bozmakta hem de kaliteli ve verimli bir hizmet vermeyi düşürmektedir. Bu bağlamda özel güvenlik eğitim kurumları ticari amaç olup, özel güvenlik

kursiyerlerin birçoğu devam etmek istemez ve hatta özel güvenlik temel eğitimi bile tam olarak verilmez ve kâğıt üzerinde kaldığı görülmektedir (Mil, 2014). Özel güvenlik eğitim kurumlarının işlevselliği tartışma konusudur.

Özel güvenlik ve koruma programlardan mezun olanların iş sahaları kamu sektöründe belki de en kısıtlılardan olduğunu belirtmekte fayda olacaktır. Kamu sektörü haricinde bu programdan mezun olanlar özel sektörde oldukça geniş bir çalışma alanı bulunmaktadır. Özel güvenlik ve koruma programında öğrenim gören öğrencilerin sayısı her geçen yıl doğru oranda artmasına rağmen mezunların kamuda istihdam edilmesi için koruma ve güvenlik görevlisi unvanına ayrılan kadro sayılarının yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır. Her sene artan mezun sayısı ile atama bekleyen özel güvenlik ve koruma programı mezun sayısının da giderek arttığı, fakat atama kontenjanlarının aynı oranda artmaması bu alandaki arz/talep dengesizliği artmaktadır. 2016 yılından 2022 yılına kadar koruma ve güvenlik görevlisi unvanına ayrılan 252 kadro sadece 10888 erkek mezunlara yönelik olduğu ve 3330 kadın mezunlara kadro ayrılmadığı tespit edilmiştir. Özel güvenlik ve koruma programından mezun olan kadın öğrencilerin KPSS Ön Lisans puanı ile ataması mevcut değildir. Fakat 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 4'üncü maddesinin (B) fıkrasına göre, 06/06/1978 tarih ve 7/15754 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına İlişkin Esaslar'ın Ek 2'inci maddesinin (b) fıkrası uyarınca KPSS (B) grubu alımlarında nadir (az sayıda) kadın koruma ve güvenlik görevlisi alımları olmaktadır. Karabıyık (2015) göre, kadınların iş hayatına katılımlarının düşük olması, kadınların yeteneklerinin önünde önemli bir engel teşkil etmekte ve toplumsal kalkınmayı imkânsız hale getirmektedir. Kadınlar, bir toplumun ön saflarında yer almayan ancak toplumsal kalkınma üzerinde önemli etkileri olan bireylerdir. Kadın toplumda ne kadar aktif ve üretken ise toplum da o kadar gelişmiş olacaktır. Özel güvenlik ve koruma programından kadın mezunlarında KPSS Ön Lisans atamalarında iyileştirmeler yapılabilir ve kontenjanlar ayrılabilir.

4/B Sözleşmeli "*Koruma ve Güvenlik Görevlisi*" alımlarında özel güvenlik ve koruma programından mezun haricinde, geçerli KPSS puanı olan herhangi bir lise (KPSS 94), ön lisans (KPSS 93) veya lisans (KPSS P3) mezunu olan ve "*Özel Güvenlik Sertifikasına*" sahip bireylerde atanabilmektedir. Bu yüzden özel güvenlik ve koruma programdan mezun olanlar için istihdam alanları azalmaktadır. Bu bağlamda İçişleri Bakanlığı tarafından faaliyet izni belgesi olan "*Özel Güvenlik Eğitim Kurumları*" tarafından verilen özel güvenlik eğitimlerinin "*Özel Güvenlik ve Koruma Programlarına*" devredilmesi sayesinde daha kalifiyeli özel güvenlik görevlilerinin yetişmesine olanak sağlayacaktır. Aras (2018) çalışmasında, özel güvenlik görevlilerin hizmet alanlarında uzmanlaşmasına ve daha kaliteli güvenlik hizmetleri sunmasına yardımcı olmak için yeni eğitim programlarına ihtiyacın olduğu ve bu eğitim programları ile birlikte yeni ölçme-değerlendirme süreçlerini kurumsallaştıran yasal düzenlemeler ile Türkiye Cumhuriyeti'nde özel güvenlik hizmetleri daha kurumsallaşma imkânına sahip olabileceğinin sonucuna varmıştır. MYO'lardaki özel güvenlik ve koruma programlarını iyileştirmek için ders müfredatları tekrardan gözden geçirerek ihtiyaç duyulan bilgi, beceri ve deneyimi kazandırmak için tek format üzerinden modüler eğitimlere ayırması daha verimli olacaktır. Bu bağlamda 5188 Sayılı Kanununun 14'üncü maddesi tekrardan gözden geçirmeli ve eğitimleri MYO'ların bünyesine devredilebilir.

6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanun 15'inci maddesinin 1'inci ek maddesi gereğince eğitim ve öğretim kurumlarında silah taşınmasına izin verilmediğinden, YÖK'ün güvenlikle ilgili fakülte ve MYO'larında "*Silah Bilgisi*" alanında verilen eğitimler sadece teorik olarak sürdürülmektedir. Bu bağlamda özel güvenlik ve koruma programından mezun olan bazı öğrenciler "*Silah Bilgisi*" dersini teorik olarak gördüğü fakat uygulamalı olarak eğitim görmediklerinden dolayı silahlı özel güvenlik sertifikası alabilmesi için tekrardan özel güvenlik eğitim kurumlarından "*Silah Farkı*" olarak 20 saatlik "*Silah Bilgisi ve Atış*" dersinin teorik ve uygulamalı alması zorunludur. Özel güvenlik ve koruma program için YÖK ile EGM arasında "*Silah Bilgisi ve Atış*" dersinin uygulaması için protokol yapılarak mezunların özel güvenlik eğitim kurumuna gitmeden "*Silahlı Özel Güvenlik Sertifikası*" alma hakkını kazanmış olabilir.

Kaynaklar

- Aras, H. (2018). Özel güvenlik görevlilerinde kurumsal uzmanlaşma: bir model önerisi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (1) , 131-158.
- Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanun (6136 Sayılı Kanun). (1953). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6136.pdf> adresinden 21 Eylül 2022 tarihinden alınmıştır.
- Button, M. (2007). Assessing the regulation of private security across Europe. *European Journal of Criminology*, 4(1), 109-128.
- Çepni, S. (2010). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*, 5. Baskı. Trabzon
- Cottier, M. (2006). Elements for contracting and regulating private security and military companies. *International Review of the Red Cross*, 88(863), 637-663.
- Devlet Memurları Kanunu (657 Sayılı Kanun). (1965). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf> adresinden 21 Eylül 2022 tarihinden alınmıştır.
- Doğan, M.G. (2019). *Özel güvenlik teşkilatında eğitim olgusu: Özel güvenlik eğitim kursları ve meslek yüksekokullarındaki özel güvenlik ve koruma bölümleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Foley, E. and Kaunert, C. (2022). Russian private military and Ukraine: Hybrid surrogate warfare and Russian state policy by other means. *Central European Journal of International and Security Studies (CEJISS)*, 3(16), 172-192.
- Görücü, K. and Bünyad, A. (2020). مرتزقة مجموعة فاغنر الروسية . *Rouya Türkiyyah*, 9(2), 195-212.
- Hagengruber, D. (2009). *Striking a balance, the evolution of today's private military and security industry in the united states*. Master thesis, The George Washington University. Washington: ABD
- Harunoğulları, M. (2020). Doğu Akdeniz enerji havzası: Bölge üzerinde yaşanan uluslararası anlaşmazlık ve rekabet. *International Journal of Geography and Geography Education*, (42),455-481.
- Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20023975.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Alanları. (2021). <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2021/KPSS/TERCIH2/onlisansalanlar22122021.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Başvuru Kılavuzu. (2022). https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2022/KPSS/ONL/kilavuz_10082022.pdf adresinden 21 Eylül 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Birinci Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin En Küçük ve En Büyük Puanlar. (2016). https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2016/KPSS/TERCIH1/MAXMINPuanlar_Onlisans14072016.pdf adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Birinci Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin En Küçük ve En Büyük Puanlar. (2017). <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/KPSS/TERC%C4%B0H1/MinMax%C3%96nlisans19072017.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Birinci Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin En Küçük ve En Büyük Puanlar. (2018). <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/KPSS/TERCIH1/MinMaxOnlisans13072018.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Birinci Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin En Küçük ve En Büyük Puanlar. (2019). <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2019/KPSS/TERCIH1/minmaxonlisans28072019.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Birinci Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin En Küçük ve En Büyük Puanlar. (2020). <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/KPSS/TERCIH1/minmaxonlisans13082020.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans İkinci Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin En Küçük ve En Büyük Puanlar. (2016). https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/KPSS/Yerlestirme_Onlisans09012017.pdf adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans İkinci Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin En Küçük ve En Büyük

- Puanlar. (2017).
<https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/KPSS/TERCIH2/MinMax%C3%96nlisans06122017.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans İkinci Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin En Küçük ve En Büyük Puanlar. (2018).
<https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/KPSS/TERCIH2/minmaxonlisans28122018.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans İkinci Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin En Küçük ve En Büyük Puanlar. (2019).
<https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2019/KPSS/TERCIH2/minmaxonlisans20122019.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans İkinci Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin En Küçük ve En Büyük Puanlar. (2020). <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/KPSS/TERCIH2/minmax-onlisans14012021.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans İkinci Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin En Küçük ve En Büyük Puanlar. (2021). <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2021/KPSS/TERCIH2/minmaxonlisans-06012022.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans İkinci Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin En Küçük ve En Büyük Puanlar (2022).
https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2022/KPSS/TERCIH2/minmax_onlisans03012023.pdf adresinden 05 Mayıs 2023 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunları İçin Aranılan Nitelikler. (2021).
<https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2021/KPSS/TERCIH2/nitelik-onlisans22122021.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının Birinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar. (2016). https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2016/KPSS/TERCIH1/TABLO-2_%20onlisans22062016.pdf adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının Birinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar. (2017).
<https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/KPSS/TERC%C4%B0H1/Tablo-2y21062017.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının Birinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar. (2018)
https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/KPSS/TERCIH1/TABLO2_26062018.pdf adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının Birinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar. (2019).
https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2019/KPSS/TERCIH1/tablo2_10072019.pdf adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının Birinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar. (2020).
https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/KPSS/TERCIH1/tablo2_23072020.pdf adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının Birinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar (2021). <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2021/KPSS/TERCIH1/tablo2-01072021.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının Birinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar. (2022).
https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2022/KPSS/TERCIH1/tablo2_30062022.pdf adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının İkinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar. (2022). <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2022/KPSS/TERCIH2/tablo2-21122022.pdf> adresinden 05 Mayıs 2023 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının İkinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar. (2016).
https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2016/KPSS/TERCIH2/Tablo2_21122016.pdf adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.

- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının İkinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar. (2017). https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/KPSS/TERCIH2/Tablo-2_13112017.pdf adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının İkinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar. (2018). <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/KPSS/TERCIH2/tablo2-11122018.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının İkinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar. (2019). https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2019/KPSS/TERCIH2/tablo2_03122019.pdf adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının İkinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar. (2020). https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/KPSS/TERCIH2/tablo-2_30122020.pdf adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Ön Lisans Mezunlarının İkinci Tercihleri Arasında Gösterebileceği Kadro ve Pozisyonlar. (2021). <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2021/KPSS/TERCIH2/tablo2-22122021.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Özel Koşullar. (2021). <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2021/KPSS/TERCIH2/ozelkosullar22122021.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Karabıyık, İ. (2015). Türkiye’de çalışma hayatında kadın istihdamı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(1), 231-260.
- MacLeod, S. (2015). Private security companies and shared responsibility: The turn to multistakeholder standard-setting and monitoring through self-regulation-‘plus’. *Neth Int Law Rev*, 1(62), 119-140.
- Marten, K. (2019). Russia’s use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group. *Post-Soviet Affairs*, 3(35), 181-204.
- Mayer, D. (2010). Peaceful warriors: Private military security companies and the quest for stable societies. *Journal of Business Ethics*, 89, 387-401.
- Mil, H.İ. (2014). Türkiye’de özel güvenlik sistemi ve yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(01), 117-134.
- Narváez González, C., and Valencia, K. (2019). Improving human rights in the private security industry: Envisioning the role of ICoCA in Latin America. *Business and Human Rights Journal*, 4(1), 79-107.
- Özel Güvenlik Görevlileri Sağlık Şartları Yönetmeliği. (2021). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/06/20210626-19.htm> adresinden 21 Eylül 2022 tarihinden alınmıştır.
- Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun (5188 Sayılı Kanun). (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5188.pdf> adresinden 21 Eylül 2022 tarihinden alınmıştır.
- Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik. (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7190&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden 21 Eylül 2022 tarihinden alınmıştır.
- Pinzauti, G. (2007). The Blackwater scandal: Legal black hole or unwillingness to prosecute private military contractors?, *The Italian Yearbook of International Law Online*, 17(1), 123-142.
- Radziszewski, E. (2023). Private military and security companies and human rights abuses: The impact of CEOs’ military background. *Conflict Management and Peace Science*, (0)0.
- Räkköläinen, M. 2020. The birth of commercial military service companies in Russia. *Idäntutkimus*, 27(3-4):70. <https://doi.org/10.33345/idäntutkimus.102001>.
- Rondeaux, C. (2022) ‘Decoding the Wagner Group’, in Peter Bergen and others (eds), *Understanding the New Proxy Wars: Battlefields and Strategies Reshaping the Greater Middle East* (2022; online edn, Oxford Academic, 19 Jan. 2023), <https://doi.org/10.1093/oso/9780197673591.003.0009>, accessed 5 May 2023.
- Snukal, K. (2013). *Legal absurdities and wartime atrocities: Lawfare, exception, and the Nisour square massacre*. Master Theses, University of Toronto. Toronto, ABD.
- Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına İlişkin Esaslar. (1978). <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=21&MevzuatNo=715754&MevzuatTertip=5> adresinden 21 Eylül 2022 tarihinden alınmıştır.
- Stergiou A. (2020). The EU, Russia and Cyprus. *Journal of Law and Administration*. 2019;15(4):56-68.
- Uçar, T. ve Uçar, Ş. (2005). *Özel güvenlik metodolojisi*. İstanbul: Papatya Bilim. (ss. 149).
- Uçkun, S., Yüksel, A. ve Uçkun, C.G. (2021). Özel güvenlik programlarındaki akademisyen profillerinin incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(67), 576-581.

- Üçüncü, K., (2016). “İş tatmini ve motivasyon” Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı. Trabzon.
- Van Steden, R., and Sarre, R. (2007). The growth of private security: Trends in the european union. *Security Journal*, 20(4), 222-235.
- Yağcı, A. (2021). Yükseköğretim kurumlarında yer alan özel güvenlik ve koruma programlarındaki ilkyardım dersinin analizi. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 4(2), 58-76.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yükseköğretim Bilgi ve Yönetim Sistemi. (2022). *Öğrenim düzeyleri ve yükseköğretim kurumlarının birimlerine göre öğrenci sayıları* <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden 18 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Yükseköğretim Bilgi ve Yönetim Sistemi. (2022). *Öğrenim düzeyleri ve yükseköğretim kurumlarının birimlerine göre mezun sayıları* <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden 18 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Yükseköğretim Kanunu. (1981). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2547.pdf> adresinden 18 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS). (2022). *YKS kılavuzu*. https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2022/YKS/kilavuz_11022022.pdf adresinden 18 Ağustos 2022 tarihinden alınmıştır.
- Zelka, M. ve Ertaş, A. (2020). Özel askeri şirketlerin iş ahlakı açısından değerlendirilmesi. *Erzurum Kültür Eğitim Vakfı (EKEV) Akademi Dergisi*, 0(82), 197-210.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE OKUN YASASI'NIN GEÇERLİLİĞİ: GENEL İŞSİZLİK VE TARIM DIŞI İŞSİZLİK ORANI ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

The Validity of the Okun's Law in the Turkish Economy: A Comparative Analysis on General Unemployment and Non-Agricultural Unemployment Rate

Arzu TAY BAYRAMOĞLU¹ ve Huri Gül AYBUDAK²

¹ Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Zonguldak, arzutb@beun.edu.tr, orcid.org/0000-0002-6659-4767

² Doktora Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Doktora Programı, Zonguldak, huriaybudak@gmail.com, orcid.org/0000-0001-8265-7097

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
14.12.2022
Kabul/Accepted:
25.04.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1219093

Anahtar Kelimeler

Okun Yasası, Büyüme,
İşsizlik, Tarım Dışı İşsizlik

Keywords

Okun's Law, Growth,
Unemployment, Non-
Agricultural Unemployment

ÖZ

Makro iktisat teorisinde işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Okun Yasası ile incelenmektedir. Bu yasaya göre ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi belirleyen negatif yönlü katsayı okun katsayısı olarak bilinmektedir. Günümüzde işsizlik tartışmalarında genel işsizlik oranının yanı sıra farklı işsizlik oranları öne çıkmaktadır. Tarım dışı işsizlik oranı bunlardan biridir. Bu bağlamda bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 2005Q1- 2019Q2 döneminde Okun Yasası'nın geçerliliği genel işsizlik oranı ve tarım dışı işsizlik oranları üzerinden karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Çalışmada ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasındaki ilişki ARDL eşbütünleşme yöntemi ile incelenmektedir. Çalışmada genel işsizlik oranı ve tarım dışı işsizlik oranının ekonomik büyüme ile olan ilişkisini analiz etmek için iki ayrı model kurulmuş ve iki ayrı Okun katsayısı elde edilmiştir. Elde edilen ekonometrik bulgulara göre incelenen dönemde Türkiye ekonomisinde Okun Yasası geçerlidir. Buna göre ekonomik büyüme oranı ilgili dönem ortalama büyüme oranı olan %5,3'ün % 1 üzerine çıktığında genel işsizlik oranı % 0,07 azalırken, tarım dışı işsizlik oranı % 0,08 azalmaktadır. Bu sonuç tarım dışı işsizlik ile ekonomik büyüme oranı arasında genel işsizlik oranına göre daha güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

ABSTRACT

In macroeconomic theory, the relationship between unemployment and economic growth is examined by Okun's Law. According to this law, the negative relationship between economic growth and unemployment rate is known as the coefficient of the Okun. In the unemployment debate, different unemployment rates are important as well as the general unemployment rate. Non-agricultural unemployment rate is one of them. In the study, two different models and two Okun coefficients were obtained to analyze the relationship between the general unemployment rate and the non-agricultural unemployment rate and economic growth, in the Turkish economy in the period of 2005Q1- 2019Q2 by using ARDL cointegration method. According to the econometric findings obtained, Okun's Law is valid in the Turkish economy in the period examined. Thus, when the economic growth rate is 1% above the average growth rate of the relevant period 5.3%, the general unemployment rate decreases by 0.07%, while the non-agricultural unemployment rate decreases by 0.08%. This result shows that there is a stronger relationship between non-agricultural unemployment and economic growth rate than the general unemployment rate.

Atf/Citation: Tay Bayramoğlu, A. ve Aybudak, G. H. (2023). Türkiye Ekonomisinde Okun Yasası'nın Geçerliliği: Genel İşsizlik ve Tarım Dışı İşsizlik Oranı Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 783-797.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Arzu TAY BAYRAMOĞLU, arzutay@gmail.com, arzutb@beun.edu.tr

1. Giriş

Makro iktisat politikalarının en temel amacı ekonomik büyümeyi ve fiyat istikrarını sağlarken işsizlik oranlarını düşürebilmektir. Fiyat istikrarının olduğu bir ekonomide üretimi artırıp ekonomik büyümeyi sağlamak ve bununla birlikte işsizliği azaltmak mümkün olmaktadır. Bu bağlamda ekonomik büyüme hızları ve işsizlik hadleri arasındaki ilişkiyi ilk defa Arthur M.Okun, 1962 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ekonomisi için ampirik düzeyde incelemiş ve ekonomik büyüme hızı ile işsizlik hadlerinin zıt yönlü devrevi bir ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymuştur. Ekonomik büyüme oranı ile işsizlik oranı arasındaki bu zıt yönlü ilişki iktisat literatürüne “Okun Yasası” olarak geçmiştir (Okun, 1962).

Bir ekonomide istihdam seviyesinde ve sermaye stoğunda meydana gelen artışlar, teknoloji düzeyinde ilerleme ve bu sayede sağlanan emek verimliliği artışı ekonomik büyümeye olanak sağlamaktadır (Tüzün, Ekinci ve Ceylan, 2020:53-54). Reel ekonomik büyüme oranı, emek verimliliğindeki artış oranını aştığı takdirde istihdam artmakta; istihdam artışının iş gücü artışından fazla olması durumunda da işsizlik oranı azalmaktadır (Levine, 2013). Dolayısıyla ekonomik büyüme ve işsizlik oranı arasındaki ilişkide emek verimliliği ve ekonomik büyüme oranları önemli hale gelmektedir. Zira Türkiye ekonomisi ve gelişmekte olan çok sayıda ülkede ekonomik büyümenin yaşandığı çeşitli dönemlerde işsizlik oranının düşmediği hatta artış gösterdiği görülmüştür.

Gelişmekte olan ülkelerde işsizlik oranlarını düşürmeyi zorlaştıran çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörler: makroekonomik dengesizliklere bağlı olarak ortaya çıkan arz ve talep dengesizlikleri, ekonomik krizler, işgücü maliyetleri, emek piyasasındaki kurumsal işleyiş problemleri, işgücü piyasasındaki ikili yapı ve uluslararası rekabet olarak sıralanabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki işgücü piyasasındaki ikili yapıya bağlı olarak tarım sektöründe büyük oranda düşük ücret ve güvencesiz şekilde çalışan emek ile tarım sektörü dışında nispeten daha iyi koşullarda çalışan emek arasında bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde genel işsizlik probleminin yanı sıra ağırlıklı olarak tarımda ve diğer sektörlerde çalışan eksik istihdam probleminin varlığına işaret etmektedir. Öte yandan bu ülkelerde yüksek nüfus artışına bağlı olarak işgücünün artışı hızlı olurken üretim ve istihdam olanakları aynı hızda artmamaktadır. Bu koşullara ilaveten teknolojik gelişmelere bağlı olarak verimlilikte yaşanan artışlar ve uluslararası rekabet dikkate alındığında gelişmekte olan ülkelerdeki işsizlik sorununun kapsamı giderek genişlemektedir (Zaim, 1997:172-173).

Bu çalışmanın hipotezi ekonomik büyüme ile tarım dışı işsizlik oranı arasında genel işsizlik oranına göre daha güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktır. Bu bağlamda uluslararası piyasalarda takip edilen makro iktisadi göstergelerin başında Amerikan ekonomisine ait tarım dışı istihdam verisinin geldiğini hatırlatmak gerekmektedir. Bu yönüyle konu işsizliğe yönelik uygulanacak ekonomi politikalarının etkinliğinin değerlendirilmesinde önem arz etmektedir. Ayrıca Okun Yasası'na ilişkin literatürde Türkiye ekonomisinde işsizlik oranını genel ve tarım-dışı şeklinde ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma bu yönüyle özgündür ve literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Okun Yasası'nın Türkiye ekonomisi için test edildiği bu çalışmanın izleyen ikinci bölümünde teorik çerçeve tanıtılmakta, üçüncü bölümde Türkiye ekonomisinde işgücü piyasasının özellikleri ile ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki ele alınmaktadır. İzleyen dördüncü bölümde ilgili literatür özetlenmekte ve beşinci bölümde ekonometrik model ve tahmin sonuçları gösterilmektedir. Son bölüm olan sonuç ve değerlendirme kısmında ise elde edilen bulgular literatürle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmekte ve öneriler sunulmaktadır.

2. Okun Yasası Teorik Çerçeve

M.Arthur Okun'un 1962 yılında yaptığı çalışması tam istihdam düzeyinde olan bir ekonomide potansiyel çıktı düzeyini aşan her %1'lik bir çıktı artışının işsizlik oranında yaklaşık %3'lük bir azalış meydana getireceğini ortaya koymaktadır. Okun, bu yaklaşımında iki alternatif model kullanmıştır. Modellerden ilki “fark (difference) modeli” ikincisi ise “aralık (gap) modeli” olarak adlandırılmaktadır (Izyumov ve Vahaly, 2002: 323-324). Fark modeli Denklem 1'de gösterildiği şekilde formüle edilmektedir (Knotek, 2007:75-76):

$$\Delta u_t = a - k(\Delta y_t) + u_t \quad (1)$$

Denklemden, Δ : fark, u_t : t dönemine dair işsizlik oranı, y_t : t dönemine dair ekonomik büyüme olarak ifade edilmekte ve model u_t hata terimi barındırmaktadır. Modelde yer alan k parametresi, Okun katsayısı olarak tanımlanmaktadır. Fark denkleminde görüldüğü üzere, Okun katsayısının negatif olması reel ekonomik

büyümedeki artışın işsizlik oranını azaltacağı anlamına gelmektedir. Okun çalışmasında bahsedilen ikinci model olan “aralık (gap) modeli” ise Denklem 2’de gösterilmektedir:

$$u_t - u^* = -k(y_t - y^*) + u_t \quad (2)$$

Modelde yer alan u_t : t dönemine dair işsizlik oranını ve y_t : reel çıktı düzeyini göstermektedir. Modelde yer alan u^* : doğal işsizlik oranını ve y^* : potansiyel çıktı düzeyini, k : Okun katsayısını temsil etmekte ve model u_t hata terimi barındırmaktadır.

Okun (1962), “*aralık modelinde*” yer alan potansiyel gelir (y^*) ve doğal işsizlik oranlarının (u^*) gözlemlenen değişkenler olmaması nedeniyle bu değişkenlerin yerine gözlenebilen değişkenleri koyarak yeni bir model geliştirmiştir. Bu modelde yer alan potansiyel büyüme oranı yerine ilgili dönemdeki ortalama büyüme oranından sapmayı kullanmıştır. Gerçekleşen büyüme oranı ve doğal işsizlik oranı arasındaki fark yerine de işsizlik oranındaki değişimi kullanmıştır. Böylece Okun yasası modeli Denklem 3’de gösterildiği hale dönüşmüştür.

$$\Delta u_t = a + k(g - g^*) + u_t \quad (3)$$

Bu eşitlikte g^* : ilgili dönemdeki ortalama büyümeyi, $g - g^*$ ise ortalama büyümeden sapmayı ifade etmektedir. Okun tarafından ABD ekonomisi için tahmin edilen bu model ve katsayılar Denklem 4’de aşağıdaki şekilde elde edilmiştir.

$$\Delta u_t = -0,5(g - 2,25) + u_t \quad (4)$$

Buna göre 1946-1960 döneminde ABD ekonomisinde, reel ekonomik büyüme oranı ortalama büyüme oranı olan %2,25’in %1 üzerine çıktığında işsizlik oranı %0,5 azalmıştır.

Okun Kanunu, işsizlik oranı ve ekonomik büyüme arasında simetrik ilişki olduğunu ve iki değişken arasındaki negatif yönlü ilişkinin göstergesi olan k katsayısının, ekonomik konjonktürün genişleme ve daralma dönemlerinde aynı büyüklüğe sahip olduğunu varsaymaktadır (Mercan, 2017:43). Ayrıca Okun, kapasite kullanım oranı ve çalışma sürelerindeki artışa bağlı olarak ekonomik büyüme gerçekleşirken işsizliğin azalmayacağı durumların da mümkün olduğunu belirtmektedir.

3. Türkiye Ekonomisinde İşsizlik ve Ekonomik Büyüme

1980’lerden günümüze Türkiye ekonomisinde yaşanan sermaye yoğun üretim ve ekonomik krizler ekonomik büyümenin istihdam artışı sağlama ve işsizliği azaltma etkisini zayıflatmıştır. Türkiye ekonomisinde işsizlik probleminin sebepleri arasında işgücü piyasasının yapısal sorunları ve istihdam vergileri kaynaklı işgücü maliyetleri önem arz etmektedir. İşsizlik probleminin yapısal sorunları arasında köyden kente göç, kadınların işgücüne katılım oranı ve genç işsizler yer almaktadır. Türkiye ekonomisinde tarım sektöründe yaşanan makineleşme ve bunun sonucu ortaya çıkan köyden kente göç sanayi sektöründeki istihdamın istenildiği ölçüde artışı ile sonuçlanmamıştır. Köyden göç eden bu kitleler büyük ölçüde şehirlerde kayıtsız şekilde hizmetler sektöründe istihdam edilmiştir. Bu olgu yaşanan sanayileşme sürecinin ekonomik büyümeye olan katkısını zayıflatmıştır. Diğer taraftan teknolojik yeniliklere bağlı olarak artan verimlilik nitelikli işgücüne olan talebin artmasına niteliksiz işgücüne olan talebin ise azalmasına yol açmıştır. Türkiye ekonomisinde tarım dışı sektörlerde, özellikle de sanayi sektöründe yatırımların ekonomik koşullara bağlı olarak süreklilik arz etmemesi tarım kesimindeki işgücü fazlasının diğer sektörlerle düzenli biçimde kaydırılmamasına yol açmıştır (Uyar Bozdağlıoğlu, 2008:46-47). Türkiye ekonomisinde tarım sektörü istihdamının toplam istihdamdaki payı 2020 yılı itibarıyla yaklaşık olarak %17 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran gelişmiş ülke ortalaması olan %3 seviyesinin çok üzerindedir. Türkiye ekonomisindeki tarımsal istihdam oranlarının yanı sıra tarım ve tarım dışı sektörlerdeki kayıt dışının yaygınlığı sanayi dönüşümünün başarılı şekilde gerçekleşmediğinin bir diğer göstergesi olarak kabul edilmektedir (Ekin, 2003:132-133).

Türkiye ekonomisinde işgücü piyasasına ilişkin bir diğer yapısal sorun kadınların işgücüne katılım oranıdır. Tablo 1’de görüldüğü gibi bu oran yıllar içerisinde artarak 2020 yılı itibarıyla %33 olarak gerçekleşmiştir. Ancak gelişmiş ülkelerle (%50-75) karşılaştırıldığında halen düşük düzeydedir. Bunun dışında Türkiye ekonomisi için bir diğer sorunlu alan genç işsizlik (15-24) oranıdır. Genel işsizlik oranının yaklaşık iki katı olan genç işsizler daha çok kentlerde yaşamakta ve giderek eğitilmiş gençler bu nüfus içerisine girmektedir. Türkiye ekonomisinde işsizlikle mücadeleyi zorlaştıran bir başka unsur istihdam vergileri kaynaklı işgücü maliyetleridir. Gelir vergisi, işverenin ödediği sigorta primleri gibi vergi ve benzeri mali yükümlülükler işçinin eline geçen net ücret ile işçinin işverene olan maliyetini önemli ölçüde farklılaştırmaktadır. Literatürde *vergi takozu* olarak ifade edilen bu fark arttıkça işgücü maliyetleri artmakta emek talebi azalarak işsizlik artmaktadır.

2019 yılı itibariyle Türkiye, AB ve OECD ülkelerinden oluşan toplam 40 ülke arasında en yüksek vergi takozuna sahip 11. ülke konumundadır (Hayrulloğlu, 2021:489). Dolayısıyla işsizlikle mücadelede istihdam vergilerinin azaltılması etkili bir politika aracı olarak görülmektedir.

Türkiye ekonomisi 2001 Krizinin ardından uygulanan istikrar politikalarının etkisiyle 2002-2007 yıllarında yıllık ortalama %6,7 oranında büyüme performansı göstererek ekonomik toparlanma sürecine girmiştir. Ancak 2002-2007 döneminde gerçekleşen yüksek büyüme oranına rağmen krizin etkisiyle 2002 yılında %10 seviyesine çıkan işsizlik oranı önemli ölçüde düşürülemedi. 2006 ve 2007 yıllarında %8,7 ve %8,8 olarak gerçekleşen işsizlik oranı 2008 yılı itibariyle tekrar yükselmiş ve küresel krizin de etkisiyle 2009 yılında 2001 kriz yılının üzerine çıkarak %12,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum 2000'lerden sonra Türkiye ekonomisinde iş yaratmayan-istihdamsız büyüme olgusu tartışmasını başlatmıştır. Tablo 1'de 2005-2020 döneminde Türkiye ekonomisi için seçilmiş işgücü istatistikleri gösterilmektedir.

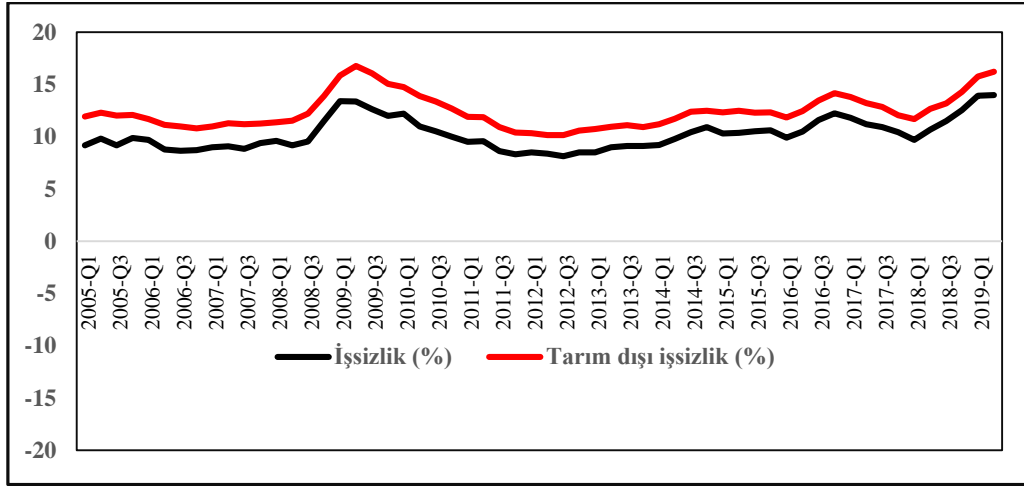
Tablo 1. Türkiye Ekonomisi Seçilmiş İşgücü İstatistikleri (2005-2020)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam İşgücü	22316756	22241100	22626118	23362747	24208672	25218827	26282989	26782237
İşsizlik Oranı (%)	10,64	8,72	8,87	9,71	12,55	10,66	8,8	8,15
Kadınların işgücüne katılım oranı (15+ yaş)	23,3	23,05	23,11	23,99	25,48	27,03	28,32	28,87
Genç İşsizlik Oranı (15-24)	17	16	16,9	18,1	22,9	19,9	16,5	15,5
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Toplam İşgücü	27838130	28688617	29779757	30831350	31962763	32833549	33318941	32317036
İşsizlik Oranı (%)	8,73	9,88	10,24	10,84	10,82	10,89	13,67	13,92
Kadınların işgücüne katılım oranı (15+ yaş)	30,09	30,23	31,45	32,47	33,53	34,08	34,27	33,934
Genç İşsizlik Oranı (15-24)	16,6	17,8	18,4	19,4	20,6	20	25,1	24,9

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr>.

Tablo 1 incelendiğinde, 2005 yılında %10,6 olarak gerçekleşen işsizlik oranının 2006 ve 2007 yıllarında azaldığı ve %8,7 ve %8,8 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2008 yılından sonra işsizlik oranının yükselişe geçerek küresel krizin etkisiyle 2009 yılında %12,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2011 yılından itibaren üç yıl boyunca işsizlik oranı tekrar %8,7-8,8 aralığında gerçekleşirken, 2015 yılından itibaren tekrar yükselişe geçmiştir. 2015 yılından itibaren artış trendine giren işsizlik oranı, döviz kurundaki dalgalanmanın makro dengeler üzerinde yarattığı olumsuzlar ve yaşanan pandeminin de etkisiyle tırmanışa geçmiş 2020 yılında %13,92 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 1'de 2005-2019 döneminde Türkiye ekonomisinde gerçekleşen genel işsizlik ve tarım dışı işsizlik oranları gösterilmektedir. Şekil 1'de tarım dışı işsizlik oranlarının genel işsizlik oranlarından %2-4 puan üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye ekonomisinde tarımsal istihdamın oranı ve özellikleri düşünüldüğünde bu farkın önemi artmaktadır.

Şekil 1. Genel İşsizlik ve Tarım Dışı İşsizlik Oranları (TÜİK, İşgücü İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr>.)

Tarım sektörü düşük ücretin, aile işçiliğinin ve güvencesiz istihdamın hâkim olduğu bir sektördür. Ayrıca tarımsal istihdamın önemli kısmının gizli işsizlerden oluştuğu kabul edilmektedir. Bu özellikler göz önüne alındığında, Türkiye ekonomisinde tarım dışı işsizlik oranının genel işsizlik oranını daha güçlü şekilde yansıttığı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmada Türkiye için Okun Yasası'nın geçerliliği test edilirken, genel işsizlik oranı ve tarım dışı işsizlik oranlarından oluşan iki ayrı modelin kullanılması tercih edilmiştir.

4. Literatür Taraması

Ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi Okun Yasası çerçevesinde inceleyen birçok çalışma literatürde yer almaktadır. Bu çalışmaların büyük bir kısmında, ABD ekonomisi için Okun Yasası geçerli bulunmuştur. Ancak, OECD ülkeleri ve Türkiye ekonomisi için yapılan çalışmalarda Okun Yasası'nın geçerliliği konusunda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Türkiye ekonomisi için yapılan nedensellik analizlerinde genellikle, ekonomik büyümeden işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamazken; işsizlikten ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Evans (1989), ABD ekonomisi için 1950-1985 dönemi verilerini kullanarak işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu çalışmada, Granger nedensellik testi kullanılmış ve işsizlik ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Baker ve Schmitt (1998), OECD ülkeleri için ekonomik büyüme ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi Okun katsayısı çerçevesinde araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda, 1980-1990 döneminde işsizliğin ekonomik büyümeye duyarlılığının 1960'lara kıyasla daha güçlü olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Muscatelli ve Tirelli (2001), 1955-1990 dönemi verilerini kullanarak OECD ülkeleri için işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiyi yapısal VAR modeli ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, işsizlik ve ekonomik büyüme arasında zıt yönlü bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Viren (2001) ise, 1960-1997 dönemi verilerini kullanarak OECD ülkeleri için Okun Yasası'nı incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, elde edilen eğrinin lineer olmadığı bulgusu yanında, ekonomik büyüme oranının uzun dönem ortalama büyüme oranını geçtiği yıllarda, işsizlik ve ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Zagler (2003), eşbütünlük analizi kullanarak Almanya, İtalya, Birleşik Krallık ve Fransa ekonomileri için Okun Kanunu'nu inceleyen bir çalışma yapmıştır. Çalışmada ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki bulunmuş ve eşbütünlüğün varlığı tespit edilmiştir.

Yılmaz (2004), 1978-2004 dönemi verilerini kullanarak Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi Granger ve Hsiao nedensellik testleri ile incelemiştir. Çalışmada, Türkiye ekonomisinde işsizlikten ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunurken, ekonomik büyümeden işsizliğe doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Bir başka çalışmada Yüceol (2006), 1950-2004 dönemi verilerini kullanarak Türkiye ekonomisinde büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi eşbütünlük

testi ve vektör hata düzeltme modeli uygulayarak incelemiştir. Çalışmada, iki değişken arasında uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Marinkov ve Geldenhuys (2007), çalışmalarında Güney Afrika'da Okun Yasası bağlamında işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiyi ele almıştır. 1970-2005 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak yapılan çalışmada eşbütünleşme analizi yapılmış ve yapısal kırılmalar dikkate alınmıştır. Çalışmanın sonucunda, çıktı açığındaki her %1'lik artışın işsizliği %0,16 ila %0,77 arasında azalttığı ve işsizlik ile GSYH arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur.

Moosa (2008) iki farklı model kullanarak Okun yasasını tahmin etmek suretiyle Cezayir, Mısır, Fas ve Tunus olmak üzere dört Arap ülkesinde çıktı ve işsizlik arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Sonuçlar, Okun'un katsayısının incelenen ülkelerin hiçbirinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermekte, bu da çıktı büyümesi ile istihdam kazanımları arasında pozitif bir ilişki olduğuna dair kanıt bulunmadığını ima etmektedir. Dolayısıyla bulgular, Arap ülkelerinde işsizliğin azaltılması için sadece ekonomik büyümenin artırılmasının yeterli olmayabileceğini göstermektedir. Çalışma, bu ülkelerdeki çıktı ve işsizlik arasındaki ilişkinin karmaşık yapısına ışık tutan bu anlamsızlık için birkaç potansiyel neden önermektedir.

Uysal ve Alptekin (2009), Türkiye ekonomisinde işsizlik ve ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişkiyi 1980-2007 dönemine ait verilerle VAR modeli kullanarak araştırmışlardır. İşsizlikten büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Barışık, Çevik ve Kırıcı Çevik (2010), Türkiye'de ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi Okun Yasası çerçevesinde Markov-Switching yaklaşımını kullanarak 1988-2008 dönemine ait verilerle incelemiştir. Çalışmaları, iki değişken arasındaki ilişkinin asimetric bir yapıya sahip olduğunu ve büyüme ve durgunluk dönemlerinde değiştiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, çalışmada Türkiye'de ilgili dönemde ekonomik büyümenin istihdamda bir artışa yol açmadığı sonucu elde edilmiştir.

Demirgil (2010), çalışmasında Türkiye ekonomisi için Okun Yasası'nın geçerliliğini test etmek amacıyla 1987-2007 yılları arasındaki çeyreklik veriler kullanmıştır. Dinamik ve fark modelleri ile yuvarlanan regresyon yönteminin kullanıldığı çalışmada, Okun Yasası'nın ortalamasının üzerinde verimlilik artışının yaşandığı dönemlerde geçerliliğini yitirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Eser (2012) çalışmasında, 1970-2010 dönemi verileri kullanılarak Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki uzun dönemli ilişki Johansen Juselius testi ile incelenmiştir. Çalışmada iki değişken arasında negatif uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Lal, Muhammad, Jalil ve Hussain, (2010) çalışmalarında 1980-2006 yılları arasındaki yıllık verileri kullanarak bazı Asya ülkelerinde (Pakistan, Hindistan, Bangladeş, Sri Lanka ve Çin) Okun yasasının geçerliliğini test etmişlerdir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi belirlemek için Engle-Granger eşbütünleşme tekniği ve kısa dönem dinamik hata düzeltme mekanizması (ECM) kullanılmıştır. Çalışmada incelenen ülkelerde Okun yasasının geçerli olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Rigas, Theodosiou, Rigas ve Blanas (2011), çalışmalarında 1960-2007 yılları arasında Yunanistan ekonomisinde Okun yasasının geçerliliğini test etmişlerdir. Fark modeli kullanılarak elde edilen sonuçlar, GSYH ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Yunanistan ekonomisi için elde edilen Okun katsayısının büyüklüğünün Fransa ve İspanya gibi diğer AB ülkelerinde gözlemlenenlerden önemli ölçüde farklı bulunmuştur. Bu farklılık kısmen Yunanistan ve diğer AB ülkeleri arasındaki verimlilik artış oranlarındaki farklılıklara bağlanmıştır.

Aki, Tavera ve Nijkamp (2012) çalışmalarında Finlandiya'nın bölgelerinde Okun Yasası'nın geçerliliğini uzun dönemli olarak incelemiştir. Sonuçlar, Okun Yasası'nın Finlandiya'nın bölgeleri için geçerli olduğunu göstermektedir. Çalışma, Finlandiya verilerinde gizli eşbütünleşmenin reddedilemeyeceğini göstermekte ve bölgesel çıktı genişlemeleri (daralmaları) ile bölgesel işsizlik düşüşleri (artışları) arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin varlığını desteklemektedir. Ayrıca, çalışma bölgesel çıktı ve bölgesel işsizlik arasında asimetric bir uzun vadeli ilişki olduğunu: GSYH genişlemesinin işsizlik üzerindeki etkisinin GSYH daralmasının etkisinden nispeten daha küçük olduğunu ortaya koymaktadır.

Bankole ve Fatai (2013), tarafından yapılan çalışma Nijerya ekonomisi için Okun Yasası'nın geçerliliğini test etmiştir. 1980-2008 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak yapılan çalışmada, Engle Granger eş bütünleşme testi ve Tam Modifiye OLS yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Okun Yasası'nın Nijerya için geçerli olmadığı bulgusu elde edilmiştir. Temitope (2013) ise Güney Afrika'da işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2000-2012 döneminin çeyreklik verileri üzerinden incelemiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda, iki değişken arasındaki nedenselliğin işsizlikten ekonomik büyümeye doğru olmadığı bulgusu ortaya konulmuştur.

Babalola, Saka ve Adenuga (2013), çalışmalarında 1980-2012 dönemi için Nijerya ekonomisinde Okun yasasının geçerliliğini incelemiştir. Çalışmada Okun yasası fark modeli yaklaşımı ile incelenmiştir. Bulgular, %5 anlamlılık düzeyinde tek bir eşbütünleşik vektör olduğunu ve işsizlik oranından reel çıktı büyümesine doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir. Akram, Hussain ve Raza (2014) çalışmalarında Okun yasasının Pakistan ekonomisinde geçerli olup olmadığını belirlemek için 1972-2012 döneminin verilerini kullanarak katsayı tahmin etmeye çalışmışlardır. Ampirik bulgular, Okun yasasının Pakistan ekonomisinde geçerli olmadığını göstermektedir. Çalışmada tahmin edilen katsayılar ihmal edilebilir düzeyde bulunmuş ve Pakistan'da bu yasanın varlığının reddedildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Göçer (2015), Türkiye ekonomisinde işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2001-2015 yılları arasındaki çeyreklik verileri kullanarak analiz etmiştir. Çalışma, dönem boyunca ekonomik büyümede ortalama büyüme oranı olan %4,3'ün üzerinde %1'lik bir artışın işsizlik oranında 0,11 yüzde puanlık bir düşüşe yol açtığını bulmuştur. Böylece çalışma, Türkiye ekonomisinde Okun Yasası'nın geçerli olduğu sonucuna varmıştır. Gül Erceylan ve Akpiliç (2015), verimlilik artışlarını dâhil ettikleri modellerinde Okun Yasası'nın 2005-2014 döneminde Türkiye ekonomisinde geçerli olduğu ve ilgili dönemde işsizliği sabit tutan büyüme oranının yaklaşık %3,7-%4,1 aralığında olduğunu göstermişlerdir.

Arı (2016), Türkiye'de işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1980-2014 dönemi için analiz etmiştir. Çalışmada Bayer ve Hanck (2012) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi kullanılmış, ayrıca Hacker ve Hatemi-J (2006) testi kullanılarak büyüme oranı ile işsizlik oranı arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları, Türkiye'de büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme veya nedensellik ilişkisi olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla çalışma, Türkiye'de ekonomik büyümenin istihdam yaratmaya yol açmadığı sonucuna varmaktadır. Buna karşın, Akay ve diğerleri (2016) çalışmalarında Okun Yasası'nın 1969-2014 döneminde Türkiye ekonomisinde geçerli olduğunu göstermiştir. Yazarlar, işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin daralma dönemlerinde genişleme dönemlerine göre daha güçlü olduğunu bulmuşlardır.

Pehlivanoglu ve Tanga (2016) yaptıkları çalışmada, BRICS ülkelerinde (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) Okun Yasası'nın geçerliliğini Engle-Granger eşbütünleşme testi ve FMOLS yöntemi ile 1990-2014 yılları arasındaki yıllık veriler kullanarak test etmişlerdir. Yapılan analiz sonucunda, Türkiye, Güney Afrika ve Brezilya'da Okun Yasası'nın geçerli olmadığı tespit edilmiştir.

Al-hosban ve Edienat (2017), 1982-2016 dönemi boyunca Ürdün ekonomisinde işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırarak Okun yasasının geçerliliğini test etmişlerdir. Ampirik sonuçlar, bu dönem boyunca Ürdün'de işsizlik ve GSYİH arasında Okun yasasıyla tutarlı negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada tahmin edilen Okun katsayısı -0.004 olarak bulunmuştur. Despina (2019), Kuzey Makedonya'da GSYH ile işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi Okun yasası çerçevesinde incelemiştir. Çalışmada, 1991 ve 2017 yılları arasındaki dönem için Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Modeli kullanılmıştır. Ampirik bulgular, Kuzey Makedonya'da GSYH büyümesi ile toplam işsizlik arasında %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir uzun dönemli ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca ekonomik büyümedeki %1'lik bir artışın toplam işsizlikte %2,57'lik bir azalmaya yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bhat, Lone ve Din (2019), çalışmalarında Hindistan ekonomisinde Okun Yasası'nın geçerliliğini 1983-2013 dönemi için incelemiştir. Ampirik bulgular, büyümenin işsizlik oranı üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada geliştirilen model, GSYH'deki %1'lik bir artışın işsizlik oranında 0,4 puanlık bir düşüşe yol açacağını göstermektedir.

Coşar ve Yavuz (2021), çalışmalarında Türkiye ekonomisinde işgücü piyasası değişkenlerinin demografik özellikleri ve GSYH arasındaki asimetrik ilişkileri Markov Anahtarlama (MS) modeli ile 1989-2019 dönemi çeyreklik verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmada, farklı yaş grupları, cinsiyetler ve eğitim seviyeleri için ayrı ayrı Okun katsayıları tahmin edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye'de durgunluk dönemlerinde erkeklerin iş kaybetme olasılığının daha yüksek olduğu, 25-39 yaş arasındaki işsizlik oranlarının ve en az üniversite mezunu olanların ise en az etkilenen gruplar olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

5. Ekonometrik Model, Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada Türkiye ekonomisi için Okun Yasası, Okun (1962) “*aralık modeli*” formülasyonu kullanılarak test edilmektedir. Çalışma 2005:Q1–2019:Q2 dönemini kapsamaktadır. Ekonomik büyüme verileri TCMB elektronik veri dağıtım sistemi (EVDS)'den, işsizlik verileri ise Economic Data (FRED) veri tabanından temin

edilmiştir. Modellerde kullanılan değişkenlerin mevsimsel düzeltmeleri ve logaritmik dönüşümleri yapılmıştır. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Tarım Dışı İşsizlik Oranı(Δu_{tdi})	Büyümenin Ortalamadan Sapması ($g-g^*$)	Genel İşsizlik Oranı(Δu_{gi})
Ortalama	0.075463	-0.159870	0.084614
Medyan	0.035056	0.694671	0.080648
Maksimum	1.969171	8.500338	1.960968
Minimum	-1.003809	-19.80900	-1.217362
Std. Sapma	0.639699	4.817871	0.662901
Çarpıklık	0.740064	-1.596274	0.643767
Basıklık	3.537671	6.885965	3.515956
Jarque-Bera	5.889691	60.07108	4.569389
Olasılık	0.052610	0.000000	0.101805
Sum	4.301419	-9.112587	4.823004
Sum Sq. Dev.	22.91605	1299.865	24.60854
Gözlem	57	57	57

5.1. Ekonometrik Model

Çalışmada Okun Yasası iki farklı model ile test edilmiştir. Model 1’de ekonomik büyüme ile genel işsizlik oranı, Model 2’de ekonomik büyüme ile tarım dışı işsizlik oranı arasındaki ilişki incelenmektedir. Böylece işsizlik oranı verisindeki değişimin okun katsayısı üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Denklem 5 ve 6’da test edilen doğrusal tahmin modelleri gösterilmektedir:

$$\Delta u_{gi} = \beta_0 + \beta_1 (g - g^*) + D_t + u_t \quad \text{Model 1} \quad (5)$$

$$\Delta u_{tdi} = \beta_0 + \beta_1 (g - g^*) + D_t + u_t \quad \text{Model 2} \quad (6)$$

Denklemlerde yer alan değişkenler

Δu_{gi} : Genel işsizlik oranındaki değişim

Δu_{tdi} : Tarım dışı işsizlik oranındaki değişim

g : cari büyüme oranı

g^* : ilgili dönemdeki ortalama büyüme oranı

$g - g^*$: büyümenin ortalamadan sapması,

β_1 : Okun katsayısı

D : Kukla değişken $D_{2008} = \begin{matrix} 0 & t < 2008Q4 \\ 1 & t \geq 2008Q4 \end{matrix}$, ifade etmektedir.

5.2. ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model) Eşbütünleşme Yöntemi

Zaman serisi analizlerinde değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki eş bütünleşme testleri ile analiz edilmektedir. Farklı dereceden durağan olan değişkenler arasındaki ilişkinin analizinde Pesaran vd.(2001) tarafından geliştirilen ARDL yöntemi kullanılmaktadır. Bu yaklaşımda öncelikle Denklem 7’de gösterilen uygun ARDL modeli tahmin edilmektedir.

$$\Delta(\Delta u_t) = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta(\Delta u_{t-i}) + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} \Delta(g - g^*)_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{3i} \Delta D_{t-i} + \gamma_1 \Delta u_{t-1} + \gamma_2 (g - g^*)_{t-1} + \gamma_3 D_{t-1} + \mu_t \quad (7)$$

(7) nolu denklemde β_0 sabit terimi, Δ simgesi değişkenlerin farkını, μ_t ise hata terimini temsil etmektedir. ARDL yönteminde öncelikle (7) no’lu denklem tahmin edilmektedir. (7) no’lu denklemin tahmininden sonra uzun dönemli ilişki incelenmektedir. Uzun dönemli ilişkinin tespitinde Wald testi uygulanmaktadır. Bu testin hipotezleri ise şu şekildedir;

$$H_0 = \gamma_1 = \gamma_2 = \gamma_3 = 0 \text{ ise eşbütünleşme yoktur.}$$

$$H_1 = \gamma_1 \neq \gamma_2 \neq \gamma_3 \neq 0 \text{ ise eşbütünleşme vardır.}$$

Bu modelden ulaşılan F istatistik değeri Pesaran vd. (2001) çalışmalarındaki kritik değerin üzerinde ise H_0 reddedilir. Yani değişkenler arasında uzun dönemli ilişkisinin varlığı sonucuna ulaşılmış olur. Sonraki aşamada

modelin uzun dönem katsayıları belirlenir. Uzun dönem katsayılar için Denklem (8)'de gösterilen ARDL (m, n, p) modeli oluşturulmaktadır. Bu modelin diagnostik testlerine bakılarak modelin uygunluğuna karar verilir.

$$\Delta u_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta u_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} (g - g^*)_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{3i} D + \mu_t \quad (8)$$

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin belirlenmesinde ise Denklem (9)'da gösterildiği şekilde bir hata düzeltme modeli tahmin edilir.

$$\Delta u_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \omega_{1i} \Delta u_{t-i} + \sum_{i=0}^n \varphi_{2i} \Delta g - g^*_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{3i} D + \sigma ECT_{t-1} + \mu_t \quad (9)$$

Denklem (9)'daki katsayılar ARDL modelinin kısa dönem katsayılarını ifade etmektedir, ECT_{t-1} modelin hata düzeltme terimidir. Bu terimin katsayısı olan σ , 0 ile -1 arasında bir değer alması durumunda modelde kısa dönemde ortaya çıkan sapmalar uzun dönemde ortadan kalkacağı anlamına gelmektedir.

5.3. Ekonometrik Bulgular

Ekonomik büyüme ve işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi incelemek için öncelikle serilerin birim kök analizlerinin yapılması gerekmektedir. Birim kök analizinde öncelikle Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF, 1979) ve Phillips-Perron (PP, 1988) birim kök testleri kullanılmıştır. Ayrıca 2008 yılında etkileri ortaya çıkan küresel finansal krizin etkisi dikkate alınarak, tek yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews (1992) birim kök testi de yapılmıştır.

Tablo 3'de yer alan ADF ve PP testlerine göre genel işsizlik oranı (Δu_{gi}) ve tarım dışı işsizlik oranı (Δu_{tdi}) değişkenleri düzeyde durağan olarak tespit edilmiştir. Ekonomik büyümenin ortalamadan sapmasını ifade eden değişken ise $(g-g^*)$ düzeyde durağan değildir. Birinci farkı temsil eden $D(g-g^*)$ değişkeni durağan özellik göstermektedir. Serilerde yapısal kırılma olması durumunda gerçekte durağan olan bazı seriler kırılmayı dikkate almayan testlerde durağan çıkmamaktadır. Bu nedenle uygulanan tek yapısal kırılmalı Zivot-Andrews (ZA) testi sonuçları Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 3. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF (Sabit)	ADF (Sabit ve Trendli)	PP (Sabit)	PP (Sabit ve Trendli)
Δu_{gi}	-5,1068*	-5,1667*	-5,0579*	-5,0909*
$(g-g^*)$	-2,6888***	-2,6768	-2,9183**	-2,9058
$D(g-g^*)$	-7,9964*	-7,9344*	-7,9964*	-7,9344*
Δu_{tdi}	-3,5500**	-3,6281**	-3,5500**	-3,6281**

Not: “*”, “**”, “***” sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlamlılığı ifade etmektedir. ADF birim kök testi modellerinde Schwarz bilgi kriteri kullanılmış ve gecikme uzunlukları 4 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4. Zivot-Andrews (ZA) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Sabitli (A)	Trendli (B)	Sabitli ve Trendli (C)
Δu_{gi}	-5,7171* 2009:Q2	-4,9922* 2011:Q1	-5,8507* 2009:Q1
$(g-g^*)$	-3,8715 2009:Q3	-2,9599 2016:Q4	-4,8125 2009:Q2
Δu_{tdi}	-5,1205** 2009:Q2	-4,0722 2011:Q1	-5,6410* 2009:Q2

Not: “*”, “**”, “***” sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 4'de gösterilen ZA sonuçlarına göre Δu_{gi} , Δu_{tdi} değişkenlerine ilişkin test istatistiklerinin tablo kritik değerinden büyük bulunması sebebiyle işsizlik değişkenleri düzeyde durağan olarak tespit edilmiştir. Buna karşın $g-g^*$ değişkeninin yer aldığı modellerin test istatistikleri tablo kritik değerinden küçük bulunduğu için bu değişkenin yapısal kırılma altında birim kök içerdiği görülmektedir. ADF, PP ve ZA test sonuçları birlikte incelendiğinde işsizlik oranı değişkeni $I(0)$, büyümeyi temsil eden $(g-g^*)$ değişkeni ise $I(1)$ olarak tespit edilmiştir.

İşsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analiz edildiği modellerde, modeli oluşturan verilerden birinin I(0), diğerinin I(1) olması nedeniyle farklı durağanlık düzeylerine sahip değişkenler arasındaki ilişkiyi modelleyen ARDL eşbütünleşme modeli tercih edilmiştir.

Oluşturulan ARDL modelinde gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Schwarz bilgi kriteri (SIC) kullanılmış ve 4 olarak belirlenmiştir. Bu durumda en uygun ARDL modeli Model 1 için ARDL (2,3,4) ve Model 2 için ARDL (1,3,4) olarak tespit edilmiştir. Bu modellere ilişkin eşbütünleşmenin varlığını sınavan Sınır testi sonuçları Tablo 5’de gösterilmektedir.

Tablo 5. Sınır Testi ve Eşbütünleşme Sonuçları

Model	k	F test İst.	Kritik Değerler %1		Kritik Değerler %5		Kritik Değerler %10	
			Alt	Üst	Alt	Üst	Alt	Üst
1	2	12,0352	4,61	5,56	3,30	4,10	2,74	3,49
2	2	10,8330	4,61	5,56	3,30	4,10	2,74	3,49

Not: “k” bağımsız değişken sayısını göstermektedir.

Tablo 5’e göre, hem Model 1 hem de Model 2’de hesaplanan F testi istatistiği tablo kritik değerlerinden büyük bulunmuştur. Bu durumda değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığını reddeden H_0 boş hipotezi reddedilmiştir. Yani her iki modeldeki seriler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Uzun dönemli ilişkinin varlığının belirlendiği ARDL modellerinin ve bu modellerin uygunluğunu tespit etmek için yapılan diagnostik (tanısal) testlerin sonuçları Tablo 6 ve Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 6. ARDL (2,3,4) Modeli Tahmin Sonuçları (Model 1)

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	Olasılık
$\Delta u_{gi} (-1)$	0,014387	0,136938	0,105063	0,9168
$\Delta u_{gi} (-2)$	-0,231746	0,134973	-1,716980	0,0935
g-g*	-0,048618	0,025313	-1,920674	0,0617
g-g* (-1)	-0,072397	0,029943	-2,417805	0,0201
g-g* (-2)	-0,039470	0,029803	-1,324333	0,1927
g-g* (-3)	0,072514	0,021669	3,346478	0,0018
D	0,723754	0,538388	1,344297	0,1862
D(-1)	-0,391318	0,688705	-0,568194	0,5730
D(-2)	-1,987286	0,775424	-2,562837	0,0142
D(-3)	0,338103	0,744043	0,454414	0,6519
D(-4)	1,444793	0,636539	2,269763	0,0285
C	-0,005616	0,144371	-0,038898	0,9692
Diagnostik (Tanısal) Testler				
$R^2 = 0,65$	Adj $R^2 = 0,56$	$X^2_{BG} = 0,1742 (0,9502)$		
$X^2_{RAMSEY} = 0,2950 (0,8793)$		$X^2_{J-B} = 2,8270 (0,2432)$		
		$X^2_{BPG} = 0,7327 (0,7011)$		

Not: Tabloda yer alan notasyon gösterimlerinde X^2_{BG} :Breush-Godfrey LM Otokorelasyon testi, X^2_{J-B} , Jarque-

Bera Normallik testi, X^2_{RAMSEY} Ramsey Reset testi, X^2_{BPG} :Breush-Pagan-Godfrey Değişen varyans testlerinin istatistik ve olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Bera Normallik testi, X^2_{RAMSEY} Ramsey Reset testi, X^2_{BPG} :Breush-Pagan-Godfrey Değişen varyans testlerinin istatistik ve olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Uygun ARDL modelleri seçildikten sonraki aşama uzun dönem katsayılarının tahminidir. Tablo 8 ve Tablo 9’de her iki modele ait uzun dönem katsayıları gösterilmektedir.

Tablo 7. ARDL (1,3,4) Modeli Tahmin Sonuçları (Model 2)

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	Olasılık
$\Delta u_{tdi}(-1)$	0,113012	0,137201	0,823699	0,4148
g-g*	-0,063799	0,020869	-3,057077	0,0039
g-g* (-1)	-0,067168	0,024106	-2,786371	0,0080
g-g* (-2)	0,005125	0,024122	0,212442	0,8328
g-g* (-3)	0,052331	0,018452	2,836095	0,0070
D	0,507723	0,416462	1,219134	0,2296
D(-1)	-0,490003	0,538639	-0,909705	0,3682
D(-2)	-1,067713	0,608390	-1,754979	0,0866
D(-3)	-0,188331	0,576852	-0,326480	0,7457
D(-4)	1,301363	0,486977	2,672330	0,0107
C	0,021728	0,114512	0,189746	0,8504

Diagnostik (Tanısal) Testler

$R^2 = 0,76$ $Adj R^2 = 0,70$ $X^2_{BG} = 0,6668 (0,6189)$
 $X^2_{RAMSEY} = 0,8856 (0,4818)$ $X^2_{J-B} = 1,3490 (0,094)$
 $X^2_{BPG} = 0,8699 (0,5674)$

Not: Tabloda yer alan notasyon gösterimlerinde X^2_{BG} :Breush-Godfrey LM Otokorelasyon testi, X^2_{J-B} , Jarque-

Tablo 8'de genel işsizlik oranının bağımlı değişken olduğu modelin katsayıları ve anlamlılıkları gösterilmektedir. Buna göre ekonomik büyüme değişkeni istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı bulunurken; sabit ve kukla değişkenler istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu modelde ekonomik büyüme değişkeninin katsayısı Okun Yasası'nda belirtildiği şekilde negatif olarak elde edilmiştir. Modelde Okun katsayısı -0,07 olarak elde edilmiştir, Buna göre 2005-2019 döneminde ortalama büyüme oranı olan %5,3'ü aşan her %1'lik artış genel işsizlik oranını %0,07 düşürmektedir.

Tablo 8. ARDL (2,3,4) Modeli Uzun Dönem Katsayıları (Model 1)

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	Olasılık
g - g *	-0,072264	0,018877	-3,828143	0,0004*
D	0,105183	0,132347	0,794756	0,4313
c	-0,004613	0,118621	-0,038889	0,9692

Tablo 9'da tarım dışı işsizlik oranının bağımlı değişken olduğu modelin sonuçları görülmektedir. Bu modelde de ekonomik büyüme değişkeni istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı bulunurken, sabit ve kukla değişken anlamsız bulunmuştur. Model 2'de Okun katsayısı -0,08 olarak elde edilmiştir. Buna göre 2005-2019 döneminde ortalama büyüme oranı olan %5,3'ü aşan her %1'lik artış tarım dışı işsizlik oranını %0,08 oranında düşürmektedir.

Tablo 9. ARDL (1,3,4) Modeli Uzun Dönem Katsayıları (Model 2)

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	Olasılık
g - g *	-0,082877	0,020781	-3,988170	0,0003*
D	0,071071	0,143468	0,495382	0,6229
c	0,024496	0,129274	0,189493	0,8506

Eş bütünleşme analizinde uzun dönemde değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra söz konusu değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişki ve nedensellik ilişkisi aranmaktadır. Bu amaçla değişkenler arasındaki uzun dönem dengesi ile kısa dönem dinamikleri ayrıştırılmakta ve kısa dönem dinamikleri belirlenmektedir (Enders, 1995, s.365-366). Bu bağlamda değişkenler arasında kısa dönemde bir denge olup olmadığı ve olası bir dengesizliğin ne kadar sürede ve ne hızla ortadan kalktığı hata düzeltme modeli ile incelenmektedir. Hata düzeltme modeli uzun dönem ilişkisinden elde edilen artık değerlerin bir gecikmesi alınarak durağan serilerle tahmin edilmektedir. Hata düzeltme terimi model dinamiğini dengede

tutmaya yarar ve değişkenleri uzun dönem denge değerine yakınlaşmaya zorlar. Hata düzeltme terimini istatistiksel olarak anlamlı çıkması uzun dönem denge değerinden sapmanın varlığını ifade etmektedir. Hata düzeltme katsayısının negatif ve anlamlı olması ise değişkenlerin uzun dönem denge değerine doğru yöneldiği anlamına gelmektedir (Uyar Bozdağlıoğlu, 2007, s. 221-222).

Ekonomik büyüme ve işsizlik oranı arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesinden sonra tahmin edilen Hata düzeltme modeli sonuçları Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10. ARDL (2,3,4) Hata Düzeltme Modeli (Model 1)

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	Olasılık
$\Delta (g - g^*)$	-0,058134	0,026449	-2,197994	0,0324
D	0,151981	0,202775	0,749504	0,4569
ECT(-1)	0,114649	0,167551	0,684262	0,4968
C	-0,051299	0,177822	-0,288487	0,7741

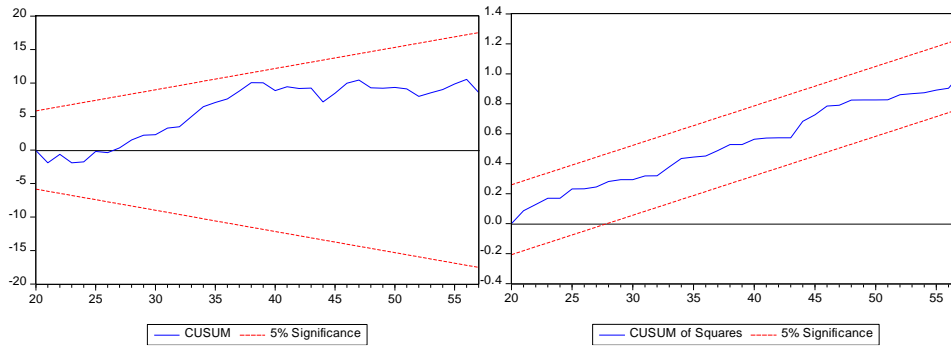
Tablo 10'da genel işsizlik oranının bağımlı değişken olduğu modelin kısa dönem hata düzeltme modeli sonuçları yer almaktadır. Buna göre kısa dönemde ekonomik büyüme oranı değişkeni istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla Okun Yasasının kısa dönemde de geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. ECT(-1), hata düzeltme katsayısı istatistiksel olarak anlamsız bulunurken pozitif işaretli olarak elde edilmiştir. Bu durum hata düzeltme modelinin çalışmadığını dengeden sapmanın olması halinde değişkenlerin dengeye doğru hareket etmediğini işaret etmektedir.

Tablo 11'da tarım dışı işsizlik değişkeninin bağımlı değişken olduğu modelin hata düzeltme modeli sonuçları görülmektedir. Ekonomik büyüme değişkeni bu modelde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Yani kısa dönemde Okun yasası geçerli değildir. Hata düzeltme terimi katsayısı %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunurken pozitif işaretli olarak elde edilmiştir. Bu durum hata düzeltme modelinin çalışmadığını dengeden sapmanın olması halinde değişkenlerin dengeye doğru hareket etmediğini işaret etmektedir. her iki modelde de hata düzeltme modelinin çalışmaması nedeniyle kısa dönemli nedensellik analizine başvurulmamıştır.

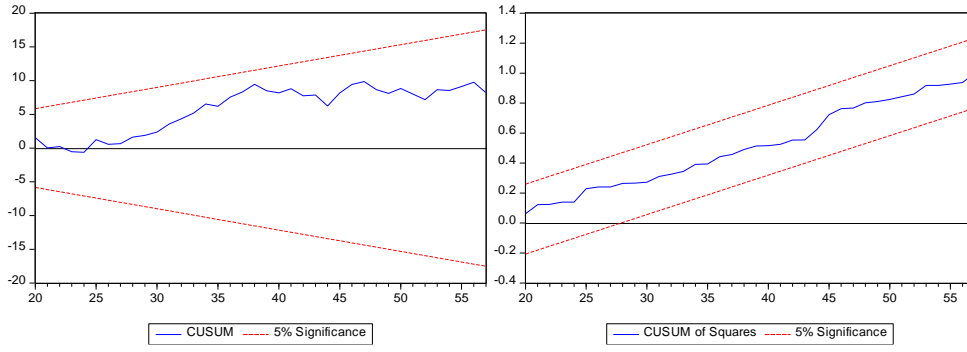
Tablo 11. ARDL (1,3,4) Hata Düzeltme Modeli (Model 2)

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	Olasılık
$\Delta (g - g^*)$	-0,036502	0,025880	-1,410451	0,1644
D	0,111766	0,193195	0,578516	0,5654
ECT(-1)	0,389641	0,202173	1,927266	0,0594
C	-0,022416	0,169429	-0,132303	0,8953

Tahmin edilen ARDL modellerinin uzun dönem katsayılarının istikrarlılığı ve modelde olası bir yapısal kırılmanın varlığı Cusum ve Cusum-sq testleri ile incelenmiştir. Bu sonuçlar Şekil 2 ve Şekil 3'de sunulmuştur. Buna göre modelde yapısal bir kırılma yoktur ve uzun dönem katsayılar istikrarlı olarak tespit edilmiştir.

Şekil 2. Cusum ve Cusum-sq Grafikleri (Model 1)

Şekil 3. Cusum ve Cusum-sq Grafikleri (Model 2)

6. Sonuç ve Değerlendirme

Makroekonominin en temel problemlerinden olan işsizliğin ölçümünde çok çeşitli işsizlik oranları kullanılmaktadır. Bunlardan en sık kullanılanları kadın-erkek, genç-genel, tarım-tarım dışı, kent-kır işsizlik oranları şeklindedir. Bu oranlara ilaveten dar tanımlı işsizlik (genel işsizlik oranı) oranının yanı sıra eksik istihdamda olan ve mevsimlik işçilerin işsizlik rakamlarına dâhil edildiği geniş tanımlı işsizlik oranı kavramları da sıkça tartışılmaktadır. Bu bağlamda sadece genel işsizlik oranına bakarak işgücü piyasası ve makro ekonomiye ilişkin analizler geliştirilmenin yetersiz olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada 2005-2019 döneminde Türkiye ekonomisinde Okun Yasası'nın geçerliliği genel işsizlik ve tarım dışı işsizlik oranları üzerinden karşılaştırmalı olarak test edilmektedir. Bu kapsamda çalışmada iki farklı işsizlik oranının kullanıldığı iki farklı model oluşturulmuştur. Birinci modelde genel işsizlik oranı, ikinci modelde ise tarım dışı işsizlik oranı kullanılmıştır. Bu ayrımın yapılmasındaki amaç Türkiye ekonomisinde tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payının yüksek oluşu ve bu istihdamın özelliklerine bağlı olarak tarım dışı ve genel işsizlik oranlarında Okun katsayısının değişip değişmediğini gözlemlemektir. Bu bağlamda yapılan analiz sonuçlarından beklenen tarım dışı işsizlik oranının ekonomik üretim düzeyi ile daha güçlü bir ilişki içerisinde olması ve doğal olarak Okun katsayısının bu modelde daha büyük çıkması şeklindedir. Bu bağlamda elde edilen ekonometrik bulgular Okun Yasası'nın ilgili dönemde Türkiye ekonomisinde geçerli olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Ayrıca beklentiye uygun olarak iki modelde elde edilen okun katsayısı birbirinden farklılık göstermektedir. Buna göre tarım dışı işsizlik oranının kullanıldığı modelde okun katsayısı -0,08 olarak elde edilirken, genel işsizlik oranının kullanıldığı modeldeki katsayı -0,07 olarak elde edilmiştir. Ayrıca tarım dışı işsizlik değişkeninin bağımlı değişken olduğu ARDL modelinin R^2 değeri 0,76 iken genel işsizlik oranının bağımlı değişken olduğu modelin R^2 değeri 0,65 olarak elde edilmiştir. Söz konusu ampirik bulgular tarım dışı işsizlik ile ekonomik büyüme oranı arasında genel işsizlik oranına göre daha güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmaya göre Okun Yasası'nın geçerli olduğu 2005-2019 döneminde Türkiye ekonomisinde yaşanan ekonomik büyümenin istihdamı düşük de olsa arttırdığı sonucuna varılmıştır. Bu yönüyle çalışmanın bulguları literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında Göçer (2015), Öztürk ve Sezen (2018), Akay vd, (2016), çalışmaları ile paralellik göstermektedir. Bu çalışmaya esin kaynağı olan Göçer (2015) çalışmasında 2001-2015 döneminde Türkiye ekonomisinde Okun yasasının geçerli olduğunu ve okun katsayısını bu çalışmada elde edilen değer olan -0,07'den daha büyük -0,11 olarak elde etmiştir. Öztürk ve Sezen (2018), 2005-2017 döneminde ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasında Engle-Granger eşbütünleşme tespit ettikleri çalışmalarında okun katsayısını yüksek şekilde -0,8 olarak elde etmişlerdir. Akay vd.(2016) oldukça geniş bir zaman dilimini inceledikleri çalışmalarında 1969-2014 döneminde Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme ve işsizlik oranı arasında bu çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde kısa ve uzun dönemde ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Akay vd.(2016) çalışmalarında ekonomik büyüme dönemlerinde işsizlik oranındaki azalışın küçülme dönemlerindeki artıştan daha küçük olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla bu çalışmanın sonuçlarından yola çıkarak belirtildiği üzere Türkiye ekonomisinde ekonomik büyümenin işsizlik oranı üzerindeki etkisinin düşük kaldığına dikkat çekilmektedir.

Bu çalışmada Okun Yasası'nın geçerli olarak tespit edilmesinde, incelenen dönemde Türkiye ekonomisinde verimlilikte ciddi bir değişimin olmamasının etkili olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca Türkiye'de fiyatların istikrarlı olmamasına bağlı olarak Okun Yasası ve Okun katsayısının politika önermelerinde kullanımında dikkatli olunması gerektiğini belirtmekte fayda vardır. Ampirik bulguların işaret ettiği üzere makro ekonomik politika planlamalarında ve uygulanan politikaların etki analizlerinde genel işsizlik oranının yanı sıra tarım dışı işsizlik oranı analizlerinin ayrı ve kapsamlı şekilde değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda geleneksel istihdam, para ve maliye politikalarından farklı politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. İstihdam üzerindeki vergi indirimlerin devam etmesi, yarı zamanlı çalışma koşullarının yaygınlaştırılması ve yasalaşması, işgücü eğitim programlarının daha kaliteli hale getirilmesi, kayıt-dışı istihdamı önleyici uygulama ve yasaların hayata geçirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu sayede Türkiye ekonomisinde yaşanan ekonomik büyümenin işsizlik oranlarını daha güçlü şekilde azaltacağı beklenmektedir.

Kaynaklar

- Akay, H. K., Aklan, N. A., ve Çınar, M. (2016). Türkiye Ekonomisinde Ekonomik Büyüme ve İşsizlik. *Journal of Management and Economics Research*, 14(1), 209-226.
- Aki, K., Tavera, C., and Nijkamp, P. (2012). Regional Growth and Unemployment: The Validity of Okun's Law for the Finnish Regions. *Spatial Economic Analysis*, 7(3), 381-395.
- Akram, M., Hussain, S., and Raza, S. (2014). An Empirical Estimation of Okun's Law in Context of Pakistan. *Journal of Finance and Economics*, 2(5), 173-177.
- Al-hosban, S., and Edienat, M. (2017). The Validity of Okun's Law, Case of Jordan. *European Scientific Journal*, 13(28), 470-486.
- Arı, A. (2016). Türkiye'deki Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkinin Analizi: Yeni Bir Eşbütünlük Testi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 57-67.
- Babalola, S., Saka, J., and Adenuga, I. (2013). The Validity of Okun's Law in Nigeria: A Difference Model Approach. *Asian Economic and Financial Review*, 3(12), 1598-1608.
- Baker, D., and Schmitt, J. (1998). The Macroeconomic Roots of High Unemployment: The Impact of Foreign Growth. *WSI Mitteilungen Paper*. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/228585088_The_macroecomic_roots_of_high_European_unemployment_The_impact_of_foreign_growth.
- Bankole, A. S., and Fatai, B. (2013). Empirical Test of Okun's Law in Nigeria. *International Journal of Economic Practices and Theories*, 3(3), 227-231.
- Barışık, S., Çevik, E. İ., ve Kırcı Çevik, N. (2010). Türkiye'de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı. *Maliye Dergisi*(159), 88-102.
- Bhat, T. A., Lone, T. A., and Din, T. M. (2019). The Validity of Okun's Law: Evidences from Indian Economy. *Theoretical and Applied Economics*, 4 (621), 273-278.
- Condur, F., ve Bölükbaş, M. (2014). Türkiye'de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(2), 77-93.
- Coşar, E. E., and Yavuz, A. A. (2021). Okun's Law under the Demographic Dynamics of the Turkish Labor Market. *Central Bank Review* (21), 59-69.
- Demirgil, H. (2010). Okun Yasası'nın Türkiye İçin Geçerliliğine Dair Ampirik Bir Çalışma. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(2), 139-151.
- Despina, T. (2019). The Validity of Okun's Law in North Macedonia. *Business and Economic Research*, 9(2), 160-168.
- Dickey, D. A. and Fuller, W. A. (1979). Distribution of The Estimations for Autoregressive Time Series with A Unit Root. *Journal of American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Ekin, N. (2003). Türkiye'de Katlanan İşsizlik: "Yapısal - Geleneksel Yoksullar" ve "Konjonktürel Modern İşsizler". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* (45), 127-140.
- Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time Series*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Eser, B. (2012). *Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri A.B.D, İstanbul.
- Evans, W. G. (1989). Output and Unemployment Dynamics in The United States: 1950-1985. *Journal of Applied Econometrics*, 3(4), 213-237.
- Göçer, İ. (2015). Okun Yasası: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-12.
- Gül Erceylan ve Akpiliç F. (2015). Türkiye'de İşsizliği Sabit Tutan Büyüme Oranı, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Çalışma Raporları, 2015-4.

- Hayrulloğlu, B. (2021). İşgücü Üzerindeki Vergi Yükünün Azaltılmasında Alternatif Finansman Aracı Olarak Çevre Vergileri: AB Üyesi Ülkeler ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 20(2), 481-510.
- Izyumov, A., and Vahaly, J. (2002). The Unemployment-Output Tradeoff in Transition Economies: Does Okun's Law Apply? *Economics of Planning*, 317-331.
- Knotek, E. (2007). How Useful is Okun's Law? *Economic Review*, 92(4), 73-103.
- Lal, I., Muhammad, S. D., Jalil, M., and Hussain, A. (2010). Test of Okun's Law in Some Asian Countries Co-Integration Approach. *European Journal of Scientific Research*, 40(1), 73-80.
- Levine, L. (2013). Economic Growth and the Unemployment Rate. *Congressional Research Service*. Erişim adresi. <https://sgp.fas.org/crs/misc/R42063.pdf>.
- Marinkov, M., and Geldenhuys, J. P. (2007). Cyclical Unemployment And Cyclical Output: An Estimation Of Okun's Coefficient For South Africa. *South African Journal of Economics*, 75(3).
- Mercan, N. (2017). Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Okun Yasası Çerçevesinde Türkiye Analizi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Moosa, I. (2008). Economic Growth and Unemployment in Arab Countries: Is Okun's Law Valid? *Journal of Development and Economic Policies*, 10(2), s. 5-24.
- Muscattelli, V., & Tirelli, P. (2001). Unemployment and Growth: Some Empirical Evidence from Structural Time Series Models. *Applied Economics*, 33(8), 1083-1088.
- Okun, A. (1962). Potential GNP: Its Measurement and Significance. In: Proceedings of the Business and Economic Statistic Section of the American Statistical Association, Alexandria, VA: American Statistical Association, 89-104.
- Pehlivanoglu, F., and Tanga, M. (2016). An Analysis on the Validity of Okun's Law: Case of Turkey and BRICS. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 31-44.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., and Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. C. B. and Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Rigas, J., Theodosiou, G., Rigas, N., and Blanas, G. (2011). The Validity of the Okun's Law: An Empirical Investigation for the Greek Economy. *Journal of European Economy*, 10(1), 16-38.
- Temitope, L. (2013). Does Economic Growth Lead Employment in South Africa? *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 5(6), 336-345.
- TÜİK (2022, Haziran). İşgücü İstatistikleri. Erişim Adresi. <https://data.tuik.gov.tr>.
- Tüzün, O., Ekinci, R., ve Ceylan, F. (2020). Okun Yasasının MIDAS Regresyon ile Analizi: Türkiye Örneği. *İzmir İktisat Dergisi*, 53-60.
- Uyar Bozdağlıoğlu, E. (2007). Türkiye'nin İthalat ve İhracatının Eşbütünleşme Yöntemi ile Analizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 213-224.
- Uyar Bozdağlıoğlu, E. (2008). Türkiye'de İşsizliğin Özellikleri Ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(20), 45-65.
- Uysal, D., ve Alptekin, V. (2009). Türkiye Ekonomisinde Büyüme- İşsizlik İlişkinin Var Modeli Yardımıyla Sınanması (1980 – 2007). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(25), 69-78.
- Viren, M. (2001). The Okun Curve is Non-linear. *Economics Letters*, 2(70), 253-257.
- Yılmaz, S. (2004). *Makroekonomik Teoride Yatırım, Büyüme ve Enflasyon*. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Yüceol, H. (2006). Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik İlişkinin Dinamikleri. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 21(243), 81-95.
- Zagler, M. (2003). A Vector Error Correction Model Of Economic Growth And Unemployment In Major European Countries And An Analysis Of Okun's Law. *Applied Econometrics and International Development*, 3(3), 93-118.
- Zaim, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi* (10 b.). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Zivot, E. and Andrews, D. W. K. (1992). Further Evidence on the Great Crash, the Oil-price Shock, and the Unit-root Hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

ÇOCUKLARIN SUÇA SÜRÜKLENMESİNDE SUÇA İLİŞKİN MOTİVASYON İLE EBEVEYN TUTUMLARI VE DUYGU DIŞAVURUMLARI İLİŞKİSİ

The Correlations Between Criminal Motivation, Parental Attitudes, and Expressed Emotion Levels in Juvenile Delinquency

Asya ÇETİN¹ ve ARZU ÖZYÜREK²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Karabük, cetin.asya@gmail.com orcid.org/0000-0002-2756-5322

²Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Karabük, a.ozyurek@karabuk.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3083-7202

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

21.01.2023

Kabul/Accepted:

22.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1240200

Anahtar Kelimeler

Çocuk suçluluğu, Suça İlişkin Motivasyon, Ebeveyn Tutumu, Duygu Dışavurumu, Ergenlik

ÖZ

Bu çalışmada, suça sürüklenen ve suça sürüklenmeyen çocukların suça ilişkin kişilerarası motivasyonları, ebeveyn tutumları ve duygu dışavurumları arasındaki ilişki çocukların bakış açısına göre incelenmiştir. Çalışma grubunu 10 suça sürüklenmiş ve 10 suça sürüklenmemiş lise öğrencisi oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında Algılanan Anne Baba Tutum Ölçeği, Kısaltılmış Duygu Dışavurum Ölçeği ve Suça İlişkin Kişilerarası Motivasyon Ölçeği kullanılmıştır. Veri analizinde parametrik olmayan testlerden yararlanılmıştır. Sonuç olarak; suça sürüklenen çocukların anne-babalarını daha sevecen, ilgili ve katılımcı olarak algıladıkları; suça sürüklenmemiş çocukların ise anne-babalarını daha denetleyici ve demokratik olarak algıladıkları belirlenmiştir. Ebeveynlerini sevecen, ilgili ve katılımcı, demokratik ve bireyselliği cesaretlendirici olarak algılayan suça sürüklenmemiş çocukların duygusal destek yokluğu yaşamadığı ve ebeveynlerini müdahaleci olarak algılamadıkları görülmüştür. Ebeveynlerini demokratik ve bireyselliği cesaretlendirici olmayan şekilde algılayan suça sürüklenen çocukların ise onların sınırlı ve müdahaleci olduğunu algıladıkları görülmüştür. Duygusal destek yokluğu yaşayan suça sürüklenen çocukların olumsuz ilişkilerini sonlandırma konusunda problem yaşadıkları; ebeveynlerini sınırlı olarak algılayan suça sürüklenen çocukların intikam duygusunun arttığı; ebeveynlerini müdahaleci olarak algılayan suça sürüklenmemiş çocukların ise olumsuz ilişkilerini sürdürme eğiliminin fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

ABSTRACT

In this study, the correlations between interpersonal motivations for crime, parental attitudes, and emotional expressions of delinquent and non-delinquent children were examined from the children's point of view. The study group included 10 high school students who were pushed to crime and 10 who were not. The Perceived Parent Attitudes Scale, Abbreviated Expressed Emotions Scale, and Interpersonal Criminal Motivation Scale were used to collect the study data. Nonparametric tests were employed in data analysis. The study findings revealed that juvenile delinquents perceived their parents as more loving, caring and participatory; on the other hand, non-delinquent children perceived their parents as more controlling and democratic. It has been observed that non-delinquent children who perceive their parents as loving, caring and participatory, democratic and encouraging individuality do not experience a lack of emotional support and do not perceive their parents as intrusive. It has been determined that juvenile delinquents who lack emotional support, have problems in ending their negative relationships; juvenile delinquents who perceived their parents as angry increased the feeling of revenge; on the other hand, non-delinquent children who perceive their parents as intrusive, have a higher tendency to maintain negative relationships.

Atf/Citation: Çetin, A. ve Özyürek, A. (2023). Çocukların Suça Sürüklenmesinde Suça İlişkin Motivasyon ile Ebeveyn Tutumları ve Duygu Dışavurumları İlişkisi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 799-808.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Asya ÇETİN, cetin.asya@gmail.com

1. Giriş

Uluslararası sözleşmelerde, 18 yaşını doldurmamış tüm bireyler çocuk olarak kabul edilmektedir. Uluslararası veya ulusal yasalara aykırı davranışlarda bulunmak ise suç teşkil etmektedir. Çocuklar kendi kararları veya bir başkasının yönlendirmesiyle yasal olmayan çeşitli olaylara karışabilmektedirler. Çocuk ve suçluluk kelimelerinin bir arada kullanımı, çocukluğun doğasına aykırı bir durumdur. Bu nedenle, bu çocuklar için suça sürüklenen çocuk terimini kullanmak daha kabul edilir görülmektedir. Çocuk Koruma Kanunu'nda suça sürüklenen çocuk: *“kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk”* olarak tanımlanmaktadır (Resmî Gazete, 2005). 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'na (TCK) göre, henüz 18 yaşını doldurmamış kişi çocuktur (TCK 5237, Madde6/c) ve bilişsel, fiziksel ve ruhsal gelişim açısından tam bir olgunluğa erişmemiş, bakım ve eğitime ihtiyacı olan, toplumsal rolü ve görevlerini henüz öğrenmekte olan varlıktır (Irwin, 2003). Bu yaş dilimi, ergenliği de içinde barındırır.

Ergenlikte, toplumsal uyum ve gelişimsel değişiklikler daha hızlı ve yoğun yaşanmaktadır. Geçmiş dönemlerle kıyaslandığında, günümüzde ergenler biyolojik olgunluğa daha erken ulaşıırken sosyal olgunlukları daha ileri yaşlara kadar gelişimini sürdürebilmektedir (Moffitt, 1993). Ergenler, biyolojik ve sosyal olgunlukları arasındaki farka uyum sağlamaya çalışırken suça sürüklenebilirler. Ergenliğin erken dönemlerinde, gençler suç unsuru davranışları denemeye başlarlar ve ergenlikte suçluluk sıklığı artarak 17 yaş civarında tepe noktasına ulaşır (Farrington, 2003). Genel olarak, genetik etkilerden toplum yapısına kadar çocuk suçluluğunun anlaşılması çalışmaları yürütülmektedir (Binder, Geis ve Bruce, 2001).

Büyüme ve gelişimi etkileyen faktörlerde olduğu gibi suça sürüklenmede genetik ve çevresel faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. DiLalla ve Gottesman (1991) çalışmalarında hem genetik hem de çevresel bileşenlerin suça sürüklenmede etkili olduğunu, ancak çevresel faktörlerin kalıtsal faktörlerden daha etkili olduğunu saptamışlardır. Olumsuz gözlemlerin ve öğrenmenin başlayıp kalıcı davranışa doğru ilerlediği üç ana ve ortak ortam mevcuttur. Bunlardan birincisi çocuğun yetiştiği ev ve aile ortamıdır, ikincisi çocukların önemli bir alt kültürde nasıl etkileşime gireceğini ve eylemleri için destek almayı öğrendikleri akran çevresi, üçüncüsü ise öğretmen ve akranlarla birlikte olunan okul ortamıdır. Bazı çocuklar için öğrenme deneyimi sağlayan dördüncü bir ortam da çocuk adalet sistemidir. Yaşantı ve gözlemler, olumlu ya da olumsuz davranışların öğrenilmesine yol açabilir (Barone, 2017).

Suç davranışı yetişkinler için suç kabul edilen yasadışı unsurlar yanında evden kaçmak, okuldan kaçmak ve ebeveyn veya vasilerin yasal emirlerine uymamak gibi cezai olmayan diğer davranışları da içerir. Cezai olmayan davranışlar, kişinin yaşı ve bulunduğu gelişimsel döneme göre “statü /durum (status offenses)” suçlarıdır (Teitelbaum, 2002). Suç davranışları için en yaygın riskler okul, aile işleyişi, akranlar, sosyal etkiler ve bireysel özelliklerdir (Chung ve Elias, 1996). Suçlu çocukların antisosyal davranışlarına neden olabilecek aileye bağlı faktörler şiddetli istismar/ihmal, ebeveynlik görevlerinin tam olarak yerine getirilmemesi, aile içinde düşmanlık, çatışma ve saldırganlık, ebeveyn suçluluğu, yetersiz ebeveyn denetimi, erken ebeveyn kaybı ve duygusal yoksunluk (Grisso, 1998; Kumpfer ve Alvarado, 2003; Monahan vd., 2001) olarak sıralanabilir. Aileyle ilişkili risk faktörlerinden en güçlü olan aile içi şiddet, yetersiz ebeveyn denetimi ve antisosyal ebeveynlerdir (Dembo vd., 2000; DHHS, 2001). Özellikle, ebeveynleri ceza içerikli davranışlarda bulunan ergenlerin, antisosyal ebeveynleri olmayan ergenlere göre suçlu davranışlarda bulunma olasılıkları iki kat daha fazladır (Bilchik, 1999). Aile iletişiminin zayıf-kötü olması, birinci derece yakınlarında psikopatoloji, risk faktörü olarak belirlenmiştir. Aile ilişkileri ve etkileşimlerdeki çatışmalar, ailede yüksek duygu dışavurumunun varlığı gibi durumlar ergenlerin kendilerine ve başkalarına zarar verme gibi psikopatolojik davranışlarına neden olabilmektedir (Wedig ve Nock 2007). Ergenlerde depresyon, dışsallaştırma sorunları ve davranışsal problemler ile duygu dışavurumu arasında ilişki bulunmuştur (Wedig ve Nock 2007). Duygu dışavurum; çoğunlukla aile üyelerinin ya da bir başkasının belirli bir bireye yönelik olumsuz etkileri olan şakaları, hakaretleri, aşırı müdahaleci tutumları ve düşmanca/eleştirel ifadelerde bulunmaları gibi duygu, tutum ve davranışlar olarak tanımlanabilir (Wuerker, 1994; Wedig ve Nock 2007). Yüksek duygu dışavurumlu ailelerde psikolojik belirtilerin görülme riskinin beş kat fazla olduğu bulunmuştur (Stubbe vd., 1993).

Çocukların suça sürüklenmesinde, suça ilişkin motivasyon yanında çocuğun ilk çevresini oluşturan ebeveynlerinin tutumları ve duygu dışavurumları etkili olabilir. Çocuk suçluluğunu önleme çalışmaları, ciddiyetle üzerinde durulması gereken bir konudur. Bir suça karıştıktan sonra çocuk, aile ve toplum açısından üstesinden gelinecek çok daha fazla sorunla karşılaşmaktadır. Suça sürüklenmeye neden olan durumların

belirlenmesi, çocuk suçluluğunu önleme çalışmalarına rehberlik edecektir. Bu çalışmada, suça sürüklenen ve suça sürüklenmeyen çocukların suça ilişkin motivasyonları ile ebeveyn tutumları ve duygu dışavurumları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki alt amaçlar ele alınmıştır:

- Çocukların algıladıkları ebeveyn tutumları arasında bir ilişki var mıdır?
- Çocukların algıladıkları ebeveyn tutumları ile duygu dışavurum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
- Çocukların algıladıkları ebeveyn tutumları ile suça ilişkin kişilerarası motivasyonları arasında bir ilişki var mıdır?
- Çocukların duygu dışavurum düzeyleri ile suça ilişkin kişilerarası motivasyonları arasında bir ilişki var mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. Bu modelde iki ya da sayıca daha fazla değişken arasındaki ilişkisel değişimin ortaya çıkarılması hedeflenir. İlişkisel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011). İlişkisel tarama araştırmalarında, araştırmacı değişkenleri etkilemek ya da kontrol etmek yerine istatistiksel karşılaştırmalara yer verir (Tekbıyık, 2014).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu Karabük İli Çocuk Şube Müdürlüğü ve Milli Eğitim Müdürlüğünden edinilen bilgilere göre “Suça Sürüklenen Çocuk” kapsamına giren ve basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle seçilen lise öğrencisi 10 ve onlarla aynı sınıftan suça sürüklenmemiş 10 olmak üzere toplam 20 çocuk oluşturmaktadır. Basit seçkisiz örnekleme yönteminde, evreni oluşturan her birimin örnekleme içinde yer alma olasılığı eşittir (Büyüköztürk vd., 2014).

Çalışma grubunun 6’sı 13 yaş, 6’sı 14 yaş ve 8’i 15 yaşında; 2’si tek çocuk olup 13’ü iki kardeş, 3’ü üç kardeş ve 2’si dört ve daha fazla kardeştir. Çocukların 7’sinin annesi 35 yaş ve altı, 7’sinin 36-40 yaş, 6’sının ise 41 yaş ve üzeri; 4’ünün babası 35 ve altı, 6’sının 36-40 yaş, 10’unun ise 41 yaş ve üzeri yaş gurubundadır. Çocukların 6’sının annesi ilkökul, 5’i ortaokul, 6’sı lise ve 3’ü önlisans-lisans mezunu olup 2’sinin babası ilkökul, 6’sının ortaokul, 7’sinin lise, 5’inin ise önlisans-lisans mezunudur. Aile yapısına bakıldığında, 15’i çekirdek aile, 3’ü geniş aile ve 2’si de tek ebeveynli aile yapısına sahiptir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, Algılanan Anne Baba Tutum Ölçeği, Kısaltılmış Duygu Dışavurum Ölçeği ve Suça İlişkin Kişilerarası Motivasyon Ölçeği kullanılarak veriler toplanmıştır.

Algılanan Anne-Baba Tutum Ölçeği (AABTÖ); Lamborn ve arkadaşları (1991) tarafından geliştirilmiş, Türkçe formu geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Yılmaz (2000) tarafından yapılmıştır. Ölçek “Kabul/İlgi”, “Kontrol/Denetleme”, “Psikolojik Özerklik” olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Çocuğun bakış açısına göre Kabul/ilgi alt boyutu anne-babaların ne derece sevecen/ilgili ve katılımcı olduklarını, Kontrol/Denetleme alt boyutu anne-babaların ne derece denetleyici olduklarını, Psikolojik Özerklik alt boyutu ise anne-babanın demokratik tutumu ne derece uyguladıklarını ve çocuğun bireyselliğini ifadeye ne derece cesaretlendirildiklerini ölçmeyi amaçlar. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı Kabul/ilgi için .72, Psikolojik Özerklik için .76, Kontrol/Denetleme için .82’dir.

Ergenlerde Kısaltılmış Duygu Dışavurum Ölçeği; Nelis ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe geçerlik güvenilirlik çalışması Vural ve arkadaşları (2013) tarafından yapılmıştır. “Duygusal Destek Yokluğu” “Sinirlilik” ve “Müdahalecilik” olmak üzere üç alt boyuttan oluşan ölçek, son üç ay içinde katılımcının hayatındaki en etkili kişinin algılanan Duygu Dışavurumunu (DD) ölçen 33 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin maddeleri Doğru Değil (1) ile Doğru (4) arasında puanlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı 0.90, test-tekrar test güvenilirliği ise 0.81’dir.

Suçla İlişkin Kişilerarası Motivasyonlar Ölçeği; McCullough ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilen ölçek Taysi (2007) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Ölçek “İlişki Sonlandırma” ve “İntikam” olmak üzere

iki alt boyuttan ve 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .82, iki-yarım güvenilirlik katsayısı İntikam ve Kaçınma alt ölçekleri için sırasıyla .84 ve .76 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada, ölçek öncelikle 13-15 yaş gurubu 177 çocuğa uygulanmış ve güvenilirlik katsayısı 0,87 bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi ve İşlem

Etik kurul onayı için Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na başvuruda bulunulmuş ve 2022/05 toplantı nolu araştırma için 23.06.2022 tarihinde onay alınmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler kullanılan ölçeklerden elde edilen verilerle sınırlıdır. Verilerin analizinde, suça sürüklenen ve suça sürüklenmeyen çocukların ölçeklerden aldıkları puanlar incelenirken grup medyan puanları kullanılmıştır. Verilerin normal dağılımdan gelmemesi nedeniyle nonparametrik testlerden "Mann Whitney U Testi", iki ölçüm seti puanları arası ilişkinin incelenmesinde Spearman Brown korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Anlamlılık değeri 0,05 olarak alınmıştır.

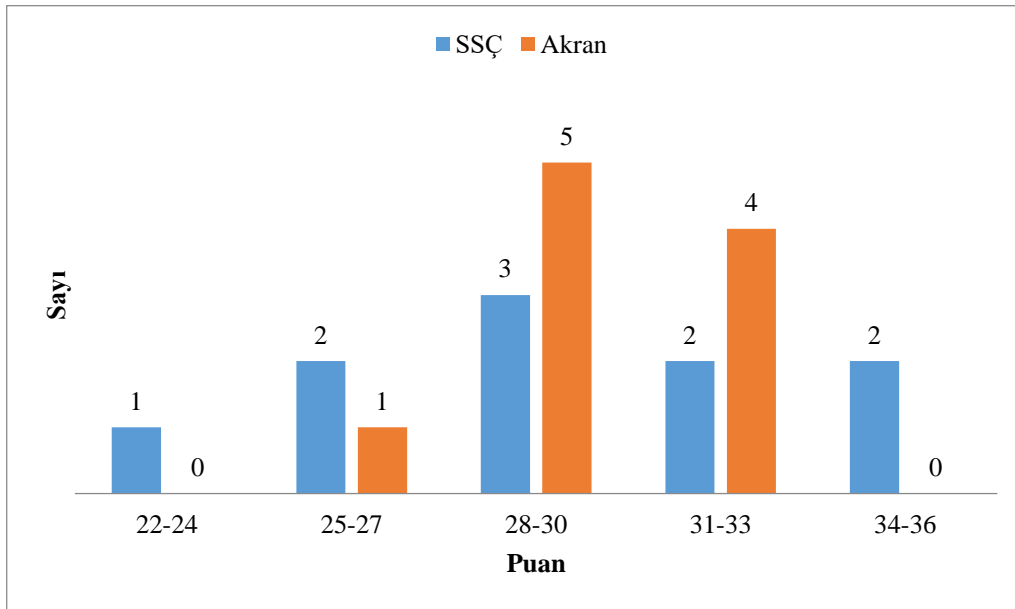
3. Bulgular

Tablo 1'de çocukların AABTÖ analiz sonuçları, Şekil 1-3'te alt boyutlara ilişkin grup medyan puan dağılımı grafiği verilmiştir.

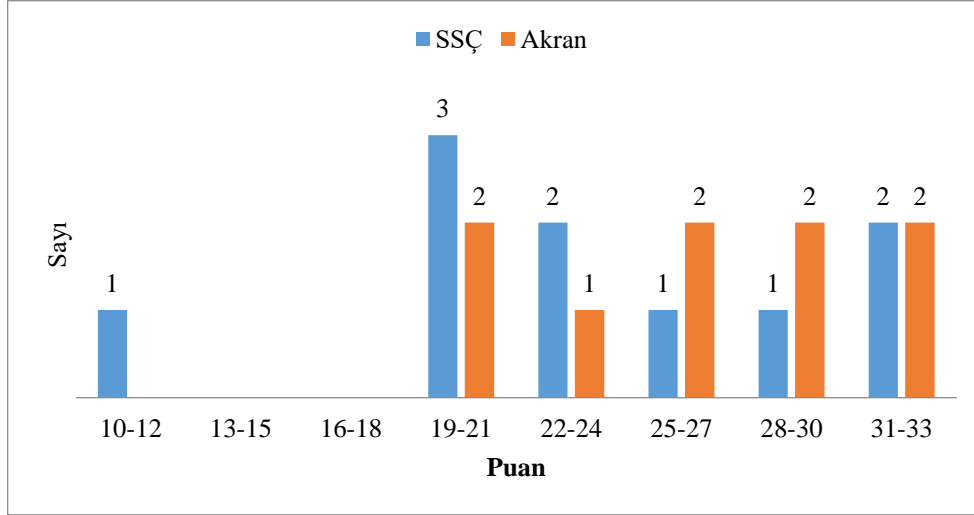
Tablo 1. AABTÖ Puanları Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar		N	Ort.	Ss	Grup Medyan	z	P
Kabul-İlgi	SSÇ	10	30,20	3,58	30,25	-0,342	0,732
	Akran	10	29,80	2,20	29,66		
Psikolojik Özerklik	SSÇ	10	23,60	6,31	23,00	-1,064	0,288
	Akran	10	26,20	3,85	27,00		
Denetleme	SSÇ	10	23,30	4,87	22,50	-0,569	0,569
	Akran	10	26,50	8,51	23,00		

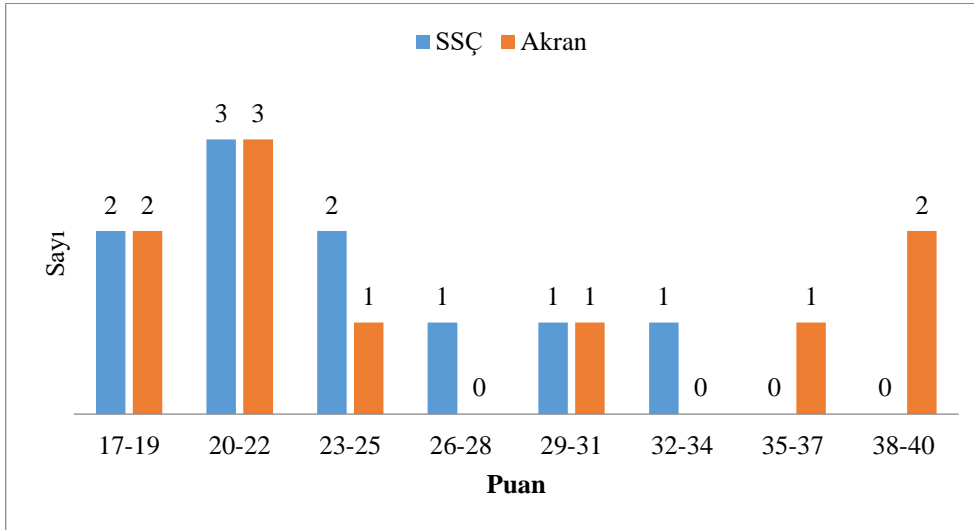
Tablo 1'de, çocukların AABTÖ alt boyut puanları arasında manidar bir fark yoktur ($p>0,05$).

Şekil 1. AABTÖ Kabul-İlgi Alt Boyutu Puan Dağılımı

Şekil 2. AABTÖ Psikolojik Özerklik Alt Boyutu Puan Dağılımı

Şekil 3. AABTÖ Kontrol/Denetleme Alt Boyutu Puan Dağılımı

Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3'te verilen grup medyan puanları incelendiğinde, suça sürüklenen çocukların AABTÖ Kabul-İlgi boyutu grup medyan puanları (M:30,25), akranlarına göre daha yüksek iken Psikolojik Özerklik (M: 23,00) ve Kontrol/Denetleme (M: 22,50) akranlarına göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 2'de çocukların AABTÖ ve KKDÖ puanları korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. AABTÖ ile KKDÖ Puanları Spearman Korelasyon Katsayısı Sonuçları

KDDÖ		AABTÖ					
		Kabul-İlgi		Psikolojik Özerklik		Kontrol/Denetleme	
		SSÇ	Akran	SSÇ	Akran	SSÇ	Akran
Duyusal Destek Yokluğu	r	-0,407	-0,766	0,003	-0,763	0,049	0,304
	p	0,243	0,010**	0,993	0,010*	0,894	0,394
Sinirlilik	r	-0,164	-0,264	-0,679	-0,347	-0,079	-0,098
	p	0,652	0,461	0,031*	0,326	0,828	0,788
Müdahalecilik	r	-0,143	-0,674	-0,846	-0,550	0,117	0,282
	p	0,693	0,033*	0,002**	0,100	0,748	0,430

*p<0,05

Tablo 2'ye göre suça sürüklenmeyen çocukların KDDÖ Duygusal Destek Yokluğu alt boyut puanları ile AABTÖ Kabul-İlgi ve Psikolojik Özerklik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak negatif yönlü güçlü bir ilişki bulunmaktadır; ($r=0,766$, $p<0,01$; $r=0,763$, $p<0,001$). Suça sürüklenen çocukların KDDÖ Sinirlilik alt boyut puanları ile AABTÖ Psikolojik Özerklik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak negatif yönlü güçlü bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0,679$, $p<0,01$). Suça sürüklenen çocukların KDDÖ Müdahalecilik alt boyut puanları ile AABTÖ Kabul-İlgi, suça sürüklenmeyen çocukların ise Psikolojik Özerklik alt boyut puanları arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki vardır ($r=-0,674$; $r=0,846$, $p<0,01$). Buna göre suça sürüklenmeyen çocukların KDDÖ Duygusal Destek Yokluğu alt boyut puanları arttıkça AABTÖ Kabul-İlgi ve Psikolojik Özerklik alt boyut puanları azalmakta veya Duygusal Destek Yokluğu alt boyut puanları azaldıkça Kabul-İlgi ve Psikolojik Özerklik alt boyut puanları artmaktadır. Suça sürüklenen çocukların KDDÖ Sinirlilik alt boyut puanları arttıkça AABTÖ Psikolojik Özerklik alt boyut puanları azalmakta veya Sinirlilik alt boyut puanları azaldıkça Psikolojik Özerklik alt boyut puanları artmaktadır.

Tablo 3'te çocukların AABTÖ ve SKMÖ puanları korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. AABTÖ ile SKMÖ Puanları Spearman Korelasyon Katsayısı Sonuçları

SKMÖ		AABTÖ					
		Kabul-İlgi		Psikolojik Özerklik		Denetleme	
		SSÇ	Akran	SSÇ	Akran	SSÇ	Akran
İntikam	r	-0,130	-0,465	-0,264	-0,246	0,000	0,475
	p	0,720	0,176	0,461	0,493	1,000	0,165
İlişki Sonlandırma	r	0,185	0,336	-0,370	0,416	-0,079	-0,006
	p	0,608	0,342	0,293	0,232	0,828	0,987

Tablo 3'e göre çocukların SKMÖ alt boyut puanları ile AABTÖ puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 4'te çocukların KDDÖ ve SKMÖ puanları korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. KDDÖ ile SKMÖ Puanları Spearman Korelasyon Katsayısı Sonuçları

KDDÖ		SKMÖ			
		İntikam		İlişki Sonlandırma	
		SSÇ	Akran	SSÇ	Akran
Duygusal Destek Yokluğu	r	-0,144	0,448	-0,701	-0,409
	p	0,692	0,194	0,024*	0,241
Sinirlilik	r	0,728	0,125	0,262	-0,018
	p	0,017*	0,730	0,464	0,960
Müdahalecilik	r	0,580	0,443	0,252	-0,689
	p	0,079	0,200	0,482	0,027*

Tablo 4'e göre suça sürüklenen çocukların SKMÖ İlişki Sonlandırma alt boyut puanları ile KDDÖ Duygusal Destek Yokluğu alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak negatif yönlü güçlü bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0,701$, $p<0,01$). Suça sürüklenmeyen çocukların SKMÖ İlişki Sonlandırma alt boyut puanları ile KDDÖ Müdahalecilik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak negatif yönlü güçlü bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0,689$, $p<0,01$). Suça sürüklenen çocukların Suça sürüklenmeyen çocukların SKMÖ İlişki Sonlandırma alt boyut puanları ile KDDÖ Müdahalecilik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak negatif yönlü güçlü bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0,689$, $p<0,01$). Buna göre suça sürüklenen çocukların SKMÖ İlişki Sonlandırma alt boyut puanları arttıkça KDDÖ Duygusal Destek Yokluğu alt boyut puanları azalmakta veya İlişki Sonlandırma alt boyut puanları azaldıkça Duygusal Destek Yokluğu alt boyut puanları artmaktadır. Suça sürüklenmeyen çocuklarda ise SKMÖ İlişki Sonlandırma alt boyut puanları arttıkça KDDÖ Müdahalecilik alt boyut puanları azalmakta veya İlişki Sonlandırma alt boyut puanları azaldıkça Müdahalecilik alt boyut puanları artmaktadır. Suça sürüklenen çocuklarda KDDÖ Sinirlilik alt boyut puanları arttıkça SKMÖ İntikam alt boyut puanları artmakta veya Sinirlilik alt boyut puanları azaldıkça İntikam alt boyut puanları azalmaktadır.

4. Tartışma

Çalışmanın bulguları sonucunda suça sürüklenen çocukların genel olarak suça sürüklenmemiş çocuklara göre anne-babalarını daha sevecen, ilgili ve katılımcı olarak algıladıkları, bireyselliklerini ifade etmeleri konusunda

anne-babaları tarafından daha az cesaretlendirildikleri ve demokratik anne-baba tutumuna daha az sahip oldukları; suça sürüklenmemiş çocukların ise suça sürüklenmiş çocuklara göre anne-babalarını denetleyici ve demokratik olarak algıladıkları, bireyselliklerini ifade edebilmeleri için cesaretlendirildikleri belirlenmiştir. Buna göre suça sürüklenen çocukların anne-babaları çocuklarına ilgili davranışlar gösterse bile onların bireysel girişimlerini cesaretlendirmedikleri ve demokratik davranışlar sergilemedikleri söylenebilir. Dolayısıyla anne-babaların çocuk tarafından ilgi olarak algılanan davranışları çocukların beslenme, temizlik vb. temel ihtiyaçlarını karşılamalarıyla sınırlı kalmış olabilir. Ayrıca bireyselliği cesaretlendirici ve demokratik olmayan anne-baba tutumunda çocuğa söz hakkı tanınmadığı, ailedeki kararlara katılımının dikkate alınmadığı, otoritenin baskın olduğu tutumu yansıtmaktadır.

Ebeveynler, çocuğun ilk etkileşime girdiği ilk ve en önemli sosyal çevresini oluşturur. Bu açıdan bakıldığında, çocuk suçluluğunda ebeveyn tutumları ve aile etkileşiminin etkin rol oynadığı söylenebilir. Ebeveyn-çocuk ilişkilerinin çocuğun kişiliğinin oluşumu ve davranışları üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu ifade eden Chwast (1958) çalışmasında suça sürüklenen çocukların anne ve babalarını baskın, kendilerini görmezden gelen ve kendilerine karşı istemedikleri davranışlar sergileyen kişiler olarak gördükleri sonucunu elde etmiştir. Duncan (1971) çalışmasında suça sürüklenmeyen çocukların ebeveynlerinin suça sürüklenen çocukların ebeveynlerine göre çocukları ile daha kaliteli zaman geçirdikleri, daha az reddedici, daha uyumlu ve problem çözme odaklı oldukları ve duygusal destek açısından daha tutarlı, kontrollerinde ise esnek olduklarını saptamıştır. Healy ve Bronner (1936) çalışmalarında 36 suçlunun belirtileri arasında aile uyumu, ebeveynlik görevlerini kötüye kullanma, aile yaşam koşulları veya yönetim ve disiplinde ebeveyn hatalarıyla ilgili yoğun rahatsızlık hissinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Uzun yıllar boyunca ailelerle çalışan uzmanlar mevcut araştırmalara dayanarak, çocuklarının davranışlarını sürekli izleyen ve kontrol altında tutan ebeveynlik uygulamalarının ergenlerin yanlış davranışlarını baskıladığını ifade etmişlerdir. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre ebeveynlerin çocuklarının davranışlarını sürekli kontrol altında tutup izlemeleri, ergenlerin hem madde kullanımı hem de suçluluk içeren sorunlu davranışları sergileme olasılığının daha düşük olmasını sağlamaktadır (Barber, 1996). Yurt dışında yapılan araştırmalar ve literatür bilgisi çalışmanın bu bulgusunu destekler niteliktedir. Ebeveynlerin çocuğun gelişiminde ve kişilik yapısında rol oynayan en önemli iki figür olduğu düşünülürse, ebeveyn-çocuk ilişkisi ve etkileşiminin çocuğun suça yönelmesinde oldukça önemli bir rol oynaması beklenmektedir.

Ebeveynlerini sevecen, ilgili ve katılımcı, demokratik ve bireyselliği cesaretlendirici olarak algılayan suça sürüklenmemiş çocukların duygusal destek yokluğu yaşamadığı ve ebeveynlerini müdahaleci olarak algıladıkları görülmüştür. Suça sürüklenen çocuklara göre ebeveynlerin demokratik tutum ve bireyselliğe cesaretlendirmesi azaldıkça sinirlilik ve müdahalecilik düzeylerinin arttığı veya ebeveynlerin demokratik tutum ve bireyselliğe cesaretlendirmesi arttıkça sinirlilik ve müdahalecilik düzeylerinin azaldığı saptanmıştır. Baumrind'e (1966) göre demokratik ebeveyn tutumlarında çocuk duygusal olarak desteklenir ve özerklik geliştirmesi için koşullar sağlanır. Bu tutumu uygulayan ebeveynlerin davranışları birbiriyle tutarlıdır, kararlıdır ve güven vericidir. Ebeveynler çocuklarına koşulsuz sevgi ve saygı göstererek onları kontrol eder, ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlar. Aynı zamanda ailede belirli sınırlar dahilinde bir disiplin vardır, çocuğun davranışları gözetim altındadır. Çalışma bulgusu ile benzer şekilde Özer (2019) çalışmasında ergenlerin anne ve babalarından algıladığı sıcaklık düzeyi arttıkça algıladıkları duygusal destek yokluğu düzeyinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Gür ve ark. (2020) çalışmasında aileden algılanan duygusal destek yokluğundaki artışın zorba/kurban olma için risk etkeni olduğu; ailelerin müdahalecilik puanlarının artmasının zorba/kurban olmayı ise 1.08 kat artırdığı sonuçlarını elde etmişlerdir. Ladd ve Kochenderfer (1998) yaptıkları çalışmada akran zorbalığına uğrayan çocukların anne-babalarının bu çocukların davranışları üzerinde aşırı kontrol kurarak, sosyal çevrelerinde kendi etkilerini deneyimlemelerine izin vermediklerini belirlemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulguyu destekler nitelikte olan literatür bilgisi ve yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlardan görüldüğü üzere aileden algılanan duygusal desteğin azlığı ve aşırı müdahaleciliğin yani özetle ebeveyn tutumları, bakım uygulamaları ve inançlarının suça sürüklenmeye yol açan önemli faktörler olduğu söylenebilir. Ebeveynler çocuklarını ihmal ederek onlardan sevgi, sıcaklık ve şefkatlerini esirgeyerek, saldırgan ve düşmanca davrandıklarında çocuklar kendisine yönelik sürekli tekrarlı istenmeyen yorumlar, tavsiyeler, eleştiriler, müdahale, sinirlilik algılamaktadır (Rohner,1980; Özer, 2019). Hale ve arkadaşları (2011), ortaokul öğrencileri ve anneleriyle yaptığı çalışmalarında duygusal destek yokluğu ve eleştirelilik seviyesinin depresyon ve saldırganlık belirtileriyle pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Han ve

Shaffer (2014), çalışmalarında duygusal olarak aşırı müdahaleci olan annelerin çocuklarının daha az dışsallaştırılmış belirtiler gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan çalışmalarda güvensiz, şiddet ve çatışma içeren, düzensiz, karışık aile yapıları, ebeveyn-çocuk ilişkilerinin mesafeli ve soğuk olması gibi faktörlerin suça sürüklenme oranlarını arttırdığı görülmektedir (Bal,2003; Dönmezer, 1994; Karakuş ve Tekin 2014). Çocuğa yönelik ebeveynlerin ilgisi, onu kabulü, demokratik tutumu ve bireyselleşmeye cesaretlendirmesi duygusal destek algısını artırmaktadır. Ebeveynin duygusal desteği ise çocuğa güvenli bir ortam sunacaktır ve bu anlamda suça sürüklenmeyi engelleyecektir.

Çalışmada duygusal destek yokluğunu daha fazla hisseden suça sürüklenen çocukların kendisini inciten bireyle ilişkisini kesme olasılığının daha az olduğu ve ilişkisini sürdürme eğiliminin arttığı veya duygusal destek algısı artarsa olumsuz ilişkileri sonlandırma olasılığının azalacağı belirlenmiştir. Ebeveynlerini sinirli olarak algılayan suça sürüklenen çocukların öfke düşünceleriyle birlikte uğradığı zarar için suçluyu cezalandırma istek ve davranışı şeklinde nitelendirilen intikam duygusunun arttığı veya ebeveyni daha az sinirli olan çocukların intikam duygusunun azaldığı saptanmıştır. Suça sürüklenmeyen çocuklarda kendisini inciten kişiyle kişisel ve psikolojik ilişkisini kesme düzeyi arttıkça ebeveynlerini daha az müdahaleci olarak algıladıkları veya olumsuz ilişkileri sonlandırma olasılığı azaldıkça müdahalecilik düzeyine ilişkin algılarının arttığı belirlenmiştir. Çocuklara duygusal destek sağlamak, onların duygularını ve etrafındaki olayları keşfetmelerine, ilgili süreçleri daha iyi anlamalarına ve duyguları nasıl düzenleyebileceklerini ve sıkıntılı durumlarla etkili bir şekilde nasıl başa çıkacaklarını öğrenmelerine fırsat verir (Denham vd., 2007; Eisenberg vd. 1998).

Güneş (2019) araştırmasında duygusal destek gereksiniminin farkındalığıyla ilgili duygusal destek algısının çocuğun suça sürüklenmesiyle ilişkili olduğu; çocukların ailelerinden algıladığı desteğin, aileye pek çok özelliğinin suça sürüklenmeyle ilişkili olduğu, olumsuz durumlar suça sürüklenmeyi artırırken olumlu özelliklerin suça sürüklenmeyi engelleyeceği sonuçlarına ulaşmıştır. Özetle çalışmadan elde edilen bulgu ve yapılan diğer çalışmalardan elde edilen sonuçlar ebeveynin duygusal desteğinden yoksunluk durumunda ve ebeveynin aşırı müdahaleci olduğu durumda çocukların bir başkasıyla istenmeyen/olumsuz ilişkisini devam ettirebileceği, ayrıca ebeveynin sinirli olması durumunda çocuğun öfke ve intikam gibi olumsuz duygularının artacağını göstermektedir. Böyle durumlarda, suça sürüklenen çocuğun suçu tekrarlama olasılığı artma olasılığının da artacağı söylenebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Çalışmada suça sürüklenen ve suça sürüklenmeyen çocukların suça ilişkin kişilerarası motivasyonları, ebeveyn tutumları ve duygu dışavurumları arasındaki ilişki çocukların bakış açısına göre incelenmiştir. Çalışmanın alt problemleri doğrultusunda, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Suça sürüklenen ve suça sürüklenmeyen çocukların algıladıkları ebeveyn tutumları arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, medyan puanları incelendiğinde suça sürüklenen çocukların anne-babalarını daha sevecen, ilgili ve katılımcı olarak algıladıkları; suça sürüklenmemiş çocukların ise anne-babalarını daha denetleyici ve demokratik olarak algıladıkları belirlenmiştir
- Suça sürüklenmeyen çocukların ebeveyn ilgisi ve kabulü azaldıkça onları müdahaleci olarak, suça sürüklenen çocukların ise sinirlilik ve müdahaleci olarak algıladıkları belirlenmiştir.
- Ebeveynlerini sinirli olarak algılayan suça sürüklenen çocukların intikam duygusunun arttığı; ebeveynlerini müdahaleci olarak algılayan suça sürüklenmemiş çocukların ise olumsuz ilişkilerini sürdürme eğiliminin fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

Elde edilen bu sonuçlara ebeveyn, alan çalışanları ve araştırmacılara yönelik aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Ebeveynlerin çocuklarının suça sürüklenmelerini engellemek için davranışlarını izlemeleri ve kontrol altında tutmaları önerilebilir.
- Riskli davranışlar konusunda ergenlere yönelik koruyucu, önleyici ve müdahale edici programlar geliştirilebilir.
- Bu araştırma sonucunda görüldüğü gibi duygusal destek yokluğu yaşayan, bireyselliği cesaretlendirilmeyen, müdahaleci ebeveyn tutumlarına sahip ergenlerde riskli davranışlar daha sık görülmektedir. Bu konuda ebeveynlere yönelik eğitim programları düzenlenerek bilinçlendirilmeleri sağlanmalıdır. Ailelere ebeveyn tutum ve davranışlarının çocuğun üzerinde yaratabileceği olumlu/olumsuz etkiler anlatılıp ergenlik döneminin daha sağlıklı geçirilmesinde rehberlik edilebilir.

- Ebeveynler ve çocuk arasında güçlü bir bağ kurmak, çocukların davranışlarının ebeveynleri tarafından takibini artırmak, net ve tutarlı davranış normları, yüksek riskli çocukların antisosyal davranışlarda bulunmalarını önlemeye yardımcı olabilir.
- Suça sürüklenen çocuklarla ilgili farklı değişkenlerin ele alındığı daha fazla sayıda çalışmalara gereksinim vardır. Benzer bir çalışma, daha büyük örneklem grubuyla yapılabilir. Çocukların yaş, cinsiyet, aile yapısı gibi değişkenlere yönelik bulgular irdelenebilir. Bulgular, nitel verilerle desteklenebilir.

Suçta sürüklenen çocuklar, yaşları ve gelişimsel özellikleri yanında aile çevresine ait özellikler açısından değerlendirilmelidir. Ebeveynler, çocuğun doğum öncesinden itibaren her döneminde bireyin yaşamında yeri olan kişilerdir. Bu nedenle, suçta sürüklenen çocuklarla ilgili çalışmaların odak noktasının aile olması doğaldır. Çocukların suçta sürüklenmesinin önlenmesinde, suçta sürüklenme durumunda rehabilitasyon çalışmalarında ve devam eden sürecin her aşamasında aile odaklı uygulamalar ön planda düşünülmelidir.

Kaynaklar

- Bal, H. (2004). *Çocuk Suçluluğu*. (1.Baskı). Isparta: Fakülte Kitabevi
- Barone, A.P. (2017). *Defining and Understanding the Development of Juvenile Delinquency from an Environmental, Sociological, and Theoretical Perspective*. USA: Webber International University
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisit-ing a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296 –3319.
- Bilchik, S. (1999). Opening remarks (summary of proceedings). *National Assembly: Drugs, Alcohol Abuse, and the Criminal Offender*, Washington, DC.
- Binder, A., Geis, G., and Bruce, D.D. (2001). *Juvenile Delinquency: Historical, Cultural, and Legal Perspectives* (3rd ed.). Cincinnati: Anderson.
- Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior, *Child Development*, 37(4), 887-907.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F. ve Kılıç, E. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cornwall, A. and Bawden, H. N. (1992). Reading disabilities and aggression. A critical review. *Journal of Learning Disabilities*, 25, 281-288.
- Chung, H. and Elias, M. (1996). Patterns of adolescent involvement in problem behaviors: Relationship to self-efficacy, social competence, and life events. *American Journal of Community Psychology*, 24, 771-784.
- Chwast, J. (1958). Perceived Parental Attitudes and Predelinquency. *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 49 (2), 116-126.
- Denham, S. A., Bassett, H. H. and Wyatt, T. (2007). The socialization of emotional competence. J. Grusec, & P. Hastings (Eds.), *Handbook of Socialization: Theory and Research* içinde (614–637. ss.). New York: Guilford Press.
- Dembo, R., Wothke, W., Shemwell, M., Pacheco, K., Seeberger, W., Rollie, M., ... Livingston, S. (2000). A structural model of the influence of family problems and child abuse factors on serious delinquency among youths processed at a juvenile assessment center. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 10(1), 17-31.
- DiLalla, L. F. and Gottesman, I. I. (1991). Biological and genetic contributors to violence: Widom's untold tale. *Psychological Bulletin*, 109(1), 125–129.
- Duncan, P. (1971). Parental Attitudes and Interactions in Delinquency. *Child Development*, 42, (6), 1751-1765
- Emler, N., Reicher, S. and Ross, A. (1987). The social context of delinquent conduct. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 28(1), 99-109.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Guthrie, I. K., Murphy, B. C. and Reiser, M. (1999). Parental reactions to children's negative emotions: Longitudinal relations to quality of children's social functioning. *Child Development*, 70(2), 513-534.
- Farrington, D. P. (2003). Developmental and life-course criminology: Key theoretical and empirical issues-the 2002 Sutherland Award address. *Criminology*, 41(2), 221-225.
- Güneş, B. (2019). *Suçta sürüklenen çocuklarda aileden algılanan sosyal desteğin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gür, N., Eray, Ş., Makinecioğlu, I., Siğirli, D. ve Vural, A. P. (2020). Akran zorbalığı ile aile duygu dışı vurumu ve psikopatoloji arasındaki ilişki. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 77-86.
- Grisso, T. (1998). *Forensic Evaluation of Juveniles*. Sarasota, FL: Professional Resource Press

- Hale, W. W., Keijsers, L., Klimstra, T. A., Raaijmakers, Q., Hawk, S., Branje, S., ... Meeus, W. (2011). How Does Longitudinally Measured Maternal Expressed Emotion Affect Internalizing and Externalizing Symptoms of Adolescents From The General Community? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52 (11), 1174-1183.
- Han, Z. R. and A. Shaffer. (2014). Maternal Expressed Emotion in Relation to Child Behavior Problems: Diferential and Mediating Effects. *Journal of Child and Family Studies*, 23 (8), 1491-1500.
- Healy, W. and Bronner, A.F. (1936). *New Light on Delinquency and its Treatment*. Yale University Press.
- Irwin, C. E. (2003). Adolescent health at the crossroads: where do we go from here?. *Journal of adolescent health*, 33(1), 51-56.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karakuş Ö. ve Tekin H. H. (2012). Çocuk Koruma Kanunu Uyarınca Haklarında Danışmanlık Tedbiri Uygulanan Çocukların Özellikleri (Konya örneği). *Sosyal Politika Çalışmaları*, 7(29), 29-44.
- Kumpfer, K. L. and Alvarado, R. (2003). Family-strengthening approaches for the prevention of youth problem behaviors. *American Psychologist*, 58(6-7), 457.
- Ladd, G. W. and Kochenderfer, B. (1998). Parenting behaviors and parent-child relationships: Correlates of peer victimization in kindergarten. *Developmental Psychology*, 34:131-150.
- Monahan, J., Steadman, H. J., Silver, E., Appelbaum, P. S., Robbins, P. C., Mulvey, E. P., et al. (2001). *Rethinking Risk Assessment: The Macarthur Study of Mental Disorder and Violence*. New York: Oxford University Press.
- Mott, J. A., Crowe, P. A., Richardson, J. and Flay, B. (1999). After-school supervision and adolescent cigarettesmoking: Contributions of the settings and intensity of after-school self-care. *Journal of Behavioral Medicine*, 22(1), 68 – 89.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701.
- Özer, R. (2019). *Ergenlik döneminde algılanan ebeveyn kabul reddi, duygu dışavurum ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Pettit, G. S., Bates, J. E., Dodge, K. A. and Meece, D. W. (1999). The impact of after-school peer contact on early adolescent externalizing problems is moderated by parental monitoring, perceived neighborhood safety, and prior adjustment. *Child Development*, 70(3), 768 – 778.
- Resmi Gazete. 15.07.2005. 5395 sayılı “Çocuk Koruma Kanunu”.
- Rohner, R. P. (1980). Worldwide Tests of Parental Acceptance-Rejection Theory: An Overview. *Behavior Science Research*, 15, 1 – 21.
- Shoemaker, D. J. (2017). *Juvenile Delinquency*. New York: Rowman & Littlefield Publishers.
- Stubbe, D. E., Zahner, G. E. P., Goldstein, M. J. and Leckman, J. F. (1993). Diagnostic specificity of a brief measure of expressed emotion: A community study of children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34(2), 139-154.
- Tekbıyık, A. (2014). İlişkisel araştırma yöntemi. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Teitelbaum, L. (2002). Status offenses and status offenders. Margaret K. Rosenheim, Franklin E. Zimring, David S. Tanenhaus, Bernardine Dohrn (Eds), *A century of juvenile justice* içinde (158–175. ss.). Chicago: University of Chicago Press.
- Wedig, M. and Nock, M. K. (2007). Parental expressed emotion and adolescent self-injury. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 46, 1171-1178.
- Wuerker, A. (1994). Relational control patterns and expressed emotion in families of persons with schizophrenia and bipolar disorder. *Family Process*, 33(4), 389-407.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 23.06.2022 tarih 2022/05 toplantı no ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

İNGİLTERE VE TÜRKİYE'DE TÜKETİCİ ÖRGÜTLERİNİN TÜKETİCİNİN KORUNMASINDAKİ ROLÜ

The Role Of The Consumer Organisations in England and Turkey on Consumer Protection

Aydın Ebrar GÜNAL¹

¹ Avukat, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Doktora Programı Öğrencisi, Ankara, orcid.org/0000-0001-8913-1135

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

21.12.2022

Kabul/Accepted:

22.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1222292

Anahtar Kelimeler

Tüketicinin Korunması

Tüketici, Tüketici Örgütleri,

İngiltere, Türkiye

Keywords

Consumer Protection,

Consumer, Consumer

Organisations, England,

Turkey

ÖZ

Tüketicilerin taraf olduğu işlemler ile işlem öncesi, sırası ve sonrasında karşılaştığı uygulamalara karşı kendini koruyabilmesi bakımından kendilerinde hak arama bilincinin oluşturulabilmesi, bir ürün veya hizmeti edinirken seçimlerini sağlıklı yapabilmesi, ihtiyaçlarına cevap verir tüketici politikalarının geliştirilmesinde doğrudan paydaş olabilmesi için etkili bir tüketici hareketi ile bilinçlenerek kendi sesini duyurması gerekmektedir. Bu çerçevede mali açıdan da zayıf konumda olan tüketicinin korunması için, örgütlenmiş tüketici hareketlerinin varlığı büyük önem arz etmektedir.

Kişiler mal ve hizmet piyasalarında birçok hukuki işlem ile uygulamanın tarafı olabilmektedir. Tüketicinin korunması bakımından sahip olunan hakların sınırının çizilmesi için hukuki işlemlerin taraflarının ve niteliğinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede tüketicinin korunmasına ilişkin modern anlamda çalışmalar başta gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmış olup, uluslararası birlik ve örgütler, devlet ve kamu kuruluşları, tüketiciler ve tüketiciler tarafından kurulan tüketici örgütleri gelişmelerin sağlanmasında önemli rol oynamıştır.

Çalışmamızda öncelikle örgütlenme hakkının da içerisinde olduğu evrensel tüketici haklarının gelişimi ortaya konularak, İngiltere ve Türkiye'de tüketicilerin bizzat kurdukları tüketici örgütleri ile bu sivil toplum yapılarının tüketicinin korunmasındaki rolleri incelenmiştir.

ABSTRACT

It is required that the consumers must become self aware and they must make their voice heard with an effective consumer movement; to raise awareness about claiming their rights, in terms of protecting themselves against the processes that they are a party to and the practices that they encounter before, during and after the process; to make healthy choices while getting a product or a service; to be a direct stakeholder to develop consumer policies that meet their needs. In this context, the existence of organized consumer movements is very important for the protection of financially weak consumers.

Individuals can be a party to many legal transactions and practices in the goods and services markets. It is important to determine the parties and the nature of the legal proceedings in order to draw the limits of the rights held in terms of consumer protection. In this context, modern studies on consumer protection have emerged primarily in developed countries, and international unions and organizations, state and public institutions, consumers and consumer organizations established by consumers have played an important role in ensuring the developments.

In our study, primarily it is revealed that the universal development of the consumer rights that includes the right of organization, than the consumer organizations that have been established in the UK and Turkey by consumers in-person and this civil societies' role in protecting consumers are examined.

Atf/Citation: Günal, A. E. (2023). İngiltere ve Türkiye'de Tüketici Örgütlerinin Tüketicinin Korunmasındaki Rolü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 809-820.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Aydın Ebrar GÜNAL, ebrar_gunal@hotmail.com

1. Giriş

İngiliz sanayisinde 16 ila 18'inci yüzyıllar arasında yaşanan gelişmeler çerçevesinde İngiltere'de ortaya çıkan ve hızla dünyaya yayılan Sanayi Devrimi ile kişisel beceriye dayalı, yalın nitelikte üretimden makinelerin gücüyle seri üretime geçilmiş, teknolojik gelişmeler sayesinde daha nitelikli ve çeşitli ürün ile hizmetler tüketicilere sunulmaya başlamıştır (Küçükkalay, 1997: 54). Yaşanmakta olan küresel rekabet ortamı ile birlikte de kapitalizm, organize ve yayılcı bir biçimde sistemleşerek etki alanını genişletmiş, oluşan sistem ile kişilerin temel ihtiyaçlarını sağlama motivasyonu yerine tüketimin başlı başına bir amaç olduğu bir tüketim toplumu oluşturulmuştur. Bu durum üretici, satıcı ve sağlayıcı gibi girişimciler ile tüketici arasında dengesizlik yaratmış olup, özellikle internet, reklam ve pazarlama tekniklerinin yaygınlaşmasıyla tüketici işlemlerinde karar verici konumdaki tüketici olumsuz anlamda etkilenmiştir (Hilton, 2003: 1). Mali ve örgütsel olarak zayıf konumda olan tüketicinin korunması kavramı yaşanan bu gelişmeler içerisinde ortaya çıkmıştır.

Tüketicinin korunması kavramının olgunlaşması ve tüketiciyi koruyan düzenlemelerin artışı her ne kadar daha yeni zamanlara rastlasa da kavramın gelişimi daha eski dönemlere dayanmaktadır (Willet ve Oughton, 2010: 376). Bu bakımdan daha çok ticari ve mesleki faaliyetler ile ürünlerin kalite standardının oluşturulması bakımından tüketiciyi koruyucu özellik taşıyan Hammurabi Kanunları, Sümer, Hitit, İslam ve Roma hukuku dönemi düzenlemeleri ile Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi) önemli bir yere sahiptir. Ayrıca tüketiciler, özgün amaçları doğrudan tüketicinin korunması niteliği taşımasa da Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde uygulamalarını gördüğümüz ahilik ve lonca teşkilatı gibi mesleki örgütlerin oluşturdukları kuralların sağladığı bir korumadan da yararlanabilmiştir (Kara, 2015: 31).

Tüketicinin korunmasına ilişkin modern anlamda çalışmalar, başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere olmak üzere batının gelişmiş ülkelerinde ortaya çıkmış olup, uluslararası birlik ve örgütler, devlet ve kamu kuruluşları, tüketiciler ve tüketiciler tarafından kurulan tüketici örgütleri gelişmelerin sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Klasik yasaların tüketiciyi korumada yetersiz kalması nedeniyle de daha etkin bir koruma alanının sağlanması gerekli olmuştur (Aslan, 2004: 28).

2. Tüketici Haklarının Gelişimi ve Tüketicinin Örgütlenme Hakkı

2.1. Tüketici Haklarının Gelişimi

Kişiler mal ve hizmet piyasalarında birçok hukuki işlem ile uygulamanın tarafı olabilmektedir. Tüketicinin korunması bakımından sahip olunan hakların sınırının çizilmesi için hukuki işlemlerin taraflarının ve niteliğinin belirlenmesi önem arz etmektedir.

Uluslararası hukuk niteliğinde olan Avrupa Birliği hukukunda ve ülke hukuklarında yer alan tüketiciyi koruyucu düzenlemeleri incelediğimizde, kişilerin ticari veya mesleki amaç dışında nihai ve özel bir kullanıma özgü bir işlem iradesine sahip olarak, mal ve hizmet piyasalarında faaliyet gösteren satıcı, sağlayıcı ve üretici gibi girişimcilerle yaptığı hukuki işlemler bakımından tüketici sıfatını kazanabileceği ifade edilmiştir. Bu çerçevede mal ve hizmet piyasalarında girişimci sıfatına sahip ticari ve mesleki amaçla hareket eden veya onun adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketici sıfatına sahip kişiler arasında gerçekleşmiş olan bir hukuki işlem, tüketici işlemi olarak nitelendirilebilecektir. Aksi halde bir tüketici işleminin varlığından ziyade genel hükümlere tabi adi nitelikli bir sözleşmeden ya da ticari nitelikte işlemlerden bahsedilecektir (Ozanoğlu, 2011: 65).

Tüketiciyi koruyan düzenlemelerde asıl olarak korunmak istenen grup gerçek kişilerdir. Ancak Türk hukukunda olduğu gibi tüzel kişileri de koruma kapsamına alan düzenlemelere rastlamak mümkündür. Avrupa Birliği tüketici hukukunun kapsamını belirleyen 2011 tarihli 2011/83/EU sayılı Tüketici Hakları Direktifi'nin 2'nci maddesinde, ticareti, mesleği, işletmesi ya da zanaatına yönelik olmayan amaçlarla hareket eden gerçek kişi tüketici olarak tanımlanarak direktifin kişi bakımından uygulama alanı belirlemiştir (Dönmez, 2016: 355). 1 Ekim 2015 yılında yürürlüğe giren İngiliz tüketici hukuku içerisinde çok sayıda karmaşık halde bulunan yasal düzenlemeleri bir araya toplayan 2015 tarihli Tüketici Hakları Kanunu'nda (Consumer Rights Act, 2015), bir kişinin tüketici sıfatını kazanabilmesi için tamamen veya çoğunlukla ticareti, işi, zanaatı veya mesleği dışında kalan amaçlarla hareket ederek işlemlerin tarafı olması gerektiği belirtilmiştir. Türk hukukunda tüketicinin korunması bakımından uygulanacak başlıca kaynak olan 2013 tarihli 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da da benzer şekilde ticari veya mesleki olmayan amaçla hareket etme unsuru tüketicinin sıfatının belirlenmesinde en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüketicinin taraf olduğu işlemler ile işlem öncesi, sırası ve sonrasında karşılaştığı uygulamalar karşısındaki zayıf konumundan kurtarılabilmesi için tüketicinin korunması faaliyetleri ile tüketicilerin bilinçlenmesi hedeflenmiştir. Böylece özellikle hükümetlerin ve örgütlenmiş tüketici hareketlerinin çabaları ile bir tüketici hareketi (consumerism) ortaya çıkmıştır (Akipek, 1988: 72).

Tüketici hareketi ilk olarak ABD’de başlamış olup, üç dalga halinde gelişme göstermiştir. Sanayi devriminin etkisiyle ortaya çıkan 1800’lü yılların başında başlayıp Birinci Dünya Savaşı’na kadar süren ilk dönemde, kitlesel üretimin yaygınlaşması ile birlikte üretim standardının tek tipleşmesi ürünlerin kalitesinde düşüş meydana getirmiştir. Bunun beraberinde güçlü işletmelerin saldırgan satış ve pazarlama yöntemleri karşısında tüketiciler güçsüz düşmüştür. Bu noktada ulusal standart büroları (The National Bureau of Standart) gibi resmi kurumlar oluşturularak tüketicilere bir koruma sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca Amerikan Ev Ekonomileri Derneği (The American Home Economics Association) ve Chiago Ev Kadınları Topluluğu (The Chiago Housewives League) gibi tüketicilerin oluşturdukları dernekler çıkarmış oldukları yayınlar ile bilinçli tüketici ve tüketim davranışlarının oluşmasını hedeflemiştir (Kaya, 1990: 269). 1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin yaşandığı 1920’li yıllardan başlayıp İkinci Dünya Savaşı’nın başlangıcına kadar süren ikinci dönemde tüketici örgütleri devlet organlarına baskı oluşturarak aldatici reklamlar ve ürünlerinin kalitesinin testine yönelik yasal düzenlemelerin çıkmasını sağlamışlardır. Bu dönemde kurulan Tüketici Araştırmaları Kuruluşu (Consumers Research Inc), piyasada bulunan mal ve hizmetleri tüketiciler için deneyerek sonuçlarını yayımladıkları Tüketici Bülteni (Consumer Bulletin) isimli dergide ortaya koymuştur. 1936 yılında Tüketiciler Birliği (Consumers Union) adında bir tüketici örgütü kurularak tüketicilerin korunması yönünde etkili bir girişimde bulunmuş, örgütün bu yönde hazırlanan Tüketici Raporu (Consumer Report) yayını ile tüketicinin aydınlatılması yönünde faaliyetler gösterilmiştir (Katz, 1977: 51). 1938 yılında ise Amerika Birleşik Devletleri’nde üretilen ve satılan gıda, ilaç, tıbbi cihaz ve kozmetikler için kalite standartları oluşturan Federal Gıda, İlaç ve Kozmetik Kanunu (Federal Food, Drug and Cosmetic Act) yürürlüğe konulmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra günümüze kadar gelen dönem olan üçüncü dönemde tüketici hareketi en etkili olduğu zamanı yaşamıştır. Tüketici haklarının yasal güvenceye alınması gerektiği, bu çerçevede tüketicilerin temel insan hakları gibi vazgeçilmez dört temel tüketici hakkının bulunduğu ABD Başkanı J. F. Kennedy’nin 15 Mart 1962 tarihinde Temsilciler Meclisi’nde yapmış olduğu konuşmada açıklanmıştır. Bu haklar güvenlik hakkı, bilgi edinme hakkı, seçme hakkı ve temsil edilme hakkı olarak belirlenmiştir. Bununla beraber Ralph Nader isimli bir avukatın özellikle ayıplı otomobil parçaları ve bunların neden olduğu kazalara ilişkin incelemeleri başlattığı ve devamında Kamu Yararı Araştırma Merkezi’nin (Puclic Interest Research) kurulması sürecine giden gelişmeler ABD’de tüketici korunması hareketinin sembol gelişmeleri olarak ifade edilebilecektir (Göle, 1983: 24).

Tüketicinin korunması Avrupa Birliği tarafından bir hedef olarak kapsamlı şekilde 1972 yılında yapılan Paris zirvesinde ortaya konulmuştur. Birliğin yürütme organı Avrupa Komisyonu’nca 1975 yılında yürürlüğe konulan Birinci Tüketiciyi Koruma Programı kapsamında Avrupa Tüketici Hakları Beyannamesi niteliği taşıyan düzenlemeler ortaya konularak dört tüketici hakkı geliştirilmiş, bu kapsamda sağlık ve güvenliğin korunması hakkı, ekonomik çıkarların korunması hakkı, tazmin edilme hakkı, bilgilendirme ve eğitim hakkı ile temsil edilme hakkı olmak üzere beş temel tüketici hakkının varlığı kabul edilmiştir. 1981 ile 1986 yıllarını kapsayan İkinci Tüketiciyi Koruma Programı ile AB, tüketici politikasını genişletmeye çalışmıştır (Aydoğdu, 2015: 2).

1985 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda Uluslararası Tüketici Birlikleri Örgütü’nün (International Organization Consumers Unions, günümüzdeki adıyla Consumers International) önerisi ile kabul edilen Türkiye’nin de imzasının bulunduğu tüketicilerin uluslararası anayasası niteliğindeki Tüketicilerin Korunması İlkeleri Rehberi’ni oluşturan ve daha sonra 1999 yılında yine Uluslararası Tüketici Birlikleri Örgütü tarafından geliştirilen Birleşmiş Milletler Tüketici Hakları Evrensel Bildirgesi’nde evrensel tüketici hakları sekiz başlık altında ifade edilmiştir. Bu çerçevede güvenlik ve güven duyma hakkı, bilgilendirme hakkı, seçme hakkı, temsil edilme (sesini duyurma) hakkı, temel ihtiyaçların karşılanması hakkı, tazmin edilme hakkı, eğitim hakkı ve sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkı olmak üzere uluslararası düzeyde sekiz temel tüketici hakkının bulunduğu kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bulunduğu ABD Başkanı J. F. Kennedy’nin konuşmasını yaptığı 15 Mart tarihini de Dünya Tüketici Hakları Günü olarak ilan etmiştir.

Avrupa Birliği ilerleyen dönemlerde genel nitelikli antlaşmaları (birincil mevzuat) ve ikincil mevzuat içerisinde yer alan pek çok tüzük, direktif(yönerge), karar ve görüşler ile tüketiciyi koruyucu tasarruflarda

bulunmaya devam etmiştir. Bu düzenlemeler Avrupa Birliği'ne üye olan ve aday ülkelerin iç hukukları açısından büyük önem arz ettiğinden İngiliz ve Türk hukukunda etkili olmuştur (Bostan, Burciu, Grosu, 2010: 23).

2.2. Tüketicinin Örgütlenme Hakkı ve Tüketiciyi Koruma Amaçlı Örgütlerin Türleri

Hükümetlerin oluşturdukları tüketici politikalarının düzgün işleyişinin sağlanması ile yeni politika ve yasaların ortaya konulması bakımından baskı oluşturabilmesi, işleyen pazarda işletmelerin ortaya koyduğu ürün ve hizmetlerin standardının korunması, aldatıcı uygulamaların önüne geçilmesi, sağlık ve güvenliği tehlikeye sokmayan ürün ve hizmetlere ulaşabilmesi noktasında tüketicilerin etkili bir biçimde sesini duyurabilmesi, bunlarla birlikte tüketicinin sahip olduğu hakların farkındalığının sağlanabilmesi ve piyasada karşılaşılan sorunlara ilişkin bilgi sahibi olabilmesi için tüketicilerin örgütlenmesi ve temsil edilmesi büyük önem arz etmektedir. Örgütlenme hakkı, tüketicinin temsil edilme hakkı kapsamında değerlendirilmekte olup, birbirini tamamlayan haklar olarak ifade edilmektedir.

Örgütlenme özgürlüğü, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 20'nci maddesinde, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 22'nci maddesinde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11'inci maddesinde düzenleme bulmuştur. Örgütlenme özgürlüğü öncelikle örgüt kurma ve örgüte üye olma hakkını kapsamakta olup, özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi veya İnsan Hakları Komitesi gibi denetim organları tarafından konulan standartlara uygun olarak korunmaktadır. Avrupa Birliği tarafından konulan Birinci Tüketiciyi Koruma Programı'nda da tüketicilerin temsil edilmesi hakkı programın temel ilkelerinden biri olarak ifade edilmiştir. Bu çerçevede tüketicilere kendilerini ilgilendiren kararlar hazırlanırken tüketicinin korunması ve bilgilendirilmesi ile ilgili örgütler aracılığıyla görüşlerini belirtme olanağı sağlanarak bu gruplara danışılması gerektiği ifade edilmiştir.

Tüketiciyi koruma amaçlı örgütleri; devlet tarafından oluşturulan veya finanse edilen kamusal nitelikte örgütler, özel kesimin oluşturduğu örgütler, uluslararası örgütler ve tüketiciler tarafından kurulan özel hukuk tüzel kişiliğine sahip sivil örgütler olarak sınıflandırmak mümkündür. Bununla birlikte tüketicilerin ekonomik menfaatlerini koruyan tüketici kooperatiflerini de bu sınıflandırmaya koymak gerekmektedir.

Tüketiciyi koruyucu devlet örgütlenmelerinin yapısını incelediğimizde, özellikle birçok ülkede özellikle ticaret ve tüketici bakanlıklarının kurulduğunu, bakanlıkların bünyelerinde oluşturulan konsey, kurul, komisyon ve ombudsman gibi kurumlar ile tüketicinin korunmasında rol aldığını görmekteyiz. İsveç, Norveç, Fransa gibi ülkelerde doğrudan tüketici politikalarının geliştirilebilmesi için tüketici bakanlıkları kurulmuş iken, Türkiye ve İngiltere'de ayrıca tüketici bakanlıkları oluşturulmamış olup, ilgili faaliyetler ticaret bakanlığı bünyesinde kurulan tüketici politikalarından sorumlu birimler tarafından yürütülmektedir. Öncülüğünü İngiltere'de 1901 yılında kurulan İngiliz Standartları Enstitüsü'nün (British Standards Institution) yaptığı, ürün ve hizmetlerde kalite standardının belirlenmesinde rol oynayan standart enstitüleri, ticaretin kolaylaşması ve tüketicinin ürün ve hizmetlere yönelik güvenirliliğin artmasında önemli bir işleve sahiptir. Ülkemizde ise, bu yönde 1960 yılında kurulan Türk Standartları Enstitüsü faaliyet göstermektedir (Yurtoğlu, 2018: 255). Diğer yandan devletler, tüketici uyuşmazlıklarının hızlı ve etkin bir biçimde çözümlenebilmesi için tüketici ombudsmanlıkları, tüketici hakem heyetleri ve tüketici mahkemeleri gibi uyuşmazlık çözüm mercileri kurmuşlar, uyuşmazlığın niteliği ve kapsamına göre farklı çözüm yolları geliştirmişlerdir. Özellikle İskandinav ülkelerinde ombudsmanlık kurumu tüketici uyuşmazlıklarının çözümünde çok başarılı olmuştur (Aslan, 2004: 87). İngiltere ve Türkiye'de geliştirilen tahkim, arabuluculuk gibi alternatif çözüm yollarının yanı sıra mahkeme yargısında tüketicilerin hukuki arayışlarını çözüme kavuşturulması daha yaygındır.

Tüketiciyi koruyan özel kesim örgütleri denildiğinde, ticari faaliyet gösteren kişilerin meslek faaliyetlerini düzenleyen ve denetleyen aynı zamanda tüketiciye bilgi verip, gelen şikayetler noktasında çözüm yolları geliştiren kuruluşları anlamamız gerekmektedir. Ülkemizde ticaret ve sanayi odaları, esnaf odaları bu kuruluşların örneklerini oluşturmaktadır. İngiltere'de bağımsız bir idari kuruluş olan Adil Ticaret Ofisi (Office of Fair Trading) ile iş birliği yapılarak çıkarılan farklı birçok meslek kolu bakımından ulusal seviyede örgütler kurulmuştur. Milli Ev İnşaat Konseyi (National House Building Council), Milli Karavan Konseyi (National Caravan Council), İngiliz Halı İmalatçıları Konseyi (British Carpet Manufacturers Association), Gıda İmalatçıları Federasyonu (Food Manufacturers Association) gibi kuruluşları örnek olarak verebiliriz (Aydın, 1977: 92). Bu çerçevede ABD'de tüketici güven ve memnuiyeti sağlanması ile aynı zamanda devletin piyasaya aşırı müdahalesinin azaltılması amacıyla iş adamları tarafından 1912 yılında kurulan İyi İş Büroları (Better

Business Bureau) aldatıcı reklam, satış ve pazarlama usullerinin engellemesi ile dürüst çalışma esaslarının belirlenmesinde rol oynamıştır (Akipek, 1988: 67).

Tüketicilerin bir araya gelerek kendi çıkarlarını korumak amacıyla kurdukları farklı örgütlenme modellerinin benimsendiği tüketici örgütleri ise, uluslararası ve ulusal kapsamada oluşumlar meydana getirmişlerdir. Bu yapılanmalar tüketici haklarının farkındalığı, geliştirilmesi, yaygınlaşması, tüketicilerin bilinçlendirilmesi ve eğitimi ile birlikte yasa koyuculara baskı oluşturarak tüketicileri koruyucu düzenlemelerin çıkmasında en etkili kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketici örgütü denildiğinde öncelikle tüketicilerin oluşturduğu dernek, vakıf, kooperatif gibi örgütlenmelerin anlaşılması gerekmektedir.

Tüketicilerin uluslararası platformda temsil edilmesini sağlayan uluslararası tüketici örgütlerinin başında merkezi Londra’da bulunan 1961 yılında kurulmuş Uluslararası Tüketiciler Örgütü (Consumers International) gelmektedir. Bu örgütün kurucuları arasında 1956 yılında kurulmuş İngiltere Tüketiciler Birliği (Consumers Association) de yer almakta olup, örgütün günümüzde 120 ülkede 250’nin üzerinde üyesi bulunmaktadır. Ülkemizden ise, 1991 yılında kurulmuş olan Tüketici Hakları Derneği ile birçok dernek ve federasyonu bir araya getirerek kuruluşu 2021 yılında tamamlamış, tüketicilerin ilk çatı oluşumu olan Tüketici Örgütleri Konfederasyonu yer almaktadır. Uluslararası Tüketiciler Birliği hem kendisine üye olan kuruluşlardan aldığı yardımlar hem de sağlanan fon ve bağışlarla tüketici hareketinin dünya çapında gelişmesine yardımcı olmak için çalışmalarını yürütmektedir. Özellikle tüketiciyi etkileyen Avrupa Birliği politikalarının gelişiminde etkili olan 1962 yılında kurulmuş Brüksel merkezli Avrupa Tüketici Birlikleri Bürosu (Bureau European des Unions de Consommateurs), Avrupa Birliği üye ülkelerinin çoğunlukta olduğu 32 ülkeden 46 tüketici organizasyonun bulunduğu diğer bir uluslararası tüketici örgütüdür. İngiltere’de faaliyet gösteren İngiliz Tüketiciler Birliği’nin iştiraki olan Which? isimli tüketici örgütü bu birliğe üyedir. Bu örgütlerle birlikte Balkan Tüketici Koruma Merkezi (Balkan Consumer Protection Center), Avrupa Topluluğu Tüketici Kooperatifleri Birliği (European Community of Consumer Cooperatives), Uluslararası Standartlar Örgütü (International Organization for Standardization), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)’nin kurmuş olduğu Tüketici Politikası Komitesi (OECD Committee on Consumer Policy), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization), Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization) tüketici hareketinin aktifleşmesi ve örgütler arası işbirliğinin artmasında etkili kuruluşlar olarak yer almaktadır (Aydoğdu, 2015: 26).

Tüketim ürünleri ve ilgili ihtiyaçların uygun ve kaliteli bir biçimde edinilmesi ile tüketicilerin ekonomik menfaatlerinin korunması amacı taşıyan tüketim kooperatifleri, ilk olarak 1844 yılında İngiltere’de 28 dokuma işçisi tarafından Rochdale Eşitlik Öncüleri Topluluğu (Rochdale Society of Equitable Pioneers) ismi ile kurularak dünyaya yayılmıştır (Lasserre, 1988: 368). Türkiye’de ise ilk tüketim kooperatifi toplumun tüketim mallarını karşılamak amacıyla 1913 yılında İstanbul’da kurulmuş ancak düzenli çalışma gösteren ilk tüketim kooperatifi Ankara Memurları İstihlak Kooperatifi olmuştur (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2014: 41).

3. İngiltere’de ve Türkiye’de Kurulan Tüketici Örgütleri ve Bu Örgütlerin Tüketicinin Korunmasındaki Roller

Tüketici örgütlerini genel hatlarıyla beş farklı grupta toplamış, uluslararası ve ulusal ölçekte oluşturulan tüketici örgütlenme örneklerini ifade etmiştik. Bu başlıkta daha çok çalışmamızın ana temasını oluşturan İngiltere ve Türkiye’de tüketicilerin bizzat kendileri tarafından kurulan önemli sivil toplum yapılanmalarına değinilecek olup, diğer tüketici hareketi unsurlarına kısaca yer verilecektir.

3.1. İngiltere’de Kurulan Tüketici Örgütleri ve Bu Örgütlerin Tüketicinin Korunmasındaki Roller

İngiltere, resmi adı Kuzey İrlanda ve Büyük Britanya Birleşik Krallığı olan yaygın adıyla kısaca Birleşik Krallık’ın (United Kingdom) İskoçya, Galler, Kuzey İrlanda ile birlikte kurucu ülkelerinden birini oluşturmakta olup, Birleşik Krallık’ın en büyük ve kalabalık ülkesidir. Tüketicinin korunmasına ilişkin gelişmelerin somut olarak ilk kez yaşandığı, tüketici hareketinin ilerleme gösterdiği batının gelişmiş ülkelerinden biri olan İngiltere, geleneksel yapıya bağlı, hakimler tarafından geliştirilmiş içtihatların oluşturduğu Case Law ile kodifiye edilmiş kanunlardan oluşan Statutory Law alanlarının bulunduğu Anglo-Sakson Hukuk Sistemi’ni (Common Law, Ortak Hukuk, Anglo-Amerikan Hukuk) benimsemektedir (Schubert,

2013: 8; Güveyi, 2017: 100). Tüketici kavramının tartışıldığı ilk kararlardan olan, üreticilerin sorumluluk kapsamını genişleten 1932 tarihli Donoghue v. Stevenson kararı önemli bir emsal karar olarak bu hukuk sisteminden çıkmıştır (Ferrari, 1994: 86).

Tüketiciyi koruyan politikalar ile mevzuat bakımından yaşanan gelişmeleri incelediğimizde, özellikle Avrupa Birliği'ne üye olunmasının da etkisi ile birlikte İngiltere'de hukuki uyumsuzluklarda geliştirilen içtihatların yanı sıra hükümet ve kanun koyucu tarafından çıkarılan kanun, tüzük ve yönetmelikler ile tüketiciyi koruyucu yaklaşım ve mekanizmaların daha etkin hale geldiğini görmekteyiz. İlk başta sadece satış sözleşmelerini kapsayan İngiliz tüketici hukuku mevzuatı zamanla tüketicinin taraf olduğu bütün sözleşme ve uygulamalara yönelik olarak genişletilmiştir (Riefa, 2015: 1). Tüketici örgütlenmeleri de tüketiciyi koruyucu mevzuatının gelişmesinde girişimlerde bulunmuş, bunun yanı sıra tüketicilerin eğitimi ve bilinçlendirilmesi konusunda önemli çalışmalara imza atmıştır.

İngiliz yasal düzenlemeleri içerisinde tüketici örgütü tanımına doğrudan yer verilmemiştir. Ülke içerisinde kamu ve sivil olmak üzere çok sayıda tüketici örgütünün, farklı niteliklerde örgütlendiğini ifade etmek gerekir. İngiltere'de tüketicinin korunması politikalarından sorumlu bakanlık günümüzdeki ismi ile Ticaret, Enerji ve Sanayi Stratejileri Bakanlığı olup, (Department for Business, Energy and Industrial Strategy) oluşturduğu birim ve kuruluşları ile faaliyetini sürdürmektedir. Bu noktada piyasayı düzenleyici ve denetleyici kurum olan Rekabet ve Piyasa Kurumu (The Competition and Markets Authority, eski adıyla Adil Ticaret Ofisi (Office of Fair Trading) önemli görevler üstlenmiştir. Bunların yanında devletin fonlarıyla desteklediği tüketici kuruluşları ile birlikte tüketicilerin kendi aidat ve özel gelirleriyle bizzat oluşturdukları tüketici örgütleri bulunmaktadır.

2007 tarihli Tüketiciler, Emlak Acenteleri ve Tazmin Kanunu (Consumers, Estate Agents and Redress Act 2007) ile hem İngiliz Ulusal Tüketici Konseyi'nin kurulmasına yönelik, hem de Halk Tavsiye Bürosu (Citizens Advice Bureau) gibi kamudan fonlanan kuruluşların yapısı ve kendilerine tanınan yasal şikayet prosedürlerine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Yine Consumer Focus, Fair Finance, Financial Services Consumer Panel, Advisory Committees on Telecommunications, Ofwat, Customer Service Committees, Energy Watch, Transport Focus, Good Garage Scheme gibi benzer kuruluşları bu sınıflandırmada sayabiliriz (Tillson, 2016: 13; Riefa ve Willet, 2018: 688).

Tüketicilerin kendilerinin bizzat oluşturdukları kar amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşları, genellikle 2011 tarihli Yardım Kuruluşları Kanunu'nda (The Charities Act 2011) düzenleme bulan vakıf, dernek ve diğer yardım kuruluşları olarak ve 2006 tarihli Şirketler Kanunu'nda (Companies Act 2006) da düzenleme bulan şekilde, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları ortaklıklar (Unincorporated Associations) olarak kurulup faaliyetlerini yürütmektedirler.

2002 tarihli İşletmeler Kanunu'nun (Enterprises Act 2002) 11'inci maddesi çerçevesinde, devlet tarafından belirlenmiş tüketici kuruluşlarına süper şikayet hakkı (Super-complaints to OFT) tanınmıştır. Mal veya hizmet piyasasında tüketicilerin çıkarlarına önemli ölçüde zarar veren faaliyet ve gelişmelerde, tüketici kuruluşlarınca piyasayı düzenleyici ve denetleyici kurum olan Rekabet ve Piyasa Kurumu'na başvuru yapılarak sorunların hızlı bir biçimde çözülebilmesi noktasında tanınan bu hak, önemli bir yasal düzenlemedir.

Tüketici örgütlerine tanınan süper şikayet hakkının yanı sıra gelişen sosyal haklar çerçevesinde kolektif bir menfaatin sağlanmasına yönelik Anglo-Sakson Hukuk Sistemi'nde ortaya çıkıp geliştirilen topluluk davası (representative action, class action, group action) tüketicinin korunması bakımından da önem arz etmektedir. Uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin yargılama usulünün belirlendiği 1998 tarihli Hukuk Muhakemeleri Usul Kanunu (Civil Procedure Rules 1998) çerçevesinde, 19'uncu bölümünde benimsenen modele göre tüketiciler lehine tüketici örgütlerinin topluluk davası açmaları gündeme gelebilecektir. (Özbay, 2015: 93)

İngiltere'de belirtildiği üzere çok sayıda tüketiciye yararlı faaliyet yürüten kuruluş bulunmaktadır. Ancak bunlardan günümüzde üye sayısı 600.000 kişiye ulaşmış, bizzat tüketicilerin kendi imkanlarıyla kurup geliştirdiği İngiltere Tüketiciler Birliği (Consumers Association), yürüttüğü kapsamlı faaliyet ve yöntemler tüketici hareketinin gelişmesinde çok etkili olmuştur. Bu tüketici örgütü, 1936 yılında ABD'de kurulan Tüketiciler Birliği (Consumers Union) modeli üzerine, İngiltere'de benzer motivasyon ile harekete geçen Dr. Micheal Young ve ekibi tarafından 1956 yılında meydana getirilmiştir. Örgütün temel çalışma prensiplerinde piyasaya sunulan mal ve hizmetlerin standartlarının korunması ve geliştirilmesi için araştırma ve faaliyetlerde bulunmak, mal ve hizmetleri ilgilendiren her konuda dergi, bülten ve diğer yayınlar ile halkın bilgilendirmesini

sağlamak, İngiliz tüketicisinin karşılaştığı uyumsuzluk ve problemlerde ulusal ve uluslararası düzeyde girişimlerde bulunmak yer almaktadır.

İngiliz Tüketiciler Birliği, özellikle ilk defa 1957 yılında çıkarılan Which? isimli dergi ile geniş bir kitleye ulaşmış, devam eden dönemler aylık olarak yayına devam etmiş, finansal, alışveriş, motorlu araçlar, tatil, gıda, enerji, eğitim, sağlık gibi tüketiciyi ilgilendiren konularda dergi ve bülten olarak içeriklerini zenginleştirerek farklı konseptlerde tüketicilere sunulmuştur. 1967 yılında okullar için ilk defa tüketici eğitim ders kitabı, bu tüketici örgütü tarafından hazırlanarak basılmıştır (Aydın, 1977: 7). Diğer yandan piyasaya sunulan ürün ve hizmetlerin kalite standardı ve güvenilirliğinin tespiti için önemli bir bütçe ayrılarak test ve araştırma faaliyetleri yürütülmüştür. Tüketicilerden hangi ürün ve hizmetin araştırılmasını talep ettikleri sorularak, kişilerin ihtiyacına cevap verir tetkik ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Yürütülen araştırma ve inceleme faaliyetlerinden sonra çıkan sonuçlar, en iyi malın (best buy) da belirlendiği, uzun detaylı raporlar halinde tüketicilere sunulmuştur. Uygulama, tüketicilerin bir ürüne bağlanabileceği tehlikesi, test edilen örneklerin yetersizliği ile eleştirilmişse de, günümüzde geliştirilmiş teknik ve seçenekler devam etmekte olup, tüketicilere daha sağlıklı içerikler sunmaktadır. Benzer uygulamayı İngiliz Standartlar Enstitüsü de yürütmüş, çıkartmış olduğu Shopper’s Guide isimli dergi yayını ile sonuçları kamuoyuna sunmuştur. Ancak enstitü, en iyi malı belirlemek yerine seçimi tüketiciye bıraktığı bir metot tercih etmiştir (Aydın, 1977: 23).

İngiliz Tüketiciler Birliği, tüketici hakları konusunda kişilerin bilinçlenmesini sağlamak amacıyla mahalli düzeyde örgütlerin kurulmasını teşvik etmiş, hazırladığı yayınlarının yanı sıra tüketiciyi korumaya yönelik reklam ve televizyon yayınlarına büyük bütçeler ayırmış, kampanyalar düzenleyerek toplumun her kesiminde özellikle tüketici hakları farkındalığını arttırmaya çalışmış, mağdur olan tüketicilere hukuki destek sağlamıştır. Örgüt izlediği bu başarılı planlama ile birçok tüketicinin aktif bir biçimde tüketici hareketinin bir parçası olarak önemli bir baskı grubu olmasını sağlamış aynı zamanda uluslararası çapta Avrupa Birliği’nde ve diğer ülkelerde kurulacak tüketici kuruluşlarının da öncüsü olmuştur.

İngiliz Tüketiciler Birliği, günümüzde Which? Limited isimli kuruluşu aracılığıyla da faaliyetlerine devam etmektedir. Teknolojik gelişmeler, elektronik ticaretin yaygınlaşması ile internetin birçok işlem ve uygulama ile bütünleşmesi sonucu tüketicilere müdahale alanlarının genişlemesi nedeniyle, kişilerin daha etkin bir korumadan yararlanması amacıyla faaliyetlerini sürdürmekte olup, yıllık olarak faaliyet raporlarını yayınlamaktadır.

Engelli Tüketiciler Araştırma Merkezi (The Research Institute for Disabled Consumers), 1963 yılında Tüketici İşleri Araştırma Merkezi (Research Institute for Consumer Affairs) ismiyle kurulmuş olup ilk başlarda daha çok, emlak sektörü, tren istasyonları, tüketici eğitimi, şehir planlaması, araç kusurlarının incelemeleri gibi karşılaştırmalı incelemeler üzerine çalışmalarına başlamıştı. Ancak daha sonraları özel ihtiyacı olan yaşlı veya engelli gibi dezavantajlı tüketici gruplarının sorunları ve ihtiyaçları üzerine uzmanlık alanı geliştirerek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (“Our History”, t.y., par. 3).

İngiliz Tüketiciler Birliği’nin mahalli düzeyde örgütlenmesinin bulunmaması sebebiyle, yerelde tüketicilerin yaşadığı sorunların tespitinin yapabilmemesi, yaşanan sorunlara müdahale edilmesi ve şikayetlerin otoritelere iletilmesi amacıyla tüketicilerin daha etkin bir biçimde korunabilmesi için yerel tüketici grupların kurulması gerekmiştir. Yerelde yapılan bu örgütlenmeler sonrasında da 1963 yılında, mahalli grupların çatı kuruluşu olan Ulusal Tüketici Grupları Federasyonu (National Federation of Consumer Groups, şimdiki adıyla National Consumer Federation) meydana gelmiştir. Tüketicilerin bilgilendirilmesi ve etkin bir biçimde korunmasının sağlanabilmesi bakımından hazırlanan Tüketici Hukuku El Kitabı, Tüketici Faaliyet/Dava Çantası gibi çalışmalar kuruluşun önemli çalışmaları arasında yer almaktadır (Scott, Black ve Cranston, 2000: 18). 1972 yılında yürürlüğe giren Yerel Yönetimler Kanunu (Local Government Act 1972) ile birlikte yerel yönetimler ile mahalli tüketici gruplarına tüketicinin korunmasına yönelik daha geniş yetki ve destek verilmiş (İnaç ve Ünal, 2006: 132), böylece tüketici yerel birimlerinin sayısı önemli ölçüde artış göstermiştir.

İngiltere’de 1971 yılında kurulan bir başka tüketici örgütü, ABD’de Ralph Nader tarafından oluşturulan Public Citizen ağının benzeri olarak tasarlanan Kamu Yararı Araştırma Merkezi (Public Interest Research Centre)’dir. Çalışmalarının çoğu, şirketlerin ve kamu kurumlarının insanlar, topluluklar ve çevre üzerindeki (genellikle olumsuz) etkilerini ortaya çıkaran araştırmalar yapılarak, bunların düzeltilmesi üzerinedir. İlaç endüstrisine, özellikle de bağımlılığı teşvik eden antidepresan ilaçları teşvik etmelerine yönelik güçlü bir eleştiri geliştirmiştir. İlerleyen faaliyet dönemlerinde sadece belirli şirketlere odaklanmaktan ziyade, farklı endüstrilerdeki konulara da temas eden kuruluş kapsamlı kampanyalar yürütmüştür. Günümüzde fosil

yakıtların tüketimi, endüstriyel ve tarımsal faaliyetlerinin sonucu etkisi ile yaşanmakta olan küresel iklim değişikliği nedeniyle, örgüt sivil toplum stratejisini siyasi otorite ve toplumu bu sorunun önlenmesi ve etkisinin azaltılabilmesi yönünde bilincin oluşması için Climate Safety, Zero Carbon Britain, Carbon Omissions, Energy Bonds ve The Offshore Valuation gibi projelerle etkili olmaya çalışmaktadır (“PIRC History”, t.y., par. 10).

Gelişen tüketici hareketi bakımından İngiltere’de yaşanan kadın gruplarının süreçteki rolleri önem arz etmektedir. 1950’lerin ortalarından itibaren artan bir şekilde kadın dergilerinde tüketici sorunlarına ayrıca yer verilmekte olup, özellikle ev hanımlarının tarafı olduğu tüketici işlem ve uygulamalarına yönelik bilinçlendirilmesi hedeflenmiştir. (Ritchie, 2010: 82) Bu amaçlarla 1965 yılında kurulan Ev Kadınları Vakfı, üyelerinin şikayetlerinin otoritelere aktarılması konusunda faaliyetler yürütmüştür (Aydın, 1977: 27).

3.2. Türkiye’de Kurulan Tüketici Örgütleri ve Bu Örgütlerin Tüketicinin Korunmasındaki Roller

Türkiye’de tüketicilerin korunmasına yönelik ilk örgütlenmeler, cumhuriyet öncesinde ahilik ve lonca teşkilatları şeklinde meslek gruplarının oluşturduğu yapılanmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kuruluşlar günümüzdeki meslek odalarına benzeyen bir işleve sahip olup, özgün amaçları doğrudan tüketicinin korunması niteliği taşımasa da oluşturdukları mesleki dürüstlük kuralları ile piyasada haksız rekabetin önlenmesi ve ürün kalitesinin korunması bakımından önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Cumhuriyet döneminde ise, öncelikle kamu düzenini sağlayan dolaylı olarak tüketiciyi koruyan kanunların çıkarılması ile başlayan gelişmeler, ilerleyen dönemlerde özel olarak tüketicinin korunmasını amaçlayan yasaların yürürlüğe konulması ile birlikte birçok tüketiciyi koruma amaçlı devlet ve kamu örgütünün kurulması ile devam etmiştir (Aslan, 2004: 52). Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım süreçlerine ilişkin müzakere başlıkları kapsamında açılan Tüketicinin ve Sağlığının Korunması fasılları ile birlikte de Avrupa Birliği mevzuatına tam uyum sağlanması amacıyla kapsamlı yasal düzenlemelerin yürürlüğe konulması gerekmiştir.

Yasal düzenlemelere baktığımızda, öncelikle 1982 tarihli Türk Anayasası’nın “Tüketicilerin Korunması” başlıklı 172’nci maddesinde, devletin tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alacağı, aynı zamanda tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik edeceği açıkça düzenlenmiş olup, bu düzenleme tüketicilerin temsil ve örgütlenme hakkının anayasal boyutu ile korunmasının sağlanması bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Tüketicilere doğrudan koruma sağlayan ilk özel düzenleme ise, 1995 tarihli 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile olmuştur. Bu kanun yaşadığı birçok değişikliğe rağmen yetersiz kalınca yürürlükten kaldırılarak, yerine AB mevzuatına uyumlu bir şekilde 2013 tarihli 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Tüketiciyi aydınlatıcı ve bilinçlendirici önlemlerin alınması ile tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirme ve bu konulardaki politikaların oluşturulmasında gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmeye ilişkin hususların düzenlenmesi bu kanunun amaçları arasında açıkça belirtilmiştir.

Türk yasal düzenlemelerine göre tüketici örgütü, 6502 sayılı Kanun’un “Tanımlar” başlıklı 3’üncü maddesinin m bendinde de belirtildiği üzere, tüketicinin korunması amacıyla kurulan dernek, vakıf veya bunların üst kuruluşlarını ifade eder şekilde tanımlanmıştır. Bu kapsamda tüketici örgütlerini, özel hukuk hükümlerine göre kurulan, tüketicilerin bir araya gelerek çıkarlarını korumak amacıyla oluşturdukları yapılanmalar olarak anlamak gerekmekte olup, kanunda tanıyan dava ve temsil haklarını bu örgütlenmelere yönelik sınırlandırmak gerekecektir.

Her ne kadar kamusal açıdan denetim görevi yapacak kuruluşların tüketici örgütü kavramı kapsamına dahil edilmemesi gerektiği doktrinde de ifade edilse de (Zevkliler ve Özel, 2016: 104), devlet tarafından oluşturulan veya finanse edilen kamusal nitelikte örgütleri de tüketiciyi koruma amaçlı oluşturulan örgütler arasında saymak uygun olacaktır (Akipek, 1988: 64). Bu noktada tüketicinin korunması hakkındaki kanunlar ile kurulan Reklam Kurulu, Tüketici Konseyi, tüketici hakem heyeti ve tüketici mahkemeleri kamusal örgütleri oluşturmaktadır.

Türkiye’de tüketicinin korunması politikalarından sorumlu bakanlık günümüzdeki ismi ile Ticaret Bakanlığı olup, başta Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü kuruluşu olmak üzere farklı birimlerle faaliyetini sürdürmektedir. Bakanlık bünyesinde oluşturulan “Alo 175 Tüketici Danışma Hattı” ile tüketiciler karşılaştıkları sorunlara ilişkin bilgi alabilmekte, ayrıca bu sorunların çözümü amacıyla gerekli yollar kendilerine sunulmaktadır. Yine 6502 sayılı Kanun’un 60’ncü maddesinde düzenleme bulan 7 dalda verilen tüketici ödülleri, tüketicilerin korunması ve bilinçlendirilmesi ile yasal haklarını kullanmaları

konusunda özendirilmesi amaçlarına yönelik verilen ödüller olup genel müdürlük tarafından yürütülen önemli bir halkla ilişkiler etkinliğidir (Çabri, 2016: 945).

6502 sayılı Kanun’da tüketicilerin kendilerinin bizzat oluşturdukları kar amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşu olan tüketici örgütleri ile birlikte Bakanlık ve kamu kuruluşlarına, m.73 ile haksız ticari uygulamalar ve ticari reklamlara ilişkin hükümler dışında, genel olarak tüketicileri ilgilendiren ve bu Kanuna aykırı bir durumun doğma tehlikesi bulunduğu hallerde bunun önlenmesine veya durdurulmasına ilişkin ihtiyati tedbir kararı alınması veya hukuka aykırı durumun tespiti, önlenmesi veya durdurulması amacıyla tüketici mahkemelerinde dava açma hakkı tanınmış, m.74 ile de satışa sunulan bir seri malın ayıplı olduğunun tespiti, üretiminin veya satışının durdurulması, ayıbın ortadan kaldırılması ve satış amacıyla elinde bulunduranlardan toplatılmasına yönelik dava ve talep hakkının bulunduğu ifade edilmiştir. Bu düzenlemeler, topluluk davasının hukukumuzdaki yansımalarına emsal olabilecek düzenlemeler olarak ifade edilebilecektir (Kekeç, 2015: 1279).

Yine 6502 sayılı Kanun’un 66’ncı maddesinde tüketici uyuşmazlıklarının çözümü bakımından görevli olan tüketici hakem heyetlerinde, tüketici örgütlerinden bir üyenin de yer alacağı açıkça ifade edilmiş, bununla birlikte Tüketici Konseyi ve Reklam Kurulu gibi kanun kapsamında kurulan kuruluşlarda tüketici örgüt temsilcilerinin bulunacağı 6502 sayılı Kanun’un 63’üncü maddesi ile Tüketici Konseyi Yönetmeliği’nin 5’inci maddesi ile belirtilmiştir. Bu yasal düzenlemeler tüketici örgütlerinin tüketicilerin sorunlarına yönelik doğrudan koruma sağlayabilmesi ve onları temsil ederek etkili tüketici politikalarının oluşturulabilmesi bakımından önemli yasal düzenlemelerdir.

Türkiye’de tüketiciler tarafından kurularak tüketicinin korunması için faaliyet gösteren birçok tüketici örgütü bulunmaktadır. Bu çerçevede ilk kurulan tüketici örgütlerinden olan Tüketiciyi Koruma Derneği, 1990 yılında İstanbul’da kurulmuş olup, Türkiye genelinde 45 şube ve 18.000’in üzerinde üye sayısına ulaşarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Tüketiciyi Koruma Derneği, 15 Mart 1991 tarihinde Kadıköy Belediyesi ile Mavi Nokta adında bir tüketici şikayet bürosu açmış, henüz özel bir tüketici kanunu bulunmazken tüketici uyuşmazlıklarına yönelik tüketicileri haklarını savunmak için önemli adımlar atmıştır. 13 Mart 1998 tarihinde Bakanlar Kurulu’nun 1998/10804 sayılı kararı ile 5253 sayılı Dernekler Kanunu’nun 27’nci madde hükmü çerçevesinde düzenlenen kamu yararına çalışan dernek statüsünü kazanmıştır. Dernek, 1997 yılında “Telefonda Sabit Ücrete Son”, 1998 yılında “Kampanyalı Dolandırıcılığa Dur!”, 2001 yılında “Köprü Zamlarına Dur!”, 2003 yılında “Doğalgazda indirim aldatmacasına Son!” ve “Özel Tüketim Vergileri’ne (ÖTV) dur!” kampanyalarını yürüterek birçok konuyu mahkemeye taşımış ve başarılı sonuçlar almıştır (Kaplan, 2007: 30). Yine Yoksulluk ve Tüketici Hakları, Değişim İçin Mücadele, Ekmeğine Sahip Çık isimli kampanyalar çerçevesinde tüketicilerin bilinçlenmesini sağlamıştır (“TükoDer Genel Merkezinin Tarihçesi”, t.y., par.10).

Türkiye’de bu dönemde kurulan bir başka tüketici örgütü ise, merkezi Ankara’da bulunan Tüketici Hakları Derneği’dir. 1991 yılında emekli, memur, işçi, mühendis, öğretmen, avukat, ev kadını gibi toplumun çeşitli kesimleri tarafından oluşturulmuş gönüllü, bağımsız, demokratik bir sivil toplum kuruluşu olan dernek, çalışmalarını halen sürdürmektedir. Bu dernek, Bakanlar Kurulu’nun 03.05.2004 tarihli ve 04/7251 sayılı kararı ile kamu yararına çalışan dernek statüsünü kazanmıştır. Günümüzde 5000 civarında üyesi bulunan örgüt, 34 şube ile hizmet vermektedir (“Tüketici Hakları Derneği-Hakkımızda-Tarihçe”, t.y., par. 1). Tüketici Hakları Derneği aynı zamanda 2000 yılından beri Uluslararası Tüketici Birlikleri Örgütü’nün üyesidir.

Bu tüketici örgütlenmelerinin yanı sıra, Tüm Tüketicileri Koruma Derneği, Kocaeli Tüketicileri Koruma Derneği, Adana Tüketici Derneği, Tüketiciler Derneği, Çevre ve Tüketiciyi Koruma Derneği, Bursa Tüketicileri Koruma Derneği, Eskişehir Tüketici Derneği gibi oluşumlar da doksanlı yıllarda kurularak faaliyet gösteren tüketici örgütleri olup, tüketici haklarının korunması için çalışmalar yürütmüştür (Akman, 1996: 9; Aydoğdu, 2015: 22). Önemli çalışmalara imza atan 1988 yılında İzmir’de kurulan Tüketici Koruma Birliği Vakfı ile tüketicinin sağlıklı bir çevrede yaşamasının sağlanması ve tüketici hak ve sorumlulukları ile çevreyi koruma bilincine ulaşmak amacıyla kurulan Tüketici ve Çevre Eğitim Vakfı, vakıf olarak kurulan tüketici örgütlerindedir (Akman, 1996: 10; Aydoğdu, 2015: 23).

Üst kuruluş niteliğinde kurulan tüketici örgütlerinin başında ise, 2003 yılında beş tüketici derneğinin bir araya gelerek Ankara’da oluşturduğu Tüketici Dernekleri Federasyonu gelmektedir (Gökalp, 2004: 362). Ülke genelinde 50 bin üyesi, il ve ilçelerde toplam 102 şubesiyle örgütlü tüketici hareketinin önemli unsurlarındandır. Tüketicilerin temsilinin sağlanması ve sesini daha güçlü duyurabilmesi için ulusal düzeyde

birçok bakanlık ve tüketicuyu koruyucu kamu örgütleriyle aktif iletişim halinde olup, uluslararası çapta etkili kuruluşlarla temas halindedir (“Tüdef-Hakkımızda-Tarihçe”, t.y., par. 3). Tüketici Örgütleri Federasyonu, Tüketici Birliği Federasyonu ile Birleşik Tüketiciler Federasyonu, Çevre ve Tüketici Federasyonu gibi tüketici federasyonları da, farklı bölgesel dernekleri bir araya getirerek çatı kuruluşlar meydana getiren üst kuruluşlardır.

Tüketicilerin konfederasyon düzeyinde ilk çatı yapılanması ise, Tüketici Dernekleri Konfederasyonu ismiyle oluşturulmuştur. 2021 yılında Uluslararası Tüketici Birlikleri Örgütü’nün üyesi olan bu tüketici kuruluşu, oluşturduğu Tök-Ar araştırma merkezi ve Tök-Akademi birimleri ile tüketicileri ilgilendiren konularda bilimsel araştırmalar yaparak, tüketicilerin yaşadığı sorunları gündeme getirerek etkili tüketici politikaları geliştirmeye çalışmaktadır.

4. Sonuç

Örgütlenme hakkı, tüketicinin temsil edilme hakkı ile birbirini tamamlayan haklar olarak ifade edilmekte olup, birçok uluslararası düzenlemede yer bulmuş evrensel tüketici haklarından birisidir. Bu hak çerçevesinde tüketicinin korunması için devletler farklı örgütlenme modelleri ile etkin bir tüketici hareketi meydana getirmeye çalışmışlar, tüketicilerin bizzat oluşturduğu ulusal ve uluslararası çapta sivil örgütler tüketici hareketinin önemli bir unsuru olmuştur.

İngiltere’de yaşanan gelişmelere baktığımızda, bağımsız olarak faaliyet gösteren sivil tüketici örgütlerinin toplumun her kesimine ulaştığını görmekteyiz. Tüketicuyu ilgilendiren her konuyu ihtiyaca cevap verir şekilde tespit ederek kendilerini bilinçlendirme çabası, aynı zamanda bu örgütlerin ulusal ve uluslararası çapta tüketici hareketinin her unsuruyla iş birliği içerisinde olarak faaliyet göstermeleri, İngiltere’de tüketicilerin uzun yıllardır güçlü tüketici haklarına sahip olduğu gelişmiş bir sistemin oluşmasında çok etkili bir faktör olmuştur. İngiltere’de oluşturulan tüketici örgütlerinin, piyasaya sunulan mal ve hizmetlerin standartlarının korunması ve geliştirilmesi için doğrudan araştırma ve faaliyetlerde bulunması, yapılan araştırma ve testlerden çıkan sonuçlar ile mal ve hizmetleri ilgilendiren her konuda dergi, bülten ve diğer yayımlar ile halkın bilgilendirmesini sağlaması, yürüttükleri faaliyetlerde devlet ve kamusal örgütlerle iş birliği içerisinde olması halkın aktif katılımının bulunduğu büyük sivil toplum kuruluşlarını meydana getirmiştir. Bu çerçevede hükümetlerin oluşturdukları tüketici politikalarının düzgün işleyişinin sağlanması ile yeni politika ve yasaların ortaya konulması noktasında baskı oluşturabilmesi bakımından sivil tüketici örgütleri çok etkili olmuştur.

Türkiye’de yaşanan gelişmelere baktığımızda, AB mevzuatına uygun, evrensel tüketici haklarını gözetim uygulama ve politikaların oluşturulduğu, uluslararası ilkelere uyumlu yasal düzenlemelerin artış göstererek tüketicinin korunma alanlarının genişletildiğini söylemek gerekir. Bu noktada 6502 sayılı Kanunu’nun 84’üncü maddesinde olduğu gibi, tüketicuyu koruyucu yasal düzenlemelerin hazırlanmasında tüketici örgütlerinin görüşlerinin alınması gerekliliği açıkça vurgulanmaktadır. Ancak sivil tüketici örgütlerinin gelişmesini sağlayıcı hamleler ülkemizde halen yeterli seviyeye ulaşmamıştır. Avrupa Komisyonu’nca hazırlanan aday ülkelere yönelik farklı fasıllarda Kopenhag kriterlerine uyum konusunda kaydedilen gelişmelerin yıllık olarak değerlendirildiği ülke raporlarına baktığımızda da, ülkemizde tüketici hareketinin paydaşlarının arasında daha iyi bir koordinasyon ve iş birliği yapılması gerekliliği süregelen bir değerlendirme olarak yer almaktadır. Bu noktada devletin bu kuruluşlara çalışmalarının kapsamının genişlemesi ve daha çok vatandaşa ulaşabilmelerinin sağlanabilmesi noktasında kendilerine gelişmiş ülkelerde olduğu gibi daha çok destek ve rol verilmesi komisyon tarafından önerilmektedir.

Ülkemizde yapılan araştırmalarda tüketicilerin sahip olduğu hakları, karşılaştıkları sorun ve uyuşmazlıklarda gerekli başvuru yollarını büyük oranda bilmedikleri görülmektedir. Bu anlamda tüketicilerin bilgilendirilmesi ve eğitiminde tüketici örgütlerine önemli görevler düşmektedir. Türkiye’de etkili bir sivil toplumun oluşmasında yaşanan yasal, ekonomik ve psikolojik engellere rağmen, bu noktada gelişmekte olan ülkelerin çoğunda benimsenen toplumsal sorunların çözümünün yalnızca devletin her alanda büyümesi ile gerçekleştirilebileceği düşüncesi yerine gelişmiş ülkelerde olduğu gibi toplumun bireylerinin sahip oldukları hakları en iyi kendisinin koruyacağı bilinciyle, sesini duyurmak için bir araya gelerek örgütlenmeleri büyük önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Akipek, Ş. (1998). *Tüketici Kredisi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara.
- Akman, A. (1996). *Tüketicinin Örgütlenmesi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: Tüketiciyi Koruma Derneği Yayını.
- Aslan, İ. Y. (2004). *Tüketici Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Aydın, M. (1977). *Tüketicinin Korunması-İngiliz Modeli*. Ankara: Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası.
- Aydoğdu, M. (2015). *Tüketici Hukuku Dersleri*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Bostan, I., Burciu A., Grosu V. (2010). The Consumerism and Consumer Protection Policies in the European Community. *Theoretical and Applied Economics*, 17(4), 19-34.
- Çabri, S. (2016). *Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Dönmez, Z. (2016). 2011/83/EU Sayılı Tüketici Hakları Direktifi Ve Bu Direktifin Mesafeli Sözleşmeler Alanında Türk Hukuku’na Yansımaları. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 351-380.
- Ferrari, F. (1994). Donoghue v. Stevenson’s 60th Anniversary. *Annual Survey of International & Comparative Law*, 1(1), 81-89.
- Gökalp, Ş. (2004). Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Tüketici Örgütleri. *TBB Dergisi*, 55, 360-363.
- Göle, C. (1983). *Ticaret Hukuku Açısından Aldatıcı Reklamlara Karşı Tüketicinin Korunması*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Güveyi, N. (2017). Anglo-Sakson Hukuk Sistemi Ve Kara Avrupası Hukuk Sistemi Boyutuyla Ekonomik İdare Hukuku Üzerine Bazı Düşünceler. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1), 83-122.
- Hilton, M. (2003). *Consumerism in Twentieth-Century Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- İnaç, H. ve Ünal, F. (2006). İngiltere’de Yerel Yönetimler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 125-140.
- Kara, İ. (2015). *Tüketici Hukuku*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Katz, N. D. (1977). *Consumers Union: The Movement And The Magazine, 1936-1957*. (Yayımlanmamış doktora tezi). The Graduate School of Rutgers University, New Jersey.
- Kaya, B. (1990). Tüketicilerin Korunması (Consumerism): Modern Pazarlama Anlayışı ile Çevresel Yaklaşım İçince Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 265-285.
- Kekeç, E.K. (2015). Topluluk Davalarında Elde Edilen Hükümün Münferiden Açılacak Davalarda Kesin Hüküm Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16 (Özel Sayı), s. 1275-1297.
- Küçükkalay, M. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(Güz), 51-68.
- Lasserre, G. (1988). Kooperatifçilik. (Çev. Sezer, Z. Ve Ahıpaşaoğlu, S.). *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(4), 363-466.
- Our History. (t.y.). Erişim adresi <https://www.ridc.org.uk/about-us/our-history>
- Ozanoğlu, H. S. (2001). Tüketici Sözleşmeleri Kavramı (Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un Maddi Anlamda Uygulanma Alanı). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50(1), 55-90.
- Özbay, İ. (2015). Dünyada Grup Davası Uygulamaları Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *EÜHFD*, 19(1-2), 83-129.
- PIRC History. (t.y.). Erişim adresi <https://publicinterest.org.uk/pirc-history/>
- Riefa, C. (2015). Codification: The Future of English Consumer Law?. *Journal of European Consumer and Market Law*. 1-2(12), 1-22.
- Riefa, C. and Willett C. (2018). Enforcement and Effectiveness of Consumer Law in the UK. Micklitz, H-W. and Saumier, G. (Ed.) *Enforcement and Effectiveness of Consumer Law* (673-695). Springer International Publishing.
- Ritchie, R. (2010). *The Housewife And The Modern: The Home And Appearance In Women’s Magazines, 1954-1969*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Faculty of Humanities at The University of Manchester, Manchester.
- Schubert, F. A. (2013). *Introduction to Law and The Legal System*. 11th edition, Cengage Learning.
- Scott, C., Black, J., Cranston, R. (2000). *Cranston's Consumers and the Law*, Butterworths.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. (2014). *Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2013*. Erişim adresi <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/5d44177313b8764330655452/6e3c93a2e155de583013793703ecec39.pdf>
- Tillson, J. (2016). *Consumer and Commercial Law*. Pearson Education Limited.
- Tüdef-Hakkımızda-Tarihçe. (t.y.). Erişim adresi <https://www.tudef.org.tr/hakkimizda/tarihce>

Tüketici Hakları Derneği-Hakkımızda-Tarihçe. (t.y.). Erişim adresi <https://www.tuketicihaklari.org.tr/hakkimizda/tarihce>
TükoDer Genel Merkezinin Tarihçesi. (t.y.). Erişim adresi <https://www.izmirtukoder.org.tr/hakkimizda>
Willett, C. and Oughton, D. (2010). Consumer protection. Furmston M. and Chuah J., (Ed.) *Commercial And Consumer Law* içinde (376-473. ss.). Pearson Education Limited.
Yurtoğlu, N. (2018). Türk Standartları Enstitüsünün (TSE) Kuruluşu Bağlamında Türkiye’de Standardizasyon Politikaları (1923-1960). *History Studies International Journal Of History*, 10(7), 241-264.
Zevkliler, A. ve Özel, Ç. (2016). *Tüketicinin Korunması Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

GLAMPİNG İŞLETMELERİNDE ASGARİ STANDARTLARIN BELİRLENMESİ: KEŞFEDİCİ BİR NİTEL ÇALIŞMA

Determining Minimum Standards in Glamping Businesses: An Exploratory Qualitative Study

Burcu GÖK¹ ve Yunus ÖZHASAR²

¹Dr. Öğr. Üyesi Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Ağlasun MYO, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, Burdur, burcugok@mehmetakif.edu.tr, orcid.org/0000-0003-0795-9436

²Arş. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Eskişehir, yozhasar@ogu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-1892-321X

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

01.05.2022

Kabul/Accepted:

07.04.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1111449

Anahtar Kelimeler

Turizm, lüks turizm,
kampçılık, glamping,
Türkiye.

Keywords

Tourism, luxury tourism,
camping, glamping,
Türkiye.

ÖZ

Son yıllarda özellikle yoğun geçen iş yaşamından uzaklaşmak, salgın hastalık riskinden korunmak gibi nedenlerle insanların doğayla iç içe olan konaklama işletmelerine yönelmektedir. Bu sebeple glamping işletmeleri sıklıkla tercih edilmeye başlanmıştır. Kısaca lüks kampçılık olarak adlandırılabilir glampinglerle ilgili standartların oturmamış olması turizm sektöründe bir belirsizlik yaratmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'deki glamping işletmelerinin sahip olması gereken asgari standartların yerli turistlerin bakış açısına göre belirlenmesi amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak amaca yönelik örnekleme yöntemi kullanılmış ve daha önce Türkiye'de faaliyet gösteren glamping işletmelerinde en az bir kez konaklamış olan 12 katılımcıyla yarı yapılandırılmış çevrimiçi görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerden elde edilen veriler tema kategori ve kodlara ayrılarak betimsel bir analize tabii tutulmuştur. Çalışmada glamping işletmeleri katılımcılar tarafından oda, banyo, mutfak, ortak kullanım alanları, konum, sunulan hizmetler gibi unsurlar bakımından değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların glamping işletmelerinden öncelikli olarak kamp ve lüks deneyimini birleştirecek şekilde konaklama sırasında ihtiyaç duyulacak konforlu yatak, ücretsiz ikram, klima, banyo, havlu gibi ürün ve hizmetleri talep ettiği görülmüştür. Bunun yanı sıra katılımcıların glamping işletmelerinin ağırlıklı olarak organik besinlerden oluşan yeme-içme imkânı, kolay ulaşılabilirlik, güvenli olma, denize sıfır ya da orman konumunda yer alma gibi hizmetleri sunmaları beklentisinde oldukları anlaşılmaktadır.

ABSTRACT

In recent years, individuals have increasingly sought out accommodation establishments that offer a close connection with nature. This trend is driven by a variety of factors, including a desire to escape the stresses of modern urban life and mitigate risks associated with epidemics. As a result, the popularity of glamping facilities has grown considerably. The lack of standards regarding glamping, which can be briefly called luxury camping, creates uncertainty in the tourism sector. In this study, it is aimed to determine the minimum standards that glamping establishments in Türkiye according to the point of view of domestic tourists. For this purpose, data were collected and analyzed by conducting semi-structured online interviews with participants who had at least one previous glamping experience. In the study, glamping establishments were evaluated in terms of room, bathroom, kitchen, common areas, location etc by glampers. According to this study, it would be appropriate for the glamping establishments in Türkiye to offer the facilities like a comfortable bed, free catering, air conditioning, bathroom, towels etc. that a tourist would need during their stay in their rooms, in a way that would combine the camping and luxury experience. In addition, it can be advantageous if they offer food and beverage opportunities, the food and beverages are predominantly organic, and the businesses are easily accessible, safe and located by the sea or in a forest location.

Atf/Citation: Gök, B. ve Özhasar, Y. (2023). Glamping İşletmelerinde Asgari Standartların Belirlenmesi: Keşfedici Bir Nitel Çalışma. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 821-830.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Burcu GÖK, burcugok@mehmetakif.edu.tr

1. Giriş

Turizm dünyada yaşanan güncel olaylardan en fazla etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Kervanlarla seyahat edilip hanlarda konaklanan günlerden uçaklarla seyahat edilip beş yıldızlı otel odalarında konaklamalı günlere kadar yaşanan tüm değişim ve gelişimler çeşitli faktörlerin sonucu olarak kendine yer bulmuştur (Kıvılcım, 2021). Yaşanan teknolojik gelişmeler, ücretli izinlerin artışı, refah düzeyi ve sosyal yapıların değişiklik göstermesi gibi sebeplerle 21. yüzyılda kendinden önceki dönemlerden daha farklı bir turizm algısı doğmaktadır. Özellikle COVID-19 küresel salgınının da etkisiyle kitlesel turizmden ziyade bireysel turizm çeşitleri rağbet görmeye başlamıştır (Düzgün, 2021). Buna bağlı olarak kampçılık özellikle son yıllarda sosyal medyanın da etkisiyle ekonomik bir konaklama imkânı sunmasının yanı sıra doğayla iç içe olmayı da sağladığı için sıklıkla tercih edilmeye başlanmıştır. Kişinin kendi yeme-içme ve konaklama imkânlarına bağlı olarak gerçekleşen bu aktivite genç ya da yaşlı çiftlerden başlayarak aileler, bekârlar ve gruplar tarafından ilgi görmektedir (Andrey, Galera, Cabido ve Wu, 2014). Kampçılık aynı anda hem konaklama hem de aktivite olanağı sunan bir açık hava rekreasyonu olarak tanımlanabilir (Brochado ve Pereira, 2017). Organize bir şekilde yapılan ilk kamp 1861'de ABD'de ortaya çıkmıştır. Tatil amaçlı kamplar ise yine ilk olarak ABD'de 1874'te görülmüştür. 1876'da ilk özel kamp, 1885'te ilk tüm yaş, eğitim ve gelir seviyesinden kişilere hitap eden kamplar, 1900'de ilk genç erkekler kampı organize edilmiştir. Kampçılıkla ilgili ilk el kitabı 1908'de Thomas Hiram Holding tarafından yazılmıştır. 1910'da Amerikan Kamp Birliği (ACA) kurulmuştur. 1912'de ilk kızlar kampı organize edilmiştir. 1941'de gençlik kampları birliği kurulmuştur. 1948'de ilk kez kamp standartlarından söz edilmeye başlanmıştır. İlk olarak 1996'da akredite olmuş kamplarda konaklamak için bir ödemenin yapılması kararlaştırılmıştır. 1997'den itibaren ise kamp alanlarının çocukların gelişimi üzerine etkilerini araştıran çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Topay ve Koçan, 2009). Kampçılık yıllar içinde değişikliğe uğramış ve macera kampçılığı, glamping, tarihsel kampçılık, kış kampçılığı ve iş kampçılığı gibi çeşitli şekilleri ortaya çıkmıştır (Birdir, Unur ve Dalgıç, 2015). Bunlardan glamping adı verilen lüks kamp alanları özellikle hem doğa ile iç içe bir tatil geçirip, hem de konaklama işletmelerinde sunulan temel hizmetlerden (geceleme, yeme-içme, rekreasyon vb) yararlanmak isteyen kişiler için son yıllarda ortaya çıkmıştır (Akpur ve Zengin, 2019). Kampçılık her ne kadar bazıları için cazip bir aktivite olarak görülse de böcekler, vahşi hayvanlar, çadırda konaklama ve yeme-içme sorunları gibi nedenlerle bazı kişiler için cazip olmayabilir. İşte aynı zamanda beş yıldızlı kamp olarak da adlandırılabilir olan glamping hem kamp deneyimini hem de konforu bir arada yaşamak isteyenler için ideal bir seçenektir (Bonifacic, Milohnic ve Cerovic, 2017).

Glamping kavramının glamorous (göz alıcı, büyüleyici) ve camping (kampçılık) kelimelerinin birleşiminden oluştuğu bilinmektedir (Çelik, Bahar ve Tatar, 2017). Glamping butik kamping, lüks kamping, rahat kamping, görkemli kamp ve posh kamp gibi isimlerle de anılmaktadır. Glamping turizmini tercih eden kişiler ise glamper olarak adlandırılmaktadır (Önem, Aydın ve Aksöz, 2019). Glamping için kampçılığın özellikle konaklama imkânları bakımından değişikliğe uğradığı yeni bir turizm akımı denilebilir. Bu yeni turizm akımı ilk olarak 2007'de Birleşik Krallık'ta ortaya çıkmış, daha sonra Fransa'da gerçekleştirilmeye başlanmış ve sonrasında dünyaya yayılmıştır (Andrey vd, 2014). Glampingde katılımcıların konaklayacak bir zemin bulma, konaklama yerlerini ve malzemelerini taşıma, kendi çadırlarını kurma ve toplama gibi konularda uğraşmadan kampı deneyimlemelerine olanak sağlanmaktadır. Glampingin amacı katılımcılara kamp tecrübesini geleneksel kampçılıkta karşılaşılan zorlukları ortadan kaldırarak sunmaktır (Olca ve Turhan, 2017). Glampingin çeşitleri arasında ağaç evler, otağlar, safari çadırları, çekme karavanlar, Kızılderili çadırları, kubbe çadırlar, eko-kapsül barakalar, doğa otelleri, mağaralar, ahırlar, barakalar, eskimo evleri, ahşap kulübeler, vagonlar, villalar, bungalovlar, su üstü evleri, çadır kabinler, çadırlar, kır evleri, çan çadırlar, çatı kulübeler, karavanlar, yüksek kulübeler, adalar, kütük evler ve kuleler sayılabilir (Urdal ve Uğurlu, 2016). Özetle kampçılık doğayla iç içe olarak, kısa süreliğine bir kampingde ya da vahşi doğada karavan ve çadır gibi araçlarla gerçekleştirilen bir aktiviteyken; glamping ise kampçılıkla benzer şekilde doğayla iç içe olarak lüks çadırlarda ya da bungalovlarda konaklamayı içeren, rehberlik ve servis gibi birçok konaklama işletmesinde sunulan hizmetlerle desteklenen bir aktivitedir (Brooker ve Joppe, 2013). Başka bir ifadeyle doğası gereği izole bir tatil imkânı sunan ve kalabalıktan kaçınma arzusundan beslenen glamping açık hava rekreasyonu ile konaklama unsurlarını bir araya getiren ve her geçen gün daha fazla rağbet gören konaklama işletmesi türlerinden biridir (Craig, 2021).

Her ne kadar glamping ifadesi belli bir konseptin çağrışımını yapıyor olsa da kast edilen tek ve sabit bir konseptten söz etmek mümkün değildir. Bu noktada lüks kavramına da atıfta bulunmakta fayda vardır. Lüks kavramı Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından gösterişli, şatafatlı olarak tanımlanmaktadır (sozluk.gov.tr). Buna göre lüks kavramının sınırlarının belirlenmediği, kavramın ucu açık olduğu söylenebilir. Glamping bağlamında düşünüldüğünde de benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Doğayla baş başa, izole bir konaklama işletmesinin lüks sıfatını hak ediyor olabilmek için hangi imkânları sunmak zorunda olduğu belirsizdir. Konuya dair standartlaştırılmış bir sertifikasyon programı veya ruhsatlandırma süreci söz konusu değildir. Öyle ki yapılan incelemede kamping statüsünde değerlendirilebilecek kimi işletmelerin kendilerini glamping olarak adlandırdıkları görülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada Türkiye turizm sektörü açısından glamping işletmeleri konusundaki belirsizliğin giderilmesi, turistlerin gözünden bir işletmenin glamping olarak değerlendirilebilmesi için hangi niteliklere sahip olmasının gereklilik olarak görüldüğünün ortaya konması amaçlanmaktadır.

2. Materyal ve Metot

Türkiye’de ve dünyada sıklıkla tercih edilmeye başlanan glamping işletmelerinin taşınması gereken asgari niteliklerin hala çok net olmadığı bilinmektedir (Ergüven, Yılmaz ve Kutlu, 2015). Bu belirsizlik çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Özellikle glamping kavramının çağrıştırdığı “lüks” algısının sınırlarının nerede başlayıp bittiği konusundaki belirsizlik, bugüne kadar glamping işletmelerine yönelik ulusal veya uluslararası boyutta kabul görmüş bir sertifikasyon sisteminin olmayışı bu konudaki çalışmalara olan ihtiyacı arttırmaktadır (Göktaş, Çetin ve Kızıllırmak, 2017). Buradan hareketle bu çalışmanın amacı Türkiye’deki bir glamping işletmesinin taşınması gereken asgari nitelikleri belirlemede bir çerçeve oluşturmaktır. Çalışma bu yönüyle ilerleyen süreçte Türkiye’de gündeme gelecek olası bir sertifikasyon çalışmasına referans teşkil edebilecek niteliktedir. Çalışma Türkiye’deki glamping işletmeciliğine yol gösterici nitelikte olması bakımından önemli görülmektedir.

Çalışma nitel bir araştırma özelliği göstermektedir. Nitel araştırmalarda en fazla kullanılan veri toplama yöntemlerinden biri görüşmedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu yöntemde soruların boş kalması, başkaları tarafından yanıtlanması veya anlaşılmadığı halde yanıtlandırılması gibi ihtimallerin düşük olması çalışmanın amacıyla örtüşen avantajlardandır (Merriam, 2013). Katılımcıların görüşlerini sınırlandırmamak ve daha esnek bir veri toplama süreci gerçekleştirmek için veriler yarı yapılandırılmış görüşmelerle elde edilmiştir. Soruların oluşturulmasında Olcay ve Turhan (2017), Adamovich ve Nadda (2020), Adamovich, Nadda, Kot ve Haque (2021)’den yararlanılmıştır. Veriler 26.04-07.05.2021 tarihleri arasında çalışmaya dâhil olmayı kabul eden kişilerden Skype programı üzerinden görüntülü ve sesli görüşme yolu ile elde edilmiş ve katılımcıların sözlü onayları doğrultusunda kayıt altına alınmıştır. Görüşme öncesinde katılımcılara bilgilendirilmiş gönüllü olur formu gönderilerek izinleri alınmıştır. Görüşmeler ortalama 30 dakika sürmüştür. Elde edilen veriler betimsel analize tabii tutulmuştur. Betimsel analizde amaç elde edilen ham verileri okuyuculara düzenlenmiş ve yorumlanmış şekilde sunmaktır (Coşkun, Altunışık, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2015). Bu çalışma daha önce Türkiye’deki bir glamping işletmesinde en az bir kez konaklamış yerli turistler ile sınırlandırılmıştır. Bu kişilerin tamamına ulaşmak zaman, maliyet, veri tabanlarına ulaşamamaktan doğan bilgi eksikliği gibi sebeplerle zor olduğundan çalışmaya amaca yönelik örnekleme yöntemine uygun olarak, daha önce en az bir kez Türkiye’deki bir glamping işletmesinde konaklamış kişiler dâhil edilmiştir. Katılımcılara facebook ve instagram isimli sosyal medya platformları vasıtasıyla ulaşılmıştır. Söz konusu platformlarda hesabı bulunan glamping işletmelerini takip eden kişilere mesaj göndererek, araştırma hakkında bilgi verilmiş ve görüşme talep edilmiştir. Katılımcılar bu kişilerden daha önce en az bir kez Türkiye’deki bir glamping işletmesinde konakladıklarından emin olunanlardan araştırmaya katılmayı kabul edenler arasından rastgele seçilmiştir. Lincoln ve Guba (1985) nitel çalışmalarda örneklem büyüklüğünün matematiksel olarak formülize edilemeyeceğini bunun yerine araştırmanın doyuma ulaşmasının örneklem büyüklüğü belirlemede bir sınır olarak kabul edilebileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla alınan cevapların kendini tekrar etmeye başladığının hissedildiği 12’inci katılımcı itibarıyla görüşme süreci tamamlanmıştır.

Nitel araştırmalar ile nicel araştırmalar arasındaki önemli farklardan biri geçerlik ve güvenilirlik ölçümleri noktasında kendini göstermektedir. Bu ölçümler nicel çalışmalarda istatistiki bazı algoritmalar ile gerçekleştirilirken nitel çalışmalarda alternatif yaklaşımlar mevcuttur. Bu bağlamda nitel çalışmalarda geçerlik kavramı yerine inandırıcılık ve aktarılabirlik, güvenilirlik kavramı yerine tutarlık ve teyit edilebilirlik

kavramları kullanılmaktadır. Bu çalışmada geçerliği (inandırıcılık ve aktarılabirlik) sağlamak için görüşmelerden elde edilen veriler sürekli olarak karşılaştırma ve yorumlamaya tabii tutulmuş, derinlik odaklı bir veri toplama süreci gerçekleştirilmiş, araştırmaya demografik özellikleri bakımından farklı özellikler gösteren katılımcılar dâhil edilmiş, her görüşmenin kendi içinde anlamlı bir bütün oluşturup oluşturmadığına dair tekrar incelemeye tabii tutulmuş, görüşme esnasında tutulan notlar katılımcıya özet geçilmiş, cevaplarının tam olarak anlaşılıp anlaşılmadığı kendisinin onayına sunulmuş ve elde edilen ham veriler raporlamanın çeşitli noktalarında direkt olarak aktarılmıştır. Güvenirliliği (tutarlık ve teyit edilebilirlik) sağlamak için araştırmanın konusuna dair genel bilgi sahibi olan uzmanlardan araştırma sürecine dair görüş alınmış ve görüşmenin çeşitli noktalarında aynı sorular farklı formlarla sorulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Görüşmelerden elde edilen yanıtlar ve alanyazın okumalarından hareketle yedi tema oluşturulmuştur. Glamping tercih sebepleri, odalarından beklenen standartlar, banyolarından beklenen standartlar, mutfaklarından beklenen standartlar, ortak kullanım alanlarından beklenen standartlar, hizmete dair beklentiler, konum beklentileri söz konusu yedi temayı oluşturmaktadır. Bu temaların altında toplamda 35 kod oluşturulmuş ve betimsel analiz bu kodlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde araştırma bulgularına yer verilmiştir.

3. Bulgular

Bu çalışmada daha önce en az bir kez Türkiye'deki bir glamping işletmesinde konaklamış 12 yerli turistten veriler elde edilmiştir. Katılımcılar çalışmada isimlerinin yer almasını istemedikleri için K1, K2 gibi ifadelerle kodlanmıştır. Katılımcılara ilişkin demografik bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Kategori	f
Yaş	25-35 yaş	4
	36-46 yaş	6
	47 yaş ve üzeri	2
Cinsiyet	Kadın	8
	Erkek	4
Eğitim Durumu	Orta Öğretim (lise)	4
	Önlisans	1
	Lisans	6
	Lisansüstü	1
Glamping Deneyimi	Bir kere	2
	İki kere ve üzeri	10
Tatile Çıkma Sıklığı	Yılda bir kere	1
	Yılda bir kereden fazla	11

Tablo 1'e göre katılımcıların yaş ortalaması 38'dir. Katılımcılar ağırlıklı olarak yüksek eğitilmiş, kadın, daha önce iki kereden fazla glamping deneyimi olan ve yılda en az iki kere tatile çıkan kişilerden oluşmaktadır. Buna göre glamping işletmelerini tercih edenlerin genellikle kadınlar, yüksek eğitilmiş kişiler ve sık seyahat edenlerden oluştuğu söylenebilir. Katılımcıların bir glamping işletmesinde konaklamayı tercih etme nedenlerine ilişkin bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2'de görüldüğü üzere katılımcıların konaklamak amacıyla bir glamping işletmesini tercih etmelerinde en önemli etmen ağırlıklı olarak sakinlik arayışıdır (f:12). Burada katılımcıların farklı olarak vurguladıkları sakinlik ihtiyacını konforlu bir şekilde karşılamak istedikleridir. Örneğin; katılımcı 4 (41 yaş, kadın) "Günlük yaşamda çok fazla konu ile uğraşmak zorunda kalıyoruz. Stresli bir yaşamım var. Özellikle de İstanbul'da yaşamak çok yorucu olabiliyor. Bu nedenle her şeyden uzakta kafa dinleyebileceğim bir yerde konaklamayı tercih ediyorum. Ancak bunu da çadırda, deyim yerindeyse çile çekerek yapmak istemiyorum." şeklinde ifade etmiştir. Katılımcılar ayrıca konakladıkları glamping işletmelerinin ağırlıklı olarak aile işletmesi şeklinde işletildiğini, samimiyetin önemli olduğunu; ancak bunun laubalilik düzeyine ulaşmaması gerektiğini de vurgulamışlardır (f:7). Örneğin; katılımcı 7 (51 yaş, kadın) "Bu tür işletmeler genelde aileler tarafından işletiliyor. Samimi davranıyorlar gelenlere. Tabii laubali olsalar rahatsız olurum." demiştir. Katılımcıların glamping işletmelerini tercih nedenlerinden bir diğer dikkat çekici olanı ise ulaşım kolaylığıdır (f:9). Katılımcılar çoğunlukla kendi araçlarıyla seyahat etseler bile ulaşımın kolay olduğu işletmeleri tercih ettiklerini

ifade etmişlerdir. Örneğin; katılımcı 9 (34 yaş, kadın) “Benim kendi aracım var; ancak yine de kolay ulaşım sağlayabileceğim yerleri tercih ediyorum. Açıkçası aracım da olsa ulaşım konusunda sıkıntı çekemem.” şeklinde bir görüş bildirmiştir. Glamping işletmelerinin odalarının sahip olması gereken özelliklere ilişkin bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 2. Glamping İşletmelerinin Tercih Edilme Nedenleri

Ana Tema	Kategori	Betimsel İfade/Kod	f
Glamping Tercih Sebepleri	Sakinlik	Glamping işletmesinde konaklarken kendimi huzurlu hissediyorum (K1, K7, K8, K9) Tatil deyince aklıma sessiz, sakin yerler geliyor (K3, K5, K6, K10) İzole bir ortamda kafamı dinlemeyi tercih ediyorum (K2, K4, K11, K12)	2
	Konfor	Konfora düşünüm (K1, K4, K10) Konforsuz bir çadırda kalamam (K5, K7, K12)	6
	Doğal Çekicilik	Doğada olmayı çok seviyorum (K2, K6, K10) Bu işletmeler doğayla iç içe oluyor (K12)	4
	Samimiyet	Genelde aile işletmesi şeklinde olduğu için daha samimi bir ortam var (K1, K2, K3, K5, K7, K8, K9)	7
	Ulaşım	İşletmelerin kolay ulaşılabilir olması lazım (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9)	9
	Kolaylığı	Toplu taşımayla rahatça gidebilmeliyim (K4, K6, K7)	

Tablo 3. Glamping İşletmelerinin Odalarının Sahip Olması Gereken Özellikler

Ana Tema	Kategori	Betimsel İfade/Kod	f
Glamping Odalarından Beklenen Standartlar	Konforlu Yatak	Yatak rahat olmalı (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12) Geniş bir yatak olsa iyi olurdu (K4, K9)	12
	Hijyen	Oda temiz olmalı (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12) Nevresimler temiz olmalı (K1, K3, K7, K10) Ben titiz bir insanım (K1, K2)	12
	Kişisel Banyo	Kendime ait bir banyo olmasını tercih ederim (K5, K6, K7) Ortak banyo sevmiyorum (K1, K3, K4)	6
	Ücretsiz İkram	Kettle olması iyi olur (K7) Ücretsiz su, çay, kahve olabilir (K7, K8, K9) İnsan bazen odada kahve içmek istiyor (K5, K7)	4
	Klima	Akdeniz sıcak oluyor yazın (K2, K3, K5, K7, K8, K9) Odayı istediğim zaman ısıtıp, soğutabiliyorum (K1, K4, K6) Ben kışları da gidiyorum, mesela ısınmak için klima iyi oluyor (K5, K7)	9
	Sigara İçilmeme	Sigara kullansam da odada sigara kokusu sevmiyorum (K7) Sigara kullanmıyorum ve sigara kokusu beni rahatsız ediyor (K1, K3, K5, K4, K6, K10)	7
	Haşerelere Karşı Önlem	Pencerelerde sineklik olmalı (K1, K5, K10, K12) Düzenli ilaçlama yapılması iyi olur (K7, K8, K9)	7
	Minibar	Odada bir minibar olsa iyi olur (K1, K2, K6)	3
	Güvenli Kapı Kilidi	Odadayken kendimi güvende hissetmeliyim (K1, K2, K5, K7) Bazı işletmelerin oda kapısı açılıveriyor (K6, K7)	5

Tablo 3’e göre katılımcılara bir glamping işletmesinin odasının hangi özelliklere sahip olmasını tercih ettikleri sorulduğunda ağırlıklı olarak konforlu bir yatak bulunması istendiği anlaşılmaktadır (f:12). Örneğin; katılımcı 10 (28 yaş, kadın) “Yatak rahat olmalı. Yoksa çadırda da kalırım. Ne fark eder ki?” demiştir. Konforlu yatağa ek olarak özenli temizlik, kişisel banyo, elbise dolabı, minibar, klima, pencerelerde sineklik, sağlam bir kapı kilidi, sigara içilmeme, kettle ve ücretsiz çay-kahve-su gibi ikramların sunulmasını istediklerini söylemişlerdir. Örneğin; katılımcı 5 (37 yaş, erkek) “Glamping işletmesinde konaklarken beş yıldızlı bir otelin odasında sunulan ücretsiz ikramlar, kişisel banyo, klima gibi hizmetlerin sunulmasını beklerim. Bir de tabii temizliğe

vurgu yapmak istiyorum. Oda çok temiz olmalı.” şeklinde ifade etmiştir. Glamping işletmelerinin banyolarının sahip olması gereken özelliklere ilişkin bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Glamping İşletmelerinin Banyolarının Sahip Olması Gereken Özellikler

Ana Tema	Kategori	Betimsel İfade/Kod	f
Glamping Banyolarından Beklenen Standartlar	Hijyen	Banyo temiz olmalı (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12)	12
	Havlul	Tabi ki havlu olmalı (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12)	12
	Saç Kurutma Makinesi	Saç kurutma makinesi olabilir (K1, K9, K10, K12)	4
	24 Saat Sıcak Su	Daimi olarak sıcak su olmalı (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12)	12
	Ayna	Ayna olması iyi olur (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12)	12
	Duş	Duşakabin olabilir (K2, K5, K8)	3
	Kişisel Tuvalet	Ortak tuvalet olmasın (K2, K4, K5, K7) Kendime ait lavabo tercih ederim (K1, K8, K9)	7
	Sabun	Sabun mutlaka olmalı (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12)	12
	Tuvalet Kâğıdı	Tuvalet kâğıdı bir zorunluluk artık (K7, K12) Yanımda tuvalet kâğıdı taşımak istemem (K1, K2, K4, K6, K8) Tuvalet kâğıdı olsun tabi ki (K3, K5, K9)	10

Tablo 4’teki verilere göre atılımcılara bir glamping işletmesinin banyosunda hangi hizmetlerin sunulmasını istedikleri sorulduğunda öncelikle temizliğe özen gösterilmesi gerektiğini (f:12), havlu, sabun, tuvalet kâğıdı, saç kurutma makinesi, ayna, duş, 24 saat sıcak su ve kişisel tuvalet bulunmasını istediklerini belirtmişlerdir. Örneğin; katılımcı 8 (41 yaş, erkek) “Banyoda asgari olması gerekenler malum. Mesela havlu, sabun, kesintisiz sıcak su, ayna, duş ilk aklıma gelenler. Tabi temizliği de unutmamak gerek.” şeklinde belirtmiştir. Katılımcılar ayrıca şampuan ve duş jeli gibi ürünleri özel olarak tercih ettikleri markalar olması sebebiyle yanlarında getirdiklerini, bu nedenle banyoda bu gibi ürünlerin bulunmasının önemli bir husus olmadığını ifade etmişlerdir. Örneğin; katılımcı 6 (49 yaş, kadın) “Açıkçası odalardaki şampuan, duş jeli gibi ürünleri kullanmıyorum. Kendi tercih ettiğim markalar var.” demiştir. Glamping işletmelerinin mutfaklarının sahip olması gereken özelliklere ilişkin bulgular Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Glamping İşletmelerinin Mutfaklarının Sahip Olması Gereken Özellikler

Ana Tema	Kategori	Betimsel İfade/Kod	f
Glamping Mutfaklarından Beklenen Standartlar	Ocak	Bir şeyler pişirmek gerekebilir (K8) Ocak olmalı (K8, K11, K12)	3
	Temel mutfak eşyaları (tencere, tava, çatal, kaşık vb)	Çatal, bıçak, tava gibi aletlerin olması gerekir (K8, K12)	2
	Mikrodalga fırın	Anında bir şeyler ısıtmak gerekebilir (K5, K7, K8, K9)	4

Tablo 5’e göre katılımcılara bir glamping işletmesinde istedikleri zaman kullanabilecekleri bir mutfak olmasını tercih edip etmedikleri sorulduğunda bir mutfak olmasının bebek maması hazırlama gibi bazı ihtiyaçların karşılanması için iyi olacağını ve bu mutfakta ocak, mikrodalga fırın, kaşık, çatal, bıçak, bardak gibi temel mutfak gereçlerinin bulunabileceğini belirtmişlerdir. Katılımcılar her ne kadar işletmede mutfak bulursa da yemeklerini kendilerinin pişirmek istemediklerini, işletmelerde yeme-içme hizmetinin olmasını ve organik beslenmeye önem verilmesini istediklerini de ifade etmektedirler. Örneğin; katılımcı 1 (34 yaş, kadın) “Zaten tatile gidiyorum. Ayrıca yemek falan yapacak olsam kamp da yaparım, çadırda da kalırım. Yemek olsun bence.” demiştir. Glamping işletmelerinin ortak kullanım alanlarının sahip olması gereken özelliklere ilişkin bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Glamping İşletmelerinin Ortak Kullanım Alanlarının Sahip Olması Gereken Özellikler

Ana Tema	Kategori	Betimsel İfade/ Kod	f
Ortak Kullanım Alanlarından Beklenen Standartlar	Teras	Terasta kahvaltı güzel olur (K7) Terasa çıkıp, hava almak isterim (K3, K5, K6)	4
	Havuz	Hep denizde yüzmek istemiyorum (K1, K2, K6) Bazen işletme deniz kıyısında olmadığına havuz olması iyi oluyor (K5, K7, K9, K11, K12)	8
	Sigara içme alanları	Sigara içebileceğim alanlar olmasını tercih ederim (K5, K7) Sigara kullanmıyorum ve sigara içilen alanların ayrı olması iyi olur (K2, K4, K6, K10)	6
	Otopark	Otopark ihtiyacı oluyor (K3, K5, K7) Arabayı park edebilmek önemli (K3, K5)	3
	Etkinlikler	Doğa yürüyüşü olabilir (K8, K9) Ateş başı sohbetler yapılabilir (K11, K12) Bisiklet kiralanabilir (K8, K11)	4

Tablo 6'daki verilere göre katılımcılara bir glamping işletmesinin ortak kullanım alanlarının sahip olması gereken özelliklere ilişkin görüşleri sorulduğunda sigara içme alanı, teras, yüzmeye havuzu ve otopark bulunmasını tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar ayrıca glamping işletmelerinde doğa yürüyüşü, bisiklet, yüzmeye, ateş başı sohbetler gibi etkinliklerin de yapılabileceğini belirtmişlerdir. Örneğin; katılımcı 11 (30 yaş, erkek) "Tıpkı kamplardaki gibi ateş başı sohbetler, yarışmalar, eğlenceler düzenlenebilir." demiştir. Glamping işletmelerinin sunması beklenen hizmetlere ilişkin bulgular Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Glamping İşletmelerinin Sunması Beklenen Hizmetler

Ana Tema	Kategori	Betimsel İfade/Kod	f
Hizmete Dair Beklentiler	Hızlı check-in/check out	Giriş/çıkış işlemlerinde beklemek sıkıcı oluyor (K1, K2, K4) Giriş/çıkış işlemlerinin hızlı olması güzel olur (K6, K7, K8)	6
	Sağlık hizmetleri	İşletmede sağlık personeli olması iyi olur (K1, K2, K4) İşletmede sağlık personeli olmasa bile ihtiyaç duyulduğunda en yakın sağlık kuruluşuna götürmeleri gerekir (K2, K3, K8, K9)	6
	Ücretsiz kablosuz internet	İnternet bağlantısı önemli (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K12) Her işimizi internet yolu ile yapıyoruz (K5, K7)	11

Tablo 7'de görüldüğü üzere katılımcılar konakladıkları glamping işletmelerinde giriş ve çıkış işlemlerinin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini ve bunun önemli bir etmen olduğunu söylemişlerdir. Katılımcılar her ne kadar sakinlik arayışı nedeniyle bir glamping işletmesini tercih etmiş olsalar da işletmelerde ücretsiz ve kesintisiz kablosuz internet bağlantısının mutlaka olması konusunda hemfikirlerdir. Örneğin; katılımcı 12 (36 yaş, kadın) "Kesinlikle internet ilk sırada geliyor. Mesela kamplarda en büyük sıkıntı bu. İnternetsiz olmaz." şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Glamping işletmelerinin konumuna ilişkin bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Glamping İşletmelerinin Konumu

Ana Tema	Kategori	Betimsel İfade/Kod	f
Konum Beklentileri	Orman/Dağ konumu	İşletmenin orman içinde olması güzel olur (K2, K5, K7)	3
	Denize sıfır	Ben plaja yakın işletmeleri tercih ediyorum (K1, K3, K4, K6, K9, K10, K11, K12)	8

Tablo 8'e göre katılımcılara glamping işletmelerinin nasıl bir konumda olmasını tercih ettikleri sorulduğunda sakin, doğayla iç içe, mümkünse plaja yakın bir konumda olmasını tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Özellikle denize sıfır konumda olması glamping işletmelerinin tercih edilmesinde önemli bir etmen olarak

karşılaşmaktadır. Örneğin; katılımcı 3 (37 yaş, erkek) “Açıkcası normalde de Antalya’da yaşadığım için olsa gerek deniz kıyısı olmayan işletmeyi tercih etmem. Yazları özellikle denizde yüzmeyi severim.” şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca katılımcılar televizyon izlemediklerini, odada televizyon bulunmasının onlar için önemli bir husus olmadığını ve güvenliğin çok önemli olduğunu, özellikle kadın katılımcılar tek başlarına da rahatlıkla seyahatlerinde glamping işletmelerini tercih etmek istediklerini ifade etmişlerdir.

4. Sonuç ve Öneriler

Doğa temelli özel ilgi turizm türlerinden biri olan glamping (Lyu, Kim ve Bael, 2020) modern insanın doğayla baş başa kalma arzusundaki artış ve COVID-19 pandemisinin hayatımıza kazandırdığı sosyal mesafe gibi gerçeklikler sonrası ciddi talep görmeye başlamıştır. Ancak artan bu talebe rağmen misafirlerine kampa göre daha lüks standartlar sağlaması beklenen glampingin ne olduğu hala tam olarak bilinmemektedir. 2022 yılı itibarıyla çevrimiçi arama motorlarında glamping anahtar kelimesi kullanılarak yapılacak araştırmalarla, son derece niteliksiz kumaşlardan yapılmış çadırlardan oluşan, lüks olarak tabir edilebilecek neredeyse hiçbir niteliğe sahip olmayan tesislerin de kendini glamping olarak adlandırdığı görülecektir. Bu noktada, bu yargının sübjektif bir yargı olduğu konusunda bir eleştiri gelebilir ve buna katılmak mümkündür. Çalışma bu belirsizlikten hareketle gerçekleştirilmiştir. Bir glampingi kamptan ayıran şeyin göz alıcılık (glamour), lüks ve konfor (Budiasa, Suparta ve Nurjaya, 2019) olduğu bilinse de bir konaklama tesisini göz alıcı veya lüks hale getiren evrensel bir sabitin olmadığı görülmektedir. Bu kavramların kişisel beğenilerin alanına girdiği göz önünde bulundurulduğunda keskin cümleler kurmanın zor olduğu ortadadır. Zira teknoloji tabanlı rekabetçi dünyada lüks kavramı için bir üst sınır çizmek gerçekçi görünmemektedir. Fakat bir alt sınırın çizilebilmesi mümkün olabilir. Bu sınır kamu tarafından çizilebileceği gibi sivil toplum kuruluşları tarafından geliştirilecek sertifikasyon sistemleri ile de çizilebilir. Bu standartların oluşturulması bağlamında hayatında en az bir kez glamping deneyimi gerçekleştirmiş olan glamperlardan alınan yanıtlara göre bir tesisin glamping olarak adlandırılabilmesi için aşağıdaki özellikleri taşıması gerektiği söylenebilir:

- Deniz veya orman tabanlı olmasından bağımsız olmak üzere glamping işletmelerinin odaları konforlu, böcek/sinek gibi haşerelerden uzak, banyoyu içeren ve bağımsız nitelikte olması önemli görülmektedir.
- Tüm glamping işletmelerinde asgari, ortak kullanıma uygun bir mutfak bulunmalıdır. Bu mutfakta çatal, bıçak, kaşık, tencere, tabak, ocak, fırın gibi gereçlerin bulunması önemlidir.
- Glamping işletmelerine yönelik en önemli beklentilerden biri kesintisiz ve ücretsiz wifi hizmetidir. Glamping olma iddiası taşıyan bir tesisin (dijital detoks konseptli olmadığı sürece) wifi erişimi sağlaması son derece önemli görülmektedir.
- Glamping işletmelerinde sigara içmek için ayrı bir alan olması hem yönetmelikler hem de sağlık açısından önemli olmaktadır.
- Glamping işletmeleri sağladıkları fiziksel imkânların yanı sıra doğa yürüyüşü, bisiklet, yat turu gibi hizmetlere yer verebilir.
- Glamping işletmelerinde sunulan ürünlerin organik olması daha çok tercih edilmelerinde bir etmen olacaktır.
- Glamping işletmelerine ulaşım kolaylaştırılmalı, toplu taşıma kullanan misafirler de rahatlıkla ulaşımı sağlayabilmelidirler.
- Glamping işletmeleri tek başına seyahat eden kadın misafirlerin de rahatlıkla ve güvenle konaklayabileceği nitelikte olmalıdır.
- Glamping işletmeleri kendi içlerinde deniz ve orman konumunda olanlar şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutulabilirler. Buldukları konuma göre hizmet sunabilirler.

Tekrar vurgulamak gerekir ki bu çalışma gerek nitel bir çalışma olması sebebiyle gerekse de kişisel beğenilerin baskın unsur olduğu bir konuyu ele alıyor olması sebebiyle genel geçer yargılar ortaya koyma iddiasında değildir. Ancak öte taraftan glamping terminolojisinin oldukça yoruma açık olduğu da görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışma aracılığıyla turizm akademisyenlerinin, Kültür ve Turizm Bakanlığının veya turizmle ilgili sivil toplum kuruluşlarının ilgisini çekmek ve bu standartsızlığın giderilmesi de ayrıca arzulanmaktadır. Glamping standartlarının belirlenmesinin önemli avantajlarından birinin hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiye gözlemlenecek olumlu gelişmeler olacağı söylenebilir. Zira kalite algısı doğası gereği beklentilerden şekillenmektedir. Kotler kaliteyi “Bir ürün veya hizmetin istek ve beklentileri

karşılamaya dayalı özellikleri veya karakteristiklerin toplamı” olarak tanımlamıştır (Kotler, 1997: 35). Beklentilerin şekillenmesinde de standartların önem arz edeceğini söylenebilir. Beş yıldızlı bir otele rezervasyon yapmak ve üç yıldızlı bir otelde konaklayacak olmak, otellerin vaat ettiği asgari standartların farklı olması sebebiyle otellere dair beklentileri doğrudan etkileyecektir. Bu durumun glamping işletmeleri için geçerli olacağı da söylenebilir. İşletmeler algılanan hizmet kalitelerini arttırabilmek adına hangi standartlara ulaşmaları gerektiğini daha iyi tespit ederek misafirlerine daha eşsiz bir deneyim sunma ve tatil memnuniyetini arttırma fırsatı elde edebilir. Öyle ki bu standartların belirlenmesinin yeterli olmayacağı, aynı zamanda standartları denetleme ve güncellenmenin de önem arz ettiğini ifade etmek mümkündür. Alsaç (2008) 5 yıldızlı bir otelin standartları ile ilgili yaptığı çalışmasında “Türkiye’deki yasa ve yönetmeliklere uygun olarak inşa edilmiş beş yıldızlı bir otelde, mekân etkisi ile ilgili yapılan anket çalışmasında, kullanıcıların büyük kısmının hiçbir mekânı ‘çok iyi’ olarak değerlendirmemiş olması, ülkedeki mevcut otel standartlarının sorgulanması gerektiğini göstermektedir.” şeklindeki tespit bu yargıyı desteklemektedir. Buradan hareketle standartları belirlemenin, kalite için önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Kalitenin ise müşteri memnuniyetini arttırabileceğini ortaya koyan çok sayıda çalışma mevcuttur. Örneğin; Silik ve Ünlüönen (2018) kayak merkezlerine yönelik yaptıkları çalışmada hizmet kalitesinin sekiz boyutundan dördünün müşteri memnuniyeti pozitif etkilediğini tespit etmiştir. Benzer şekilde Akdu (2014) da medikal turizm tesislerinde yaptığı alan araştırmasında hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetini pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Tüm bunlardan hareketle glamping işletmeleri ile ilgili ifade edilen bu özelliklerin yönetmelikler çerçevesinde standartlaştırılmasının daha net ve şeffaf bir yaklaşım geliştirerek belirsizliği gidermek, algılanan kaliteyi arttırmaya yönelik daha somut stratejiler tasarlamak, misafirlerin beklentilerinin karşılayarak memnuniyeti gibi geniş bir yelpazede fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Adamovich, V., Nadda, V., Kot, M. & Haque, A.U. (2021). Camping vs. Glamping Tourism: Providers’ Perspective. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 12(6), 1431-1441. [https://doi.org/10.14505/jemt.v12.6\(54\).01](https://doi.org/10.14505/jemt.v12.6(54).01)
- Adamovich, V. & Nadda, V. (2020). Quality Issues in Glamping Tourism from Providers Perspective in the UK. *International Journal of Entrepreneurship, Management, Innovation and Development (IJEMID)*, 4(1), 99–115. <http://emidjournals.co.uk/2020-volume-4-issue-1>
- Akdu, U. (2014). Medikal Turizmde Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakatinin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akpur, A. & Zengin, B. (2019). İznik Gölü ile Çevresinin Kamp ve Karavan Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Turizm & Araştırma Dergisi*, 8(2), 4-20. <https://dergipark.org.tr/pub/turar/issue/50882/663823>
- Alsaç, D. (2008). Otel Sınıflandırma Sistemlerinin İncelenmesi, Türkiye’deki Beş Yıldızlı Oteller Ölçeğinde Standartların Sorgulanması, İzmir Crowne Plaza Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Andrey, C., Galera, H., Cabido, J. & Wu, W. (2014). New Trends in the Outdoor Hospitality Industry. https://tourismsierre.files.wordpress.com/2014/11/703_e_new-trends-in-the-outdoor-hospitality-industry_2014.pdf
- Birdir, K., Unur, K. & Dalgıç, A. (2015, Mayıs 28-30). Türkiye ve Dünya’da Kamping ve Yeni Bir Turistik Ürün Olarak ‘glamping’ [Sözlü Sunum]. I. Eurisia International Tourism Congress: Current Issues, Trends and Indicators (EITOC-2015), Konya.
- Bonifacic, J. C., Milohnic, I. & Cerovic, Z. (2017). Glamping – Creative Accommodation İn Camping Resorts: Insights And Opportunities. *Tourism in Southern and Eastern Europe*, 4, 101-114. 10.20867/to see.04.39
- Brochado, A. & Pereira, C. (2017). Comfortable Experiences in Nature Accommodation: Perceived Service Quality in Glamping. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 17, 77-83. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2017.01.005>
- Brooker, E. & Joppe, M. (2013). Trends in Camping and Outdoor Hospitality—An International Review. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 3 (4), 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2013.04.005>
- Budiasa, M., Suparta, K. & Nurjaya, W. (2019). Implementation of Green Tourism Concept on Glamping Tourism in Bali. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 354, 210-214. 10.2991/icastss-19.2019.44

- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. (8.Baskı). Sakarya Kitabevi.
- Craig, C.A. (2021). Camping, Glamping, and Coronavirus in the United States. *Annals of Tourism Research*, 89, 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103071>
- Çelik, N, Bahar, O. & Tatar, S. (2017). Kırsal Kalkınmada Glamping Turizminin Rolü: Club Amazon Bördübet Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51), 1282-1287. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1855>
- Düzgün, E. (2021). Pandemi Sonrası Yeni Turist Tercihi: Glamping Turizmi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 145-158. 10.48146/odusobiad.870381
- Ergüven, M.H., Yılmaz, A. & Kutlu, D. (2015). Turistik Ürün Çeşitlendirme Bağlamında Hibrit Turizm: Glamping Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 41, 255-265. 10.9761/JASSS3174
- Göktaş, L. S., Çetin, G. & Kızıllırmak, İ. (2017, Kasım 9-12). Özel İlgi Turizmi Olarak Glamping Turizminin Mevcut Durumu: Bir Örnek Olay Analizi Araştırması. 4. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı içinde (ss. 107-120). Kuşadası.
- Kıvılcım, B. (2021). Güvenli Tatil Fırsatı Olarak İzole Turizm Uygulamaları: Artvin İli Seyahat Acenteleri Üzerine Bir Araştırma. Çobanoğlu, C., Günlü Küçükaltan, E., Tuna, M., Başoda, A., & Doğan, S. (Eds.). *Daha İyi Bir Dünya İçin Turizm* içinde (ss. 63-72). University Of South Florida M3 Center Publishing.
- Kotler, P. (1997). *Marketing Management, International Edition*. 9th Edition, Prentice-Hall, ABD.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Sage Publications.
- Lyu, S.O., Kim, J. W. & Bael, S. W. (2020). Family Vacationers' Willingness to Pay For Glamping Travel Sites: A Family Functioning Segmentation. *International Journal of Tourism Research*, 22(2), 155-167. <https://doi.org/10.1002/jtr.2325>
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (3. Baskıdan Çeviri, S. Turan Çev.). Nobel Yayın Dağıtım.
- Olçay, A. & Turhan, U. (2017). Türkiye’de Glamping Hizmeti Veren İşletmelerin Sahip ve Yöneticilerinin “Yeni Turizm Trendi Glamping” ile İlgili Görüşleri (Muğla ve Antalya örneği), *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(4), 980-996. 10.21547/jss.314773
- Önem, B., Aydın, B. & Aksöz, E. O. (2019, Nisan 19-20). Kamp Deneyimi Yaşayan Bireylerin Glamping’e İlişkin Algılarının Belirlenmesi [Sözlü Sunum]. VIII. National IV. International Eastern Mediterranean Tourism Symposium, Mersin.
- Silik, C. E., & Ünlüönen, K. (2018). Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Tavsiye Etme Niyeti Arasındaki İlişki: Kayak Merkezlerine Yönelik Bir İnceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 333-357. <https://isarder.org/index.php/isarder/article/view/683>
- Topay, M. & Koçan, N. (2009). Kamping/Çadır Kamp İçin Alan Seçim Kriterlerinin Belirlenmesi ve Bartın-Uluyayla’da Örnek Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 1, 116-128. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tjf/issue/20892/224321>
- Urdal, M. & Uğurlu, K. (2016). Kamp Turizminde Glamping İşletmeciliği: Kırklareli İli İçin Bir Model Önerisi. O. Bahar (Ed.), 17. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı içinde (ss. 1213-1224). Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Onuncu Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Lüks (2021). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe sözlük içinde. [Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>]

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik kurul izini ile ilgili;

Bu çalışmanın yazarları, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'nun tarih 07.04.2021 sayı 2021/04 ve karar GO 2021/174 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

RELATIONSHIP OF GREEN PSYCHOLOGICAL CLIMATE AND GREEN ORGANIZATIONAL BEHAVIOR: THE CASE OF HOTEL BUSINESSES

Yeşil Psikolojik İklim ve Yeşil Örgütsel Davranış İlişkisi: Otel İşletmeleri Örneği

Emre YAŞAR¹

¹Arş. Gör., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Isparta, emreyasar1852@gmail.com, orcid.org/0000-0003-1573-0930

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
06.11.2022
Kabul/Accepted:
03.03.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1200038

Keywords

Green psychological climate, Green organizational behavior, Tourism, Employees

ABSTRACT

As a result of increasing negativities in environmental issues, interest in green practices has increased. This interest is not limited to the application only. At the same time, green practices have become the focus of academic studies. This research aims to examine the effect of green psychological climate perception on the green organizational behavior of employees in hotel businesses. The quantitative research method was adopted as part of the research aim. The study universe consists of workers in hotel businesses in Antalya. The research sample comprises employees of 5-star hotel businesses in Antalya. The questionnaire form was applied with the judgmental sampling technique. Data was collected between August 1 and September 1, 2022. Between these dates, a total of 400 questionnaires were reached. However, the search analysis was carried out using 370 questionnaires. Following the study, the green psychological climate significantly impacted green organizational behavior and sub-dimensions. Green psychological climate and green organizational behavior do not differ significantly in terms of gender variable. Green organizational behavior is affected considerably in terms of marital status, age, education level, work time, and department variables.

ÖZ

Çevresel konularda artan olumsuzluklar sonucunda yeşil uygulamalara yönelik ilgi artmıştır. Bu ilgi sadece uygulama ile sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda akademik anlamda yapılan çalışmalarda da yeşil uygulamalar odak noktası haline gelmiştir. Bu araştırmanın amacı otel işletmelerindeki yeşil psikolojik iklim algısının işgörenlerin yeşil örgütsel davranışı üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırmanın amacı kapsamında nicel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın evrenini Antalya'daki otel işletmelerindeki işgörenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Antalya'daki 5 yıldızlı otel işletmelerindeki işgörenler oluşturmaktadır. Anket formu yargısal örnekleme tekniğiyle uygulanmıştır. Veri toplama 1 Ağustos- 1 Eylül 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu tarihler arasında toplam 400 anket formuna ulaşılmıştır. Fakat araştırma analizi 370 anket formu ile yapılmıştır. Gerçekleştirilen analizler sonucunda yeşil psikolojik iklimin yeşil örgütsel davranışı ve alt boyutlarını anlamlı bir şekilde etkilediği belirlenmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından yeşil psikolojik iklim ve yeşil örgütsel davranış anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, çalışma süresi ve departmanı açısından yeşil örgütsel davranış anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Atf/Citation: Yaşar, E. (2023). Relationship of green psychological climate and green organizational behavior: The case of hotel businesses. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 831-844.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Emre YAŞAR, emreyasar1852@gmail.com

1. Introduction

Because of the increase in negative behavior towards the natural environment, resource sustainability faces a threat. As a result, people are aware of their responsibilities as consumers. It results in an awareness of the environment (Saeed et al., 2019, p. 424). Awareness of the environment is an unsatisfactory achievement. Sustainable resources are necessary for regulations and legal practices (Al-Ghazali & Afşar, 2021, p. 537). Businesses should also take part in resource maintenance activities. As a result, they reduce their environmental harm and make more positive use of resources. Moreover, companies strengthen their brand image and become privileged in the sector (Tang et al., 2018, p. 32). For those gains to be made by companies, employee behaviors should be similar.

For this reason, businesses are in search of improving the environmental attitudes of their employees (Yuriev et al., 2018, p. 379). The development of green employee behaviors is essential. Because green employee behavior in different ways is accepted as a criterion for the success of corporate green management practices (Lülfes & Hahn, 2013, p. 84). One of the green business management practices is green people management. Green human resource management facilitates green employee behavior (Cherian & Jacob, 2012, p. 25). Employees' environmental awareness is achieved in a short time through green human resource management (Cincera & Krajhanzl, 2013, p. 117). Employees consistently review human resources practices. Thus, they can obtain information about the organizational climate (Nishii et al., 2008, p. 504). This situation allows employees to reflect on businesses' green psychological climate. The green psychological climate is the main factor influencing the green behavior of employees (Khan et al., 2019, p. 2). A green psychological climate has a positive effect on employee perceptions. This contributes to the green behaviors of the employees (Norton et al., 2017, p. 997) because the organizational climate motivates the employees to practice green behavior (Kataria et al., 2019, p. 1058).

Efforts are also underway in hotel businesses for employees to exhibit green behavior. The hospitality industry causes an increase in carbon footprint (Lenzen et al., 2018, p. 523), causing an increase in carbon dioxide and greenhouse gas emissions (Zhang & Gao, 2016, p. 226). In this situation, the accommodation sector operates energy-intensively and uses significant resources due to its operational characteristics (Farooq et al., 2022, p. 825). For this reason, it is essential to create a green psychological climate in hotel businesses. Similarly, employees need to support the practices of hotel businesses by exhibiting green organizational behavior. Various studies have been conducted in the hospitality sector investigating the relationship between the green psychological climate and the green behavior of employees. In these studies, it was concluded that the green psychological climate in hotel businesses has a positive effect on the green behavior of employees (Chou, 2014; Bhutto et al., 2021; Naz et al., 2021; Zientara & Zamojska, 2018). In the Turkish literature, both in the field of hotel businesses (Özalp et al. Erbaşı, 2021) and studies on green psychological climate in other areas are pretty limited (Çoşkun, 2022; Koçak & Baş, 2022). In this context, the primary purpose of the research is to examine the effect of green psychological climate perception in hotel businesses on the green organizational behavior of employees. For the research, literature on green psychological climate and green organizational behavior has been presented. Then, the hypotheses were tested by analyzing the data obtained from the employees of the 5-star hotel business in Antalya.

2. Literature Review

2.1. Green Psychological Climate

Organizational climate is the sum of employee perceptions of accepted practices and principles within the organization (Beermann, 2011, p. 837). Organizational climate influences employee behaviors and thoughts (Li et al., 2011, p. 1826). Employees also have an impact on the organizational climate. Employees should demonstrate a similar attitude in shaping the organizational climate. In other words, employees should embrace the social and economic goals, policies, and considerations that the organization has defined as its mission and vision (Norton et al., 2014, p. 50). The green psychological climate was developed as an expansion of the organizational climate. A green psychological climate is the climate of organizations that offer sustainable management and practices in an environmentally responsible manner (Chou, 2014, p. 437). The green psychological climate is the perception of organizations for the policies put in place to support sustainability in environmental issues (Norton et al., 2017, p. 996).

Employees must interact socially to make these reflections a reality (Cherian & Jacob, 2012, p. 25). Social interaction refers to accepting organizational practice and understanding employee problems. This ensures an effective organizational environment for employee behavior. The reason for employee social interaction is the willingness to evaluate work culture and share it with others before developing an organizational behavior model (James et al., 2008, p. 6). On the access request, the employee wants to know whether others accept. For instance, employees who think the company cares about the environment can feel the green psychological climate and see themselves as responsible. However, they create social interactions with other workers to validate this idea. Green human resource management activities are crucial for successful social interactions (Dumont et al., 2017, p. 614). These activities contribute positively to the environment (Kramar, 2014, p. 1070). Businesses share their concerns about environmental issues and the responsibilities they want to assume for their employees concerning the management and environmentally sound practices of human resources (Renwick et al., 2013, p. 2).

2.2. Green Organizational Behavior

Green behavior is to reduce negative environmental consequences by acting according to a pro-environmental attitude (Steg & Vlek, 2009, p. 310). Green organizational behavior, on the other hand, is the adaptation of the understanding of green behavior to organizational behavior (Ones & Dilchert, 2012, p. 445). Green organizational behavior is the conscious behavior of employees to show environmental sensitivity during work (Tahir et al., 2020, p. 2). This form of behavior is entirely optional. Unless businesses create a reward system, it does not provide individual benefits to the employee. The employee protects the natural environment and resources (Robertson & Barling, 2017, p. 58). In addition, it allows the employee to put forward different ideas about green practices (Dubois & Dubois, 2012, p. 800).

Green organizational behavior includes forms of behavior that will contribute to the sustainability of resources. These are expressed as saving and preventing waste, avoiding resources unless necessary, warning colleagues, and saving time and resources by increasing the use of technology (Norton et al., 2014; Robertson & Barling, 2017). In addition, choosing and using green products in the business resource purchasing process is a green organizational behavior. These behavior patterns result in positive contributions such as increasing the employee's knowledge level on environmental issues, developing different green practices for the business, recycling the used resources, or not using the resources that are harmful to the environment (Graves et al., 2013, p. 82).

Within the scope of this research, green organizational behavior is explained with the dimensions of environmental sensitivity, environmental participation, technological sensitivity, buying green products, and economic sensitivity. These dimensions (Erbaşı, 2019):

- *Environmental sensitivity*: Take care not to use resources like electricity, water, and energy unless you need them. It includes behaviors such as choosing recyclable materials and storing them for recycling after use.
- *Environmental participation*: It is the behavior of employees to prefer companies with ecological consciousness and ecological practices in their workplace selection.
- *Technological sensitivity*: It is the technical tools used in the business only during work time, closes them when there is no need for work, and prefers the technological tools that can be used more than once.
- *Green product buying*: The selection of environmentally friendly products in purchasing the products the company will use to provide services.
- *Economic sensitivity*: Prefers natural resources such as sunlight in the work environment, exhibiting behaviors such as public transit, cycling, or walking in transportation.

2.3. Development of Hypotheses

Based on the theory of planned behavior, one factor that is effective in shaping human behavior is normative beliefs. Normative beliefs influence people toward behavioral achievement. Normative ideas can also come from a social community around the person or organizational climate in the work environment (Ajzen, 1991, p. 180). On the other hand, the person-environment fit theory says that human behavior should be compatible

with its environment. In other words, people's behaviors should be by the organizational climate and values (Xiao et al., 2020, p. 2). The psychological climate is the factor that affects people's behavior (Das et al., 2019). It is also stated in previous studies that the green psychological climate affects the green organizational behaviors of employees (Tahir et al., 2020, Biswas et al., 2022, Tian et al., 2020; Zientara & Zamojska, 2018; Çoşkun, 2022; Koçak & Baş, 2022). Özalp and Erbaş (2021), on the other hand, concluded that green organizational behavior differs significantly according to gender and department variables, and there is no significant difference according to age, working time, and education variables. However, as education, age, and working hours increase awareness increases. The same study found that the perception of a green psychological climate did not differ significantly based on the gender variable.

Research hypotheses were formed according to the theoretical framework and the study findings in the literature. Hypotheses;

H1: The green psychological climate significantly affects green organizational behavior.

H1a: The green psychological climate significantly affects environmental sensitivity behavior.

H1b: The green psychological climate significantly affects environmental participation behavior.

H1c: The green psychological climate significantly affects technological sensitivity behavior.

H1d: The green psychological climate significantly affects green product buying behavior.

H1e: The green psychological climate significantly affects economic sensitivity behavior.

H2: Employees' perception of the green psychological climate does not differ significantly based on the gender variable.

H3: Green organizational behavior differs significantly depending on the gender variable.

H4: Green organizational behavior differs significantly depending on the marital status variable.

H5: Green organizational behavior differs significantly depending on the age variable.

H6: Green organizational behavior differs significantly depending on the education variable.

H7: Green organizational behavior differs significantly depending on the variable of working time.

H8: Green organizational behavior differs significantly depending on the department variable.

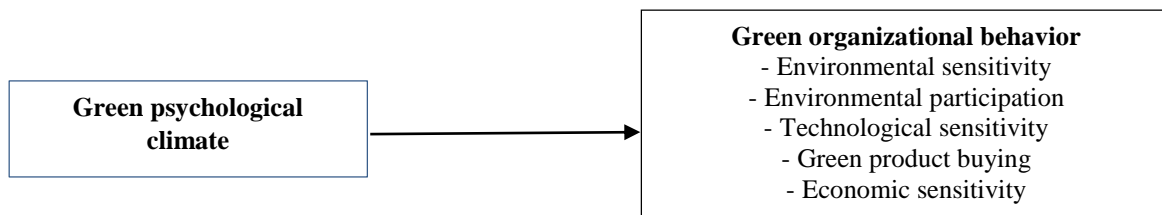

Figure 1. Research model

3. Method

The primary purpose of this research is to examine the effect of a green psychological climate on the green organizational behavior of employees. In this context, the quantitative research method was adopted to determine the relationship and effect levels between the variables. A questionnaire technique was used to collect data. The research universe consists of hotel establishments in Antalya, but sampling was carried out since it is impossible to reach all employees in terms of time and money. The research sample consists of the employees of 5-star hotels in Antalya. Research data were obtained through a questionnaire form. The data were collected face-to-face using the judgmental sampling method. Judgmental sampling was preferred to be able to questionnaire the individuals who are the subject of the study. In this context, judgmental sampling was preferred. In judgmental sampling, the research is carried out with the participants who are considered to be suitable for the purpose of the research (Gürbüz and Şahin, 2018). Data collection was carried out between 1 August and 1 September 2022. Four hundred questionnaires were reached between these dates, but the research analysis was made with 370 questionnaires. Child (2006), Tabachnick & Fidell (2001) state that reaching five times the number of statements is appropriate for sample adequacy. According to Tavşancıl (2002), reaching sampling five times or ten times the number of expressions is appropriate for sample adequacy. There are 32 statements in this research. In both 32*5 and 32*10 calculations, reaching 370 participants is sufficient for sampling and analysis.

SPSS 22 statistical program was used in the analysis of the data. Frequency analysis was applied to determine

the demographic characteristics of the participants. Explanatory factor analysis was performed to assess the validity of the scales, and correlation analysis was performed to explain the relationship between variables. Regression analysis was applied to determine the effect of green psychological climate perception on employees' green organizational behavior. In addition, an independent t-test and one-way anova test were performed to determine whether green organizational behavior differs significantly in demographic variables. There are three parts to the questionnaire used in the research. The first section consists of six demographic issues. In the second part, the Green Psychological Climate scale developed by Norton et al. (2014) was used to measure the perception of green psychological climate. This scale has been adjusted to Turkish by Erbaşı (2021). In the third part of the questionnaire, the Green Organizational Behavior scale developed by Erbaşı (2019) was used to measure the green organizational behaviors of the employees. The two scales consist of a five-point Likert scale. Approval was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of Isparta University of Applied Sciences to conduct the research, with decision number 100 dated 18.04.2022.

3.1. Demographic Characteristics of Participants

The demographic characteristics of the participants are shown in Table 1. 61.1% (226 people) of the participants are male, 61.9% (229 people) are between the ages of 18-25, 88.9% (329 people) are single, 39.5% (146 people) at undergraduate education level, 35.7% (132 people) have 4-6 years of work experience, and 62.2% (230 people) work in the service-food-beverage department. The demographic features of the participants, such as gender, working time in the sector, and educational status, are consistent with the study of Demir and Öztürk (2019). The demographic features of the participants, marital status and worked department are in line with the study of Tür and Demir (2022).

Table 1. Demographic characteristics of the participants

Gender	Frequency (N)	Ratio (%)
Male	226	61,1
Female	144	38,9
Total	370	100
Age		
18-25	229	61,9
26-29	88	23,8
30-34	16	4,3
35-39	10	2,7
40 and over	27	7,3
Total	370	100
Marital status		
Single	329	88,9
Married	41	11,1
Total	370	100
Education status		
Primary education	6	1,6
High school	105	28,4
Associate degree	86	23,2
Undergraduate	146	39,5
Postgraduate	27	7,3
Total	370	100
Working Time in the Sector		
Less than 1 Year	44	9,2
1-3 years	100	27
4-6 years	132	35,7
7-9 years	58	15,7
10 and above	46	12,4
Total	370	100
Worked department		
Service-food-beverage	230	62,2
Front office	55	14,9
Housekeeping	64	17,3
Other	21	5,7
Total	370	100

4. Findings

This section presents the results of the explanatory factor analysis applied to the scales used in the research. Then, the results of the correlation analysis performed to determine the relationships between the variables are presented. The hypotheses are tested with the regression analysis results applied to determine the effect level between the variables. Finally, the results of the independent t-test and one-way anova test used for demographic variables are included.

4.1. Reliability and Validity Analysis of Scales

The Kaiser-Meyer-Olkin and Bartlett Sphericity Test were applied to demonstrate the suitability of conducting an explanatory factor analysis on the Green Psychological Climate Scale dataset. It was determined that the KMO value on the scale was 0.773 and that the Bartlett sphericity test ($p=0.000$) was significant. Following the factor analysis, an statement in the ranking was removed from the scale because its factor load value was below 0.500. This value was used in the research as the lowest acceptable value in the exploratory factor analysis (Hair et al., 2010). The other four statements were distributed under one factor, and the variance ratio (AVO) explained by these terms was 73%. These factors are called "Green Psychological Climatic Perception," as expressed in a study by Erbaşı (2021). The overall reliability ratio of the scale (global α) is 0.871. Table 2 shows the result of the analysis of the explanatory factors for the Green Psychological Climate Scale.

Table 2. Green psychological climate scale factor analysis results

Factor 1- Green Psychological Climatic Perception	Factor Load	Measurement Values
Our business is concerned with being more environmentally friendly.	,939	Eigenvalue=2,922
Our business believes it is important to protect the environment.	,928	AVO (%) = 73,03
Our business is interested in supporting environmental events.	,801	$\alpha=,871$
Our business wants to be seen as environmentally friendly	,732	
General $\alpha=,871$; KMO=0,773; Bartlett's Test=949,339; AVO=73,03		

The Kaiser-Meyer-Olkin and Bartlett Sphericity Test were applied to demonstrate the suitability of conducting an explanatory factor analysis on the Green Organizational Behavior Scale dataset. It was determined that the KMO value on the scale was 0.878 and that the Bartlett sphericity test ($p=0.000$) was significant. Following the factor analysis, certain statements in the ranking were removed from the scale because their factor load value was below 0.500. The other 19 statements were distributed under five factors, and the variance ratio (AVO) explained by these factors was 64%. These factors are called "Environmental Sensitivity, Environmental Involvement, Economic Sensitivity, Green Product Buying, and Technological Sensitivity," as expressed in a study by Erbaşı (2019). The overall reliability ratio of the scale (global α) is 0.920. Table 3 shows the result of the analysis of the explanatory factors for the Green Organizational Behavior Scale.

In the environmental sensitivity factor, employees are sensitive to green practices. For example, they exhibit behaviors such as turning off the electricity and water that are burning unnecessarily, paying attention to recycling, and reporting something that has deteriorated to their managers. In the environmental participation factor, the employees make various suggestions to their colleagues and managers about green practices. Employees with economic sensitivity pay attention to the use of the equipment and try to get the maximum benefit from the use of equipment. In green product buying, employees pay attention to the environmental friendliness of the products they use. In technological sensitivity, employees only use and turn off technological products if they have to.

Table 3. Green organizational behavior scale factor analysis results

	Factor Load	Measurement Values
Factor 1- Environmental Sensitivity		
When I see something broken at work, I report it to the authorities.	,817	Eigenvalue=7,825
I throw non-recyclable materials into waste bins at work	,770	AVO (%) = 39,12
I throw recyclable materials in the recycling bin at work.	,716	α =,844
If I need to make a small note at work, I prefer small paper such as notepads or scrap papers to large paper.	,641	
When I see an unnecessary burning light bulb at work, I immediately turn it off.	,575	
Factor 2- Environmental Participation		
I encourage my colleagues to engage in environmentally friendly behavior	,771	AVO (%) = 7,90
If I see a person exhibiting an unfriendly behavior at work, I will warn you immediately.	,738	α =,832
I comply with environmental rules at work	,702	
I participate in environmentally friendly activities at work	,659	
Factor 3- Economic Sensitivity		
I take care not to open or open the windows while the heat systems are working in the workplace.	,758	AVO (%)= 6,487
I do not consume water with a plastic bottle at work.	,635	α =,816
I use public transport/workshop services/bike to commute	,606	
If possible, I use double-sided paper when printing or copying at work.	,595	
I benefit from daylight during working hours	,592	
Factor 4- Green Product Buying		
I pay attention to the expiry date of consumer products used in the workplace.	,711	AVO (%)= 5,578
I prefer environmentally friendly products in the selection of operating materials.	,666	α =,681
I prefer products that can be used all the time.	,529	
Factor 5- Technological Sensitivity		
Printer, fax, etc., unless it is mandatory in the workplace. I do not use.	,864	AVO (%)= 5,578
I turn off or unplug the technological devices at work when I am not using them.	,528	α =,671
General α =.920; KMO=0,878; Bartlett's Testi=3580,014; AVO=64,44		

4.2. Correlation Analysis Results

Correlation analysis was conducted to determine the degree of relationship between the green psychological climate and green organizational behavior. Table 4 shows the results of the correlation analysis.

Table 4. Correlation analysis results

Variables	1	2	3	4	5	6
1- Green Psychological Climate	1					
2- Environmental Sensitivity	,298**	1				
3- Environmental Participation	,288**	,562**	1			
4- Economic Sensitivity	,286**	,621**	,645**	1		
5- Green Product Buying	,273**	,460**	,596**	,606**	1	
6- Technological Sensitivity	,321**	,521**	,554**	,556**	,629**	1

*p<0.05 **p<0.01

When the correlation coefficients are between 0 and 0.3, there is a weak relation between the variables. The

relationship between variables is moderate, with correlation coefficients between 0.3 and 0.7 (Gürbüz and Şahin, 2018). As a result of the correlation analysis, green psychological climate and environmental sensitivity ($r=0.298$, $p<0.01$), environmental involvement ($r=0.288$, $p<0.01$), economic sensitivity ($r=0.286$, $p<0.01$), green product buying ($r= 0.273$, $p<0.01$), a positive, significant and weak relationship was determined. A positive, meaningful, and moderate relationship exists between the green psychological climate and technological sensitivity ($r=0.321$, $p<0.01$). Based on these findings, the perception of a green psychological climate leads employees to focus more on technological sensitivities. In general, we can say that as the perception of the green psychological climate increases, the employees' green organizational behavior also increases.

4.3. Regression Analysis and Hypothesis Test Results

Regression analysis was conducted to determine whether the green psychological climate affects the employees' green organizational behaviors. Regression analysis was applied to address the relationships between a single dependent and independent variable. Therefore, the effects of the green psychological climate independent variable on the dependent variables were examined separately. Table 5 shows the results of the regression analysis.

Table 5. Regression analysis results

Variables	Non-standardized coefficients		Standardized coefficients	t	p
	B	St. Error	β		
Constant	2.888	,145		19.943	,000
Green Psychological Climate	,272	,037	,356	7,298	,000
Dependent variable: Green Organizational Behavior, $R=,356$; $R^2=,126$; Adjusted $R^2=,124$; $F=53,257$; $p<,001$					
Constant	3,172	,176		17,990	,000
Green psychological climate	,271	,045	,298	5,981	,000
Dependent variable: Environmental Sensitivity, $R=,298$; $R^2=,089$; Adjusted $R^2=,086$; $F= 35,777$; $p<,001$					
Constant	2,806	,183		15,340	,000
Green psychological climate	,272	,047	,288	5,776	,000
Dependent variable: Environmental Participation, $R=,288$; $R^2=,083$; Adjusted $R^2=,081$; $F= 33,360$; $p<,001$					
Constant	2,746	,182		15,053	,000
Green psychological climate	,270	,047	,288	5,759	,000
Dependent variable: Economic Sensitivity, $R=,288$; $R^2=,083$; Adjusted $R^2=,080$; $F= 33,166$; $p<,001$					
Constant	2,952	,177		16,709	,000
Green psychological climate	,248	,045	,273	5,447	,000
Dependent variable: Green Product Buying, $R=,273$; $R^2=,075$; Adjusted $R^2=,072$; $F= 29,673$; $p<,001$					
Constant	2,404	,200		11,902	,000
Green psychological climate	,338	,052		6,507	,000
Dependent variable: Technological Sensitivity, $R=,321$; $R^2=,103$; Adjusted $R^2=,101$; $F= 42,343$; $p<,001$					

The results from the regression analysis are presented in Table 5. The results show that a green psychological climate positively and significantly impacts green organizational behavior. Moreover, a green psychological climate positively and significantly impacts environmental sensitivity, environmental participation, economic sensitivity, purchasing green products, and technological sensitivity behaviors. Based on these results, hypotheses H1, H1a, H1b, H1c, H1d and H1e were accepted.

An Independent t-test was applied to determine whether the green organizational behaviors of the employees in terms of gender and marital status variables and the perception of green psychological climate in terms of gender variable differ significantly. The skewness (-.672) and kurtosis (.479) values of the green psychological climate scale were determined. Similarly, skewness (-.371) and kurtosis (-.501) values of the green organizational behavior scale were determined.

Table 6. Independent t-test results

Factors		Variable	n	Mean	Std. deviation	t	df	P
Green behavior	organizational	Male	226	3,91	,759	,224	277,71	,697
		Female	144	3,71	,672			
Green behavior	organizational	Single	329	3,88	,709	2,472	368	,014
		Married	41	4,16	,700			
Green climate	psychological	Male	226	3,88	,840	-1,529	258,89	,127
		Female	144	3,67	,937			

According to the independent t-test results, there is no significant difference between male (3.88) and female (3.67) employees in terms of green psychological climate perception (p=.127). There is no significant difference between male (3.91) and female (3.71) employees in terms of green organizational behavior (p=.697). There is a significant difference between single (3.88) and married (4.16) employees in terms of green organizational behavior (p=.014). The average green organizational behavior of married employees is higher than that of single employees. The absence of a significant difference in the perception of green psychological climate regarding gender variables prevents a significant differentiation in green organizational behavior. According to these results, H2 and H4 hypotheses were accepted. The H3 hypothesis was not accepted.

A one-way anova test was applied to determine whether green organizational behavior differs significantly in terms of educational status, age, working time, and department variables. Tukey test results were used to determine the differences. First, the age variable was examined. Green organizational behavior differs significantly according to the age of the employees. The green organizational behavior average of the employees aged 40 and over (4.53), aged 35-39 (4.42), and 26-29 years old (4.14) is the average of the employees aged 18-25. higher than the mean (3.74). In addition, the green organizational behavior average of the employees in the 40 and over age group (4.53) is higher than the average of the 30-34 age group (3.69). With these results, the H5 hypothesis was accepted.

Table 7. Age variable one-way anova test results

Factor	Age	Mean	Std. deviation	F	P
Green organizational behavior	18-25	3,74	,703	14,461	,000
	26-29	4,14	,656		
	30-34	3,69	,424		
	35-39	4,42	,545		
	40 and over	4,53	,359		

Green organizational behavior differs considerably by employee education level. The green organizational behavior average of employees at postgraduate education level (4.54), undergraduate (3.94), associate degree (3.72), high school (3.88), and primary education (3.88) is higher than the average of the employees with education levels (3.60). With this finding, the H6 hypothesis was accepted.

Table 8. Education variable one-way anova test results

Factor	Education	Mean	Std. deviation	F	P
Green organizational behavior	Primary education	3,60	,720	7,802	,000
	High school	3,88	,840		
	Associate degree	3,72	,646		
	Undergraduate	3,94	,612		
	Postgraduate	4,54	,381		

Green organizational behavior differs significantly according to the working hours of the employees. The average of the employees with a working period of 7-9 years (4.16) is higher than the average of employees with a working period of 1-3 years (3.76). With this result, the H7 hypothesis was accepted.

Table 9. Working time variable one-way anova test results

Factor	Working Time	Mean	Std. deviation	F	P
Green organizational behavior	Less than 1 Year	3,92	,849	3,437	,009
	1-3 years	3,76	,730		
	4-6 years	3,87	,682		
	7-9 years	4,16	,580		
	10 and above	4,02	,678		

Green organizational behavior differs significantly according to the working departments of the employees. The average of the employees working in the front office (4.18), housekeeping (4.07), and service-food-beverage (3.86) departments are higher than the average of the employees in the other department group (3,21). In addition, the average of the employees in the front office department (4.18) is higher than the average of the employees in the service-food-beverage department (3.86). With this result, the H8 hypothesis was accepted. Hypothesis test results are shown in Table 10.

Table 10. Department variable one-way anova test results

Factor	Department	Mean	Std. deviation	F	P
Green organizational behavior	Service-food-beverage	3,86	,702	12,040	,000
	Front office	4,18	,620		
	Housekeeping	4,07	,689		
	Other	3,21	,442		

Table 11. Hypothesis results

Hypotheses	Result
H1: The green psychological climate significantly affects green organizational behavior.	Accepted
H1a: The green psychological climate significantly affects environmental sensitivity behavior.	Accepted
H1b: The green psychological climate significantly affects environmental participation behavior.	Accepted
H1c: The green psychological climate significantly affects technological sensitivity behavior.	Accepted
H1d: The green psychological climate significantly affects green product buying behavior.	Accepted
H1e: The green psychological climate significantly affects economic sensitivity behavior.	Accepted
H2: Employees' perception of the green psychological climate does not differ significantly based on the gender variable.	Accepted
H3: Green organizational behavior differs significantly depending on the gender variable.	Rejected
H4: Green organizational behavior differs significantly depending on the marital status variable.	Accepted
H5: Green organizational behavior differs significantly depending on the age variable.	Accepted
H6: Green organizational behavior differs significantly depending on the education variable.	Accepted
H7: Green organizational behavior differs significantly depending on the variable of working time.	Accepted
H8: Green organizational behavior differs significantly depending on the department variable.	Accepted

5. Conclusion

As a result of increasing negativities in environmental issues, interest in green practices has increased. This interest is not limited to the application only. At the same time, green practices have become the focus of academic studies. Studies on green practices, such as green organizational climate and green behaviors, have begun in different areas. The primary purpose of this research is to examine the effect of a green psychological climate on green organizational behaviors in hotel businesses. In addition, green organizational behavior was examined in terms of demographic variables. As a result of the analysis, it was concluded that the green psychological climate significantly affected the employees' green organizational behavior and sub-dimensions. The results of this study and previous studies appear to be similar. Koçak and Baş (2022) state that the green workplace climate affects the environmental behavior of the employees and draws attention to the need for managers to provide a green workplace climate. Sagbas et al. (2022) explain that green human resource management affects the business in terms of having a green workplace. With green human resources management, employees' green behavior is increasing. Özalp and Erbaş (2021) found that the green

organizational climate positively impacts employees' environmental behaviors in their study on hotel companies. When a general evaluation is made, regardless of the sector, the green psychological climate of an enterprise positively affects the green organizational behavior of employees (Bhutto et al., 2021; Biswas et al., 2021; Chou, 2014; Dumont et al., 2016; Hicklenton et al., 2019; Naz et al., 2021; Norton et al., 2014; Norton et al., 2017; Zientara & Zamojska, 2018).

The green psychological climate has a high level of relationship, and the behavior it explains is the technological sensitivity of employees. This is because workers can take responsibility for their technologically sensitive behavior. For example, an employee may turn off a technological device they are not using, disconnect it or not use it unless they are in a critical situation. However, this is not the case with other green organizational behavior. Employees have some limited responsibilities for green purchasing and economic sensitivity. Employees are not responsible for purchasing green products in hotels. Employees also need to determine hotel heating systems by order of work and daylight. Employees have the primary responsibility for the use of technology. As a result, the relationship between the green psychological climate and technological sensitivity becomes more significant.

The green organizational behaviors of the employees were examined in terms of demographic variables. Green organizational behaviors of the employees differ significantly according to age, marital status, education level, working time, and department. In terms of gender variables, green organizational behavior does not differ significantly. Similarly, the perception of a green psychological climate does not differ significantly in gender. Özalp and Erbaşı (2021) state that green organizational behavior differs significantly according to departments. The same study concluded that the perception of green psychological climate did not differ substantially according to gender. The increase in the education level of the employees and the increase in their awareness of environmental issues are reflected in their behaviors.

Similarly, green organizational behaviors of an employee working in a business for a long time can develop within the business. In hotel businesses, it is typical for green employee behaviors to differ according to the department. Because the employees in the front office and housekeeping departments use technological devices more frequently and encounter defective and open systems, for this reason, it is understandable that the employees of these two departments have developed green organizational behaviors compared to the employees of the other departments. The difference in green organizational behaviors regarding age and marital status can be explained by understanding responsibility. As the age level of an individual increases, the value he attaches to events may increase, and there may be a difference in his perspective. One of these issues is green behavior. Similarly, married and single individuals' responsibilities and livelihood levels may differ. This can be reflected in behavior.

In line with the research results, some suggestions can be made for hotel businesses and managers. These recommendations are:

- Green human resources management should be established in hotel businesses. Because green human resources management is essential for successfully creating a green psychological climate. Otherwise, the green psychological climate perceptions of the employees may be harmful.
- Studies, training, and practices should be organized to increase employees' green competencies and green human resources management. Along with these, the level of interest of the employees towards green practices may increase, and their green organizational behaviors may develop.
- Hotel businesses need to set green policies, principles, and values. It is also necessary to actively transfer these to the employees.
- Employees should be convinced that businesses are concerned about environmental issues. There should not be the impression that environmental practices are concerned only with appearances. In such a case, the employees' trust in the business is lost, and their green organizational behavior may be negatively affected.
- It can be an encouraging practice for businesses to reward employees who exhibit green organizational behavior.
- It is necessary for businesses to organize green practices in the field activities and to ensure that employees participate in these practices. For example, it can be environmental cleaning in any beach area or planting trees.
- Businesses need to develop their relations with organizations related to environmental issues. In this

way, collaborations can be increased.

- Businesses must have green certificates determined by institutions. Thus, a positive step is taken for the green psychological climate.

In addition, there are suggestions for researchers. In future research, organizational cultures and leadership styles may be considered in conjunction with the green psychological climate. Employees can be interviewed to identify factors affecting green organizational behaviors. It is possible to examine whether the green psychological climate contributes positively to the commitment and performance of the organization. It is possible to determine whether employees consider the green psychological climate when selecting their workplace. A green psychological climate may be included in the scope of the employer brand. Green psychological climate and green organizational behavior can be investigated with employee personality traits. There are main limitations of this study. First of all, this study is aimed at the employees of 5-star hotel management in the Antalya region. In future research, hotel businesses in different fields may be sought after for their employees. A quantitative approach was used in the study. It is possible to obtain detailed information using a qualitative approach in future research.

References

- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behaviour. *Organization Behaviour and Human Decision Process*, 50, 179-211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Al-Ghazali, B. M., & Afsar, B. (2021). Retracted: Green human resource management and employees' green creativity: The roles of green behavioral intention and individual green values. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 28(1), 536-536. <https://doi.org/10.1002/csr.1987>
- Beermann, M. (2011). Linking corporate climate adaptation strategies with resilience thinking. *Journal of Cleaner Production*, 19(8), 836-842. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2010.10.017>
- Bhutto, T. A., Farooq, R., Talwar, S., Awan, U., & Dhir, A. (2021). Green inclusive leadership and green creativity in the tourism and hospitality sector: serial mediation of green psychological climate and work engagement. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(10), 1716-1737. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1867864>
- Biswas, S. R., Uddin, M. A., Bhattacharjee, S., Dey, M., & Rana, T. (2022). Ecocentric leadership and voluntary environmental behavior for promoting sustainability strategy: The role of psychological green climate. *Business Strategy and the Environment*, 31(4), 1705-1718. <https://doi.org/10.1002/bse.2978>
- Cherian, J., & Jacob, J. (2012). A study of green HR practices and its effective implementation in the organization: A review. *International journal of business and Management*, 7(21), 25-33. <http://dx.doi.org/10.5539/ijbm.v7n21p25>
- Child, D. (2006). *The Essentials of Factor Analysis*. Third edition. London: Continuum
- Chou, C. J. (2014). Hotels' environmental policies and employee personal environmental beliefs: Interactions and outcomes. *Tourism management*, 40, 436-446. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.08.001>
- Cincera, J., & Krajhanzl, J. (2013). Eco-Schools: what factors influence pupils' action competence for pro-environmental behaviour?. *Journal of Cleaner Production*, 61, 117-121. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.06.030>
- Coşkun, Ö. F. (2022). Çevre Tutkusunun, Yeşil Dönüştürücü Liderliğin ve Yeşil Örgüt İkliminin Çevreci Çalışan Davranışları Üzerine Etkisi. *Journal of Politics Economy and Management*, 5(1), 1-16. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jopem/issue/70865/1113205>
- Das, A. K., Biswas, S. R., Abdul Kader Jilani, M. M., & Uddin, M. A. (2019). Corporate environmental strategy and voluntary environmental behavior—Mediating effect of psychological green climate. *Sustainability*, 11(11), 3123. <https://doi.org/10.3390/su11113123>
- DuBois, C. L., & Dubois, D. A. (2012). Strategic HRM as social design for environmental sustainability in organization. *Human resource management*, 51(6), 799-826. <https://doi.org/10.1002/hrm.21504>
- Demir, Ş. Ş. ve Öztürk, İ. (2019). Atmosferin yiyecek içecek departmanında çalışanların iş performansını üzerine etkisi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 5 (4), 361-383. DOI: 10.24289/ijsser.638729
- Dumont, J., Shen, J., & Deng, X. (2017). Effects of green HRM practices on employee workplace green behavior: The role of psychological green climate and employee green values. *Human Resource Management*, 56(4), 613–627. <https://doi.org/10.1002/hrm.21792>
- Erbaşı, A. (2019). Yeşil örgütsel davranış ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Istanbul Management Journal*, (86), 1-23. <https://dergipark.org.tr/en/pub/imj/issue/45658/572519>

- Farooq, R., Zhang, Z., Talwar, S., & Dhir, A. (2022). Do green human resource management and self-efficacy facilitate green creativity? A study of luxury hotels and resorts. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(4), 824-845. <https://doi.org/10.1080/09669582.2021.1891239>
- Graves, L. M., Sarkis, J., & Zhu, Q. (2013). How transformational leadership and employee motivation combine to predict employee proenvironmental behaviors in China. *Journal of Environmental Psychology*, 35, 81-91. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2013.05.002>
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
- Hair, J. F. JR., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall
- Hicklenton, C., Hine, D. W., & Loi, N. M. (2019). Can work climate foster pro-environmental behavior inside and outside of the workplace? *Plos One*, 14(10), 1-13. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0223774>
- James, L. R., Choi, C. C., Ko, C. H. E., McNeil, P. K., Minton, M. K., Wright, M. A., & Kim, K. I. (2008). Organizational and psychological climate: A review of theory and research. *European Journal of work and organizational psychology*, 17(1), 5-32. <https://doi.org/10.1080/13594320701662550>
- Kataria, A., Garg, P., & Rastogi, R. (2019). Do high-performance HR practices augment OCBs? The role of psychological climate and work engagement. *International Journal of Productivity and Performance Management*. 68 (6), 1057-1077. <https://doi.org/10.1108/IJPPM-02-2018-0057>
- Khan, M. A. S., Jianguo, D., Ali, M., Saleem, S., & Usman, M. (2019). Interrelations between ethical leadership, green psychological climate, and organizational environmental citizenship behavior: A moderated mediation model. *Frontiers in psychology*, 10, 1-12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01977>
- Koçak, E., ve Baş, M. (2022). Çalışanların iş yerlerindeki çevreci davranışları ile yeşil iş yeri iklimi algıları ilişkisinde algılanan tüketici etkinliğinin düzenleyiciliği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 433-448. <https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1389>
- Kramar, R. (2014). Beyond strategic human resource management: is sustainable human resource management the next approach? *The international journal of human resource management*, 25(8), 1069-1089. <https://doi.org/10.1080/09585192.2013.816863>
- Kuenzi, M., & Schminke, M. (2009). Assembling fragments into a lens: A review, critique, and proposed research agenda for the organizational work climate literature. *Journal of management*, 35(3), 634-717. <https://doi.org/10.1177/0149206308330559>
- Lenzen, M., Sun, Y. Y., Faturay, F., Ting, Y. P., Geschke, A., & Malik, A. (2018). The carbon footprint of global tourism. *Nature climate change*, 8(6), 522-528. <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0141-x>
- Li, X., Frenkel, S. J., & Sanders, K. (2011). Strategic HRM as process: How HR system and organizational climate strength influence Chinese employee attitudes. *The International Journal of Human Resource Management*, 22(9), 1825-1842. <https://doi.org/10.1080/09585192.2011.573965>
- Lülf, R., & Hahn, R. (2013). Corporate greening beyond formal programs, initiatives, and systems: A conceptual model for voluntary pro-environmental behavior of employees. *European Management Review*, 10(2), 83-98. <https://doi.org/10.1111/emre.12008>
- Naz, S., Jamshed, S., Nisar, Q. A., & Nasir, N. (2021). Green HRM, psychological green climate and pro-environmental behaviors: An efficacious drive towards environmental performance in China. *Current Psychology*, 1-16. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01412-4>
- Nishii, L. H., Lepak, D. P., & Schneider, B. (2008). Employee attributions of the “why” of HR practices: Their effects on employee attitudes and behaviors, and customer satisfaction. *Personnel psychology*, 61(3), 503-545. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2008.00121.x>
- Norton, T. A., Zacher, H., & Ashkanasy, N. M. (2014). Organisational sustainability policies and employee green behaviour: The mediating role of work climate perceptions. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 49-54. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2013.12.008>
- Norton, T. A., Zacher, H., Parker, S. L., & Ashkanasy, N. M. (2017). Bridging the gap between green behavioral intentions and employee green behavior: The role of green psychological climate. *Journal of Organizational Behavior*, 38(7), 996-1015. <https://doi.org/10.1002/job.2178>
- Ones, D. S., & Dilchert, S. (2012). Environmental sustainability at work: A call to action. *Industrial and Organizational Psychology*, 5(4), 444-466. <https://doi.org/10.1111/j.1754-9434.2012.01478.x>
- Özalp, Ö. ve Erbaşı, A. (2021) Yeşil örgüt iklimi algısının yeşil örgütsel davranış üzerine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 22(1), 43-73. <https://doi.org/10.24889/ife.768115>
- Parker, R. (2011). Green organisational performance: Behavioural change interventions based on the theory of planned behaviour. In D. Bartlett (Ed.), *Going green: The psychology of sustainability in the workplace*, British Psychological Society.

- Renwick, D. W., Redman, T., & Maguire, S. (2013). Green human resource management: A review and research agenda. *International journal of management reviews*, 15(1), 1-14. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2011.00328.x>
- Robertson, J. L., & Barling, J. (2017). Toward a new measure of organizational environmental citizenship behavior. *Journal of Business Research*, 75, 57-66. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.02.007>
- Saeed, B. B., Afsar, B., Hafeez, S., Khan, I., Tahir, M., & Afridi, M. A. (2019). Promoting employee's proenvironmental behavior through green human resource management practices. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 26(2), 424-438. <https://doi.org/10.1002/csr.1694>
- Sağbaşı, M., Erdoğan, F. A., ve Sundu, M. (2022). Yeşil insan kaynakları yönetimi: sistematik içerik analizi yöntemi ile alan yazının incelenmesi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(3), 236-257. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.931>
- Steg, L., & Vlek, C. (2009). Encouraging pro-environmental behaviour: An integrative review and research agenda. *Journal of environmental psychology*, 29(3), 309-317. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2008.10.004>
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2001). *Using Multivariate Statistics*. Fourth edition. Boston: Allyn and Bacon.
- Tahir, R., Athar, M. R., & Afzal, A. (2020). The impact of greenwashing practices on green employee behaviour: Mediating role of employee value orientation and green psychological climate. *Cogent Business & Management*, 7(1), 1-15. <https://doi.org/10.1080/23311975.2020.1781996>
- Tang, G., Chen, Y., Jiang, Y., Paillé, P., & Jia, J. (2018). Green human resource management practices: scale development and validity. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 56(1), 31-55. <https://doi.org/10.1111/1744-7941.12147>
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Tian, H., Zhang, J., & Li, J. (2020). The relationship between pro-environmental attitude and employee green behavior: the role of motivational states and green work climate perceptions. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(7), 7341-7352. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-07393-z>
- Tür, E. ve Demir, Ş.Ş. (2022). The effect of working life quality of hotel employees on individual creativity performance. *Journal of Tourism Theory and Research*, 8(2), 53-61. <https://doi.org/10.24288/jtr.1101324>
- Xiao, J., Mao, J. Y., Huang, S., & Qing, T. (2020). Employee-organization fit and voluntary green behavior: a cross-level model examining the role of perceived insider status and green organizational climate. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7), 1-18. <https://doi.org/10.3390/ijerph17072193>
- Yuriev, A., Boiral, O., Francoeur, V., & Paillé, P. (2018). Overcoming the barriers to pro-environmental behaviors in the workplace: A systematic review. *Journal of Cleaner Production*, 182, 379-394. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.02.041>
- Zhang, L., & Gao, J. (2016). Exploring the effects of international tourism on China's economic growth, energy consumption and environmental pollution: Evidence from a regional panel analysis. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 53, 225-234. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.08.040>
- Zhou, S., Zhang, D., Lyu, C., & Zhang, H. (2018). Does seeing "mind acts upon mind" affect green psychological climate and green product development performance? The role of matching between green transformational leadership and individual green values. *Sustainability*, 10(9), 1-21. <https://doi.org/10.3390/su10093206>
- Zientara, P., & Zamojska, A. (2018). Green organizational climates and employee pro-environmental behaviour in the hotel industry. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(7), 1142-1159. <https://doi.org/10.1080/09669582.2016.1206554>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun tarih 12.04.2022 sayı 100 ve karar 01 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE EMPATİ İLE OLUMSUZ
DEĞERLENDİRİLME KORKUSU İLİŞKİSİ: MİZAH TARZLARININ ARACI
ETKİSİ

*The Relationship Between Empathy and Fear of Negative Evaluation in University Students:
The Mediating Effect of Humor Styles*

Esma Ülkü KAYA¹ ve Gamze Ayça KAYA²

¹Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Elazığ, ukaya@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0002-6740-5307

²Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Elazığ, gamzeayca@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-4780-5389

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

27.08.2022

Kabul/Accepted:

07.04.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1167526

Anahtar Kelimeler

Empati, mizah tarzları,
olumsuz değerlendirilme
korkusu, sosyal kaygı

ÖZ

Mevcut çalışma, empati ile olumsuz değerlendirilme korkusu ilişkisinde mizah tarzlarının aracılığını incelemektedir. İlave olarak çalışma bu üç değişken arasındaki ilişkileri incelemektedir. Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinden oluşan katılımcılar ($n = 164$), Toronto empati anketi, mizah tarzları anketi ve olumsuz değerlendirilme korkusu ölçeği kısa versiyonunu tamamladılar. Korelasyon sonuçlarında, katılımcı mizah empatiyle pozitif ve kendini yıkıcı mizah ise olumsuz değerlendirilme korkusuyla pozitif ilişkilidir. Kendini geliştirici mizah ise olumsuz değerlendirilme korkusuyla negatif ilişkilidir. Ayrıca empati ile olumsuz değerlendirilme korkusu ilişki göstermemiştir. Aracılık analizinde empati ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasındaki ilişkide mizah tarzlarının aracı olmadığı bulunmuştur. Ancak empati ve aracı değişkenler modele dahil edildiğinde, birlikte bu değişkenler olumsuz değerlendirilme korkusuna katkı sağlamıştır. Mevcut çalışma empatinin olumsuz değerlendirilme korkusuyla direkt ilişki içerisinde olmadığını fakat empati ve mizah tarzlarının birlikte (katılımcı mizah hariç) olumsuz değerlendirilme korkusuyla anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Olumsuz değerlendirilme korkusu, empati ve kendini yıkıcı mizahın artması ve kendini geliştirici mizahın zayıflamasıyla artabilir.

ABSTRACT

The present study examines the mediation of humor styles in the relationship between empathy and fear of negative evaluation. In addition, the study examines the relationships between these three variables. Participants ($n = 164$), consisting of students from the faculty of health sciences completed the Toronto empathy questionnaire, humor styles questionnaire and the brief version of the fear of negative evaluation scale. In correlation results, affiliative humor is positively related to empathy and self-defeating humor is positively related to fear of negative evaluation. Self-enhancing humor is negatively correlated with fear of negative evaluation. Moreover, there was no relationship between empathy and fear of negative evaluation. In the mediation analysis, it was found that humor styles did not mediate the relationship between empathy and fear of negative evaluation. However, when the empathy and mediator variables were included in the model, these variables together contributed to the fear of negative evaluation. The present study shows that empathy does not show a direct relationship with fear of negative evaluation, but empathy and humor styles together (except affiliative humor) have a significant relationship with fear of negative evaluation. Fear of negative evaluation may increase as empathy and self-defeating humor increase and self-enhancing humor weakens.

Keywords

Empathy, humor styles,
fear of negative
evaluation, social
anxiety

Atıf/Citation: Kaya, E. Ü. ve Kaya, G. A. (2023). Üniversite Öğrencilerinde Empati ile Olumsuz Değerlendirilme Korkusu İlişkisi: Mizah Tarzlarının Aracı Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 845-854.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Esma Ülkü KAYA, ukaya@firat.edu.tr

1. Giriş

Olumsuz değerlendirilme korkusu sosyal kaygı bozukluğunun temel özelliğidir (Weeks ve diğerleri, 2005). Kaygı, bir kişide daima baskın olan belirsiz bir korku veya kötü bir şey olacağı ile ilgili bir duygu şeklindeki psikolojik durumdur (Çelik, 2010: 219). Sosyal fobi ise, bir kaygı bozukluğu olup (Korkmaz, 2017: 44), bu kavram başka kişilerin olduğu ortamlarda hata yapmaya ve diğer insanlar karşısında küçük düşmeye dair korku olarak tanımlanmaktadır (Burkovic, 2020: 15). Sosyal fobisi olan bir birey, kendisi ile ilgili gerçeği yansıtmayan olumsuz öngörülere sahiptir. Bireyin geçmiş yaşam tecrübelerine ve korkularına bağlı olarak oluşturduğu temel varsayımları (genelde kendisi ve çevresiyle ilgili negatif algıları) yaşadığı sosyal durumları tehlike olarak algılamasına zemin oluşturmaktadır (Durna, 2018: 35). Bir bireyde sosyal kaygının olması durumunda, başka kişilerce olumsuz olarak değerlendirilme korkusu bir tehdit temasıdır (Robichaud ve Dugas, 2020: 139). Olumsuz değerlendirilme korkusu kavramı, “başkalarının değerlendirmeleri konusunda endişe, onların olumsuz değerlendirmelerinden yaşanan üzüntü, değerlendirici durumlardan kaçınma ve başkalarının kendini olumsuz değerlendirebileceği hususundaki beklenti” şeklinde tanımlanmaktadır (Watson ve Friend, 1969: 449). Ayrıca çalışmalar olumsuz değerlendirilme korkusunun sosyal kaygıyı artırdığını göstermektedir (Iqbal ve Ajmal, 2018; Levinson ve Rodebaugh, 2012).

Empati kavramı ise, bireyin kendisini etkileşimde olduğu kişinin yerine koymasıyla olaylara o kişinin bakış açısından bakmasını, o kişinin duygu ve düşüncelerini doğru şekilde algılamasını, hissetmesini ve bunu da karşısındaki kişiye aktarmasını içeren bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Şahin ve Akbaba, 2017: 88). Ancak sempati kavramı empati kavramından farklıdır. Sempati, ileriye dönük etkisi itibarıyla empati kavramından ayrılmaktadır. Empati kavramı, başka kişi ile ilgili bilgi edinme süreciyle ilgiliyken, sempati kavramı, başka kişiyle ilgili kaygıları ve o kişinin durumunu düzeltmeye dair isteği ifade etmektedir (De Waal, 2014: 142). Empatinin algısal, bilişsel ve duygusal olmak üzere üç bileşeni vardır. Algısal empati, başka kişinin bakış açısını tahmin etmeyle ilgiliyken, duygusal empati bireyin karşısındakinin duygularını anlamasıdır (Şahin ve Akbaba, 2017: 89-90). Bilişsel empati ise, zihinsel olarak kişinin kendisini hayali olarak başka bir kişinin yerine koymasındadır (Hein, 2020: 65). Zihin teorisi, bir kişinin kendisine ve başkalarına mental durumları atfetmesi olarak tanımlanmaktadır (Premack ve Woodruff, 1978). Zihin teorisinin, bilişsel zihin teorisi ve duygusal zihin teorisi olmak üzere iki boyutu vardır (Dvash ve Shamay-Tsoory, 2014). Bilişsel zihin teorisi, bilişsel empatiyle, duygusal zihin teorisi ise hem bilişsel hem de duygusal empati ile ilgilidir (Shamay-Tsoory, Harari, Szepeswol, ve Levkovitz, 2009). Samson (2008: 21), empati ve zihin teorisinin mizah işlemede bir rolünün olup olamayacağını sorgulamaktadır. Örneğin, birisinin niyetinin mizah yapmak olduğunu anlayabilmek için bir bireyin başka kişinin bakış açısını benimsemesi gerekmektedir. Empatinin daha duygusal unsurları, mizah işlemede bir role sahip olabilir. Birisi bir şakanın hedeflerine sempati duyduğundan, küçümseyici veya düşmanca mizahtan hoşnut olmayabilir. Çok saldırgan olduklarından bu şakaların zıt etkileri olabilir. Spreng, McKinnon, Mar, ve Levine (2009), geliştirdikleri Toronto empati anketinin duygusal empatiyi ölçmeye yakın olmakla birlikte, bilişsel empati ölçümüyle de ilişkili olduğunu belirtmektedir. Yazında yaygın olarak empatiyi ölçmek için kişilerarası tepkisellik indeksi (Davis, 1980; Davis, 1983) kullanılmaktadır. Bu ölçek dört alt ölçekten oluşmakta olup, bunlardan ikisi (perspektif alma ve fantezi) bilişsel empatiyi diğer ikisi de (empatik ilgi ve kişisel sıkıntı) duygusal empatiyi değerlendirmektedir (Tibi-Elhanany ve Shamay-Tsoory, 2011). Bazı çalışmalar duygusal empati (Youssef, Nunes, Sa, ve Williams, 2014; Mathad, Pradhan, ve Rajesh, 2017) ve empatik ilgiyi (Leloir ve diğerleri, 2013; Lamothe, Boujut, Zenasni, ve Sultan, 2014) ölçmede Toronto empati anketini (Spreng ve diğerleri, 2009) kullanmaktadır. Bu çalışmada katılımcıların empati davranış sıklığını belirlemek için Toronto empati anketi (Spreng ve diğerleri, 2009) kullanılmıştır.

Gülme kavramını mizahtan farklılaştıran bir yön, gülmenin bir refleks olarak gelişmesi düşüncesi olup, mizah ise gülmeyi sağlayıcı faktörlerden yalnızca birisidir (Özgüleş, 2020: 12). Mizahın, kendini geliştirici, katılımcı, saldırgan ve kendini yıkıcı olmak üzere dört tarzı vardır. Bunlardan kendini geliştirici mizah, stresle mücadelede olumlu bakış açısına sahip başa çıkma mekanizması olarak görülebilmektedir (Şahin, 2018: 47). Katılımcı mizah ise, bireyler arası bağlılığı artıran, bireyin kendisinin ve başka kişilerin kabul ettiği tahammül sınırları içinde saldırgan olmayan bir mizah tarzıdır (Şahin, 2018: 49). Kendini yıkıcı mizah, bir bireyin, başka kişilerin beğenisini kazanmak amacıyla kendini küçük düşürmek yoluyla komik hikâyeler anlatmasıyla kullandığı bir mizah tarzıdır. Saldırgan mizah ise başkalarını küçümseme ya da manipüle etmeyle ilgili bir mizah tarzıdır (Büyükyılmaz, 2018: 42-43). Mizah, kişinin hem kendi duygularını yönetmesine hem de başka kişilerin duygularını yönetmelerine yardımcı olmaya imkân veren araç olarak görülmektedir (Okçuğ, 2019:

34). Yaşamın birçok evresinde kaygı, stres ve depresyon ile karşı karşıya gelinmektedir. Pozitif psikoloji yazınında travmatik ve stresli olaylar karşısında akıl sağlığını koruyan faktörler arasında mizah da gösterilmektedir (İlhan, 2021: 448). Mevcut çalışma bir devlet üniversitesinin sağlık bilimleri lisans öğrencilerinde empati ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasındaki ilişkide mizah tarzlarının aracı olup olmadığını incelemeyi amaçlamaktadır. Yazında birçok çalışma sağlık öğrencilerinde sosyal kaygı bozukluğunu incelemiştir (Reta, Ayalew, Yeneabat, ve Bedaso, 2020; Desalegn, Getinet, ve Tadie, 2019; Al-Johani ve diğerleri, 2022). Sosyal kaygının eğitim sürecinde öğrencileri nasıl etkiyeceğini anlayabilmek ve olumsuz etkilerin nasıl zayıflatılabileceği hususunda öneriler yapabilmek için bu konuda daha fazla çalışma yapmak gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada sağlık hizmetine aday olanlarda empati, mizah ve olumsuz değerlendirilme korkusu arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

1.1. Empati ve Mizah Tarzları Arasındaki İlişki

Yazında empati ile mizah tarzları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Örneğin Wu, Lin, ve Chen (2016) yürüttükleri çalışma sonucunda perspektif alma ve empatik ilginin olumlu mizah tarzlarıyla (katılımcı mizah ve kendini geliştirici mizah) pozitif ancak saldırgan mizah tarzıyla da negatif ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca perspektif almanın ise kendini yıkıcı mizahla pozitif ilişki gösterdiğini belirlemişlerdir. İlave olarak empatik ilginin, cinsiyet ve saldırgan mizah ilişkisinde aracı, perspektif almanın ise cinsiyet ve diğer üç mizah tarzları (katılımcı, kendini geliştirici ve kendini yıkıcı) arasındaki ilişkide aracı olduğunu tespit etmişlerdir. Navarro-Carrillo, Torres-Marin, ve Carretero-Dios (2020) çalışmalarında gelir ile saldırgan mizah arasındaki ilişkide empatik ilginin aracı olduğunu bulmuşlardır. Empatik ilginin ise saldırgan mizahla negatif ilişkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir. Halfpenny ve James (2020), kendini geliştirici mizahın; bilişsel empati, duygusal empati ve sempatiyle pozitif, katılımcı mizahın ise bilişsel empatiyle pozitif ilişkili olduğunu rapor etmişlerdir. Araştırmacılar saldırgan mizahın ise duygusal empati ve sempatiyle negatif ilişki gösterdiğini tespit etmişlerdir. Navarro-Carrillo, Torres-Marin, Corbacho-Lobato, ve Carretero-Dios (2020), perspektif alma empati özelliğinin katılımcı ve kendini geliştirici mizah tarzlarıyla pozitif, saldırgan mizahla da negatif ilişkili olduğunu rapor etmişlerdir. Ayrıca kişisel sıkıntı empati özelliğinin dört mizah tarzıyla ilişki göstermediğini bulmuşlardır. Hampes (2010) çalışması sonucunda katılımcı mizah ile empatik ilgi ve kendini geliştirici mizah ile perspektif alma empatisi arasında pozitif ilişkiler olduğunu rapor etmiştir. Ayrıca kendini geliştirici mizah ile kişisel sıkıntı ve saldırgan mizah ile perspektif alma empatisi, empatik ilgi ve kişisel sıkıntı arasında negatif ilişkiler olduğunu belirlemiştir.

1.2. Empati ve Mizah Tarzlarının Sosyal Kaygıyla İlişkisi

Clark ve McManus (2002), sosyal fobiyi karakterize eden eğilimlerden birinin başkalarından gelen olumsuz tepkileri belirme eğilimi olduğunu belirtmektedir. Watson ve Friend (1969)'e göre, sosyal değerlendirme kaygısının iki görünümü vardır. İlki sosyal durumlardaki sıkıntı, rahatsızlık, korku, kaygı gibi deneyimler ile kasten sosyal durumlardan kaçınmadır. Diğeri ise başkalarından olumsuz değerlemeler alma korkusudur. Bu çalışmada sosyal kaygıyı ölçmede olumsuz değerlendirilme korkusu ölçeği kısa versiyonu (Leary, 1983) kullanılmıştır. Yazında empati ve mizah tarzlarına odaklı bazı çalışmalar sosyal kaygıyla ilişkiyi incelemektedir. Örneğin Loudin, Loukas, ve Robinson (2003), sosyal kaygıyı ölçmek için kullandıkları olumsuz değerlendirilme korkusu değişkeninin, kadın katılımcılarda empatik ilgiyle pozitif ilişki gösterdiğini ancak erkeklerde ne empatik ilginin ne de perspektif almanın olumsuz değerlendirilme korkusuyla ilişkili olduğunu rapor etmişlerdir. Sönmez (2020: 36-37) çalışmasında Otizm Spectrum Bozukluğu (OSB) olan ergen ve çocuklarda duygusal empatinin sosyal kaygıyla pozitif ilişki gösterdiğini bulmuştur. İlave olarak araştırmacı (Sönmez, 2020: 39), OSB'li katılımcılarda duygusal empatinin sosyal kaygıyı pozitif olarak belirlediğini ortaya koymuştur. Bazı çalışmalar (Auyeung ve Alden, 2016; Auyeung ve Alden, 2020) ise empatik doğruluk (empathic accuracy) ile sosyal kaygı ilişkisini incelemiştir. Batanova ve Loukas (2011), çalışmalarında sosyal kaygı ile empatik ilgi arasında pozitif ilişki olduğunu bulmuştur. Bray ve diğerlerinin (2021) çalışmasında, duygusal empati unsurlarının (duygusal paylaşım ve empatik sıkıntı) içselleştirme semptomlarıyla (özellikle sosyal kaygı semptomları) pozitif ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Bazı çalışmalar (Tarlow ve La Greca, 2021; Antoniadou, Kokkinos, ve Markos, 2019) sosyal kaygının duygusal empati ile pozitif, bilişsel empati ile ilişki göstermediğini belirlemişken, bir çalışmada (Pechorro, Ayala-Nunes, Nunes, Maroco, ve Gonçalves,

2016) temel empati değişkeninin, sosyal kaygının olumsuz değerlendirilme korkusu boyutuyla pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Tibi-Elhanany ve Shamay-Tsoory (2011), çalışmalarında sosyal kaygı ile duygusal empati arasında pozitif ilişkiler olduğunu belirlemişlerdir. İlave olarak araştırmacılar yüksek sosyal kaygılı kişilerin, düşük olanlara kıyasla duygusal empatilerinin daha yüksek olduğunu rapor etmişlerdir (Tibi-Elhanany ve Shamay-Tsoory, 2011). Pittelkow, Aan Het Rot, Seidel, Feyel, ve Roest (2021), sistematik derleme ve meta-analiz çalışmalarında sosyal kaygı ile duygusal empati arasında pozitif ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir.

Pozitif duyguları artıran, depresyon ve kaygı gibi olumsuz ruh halleriyle mücadele eden mizahın, stresli yaşam olaylarıyla mücadele etmenin önemli bir mekanizması olduğu ve tatmin edici kişilerarası ilişkileri geliştirmek için önemli sosyal bir beceri olduğu düşünülmektedir (Martin, 2007: 269). Tucker ve diğerleri (2013) çalışmalarında, mizah tarzlarının sosyal kaygı ve depresif semptomlar arasındaki ilişkide düzenleyici olup olmadığını incelemişlerdir. Çalışmaları sonucunda katılımcı ve kendini yıkıcı mizah tarzlarının ayrı ayrı sosyal kaygı ve depresif semptomlar arasındaki ilişkide düzenleyici olduğu belirlemişlerdir. Ayrıca çalışmada sosyal kaygının, katılımcı mizah ve kendini geliştirici mizahla negatif, kendini yıkıcı mizahla da pozitif ilişki gösterdiği bulunmuştur. Eype ve Fenn (2021), çalışmalarında katılımcı ve kendini geliştirici mizahın sosyal kaygıyla negatif ilişkili olduğunu belirlemişlerdir. Martin, Puhlik-Doris, Larsen, Gray, ve Weir (2003), kaygıyla katılımcı ve kendini geliştirici mizahın negatif, kendini yıkıcı mizahın ise pozitif ilişki gösterdiğini ancak saldırgan mizahın ise ilişki göstermediğini belirlemişlerdir. Menendez-Aller, Postigo, Montes-Alvarez, Gonzales-Primo, ve Garcia-Cueto (2020), katılımcı ve kendini geliştirici mizah tarzlarının depresyon ve kaygı semptomlarına karşı koruyucu ancak saldırgan ve kendini yıkıcı mizah tarzlarının ise risk faktörleri olduğunu raporlamıştır.

Literatür taraması yapılabildiği kadarıyla empati ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasındaki ilişkide mizah tarzlarının aracılığı incelenmemiştir. Mevcut çalışmada mizah tarzlarının bu iki değişken arasındaki ilişkide aracılığını ve değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçlara ve yapılan literatür incelemesine dayalı olarak oluşturulan araştırma hipotezleri aşağıdaki gibidir:

Hipotez 1a: Mizah tarzları ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasında anlamlı ilişki vardır.

Hipotez 1b: Empati ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasında anlamlı ilişki vardır.

Hipotez 1c: Empati ile mizah tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.

Hipotez 2: Empati ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasındaki ilişkide mizah tarzları aracıdır.

2. Materyal ve Metot

Bu başlık katılımcılar ve prosedür, ölçekler ve veri analizi alt başlıklarından oluşmaktadır.

2.1. Katılımcılar ve Prosedür

Çalışma için Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik kurulundan izin alınmıştır (Tarih: 05.10.2021, Sayı: 93389). Anket çalışmasının yürütüldüğü dönemde, Covid-19 salgını nedeniyle dersler çevrimiçi gerçekleştirildiğinden veriler katılımcılardan Google formda hazırlanan anket linkinin uzaktan eğitim sisteminde paylaşılmasıyla toplanmıştır. Bir devlet üniversitesinin sağlık bilimleri fakültesi temel bölümlerinden olan Beslenme ve Diyetetik ile Hemşirelik bölümlerinde dördüncü sınıf hariç (staj zorunluğu olduğundan) 779 öğrenci olup amaçlanan örneklem yöntemiyle bu iki bölümde okuyan çalışmaya gönüllü katılacak öğrencilerin yaklaşık yüzde yirmi birine ulaşılmıştır ($n = 164$). Betimsel araştırmalarda küçük evrenlerde örneklem evrenin yüzde yirmisi olarak dikkate alınabilir (Özen ve Gül, 2007:415). Toplam 202 anket formu doldurulmuş ancak çeşitli nedenlerle (gönüllü olur onaysız, birden fazla katılım, eksik bilgi gibi) 38 form çalışma dışı tutulmuştur. Katılımcıların % 60.4'ü ($n= 99$) beslenme ve diyetetik, % 39.6'sı ($n= 65$) ise hemşirelik öğrencisidir. Öğrencilerin 144'ü (%87.8) kadın, 20'si (%12.2) ise erkek olup, yaş ortalamaları 21.28 ($SD = 3.68$)' dir.

2.2. Ölçekler

Araştırmada üç ölçek kullanılmıştır.

2.2.1. Toronto Empati Anketi (Spreng ve diğerleri, 2009)

Duygusal bir süreç olarak empatiyi değerlendiren Toronto empati anketi Spreng ve diğerleri (2009) tarafından geliştirilen 16 maddeli (örnek maddeler *'başka biri heyecanlı hissettiğinde, ben de heyecanlanma eğilimindeyim'* ve *'birisi ağladığı zaman rahatsız olurum'*) ve tek boyutlu bir ölçektir. Ölçek maddeleri (Spreng ve diğerleri, 2009), 5 dereceli-Likert ölçeği ile ölçülmekte olup (0=Asla, 4=Daima), 2., 4., 7., 10., 11., 12., 14. ve 15. maddeler ters kodlanmaktadır. Totan, Doğan, ve Sapmaz (2012), ölçeğin Türkçe versiyonunun 13 madde ve tek boyuttan oluştuğunu ve iç tutarlılık katsayısını .79 olarak bulmuşlardır. Araştırmacılar (Totan ve diğerleri, 2012) iki gruba böldükleri verinin çapraz geçerliklerini incelemişlerdir. Totan ve diğerleri (2012), ilk grup ($\chi^2=113.50$, $df=65$, $\chi^2/df=1.75$, $GFI=.93$, $NFI=.90$, $RFI=.88$, $CFI=.95$, $IFI=.95$, $RMR=.056$, $RMSEA=.056$) ve ikinci grup ($\chi^2=229.39$, $df=65$, $\chi^2/df=3.53$, $GFI=.91$, $NFI=.87$, $RFI=.91$, $CFI=.90$, $IFI=.90$, $RMR=.065$, $RMSEA=.073$) için ayrı ayrı uyum iyilik değerlerini belirlemişlerdir. Mevcut çalışmada ölçeğin Cronbach α değeri .76 olarak tespit edilmiştir.

2.2.2. Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Ölçeği Kısa Versiyonu (Leary, 1983)

Olumsuz değerlendirilme korkusu ölçeği kısa versiyonu (Leary, 1983), 12 maddeden oluşan bir ölçektir (örnek maddeler; *'bir fark yaratmadığını bilsem bile başkalarının benim hakkımda ne düşüneceği konusunda endişeleniyorum'* ve *'insanların benim kusurlarımı bulacağından korkuyorum'*). Ölçek maddeleri (Leary, 1983), 5 dereceli Likert ölçeği ile ölçülmekte (1=Bana hiç uymaz, 5=Çok yüksek ölçüde bana uyar) olup, 2., 4., 7., ve 10. maddeler ters kodlanmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması, güvenilirlik ve geçerliğini gerçekleştiren Çetin, Doğan, ve Sapmaz (2010), ölçeğin Türkçe versiyonunun 11 maddeden oluştuğunu belirlemişlerdir. İlave olarak araştırmacılar (Çetin ve diğerleri, 2010), doğrulayıcı faktör analiz sonucu ölçeğin hem tek faktörlü hem de iki faktörlü yapı uyumlarının iyi düzeyde olduğunu (tek faktörlü yapı için; $X^2=89.91$, $RMSEA=.062$, $NFI=.96$, $CFI=.98$, $IFI=.98$, $RFI=.95$, $GFI=.95$, $AGFI=.92$; iki faktörlü yapı için; $X^2=83.48$, $RMSEA=.057$, $NFI=.96$, $CFI=.98$, $IFI=.98$, $RFI=.95$, $GFI=.96$, $AGFI=.93$) ve ölçeğin iç tutarlık katsayısını .84 olarak tespit etmişlerdir. Mevcut çalışmada ölçeğin Cronbach α değeri .88 olarak belirlenmiştir.

2.2.3. Mizah Tarzları Anketi (Martin ve diğerleri, 2003)

32 maddeli mizah tarzları anketi (Martin ve diğerleri, 2003), dört boyutlu bir ölçektir (katılımcı mizah-*'genellikle diğer insanlarla çok fazla gülmem ya da şakalaşamam'*, kendini geliştirici mizah-*'depresif hissettiğimde, genellikle kendimi mizahla neşelendirebilirim'*, saldırgan mizah-*'insanlar mizah anlayışından asla rahatsız olmaz veya incinmez'* ve kendini yıkıcı mizah-*'kendimi küçük düşürmek için sık sık komik şeyler söylemem'*). Ölçek maddeleri (Martin ve diğerleri, 2003) 7-dereceli Likert ölçeği ile ölçülmekte olup (1=Tamamen katılmıyorum, 7=Tamamen katılıyorum), 11 madde ters kodlanmaktadır (1, 7, 9, 15, 16, 17, 22, 23, 25, 29, 31. maddeler). Ölçeğin Türkçe uyarlamasını gerçekleştiren Yerlikaya (2003), faktör analizi sonrasında maddelerin orijinal ölçekte (Martin ve diğerleri, 2003) yer aldıkları alt ölçeklere .32-.75 aralığında değişen faktör yükleriyle yerleştiklerini ve ölçeğin orijinal ölçeğe (Martin ve diğerleri, 2003) benzer 32 madde ve dört alt boyuttan oluştuğunu belirlemiştir. Ayrıca araştırmacı (Yerlikaya, 2003:58), ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlık katsayılarının .67-.78 aralığında olduğunu bulmuştur. Bu çalışmada ölçeğin alt boyutlarının (katılımcı, kendini geliştirici, saldırgan ve kendini yıkıcı) Cronbach α değerleri sırayla .55, .73, .43 ve .70 olarak belirlenmiştir. Taber (2018)'in derleme çalışmasında, bazı çalışmalarda .45-.98 aralığındaki alpha değerinin kabul edilebilir olarak tanımlandığı belirtilmiştir. Ancak mevcut çalışmada saldırgan mizah alt boyutunun güvenilirliği düşük bulunduğundan istatistiksel analizlere dahil edilmemiştir.

2.3. Veri Analizi

Empati ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasındaki ilişkide mizah tarzlarının aracı rolü SPSS'de (version 22) çalışan PROCESS Macro version 3.4 programında (Hayes, 2018) Model 4 kullanılarak test edilmiştir. Aracılık analizinde %95 güven aralıkları ve 5000 bootstrap samples seçenekleri seçilmiştir. Ayrıca SPSS programında araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler bivariate korelasyon analiziyle test edilmiştir.

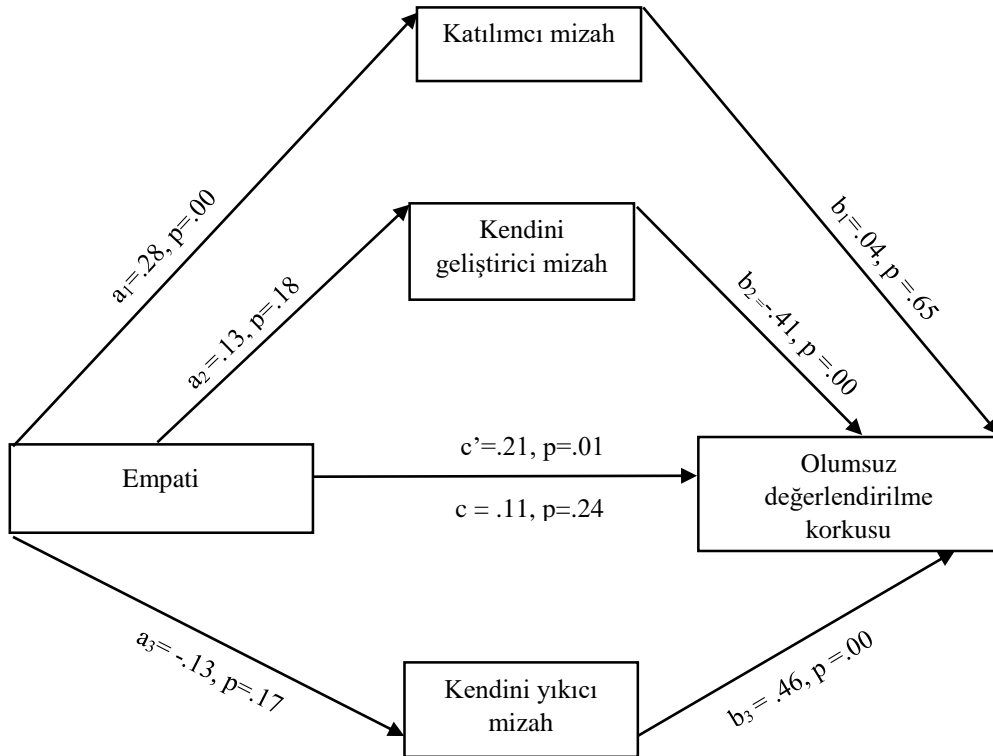
3.Bulgular

Tablo 1, değişkenler arasındaki bivariante korelasyon ile tanımlayıcı istatistik sonuçlarını göstermektedir. Korelasyon analiz sonuçlarına göre, katılımcı mizah ile empati ($r = .31, p < .01$), kendini yıkıcı mizah ile olumsuz değerlendirilme korkusu ($r = .34, p < .01$) arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur. Kendini geliştirici mizah ile olumsuz değerlendirilme korkusu ($r = -.27, p < .01$) arasında negatif ilişki ortaya çıkmıştır. Ancak empati ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasında bir ilişki ortaya çıkmamıştır ($r = .09, p = .24$). Bu nedenle hipotez 1a ve 1c kısmen kabul edilirken, 1b reddedilmiştir.

Tablo1. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Bivariate Korelasyon Sonuçları ve Tanımlayıcı İstatistikler ($n=164$)

Değişkenler	1	2	3	4	5
1.Empati	-				
2.Olumsuz değerlendirilme korkusu	.09	-			
3.Katılımcı mizah	.31**	-.02	-		
4.Kendini geliştirici mizah	.11	-.27**	.36**	-	
5.Kendini yıkıcı mizah	-.11	.34**	.08	.27**	-
Ortalama	47.16	30.34	41.24	36.14	22.90
Standart Sapma	7.28	8.60	6.58	8.96	8.78

** Korelasyon, $p < 0.01$ 'de anlamlıdır (iki kuyruklu).

Şekil 1. Empati ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasındaki ilişkide mizah tarzlarının aracı rolünü gösteren çoklu aracılık modeli sonucu

Şekil 1, empati ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasındaki ilişkide mizah tarzlarının aracılığı göstermektedir. Şekle göre empati, katılımcı mizah ile direkt pozitif ilişki göstermişken ($b = .28, SE = .07, p =$

.00, %95 CI = .15, .41), kendini geliştirici mizah ($b = .13$, $SE = .09$, $p = .18$, %95 CI = -.06, .32) ve kendini yıkıcı mizahla ($b = -.13$, $SE = .09$, $p = .17$, %95 CI = -.32, .06) ilişki göstermemiştir.

Aracı değişkenler modele dahil olduğunda empati olumsuz değerlendirilme korkusuyla pozitif ilişki göstermişken ($b = .21$, $SE = .08$, $p = .01$, %95 CI = .04, .37), aracı değişkenler modele dahil edilmediğinde bu ilişki anlamsız bulunmuştur ($b = .11$, $SE = .09$, $p = .24$, %95 CI = -.07, .29). Ayrıca aracılardan dahil edildiği modelde kendini geliştirici mizahın negatif yönde ($b = -.41$, $SE = .07$, $p = .00$, %95 CI = -.55, -.27) ve kendini yıkıcı mizahın ise pozitif yönde ($b = .46$, $SE = .07$, $p = .00$, %95 CI = .33, .60) olumsuz değerlendirilme korkusuyla ilişkilerinin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Aynı modelde katılımcı mizahın ($b = .04$, $SE = .09$, $p = .65$, %95 CI = -.15, .24) olumsuz değerlendirilme korkusuyla ilişkisi ise anlamlı bulunmamıştır. Aracı değişkenler ve empati, olumsuz değerlendirilme korkusundaki varyansın % 29'unu açıklamaktadır.

Empatinin olumsuz değerlendirilme korkusuyla ilişkisinde katılımcı mizah (*İndirekt Etki* = .01, *BootSE* = .03, %95 CI = -.05, .08), kendini geliştirici mizah (*İndirekt Etki* = -.05, *BootSE* = .04, %95 CI = -.14, .03) ve kendini yıkıcı mizahın (*İndirekt Etki* = -.06, *BootSE* = .04, %95 CI = -.15, .03) aracılık rollerinin olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle Hipotez 2 desteklenmemiştir.

4. Sonuçlar ve Tartışma

Mevcut çalışma, sağlık bilimleri öğrencilerinden oluşan bir örnekleme empatinin olumsuz değerlendirilme korkusuyla ilişkisinde mizah tarzlarının aracı olup olmadığını ve bu çalışma değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Korelasyon analiz sonuçlarına göre, empati ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasında ilişki bulunmamıştır. Menolascino (2016: 42) çalışmasında (yalnızca erkeklerde) hem toplam empati skorları hem de duygusal empatinin sosyal kaygıyla ilişki göstermediğini bulmuştur. Boylamsal bir çalışma (Wright, Wachs, ve Harper, 2018) sonucu ise duygusal empatinin kaygıyla ilişkili olmadığını göstermiştir. Ancak bu çalışmada mizah tarzlarından sadece katılımcı mizah empati ile pozitif ilişki göstermektedir. Yazındaki çalışmalarda empatik ilginin katılımcı mizahla gösterdiği pozitif ilişkiler (Wu ve diğerleri, 2016; Hampes, 2010) mevcut çalışmanın bu sonucuyla tutarlıdır. İlave olarak yazındaki çalışma sonuçlarına göre sosyal kaygıyla, kendini geliştirici mizah negatif (Tucker ve diğerleri, 2013; Eype ve Fenn, 2021), kendini yıkıcı mizah ise pozitif ilişki göstermektedir (Tucker ve diğerleri, 2013). Benzer olarak bu çalışmada olumsuz değerlendirilme korkusuyla, kendini geliştirici mizah negatif, kendini yıkıcı mizah ise pozitif ilişki göstermiştir. Hem kendini geliştirici mizahın hem de kendini yıkıcı mizahın empatik ilgiyle ilişki göstermediği sonucu (Hampes, 2010) mevcut çalışmanın bulgularıyla uyumludur. Ancak bu çalışmada beklenmeyen bir sonuç olarak katılımcı mizahın, olumsuz değerlendirilme korkusuyla ilişki göstermediği bulunmuştur. Mevcut çalışmayla uyumlu olarak, bir çalışmada (Cann ve Collette, 2014) katılımcı mizahın psikolojik sıkıntıyla (depresyon, kaygı ve stres) ilişki göstermediği rapor edilmiştir. Bu sonuçlara göre hipotez 1a ve 1c kısmen kabul edilmiştir. Ancak hipotez 1b reddedilmiştir.

Analiz sonucunda mizah tarzlarının empati ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasındaki ilişkide aracılığının olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuca göre ikinci hipotez desteklenmemiştir. Ayrıca aracı değişkenler modele dahil edildiğinde empatinin olumsuz değerlendirilme korkusuyla pozitif ilişki gösterdiği bulunmuştur. Aracı değişkenler ile empatinin olumsuz değerlendirilme korkusunda çok düşük olmayacak oranda açıklayıcılığı mevcuttur. Katılımcıların empati ve kendini yıkıcı mizah kullanımları arttıkça ve kendini geliştirici mizah kullanımları da zayıfladıkça olumsuz değerlendirilme korkuları artmaktadır. Yani yüksek düzeyde başka kişilerin duygularını anlamaya çalışan bireylerin, düşük düzeyde olumlu mizah tarzını (kendini geliştirici mizah) ve yüksek düzeyde olumsuz mizah tarzını (kendini yıkıcı mizah) kullanmaları onların başka kişilerin kendileriyle ilgili olumsuz düşündükleri yönündeki kaygılarını artırabilir. Knight, Stoica, Fogleman, ve Depue (2019), empatinin kaygıyla ilişkili olmadığını belirlemişlerdir. Araştırmacıların bu bulgusuyla (Knight ve diğerleri, 2019) tutarlı olarak, mevcut çalışma sonucunda ise empatinin, olumsuz değerlendirilme korkusuyla ilişki göstermediği bulunmuştur.

Kesitsel dizayna sahip olması bu çalışmanın bir sınırlılığıdır. Ancak bu araştırma empati, olumsuz değerlendirilme korkusu ve mizah tarzları arasındaki ilişkileri tek bir çalışma kapsamında incelemesi açısından önemlidir. Gelecekteki çalışmalar hem duygusal hem de bilişsel empatinin olumsuz değerlendirilme korkusuyla ilişkisinde mizah tarzlarının aracılığını boylamsal bir çalışma dizaynıyla araştırabilir.

Kaynaklar

- Al-Johani, W.M., AlShamlan, N.A., AlAmer, N.A., Shawkhan, R.A., Almayyad, A.H., Alghamdi, L.M. ... AlOmar, R.S. (2022). Social anxiety disorder and its associated factors: A cross-sectional study among medical students, Saudi Arabia. *BMC Psychiatry*, 22, 505. <https://doi.org/10.1186/s12888-022-04147-z>
- Antoniadou, N., Kokkinos, C.M., ve Markos, A. (2019). Psychopathic traits and social anxiety in cyber-space: A context-dependent theoretical framework explaining online disinhibition. *Computers in Human Behavior*, 99, 228-234. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.05.025>
- Auyeung, K. ve Alden, L.E. (2020). Accurate empathy, social rejection, and social anxiety disorder. *Clinical Psychological Science*, 8 (2), 266-279. doi: 10.1177/2167702619885410
- Auyeung, K. W. ve Alden, L.E. (2016). Social anxiety and empathy for social pain. *Cognitive Therapy and Research*, 40 (1), 38-45. doi: 10.1007/s10608-015-9718-0
- Batanova, M.D. ve Loukas, A. (2011). Social anxiety and aggression in early adolescents: Examining the moderating roles of empathic concern and perspective taking. *Journal of Youth and Adolescence*, 40, 1534-1543. doi: 10.1007/s10964-011-9634-x
- Bray, K.O., Anderson, V., Pantelis, C., Pozzi, E., Schwartz, O.S., Vijayakumar, N. ... Whittle, S. (2021). Associations between cognitive and affective empathy and internalizing symptoms in late childhood. *Journal of Affective Disorders*, 290, 245-253. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.04.034>
- Burkovik, Y. (2020). *Sosyal fobi-Görünen ve görünmeyen yönleri* (13. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları
- Büyükyılmaz, O. (2018). *İş hayatında mizah kullanımı: Mizahın çalışan tutum ve davranışları üzerindeki etkileri*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım
- Cann, A., ve Collette, C. (2014). Sense of humor, stable affect, and psychological well-being. *Europe's Journal of Psychology*, 10 (3), 464-479. doi: 10.5964/ejop.v10i3.746
- Clark, D.M., ve McManus, F. (2002). Information processing in social phobia. *Biological Psychiatry*, 51 (1), 92-100. [https://doi.org/10.1016/S0006-3223\(01\)01296-3](https://doi.org/10.1016/S0006-3223(01)01296-3)
- Çelik, A. (2010). *Kriz ve stres yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi Tic.Ltd.Şti.
- Çetin, B., Doğan, T., ve Sapmaz, F. (2010). Olumsuz değerlendirilme korkusu ölçeği kısa formu'nun Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35 (156), 205-216
- Davis, M.H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85.
- Davis, M.H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44 (1), 113-126
- De Waal, F. (2014). *Empati çağı: Daha anlayışlı bir toplum için doğadan dersler*. (Çev. K. Yılmaz). Ankara: Akılçelen kitaplar (Orijinal eserin yayın tarihi 2009).
- Desalegn, G.T., Getinet, W., ve Tadie, G. (2019). The prevalence and correlates of social phobia among undergraduate health science students in Gondar, Gondar Ethiopia. *BMC Research Notes*, 12, 438. <https://doi.org/10.1186/s13104-019-4482-y>
- Durna, H. (2018). *Sosyal fobi. Kim korkar sosyal fobiden! Sekiz adımda sosyal fobiden, sosyal korku ve kaygılarından kurtul* (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi
- Dvash, J., ve Shamay-Tsoory, S.G. (2014). Theory of mind and empathy as multidimensional constructs: Neurological foundations. *Topics in Language Disorders*, 34 (4), 282-295. <https://doi.org/10.1097/TLD.0000000000000040>
- Eype, E.S., ve Fenn, J. (2021). Humor styles, perceived social support and social anxiety in young adults. *Indian Journal of Positive Psychology*, 12 (3), 211-215
- Halfpenny, C.C. ve James, L. A. (2020). Humor styles and empathy in junior-school children. *Europe's Journal of Psychology*, 16 (1), 148-166. <https://doi.org/10.5964/ejop.v16i1.1934>
- Hampes, W.P. (2010). The relation between humor styles and empathy. *Europe's Journal of Psychology*, 3, 34-45
- Hayes, A.F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (2nd ed.). Guilford Press.
- Hein, M. (2020). *Empati. Ne hissettiğini anlıyorum* (1. Baskı). (Çev. F. S. Kösebay). İstanbul: İletişim Yayıncılık A.Ş. (Orijinal eserin yayın tarihi 2018).
- Iqbal, A. ve Ajmal, A. (2018). Fear of negative evaluation and social anxiety in young adults. *Peshawar Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 4 (1), 49-57
- İlhan, T. (2021). Eğitimde pozitif bir güç olarak mizah. B. Ergüner Tekinalp ve Ş. Işık (Ed.), *Eğitimde pozitif psikoloji uygulamaları* içinde (5. Baskı, 435-464. ss). Ankara: Pegem Akademi

- Knight, L.K., Stoica, T., Fogleman, N.D., ve Depue, B.E. (2019). Convergent neural correlates of empathy and anxiety during socioemotional processing. *Frontiers in Human Neuroscience*, 13. doi:10.3389/fnhum.2019.00094
- Korkmaz, Y. (2017). *Ergenlerde internet bağımlılığının depresyon & anksiyete üzerindeki etkisi* (Birinci Basım). Ankara: Gece Kitaplığı
- Lamothe, M., Boujut, E., Zenasni, F., ve Sultan, S. (2014). To be or not to be empathic: The combined role of empathic concern and perspective taking in understanding burnout in general practice. *BMC Family Practice*, 15, 15. doi: 10.1186/1471-2296-15-15
- Leary, M.R. (1983). A brief version of the fear of negative evaluation scale. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 9 (3), 371-375
- Lelorain, S., Sultan, S., Zenasni, F., Catu-Pinault, A., Jaury, P., Boujut, E., ve Rigal, L. (2013). Empathic concern and professional characteristics associated with clinical empathy in French general practitioners. *European Journal of General Practice*, 19, 23-28. doi: 10.3109/13814788.2012.709842
- Levinson, C.A. ve Rodebaugh, T.L. (2012). Social anxiety and eating disorder comorbidity: The role of negative social evaluation fears. *Eating Behaviors*, 13, 27-35. doi:10.1016/j.eatbeh.2011.11.006
- Loudin, J.L., Loukas, A. ve Robinson, S. (2003). Relational aggression in college students: Examining the roles of social anxiety and empathy. *Aggressive Behavior*, 29, 430-439. doi: 10.1002/ab.10039
- Martin, R.A. (2007). *The psychology of humor: An integrative Approach*, Elsevier Academic Press
- Martin, R.A., Puhlik-Doris, P., Larsen, G., Gray, J., ve Weir, K. (2003). Individual differences in uses of humor and their relation to psychological well-being: Development of the humor styles questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 37, 48-75
- Mathad, M.D., Pradhan, B., ve Rajesh, S.K. (2017). Correlates and predictors of resilience among baccalaureate nursing students. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 11 (2). doi: 10.7860/JCDR/2017/24442.9352
- Menendez-Aller, A, Postigo, A., Montes-Alvarez, P., Gonzalez-Primo, F.J., ve Garcia-Cueto, E. (2020). Humor as a protective factor against anxiety and depression. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 20, 38-45. <https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2019.12.002>
- Menolascino, N. (2016). *Empathy, perceived popularity and social anxiety: Predicting bystander intervention among middle school students* (Masters Theses). Eastern Illinois University. Erişim adresi <https://thekeep.eiu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3505&context=theses>
- Navarro-Carrillo, G., Torres-Marin, J. ve Carretero-Dios, H. (2020). Class-based differences in the use of (aggressive) humor: The mediating role of empathic concern. *Personality and Individual Differences*, 159, 109868. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.109868>
- Navarro-Carrillo, G., Torres-Marin, J., Corbacho-Lobato, J.M., ve Carretero-Dios, H. (2020). The effect of humour on nursing professionals' psychological well-being goes beyond the influence of empathy: A cross-sectional study. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 34, 474-483. doi: 10.1111/scs.12751
- Oktuğ, Z. (2019). *İş yerinde mizah. "Mizahın Örgüt Bağlamında Değerlendirilmesi"* (1.Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd.Şti.
- Özen, Y. ve Gül, A. (2007). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren-örneklem sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 394-422.
- Özgüleş, B. (2020). *Sağlık yönetimi ve mizah* (1.Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd.Şti.
- Pechorro, P., Ayala-Nunes, L., Nunes, C., Maroco, J., ve Gonçaves, R.A. (2016). The social anxiety scale for adolescents: Measurement invariance and psychometric properties among a school sample of Portuguese Youths. *Child Psychiatry & Human Development*, 47, 975-984. doi: 10.1007/s10578-016-0627-6
- Pittelkow, M.M., Aan Het Rot, M., Seidel, L. J., Feyel, N., ve Roest, A.M. (2021). Social anxiety and empathy: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Anxiety Disorders*, 78, 102357. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2021.102357>
- Premack, D., ve Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *The behavioral and Brain Sciences*, 4, 515-526. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00076512>
- Reta, Y., Ayalew, M., Yeneabat, T., ve Bedaso, A. (2020). Social anxiety disorder among undergraduate students of Hawassa university, college of medicine and health sciences, Ethiopia. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 16, 571-577. <https://doi.org/10.2147/NDT.S235416>
- Robichaud, M., ve Dugas, M. J. (2020). *Yaygın kaygı bozukluğu çalışma kitabı: Belirsizlik, endişe ve korku ile baş etmek için kapsamlı bir BDT kılavuzu* (3.Basım). (Çev. A. İtil, E. Bayraktar, ve Z. Özmeş). İstanbul: Psikonet Yayıncılık ve Eğitim A.Ş. (Orijinal eserin yayın tarihi 2015)

- Samson, A. C. (2008). *Cognitive and neural humor processing: The influence of structural stimulus properties and Theory of Mind* (Dissertation Thesis). University of Fribourg. Erişim adresi <https://doc.rero.ch/record/11607/files/SamsonAC.pdf>
- Shamay-Tsoory, S., Harari, H., Szepeswol, O., ve Levkovitz, Y. (2009). Neuropsychological evidence of impaired cognitive empathy in euthymic bipolar disorder. *Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neurosciences*, 21, 59-67. doi: 10.1176/jnp.2009.21.1.59
- Sönmez, D. (2020). *Examining the relationship between cognitive empathy, affective empathy and social anxiety in autism spectrum disorder* (Master Thesis). Ibn Haldun University. Erişim adresi <https://openaccess.ihu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12154/1277/sönmez.pdf?sequence=5&isAllowed=y>
- Spreng, R.N., McKinnon, M.C., Mar, R.A., ve Levine, B. (2009). The Toronto empathy questionnaire: Scale development and initial validation of a factor-analytic solution to multiple empathy measures. *Journal of Personality Assessment*, 91 (1), 62-71. doi:10.1080/00223890802484381
- Şahin, A. (2018). *Yöneltil ve eğitsel araç olarak eğitim kurumlarında mizah* (1.Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık
- Şahin, M. ve Akbaba, S. (2017). *Okulda ve sanal ortamda zorbalık ve empati* (1. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Taber, K.S. (2018). The use of Cronbach's alpha when developing and reporting research instruments in science education. *Research in Science Education*, 48, 1273-1296. <https://doi.org/10.1007/s11165-016-9602-2>
- Tarlow, N., ve La Greca A.M. (2021). The role of empathy and social anxiety in Latinx adolescents' indirect peer aggression during the transition to high school. *Aggressive Behavior*, 47, 17-27. doi: 10.1002/ab.21926
- Tibi-Elhanany, Y., ve Shamay-Tsoory, S.G. (2011). Social cognition in social anxiety: First evidence for increased empathic abilities. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 48 (2), 98-106.
- Totan, T., Doğan, T., ve Sapmaz, F. (2012). The Toronto empathy questionnaire: Evaluation of psychometric properties among Turkish university students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 46, 179-198
- Tucker, R. P., Judah, M.R., O'Keefe, V.M., Mills, A.C., Lechner, W.V., Davidson, C.L., Grant, D.M., ve Wingate, L.R. (2013). Humor styles impact the relationship between symptoms of social anxiety and depression. *Personality and Individual Differences*, 55, 823-827. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2013.07.008>
- Watson, D. ve Friend, R. (1969). Measurement of social-evaluative anxiety. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 33 (4), 448-457
- Weeks, J.W., Heimberg, R.G., Fresco, D.M., Hart, T. A., Turk, C.L., Schneier, F.R., ve Liebowitz, M.R. (2005). Empirical validation and psychometric evaluation of the brief fear of negative evaluation scale in patients with social anxiety disorder. *Psychological Assessment*, 17 (2), 179-190. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.17.2.179>
- Wright, M.F. , Wachs, S. , ve Harper, B.D. (2018). The moderation of empathy in the longitudinal association between witnessing cyberbullying, depression, and anxiety. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 12 (4). Article 6. <http://dx.doi.org/10.5817/CP2018-4-6>
- Wu, C.L., Lin, H.Y., ve Chen, H.C. (2016). Gender differences in humour styles of young adolescents: Empathy as a mediator. *Personality and Individual Differences*, 99, 139-143. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2016.05.018>
- Yerlikaya, E.E. (2003). *Mizah tarzları ölçeği'nin (the humor styles questionnaire) uyarlama çalışması* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi. Erişim adresi <https://toad.halileksi.net/sites/default/files/pdf/mizah-tarzlari-olcegi-toad.pdf>
- Youssef, F.F., Nunes, P., Sa, B., ve Williams, S. (2014). An exploration of changes in cognitive and emotional empathy among medical students in the Caribbean. *International Journal of Medical Education*, 5, 185-192. doi: 10.5116/ijme.5412.e641

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun tarih 05.10.2021 sayı 93389 ve karar 2021-11 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

DÜŞÜK GELİR GRUBU ÜLKELERDE YETERLİ GIDAYA ULAŞAMAMANIN ORTALAMA YAŞAM SÜRESİNE ETKİSİNİN PANEL VERİ ANALİZ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

Investigation Of The Effects Of Lack Of Access To Sufficient Food On Average Lifestyle In Low-Income Countries By Panel Data Analysis Method

Katip KORKMAZ¹, Fevzi AKBULUT², Osman ŞENOL³

¹Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Trabzon, katip.korkmaz@ktu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3326-9255

²Dr. Öğretim Üyesi Bingöl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Bingöl, fevziakbulut07@gmail.com, orcid.org/0000-0002-8511-7712

³Dr. Öğretim Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Trabzon, osmansenol32@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-5626-2921

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

24.10.2022

Kabul/Accepted:

07.04.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1194050

Anahtar Kelimeler

Ortalama Yaşam Süresi,
Gıdaya Erişim, Panel Veri
Analizi

Keywords

Average Life Expectancy,
Access to Food, Panel Data
Analysis

ÖZ

Günümüzde tarım alanlarının azalmasına karşın nüfusun sürekli artması, yoksulluk, pandemi, savaşlar ve küresel ısınma gibi sorunlar gıda güvenencesizliğini ve temiz su kaynaklarına erişimi daha da önemli hale getirmiştir. Bu sebeple bu çalışmada yeterli gıdaya ulaşamama durumunun ortalama yaşam süresi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmış, düşük ve düşük-orta gelir grubunda yer alan 58 ülke analiz edilmiştir. Bu doğrultuda yetersiz gıdaya erişim ile ilgili göstergelerin ortalama yaşam süresi üzerinde ne tür ve ne yönde bir etkiye sahip olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda gıda açığı derinliğinde oluşabilecek %1 düzeyinde bir artışın ortalama yaşam süresinde %0,09'lük bir azalışa, aşırı yoksulluk düzeyinde oluşabilecek %1'lik bir artışın ortalama yaşam süresinde %0,18'lik bir azalışa, yetersiz beslenen nüfus oranında oluşabilecek %1'lik bir artışın ortalama yaşam süresinde %0,04'lük bir azalışa sebep olabileceği öngörülmektedir. Son olarak toplam ölüm içerisinde güvenli olmayan su kaynaklı ölüm sayısı ile ortalama yaşam süresi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

ABSTRACT

Today, despite the decrease in agricultural areas, problems such as the continuous increase in population, poverty, pandemic, wars and global warming made food insecurity and access to clean water resources even more important. Thus, the effect of not having enough food on the average life expectancy was investigated. In the study, panel data analysis method was used and 58 countries in low and low-middle income groups were analyzed. In the study, panel data analysis method was used and 58 countries in low and low-middle income groups were analyzed. In this direction, it is aimed to determine what kind and in what direction indicators related to access to insufficient food have on the average life expectancy. As a result of the research, it is predicted that a 1% increase in the rate of malnourished population may cause a 0.04% decrease in the average life expectancy, a 1% increase in depth of food deficit may cause in a 0.09% decrease in average life expectancy, a 1% increase in extreme poverty may cause in a 0.18% decrease in average life expectancy. Finally, no significant relationship was found between the number of unsafe water-related deaths and the average life expectancy among the total deaths.

Atf/Citation: Korkmaz, K., Akbulut, F. ve Şenol, O. (2023). Düşük Gelir Grubu Ülkelerde Yeterli Gıdaya Ulaşamamanın Ortalama Yaşam Süresine Etkisinin Panel Veri Analiz Yöntemi İle İncelenmesi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 855-864.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Fevzi AKBULUT, fevziakbulut07@gmail.com

1. Giriş

19. yüzyılın sonlarına kadar parazit ve bulaşıcı hastalıklar, yetersiz beslenme, kurşun zehirlenmesi vb. sorunlar bireyleri ruhsal ve fiziksel olarak olumsuz etkilemiştir (Madsen, 2017: 34). Beslenme yetersizlikleri, yetersiz barınma, su kaynaklarına ve temel gıda maddelerine sınırlı erişim gibi durumlar hastalıkların artmasına ve yaşam kalitesinin azalmasına sebep olmuş, bireylerin ortalama yaşam sürelerini kısaltmıştır. Ülkelerin farklı ortalama yaşam sürelerine sahip olmasının birçok nedeni olabilir. Ülkelerin çevresel hijyen koşulları, temiz su kaynakları, ülkelerde tüketilen gıda ürünleri, ülkelerdeki barınma koşulları ve gelir düzeyi bu faktörlerden en önemlileri arasında sayılabilir. Gıda kıtlıklarının yaşandığı, olumsuz çevre koşullarına sahip, işsizlik ve yoksulluğun olduğu, salgın hastalıkların sıkça görüldüğü Sahra Altı Afrika ülkeleri ve düşük gelir düzeyine sahip ülkeler en düşük doğuştan beklenen yaşam süresine sahip ülkelerin başında gelmektedir. Ayrıca Food and Agriculture Organization'e (2015) göre bu bölgelerdeki hükümetlerin yolsuzluk konularında yetersiz kaldığı ve bu durumun gıda güvenliğini olumsuz etkilediği belirtilmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca pek çok kez yaşanan gıda krizleri insanlık tarihinde defalarca kitlesel ölümlere neden olmuştur. Kıt kaynaklarla zor koşullarda yapılan gıda arz artışı her defasında nüfus artışının gerisinde kalmış ve insanları zor koşullarda yaşamaya itmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru gıda farkındalığı artmış ve 1996 yılında Dünya Gıda Zirvesi'nde "yetersiz beslenen insan sayısının en geç 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi" kararı alınmıştır. Daha sonra gıda sorunu uluslararası arenada gıda güvencesizliği olarak anılmaya başlamıştır (Uğur ve Özocaklı, 2019: 494-507; Koç ve Uzman, 2015: 39-48). Bütün insanların, ihtiyaç duydukları temel gıdalara fiziksel ve ekonomik olarak her zaman erişebilmelerini ifade eden gıda güvencesizliği az gelişmiş ve düşük gelir grubuna sahip ülkeler için büyük önem arz etmektedir (FAO, 1983). Düşük gelir grubuna sahip ülkelerdeki yoksulluk seviyesi gıda üretiminin verimsiz olmasına, döviz kıtlığından dolayı yeterli ithalat yapılamamasına sebep olmakta ve bu ülkeleri "gıda güvencesiz" statüsüne mahkûm etmektedir (Uğur ve Özocaklı, 2019: 494-507).

Doğuştan beklenen yaşam süresini etkileyen bir diğer faktör de yoksulluk kaynaklı sebeplerdir. Yoksulluk günlük temel ihtiyaçların tamamını ya da büyük bir bölümünü karşılayamama durumu olarak ifade edilmektedir. Doğuştan beklenen yaşam süresi, temiz suya erişim, sağlık hizmetlerine erişim gibi göstergelerle ölçülmektedir. Yoksulluk barınacak ev sahibi olamama, aç olma, yeterli eğitime ve sağlık hizmetlerine ulaşamama, eşitsizlik, umutsuzluk gibi kavramlarla ifade edilebilmektedir (Gündoğan, 2008: 42-56).

Yoksulluk günümüzde en önemli sorunlardan birisidir. Ekonomik imkânsızlıklar, savaşlar, küresel ve bölgesel sorunlar gibi nedenlerden ötürü dünyada insanların 5'te biri yoksul olarak hayatını sürdürmektedir. Dünya'da birçok ülke bu sorunla yüzleşmekte ve mücadele etmektedir (Dumanlı, 1996: 1).

Başta küresel ısınma olmak üzere sanayileşme, doğal alanların tahrip edilmesi ve çevre kirliliği yeterli besine, temiz havaya ve suya erişimin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Artan nüfusla birlikte artan su ve gıda talebi her geçen gün artmakta ve daha çok insan temiz su ve temel gıda ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Bu durum insanların yaşam kalitesini düşürmekte ve çeşitli hastalıklara neden olmaktadır. Zira yetersiz beslenme ve kirliliği su tüketiminin birçok sağlık sorununa sebep olduğu, kronik hastalıkların görülme sıklığını ve bunlara bağlı ölümleri artırdığı bilinmektedir. Dolayısıyla yetersiz beslenme ve kirliliği su tüketiminin doğuştan beklenen yaşam süresini önemli ölçüde etkilediği söylenebilir.

Doğuştan beklenen yaşam süresi, bireyin hayatta kaldığı ortalama süre olarak ifade edilmektedir (Bilas, Franc, Bosnjak, 2014: 1-9). Sarman tarafından aktarıldığına göre beslenme ve sağlık koşullarındaki iyileşmenin, gelir düzeyindeki artışın, temiz suya ve temel besin maddelerine erişim kolaylığının ortalama insan ömrüne katkıda bulunduğu düşünülmekte ve literatürde bu konularda birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Sarman, 2022: 211-220).

Günümüzde yaşam süresi; bir ülkenin ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan gelişmiş olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler tahminlerine göre 2020-2025 yılları için doğuştan beklenen yaşam süresinin dünya genelinde 73,2 yıl olacağı öngörülmektedir. Doğuştan beklenen yaşam süresinin en yüksek olduğu ülke 82,4 yıl ile İsviçre olurken en düşük olduğu ülke ise 52,2 yıl ile Orta Afrika Cumhuriyeti olmuştur. Doğuştan beklenen yaşam süresi dünya ortalaması 2019 itibarıyla 70,8 yıl iken AB ortalaması 78 yıl, gelişmemiş ülkelerde ise 55-60 yıl aralığında yer aldığı görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2022). Doğuştan beklenen yaşam sürelerinde ortaya çıkan bu farklılıkların birçok nedeni olabilir. Gıda ürünleri, temiz su, çevresel koşullar, hava kirliliği, ekonomik faktörler, barınma sorunları gibi nedenler doğuştan beklenen yaşam süresini etkileyen en önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Son yıllarda yaşanan küresel ısınma, pandemi ve enflasyon gıda fiyatlarında büyük bir artışa sebep olmuş ve özellikle gıdaya erişimde büyük zorluk yaşayan düşük gelir grubunda yer alan ülkeleri olumsuz etkilemiştir. Bu sebeple bu çalışmada yoksulluk, temiz su kaynaklarına ulaşamama, yetersiz beslenme ve açlık gibi durumlarla karşı karşıya kalan ülkelerde bu durumun doğuştan beklenen yaşam süresini nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. Düşük ve düşük-orta gelir grubunda yer alan ülkelerin en büyük problemi olan yeterli gıdaya ulaşamama durumunun doğuştan beklenen yaşam süresi üzerindeki etkisi panel veri analiz yöntemi ile incelenmiştir. Bu doğrultuda yetersiz gıdaya ulaşım ile ilgili göstergelerin doğuştan beklenen yaşam süresi üzerinde ne tür ve ne yönde bir etkisinin olduğunu tespit etmek amaçlanmıştır.

2. Literatür Taraması

Bu bölümde farklı ülke gruplarının doğuştan beklenen yaşam süresi, yoksulluk, gıda güvencesizliği gibi kavramlar arasındaki ilişkilerin panel veri analiziyle incelendiği ulusal ve uluslararası çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Genel olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde doğuştan beklenen yaşam süresi ile yoksulluk, gıda güvencesizliği ve temiz su kaynaklarına ulaşım arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Kurita ve Kurosaki 2011 yılında yaptıkları çalışmalarında Tayland ve Filipinler'deki büyüme, yoksulluk ve eşitsizlik ile hane halkı harcamaları arasındaki ilişkileri panel veri analizi ile incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, eşitsizliğin kişi başına tüketimin büyüme oranını azalttığını tespit etmişlerdir. Ayrıca Tayland ve Filipinler arasındaki eşitsizlikteki farklılıkların, 1980'lerin sonlarından bu yana büyüme ve yoksulluğun azaltılmasındaki Tayland-Filipinler farkının önemli bir bölümünü açıkladığını öne sürmüşlerdir.

Ali ve Ahmad 2014 yılında yaptıkları çalışmalarında 1970-2012 yılları arasında Umman'da gıda üretiminin, okul kaydının, enflasyonun, nüfus artışının, kişi başına düşen gelirin ve CO₂ yaşam beklentisi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Değişkenler arasındaki eşbütünlüşmeyi incelemek için ARDL sınır testi kullanmışlardır. Araştırma sonucunda, Umman'da gıda üretimi ve okula kaydolma süresi ile ortalama yaşam süresi arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Öte yandan enflasyon ve kişi başına gelir ile ortalama yaşam süresi arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca uzun vade de CO₂ emisyonları ile ortalama yaşam süresi arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki olduğunu, kısa vadede ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

Mohamed 2014 yılında yaptığı çalışmasında Arap bölgesindeki gıda fiyatları krizinin bütçe açıkları üzerindeki etkisini incelemiştir. Bölgede bulunan 16 ülkeyi araştırmasına dâhil etmiş ve 2000-2012 yılları arasındaki verileri kullanarak panel veri analizi ile incelemiştir. Çoklu regresyon modellerini kullanarak gıda krizi öncesi ve sonrası dönemde gıda krizinin devlet borcu üzerindeki etkisini ölçmüştür. Araştırma sonucunda gıda fiyatlarındaki değişikliklerin devlet borcu üzerinde olumsuz ve önemli derecede etkisi olduğunu saptamıştır. Ayrıca gıda krizinden sonra Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'daki yavaşlayan büyümenin, siyasi istikrarsızlığın, gecikmeli açıkların, reel faiz oranlarının ve işsizliğin tahmin edilen modellerin çoğunda devlet borcu üzerinde önemli etkileri olduğunu tespit etmiştir.

Baiardi vd., 2015 yılında yaptıkları çalışmalarında 1992-2012 yılları arasındaki verileri kullanarak en çok ticaret yapan ülkeler için gıda ihracatının nispi fiyatların ilişki düzeyi ve dünya gelirleriyle ilişkisini panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Araştırma sonucunda fiyat esnekliğinin işlenmiş mallar için genellikle daha düşük değerler aldığını ve bunun tersinin gelir esneklikleri için geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca hem gelişmekte hem de gelişmiş ülkelerin işlenmiş mallarda ihracat uzmanlaşmalarını arttırmalarının beklenebileceğini belirtmişlerdir.

Hassan vd., 2016 yılında yaptıkları çalışmalarında gelişmekte olan 108 ülkenin 2006-2010 yılları arasındaki verilerini kullanarak sağlık harcamaları, GSYİH, eğitim endeksi, sanitasyon tesislerinin iyileştirilmesi ve iyileştirilmiş su kapsamı ile ortalama yaşam süresi arasındaki ilişkiyi panel veri analiziyle incelemişlerdir. Araştırma sonucunda ortalama yaşam süresi ile tüm değişkenler arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ortalama yaşam süresiyle eğitim endeksi arasında %1 düzeyinde anlamlı, GSYİH'yla %5 düzeyinde anlamlı bir ilişki saptamışlardır. Ayrıca sağlık harcaması, eğitim endeksi, iyileştirilmiş su kapsamı ve sanitasyon tesislerinin iyileştirilmesi değişkenleri ile ortalama yaşam süresi arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu görmüşlerdir.

Şahin 2018 yılında yaptığı çalışmasında Dünya Bankası'ndan aldığı verileri kullanarak 2000-2013 yılları arasında dünya nüfusunun yaklaşık %40'ını oluşturan APEC ülkelerinde doğuştan yaşam beklentisini belirleyen faktörleri ortaya koymak amacıyla panel veri analizi yöntemini kullanmıştır. Araştırma sonucunda, kişi başına düşen gelir artışı, gıda üretim endeksi, nüfus artışı ve toplam sağlık harcamaları ile yaşam beklentisi arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca enflasyon ve işsizlik ile doğuştan beklenen yaşam süresi arasında negatif bir ilişki olduğunu belirtmiştir.

Biru vd., 2019 yılında yaptıkları çalışmalarında birden fazla tamamlayıcı teknolojinin benimsenmesinin Etiyopya'daki küçük toprak sahiplerinin tüketimi, yoksulluğu ve savunmasızlığı üzerindeki etkisini panel veri analiziyle incelemişlerdir. Araştırma sonucunda gelişmiş teknolojilerin benimsenmesinin tüketim harcamalarını önemli ölçüde artırdığını ve en büyük etkinin çiftçilerin birden fazla tamamlayıcı teknolojiyi bir araya getirdiğinde elde ettiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca farklı tamamlayıcı teknolojilerin benimsenmesinin hanelerin yoksul veya savunmasız kalma olasılığını azalttığını belirtmişlerdir.

Mahrous 2019 yılında yaptığı çalışmasında Doğu Afrika Topluluğu bölgesinde küresel iklim değişikliğinin gıda güvenliği üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Beş ülkenin 2000-2014 yılları arasındaki yağış, sıcaklık, tahıl üretimi yapılan arazi alanı ve nüfus büyüklüğü verilerini kullanmıştır. Araştırma sonucunda gıda güvenliğinin sıcaklıktan olumsuz etkilendiğini, yağışın ise gıda güvenliği üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Nüfus artışının gıda güvenliği üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını, tahıl üretimi yapılan arazilerin ise gıda güvenliği üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu saptamıştır. Ayrıca küresel ısınmayı azaltmaya yönelik eylemlerin bölgenin ekonomik, politik ve sosyal yönden istikrarını sağlayacağını belirtmiştir.

Varlık ve Balıkcıoğlu 2021 yılında yaptıkları çalışmalarında Hindistan, Endonezya, Brezilya, Güney Afrika ve Türkiye'nin yer aldığı Kırılgan Beşli ülkelerinde gıda fiyatlarının tüketici fiyat endeksine geçiş etkisini ölçmeyi amaçlamışlardır. 2013-2020 yıllarına ait aylık verileri ile FAO tüketici fiyat endeksi ve gıda fiyat endeksi değişkenlerini kullanarak statik ve dinamik panel veri analizi yapmışlardır. Araştırma sonucunda, Kırılgan Beşli ülkelerinde ilgili dönemde gıda fiyatlarının tüketici fiyat endeksini belirlemede önemli ve güçlü bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Salahodjaev ve Mirziyoyeva 2021 yılında yaptıkları çalışmalarında gıda güvenliği ve yaşam memnuniyeti arasındaki nedensel ilişkiyi incelemişlerdir. 105 ülkeye ait 2012-2019 yılları arasındaki verileri kullanarak en küçük kareler regresyon yöntemi ve iki aşamalı en küçük kareler yöntemini uygulamışlardır. Araştırma sonucunda, gıda güvensizliğinin yaşam memnuniyeti üzerinde önemli ve negatif bir ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca doğal afet verilerini benimseyerek gıda güvensizliğinin yaşam memnuniyeti üzerinde nedensel olarak olumsuz etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Gıda güvensizliğindeki bir birimlik bir artışın yaşam memnuniyetini 0,8 puan azaltacağını ifade etmişlerdir.

Ayrıca literatür incelendiğinde panel veri analizi yöntemi kullanılarak doğuştan beklenen yaşam süresi, yoksulluk ve gıda güvensizliği alanlarında ulusal ve uluslararası birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Örneğin; Eigbiremolen (2018) Nijerya'da yoksulluğun görülme sıklığını ve dinamiklerini, Kayagil (2020) kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yoksulluk üzerindeki etkisini, Özdemir ve İnce (2021) sosyal yardım harcamalarının yoksulluk üzerindeki etkisini, Qianwen ve Junbiao (2007) doğal afetlerden etkilenen tarımsal alanın kırsal yoksulluğa etkisini, Köse vd., (2021) sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, Şenol vd., ekonomik değişkenlerin kişi başı sağlık harcaması ve ortalama yaşam süresi üzerindeki etkisini, Beylik vd., (2022) OECD ülkelerinde sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, Uğur ve Özocaklı (2019) dış borç stoku ve gıda ithalatının mal ithalatına oranının gıda güvensizliğine etkisini incelemişlerdir. Eigbiremolen ve Ogbuabor (2018) kentsel-kırsal gelir ve fiyat farklılıklarını hesaba katarak Nijerya için dinamik gıda yoksulluğu analizi yapmışlardır.

3. Materyal ve Metot

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı düşük ve düşük-orta gelir grubunda yer alan ülkelerin en büyük problemi olan yeterli gıdaya ulaşamama durumunun ortalama yaşam süresi üzerindeki etkisinin panel veri analizi yöntemi ile incelenmesidir. Bu doğrultuda yetersiz gıdaya ulaşım ile ilgili göstergelerin ortalama yaşam süresi üzerinde ne tür ve ne yönde bir etkisi olduğu tespit edilecektir.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Dünya Bankası gelir sınıflandırması dikkate alınarak düşük ve düşük-orta gelir grubunda yer alan 82 ülke oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise verilerine eksiksiz bir şekilde ulaşılabilen 58 ülke oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında 986 gözlem değeri mevcuttur.

3.3. Model ve Veriler

Araştırmanın sonuçlarını daha fazla genelleyebilmek adına verilerine ulaşılabilen bütün ülkeler analize dâhil edilmiştir. Ancak düşük gelir grubu ülkeler de veri toplama araçlarının sınırlı olması, veri sistemlerinin yeterli olmamasından dolayı ciddi problemler yaşanmaktadır. Ülkelere ait verilere ya ulaşılamamakta ya da eksik elde edilmektedir. Bu nedenden dolayı araştırma kapsamında kullanılan değişkenlere ait verilerine tam olarak ulaşılan ülkeler analize dâhil edilmiştir. Araştırmada bağımlı değişken olarak doğuştan beklenen yaşam süresi değişkeni kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise ülkedeki gıda açığının derinliği, aşırı yoksulluğun yaygınlık düzeyi, toplam nüfus içerisinde yetersiz beslenen nüfusun oranı, toplam ölüm içerisinde güvenli olmayan su kaynaklı ölüm sayısı değişkenidir. Belirtilen bağımsız değişkenlerde yetersizlikler bir ülkedeki başta ortalama yaşam olmak üzere birçok toplumsal ve ekonomik göstergesi olumsuz yönde etkilemektedir. Araştırma kapsamında kullanılan değişkenlere ait veriler, “Dünya Sağlık Örgütü”, “Dünya Bankası” ve “Our World In Data” veri tabanlarından elde edilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Açıklamalar

Değişkenler	Kısaltılmış Sembol
Doğuştan Beklenen Yaşam Süresi	Y
Ülkedeki Gıda Açığının Derinliği	X ₁
Aşırı Yoksulluğun Yaygınlık Düzeyi	X ₂
Toplam Nüfus İçerisinde Yetersiz Beslenen Nüfusun Oranı	X ₃
Toplam Ölüm İçerisinde Güvenli Olmayan Su Kaynaklı Ölüm Sayısı	X ₄

Yukarıda verilen Tablo 1’de araştırmada kullanılan değişken isimleri ve sembolleri yer almaktadır. Araştırma kapsamında araştırmanın da amacına uygun olarak tek bir bağımlı değişken kullanılmıştır. Bağımlı değişken sayısının tek olmasından dolayı bu araştırmada tek bir ekonometrik model üretilmiştir. Değişkenler içerisinde rakamsal değeri yüksek olan değişkenlerde doğal logaritmik dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Bir diğer belirtilmesi gereken husus ise panel veri modellerinin kapsadığı zamana göre mikro ve makro olmak üzere ikiye ayrılmasıdır. Panellerin ve modellerinin sahip olduğu zaman boyutuna göre de uygulanacak ekonometrik testler de farklılık göstermektedir. Konuyla ilgili literatürde dönemsel açıdan kesinleştirilmiş bir sınır olmasa da Baltagi (2015: 1) yaptığı çalışmada 20 döneme kadar zaman boyutuna sahip olan panelleri mikro panel, 20 dönemden fazla zaman boyutuna sahip olan panelleri makro panel olarak sınıflandırmıştır. Mikro panellerde yatay kesit ve durağanlık durumlarının önemsenmemesi gerektiği belirtilirken, makro panellerin söz konusu bu varsayımları sağlamasının önemli olduğu belirtilmiştir. Söz konusu bu çalışmanın dönem boyutunun 20 olmasından dolayı mikro panel sınıfına girmektedir.

Aşağıda yer alan denklemde eşitliğin sağ tarafında bağımsız değişken ve sol tarafında ise bağımlı değişken bulunmaktadır. Sabit değişken c ile, hata terimi ε ile, bağımsız değişkenlerin tahminci katsayıları α ile, döneme ilişkin bilgiler t ile ve yatay kesit i ile ifade etmektedir. Panel veri analiz yöntemlerinde bağımlı değişken yüzde yüz tahmin edilememekle birlikte çalışmanın amacı doğrultusunda bu çalışmada yeterli gıdaya ulaşamamaya ilgili göstergelerin doğuştan beklenen yaşam süresi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ayrıca model kapsamında tahmin edemediğimiz veya modele dâhil olmayan değişkenlerin etkisi ε hata teriminde toplanmaktadır. Araştırma kapsamında oluşturulmak istenen modelin denklemsel gösterimi ise aşağıda belirtildiği şekildedir.

$$\Delta Y_{it} = c_0 + \sum \lambda_{ij} p_{i,j=1} \Delta X_{1,i,t-j} + \sum \delta_{ij} q_{i,j=0} \Delta X_{2,i,t-j} + \sum \delta_{ij} q_{i,j=0} \Delta X_{3,i,t-j} + \sum \delta_{ij} q_{i,j=0} \Delta X_{4,i,t-j} + \epsilon_i$$

3.4. Panel Veri Model Yöntemlerinin Belirlenmesi

Panel veri çalışmalarında modelleme yapılırken üç yaklaşım kullanılmaktadır. Söz konusu yaklaşımlar ise; sabit etkiler yaklaşımı, tesadüfi etkiler yaklaşımı ve havuzlanmış model yaklaşımıdır. Modelleme çalışmalarında öncelikle geliştirilecek modelin havuzlanmış model yaklaşımına uygun olup olmadığı tespit edilmelidir. Analiz kapsamında veri setinin havuzlanmış model yaklaşımına uymaması durumunda sabit etkiler yaklaşımının mı veyahut tesadüfi etkiler yaklaşımının mı kullanılması gerektiği belirlenmelidir. Söz konusu yaklaşımlar içerisinde en uygun yaklaşımın belirlenmesi için F ve Hausman testleri kullanılmaktadır. Bu aşamadan sonra dikkat edilecek bir diğer unsur modelin temel varsayımları karşılayıp karşılamadığının kontrol edilmesi olmalıdır.

4. Bulgular

Panel veri modelleme çalışmalarında geliştirilecek modele ait bulguların geçerli olabilmesi için söz konusu modelin panel temel varsayımlarını karşılaması gerekir. Bu kapsamda modelde incelecek ilk temel varsayım çoklu doğrusal bağlantı probleminin olup olmadığına kontrol edilmesidir. Literatürde çoklu doğrusal bağlantı probleminin tespiti için birçok yöntem kullanılsa da en yaygın kullanıma sahip yöntem değişkenlere ait Variance Inflation Factor (VIF) değerlerinin hesaplanmasıdır. Değişkenlere ait VIF değerleri $(1/1-R^2)$ şeklindedir. Formülde yer alan R^2 değeri bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama yüzdesidir. Formülün uygulanması ile her bir değişken için elde edilecek katsayı için literatürde 4'ten 10'a kadar kabul edilmektedir. (Açıkgöz, Uygurtürk, Korkmaz, 2015: 427-433). Belirtilen eşik değer üstünde yer alan değişkenlerin olması durumunda ise ilgili değişken modelden atılır.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin VIF Değerleri

Sembol	R^2	VIF Değeri
Y	0.28	1.38
X ₁	0.24	1.31
X ₂	0.08	1.08
X ₃	0.18	1.21
X ₄	0.16	1.19

Modelleme kapsamında daha doğru sonuçlara ulaşabilmek için öncelikle modelde çoklu doğrusal bağlantı probleminin olup olmadığı kontrol edilmiştir. Yukarıda verilen Tablo 2'de görüldüğü üzere her bir değişken ayrı ayrı bağımlı değişken yapılarak her bir değişkene ait R^2 değerleri belirlenmiştir. Elde edilen R^2 değeri $(1/1-R^2)$ formülü kullanarak değişkenlere ait VIF değerleri elde edilmiştir. Her bir değişkenin VIF değerlerine bakıldığında en kritik değer olan 4'ten de düşük olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile Tablo 3'te yer alan bulgular doğrultusunda modelde değişkenler içerisinde çoklu doğrusal bağlantı problemine neden olabilecek bir değişken bulunmamaktadır. Modelleme kapsamında bir sonraki aşama geliştirilecek model için en uygun yaklaşımın belirlenmesidir.

Tablo 3. Panel Veri Model Belirleme Testleri

Model 1 (Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi)		
	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
F- Sabit Etkiler	74.91	0.000
Hausman Testi	1.24	0.86

Panel veri modelleme çalışmalarında temel varsayımlarla ilgili testleri yapmadan önce modele en uygun yaklaşımın belirlenmesi gerekmektedir. Öncelikle havuzlanmış modelin mi sabit etkiler modelinin mi kullanılacağını tespit etmek için F testi uygulanmaktadır. Yukarıda verilen Tablo 3'te görüldüğü üzere F testi sonucunda havuzlanmış model yaklaşımının geçerliliğini sınayan H_0 hipotezi incelenmiştir. H_0 , havuzlanmış

modelin geçerli olduğuna yönelik kurulan hipotezdir. Analiz sonucunda H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bir sonraki aşamada ise model için en uygun yaklaşımın tesadüfi etkiler mi yoksa sabit etkiler yaklaşımını olduğunun tespit edilmesidir. Bunun tespiti için Hausman testi uygulanmıştır. Hausman testi yapıldıktan sonra tesadüfi etkiler yaklaşımının geçerliliğini sınavan H_0 hipotezi incelenmiştir. Bu testte kurulan H_0 hipotezi tesadüfi etkiler yaklaşımın geçerli olduğuna yönelik kurulan hipotezdir. Analiz sonucunda uygun yaklaşımın belirlenmesinden sonra dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise modelde otokorelasyon probleminin olup olmadığının kontrol edilmesidir.

Tablo 4. Modellerde Otokorelasyon Test Sonuçları

Test	Model 1 (Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi)
	İstatistik Değeri
Bhargava et al. Durbin-Watson	0.44
Baltagi-Wu LBI	0.59

Geliştirilecek modelde otokorelasyon problemi olup olmadığının kontrolü için iki farklı test türü kullanılmıştır. Yukarıda Tablo 4'te otokorelasyon test sonuçları verilmiştir. Test sonuçlarına bakıldığında; elde edilen test istatistik değerlerinin literatürde kabul edilen 2 değerinden oldukça düşük olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile modelde otokorelasyon problemi olduğu ve dirençli tahminci kullanılarak belirtilen problemin etkilerinin yok edilmesi gerekmektedir. Modellerde otokorelasyon probleminin olup olmadığının tespit edilmesinden değişen varyans probleminin olup olmadığına bakılmıştır.

Tablo 5. Değişen Varyans Heteroskedasite

Test	Model 1 (Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi)	
	Chi2	Olasılık Değeri
Değiştirilmiş Wald Testi	637.81	0.000

Panel veri kapsamında geliştirilecek modellemeler sabit varyans üzerine kurulmaktadır. Modeldeki birimsel değişimlerden dolayı modelin varyansı değişiyorsa değişen varyans problemi olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu problemin geliştirilen modelde olup olmadığını kontrol etmek amacıyla değiştirilmiş Wald testi kullanılmıştır. Yukarıda verilen Tablo 5'te yer alan değiştirilmiş Wald testi sonuçlarına bakıldığında değişen varyans yoktur şeklinde kurulan H_0 hipotezinin reddedildiği görülmektedir. H_0 değişen varyansın olmadığına yönelik kurulan hipotezdir. Modelde değişen varyans problemi mevcut olup dirençli tahminciler kullanılarak düzeltilmesi gerekmektedir. Modellerde en doğru sonuçlara ulaşabilmek adına dikkat edilmesi gereken bir diğer durum ise yatay kesit bağımlılık durumunun olup olmadığının kontrol edilmesidir.

Tablo 6. Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Test	Model 1 (Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi)	
	Statistic	Prob
Breusch-Pagan LM	13099.88	0.000
Pesaran Scaled LM	199.08	0.000
Pesaran CD	58.51	0.000

Son olarak modelde yatay kesit bağımlılığının bulunup bulunmadığı kontrol edilmiştir. Yatay kesit bağımlılık problemi, analize dâhil edilen yatay kesit birimlerinin herhangi birisine gelen şok dalgasının diğerlerini de etkileme durumudur. Modelde yatay kesit bağımlılık durumu ile ilgili tespit yapabilmek amacıyla Tablo 6'da görüldüğü üzere üç farklı test uygulanmıştır. Uygulanan test istatistik değeri değerleri ve olasılık değerleri incelendiğinde yatay kesit bağımlılığı yoktur şeklinde kurulan H_0 hipotezinin reddedildiği görülmektedir. H_0 ,

yatay kesit bağımlılığının olmadığına yönelik kurulan hipotezdir. Diğer bir ifade ile modelde yatay kesit bağımlılık durumu mevcut olup söz konusu problemin çözümü için ilgili dirençli tahminciler modele uygulanacaktır.

Tablo 7. Driscoll ve Kraay Standart Hatalı Model 1'e Ait Panel Veri Sonuçları

Bağımlı Değişken: LNDBYS
Dönem:2000-2019
Yatay Kesit: 58
Toplam Gözlem Sayısı: 928

Değişken	Katsayı	Drisc/Kraay Standart Hata	t-İstatistik değeri	Olasılık Değeri
LNx1	-.0958617	.0065223	-14.70	0.000
LNx2	-.1884054	.0026558	-3.33	0.000
LNx3	-.0492173	.000052	-9.95	0.000
DX4	-.000561	.0013225	-0.42	0.677
C	4.439396	.0268067	15.61	0.000
R ² : 0.34	F-statistic:337.90		Prob (F-Statistic): 0.000	

Düşük gelir grubu ülkelerde temel gıdaya erişim göstergelerinin doğuştan beklenen yaşam süresini etkileyip etkilemediği, herhangi bir etkinin olması durumunda ise bu etkinin yönü ve etkileme derecesine yönelik geliştirilen ekonometrik modele ait sonuçlar Tablo 7'de gösterilmektedir. Araştırmada model yaklaşımı belirlemeden önce ilk olarak çoklu doğrusal bağlantı problemi olup olmadığına yönelik her bir değişkene ait VIF değerleri hesaplanmıştır. Değişkenlere ait VIF değerlerine bakıldığında çoklu doğrusal bağlantı probleminin rastlanmamıştır. Geliştirilen model için en uygun yaklaşımın belirlenmesinden sonra temel varsayım testleri yapılmıştır. Doğuştan beklenen yaşam süresine özgü geliştirilen modelde otokorelasyon, yatay kesit ve değişen varyans bağımlılık problemlerinin bulunduğu anlaşılmıştır. Modelde yanlış tahminci değerleri elde etmek adına söz konusu problemlerin etkilerini ortadan kaldıracak dirençli tahminci kullanılmıştır. Modelde yüksek değerlere sahip değişkenlere doğal logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. Diğer taraftan modeldeki değişkenlerin durağanlıkları da incelenmiş olup durağan olmayan değişkenlerin birincil farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Farkı alınan serilerin isminin başına "D" harfi eklenirken, doğal logaritmik dönüşüm geçiren değişkenlerde ise "ln" ifadesi eklenmiştir. Modelde bağımlı değişken doğuştan beklenen yaşam süresidir. Modelde bağımsız değişkenler ise; ülkedeki gıda açığının derinliği, ülkedeki aşırı yoksulluğun yaygınlığı, toplam nüfus içerisindeki yetersiz beslenen nüfusun oranı ve son olarak ise toplam nüfus içerisinde güvenli olmayan su kaynaklı ölüm sayısı değişkenleridir.

Geliştirilen modelde incelenmesi gereken diğer hususlar ise modelde kullanılan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama yüzdesi olan R² değeridir. Modelde R² %34 olarak tespit edilmiştir. Geliştirilen model kapsamından bir diğer önemli husus modelin bütünsel olarak anlamlı olup olmadığı kontrol edilmesidir. Modelin bütünsel olarak anlamlılığı kontrol edildiğinde %1 düzeyinde modelin anlamlı olduğu görülmektedir.

Ülkeler arasında karşılaştırma yapılırken en çok tercih edilen göstergelerden birisi de doğuştan beklenen yaşam süresidir. Bir toplumda doğuştan beklenen yaşam süresini etkileyen birçok gösterge mevcuttur. Diğer taraftan bir insanın yaşayabilmesi veya yaşamsal faaliyetlerini yerine getirebilmesi için beslenmesi gerekmektedir. Beslenme düzeyi yetersiz olan toplumlarda birçok olumsuzluklar meydana gelmekle birlikte en çok da ortalama yaşam süresini etkilemektedir. Bu kapsamda bu araştırmada beslenme düzeyi göstergeleri ile ortalama yaşam süresi arasında ilişki incelenmiştir.

Bütün bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında negatif ilişki olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile analiz kapsamında kullanılan bağımsız değişkenlerdeki artışların ortalama yaşam süresi üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda düşük gelir grubu ülkelerde gıda açığının derinliğinde oluşabilecek %1 düzeyinde bir artışın gerçekleşmesi durumunda doğuştan beklenen yaşam süresinde %0.09

düzeyinde bir azalışa neden olabileceği tespit edilmiştir. Doğuşta beklenen yaşam süresi üzerinde azaltıcı bir etkisi olan bir diğer gösterge ise yoksulluk düzeyidir. Bu kapsamda düşük gelir grubunda aşırı yoksulluk düzeyinde %1 düzeyinde bir artışın gerçekleşmesi durumunda, doğuşta beklenen yaşam süresinde %0.18 birimlik bir azalışın olabileceği öngörülmektedir. Diğer taraftan toplam nüfus içerisinde yetersiz beslenen nüfusun oranında %1 düzeyinde bir artışın gerçekleşmesi durumunda %0.04 oranında bir düşmenin olabileceği öngörülmektedir. Son olarak ise toplam ölüm içerisinde güvenli olmayan su kaynaklı ölüm sayısı ile doğuşta beklenen yaşam süresi değişkeni arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

5. Sonuç

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren avcılık ve toplayıcılık yapan insanoğlu yeterli gıda maddelerine ulaşım konusunda büyük mücadeleler vermiştir. Yerleşik hayata geçilmesiyle nüfusun giderek artması ve gıda üretiminin özellikle sanayileşme ve küresel ısınmanın da etkisiyle azalması insanlığı kıtlık tehdidi ile karşı karşıya getirmiştir. Gıdaya ulaşım konusunda yapılan değerlendirmelerde dünyada gıda güvencesinin hemen her bölgede geliştiği ifade edilse de bu konuda en alt sıralarda yer alan Sahra Altı Afrika ülkeleri ve düşük gelir grubunda bulunan ülkelerin temiz su ve temel gıda maddelerine ulaşım konusunda çok büyük sıkıntılar çektiği bilinmektedir. Bu amaçla bu çalışmada gıdaya ulaşım konusunda en fazla zorluk yaşayan düşük gelir grubunda yer alan ülkeler araştırmaya dâhil edilmiş ve ortalama yaşam süresiyle temiz su kaynaklarına ve temel gıda maddelerine ulaşım arasındaki ilişki panel veri analiziyle incelenmiştir. Doğuşta beklenen yaşam süresi ile yeterli gıdaya ulaşamama arasındaki ilişkiyi araştıran yeterli sayıda çalışmanın olmaması sebebiyle bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmekte ve farklı versiyonlarının çalışılması önerilmektedir.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde ortalama yaşam süresini olumsuz yönde en fazla etkileyen göstergenin yoksulluk olduğu görülmektedir. Toplumdaki yoksulluk düzeyindeki %1 düzeyindeki artışların bile ortalama yaşam süresi üzerinde olumsuz yönde ciddi azalmalara neden olabileceği öngörülmektedir. Doğuşta beklenen yaşam süresini azaltan bir diğer bağımsız değişken olan ülkedeki gıda açıklığının derinliğidir. Bir toplumdaki gıda açıklığının derinliği yoksulluk ile çok yakın ilişkili durumdadır. Toplumdaki gıda açıklığının derinliğinde meydana gelebilecek bir artışın toplumun ortalama yaşam süresini azımsanmayacak düzeyde olumsuz etkileyeceği görülmektedir. Beslenme ve yoksulluk sorunları ve temiz su yetersizliği ile ilgili sorunlar en fazla düşük gelir grubundaki toplumları etkilemektedir. Söz konusu alanlarda ulusal ve uluslararası desteklemelerle yapılacak iyileştirmelerin toplumun genel sağlık düzeyini önemli düzeyde etkileyeceği düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında öneri olarak benzer düzeyde bağımsız değişkenlerin diğer temel sağlık göstergeleri üzerinde ilişkisi incelenebilir. Benzer modelleme çalışmaları farklı gelir grubu üzerinde geliştirilip sonuçlar karşılaştırılabilir.

Kaynaklar

- Açıkgöz, E., Uygurtürk, H. and Korkmaz, T. (2015). Analysis of factors affecting growth of pension mutual funds in Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(2), 427- 433.
- Ali, A. and Ahmad, K. (2014). The impact of socio-economic factors on life expectancy in sultanate of Oman: an empirical analysis. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 22(2), 218-224.
- Baiardi, D., Bianchi C. and Lorenzini, E. (2015). Food competition in world markets: some evidence from a panel data qnalysis of top exporting countries. *Journal of Agricultural Economics*, 66(2), 358–391.
- Baltagi, B. H. (2005). *Economic analysis of panel data* (3. Edition). Great Britain: John Wiley & Sons INC.
- Beylik, U., Çıraklı, Ü., Çetin, M., Ecevit, E. and Şenol, O. (2022). The relationship between health expenditure indicators and economic growth in OECD countries: A Drisscoll-Kraay approach, *Frontiers In Public Health*, 4604.
- Bilas, V., Franc, S. and Bosnjak, M. (2014). Determinant factors of life expectancy at birth in the European Union Countries. *Coll. Antropol*, 38(1), 1-9.
- Biru, W. D., Zeller, M. and Loos, T. K. (2019). The impact of agricultural technologies on poverty and vulnerability of smallholders in Ethiopia: a panel data analysis. *Social Indicators Research*, 147(2), 517-544.
- Dumanlı, R. (1996). *Yoksulluk ve Türkiye'deki boyutları*. Ankara: DPT Uzmanlık Tezi.
- Eigbiremolen, G. O., (2018). Poverty trends and poverty Dynamics: analysis of Nigerian's first-ever national panel survey data. *Journal of International Development*, 1-16.

- Eigbiremolen, G. O. and Ogbuabor, J. E. (2018). Measurement and determinants of food poverty: a dynamic analysis of Nigeria's first panel survey data. *African Development Review*, 30(4), 423-433.
- Food and Agriculture Organization. (1983, Ekim 23). World food security: a reappraisal of the concepts and approaches. director general's report. Erişim Adresi: https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitally/documents/pdf/pdf_Food_Security_Cocept_Note.pdf
- Food and Agriculture Organization. (2015, Temmuz 30). Regional overview of food insecurity near East and North Africa: strengthening regional collaboration to build resilience for food security and nutrition. Erişim Adresi: <http://www.fao.org/3/ai4644e.pdf>.
- Gündoğan, N. (2008). *Türkiye'de yoksulluk ve yoksullukla mücadele*. Ankara: Sanayi Odası Yayınları.
- Hassan, F., Minato, N., Ishida, S. and Nor, N. (2016). Social environment determinants of life expectancy in developing countries: a panel data analysis. *Global Journal of Health Science*, 9(5), 105-117.
- Kayagil, M. E., (2020). *Küresel yoksullukla mücadele bağlamında kalkınma işbirliği faaliyetleri* (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Koç, G. and Uzmay, A. (2015). Gıda güvencesi ve gıda güvenliği: kavramsal çerçeve, gelişmeler ve Türkiye. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 21(1), 39-48.
- Köse, Z. and Gültekin, H. (2021). G20 ülkelerinde sağlık harcamaları, yaşam beklentisi ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine bir inceleme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(4), 1600-1616.
- Kurita, K. and Kurosaki, T. (2011). Dynamics of growth, poverty and inequality: a panel analysis of regional data from Thailand and the Philippines. *Asian Economic Journal*, 25(1), 3-33.
- Madsen, J. B. (2017). Health-led Growth Since 1800. *Macroeconomic Dynamics*, 22(4), 961-1000.
- Mahrous, W. (2019). Climate change and food security in EAC region: a panel data analysis. *Review of Economics and Political Science*, 4(4), 270-284.
- Mohamed, Hoda Abd El H. A. (2014). The impact of food price crisis on government dept in the Arab Region. *Procedia Economics and Finance*, 14, 253-262.
- Özdemir, A. and İnce, G. D. (2021). OECD ülkelerinde sosyal yardımların yoksulluk üzerine etkisi. *Çalışma ve Toplum*, 4, 2633-2658.
- Qianwen, G. and Junbiao, Z. (2007). Relations between agricultural natural disasters and rural poverty based on analysis of panel data in Anhui province, China. *China Population, Resources and Environment*, 17(4), 92-95.
- Salahodjaev, R. and Mirziyoyeva, Z. (2021). The link between food security and life satisfaction: panel data analysis. *Sustainability*, 13(5), 1-9.
- Sarman, A. (2022). Yenidoğanlarda Termoregülasyon ve Beslenmeye Etkisi, Baygut, H. (Ed.) pp. 211-220. İstanbul, Yayın Yeri: Efe Yayınları.
- Şahin, D. (2018). Doğumda yaşam beklentisinin belirleyicilerinin analizi: APEC ülkeleri örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1-7.
- Şenol, O., Gökkaya, D. and Çıraklı, Ü. (2021). The effects of economic variables on health expenditure per capita and life expectancy at birth: Panel data analysis for middle top income countries. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 8(3), 1499-1515.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022, Ekim 23). Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2022-45552>
- Uğur, A. A. and Özocaklı, D. (2019). Gıda güvencesizliği, dış borç stoku ve ithalat ilişkisi: Kantil Regresyon Analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(1), 494-507.
- Varlık, N., & Balıkçioğlu, E. Y. (2021). Kırılgan beşlide gıda fiyatlarının enflasyona geçiş etkisi. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 8(16), 23-39.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiğine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

THE PHENOMENON OF SECURITY IN POLITICAL PHILOSOPHIES OF ANCIENT AGES

İlk Çağ Siyaset Felsefesinde Güvenlik Kavramı

Mehmet DEĞİRMENCİ¹

¹ Dr. Gazi University Institute of Social Science, Graduated from Political and Social Science Programme, Ankara, Turkey, mehmetdegirmenci06@gmail.com, orcid.org/0000-0002-6949-4155

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

24.08.2022

Kabul/Accepted:

22.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1166462

Keywords

Politics, Security, Political
Philosophia, Ancient Age

Anahtar Kelimeler

Siyaset, Güvenlik, Siyaset
Felsefesi, İlk Çağ

ABSTRACT

The concept of security has become one of the main elements of the political system discussions today. In this context; It is a question to be wondered how effective the concept of security was in the first age political philosophy period, which is the period when the political system discussions were first put forward. This question cannot find an adequate answer in the literature. Our study will be looking for an answer to this question by examining primary sources such as books and articles on the first age political philosophy by using the literature review method. After briefly mentioning the basic concepts, in the next section, the implications of security in the works of prominent names of Greek and Roman political philosophies, which have an important place in the political philosophy of the first age, will be revealed. Our study is important in terms of considering the First Age political philosophy from a purely security perspective. It is seen that; At that time, security found its place in most of the political thought. It is thought that it will form the basis for the studies to be carried out in the field of security.

ÖZ

Güvenlik kavramı günümüzde siyasal sistem tartışmalarının ana unsurlarından biri haline gelmiştir. Tüm siyasal sistemler güvenlik kavramı etrafında şekillenmektedir. Bu çerçevede; siyasal sistem tartışmalarının ilk ortaya atıldığı dönem olan ilk çağ siyaset felsefesi döneminde güvenlik kavramının ne derecede etkili olduğu merak edilmesi gereken bir sorudur. Çalışmamızın da temel hareket noktasını oluşturan ilk çağ siyaset felsefesi içerisinde güvenlik kavramının nerede olduğu sorusu literatürde yeterince cevabını bulamamaktadır. Çalışmamız bu soruya literatür tarama yöntemini kullanarak ilk çağ siyaset felsefesine ilişkin kitap, makale gibi birincil kaynakları inceleyerek cevap arayacaktır. Temel kavramlardan kısaca bahsedildikten sonra bir sonraki bölümde ilk çağ siyaset felsefesinde önemli yeri olan Yunan ve Roma siyaset felsefelerinin günümüz siyaset felsefesi çalışmalarında öne çıkan isimlerinin eserlerinde güvenlik ile ilgili çıkarımları ortaya konulacaktır. Çalışmamız ilk çağ siyaset felsefesinin salt güvenlik perspektifinden ele alınması açısından önem arz etmektedir. Görülmektedir ki; o dönemde de güvenlik çoğu dsiyaset düşüncesi içerisinde yerini bulmuştur. Güvenlik alanında yapılacak olan çalışmalara temel teşkil edeceği düşünülmektedir.

Atf/Citation: Değirmenci, M. (2023). The phenomenon of security in political philosophies of ancient ages. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 865-874.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mehmet DEĞİRMENCİ, mehmetdegirmenci06@gmail.com

1. Introduction

Security is now a need whose main meaning remains constant, but the way it is perceived and met is constantly changing according to times and places. We say it is a need because after the physical needs in Maslow's famous pyramid of needs, such as breathing, eating, drinking and sleeping, comes the need to feel oneself, family and society in safety and security and away from danger, which we will define in detail in the following sections. is the definition of the concept. So security is one of the basic needs of people.

The concept of security has existed since the existence of humanity, but it has always presented different situations with the way it is perceived, and besides, it is a concept whose main meaning has always remained constant. The difference in the way it is perceived here is related to the element that threatens security rather than the concept itself. So for example; While the idea that security is ensured by suppressing rebellions is dominant in some periods, it is provided by preventing threats from other states in other periods. From this point of view, while security means "to be sure of dangers" in both cases, the phenomenon of danger also differs. In recent years, this concept, which has been constantly taken into account, has taken its final form after the 11th September attacks and studies have been carried out on this shape. This concept of security underlies the latest developments in the world.

Security, which has become the main element in almost all political decision-making stages of states, has become one of the most important phenomena of political science and it has emerged that it should be dealt with separately.

The phenomenon of the state is the cornerstone of political science. Security is the most important concept for the permanence and operability of states. Thus, the concept of security has settled in a very important position for political science.

Due to its importance in terms of political science, in the years when political institutions, which are the basic building blocks of people's coexistence, first emerged, investigating where the concept of security was in these structures emerged as a necessity, astonishing that it had never been studied until today.

Therefore, the main aim of our study is find answers to questions such as; Was security considered as a concept in itself in the political thoughts that were put forward in the early ages? If not, is it completely ignored? Or has this concept, which is one of the main issues of politics, been revealed in the works? How was this mentioned? While realizing this aim, the discourse and thoughts of political philosophy thinkers are taken into consideration rather than the practices in the early ages. The fact that it required serious time to analyze the political practices of that period from a security perspective made it necessary to reduce our subject to the dimension of discourse only.

In our study, which we have prepared on the basis of thought, only the political thoughts in Greece and Rome will be examined due to our limitations. The most prominent political thinkers in these two civilizations will be examined.

While presenting our study, a few basic concepts will be mentioned first in order to prevent conceptual confusion and to be a light-holder. In this section, what the concepts of politics, political science and political philosophy are and where the difference between them comes from will be briefly presented. Then, the concept of security will be discussed.

In the next chapter, Socrates, Plato and Aristotle, who are important figures in the history of the early age political thoughts and contribute to today's political thoughts, will be discussed. At first, their political thoughts will be revealed in general terms, and then the points related to the concept of security in the discourses of these three thinkers will be discussed.

In the other part, Roman political thought, which is the second of the foundations of the history of the early age political thought studies, will be discussed. The method applied when dealing with Greek political thought will also be applied here. First of all, the three most important names of the period, Polybius, Cicero and Seneca will be examined. At first, their political thoughts will be explained in general terms, and then the points related to the concept of security in the discourses of these three thinkers will be discussed.

There is no doubt that the works and discourses of the thinkers mentioned in our study are too diverse and numerous to be dealt with in a single study, regardless of its volume. However, due to our limitations, in our study, we will try to reveal the issues that the thinkers deal with directly related to security in their works.

2. Conceptual Framework

2.1. Politics

Politics; It is used in the meanings such as the administration of the people, taking political decisions, the struggle to seize power, and the distribution of resources. The subject of politics is power. Briefly, politics can be defined as power relations.

There are generally four different approaches to politics: domination, cohesion, power and resource sharing, and decision-making in emergencies.

Generally, when politics is mentioned, the first thing that comes to mind is the politics of the country. The concept we call country politics is related to policy issues throughout the country. The main purpose here is to protect the common interests of all people.

2.2. Political Science

The concept of political science is basically concerned with the phenomenon of "power" exercised and used by legitimate institutions and leaders. Political science is mostly related to fields such as "management mechanism" and "public administration". (Yücekök, 1987: 3)

While this concept only dealt with the concepts of state and ruler in the past, various concepts such as political structure, decision processes and participation have now been added to this concept.

The difference from the concept of politics is that while the concept of politics is a concept that examines power relations, the concept of political science examines the structure of power rather than power relations, as well as concepts such as public administration, decision-making mechanisms, and the effect of civil society.

For this reason, while the concept of politics is a concept related to seizing power, the concept of political science is a science that examines the process of seizing this power from beginning to end together with its elements.

2.3. Political Philosophy

Political Philosophy, in the most general sense, explores the essence, nature, aims, scope and content of politics as a whole; examines the results, characteristics and grounds of actions encountered in political life; scrutinizes the problems of politics, the subjects he questions, and the answers to them with a philosophical eye; concentrating on various ideal state order proposals and grounding the structure, source, duties and value of the state with methods specific to philosophy; which divides existing or existing state forms, political systems and administrative orders, and clarifies the basic relations between them both in terms of both overlap and divergence; clarifying the effects of various philosophical currents in the formation process of states; investigating the qualifications and responsibilities that should be sought in a statesman; evaluating the structure and realization possibilities of various political utopias; analyzing the relationship between the individual and the state or political authority in terms of the fundamental issues of political life, freedoms and responsibilities; clarifying the meanings of very basic concepts such as "justice", "freedom", "private property", "oppression", "equality", "human rights"; It is a branch of philosophy that systematically deals with the place and importance of politics in human life with all its aspects, especially its implications for philosophy. (Güçlü, Uzun, Uzun, & Yolsal, 2002)

The main subject of political philosophy is the moral evaluation of political power. The most important manifestation of political power emerges in the state, which has the most powerful influence and authority over all the other individuals, institutions and rules of the society and the laws related to them. Political philosophy is concerned with bringing these powerful political powers under moral control and bringing criteria about the source, limits, goals and objectives of power to control them with moral conditions. (Alan, 2011: 349)

Political philosophy; It deals with the examination of fundamental questions about power and the search for the 'best'. It explores the principles on which good management will be based. It is based on Ancient Greek Philosophy. This is the period when city-states experienced different political organisms. There were two basic questions at that time. First question; What is the need that creates the state? The second question is; What is the best shape for states? It is here that political philosophy deals with the concepts of state and power and touches on their interrelationships.

The difference from political science is that while addressing the concepts of state and power, mental activity is aimed at researching the best. The difference of political philosophy from other sciences dealing with politics is that it examines what should be. (Aybek, 2008: 4)

2.4. Security

Literally, security is the state of people to live without fear and the state of being safe against danger and damage to their property, life and other values. In terms of the dictionary meaning, security: It means the legal order in the life of society, the state of being able to live without fear, the safety of people. Security is the absence of threats.

When it comes to security, we come across very different theories in terms of understanding and the changes that these theories have undergone over time. Examining these theories and the constant change in security perception is a separate area of expertise. As of our subject, the definition we need to understand when it comes to security is; It is the situation where people stay away from some risks and dangers of living together while living together. In other words, it is the security of people's property, life and honor.

3. Ancient Greek Political Thought and The Concept of Security

3.1. Socrates

Socrates is one of the most important figures in the history of political philosophy. Since he did not leave any written works in his own period, we learn his views and activities from the philosophers who came after him. The main purpose of Socrates is the creation of a stable political structure and the maintenance of order (Ağaoğulları, 2009: 159). If the individual is alone, it doesn't matter. The individual will be happy when the police have a strong and fair management approach. In this respect, it should be said that Socrates does not focus on individual rights and personal problems, but mainly deals with the question of the power of the state. Socrates also sees the police as an educational institution. Since the primary function of the police is to maximize the happiness of the citizens, its primary duty is to make them good people. (Cevizci, 2006: 211) Citizens who develop spiritually and gain virtue will also act in accordance with their intrinsically good nature. Socrates also opposes the democratic mechanisms that prevailed in Athens at that time. As it is known, the administration in Athens is in the hands of ordinary people who have come to power for a temporary period, not expert administrators who have gone through a certain educational process. Socrates argues that politics, like all business, requires expertise. It is clear that the patient needs a doctor, an athlete needs a coach, and a ship owner needs a captain, and people already get help from experts for their specific needs. However, in Athens they act on their own without such professional support when it comes to running the state. This should not bring tyranny to mind. Because tyranny includes tyranny. Socrates emphasizes that expertise should be at the forefront.

When the thoughts of Socrates were examined in detail, he did not propose any management model. This is related to Socrates' theory of knowledge. According to him, no one can have real knowledge. He didn't have to worry about teaching anyone anything. Because he thought that everyone should write their prescriptions using their mind and logic. He did not think for the society and offer them prescriptions.

If we deduce from his thoughts in the context of security, in Socrates' thought, although the reason for the existence of the police is mainly to ensure the happiness of the citizens, the police also has the purpose of securing the lives of the citizens.. (Cevizci, 2009: 63)

According to Socrates, it is possible to say the following based on his thoughts on security: Politics means regulating the police and working for harmony. However, policy makers act without considering what is good for the police and chaos ensues. According to him, there is a direct proportion between citizens' adherence to the law and order and peace. In addition, a knowledgeable person is a virtuous person and does what is good for the society and works that will bring order. It can be said that the concept of "good" and "order" lies in the perception of security.

3.2. Plato

Plato lived in a time when class conflicts were intense. Plato, who is in favor of the rule of an intelligent wise group, is against democracy and at the same time foresees an aristocratic class society model. According to him, we cannot see what is perfect. We are content to see the shadows of existing ideas.

His most important attempt on political philosophy is his book "The Republic" and he handled this book as a dialogue like all his other works. It is these written works that differ from Socrates.

According to his work The Republic, people formed the society because they were not content with themselves and needed others. Here, the concept of "division of labor" comes to the fore. Plato sees the state as a reduced form of individuals, and the individual as a reduced state, and tries to explain social classes accordingly. Accordingly, he compares the state with the human spirit. Just as there are three layers in the human soul, namely impulse, will and reason, there are also three sets in the state. Those who feed in response to impulses—workers, peasants, artists, those who protect against the will, those who teach against reason, administrators. (Aybek, 2008: 16)

Plato gives importance to protectors. This importance stems from his belief that the corruption of the rulers will necessarily corrupt the state. Protectors are not directly governed by the state; but the ruler-philosophers emerge from them, or rather, every guardian who passes all the necessary examinations becomes a philosopher after the age of fifty. The protectors, who are the assistants of the administrators in the conduct of state affairs, form a kind of "professional army".

Agaogullari explains Plato's thoughts on the ruling class as follows: "The problem is of a political nature; therefore, the solution must be sought at the management level. Since the political field has a decisive role on the social structure, the problem is solved by itself when the political power is given to the real statesmen, namely philosophers, who have devoted themselves to philosophy. Thus, Plato's famous suggestion has emerged: The real state is brought down from the universe of ideas, it is established by philosophy; So either kings will be philosophers or philosophers will be kings." (Ağaoğulları, 2009: 260)

According to him, the ruling class should be chosen from among the protectors. Thus, he will have come from an effective education process and a disciplined lifestyle. The main virtue of rulers will be wisdom.

Finally, slaves (workers) are considered as people who do not own property, consist of workers and can be bought and sold. As can be expected, the most crowded group in the ideal state is the farmers and workers who work with their labor. As said earlier, these are ordinary people who specialize in certain occupations and live with their families.

At this point, let's say that Plato does not look at this class, which is at the bottom of the society, at all optimistically. The only reason Plato included this class, which he saw as evil, in his theory, is probably because these people are needed to meet concrete human needs.

In addition to these, Plato also referred to the forms of government that should be in his "ideal state". According to him, there are five types of government: aristocracy, timocracy, oligarchy, democracy and tyranny. It also states that these forms of management can transform into each other according to the order given.

If we come to Plato's first inferences that can be interpreted regarding the concept of security; According to him, after the settled life, when the lands are insufficient, the desire to join the neighboring lands to their borders will arise. For this reason, a full army is needed as a person cannot do more than one job.

Plato's most important move in the name of security is to predict the class of protectors and explain them at length. According to Plato: The protectors, who are the assistants of the rulers in the conduct of state affairs, form a kind of "professional army". As a justification for this, Plato shows the principle of specialization and argues that only those who deal with war can do this job better. However, behind this regulation lies the idea of not giving weapons to the people. The upper stratum in this society then consists of a small minority of protectors and a few philosophers who emerged from them. It is the logic of Plato's system that great attention should be paid to this elite, which forms the basis of the ideal state. The ideal state can survive by saving the protectors and administrators from individualism, selfishness, self-interest, passions, ensuring that they behave as a harmonious whole and see the state as the highest value, in short, making these people good citizens, real statesmen. Plato foresees two ways for this: To develop the necessary qualities in guardians through education and to prevent them from falling into evil by arranging their lives in a certain way.

Some of the basic qualities that Guardians should have are: Being brave and smart; not be afraid of death; restrain oneself in drinking and eating; ignoring money, material wealth; treat the public well; to look after the

welfare of the state. In addition, Plato also asks guardians to control themselves about love, not to be fond of laughter, not to cry or whine.. (Alatlı, 2015: 135) Thus, he argues that these people should be purified from passions and emotions as much as possible. Thinking that life style other than education is also effective in developing and maintaining these qualities, Plato puts the lives of the protectors in an arrangement, taking care not to overlook even the smallest detail.

Later, while talking about the forms of government, Plato states that each form of government (monarchy, aristocracy, democracy, etc.) emerges with the growth of the reaction to the previous one. In other words, it can be understood as a management system that changes with the moves of some segments that do not feel safe.

Plato places the police in the shape of a circle on a hill for hygiene and security purposes. Instead of being surrounded by city walls, the houses of the protective class at the far end of the circle will be positioned adjacent to each other for the protection of the police so that they function as a kind of wall. Thus, Plato assigns a function for the protection and defense of the city to the residential areas of the guardians, whom he assigns as the guardian and enforcer of the laws. He thinks that the existence of the walls both affects health and creates laziness in the soul of the people. (Akkoyunlu Ertan, 2003: 150)

3.3. Aristotle

Aristotle lived in a time when the city-state model gradually lost its power in the face of the empire and was on the verge of disappearing historically. Both the special situation towards the police and the fact that he had the opportunity to look at the political life in Athens from the outside because he was originally from Macedonia made Aristotle a much more cold-blooded person than Plato.

One of the most well-known words of Aristotle today is his determination that man is a social animal. According to Aristotle, society emerged from continuity and this understanding of naturalness is different from Plato.

In addition, the concept of slavery is the same in Aristotle as in Plato. He considers slavery as a necessary institution, although its necessity was questioned at that time. Because the main duty of man is to pursue virtue. At the same time, it is necessary to work for the continuation of life. These slaves meet this need for work and are the physical strength of society.

His thoughts on forms of government differ slightly from Plato. According to him, management styles may vary according to geography. Aristotle made a classification by looking at how many people hold the power and whether they use the power they have for the sake of the people or their own interests. There are two basic criteria that Aristotle uses to determine the type of power: a) The number of rulers b) The state of the rulers to protect the interests of others against their own interests. In this context, the role that Aristotle assigns to the rulers seems to be outside the homo economicus understanding. The thinker expects the rulers to forget their own interests while in power. Otherwise, there will be corruption in the administration.

When the criteria mentioned above are used, it is seen that Aristotle makes a triple distinction in terms of classifying the governments.

- 1) Monarchy and Tyranny
- 2) Aristocracy and Oligarchy
- 3) Politea and Democracy

According to this explanation; Monarchy and tyranny are the situation where the government is in the hands of one person, aristocracy and oligarchy are the situation where a group or clan is in the administration, and politea and democracy are the situation where all the citizens are part of the administration. In all of these forms of government, there is an expression that the second-ranked one is the corrupt state of the first-ranked one.

Aristotle gave place to his thoughts on the political system in his work called Politics. Therefore, we can make inferences about the concept of security from this work. The first to stand out. Aristotle said, "Things that would remain inactive without a partner should be combined in pairs. The unification of the ruler and the ruled is for the protection of common security. The words give clues about the understanding of security.

According to Aristotle, it is the unification of villages that creates the polis, and this is instinctive. The main pillar that sustains it is justice. Justice, on the other hand, is the basic structure in providing security and peace. It prevents the evil inside people from coming out and a peaceful structure emerges. Aristotle says that there are many types of the relationship between the ruler and the ruled. This relationship can be found in every part

of society and life. For example; In man, the mind rules the body, humans rule animals, masters rule slaves, males rule females. This administration is for the safety of the latter.

In the forms of government envisaged by Aristotle, there are three forms of government that aim for the common good (monarchy, aristocracy, politeia), as well as three forms of government that look after the interests of the common (tyranny, oligarchy, democracy). He says that the second ones are the corrupt form of each of the first ones. For this reason, it is impossible to talk about security and peace in the society where there is a corrupt government. In other words, it can be said that the security of those other than those holding the administration is in danger.

The most important problems in Aristotle's ideal state are justice, politics and defense. Citizens also think of them as Greeks with racial characteristics, combining intelligence and courage. Those with citizenship status undertake the duties of defence, justice and administration. Young people will perform their military duties, while the elderly will fulfill their administrative duties. Thus, it plans to try to overcome the security problem against external threats by giving the task of defense to young people.

4. Ancient Roman Political Thought and The Concept of Security

4.1. Polybius

Polybius was the first to use the institutional approach in his study of politics. He established the link between Rome's foreign policy and domestic policy, and attributed Rome's success not to the heroes but to its superior political standards and practices. (Ebenstein, 2001: 57).

The first of the prominent figures in the history of Roman political thought is Polybius. He says that, following Plato and Aristotle, the forms of government change place by following a certain order, as a requirement of a natural law. But unlike them, it focuses not on individuals but on the institutional structure. The first form of government is tyranny based on the brute force of a single person. In time, reason and logic prevailed, tyranny was overthrown and monarchy was established. The monarchy becomes tyranny again when the kings leave the government according to the law. The aristocracy is established when the nobility overthrows the despotic regime. However, the regime turns into an oligarchy when the passion for money leads the nobles to oppress the people. In the face of this, the rising masses establish democracy and equality and freedom are adopted as the highest values. But democracy soon degenerates. Respect for laws decreases, violence increases. Thus, the regime turns into what Plato called rabble rule. (Aybek, 2008: 30-31).

Polybius favored a mixed constitution. Because each form of government hides the seeds of corruption within itself. (Ağaoğulları & Köker, 1998: 31). Polybius believed that such a mixed constitution would not only enable the state to act quickly and effectively, but also set the people free. Dictators, on the other hand, will always lose against such legitimate governments, because it is difficult to grasp the potential source of power possessed by free people seemingly divided and quarreling with each other because they have made themselves a fetish of political unity. (Ebenstein, 2001: 59).

According to Polybius, the political order in the state was shaped according to the security concerns of the citizens. During the periods when the system was corrupt and when they felt that their lives and rights were not safe, citizens caused the management system to change with critical moves.

Polybius envisages a mixed system in which citizens can be even more secure against the state. Because in the mixed system, corruption will be self-destructed and a safer environment will be provided to the citizens.

4.2. Cicero

The period in which Cicero lived coincided with a period of significant political turmoil. According to Cicero, natural laws consist of divine values. Only through these laws can justice be achieved. It is the main indicator of good and evil. As long as the state is in the hands of malicious people, the laws will not be able to ensure the security of the citizens who have basic duties. (Alatlı, 2015: 208-211).

Cicero finds democratic governments that attempt to give equal power to rule to people with unequal power to rule against the natural law. In his view, democratic rule would very quickly turn into tyranny in the wrong hands. In fact, Cicero was the first to ascribe the definition of "the tyranny of the majority" to democracy. He states that a state governed by democratic principles that try to make the inequals equal cannot even be called a state. (Şenel, 1998: 198).

Cicero, in his work called *The Republic*, gives an image that is pro-status quo, protecting the interests of the "aristocratic" segment. In the book, aristocrats are invited to state duty in order to re-establish the republican principles, which declined with the expansion of democratic policies, and to ensure the safety of life and property. (Şenel, 1998, s. 197). Cicero, like Polybius, adopts the doctrine of the circulation of administrations and explains his belief that a mixed constitution will ensure the stability of the state. According to him, the essence of monarchy, which is pure forms of government, is the love of subjects and reason, the essence of aristocracy is wisdom, and the essence of democracy is freedom. (Tannenbaum & Schultz, 2005: 86).

According to Cicero, instability seriously weakens the security of the state. For this reason, a legal order based on laws based on natural law should be established. In addition to this order, it is imperative that there are citizens who are bound by the rules of law.

In Cicero's opinion, just as the child has a caregiver, so the administration of the state should be carried out in accordance with the interests of the people whose duties are carried out, not the people who have been assigned. People who care about a part of the citizens and do not care about a part of them bring very dangerous things into revolts and conflicts in the state, and the following situation arises: some seem to be the beloved of the people, some to be the friend of every aristocrat, and only a few of them all. He says that those in public office should not think about their own interests. He says that he should not think about the interests of any group other than his own, and states that these situations will endanger the security of the state. Cicero, who said that this situation was also seen in Athens before their own state, says that the impartiality of the officials and the awareness of taking responsibility for the citizens should be at the highest level so that the security is not endangered.

Cicero also mentions that the rulers should not act with anger for a safe society. It should be treated with justice, not anger. He says that it is more constructive to be gentle and tolerant than to act with anger. However, he adds that in addition to this softness, there must also be hardness for the benefit of the state.

4.3. Seneca

According to Seneca, in the early days, people were in a natural state of life based on natural law and natural justice found by reason. People were happy at this stage, there was no discord and malice between them. As property tendencies began, the peace and morality structure broke down. (Fendoğlu, 1993: 190).

Seneca, after stating that people lived free, equal and happy in pre-state societies, claims that people deteriorate as they leave this natural life and begin to live in the state. (Yetkin, 2008: 145).

When a person is not satisfied with the blessings that nature has given him and wants more, inequality between people arises and sovereignty relations arise. Unlike the state of nature, there is no talent-based administration in the state. Evil wins and the people are condemned to tyranny. (Yetkin, 2008: 145).

According to Seneca, the best thing to do in this order, where there is no return, is to stay away from social and political life and deal with knowledge and philosophy. (Şenel, 1998: 201).

According to Seneca, who especially emphasizes freedom, there are two types of freedom; inner and outer freedoms. Inner freedom is freedom in one's own actions. As proof of this, he says, "People can end their freedom by committing suicide if necessary," and seriously defends freedom. In external freedom lies harmony with order. However, in this adaptation process, the order must appear rational to people. (Ağaoğulları & Köker, 1998: 69).

According to Seneca's thought, the wise man does not do evil. Saying "Good is knowledge, bad is ignorance", Seneca states that honorable things emerge with wisdom, and shameful things emerge with ignorance¹. Every person can make mistakes. The important thing is to observe the wrong behaviors, not to insist on mistakes, to correct the flaws and to try to make the mind dominant by defeating the passions.

Other ways to end moral evils are to educate consciences and souls. Thanks to conscience, people are instilled with the feeling that others are watching. By training the soul, it is ensured that people get away from greed.

In the transition phase from the natural state to the state structure, evils emerged when people were not content with what they had and the understanding of property emerged. These emerging evils caused a more insecure situation than the current situation in the natural order. With the emergence of sovereignty relations, the evils of people at the point of domination gave birth to tyranny, and thus a different order emerged from the moves of ruling based on the natural state.

The adaptation of people to the existing order and the creation of a safe environment are directly related to the fact that the rules in the order are inclined to the human mind.

Mind brings goodness. By preventing ignorance, evil can be put to an end and a safer structure can be created. Overcoming ambitions and passions and making the mind dominate is the condition of goodness. At the same time, conscience and soul training prevent people from doing evil. In the current order, following each other, that is, following the rules followed by the majority, leads to mistakes. It is good for everyone to make their own path by acting sensibly.

5. Conclusion

Security is everyone's need. Most of life is shaped by this need. States act accordingly, and individuals live according to this need.

Social contract theory, which is one of the most important assumptions about the emergence of states, emerged from the need of people to be sure of themselves both against threats that may come from outside and against the dangers that may come from the state. In other words, the need for security is the basis of political life.

The political ideas put forward in the early ages are important in terms of being the foundations of today's political world. The ideas and theories put forward in those days have survived to the present day. When considered in this context, the need for security, which is one of the most important needs of today, was also important at that time. In this context, to what extent was the concept of security emphasized in the ideas put forward by the first age political philosophers? Finding the answer to this question is an important question.

In our study, we tried to answer this question. Political thought in the early ages can be examined under two main roofs. While the first pillar is Greek political philosophy, the second pillar is Roman political philosophy. It is Plato who made the most important emphasis on the concept of security in Greek political philosophy, and it can be said that he was the first philosopher to propose an institutionalized structure for the field of security. Other philosophers, Socrates and Aristotle, that we discussed apart from Plato, did not put forward a direct explanation or system regarding security. However, he emphasized security in his works and thoughts, and it is seen that some situations in the formation of the state, namely the police, were shaped according to the security phenomenon.

The situation is not different in Rome, which constitutes the second pillar of the political thoughts of the first age. There is no study on safety in Polybius, Cicero and Seneca, which we discussed. However, while concepts such as good society, fair administration and freedom of society were introduced, security was always at the center.

As a result, security was not a concept that was handled and emphasized in the political philosophy of the first age as it is today. It was a subject that was considered important and taken into account, because many structures and orders, shaped according to the concept of security, were put forward in works, works and thoughts. Although "security" is not mentioned very often as a concept, it refers to a situation that is always at the center of political thoughts. This leads us to suggest the following. At that time, this concept was not considered as a separate field of study as it is today.

References

- Ağaoğulları, M. A. (2009). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A., & Köker, L. (1998). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akkoyunlu Ertan, K. (2003). Kentin Tükenişi ve Ütopyalar. *Amme İdaresi Dergisi*, 36 (2), 143-165.
- Alan, G. (2011). *Siyaset Felsefesi (Cilt 52)*. (A. Kesgin, Çev.) Ankara: *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Alatlı, A. (2015). *Batıya Yön Veren Metinler*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Aybek, Ş. (2008). *Siyaset Felsefesine Giriş*. Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Aydın, M. (2011). *Strateji ve Güvenlik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (2006). *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Cevizci, A. (2009). *Sokrates*. İstanbul: Say Yayınları.
- Ebenstein, W. (2001). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşürleri*. (İ. Özel, Çev.) İstanbul: Şule Yayınları.
- Fendoğlu, H. T. (1993). Roma İmparatorluğu'nun Devlet Felsefesi ve Osmanlı Devleti. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (6), 181-206.
- Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S., & Yolsal, Ü. H. (2002). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.

- İmamoğlu, T. (2002). Seneca Felsefesinde Kötülük Problemi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II* (1), 51-57.
- Sandıklı, A. (2012). *Teoriler Işığında Güvenli, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Şenel, A. (1998). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tannenbaum, D. G., & Schultz, D. (2005). *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*. (F. Demirci, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Tunçay, M. (2006). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi, Eski ve Orta Çağlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yetkin, Ç. (2008). *Siyasal Düşünceler Tarihi Cilt 1*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Yücekök, A. N. (1987). *Siyasetin Toplumsal Tabanı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

MUHASEBEDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI: CHATGPT’NİN MUHASEBE SINAVI

Artificial Intelligence Applications in Accounting: ChatGPT's Accounting Exam

Metehan KÜÇÜKER¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, metehan.kucuker@ozal.edu.tr, orcid.org/0000-0002-5468-0465

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
29.04.2023
Kabul/Accepted:
22.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1289885

Anahtar Kelimeler

Dijital Dönüşüm, Yapay Zekâ, ChatGPT, Muhasebe Uygulamaları

Keywords

Digital Transformation, Artificial Intelligence, ChatGPT, Accounting Practices

ÖZ

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli yapay zekâ araştırma şirketi olan OpenAI tarafından geliştirilen ChatGPT'nin yapay zekâ teknolojilerinin son yıllardaki en önemli ürünü olduğu ileri sürülmektedir. Geniş bir veri kümesinden elde ettiği verileri kullanarak kendisine yöneltilen soruları yanıtlama ve açıklayıcı metinler oluşturma becerisine sahip bu Büyük Dil Modeli'nin (Large Language Model – LLM) birçok alanda olduğu gibi muhasebe alanında da verimliliği arttırması beklenmektedir. Buna karşın ChatGPT'nin muhasebe iş ve süreçlerine ne ölçüde katkı sağlayacağı konusunda soru işaretleri mevcuttur. Bu soru işaretlerinden hareketle kaleme alınan bu çalışmada, ChatGPT'nin temel muhasebe konularındaki yetkinliğinin sınanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda; finansal muhasebe, maliyet-yönetim muhasebesi ve denetim konularında hazırlanan temel düzeydeki sorular modele yöneltilmiş ve verilen yanıtlar çerçevesinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışma bulguları doğrultusunda ChatGPT'nin önümüzdeki yıllarda muhasebe alanında önemli ölçüde uygulama imkânı bulabileceğini söylemek mümkündür. Ancak modelin muhasebe uygulamaları konusunda geliştirilmeye ihtiyacı olan özelliklerinin bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bununla birlikte yakın gelecekte yapılacak bir takım iyileştirmelerle geliştirilecek yeni versiyonların, özellikle de ön muhasebe konularında oldukça başarılı işler çıkarabileceği tahmin edilmektedir. Çalışmada ChatGPT'nin şimdilik muhasebe iş ve süreçleri kapsamındaki görevleri tek başına üstlenemese de yardımcı bir unsur olarak uygulamacıların verimliliğin arttırılmasında önemli bir rol oynayacağı sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

It is claimed that ChatGPT, developed by OpenAI, an artificial intelligence research company based in the United States (USA), is the most important product of artificial intelligence technologies in recent years. This Large Language Model (LLM), which has the ability to answer questions and create explanatory texts using the data obtained from a large data set, is expected to increase efficiency in the field of accounting, as it does in many areas. On the other hand, there are questions about how ChatGPT will contribute to accounting business and processes. In this study, which was written based on these question marks, it was aimed to test the competence of ChatGPT in basic accounting subjects. In accordance with this purpose; Basic questions prepared on financial accounting, cost-management accounting and auditing were directed to the model and evaluations were made within the framework of the answers given. In line with the findings of the study, it is possible to say that ChatGPT will find significant application opportunities in the field of accounting in the coming years. However, it should be noted that the model has features that need improvement in accounting practices. For all that, it is estimated that the new versions that will be developed with some improvements in the near future will produce very successful works, especially in pre-accounting issues. In the study, it has been concluded that although ChatGPT cannot undertake the tasks within the scope of accounting business and processes alone, it will play an important role in increasing the productivity of practitioners as an auxiliary element.

Atıf/Citation: Küçük, M. (2023). Muhasebede Yapay Zekâ Uygulamaları: ChatGPT'nin Muhasebe Sınavı. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 875-888.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Metehan KÜÇÜKER, metehan.kucuker@ozal.edu.tr

1. Giriş

Binlerce yıllık kayıtlı bir geçmişe sahip olan muhasebenin, canlı bir sistem olarak çevresindeki gelişmelerden etkilendiğini ve etrafındaki araçları etkin bir şekilde kullanarak günümüze kadar gelişimini sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Geçmişte muhasebe kayıtları kilden yapılmış tabletler üzerine kazanırken günümüzde gelişmiş bilgisayarlı muhasebe yazılımları kullanılmaktadır. Gelecekte ise yapay zekâ teknolojilerinin muhasebe iş ve süreçlerinin en önemli araçlarından biri olacağı düşünülmektedir. Zira teknolojik yeniliklerin ve gelişmelerin gerek toplumsal hayatta gerekse iş dünyasında önemli yapısal değişikliklere yol açtığı günümüzde, muhasebe uygulamalarının bu değişim ve dönüşüm sürecinden etkilenmemesi düşünülmaz (Küçükler & Dönmez, 2022: 347). Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ile birlikte çok büyük miktarlarda ve çeşitlilikteki verileri hızlı ve güvenilir bir şekilde elde etme, sınıflandırabilme ve analiz etme becerisine sahip olma, diğer alanlarda olduğu gibi muhasebe ve denetim uygulamalarını da etkilemekte ve muhasebe mesleğinde yeni yeteneklere sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Ayrıca dijital ortamda muhasebe bilgilerinin üretilmesi ve işlenmesi, uygulayıcıların görevlerini yaparken bu değişime ayak uydurmalarını zorunlu kılmaktadır (Akdoğan & Akdoğan, 2018: 13). “Big Data”, “Blockchain” ve “Bulut Bilişim” gibi günümüz ana dijital çözümlerinden biri olan yapay zekâ teknolojileri ile muhasebe iş ve süreçlerinde verimliliğin artırılması hedeflenmektedir. Günlük muhasebe kayıtlarından finansal analize kadar bir çok süreçte; derin öğrenme, makine öğrenimi, görüntü ve dil işleme modelleri ile entegre bir şekilde uygulama olanağı bulunan yapay zekâ teknolojileri son yıllarda sohbet robotları ile ön plana çıkmaktadır. Bu sohbet robotu modellerinin en önemlilerinden biri ise ABD merkezli yapay zekâ araştırma şirketi olan OpenAI tarafından geliştirilen ChatGPT adlı dil modelidir. Bu sohbet robotu kendisine sorulan yazılı sorulara, yine yazılı olarak ve aynı dilde yanıt verebilmekte, sorgulama konusuna ilişkin açıklayıcı metinler oluşturabilmekte, matematiksel hesaplamalar yapıp verilere dayalı tahmin yürütebilmekte, program yazıp hata ayıklaması yapabilmekte ve hatta yaratıcılık becerileri ile senaryo, şiir gibi bir takım sanatsal metinler oluşturabilmektedir. ChatGPT’nin muhasebe iş ve süreçleri kapsamında ise özellikle fatura işleme, günlük muhasebe kayıtları, finansal analiz, maliyet hesaplamaları gibi konularda temel düzeyde yardımcı olabileceği beklenmektedir. Ancak ChatGPT’nin ilk aşamada bu beklentiye ne kadar karşılık verebileceğine dair soru işaretleri bulunmaktadır. Bu soru işaretlerinden hareketle bu çalışmada, ChatGPT’nin temel muhasebe konularındaki yetkinliğinin sınanması amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle yapay zekâ teknolojileri ve ChatGPT hakkında bilgiler verilmiş ve muhasebe iş / süreçlerinde kullanım imkânları ele alınmıştır. Daha sonra finansal muhasebe, maliyet - yönetim muhasebesi ve denetim konularında sorulan temel düzeydeki sorulara, modelin verdiği yanıtlar çerçevesinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışmada 2022 Kasım ayında piyasaya sürülen ve ücretsiz üyelik kullanım olanağı bulunan ChatGPT 3.5 versiyonu kullanılmıştır. Bununla birlikte modelin Türkçe anlama ve yanıt yeteneğinin ortaya koyulması açısından sorgulamalar Türkçe dilinde yapılmıştır.

2. Literatür

Muhasebede yapay zekâ uygulamalarını konu alan çalışmalar incelendiğinde; daha çok yapay zekâ teknolojilerinin muhasebe iş süreçleri üzerindeki etkilerine odaklanıldığı görülmüştür. Bazı çalışmalarda makine öğrenimi, derin öğrenme vb. özel yapay zekâ uygulamalarının muhasebe ve denetim süreçlerinde meydana getireceği değişimler ele alınmıştır. Çalışmalarda yapay zekâ teknolojilerinin avantajları ve yaratacağı fırsatlarla birlikte yapay zekâ kullanımı ile meydana gelecek bir takım tehditler ve etik sorunlar da incelenmiştir. Konuyla ilgili literatürde yer alan bazı çalışmalar aşağıda sıralanmıştır:

Baldwin, Brown & Trinkle (2006), muhasebe ve denetim süreçlerinde yapay zekâ teknolojilerinin uygulanmasına olan ihtiyacı değerlendirerek yeni yapay zekâ gelişiminin, özellikle denetim ve güvence hizmetleri çerçevesinde incelemiştir.

Street & Wilck (2018), muhasebe alanında ChatGPT ve büyük dil modelinin (LLM) gelişimini tartışarak bir takım öneriler geliştirmiştir.

Serçemeli (2018), dijital dönüşüm sürecinde muhasebe ve denetim mesleklerinde yapay zekâ teknolojilerinin yeri ve önemini ortaya koyarak değerlendirmelerde bulunmuştur.

Gacar (2019), yapay zekânın (muhasebe mesleğine olan etkileri, Türkiye’ye özgü olarak getireceği fırsatlar ve yaratacağı tehditleri inceleyerek muhasebe meslek mensupları için önerilerde bulunmuştur.

Wen (2020), farklı bir bakış açısı ile muhasebe alanında yapay zekâ uygulamalarına ilişkin araştırma literatürünü inceleyerek mevcut araştırmaların sınırlılıklarını ifade etmiş ve bazı önerilerde bulunmuştur.

Ucoglu (2020), muhasebe ve denetimdeki mevcut makine öğrenimi uygulamalarını dört büyük şirkete (EY, PwC, Deloitte, KPMG) odaklanarak incelemiştir.

Özçelik ve diğerleri (2022), muhasebe mesleğinde yapay zekâ kullanımının muhtemel sorunları ve avantajlarını inceledikleri çalışmalarında, muhasebe/denetim süreçlerinde yapay zekâ kullanımı ve gelecekteki etkilerini ele almıştır.

Beerbaum (2023), ChatGPT örneğini ele alarak muhasebe alanında üretken yapay zekâ teknolojilerine odaklanmıştır.

3. Yapay Zekâ Kavramı ve Muhasebede Yapay Zekâ Uygulamaları

Yapay zekânın tanımı ile ilgili farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte Avrupa Komisyonu'nun 2018 yılında yaptığı güncel yapay zekâ tanımı hem erişilebilirlik açısından hem de çağdaş tanımların tipik özelliklerini barındırması açısından önem arz etmektedir. Bu tanıma göre "*Yapay zekâ, karmaşık bir amaç verildiğinde, çevrelerini algılayarak, toplanan yapılandırılmış veya yapılandırılmamış verileri yorumlayarak fiziksel veya dijital dünyada hareket eden ve insanlar tarafından tasarlanan sistemleri ifade eder.*" (EU Commission, 2018: 7). Yapay zekâ sistemleri, çevrenin önceki eylemlerinden nasıl etkilendiğini analiz ederek davranışlarını uyarlamayı öğrenmek için de tasarlanabilir. Yapay zekâyı çok çeşitli teknolojileri ve uygulamaları içeren bir şemsiye terim olarak da kabul etmek mümkündür. Ayrıca, geliştirilmekte olan yapay zekânın yanı sıra halihazırda yaygın kullanımda olan yapay zekâdan ve hatta gelecekte var olabileceği tahmin edilen yapay zekâ kavramlarını birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Zira yapay zekâ pek çok teknik ve bağlama atıfta bulunduğundan, onun hakkında anlamlı ve yapıcı tartışmalar yürütmek için daha fazla ayırım ve keskinlik gerekebilir. Örneğin, danışmanlık rollerinde kullanılan basit 'akıllı sistemler' hakkındaki argümanların, bireyler hakkındaki kararları otomatik olarak uygulayan karmaşık veriye dayalı algoritmalarla ilgili olanlardan ayırt edilmesi gerekir. Benzer şekilde, asla gerçekleşmeyecek spekülasyonlu gelecekteki gelişmeler hakkındaki argümanları, bugün toplumu zaten etkileyen mevcut yapay zekâ hakkındaki argümanlardan ayırmak önemlidir (Boucher, 2020: 1).

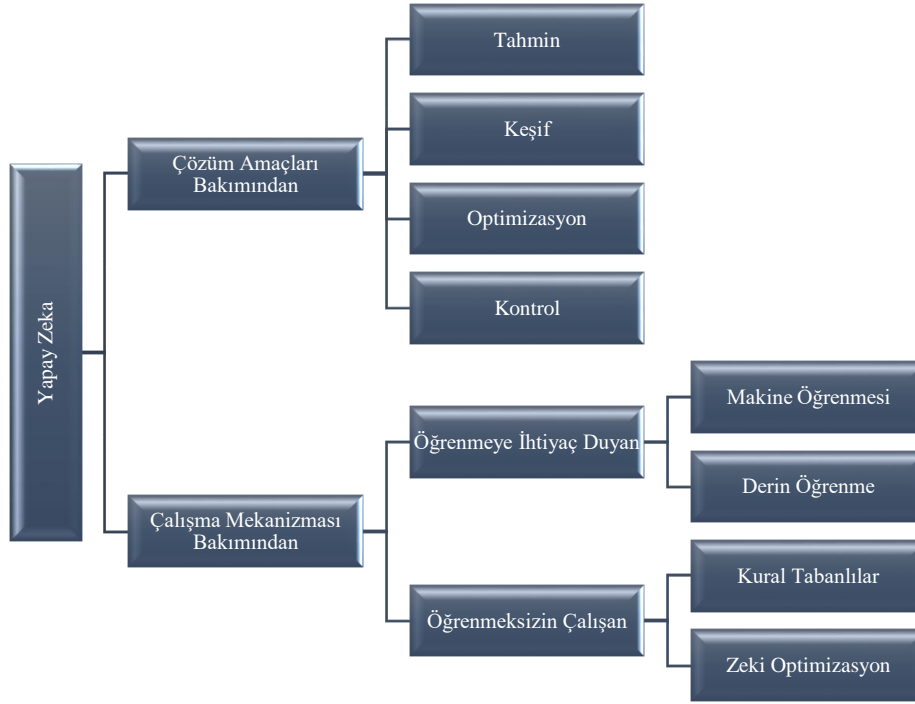
Yapay zekâ, bilim ve mühendislikteki en yeni alanlardan biri olarak bilirse de yapay zekâ teknolojilerine ilişkin ilk ciddi çalışmaların 1950'li yıllara dayandığını söylemek mümkündür (Russell & Norvig, 2016: 1). Turing (1950) tarafından bir makinenin düşünebildiğini söylemenin mantıksal olarak mümkün olup olmadığının ortaya koyulması amacı ile yapılan test, yapay zekâ teknolojileri açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Turing Testi'nde yazılı sorulara verilen yazılı yanıtlar bir insan tarafından sorgulanıyor ve yanıtların bir bilgisayar (makine) tarafından mı yoksa bir insan tarafından mı verildiği saptanmaya çalışılıyor. Eğer testin sonucunda yanıtların bir bilgisayar ya da insan tarafından veriliyor verilmeyeceği anlaşılıyorsa bilgisayar (makine) testi geçmiş sayılıyor. Turing (1950), çalışmasında "yapay zekâ" terimini kullanmasa da düşünebilen bilgisayarların sahip olması gereken yetenekler hakkında fikir vermiştir. Bu noktada yapay zekâ açısından bir bilgisayarın sahip olması gereken temel yetenekler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Russell & Norvig, 2016: 2):

- Başarılı bir şekilde iletişim sağlamak için **doğal dil işleme**
- Bildiklerini veya duyduklarını depolama için **bilgi gösterimi (sunumu)**
- Soruları yanıtlamak, bilgileri kullanmak ve yeni sonuçlar çıkarmak için **otomatik muhakeme**
- Yeni koşullara uyum sağlamak, kalıpları tespit etmek ve tahmin etmek için **makine öğrenimi**

Yapay zekânın çıkış noktası insandaki doğal zekâdır. Esasen insan hayal gücü, insana hız ve bilgi kapasitesi kazandıran bilgisayar tabanlı sistemlere özerk olabilme ve çözüm üretebilme yeteneklerini kazandırma isteği sonucunda yapay zekâyı üretmiştir. Bununla birlikte yapay zekâ tasarımlarının insan doğal zekâsı ile birlikte diğer canlı varlıklar ve canlı olmayan doğal dinamiklerden de esinlendiğini belirtmek gerekmektedir. Bir başka ifade ile yapay zekâ yalnızca insana değil doğaya ve dünyaya dair bir kavram olarak gelişmektedir. Bu bağlamda, yapay zekâ teknolojilerinin aşağıdaki faktörler çerçevesinde çözümler üretebileceğini söylemek mümkündür (Köse, 2021: 7).

- İnsansı bilgiler işleme ve depolama
- İnsansı muhakeme yaklaşımı sergileme
- Tecrübe edinme (öğrenme)
- Bilgi keşfetme ve bilgi türetme
- Kolektif işbirliği oluşturma ve kültür aktarımı
- Kaotik olgulardan sonuç çıkarma

Yapay zekâ uygulamalarını, çözüm amaçları ve çalışma mekanizmaları açısından sınıflandırmak mümkündür. Şekil 1'de farklı açılardan yapay zekâ sınıflandırılması gösterilmiştir.

Şekil 1. Yapay Zekânın Sınıflandırılması

Kaynak: Köse (2021: 11).

Yapay zekâ teknolojisi temelde veri analitiği ile sıkı bir ilişki içerisinde. Zira veri analitiği tahminlerde bulunabilmek için verileri sorgulama esasına dayanmaktadır ve yapay zekâ da tahmine dayalı analitiklerin bir evrimi olarak ifade edilebilir. Esasen yapay zekâ, veriler maruz bırakılan bir bilgisayar sistemi tarafından tahminlerin yapıldığı makine öğrenimine dayanmaktadır. Bu noktada derin ve yüksek düzeyde makine öğrenimi sunan derin öğrenme ile karar için yeni veri kalıpları oluşturulurken insan beyninin çalışma şekli taklit edilir. Bu şekilde önceden belirlenen kategorilere göre öğrenme süreci tamamlanmış olur (ISCA, 2018: 1). Bu noktada internetin yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesindeki en önemli etken olduğunu belirtmek gerekmektedir. Zira internet ile birlikte yapay zekâ için gerekli olan çok sayıda veri üretimi hızlanmıştır. Gerek büyük veri (big data) gerekse depolama fonksiyonunu kolaylaştıran bulut tabanlı hizmetlerin ortaya çıkması da yapay zekâ teknolojilerinin gelişiminde önemli rol oynamıştır (Deloitte, 2018: 6).

Günümüzde farklı alanlarda kullanım olanağı bulunan yapay zekâ teknolojilerinin muhasebe ve denetim alanlarında da kullanılması kaçınılmazdır (Serçemeli, 2018: 377). Zira yapay zekânın, muhasebeciler için verimlilik artırma ve daha fazla değer sunmaları açısından yeni olanaklar sağlayacağı söylenebilir. Uzun vadede ise karar verme görevleri giderek daha fazla yapay zekâ tarafından üstleneceğinden, çok daha radikal gelişmelerin ortaya çıkması beklenmektedir. Bu noktada, yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi ile muhasebe mesleğinin nihai amacı olan iş ve yatırım kararlarının kalitesini yeniden tasarlanmanın ve iyileştirmenin mümkün olabileceğini de belirtmek gerekmektedir (ICAEW, 2018: 2-3). Bununla birlikte muhasebe meslek mensuplarının, yapay zekâ teknolojilerini kullanarak işletmelerin stratejik karar almaya yönelik muhasebe faaliyetlerine çok daha fazla katkı sağlayacağını öngörmek mümkündür (Yücel & Adiloğlu, 2019: 59). Günümüzde muhasebecilerin yapay zekâ teknolojisini memnuniyetle karşılaması ve onu profesyonel çıktısı en üst düzeye çıkarmak için entegre etmesi verimlilik için kaçınılmaz olacaktır. Yapay zekâ teknolojisini muhasebe süreçlerinde benimsemek ve uygulamak için daha donanımlı olan muhasebe firmaları ve muhasebeciler ise hem müşterileri hem de diğer paydaşları için daha değerli hale gelecektir (Ezenwa & Nkem, 2021: 24).

Yapay zekâ, muhasebe faaliyetleri kapsamında; fatura işlemeden tedarik takibine, maliyet yönetiminden denetim uygulamalarına kadar çok çeşitli uygulama alanları bulabilir. Yapay zekâ tasarımları, uygulayıcılara başka görevleri üstlenmek için zaman yaratmakla birlikte muhasebe süreçlerini otomatikleştirmek ve operasyonları iyileştirmek suretiyle maliyetleri düşürmeye yardımcı olacaktır. Otomasyonun işletmelerce tam anlamıyla uygulanması ile birlikte özellikle de değişimi benimseyen uygulayıcılar ve muhasebe finans yöneticileri gelecekteki iş süreçlerinde kendilerini daha değerli kılacak uzmanlıklar da kazanacaktır. Yapay

zekâ teknolojileri ile makinelerin yapabileceği muhasebe faaliyetlerini ise aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Marr, 2018):

- Borç/alacak hesaplarının işlenmesi
- Tedarikçi yönetimi
- Satın alma
- Denetimler
- Hesapların kapatılması
- Gider yönetimi

Muhasebede üretken yapay zekâ için potansiyel bir kullanım alanı da finansal tablo analizidir. Yapay zekâ algoritmaları, farklı finansal ölçümler arasındaki kalıpları ve ilişkileri öğrenmek için büyük finansal veri kümeleri üzerinde eğitebilir. Bu şekilde yapay zekâ muhasebecilerin ve finansal analistlerin anormallikleri, eğilimleri veya potansiyel riskleri belirlemesine ve daha bilinçli iş kararları vermesine yardımcı olabilir (Beerbaum, 2023: 6).

Yapay zekâ teknolojileri ile muhasebe iş ve süreçlerinde yaşanacak gelişmelerle birlikte bir takım risk faktörlerinin de meydana gelmesi muhtemeldir. Özellikle de istihdam açısından bir takım değişimlerin yaşanacağı öngörülmektedir. Zira muhasebe mesleğini icra eden uygulamacıların değişime ayak uydurarak dijital ortamın beklentilerini karşılayabilecek donanımına sahip olmaları beklenmektedir. Bu bağlamda meslek öncesi ve meslek içi eğitim faaliyetlerinin dijital dünyaya adaptasyona katkı sağlayacak şekilde yeniden dizayn edilmesinin önem arz ettiği söylenebilir. Diğer taraftan gelecekte, muhasebe ve denetim mesleği için istihdam sayısında azalma olabileceği de düşünülmektedir. Yapay zekâ uygulamaları ile muhasebeye ilişkin verileri elde etmek ve tasnif etmek oldukça kolay ve hızlı olacağından bu süreçlerde çalışan personel ihtiyacı azalabilir. Çünkü artık önemli olan, veriyi elde etmek değil, elde edilen bu büyük veriyi yönetebilmektir (Serçemeli, 2018: 383). Yapay zekâ teknolojilerinin veri güvenliği, ve etik konular açısından da risk faktörüne dönüşebileceğini belirtmek gerekmektedir. Özellikle gizlilik, veri güvenliği ve oluşturulan içerikteki potansiyel önyargılar söz konusu olduğunda; muhasebede yapay zekâ kullanmanın etik ve yasal sonuçlarını dikkatlice değerlendirmek gerekli olacaktır (Beerbaum, 2023: 6).

4. ChatGPT

ChatGPT, ABD merkezli yapay zekâ araştırma şirketi olan OpenAI tarafından geliştirilen bir yapay zekâ sohbet robotudur. Bu sohbet robotu kendisine sorulan yazılı sorulara aynı dilde ve yazılı olarak yanıt verebilmekle birlikte sorgulama konusuna ilişkin açıklayıcı metinler oluşturabilmektedir. ChatGPT'nin yetenekleri yalnızca sorulara yanıt vermekle sınırlı olmayıp; verilere dayalı tahmin yürütebilmekte, program yazıp hata ayıklaması yapabilmekte hatta şiir gibi sanatsal metinler oluşturabilmektedir.

OpenAI; sohbet şeklinde etkileşim kuran ChatGPT'nin diyalog biçiminin, takip sorularını yanıtlamasına, hatalarını kabul etmesine, yanlış öncüllere itiraz etmesine ve uygunsuz istekleri reddetmesine olanak tanıdığı belirtmiştir (OpenAI, 2023). ChatGPT temelde kullanıcı isteklerini anlamak ve yorumlamak için kapsamlı veri depolarından ve verimli tasarımından yararlanarak ve ardından neredeyse doğal insan dilinde uygun yanıtlar üretmek çalışmaktadır. ChatGPT'nin pratik uygulamalarının yanı sıra insan benzeri bir dil oluşturma ve karmaşık görevleri tamamlama yeteneği ise onu doğal dil işleme ve yapay zekâ alanında önemli bir yenilik haline getirmektedir (Lund & Wang 2023). Buraya kadar açıklanan bilgiler ışığında ChatGPT'nin nasıl çalıştığı genel hatları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak bu noktada ChatGPT'nin ne olduğu ve nasıl çalıştığını bir de kendisine sormanın faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda sohbet robotuna sorulan soru ve cevabı aşağıda gösterilmiştir:

- **Sorgulayıcı:**

ChatGPT nedir ve nasıl çalışır?

- **Chat GPT:**

"Ben ChatGPT, OpenAI tarafından geliştirilen büyük bir dil modeliyim. GPT, "Generative Pre-trained Transformer"ın kısaltmasıdır ve büyük bir veri kümesi üzerinde önceden eğitilmiş bir sinir ağıdır. Dil anlama, doğal dil işleme, metin oluşturma ve benzeri görevlerde kullanılabilir. Benim çalışma şeklim şu şekildedir: öncelikle, geniş bir veri kümesinde (örneğin, Wikipedia gibi) dil öğrenimi yapmak için eğitildim. Bu süreçte, öğrenilen bilgilerim, insanların sorularını yanıtlama, metin oluşturma ve daha birçok görevi yerine getirme yeteneğime yansıtıldı. Siz benimle iletişim kurduğunuzda, girdiğiniz metnin anlamını anlamak için öğrendiklerimi kullanırım. Daha sonra, size doğru bir yanıt veya cevap vermek için girdiğinizi işleyerek modelimi kullanırım. Herhangi bir konuda konuşabilir, önerilerde bulunabilir veya sorularınızı yanıtlayabilirim."

ChatGPT'nin kendi tanımından da anlaşılacağı üzere büyük bir dil modeli olarak geliştirilen bu sohbet robotu, geniş veri kümelerinden öğrendiği bilgileri belirli bir sistematik içinde metne dönüştürerek yanıtlar oluşturabilmektedir.

ChatGPT'nin bu güne kadar geliştirilmiş farklı sürümleri (versiyonları) bulunmaktadır. İlk olarak 2018 yılında geliştirilen GPT-1 yalnızca 117 milyon parametre ile çalışmaktaydı. Sonraki dönemlerde 1,5 milyar parametreye sahip GPT-2 ve 175 milyar parametreye sahip GPT-3 sürümleri geliştirilmiştir. GPT-3,5 ise doğal dil anlama ve çeviri alanlarında iyileştirilerek 2022 yılında piyasaya sürülmüş ve kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. 2023 yılında geliştirilen ChatGPT-4 ise birçok gerçek dünya senaryosunda çeşitli profesyonel ve akademik ölçütlerde insan düzeyinde performans sergileyen ve diğer sürümlerden farklı olarak görüntü ve metin girişlerini de kabul eden ve yanıtların hangi kaynaklardan derlendiğini gösteren oldukça gelişmiş bir versiyon iddiasını taşımaktadır (OpenAI, 2023).

Open AI, ChatGPT'nin bazı sınırlamalarının olduğunu da belirtmiştir. Zira bu sohbet robotu henüz yüzde yüz doğru ve kesin bilgiler sunamayabilir. ChatGPT'nin sınırlamalarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (OpenAI, 2023).

- ChatGPT bazen akla yatkın görünen ancak yanlış veya anlamsız cevaplar yazabilir.
- ChatGPT, aynı istemin birden çok kez denenmesine karşı hassastır. Örneğin, bir soru cümlesi verildiğinde, model cevabı bilmediğini iddia edebilir, ancak soru yeniden ifade edildiğinde doğru cevap verebilir.
- Model genellikle aşırı derecede ayrıntılıdır.
- İdeal olarak, kullanıcı belirsiz bir soru sağladığında model açıklayıcı sorular soracaktır. Bunun yerine, mevcut modeller genellikle kullanıcının ne amaçladığını tahmin etmektedir.
- Modelin uygunsuz istekleri reddetmesi için çaba gösterilse de model bazen zararlı talimatlara yanıt verebilir veya önyargılı davranışlar sergileyebilir.

5. ChatGPT'nin Muhasebe Sınava

ChatGPT ve benzeri dil modeli kullanan yapay zekâ modellerinin yakın gelecekte bir çok alanda uygulama olanağı bulacağını belirtmek gerekmektedir. Tıp, mühendislik, hukuk, filoloji, sosyoloji gibi alanların yanı sıra iktisat, işletme, pazarlama ve muhasebe-finance gibi alanlarda da ChatGPT model ve uygulamalarının yaygınlaşacağı beklenmektedir.

ChatGPT'nin muhasebe iş ve süreçleri kapsamında ise özellikle de zaman açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Zira muhasebenin çok da karmaşık sayılmayacak bazı günlük işlemlerinin yapay zekâ ile daha kolay ve daha hızlı yapılabilmesi mümkün olabilir. ChatGPT'nin faydalı olacağı düşünülen günlük bazı muhasebe işlemleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Guerra, 2023):

- **Veri Girişinin Otomatikleştirilmesi:** Muhasebede en çok zaman alan görevlerden biri veri girişidir. ChatGPT, taranan makbuzlar veya faturalar gibi girdileri yorumlamak için Doğal Dil İşleme modelini (NLP) kullanarak bu işlemi otomatikleştirebilir.
- **Mali Tablo Hazırlama ve Temel Finansal Analiz:** ChatGPT finansal verileri analiz etmek ve bilanço, gelir tablosu gibi raporlar oluşturmak için eğitilebilir.
- **Alacak ve Borç Hesaplarının Yönetimi:** ChatGPT, fatura oluşturma, ödemeleri takip etme ve vadesi geçmiş hesaplar için hatırlatıcı gönderme gibi görevlerin çoğunu otomatikleştirmek için kullanılabilir.
- **Vergi Hazırlığına Yardımcı Olmak:** ChatGPT, vergi düzenlemeleri hakkındaki soruları yanıtlayabilir, veri girişi ve beyanname oluşturma gibi görevlere yardımcı olabilir.

Daha geniş bir çerçeveye çizmek gerekirse; ChatGPT gibi özel metinsel görevler için Büyük Dil Modeli (LLM) teknolojisini kullanan yapay zekâ uygulamalarının muhasebe süreci boyunca aşağıdaki sıralanan konular çerçevesinde katkı sağlaması beklenmektedir (Street & Wilck, 2023: 25):

- Müşteriler için, teknik nitelikte olanlar da dâhil olmak üzere bilgilendirici notlar hazırlamak,
- İstenen konu başlıklarına göre mevcut düzenlemelerin özetlenmesi,
- Uluslararası Finansal Raporlama Standartları kapsamında mali raporların karşılaştırılması gibi büyük metin gövdelerinin sentezlenmesi,
- Karşılaştırmalı mali tablolar üzerinde analitik prosedürlerin yürütülmesi,
- Sayısal ve metinsel girdi verilerine dayalı mali tablo dipnotlarının hazırlanması,
- Denetçilerin bir kurum ve endüstri ortamı hakkında fikir edinmelerine yardımcı olunması.

ChatGPT'nin muhasebe iş ve süreçleri ile ilgili faaliyetlerin gerçekleştirilmesine ne ölçüde katkı sağlayacağı sorusu, esasen modelin uygulamada kullanılmaya başlamasıyla cevap bulacaktır. Ancak ChatGPT'nin temel muhasebe konularına ne derecede hâkim olduğu kendisine sorulacak birtakım sorulara verdiği yanıtlarla tespit edilebilir. Böylelikle modelin muhasebe iş ve süreçleri kapsamındaki yeterlilikleri ve geliştirilmesi gereken

yönleri temel olarak da olsa tespit edilebilir. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümde farklı muhasebe konularına ilişkin sorulan sorulara ChatGPT'nin verdiği yanıtlar çerçevesinde bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Diyalog 1

- Sorgulayıcı:

A Ticaret işletmesi 01.01.2023 tarihinde aşağıdaki değerler ile işe başlamıştır.

- Kasa Mevcudu: 1.000.000 TL
- Banka Mevduatı: 4.000.000 TL
- Ticari Mallar: 700.000 TL
- Demirbaşlar: 300.000 TL
- Satıcılara Borçlar: 500.000 TL
- Uzun Vadeli Borç Senetleri: 1.500.000 TL
- Uzun Vadeli Banka Kredileri: 3.000.000 TL

Bu bilgilere göre A ticaret işletmesinin özkaynak tutarını hesaplayabilir misin?

- Chat GPT:

Aşağıdaki formülü kullanarak A Ticaret İşletmesinin özkaynak tutarını hesaplayabiliriz:

$\text{Özkaynak} = \text{Toplam Varlıklar} - \text{Toplam Borçlar}$

Toplam varlıkları hesaplamak için, kasa mevcudu, banka mevduatı, ticari mallar ve demirbaşların toplamını alırız:

$\text{Toplam Varlıklar} = \text{Kasa Mevcudu} + \text{Banka Mevduatı} + \text{Ticari Mallar} + \text{Demirbaşlar}$

$\text{Toplam Varlıklar} = 1.000.000 + 4.000.000 + 700.000 + 300.000$

$\text{Toplam Varlıklar} = 6.000.000 \text{ TL}$

Toplam borçları hesaplamak için, satıcılara borçlar, uzun vadeli borç senetleri ve uzun vadeli banka kredilerinin toplamını alırız:

$\text{Toplam Borçlar} = \text{Satıcılara Borçlar} + \text{U. V. Borç Senetleri} + \text{U. ,V. Banka Kredileri}$

$\text{Toplam Borçlar} = 500.000 + 1.500.000 + 3.000.000$

$\text{Toplam Borçlar} = 5.000.000 \text{ TL}$

$\text{Özkaynak} = \text{Toplam Varlıklar} - \text{Toplam Borçlar}$

$\text{Özkaynak} = 6.000.000 - 5.000.000 = 1.000.000 \text{ TL}$

Sonuç olarak, A Ticaret İşletmesinin özkaynak tutarı 1.000.000 TL'dir.

- Sorgulayıcı:

Teşekkürler. Bu bilgilere göre A Ticaret İşletmesinin 01.01.2023 tarihli bilançosunu oluşturabilir misin?

- Chat GPT:

Elbette, işletmenin bilançosunu aşağıdaki gibi oluşturabilirim:

A İşletmesi Bilançosu (01.01.2023)

A. Dönen Varlıklar:

- Kasa mevcudu: 1.000.000 TL
- Banka mevduatı: 4.000.000 TL
- Ticari mallar: 700.000 TL
- Toplam Dönen Varlıklar: 5.700.000 TL

B. Duran Varlıklar:

- Demirbaşlar: 300.000 TL
- Toplam Duran Varlıklar: 300.000 TL

C. Kısa Vadeli Yükümlülükler:

- Satıcılara borçlar: 500.000 TL
- Toplam Kısa Vadeli Yükümlülükler: 500.000 TL

D. Uzun Vadeli Yükümlülükler:

- Uzun vadeli borç senetleri: 1.500.000 TL
- Uzun vadeli banka kredileri: 3.000.000 TL
- Toplam Uzun Vadeli Yükümlülükler: 4.500.000 TL

Özkaynak:

- Sermaye: 1.000.000 TL

Toplam Dönen Varlıklar ve Duran Varlıklar: 6.000.000 TL

Toplam Kısa Vadeli ve Uzun Vadeli Yükümlülükler ve Özkaynak: 6.000.000 TL

ChatGPT'nin yukarıdaki sorgulamalara verdiği yanıtlar incelendiğinde; modelin temel muhasebe denkliğine hakim olduğu, varlık ve kaynak ayrımını başarıyla yapabildiği, varlık - yükümlülükleri doğru bir şekilde sınıflandırabildiği ve temel mali tablolardan bilançoğu genel özellikleri ile hazırlayabildiği görülmüştür. Ancak

modelin ara yüzünden kaynaklanması muhtemel olarak bilançoda varlık ve kaynakları klasik bilanço formatındaki gibi yan yana değil alt alta gösterilebilmiştir. Bu da ChatGPT'nin, mali tabloların biçimsel özellikleri açısından geliştirilmeye ihtiyacı olduğunu göstermektedir. ChatGPT'ye yöneltilen başka sorular ve yanıtları aşağıda gösterilmiştir:

Diyalog 2

- Sorgulayıcı:

A Ticaret işletmesi 02.01.2023 tarihinde, %18 KDV dâhil 23.600 TL tutarındaki ticari malı satın almış, ödemenin tamamını nakit olarak gerçekleştirmiştir. Bu işlemin muhasebe kaydını yapar mısın?

- ChatGPT:

Tabii, işlemi muhasebe kaydı olarak şöyle yapabilirim:

Alınan Ticari Mal Hesabı 20.000 TL (Aktif hesaplar - Stoklar)

KDV Hesabı 3.600 TL (Pasif hesaplar - KDV Hesabı)

Kasa Hesabı 23.600 TL (Aktif hesaplar - Kasa)

Yani, alınan ticari malın tutarı 20.000 TL olarak kaydedilir (borçlu hesap) ve ayrıca, 3.600 TL KDV tutarı da kaydedilir (borçlu hesap). Bu işlem sonucunda, toplam borçlu tutar 23.600 TL'ye ulaşır. Ödeme kasa hesabından yapıldığı için, kasa hesabı 23.600 TL alacaklı (eksi yönde etkilenir) olarak kaydedilir.

- Sorgulayıcı:

Peki bu kaydı tekdüzen hesap planındaki hesap kodlarını kullanarak tekrar yapabilir misin?

- ChatGPT:

Tabii, tekdüzen hesap planındaki hesap kodlarını kullanarak kaydı tekrar yapabilirim:

191.01 Alınan Ticari Mal Hesabı 20.000 TL (Aktif hesaplar - Stoklar)

391.01 KDV Hesabı 3.600 TL (Pasif hesaplar - KDV Hesabı)

100.01 Kasa Hesabı 23.600 TL (Aktif hesaplar - Kasa)

Yukarıdaki kayıtlarda, 191.01 kodlu Alınan Ticari Mal Hesabı borçlandırılmıştır, çünkü işletme 20.000 TL değerinde bir mal satın almıştır. 391.01 kodlu KDV Hesabı da borçlandırılmıştır, çünkü işletme satın aldığı malın üzerindeki KDV'yi 3.600 TL olarak ödemiştir. Son olarak, 100.01 kodlu Kasa Hesabı 23.600 TL alacaklı (eksi yönde etkilenir) olarak kaydedilmiştir, çünkü ödeme nakit olarak yapılmıştır.

- Sorgulayıcı:

Hesap kodları doğru değil. Ticari Mallar hesabının kodu 153 ve İndirilecek KDV hesabının kodu ise 191 olmalı. Şimdi tekrar düzenler misin?

- ChatGPT:

Pardon, haklısınız. Yanlış hesap kodlarını kullanmışım. Tekrar düzenleyelim:

153 Alınan Ticari Mal Hesabı 20.000 TL (Aktif hesaplar - Stoklar)

191 İndirilecek KDV Hesabı 3.600 TL (Pasif hesaplar - KDV Hesabı)

100 Kasa Hesabı 23.600 TL (Aktif hesaplar - Kasa)

Yukarıdaki kayıtlarda, 153 kodlu Alınan Ticari Mal Hesabı borçlandırılmıştır, çünkü işletme 20.000 TL değerinde bir mal satın almıştır. 191 kodlu İndirilecek KDV Hesabı da borçlandırılmıştır, çünkü işletme satın aldığı malın üzerindeki KDV'yi 3.600 TL olarak ödemiştir. Son olarak, 100 kodlu Kasa Hesabı 23.600 TL alacaklı (eksi yönde etkilenir) olarak kaydedilmiştir, çünkü ödeme nakit olarak yapılmıştır.

- Sorgulayıcı:

191 İndirilecek KDV Hesabının pasif karakterli olduğunu mu düşünüyorsun?

- ChatGPT:

Pardon, bir yanlışlık oldu. 191 kodlu hesap "İndirilecek KDV Hesabı" adı altında aktif bir hesaptır. İşletme, satın aldığı malın üzerindeki KDV'yi, KDV mükellefiyetinden kaynaklı olarak fatura kesen tarafından hesaplanan KDV'yi, İndirilecek KDV Hesabı altında kaydederek gelecekte ödeyeceği KDV tutarından indirir. Dolayısıyla, 191 kodlu hesap aktif bir hesaptır. Tekrar düzeltme için teşekkür ederim.

Bu diyalogda ChatGPT'den basit bir mal alış kaydı yapılması istenmiştir. Model kayıta kullanılacak hesapları doğru şekilde tespit etse de hesap kodlarını yazmamıştır. Buna istinaden kaydın tekdüzen hesap planına göre tekrar yapılması istenmiş fakat ChatGPT bu sorguyu doğru şekilde yanıtlayamamıştır. Bu noktada ChatGPT'nin hesap kodları ve hesap adları konusunda geliştirilmeye ihtiyacı olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan ChatGPT öğrenmeye açık bir sohbet robotu olduğunu göstermiştir. Zira kendisine hesap kodlarının yanlış olduğu ve İndirilecek KDV hesabının pasif karakterli olmadığı ifade edildiğinde hatasını düzelterek söz konusu muhasebe kaydını doğru bir şekilde yapabilmıştır. Bununla birlikte tıpkı bilanço sorgusunda olduğu gibi muhasebe kaydında da biçimsel özellikler doğru bir şekilde yansıtılmamaktadır. Ancak yazılımın birkaç basit kod geliştirmesi ile bu sorunu çözebileceği düşünülmektedir. Gelecek versiyonlarda görüntü işleme teknolojilerinin de kullanılması ve yapılacak diğer geliştirmeler ile alış ve satış kayıtları faturalar üzerinden otomatik olarak gerçekleştirilebilir. Bu durumda ChatGPT'nin muhasebe

yazılımlarına entegre edilmesi gerekecektir. Bu entegrasyonun sağlıklı bir şekilde sağlanması halinde ise ön muhasebe işlemlerinin çok kolay şekilde yapılabileceği tahmin edilmektedir.

Diyalog 3:

- Sorgulayıcı:

A Ltd. Şti.'nin 2023 yılında almış olduğu 200.000 TL tutarındaki demirbaşın faydalı ömür süresi 5 yıldır. Azalan Bakiyeler yöntemine göre amortisman hesaplamasını yapar mısınız?

- ChatGPT:

Elbette, Azalan Bakiyeler yöntemine göre demirbaşın amortisman hesaplamasını yapabilirim. Bu yöntemde, demirbaşın amortisman tutarı her yılın başında kalan değer üzerinden hesaplanır ve yıllık amortisman tutarı, yıllık amortisman oranı ile kalan değer çarpımıdır. Faydalı ömür süresi 5 yıl ve yıllık amortisman oranı %40 olduğu için her yılın amortisman tutarı, kalan değer %40'ı olacaktır. Aşağıdaki tablo, demirbaşın Azalan Bakiyeler yöntemine göre amortisman hesaplamasını göstermektedir:

Yıl Başlangıç Değeri Amortisman Giderleri Son Değer

1	200.000 TL	80.000 TL	120.000 TL
2	120.000 TL	48.000 TL	72.000 TL
3	72.000 TL	28.800 TL	43.200 TL
4	43.200 TL	17.280 TL	25.920 TL
5	25.920 TL	10.368 TL	15.552 TL

- Sorgulayıcı:

Teşekkürler ancak bir hata yaptın. Son yıl kalan tutarın (25.920) tamamının amortisman olarak ayrılması gerekmez mi?

- ChatGPT:

Evet, son yılda kalan değer tamamen amortisman tabi tutulduğundan, son yılın amortisman gideri, kalan değer olan 25.920 TL olacaktır. Özür dilerim.

Aşağıdaki tablo, güncellenmiş Azalan Bakiyeler yöntemi amortisman planını göstermektedir:

Yıl Başlangıç Değeri Amortisman Giderleri Son Değer

1	200.000 TL	80.000 TL	120.000 TL
2	120.000 TL	48.000 TL	72.000 TL
3	72.000 TL	28.800 TL	43.200 TL
4	43.200 TL	17.280 TL	25.920 TL
5	25.920 TL	25.920 TL	0 TL

Bu şekilde, son yılda kalan değer tamamen amortisman tabi tutulmuştur ve demirbaşın net değeri sıfıra düşmüştür.

Bu diyalogda ChatGPT'den azalan bakiyeler yöntemine göre amortisman hesaplanması istenmiştir. ChatGPT amortisman oranını (%40) doğru hesaplamış ve yıllar itibari ile ayrılacak amortisman tutarları için bir tablo oluşturmuştur. Ancak son yılda kalan tutarın tamamını amortisman olarak ayırması gerekirken %40'ını ayırmıştır. Sorgulayıcı tarafından bu hata belirtildikten sonra gerekli düzeltmeyi yaparak yıllara göre ayrılacak amortisman tutarlarını doğru olarak hesaplayabilmiştir. Bu diyalogda dikkati çeken hususlardan biri, ChatGPT'nin amortisman kavramına hakim olması ve yöntemler arasındaki farklılıkları öğrenmiş olmasıdır. Bir diğer husus ise hesaplamalara geçmeden önce konu ile ilgili kısa ve açıklayıcı bilgiler vermesidir. ChatGPT neredeyse tüm sorgularda bu kısa ve açıklayıcı bilgilere yer vermektedir.

Aşağıdaki diyalogda ise ChatGPT'ye maliyet ve yönetim muhasebesi konularında bazı sorular sorulmuştur:

Diyalog 4:

- Sorgulayıcı:

X ürününün üretimine ilişkin bazı bilgiler aşağıdaki sıralanmıştır:

- Üretimde kullanılan hammadde maliyeti: 4.000 TL
- Üretimle ilgili işçilik maliyeti: 2.000 TL
- Hammadde maliyetinin %70'i doğrudur, %30'u endirektir.
- İşçilik maliyetinin %40'ı doğrudur, %60'ı endirektir.
- Diğer endirekt üretim maliyetleri: 6.000 TL'dir.
- Üretim miktarı ise 1.000 birimdir.

Bu bilgiler ışığında X ürününün birim üretim maliyeti kaç TL olur hesaplayabilir misin?

- ChatGPT:

Evet, hesaplayabilirim.

Toplam maliyet, doğrudan maliyetler ve dolaylı maliyetlerin toplamıdır.

X ürününün birim üretim maliyeti şu şekilde hesaplanabilir:

Toplam direkt maliyet = Direkt hammadde maliyeti + Direkt işçilik maliyeti

Toplam direkt maliyet = (4.000 TL x %70) + (2.000 TL x %40) = 2.800 TL + 800 TL = **3.600 TL**

Toplam endirekt maliyet = Endirekt hammadde maliyeti + Endirekt işçilik maliyeti + Diğer endirekt

Toplam endirekt maliyet = (4.000 TL x %30) + (2.000 TL x %60) + 6.000 TL = **8.400 TL**

Toplam üretim maliyeti = Toplam direkt maliyet + Toplam endirekt maliyet

Toplam üretim maliyeti = 3.600 TL + 8.400 TL = **12.000 TL**

Birim üretim maliyeti = Toplam üretim maliyeti / Üretim miktarı

Birim üretim maliyeti = 12.000 TL / 1.000 birim = **12 TL/birim**

Yani, X ürününün birim üretim maliyeti 12 TL'dir.

- Sorgulayıcı:

A işletmesinin üretip sattığı Y ürününün birim değişken maliyeti 8 TL ve satış fiyatı 20 TL'dir. Toplam sabit maliyetlerin 720.000 TL olduğu bilinmektedir. Buna göre katkı payını hesaplayarak başabaş noktasındaki satış miktarı ve satış tutarını bulabilir misin?

- ChatGPT:

Katkı payı, birim satış fiyatından birim değişken maliyetin çıkarılmasıyla elde edilen miktarı ifade eder. Başabaş noktasında katkı payı, sabit maliyetleri karşılamak için gereken minimum satış tutarını belirlememize yardımcı olur.

Verilen bilgilere göre;

Değişken Maliyet = 8 TL, Satış Fiyatı = 20 TL, Toplam Sabit Maliyetler = 720.000 TL

Katkı payını hesaplamak için aşağıdaki formülü kullanabiliriz:

Katkı Payı = Satış Fiyatı - Değişken Maliyet

Katkı payını hesaplayalım: Katkı Payı = 20 TL - 8 TL = **12 TL**

Başabaş noktasındaki satış miktarını hesaplamak için aşağıdaki formülü kullanabiliriz:

Başabaş Noktası = Toplam Sabit Maliyetler / Katkı Payı

Başabaş Noktası = 720.000 TL / 12 TL = **60.000 birim**

Yani, A işletmesi 60.000 adet ürün sattığında, hiçbir kâr ya da zarar elde etmeksizin sadece sabit maliyetlerini karşılayabilecektir.

Başabaş noktasındaki satış tutarını hesaplamak için aşağıdaki formülü kullanabiliriz:

Başabaş Noktası Satış Tutarı = Başabaş Noktası x Satış Fiyatı

Başabaş Noktası Satış Tutarı = 60.000 x 20 TL = **1.200.000 TL**

Yani, A işletmesi 60.000 adet ürün sattığında, sadece sabit maliyetlerini karşılayabilmesi için en az 1.200.000 TL satış yapması gerekmektedir.

- Sorgulayıcı:

Fırsat maliyeti kavramını bir örnek üzerinden açıklayabilir misin?

- ChatGPT:

Tabiri caizse, fırsat maliyeti, kaynakların alternatif kullanımları arasında yapılan bir seçimin, seçilmeyen alternatifin sağlayacağı faydaların kaybedilmesine neden olan maliyettir.

Bir örnek üzerinden açıklayacak olursak, diyelim ki bir işletme sahibi, yatırım yapmak için 100.000 TL'lik bir bütçesi var. Bu işletme sahibi, bütçesini iki alternatif yatırım arasında bölüştürmeyi düşünüyor. İlk alternatif, 5 yıl içinde yılda 20.000 TL getirecek olan faizli bir hesapta para biriktirmektir. İkinci alternatif ise, 5 yıl içinde bir arazi satın almak ve bu arazide iş kurmaktır. Ancak arazi satın almak için gerekli olan sermaye miktarı, işletmenin bütçesinden fazladır ve işletme bu yatırımı gerçekleştirmezse, faizli hesaba yatırım yapacaktır. Bu durumda, işletme sahibi arazi yatırımını gerçekleştirmezse, faizli hesaba yatırım yaparak, 5 yılsonunda elde edeceği faiz gelirlerinden faydalanabilir. Ancak arazi yatırımını seçerse, faizli hesaba yatırım yapamayacağı için, bu faiz gelirlerini kaybeder. Bu kaybedilen faiz geliri, işletmenin fırsat maliyetidir. Yani, işletme sahibi arazi yatırımını gerçekleştirdiğinde, kaybettiği faiz geliri fırsat maliyetidir. Özetle, fırsat maliyeti, alternatif kullanımlar arasındaki bir seçimin, seçilmeyen alternatifin sağlayacağı faydaların kaybedilmesine neden olan maliyettir.

Yukarıdaki diyalog incelendiğinde ChatGPT'nin maliyet ve yönetim muhasebesi konularındaki sorulara oldukça başarılı cevaplar verdiği görülmüştür. Maliyet hesaplama sorusunda, direkt ve endirekt maliyetleri sınıflandırarak hesaplamış ve bunların toplamını üretim miktarına bölerek birim üretim maliyetine ulaşmıştır. Diğer taraftan modelin, yönetim muhasebesinin temel konularına da hakim olduğunu söylemek mümkündür. Zira katkı payı ve başabaş noktası hesaplama ile ilgili soruya da doğru yanıtlar vermiştir. Son olarak fırsat

maliyeti kavramını bir örnekle açıklaması istenen ChatGPT, bu soruya verdiği yanıtla yaratıcılık yeteneğini de göstermiştir. Fırsat maliyeti kavramını tanımladıktan sonra tasarlamış olduğu örnekle konuyu detaylıca açıklamıştır. Bu noktada ChatGPT'nin maliyet ve yönetim muhasebesi konularında finansal muhasebe konularına göre daha başarılı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çünkü model daha çok hesaplama işlevine odaklanmakta ve son derece iyi olan matematiksel becerilerini gösterebilmektedir. Finansal muhasebe konularında ise yasal düzenlemeler, bazı biçimsel formlar ve uluslararası farklılıkların ChatGPT'yi zorladığı düşünülmektedir. Ancak gelecek versiyonlarda yapılacak iyileştirmeler ve sorguların sağlayacağı öğrenmeler yakın zamanda modeli finansal muhasebe alanında daha başarılı olmasını sağlayabilir.

Aşağıdaki diyalogda ChatGPT'ye bu kez denetim konularında bazı sorular sorulmuştur:

Diyalog 5:

- **Sorgulayıcı:**

Yapısal risk değerlendirilmesinde denetçilerin dikkate alması gereken faktörler nelerdir?

- **ChatGPT:**

Denetçilerin yapısal risk değerlendirmesi yaparken dikkate alması gereken başlıca faktörler şunlardır:

- **Şirketin iş ve faaliyet alanı:** Denetçi, şirketin iş ve faaliyet alanını anlamalıdır. Şirketin faaliyetleri, sektörü, piyasa koşulları ve rekabet ortamı, yapısal riskin değerlendirilmesinde önemli faktörlerdir.
- **Şirketin büyüklüğü ve karmaşıklığı:** Şirketin büyüklüğü ve karmaşıklığı, yapısal riskin değerlendirilmesinde önemli bir faktördür. Büyük ve karmaşık şirketler, daha fazla risk taşıma eğilimindedir.
- **Şirketin finansal yapısı:** Şirketin finansal yapısı, yapısal riskin değerlendirilmesinde önemli bir faktördür. Özellikle yüksek borç seviyeleri, şirketin risk taşıma kapasitesini azaltabilir.
- **Şirketin yönetim kalitesi:** Şirketin yönetim kalitesi, yapısal riskin değerlendirilmesinde önemli bir faktördür. İyi bir yönetim, riskleri yönetmek ve finansal raporlama süreçlerinde dürüstlük ve şeffaflık sağlamak için gerekli sistemleri kurabilir.
- **Şirketin iç kontrol sistemleri:** Şirketin iç kontrol sistemleri, yapısal riskin değerlendirilmesinde önemli bir faktördür. İyi bir iç kontrol sistemi, finansal raporlama süreçlerinde yanlışlık ve hataları önleyebilir.
- **Şirketin denetim geçmişi:** Şirketin denetim geçmişi, yapısal riskin değerlendirilmesinde önemli bir faktördür. Şirketin önceki denetimlerinde belirlenen sorunlar ve eksiklikler, gelecekteki yapısal risklerin değerlendirilmesinde önemli bir gösterge olabilir.
- **Şirketin yasal ve düzenleyici ortamı:** Şirketin yasal ve düzenleyici ortamı, yapısal riskin değerlendirilmesinde önemli bir faktördür. Şirketin faaliyet gösterdiği ülkenin yasal ve düzenleyici gereklilikleri, finansal raporlama süreçlerinin doğruluğunu ve şeffaflığını etkileyebilir.

Sonuç olarak, denetçi, yapısal risk değerlendirmesi yaparken, şirketin iş ve faaliyet alanı, büyüklüğü ve karmaşıklığı, finansal yapısı, yönetim kalitesi, iç kontrol sistemleri, denetim geçmişi ve yasal düzenleyici ortamı gibi faktörleri dikkate almalıdır.

- **Sorgulayıcı:**

Hileli Finansal Raporlama Nedir? Daha çok kimler tarafından hangi koşullarda ve ne şekilde yapılır?

- **ChatGPT:**

Hileli finansal raporlama, finansal tabloların gerçek durumu yansıtmayan veya yanıltıcı bilgiler içeren şekilde hazırlanmasıdır. Bu tür raporlama, bir şirketin finansal performansının sunulmasında sahte, yanlış veya eksik bilgilerin kullanılması yoluyla gerçekleştirilir.

Hileli finansal raporlama genellikle bir şirketin yöneticileri veya üst düzey yöneticileri tarafından yapılmaktadır. Bu kişiler, şirketin finansal performansını etkileyen unsurları kasıtlı olarak yanlış veya yanıltıcı bir şekilde sunarak, yatırımcıları, kredi verenleri veya diğer ilgili tarafları yanıltmaya çalışırlar.

Hileli finansal raporlama, bir şirketin mali durumunu yanıltıcı bir şekilde göstermek amacıyla da kullanılabilir. Örneğin, bir şirket borçlu olduğu halde bunu raporlamayarak borçlarını saklayabilir veya şirketin finansal gücünü ve kârlılığını abartabilir.

Hileli finansal raporlama, bir şirketin faaliyetleri hakkında yanlış veya yanıltıcı bilgi vermenin yanı sıra, yasal yaptırımlara ve itibar kaybına yol açabilir. Bu nedenle, şirket yöneticileri, finansal tabloların doğru ve dürüst bir şekilde hazırlanmasını sağlamakla yükümlüdürler.

- **Sorgulayıcı:**

Denetim kavramının kontrol kavramından farklılıkları nelerdir?

- **ChatGPT:**

Denetim ve kontrol, benzer ama farklı anlamları olan iki farklı kavramdır. İşletmelerde, hem denetim hem de kontrol, işletmenin performansını ölçmek, yönetmek ve geliştirmek için kullanılan yönetim araçlarıdır. Ancak, denetim ve kontrol arasında bazı farklılıklar vardır:

- **Amaç:** Denetim ve kontrol, farklı amaçlar için kullanılır. Denetim, şirketin mali tablolarının doğruluğunu ve şeffaflığını sağlamak ve finansal açıdan doğru bilgi sağlamak için yapılırken, kontrol ise şirketin operasyonlarını yönetmek, verimliliği artırmak ve hataları önlemek için yapılır.
- **Kapsam:** Denetim ve kontrol, farklı kapsamlara sahiptir. Denetim, genellikle şirketin mali raporlama süreçlerine odaklanırken, kontrol; genellikle işletmenin tüm operasyonlarını ve süreçlerini kapsar.
- **Süreç:** Denetim ve kontrol, farklı süreçlerdir. Denetim, belirli bir dönem için gerçekleştirilirken, kontrol, sürekli bir süreçtir. Kontrol ise işletmenin performansını ölçmek, yönetmek ve geliştirmek için sürekli olarak kullanılır.
- **Yapı:** Denetim ve kontrol, farklı yapılar tarafından gerçekleştirilir. Denetim, bağımsız bir denetçi veya denetim firması tarafından gerçekleştirilirken, kontrol, işletmenin kendi çalışanları veya yöneticileri tarafından gerçekleştirilir.
- **Sorumluluk:** Denetim ve kontrol, farklı sorumluluklar taşır. Denetim, genellikle şirketin mali raporlama süreçlerindeki doğruluğu ve şeffaflığı sağlamakla ilgiliyken, kontrol; genellikle operasyonların verimliliğini artırmak ve hataları önlemekle ilgilidir.

Sonuç olarak, denetim ve kontrol, işletmelerin performansını ölçmek, yönetmek ve geliştirmek için kullanılan farklı amaçlara sahip yönetim araçlarıdır. Denetim, şirketin mali raporlama süreçlerini kontrol etmek ve doğruluğunu sağlamak için bağımsız bir denetçi veya denetim firması tarafından gerçekleştirilirken, kontrol; şirketin kendi çalışanları veya yöneticileri tarafından gerçekleştirilir ve operasyonların verimliliğini artırmak ve hataları önlemekle ilgilidir.

Yukarıdaki diyalogdan ChatGPT'nin temel denetim konularına da hakim olduğu söylenebilir. Ancak bu diyalogda sorulan soruların, modelin yorumlama ya da yaratıcılık yeteneğini kullanmasına gerek olmadan cevaplayabileceği, bilgi sorusu olarak nitelendirilebilecek sorular olduğunu belirtmek gerekmektedir. Model bu tür sorulara geniş bir veri kümesinden elde ettiği bilgileri kullanarak cevap vermektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde genelde yapay zekâ teknolojileri ve özelden ChatGPT modelinin denetim iş ve süreçlerinde ancak yardımcı unsur olarak görev alabileceğini söylemek mümkündür. Zira denetim iş ve süreçleri, üstün bir yorumlama ve muhakeme yeteneği, şüphecilik, takipçilik ve iletişim becerileri gibi özellikler gerektirmektedir. Bu nedenle ChatGPT'nin bu aşamada bir işletmelerin finansal raporlarını inceleyerek denetim raporlarını hazırlayabileceği düşüncesi oldukça iyimsen bir yaklaşım olacaktır. Ancak model; ön hazırlık, mevzuat erişimi, benzer bulgu ve yorumların incelenmesi gibi süreçlerde denetçiye yardımcı olabilir ve özellikle de zaman tasarrufu açısından faydalı olarak verimliliği artırabilir.

6. Sonuç

Günümüz teknolojik gelişmelerinin en önemli unsurlarından biri olarak yapay zekâ; sağlıktan otomasyona, eğitimden hukuka kadar birçok alanda verimlilik ve etkinliğin artırılması için uygulama olanağı bulmaktadır. Esnek ve canlı bir sistem olarak ifade edebileceğimiz muhasebenin de yapay zekâ teknolojileri açısından geniş bir kullanım alanı bulacağını söylemek mümkündür. Günümüz yapay zekâ uygulamalarının en önemli ve en gelişmiş ürünlerinden biri olan ChatGPT'nin ise arka planındaki Büyük Dil Modeli (Large Language Model – LLM) teknolojisi ile muhasebe iş ve süreçlerinin verimli bir şekilde yürütülmesinde katkı sağlaması beklenmektedir. Ancak ChatGPT'nin temel muhasebe konularındaki bilgisinin sınanmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyaçtan hareketle bu çalışmada, ChatGPT'ye farklı muhasebe konularında ve temel düzeyde bazı sorular yöneltilerek verilen cevaplar değerlendirilmiştir.

ChatGPT'ye yöneltilen sorulara verdiği cevaplar incelendiğinde; modelin muhasebe denkliği, varlık-yükümlük ve özkaynak ayrımı, bilanço oluşturma ve amortisman hesaplama gibi finansal muhasebenin temel konularına hâkim olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte model, mal alış ve satış gibi basit yevmiye kayıtlarını da mantıksal çerçevede başarılı bir şekilde açıklamıştır. Ancak muhasebe kayıtlarını ülkemizde uygulanan Tekdüzen Hesap Planındaki hesap kodu ve hesap adları ile yapması istendiğinde doğru cevaplar verememiştir. ChatGPT'nin bu konuda geliştirilmeye ihtiyacı olduğunu söylemek mümkündür. Finansal muhasebe açısından geliştirilmesi gereken bir diğer husus ise muhasebedeki biçimsel formata uygunluktur. Zira hazırlanan mali tablolar ve yapılan yevmiye kayıtları muhasebe uygulamalarındaki şekil şartlarına uyum sağlamamaktadır. Geliştirilmeye ihtiyacı olan özelliklerine karşın diğer yapay zekâ uygulamaları ile destelenmesi ile birlikte ChatGPT'nin yakın gelecekte özellikle de ön muhasebe işlemlerinde önemli ölçüde rol alması beklenmektedir. Model, bilgisayarlı muhasebe yazılımları ile entegre edilerek veri hazırlama ve takibi, fatura işleme, beyanname hazırlama, banka ve kasa hesap takipleri vb. konularda uygulayıcılara yardımcı olabilir. Diğer taraftan ChatGPT'nin finansal muhasebe iş ve süreçlerini tek başına üstlenecek kadar gelişmiş bir teknoloji olmadığını de belirtmek gerekmektedir. Zira muhasebenin, ileri seviyede uzmanlık, mevzuat bilgisi, analitik zekâ ve iletişim becerisi gerektiren bir süreci kapsadığını söylemek mümkündür.

Çalışma kapsamında ChatGPT'ye maliyet ve yönetim muhasebe konularında da sorular sorulmuştur. Bu kapsamda model, maliyet sınıflandırması ve birim üretim maliyeti hesaplama gibi konularda çok başarılı yanıtlar vermiştir. Bununla birlikte başabaş noktası bulma ve katkı payı sorularını da doğru bir şekilde yanıtlamıştır. Ancak modelin maliyet hesaplamalarını doğru yapmasının uygulamada ne kadar katkı sağlayacağı tartışılabilir. Zira günümüzde kullanılan birçok yazılım bu hesaplamaları yapabilmektedir. Diğer taraftan ChatGPT'nin fırsat maliyetini örnek üzerinden açıkladığı yanıt oldukça dikkat çekicidir. Bu yanıtta modelin yaratıcılık yeteneğini kullanarak kavramı bir senaryo üzerinden açıklaması, modelin hesaplama işlevinin yanı sıra yöneticilere karar vermelerinde yardımcı olacak simülasyonlar oluşturabileceğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu açıdan düşünüldüğünde yakın gelecekte ChatGPT'nin maliyet yönetimi konusunda yönetici dostu bir yardımcı unsur olarak işletmelerde yer alacağı düşünülmektedir.

ChatGPT'nin temel denetim konularına da hâkim olduğu söylenebilir. Denetim konusunda sorulan bilgi sorularına, geniş veri kümelerinden toplayıp süzdüğü bilgileri başarıyla aktarmak suretiyle yanıtlar oluşturmuştur. Dolayısıyla model, denetim sürecinde baş aktör olmaktan ziyade, bir başucu kitabı, ön hazırlık elemanı, ya da mevzuat bankası olarak fayda sağlayabilir. Zira Muhasebe denetimi, üstün bir yorumlama ve muhakeme yeteneği, şüphecilik, takipçilik ve iletişim becerileri gibi özelliklere sahip olmayı gerektirdiğinden, ChatGPT'nin finansal tabloları denetleyip kapsamlı ve sağlıklı bir denetim raporu hazırlayabilmesi şimdilik mümkün görünmemektedir.

ChatGPT'nin temel muhasebe konularında sahip olduğu bilgi ve beceriler onu muhasebe eğitimi konusunda da yardımcı kılabilir. Muhasebe dersi alan öğrenciler modele bilmedikleri konularda sorular sorabilir ya da çözemedikleri uygulamaları ChatGPT ile birlikte çözebilir. Diğer taraftan eğitimciler de, örnek uygulama ve monografiler hazırlama gibi konularda ChatGPT'den yardım alabilir. Ancak bu durum bir takım etik sorunları da beraberinde getirebilir. Öğrenciler ödev ve sınavlarında ChatGPT ile kopya çekme eğilimine yönelebilirler. Eğitimciler ve araştırmacılar ise hazırladıkları çeşitli dokümanlarda etik ihlallerde bulunabilir. Diğer taraftan ChatGPT'nin oluşturduğu metinler her zaman doğru olmayacağından yanlış bilgi üretimi ve paylaşımı da söz konusu olabilir. Bu nedenle modelin kullanımında gerekli özenin gösterilmesi önem arz etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde ChatGPT'nin temel muhasebe konularındaki yetkinliği beklentiyi karşılamıştır. Bu bağlamda ChatGPT'nin önümüzdeki yıllarda muhasebe alanında önemli ölçüde uygulama imkânı bulabileceğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte muhasebe iş ve süreçleri kapsamındaki görevleri tek başına üstlenemese de yardımcı bir unsur olarak uygulamacıların verimliliğinin artırılmasında önemli bir rol oynayacağı sonucuna varılmıştır. Bu durum her ne kadar uygulayıcılar için maliyet ve zaman tasarrufu anlamına gelse de özellikle de ara eleman ihtiyacını karşılayan ön muhasebe çalışanlarının istihdamında azalış meydana getirebilir. Bu bağlamda ChatGPT gibi yapay zekâ teknolojilerinin, etik açıdan ele alınması ve toplum üzerindeki etkilerinin yeniden değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Zira modern yaşamın tüm alanlarında olduğu gibi muhasebe alanının da vazgeçilmez bir parçası olma yolunda ilerleyen yapay zekânın, işgücü piyasası, ön yargı, intihal, gizlilik ve güvenlik gibi konularda bazı etik kaygıları beraberinde getireceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Akdoğan, N. & Akdoğan, M.U. (2018). Büyük Veri - Bilişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Muhasebe Uygulamalarına ve Muhasebe Mesleğine Etkisi. *Muhasebe ve Denetim Bakışı*, (55), 1-14.
- Baldwin A. A., Brown C. E. & Trinkle B. S. (2006). Opportunities for artificial intelligence development in the accounting domain: the case for auditing. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, 14, 77-86, <https://doi.org/10.1002/isaf.277>
- Beerbaum, D. (2023). Generative Artificial Intelligence (GAI) with Chat GPT for Accounting – a Business Case. Available at SSRN: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4385651>
- Boucher, P. (2020). Artificial intelligence: How does it work, why does it matter, and what can we do about it? European Parliamentary Research Service. Erişim adresi [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641547/EPRS_STU\(2020\)641547_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641547/EPRS_STU(2020)641547_EN.pdf) (erişim tarihi:11.03.2023).
- Deloitte. (2018). 16 Artificial Intelligence Projects From Deloitte Practical cases of applied AI. Erişim adresi <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/innovatie/deloitte-nl-innovatie-artificial-intelligence-16-practical-cases.pdf> (erişim tarihi:13.03.2023).
- EU Commission, (2018). The European Commission's High-Level Expert Group on Artificial Intelligence The European Commission's A Definition of AI: Main Capabilities And Scientific Disciplines. Erişim adresi https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/ai_hleg_definition_of_ai_18_december_1.pdf
- Ezenwa, E. & Nkem U.H. (2021). Impact of Artificial Intelligence (AI) on Accountancy Profession. *Journal of Accounting and Financial Management*.7(2), 15-25.

- Gacar, A. (2019). Yapay Zekâ ve Yapay Zekânın Muhasebe Mesleğine Olan Etkileri: Türkiye'ye Yönelik Fırsat ve Tehditler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (EUREFE' 19 Özel Sayısı) 389–394.
- Guerra, M. (2023). Chat GPT for Accounting: How AI is Transforming the Industry. Erişim adresi <https://brandalytics.co/chat-gpt-for-accounting/> (erişim tarihi: 19.04.2023).
- ICAEW, (2018). Artificial Intelligence and the Future of Accountancy. Erişim adresi <https://www.icaew.com/-/media/corporate/files/technical/technology/thought-leadership/artificial-intelligence-report.ashx> (erişim tarihi:19.02.2022).
- ISCA, (2018). Artificial Intelligence Opportunities, Risks and Implications. Erişim adresi https://isca.org.sg/docs/default-source/i-p--our-future-together/isca-artificial-intelligence_final-draft.pdf?sfvrsn=90a4cad4_8 (erişim tarihi:13.03.2023).
- Köse, U. (2021). Yapay Zekâ Kavramı. Köse, U. (Ed.), *Yapay Zekâ Etiği* içinde (1-16 ss.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Küçükler, M & Dönmez, E. (2022). Muhasebede Dijital Dönüşüm: Yapay Zekâ Tabanlı Akıllı Belge Okuma Sistemi. Akdoğan, N., Doğan, D. U, & Sezgin Alp, Ö. (Ed.) *Muhasebe Standart ve Uygulamalarının Etkileyen Değişiklikler Gelişmeler ve Güncel Konular*. İçinde (347-361 ss.) Ankara: Gazi Kitabevi.
- Lund, B.D. & Wang, T. (2023), Chatting about ChatGPT: how may AI and GPT impact academia and libraries?, *Library Hi Tech News*, 40(3), 26-29. <https://doi.org/10.1108/LHTN-01-2023-0009>
- Marr, B. (2018). The Digital Transformation Of Accounting And Finance – Artificial Intelligence, Robots And Chatbots. <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2018/06/01/the-digital-transformation-of-accounting-and-finance-artificial-intelligence-robots-and-chatbots/?sh=676a621b4ad8> (Erişim Tarihi:19.03.2023).
- OpenAI, (2023). Erişim adresi <https://openai.com/blog/chatgpt> (erişim tarihi:17.04.2023).
- Özçelik, M., Beller Dikmen, B., Erduru, İ. & Deran, A. (2022). Yapay Zekâ Kullanımının Muhasebe ve Denetim Süreci Üzerine Muhtemel Etkileri. Akdoğan, N., Doğan, D. U, & Sezgin Alp, Ö. (Ed.) *Kamu Sektöründe Uluslararası Muhasebe ve Denetim Standartları ile Bağımsız Denetim Uygulamalarına İlişkin Güncel Konular ve Araştırmalar* içinde (287-306 ss.) Ankara: Gazi Kitabevi.
- Russel, S. & Norving, P. (2016). Artificial Intelligence: A Modern Approach. 3rd ed. Pearson Education.
- Serçemeli, M. (2018). Muhasebe ve Denetim Mesleklerinin Dijital Dönüşümünde Yapay Zekâ. *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*. 13(30), 369-386.
- Street, D. & Wilck, J. 'Let's Have a Chat': Principles for the Effective Application of ChatGPT and Large Language Models in the Practice of Forensic Accounting. *Journal of Forensic and Investigative Accounting*, Available at SSRN. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4351817>
- Turing, A. (1950). Computing Machinery and Intelligence. *Mind*, 59, 433–460.
- Ucoglu, D. (2020). Current machine learning applications in accounting and auditing. *PressAcademia Procedia (PAP)*, 12, 1-7. <http://doi.org/10.17261/Pressacademia.2020.1337>
- Wen, Y. (2020). A Review of Researches on Accounting in China Brought by Artificial Intelligence BT, *Proceedings of the 5th International Conference on Economics, Management, Law and Education (EMLE 2019)*, 10.2991/aebmr.k.191225.084 Atlantis Press.
- Yücel, G. & Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme - Yapay Zekâ ve Muhasebe Beklentiler. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (17), 47-60.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

11 EYLÜL SALDIRILARI VE TERÖRİZM EKSENİNDE YENİ SAVAŞ KAVRAMININ ANALİZİ

Analyzing the New War Concept with the Context of 11 September Attacks and Terrorism

Nükhet GÜNTAY¹

¹Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Güvenlik ve Terör Programı, YÖK 100/2000 Programı Doktora Bursiyeri, Trabzon, nukhetguntay@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3122-4616

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
26.02.2022

Kabul/Accepted:
07.04.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1079596

Anahtar Kelimeler

Savaş, Soğuk Savaş, Yeni Savaş, Küreselleşme, Terörizm

Keywords

War, Cold War, New War, Globalization, Terrorism

ÖZ

11 Eylül 2001'de teröristlerin New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Washington DC'deki Pentagon'a saldırısı, yeni bir dönemin başlangıcı olduğu yönündeki yorumları kuvvetlendirmiştir. 21. yüzyılda savaş ve terörizm, uluslararası meselelerinde artan bir güç uygulamakta ve uluslararası güvenliğin istikrarsızlaşmasının kaynakları olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda "Yeni Savaş" kavramı uluslararası ilişkiler gündeminde bulunmakta ve terörizm de bu süreç içerisinde yeni bir yöne doğru evrilmektedir. Bu çalışma, yeni savaş kavramı ve terörizmin küresel bazda oynadığı kalıcı rolü açıklamak için uluslararası ilişkiler tarihindeki gelişim süreci, dönüşümü ve önemli anları yeniden ele almayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda örnek olay yöntemi kullanılarak 11 Eylül saldırıları ve sonraki süreç akademik çalışmalar incelenmesiyle ele alınarak uluslararası ilişkilerde yeni savaş kavramının dönüşümü açısından terörizmin yansımalarının boyutu ele alınmaktadır. Yapılan tespitler ve ulaşılan sonuç yeni savaş kavramı içinde terörizm olgusunun sürekliliği ile ilgilidir. Farklı sınırları çatışmaları ve uluslararası anlaşmazlıklar da göstermektedir ki terörizm farklı sorunları besleyecek ana faktörler arasındadır. Keza bu çalışma kapsamında, 11 Eylül'de görüldüğü gibi terörizm, savaşın daha yıkıcı ve tehdit edici bir potansiyele sahip olduğunu ve savaşın geleneksel yöntemlerden ziyade yeni düzene göre şekillendiğini göstermektedir.

ABSTRACT

The terrorist attacks to the World Trade Centre in New York and the Pentagon in Washington DC on September 11, 2001 reinforced comments that it was the beginning of a new era. In the 21st century, war and terrorism exert increasing power in international affairs and are accepted as sources of destabilization of international security. In this regard, concept of "new war" is on the agenda of international relations and terrorism is evolving in a new direction in this process. In this study, it aims to reconsider the development process, transformation, and important moments in the history of international relations in order to explain the new concept role played by terrorism on a global basis. In this context, the dimension of the reflection of terrorism in term of the transformation of the concept of new war in international relations is discussed by using the case study method and the September 11 attacks and the subsequent process. The determinations and the conclusion are related to the continuity of the phenomenon of terrorism within the concept of new war. Different border and international conflicts also show that terrorism is among the main factors that will feed different problems. Likewise, within the scope of this study, terrorism, as seen on September 11, shows that war has a moer destructive and threatening potential and that war is shaped according to the new order rather than traditional methods.

Atıf/Citation: Güntay, N. (2023). 11 Eylül Saldırıları ve Terörizm Ekseninde Yeni Savaş Kavramının Analizi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 889-905.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Nükhet GÜNTAY, nukhetguntay@gmail.com

1. Giriş

İşbirliği ve çatışma insan doğasının özünde varolma niteliğini hep korumuştur. Bu durum uluslararası güvenlik ortamı çerçevesinde istikrarsızlık kaynağının ana sebeplerinden de birisi olagelmıştır. İstikrarsızlık, güçlenen silahlı grupların yanı sıra devletlerin giderek zayıflamasıyla da ilgilidir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin müdahaleleri gibi farklı ülkeler üzerindeki eylemler çeşitli jeopolitik sorunları da beraberinde getirmiştir. Farklı tehditleri ortaya çıkaran bu hasarlar görece daha güçlü devletlerin olası tehditlere karşı daha da güçlenme güdüsünü tekrar artırmaktadır ve bu durum bir döngüye dönüşmektedir. ABD'nin savunma harcamaları 11 Eylül'den önce *Denizasırı Muhtemel Operasyonlar* kapsamında yaklaşık 300 milyar dolarken, 11 Eylül sonrasında bu rakam tırmanışa geçerek 2010 yılında 690 milyar dolar civarına yaklaşması da bu duruma işaret etmektedir (İleri, 2022). Amerikan Deniz Piyadeleri Eski Komutanı General Charles Krulak'ın da "*Gelecekteki çatışma ve savaş, Pentagon'un savaşıma hazır olduğu geleneksel olasılıklardan farklı olacaktır.*" şeklindeki ifadesi söylendiği dönemde abartılı bulunmuştu (Shultz vd., 2011: 74). Fakat bu öngörü özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası güvenliğin 21. yüzyıldaki yansıması olmuştur.

21. yüzyılın söylemleri ve çatışmaları, I. ve II. Dünya Savaşı ile Soğuk Savaş gibi 20. yüzyılın anlayışlarından çok farklıdır. Yeni savaş literatürüne bakıldığında genel olarak farklı kaynaklardan esinlendiği görülmektedir. Stratejik araştırma geleneğinden John Keegan ve Martin Van Creveld'in de aralarında bulunduğu araştırmacılar, Clausewitzten Savaş¹ olarak adlandırdıkları biçimin gerilediği yönünde mesajlar vermişlerdir (Rosenthal, 2004: 93). Kalkınma çalışmaları ve antropoloji alanlarına daha yakın olan Mark Duffield, David Keen ve Alex de Waal'ın da aralarında bulunduğu bazı araştırmacılar, son yıllarda Afrika'daki savaşlardan ve özel milislerin öneminden etkilenerek çalışmalarına sürdürmüşler ve savaşları ekonomik bir gündem dahilinde değerlendirmiştir. Aralarında etnik çatışmanın yükselişini vurgulayan Donald Snow ve David Horowitz'in de bulunduğu farklı siyaset bilimcilerle de karşılaşmaktayız (Smeets, 2018: 94). Literatür açısından aslında savaş kavramı çalışmaların çoğunda farklı bir temel oluşturmaktadır.

Farklı tartışmalar ışığında yeni savaş kavramı benzer yaklaşımlardan etkilenmekte ve günümüzde yine farklı boyutlarıyla tartışılmaktadır. Yeni savaş kısmen çağdaş çatışmaları ele alırken yeni yaklaşımlara duyulan ihtiyaca dikkat çekmek için ve de önerilen diğer terimlerden memnun olunmadığı için kullanılmaktadır. Yeni savaş kavramının kapsadığı alana ve içeriğe göre *siber savaş, hibrit savaş, özelleştirilmiş savaş, psikolojik savaş, ekonomik savaş* gibi tanımlamalarla birlikte kullanıldığı gözlenmektedir. Ya da bu yaklaşımlar yeni savaş kavramı yerine kullanılmaktadır. Bu savaşların ve yaklaşımların, küreselleşmenin eski otoriter rejimler üzerindeki etkisiyle bir ilgisi vardır. Bunlar, bugün çeşitli şekillerde zayıf, kırılabilir, başarısız devletler olarak adlandırılan analizlerin sonucu ile ilgilidir ve başarısız devletler yeni savaşların ana eksenine doğru kaymaya başlamaktadır. Ayrıca savaş kavramı zaten sorunlu bir bütünü oluştururken insan hakları ihlalleri (siyasi baskı), suç (ekonomik nedenli şiddet) ve siber alanda yoğrulmuş her yaklaşım da farklı bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

11 Eylül, dünya tarihinde terörizm ve dönüşümü açısından önemli bir milat olmuştur. Keza Barack Obama (2007: 3) da "*Bu yüzyılın tehditleri, kitlesel silahlar ve radikalleşme çerçevesinde hareket eden terörizmin küresel boyutta yıkıcı etkileri ile ilgilidir.*" şeklindeki ifadesiyle bu durumu özetlemektedir. 11 Eylül saldırıları tüm dünyada eş zamanlı olarak tanık olunan ilk ve en büyük terör saldırısı olmuştur (Cox, 2002: 248). Bu olay, ulusal ve uluslararası kuruluşların terörizmin gerçekte ne olduğunu anlamaları ve teröristlerle mücadelede birleşmeleri açısından bir fırsat olmuştur. Diğer taraftan terörizmin ne kadar korkunç olabileceğine dair hiçbir fikri olmayan güvenli ve kendi içinde barışçıl devletler, özellikle de bu saldırının hedefi olan ABD, dehşete düşmüştür. Devletlerden herhangi birinin varlığını yok edici bir tehdit içermemesine rağmen terörizm bu olay çerçevesinde küresel bir meydan okuma haline gelmiştir (Harland, 2016: 229). 11 Eylül'den sonra ABD Kongresi'nde konuşan Bush, "*Terörle savaşımız El-Kaide ile başlıyor, ancak orada bitmiyor. Küresel erişime sahip her terörist grup bulunana, durdurulana ve yenilgiye uğratılana kadar bu sona ermeyecek.*" şeklindeki ifadeleri ile aslında küresel düzeyde bir mücadeleye işaret etmişti (Sloan, 2011: 4). Diğer bir deyişle, 11 Eylül Olayı'nı bu kadar önemli kılan şey ilk olarak ABD'nin saldırıya tepkisi ve ikinci olarak saldırının daha geniş uluslararası sistem üzerindeki etkisi açısından takip eden sürecin nasıl ele alındığı ile ilgiliydi (Cox, 2002: 251).

¹ Prusyalı savaş düşünürü olan Clausewitz, "*İlk olarak devlet adamının ve komutanın yapması gereken en yüksek, en kapsamlı yargı eylemi giriştikleri savaşın doğasını değiştirmeyerek ve onu başka bir şeye dönüştürmeye çalışmamasıdır. Bu tüm stratejik sorunların en kapsamlısıdır.*" yaklaşımıyla önemli bir akımı da başlatmıştır (Record, 2003: 1).

11 Eylül saldırıları ile devletler hedef gibi görünse de amaç küreselleşen dünyanın sembolik merkezlerinden birini yerinde vurmaktı. Zira bu durum dünyadaki en güçlü ve zengin bir ülkenin bile güvende olmadığını göstermek açısından önemli bir mesajdı. Aslında bu mesaj sadece devletlere değil, Batılı veya sanayileşmiş ülkelerdeki pek çok insanı, dünyalarının Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra inandıkları kadar güvenli ve emniyetli olmadığını da sinyalini vermiştir (Osinga, 2001). Bir ülkenin en gelişmiş ve yaygın istihbarat servislerine veya en iyi silah teknolojisine sahip olsa bile beklenmedik saldırılarla herhangi bir zamanda vurulabileceği gerçeği tüm dünyaya gösterilmiştir. Günümüz dijital çağında teknoloji hem güvenlik için bir tehdit hem de bu tehditleri önlemek adına eşit fırsatlar sunmaktadır ve devletlerin bu durumu lehine çevirebildikleri durum tartışmalıdır (Fox, 2021: 128).² Keza, El-Kaide lideri Usame bin Ladin'in nükleer silah edinmenin dini bir görev olduğunu ileri sürmesi, aslında *yeni savaş* diye nitelendirilen kavramın daha yıkıcı ve tehdit edici bir potansiyele sahip olduğunu da göstermektedir (NTI, 2006).

Uluslararası sistemde terör eylemlerine karşı henüz etkili bir caydırıcı araç bulunamamıştır. ABD liderliğindeki Afganistan, Irak ve Libya askeri müdahalelerinde görüldüğü üzere devletler için farklı coğrafyalarda terörle mücadele adı altındaki aksiyonlar çok ciddi bir ekonomik yükür. ABD'nin Suriye'ye doğrudan müdahale etme konusundaki isteksiz tavrı ve davranışının altında yatan nedenlerden birisi de bu başarısızlığın daha önce tecrübe edilmesidir. ABD 11 Eylül'den önce terörizm kavramını farklı bir şekilde nitelerken saldırılardan sonra savunma gücünü artırarak hem ülke içerisinde hem de ülke dışında farklı önlemler alma yoluna gitmiştir.³ Kant, Churchill, Lippmann gibi liberallerin demokratik devletlerin savaş yanlısı olmadığı yönündeki tezi doğru olsa bile, aslında günümüzde bu devletlerin savaşlara daha az müdahale içerisinde olduğu anlamına gelmemektedir (Levy, 1988: 659-660). Diğer taraftan terörizm ile mücadele, geleneksel savaş çerçevesinde yürütülemediği için de askeri yönden güçlü olmak bir anlam ifade etmemektedir. Dolayısıyla askeri güç terörle mücadele için yeterli araç olarak görülmemektedir. Çatışmaların niteliği değişmekte, fakat bu çatışmaları kontrol altına almak veya çözmek için araçlar o kadar da hızlı gelişmemiştir (Harland, 2016: 232).

Bu çalışma kapsamında, uluslararası ilişkilerde küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ışığında terörizmin yeni bir boyut kazanması ve bu durumun yeni savaş kavramındaki yansımaları irdelenmektedir. Diğer bir deyişle terörizm ve politikalarındaki dönüşümün savaş kavramına yeni bir soluk getirip getirmediği üzerine tespitler üzerinde durulmuştur. Çalışma *terörizm-yeni savaş* ikilisinin dönüştüğünü değerlendirmek üzerine temellendirilmiştir. Terörizm ve savaş kavramı arasındaki karşılıklı ilişkiyi ele almak adına, 11 Eylül olayları ve devamında yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Bu sebeple terörizm ve savaş çalışmalarının kanonik/iyi bilinen metinlerinin gözden geçirilip ele alınmasıyla çalışma yürütülmüştür. Çalışma kapsamında "*11 Eylül'ün başta ABD olmak üzere devletler üzerindeki etkisi nedir?*", "*Terörizm ile mücadele savaş kavramını nasıl etkilemiştir?*" ve "*Savaşın yeni bir boyutta ele alınmasını tetikleyen süreçler ve bunun uluslararası ilişkilere yansımalarının sonuçları nelerdir?*" sorunsalları üzerine literatür analizi yapılmıştır.

Çalışma terörizm ve savaş kavramlarının etkileşimi üzerinde durmuş ve ilgili sorunsallar dahilinde daha sonra yapılacak çalışmalara da alan açmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla terörizm ve savaş kavramı ikilisinin dönüşümünü irdelenmek için 11 Eylül ve sonrası süreçte yaşanan gelişmeler önemli göstergeler olarak çalışma boyunca tartışılmıştır. İlk bölüm savaş kavramının kısa tarihsel arka planı ve günümüzdeki dönüşümü sonucunda ortaya çıkan yeni savaş kavramının ortaya çıkışı ve gelişim süreci üzerine temellendirilmiştir. Yeni savaş kavramını şekillendiren bir olgu olarak terörizmin bu süreç içerisinde etkileri, uluslararası ilişkilerdeki yansımaları ve uluslararası sistemde dönüşümündeki etkisinin neler olduğuna dair çerçeve ikinci bölümde irdelenmiştir. Radikalleşme ve terörizmin küresel güvenliğe yönelik devam eden bir tehdidi temsil ettiği ve bu durumun da savaş kavramını dönüştüren ana odak haline nasıl geldiği üzerine durulmuştur. Son bölümdeyse, uluslararası ilişkilerde küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ışığında yaşanan gelişmelerin savaş ve terörizm kavramı üzerindeki etkisi ve bu süreçte değişimin uluslararası ilişkilere yansımalarına dair

² Örneğin 11 Eylül'den sonra uçuş rezervasyonları yapıldığında havayolları veya seyahat acenteleri tarafından toplanan ayrıntılı bilgiler terör saldırılarını önlemek için kullanılmaya başlanmıştır. *Yolcu Adı Kayıtları (PNR)* olarak adlandırılan bu uygulama ile kötü niyetli kişileri uçağa binmeden önce analiz ederek tespit etme amaçlanmaktadır (Fox, 2021: 128-129).

³ 11 Eylül terör saldırılarından hemen sonra 2003 yılına kadar savunma, iç güvenlik ve terörle mücadele için 145-160 milyar dolar finansman ayrılmıştır. ABD Savunma Bakanlığı'nın 2003 yılındaki bütçesi 2001'e kıyasla yaklaşık 48 milyar dolar daha yükselirken, ABD Federal Acil Durum Yönetim Ajansı'nın bütçesi de 11 milyar dolar daha artırılmıştır (Corbin vd., 2003: 2-9). Ayrıca ABD Vatandaşlık, Göçmenlik Hizmetleri ve Sınır Koruma Birimi gibi kurumlar oluşturularak yönetim, iç güvenlik ve terörle mücadele için adımlar atılmıştır (Fox, 2021: 123-124).

inceleme yapılmıştır. Bu bölümde özellikle medya aracılığı ile elde edilen bilgilerin, birey ve hükümetlerin terörizmi daha büyük bir tehdit olarak gördüğü ve devletlerin güvenliği sağlaması için daha geniş ölçekli adımlar atması gerektiği üzerinde durulmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve, Yeni Savaş Kavramını Tartışmak

Uluslararası ilişkiler tarihinde ulus-devlet yapısının ortaya çıkışı bir çatışmanın, Otuz Yıl Savaşı'nın (1618-1648) sonucuydu. Avrupa imparatorlukları arasında sınırlı bir savaş olduğu için modern uluslararası sistemin kökeni üzerine yeni tartışmalar aralanmış ve Vestfalya Antlaşması'nın imzalanmasıyla ulus-devlet daha çok ön plana çıkmıştır (Hasham, 2001: 13). Bu sebeple Avrupa ve Batı açısından savaş evrensel bir fenomen değil, özel bir deneyim olarak görülmektedir. Carl von Clausewitz'in "*Savaş, büyük güçler ile devletlerin temel bir niteliği olarak çıkarlar arasındaki bir çatışmadır.*" ifadesi uluslararası ilişkiler çalışmalarının temeli olarak klasik yaklaşımlardan biridir. Savaş, amaçların gerçekleştirilmesiyle ilişkili olduğu için politikaların başka yollarla sürdürülmesine, hem de şiddetli bir şekilde devam ettirilmesine iyi bir örnektir (Dexter, 2008: 58).

Batı düşüncesinin savaş teorisi üzerindeki etkisinin bir başka örneği, çatışmanın olası ahlaki gerekçeleri üzerine yapılan tartışmadır. 2500 yıldan fazla bir süredir, savaşın ahlaki analizinin merkezi çerçevesini *haklı savaş*⁴ felsefesi oluşturmuştur. Platon, Aristoteles ve Thucydides de dahil olmak üzere eski Yunan ve daha sonra bir dizi Roma filozofu, özellikle Cicero savaş sorunsalı hakkında ahlaki terimlere yer vermiştir. Haklı savaş teorisi daha sonra, özellikle dördüncü yüzyılda Saint Augustine ve 13. yüzyılda Thomas Aquinas tarafından savaş sorunu üzerine Katolik düşüncesinin merkezi bir bileşeni olmuş ve 17-18. yüzyıllarda özellikle Hugo Grotius tarafından klasik haklı savaş geleneği tartışılmaya devam etmiştir (Slater, 2012: 51-52). Silahlı çatışmaların ahlaki olarak kabul edilmesi ve belirli bir ahlaki davranış kuralına uyulması gerektiğine dair bir çerçeve çizilmiştir (Peperkamp, 2016: 317). Çağdaş terimlerle bu, savaşın ahlaki olarak kabul edilebilmesi için *jus in bello* (savaş yürütme yasası)⁵ ve *jus ad bellum* (savaş ilan etme hakkı)⁶ ile uyumlu olması gerektiği anlamına gelmektedir (Brown vd., 2013: 160). Normatif üretim de tartışmalı bir alan kabul edilmekte ve genellikle iktidardakilere göre şekillendiği için, uluslararası insancıl hukuk ve savaşın meşruiyet kuralları da Batılı ve liberal bir hak anlayışından türemiştir. Bu kurallar devletler tarafından çıkarılmaları sürdürme gayesi için öne sürülmüş olmasına rağmen, aynı zamanda kısıtlanmaktadır. "*Hukuku stratejik olarak değerli kılan şey, onu şekillendiren tarafların kontrollerinin ötesinde sonuçlar ortaya çıkarmasıdır.*" şeklindeki ifadeleri ile Laura Ford Savarese ve John Fabian Witt (2017: 11-12) bu durumu kısaca özetlemektedir.

Tarih boyunca insanların toprakları ele geçirmek veya savunmak için savaşmaya meyilli olduğuna dair bir algı söz konusuydu. Zira bazı coğrafyalarda bu durumun sürekli bir döngüye dönüştüğü de gözlemlenmiştir. Örneğin Çeçenya'da, İran Alarlarından (800-900) Altın Orda'ya (1241), Türkler ve Perslere (1300'den sonra) ve Rus İmparatorluğu'na (1800 civarlarında) kadar bu amaçla savaşlar yapılmıştır (Johnson ve Toft, 2013/14: 7). Geleneksel olarak çoğu savaş, özellikle de Avrupa geleneği içinde yürütülenler, kesin başlangıç ve bitiş noktalarına sahiptir. Belirli dönemlerde düşman belirlenip savaşlar başlatılmış ve başka belirli zamanlarda taraf/taraflar savaşı durdurmayı tercih etmiştir (Record, 2003: 4-6). Başka bir deyişle savaşlar, kazanılan topraklar ve düşman kuvvetlerinin yok edilmesi ya da başka bir şekilde savaştan çıkartılması şeklinde başarıyı ölçebilmek için net standartlar sağlamaktaydı (Berger ve Weber, 2009: 2-4). Fakat savaş ve barış arasında net olan bu çizgi, Avrupa dışındaki bölgeler için genellikle belirsizlikler içerirken, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren bu durum başta ABD olmak üzere diğer devletler için de gittikçe bulanıklaşmıştır. Aslında 20. yüzyılın yeniliği düzensizlik değil, savaşların getirdiği gelişmelerle ilgilidir. Savaş alanlarının kuzeyden güney yarım küreye doğru aktarılması, yeni araçların ve amaçların benimsenmesiyle birlikte yeni savaş kavramını gündeme taşımıştır (Armitage, 2017: 7). Günümüzde, vekalet savaşlarının ortaya çıkması,

⁴ Bugün inanç ilkelerinden türetilmiş olmasına rağmen *haklı savaş teorisi*, Batı genelinde ve önemli ölçüde Batılı olmayan kültürlerde de savaşın ahlaki analizinin merkezi çerçevesi haline gelmiştir. Bu anlamda haklı savaş teorisi *insanlığın ortak ahlaki* dediği şeyin merkezinde bulunmaktadır (Slater, 2012: 53).

⁵ *Just in bello* iki ana ilke içermektedir. Birincisi, askerler ve siviller arasında ayırım yapılmalı ve sivil kayıpların olabildiğince en aza indirilmesi gerektiği üzerinedir. İkincisi, sivillere yönelik kasıtlı saldırıları amaca ulaşılmasına yardımcı olup olmadığına bakılmaksızın kategorik olarak yasaklamaktadır (Slater, 2012: 54).

⁶ *Jus ad bellum* da iki önemli ilke haklı sebep ve son çaredir. Haklı sebep, savaşın ahlaki bir amacı olması anlamına gelirken; son çare tüm diplomatik veya şiddet içermeyen yolların denenip başarısız olduktan sonra savaşın yapılmasına izin verilebilir olduğu anlamını taşımaktadır (Slater, 2012: 54).

çatışmanın Avrupa'dan çevre bölgelere taşınmasının yolunu açmıştır. Savaş kavramının dönüşüm geçirmesinde nükleer güç de önemli bir role sahiptir. Nükleer çağı iki döneme ayıran çalışmalara göre, Avrupa ve Soğuk Savaş merkezli ilk nükleer çağda bilinen veya tahmin edilebilen bir zemin bulunmaktaydı (Baylis, 1998: 15). Nükleer güç, Soğuk Savaş sırasında neredeyse eşit askeri güce sahip iki süper güç olan Sovyetler Birliği ve ABD tarafından yönetilmiştir (Holsti, 1993:2).⁷ Nükleer silahların varlığı, büyük güçler arasında olası bir savaşın seçenek olarak görülmesini engellemiştir (Vasquez ve Valeriano, 2010: 295-299). Fakat ikincisinde Batı kontrolünün dışında gelişmekte olan bir nükleer güç olmasının yanı sıra, tarihi düşmanlıkları bastırılmış ulusal gurur ve bölgesel hırsın var olduğu coğrafyalarda nükleer güç yaygınlık kazanmaktaydı. Aslında iki kutupluluk nükleer silahların yayılmasını engellemesine rağmen, çok kutupluluk tam tersine artmasına neden olmuştur (Gavin, 2009/10: 10).

Yeni savaşların mevcut yapıda güçlenmesi, meşru bir norm kaynağı olarak devletin zayıflamasıyla bağlantılıdır (Mundy, 2011: 282-285). Bu tür devletler topraklarını kontrol edememekte, nüfuslarının önemli bölümü için güvenlik sağlayamamakta ve yüksek derecede yolsuzluğun varlığı silahlı grupları ortaya çıkarmaktadır. Demokراسisi zayıf, toplumun devlete güveni çok az ve hükümetlerin idare etme konusunda zayıf olduğu Meksika bu tanımlamaya iyi bir örnektir. Meksika'da Tijuana, Juarez ve Sinaloa gibi büyük silahlı gruplar binlerce kişiyi bünyesinde barındırmakta ve devlet ile güç için etkin bir rekabet sürdürmektedir. Ayrıca bu gruplar Orta Amerika bölgesindeki diğer organize güç grupları ile etkileşimde olarak tehdit oluşturmaktadır (Shultz vd., 2011: 79-80). Keza Fragile States Index (2017)'e göre Soğuk Savaş'tan sonra devletler sadece dışarıdan gelen tehlikelere karşı değil aynı zamanda iç çatışmaların sebep olduğu kitlesel şiddete de maruz kalmaktadır. Bu krizlerin bazıları etnik gerilimlerden oluşurken bazıları iç savaşlardan, devrimlerden ve bir kısmıysa insani acil durumların tetiklediği savaş türleridir.

Devletlerin kırılabilirliği, anomi yaratan sosyal ve politik açıklara neden olmaktadır. Vatandaşlara bireysel ve toplu güvenliğin garanti edilmesindeki başarısızlık, devletin kurucu sözleşmelerinin ihlali ile sonuçlanmaktadır. Savaş artık yalnızca çıkar çatışmasının bir ürünü değil aynı zamanda sosyal bir patoloji olarak yeniden icat edilen bir kavrama dönüşmüştür. Diğer toplumlarla karşılaştırmaların kolaylıkla yapılabildiği küresel bir dünyada devletlerin içinde olduğu boşluk en üst seviyelerdedir. Dolayısıyla yeni savaş gibi yaklaşımların uygulanabilir olması için sosyal karakterlerin ve şiddetin çeşitlendirilmesinin insani sonuçlarını dikkate alması gerekli kılınmıştır. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası güvenlik çalışmaları, yeni savaş kavramının getirdiği farklı araçlardan net bir şekilde etkilenmiştir.

Sayısız azalma olmasına rağmen devletler arasındaki çatışmalar elbette devam edecektir. Mevcut ve gelecekteki devletler arası silahlı ihtilaflar için belirleyici faktörler farklı çalışmalarda sıkça vurgulanmaktadır. Bu faktörler arasında doğal kaynaklar, kıtlık ve çevresel bozulma konusundaki ihtilafla ilgili ekonomik sorunlar ve ideolojik, dini ve etnik konular ön plana çıkmaktadır. Örneğin Nijerya'da çevresel sorunlar, ekonomik, politik gerilimler halk arasında toprak, su ve hayvanlar üzerinde hakimiyet kurma konusunda çatışmaları körüklemektedir. Bu çatışmalar 2018'in ilk yarısında Boko Haram'ın katliamlarıyla kıyaslandığında altı kat daha fazla insan hayatını kaybetmiştir (Hartog, 2021). Kırılabilirliğin olumsuz etkilerine uyum sağlama, bunların üstesinden gelme yeteneği devletten devlete farklılık göstermektedir. Dolayısıyla yeni savaşın kapsam ve içeriği farklı faktörler üzerinden ele alınmaktadır. Fakat her durumda, devlet kurumlarının zayıflığı sosyal kutuplaşma ve istikrarsızlık riskini arttırabilmektedir (Newman, 2004: 175-177).

Devlet katılımını içeren veya içermeyen, uluslararası normların standartlarını ölçerek etkili bir şekilde yanıt verme yeteneğine meydan okuyan saldırganlık biçimleri de vardır. Buradaki fark, savaş ve teknoloji arasındaki yakın bağıdır. Bu bağlamda siber savaş askeri ilişkilerde devam eden değişimin en son evresi olarak görülmekte ve dünya gündeminin ilk sıralarında yer almaktadır. Bu gelişim jeopolitik amaçlarla tamamen veya kısmen dijital yollarla yapılan kamu hizmetlerine karşı bir dizi faaliyeti içermektedir. Fakat bu tehditlerin askeri donanımı düşük ve uluslararası sistemde haydut devlet olarak adlandırılan devletlere değil, Batıya yönelik olduğu gözlemlenmektedir. Bu noktaya dikkat çeken Joseph Nye'a göre, askeri ve ekonomik faaliyetlerin

⁷ Soğuk Savaş sırasında, ABD'nin nükleer doktrini esas olarak, NATO kapsamında Avrupa veya Asya müttefiklerine yönelik büyük ölçekli bir konvansiyonel saldırıyı önleme amacıyla nükleeri ilk kullanma tehdidi ve nükleer misilleme tehdidi yoluyla bir nükleer saldırıyı caydırma amacını içermektedir (Sagan ve Weiner, 2021: 126). Sovyetler Birliği de Varşova Paketi aracılığıyla bu doktrinden sonra komünizmi ve Sovyetler Birliği'ne yakın ilişkide olan devletleri koruma amacıyla nükleer güç elde etmeye çalışmıştır (Moshchelkov, 2003: 95).

desteklenmesi için karmaşık teknolojik sistemlere bağımlılık, bu güce sahip devletlerde devlet veya devlet dışı aktör tarafından kullanılabilir yeni güvenlik açıkları yaratmaktadır (Gartzke, 2013: 41-42).⁸ Bu minvalde ilk vakalar, 2007’de Gürcistan ve Estonya’ya düzenlenen saldırılarda Rusya’nın etkinliği ile gözlenmiş, İran’ın nükleer programına müdahale etmek için 2012 yılında Stuxnet’in ABD ve İsrail tarafından uygulanmasıyla daha da dikkat çekici bir hal almıştır (Rogers, 2021: 83-86). Diğer taraftan *siber savaş*⁹ ve bu savaşla sürdürülen *hibrit savaş*, esas olarak müdahale edenin devletlerle birleştiği yerde saldırıların sorumluluğunu kişiselleştirmenin zorluğu gibi benzeri görülmemiş problemler ortaya çıkarmaktadır (Gartzke, 2013: 48).

3. 21. Yüzyılda Terör Kavramı ya da Anlayışı Değişti mi?

Terör kavramı ilk olarak 1793’te, Fransız cumhuriyet hükümetini devrimcilere karşı korumak için sistematik olarak yürütülen bir politikayı ifade etmek amacıyla ortaya çıkmıştır (Cronin, 2002/03: 34).¹⁰ Bu dönemde terörizm, bir eyleme dayanmakta ve amacın gerçekleşmesi için sivillere/devletlere yönelik önceden tasarlanmış siyasi şiddeti ifade etmekteydi. 2001’de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği bünyesinde düzenlenmiş olan *Tehditler, Zorluklar ve Değişim* konulu üst düzey panelinde “*Sivillerin veya savaşçı olmayanların ölümüne veya ciddi yaralanması amacıyla herhangi bir eylemde bulunma, bir halkı korkutma veya bir hükümeti veya uluslararası kuruluşu herhangi bir eylemi yapmaya veya yapmaktan kaçınmaya zorlama*” şeklinde terörizm kavramının tanımlanmasına yer verilmiştir (Slaughter, 2005: 621). Bu bağlamda terörizmin temel amaçlarından biri korku atmosferini daha da ileri boyuta taşımak için geniş çapta ses getirebilecek adımlara odaklanmaktır (Chomsky, 1987: 174-178). Aslında teröristler sivilleri gerek korkutarak gerekse öldürerek hükümetin düzeni sağlayamadığını ve halkı koruyamadığını da göstermeye çalışmaktadır (Byman, 2006: 84). Ayrıca teröristler her zaman devletin aşırı tepkisine odaklanan bir anlayışa güvenmemekte aynı zamanda kitlesel olarak korkunun yayılmasına yönelik hedeflere önem vermektedir (Mares, 2018: 124).

Terörizm uzmanı Bruce Hoffman’ın da ileri sürmüş olduğu gibi, teröristler açık şekilde silahlı birlikler olarak faaliyet göstermemektedir. Terörizm, kargaşa ve hatta iç savaşı başlatmak amacıyla hükümet/kitle tepkisini kışkırtma stratejisidir. Bu bağlamda terörizm sadece hedef kitlelere korku salmayı amaçlamamakta aynı zamanda hükümetlerin veya bireylerin teröristlerin davasına ilgi çekmeyi hedeflemektedir (Sydes et al., 2022: 1). İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA), bu tür eylemlerin İngiltere’yi Kuzey İrlanda’dan çekilmesine sebep olabileceğine inandığı için sürekli olarak halka yönelik açık alanlarda eylemlerde bulunmuşlardır (Kydd ve Walter, 2006: 50). Bu noktada genel olarak terörist grupların kampanyaları iki yönlü olarak belirlenmektedir: *stratejik terörizm*, bir hükümetin politikalarını değiştirmesi için hedeflenen amaçlardır; *kurtarıcı terörizm* ise yalnızca mahkumlar veya para gibi belirli insan veya maddi kaynaklara ulaşmak için planlanan hedeflerdir (Abrahms, 2006: 46-47). Fakat terör örgütleri, belli bir bölgeye odaklanmanın yanında devletlerarası faaliyetlerle de dikkat çekmektedir. Bu sebeple gizli, hücreli, dağıntık ve merkezi olmayan bir savaş düzenine sahiptirler (Trager ve Zagorcheva, 2005/06: 108-109).

Obama (2007: 4)’ya göre teröristler ile bazı *haydut devletler*¹¹ hem ABD’ye hem de liberal demokrasinin uluslararası temelini meydan okuyabilecek kadar yükselen güç odakları haline gelmiştir ve bunun önemli kanıtı 11 Eylül saldırıdır. 11 Eylül saldırılarından sonra hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı yaygın bir söylem haline dönüşse de (Caplan, 2003: 426-27) aslında bu olay sonrası dünyayı şekillendirmede El Kaide

⁸ Bu durum en çok ABD gibi ülkeler için geçerlidir. Modern savaş alanlarını kontrol altına almak için teknolojiyi daha çok kullanarak kendilerini daha savunmasız hale getirmekteler ve potansiyel olarak siber saldırılara daha eğilimli olmaktadır. Bu sebeple ABD tehdidi azaltmak için birtakım girişimlerde bulunmaktadır.

⁹ *Siber terörizm* olarak da karşımıza çıkan kavram, bir tür internet veya bilgisayar etkileşimi yoluyla gerçekleştirilen kitlesel bozulma ve can kaybına neden olma amacıyla güdülen eylemlerdir. 2002’de ABD İç Güvenlik Departmanı müdürü Tom Ridge de aslında durumu özetleyici bir tespitte bulunmuştur: “*Teröristler tek bir ağa bağlı bir bilgisayarda oturabilir ve dünya çapında tahribat yaratabilir. Onlar ekonominin bir bölümünü zarar vermek veya bir elektrik şebekesini kapatmak için bir bombaya veya patlayıcıya ihtiyaç duymamaktadırlar.*” (Fox, 2021: 137).

¹⁰ Terim bu tarihte kullanılmaya başlandığı zaman terör, demokratik bir düzenin kurulması için vazgeçilmez bir araç olarak kabul edilmekteydi. Fransız Devrimi’nin önde gelen isimlerinden biri olan Robespierre, “*Ya erdem ya da terör!*” ifadesinde gerçek demokratik eğilimlerin bu yönetim aracını gerektirdiğini ifade etmektedir (Rapoport, 2001: 1).

¹¹ *Haydut devletler* kavramı, Soğuk Savaş’tan sonra terörizmi bir devlet politikası aracı olarak kullanan ve politika hedefleri doğrultusunda kitle imha silahları elde etmeye çalışan rejimleri belirtmek için ABD dış politika sözlüğüne girmiştir (Lijn, 2011: 152). Bu devletler arasında *Irak, Libya, İran ve Kuzey Kore* bulunmaktadır (Wilson Center, 2022, <https://www.wilsoncenter.org/event/rogue-states-and-the-united-states-historical-perspective>).

saldırılarından daha önemli etki yaratan Bush yönetiminin tepkisi ve bunun dünya çapındaki yansıması olmuştur. Bush yönetimi bu tarihten sonra *Terörizme Karşı Küresel Savaş* ilan ederek aslında 11 Eylül saldırılarının¹² sadece ABD'yi hedef almadığını, tüm dünyaya yönelik bir tehdit içerdiğinin altını çizmiştir (Stohl, 2008: 4-5). Dolayısıyla terörizm artık tolere edilebilecek marjinal bir sorun olarak görülmemekte, hukukun üstünlüğü altında yaşayan tüm devletlerin barış ve istikrarına yönelik gerçek, önemli ve büyüyen bir uluslararası tehdit olarak kabul edilmiştir (Der Derian, 2004: 98).

Büyüyen tehdit içerisinde teröristlerin profili de önemlidir. Teröristler kitlesel silahlardan, insanların kendilerine yabancılaşması ve adaletsizlik de dahil olmak üzere yok edici nihilizmle hareket etmektedir (Obama, 2007: 4). Ayrıca Pape (2003: 344-345)'nin de gözlemlediği gibi teröristler basit bir şekilde, çoğu zaman hedeflere ulaşmak için şiddet uygulamanın yanı sıra toplumsal ayrılıklardan faydalanmaktadır. Macaristan'da *Ölüm Mangası* olarak adlandırılan terörist grup 2008-2009 yılları arasında Roman topluluğunu ortadan kaldırmak amacıyla etnik savaş başlatması ve geniş çaplı eylemler yapması bu duruma iyi bir örnektir (Mares, 2018: 131). Amaç ne olursa olsun hedefe ulaşmanın en iyi ve garanti yolu seçilmekte ve kesinlikle taviz verilmeyecek şekilde tanınırlığın artırılması hedeflenmektedir (Abrahms, 2008: 86). Teröristler eylemlerin seri bir şekilde tekrarlanmasını, bir şiddet kampanyası olmasını istemekte ve bu durum da terör eylemlerini mesaj taşıyan bir sembol haline dönüştürmektedir (De Castro, 2004: 196-199).

Teröristlerin temel hedefleri değişiklik göstermekle birlikte beş temel amaç barındırmaktadır. Bunlar *rejim değişikliği*, *toprak değişikliği*, *politika değişikliği*, *sosyal kontrol* veya *statükoyu korumadır*. *Rejim değişikliği*, bir hükümetin devrilmesi ve devrilen hükümetin yerine terör örgütü tarafından yönetilen veya onların istediği kişiler tarafından yürütülmesine yönelik amaç taşımaktadır. Peru'da *Parlayan Yol* dahil çoğu Marksist grup buna örnektir. *Toprak değişikliği* ise ya yeni bir devlet kurmak (Tamil Kaplanlarının Sri Lanka'nın Tamil bölgesinde hedeflediği gibi) ya da başka bir devlete dahil olma (Lashkar-e Tayyiba'nın Hint Keşmir'ini Pakistan'a birleştirmek istemesi gibi) amacıyla yapılmaktadır. El Kaide'nin ABD'nin İsrail ve Suudi Arabistan gibi Arap ülkelere verdiği desteği kesmesi gibi atılan adımları etkilemeye yönelik eylemleri ise *politika değişikliği* amacını taşımaktadır. *Sosyal kontrol* ise, ABD'de Ku Klux Klan iç savaşından sonra Afrika kökenli Amerikalılara yönelik baskıda olduğu gibi devletten ziyade bireylerin davranışlarının değişmesine yöneliktir. Son olarak *statükoyu sürdürme* var olan bir rejimin veya onu değiştirmeye çalışan siyasi gruplara karşı bölgesel bir grubun desteklenmesini hedeflemektedir. *Kolombiya Birleşik Öz Savunma Gücü* gibi Latin Amerika'daki birçok sağcı paramiliter örgüt ve Kuzey İrlanda'daki Protestan paramiliter gruplar bu amaçla hareket etmektedir (Kydd ve Walter, 2006: 51-52). Terör grupları tek bir hedefe sahip olabileceği gibi birden fazla hedefe de odaklanabilir (Tablo 1).

Ayrı amaçlar güden terörist grupların yanı sıra, bazı terör grupları arasında da bir uluslararası koordinasyon vardır ve sistemin bir bütün olarak güvenliğini tehdit etmektedirler (De Castro, 2004; Miller, 2003). Terörle mücadele uzmanı olan Michael Scheuer, El-Kaide'nin lideri olan Usame bin Ladin'in "*Dünya genelinde dinden ilham alan ve profesyonelce geniş çapta İslamcı bir isyanı yönlendirdiğini*" iddia ederek terör grupları arasındaki karşılıklı ilişkiyi özetlemiştir¹³. El-Kaide, destek verdiği diğer terör örgütleri arasında isyan veya saldırı zamanlarında diğer grupların ağlarını ve personelini kendi amaçları doğrultusunda kullanabilmiş ve uluslararası alanda daha geniş ses getirmiştir. Dolayısıyla süregelen ve geniş çerçevede meydana gelen terör olayları farklı süreç ve yöntemler ortaya çıkardığı için mücadele anlamında tam bir sürdürülebilirlik sağlanamamaktadır.

¹² 1941'de Japonya tarafından Pearl Harbor saldırısı ve El Kaide tarafından düzenlenen 11 Eylül saldırıları ABD'nin güvenliğini tehdit eden iki mihenk taşı anıları olarak kabul edilmektedir. İkisi de beklenmedik şekilde gerçekleşmesinin yanı sıra ABD gibi savunma alanında güçlü bir ülkenin de güvenlik açığının var olduğunu ortaya koymakta ve bu durum haklı savaş adı altında farklı ülkelere müdahaleler ile sonuçlanmıştır (Nielsen, 2008: 8-13). Fakat Pearl Harbor, televizyon öncesi çağda düşman olan bir devlet tarafından ABD askeri üssüne yapılan bir saldırıydı, oysa 11 Eylül saldırısının ana odağı sivillerdi ve medyada gerçek zamanlı olarak bildirildiği için bu noktada Pearl Harbor'dan daha etkili olarak görülebilir (Rogers, 2011: 16).

¹³ Eylül 2001 saldırılarını takip eden yıllarda, Londra ve Madrid'deki bombalamalara ek olarak, başta Amman, Bali, İstanbul, Mumbai, Kazablanka'da Batılı hedeflere yönelik olmak üzere El Kaide tarafından saldırılar düzenlenmiştir. Diğer bir deyişle, tüm önemli açılardan, hatta El Kaide hareketi üzerindeki etkisi de dahil olmak üzere teröre karşı savaş Mayıs 2011'de Usame bin Ladin'in öldürülmesine rağmen beklenenden daha farklı sonuçlar vermiştir (Rogers, 2011: 17-18).

Tablo 1. Yabancı Terör Örgütleri ve Hedefleri

Tarih	Ülke	Terör Örgütü	Ölüm	Yaralama	Hedef Kitle
2019	İngiltere	Yeni İrlanda Cumhuriyet Ordusu	0	1	Özel vatandaşlar ve mülkiyet
2019	İsrail	Filistin İslami Cihat	0	0	Özel vatandaşlar ve mülkiyet
2019	Irak	Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)	1	0	Ordu
2018	ABD	Trump Aşırılık Yanlıları	0	0	Özel vatandaşlar ve mülkiyet
2017	Yunanistan	Anarşistler	0	0	İşletme
2016	Afganistan	Taliban	3	1	Polis
2015	Nijerya	Boko Haram	20	47	Özel vatandaşlar ve mülkiyet
2014	Filipinler	Yeni Halk Ordusu (NPA)	0	0	İşletme, özel vatandaşlar ve mülkiyet
2013	Hindistan	Hindistan Komünist Partisi-Maoist	1	0	Özel vatandaşlar ve mülkiyet
2012	Ekvator	Kara Kartallar	0	0	Turistler
2012	Peru	Parlayan Yol	5	5	Ordu
2011	Somali	El-Şebab (şüpheli)	4	45	Ordu
2010	Yemen	Arap Yarımadası'ndaki El-Kaide	0	0	Araçlar
2009	Sri Lanka	Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları (LTTE)	1	1	Özel vatandaşlar ve mülkiyet
2008	Cezayir	Cezayir İslami Aşırılıkçılar	1	1	Ordu
2007	Lübnan	Hizbullah	2	6	Ordu
2006	Almanya	Hizb al-Tahrir al-Islami (HT) (şüpheli)	0	0	Ulaşım

Kaynak: Kydd ve Walter, 2006: 54-55.

Uluslararası terörizm, ulusal sınırların ötesine geçme boyutuyla birlikte, özünde politiktir (Neumayer ve Plümper, 2009: 714-717). Terörist gruplar, siyasi platformda istikrarsız ve tutarsız siyasi hedefler tarafından motive edilmektedir. Örneğin Bask ayrılıkçı grubu ETA, siyasi hedefleri İspanya'daki Franco diktatörlüğünü devirmek olmasına rağmen daha sonra kurulan demokratik hükümeti de hedeflediği için tutarlı bir ideoloji benimsememekle eleştirilmiştir (Abrahms, 2008: 88). Ebu Nidal Örgütü, 1980'lerde Suriye'ye karşı sayısız saldırı düzenlemiş ve daha sonra Suriyeli bir temsilci haline gelerek neredeyse bir gecede ittifak değiştirmesi de bu duruma örnektir (Abrahms, 2008: 89). Dolayısıyla terör örgütleri genellikle tutarsız ve istikrarsız siyasi hedefler peşinde koştuğundan hedefleri, politikaları veya amaçları ile ilgili net bilgi veya yargı bulunmamaktadır.

İdeolojik ve siyasi olarak tutarsızlık içermesine rağmen terör örgütlerine insanlar diğer bireylerle ilişkilerini geliştirmek veya toplumdaki yabancılaşma duygusunu azaltmak için katılmaktadır. El Kaide'de aktif olan 172 teröristin hayatlarını inceleyen Marc Sageman, bu teröristlerin %80'inin Müslüman olmayan toplumlarda kültürel olarak dışlanan ve ABD'de asimile edilmemiş birinci veya ikinci nesil göçmen üyelerini içerdiğini belirtmektedir (Karlin, 2004). Yapılan farklı araştırmalar terörist grup üyelerinin kişisel bağlılıktan ziyade diğer terörist üyelerle sosyal ilişkileri sürdürmek veya geliştirmek amacıyla örgütle ilişkisini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır (Abrahms, 2008: 97). Bu çalışmalar toplumsal bağların, ideolojik bağlardan önce geldiğinin altını çizmekte ve terör grupları bu farkındalığa sahip olduğu için yeni üyelerle önce sosyal bağlar kurmaktadır. Ayrıca terörist gruplar yerel topluluklara eğitim, inanç gibi alanlarda hizmetler sağlayarak güven kazanmaktadır. Örneğin Hamas, Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da yaşayan Filistinlilere bu tür sosyal hizmetler vererek siyasi faaliyetleri için kaynak sağlamış ve kendilerinin sürekli desteklenmesi için de altyapı oluşturmuştur (Tablo 2; Mishal, 2004: 576-578).

Tablo 2. Terör Faaliyetlerinin Ülkelere, Etkinliğe Göre Dağılımı

İsim	Nihai Hedef	RD	TD	PD	SK	SS
Abu Nidal Örgütü	İsrail'i tahrip etmek; Filistin devletini kurmak	X	X			
Abu Sayyaf Grubu	Filipinler'den ayrılmak		X			
El-aksa Şehit Tugayı	İsrail'i tahrip etmek; Filistin devletini kurmak	X	X			
Silahlı İslam Grubu	Cezayir'de Müslüman devlet kurmak	X				
Filipinler Komünist Partisi/Yeni Halk Ordusu	Filipin'de Komünist devlet kurmak	X				
İrlanda Cumhuriyet Ordusu	Britanya'yı Kuzey İrlanda'dan çıkartmak; Eire ile birleşmek		X			
Hamas (İslami Direniş Hareketi)	İsrail'i tahrip etmek; Filistin devletini kurmak	X	X			
Hizbullah (Tanrının Partisi)	Orijinali; İsrail'i Lübnan'dan çıkartmak, şimdi İsrail'i tahrip etmek ve Filistin İslam devletini kurmak	X	X			
İslami Cihat Grubu	Özbekistan'da İslam devleti kurmak; ABD'nin etkisini azaltmak	X		X		
El Cihat (Mısır İslam Cihadı)	Mısır'da Müslüman devleti kurmak	X				
Kongra-Gel (önceden Kürdistan İşçi Partisi)	Türkiye'den ayrılmak		X			
Tamil Eelam'ın Kurtuluş Kaplanları	Sri Lanka'dan ayrılmak		X			
Libyalı İslami Mücadele Grubu	Libya'da Müslüman devleti kurmak	X				
Ulusal Kurtuluş Ordusu	Kolombiya'da Marksist devlet kurmak	X				
Filistin Kurtuluş Cephesi	İsrail'i tahrip etmek; Filistin devleti kurmak	X	X			
Filistin İslami Cihad	İsrail'i tahrip etmek; Filistin devleti kurmak	X	X			
Filistin'in Kurtuluşu için Halk Cephesi	İsrail'i tahrip etmek; Filistin devleti kurmak	X	X			
El-Kaide	Orta Doğu'da Müslüman devleti kurmak; İsrail'i tahrip etmek, ABD'nin etkisini azaltmak	X	X	X		
Irak'taki El Kaide (Zerkabi Grubu)	ABD'yi Irak'tan çıkarmak; Müslüman devlet kurmak	X		X		
Gerçek İrlanda Cumhuriyet Ordusu	İngiltere'yi Kuzey İrlanda'dan çıkarmak; Eire ile birleşmek		X			
Kolombiya'nın Devrimci Silahlı Kuvvetleri	Kolombiya'da Marksist devlet kurmak	X				
7 Kasım Devrimci Örgütü	Yunanistan'da Marksist devlet kurmak	X				
Çağrı ve Mücadele için Selefî Grup	Tunus'ta Müslüman devlet kurmak	X				
Parlayan Yol	Peru'da Marksist devlet kurmak	X				
Kolombiya Birleşik Öz Savunma Kuvvetleri	Kolombiya devletini korumak					X

Kısaltmalar: **RD:** Rejim Değişikliği, **TD:** Toprak Değişikliği, **PD:** Politika Değişikliği, **SK:** Sosyal Kontrol, **SS:** Statükonun Sürdürülmesi

Kaynak: Global Terrorism Database
https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?page=2&casualties_type=&casualties_max=&count=100&expanded=no&charttype=line&chart=regions&ob=GTDDID&od=desc#results-table

Son dönemde bilim ve teknolojideki gelişmeler, dünyanın herhangi bir yerinde terörizmi teşvik etmek için en gelişmiş ve hızlı araçları kullanılabilir hale getirmiştir. Dolayısıyla terörizmin ulusaldan uluslararası sisteme kayarak küresel bir boyut kazanmasının önünü açmıştır. “*Terörizm doğası gereği uluslararasıdır, bu nedenle paradoksal olarak tek tek devletlerin uluslararası terörizmle mücadelesi yetersiz kalmıştır.*” şeklinde Paul Wilkinson’un ifadesi günümüzde terörizmle mücadeledeki durumu özetler niteliktedir (Mares, 2018: 125). Ayrıca teknolojinin gelişmesiyle silahlı çatışmalar kısmen tam tersi yönde gelişmektedir. Diğer bir deyişle teknoloji geliştikçe, silahlı çatışmaların yıkıcı gücü daha da artmakta ve terörizmin tehdit ediciliği de aynı

doğrultuda yükselişe geçmektedir. ABD Senatosu Eski Üyesi Howard Baker ve Beyaz Saray Eski Danışmanı Lloyd Cutler'in Ocak 2001 tarihli raporunda, “*Bugün ABD'ye yönelik en acil ulusal güvenlik tehdidi kitle imha silahlarının çalınabilmesi ve bunların teröristlere veya düşman ulus devletlere satılabilmesi ve bu durum sonucunda yurtdışındaki ABD birliklerine veya yurtiçindeki vatandaşlara karşı kullanılabilir olmasıdır.*” şeklinde bir beyanda bulunmaları aslında 11 Eylül olayları yaşanmadan önce önemli bir öngörüü içermektedir (Levin, 2022).

Nükleer silahların artan sayıda devlet veya devlet dışı aktörlerce sahiplenilmesi önemli bir tehdit boyutudur (Bakker, 2012: 73-74). Kimyasal, biyolojik ve siber saldırılar da dahil olmak üzere sivil nüfusa büyük zarar verebilecek ve devletin güvenliği sağlamasını engelleyebilecek diğer silahların yarattığı tehlike yeni ve daha yıkıcı stratejik tehditler de meydana getirmektedir (Sagan ve Weiner, 2021: 127). 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'de, 2015'te Paris'teki saldırılardan sonra Fransa'da ve 2001-2005'te intihar saldırılarından sonra İsrail dahil olmak üzere birçok devlet geç de olsa bu ötelemenin sonuçlarıyla acı bir şekilde yüzleşmiştir (Schweitzer ve Winter, 2017: 2).

4. Küresel Gelişmelerin Etkisi ve 21. Yüzyılda “Savaş” ve “Terörizm”

Küreselleşme ve getirdiği etkinin barışa yol açmayacağı argümanı üzerinden tartışmalar günümüzde oldukça yaygın bir hale gelmiştir (Newman, 2004: 178-179). 1820'lerden günümüze ekonomik gelişmeler uluslararası aktörler arasındaki farklılığı çok büyük bir uçurum haline getirmiş ve artık hiçbir şekilde küreselleşmenin oluşturduğu sisteme karşı önlem alınmamaktadır. Bu değişimin getirmiş olduğu yenilikler de doğal olarak savaşı dönüştürmüştür. 21. yüzyıldaki gelişmeler üzerinden savaşı yorumlamak belki de *yeni savaş* kavramını tartışmayı gerekli kılmıştır.

Büyük güçler arasında, karşılıklı bağımlılık olarak da benimsenen küreselleşmenin güvensizliği besleyen, doğası gereği istikrarsız bir sistem ortaya çıkardığını belirten birçok argüman literatürde bulunmaktadır (Hasham, 2001; Newman, 2004). Uluslararası sistemi savaş ve savaş tehdidi yoluyla büyük ölçüde şekillendiren ve yönetenin büyük güçler olduğunu ileri sürmektedir. Elbette küreselleşme ve getirdiği ekonomik etki burada kilit rol oynamaktadır (Rosenthal, 2004: 93-96). Jeopolitik şartlar üzerinden tartışılan savaş ve doğası yeni güç algısıyla birlikte çatışmaların daha sert seyredebileceğini ortaya koymaktadır (Rogers, 2021: 84-88). Yeni tartışma içindeki kilit istikrarsızlaştırıcılar, teknoloji ve hammadde sorunları üzerinden gerçekleşen ticaret savaşları da bulunmaktadır. Yeni savaş kavramı bu dönüşüm içerisinde vekalet savaşları başta olmak üzere birçok kavrama dinamizm katmıştır. ABD bu dönüşüme baş döndürücü bir ivme katmakta ve her zaman bu normalleşme ve yeni savaş boyutuna yeterince hazır görünmektedir (Armitage, 2017: 8-11). Son dönemlerde ABD, nükleer silahlanmanın ve bunun ulusal güvenlik çıkarları üzerindeki etkisinin tehlikeleri üzerine söylemlerini de artırmıştır (Abadie, 2006: 52-54). İleri sürülen bu düşünceler liderler tarafından sıkça vurgulanmaktadır. Örneğin 2004 başkanlık tartışmaları sırasında aday olan John Kerry ve George W. Bush nükleer silahların yayılmasının ABD güvenliği için ciddi bir tehdit olduğu konusunda hemfikir idi. Barack Obama da karşılaşılan en önemli dış politika sorunu olarak bu alana işaret etmiştir (Gavin, 2009/10: 7-11). Batılılaşma, sekülerleşme ve demokratikleşme gibi süreçleri ortaya çıkaran küreselleşme, muhafazakâr kültürlerdeki daha az ayrıcalıklı insanları farklı söylemlerin getirdiği temel değişiklikleri kabullenmeye ve bunlara karşı koyma güdüsünü ortaya çıkarmaktadır. 1968'de uluslararası terör örgütlerinin hiçbiri dini olarak sınıflandırılmazken; 1980 İran Devrimi'nin ardından birçok yapılanmanın dini terör örgütü olarak nitelendirilmeye başlanması, Batı'ya karşı İslami değerlerin vurgulanması gerekliliğinden ortaya çıkmıştır (Cronin, 2002/2003: 42). Diğer taraftan internet, medya gibi gelişen süreçleri benimseyen söz konusu gruplar bu mekanizmalar aracılığı ile terörizm faaliyetlerini formüle etmekte ve küreselleşmeden farklı açılardan yararlanmaktadırlar. İlk olarak internet, cep telefonları ve anlık mesajlaşma gibi bilgi teknolojilerinin kullanımı, birçok terörist grubun küresel erişimini genişletmiştir (Conway, 2007: 13). Örneğin, 11 Eylül saldırılarından önce El-Kaide üyeleri Yahoo servisine bağlı e-posta aracılığı ile iletişim kurmuştur. Saldırıların lideri Muhammed Atta, rezervasyonlarını internet üzerinden yapmış ve diğer üyeler ile saldırı planını çevrimiçi görüşme ile sürdürmüştür (Don vd., 2007: 16).

Tüm dijital gelişmeler içinde küresel ticaret terörizmin uluslararası sınırları aşmasında etkili olmuştur. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi ve Avrupa Birliği yoluyla serbestliklerin getirilmesi Hizbullah, El-Kaide gibi çeşitli terör gruplarının hareket kabiliyetini artırmıştır (Cronin, 2002/03: 45). Terör grupları faaliyetlerini finanse etmek için bu özgür ortamda küresel mekanizmaları da kullanmaktadır. Taliban altın ve dolar

birliklerini esnaf ve iş adamları aracılığı ile gayri resmi *hawala* veya *hundi bankacılık sistemini*¹⁴ kullanarak farklı ülkelere aktarmış ve herhangi bir hükümet bu duruma müdahale edememiştir (Frantz, 2001). Son olarak, küreselleşme KBRN silahlarını¹⁵ terörist gruplar için giderek daha erişebilir kılmaktadır. Bu silahları yapmak için gereken bilgiler özellikle internet aracılığı ile artık daha kolaydır. Bilgi sistemleri veya bilgisayar teknolojisi ya bir silah ya da bir hedef olarak terör eylemini temsil eder hale de gelmiştir (Conway, 2007: 14). Aslında küreselleşme devletler veya topluluklar arasındaki şiddete yönelik terör eğilimlerini azaltmakta fakat diğer taraftan iletişimsel, teknolojik şiddete yönelik teşvikleri tam tersi yönde arttırmaktadır.

Terör örgütlerinin artışıyla birlikte, terör eylemlerinin coğrafi dağılımında da kayda değer bir farklılık gözlemlenmektedir. Ortadoğu terörist faaliyetlerin en sık görüldüğü yer olsa da Orta ve Güney Asya, Balkanlar ve diğer bölgelerde son dönemlerde faaliyetler ivme kazanmıştır. Aslında söz konusu uluslararası bağlantılar son dönemlerde ortaya çıkmamış, 19. yüzyılın başlarına kadar dayanmaktadır. Keza yabancı terör örgütlerini gizli şekilde devletlerin organize bir şekilde desteklemesi 1970-80'lerde söz konusuydu (Cronin, 2002/03: 43-45). Soğuk Savaş döneminde terörist gruplar vekil savaş birimleri olarak kullanılmaktaydı ve nükleer savaşa göre daha ılımlı görülmekteydi. Fakat günümüzde bir terör örgütünün ortaya çıktığı yer ile faaliyette bulunduğu yer arasında önemli ve genişleyen bir açıklık bulunmakta, saldırıların kaynağına erişmek zorlaşmaktadır. Dolayısıyla genel stratejik durum, alışılmadık bir şekilde terörizmi beslemektedir (Miller, 2003; De Castro, 2004).

11 Eylül'den önce, teröristlerin çoğunlukla net amaçları ve hedefleri bulunmaktaydı fakat günümüzde süreç tam tersi yönde işlemektedir (Harshe, 2001: 442-443). Ayrıca hükümetler teröristlere karşı mücadelede bulunmanın maliyetini göz önünde bulundurmaktadır. Dolayısıyla bugün çoğu devlet, tırmanabilecek uzun süreli konvansiyonel çatışmalardan kaçınmaktadır (Sandler, 2011: 282-286). Fakat diğer taraftan ABD, El-Kaide'yi altmıştan fazla ülkede faaliyet gösteren bir örgüt olarak tanımlamış ve bu ülkelerin bazıları örgütü tamamen yok etmek için ABD'den yardım talep ederek süreci kendi lehlerine çevirmeye çalışmıştır (Stohl, 2008: 5-8).

19. yüzyıldan itibaren toplumların/devletlerin diğer aktörlerle iletişimi farklı bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Evrensel oy hakkı ve halkın yetkilendirilmesi gibi kavramların yaygınlaşması, Batı dünyasında insanlara özgürlük alanı yaratmış ve dolaylı olarak modern terörizmin ilk dalgası da gelişmeye başlamıştır. İnsanlığın yavaş yavaş inşa ettiği özgürlük, demokrasi, hukuk ve insan hakları gibi birçok temel değer, teröristlerin bu sembolik hedeflere saldırılar düzenlemek ve böylece mevcut siyasi düzeni alt üst edecek bir halk tepkisi ortaya çıkartma hedefi taşımaktaydı. İmparatorlukların dağılmasıyla yeni bir siyasi güç arayışı dönemi başlamış ve terör grupları için farklı fırsatlar ortaya çıkmıştır. Bu durum modern terörizmin ilk çağını sonlandırmış ve ikinci dalgaya geçilmiştir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren hızlı şekilde ilerleme kaydeden dekolonizasyon dönemiye sömürgeci güçlere karşı tepki ve ulusal bağımsızlık hareketlerinin çekiciliğini terör örgütleri için yeni bir araç haline getirmiş fakat bağımsızlıkların elde edilmesi ile bu dalga sonlanmıştır. ABD'nin Vietnam'a müdahalesi ve yenilgisi modern terörizmin üçüncü dalgasına işaret etmektedir (Rapoport, 2001: 6). ABD'nin yenilgisi, dünyanın diğer bölgelerindeki devrimci, terörist örgütleri cesaretlendirmiş ve canlanmalarını tetiklemiş daha sonraki süreçte Batı değerlerine karşı kendi kültür ve değerlerini benimseme amacıyla din önemli bir rol edinmiştir. Günümüzde El-Kaide'nin sürdürmüş olduğu modern terörizm dinden ilham alan dördüncü dalga terörizmdir (Cronin, 2002/03: 37-38).

1980'lerde çoğu analiz terörizmin sonuçlarından ziyade nedenlerine veya biçimlerine odaklandığı için terör kampanyalarının sonuçları göz ardı edilmekte ve terörizmle mücadelede başarısızlığı kaçınılmaz kılmaktadır (Abrahms, 2006: 43). Terörizm ulusal sınırların ötesine geçmekte ve aynı zamanda küresel bir gerçekliktir. Teröristler, bir sorunla karşılaşma ihtimalinin yüksek olduğu durumlarda, çokuluslu şirketlerin yaptığı gibi faaliyetlerini daha iyi bir fırsat için başka bir ülkeye taşıyabilmektedirler. Küreselleşmenin etkilerinin ve sağladığı imkanların ardından terörizmin etkisi belirgin hale gelmiştir. Nükleer, biyolojik ve kimyasal terörün

¹⁴ *Hawala* kelimesi Hindistan'da kullanılmaktadır. *Hundi* kelimesiyse Bangladeş ve Pakistan'da *Hawala* terimi ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Afganistan ve Pakistan arasındaki sınırın ötesinde esnaf ve küçük iş adamları tarafından yürütülen yasadışı finansal işlemler piyasası, kara para, uyuşturucu ticareti gibi birçok maddi varlıklar için *hawala* biçimi olarak bu bankacılık sistemleri kullanılmaktadır (Martin, 2009: 909).

¹⁵ KBRN'nin açılımı, *kimyasal, biyolojik, radyoaktif ve nükleer* maddeleri yaymak için tasarlanan silahlardır. Özellikle 11 Eylül saldırısı ile başlayan ve Ortadoğu coğrafyasında son Suriye iç çatışmalarında kullanılan KBRN silahları asimetrik savaşın bileşenleri haline gelmiştir (CBRN-E Days, <https://www.cbrn-e.org/genel-bilgi/>).

ardından gelen siber terör dünyanın yeni temel sorunlarından birisi haline gelmiştir. (Gunaratna, 2017: 4-5). Bir başka deyişle, terörizm ulusal sınırların ötesine geçmekte ve küresel bir gerçekliğe dönüşmüştür. Bu değişim terörist aktivitelerin yönüne de etki etmiştir (Abrahms, 2014: 7-9).

5. Sonuç

Savaş kavramının değiştiği fikri ve yeni savaş kavramı üzerinden değişim son yıllarda sıkça tartışılmaktadır. Özellikle silahlı çatışmanın gelişen özelliklerinin kendi başına yenilik anlamına gelmediği ve *karmaşık acil durumlar, çok değişkenli savaşlar, küçük savaşlar, düşük yoğunluklu savaşlar* veya *üçüncü türden savaşlar* gibi kavramsal yenilikler ile sıkça karşılaşılmaktadır. Fakat bu türden yaklaşımlar savaşın doğası ile ilgili köklü bir değişim anlamına gelmemektedir. Savaşın uzun geçmişine bakıldığında tarih içinde yeni ve farklı kavramlarla savaşın ima edilmediği de görülmektedir.

1990'ların başında dünya Soğuk Savaş sonrası döneme hızlı bir şekilde geçiş yaparken uluslararası ilişkilerin mimarisi iki kutupluluktan uzaklaşarak yeni çatışma alanlarına da kapı aralamıştır. Küreselleşmenin etkisiyle savaşın örgütlenmesinde ve oluşumunda önemli değişimler dikkat çekicidir ve yenilik ortadan kalkacak olan eski çatışma biçimlerine karşı değil, daha önce bulunmayan katmanların ve perspektiflerin eklenmesine dayanmaktadır. Son dönemlerde Birleşik Krallık Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde de vurgulandığı gibi güvenlik ortamı giderek daha anlaşılması zor ve tahmin edilemez hale dönüşmektedir (Gray, 2008: 19). Dolayısıyla son zamanlarda kullanılan savaş kavramı, aslında gücün dağılımı, yani yetenekler, etki ve niyetler çerçevesinde şekillendiği için öngörülemezdir. Klasik savaşlar devletler arasında yapılırken, yeni savaşlarda devlet dışı aktörler yer almakta; klasik savaşlarda amaçlar belligen (toprak, kimlik gibi) yeni savaşlarda savaşan tarafın kimliğine göre şekillenmekte; klasik savaşlarda savaşçılar arasında yapılıp savaşçılar hedef konumdayken, yeni dönemdeyse savaşçılar ve savaşçı olmayan arasındaki ayırım bulanıklaşmaktadır. Savaş ve barış arasındaki ayırım yeni savaşlarda görülmemekte, yani yeni savaşlarda savaş düşük veya yüksek yoğunlukta uzun yıllar devam edebilmektedir.

Devlet katılımını içeren veya içermeyen, uluslararası normların standartlarını ölçerek etkili bir şekilde yanıt verme yeteneğine meydan okuyan saldırganlık biçimleri de vardır. Buradaki fark, savaş ve teknoloji arasındaki yakın bağıdır. Savaşta benzeri görülmemiş teknolojik yeniliklerin getirdiği önemli bir kesit, yani bilgi devriminin büyüklüğü ve özellikle de birbirine bağlılığın yoğunlaşması ile askeri alanda devrim gerçekleşmiştir. Küreselleşmenin uluslararası meselelerin bu alanlar içinde yeniden düzenlenmesiyle çakışması, daha hızlı ve daha geniş bir silahlı türün, gittikçe daha az tahmin edilebilir formlar altında yeni olanaklar kazanmasına yol açmıştır. Bu durum, rakibini etkisiz hale getirebilme amacıyla mücadele alanı arayan aktörlerin zamanla iştahlarını kabartmıştır (Güntay, 2019: 89). Devletin savaştaki merkezîyetinden uzaklaşan istikrarlı bir gelişme son yıllarda yeni savaş kavramının belirginleşmesini sağlamıştır. Ayrıca son yıllarda, sürekli genişleyen ulus-ötesi silahlı grupların farklı şekillerdeki faaliyetleri de yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Son gelişmeler ile savaş aynı ve sürekli formuyla düşünmek, başkalarının etkisinden muaf devlet merkezli bir geleneğin egemenliğinde ısrar etmek anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, son dönemde hız kazanan bilim ve teknolojiye gelişmeler, dünyanın herhangi bir yerinde terörizmi teşvik etmek için en gelişmiş ve hızlı araçları kullanılabilir hale getirmiştir. Dolayısıyla terörizmin ulusaldan uluslararası sisteme kayarak küresel bir boyut kazanmasının önünü de açmıştır. Aslında teknolojinin gelişmesiyle silahlı çatışmalar kısmen tam tersi yönde gelişme göstermiştir. Bilginin ve yönetsel olarak verilerin sahip olunmasına ilişkin arzu güvenlik kavramını uluslararası politika alanında daha belirgin kılmıştır. Diğer bir deyişle teknoloji geliştikçe, silahlı çatışmaların yıkıcı gücü daha da artış göstermekte ve terörizmin tehdit ediciliği de aynı doğrultuda yükselişe geçmektedir.

Yeni savaşlar, savaşçılar ve savaşmayanlar arasında çok az ayırım olması veya hiç olmaması çerçevesinde değerlendirilmektedir. Aynı zamanda bu savaşlar, şiddetin yapısındaki dönüşümleri de tetiklemektedir. Terörizmde olduğu gibi hedef insanlardır ve yeni savaşlarda korku yoluyla hedeflerine ulaşılma amacı taşımaktadır (Tüfekçi, 2018: 230). Aslında bir başka deyişle ana hedeflerin siviller olduğu savaş türüne dönüşmekte ve elbette bu günümüzde, askeri teknolojinin neredeyse eşitlenmesi nedeniyle savaşların çok tehlikeli olduğu bir duruma evrilmeye başladığını da işaret etmektedir. Askeri teknoloji, kapasite ve kullanımı genellikle devletlere özgü bir yetenekken, son dönemlerde devlet dışı aktörlerin de sahip olduğu bir araca dönüşmüştür. Bu durum küreselleşmenin devletler açısından en olumsuz etkilendiği konulardan biridir. Yeni savaş kavramı ile terörizm bu sebeple birlikte dile getirilen bir sürece evrilmiştir. Kısacası, savaşın doğası

değişmemiş olsa bile entelektüel çevrenin silahlı çatışma manzarasının nasıl değiştiği yeni savaş kavramı ile belirlenmektedir (Tüfekçi, 2018: 234).

Son dönemde çatışma ve savaş kavramlarıyla ortak alanlarda tartışılan terör, mücadele etmenin zor olduğu bir arenaya dönüşmüştür. Bush yönetimi terörizme karşı küresel savaş ilan ederek aslında 11 Eylül saldırılarının sadece ABD'yi hedef almadığını, tüm dünyaya yönelik bir tehdit içerdiğinin altını çizerken, aslında diğer taraftan terörizmin savaşın yeni bir şekle büründüğünü de ifade etmektedir. Geleneksel savaşın hâkim olduğu dönemde devletler tehdidin yönü ve boyutu hakkında tahmini bilgilere sahipken, 11 Eylül'den sonra nereden, ne zaman ve kim tarafından olabileceğine dair herhangi bir bilgiye erişimi bulunmamaya doğru evrilmiştir. 11 Eylül saldırısının ardından *teröre karşı savaş* adı altında savaş ilan etmesiyle bu ifade evrensel olarak kabul edilmiş ve yeni savaşın devlet olmayan bir düşmana karşı yürütüldüğü için birçok yönden alışılmadık olacağı anlaşılmıştı (Rosenthal, 2004: 97). Bu tarihten sonra terörizm ve küreselleşmedeki ilerlemeler çerçevesinde devletlerin ulusal endişelerinde din temelli terörist faaliyetler güvenliği tehdit edici unsur olarak ön plana çıkmıştır (Sandler, 2011: 280-281). Bu durum insanların 11 Eylül'den önce sahip oldukları özgürlük ve değerlerin de bir sınırlamasını ifade etmektedir (Gunaratna, 2017: 4-5). Diğer en büyük sorun tehditlerin tamamen ortadan kaldırılamamasıdır. Biçim olarak değişen olgular siyaset, ekonomi veya sistemden memnun olmayan gruplar için önemli bir kaynaktır. Eğer sona erdirilemezse terörizmle savaşmanın tek yolu etkilerini en aza indirmektir. Toplumlar gelişmelerden haberdar olmalı ve bunlara tepki verebilmelidir. Siyasette küreselleşmenin etkisiyle birlikte halkın sesi bu yüzden önemlidir. Meşru siyasi oluşumların bileşenleri olarak vatandaşların oy verdikleri ve görevlendirdikleri insanlar aracılığıyla nasıl düşündüklerini ve hissettiklerini göstermeleri gerekir. Her türden kuruluş, vatandaşlarla aynı sorumluluğa sahiptir. Terörizm, ortadan kaldırılamayan, minimize edilemeyen bir olgudur ve buradaki amaç terörizmi ve onu en aza indirmenin yollarını tartışmaktır. Uluslararası ilişkilere ve terörizm tartışmasının sınırlarını çizen teorilere de ihtiyaç vardır. Düşünceleri sağlam bir zemine oturtmak için bazı uluslararası ilişkiler teorileri kullanılabilir.

Kaynaklar

- Abadie, A. (2006). Poverty, Political Freedom, and The Roots of Terrorism. *The American Economic Review*, 96 (2), 50-56. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/30034613>
- Abrahms, M. (2006). Why Terrorism does not Work? *International Security*, 31 (2), 42-78. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/4137516>
- Abrahms, M. (2008). What Terrorists Really Want: Terrorist Motives and Counterterrorism Strategy. *International Security*, 32 (4), 78-105. Erişim Adresi: <https://www.belfercenter.org/publication/what-terrorists-really-want-terrorist-motives-and-counterterrorism-strategy>
- Abrahms, M. (2014). Deterring Terrorism: A New Strategy. *Perspectives on Terrorism*, 8 (3), 2-15. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/e26297167>
- Armitage, D. (2017). Civil War Time: From Grotius to The Global War on Terror. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, 111, 3-14. Erişim Adresi: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1950&context=auilr>
- Bakker, E. (2012). Forecasting Terrorism: The Need for a more Systematic Approach. *Journal of Strategic Security*, 5 (4), 69-84. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26463974>
- Baylis, J. (1998). European Security in The Post-Cold War Era: The Continuing Struggle between Realism and Utopianism. *European Security*, 7 (3), 14-27. Erişim Adresi: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09662839808407370>
- Berger, M. T., Weber, H. (2009). War, Peace and Progress: Conflict, Development, (In)security and Violence Century. *Third World Quarterly*, 30 (1), 1-16. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/40388098>
- Brown, D., Gross, M. L., Meisels, T., Slater, J. (2013). Correspondence: Just War Theory and The 2008-09 Gaza Invasion. *International Security*, 38 (1), 160-173. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/24480573>
- Byman, D. L. (2006). Friends Like These: Counterinsurgency and The War on Terrorism. *International Security*, 31 (2), 79-115. Erişim Adresi: <https://indianstrategicknowledgeonline.com/web/ci%20el%20salvadorr.pdf>
- Caplan, H. (2003). War and Terrorism Insurance: Plans for Long-term International Stability and Affordability. *The Geneva Papers on Risk and Insurance*, 28 (3), 426-447. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/41952704>
- CBRN-E Days (2022, May 6). CERIS Event at The 2022 CBRN-E Conference. Erişim Adresi: https://home-affairs.ec.europa.eu/news/ceris-event-2022-cbrn-e-conference-2022-05-06_en

- Chomsky, N. (1987). International Terrorism: Image and Reality. *Crime and Social Justice*, 27 (28), 172-200. Erişim Adresi: https://chomsky.info/199112__02/
- Conway, M. (2007). Cyberterrorism: Hype and Reality. *Potomac Books*, 1-23. Erişim Adresi: <https://www.semanticscholar.org/paper/Cyberterrorism%3A-hype-and-reality-Conway/e30fca854868b1ef0066a17ce54af94e86626ce6>
- Corbin, M., Kosiak, S. M., Williams, C., Gold, D., Hartung, W. D., Conetta C., Wheeler, W., Galbraith, J. K., Gamkhar, S., Dancs, A. (2003). Security After 9/11: Strategy Choices and Budget Tradeoffs. *A Briefing Book*, 5-45. Erişim Adresi: <https://www.files.ethz.ch/isn/28261/security-after-911.pdf>
- Cox, M. (2002). Paradigm Shifts and 9/11: International Relations After The Twin Towers. *Security Dialogue*, 33 (2), 247-251. Erişim Adresi: <https://www.prio.org/publications/2780>
- Cronin, A. K. (2002/03). Behind the Curve: Globalization and International Terrorism. *International Security*, 27 (3), 30-58. Erişim Adresi: <https://www.belfercenter.org/publication/behind-curve-globalization-and-international-terrorism>
- De Castro, R. (2004). Addressing International Terrorism in Southeast Asia: A Matter of Strategic or Functional Approach? *Contemporary Southeast Asia*, 26 (2), 193-217. Erişim Adresi: <https://www.deepdyve.com/lp/institute-of-southeast-asian-studies/addressing-international-terrorism-in-southeast-asia-a-matter-of-hM0mGZFpht>
- Der Derian, J. (2004). 9/11 and Its Consequences for the Discipline. *Zeitschrift für Internationale Beziehungen*, 11 (1), 89-100. Erişim Adresi: https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/0946-7165-2004-1-89.pdf?download_full_pdf=1
- Dexter, H. (2008). The 'New War' on Terror, Cosmopolitanism and The 'Just War' Revival. *Government and Opposition*, 43 (1), 55-78. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/44484121>
- Don, B. W., Frelinger, D. R., Gerwehr, S., Landree, E., Jackson, B. A. (2007). Network Technologies for Networked Terrorists: Assessing The Value of Information and Communication Technologies to Modern Terrorist Organizations. *RAND Homeland Security*, 1-69. Erişim Adresi: https://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR454.html
- Fox, S. J. (2021). Past Attacks, Future Risks. *Journal of Strategic Security*, 14 (3), 112-157. Erişim Adresi: <https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1964&context=jss>
- Fragile States Index (2017, January). Fragile States Index Methodology and Cast Framework. Erişim Adresi: <https://fragilestatesindex.org/methodology/>
- Fragile States Index (2021, January). Measuring Fragility. Erişim Adresi: <https://fragilestatesindex.org/>
- Frantz, D. (2022, January). A Nation Challenged: The Financing; Ancient Secret System Moves Money Globally. *The New York Times*. Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/2001/10/03/world/a-nation-challenged-the-financing-ancient-secret-system-moves-money-globally.html?searchResultPosition=1>
- Gartzke, E. (2013). The Myth of Cyberwar: Bringing War in Cyberspace back down to Earth. *International Security*, 38 (2), 41-73. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/24480930>
- Gavin, F. J. (2009/10). Same as It ever Was: Nuclear Alarmism, Proliferation, and The Cold War. *International Security*, 34 (3), 7-37. Erişim Adresi: <https://www.belfercenter.org/publication/same-it-ever-was-nuclear-alarmism-proliferation-and-cold-war>
- Global Terrorism Database (2022, March). Global Terrorism Index 2022. Erişim Adresi: https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?page=2&casualties_type=&casualties_max=&count=100&expanded=no&charttype=line&chart=regions&ob=GTDID&od=desc#results-table
- Gray, C. S. (2008). The 21st Century Security Environment and The Future of War. *Parameter*, 14-26. Erişim Adresi: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-21st-Century-Security-Environment-and-the-of-Gray/07f5fad4cdaf5dead63fa2eab937d5b854d090f9>
- Gunaratna, R. (2017). Strategic Counter-terrorism: A Game changer in Fighting Terrorism? *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 9 (6), 1-5. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/328531144_Strategic_Counter-Terrorism_A_Game_Changer_in_Fighting
- Güntay, V. (2019). 21. Yüzyıl Paradoksu Olarak Siber Uzay ve Uluslararası Hukuk. *Novus Orbis*, 1 (2), 87-110. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/829220>
- Harland, D. (2016). War is Back. *Journal of International Relations and Sustainable Development*, 7, 224-334. Erişim Adresi: <https://www.cirsd.org/en/horizons/horizons-spring-2016--issue-no-7/war-is-back---the-international-response-to-armed-conflict>
- Harshe, R. (2001). Globalisation and Terrorism. *The Indian Journal of Political Science*, 62 (3), 441-445. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/42771355>
- Hartog, J. (January 2022). Turning up The Heat: Climate Change, Fragility and Conflict. *The Fund for Peace*.

- Erişim Adresi: <https://fragilestatesindex.org/2021/05/20/turning-up-the-heat-climate-change-fragility-and-conflict/>
- Hasham, M. (2001). New Century, New War. *The World Today*, 57 (10), 12-13. Erişim Adresi: <https://vawarmemorial.org/wp-content/uploads/2021/08/New-Century-New-War-Packet.pdf>
- Holsti, O. R. (1993). Teaching International Relations in The Post-Cold War Era. *International Studies Notes*, 18 (3), 1-4. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/44235208>
- İleri, K. (2022, March 28). ABD yönetimi ongeden sonra 22 yılın en yüksek savunma bütçesini talep etti. *AA News*. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-yonetimi-kongreden-son-22-yilin-en-yukseksavunma-butcesini-talep-etti/2548416>
- Johnson, D. D. P., Toft, M. D. (2013/14). Grounds for War: The Evolution of Territorial Conflict. *International Security*, 38 (3), 7-38. Erişim Adresi: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/IS3803_pp007-038.pdf
- Jordan, J. (2014). Attacking the Leader, Missing The Mark: Why Terrorist Groups survive Decapitation Strikes. *International Security*, 38 (4), 7-38. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/24481099>
- Karlin, M. E. (2004). Understanding Terror Networks (Review). *John Hopkins University Press*, 24 (2), 201-202. Erişim Adresi: <https://muse.jhu.edu/pub/1/article/173539/summary>
- Kydd, A. H., Walter, B. F. (2006). The Strategies of Terrorism. *International Security*, 31 (1), 49-80. Erişim Adresi: <https://www.belfercenter.org/publication/strategies-terrorism>
- Levy, J. S. (1988). Domestic Politics and War. *The Journal of Interdisciplinary History*, 18 (4), 653-673. Erişim Adresi: [https://www.scirp.org/\(S\(czeh2tfqw2orz553k1w0r45\)\)/reference/referencespapers.aspx?referenceid=3063828](https://www.scirp.org/(S(czeh2tfqw2orz553k1w0r45))/reference/referencespapers.aspx?referenceid=3063828)
- Levin, C. (2022). A Debate Deferred: Missile Defense After the September 11 Attacks. *Arms Control Association*. Erişim Adresi: <https://www.armscontrol.org/act/2001-11/features/debate-deferred-missile-defense-after-september-11-attacks>.
- Lieber, K. A., Press, D. G. (2013). Why States won't give Nuclear Weapons to Terrorists. *International Security*, 38 (1), 80-104. Erişim Adresi: <https://www.belfercenter.org/publication/why-states-wont-give-nuclear-weapons-terrorists>
- Lijn, J. (2011). Crystal Balling Future Threats 2020-2030: Security Foresights of "Actors" and "Drivers" in Perspective. *Defense&Security Analysis*, 27 (2), 149-167. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/235783488_Crystal_Balling_Future_Threats_2020-2030_Security_Foresights_ofActors_and_Drivers_in_Perspective
- Mares, M. (2018). Right-wing Terrorism and Violence in Hungary at The Beginning of The 21st Century. *Perspective on Terrorism*, 12 (6), 123-135. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26544651>
- Martin, M. (2009). Hundi/Hawala: The Problem of Definition. *Modern Asian Studies*, 43 (4), 909-937. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/40284915>
- Mishal, S. (2003). The Pragmatic Dimension of The Palestinian Hamas: A Network Perspective. *Armed Forces & Society*, 29 (4), 569-589. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/45347199>
- Moshchelkov, E. N. (2003). International and National Security in The World Community in The Twenty-First Century: Outlines of New Realities. *Connections*, 2 (1), 95-98. Erişim Adresi: <https://procon.bg/article/international-and-national-security-world-community-twenty-first-century-outlines-new>
- Mundy, J. (2011). Deconstructing Civil Wars: Beyond The New Wars Debate. *Security Dialogue*, 42 (3), 279-295. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26301617>
- Neumayer, E., Plümper, T. (2009). International Terrorism and The Clash of Civilizations. *British Journal of Political Science*, 39 (4), 711-734. Erişim Adresi: <https://www.cambridge.org/core/journals/british-journal-of-political-science/article/abs/international-terrorism-and-the-clash-of-civilizations/86AF5C76FF34D54D075F5FE0C6FCB7DD>
- Newman, E. (2004). The 'New Wars' Debate: A Historical Perspective is needed. *Security Dialogue*, 35 (2), 173-189. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26298595>
- Nielsen, C. L. (2008). Pearl Harbor and 9/11: A Comparison. *School of Graute Studies*, 2-77. Erişim Adresi: <https://dc.etsu.edu/etd/1928/>
- Nuclear Threat Initiative (NTI) (2006, September 12). 9/11 Families, NTI Launch Campaign to Prevent Nuclear Terrorism; Want to turn 9/11 Comission's 'D' into an 'A'. Erişim Adresi: <https://www.nti.org/news/911-families-nti-launch-campaign-prevent-nuclear-terrorism/>
- Obama, B. (2007) Renewing American Leadership. *Foreign Affairs*, 86 (4), 2-16. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/20032411>

- Osinga, F. (2001). Security, War and Strategy after 9-11: Terrorism and Counterterrorism. *The Clingendael Institute*, 19-29. Erişim Adresi: <https://biblioteca.corteidh.or.cr/tablas/30417.pdf>
- Pape, R. A. (2003). The Strategic Logic of Suicide Terrorism. *The American Political Science Review*, 97 (3), 343-361. Erişim Adresi: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/strategic-logic-of-suicide-terrorism/A6F51C77E3DE644EBD20ADE176973547>
- Rapoport, D. C. (2001). September 11 and The History of Terrorism. *Journal of Terrorism and Political Violence*, 1-18. Erişim Adresi: https://www.iwp.edu/wp-content/uploads/2019/05/20140819_RapoportFourWavesofModernTerrorism.pdf
- Peperkamp, L. (2016). The Blurry Boundaries between War and Peace: Do we need to extend Just War Theory? *ARSP: Archiv Für Rechts-Und Sozialphilosophie/Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*, 102 (3), 315-332. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/45175323>
- Record, J. (2003). Bounding The Global War on Terrorism. *Strategic Studies Institute*, 1-56. Erişim Adresi: [https://books.google.pt/books?hl=tr&lr=&id=gMkrAAAAYAAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=Record,+J.++\(2003\).+Bounding+the+global+war+on+terrorism.&ots=oF964SN4Bl&sig=FDxVQlZWkHG8c-cI7f7OMJ6LKU&redir_esc=y#v=onepage&q=Record%2C%20J.%20\(2003\).%20Bounding%20the%20global%20war%20on%20terrorism.&f=false](https://books.google.pt/books?hl=tr&lr=&id=gMkrAAAAYAAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=Record,+J.++(2003).+Bounding+the+global+war+on+terrorism.&ots=oF964SN4Bl&sig=FDxVQlZWkHG8c-cI7f7OMJ6LKU&redir_esc=y#v=onepage&q=Record%2C%20J.%20(2003).%20Bounding%20the%20global%20war%20on%20terrorism.&f=false)
- Rogers, P. (2011). The ‘War on Terror’ and International Security. *Irish Studies in International Affairs*, 22, 15-23. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/41413190>
- Rogers, Z. (2021). The promise of strategic gain in the digital information age: What happened?. *The Cyber Defense Review*, 6 (1), 81-106. Erişim Adresi <https://www.jstor.org/stable/26994114>
- Rosenthal, J. (2004). New Rules for War? *Naval War College Review*, 57 (3/4), 91-101. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26394131>
- Rybakov, V. (2003). On The Issue of Terrorism, or Two Sides of The same Coin. *Russian Politics&Law*, 41 (2), 77-84. Erişim adresi: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2753/RUP1061-1940410277?journalCode=mrup20>
- Sagan, S. D., Weiner, A. S. (2021). The Rule of Law and The Role of Strategy in U.S. Nuclear Doctrine. *International Security*, 45 (4), 126-166. Erişim Adresi: <https://law.stanford.edu/publications/the-rule-of-law-and-the-role-of-strategy-in-u-s-nuclear-doctrine/>
- Sandler, T. (2011). Introduction: New Frontiers of Terrorism Research: An Introduction. *Journal of Peace Research*, 48 (3), 279-286. Erişim Adresi: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022343311399131>
- Savarese, L. F., Witt, J. F. (2017). Strategy and Entailments: The Enduring Role of Law in The U.S. Armed Forces. *The MIT Press*, 146 (1), 11-23. Erişim Adresi: <https://direct.mit.edu/daed/article/146/1/11/27130/Strategy-amp-Entailments-The-Enduring-Role-of-Law>
- Schweitzer, Y., Winter, O. (2017). The War on Terrorism in Sinai: A Watershed. *Institute for National Security Studies*, 1-5. Erişim Adresi: <https://www.inss.org.il/publication/war-terrorism-sinai-watershed/>
- Shultz, R., Godson, R., Hanlon, Q., Ravich, S. (2011). The Sources of Instability in The Twenty-First century: Weak States, Armed Groups, and Irregular Conflict. *Strategic Studies Quarterly*, 5 (2), 73-94. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26270558>
- Slater, J. (2012). Just War Moral Philosophy and The 2008-09 Israeli Campaign in Gaza. *International Security*, 37 (2), 44-80. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/23280414>
- Slaughter, A. (2005). Security, Solidarity, and Sovereignty: The Grand Themes of UN Reform. *The American Journal of International Law*, 99 (3), 619-631. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/1602294>
- Sloan, S. R. (2011). The War on Terror and Transatlantic Relations. *Stichting Atlantische Commissie*, 35 (6), 4-9. Erişim Adresi: <https://www.atlcom.nl/?lang=en>
- Smeets, M. (2018). The Strategic Promise of Offensive Cyber Operations. *Strategic Studies Quarterly*, 12 (3), 90-113. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26481911>
- Stohl, M. (2008). The Global War on Terror and State Terrorism. *Perspectives on Terrorism*, 2 (9), 4-10. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26298369>
- Sydes, M., Hine, L., Higginson, A., Dugan, L., Mazerolle, L. (2022). PROTOCOL: Criminal Justice Interventions for preventing Terrorism and Radicalisation: An Evidence and Gap Map. *Wiley Online Library*, 1-16. Erişim Adresi: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/cl2.1273>
- Trager, R. F., Zagorcheva, D. P. (2005/06). Deterring Terrorism: It can be done. *International Security*, 30 (3), 87-123. Erişim Adresi: <https://www.belfercenter.org/publication/deterring-terrorism-it-can-be-done>
- Tüfekçi, Ö. (2018). What is Distinctively New about so-called ‘New Wars’? *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 21, 227-236. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/479328>

- Vasquez, J., Valeriano, B. (2010). Classification of Interstate Wars. *The Journal of Politics*, 72 (2), 292-309.
Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/10.1017/s0022381609990740>
- Wilson Center (2022, January 12). "Rogue States" and The United States: A Historical Perspective. Erişim Adresi: <https://www.wilsoncenter.org/event/rogue-states-and-the-united-states-historical-perspective>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

İŞE ADANMIŞLIĞIN ÖRGÜTSEL SESSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KAMU ÇALIŞANLARI ÖRNEĞİ*

The Effect of Work Engagement On Organizational Silence: The Case Of Civil Servants

Yeşim AKSOY¹ ve Nezire Derya ERGUN ÖZLER²

¹Bilim Uzmanı, yesimaksoy94@outlook.com, orcid.org/0009-0000-8234-5800

²Doç.Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kütahya, derya.eozler@dpu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-9020-0206

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
26.04.2023
Kabul/Accepted:
24.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1287889

Anahtar Kelimeler

İşe adanmışlık, örgütsel sessizlik, kamu çalışanları

Keywords

Work engagement, organizational silence, public workers

ÖZ

İşgörenlerin yaptıkları işe en yüksek performans ile kendilerini vermeleri olarak tanımlanan işe adanmışlık örgütler için çok önemli bir kavramdır. İşe adanmışlık enerjiklik, adanma ve konsantrasyon boyutlarından oluşmaktadır. Örgütsel sessizlik ise çalışanların örgüt içerisindeki bir olay karşısında görüş ve düşüncelerini bilerek ve isteyerek belirtmemeleri olarak tanımlanmaktadır. Çalışanların işe adanmışlık düzeyleri arttıkça örgütsel sessizlik azalmakta, bireyler fikirlerini özgür bir şekilde ifade etmektedir. Örgütsel sessizlik kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizlik olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Bu çalışmanın amacı işe adanmışlığın örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu amaçla Ankara ilinde faaliyet gösteren bir belediyede görev alan çalışanlardan gönüllülük esasına göre veriler toplanmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda işe adanmışlığın örgütsel sessizlik üzerinde pozitif yönde bir etkisinin bulunduğu; enerjiklik ve konsantrasyonun kabullenici sessizlik, korunmacı sessizlik ve korumacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı; adanmanın örgütsel sessizlik boyutlarından kabullenici sessizlik ve korunmacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu, korumacı sessizlik üzerinde ise anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

ABSTRACT

Job engagement, defined as the dedication of employees to their work with the highest performance, is a very important concept for organizations. Job engagement consists of three dimensions: energy, dedication, and concentration. Organizational silence, on the other hand, can be defined as employees knowingly and willingly not expressing their opinions and thoughts in the face of an incident in the organization. As the job engagement of employees increases organizational silence will decrease in return individuals express their ideas freely. Organizational silence consists of three dimensions as acquiescent, defensive, and protective silence. The aim of this study is to determine the effect of work engagement on organizational silence. For this purpose, data were collected on a voluntary basis from civil servants working in a municipality operating in Ankara. The regression analysis showed that work engagement has a positive effect on organizational silence; energy and concentration dimensions of work engagement had no significant effect on acquiescent, defensive, and protective silence; dedication, a dimension of work engagement, has a significant effect on acquiescent and defensive silence but not on protective silence.

Atf/Citation: Aksoy, Y. ve Ergun Özler, N.D. (2023). İşe Adanmışlığın Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi: Kamu Çalışanları Örneği. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 907-923.

Sorumlu yazar/Corresponding author: N.Derya ERGUN ÖZLER, derya.eozler@dpu.edu.tr

* Bu makale Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetim ve Organizasyon Ana Bilim Dalında Doç.Dr.N.Derya Ergun Özler danışmanlığında hazırlanan "İşe Adanmışlığın Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

1.Giriş

Geçmişten günümüze küreselleşen dünya değişen yaşam koşulları ve gelişen teknoloji ile sürekli artan bir rekabet ortamı oluşmaya başlamıştır. Örgütler değişen çağın koşullarına uyum sağlayabilmek ve rekabet avantajı elde edebilmek için işini seven işe adanmış çalışanlara ihtiyaç duymaktadırlar.

İşe adanmışlık en basit şekilde, çalışanların kendilerini tümüyle işlerine vermeleri olarak tanımlanmaktadır. İşe adanmış bireyler, fiziksel ve zihinsel olarak kendilerini işlerine tamamen verdikleri için iş ve örgüt ile ilgili sorunları önceden görmekte, gelişim ve değişim ile ilgili konularda önerilerde bulunmaktadırlar. İşe adanmış çalışanların örgüt içerisinde bulunması, örgütün etkinlik ve verimliliğini olumlu yönde etkileyerek rekabet avantajı elde etmesini sağlamaktadır.

Örgütsel sessizlik, örgütlerin gelişimi ve değişiminin önündeki en büyük engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütsel sessizlik çalışanların fikir ve düşüncelerini bilerek ve isteyerek kendilerine saklamaları olarak ifade edilmektedir. Çalışanlar bazen, örgütteki iş arkadaşlarına uyum sağlama, kararlara karşı çıkmama ve örgüt yararına sessiz kalma gibi olumlu yönde sessizlik davranışı gösterebilirler de, örgütsel sessizlik genellikle örgüt içerisinde istenmeyen bir durumdur.

İşe adanmış çalışanlar, işini seven ve işine bağlı oldukları için örgütün değişimi, gelişimi vb. örgüte fayda sağlayacak konularda farklı düşünceler, görüşler, çözüm önerileri üretmek isteklidirler. Bu açıdan işe adanmış bireylerin örgüt içerisinde bulunması örgütsel sessizliğin önüne geçebilmektedir. Ancak bu bireyler işine ve örgüte oldukça bağlı oldukları için, örgüte, yöneticilere ve çalışma arkadaşlarına zarar gelebileceğini düşündükleri konularda konuşmayı reddederek örgütü korumak için bazen sessiz kalmayı da tercih edebilmektedirler.

Çalışmada öncelikle işe adanmışlık ve örgütsel sessizlik kavramları hakkında genel bilgiler verilmiş, sonrasında literatürde bu iki değişkenin birlikte ele alındığı çalışmalar özetlenmiş ve işe adanmanın örgütsel sessizlik üzerindeki etkisi her iki değişkenin boyutları da göz önünde bulundurularak belirlenmeye çalışılmıştır. Kamu çalışanlarından toplanan veriler değerlendirildiğinde, işe adanmışlığın örgütsel sessizlik üzerinde etkisinin olduğu belirlenmiş ve bu konuda çalışacak araştırmacılar için öneriler geliştirilmiştir.

2.Teorik Çerçeve

İngilizce’de kelime karşılığı ‘Work/Job Engagement’ olan kavramın dilimizde tam bir karşılığı bulunmamaktadır. Yapılan Türkçe araştırmalara bakıldığında ‘Work/Job Engagement’ kavramının farklı şekillerde ifade edildiği görülmektedir. İşe adanmışlık, çalışmaya tutkunluk, işe cezbolma, işe angaje olma ve işle bütünleşme bu kavramlardan bazılarıdır (Öz, 2016:30). Bu çalışmada ‘Work/Job Engagement’ kavramı işe adanmışlık olarak ele alınmıştır.

Gün geçtikçe değişen ve gelişen yaşamın yeniliklerine ve gelişimine ayak uydurmaya çalışan örgütler, çalışanlarını seçerken, işe/örgüte karşı tutum ve davranışlarını da göz önünde bulundurmaktadırlar. Yöneticiler; enerjisi yüksek, yaptığı işi seven, farklı yeteneklere sahip, kendini işine ve örgüte adayan çalışanları daha çok tercih etmektedirler.

Adanmışlığın, kişisel adanmışlık, tükenmişliğin zıttı olarak adanmışlık, işe adanmışlık ve çalışan adanmışlığı olmak üzere farklı yapılar içerisinde değerlendirilmesi bu kavrama yönelik yapılan tanımlamaların çeşitlenmesine yol açmıştır (Güler, 2020:188).

İşe adanmışlık, örgütsel amaçlara yönelik odaklanmış bir enerjiyi ifade etmektedir (Bakker, 2011:265). Bir başka tanımla işe adanmışlık, çalışanların daha yüksek iş performansına ulaşmak için, tümüyle kendini işe vermesi, yaptığı işin gerekliliklerini ve kendisinden beklenenleri tam olarak yerine getirmesidir (Ashforth ve Humphrey, 1995: 110). Diğer bir deyişle işe adanmışlık, çalışanın yaptığı işe yönelik oluşan memnuniyeti ve işine karşı yaşadığı heyecan şeklinde tanımlanmaktadır (Asar, 2018: 34).

İşe adanmışlık ile ilgili yapılmış farklı birçok tanım olsa da bu tanımlarda, çalışanların işlerine karşı olumlu tutumları ile fiziksel/bilişsel enerjilerini işlerine yansıtmaları ve böylece işleriyle bütünleşmelerine yönelik vurguların yapıldığı görülmektedir. Bu noktada işe adanmışlığın; olumlu, tatmin edici ve işle ilgili zihin durumunu da içine alan çok boyutlu bir yapı olduğu düşünülmektedir (Öztürk ve Vatansever, 2020:3618). Tüm tanımlardan anlaşılacağı üzere işe adanmışlık, çalışanların yaptıkları işe karşı pozitif duygular beslemeleri, yaptıkları işin önemli ve anlamlı olduğuna inanmaları, yaptıkları işin kendileri için iyi bir

gelecek vadettiğini düşünmeleri, sorumlu oldukları işi gerçekleştirebilmek için bütün enerjilerini harcamaları ve işlerini yapmaktan dolayı büyük bir mutluluk duymalarını ifade etmektedir.

İşe adanmışlığı ilk kez ele alan Kahn (1990) örgüt üyelerinin kendilerini işteki rollerine kaptırmaları olarak tanımladığı işe adanmışlıkta, bireylerin, tüm enerjilerini fiziksel, bilişsel ve duygusal olarak işlerine aktardıkları üzerinde durmuştur. Bu noktada, örgütsel amaçlara ulaşabilmek için çalışanların fiziksel enerjilerini işe aktarmasının fiziksel adanmışlık; işe yönelik rollerini yerine getirmede dikkatli olmasına yönelik iş odaklı davranışlarının bilişsel adanmışlık, farklı bazı yol ve yöntemlerle örgütsel amaçlara katkı sağlayan davranışlarının ise duygusal adanmışlık olarak ele alındığı görülmektedir. (Kılıçaslan vd., 2022:609).

Literatüre bakıldığında işe adanmışlık ile ilgili dört farklı yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir. Kahn'ın ihtiyaç tatmin yaklaşımına göre işe adanmışlığı etkileyen üç temel koşul vardır. Bunlar; psikolojik anlamlılık, psikolojik güvenlik ve psikolojik hazır olma koşullarıdır (Kahn, 1990, Aybas, 2014:11). Maslach ve Leither, işe adanmışlığı, tükenmişlik kavramından yola çıkarak, tükenmişliğe bir antitez olarak sunmuş, işe adanmışlığı tükenmişliğin tersi olarak değerlendirerek "işe adanmışlığın erozyona uğraması" şeklinde yeniden tanımlamışlardır (Karakaya, 2015:24). Schaufeli, Bakker ve Salanova'nın ortaya attığı yaklaşımda işe adanmışlık kavramının, tükenmişliğin antitezi olduğu düşüncesine karşı çıkmıştır (Öz, 2016:31). Saks'ın çok boyutlu yaklaşımında ise işe adanmışlık kavramı önceki yaklaşımlardan daha farklı bir şekilde ele alınmış, işe adanmışlığın bu zamana kadar var olan diğer kavramlar ile benzer yönleri olsa da çalışanın iş performansına etki eden bilişsel, davranışsal ve duygusal bileşenlerden oluşan özgün bir kavram olduğu ifade edilmiştir (Bakalcı, 2010:12).

İşe adanmışlığın hem tutumsal hem de davranışsal bileşenlere sahip olduğu ifade edilmektedir. İşe adanmışlık üzerine yapılan tanımlamalarda, adanmışlığın hem tek olarak hem de fiziksel (enerjiklik), duygusal (adanma) ve bilişsel (konsantrasyon) boyutları içeren bir yapı halinde ele alınabileceği üzerinde durulmaktadır (Güler ve Taşlıyan, 2022:1609).

Enerjiklik boyutu, çalışanların işi yaparken yüksek düzeyde canlılık ve zihinsel esnekliğe sahip olması, daha çok çaba göstermek istemesi, önüne engeller çıksa bile işini yapmaktan yılmaması ve isteğini kaybetmemesi şeklinde ifade edilmektedir (Gülsever, 2016:11). Diğer bir ifade ile enerjiklik; çalışanın işini yaparken harcayacağı yüksek enerji miktarını ve ruhsal direnci nitelemektedir (Schaufeli vd. 2002:73). Adanma boyutu, çalışanın işiyle özdeşleşmesidir (Çankır, 2016: 13). Konsantrasyon ise, çalışanın işini yaparken zamanın nasıl geçtiğini anlayamaması, kendisini işinden zor ayırması, yaptığı işe tam anlamıyla dikkatini vermesi ve mutlu bir şekilde işine adanması (Çakıl, 2011:33), diğer bir deyişle, çalışanın işine yoğunlaşması, işine kendini vermesi ve işini yaparken mutlu hissetmesi ile karakterize edilmektedir (Bakker, 2011: 265).

İşe adanmışlık bireysel açıdan, çalışanın yaptığı işin kalitesi, iş tecrübesi, yaratıcılığı, işi yaparken gösterdiği özen ve sağlığı; örgütsel açıdan ise, performanstan karlılığa pek çok değişkeni etkilemektedir (Harputluoğlu, 2015:16). Bireysel açıdan değerlendirildiğinde işe adanmışlığın, çalışanlarda heves, bağlılık ve işe daha fazla odaklanma gibi olumlu duyguların oluşmasına, daha kaliteli iş çıkartılmasına ve yeteneklerin kullanılmasına katkı sağladığı görülmektedir. Bunun yanında işe adanmışlığın çalışanlar üzerinde yol açtığı olumlu sonuçların dolaylı yoldan örgütsel sonuçları da etkilediği görülmektedir (Şahinbaş ve Erigüç, 2019:1205).

Geçmişten günümüze değişen ve gelişen yaşam koşulları ile modernleşen toplumlarda örgütlerdeki insan kaynağı en değerli unsur olarak önemini giderek artırmaktadır. Artan rekabet koşullarında yaşamlarını sürdürmeyi ve hedeflerine ulaşabilmeyi amaçlayan örgütler, fikir ve düşüncelerini açıkça dile getiren çalışanlara ihtiyaç duymaktadırlar. İşgörenlerin kendilerini rahatça ifade edememeleri sonucunda örgütsel sessizlik kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Örgütsel sessizlik kavramı literatüre ilk defa 1970' de Albert Hirschman tarafından yayınlanan Exit, Voice and Loyalty adlı kitabıyla girmiş ve Hirschman tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır (Efe, 2018:60). Hirschman sessizliği pasif de olsa bağlılığı gösteren bir durum olarak ifade etmiş ve çalışanları kötü muamele gören fakat şikayetlerini dile getirmeyen, sessiz ve razı olmuş bireyler olarak ele almıştır (Atar, 2018:57-58). Örgütsel sessizlik, çalışanların örgüt içerisindeki herhangi bir soruna karşı kendi fikir ve düşüncelerini, farklı nedenlerle (olumsuz tepkilerden çekinme, sorun çıkarıcı biri olarak algılanma ya da görüşlerinin herhangi bir değişiklik yaratmayacağına olan inancı vb.) bilinçli/kasıtlı bir şekilde ifade etmemesi olarak tanımlanmaktadır (Çolak, 2015:368). Bir başka tanımla örgütsel sessizlik, örgüt içerisindeki çalışanların sahip olduğu, bilişsel, duygusal ya da davranışsal bilgileri, yöneticilerinden ya da süreci etkileme yeteneği olan bireylerden saklaması ve aktarmamasıdır (Halbaw, 2018:22).

Sessizliğin aşağıda sıralanan beş tane ikili fonksiyona hizmet ettiği öne sürülmüştür (Pinder ve Harlos, 2001:338):

- Sessizlik; hem insanları bir araya getirir, hem de onları birbirinden uzaklaştırır.
- Sessizlik; hem insan ilişkilerine zarar verebilir hem de iyileştirebilir.
- Sessizlik; hem bilgi sağlar hem de bilgiyi gizler.
- Sessizlik; derin düşünmenin veya hiç düşünmemenin işaretini verir.
- Sessizlik; hem onay vermenin hem de muhalif olmanın bir göstergesi olabilir.

Örgütsel sessizliğin ortaya çıkmasından yayılmasına kadar geçen süreci açıklamak amacıyla bazı teoriler geliştirilmiştir. Literatüre bakıldığında örgütsel sessizlik kavramına yönelik fayda maliyet analizi teorisi, bekleyiş teorisi, mum etkisi teorisi, sessizlik sarmalı teorisi, kendini uyarılma teorisi olmak üzere beş önemli teorinin öne çıktığı görülmektedir. Fayda-maliyet analizi teorisine göre, çalışanlar örgütteki bir konu veya olay hakkında konuşmaları durumunda, elde edecekleri fayda ile konuşmanın sonucunda oluşacak bedelleri karşılamaktadırlar. Konuşma sonrasında oluşacak bedeli tartarak fayda-maliyet analizi yapmakta ve yaptıkları analiz sonucunda, elde ettikleri fayda oluşacak maliyetten az ise sessiz kalmayı tercih etmektedirler (Efe, 2018: 80). Bekleyiş teorisine göre, bir çalışanın gerçekleştirdiği davranışı ortaya çıkaran faktörler, çalışanın kendi kişisel özellikleri ve çevresel koşulların etkisiyle belirlenmektedir. Çalışanların, tecrübeleri, çalıştıkları örgütten beklentileri ve umutları örgüt içerisinde nasıl davranacaklarını belirlemektedir (Bildik, 2009:36). Mum etkisi teorisine göre bireyler, örgüt içerisinde 'kötü haber dağıtıcısı' olarak anılmak istemedikleri için olumsuz bilgileri taşımaktan kaçınmaktadırlar (Erdoğan, 2011:26-27). Sessizlik sarmalı teorisi bireylerin, bir davranış ve tutum içerisinde bulunacakları zaman, diğer insanların verdiği tepkiye ve çoğunluğun görüşüne göre hareket etmeleri durumunu ifade etmektedir. Eğer bireyin görüşü, çoğunluğun görüşü ile aynı ise, birey görüşünü daha kuvvetli savunmakta, kendi görüşü çoğunluktan farklı ise, görüşünü kendi içinde bile savunma konusunda isteksiz davranmaktadır (Efe, 2018:82). Kendini uyarılma teorisine göre ise, tüm bireyler kendilerine fayda sağlamak ve buldukları konumu korumak amacıyla toplumla ve çevreleriyle uyum sağlama eğilimindedirler. Bireyler, buldukları ortamda diğer bireylerin davranışlarını gözlemlemekte, gelişen olaylar çerçevesinde tutum ve davranışlarını bu gözlemlere göre şekillendirmektedirler (Çakıcı, 2007:153).

Örgütsel sessizliğin giderek önem kazanan bir kavram haline gelmesi ile birlikte bu kavramın boyutları da araştırılmaya başlanmıştır. Yapılan çalışmalardan yola çıkılarak örgütsel sessizliğin kabullenici, korunmacı ve korunmacı sessizlik olmak üzere üç boyutu olduğu ifade edilmiştir. Kabullenici sessizlik, çalışanların örgüt içerisinde ortaya çıkan herhangi bir konu veya sorun karşısında kendisine ait fikir, düşünce, bilgi ve birikimini bildirmemesi olarak tanımlanmaktadır. Bu sessizlik türü, boyun eğmeye dayalı sessizlik ve razı olma sessizliği olarak da isimlendirilmektedir (Dyne vd., 2003:1366). Korunmacı sessizlik, çalışanın bir problem ortaya çıktığında ya da olumsuz bir durumla karşılaştığında tepki çekeceğinden korkarak düşüncelerini ifade etmemesi ve kendisini koruma amacıyla sessiz kalması şeklinde tanımlanmaktadır (Öztürk, 2019:373). Korunmacı sessizlik ise, çalışanların başkalarını düşünme ve işbirlikçi tavırları nedeni ile, örgüte ya da diğer çalışanlara fayda sağlamak amacıyla, herhangi bir örgütsel durum hakkında görüş, düşünce, fikir ve bilgilerini söylememesi olarak tanımlanmaktadır (Taşkıran, 2011:106). Korunmacı sessizlik davranışı çalışan tarafından bilinçli olarak sergilenen bir davranış olmakla birlikte, davranışın temelinde 'ben' yerine 'diğerleri' düşüncesi bulunmaktadır (Akay, 2017:36).

Örgütsel sessizliğin çalışanlar ve örgütler açısından birçok olumsuz sonucu bulunmaktadır. Örgütsel sessizlik çalışanların, örgüte, yaptığı işe ve sorumluluklarına karşı duyarsızlaşmasına ve ilgisizleşmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda örgütte bazı maddi kayıplar ortaya çıkmaktadır (Alkan, 2016:35). Çalışanların bilinçli ve kasıtlı olarak gerçekleştirdikleri sessizlik davranışları, etkili örgütsel öğrenmeye, çevreye uyum sağlama gücüne ve güvenilirliğe ciddi zararlar verebilmektedir (Acaray, 2014:142). Bunun yanında alan yazında örgütsel sessizliğin; kontrol duygusu eksikliğine bağlı olarak fizyolojik veya psikolojik yılgınlık ve motivasyon kaybı (Ehtiyar ve Yanardağ, 2008:58; Deviren ve Okçu, 2020:915), kin ve nefret duygusu yaşama, yaratıcılığın, heyecanın azalması ve verimliliğin düşmesi (Akay, 2017:27), örgütsel güvenin azalması (Fard ve Karimi, 2015, Karakavuz, 2021), örgütsel performansın azalması (Şehitoğlu, 2010), işten ayrılma niyetinin oluşması (Alparslan, 2010; Öge, 2021), yaşam doyumunun azalması (Akbaş, Gemlik ve Çatar, 2020), örgütsel bağlılığın ve iş doyumunun azalması (İşlek ve Bakioğlu, 2023, Wang et al, 2022, Rayan et al, 2020), örgütsel özdeşleşmenin azalması (Atmaca, 2021), örgütsel sinizmin oluşması (Nartgün

ve Kartal, 2013, Düzgün, 2022), yabancılaşma (Ehtiyar ve Yanardağ, 2008:59, Çiftçi ve Öneren, 2017) vb. olumsuz sonuçlara yol açtığını ortaya koyan birçok çalışmanın olduğu görülmektedir.

Literatürde işe adanmışlık ve örgütsel sessizlik/ boyutları arasındaki ilişki ya da etkiyi araştıran az sayıda araştırma olduğu görülmektedir. Bu araştırmalardan bazıları amaç, örneklem ve ulaşılan sonuçlar itibarıyla değerlendirmeye alınmıştır.

Kutlay (2012), örgütsel adanmışlık ve öz-yeterlilik düzeylerinin örgütsel sessizlik üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik yaptığı çalışmada, örgütsel adanmışlık ile kabullenici ve korunmacı sessizlik arasında negatif, korunmacı sessizlik arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yapılan regresyon analizlerinde örgütsel sessizlik boyutlarından kabullenici ve korunmacı sessizlik üzerinde örgütsel adanmışlık boyutlarından hiçbirinin etkisinin olmadığı, korunmacı sessizlik üzerinde ise duygusal adanmışlığın anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Nafei (2016), Mısır’ da bulunan Üniversite Hastaneleri’nde çalışan 300 kişi üzerinde yaptığı araştırmada, örgütsel sessizlik ile işe adanmışlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu; çalışanların işe adanmışlık seviyesi arttıkça örgütsel sessizliğin azaldığı ve örgütsel sessizliğin artmasının çalışanların işe adanmışlıklarının önündeki en büyük engellerden biri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bahadır ve Certel (2016), örgütsel sessizlik ve örgütsel adanmışlık arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik olarak yaptıkları çalışmada, kabullenici ve korunmacı sessizlik ile duygusal ve bilişsel adanmışlık arasında negatif, korunmacı sessizlik ile fiziksel ve duygusal adanmışlık arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmış, cinsiyet değişkeni ile örgütsel sessizlik ve örgütsel adanmışlık arasındaki ilişki incelendiğinde ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusuna erişildiğini ifade etmişlerdir. Ceviz (2017), işle bütünleşme ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik yaptığı çalışmada ise, işle bütünleşme ve örgütsel sessizlik arasında düşük düzeyde negatif anlamlı olmayan bir ilişki olduğu, örgütsel sessizlik boyutları üzerinde işe adanmışlık boyutlarından sadece adanma boyutunun anlamlı bir etkisinin olduğunu ifade etmiştir. Robinson (2018), kamu sektörü çalışanlarının seslilik ve sessizlik deneyimlerinin işe adanmışlık ile ilişkisini araştırmak amacıyla bir çalışma yapmıştır. Katılımcılar ile yapılan görüşmeler sonucunda işe adanmışlık ile seslilik davranışı arasında pozitif yönde, işe adanmışlık ve sessizlik davranışı arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

3. Araştırmanın Metodolojisi ve Bulguları

İşe adanmışlığın örgütsel sessizlik üzerinde bir etkisinin olup olmadığını ortaya koyma amacıyla yapılan araştırmanın metodolojisi ve araştırma sonucunda ulaşılan bulgular bu başlık altında ele alınmıştır.

3.1. Araştırmanın Önemi, Amacı ve Sınırlılıkları

İşletmelerin kendilerini geliştirme ve yenileme istekleri insan kaynaklarına verilen önemin artmasına neden olmuştur. Örgüt içerisinde işe adanmış çalışanların bulunması, örgütün başarısının ve sürekliliğinin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Örgütsel sessizlik genellikle örgüt içerisinde istenmeyen bir durum olarak bilinmekte, gelişim ve değişimin önünde bir engel olarak görülmektedir. Örgütsel adanmışlığın çalışanların sessizlikleri üzerinde etkileri olabileceği düşünüldüğünde bu çalışmanın hem örgütler açısından yol gösterici olacağı hem de konu ile ilgili az sayıda çalışma olması nedeniyle alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada temel olarak işe adanmışlığın örgütsel sessizlik üzerindeki etkili olup olmadığının araştırılması amaçlanmıştır. Bunun yanında işe adanmışlık boyutlarının örgütsel sessizlik boyutları üzerindeki etkisi de belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma Ankara ilinde faaliyet gösteren bir belediyenin çalışanları ile sınırlı kalmış, zaman kısıtı nedeniyle görüşme yöntemi kullanılamamış sadece anket yönteminden yararlanılmış, araştırmaya katılan belediye çalışanlarının hazırlanan anket sorularını doğru, samimi ve özenli bir şekilde cevaplandıkları varsayılmıştır.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi, Yöntemi, Veri Toplama Araçları

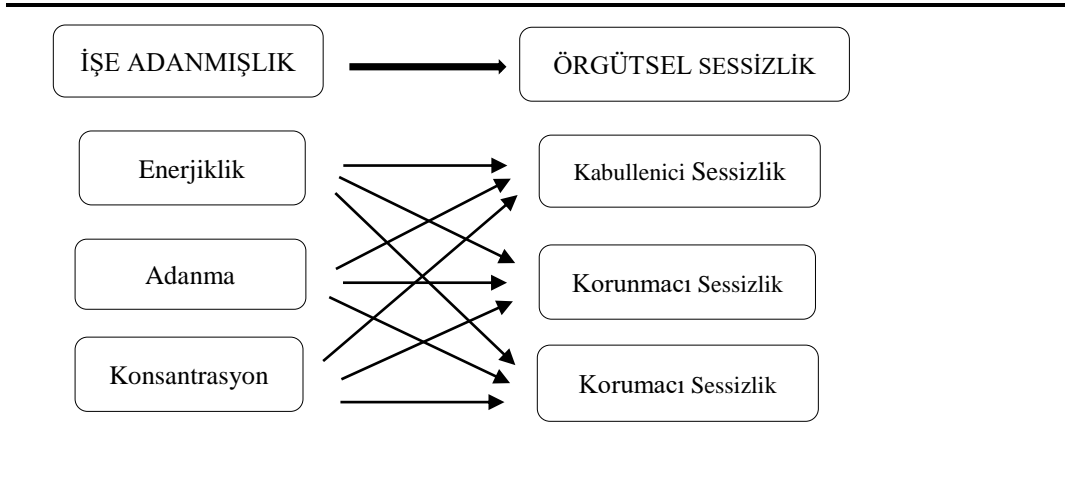
Araştırmanın evrenini Ankara ilinde faaliyet gösteren bir belediyede görev alan memurlar oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni 626 kişidir. Araştırma evreninin tamamına ulaşma imkanı olmadığı için araştırmanın uygulaması örneklem seçilerek yapılmıştır. Araştırmada $\alpha = 0,05$ anlamlılık düzeyi \pm ve %10’ luk örneklem hatası ile anket uygulaması için uygun örneklem sayısı 84 olarak belirlenmiş ve 197 kişi ile uygulama yapılmıştır.

Yapılan çalışmada cevaplandırılması için, 225 adet anket formu dağıtılmıştır. 213 anket formu cevaplandırılmış ve 12 anket formu geriye dönmemiştir. Cevaplandırılan 213 anket formundan elde edilen veriler kontrol edilmiş, eksik, hatalı ve uygun cevaplama yapılmayan 16 anket formu analize dahil edilmemiş ve toplam 197 adet anket formu değerlendirmeye alınmıştır.

Yapılan araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmış ve ilgili literatür taraması sonucu hazırlanan anket formlarından yararlanılmıştır. Anket formu üç bölümden ve toplam 37 ifadeden oluşmaktadır. Anket formunun birinci bölümünde cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve işletmedeki çalışma süresi olmak üzere 5 ifadeden oluşan demografik değişkenler bulunmaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde işe adanmışlık ölçeği yer almaktadır. Literatürde işe adanmışlıkla ilgili farklı ölçekler bulunmasına rağmen en çok kullanılan ölçek Schaufeli vd. (2002) tarafından geliştirilen UWES (Utrecht Work Engagement Scale) ölçeğidir. Çalışmada kullanılan, Schaufeli vd (2002) tarafından geliştirilen ve Turgut (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak geçerlilik çalışması yapılan 'UWES Ölçeği' 17 maddeden oluşmaktadır ve 5'li Likert (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum) olarak hazırlanmıştır. Ölçeğin, 1, 4, 8, 12, 15 ve 17 numaralı ifadeleri enerjiklik boyutunu, 2, 5, 7, 10 ve 13 numaralı ifadeleri adanma boyutunu, 3, 6, 9, 11, 14 ve 16 numaralı ifadeleri ise konsantrasyon boyutunu ölçmeye yönelik olarak oluşturulmuştur. Anket formunun üçüncü bölümünde ise örgütsel sessizlik ölçeği yer almaktadır. Literatürde örgütsel sessizlik ile ilgili farklı ölçekler bulunmasına rağmen bu çalışmada araştırmalarda daha çok kullanılan Van Dyne vd. (2003) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Van Dyne vd. (2003)'nin geliştirdiği, 15 maddeden oluşan 'Örgütsel Sessizlik Ölçeği' Taşkiran (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış ve geçerlilik çalışması yapılmıştır. Ölçek, 5'li Likert (1:Hiçbir Zaman, 2: Çok Nadir, 3: Bazen, 4: Genellikle, 5:Her Zaman) olarak hazırlanmıştır. Ölçeğin ilk 5 ifadesi kabullenici sessizliği, ikinci 5 ifadesi korunmacı sessizliği, son 5 ifadesi ise korumacı sessizliği ölçmeye yönelik olarak oluşturulmuştur.

3.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın modeli oluşturulurken işe adanmışlık ve boyutları olan enerjiklik, adanma, konsantrasyonun, örgütsel sessizlik ve boyutları olan kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizlik üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır (Şekil 1).

Şekil. 1 Araştırma Modeli

Araştırma modeline dayalı olarak işe adanmışlık ve boyutlarının örgütsel sessizlik ve boyutları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla oluşturulan araştırma hipotezleri aşağıda sıralanmaktadır:

H₁: İşe adanmışlığın örgütsel sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1a}: İşe adanmışlık boyutlarından enerjikliğin örgütsel sessizlik boyutlarından kabullenici sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1b}: İşe adanmışlık boyutlarından adanmanın örgütsel sessizlik boyutlarından kabullenici sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1c}: İşe adanmışlık boyutlarından konsantrasyonun örgütsel sessizlik boyutlarından kabullenici sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1d}: İşe adanmışlık boyutlarından enerjikliğin örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1e}: İşe adanmışlık boyutlarından adanmanın örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1f}: İşe adanmışlık boyutlarından konsantrasyonun örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1g}: İşe adanmışlık boyutlarından enerjikliğin örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1h}: İşe adanmışlık boyutlarından adanmanın örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1i}: İşe adanmışlık boyutlarından konsantrasyonun örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

3.4. Araştırmanın Bulguları Ve Yorumları

Araştırmanın bu bölümünde araştırma sonucu ulaşılan demografik değişkenlere yönelik bulgular, araştırmada kullanılan ölçeklerin faktör ve güvenilirlik analizleri, hipotezlerin test edilmesine ilişkin korelasyon ve regresyon analizi sonuçları yorumlanarak analizler özetlenmeye çalışılmıştır.

3.4.1. Örneklemin Demografik Bulguları

Katılımcıların %51,3'lük kısmı erkek, %48,7'lik kısmı ise kadın çalışanlardan oluşmaktadır. Yaş değişkeni açısından katılımcıların %40,1'lik kısmının 40 yaş ve üzeri, %22,3' lük kısmının 31-35 yaş arası, %16,2' lik kısmının 36-40 yaş arası, %12,2' lik kısmının 26-30 yaş arası, %9,1' lik kısmının ise 20-25 yaş arası çalışanlardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların %61,4'ü evli, %38,6'sı bekardır. Eğitim durumu açısından değerlendirildiğinde anket çalışmasına katılanların %32,5'inin lise mezunu, %31,5'inin lisans mezunu, %29,4'ünün önlisans mezunu, %6,6'sının yüksek lisans/doktora mezunu çalışanlardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcılardan %83,2'si 3 yıl ve üzeri, %8,1'i 2-3 yıl arası, %3,0'ı 0-6 ay arası, %3,0'ı 6 ay-1 yıl arası, %2,5'i ise 1-2 yıl arası çalışma süresine sahiptir.

3.4.2. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Faktör Analizleri

Yapılan araştırmada kullanılan işe adanmışlık ve örgütsel sessizlik ölçekleri daha anlaşılır analizler yapılması adına faktör analizine tabi tutulmuştur. İşe adanmışlık ölçeği üç boyut ve 17 değişkenden oluşmaktadır. Örgütsel sessizlik ölçeği ise 3 boyut ve 15 değişkenden oluşmaktadır. İşe adanmışlık ölçeği için yapılan faktör analizi sonucunda birden fazla boyut altında toplanan ve faktör yükü 0,40'ın altında olan değişkenlerin analizden çıkarılması uygun görülmüştür. Analizden çıkarılan değişkenler, 3,7,9,11,12,17' dir. Bu değişkenler değerlendirme dışı bırakılmış ve analizler 11 değişken esas alınarak yapılmıştır.

3.4.2.1. İşe Adanmışlık İçin Faktör Analizi

Araştırmanın bu bölümünde işe adanmışlık ölçeğinin faktör yapısını belirlemek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. İşe adanmışlık ölçeğine ilişkin faktör analizi aşağıda Tablo 1' de görülmektedir.

Faktör yük değerlerinin 0,45' e yakın ya da daha yüksek olması seçim için iyi bir ölçüdür. Uygulamada az sayıda madde için bu değer 0,30'a kadar indirilebilir (Büyüköztürk, 2019: 134). Yapılan faktör analizi sonucunda ifadelerin faktör yüklerinin 0,40 değerinin üzerinde olduğu görülmektedir. Yani örneklem, analiz yapılması için yeterlidir. Faktör analizi sonucunda işe adanmışlık ile ilgili üç faktör bulunmuştur. Bu faktörler enerjilik, adanma ve konsantrasyondur.

Tablo 1. İşe Adanmışlık Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma	1-Enerjiklik	2-Adanma	3-Konsantrasyon
İşimi yaparken kendini enerjik ve güçlü hissedirim	3,95	0,97	0,79		
İşimi yaparken kendimi enerji dolu hissedirim	3,95	0,91	0,77		
Sabah kalktığımda işime gitmeye istekli olurum	3,49	1,18	0,71		
İşimi yaparken kendimi zihinsel olarak oldukça enerjik hissedirim	3,93	0,93	0,54		
İşimi kendimi geliştirebileceğim ilginç ve özel bir iş olarak görürüm	3,79	1,00		0,64	
İşime karşı istekli ve hevesliyim	4,17	0,83		0,54	
Yaptığım işle gurur duyarım	4,36	0,85		0,52	
Yaptığım işin bir amacı ve anlamı olduğunu düşünüyorum	4,28	0,85		0,45	
Çalışırken etrafımdaki her şeyi unuturum	3,49	1,18			0,82
Çalışırken kendimi çok kaptırdığım için işten kopmakta zorlanırım	3,51	1,04			0,65
Çalışırken kendimi işime kaptırırım	4,06	0,91			0,45

3.4.2.2. Örgütsel Sessizlik İçin Faktör Analizi

Araştırmanın bu bölümünde örgütsel sessizlik ölçeğinin faktör yapısını belirlemek amacıyla değişkene faktör analizi yapılmıştır. Örgütsel sessizlik ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları aşağıda Tablo 2' de görülmektedir.

Tablo 2. Örgütsel Sessizlik Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma	1-Kabullenici Sessizlik	2-Korunmacı Sessizlik	3-Korumacı Sessizlik
Alınacak kararları kabul eden biri olduğumdan düşüncelerimi kendime saklarım	2,30	1,02	0,79		
Çalışırken beni ilgilendirmeyen durumlarda değişime yönelik yapılan öneriler hakkında konuşmakta isteksizimdir.	2,71	0,94	0,77		
Kendime faydalı bir değişiklik yaratacağına inanmadığım için kendimi geliştirmeye yönelik fikirlerimi belirtmekte çekinirim	2,02	1,10	0,68		
Problemlere çözüm üretme noktasında düşüncelerimi kendime saklarım	1,92	0,95	0,63		
Beni ilgilendirmedigini düşündüğüm için, buradaki işlerin nasıl daha iyi yapılabileceği konusundaki görüşlerimi ifade etmekten kaçınırım	1,92	1,07	0,53		
Yöneticimin göstereceği tepkiden korktuğum veya çekindiğim için iş ile ilgili bilgilerimi kendime saklarım	1,75	1,04		0,85	
Yöneticimin göstereceği tepkiden korktuğum veya çekindiğim için ortaya çıkan problemlere yönelik çözümlerimi	1,82	1,03		0,81	

ifade etmekten çekinirim			
Yöneticimin tepkisinden korktuğum için değişime ilişkin fikirlerimi kendime saklarım ve konuşmam	1,85	1,08	0,77
Bu kurumdaki devamlılığımı koruyabilmek amacıyla eksik hususları düzeltmeye yönelik var olan görüşlerimi açıklamaktan kaçınıyorum	1,94	1,03	0,75
Bu kurumda çalışmaya devam edebilmek için iş ile ilgili olumsuz durumları görmezden gelirim	2,09	1,19	0,66
Çalıştığım kuruma zarar verebilecek bilgileri açıklamayı red ederim	4,50	0,89	0,78
Çalıştığım kurum ile ilgili gizli kalması gereken bilgileri en uygun şekilde korurum	4,68	0,70	0,76
Çalıştığım kurum ile olan işbirliğime dayanarak, gizli kalması gereken bilgileri kendime saklarım	3,91	1,11	0,67
Çalıştığım kurum ile ilgili sırları açıklamam konusunda başkalarından gelen baskılara direnirim	4,32	0,97	0,67
Çalıştığım kuruma yararlı olmak amacıyla sahip olduğum bilgilerimi saklarım	3,62	1,29	0,54

Faktör analizi neticesinde örgütsel sessizlik ile ilgili kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizlik olmak üzere üç faktör bulunmuştur. Yapılan faktör analizi sonucunda ifadelerin faktör yüklerinin 0,50 değerinin üzerinde olduğu görülmektedir. Faktör yüklerinin 0,50'nin üzerinde olması örneklemin iyi olduğunu ifade etmektedir.

3.4.2.3. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi

Araştırmanın bu bölümünde işe adanmışlık ve örgütsel sessizlik ölçekleri güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. İki değişkene yönelik güvenilirlik analizleri aşağıda Tablo 3’de görülmektedir.

Tablo 3. İşe Adanmışlık ve Örgütsel Sessizlik Ölçeklerine İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

ÖLÇEK	İFADE SAYISI	CRONBACH ALPHA DEĞERİ
İŞE ADANMIŞLIK	11	0,85
Enerjiklik Boyutu	4	0,80
Adanma Boyutu	4	0,71
Konsantrasyon Boyutu	3	0,61
ÖRGÜTSEL SESSİZLİK	15	0,82
Kabullenici Sessizlik Boyutu	5	0,78
Korunmacı Sessizlik Boyutu	5	0,86
Korumacı Sessizlik Boyutu	5	0,69

Tablo 3’e bakıldığında işe adanmışlık güvenilirlik analizi sonucunda; işe adanmışlığın Cronbach’ s Alpha Değeri 0,85 ve ölçeğin güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. İşe adanmışlık boyutlarının güvenilirlik analizi sonucunda; enerjiklik boyutunun Cronbach’s Alpha Değeri, 0,80, adanma boyutunun Cronbach’s Alpha Değeri, 0,71, konsantrasyon boyutunun Cronbach’s Alpha Değeri ise 0,61 olduğu görülmüş ve bu sonuçlara göre enerjiklik boyutunun yüksek düzeyde güvenilir, adanma ve konsantrasyon boyutlarının ise oldukça güvenilir olduğu kabul edilmiştir. Örgütsel sessizlik güvenilirlik analizi sonucunda;

Cronbach's Alpha Değeri 0,82 ve ölçeğin güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Örgütsel sessizlik boyutlarının güvenilirlik analizi sonucunda; kabullenici sessizlik boyutunun Cronbach's Alpha Değeri, 0,78, korunmacı sessizlik boyutunun Cronbach's Alpha Değeri 0,86, korunmacı sessizlik boyutunun Cronbach's Alpha Değeri ise 0,69 olduğu görülmüş ve bu sonuçlara göre; korunmacı sessizlik boyutunun yüksek düzeyde güvenilir, kabullenici ve korunmacı sessizlik boyutlarının ise oldukça güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

3.4.2.4. Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırmanın bu bölümünde araştırmaya yönelik oluşturulan hipotezlerin korelasyon ve regresyon analizleri yapılarak analizlerin sonuçlarına ait bulgulara yer verilmiştir.

3.4.2.4.1. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

İşe adanmışlık ve boyutlarının örgütsel sessizlik ve boyutları üzerindeki etkinin belirlenmesine yönelik yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 4. Korelasyon Analizine Yönelik Bulgular

N=197	İşe adanmışlık	Örgütsel Sessizlik	Enerjiklik	Adanma	Konsantrasyon	Kabullenici Sessizlik	Korunmacı Sessizlik	Korunmacı Sessizlik
İşe adanmışlık	1,00	0,19**	0,87**	0,85**	0,77**	0,18**	0,24**	-0,07
Örgütsel sessizlik		1,00	0,15**	0,28**	0,04	0,77**	0,80**	0,32**
Enerjiklik			1,00	0,64**	0,49**	0,14**	0,19**	-0,06
Adanma				1,00	0,51**	0,24**	0,31**	-0,02
Konsantrasyon					1,00	0,07	0,09	-0,10
Kabullenici sessizlik						1,00	0,57**	-0,11
Korunmacı sessizlik							1,00	-0,12
Korunmacı sessizlik								1,00

**Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır. (2- uçlu).

Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre işe adanmışlık ve boyutları enerjiklik, adanma, konsantrasyon ile örgütsel sessizlik ve boyutlarından kabullenici sessizlik ve korunmacı sessizlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu değişkenler arasındaki ilişki $p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır. Yani işe adanmışlık arttıkça boyutları enerjiklik, adanma ve konsantrasyon, örgütsel sessizlik ve boyutları kabullenici sessizlik ve korunmacı sessizlik de artmaktadır. İşe adanmışlık ve boyutları ile örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizlik arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre örgütsel sessizlik ve boyutları kabullenici, korunmacı ve korunmacı sessizlik, işe adanmışlık ve boyutları enerjiklik ve adanma ile arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Söz konusu değişkenler arasındaki ilişki $p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır. Yani örgütsel sessizlik arttıkça kabullenici, korunmacı ve korunmacı sessizlik ile işe adanmışlık ve boyutları olan

enerjiklik ve adanma artmaktadır. Örgütsel sessizlik ve boyutları ile işe adanmışlık boyutlarından konsantrasyon arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

3.4.4.2. Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

İşe adanmışlık ve boyutlarının örgütsel sessizlik ve boyutları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik kurulan hipotezlerle ilgili olarak regresyon analizi yapılmıştır. Kurulan hipotezlere yönelik regresyon analizi sonuçları Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7, Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 5. İşe Adanmışlık ve Örgütsel Sessizlik Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Standardize Edilmiş Katsayılar		Standardize Edilmemiş Katsayılar	t	P
			B	Standart Hata			
1.	Örgütsel Sessizlik	Sabit Değişken	3,43	0,22		15,42	0,00
		İşe Adanmışlık	0,15	0,05	0,19	2,80	0,00
R= 0,19		R² = 0,05	Adjusted R² = 0,05		F= 7,88	p= 0,00	

Tablo 5’de gösterilen bağımsız değişken işe adanmışlık ile bağımlı değişken olan örgütsel sessizlik için kurulan regresyon modeline göre yapılan analiz sonucunda bağımlı değişken istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,00<0,05$).

Yapılan analiz sonucunda regresyon modeli %95 güven aralığında olup işe adanmışlık, örgütsel sessizlik değişkenindeki artışın 0,05’ ini açıklayabilmektedir ($R=0,19$, $R^2=0,05$). Bu değer işe adanmışlığın örgütsel sessizlik üzerinde zayıf düzeyde bir etkisi olduğunu ifade etmektedir.

Yapılan analiz sonucunda; “ H_1 : İşe adanmışlığın örgütsel sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir. Yani işe adanmışlığın örgütsel sessizlik üzerinde pozitif yönde bir etkisi bulunmaktadır. Bunun nedeninin, işe adanmış çalışanların, yaptıkları işe en yüksek performans ile kendilerini veren, sorumlu oldukları işi en iyi şekilde yerine getiren, işlerini seven, çalışırken mutlu olan ve adeta işleri ile bütünleşen bireyler olmaları ve örgüt içerisindeki bazı olaylar karşısında kendilerini, örgütü ve çalışma arkadaşlarını koruyabilmek amacıyla fikir, görüş ve bilgilerini ifade etmemeleri, sessiz kalmayı tercih etmeleri olabileceği düşünülmektedir.

Örgütsel sessizlik boyutlarından kabullenici sessizlik boyutunun, işe adanmışlığın enerjiklik, adanma ve konsantrasyon boyutlarından etkilenme durumunu göstermek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Kabullenici Sessizlik Boyutunun Enerjiklik, Adanma ve Konsantrasyon Boyutlarından Etkilenme Durumunu Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Standardize Edilmiş Katsayılar		Standardize Edilmemiş Katsayılar	T	P
			B	Standart Hata			
2.	Kabullenici Sessizlik	Sabit Değişken	2,74	0,34		7,93	0,00
		Enerjiklik	-0,00	0,08	-0,00	-0,03	0,97
		Adanma	0,32	0,10	0,28	3,00	0,00
		Konsantrasyon	-0,07	0,07	-0,07	-0,90	0,36
R= 0,25		R² = 0,06	Adjusted R² = 0,04		F= 4,40	p= 0,00	

Tablo 6’da gösterilen bağımsız değişkenler enerjiklik, adanma ve konsantrasyon ile bağımlı değişken olan kabullenici sessizlik için kurulan regresyon modeline göre yapılan analiz sonucunda bağımlı değişken istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,00<0,05$). Yani işe adanmışlık boyutlarından en az birinin kabullenici sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Yapılan analiz sonucunda; H_{1a} : “İşe adanmışlık boyutlarından enerjikliğin örgütsel sessizlik boyutlarından kabullenici sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi reddedilmiştir ($p=0,97>0,05$). Enerjikliğin, kabullenici sessizlik üzerinde %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. İşgörenlerin işlerini yaparken yüksek enerjiye sahip olması, dikkatini işine yoğunlaştırması kabullenici sessizlik üzerinde azaltıcı ya da artırıcı herhangi bir etki yapmamaktadır.

H_{1b} : “İşe adanmışlık boyutlarından adanmanın örgütsel sessizlik boyutlarından kabullenici sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir ($p=0,00<0,05$). Yani adanmanın, kabullenici sessizlik üzerinde %95 güven aralığında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Adanma boyutu arttıkça kabullenici sessizlik de artmaktadır. Adanma, çalışanların işlerini yaparken kendilerini adeta işlerine kaptırması, işleri ile özdeşleşmesi anlamına gelmektedir. İşini çok seven, işlerini kendilerini geliştirebilecekleri özel bir iş olarak gören çalışanlar, örgüt ile ilgili herhangi bir olay ya da sorun karşısında görüş ve düşüncelerini belirtmekte isteksizdir. Adanma boyutu yüksek çalışanlar alınan kararları olduğu gibi kabullenmekte ve sessiz kalma eğilimi göstermektedirler.

H_{1c} : “İşe adanmışlık boyutlarından konsantrasyonun örgütsel sessizlik boyutlarından kabullenici sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi reddedilmiştir ($p=0,36>0,05$). Yani konsantrasyonun, kabullenici sessizlik üzerinde %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Konsantrasyon düzeyi yüksek olan çalışanlar işlerini yaparken zamanın nasıl geçtiğini fark edemeyen, işlerini yaparken kendilerini mutlu hisseden ve işlerine bağlı bireylerdir. Çalışanların örgüt içerisinde alınacak herhangi bir karar, değişime yönelik öneriler vb. gibi durumlarda yalnızca kendi işine odaklanması ve konsantrasyon düzeyinin yüksek olması kabullenici sessizlik üzerinde artırıcı ya da azaltıcı bir etki yapmamaktadır.

Örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizliğin işe adanmışlığın enerjilik, adanma ve konsantrasyon boyutlarından etkilenme durumunu göstermek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 7’de görülmektedir.

Tablo 7. Korunmacı Sessizlik Boyutunun, Enerjilik, Adanma ve Konsantrasyon Boyutlarından Etkilenme Durumunu Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Standardize Edilmiş Katsayılar		Standardize Edilmemiş Katsayılar	T	P
			B	Standart Hata			
3.	Korunmacı Sessizlik	Sabit Değişken	2,48	0,39		6,32	0,00
		Enerjilik	0,02	0,09	0,02	0,28	0,77
		Adanma	0,46	0,12	0,34	3,71	0,00
		Konsantrasyon	-0,10	0,09	-0,09	-1,20	0,23
R= 0,32		R ² = 0,10	Adjusted R ² = 0,09		F= 7,44	p= 0,00	

Bağımsız değişkenler enerjilik, adanma ve konsantrasyon ile bağımlı değişken olan korunmacı sessizlik için kurulan regresyon modeline göre yapılan analiz sonucunda bağımlı değişken istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,00<0,05$). Yani işe adanmışlık boyutlarından en az birinin korunmacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Yapılan analiz sonucunda; H_{1d} : “İşe adanmışlık boyutlarından enerjikliğin örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi reddedilmiştir ($p=0,77>0,05$). Yani enerjikliğin, korunmacı sessizlik üzerinde %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. İşlerini, büyük bir canlılık ve dinamiklikle yapan, zor durumlarla karşılaşsa bile pes etmeyen, yüksek düzeyde sürekli aktif faaliyette bulunanlar işlerini oldukça seven bireylerdir. Çalışanların enerji olmasının, korunmacı sessizlik üzerinde artırıcı ya da azaltıcı herhangi bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir.

H_{1e} : “İşe adanmışlık boyutlarından adanmanın, örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir ($p=0,00>0,05$). Yani adanmanın, korunmacı sessizlik üzerinde %95 güven aralığında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir etkisi

bulunmaktadır. Adanma boyutu arttıkça korunmacı sessizlik de artmaktadır. Adanma boyutu yüksek olan çalışanlar, işlerinin kendilerine ilham verici olduğunu düşünmekte, işlerini heyecan verici bulmakta ve büyük bir özveriyle işlerini yapmaktadırlar. İşlerini oldukça seven bu bireyler işlerini kaybetme, terfi alamama, üst yönetimden gelebilecek olumsuz tepkiler vb. korkularından dolayı, örgüt içinde gerçekleşen bazı olaylar ve sorunlar hakkında konuşmaktan çekinmekte ve sessiz kalma davranışı gösterebilmektedirler.

H_{1f} : “İşe adanmışlık boyutlarından konsantrasyonun örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi reddedilmiştir ($p=0,23>0,05$). Yani konsantrasyonun, korunmacı sessizlik üzerinde %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Konsantrasyon düzeyi yüksek çalışanlar, yoğun tempoda çalıştıklarında mutlu olan, iş yaparken etrafındaki her şeyi unutan ve işleri ile adeta bütünleşen bireylerdir. Çalışanların konsantrasyon düzeylerinin yüksek olmasının korunmacı sessizlik üzerinde artırıcı ya da azaltıcı herhangi bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir.

Örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizliğin işe adanmışlığın enerjiklik, adanma ve konsantrasyon boyutlarından etkilenme durumunu göstermek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Korunmacı Sessizlik Boyutunun, Enerjiklik, Adanma ve Konsantrasyon Boyutlarından Etkilenme Durumunu Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Standardize Edilmiş Katsayılar		Standardize Edilmemiş Katsayılar	T	P
			B	Standart Hata			
4.	Korunmacı Sessizlik	Sabit Değişken	4,45	0,32	Beta	13,74	0,00
		Enerjiklik	-0,03	0,08	-0,04	-0,42	0,67
		Adanma	0,06	0,10	0,05	0,58	0,56
		Konsantrasyon	-0,10	0,07	-0,11	-1,34	0,18
R= 0,11		R ² = 0,01	Adjusted R ² = -0,00		F= 0,85	p= 0,46	

Tablo 8’de verilen bağımsız değişkenler enerjiklik, adanma ve konsantrasyon ile bağımlı değişken olan korunmacı sessizlik için kurulan regresyon modeli için yapılan analiz sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç bulunmamaktadır ($p=0,46>0,05$). Yani işe adanmışlık boyutlarından hiçbirinin korunmacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Yapılan analiz sonucunda; H_{1g} : “İşe adanmışlık boyutlarından enerjikliğin örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi reddedilmiştir ($p=0,67>0,05$). Yani enerjikliğin korunmacı sessizlik üzerinde %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Örgüt içerisinde herhangi bir problem çıktığında tepkisiz kalmayı tercih ederek zihnini meşgul etmeyen çalışanların enerjilerinin daha yüksek olduğu ve enerjilerini daha çok işlerine yönlendirdiği görülmektedir.

H_{1h} : “İşe adanmışlık boyutlarından adanmanın örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi reddedilmiştir ($p=0,56>0,05$). Yani adanmanın, korunmacı sessizlik üzerinde %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Adanma düzeyi yüksek çalışanlar işlerini kendilerini geliştirebileceğini düşündükleri özel bir iş olarak görmektedirler. Adanma düzeyi yüksek bu bireyler için yaptıkları iş çok önemlidir ve işlerini kaybetmekten korkmaktadırlar. Bununla birlikte adanmanın korunmacı sessizlik üzerinde artırıcı ya da azaltıcı herhangi bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir.

H_{1i} : “İşe adanmışlık boyutlarından konsantrasyonun örgütsel sessizlik boyutlarından korunmacı sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi reddedilmiştir ($p=0,18>0,05$). Yani konsantrasyonun korunmacı sessizlik üzerinde %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Konsantrasyon düzeyi yüksek olan çalışanlar kendilerini işine kaptıran, çalışırken sadece işine konsantre olan ve adeta işine gömülen bireylerdir. Bununla birlikte konsantrasyonun korunmacı sessizlik üzerinde artırıcı ya da azaltıcı herhangi bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir.

Tüm bu analizlerden görüleceği üzere işe adanmışlığın örgütsel sessizlik üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. İşe adanmış çalışanlar, zihinsel ve fiziksel olarak bütün enerjilerini işine aktaran, işini seven, çalışırken mutlu olan, yaptıkları işten gurur duyan ve adeta işleri ile bütünleşen bireylerdir. Bu bireyler, örgüt içerisindeki bazı olaylar karşısında kendilerini, örgütü ve çalışma arkadaşlarını koruyabilmek amacıyla fikir, görüş ve bilgilerini ifade etmemekte, sessiz kalmayı tercih etmektedirler. İşe adanmışlık boyutlarından enerjikliğin, örgütsel sessizlik boyutları, kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. İşe adanmışlık boyutlarından adanmanın, örgütsel sessizlik boyutlarından kabullenici ve korunmacı sessizlik üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi bulunurken, korumacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. İşe adanmışlık boyutlarından konsantrasyonun, örgütsel sessizlik boyutları kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

4.Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırma sonucunda işe adanmışlığın örgütsel sessizlik üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. İşe adanmış çalışanlar, işlerine ve örgüte oldukça bağlı oldukları için örgüte, çalışma arkadaşlarına ve kendilerine zarar verebilecek durumlarda sessiz kalmayı tercih etmektedirler. Yapılan araştırmada işe adanmışlığın, örgütsel sessizliği artıran bir davranış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşe adanmışlığın, örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini belirleyebilmek amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Aşağıda yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular özetlenmiştir.

Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre işe adanmışlık ve boyutları enerjilik, adanma, konsantrasyon ile örgütsel sessizlik ve boyutlarından kabullenici sessizlik ve korunmacı sessizlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Yani işe adanmışlık arttıkça boyutları enerjilik, adanma ve konsantrasyon, örgütsel sessizlik ve boyutları kabullenici sessizlik ve korunmacı sessizlik de artmaktadır. İşe adanmışlık ve boyutları ile örgütsel sessizlik boyutlarından korumacı sessizlik arasında anlamlı bir ilişki olmadığı; kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizlik ile işe adanmışlık ve boyutları enerjilik ve adanma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Örgütsel sessizlik ve boyutları ile işe adanmışlık boyutlarından konsantrasyon arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre “işe adanmışlığın örgütsel sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir. Yani örgüt içerisinde işe adanmışlığın artması örgütsel sessizliği de artırmaktadır. Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre işe adanmışlık boyutlarından enerjilik ve konsantrasyonun örgütsel sessizlik boyutlarından kabullenici sessizlik, korunmacı sessizlik ve korumacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İşe adanmışlık boyutlarından adanmanın, örgütsel sessizlik boyutlarından kabullenici sessizlik ve korunmacı sessizlik üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu, korumacı sessizlik üzerinde ise anlamlı bir etkisi olmadığı sonucu bulgulanmıştır.

Elde edilen bulguların teorik çerçeve kısmında belirtilen bazı çalışmaların sonuçları ile benzer, bazı çalışmaların sonuçları ile ise farklı olduğu görülmektedir. Nafei (2016) ve Robinson (2018) çalışmasında işe adanmışlık arttıkça örgütsel sessizliğin azaldığı sonucuna ulaşırken, bu çalışmada bunun tam tersine, işe adanmışlığın örgütsel sessizlik üzerinde pozitif anlamlı bir etkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Kutlay (2012), örgütsel adanmışlık ile kabullenici ve korunmacı sessizlik arasında negatif, korumacı sessizlik arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yapılan regresyon analizlerinde örgütsel sessizlik boyutlarından kabullenici ve korumacı sessizlik üzerinde örgütsel adanmışlık boyutlarından hiçbirinin etkisinin olmadığı, korunmacı sessizlik üzerinde ise duygusal adanmışlığın anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada işe adanmışlık ve örgütsel sessizlik arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur bu yönü ile yapılan çalışma sonuçları birbirlerinden farklılıklar göstermektedir. Yapılan regresyon modellerinde korumacı sessizlik üzerinde işe adanmışlık boyutlarından hiçbir boyutun anlamlı etkisinin bulunmaması bu çalışmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Ceviz (2017), işle bütünleşme ve örgütsel sessizlik arasında düşük düzeyde negatif anlamlı olmayan bir ilişki olduğu, örgütsel sessizlik boyutları üzerinde işe adanmışlık boyutlarından sadece adanma boyutunun anlamlı bir etkisinin olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışma sonucunda ise, işe adanmışlık ve örgütsel sessizlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Bu yönü ile yapılan çalışma sonuçları farklılıklar göstermektedir. Yapılan regresyon analizinde örgütsel sessizlik boyutları üzerinde işe adanmışlık boyutlarından sadece adanma boyutunun anlamlı bir etkisinin bulunması ise bu çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Bu araştırma Ankara ilinde belediye çalışanları üzerinde yapılmıştır. Araştırmanın genel bir sonuç niteliği taşıyabilmesi, tutarlılığı ve karşılaştırılabilirliği açısından, farklı il, bölge, ülke genelinde veya farklı ülkelerde, özel sektör veya farklı meslek grupları üzerinde yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Böylece kamu sektörü/özel sektör, melek grupları farklı il, bölge, ülke geneli/ülke dışı karşılaştırması yapmak mümkün olabilecektir. Örgütsel sessizlik üzerinde pozitif etkisi olduğu düşünülen işkoliklik ve tükenmişlik, negatif etkisi olduğu düşünülen iş tatmini, örgütsel destek vb. örgütsel davranış konuları ile ilişkili çalışmaların yapılmasının örgütsel sessizliğe etki eden farklı faktörlerin belirlenmesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde işe adanmışlık üzerinde pozitif etkisi olduğu düşünülen algılanan örgütsel destek, iş tatmini, psikolojik sermaye, negatif etkisi olduğu düşünülen örgütsel yabancılaşma, tükenmişlik vb. örgütsel davranış konuları ile çalışmalar yapılmasının işe adanmışlığa etki eden faktörlerin belirlenmesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Örgütsel sessizliğin olumsuz etkilerini önleyebilmede, çalışanların kendilerini rahatça ifade edebilecekleri, fikir ve düşüncelerine değer verilecek bir örgüt ortamı oluşturulmalıdır. Bu noktada, yöneticilerin çalışanları, sorunların çözümü, değişim, yenilik gibi konularda farklı fikirler üretmeleri ve konuşmaları noktasında teşvik etmesi son derece önemli olacaktır. İşe adanmışlığın sağlanması için, örgüt yöneticilerinin, çalışanların başarılarını takdir etmesi, adil bir terfi ve ödül sistemi oluşturması, çalışanlar arasındaki iletişimi destekleyici iş dışı etkinlikler yapması, çalışanların kendilerini rahat hissedebildikleri esnek bir örgüt yapısının oluşturulması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Acaray, A. (2014). *Örgüt Kültürü, Örgütsel Sessizlik ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Akay, O. (2017). *Örgütsel Sessizlik Boyutlarının Çalışan Performansı ile İlişkisinin İncelenmesi: Isparta Devlet Hastanesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Akbaş, M., Gemlik N. ve Çatar R.Ö. (2020). Örgütsel Sessizlik ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Vakıf Üniversitesi Akademisyenleri Üzerine Bir Araştırma, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi (USBAD)*, 3(3), 98-126.
- Alkan, Z. (2016). *Liderlik Tarzlarının Örgütsel Sessizlik İlişkisinde Kariyer Memnuniyetinin Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Alparlan, A. M. ve Kayalar, M. (2010). Örgütsel Sessizlik: Sessizlik Davranışları ve Örgütsel ve Bireysel Etkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 136-147.
- Asar, R. (2018). Çalışanın İş Tutulması. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 27(2), 33-43.
- Ashforth, B. E., & Humphrey, R. H. (1995). Emotion in the Workplace: A Reappraisal. *Human Relations*, 48(2), 97-125.
- Atar, A. (2018). *Etkileşimci ve Dönüşümcü Liderliğin, Örgütsel Sessizlik, Örgütsel Sinizm ve Psikolojik İyi Oluş Üzerine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Atmaca, T. (2021). Öğretmenlerin örgütsel sessizlik davranışları ve örgütsel özdeşleşmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(1), 367-389.
- Aybas, M. (2014). *İnsan Kaynakları Uygulamalarının Çalışanların İşe Adanmışlığı Üzerindeki Etkisi ve Pozitif Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü Konuya İlişkin Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bahadır, Z. ve Certel Z. (2016). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Örgütsel Sessizlikleri ile Örgütsel Adanmışlıklarının İncelenmesi. *Journal of Kırşehir Education Faculty*, 17(1), 135-146.
- Bakalci, H. (2010). *İşe Gönülden Adanma ve İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Arasındaki İlişki ve Bir Örnek Olay*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bakker, A. B. (2011). An Evidence-Based Model of Work Engagement, *Current Directions in Psychological Science*, 20(4), 265-269.
- Bildik, B. (2009). *Liderlik Tarzları, Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi*. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Büyüköztürk, Ş. (2019). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık
- Çakıcı, A. (2007). Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 145-162.

- Çakıl, E. (2011). *Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşire ve Asistanlarda Mobbing'in İşe Gönülden Adanma Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Çankır, B. (2016). *Çalışmaya Tutkunluk ve Tükenmişliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ceviz T. (2017). Ortaokul öğretmenlerinin işle bütünleşme ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çiftçi G.E. ve Öneren M. (2017). Örgütsel Sessizlik, İşe Yabancılaşma Ve Örgütsel Güven İlişkisi, *Social Sciences Studies Journal*, 3(5), 567-583.
- Çolak E.H.E. (2015), Örgütsel Sessizlik, (Ed.N.Derya E.Özler) içinde *Örgütsel Davranışta Güncel Konular*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Deviren İ. ve Okçu V. (2020). İlkokul Müdürlerinin Kullandıkları Örgütsel Güç Kaynakları İle Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik ve Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, *SHSR Journal*, 7(52), 915-932.
- Düzgün A. (2022). Örgütsel Sessizlik İle Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişkide Duygusal Zekânın Düzenleyici Etkisi: Turizm Sektörü Örneği, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 160-185.
- Dyne, L. V., Ang, S. & Botero, I. C. (2003). Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1359-1392.
- Efe, D. (2018). *Algılanan Örgütsel Adalet ile Örgütsel Sessizlik ve Sessizlik Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Ehtiyar, R. ve Yanardağ, M. (2008). Organizational Silence: A Survey On Employees Working in Chain Hotel. *Tourism and Hospitality Management*, 14(1), 51-68.
- Erdoğan, E. (2011). *Etkili Liderlik, Örgütsel Sessizlik ve Performans İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Fard P.G. & Karimi F. (2015). The Relationship between Organizational Trust and Organizational Silence with Job Satisfaction and Organizational Commitment of the Employees of University, *International Education Studies*, 8(11), 219-227.
- Güler, B. (2020). Sosyal Mübadele Teorisi Bağlamında Birey-örgüt Uyumunun İşe Adanmışlık Üzerine Etkisine İlişkin Bir Araştırma, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20(40), 186-200.
- Güler, B. ve Taşhyan, M. (2022). "Psikolojik İklimin Çalışan Performansı Üzerine Etkisinde İşe Adanmışlık Boyutlarının Aracılık Rolü", *Alanya Akademik Bakış*, 6(1), 1605-1628.
- Gülsever, F. (2016). *Hastanelerde Kurumsallaşma Açısından Kayırmacılığın İşe Adanmışlık ve İşe Yabancılaşma Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Halbaw, A. (2018). *Erbil Temel Okullarında, Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Adalet Algılarıyla Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Harpıtluoğlu, D. D. (2015). *İşe Tutkunluk ve İş - Aile - İş Çatışmasının İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- İşlek, A.S. ve Bakıoğlu, F. (2023). Okulöncesi Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılıkları ile İş Doyumları İlişkisinde Örgütsel Sessizliğin Aracılık Rolü. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi (AKEF) Dergisi*, 5(1), 170-193.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological Conditions Of Personal Engagement And Disengagement At Work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724.
- Karakavuz, H. (2021). Yer hizmeti işletmelerinde örgütsel sessizlik: Örgütsel bağlılık ve örgütsel güven üzerindeki etkisi, *International Journal of Aeronautics and Astronautics*, 2(2), 41-51.
- Karakaya, H. (2015). *İşe Tutkunluk ve Okul İklimi Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Kılıçaslan S., Derin N. ve Şimşek İ. (2022). Algılanan Örgütsel Destek İle İşe Adanmışlık Arasındaki İlişkide Kişiliğin Aracılık Etkisi, *İzmir İktisat Dergisi*, 37(3), 607-629.
- Kutlay, Y. (2012). Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Adanmışlık ve Öz-Yeterliliklerinin Örgütsel Sessizlikleri Üzerine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Nafei, W. A. (2016). Organizational Silence: A Barrier to Job Engagement in Successful Organizations. *International Business Research*, 9(4), 100-117.

- Nartgün Ş.S. ve Kartal V. (2013). Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Sessizlik Hakkındaki Görüşleri, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 47-67.
- Öge E. (2021). Örgütsel Sessizliğin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi. *Journal of Social Policy Conferences*, 80, 95-115.
- Öz, K. (2016). *Örgütsel Güven ve Çalışmaya Tutkunluk Arasındaki İlişkide Örgütsel Özdeşleşmelerin Rolü: Bankacılık Uygulaması Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, İ. (2019). Örgütsel Sessizlik ve Boyutları Üzerine Nitel Bir Araştırma, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 5(2), 365-379.
- Öztürk M. ve Vatansever K. (2020). Örgütsel Adalet ve Örgütsel Güvenin İşe Adanmışlık Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesi: Alanya Belediyesi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi (İAD)*, 12(4), 3613-3632.
- Pinder, C. C. & Harlos, K. P. (2001). Employee Silence Quiescence And Acquiescence As Responses To Perceived Injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331-369.
- Rayan R.M.A., Ali M. A.N. & Moneim A.S.K.M. (2020). The Supervisor's Support For Silence And The Organizational Commitment: The Mediating Role Of Organizational Silence Behavior, *European Journal of Business and Management Research (EJBMR)*, 5(2), 1-8.
- Robinson, J. (2018). Employee Engagement: Exploring the Experiences of How Voice and Silence Relate to Public Sector Employees' Feeling of Being Engaged. The Faculty of The Graduate School of Education and Human Development of The George Washington University, In partial fulfillment of requirements, For the degree of Doctor of Education.
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., Gonzalez, V. & Bakker, A. B. (2002). The Measurement of Engagement and Burnout: A Two Sample Confirmatory Factor Analytic Approach. *Journal of Happiness Studies*, 3(1), 71-92.
- Şahinbaş F. ve Erigüç F. (2019). Pozitif Örgütsel Davranış Yaklaşımıyla İşyeri Arkadaşlığı Ve İşe Adanma İlişkisi: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(4), 1201-1225.
- Şehitoğlu, Y. (2010). Örgütsel Sessizlik, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Algılanan Çalışan Performansı İlişkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Taşkıran, E. (2011). *Liderlik ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki Etkileşim: (Örgütsel Adaletin Rolü)*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Wang X., Guo Y. & Duan J. (2022). When Does Commitment Backfire: Linking Employee Continuance Commitment to Silence Behavior, *European Review of Applied Psychology* 72, 1-9.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nün 09.11.2018 tarih ve E-52609 sayılı yazısı gereği ve Dumlupınar Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun tarih 15.11.2018 tarihli 2018/07 sayılı kararı ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

SOSYAL HİZMETTE QUEER BAKIŞ AÇISI: TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNDEN BAĞIMSIZ BİR YAKLAŞIMA DOĞRU

The Queer Perspective in Social Work: Towards a Gender-Neutral Approach

Yunus KARA¹ ve Ayşe Sezen SERPEN²

¹Dr., Sosyal Hizmet Uzmanı, İstanbul, kara.yunus93@gmail.com, orcid.org/0000-0002-7812-5845

²Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, aysesezenbayoglu@gmail.com, orcid.org/0000-0002-6220-4709

Derleme/Review Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

09.11.2022

Kabul/Accepted:

07.04.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1201775

Anahtar Kelimeler

Queer, Queer Teori, Queer Sosyal Hizmet, Toplumsal Cinsiyet

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye'deki sosyal hizmet alanı ve queer teorisinin ilişkilendirilmesi ve mesleki uygulamalara yansıtılması konusundaki eksikliğin ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, öncelikle tarihsel olarak, sosyal hizmet disiplininin queer teoriyi nasıl ele aldığını ve bu ele alışın nasıl değişip dönüştüğünü (veya dönüştüğünü) ve bunun karşısında eleştirel sosyal hizmet, radikal sosyal hizmet ve baskı karşıtı sosyal hizmet yaklaşımlarının konuya nasıl baktığının anlaşılması, ardından queer teorisinin sosyal hizmet müdahale süreçlerinde nasıl uygulanabileceğine dair toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız bir yaklaşımın sunulması öngörülmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız bir yaklaşım, ikili cinsiyet sistemi üzerinden kadınlara ve erkeklere atanan rollerin, olguların ve durumların, biyolojik olarak belirlenmelerinden ziyade toplumsal olarak inşa edildiğini, değişebildiğini ve toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılaştığı fikrini bünyesinde barındırmaktadır. Tüm bu tartışmalarla birlikte sosyal hizmetin queer teori bağlamında geçirdiği dönüşümlerin eleştirel bir analizinin yapılması ve buradan hareketle queer teorisinin bakış açısının ortaya konulması sağlanarak, sosyal hizmetin queer perspektifle ilişkilendirilme biçiminin, sosyal hizmete sağlayabileceği imkânların ortaya konulması amaçlanmaktadır.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to reveal the lack of associating social work and queer theory in Turkey and reflecting it to professional practices. In this framework, first, it is aimed to understand how the social work discipline has historically handled queer theory and how this approach has changed (or not) and how critical social work, radical social work and anti-oppression social work approaches look at the subject, then the queer theory's approach to the issue. It is envisaged to present a gender-neutral approach on how it can be applied in social work intervention processes. An approach independent of gender roles embodies the idea that the roles, facts, and situations assigned to women and men through the binary gender system are socially constructed, changed, and differentiated from society to society, from culture to culture, rather than biologically determined. Along with all these discussions, it is aimed to make a critical analysis of the transformations social work has undergone in the context of queer theory and to reveal the perspective of queer theory from this point of view, and to reveal the possibilities that social work can provide to social work by providing the queer perspective.

Keywords

Queer, Queer Theory, Queer Social Work, Gender

Atf/Citation: Kara, Y. ve Serpen, A. S. (2023). Sosyal Hizmette Queer Bakış Açısı: Toplumsal Cinsiyet Rollerinden Bağımsız Bir Yaklaşım Doğru. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 925-937.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Yunus KARA, kara.yunus93@gmail.com

1. Giriş

Kadınların ve erkeklerin fiziksel, duygusal ve hormonal farklılıklarıyla ilişkilendirilen cinsiyet farklılığı, heteroseksüel dünyanın ikiliklerinden biridir. Bu ayrımlar birçok kişi için doğal kabul edilmekte, kadın ve erkeğe bu ayrımlar çerçevesinde toplumsal olarak birtakım roller yüklenmektedir. Tam bu noktada toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek arasındaki ikili karşıtıklara dayanan “farklılıkların” doğal ya da doğuştan olmayıp, toplumsal olarak üretilen ve kurulan bir yapıdan kaynaklandığına işaret etmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet kavramı ile yalnızca kadınlık ve erkeklik normlarından bahsedilmemekte, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve cinsiyet ifadesi kavramlarına da vurgu yapılmaktadır.

Toplumsal cinsiyetin belirli durumları açıklamakta yetersiz kaldığı günümüzde, queer teori devreye girmiş ve tüm cinsiyet kimliği, cinsel yönelimleri ve cinsiyet ifadelerini şemsiyesi altında toplayan bir kuram haline gelmiştir. Fakat queer teori, her ne kadar feminist hareketle ve LGBTQİA+’larla özdeşleştirilse de yalnızca bu meselelere atıf yapmamakta, tüm ayrımcılıkları ve normları da sorgulamaktadır.

Queer teori ile ilgili materyallere, özellikle Türkiye’deki sosyal hizmet literatüründe çok fazla rastlanmamaktadır. Ayrıca cinsellik ve queer teori ile ilgili konuları, Türkiye’deki sosyal hizmet disiplininin, kendi içerisindeki inançlarında, ideolojilerinde, söylemlerinde, etik ilke ve değerlerinde pek tartışma konusu etmediğini de söylemek mümkündür. Literatürdeki ve alandaki bu boşluk, sosyal adalet için savunuculuk rolünü üstelenen sosyal hizmet mesleğinin normatif olmayan cinselliğe karşı adaletsizlikleri gidermek için yeni araştırmalar üretme konusundaki profesyonel sorumluluğuyla tam bir çelişki içerisinde. Ancak cinsellik, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve cinsiyet ifadesi açısından bakıldığında ise gerek sosyal hizmet teorilerinin gerekse sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarının yeniden yapılandırılarak, yapı söküme uğratılması ve tartışılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye’deki sosyal hizmet alanı ve queer teorisinin ilişkilendirilmesi ve mesleki uygulamalara yansıtılması konusundaki eksikliğin ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, öncelikle tarihsel olarak, sosyal hizmet disiplininin queer teoriyi nasıl ele aldığını ve bu ele alışın nasıl değişip dönüştüğünü (veya dönüşmediğini) ve bunun karşısında eleştirel sosyal hizmet, radikal sosyal hizmet ve baskı karşıtı sosyal hizmet yaklaşımlarının konuya nasıl baktığının anlaşılması, ardından queer teorisinin sosyal hizmet müdahale süreçlerinde nasıl uygulanabileceğine dair bir yaklaşımın sunulması öngörülmektedir. Böylece sosyal hizmetin queer teori bağlamında geçirdiği dönüşümlerin eleştirel bir analizinin yapılması ve buradan hareketle queer teorisinin bakış açısının ortaya konulması sağlanarak, sosyal hizmetin queer perspektifle ilişkilene biçiminin, sosyal hizmete sağlayabileceği imkânların ortaya konulması amaçlanmaktadır.

1.1. Atanmış Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

Günümüzde cinsiyet kavramı genel olarak atanmış cinsiyet ve toplumsal cinsiyet şeklinde iki ayrı çerçevede ele alınmaktadır. Atanmış cinsiyet (sex); doğumda üreme organlarına bakılarak kişiye atanan cinsiyeti ifade etmektedir. Çoğu toplumda, vajina ile doğanlar ‘dişi’, penis ile doğanlar ‘erkek’ olarak tanımlanmaktadır. Birey doğuştan dişi ya da erkek cinsiyetinden birine sahip olmakta (veya sahip olduğu varsayılmakta) ve bu durum anatomik/bedensel durum olarak ifade edilmektedir (Dökmen, 2014, Gerrig ve Zimbardo, 2012; Şah, 2016). Toplumsal cinsiyet (gender) ise; erkekler ve kadınlar arasındaki farkların tümüyle ve sadece atanmış cinsiyet ile açıklanamaması üzerine, cinsiyetlerin kendilerine özgü rollerini, sorumluluklarını, güç ilişkilerini ve toplumsal konumlarını belirten bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Jackson, 2006). Toplumsal cinsiyet kavramı sadece kadınsı ya da erkeksi olarak belirtilen performans biçimleri ile sınırlı kalmamakla birlikte, cinsiyetler arasındaki eşitsizliğe de vurgu yapmaktadır (Berghan, 2011; Ökten, 2009; Stone, 2015).

Toplumsal cinsiyet kavramı, ilk defa seksolog John Money tarafından, atanmış cinsiyet ile cinsiyet rolü arasında ayırım yapılmak üzere kullanılmıştır (Money ve ark., 1955). Ancak terimin yaygın olarak kullanımı, 1970’lerle beraber, özellikle feminist hareketin gelişmesine paralel olarak, cinsiyetler arasındaki eşitsizlikleri ve kadınlık-erkeklik ayrımını açıklamada yetersiz kalması üzerine şekillenmiştir (Haig, 2004). Sonrasında ise hem akademik alanda hem de sosyal alanlarda yaygın bir şekilde kullanılır hale gelmiştir. Son 10 yılda ise özellikle atanmış cinsiyetin toplumsal/tarihsel olarak inşa edilmiş olduğunu söyleyen ve toplumsal cinsiyet kavramının cinsiyetin performansı olduğunu belirten sosyal inşacı yaklaşımlar da mevcut olmaya başlamıştır (Clarke ve Braun, 2012; İlter, 2014).

Toplumsal cinsiyet statik bir durumu ifade etmemekle birlikte, zamana ve yere bağlı olarak değişen dinamik bir olgudur (Jagose, 2009). Toplum, kadını ve erkeği tarihsel süreç içinde bazı alanlara ait kılmakta, yaşanan toplumsal yapı ve dönem, kadının ve erkeğin sosyal işlevlerini tanımlamakta, kadın ve erkeğin görünürlüğü ve değeri kültür tarafından belirtilmektedir (Demez, 2005; Kara, 2022a; Kara, 2022b). Toplumsal cinsiyetin kültürel bir inşa olduğu kabulünden yola çıkan birçok düşünür ve yazar için, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapılar, toplumsal cinsiyeti kadın ve erkek cinsiyeti (sex) olarak (yani iki cinsiyet üzerinden inşa edilme) kurgulamaktadır. Erkek veya kadın olmanın tanımı (kültürel olarak) büyük ölçüde toplumsal yapı tarafından düzenlenmekte ve farklı kurumsal mekanizmalar aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Toplumsal cinsiyetle ilgili söz konusu tanımlamalar ve yaklaşımlarda cinsiyetin (sex) biyoloji temelli kategorilendirilmesi, transların varoluşunun açıklanmaması, cinsiyet ifadesine ve cinsiyet karakteristiğine değinilmemesi, beklenti ve normların dışındaki çeşitli cinsel yönelim kategorilerinin ele alınmaması gibi durumlara da atf yapılmaktadır. Butler'ın (2014), "biyoloji kaderdir" söylemine itiraz etmesi, toplumsal cinsiyet (gender) ile cinsiyet (sex) kavramlarının anlam bakımından farklılık göstermesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Toplumsal cinsiyet tanımlamalarına önemli bir eleştiri getiren bu yaklaşım, farklı cinsel yönelimler de dâhil olmak üzere, farklılıklara sahip olan bireyleri dışlamaktadır. Butler (2014), toplumsal cinsiyet kimliğinin, süregelen bir "performans" olduğunu ve bedensel performans yoluyla doğallaştırıldığını; dışavurumla ifade edilerek oluşturulduğunu ileri sürmektedir. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet ifadeleri, eyleme dayalı olarak üretilmekte, bedensel eylemlerle üretilen toplumsal cinsiyet, kültürel olarak da sürdürülmektedir ve biyolojik beden, cinsiyet söylemi etrafında da kurgulanmaktadır (Butler, 1988). Bundan ötürü toplumsal cinsiyet bir yapı ya da kural değil, bireylerin edimine bağlı bir eğilimdir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, bireylerin yapma edimine bağlı olarak değişebilir ve performatif olarak inşa edilir ve toplumsal cinsiyet, iktidar ilişkilerine dâhil olan veya dışında kalmaya çalışan kişiler tarafından yeniden üretilebilir ve altüst edilebilir (Butler, 1997).

Toplumsal cinsiyeti, toplumdaki iktidar ilişkileri içinde oluşan "habitus" olarak değerlendiren Bourdieu ise, Butler'ın toplumsal cinsiyeti "bedenin performansı" olarak gördüğü yaklaşımından beslenmektedir. Toplumsal gerçeklik ile kişisel deneyim arasındaki ilişkiyi vurgulayan habitus kavramı, farklı ekonomik, toplumsal, kültürel birikime sahip erkek ve kadınların, erkeklik ve kadınlık kimliklerinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Bourdieu'nun geliştirdiği ve Türkçe'de "yaşam alanı" olarak da kullanılan habitus, bireylerin yaşamları, sosyal çevreleri, sınıfsal konumları ve toplumsal yapı ile etkileşim sürecinin sonucunda oluşan içselleştirilmiş eğilimleri, istekleri, düşünceleri, beğenileri, değerleri ve bedensel eylemleri ifade etmektedir (Bourdieu, 1990). Cinsiyetlerin, kadın ve erkek gibi ikili ifadeler üzerinden anlamlandırılmasıyla bedenlerin cinsiyetlendirilmesi ve bu inşa sürecinde, kadınlık ve erkekliğe iliştilen çeşitli kabuller, istekler, düşünceler, metaforlar ve eylemler mevcut olmaktadır. Bu şekilde kadın ve erkek arasındaki ayrım normalleşerek, öznelere yaşam alanı haline gelmektedir.

Toplumsal cinsiyetin inşasında güç ilişkileri çerçevesinde gelişen toplumsal, ekonomik ve politik yapıların etkili olduğunu savunan Foucault'un "Cinselliğin Tarihi" adlı eseri ise bu tartışmanın gelişmesine katkı sağlamıştır. Toplumsal cinsiyetin bir iktidar stratejisi olduğunu göstermesiyle, toplumsal cinsiyetin toplumdaki iktidar ilişkileri bağlamında oluştuğu düşüncesi gelişmeye başlamıştır. Foucault (2014), özellikle iktidar ve beden arasındaki ilişkiye odaklanarak iktidar mekanizmalarının istedikleri insan tipini oluşturmak için insan bedenini yontarak, sınırlandırarak, genişleterek ve tanımlayarak beden üzerinde tahakküm kurma isteğine dikkat çekmiştir. Cinselliğin iktidar tarafından tanımlanması, şekillenmesi ve belli bir kalıba konulması, cinselliği bedeni de kontrol etmek için en kullanışlı mekanizma haline getirmektedir. Cinselliğin iktidar eliyle söylemler yoluyla düzenlenmesinin, bedeni daha çok kontrol altına alma istencinden kaynaklandığı görülmektedir. Cinselliğe yönelik söylemlerin azaltılmadığı/engellenmediği, aksine söylemlerin artmasının teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Kısırtılarak arttırılan cinsellik söylemleri bedenin özerkliğini (her ne kadar farkında olmasak ve bedenimizin bize ait olduğunu söylesek de) sorgulatmaktadır. Cinselliğe yönelik kamusal söylemlerin artması ve bu yolla cinselliğin kuşatılıyor olması, iktidarın daha fazla müdahalesini beraberinde getirmiş ve bedeni, cinselliğin düzenlenmesi aracılığıyla, daha çok kontrol altına alır hale gelmiştir.

Görüldüğü üzere, cinsiyet kimliği, toplumsal cinsiyet ve cinsellik ile ilgili birçok kavram ve yaklaşım öne sürülmüştür. Ancak bu kavram ve yaklaşımların daha çok sorgulanması, yapı söküme uğratılması ve kapsayıcı olması konusundaki eksiklikler, queer teorisinin devreye girmesini ve tüm cinsellikleri şemsiyesi altında toplamasını sağlamıştır.

1.2. Queer Teori

1980'lerin sonunda queer (kuir) kelimesi, 'tuhaf', 'acayip', 'iğreti', 'kötü', 'şüpheli' vb. anlamlarda eşcinselleri aşağılamak için kullanılırken, 1990'lı yıllarda kastî ve stratejik olarak cinsel sınıflandırmalara karşı duranlar tarafından sahiplenilmiş, heteronormatifliğin dayattığı kimliklerin dışına çıkararak, eşit hak taleplerinin mücadelesine doğru gelişen hareketin adı olmuştur (Riggs, 2017; Yardımcı ve Güçlü, 2013). Atanmış cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve cinsiyet ifadesi ile ilgili kavramlar ve ideolojilerin toplumdaki tüm cinsellikleri, rolleri, sorumlulukları, baskı ve ayrımcılık biçimlerini açıklamakta yetersiz kaldığı görüldüğünden, queer teori devreye girmiş ve tüm cinsellikleri şemsiyesi altında toplayan bir kuram haline gelmiştir. Fakat queer teori, her ne kadar feminist hareketle ve LGBTQİA+'larla özdeşleştirilse de yalnızca bu meselelere atıf yapmamakta, tüm ayrımcılıkları ve normları da sorgulamaktadır. Queer, heteroseksüelliği norm olarak benimseyen toplumun içinde ben ve öteki kavramlarını sorgulayarak, cinsiyetin tek bir bağlamla şekillenmeyeceği, sabit olamayacağını savunmakta ve değişen toplumsal koşullarla hukuk, ekonomi, sanat vd. alanlara kadar uzanmış heteroseksüel bakışı ters yüz etmeye, dönüştürmeye çalışmaktadır (Sumara ve Davis, 1999; Şah, 2016; Wiegman ve Wilson, 2015). Bu sorgulamalarla queer teoriyi geliştirmektedir.

Queer teori, ikinci ve üçüncü dalga feminizmden ve özellikle de Judith Butler (2014)'ın cinsiyetin ne ölçüde "doğal" olduğunu sorgulamasından beslenen, temellerinin ise Michel Foucault (2014)'nın "Cinselliğin Tarihi" adlı çalışmasından alan bir teodir. Queer teori, özellikle cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi, cinsel yönelim ve/veya cinsellik açısından bireylerin kimliğinin sabit veya deterministik olmadığını öne sürmektedir (Sullivan, 2007). Queer teori, bahsedilen konularla ilgili olarak var olan kimlik kuramlarını, yöntem ve uygulamalarını eleştirmekte ve sorunsallaştırmaktadır. Heteronormativite, heteroseksüelliğin, ikili eril ve dişil cinsiyetlerin ilişkilerinin güvenli ve sürekli olduğunu varsayarken, queer teori, heteronormatif varsayımları ve ayrıcalıkları belirsizleştiren bir söylem üretmektedir. Ayrıca LGBTQİA+fobi ile mücadelede kimlik hakkında düşünme ve konuşma biçimleri de sunmaktadır. Bununla birlikte, teori, cinsiyet kimliği ve cinselliğin ötesinde bir kullanım alanı sunarak, ırk, etnik köken, sınıf gibi özelliklerin akışkan olup olmadığını sorgulamaktadır. Butler (2014)'ın belirttiği gibi "sabitlenmemesi gereken, akışkan ve gezen" bir kavram olan queerin belli bir tanımlamaya da ihtiyacı yoktur.

Queer teori, feminist ve LGBTQİA+ çalışmaları için bir terim olmanın yanı sıra, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsel yönelime dair kişisel deneyimleri anlamak için bir çerçeve de sunmaktadır. Bununla paralel olarak, kimliklerin kader olmadığı düşüncesini ortaya atarak, kimliklerin kim olduğumuzu, dünyayı nasıl gördüğümüzü belirleyemeyeceğini, belirli hedeflere ulaşmak için kimliklerin oluşturulduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda, queer teorisyenleri, normatif olarak kabul edilen şeylerin yanı sıra, insanların normatiflik içerisinde nasıl ve niçin direnç gösterdiğine de dikkat çekmişlerdir. Örneğin, bir bebeğin dünyaya gelmesinden hemen sonra insanların sık sık "Erkek mi, kız mı?" sorusunu sormaları, cinsiyet için sadece iki olasılık olduğunu varsaymaktır. Çocukların atanmış cinsiyetler doğrultusunda mavi ya da pembe kıyafetlerle çevrili olması; araba, kamyon, bebek gibi oyuncaklarla oynaması gerektiği gibi normatif beklentiler ile karşılaşması çok olasıdır. Bu cinsiyetlendirilmiş yapılar; tüm tarihsel çağlarda veya dünyadaki tüm kültürlerde mutlaka aynı olmamakla birlikte, tarihsel ve kültürel olarak oluşturulmuşlardır. Queer teori, tam bu noktada, toplumsal cinsiyet gibi ikili düşünce yapılarına (kadınlık/erkeklik), bu tarz düşünce yapılarının beraberinde getirdiği erkek ya da kadın gibi olma şeklindeki niteliksel söylemlere karşı çıkarak, kimliklerin inşa edildiği konusunda ısrar etmekte ve böylelikle kimliklerin başka şekiller ve amaçlar için inşa edilme olasılığını tartışmaya açmaktadır.

Queer bir kimlik inşası olmayıp, aksine bütün kimlik inşalarını yapı bozumuna tabi tutarak, normlardan arındırılmış bir çerçeve sunmaktadır (Hicks ve Watson, 2003). Queer sınırlı bir etkiye sahip olmamakla birlikte, cinsel alanda aydınlanmanın gerçekleşmesi ve kavramsal, sistematik, ilerlemeci, özgürleştirici bir sosyal değişim yaratma gücüne sahiptir. Queer teonin sunmaya çalıştığı en önemli düşünce, iktidardan gelen bütün etiketlerin reddedilmesi, toplumsal cinsiyet normlarının belirlediği kavramların hepsini sorgulamaktır (Clare, 2015). Bu sorgulama durumu sadece heteronormatif durumdan değil her türlü dışlanmaya sebebiyet veren her şeyi sorgulamak demektir.

Queer teoriye göre cinsiyetin ve cinsellik biçimlerinin altında yatan 'doğal/zorunlu' bir durum yoktur (Hammack, Mayers ve Windell, 2013). Tam tersine, bunlar toplumsal olarak anlamlandırılmış olgulardır. Geleneksel yaklaşımlarda, cinsiyetin en temelde biyolojik bir olgu olduğu, sonrasında ise buna

kültürel/toplumsal anlamların, rollerin vb. yüklendiği varsayılmaktadır. Queer teori, biyolojik-toplumsal cinsiyet ikiliğine karşı çıkmakta ve toplumsal cinsiyetin altında yatan bir 'doğal' cinsiyetin (ya da doğal bir beden) olmadığını ve daha önce sorgulanmamış olana dair sorular sorulması gerektiğini vurgulamaktadır (Penney, 2014).

Queer teori en temelde cinsiyet ve cinsellikle ilgili normatif olanın nasıl düzenlendiğini sorgulamaktadır. Feminizm ve LGBTQİA+ politikaları başta olmak üzere sınır politikaları, psikoloji, göçmenlik, milliyetçilik gibi birçok alana girerek eleştirel ve dönüştürücü bir metodoloji haline gelmiştir. Queer teori, feminist ve LGBTQİA+ hareketinin etkileriyle şekillenmiş olsa da dil, etnik köken, ırk, sınıf gibi özelliklerinden dolayı ayrımcılığa, ötekileştirmeye maruz bırakılan her birey için bir çerçeve sunmaktadır (Poon, 2011).

Queer, teorik çerçevesi ile sosyal hizmet pratiği arasında bağlantı kurmadan önce, queer teoriye dair yapılan eleştirileri göz önünde bulundurmak önemlidir (Edwards, 1998; Green, 2002; Haritaworn, 2015; McPhail, 2004; Miller, Donner ve Fraser, 2004; Weeks, 2003). İlk eleştiri, queer çalışmalardan elde edilen ampirik tabanlı araştırmaların eksikliği ile ilgilidir. Queer teorisinin kökenleri kültürel çalışmalar ve edebiyat teorisi gibi disiplinlerde olduğu için merkezi odağı metin analizi üzerine olmuştur. Eleştirmenin ikinci noktası ise, queer, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve cinsiyet ifadesi gibi olguların yeniden yapılandırılması üzerine odaklanmakta ve potansiyel olarak yönelimlerin ve kimliklerin önemini göz ardı etmektedir. LGBTQİA+ hareketi, gey, lezbiyen, biseksüel, trans, interseks gibi sosyal kimlikleri, cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimliklerini tarihsel ve kültürel söylemlerle birlikte oluşturmuş, bu yönelim ve kimliklere dayalı ilişkilerin oluşturduğu kolektif topluluklarla birlikte kurumsal ve sosyal adaletsizliğe karşı önemli kazanımlar elde etmiştir. Queer teorideki kimlik karşıtı duruş olarak nitelendirilebilecek söylem, LGBTQİA+ topluluklarının toplumsal tanınma ve heteronormativiteyi yıkmak için değişim sağlamadaki tarihsel önemini yok sayabilmektedir. Ancak feminist ve LGBTQİA+ hareketleri, ortak bir zeminde ilerleyerek, sosyal aksiyon almanın gücü ile toplumsal cinsiyet ve cinsellik temelli konularda birçok başarı elde etmiştir. Üçüncü eleştiri noktası, cinsel kimliklerin kişisel önemine odaklanmaktadır. Bu kimlik kategorileri bireyler için kendi cinsel farklılıklarını anlama ve daha geniş cisgender-heteroseksüel olmayan topluluklara ait olma duygusu oluşturma anlamında kişisel olarak önemini korumaktadır. Queer teorisinin kimlikleri sorgulaması ve yapı bozumuna uğratması bireyler için kişisel önemini koruyan cinsel kavramların ve tanımlamaların yok sayılması anlamına gelebilmektedir.

1.3. Queer Teori ve Sosyal Hizmet

Queer, kimlik kategorileri arasındaki sınırları bulanıklaştırarak cinsel kimlik hakkındaki net fikirlere meydan okumaktadır. Queer teori, bu zamana kadar kabul görmüş heteroseksüel, eşcinsel, biseksüel ve trans gibi kimlikleri kabul etmek yerine, tüm cinselliğin ve kimliklerin sorgulanmasını ve bunlar hakkında ne bilip bilinmediğine dair eleştirel bir bakış açısının ortaya konulmasını hedeflemektedir (Eng ve ark., 2005). Bu tür bir bakış açısı, bütün farklı varoluşlara sahip insanların cinsiyetlerini, cinsel yönelimlerini, cinsiyet kimliklerini, cinsiyet ifadelerini ve cinsel edimlerini yeniden sorgulayarak, cinsel özneliği tartışmaya açık hale getirmektedir. Queer teori sosyal hizmete, cinsellik etrafında kapsayıcı tartışmaları kolaylaştırmak ve sınırlı LGBTQİA+ kimlik kategorilerinin ötesinde çok çeşitli cinsel farklılıklar hakkında bilgi sunma potansiyeline sahiptir.

Queer teori ile ilgili materyallere, sosyal hizmet literatüründe çok fazla rastlanmamaktadır. Sosyal hizmet ile ilgili temel disiplin yönünden yayınlar gerçekleştiren dergilerin içerik analizine de bakıldığında heteroseksüel olmayan konular istenilen düzeyde değildir (MacKinnon, 2011; Trotter, 2000; Van Voorhis ve Wagner, 2001). Yine de Jane Addams'ın, eşcinsel çiftlerle yaptığı çalışmalar ve kadın merkezli bir uygulamayı desteklemesi, ilerici sosyal hizmet uygulamasının yaratılmasında ve toplum uygulamasının gelişmesinde kritik bir öneme sahip olmuştur (Cocker ve Hafford-Letchfield, 2010; Hillock ve Mule, 2016).

Dünya genelinde LGBTQİA+fobinin artması ve cinsel adaletsizliklerin daha görünür hale gelmesi ile birlikte cinsellik, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi, cinsel yönelim, kimlik, queer gibi konular sosyal hizmet disiplini içerisinde yer almaya başlamıştır (Brown, 2008; Kara, 2020; Willis, 2007). Bu konular ile ilgili yaşanan her türlü adaletsizliğin, sosyal hizmet mesleğinde önemli bir yeri olan kültürel yeterlilik, ayrımcılık karşıtı uygulama ve eleştirel teori gibi model ve yaklaşımlarla çözümlenmesi için çalışıldığı da görülmektedir (Burdge, 2007; Martinez ve ark., 2011; Van Den Bergh ve Crisp, 2004). Bu model ve yaklaşımların queer teori

de olduğu gibi sosyal, tarihsel ve mekân ile ilişkisel gelişmelerden bağımsız olarak cinsellik ile ilgili özcü bir felsefi çerçeveyi benimsediğini söylemek mümkündür (Hicks, 2005).

İkili cinsiyet sisteminin ve heteroseksüelliğin zorunlu olduğu bir toplumdaki güç ilişkilerinin problem olarak algılanması sosyal hizmet mesleğinde yeni sayılabilecek bir durumdur (Green ve Featherstone, 2014). Sosyal hizmet disiplini içinde queer teorisinin temel varsayımlarının uygulanması, cinsellikler hakkında baskın düşünme yollarının yapılandırılmasına, heteroseksüelliğin ayrıcalıklı olduğu ve kurumsallaştırıldığı sosyal yaşamın tüm yönlerinin yeniden incelenmesine ve sosyal hizmet ile ilgili kuram ve teorilerin yeniden düşünülerek, cinsel açıdan farklı gruplarla pratik yapmak için alternatif bir çerçeve oluşturulmasına olanak sağlamaktadır (Hicks ve Jeyasingham, 2016; Hughes, 2004).

Queer teori, yapısındaki eleştirel sorgulamalar ve paradigmalara feminizm ve LGBTQİA+ hareketlerine dair olguları bünyesinde barındırarak sosyal adaletin sağlanması için bir çerçeve sunmaktadır (Featherstone ve ark., 2014; Mule, 2015). Sosyal hizmet mesleği ve disiplini, tam bu noktada, farklılıklara saygının temel alınması, hak savunuculuğu kapsamında sosyal adaletin gerçekleştirilmesi için uygulama ve müdahale planları oluşturmaktadır. Ancak sosyal hizmet akademisyenlerinin ve öğrencilerinin özellikle LGBTQİA+'lara yönelik ayrımcı tutumlarının olması, sosyal hizmet bölümü müfredatlarının cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsellik konularında yetersiz kalması, hoşgörü ve kabule ilişkin profesyonel söylemin göz ardı edilmesi gibi durumlar söz konusu sosyal hizmet mesleği ve disiplini açısından tartışma konusu olmaya devam etmektedir (Dentato ve ark., 2016; Kara, 2018; Papadaki ve ark., 2013; Serpen ve ark., 2018). Bunların yanı sıra queer teorisinin ve hareketinin kararlı ilerleyişinde sosyal hizmet mesleğinin bir katalizör görevi gördüğünü, lezbiyen sosyal hizmet uzmanlarının mesleği şekillendirmede yardımcı olduğu, bazı akademisyenlerin konuya dair bilinç yükseltici çalışmalar gerçekleştirip uygulama ve program oluşturdukları da görülmektedir (Fredriksen-Goldsen ve ark., 2009; Kara ve ark., 2022; Kara ve Duyan, 2022; Kara ve Serpen, 2022; Pelts, 2014; Poynter ve Tubbs, 2008; Scherrer, 2013). Söz konusu çalışmaların ve tartışmaların, sosyal hizmet disiplini içerisindeki özellikle eleştirel yaklaşım, radikal yaklaşım ve baskı karşıtı uygulamada yer aldığı, bu yaklaşımların ve uygulamaların queer teori ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

1.3.1. Queer Teori ve Eleştirel Sosyal Hizmet

Eleştirel sosyal hizmet yaklaşımı; kişisel problemlerin yapısal analizini, sosyal hizmetlere erişim ile birlikte sosyal refahın sağlanmasındaki sosyal kontrol mekanizmalarının analizini, baskıcı uygulamalara yönelik geliştirilen eleştirileri, kişilerin bireysel anlamda özgürleşmesi ve sosyal değişimin sağlanmasını içermektedir (Fook, 2003; Singh, 2014).

Queer teorisinin unsurları, sosyal hizmette eleştirel teori perspektifiyle ortak bir zemin paylaşmaktadır. Eleştirel teori, güç ve sosyal eşitsizlik meseleleriyle ilgilidir ve kuruluş felsefesi 'statükoyu' bozmaya ve zorlamaya dayanmaktadır (Kincheloe ve McLaren, 2003). Sosyal hizmetteki eleştirel teori, toplumsal değişimin arzulanan sonucuyla birlikte baskının yapısal bir analizini içererek, hegemonik söylemlere meydan okuma ve baskıcı güç ilişkilerini çözümlenme taahhüdünü temel almaktadır (Ife, 1999). Eleştirel teori ve queer teori, özellikle cinsiyet kimliği ve cinsellik ile ilgili baskın düşünce biçimlerinin ve söylemlerinin varlığında aynı ortak kaygıları paylaşmaktadır. Sosyal değişim yaratmak isteyen sosyal hizmet uzmanlarının, eleştirel teorisinin sunduğu söylem analizi sayesinde, inşa edilmiş düşünce biçimleri ve bunlar temelindeki güç ilişkilerini hedef aldıklarını söylemek mümkündür (Fook, 2002).

Toplumdaki her bir yapının baskın söylem ve uygulamalardan etkilenip etkilenmediğinin analiz edilmesi, tahakkümün birçok biçim alabildiği ve bu biçim almanın hem kişisel hem de sosyal sonuçlarının olabileceği, bu durumu değiştirme ve dönüştürmede eleştirel sosyal hizmet yaklaşımının ve queer teorisinin ortak bir zemin paylaştığını söylemek mümkündür. Bu ortak zeminde, bireylerin kendilerinin iktidarı ve güç ilişkilerini etkileme konusundaki tutum ve davranışlarının harekete geçirilmesi, sosyal olarak inşa edilmiş ve baskın bilgi yöntemlerinin sürekli sorgulanması ve sosyal eylemlerin özgürleştirici ve dönüştürücü olanaklarının altının çizilmesi gibi süreçler vardır.

Eleştirel sosyal hizmet yaklaşımı ve queer teorisinin özellikle sınıfsal farklılıklara yönelik getirdiği sorgulamayla benzerlik gösteren bir diğer söylem olan radikal sosyal hizmet yaklaşımından da bahsetmek önem taşımaktadır.

1.3.2. Queer Teori ve Radikal Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet disiplininin özellikle 1970'li yıllarda küresel sorunları ve eşitsizlikleri dikkate alarak özellikle yapısal faktörlerin bireylerin davranışlarına etkisi olduğunu ve radikal fikirlerin ortaya çıkması gerekliliğini savunduğunu söylemek mümkündür. Bu radikal fikirler, sosyal hizmetin uygulama boyutunda, birçok müracaatçının probleminin kökeninde, kişisel yetersizliklerden ziyade, maddi koşullar ve toplumdaki her türlü ayrımcı ve baskıcı tutum ve davranışın olduğunu tanımlamaktadır. Ayrıca sosyalizm, feminizm, queer gibi özgürlükçü ideolojik hareketler, kolektif mücadelenin etkin olmasını, toplulukların bir araya gelmesini, toplumun harekete geçmesini, sosyal hizmet mesleğinin sosyal aksiyonu kullanarak sosyal değişime fırsat sağlamasını ve radikal yaklaşımların çeşitlenmesini beraberinde getirmiştir (Bailey ve Brake, 1975; Miles, 2011; Pearson 1989). Kadınlara ve çeşitli ırklara yönelik yapılan ayrımcı ve baskıcı uygulamalar radikal sosyal hizmet yaklaşımı içerisinde yer bularak, 1970'li yıllarda özellikle ırk ve cinsiyet konularının gündemde kalmasını ve sosyal hizmet eğitiminde yer bulmasını sağlamıştır (Lavalette ve Penketh, 2014; Rubin, 1984). Ayrıca tüm sınıfsal ve varoluşsal farklılıkları tartışmaya açan queer hareketi, ayrımcılık ve baskı karşıtı uygulamalar için bir araya gelerek konu hakkındaki farkındalığı büyük ölçüde artırmıştır (Thompson, 2006). Radikal sosyal hizmet, toplumdaki dezavantajlı grupların sosyal ve ekonomik yapı bağlamındaki konularının anlaşılması ve deneyimlerinin ortaya çıkarılmasını kapsamaktadır (Ferguson, 2008). Refah devletinin, baskıcı ve kontrol edici yönlerine verilen eleştiriler, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarla olan ilişkisi bağlamında hem bireysel hem de kurumsal düzeyde farklı bir ilişki kurma çağrısına dayanmaktadır. Bu çağrı, queer teorideki düşünce sistemine benzer bir biçimde iktidar ve güç mekanizmalarının sorgulanmasını, ayrımcı ve baskıcı söylemin yeniden yapılandırılmasını, sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini sendikalara, sivil toplum kuruluşlarına ve bağımsız örgütlere dahil etmelerini ve diğer işçi ve emekçi grupları ile bağlantılar kurmalarını içermektedir.

Ortaya çıkışı radikal sosyal hizmet yaklaşımı ile benzer tarihlere denk gelen ve queer teorideki yapı sökülme, sorgulama ve her türlü baskı aracına meydan okuma gibi kavramlarla yakın ilişki içerisinde bulunan diğer bir yaklaşım ise baskı ve ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasıdır.

1.3.3. Queer Teori ve Baskı ve Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet

Baskı ve ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet, 1960'ların sonlarından itibaren, toplumsal yapıların ve sınıfların varlığını göz ardı eden, toplumsal sorunları bireyselleştiren, mikro uygulamalarla sınırlı kalan ve iktidar ve güç ilişkileriyle hareket eden geleneksel sosyal hizmet yaklaşımlarına yönelik bir eleştiri olarak ön plana çıkmıştır (Ferguson, 2009; Foucault, 2016; Güldalı, 2018; Thompson, 2016).

Sosyal adalet ve sosyal değişime dayalı, baskı altındakilerin deneyim ve görüşlerine önem veren baskı ve ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet tek bir yaklaşımdan ziyade queer teorisinin de bünyesinde barındırdığı, sosyal hizmete dair feminist, eleştirel, post-yapısalcı, ırkçılık ve sömürgecilik karşıtı, bütünlendirici bir yaklaşımdır (Baines, 2011; Dalrymple ve Burke, 2006). Ayrıca queer teori ve sosyal bilimlerin ortaklaştığı öznel, belirsizlik, söylem, anlatı, yapı sökülme, farklılık gibi kavramların önem kazanmasıyla birlikte bu kavramlar baskı ve ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet disiplini de yer bulmuştur (Akbaş, 2014).

Baskı ve ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet, toplumsal yapıların, kurumların, normların, değerlerin, kimliklerin ve mikro düzeydeki gündelik pratiklerin baskıyı biçimlendirdiğini, sürdürdüğünü ve desteklediğini öngörmektedir. Bununla beraber, queer teorisinin de belirttiği gibi, ırk, toplumsal sınıf, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi, yaş ve engellilik gibi baskı ve ayrımcılık biçimlerinin, biyolojik bir gerçeklik olmaktan ziyade toplumsal olarak tasarlandığını ifade etmektedir (Cornell, 2016; Eriksen, 2004; Miles, 2000; Miles ve Brown, 2003; Wright, 2014).

1.4. Toplumsal Cinsiyet Rollerinden Bağımsız Bir Yaklaşım

Queer teorisinin, toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız bir yaklaşımı savunduğunu söylemek mümkündür (Hicks, 2015). Toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız bir yaklaşım, isimlere cinsiyet kimliği üzerinden atanan hitapların (bay, bayan, hanım, bey vd.), ikili cinsiyet üzerinden kadınlara ve erkeklere atanan rollerin, oyuncuların, giysilerin, mesleklerin ve daha birçok durumun/olgunun biyolojik olarak belirlenmelerinden ziyade toplumsal olarak inşa edildiğini, değişebildiğini ve toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılaştığını fikrini bünyesinde barındırmaktadır. Çeşitli anlamlarla ifade edilebilmesine rağmen, toplumsal cinsiyet

rollerinden bağımsız olma, cinsiyet kimliğiyle ilgili diğer kelime ve kavramlardan ayırt edilebilmektedir. Bu yaklaşım, interseks ya da androjeni ile eşanlamı değildir. İnterseks, iç veya dış üreme organları, normatif olarak erkek veya kadın olarak atanarlardan beklenenden farklı olan bir bireyi ifade ederken, androjenlik, toplumun eril ve dişil olarak tanımladığı psikolojik özelliklerin bir dengesine sahip olmayı ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız bir dil, cinsiyetçi olmayan, kapsayıcı ya da beyan edilen cinsiyete uygun dilin kullanımını içermektedir. Bu dilin amacı, bir cinsiyet kimliğinin ya da toplumsal cinsiyetin norm olduğunu ima ederek önyargılı, ayrımcı veya küçük düşürücü olarak yorumlanabilecek kelime seçimlerinden kaçınmaktır. Cinsiyet kimliği açısından adil ve kapsayıcı bir dil kullanmak aynı zamanda toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını azaltmaya yardımcı olmakta, sosyal değişimi teşvik etmekte ve sosyal ve cinsel adaletin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının müdahale süreçlerinde kapsayıcı bir dil kullanabilmelerine yönelik örnekler Tablo 1’de de sunulmaktadır.

İlgili yaklaşımda, oyuncakların cinsiyet kimlikleri üzerinden tanımlanmaması da yer almaktadır. Birçok toplumda ve kültürde, bir oyuncağın cinsiyetten bağımsız mı yoksa cinsiyete dayalı olarak mı değerlendirileceği, o oyuncağın erkek ve kadınların kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkisinin derecesinden etkilenebilmektedir. Pembe gibi bazı renkler “kadınlık” ile güçlü bir şekilde ilişkili olabilmekte, yeşil ve sarı ise cinsiyet açısından daha nötr renkler olarak kabul edilebilmekte, bu da bazı oyuncak şirketlerinin hem erkekleri hem de kızları cezbetmek için belirli oyuncakları birden çok renkte üretmesine neden olmaktadır. Tuvalet ya da banyo kullanımı, toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız olarak dönüştürüldüğünde hem kapsayıcı hem de cinsiyetçi olmayan bir süreci beraberinde getirebilmektedir. Cinsiyete göre ayrılmış ya da cinsiyete özgü tuvaletler, daha geleneksel ikili cinsiyet rejimini yansıtan, erkekler veya kadınlar tarafından kullanılabilirliğine işaret ederken, toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız bir yaklaşım hem kadınlar hem de erkekler için olduğu kadar translar, non-binary’ler ve genderqueer’ler için de tuvaletlerin ya da banyoların kullanılabilirliğini yansıtmaktadır.

Tablo 1. Toplumsal Cinsiyet Rollerinden Bağımsız Yaklaşım Biçimi Örnekleri

Yaklaşım Biçimi	Örnek
Müracaatçılara hitap ederken zamirlerden ya da "bay", "bayan", "beyefendi", "hanımefendi" gibi toplumsal cinsiyet atayan terimlerinden kaçınılması.	"Size bugün nasıl yardımcı olabilirim?"
Meslektaşlarla müracaatçılar hakkında konuşurken zamirlerden ve toplumsal cinsiyet atayan terimlerden kaçınılması. Cinsiyetten bağımsız kelimelerin ve ifadelerin kullanılması.	"Müracaatçımız bekleme odasında/salonunda bekliyor." "Müracaatçınız saat 3'teki randevusu için burada."
Müracaatçının tercih ettiği isim veya zamirlerden emin olunamıyorsa kibarca ve gizlilik ilkesine bağlı kalarak sorulması.	"Sizin için hangi adı ve zamirleri kullanmamızı istersiniz?" "Saygılı olmak adına sormak istiyorum - Size nasıl hitap etmemi istersiniz?"
Sosyal hizmet uzmanlarının tuttuğu kayıtlarla eşleşmeyen isimler varsa bu durumun müracaatçıya saygılı bir şekilde sorulması.	"Kimliğinizde yer alan isimden farklı bir isim kullanmayı mı tercih ediyorsunuz?" "Güncel olarak kullanmayı tercih ettiğiniz isminiz nedir?"
Müracaatçıların partnerlerinin cinsiyetinin varsaymaktan kaçınılması.	"Bir ilişkiniz var mı?"
Müracaatçıların kendilerini tanımlamak için tercih ettikleri terimlerin kullanılması.	Eğer biri kendisine "gey" diyorsa, "homoseksüel" ya da "eşcinsel" teriminin kullanılmaması.
Müracaatçılardan sadece gerekli bilgileri istenmesi ve talep edilmesi.	Sosyal hizmet uzmanlarının, "Ne biliyorum?", "Neyi bilmem gerekiyor?", "Kapsayıcı bir şekilde nasıl sorabilirim?" sorularını kendilerine sürekli sormaları.
Müracaatçılara yönelik zamirler, isimler ya da terimler ilgili bir hata yapılabilir. Bu hata sonrasında özür dilenmesi önemlidir.	"Yanlış zamiri kullandığım için özür dilerim. Size saygısızlık etmek istemedim."

2. Sonuç

Queer teorisinin baskı ve ayrımcılık karşıtı bir görüşü savunması, sosyal hizmetin savunuculuk ve sosyal adalet misyonları ile doğrudan ilişkilidir. Sosyal hizmetin profesyonel örgütleri olan Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi (CSWE) ve Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW) kapsayıcılık, farklılıklara saygı ve kültürel yetkinlik konularındaki etik standartlar konusunda güçlü bir duruşa sahiptir. Sosyal hizmet uzmanlarının farklılık, çeşitlilik ve yapısızlaştırma söylemlerinin ötesinde, müracaatçıların, heteronormatif inançlara ve uygulamalara karşı aktif direniş çabalarını tutarlı bir şekilde desteklemeleri de gerekmektedir. Queer teori, sosyal hizmetteki planlı müdahale sürecindeki müracaatçıların deneyimlerini göz ardı eden baskın heteronormatif, cinsiyetçi, ırkçı söylemlere karşı çıkmak ve bu yapıyı bozmak için yardımcı olabilmektedir. Ayrıca sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında, saha uygulamalarında ve akademik ortamdaki güç ilişkilerinin analiz edilmesi, bu ilişkilerin eleştirel bir denetimden geçmesi de queer teori temelinde mümkün olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Queer teorisinin yapısı, sosyal hizmetteki bireysel vaka, grup ve topluluk çalışmalarında ortaya çıkan cinsiyet ve cinsellik ile ilgili her türlü konu hakkında baskın düşüncelerin sorgulanmasına yardımcı olabilir. Ayrıca sosyal hizmetin tüm alanlarındaki günlük uygulamalardaki müracaatçının cinsel davranışları ve ilişkileri ile ilgili varsayımlardan kaçınmak ve cinsel kategorilerin ve kimliklerin ötesine bakmak; bireyleri ve grupları, kendi cinsel hikâyelerini anlatabilmeleri için teşvik etmek; müracaatçıların yaşam deneyimlerinde ortaya çıkan cinsellik ve cinsiyet ile ilgili ikilikleri sorgulamak ve en önemlisi, birçok refah ve toplum hizmetleri içinde faaliyet gösteren heteronormatif değerlere meydan okumak için de bir çerçeve sunmaktadır.

Queer teorisinin ve sosyal hizmet disiplininin bütünleşmesiyle birlikte cinsellik, LGBTQIA+fobi ve heteronormatif pratiklerle ilgili baskın anlayışlarının sorgulanması, bozulması mümkün olabilir. Queer teorideki eleştirel sorgulamalar ve sosyal adaletin sağlanması yönündeki paradigmlar, sosyal hizmet uygulaması için oldukça bilgilendirici olabilir. Her iki alana dair paradigmların bütünleşmesi ve böylece genişlemesi sosyal hizmet mesleği aracılığıyla yeni seslerin, deneyimlerin duyulması, keşfedilmesi için bir alan yaratabilir.

Sosyal hizmet uzmanlarının queer teori temelinde, toplumsal değişim için sosyal eylemi kullanarak iktidarı ve güç dinamiklerini eleştirel bir şekilde analiz etmeleri, eşitlik ve sosyal adaletin var olduğu bir ortam yaratır. Bununla birlikte meslek elemanları, cinsel adaletin sağlanmasının sosyal adaleti sağlamada kritik bir öneme sahip olduğunu unutmamalıdır.

Queer teoride cinsiyet kimliği ve cinsellikle ilgili kategorilerin nasıl, ne şekilde ve kim için oluşturulduğuna dikkat çekilmektedir ve sosyal hizmet uzmanlarının, bu kategorilerin bireylere ne ölçüde yarar sağlayıp sağlayamadığını sorgulamaları gerekmektedir. Normların teşviki konusunda oldukça şüpheli davranan queer teori, sosyal hizmet uzmanlarına, cinsellikle ilgili farklı norm ya da uygulamaların varlığını, kişisel alana saygınlık ve gizlilik gibi konularda bir çerçeve sunarak damgalanma, utanç ve değer hiyerarşisi ile mücadele etmede yardımcı olabilir.

Queer teori, “normal görünme ve davranma” fikrine karşı çıkmakta, normatif olanın üstünlük/baskı kurmasını reddederek hem cinselliklerin nasıl kavramsallaştırıldığını hem de nasıl değiştirileceğini daha iyi anlamak için bir perspektif sunmaktadır. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet, cinsiyet, cinsel kimlikler ve pratiklerle alakalı her türlü “etiketlemeye”, her türlü kimlik ve kurgulanmış cinsellik ve kurulmuş birçok kategorik dile de karşı çıkmaktadır. Queer temelli teoriler normalliğin, cinsiyetin ve cinselliğin hegemonik kavramlarını sorgulayarak, bunlara karşı koymaktadır. Aynı zamanda azınlık grupları ile ilgili olan baskıcı ve ayrımcı söylemleri eleştirerek statükoya meydan okumaktadır.

Queer teorisyenleri tarafından savunulan eleştirel sorgulama, sosyal hizmet öğretimi ve bilgi üretiminde pedagojik uygulamaları yeniden düşünmek ve eleştirel yansıma modellerini daha da geliştirmek için oldukça bilgilendirici olabilir. Bu noktada, queer teori ve sosyal hizmet arasındaki çift yönlü ilişkiye odaklanılması gerekmekte ve queer teorisinin çoklu boyutlarda sosyal eşitsizliği ele aldığı, sosyal hizmetin de bu eşitsizliklere meydan okuduğu unutulmamalıdır. Sosyal adaletin sağlanması ve çalışılan her türlü müracaatçı kesimini düşünerek ve onlarla ilişki kurarak teorik çerçeveyi ve uygulama zeminini yeniden tartışmak gerekmektedir. Sosyal hizmetteki var olan eklektik teorilerin çok fazla kavram ve tanım sunarak uygulamanın yeterliliğini ve verimliliğini azalttığı, queer ve queer sonrası perspektiflerin sosyal hizmet disiplinini normların, baskın söylemlerin, kavramların ve tanımların eleştirilmesi noktasında güçlendireceği söylenebilir.

NASW Etik Kuralları, sosyal hizmet uzmanlarının cinsiyet kimliği, cinsel yönelim ve cinsiyet ifadesi ile ilgili olarak eğitimler almalarını, çeşitlilik ve baskının doğasını anlamaya çalışmalarını gerektiğini ortaya koymaktadır. Basitçe söylemek gerekirse, toplumsal cinsiyetten bağımsız bir yaklaşımı ve dili önemsemek, sosyal hizmet uzmanlarının etik kurallarının önemli bir parçasıdır. Bu temel zorunluluğun ötesinde, toplumsal cinsiyetten bağımsız bir yaklaşım, kimseyi geride bırakmamak için sosyal hizmet uzmanlarının kendilerine ve tüm müracaatçılarına saygılı ve kapsayıcı olmalarıyla yakından ilgilidir.

Hem sosyal hizmet akademisyenlerinin hem de sosyal hizmet uygulayıcılarının, queer teoriyi bilmesi, cinsellik ve cinsel farklılıklarla ilgili fikirlerini genişletmesi, araştırmalar yapması, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsel davranış gibi konularda eğitimler alması ve bunu uygulama ve müdahale süreçlerine aktarması önemlidir.

Kaynaklar

- Akbaş, E. (2014). *Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler*. Ankara: SABEV.
- Bailey, R., Brake, M. (1975). *Radical social work*. London: Edward Arnold.
- Baines, D. (2011). An overview of anti-oppressive social work practice: Neoliberalism, inequality, and change. In D. Baines (Ed.), *Doing anti-oppressive practice* (pp. 1-24). Fernwood Publishing.
- Berghan, S. (2011). Transfeminizm. *Cogito*, 65-66, 140-148.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Brown, H. C. (2008). Social work and sexuality, working with lesbians and gay men: What remains the same and what is different? *Practice: Social Work in Action*, 20(4), 265-75.
- Burdge, B. J. (2007). Bending gender, ending gender: Theoretical foundations for social work practice with the transgender community. *Social Work*, 52(3), 243-250.
- Butler, J. (1988). Performative acts and gender constitution: An essay in phenomenology and feminist theory. *Theatre Journal*, 40(4), 519-531.
- Butler, J. (1997). Against proper objects. In *Feminism meets queer theory* (Eds. Weed, E. & Schor, N.). Bloomington: Indiana University Press.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet belası: Feminizm ve kimliğin altüst edilmesi* (Başak Ertür, Çev.). İstanbul: Metis.
- Clare, E. (2015). *Exile and pride: Disability, queerness, and liberation*. Duke University Press.
- Clarke, V., Braun, V. (2012). Toplumsal cinsiyet. *Eleştirel psikoloji*, D. Fox, I. Prilleltensky ve S. Austin (Ed.), kitabı içinde. İstanbul: Ayrıntı.
- Cocker, C., Hafford-Letchfield, T. (2010). Out and proud? Social work's relationship with lesbian and gay equality. *British Journal of Social Work*, 40, 1996-2008.
- Cornell, R. W. (2016). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*. İstanbul: İletişim.
- Dalrymple, J., Burke, B. (2006). *Anti-oppressive social work practice: Social care and the law* (2nd Edition). Open University Press.
- Dentato, M. P., Craig, S. L., Lloyd, M. R., Kelly, B. L., Wright, C., Austin, A. (2016). Homophobia within schools of social work: the critical need for affirming classroom settings and effective preparation for service with the LGBTQ community. *Social Work Education*, 35 (6), 672-692. doi:10.1080/02615479.2016.1150452.
- Demez, G. (2005). *Kabadayıdan sanal delikanlıya değişen erkek imgesi*. İstanbul: Babil.
- Dökmen, Z. Y. (2014). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar* (5. Baskı). İstanbul: Remzi.
- Edwards, T. (1998). Queer Fears: Against the cultural turn. *Sexualities*, 1, 471-484.
- Eng, D. L., Halberstam, J., Munoz, J. E. (2005). What's queer about queer studies now? *Social Text*, 23(3/4), 1-17.
- Eriksen, T. H. (2004). *Etnisite ve milliyetçilik: Antropolojik bir bakış*. İstanbul: Avesta.
- Featherstone, B., Green, L. (2013). Judith Butler. In *Social work theories and methods* (Eds. Gray, M. & Webb, S. A.). London: Sage.
- Ferguson, I. (2008). *Reclaiming social work: Challenging neo-liberalism and promoting social justice*. London: Sage.
- Ferguson, I. (2009). Another world is possible!: Reclaiming the radical tradition. In V. Leskošek (Ed.), *Theories and methods of social work, exploring different perspectives* (pp. 81-98). Ljubljana: University of Ljubljana.
- Fredriksen-Goldsen, K. I., Lindhorst, T., Kemp, S. P., Walters, K. L. (2009). "My Ever Dear": Social Work's "Lesbian" Foremothers - A Call for Scholarship. *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 24 (3), 325-336.
- Fook, J. (2002). *Social work – Critical theory and practice*. London: Sage Publications.

- Foucault, M. (2014). *Cinselliğin tarihi* (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2016). *Entelektüelin siyasi işlevi* (Seçme yazılar 1). İstanbul: Ayrıntı.
- Gerrig, R. J., Zimbardo, P. G. (2012). *Psikoloji ve yaşam: Psikolojiye giriş*. İstanbul: Nobel.
- Green, A. I. (2002). Gay but not queer: Toward a post-queer study of sexuality. *Theory and Society*, 31, 521-545.
- Green, L., Featherstone, B. (2014). Judith Butler, power and social work. In *Rethinking anti-discriminatory and anti-oppressive theories for social work practice* (Eds. Cocker, C. & Hafford-Letchfield, T.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Güldalı, O. (2018). Baskı karşıtı sosyal hizmet: Modern dünya-sistemi açısından eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29 (1), 228-244.
- Haig, D. (2004). The inexorable rise of gender and the decline of sex: Social change in academic titles; 1945–2001. *Archives of Sexual Behaviour*, 33 (2), 87-96.
- Hammack, P. L., Mayers, L., Windell, E. P. (2013). Narrative, psychology and the politics of sexual identity in the united states: From sickness to species to subject. *Psychology & Sexuality*, 4 (3), 219-243.
- Haritaworn, J. (2015). *Queer lovers and hateful others: Regenerating violent times and places*. London: Pluto Press.
- Hicks, S., Watson, K. (2003). Desire lines: 'Queering' health and social welfare. *Sociological Research Online*, 8, 1-10.
- Hicks, S. (2005). Sexuality: Social Work Theories and Practice. In R. Adams, L. Dominelli & M. Payne (Eds.). *Social work futures - Crossing boundaries, transforming practice* (pp.141-153). Houndmills, UK: Palgrave Macmillan.
- Hicks S. (2015). Social work and gender: An argument for practical accounts. *Qualitative Social work: Research and Practice*, 14(4), 471–487. <https://doi.org/10.1177/1473325014558665>
- Hicks, S., Jeyasingham, D. (2016). Social work, queer theory and after: A Genealogy of sexuality theory in neo-liberal times. *The British Journal of Social Work*, 46(8), 2357–2373. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw103>
- Hillock, S. and Mule, N. J. (2016). *Queering Social Work Education*. Canada: UBC Press.
- Hughes, M. (2004, October). *Queer ageing and social work*. Paper presented at the Global Social Work Conference, Adelaide, SA.
- Jackson, S. (2006). Gender, sexuality and heterosexuality: The complexity (and limits) of heteronormativity. *Feminist Theory*, 7(1), 105–121.
- Jagose, A. (2009). Feminism's queer theory. *Feminism & Psychology*, 19(2), 157–174.
- Ife, J. (1999). *Rethinking social work: Towards critical practice*. South Melbourne: Longman.
- İter, N. (2014). Toplumsal cinsiyet gerilimleri üzerinden feminizmi tartışmak (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Kara, Y. (2018). Sosyal hizmet öğrencilerinin homofobik tutumlarının belirlenmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2 (1), 16-27.
- Kara, Y. (2020). Is queer social work possible? *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587), 6(61), 1718-1723. <http://dx.doi.org/10.26449/sss.2278>
- Kara, Y., Duyan, V. (2022). The effects of emotion-based group work on psychosocial functions of LGBT people. *Social Work with Groups*. DOI: 10.1080/01609513.2022.2027851
- Kara, Y., Serpen, A. S. (2022). Online group work with social workers to enhance skills for working with LGBTQIA+ people. *Social Work with Groups*. DOI: 10.1080/01609513.2022.2053030
- Kara, Y., Karataş, M., Duyan, V. (2022). Effects of the COVID-19 pandemic on LGBTQ+'s sexual behaviors in Turkey: "Everything about sex had become a black box". *Journal of Homosexuality*. DOI: 10.1080/00918369.2022.2072255
- Kara, Y. (2022a). Kadınlara yönelik şiddetin karşılaştırmalı bir analizi: Cadı avlarından Türkiye'deki kadın cinayetlerine. *International Journal of Social Inquiry*, 15(1), 69-84. DOI: 10.37093/ij.937007
- Kara, Y. (2022b). Nitel bir araştırmanın gösterdikleri: Türkiye'de LGBTQ+ olmak. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (52), 399-415. DOI: 10.30794/pausbed.1056348
- Kincheloe, J. L., McLaren, P. L. (2003). Rethinking critical theory and qualitative research. In Y.S. Denzin, & N.K. Lincoln (Eds.). *The landscape of qualitative research: Theories and issues*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Lavalette, M., Penketh, L. (2014). Race, racism and social work. In *Race, racism and social work: Contemporary issues and debates* (Eds. Lavalette, M. & Penketh, L.). Bristol: Policy Press.
- MacKinnon, K. V. R. (2011). Thinking about queer theory in social work education: A pedagogical (in)query. *Canadian Social Work Review*, 28(1), 139–144.

- Martinez, P., Barsky, A., Singleton, S. (2011). Exploring queer consciousness among social workers. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 23(2), 296–315.
- McPhail, B. A. (2004). Questioning gender and sexuality binaries: What queer theorists, transgendered individuals, and sex researchers can teach social work. *Journal of Gay and Lesbian Social Services*, 17, 3-21.
- Miles, R. (2000). *İrkçılık*. İstanbul: Sarmal.
- Miles, R., Brown, M. (2003). *Racism* (2nd Edition). Routledge.
- Miles, L. (2011). LGBT oppression, sexualities and radical social work today. In *Radical social work today: Social work at the crossroads* (Ed. Lavalette, M.). Bristol: Policy Press.
- Miller, J. L., Donner, S., Fraser, E. (2004). Talking when talking is tough: Taking on conversations about race, sexual orientation, gender, class and other aspects of social identity. *Smith College Studies in Social Work* 74 (2), 377-392.
- Mills, S. (2004). *Discourse*. London: Routledge.
- Money, J., Hampson, J. G., Hampson, J. L. (1955). An examination of some basic sexual concepts: The evidence of human hermaphroditism. *Bulletin of the Johns Hopkins Hospital* 97, 301-319.
- Mulé, N. J. (2015). The politicized queer, the informed social worker: Dis/re-ordering the social order. In *LGBTQ people and social work: Intersectional perspectives* (Eds. O'Neill, B. J., Swan, T. A., Mulé, N. J.). Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Ökten, Ş. (2009). Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplumsal cinsiyet düzeni. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (8), 302-312.
- Papadaki, V., Plotnikof, K., Papadaki, E. (2013). Social work students' attitudes towards lesbians and gay men: The case of the social work Department in Crete, Greece. *Social Work Education*, 32, 453–467.
- Pearson, G. (1989). Women and men without work: The political economy is personal. In: C. Rojek, G. Peacock, S. Collins (Eds.), *The haunt of misery: Critical essays in social work and helping*. London: Routledge.
- Pelts, M. D. (2014). A look back at the defense of marriage act: Why same-sex marriage is still relevant for social work. *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 29 (2), 237–247. doi:10.1177/0886109913519793.
- Penney, J. (2014). *After queer theory: The limits of sexual politics*. London: Pluto Press.
- Poon, M. K. (2011). Writing the racialized queer bodies: Race and sexuality in social work. *Canadian Social Work Review*, 28(1), 145–150.
- Poynter, K. J., Tubbs, N. J. (2008). Safe zones: Creating LGBT safe space ally programs. *Journal of LGBT Youth*, 5(1), 121-132.
- Riggs, D. W. (2017). Queer theory. In *The palgrave handbook of critical social psychology* (Ed. Brendan Gough). UK: Palgrave Macmillan.
- Rubin, G. (1984). Thinking sex: Notes for a radical theory of the politics of sexuality. In *Pleasure and danger: Exploring female sexuality* (Ed. Vance, C. S.). London: Routledge & Kegan Paul.
- Scherrer, K. (2013). Culturally competent practice with bisexual individuals. *Clinical Social Work Journal*, 41, 238-248.
- Serpen, A. S., Demirbilek, M., Duyan, V., Megahead, H. A. (2018). Using movies to change homophobic attitudes of social work students: Turkish example. *Research on Social Work Practice*, 28(7), 876–881.
- Singh, G. (2014). Rethinking anti-racist social work in a neoliberal age. In *Race, racism and social work: Contemporary issues and debates* (Eds. Lavalette, M. & Penketh, L.). Bristol: Policy Press.
- Stone, A. (2015). *Feminist felsefeye giriş* (Çev. Y. Cingöz ve B. Tannısever). İstanbul: Otonom.
- Sullivan, N. (2007). *A critical introduction to queer theory*. Melbourne: Circa Books.
- Sumara, D., Davis, B. (1999). Interrupting heteronormativity: Toward a queer curriculum theory. *Curriculum Inquiry*, 29(2), 191-208.
- Şah, U. (2016). Psikolojinin Çeşitli Alanlarında Çalışan Psikologların Cinsiyete, Toplumsal Cinsiyete ve Queer Kuramına İlişkin Söylemleri (*Doktora Tezi*). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Thompson, N. (2006). *Anti-Discriminatory practice* (Fourth edition). London: Palgrave Macmillan.
- Thompson, N. (2016). *Anti-discriminatory practice: Equality, diversity and social justice* (6th edition). London: Palgrave.
- Trotter, J. (2000). Lesbian and gay issues in social work with young people: Resilience and success through confronting, conforming and escaping. *British Journal of Social Work*, 30, 115-123.
- Van Den Bergh, N., Crisp, C. (2004). Defining culturally competent practice with sexual minorities: Implications for social work education and practice. *Journal of Social Work Education*, 40, 221-238.

- Van Voorhis, R., Wagner, M. (2001). Coverage of gay and lesbian subject matter in social work journals. *Journal of Social Work Education, 37*, 147-159.
- Weeks, J. (2003). Necessary fictions: Sexual identities and the politics of diversity. In J. Weeks, J. Holland & M. Waites (Eds.). *Sexualities and society: A Reader*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Wiegman, R. Wilson, E. A. (2015). Introduction: Antinormativity's queer conventions. *Differences, 26*(1), 1–25.
- Willis, P. (2007). “Queer eye” for social work: Rethinking pedagogy and practice with same-sex attracted young people. *Australian Social Work, 60*(2), 181–196.
- Wright, E. O. (2014). *Sınıf analizine yaklaşımlar*. İstanbul: NotaBene.
- Yardımcı, S., Güçlü, Ö. (2013). *Queer tahayyül*. İstanbul: Sel.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

THE IMPORTANCE OF REGIONAL ORGANIZATIONS ESTABLISHED IN EURASIA FOR TURKEY: SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION¹

Avrasya'da Kurulan Bölgesel Örgütlerin Türkiye Açısından Önemi: Şanghay İşbirliği Örgütü

Zehra AKSU¹

¹Dr., Uluslararası İlişkiler Uzmanı, zehraksu46@gmail.com, orcid.org/ 0000-0003-1073-4086

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
06.12.2022
Kabul/Accepted:
22.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1215504

Keywords

Eurasia, SCO, Turkey,
Eurasianism

Anahtar Kelimeler

Avrasya, ŞİÖ, Türkiye,
Avrasyacılık

ABSTRACT

In this study, the SCO-Turkey relations are analyzed; An answer has been sought to what are the reasons that make the SCO important for Turkey. Founded in 1996 with the Shanghai Five, the SCO was officially established on June 15, 2001. The organization has nine full members, three observer members, and nine dialogue partners. Turkey is one of the important countries with "dialogue partner status" among SCO partners. Turkey, which joined the organization as a dialogue partner at the 2012 Beijing Summit, wants to improve its relations with Eurasian countries and strengthen its position vis-à-vis Western countries with its model country mission. The gradual shift of the world's economic and financial centre to the East and the search for alternatives to the EU membership make the SCO important for Turkey. Turkey's problem of trust in Western states, whose EU membership process is in a deadlock, leads Turkey to establish relations with the SCO and to follow a proactive foreign policy. It is expected that Turkey will carry its dialogue partnership status at the SCO to observer state status in the coming years to remind that Turkey has a strategic value against Western states. Full membership status is not expected due to the reality that Turkey cannot give up its cooperation with Western institutions and organizations for many years.

ÖZ

ŞİÖ-Türkiye ilişkilerinin analiz edildiği bu çalışmada; ŞİÖ'yü Türkiye açısından önemli kılan sebeplerin neler olduğu sorusuna cevap aranmıştır. 15 Haziran 2001 yılında resmi olarak kurulan ŞİÖ dokuz tam üye, üç gözlemci üye ve dokuz diyalog ortağıma sahiptir. Türkiye, ŞİÖ ortakları içerisinde "diyalog ortağı statüsü"ne sahip önemli ülkelerden biridir. 2012 Pekin Zirvesi'nde örgüte diyalog ortağı olarak katılan Türkiye, model ülke misyonu ile Avrasya ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmek ve Batılı ülkeler karşısındaki konumunu ise güçlendirmek istemektedir. Dünyanın ekonomik ve finansal merkezinin giderek Doğu'ya kayması ve AB'ye üyeliğin gerçekleşmemesine alternatif arayışları ŞİÖ'yü Türkiye açısından önemli kılmaktadır. AB'ye üyelik süreci açmaza giren Türkiye'nin Batılı devletlere olan güven sorunu Türkiye'yi ŞİÖ ile ilişkiler kurmaya ve proaktif bir dış politika izlemeye yönlendirmektedir. Türkiye'nin Batılı devletler karşısında stratejik bir değer olduğunu hatırlatacak bir hamle olarak ŞİÖ'de sahip olduğu diyalog ortaklığı statüsünü önümüzdeki yıllarda gözlemci devlet statüsüne taşıyacağı beklenmektedir. Türkiye'nin uzun yıllardır Batılı kurum ve kuruluşlarla geliştirmiş olduğu işbirliklerinden vazgeçemeyeceği realitesi nedeniyle tam üyelik statüsü beklenmemektedir.

Atf/Citation: Aksu, Z. (2022). The Importance of Regional Organizations Established in Eurasia for Turkey: Shanghai Cooperation Organization. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 939-952.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Zehra AKSU, zehraksu46@gmail.com

¹ This study was produced by benefiting from the master's thesis titled "Avrasya'da Yeni Stratejik Gelişmeler ve Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şanghay İşbirliği Örgütü" prepared by Zehra Aksu at Kahramanmaraş Sutcu Imam University Social Sciences Institute.

1. Introduction

With the disintegration of the Soviet Union in 1991 and the end of the Cold War, a political, social, and economic vacuum has emerged in the Asia Pacific geography from a broad perspective and Eurasia from a narrow perspective. Post-Soviet countries, which are trying to become a new state and lack the experience of independence, have started to have problems of adaptation to this new situation. The new countries, accustomed to living in a system, have sought a compromise with neighbouring countries regarding resolving regional security problems. The "Shanghai Cooperation Organization (SCO)", initially established to resolve border disputes between countries in the Asia-Pacific region, has turned to different purposes over time. The new world order, which became unipolar between 1991-2001 and operated based on the absolute superiority of the USA, was never accepted by the former Eastern bloc countries, especially Russia, and a new focus of power was sought against the USA.

In such an environment, the Shanghai Cooperation Organization, whose foundations were laid, emerged as the most concrete organization that opposed America's "unipolar world order" view with the end of the Cold War. The SCO, which initially emerged as a Chinese project, and Russia and China have formed an alliance to prevent the USA's global hegemony from gaining effectiveness in the region by leaving the conflict between them. The SCO, which initially focused on border disputes between the countries of the region and was successful in this regard, gave importance to cooperation in the fields of politics, economics, and security and closed a significant gap in issues such as ensuring political harmony between member states, finding solutions to interstate problems and establishing trust in the Eurasian region.

In addition to ensuring peace and security, the SCO aimed to create a "zone of prosperity and harmony", enabling strategic cooperation in the Eurasian region's political and economic fields. For this reason, although a short time has passed since its establishment, it has incorporated many countries into its structure and developed partnerships at various levels with many countries, with dialogue partnership and observer state status. Turkey has been one of the states with close relations established with the status of a dialogue partner in the SCO. After the disintegration of the USSR, Turkey turned to the Eurasian region and tried to improve its relations with the Eurasian states, which it found close to itself historically, culturally, and ethnically. While trying to establish a sphere of influence in the regions where Turkish people live in Eurasia, the SCO, which was established among the states of the region, emerged as an essential organization for Turkey.

In this study, which was prepared based on the hypothesis that Turkey will gradually strengthen its relations with the SCO and will not be content with its dialogue partner status, An answer has been sought to determine the reasons that make the SCO important for Turkey. In the study, firstly, explanations were made about the new world order after the Cold War, and then Eurasia and Turkey's Eurasian perceptions were discussed. Finally, brief information about SCO was given, and the importance of SCO for Turkey was analyzed. Historical and descriptive research methods were used in this research. While preparing the research, books, articles, internet resources, journals, etc., written sources have been used; Qualitative and quantitative information processing method used in Social Sciences was taken as the basis for information processing.

2. The Post-Cold War New World Order

The Second World War (1939-1945), which was determined by the disagreements that the First World War left unresolved and broke out after a tense period of twenty years, became one of the most destructive wars in history; many countries were burned, destroyed and millions of people lost their lives. In the idiosyncratic rhetoric of British Prime Minister Winston S. Churchill, post-war Europe has been described as "a pile of rubble, a home for the dead, a breeding ground for deadly disease and hatred." After the war, the conditions in Asia were almost as severe, and there is still no statistical certainty about the cost of the terrible global catastrophe (McMahon, 2013: 10-15). Great power gaps have been formed both in the Asian continent and in Europe. Thus, the Second World War barely came to an end at a time when humanity was drifting towards a catastrophe that could rightly be seen as a third world war in a very special way (Hobsbawm, 2008: 302).

When the Second World War, the biggest struggle of the 20th century, ended, it was thought that peace and security would be established in the world, and the establishment of the United Nations Organization further strengthened this view. However, after this painful six-year period, the World and humanity couldn't find peace immediately. In the declaration published in 1947 by the establishment of the Cominform, which provided the

ideological unity of the USSR, it was announced that the world was divided into two blocs. Local wars, international struggles, and the conflict of great states have brought humanity to the brink of a third world war from time to time. In this competitive environment, no "hot war" broke out, but an environment of peace could not be achieved. As a result, the world had to spend an exciting forty years in a "Cold War" atmosphere (Armaoğlu, 2010: 215; Uçarol, 1995: 657; Sander, 2014: 233). During this forty-year period, events created a domino effect, and other states became polarized around the two great powers of the period, the USSR and the USA.

This situation, which is maintained between the two states without using a direct weapon against each other, is characterized by the concept of the Cold War. However, as everything in history has a beginning and an end, the Cold War period has come to an end. Just as the period of 1945-1960 was dominated by Cold War conflicts between the West and the Eastern blocs in the competition that lasted for about forty years, the period that began with the 1970s was a period in which the detente (Detant) began to dominate between the East and the West (Armaoğlu, 2012: 273).) Detant has been an acronym for the more stable and collaborative relationship that the main heroes of the Cold War were shaping.

The arrival of Mikhail S. Gorbachev as the General Secretary of the Soviet Communist Party in March 1985 during the détente period was the most critical turning point of the last phase of the Cold War. In the late 1980s, Gorbachev made all the important concessions that would allow arms reduction agreements to be made and succeeded in changing the course of the USSR-US relationship. The two leaders met five times between 1985 and 1988 and strengthened their relations at every summit they met. Thanks to the concessions made by Gorbachev, the Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty was signed in December 1987, and as a result, 1,846 Soviet and 846 American weapons were destroyed in three years, and both sides opened their nuclear facilities to the inspection of the other side (McMahon, 2013: 197-216). The most powerful symbol of the collapse of the old order was the fall of the Berlin Wall on November 9, 1989. For this reason, many observers have shown 1989 as the end date of the Cold War. The race for ideology is now over, and both states no longer pose a serious threat to the security of the other side. Therefore, after the end of the Cold War in the early 1990s, the world began to take a new shape. Just as the world after the Second World War was very different from the world after the First World War, the world after the Cold War has been very different from the world after the Second World War.

The end of the Cold War meant a fundamental change in international relations, and the bipolar world order came to an end. Gorbachev resigned from the leadership of the Communist Party of the Soviet Union on August 24, 1991, and fifteen Soviet Republics declared their independence. The disintegration of the USSR symbolized the power of the USA, which is one of the two superpowers, and the "New World Order" started to be restructured or restructured under the leadership of the Western Bloc and its leading power USA. While the USA successfully maintained its position as the superpower of the unipolar world until the attacks of September 11, 2001, this situation started to change after September 11. While the USA gradually lost power and prestige, some states, such as Russia and China, gained economic stability and became stronger, which led to the belief that the unipolar structure in the international system had changed. In addition, in the new structure, not only Russia and China; Countries such as Turkey, India, and Brazil have gradually increased their political and economic activities as potential regional powers. Such a conjuncture brought with it the instability inputs and the elements of stability. The states wanted to increase their current power capacities and have a more significant say in the system.

These developments in the international arena have enabled the international system to be characterized in different ways by political and academic circles. While Richard Haas defines this new system as "non-blocking", that is, the absence of a bloc or blocs formed by the gathering of countries around certain countries, Fareed Zakaria, on the other hand, defined it as a "post-American world", that is, a world in which Washington cannot control the whole process with the emergence of new powers, even though the USA has relative superiority (Zakaria, 2008). In this context, while the new international system that emerged with the end of the Cold War and the end of the bipolar system was called the "New World Order", there was no consensus on what kind of system it was because the international system has tended to evolve towards multi-polarity, in other words, with the emergence of new powers in the international arena.

In the post-Cold War period, globalization, which manifested in a way as the spread of Western-centered values and institutions to the world, and regionalization initiatives aimed at gaining a stronger place in world politics

and markets progressed as processes parallel to each other. This situation led to the rapid increase in regional organizations and their effectiveness in the post-Cold War period and the emergence of new powers in the international arena (Ateş, 2014: 60-61). With the end of the Cold War, the Shanghai Cooperation Organization emerged as the most concrete organization that opposed America's "unipolar world order" view.

3. Eurasia and Turkey's Perception of Eurasianism

Eurasia is a multinational upper space inhabited by countries, states, cultures, ethnic origins, and religions that are historically and geographically linked by dialectical destiny (Dugin, 2003: 26). The Eurasian region, which has been a large holding of different powers since history and is a platform for mutual understanding and cooperation; It is an area where the states, nations, cultures, beliefs, and religions become globalized. Eurasia, which has no generally accepted borders and definitions, is basic geography that has hosted ancient civilizations since the first ages, where developments that shape the course of the world have emerged, and power struggles have been experienced to be decisive in this course (Savistkii, 1926: 220; Dugin, 2014: 41). In this sense, there is a political and geographical multidimensional interpretation, understanding and definition of Eurasia, which means much more than a geographical naming (Ağır, 2016: 29).

While Eurasia Nazarbayev (25.10.2011) defines it as "The World Island that includes Europe and Asia"; "Neither Europe nor Asia; defined it as a unique space that affirms both its inner unity and its difference from the rest of the world" (Laruelle, 2015: 70). The Prussian naturalist Alexander von Humboldt was the first to use the term "Eurasia" to describe the Euro-Asian geographical component and brought it to the world literature. The term soon became the subject of geopolitical theories and entered the International Relations literature with the theory of "Heart" developed by British Halford J. Mackinder, who is accepted as the founder of geopolitical science at the beginning of 1900 (İşyar, 2013: 1; Serbest, 2017: 287).

Since Mackinder represents one of the parts that make up the world island, it is in the centre of the Silk Road. With its population, surface area, geostrategic location, rich underground and aboveground resources, and geostrategic players, the region has been a place that has preserved its importance throughout history. Eurasia, which was used only as a geographical term in the early days, later gained an ideological and philosophical dimension under the name of Eurasianism. Thus, Eurasianism, a geopolitical concept developed for Eurasian geography, emerged as a civilization-building project.

Eurasianism is an alternative to Westernization, which re-discovers the civilizational identity of Russia and its surroundings, develops a unique socio-economic structure and understanding of space and history, advocates cultural pluralism within the country and a multipolar order in the world, predicts that every civilization should develop by feeding on its dynamics. It is a system of ideas. Inspired by the characteristics of the geography in question and its influence on the peoples on it, this ideology, which advocates the development of relations with the Slavic peoples in the east and even the establishment of a union with the Slavic communities, tries to present an alternative civilization to the Western civilization and hegemony. Eurasianism was developed by Russian intellectuals to overcome the crisis period after the First World War and the 1917 Revolution and was revived under the name of New Eurasianism after the collapse of the Soviet Union in the 1990s (Imanov, 2008: 418). The idea of Eurasianism, named after the German linguist Aleksander von Humboldt, was put forward in the early 19th century by Russian intellectuals, who were young immigrants with many different specialities, such as philosophy, history, and theology. The fact that these young Russian immigrants, who put forward the ideology of "Eurasianism" in Sofia, the capital of Bulgaria, were academicians enabled Eurasianism to exist as academic thought. Eurasianism, which tries to underline that Asia and Europe should be given equal importance, has become an ideology indexed to Russia (Wehrschutz, 2000: 84; Karabağ, 2009). It has emerged as a third movement in the debates on whether Russia is Eastern or Western. Although the idea of Eurasianism is used in a political sense, it has become impossible over time to talk about a single perception of Eurasianism by the power centres in the Eurasian region. As there are different perceptions of Eurasianism, actors with different expectations from Eurasianism have also emerged. One of these actors was Turkey. Considering that Turkey has pursued an increasingly active and multidimensional foreign policy since the end of the Cold War, it has become a matter of curiosity how the ideology of Eurasianism affects contemporary Turkish foreign policy. Because according to Larrabee and Lesser (2003), Turkey remained between three unstable regions in the post-Cold War period: the Middle East, the Balkans, and the Caucasus. However, Turkey's geographical

location at the junction of these three regions, which are in a complicated situation, has placed Turkey in an important geopolitical and geostrategic position and paved the way for it to emerge as a potential actor.

The official dissolution of the USSR in 1991 and the subsequent independence of the Turkic Republics was a significant turning point in Turkey's use of its potential influence on Eurasia (Erdem, 2016: 99; Keyman, 2011: 632). The geography of Eurasia, which became more important with the disintegration of the USSR and the independence of the Turkic Republics, presented a "historic opportunity" for Turkey to act in a very wide geography. After the collapse of the Soviet Union and the emergence of the United States-centered unipolarity, in a new world imagined to be established with Turkish communities living outside Turkey Turkey, a number of studies aimed at determining the location of Turkey have been brought to the agenda and discussed on different platforms. One of these approaches, with its various variations, has been "Turkish Eurasianism" based on Eurasia and, in this context, "Turkish Eurasia" (Aça, 2002: 159). Turkish Eurasianism is based on unity with an understanding of cooperation against the imperialist powers that try to turn Turkish homelands into markets and areas of exploitation. With the emergence of newly established Turkish states in the early 1990s, the ideology of Eurasianism became relatively popular in Central Asia and the Caucasus.

The New Eurasian conjuncture created by Turkey based on the "Turkish World" with the dissolution of the USSR opened a new area for Turkey to manoeuvre in the Eurasian region. Turkey was the first country to recognize all independent states before the dissolution of the USSR was officially declared. Recognizing their independence without delay, Turkey opened diplomatic representations to each Turkish Republic and tried to develop diplomatic and political relations with these states. With the encouragement of the USA, it entered into a strategic competition with countries such as Russia, China, and Iran in the region. It made an effort to make the 21st century a Turkish Century. Turkey's interest in the newly independent countries was welcomed among the countries in the region. The Turkish states turned their eyes to Turkey and entered into great expectations to meet their enormous needs. Turkey has tried to provide social, political, technical, and financial support to these states and still does. Because Turkey has aimed to be a model country in the region and has made Turkish Eurasianism the main foreign policy principle and goal for the region. Turkey, by presenting itself as a "big brother" to the region, saw it as a country that could lead this region in the restructuring of Eurasia in the future. Decision makers in Turkey (especially the president of the time, Turgut Özal) wanted to fill the political vacuum created after the collapse of the Soviet Union and to play a significant role in the region. Turkey has argued that the people of the USSR cannot be defined only with the Slavic element and has ties with the non-Slavic peoples of Eurasia due to the "Turanian element" in its culture.

After the collapse of the USSR, the policies of Turkey, one of the powers that quickly turned to Eurasia, towards the region stretching from the Balkans to the Great Wall of China, were Eurasian policies shaped based on the "Turkish World" (Erol, 2013: 124). In this respect, certain Eurasian approaches have been adopted in Turkey since the past. These approaches are listed below by Aça (2002: 162-168):

1. Sultan Galiyev's Socialist Turan State, Mustafa Kemal, Lenin's dialogue and Atilla İlhan's Eurasianism: Atilla İlhan, the master of the Eurasian approach in Turkey, foresees the Turkish-Russian and Chinese alliance against American and European imperialism. For this, the dialogue that was started and lived between Atatürk and Lenin, and which remained idle with the death of both leaders, needs to be restarted. In addition, Sultan Galiyev and his thoughts have an important place in İlhan's Eurasianist thought, and there is an emphasis on the Socialist Turan State. In this respect, İlhan finds great similarities between Atatürk and Sultan Galiyev's foreign policy pursuits and states that Mustafa Kemal, like Galiyev, tried to form a bloc against the West.
2. Eurasianism of those gathered around the National Journal: Hakan Reyhan, the owner of the National Journal and journal, clearly showed that Russia and China do not have a place in the Eurasian union with the existing imperialist structures, said, "The concept of Eurasia seems a bit ambiguous at the moment. It is not fully stuffed, its borders are unclear, and it is loaded with different meanings. Reyhan highlights the Kemalist Turkey model and national leftist thought for a healthy Eurasian coexistence in this context.
3. Eurasianism of Doğu Perinçek and the Workers Party: According to this Eurasian approach, Turkey's Eurasian approach should be based primarily on Turkish unity, and cooperation should be made with other anti-imperialist powers against the imperialist powers that try to turn Turkey and other Turkish lands into markets and areas of exploitation. However, Perinçek and his group's Eurasian approach differs from both those gathered around the National Journal and some other Eurasian approaches in that they do not draw attention to the imperialist ambitions of China and Russia and do not call them imperialist states.

4. Eurasianism of nationalists gathered around Yeni Eurasia Journal: Yeni Eurasia operated as another journal around which right-wing nationalist representatives of the Eurasian approach in Turkey united, but its publication life was later terminated.

5. Eurasianism of those gathered around Dialogue Eurasia: The Eurasian approach of those gathered around Dialogue Eurasia consists of the "basic views of the group formed under the auspices of the Turkic Writers and Journalists Foundation."

6. ASAM's Eurasianism: Experts gathered under ASAM try to guide Turkish foreign policy by interpreting the developments in the Balkans, Central Asia, the Caucasus, and the Middle and Far East with scientific methods. Considering Eurasia as a natural asset or living space of Turkishness, ASAM tries to read and analyze the events that have developed or are likely to develop in the aforementioned geographies in strategic and economic contexts.

The common point of all of the Eurasian approaches classified under the main headings above is that Turkey should be an effective power in the region. As Kennedy et al. (1997: 53-54) stated, Turkey has been an axis country that has the capacity to affect regional and international stability since the 1990s. This role of Turkey has become more prominent, especially in the post-2000 period (especially after September 11, 2001), and Turkey's geopolitical centre and regional role have become even more important in world politics. According to Keyman (2011: 631-632), these changes in Turkey's foreign policy identity and behaviour have been perceived as a "key and central player in world politics" in global and general discourses. What is important here is the increasing visibility and role of the "soft power", which frames the proactive, constructive, and multidimensional effectiveness in Turkish foreign policy gives meaning to strategic depth and creates increased global attention and attention to Turkey. Turkey's proactive and constructive foreign policy, from contributing to peace and stability in Eurasia, playing an active role against terrorism and fundamentalism, and becoming a new energy centre in the international community, has increased interest in Turkey.

Turkey's geostrategic importance, modernity, democracy, and economy have enabled Turkey to be perceived as a key and central country with regional power status in the region. Turkey's increasing presence and role as a soft power after September 11, which is the historical context of its position as a critical country and regional power, has allowed Turkey to come to the fore more as a key state. The international environment that emerged after the terrorist attacks of September 11, 2001, gave Turkey the opportunity to be more effective in the Caucasus and Central Asia. Turkey has tried to revive and diversify its relations with the states of the region within the framework of the principles of equality and fraternity. In this context, according to Efeğil (2011: 500; 507), Turkey, which wishes to continue its existence as an element of peace and stability in its region and the international arena, preferred to move to the principle of active friendship and cooperation instead of passive good neighbourly understanding. Within the framework of this understanding, it can be said that Turkey, which sees the geopolitics of Eurasia and especially Central Asia as the main field in shaping the international system of the 21st century, wishes to strengthen its political, economic, cultural, and social relations with the states of the region, with the help of historical and brotherly ties because the links with the countries of the region within the framework of the principles of mutual benefit and equality will make Turkey a competitive country in the globalizing world.

The region is a vital geography with rich underground and surface resources as well as advanced manpower. For this reason, developing relations with Eurasia based on strategic partnership is more than a choice for Turkey's national interests; it is almost necessary. Therefore, it is the natural right of Turkey, which has a large population and an important geographical location, to adopt a Eurasian approach as an essential country in the Eurasian geography. In this respect, determining and protecting the Eurasian geopolitical and geostrategic axes constitute a decisive aspect of Turkey's regional strategy. Perceiving the Eurasian approach adopted by Turkey as a threat to the Eurasian approach adopted by Russia is important in terms of understanding Turkey's role in the region. A possible Turkish union has the potential to negatively affect Russia's hegemony in the region, and Turkey will be seen as the leading state in this union.

4. Shanghai Cooperation Organization and Turkey

In this part of the study, the Shanghai Cooperation Organization, which was established as a regional organization in Eurasia, will be explained, and the importance of the SCO for Turkey will be analyzed.

4.1. Shanghai Cooperation Organization

The collapse of the Soviet Union deeply affected the global political, economic, and security balances and led to the emergence of new opportunities and threats in the international arena. A total of fifteen newly independent states emerged in the Eurasian geography, five of which were in the Central Asian region. The region has significant natural resources, including strategically essential hydrocarbon deposits, enabling regional and global powers to see the Eurasian region as a new geopolitical axis (Sarsekeev, 2014). The social, economic, and security problems of the newly independent Eurasian countries have made these countries open to both the intervention and support of foreign countries. Russia, which fell into a great void after the collapse of the Soviet Union, brought the "Near Environment Doctrine" to the agenda in 1995 after getting rid of the bewilderment it was in.

Russia, which defines the post-Soviet Republics as its neighbours with the doctrine of the immediate environment, stated that it has national interests in these areas; established the Commonwealth of Independent States (CIS) to prevent these countries from joining other alliances. He tried to keep the CIS and post-Soviet countries under his control. However, this initiative, which can be read as Russia's effort to maintain its dominance and claim over Eurasia, has yet to have the expected effect in the ten years that have passed. The Baltic countries have started to become members of the EU (Baltic countries) and have established close relations with NATO. In addition, the EU has declared that it will make Georgia, Armenia, and Azerbaijan members of the EU in the future. In addition, the process that started after September 11 allowed the USA to establish military structures in Central Asia (Çeçen, 2015: 21-22).

After Russia, another state disturbed by the relations of the region's countries with the West was China, the rising power. With the collapse of its regional and ideological rival, the USSR, China faced "new ancient" neighbours and faced severe challenges due to the risk of the separatist current in the region spreading to East Turkestan. The need for solidarity between neighbours created by the Soviet-residual conditions pushed China to take the initiative in establishing an environment of cooperation and friendly relations with new bordering countries at the regional level. In this direction, Chinese diplomacy, which concentrated on the region between 1992-1996, reached its goal and entered into a reconciliation with neighbouring countries regarding the solution of regional security problems based on border problems (Temur, 2015: 12). Therefore, in addition to the specific reasons mentioned, the discomfort felt against the policies of the USA and the EU towards the region has brought China and Russia closer to each other. Because Russia perceived the expansion of NATO towards the Black Sea and Eastern Europe basin as a threat, while China was disturbed by the US pressure on human rights and the arms trade with Taiwan. China and Russia, which could not remain indifferent to these policies of the West, had to cooperate by collaborating (Bajanov, 2000: 68; Aydın, 2015: 5).

There are other reasons for this rapprochement between the two important Asian countries besides the hegemonic attempts of the West toward the region. When these reasons are mentioned, First of all, there is a long border neighbourhood between the two countries, and both sides need each other to ensure the security of their long borders. Secondly, the fact that Russia can supply high-tech and cheap weapons that China needs has improved bilateral relations (Garnett, 2001: 45). In addition, China has become a large market for Russian goods, and Russia has demanded Chinese surplus goods. When the expectations of taking a common stance against the USA are added to all these reasons, especially the security of the border problems that push China and Russia to cooperate, regional integration between the two countries has become a necessity.

Within the framework of this principled consensus, in 1996, under the leadership of China and Russia, Kyrgyzstan, Kazakhstan, and Tajikistan came together in Shanghai, China, in order to solve the border problems in the post-Soviet geography and to ensure the development of neighbourly relations between bordering countries on safer ground. Shanghai Five" was formed (Turkish Ministry of Foreign Affairs, 2022, www.mfa.gov.tr). The "Shanghai Five", which has been meeting regularly since 1996, expanded its starting point of "solving border problems through mutual dialogue" over time, and on July 5, 2000 (Dushanbe Summit), a meeting that developed cooperation in the fields of politics, security, foreign relations, and economy. Platform (Shanghai platform). This platform was named "Shanghai Cooperation Organization" on June 15, 2001, with the participation of Uzbekistan (SCO, 2021). The pioneer, economic financier, and driving force of the Shanghai spirit theorist and institutionalization has been the People's Republic of China. According to Guang (2013: 27), the SCO provided the opportunity for China to establish constructive relations with the Central Asian region for the first time in history and to become an active actor in the region. Russia, aware of

the fact that the SCO is a Chinese project, made an alliance with China in order to prevent the global hegemony of the United States from settling in the region, on the one hand, and the other hand, by using the initiative of China's increasing influence in the region, alone and without Russia. It tried to balance it's being the only effective power in Central Asia by going through structuring (Temur, 2015: 38-44). Indeed, Russia considered the SCO as a means of struggle against the "great threat to the USA" instead of the "small threat China." In this direction, it followed a strategy of forming an "anti-hegemonic axis" against the USA together with China (Mammadov, 2014: 80). The other countries of the Organization, on the other hand, had to cooperate with Russia and China under the umbrella of the SCO, in the face of the "problem of stabilizing the region" that they could not overcome on their own (Rakhimov, 2013, 24).

As a result, as a result of the negotiations that started in 1996 under the leadership of Russia and China, the Shanghai Cooperation Organization was established in 2001, and the Shanghai Cooperation Organization Charter was signed in June 2002 at the Saint Petersburg Shanghai Cooperation Organization Heads of State Meeting. With the SCO Charter, which entered into force on September 19, 2003, the Organization continued to develop in line with various purposes.

Table 1. Shanghai Cooperation Organization States

Member States	Observer States	Dialogue Countries
Russia	Afghanistan	Turkey
China	Mongolia	Azerbaijan
Kyrgyzstan	Belarus	Armenia
Tajikistan		Cambodia
Kazakhstan		Nepal
Uzbekistan		Sri Lanka
India		Saudi Arabia
Pakistan		Qatar
Iran		Egypt

Reference: This table has been prepared by the study's author using the SCO's official website.

According to Table 1, today, SCO: China, Russia, Tajikistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, India, Pakistan, and Iran are full members; observer members of Afghanistan, Belarus, and Mongolia; It has turned into an organization in which Armenia, Cambodia, Azerbaijan, Turkey, Nepal, and Sri Lanka are also dialogue partners (SCO, 2021; Samarkand Declaration, 16.09.2022: 9).

As can be seen from the Table, there are three types of status in the organization: full member, observer member, and dialogue partnership. Among these statuses, the status of observer country is given to countries that do not have full member status but can apply for full membership and are in close relations with the organization; Dialogue partnership status is given to third countries that want to be in contact with the organization and do not have the status of an observer country. This status is above the "guest participants" status and below the "observer country" status (TC Ministry of Foreign Affairs, 2022, www.mfa.gov.tr). Therefore, the presence of observer countries and dialogue partner countries in the organization, as well as full members, signals that the organization will take on a more comprehensive and global structure beyond being a regional structure. Likewise, as seen in the Table, some countries are important geopolitically and geostrategically in the organization.

The organization, with its member countries, has reached the widest representation of the Asian region by taking the east, west, and south of the Asian region and Central Asia into its scope. Considering the borders, economic size, and population of the states in question, the SCO has become an organization that transforms its political power into spatial breadth and power. In this respect, the SCO has taken its place in the system as a "regional player with global potential" in the re-established world order. Has closed a great gap in issues such as ensuring political harmony among member states and establishing trust in central Asia (Rozaanov, 2013: 45-46; Taşkın, 2013: 220-226). It has determined multi-faceted goals (in areas such as geopolitical, political, economic, and military.) When evaluated in this context, the SCO has meanings beyond being a union formed

by the countries in the Asia Pacific. The organization provides a stable security environment for the regional powers in Eurasia. It is seen as one of the main platforms that support it.

4.2. Importance of Shanghai Cooperation Organization for Turkey

Turkey is one of the important countries that have the status of "dialogue partner" in the SCO and plays a key role in the Euro-Atlantic world and Eurasia due to its geographical location. The status in question constituted the first step of Turkey's cooperation with the SCO in the official sense. Turkey has tried to diversify its integration activities by trying to follow a multi-vector and balanced policy among international organizations in terms of political foreign policy priorities. Turkey, which joined the organization as a dialogue partner at the 2012 Beijing Summit, acted in the context of the ideology of Eurasianism. The disintegration of the USSR and the emergence of Turkic peoples and independent states, and the subsequent coming together of these states on a common platform made the SCO an attractive power for Turkey.

Positioning itself as the central country in the Eurasian region, Turkey has given importance to establishing close relations with the SCO since some of the SCO member countries (four out of 9 full members) are of "Turkish" origin. It has tried to increase its effectiveness in the Eurasian geography with a foreign policy and model country mission based on peace at home and in the world. In the context of soft power strategy, Turkey has established many institutions and organizations, such as the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) and Yunus Emre Institutes, especially consulates and embassies, to promote Turkish history, culture, and language. Turkey wanted to improve its relations with Eurasian countries and to strengthen its position vis-à-vis Western countries. While developing policies with the aim of increasing strategic autonomy by developing different political alternatives in foreign policy, the SCO was seen as an important platform in this sense.

The reasons why Turkey is important for the SCO;

- The state's efforts to maximize its interests in proportion to its power and potential,
- The desire to establish a sphere of influence in the regions where the Turkish peoples live in the Eurasian geography,
- Seeing the Central Asian countries in the SCO as kinship communities,
- Turkey's modelling mission, which constitutes the main foreign policy principle for the region,
- Turkey's geopolitical interests in Central Asia,
- The existence of the SCO as an alternative platform in the face of the "confidence problem" in Western states,
- The potential strength of the SCO member countries (natural resources, market area, population, economic and technological development),
- Desiring to develop relations with Russia, which is seen as the legal heir of the region,
- Turkey's desire to develop relations with the Turkish and Muslim nations, communities, and countries of Eurasia on an equal and official basis,
- Desiring to maintain its position as a transit country in the transportation of energy resources in the region and to host new lines to be established,
- Searching for alternatives to not realizing membership to the EU,
- The goal of expanding commercial relations,
- The world's economic and financial centre is gradually shifting to the East,
- Desiring to improve relations with the great powers of Asia (especially China and India),
- It can be listed as opening a new area for Turkey to manoeuvre in the Eurasian geography.

The reasons stated are the issues that form the basis of Turkey's relations with the SCO and shape Turkey's foreign policy principles towards the region. The "problem of trust" in Western states, which is listed among these issues, has a serious effect among the reasons that make the SCO important for Turkey. Turkey has to produce "alternative strategies to increase its national interests" in the new international environment we are in. Because the phenomenon of regionalization, which emerged as well as the process of orientation to a single world brought by the phenomenon of globalization, also affected Turkey, but Turkey was not included in Europe within the regionalization process. The potential of the SCO members constituted the main reason for Turkey to be a dialogue partner in the organization. In this respect, Turkey has developed policies to maximize its national interests. The SCO has been both the proof of Turkey's official orientation towards Eurasia and the manifestation of the idea of creating an alternative space outside the EU.

As a result, the New Eurasian conjuncture that emerged at a time when Turkey's strategic importance within the Western alliance with the collapse of the USSR was discussed and excluded from the EU; has opened a new area for Turkey to manoeuvre on the basis of the Turkish world. Thus, Turkey has the opportunity to show that it has not lost anything of its strategic importance that will serve as a bridge for the Western World to head towards this region, as well as having sister countries that can support itself in the international arena. Eurasia has been a geography that offers wide opportunities to open up to Turkey since it was placed on the world agenda. For this reason, in the Eurasian geography, on which regional powers have competed for centuries, Turkey has continued to exist as one of the competing powers in the 1990s (Erdem, 2016: 244). Turkey, which took its place in the competition between various countries in competition for Eurasia, took care to establish a cooperation ground with its regional rivals such as Russia, China, and Iran. It has been important to establish new balances and new relations through close relations with major Asian countries such as Russia and China. The partnership established by Turkey in the SCO has been an important and serious step towards understanding its geostrategic nature against the Western states. In a political environment in the region where the West is excluded by Russia and China, it has been understood that Turkey, a NATO country, is an important gateway to the region. After the disintegration of the Soviet Union, Turkey responded to the West's withdrawal of support for Turkey to bring its relations with the region closer, with the status of a dialogue partner at the 2012 Beijing Summit.

The memorandum of understanding between Turkey and SCO was signed by SCO Secretary-General Dmitry Mezentsev and then Foreign Minister Ahmet Davutoğlu in Kazakhstan. Defining the signed document as a "declaration of common destiny" by the two sides, Davutoğlu stated that the parties are "at the beginning of a long road where they will walk hand in hand and shoulder to shoulder." Secretary General Mezentsev, on the other hand, stated that "This is a very important day not only for the Republic of Turkey but also for the SCO" and stated that the "Shanghai spirit" will be strengthened with the participation of Turkey (BBC, 2013). In the Western media, the summit was described as a new alliance against the West. However, Turkey, which was seen as a gateway to the East after the collapse of the USSR, was supported at that time.

After the collapse of the USSR, Turkey was seen as a power that could spread neo-liberal policies in the formation of the economic policies of the newly established states in Eurasia, act as an intermediary for the Western capital to seize the regional markets and raw material resources, and limit Russia's return to the region accordingly (Urazova, 2003: 219). With the influence of the support from the West, Turkey made being a model the main foreign policy principle and aim for the region and presented itself as a "big brother" to the region in a short time (Yapıcı, 2007: 177-180). Turkey was supported because Turkey's orientation towards countries in the Eurasian geography did not contradict the interests of Western countries and even paralleled these interests. Moreover, Turkey was presented as a model to the countries of the region. However, over time, due to the West's withdrawal of support behind Turkey, Russia's recovery towards Central Asia, and Turkey's limited financial and technical possibilities, the Eurasian policies Turkey formed based on the "Turkish World", fell short of expectations (Erdem, 2016: 100). During these years, the Central Asian Republics, which had just gained their independence, had their eyes fixed on Turkey and had great expectations for meeting their enormous needs. Although Turkey continued to provide various aids to the extent of its possibilities in the region, these aids were, of course, not sufficient. With the effect of not having enough knowledge and vision about the political, economic, and sociological realities of the Post-Soviet geography, Turkey could not achieve a full position in which it could be at the top hierarchically in this period. The main element of Turkey's Eurasian policy has been the desire to try to maximize its interests.

As a matter of fact, Turkey, which has national interests and expectations from the region and is not accepted as a member of the EU, has tended to improve its relations with the SCO established in the region. As alliances began to gain new meanings in the 21st century, Turkey preferred to develop multiple relations as an important regional power. According to Aksu (2022: 79), in the 2000s, an axis shift began to occur in Turkish foreign policy, and Turkey took care to take part in other alliances established outside the West. In the new world order, where interdependence is increasing, and there is no central power, Turkey has aimed to increase its influence in the region and the world through international organizations that allow for the development of multifaceted relations between states. When we look at Turkish foreign policy since the foundation of the Republic, it has been seen that a pro-Western foreign policy has been followed, in which membership in Western institutions and organizations is important. However, this situation has changed over time. With the

2000s, an opening towards Africa, the Middle East, and Asia has been developed, and memberships to international organizations established outside the West have been increased.

The SCO dialogue partnership has formed an important output of Turkey's proactive foreign policy. It has been concluded that Turkey, which is aware of the potential of the SCO, will not be content with the status of a dialogue partner in the organization due to its geopolitical interests in Eurasia and its cultural, historical, religious, and ethnic ties with the people of the region. Turkey's participation in the summit meeting held in Samarkand on September 16, 2022, which had wide repercussions in world public opinion, has been an important development. Turkey's participation in the summit, which was organized to strengthen the economic and security ties between the states in the Eurasian region, brought along various topics of discussion. Because while a war that started with Vladimir Putin's declaration of "a military operation" in Ukraine on February 24, 2022, and has not yet ended at the point reached today, an important meeting was held in the SCO, and Turkey participated in this meeting.

The fact that Turkey participated in the meeting for the first time at the presidential level was the main reason why these criticisms had wide repercussions. So much so that the war between the two countries of Eurasia was seen as Russia's invasion of Ukraine, and Turkey did not participate in the economic sanctions imposed on Russia by the Western states. Unlike other NATO countries, Turkey has assumed the role of mediator since the beginning of the war and has taken part in peace negotiations. Therefore, Turkey's participation in the Samarkand Summit, which has become an increasingly critical partner with its strategic location and importance during the Russia-Ukraine war: Is Turkey going to change its axis against the West? It has been subject to some criticism. While there are opinions in the international media that Turkey is turning its direction to Asia, this attitude of Turkey has actually been an indication that it has adopted a proactive foreign policy. The attitude adopted by Turkey in the face of the events has given the message that Turkey is no longer a staunch Transatlanticist but adopts a non-aligned foreign policy with a pillar in every camp. By trying to be an effective power in the changing world order, Turkey has shown that it positions itself not as a Western but as a global one.

In Turkey's new balanced diplomacy, besides Western institutions, international organizations from other regions have also been important. The SCO is one of these organizations, and Turkey's partnership with the SCO has always been considered important, and it has been an important development that Turkey seems more determined than ever to establish closer relations with the SCO in recent years. However, this partnership has never been seen as a serious option when compared to the EU membership issue. Although Turkey applied to the EU for partnership a short time after its establishment, the same is not true for the SCO. While membership to the EU has become a goal for Turkey, no formal application for full membership has been made for the SCO yet, and the relations have been carried out at the partnership level. In fact, the SCO example has been an indicator of the official Eurasian orientation that Turkey has followed since the 1990s, and according to İşyar (2013: 278), It has manifested itself in a position that is not continuous, pragmatic, fragmented, and above all, not against the conditions of the new world order, on the contrary, it is an indirect supporter and side of it.

Although Turkish diplomats point out that the world's economic and financial centre is gradually shifting to the East, it is frequently stated that Turkey cannot give up its Euro-Atlantic institutions and orientation. Therefore, while Turkey attaches importance to developing its relations with the SCO, it continues to maintain its relations with Western organizations.

Due to its central location between East and West, Turkey's desire to get closer to institutions and countries in Asia is a justified pursuit. Asia is a region where the world's future is locked, both as a market and as a source of natural resources and raw materials. For this reason, Turkey will continue to develop its relations with Western countries and international organizations in the context of its national interests. At the same time, it will continue to evaluate Asia as an alternative.

As a result, it is expected that the dialogue partnership status of the SCO will evolve into the observer state status in the coming years, and this rapprochement will cause discomfort, especially for NATO. Because according to Gaspers et al. (2017: 4), Russia, one of the leading powers of the SCO, is the country listed as a threat in the defence white papers of almost all EU and NATO members. If Turkey seriously considers joining the SCO as a full member, a significant crack in NATO will become inevitable. Full membership to the SCO will also affect the EU membership process, making EU membership an even more remote possibility.

Turkey will establish close relations with the observer state status rather than full membership in the SCO to remind that it has a strategic value against Western states. For this reason, Turkey is expected to continue its policies that show its geopolitical and geostrategic nature to both Asian and European countries. Because Turkey acts as a bridge due to its border neighbourhood with Eurasian countries and a significant part of the energy resources the West needs to pass through Turkey. Therefore, Turkey is a crucial country against the West for issues of importance such as energy. This is also valid for the East, and Turkey is in an important geographical position to access the West. For this reason, with the awareness of being an indispensable country for both the West and the East, Turkey will try to transform its geostrategic position into important outputs in the context of its national interests.

5. Conclusions

The Eurasian region, within the geopolitical scope of the Shanghai Cooperation Organization, has important advantages with its population, surface area, and rich underground and surface resources. This aspect gives the organization the indispensable point of world domination theories in the geopolitical plane and the most effective formation that dominates the Eurasian geography. Likewise, the organization is based on a geography that stretches from the Arctic Ocean to the Indian Ocean and from the Pacific to the Atlantic. It is described as the centre of the world. When evaluated with the positions of observer states and dialogue partners, the SCO emerges as an organization with wide geographical coverage.

The SCO, established under the leadership of Russia and China against the USA's position as the sole superpower, has emerged as an important regionalization model. Established to resolve the border disputes between the newly independent countries and China in the Eurasian region, the SCO has become the most important integration step in the region today. The organization, which has turned to strategic goals over time, has diversified its relations and fields of activity and carried it to political, economic, military, cultural, regional security, and diplomacy. The organization's expansion of its sphere of influence by turning to different strategic goals has been the most important catalyst for establishing a multipolar world order in international relations. It aims to create a zone of prosperity and harmony with the SCO, which is based on the member states' equal partnership and deep and dynamic multilateral economic cooperation. Therefore, the organization, which was established to develop policies for the benefit of all partners, developed its fields of influence and activity quickly and focused on expanding the integration field by adding new partners to its structure. Turkey has been one of the important countries with which the SCO has been closely cooperating, especially since the 2010s. While the SCO evaluates Turkey as an important country for many reasons, such as its geopolitical position, geo-cultural depth, and being a gateway to the West, Turkey, which wants to increase its national interests in economic, social, and political fields, has seen the SCO as an important organization established in the Eurasian geography. The issues mentioned above, which are foreseen to provide a mutual advantage to both parties, led the parties to cooperate and enabled Turkey to become a dialogue partner in the organization in 2012.

Turkey's orientation to the organizations established in the East, as well as its membership in Western organizations, has been the result of Turkey's attempt to expand its strategic choices and autonomy. The proactive approach adopted in Turkish foreign policy has brought some debates that Turkey has moved from the Western camp to the Eastern camp. The fact that Turkey, which is not a member of the EU, has developed multifaceted relations has shown that Turkey, as a member of the Euro-Atlantic community, not only tries to improve its relations with the Western world but also prefers to develop its relations with the actors in Eurasia as a reliable link. The Turkey-SCO partnership, which creates anxiety for NATO and Western states, is seen as an outcome of Turkey's close relations with Russia and the regional states. Turkey wants to turn this geopolitical position into an advantage as one of the key countries in the Euro-Atlantic world and Eurasia. For this purpose, it takes care to conduct its relations with Western and Eastern countries by following a balanced policy. The EU membership process of Turkey, which is currently a NATO and OSCE etc. organizations member, continues. Turkey is not expected to become a full member of the SCO since it does not seem possible in the current situation for Turkey to be included in another security pact other than NATO. However, the gradual shift of the world's economic and financial centre to the East and the search for alternatives to the EU membership make Turkey important for the SCO. The conclusion reached in the study as a result of the research carried out in this context is that Turkey will carry its dialogue partnership status in the SCO to the status of an observer state soon. It is a justified strategy for Turkey to get closer to the organizations established in Asia. In

this region, the world's future is locked, both as a market and as raw material resources, as well as organizations in Europe. While Turkey will continue to develop its relations with Western countries and international organizations, it will also continue evaluating regions such as Asia and Africa as an alternative. Because in today's world, where multilateral relations gain importance, Turkey is not expected to turn its direction to a single region.

References

- Aça, M. (2002). Avrasyacı Yaklaşımın Türkiye Çeşitlenmeleri ve Türk Dünyasının Geleceği. Emine Gürsoy ve Erdal Şahin (Ed.), *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*. Sota Yayınları: Haarlem.
- Ağır, O. (2016). Rusya-Ukrayna Krizi'nin Avrasya Ekonomik Birliği Bağlamında Değerlendirilmesi. *KSÜ İİBF Dergisi*, 6, 23-42.
- Aksu, Z. (2022). Türk Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler. *Uluslararası Stratejik Boyut Dergisi*, 2(2), 79-91.
- Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. Alkım Yayınevi: İstanbul.
- Ateş, D. (2014). *Uluslararası Örgütler-Devletlerin Örgütlenme Mantiği*. Dora Yayınları: Bursa.
- Aydın M. (Ed.) (2005). Orta Asya'nın Değişen Dinamikleri ve Jeopolitiği. *Küresel Politikada Orta Asya Avrasya Üçlemesi I*. Nobel Yayınları: İstanbul.
- Bajanov, Y. (2000). Rusya'nın Değişen Dış Politikası. (Çev. A. Altay Ünaltay). *Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye*. Ülke Kitapları: İstanbul.
- BBC. (2013 April 26), *Türkiye, Şangay İşbirliği Örgütü'yle Diyalog Ortağı*. Erişim Adresi https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130426_sio_turkiye_anlasma.
- Çeçen, A. (2015). *Türkiye ve Avrasya*. EBSCOHOST: İstanbul.
- Dugin, A. (2003). *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*. (Çev. V. Imanov). Küre Yayınları: İstanbul.
- Dugin, A. (2014). *Eurasian Mission An Introduction to Neo-Eurasianism*, Arktos Media Ltd: Russia.
- Efegil, E. (2011). Türkiye'nin Orta Asya Politikası 2009. *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009*. Seta Yayınları: Ankara.
- Erdem, D. F. (2016). *Dünyada ve Türkiye'de Avrasya ve Avrasyacılık Algulamalar Yaklaşımlar ve Stratejiler*. Barış Kitap: Ankara.
- Erol, M. S. (2013). Post Sovyet Alanında Türkiye-Rusya İlişkileri: Sıfır Toplamlı Bir Oyun mu Yoksa Güvene Dayalı İşbirliği mi?. Haydar Çakmak ve Mehmet Erol (Ed.). *Türkiye Cumhuriyeti Rusya Federasyonu İlişkileri*. Barış Kitap: Ankara.
- Garnett, S. (2001). Çin-Rusya Stratejik Ortaklığının Tehlikeleri. *Uzak ve Eski Komşumuz Çin*, (Çev. Y. Tezkan). Ülke Kitapları: İstanbul.
- Gaspers, J., Huotari, M. and Eder T. (2017). Can Turkey Play the Shanghai Card?: China's Take on Ankara's Eurasian Security Endeavours and What it Means for Europe's Security Architecture. *Federal Academy for Security Policy*.
- Guang, P. (2013). The Spirit of the Silk Road", The SCO and China's Relations with Central Asia. Michael Fredholm (Ed.). *The Shanghai Cooperation Organization and Eurasian Geopolitics: New Directions, Perspectives, and Challenges*. NIAS Press: Copenhagen.
- Hobsbawm, E. (2008). *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. Everest Yayınları: İstanbul.
- Imanov, V. (2008). *Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı*. Küre Yayınları: İstanbul.
- İşyar, Ö. G. (2013). *Avrasya ve Avrasyacılık*. Dora Yayınları: Bursa.
- Kennedy, P. C., Robert, S. and Hill, B. E. (1997). Eksen Ülkeler ve Amerikan Stratejisi. (Çev. M. Gürses). *Türkiye Günlüğü*. Ankara. (47), 51-54.
- Keyman, F. (2011). Küreselleşme, Modernite ve Demokrasi Türk Dış Politikası 2009 ve Sonrası. *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009*. Seta Yayınları: Ankara.
- Larrabee, F. S. and Lesser, I.O. (2003). *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. RAND: California.
- Laruelle, M. (2015). Eurasia, Eurasianism, Eurasian Union Terminological Gaps and Overlaps. *George Washington University's Elliott School of International Affairs*, PONARS Eurasia Policy Memo No. 366, 1-5.
- Mammadov, H. (2014). *Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini*. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi: Ankara.
- McMahon, J. R. (2013). *Soğuk Savaş*. (Çev. Sinem Gül). Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Nazarbayev, N. (2011). Yevraziyskiy Sayuz: Otidei Kistorii Budushego, *İzvestia*, <http://izvestia.ru/news/504908>.

- Rakhimov, M. (2013). The Institutional and Political Transformation of the SCO in the Context of Geopolitical Changes in Central Asia, the Central Asian Point of View on the SCO. Michael Fredholm (Ed.). *The Shanghai Cooperation and Eurasian Geopolitics: New Directions, Perspectives, and Challenges*. NIAS Press: Copenhagen.
- Rozanov, A. A. (2013). The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia's Security Challenges. *The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces*, <http://www.dcaf.ch/Publications/The-Shanghai-Cooperation-Organisation-and-Central-Asia-s-Security-Challenges>.
- Samarkand Declaration (2022 September 16), *The Samarkand Declaration of the Heads of State Council of the Shanghai Cooperation Organisation*. Erişim Adresi <http://eng.sectSCO.org/documents/>.
- Sander, O. (2014). *Siyasi Tarih: 1918-1994*. İmge Kitabevi: Ankara.
- Sarsekeev, M. (2014). Russia in Central Asia: Geopolitical Models of Strategy and Foreign Policy. *Central Asia and Caucasus Journal*, 3, http://www.cac.org/online/2014/journal_eng/cac-04/03.shtml.
- Savitskii, P.N. (1926). Geograficheskii Obzor Rossii-Evraziï", Liudmila Novikova and Irina Sizemskaya (Ed.). *Evraziia, Mir Rossii, Russia*.
- SCO. (2021). *The Shanghai Cooperation Organisation*. Erişim Adresi http://eng.sectSCO.org/about_sco/.
- Serbest, M. B. (2017). Tarihsel Süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik Avrasyacılıktan Neo-Avrasyacılığa. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 285-307.
- Taşkın, D. (2013). Mekânsal Güç Asya'nın Siyasi Gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(30), ss.217-228.
- TC Dışişleri Bakanlığı. (2022). *Şanghay İşbirliği Örgütü*. Erişim Adresi <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>.
- Temur, F. (2015). *Yükselen Asya'da Şanghay İşbirliği Örgütü, Dünü Bugünü ve Yarını*. Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı İkt. İşt: Ankara.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Urazova, Y. İ. (2003). Türkiye ile Orta Asya'nın ve Kafkasya'nın Yeni Türki Devletleri Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Durumu ve Perspektifleri. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko (Ed.). *Türkiye ve Rusya*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Wehrschutz, C. F. (2000). Rus Fikriyatının Parçası Olarak Avrasyacılık. (Çev. M. Murat Taşar). *Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye*. Ülke Kitapları: İstanbul.
- Yapıcı, U. (2007). *Yeni Soğuk Savaş Putin, Rusya ve Avrasya*. Başlık Yayın Grubu: İstanbul.
- Zakaria, F. (2008). *Post Modern Amerika*. Kırmızı Yayınları: İstanbul.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

AFRİKA TOPLULUKLARINDA ÖLÜMLE İLGİLİ İNANÇ VE RİTÜELLER

Beliefs and Rituals Related to Death in African Communities

Ayhan ASLANOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Osmaniye, a_aslanoglu@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-4496-4528

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

17.11.2022

Kabul/Accepted:

22.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1206313

Anahtar Kelimeler

Dinler Tarihi, Afrika,
Ölüm, İnanç, Ritüel

Keywords

History of Religions,
Africa, Death, Faith,
Ritual

ÖZ

Geçiş dönemlerinin sonuncusu olarak kabul edilen ölüm, tüm insanlık için kaçınılmaz bir sonudur. Ölümün vermiş olduğu korku, toplumlarda ölümle ilgili çeşitli inanç ve ritüellerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Afrika yerel inançlarına göre yaşam süresi, ölüm ile sona ermez. Aksine yaşam başka bir alemde devam eder. Diğer taraftan ölüm, korkulan bir olay olsa da görünen ve görünmeyen varlıklar arasındaki iletişimin başlangıcı olarak kabul edilir. Hayat ve ölüm kavramları birbiri ile ilişkili hatta birbirini tamamlar biçimdedir. Afrika yerel inançlarının büyük bir çoğunluğu ölümü yaşam döngüsünün bir parçası olarak kabul etse de ölümün doğüstü güçlerle bir bağlantısı olduğu üzerinde hemfikirlerdir. Afrika yerel inançlarında cenaze törenlerinin kurallara uygun bir şekilde yapılmasına özen gösterilir. Afrika topluluklarındaki cenaze törenlerinde farklı uygulamalar olmakla beraber birbirine benzer adetlerin de görüldüğü tespit edilmiştir. Bu çalışmada Afrika'daki birçok topluluğun ölüm ile ilgili inanç ve ritüelleri incelenecektir. Literatür taraması ile elde edilen makale verileri, Dinler Tarihinin deskriptif metodu kullanılarak yazıya geçirilmiştir.

ABSTRACT

Death, which is accepted as the last of the transition periods, is an inevitable end for all humanity. The fear of death has led to the emergence of various beliefs and rituals about death in societies. According to African local beliefs, life expectancy does not end with death. On the contrary, life continues in another realm. On the other hand, although death is a feared event, it is accepted as the beginning of communication between visible and invisible beings. The concepts of life and death are interrelated and even complementary. Although the majority of African local beliefs accept death as part of the life cycle, they agree that death has a connection with supernatural forces. In African local beliefs, care is taken to carry out funeral ceremonies in accordance with the rules. Although there are different practices in funeral ceremonies in African communities, it has been determined that similar customs are also observed. In this study, the beliefs and rituals of many communities in Africa about death will be examined. The article data obtained by the literature review were written using the descriptive method of the History of Religions.

Atıf/Citation: Aslanoğlu, A. (2023). Afrika Topluluklarında Ölümle İlgili İnanç ve Ritüeller. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 953-967.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ayhan ASLANOĞLU, a_aslanoglu@hotmail.com

1. Giriş

Günümüzde Afrika kıtasında varlığını devam ettiren birçok inanç sistemi bulunmaktadır. Bu yerel inançların, geniş bir coğrafyaya sahip Afrika kıtasındaki bazı ülkelerde farklı isimlerle de olsa varlıklarını devam ettirdikleri bilinmektedir. Afrika kıtasındaki etnik grupların kendine has geleneksel inançlarının yanı sıra Hıristiyanlık ve İslam dininden de kısmen veya tamamen etkilendikleri bilinen bir gerçektir. Geleneksel örf ve adetlerini devam ettiren bazı yerel kabilelerin, her birinin kendine ait tarih, inanç, kültür ve ritüelleri bulunmakla beraber benzer yönleri de ön plana çıkmaktadır.

Ölüm, çoğu dini gelenekte yaşamın son bulması olarak kabul edilir. Geleneksel Afrika inançlarında ölümler birlikte ölen kişilerin nasıl defnedileceği konusu da önem arz etmektedir. Birçok dini gelenekte ve kültürde ölünün defni farklı şekillerde ele alınıp tatbik edilmiştir. Bu çerçevede ölenlerin naaşları toplumların inanç şekillerine göre yüzyıllar boyu gömülmüş, mumyalanmış, ormanlara bırakılmıştır. Her bir dini inançtaki uygulama şekilleri, öte dünya anlayışlarının ve atalar/ölüler kültürünün bir sonucudur.

Ölüm ve sonrası hayat ile alakalı önemli bir yer tutan atalar/ölüler kültürünün son yüzyılda tanımlanması konusunda tartışmalar ön plana çıkmaktadır. Bu iki kavramın farklı olduğunu düşünen ve zamanla ölü kültürünün atalar kültürüne dönüştüğünü savunanlar bulunmaktadır. Yeni ölen kişiler ile ilgili inanç ve uygulamalar, ölü kültürü; eski ölümlere tapma şeklinde ifade edilenler ise atalar kültürü bağlamında ele alınmaktadır. Özellikle atalar kültürünün isimlendirilmesinde daha çok ölen kişinin yaşamı süresince ortaya koyduğu sosyal ilişkileri, tanınmış olması, statüsünün belirgin olması önemli rol oynamaktadır (Altın, 2018: 136-139). Atalar kültürü, genel olarak "Ailenin ölmüş üyelerine karşı saygı, tazim ve korkuyu ifade eder. Saygı ve tazim esasen hayatta iken büyüklere, yaşlılara, özellikle baba ve atalara karşı duyulan ilgi ve yakınlıktan kaynaklanır. Korku ise ata ruhlarının mekân ve zamana bağlı olmaksızın geriye döneceği, yaşayanlara zarar verebileceği inanç ve endişesinden ileri gelir. Her iki durumda da ata ruhlarının hayattaki insanlarla ilişkisinin devam ettiği inancı esastır." (Tümer, 1991: 42). Atalar kültürü birçok toplumda yaygın olarak görülür. Özellikle Afrika kıtasındaki birçok dini gelenekte ölümlerin, insanlarla beraber yaşadıklarına dair inançlar sıklıkla vurgulanmaktadır. Afrika yerel inançlarındaki ataların genelde erkek olduklarına inanılır. Atalar genelde yaşayanların bir parçası olarak görülmekte çeşitli törenlerde maske ve heykellerle canlandırılmaktadır (Arslan, 2016: 9-10). Etnoloji biliminde bu tapım şekline (ölülere tapım/atalar kültürü), Manizm denilmektedir. Manizm, "ölenlerin başka bir dünyada yaşadıkları, mensup olduğu toplumla ilişkili buldukları, geride bıraktıkları kimselerin hayatlarını olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkileyebildikleri ve dirilip gelebilecekleri inançları ile temellendirilen" bir düşünce şekli olarak tanımlanır (Hançerlioğlu, 2013: 385; Örneke, 1971: 23).

Ölümler veya Atalar Kültürü/Manizm ile ilgili isimlendirme ve tanımlama konusunda farklı görüş ve teoriler ortaya atılmış olsa da bu çalışmamızda genel olarak kabul gören atalar kültürüne dair konular ele alıp incelenmiştir. Her ne olursa olsun ölüm; kendisi ile ilgili inançlar, defin törenleri ve ölüm sonrasındaki uygulamalar şeklinde bir bütün olarak tasavvur edildiğinden, bu sözcüklerin birbirinden bağımsız olmasının uygun olmayacağı kanaati ortaya çıkmıştır.

Konuyla ilgili bir çalışmada (Seyfeli-Kul, 2018) her ne kadar Afrika kıtasındaki Yoruba dinine göre yaratılış ve ölüm sonrası hayat konusu etraflıca işlenmişse de bu çalışmamız, kıtadaki diğer birçok topluluğun ölümle ilgili inanç ve ritüellerini ele almayı hedeflemektedir. Bu yönüyle çalışmamızın daha kapsayıcı ve alana katkı sağlayacak şekilde özgün olduğunu düşünmekteyiz.

2. Mitolojik Anlatılar

Afrika kıtasının orta, doğu ve güney bölgelerinde dillendirilen birçok mitolojik anlatıdaki yaygın inanca göre tanrı ilk insanlara sonsuza dek yaşayacaklarını ya da ölüm geldiği vakit dirileceklerine dair mesajlar göndermiştir. Gönderilen bu mesajların erkeklere iletilmesi için başlangıçta bir bukalemun görevlendirilmiştir. Bukalemunun yolda oyalanıp mesajı geciktirmesinden dolayı tanrı bu defa daha hızlı olduğunu düşündüğü kuş, kertenkele ve tavşanla mesajlarını göndermiştir. Gönderilen ilk mesajlarda insanların öleceği daha sonraki mesajlarda ise insanlara ölümsüzlük verileceği duyurulmuştur. O günden beri ölüm dünya üzerinde kalmıştır. Sierra Leone'de anlatılan başka bir anlatıda ise ölüm/ölümsüzlüğün kurbağa ve köpek aracılığı ile gönderildiğinden bahsedilmektedir. Özellikle tanrının ilk insanlara bir yumurtayı, hayvanı veya bir meyveyi yasakladığı insanların ise yasaklara uymadığı belirtilmektedir. Bunun sonucunda ölümün onlara geldiğine inanılır. Bununla birlikte Afrika kıtasında anlatılan birçok efsanevi anlatıda ölümün yeryüzüne yanlışlıkla geldiği ve o günden beri yeryüzünde hüküm sürdüğünden bahsedilir. Ölümün yeryüzüne gelmesinde özellikle kadınları, hayvanların veya bazı ruhların sorumlu tutulduğu düşünülür (Alıcı, 2020: 71-72; Mbiti, 1975: 110-111).

"İnsanlar ve Hayvanlar Nasıl Uykudan Uyanmaya Başladılar." adlı Akan-Ashanti halk masalına göre ölümün ortaya çıkış serüveni şu şekilde anlatılmaktadır: "Eski zamanlarda ölüm ve uykunun aynı şey olduğu söylenirdi. Bir gün ölüm şöyle bir soru sordu: 'Kim bir şeyi elimden alabilir?' Orada bulunan kuş türü yaratıklardan biri

olan Akokonini şöyle dedi: ‘Kokuro, yapabilirim.’ Bir diğer yaratık olan Oberekuo şöyle dedi: ‘Du du, du du du, yapabilirim.’ Apatupere de: ‘Twetwero, twetwero, yapabilirim.’ diye cevap verdi. Ölüm dedi ki: ‘Bir insanın kra’sı (ruhu) olduğunu biliyorsun ve bir adam uyuduğunda ve ben o ruhu ondan aldığımda, o zaman ne olur?’ Onun bir ceset haline geldiğini biliyor musun? Üç yaratıkta şöyle dedi: ‘sonra onları biz uyandıracamız.’ Ölüm dedi ki: ‘yapabilirsen, seni büyük (yaşlı) yapacağım.’ Her şey kaybolmaya başladı ve bütün erkekler uyumaya başladı. Oberekuo sesini yükselttiğinde bu arada ikinci akşam geçmişti. Sonra Duyker Otwe kendini salladı ve uykudan uyandı. Şöyle dedi: ‘Her şey görülmeye başlamadan önce gidip biraz yemek yiyeceğim. (Henüz avcı ortaya çıkmadı.) Duyker bir ağacın altına gitti ve yemek yedi. Sonra Akokonini sesini yükselterek: ‘Şafak vakti gördün mü? Şafak vakti gördün mü?’ Avcı kendini salladı, uykudan kalktı ve silahını aldı. Çalılığa doğru gitti. O, Duyker’in orada olduğunu gördü, silahını kaldırdı. Onu öldürdü. Apatupere de sesini yükseltti ve şöyle dedi: ‘Ayağa kalkmalısın? Ayağa kalkmalısın?’ Bütün erkekler kendilerini gerdiler ve ayağa kalktılar. ‘Şimdi, bu yaratıklar ölüme gittiler. Orada onlara haberi iletiler. Gördün, tüm erkekleri uyandırdık.’, dediler. Ölüm dedi ki: ‘Ah, ne güzel, bugünden itibaren sizler gökyüzünün altındaki büyüklersiniz.’ (Rattray, 1930: 221).

Ölümün kökeni adlı bir anlatıya göre Tanrı Jok Acholi, Lango (Uganda), Alur (Kongo-Uganda), Dinka (Sudan): insanlara hayat ağacının meyvesini vermeyi düşünmüştür. Meyveyi vermek için insanları cennete davet etmiştir. İnsanlara davete geç icabet etmişlerdir. Bu duruma sinirlenen Tanrı Jok, hayat ağacının meyvelerini Ay, Güneş ve Yıldızlara vermiştir. İnsanlar davete geç geldikleri için onlara hiç meyve kalmamıştır. Meyveyi alamadıkları için insanlar ölümlü, meyveyi aldıkları için gök cisimleri de ölümsüz olmuşlardır (Ann Lynch, 2004: 54; Aslanoğlu, 2021: 822). Ölümün kökeni ile ilgili başka bir efsanede ise bir köpeğin insanların uzun bir ömür yaşaması için nasıl yardım ettiği anlatılır. İlk zamanlarda ölüm kalıcı değildi. Bir gün Tanrı Jouk (Sudan: Annuak, Shilluk kabileleri verdikleri isim) insanlar arasında ölümlü hale getirmeyi düşündü. Bunun için nehre bir taş attı. Nehre atılan taşı çıkarmak için köpek, insanlardan yardım istedi. Fakat insanlar köpeğin bu yardımını görmezden geldi ve köpeğe yardım etmedi. Köpek nehre atılan kaya parçasının bir kısmını tek başına çıkarmayı başardı. Böylece insanlar eskisinden daha uzun bir hayat yaşamaya başladı (Ann Lynch, 2004: 54).

Afrika yerel halklarından biri olan Atuotlar arasında anlatılan efsaneye göre de çok eskiden gökyüzü ile yeryüzü birbirine çok yakındı. Bu yakınlıktan dolayı insanlar bir ip aracılığıyla gökyüzü ve yeryüzü arasında gidip geliyorlardı. O zamanlarda ölüm yoktu. Tanrı (Nhal) insanları yeniden diriltilip hayata döndürüyordu. İnsanlar açıklarını kadınların dövdükleri bir durra tanesini (bir çeşit hububat) una çevirerek karşılıyorlardı. Bir defasında yeni evli olan bir kadın daha çok çalışıp daha çok un döveceğini söyledi. Bunu yaparken elindeki tokmağı yanlışlıkla Tanrıya vurdu. Yaşanan bu olaydan sonra Tanrı çok öfkeleni: “Bundan önce her zaman küçük bir yiyecekle yetiniyordunuz. Fakat şimdi büyük bahçeler bile yetiştirirseniz açlığı her zaman bileceksiniz.” dedi. Daha sonra bir kuş, yeryüzü ile gökyüzü arasında bir köprü vazifesi gören halatı kopararak irtibatı kesti. Bu yüzden bir adam öldü. Bu yaşanan hadiseden dolayı insanlar kedere boğuldu. İnsanlar gübre ateşinden kül alıp vücutlarına sürdü. Tanrının bu durumda insanların kötü gidişatını görüp bir an olsun onlara yardım etmeyi düşündüğü anlatılır. Daha sonra Yaratıcı: “Ölüleri eskisi gibi yaşama döndürmeme izin verin.” dedi. Suya kırık bir su kabağı parçası attı. Bu parça çok geçmeden gözden kayboldu. Daha sonra su kabağı parçası su yüzeyine çıktı. Tanrı yine şöyle dedi: “İnsanlar daima böyle olacak. Önce yok olacak, sonra yeniden dirilecekler.” O esnada kurnaz Tilki, Tanrının sözlerine karşılık: “Böyle olursa yakında inekleri otlatmak için yeterli miktarda mera kalmayacağımı” söyledi. Tilki nehre bir çömlek parçası attı ve çömlek suyun içine batıp kayboldu. “İnsanlarda bu çömlek gibi öldüklerinde sonsuza dek gözden kaybolmalı” dedi. Bunun üzerine Tanrı ise “Görmüyor musun? İnsanlar üzüntülü ve açlık çekiyorlar. Onları diriltsem çok iyi olur.” dedi. Bu esnada Tilki bir çakalın kuyruğuna bir çan bağladı. Tilki, çakalı sığır kampına doğru yolladı. İnsanlar çakalın bu durumunu görünce güldüler ve yas tutmayı bıraktılar. Tanrı da insanların bu memnun hallerini görünce ölümle kalmalarına razı oldu (Burton, 1980: 50-51).

Akan halkı “ölüm eşliğinin koruyucusuna”, Amokye ismini vermiştir. Asantlar, Amokye’yi hem şefkatli hem de acımasız biri olarak tanıtır. Amokye ilgili bir hikâyeye göre; Kwasi Benefo’nun ruhlar dünyası olan Asamando’ya seyahat ettiği anlatılır. Kwasi, kimsesi olmayan zengin bir adamdı. Onun için üzülecek ve yas tutacak bir eş istiyordu. Evlenmek için bir kadın aradı ve buldu. Kısa bir süre sonra karısı öldü. Kwasi bu duruma çok üzüldü. Karısının cinsel organını örtmek için pamuklu bez ve beline dolamak için boncuklar aldı. Böylece *amoasie* ve boncuklara gömüldü. Eşini aradı. Neredeyse eşinin üzüntüsünden gerçek dünyadan uzaklaştı. Daha sonra tekrar bir eş buldu ve evlendi. Karısı çok geçmeden hastalandı ve öldü. İkinci eşi de *amoasie* ve boncuklarla gömüldü. Ona göre eşi ölmedi. O, ölümler dünyasındaydı. Kwasi, üçüncü ve dördüncü kez evlendi. Eşleri aynı şekilde *amoasie* ve boncuklarla gömüldü. Ölen dört eşini görebilmek için ölümler diyarı Asamando’ya gitmeyi düşündü. Köyünde ayrılıp ormanlık bölgeye gitti ve ormanda ilerlerken nehrin kıyısında yaşlı bir kadın gördü. Yaşlı kadının elindeki tavada boncuklar ve *amoasie* vardı. Onun ölüm eşliğinin koruyucusu olduğunu anladı. Karşıya geçmek istedi. Amokye, Kwasi’ye neden burada olduğunu sordu. O da:

“Karımı görmeye geldim. Artık yaşayamam çünkü evimde kalan her kadın ölüyor. Uyuyamıyorum, düşünemiyorum, çalışmıyorum, yemek yiyemiyorum. Yaşayan dünyanın yaşayan insanlar için sahip olduğu hiçbir şeyi istemiyorum.” dedi. Amokye bunun karşılığında: “Seni duydum. Sıkıntı ve üzüntülerini duydum. Ancak sen bir ruh değil, yaşayan bir insan olduğun için karşıya geçemezsin.” dedi. Daha sonra Amokye, onun karşıya geçmesine izin verdi ve şöyle dedi: “O taraftan git. Orada eşlerini bulacaksın.” (Asante, 2009: 41-43). Yorubalılar arasında yaygın bir ölüm mitine göre; “Başlangıçta, yani insanlar artık yeryüzüne yerleşip Oduduwa krallığı kurulduğunda yeryüzündekiler ile tanrısal varlıklar barış içinde yaşıyorlardı. Ölüm ve hastalık gibi şeyler gerçekleşmiyordu. Bunun nedeni ise İku’nun (Ölümün) Oduduwa’dan korkması ve kimseye yaklaşmamasıydı. Ancak bir gün Olokun sinirlenip yeryüzünde suları çalkalayıp gökyüzünde rüzgarları estirince ortalık kıyamete döndü. Bu sırada Igba Iwa (Varlık Sukabağı) yere düşüp parçalandı ve içindeki tanrısal su döküldü. Bunu duyan Iku hemen insanların arasına daldı ve sağda solda kim varsa kimi gözüne kestirdiyse öldürmeye başladı. İnsanlar buna Orunmila’ya danışarak çare buldular. Orunmila, onlara bir meydanda en güzel yiyecekleri, en leziz tatları, kokusu en hoş içecekleri toplamalarını ve bir ziyafet sofrası hazırlamalarını söyledi. Ayrıca rengarenk kostümler giymelerini, bu kostümü giyip de ölenlerin giydiği kostüm ile tekrar dönmelerini önerdi. İnsanlar söyleneni yaptılar ve beklemeye başladılar. Iku bu ziyafetin kokusuna doğru geldi, güzel kokulardan renkli sofradan gözleri kamaştı ve hemen yemeye başladı. Iku ziyafetten sonra şişmanlayıp hareket edemeyecek kadar hantal düştü. Ve artık sadece gücünün yettiği kişilerin canını alır oldu. Bunlar da ya yaşlılar ya hastalar ya da küçük çocuklar, zayıf kimselerdi.” (Seyfeli & Kul, 2018: 253).

3. Ölüm İnanç

Afrika halklarının birçoğu, yaşam sürecinin ölümle son bulmayacağına dair bir inanç sistemine sahiptir. Yaşamın başka bir alemde devam ettiğine, yaşamla ölümün birbiri ile ilişkili olduğuna ve birbirlerini tamamladığına inanmaktadır. Ölüm korkulan bir olay gibi görülse de ölümle birlikte görünen ve görünmeyen varlıklar arasındaki iletişimin başladığı inancı hakimdir. Afrikalılar için karşılaşılan bir talihsizlik olarak düşünülen ölüm yaşam gücünün zayıflaması şeklinde görülür. Onlar için ölüm yaşamı değiştirmez. Zira, kişi ölse bile toplum içerisinde varlığını devam ettirdiğine inanılır. Dolayısıyla ölüm sonrası toplum içinde ata olmak, yaşamın temel amaçlarından (Anderson, 2003:9). Afrikalılar ölümü yaşam döngüsünün bir parçası olarak kabul etseler de ölümün doğaüstü güçlerle bir bağlantısı olduğu üzerinde hemfikirlerdir (Lugira, 2009: 73).

Afrika halkları, ölümü hastalık, kaza, yıldırım çarpması, yaşlılık, depresyon, sel, hayvan saldırısı, boğulma gibi fiziksel nedenlere bağlamaktadırlar. Fiziksel nedenlerle birlikte insanın ölümünün lanet, büyü veya sihir yoluyla da meydana gelebileceğine inanırlar. Bu yüzden Afrikalılar gerek fiziksel gerekse de mistik nedenli ölüm sebeplerini bulabilmek için çok çaba harcarlar. Özellikle mistik yollarla meydana gelebileceğini düşündükleri ölüm vakalarının asıl nedenini bulmak için genelde bağlı buldukları dini gelenekteki kahin, falcı ve büyücülere danışmak suretiyle öğrenmek isterler (Mbiti, 1975: 112).

Afrika kozmolojisine göre ölüm insanı yok etmez sadece yaşamın bir sonraki aşamasına geçmesini sağlar. Bu süreçteki uygun cenaze törenleri bu sürecin huzurlu ve sağlıklı bir şekilde geçişine kolaylık sağlar. Afrika yerel inançlarının birçoğundaki ölümsüzlük anlayışı ölümden sonra hatırlanma ile ilişkilendirilir. Kişinin ölümsüz olmasının, kendisinden sonra çok sayıda çocuk bırakması ve hatırlanması ile garanti altına alınabileceği görüşü yaygındır. Bazı Doğu Afrika yerel inançlarında kendisini hatırlayacak kimsesinin olmaması durumunda kişinin öleceğine inanılır (Olupona, 2006: 9).

Ölümsüzlük inancının bağlantılı olduğu bir husus da evliliğidir. Kişinin ölümünden sonra kendisini hatırlayacak akrabaları yoksa o kişi bir hiç olarak görülür ve yok olup gider. O yüzden Afrika toplumunda herkesin evlenmesi ve çocuk sahibi olması gerekir. Bu açıdan bakıldığında kişisel ölümsüzlüğün en önemli unsurunun üreme olduğu belirtilmektedir (Mbiti, 1970: 33).

Güney Sudan halklarından olan Atuotlar arasında ölümden nihai olarak Tanrı’nın sorumlu olduğuna inanılır. Ama yine de ölümün kaynağını kendi aralarında ararlar. Atuotlar’da ölüm nefesle ilişkili olan yaşamın yokluğu “yei” şeklinde izah edilir. Halk arasında ölmek deyimi için “geride kaldı” ibaresi kullanılır (Burton, 1980: 51-52). Basogalar’da (Uganda) ise ölen kişiler için “Son nefesini verdi.”, “O, gitti.”, “O, sessiz kaldı.”, “O, mezara indi.”, “Ölüm, arkadaşımıza yükünü bağlamasını ve gitmesini söyledi.”, “Dünden kalma gibi kurudu.” ve “Hayat bir kıl sopa gibi ikiye bölündü.” gibi ifadeler kullanılır. Öte yandan ölen kişi başka bir aileden yaşlı bir kimse ise “O, yeterince yedi.”, “O, adildi.”, “O, öldü.”; bir katil veya büyücüye, “Bırak gitsin.”, “İşini bitirdi.” ve “Başka bir ağız gitti.”; toplumda sevilmeyen biri ise “Onu dövdü.”, “Yemeğini bitirdi.”, “Onu uyuttu ya da yatırdı.”, “Onu kuruttu.”, “Onu susturdu.”, “Hapşırıldı.”, “Uzaklara gitmesine neden oldu.” ve “Ölüm onu yarı yolda bıraktı veya zorladı.” gibi ifadeler kullanılır. Basogalar’daki bu sözlere benzer ifadeler Kenya’daki Abaluyia arasında da kullanılır. Huzur içinde ölen bir adam için “uyku” ifadesi kullanılır. Bir kişi intihar ederek ölmüşse “kendi kendine düşüyor” sözüyle anlatılır. Ölüm ile kullanılan bu iki ifade haricinde “çarşafın içine

girmek, kazak giymek, ölü yerine gitmek, eve gitmek, çıkış aramak veya bacağını kaldırmak” bu dini geleneğe öne çıkan ölümle ilgili ifadelerdir. Kenya’daki Akambalar arasında ölümü tanımlamak için kalıplaşmış sözler şu şekildedir: “Büyükbabalarının arkadaşlığını takip etmek, eve gitmek, horlamayı durdurmak, getirilmek ve çağrılmak, ruhu boşaltmak, sonsuza dek uyumak, kurumak, solmak veya buharlaşmak, geçmek, çağrılmak, insanları reddetmek, yemeği reddetmek, dönmek veya geri dönmek, sona ermek, bitirmek, nefisini bitirmek, ayrılma, terk etmek, yıkılmak, tanrının malı olmak.” (Mbiti, 1970: 204-205). Genel olarak Afrika’nın birçok yerinde ölüm ile ilgili şu ifadeler kullanılır: “Eve dönmek, uzağa gitmek, çağrıya cevap vermek, ölüme ‘evet’ demek, kaybolmak, yola çıkmak, yemek yemeyi bırakmak, nefes almaktan vazgeçmek, yemek yemeyi reddetmek, uyumak, vedalaşmak, gözleri kapamak, parçalanmak, kaçırılmak, götürülmek, çağrılmak, atalara katılmak, Tanrı’nın malı olmak.” (Mbiti, 1975: 112-113).

Batı Afrika’da yaşayan Akanların baskın bir kolu olan Asantlar’da ölüm, yüce bir güç olan Tanrı Nyam ile ilişkilendirilir. Tanrı Nyam yaşama hayat veren ve onu sonlandıracak olan bir varlık olarak tanımlanır. İnsanın doğumu ile başlayan süreç ölümü ile son bulur. Ölüm ile honam (beden) ve mogya (kan) toprak ile bütünleşir. Maddi olarak tarif edilen bu unsurlar ölüm vuku bulunca ilahi nefes ve ruh şeklinde Nyam’a dönmektedir. Bu çerçevede bedensel ve ruhsal durumlar birbirini etkiler. Hastalanan bedenin iyileşmesi için Nyam’a kansız kurbanlar sunulur. Aksi halde beden iyileşmezse ve sonu ölümle biterse bu durumda kimsenin yapacağı bir şey yoktur. Yani ruhun tanrıya dönme zamanının geldiğine inanılır. Böylece ruh beden içerisindeki esaretten kurtulur. Dünyada yaptıklarından dolayı öte dünyada bir tür hesaba çekilir. Tanrı Nyam’ın öte dünyada memnun olduğu ruhları cennette bıraktığı düşüncesi yaygındır. Kötü ruhların ise cehennemde cezalarını çekeceklerine inanılır. Asant inancına göre ata ruhlarının cennette rahat bir hayat sürdüğü inancı yaygın bir şekilde kabul edilir (Sümer, 2020: 409, 413-414).

Nijerya’da yaşayan Igbo’ların geleneksel inançlarını Hıristiyanlık’la yeniden sentezleyen Godianizm’de (Yeni dini hareket) ölüm ve öte dünya anlayışı Hint dinlerine benzer özellikler gösterir. Onlara göre ruh ölümsüz kabul edilir. Hatta ruhun en mükemmele ulaşana kadar farklı bedenlerde varlığını sürdürdüğüne inanılır. Bu dini inanç sisteminde tenasüh ön planda yer alır (Sümer, 2019: 105, 115).

Tanzanya Nyamwezi halkı arasında ölümün gece geldiği ve onları uykuda yakaladığı için ölümsüzlüğü kaybettiklerine dair inançlar mevcuttur. Nijerya’nın Nupe kabilesi de insanların atası olarak kaplumbağayı kabul eder. Kaplumbağanın çocuk üretmek için tanrıdan kendisine bir kabiliyet vermesini ister. Talebinin kabul edilmesi ile tanrı Nupelilere ölümü vermiştir. Bu yüzden tüm insanların ölümlü olduğuna inanılır (Hançerlioğlu, 2013: 386-387). Güney Sudan’da yaşayan Dinka toplumunda ise ölüm ruhsal olarak kirli bir durum olarak görülür (Deng, 1972: 131).

Kenya’da varlığını devam ettiren Kikuyu (Gikuyu) geleneksel inançlarında ölüm basit bir olay olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla ölümün olağan bir durum olduğunu ifade etmek için “ng’anina niaretiruo (öyle veya böyle olacaktır)” deyimini kullanılmaktadır. Ölümün bu kadar basit bir eylem olmasının sebebi ruhun sonu olmadığı inancının ön plana çıkarılmasıdır. Geleneksel inanca göre insan ölümden sonra da var olmaya devam eder. Böylece ruh bedenden ayrılır ve ölüm olayı normalmiş gibi düşünülür. Kikuyu inancına göre ölümün vuku bulma şekline göre ölümler sınıflandırılmaktadır. Hastalık ve yaşlılık sebebi ile meydana gelen ölümlere doğal ölümler; hayvanlar tarafından meydana gelen yaralanmalar, intihar, kaza, şiddet ve evden uzak bir yerde meydana gelen ölümlerde doğal olmayan ölümler olarak kategorilere ayrılmaktadır (Kul, 2020: 100-102). Mali’deki Bambara toplumunun dini geleneğinde ölüm büyük bir endişe ve kafa karışıklığına sebep olur. Toplumun ölümle birlikte geçici olarak tehlikeye düşeceğine inanılır. Özellikle soy (kabile) liderinin ölmesinin tüm kabileyi rahatsız edeceği endişesi yaygın bir inanıştır (Olupona, 2006: 9).

Afrika halklarının bazılarında ölüm habercisi olarak bilinen yılan, kurbanlarını ısırarak ve mistik güçler tarafından tehlikeli işlere gönderilen önemli bir figür olarak görülür. Gizemli bir ölüm habercisi olan yılan, aynı zamanda Nijerya’daki Yoruba’lar arasında ritüel malzemesi olarak kullanılır. Özellikle şifacılar, yılan derisi ve dişleri ile ayinler gerçekleştirir. Güney Afrika’da Zulu halkı yılanı tanrılaştırılmış atalar olarak tasavvur eder. Doğu Afrika’daki Maasailer ise kralların ve şifacıların öte dünyada yılanı dönüştüğüne inanırlar (Ogungbile, 2009: 608). Piton yılanı, derisini değiştirmesinden dolayı ölümsüz kabul edilir. Sahil şeritleri ve ırmak kıyılarında yılanlar için inşa edilmiş tapınaklar yer alır. Bu tapınaklardan en çok göze çarpanları Batı Afrika ve Nijer deltasında bulunur (Arslan, 2017: 12).

Geleneksel dinlerin birçoğunda ölüm simgeleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu simgeler arasında insan kafatası, baykuş, akbaba, karga ve yarasa gibi varlıklar ölümle ilişkilendirilir (Wilkinson, 2019: 128). Afrika geleneksel dininde tanrıların ve kozmosun kutsal bilgisine ulaşmak için kehanetlerden yararlanılır. Tanrıların duygularının bu şekilde ortaya çıkarılacağına inanılır. İnsanlar geçmişte olayların nasıl vuku bulduğu ve gelecekteki olayların nasıl ortaya çıkacağı bilgisini kehanetler aracılığı ile anlamaya çalışır. Kehanetler genelde kabilenin bilge ve yaşlı kişileri tarafından yorumlanır. Bu kehanetler sayesinde ölüm simgelerinin farkına varılmaya çalışılır. Örneğin, bir köpek ulumaya başlarsa yakın bir akrabasının öleceği, görülen bir kâbus sonrası olumsuz

bir olayın yaşanacağı, ayak parmağının yaralanması sonucu ziyaretin korkunç olacağı şeklinde kehanetler bu durumların nasıl yorumlanması gerektiği açısından örnek teşkil eder (Olupona, 2006: 10).

Yorubalılar arasında ölüm iyi ve kötü olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Ölümün bu şekilde sınıflandırılmasında “İku” mitinin belirleyici olduğu düşünülür. İyi ölüm yaşlı iken ölmüş, cenaze töreni uygun bir biçimde düzenlenir. Tanrısal varlıklar tarafından felakete uğramış kişiler ise kötü ölüm kategorisi içerisinde anılır (Seyfeli & Kul, 2018: 254). Yorubalar arasında yaygın bir inanca göre kişinin ölümünün korkunç olmasında hayatta iken işlemiş olduğu günahlarının payı büyüktür. Kişinin sonunun kötü bir ölümle bitmesi tanrıların ona kötü bir hastalık ve felaket vermesinin bir sonucu olduğuna inanılmaktadır. Bu şekilde ölmüş kimselerin cenaze törenleri yapılmaz. Cesede kötü muamele edilir ve yas tutulmaz (Awolalo, 1976: 283).

Igbo (Ibo) inancında ölümle ilgili yasaklar şu şekilde sıralanabilir: “Karnında doğmamış çocuğu olan bir kadını gömmek, Ala için kutsal olan ayda ölenleri gömmek (burada 'gömmek' geleneksel cenaze törenleri anlamına gelir), bulaşıcı hastalıktan (çiçek hastalığı, cüzzam veya fil hastalığı nedeniyle) ölenlerin yasını tutmak, kaza sonucu şiddetli ölüm.” (Ikenga-Metuh, 1985: 11). Ayrıca Madagaskar halkı arasında yaygın olan bir inanca göre ölen kişiye dokunmak, adını anmak ve ona bakmak yasak olarak görülen uygulamalardandır (Eliade, 2005: 41).

4. Ölüm Ritüelleri

Afrika kıtasında ölüm ritüelleri ile ilgili birçok inanç ve uygulama bulunmaktadır. Yerel inançlarla ilgili bu ritüelleri coğrafik olarak aşağıdaki sınıflandırmaya tabii tutarak inceledik.

4.1. Doğu ve Orta Afrika Topuluklarında Ölüm Ritüelleri

Afrika yerel inançlarında ölüm çeşitli yollarla duyurulur. Kenya'nın etnik gruplarından biri olan Luo halkı ölen kişinin yaş, cinsiyet ve mesleğine göre duyuru zamanını belirleyen kurallar meydana getirmiştir. Bir bebek sabah veya sabaha karşı ölürse bebeğin öldüğü herkese haber verilir. Cesedi ise bir sonraki gün defnedilir. Eğer ölen kişi yaşlı bir erkek veya kahin ise ölüm haberi gün batımından sonra ilan edilir. Kadın feryatları ve davul sesleri ölümün vuku bulduğunun bir göstergesi kabul edilir. Genel olarak ölüm sabah erken saatlerinde veyahut akşam gün batımından sonra duyurulur (Shiino, 1997: 214-215). Atuotlarda ölen kişinin ölüm haberi kadınların ağlaması ve onların yaptıkları gürültü sonucu öğrenilir (Burton, 1980: 53).

Kenya Abaluyia kabilesinde poligami anlayışı ölüm ritüellerinde kendini gösterir. Hasta bir adamın ölümünün yaklaştığını fark eden akrabalar, hasta adamı en büyük eşinin evinin önüne bırakır. Bu olumsuz durumdan akrabalar haberdar edilir. Bu durumda herkes hasta adamın bulunduğu yere gelmek zorundadır. Aksi takdirde gelmeyenlerin hasta adama büyü yaptığı düşünülür. Hasta adamın oğlu bu durumda babası için bir koyun veya keçi keser. Bu esnada şunları söyler: “Ölenlerin hepsi, gelin bu eti yiyin! Falan, falan..... isimleri sayarak.” Et akrabalar arasında ölüm döşeğindeki adamla birlikte yenilir. Hasta adam akrabaları ile vedalaşır. Aile fertleri de ölüm döşeğindeki adamdan farkına varmadan işledikleri suçlardan dolayı özür diler. Eğer hasta adamın akrabaları arasında hasta adama büyü yapan biri veya birileri varsa eti yiyince hastalanacağına inanılır (Mbiti, 1970: 200).

Güney Sudan'daki Dinka toplumunda kişinin ölümü hem akrabalar hem de yabancılar arasında keder ve üzüntü uyandırır. Hasta veya yatalak bir kişinin ölüm sinyalleri konusunda kıdemli uzman erkek ve kadınlar söz sahibidir. Ölüm vuku bulduğunda kadınlar ağlamaya başlar, çocuklar uzaklaştırılır. Ceset sertleşmeden önce eller başının altına yerleştirilir, bacaklar bükülür ve sağ tarafa doğru yatırılır. Ormanda veya ıssız yerde ölen kişinin cesedi uzun zaman sonra bulunursa kısa zaman içerisinde, bulunmazsa sonradan sertleşen uzuvları kesilir ve kesilen uzuvlar dini inançlara göre bükülür. Daha sonra ceset yıkanır ve yağlanır. Gömülmeden önce deri parçaları ile sarılır (Deng, 1972: 131). Dinkalar arasında mezar kazma işini genelde akrabalar yapar. Kazılan mezarlar üç feet çapında ve beş feet derinliğindedir. Yas süresi çoğu Afrika toplumunda olduğu gibi kişinin yaş, cinsiyet ve toplum içindeki statüsüne göre belirlenir. Yas sonunda çeşitli ritüellerle ölen kişinin akrabaları arınıp temizlenir. Dinka toplumunda cenazenin gömülmesi sonrasında göze çarpan bir ayın şu şekilde düzenlenir. Gece yarısı yerleşim yerlerinden uzak bir yerde toplanılır. Bu ayinde bir koç veya bir tavuk kurban olarak kesilir. Ölen kişi bir hastalık sonucu ölmüş ise bu takdimelerin hastalığı uzaklaştıracağına inanılır (Aslanoğlu, 2021: 829-830).

Kamerun Bamileke, Babanki, Bamoun (Banoun), Kom halklarında bir kişi öldüğünde mutlaka doktora gösterilir ve ölen kişinin neden öldüğünün sebebi öğrenilir. Bu halklara göre insan ölümü normal bir şey değildir. Ölümün mistik ve gizemli bir durum olduğuna inanılır. Bu yüzden herhangi bir ölüm vakası görüldüğünde aile içinde herkes bir totem önünde ölen kişinin ölümü ile alakası olmadığına dair yemin etmek zorundadır. Eğer bu eylemler esnasında katil varsa totem tarafından tuzağa düşürülür. Bununla birlikte gömme işlemi sonrası mezara şarap dökülmesi (libasyon) ritüeli de gerçekleştirilir (Ngwainmbi, 2009: 102). Libasyon “Tanrılara veya ölen kişilerin ruhlarına yapılan sıvı sunularına” verilen genel bir isimdir. Libasyonun tarihesi

çok eski çağlara dayandırılır. Bu ritüelin genel olarak amacı Tanrıları memnun etmek ve libasyon yapanın tanrı ile ilişki kurmasını sağlamaktır. Libasyon ritüeli sunak, mezar ve ölü kültü alanlarında uygulanmaktadır. Cenaze törenlerinde libasyon töreni önemli bir uygulama olarak görülür. Libasyon ritüeli aynı zamanda bazı toplumlarda arınma ve temizlenme aracı olarak da kullanılmıştır. Genel olarak libasyon törenlerinde şarap sunulur (Akçay, 2017: 52-53, 83, 85).

Abaluyia inancına göre cenaze günü sabahı ölen kişinin eşi, çocukları, kardeşleri, kabile halkı ve arkadaşları nehre gider. Nehre giderken ölen kişi için ağlayarak dans edip şarkılar söylerler. Yüzlerini ve vücutlarını kil ile boyarlar. Nehirden dönerken de aynı şekilde şarkılar söyler, sopalarını, kalkanlarını sallar, çığlık atarlar. Dul kadın ölen kocası için “Kocam bana çok iyi davrandı. Bana birçok çocuk verdi. Çok cesur bir savaşçıydı ve birçok düşman öldürdü!” diye ağıtlar yakar. Olağanüstü bir şekilde ölen bir kimsenin mezarını kimse kazmak istemez. Çünkü mezarı kazanların kirlenecekleri düşünülür. Bu tür durumlarda mezar kazıcıları bu iş için ölen kişinin ailesinden bir keçi alır. Arınmak için keçiyi kurban eder ve kanıyla yıkanır. Böylece temizlendiklerine inanırlar (Yokoo, 1967: 39-40).

Güney Sudan’da yaşayan Atuot toplumunda ölüm gerçekleştiğinde akrabalar ölen kişinin kulübesinin bulunduğu çiftliğe/köye gelir. Cenaze esnasında ağlayanları sakinleştirme yaşlı kadınların görevidir. Ceset gömülmeden önce adwil’le (yere batmış direklerin üzerine oturtulan yerden yükseltilmiş oda) taşınır ve kapısı kapatılır. Ölen kişi bazen bulunduğu yere bazen de sığır kampına gömülebilir. Mezar kazılırken toprak pisliklerden temizlenir. Ölünün gözleri kapatılmaz aksine açık tutulur. Böylece ölü adamın her zaman eşyalarını görebilmesi sağlanır. Mezar kapatıldıktan sonra bir keçi getirilir. Mezarın üzerinde dövülerek öldürülür ve ormana bırakılır. Ölen kişinin kişisel eşyaları olan bilezikler, boncuklar, mızrak ve balta mezarın üzerine konulur, yanına içmesi için bira bırakılır. Ölen kişinin kulübesinde belli bir zaman yemek pişirilmez, ateş yakılmaz. Daha sonra kulübe temizlenir. Ormandan getirilen asma dalları avluda yakılır. Çok duman çıkması için yeşil yapraklar yakılır. Çıkan dumanın ölümü uzaklaştırması için ölen kişinin ailesinin üzerine yayılır. Bu ritüel sonrası cenaze işleri ile uğraşanlar ölen kişinin yakınlarından bir keçi alır. Keçi cenaze kazıcıları tarafından pişirilip yenir (Burton, 1980: 53). Ölen kişinin eşyalarının yanında yapılacak ayinlerin şu sonuçları doğurduğunu ifade edilmektedir: “Birincisi, ölüm, cesedin basitçe şekil değiştirmesinden ziyade ölümlülerin üstünde bir yolculuk, geçiş veya bir yere varış olarak algılanır. İkinci olarak ölenin yakınlarına bir avuntu ve teselli verir. Sonuncusu ise ölen kişinin ölümüyle rahatsız olan grubu yeniden normal hayata döndürmektir.” (Thomas, 2003: 238).

Afrika topluluklarında ölümden sonra cesedin hazırlanması ile alakalı bazı ritüeller vardır. Benzer ve farklı uygulamalar olsa da bazı yerlerde ceset su veya geleneksel ilaçlarla yıkanır. Bazı yerlerde ceset tıraş edilip tırnakları kesilir. Hazırlık aşamasındaki bu ritüellerden biri de ağız, burun, kulak ve diğer vücut açıklıklarının saflaştırılmış yağ veya tereyağı sürülerek arındırılmasıdır. Cesedi örtmek için deri parçaları, pamuk giysiler ve yapraklar kullanılır. Yapılan bu işlemler esnasında köydeki (çiftlikte) ritüel lideri ve yaşlılar hazır bulunur. Cesede çocukların ve hamile kadınların dokunulmasına kesinlikle izin verilmez. Şayet cesede dokunurlarsa kendilerinin ve ailelerinin başına bir musibet geleceğine inanılır. Ölü gömme işlemi öncesi yapılan uygulamalar ya törenle ya da tören icra edilmeksizin yapılabilir (Mbiti, 1975: 113).

Kenya’daki Gikuyu geleneksel inancına göre cenazeler, ölüm ve ruh anlayışı arasındaki ilişki ile bağlantılıdır. Gikuyu dininde doğal olmayan ölümler (yıldırım çarpması, hayvan saldırısı, mızrakla yaralanarak ölme v. b.) ile ölen kişilerin cesetlerine dokunulması doğru değildir. Bu tür durumlarda cesetler oldukları yerde bırakılır ya da *kibirira* adı verilen cenaze yerlerine bir şekilde taşınır. Ayrıca uygunsuz bir şekilde ölen kişilerde, bu cenaze yerlerine bırakılır. Bununla birlikte ölmeden önce dünyaya bir oğul bırakmayanlarında götürüldüğü yer burasıdır. Kibirira denilen cenaze yerine bırakılan cesetler belli bir süre zarfında yabani hayvanlar tarafından yenilmezse bu durumun kötü bir talihsizlik olduğuna inanılır. Gikuyu cenaze törenleri genelde toplum içerisinde bir statüsü olan ve doğal yollarla ölen kişiler için yapıldığı belirtilmektedir. Ata ruhları ile bağlantılı olan cenaze törenlerinde ölüm bir geçiş olarak tasavvur edilir. Cenaze ise bu geçidi sağlayan bir anlaşma töreni olarak görülür. Gikuyularda ölüm olayının vuku bulması bazı aşamalardan geçilerek ortaya çıkmıştır. Bu aşamalar ölen kişinin ölümünün kesinleştirilmesi, ölünün gömülmesi, arınma ve yas tutma şeklindeki bazı kategorilere ayrılır. Bunlardan ilki kişinin ölüp ölmediğinin tamamen kesinleştirilmesidir. Ölüye dokunulmasının yasak olduğu Gikuyularda ölüm döşeğindeki kişi ormandaki bir yamaca bırakılır. Vücut organlarına tasma şeklinde bir şey bağlanır. Arada bir tasma ile bağlantılı ip çekilerek kişi kontrol edilir. Herhangi bir hareketsizlik durumunda kişinin öldüğüne karar verilir. İkinci aşama gömülmesinde herhangi bir sorun olmayan kişiler için düzenlenen cenaze törenleridir. Bu törenler kişiye ve zamana göre değişkenlik gösterir. Gömülme aşamasında yasaklar hem insanlar hem hayvanlar için belirlenmiştir. Kişi yaşlı ise güneş batmadan mezara gömülür. Mezar kazma işi genelde evli olmayan genç oğullara bırakılır. Ceset gömülürken uyku pozisyonu göz önüne alınarak yatırılır. Üçüncü bir uygulamada cenaze işleri ile uğraşanlar için düzenlenen arınma ritüelleridir. Ölü gömüldükten sonra ölünün hayatta iken dokunduğu yerler ve eşyalar

arındırılır. Ayrıca ölü ile temas eden kişiler temizlenir. Bu ritüel bir hayvan aracılığı ile yapılır. Hamile olmayan dişi bir keçi kesilerek mide içeriği su ile karıştırılır. Hazırlanan bu karışımla ölüyle temas eden kişiler yıkanır. Bu ayinle kişinin ölümü uzaklaştırıldığına inanılır. Gikuyu geleneksel inancına göre son aşama da yas tutmadır. Yas tutma genelde dört gündür. Yas tutmaya *hukura* adı verilir. Bu süreç içerisinde cinsel ilişkiye girmek yasaktır (Kul, 2020: 159-165).

Güney Sudan'da yaşayan Nuer toplumundaki cenaze törenlerinde mezar kazma işini ölen kişinin yakın akrabalarından birkaç kişi üstlenir. Ölen kişi ile aynı yaşta olanlar mezar kazmaz. Ölen kişinin evinin olduğu yerden çocuklar, gençler, ölen kişinin oğulları ve küçük kardeşleri uzak durur. Aynı zamanda yukarıda bahsedilen kişiler cenazeye katılmaz. Nuer toplumu için ölüm, çok kötü hatta bahsedilmesi bile tehlikeli bir durum olarak tasavvur edilir. Öyle ki bir adam sığır kampında ölürse oraya gömülür. Köyden uzak bir yerde ölürse köye getirilmeden bulunduğu yerde bir şekilde gömülür. Nuer toplumunda ölen kişinin gömülmeden önce tüm süs eşyaları çıkarılır, tıraş edilir ve çıplak gömülür. Ölen kişinin gömülmemesi durumunda akrabalarının hayaletlerinin kendilerine musallat olacağından korkulur. Mezara gömme işlemi tamamlandıktan sonra ölen kişinin gwan buthnisi (ailesi adına ayin yapan kişi) bir avuç yabancı pirinci suya batırır ve mezar kazıcılarının üzerine serper. Daha sonra arınmak için nehre gidip yıkanılır. Yıkanmadan su içilmemesine dikkat edilir. Birkaç gün sonra gwan buthni ölen kişi adına bir hayvan kurban eder. Kurbandaki amaç geride kalanların ölü tarafından rahatsız edilmesini engellemektir. Gwan buthni kurban ritüeli esnasında ölüye hitaben şu sözleri söyler: “Arkadaş, bu hayvan senindir. Şimdi sen kendini hayaletlere çevir. Kendini bizden uzaklaştır. Ölümü eski zamanlarda biz yapmadık, tanrı yaptı. Arkadaş, halkını kötü rüyalarla üzme, bize lütufta bulun. Tanrı sizi tamamen yok etmedi. Çünkü sizden sonra gelenler var, arkanda çocuklar bıraktınız.” Yaşayanların ayinler dışında ölülerle temas kurması doğru değildir. Nuer toplumunda ölülerin nerede olduğu ile ilgili farklı inançlar bulunur. Ölen kişi için “Tanrıya katıldı, ruhu göğe çıktı, eti gömüldü” gibi ifadeler kullanılır. Yas süresince yemek ve cinsel ilişkiden uzak durulmaz. Çok yakın akrabalar birkaç gün cinsel ilişkiden uzak durulabilir. Küçük çocuklar için yas tutulmaz. Küçük çocukların sığır otlatmadan tam bir erkek oldukları kabul edilmez. Kişinin ölümünden birkaç ay geçtikten sonra cenaze törenleri yapılır. Eğer bu tören yapılmazsa normal hayat içerisinde karşılaşacakları herhangi bir talihsizliğin bu durumdan kaynaklandığına inanılır. Ayrıca ölülerin hayaletlerinin eşlerine, çocuklarına, sığırlarına musallat olacağına dair inanışlar da mevcuttur (E. E. Evans-Pritchard, 1949: 56-58).

Luo halkı cenazeyi gömmeden önce bir süre bekletir. *Vigil (Budho)* adı ile anılan bu ritüel boyunca bir lamba açık bırakılır. Bu esnada ölen kişinin eşi veya eşleri, anne-babası, yakın ve uzak soylu akrabaları cenazenin defnedileceği güne kadar birkaç gece ölenin evinde kalır. Bu şekilde uzaktan gelen akrabalarının ölen kişiye karşı son vazifelerini yapmaları sağlanır. Erkek ve kadınlar gruplar oluşturur. Kişinin öldüğü günün gecesi ağıtlar ve savaş şarkıları söylenir. Ölen kişi herhangi bir kiliseye bağlı ise o kilisenin şarkıları eşliğinde merasime devam edilir. Eğer bağımsız bir kiliseye bağlı ise bu süre zarfında davul ve metal enstrümanlarla dua edilir. Kişinin ölümü ile birlikte hayatta kalanlar defin işleri için hazırlık yapar. Bu hazırlıklar arasında gelen misafirler için gölgelik yapma, yemek pişirme ve tabut hazırlama gibi yükümlülükler gelir. Ölen kişinin komşuları veda etmek için ıslıklar çalar, ağıtlar yakarak ölü evine gelir. Bu ziyaret esnasında gelenler kendi dini geleneklerine göre dua edip şarkılar söyler. Belli bir süre cenazenin yanında kaldıktan sonra onu selamlarlar ve orada hazır bulunanların arasına katılırlar. *Padho adı* verilen “hiçbir şey yapmadan oturmak” akrabalar arasında önemli bir ritüeldir. Bu ritüele göre yas süresince akrabalar ölen kişinin evinde kalır. Komşular belli bir süre sonra yerleşkeden gruplar şeklinde ayrılır (Shiino, 1997: 215). Ölülerini bir süre bekletme, örtme ve saklama inancı bazı toplumlarda kendini gösterir. Özellikle Aztek ve Güney Togo’lu Eweer yerlilerinde de bu durum aynı şekilde meydana gelir. Bu muhafaza etme şekilleri genellikle özel evlerde ve mağaralarda yapılır (Sarıkcıoğlu, 2011: 269).

Kenya’daki A-kamba topluluğuna göre eskiden ölen köylülerin ve kadınların cesetleri çalılıklara sürüklenerek sırtlanlar tarafından yenilmesi için bırakılırdı. Sıradan insanlar için bu uygulama normal kabul edilirdi. Fakat kabile reisleri için bu durum farklıdır. Kabile reisleri statülerine göre uygun mezarlara gömülür. Eğer ölen kişiden sonra kısa bir süre içerisinde bir akraba ölürse uğursuzluğun devam etmemesi için ölen ikinci kişi mezara gömülür. Üçüncü kişi ölürse o kişi de mezara gömülür. Fakat dördüncü kişi tekrar dışarı atılır. Köyün kadınları ve çocukları ölen kişi için üç veya dört saat evlerinde ağıt yakar. Bir gün boyunca kimse yemek yemez. Ayrıca bir kadının kendi kulübesinde ölmesiyle birlikte kulübenin ana direkleri kesilerek yıkılmasına izin verilir ve kulübe terkedilir. Eğer bir erkek kulübede ölürse kulübe kullanılmaya devam eder. A-kambalılar arasındaki başka bir uygulama şekli de bir erkeğin karısı, kardeşi veyahut çocuklarının ölmesi ile birlikte yedi gün saçını kesmemesidir. Bununla birlikte başka uygulama ise kişinin ölümünden sonraki iki gün boyunca eşlerin cinsel ilişkiye girmemesidir. Üçüncü gün ölen kişinin ebeveynleri başlarını tıraş ederek cinsel ilişkiye girer. Bu süreç içerisinde köy sakinleri kurban edilecek keçinin midesine ayaklarını sürerek bir tür arınma ayini gerçekleştirir. Bu tören sonrası köylülerin cinsel ilişkileri normale döner (Hobley, 1910: 66-67). Afrika’daki

birçok toplumda cenaze törenlerine katılım bir tür zorunluluk olarak kabul edilir (Thomas, 2003: 238). Afrika topluluklarındaki cenaze törenleri aynı zamanda toplumsal birlikteliğin önemini gösteren önemli bir faktördür. Abaluyia geleneksel inancına göre ölen kişi aile reisi ise mezarı ilk eşinin kulübesinin önüne kazılır. Mezar şekli genelde dikdörtgen biçimindedir. Genelde mezar üç ile beş feet genişlik, beş ile yedi feet uzunluk, üç ile beş feet derin olacak biçimde hazırlanır. Eğer ölen kişi kabile reisi ise mezarın altına muz yaprağı, ot veya inek postu serilir. Bu şekilde ölen kişinin rahat etmesi sağlanır (Yokoo, 1967: 40-41). Ölen kişi erkek ise eşi, çocukları ve orada bulunanlar tarafından ağıtlar yakılarak uğurlanır. Ölen kişinin eşi ağlarken cesede dokunur ve cesedi ovuşturur. Kadın sonrasında evin dışına çıkarak nehirden nehre, çiftlikten çiftliğe hatta doğduğu eve kadar ağıtlar yakarak gezer. Cenazede bulunan erkekler ise otları ve çalılıarı sopalarla döver. Kadınlar ellerini başlarının üzerine koyarak üzüntülerini belli eder. Ölen kişi çocuğu olmayan veya çocuğu olan bir kadın ise cenazesi baba evine iade edilir. Ayrıca evlenirken kadının ailesine verilen hediyeler geri alınır. Onlara göre birkaç çocuk doğuruncaya kadar evliliğin tamamlanmadığı düşünülür. İlk zamanlarda ölen kişinin cesedi evin içinde bekletilirken, son zamanlarda ceset dışarıda bekletilmeye başlanmıştır. Ceset genelde muz yaprakları, hayvan derisine sarılarak gömülür. Özellikle ölen kişi klan lideri veya seçkin bir kimse ise cesedi iki gün bekletilir ve bu süre içerisinde leopar derisine sarılır. Eğer ölen bir çocuk ise çok bekletilmeden gömülür. Bazen de ölen kişinin akrabalarının uzaklardan gelebileceği düşünülerek iki gün bekletilir. Komşular ve akrabalar cenaze töreni boyunca ölen kişinin ailesine destek olmak amacı ile cenaze yerine gelirken yiyecek ve arpa suyu (bira) getirir. Getirilen hediyelerdeki başka bir amaç ise ölen kişinin ruhunu memnun etmektir. Abaluyia inancına göre ölünün toprağa verileceği gün nehirde yapılan kil ile boyanma ritüeli yas sembolü olarak kabul edilir. Kadınlar ve sünnetsiz erkeklerin mezar kazmasına müsaade edilmez. Bir babanın çocukları için, kocanın ise eşi için mezar kazması yasaktır. Eğer ölen kişi şimşek çakması sonucu ve intihar ederek yaşamına son vermişse mezarını kimse kazmaz. Bu tür durumlarda mezar kazıcıları bu işi üstlenir. Mezar kazıcıları ölen kişinin ailesinden bir hayvan alarak kanı ile temizlenirler. Böylece arındıklarına inanırlar (Mbiti, 1970: 200-201).

Güney Nyanza'daki Luo'lar cenaze ritüelleri mezar kazmayla başlar. Bu kazma işine *kunyo* adı verilir. Mezarlar genelde gündüz kazılır. Bazen de gece saat dokuz gibi kazmaya başlanılır. Ertesi sabah üç-dört gibi bitirilir. Mezar kazma işi toprağın sertlik derecesine göre değişkenlik gösterir. Mezar yeri belirleme işi ölenin yakınları tarafından tayin edilir. Özellikle eşi hamile olan erkekler mezar kazma işinden uzak durur. Böyle bir durumda çocuğun erken dünyaya geleceğine ve bebeğin kötü bir durumla karşılaşacağına inanılır. Ayrıca ikizlerinde mezar kazmasına kesinlikle izin verilmez (Shiino, 1997: 216).

Doğu Afrika kabilelerinin bazılarında savaş esnasında öldürülen düşman savaşçılar için kurbanlar kesilir. Evlerin içine girmeden önce kesilen bu kurbanlardaki amaç düşman savaşçıların koruyucu ruhlarından korunmaktır (Freud, 1999: 107).

4. 2. Güney Afrika Topluluklarında Ölüm Ritüelleri

Güney Afrika'daki yerel inançlarında kişinin ölümünün gerçekleşmesi ile birlikte farklı görüş ve düşünceler ortaya atılmıştır. Bu düşüncelerden en göze çarpanı ölen kişinin ailesinin kirliliği (isinyama) veya sefifi olarak kabul edilmesidir. Benzer şekilde Zulu halkı arasında da bu kirlilik ve bulaşma durumunun olduğuna inanılır. Cesede dokunan kimsenin de kirliliği olduğu inancı yaygın bir düşünce şekli olarak benimsenmiştir (Setsiba, 2012: 22).

Güney Afrika halklarından biri olan Ndebele inancına göre kişi hastalandığında onun başucunda yakın akrabalarından bazıları bekler. Bu kişiler (öncelikli oğlu veya oğulları) ölüm döşeğindeki kişinin hastalandığının sebebini araştırır. Büyü yoluyla ilgili olduğu düşünülen bu hastalık için akrabaları "ataların canavarı" olarak bilinen bir keçi veya sığırın öldürülmesiyle kişinin ölümünün hızlanacağına inanılır. Ayrıca hasta kişi şifalı otların dumani ve soğuk su ile diriltilmeye çalışılır. Özellikle ölüm esnasında kişinin yanında oğullarından birinin olması onu hatırlatacak ve ölümsüz olmasını sağlayacak bir semboldür. Bunun yanı sıra ölüm anında hayvanların katledilmesi ölü ve yaşayanlar arasında bir bağ kurar. Böylece ölen kişinin gideceği yerde rahat olacağına inanılır (Mbiti, 1970: 196).

14. yüzyıldan beri Güney Afrika'da yaşayan Basotho halkına göre ölen kişinin evi (eğer yalnız yaşıyorsa) kapatılır ve kimsenin orada yaşamasına izin verilmez. Çünkü kötü ruhların kişiyi almak için tekrar aynı yere döndüklerine dair inanışlar vardır. Basotho halkı arasında ölen kişiden veya ölümden bahsedilirken "kişi başka yere göç etti." şeklinde bir ifade kullanılır. Ayrıca ölen kişinin halk arasında anılması tabu olarak görülür. O kişiden bahsederken "Caddenin aşağısında yaşayanlar" denilir (Asante, 2009, 6259). Basotho geleneğinde hastalıktan ölüm anına kadar bazı ritüeller icra edilir. Hastalanan kişinin ataları gücendirmiş olabileceği düşünülerek onlar için kurban sunma ayinleri yapılır. Bu ritüelde ilk iş uzun zamandır hasta olan kişiyi iyileştirmek, ölümünü engellemek, tanrıların gazabının yatıştırılması anlamında dualar yapılmak suretiyle düzenlenir. Ölmekte olan genç adamın yatağına kurban hayvanı götürülerek gösterilir. Kurban edilecek hayvan

(koyun) belli bir yere bağlanır ve o günün akşamında kurban edilir. Bu esnada şöyle dua edilir: “İşte bu, sizin için dua ettiğimiz kurban hayvanımızdır. Ey Tanrılarımız olan Atalarımız! Size yalvarıyoruz, ellerinizi bizim için soğuk suya daldırın da hastamız uyusun ve hastalığından doğabilsin. Belki ertesi sabah buraya geldiğimizde onu oturmuş yulaf lapası yerken buluruz. Hastalığı şimdiden bizden ayrılınsın.” Ayrıca ölmeden uzun süre acı çeken yaşlı bir kimse içinde atalara bir koyun kurban edilir. Koyunun karaciğeri acele bir şekilde çıkarılarak kızartılır ve minik bir parçası hastaya yedirilir. Bu hasta için bir çeşit veda yemeği gibi düşünülür. Daha sonra aile fertlerinin hastaya yaklaşmaları ve ondan ayrılma isteklerinden bulunmaları gerekir. Kurban edilen hayvan o gün aile fertleri arasında pişirilerek yenir. Böylece ölüm esnasındaki kişi için son vazifeler tamamen yapılmış olur (Opong, 2004: 29).

Afrika topluluklarının birçoğunda cenaze törenlerinin kurallara uygun bir şekilde yapılmasına özen gösterilir. Afrika kıtasında farklı uygulamalar olmakla beraber cenaze törenlerinde bir hayvanın kesilmesi yaygın bir inançtır. Bu hayvanın pişirilerek gelen misafirlere ikram edilmesi bazı etnik gruplarda gelenek halini almıştır. Güney Afrika’da kesilen hayvan bir öküzdür ve “geri dönen öküz” olarak isimlendirilir. Bu öküzün manevi olarak ölen kişinin ailesine döndüğüne inanılır. Bir çeşit kurban olarak görülen bu hayvanın ölen kişinin bir ata olarak kabul edilmesinde önemli bir faktör oluşturur (Anderson, 2003: 11). Ölüm törenlerinde verilen yemekler toplumsal yardımlaşma ve dayanışma açısından özel bir yere sahiptir. Özellikle bu törenlerde öldürülen hayvanlar törenlerin ana figürü olarak değerlendirilebilir.

Güney Afrika’da yaşayan Ndebele yerel inancına göre kişi öldüğünde erkek kardeşi ve köyün erkekleri birlikte ekilmemiş bir arazide mezar kazar. Eski dönemlerde ceset bir hayvan derisine sarılarak götürülürdü. Ölen kişi evin reisi ise kesinlikle mezara götürülürken evin kapısından veya çiftliğin kapısından dışarı çıkarılmazdı. Ölen kişi ya duvardaki bir delikten ya da çiftliği çevreleyen bir açıklıktan çıkarılarak gömüleceği yere götürülür. Cenazeyi erkekler taşır, kadınlar ise cenaze alayında erkeklerin arkasından yürür. Mezar kazılırken doğu-batı yönünde kazılır. Ceset gömülürken en büyük oğul mızrakla yere vurur. Ceset orada bulunanlar eşliğinde güneye bakacak şekilde yatırılır. Cesedin yanına kişisel eşyaları konular ve üzerine toprak atılır. Özellikle hayvanların (muhtemelen cadıların) mezarı kazmasını engellemek için mezarın üzerine “thom” adı verilen ağacın dalları konular. Daha sonra cenaze alayı ölen kişinin evine geri döner. Ölen kişi için ailesi tarafından bir hayvan kesilir. Eğer ölen erkek ise bir öküz, kadın ise bir keçi kesilir. Etler kavrulup tuzsuz yenilir. Hayvanın tüm kemikleri ayrılıp yakılır. Yakılan kemiklerin külleri sonradan toplanır. Köyün şifacısı (büyücüsü) küllerden bir ilaç yapar. İlacı içen herkes ilk yudumu yutar, ikincisini tükürür. Ölü evinde yapılan bu ritüel sonrası herkes nehre gider, temizlenir ve evine döner. Ölen kişinin birinci dereceden yakınları özellikle erkek kardeşi ve oğlu/oğulları geceyi çiftlikte geçirir. Bu kişilerle birlikte ertesi gün düzenlenecek olan resmi ağlama için iki ve üç kadın akrabada geceyi orada geçirir. Hatta bu kadınlar bir hafta boyunca ağlama ritüeli için orada kalır. Ertesi günün sabahında evdeki erkekler mezarın durumunu kontrole gider. Eğer mezar bozulmadı ise ölen kişinin doğal yollarla öldüğüne inanılır. Şayet mezar bozulmuş ise ölüm nedenini bulmak için kahin çağrılır ve çözüm aranır (Mbiti, 1970: 196-197).

4. 3. Batı Afrika Topluluklarında Ölüm Ritüelleri

Mali’deki Bambara halkı ölen kişinin yaşı ve statüsüne göre farklı inanç ve uygulamalar geliştirmiştir. Ölen kişi genç ise çok büyük cenaze törenleri yapılmaz. Ölüm haberi aile büyüklerinin talimatı ile kısa sürede duyurulur. Cenaze işleri kısa süre içerisinde düzenlenir. Uzun süre ölen genç için ağlamak ve yas tutmak hoş karşılanmaz. Şayet ölen kişi yaşlı ise büyük bir cenaze töreni yapılır. Cenaze başında belli bir süre nöbet tutulur. Yaşlı kimsenin cenaze töreni bir bayram kutlanı gibi gerçekleştirilir. Ölüm ile birlikte ölen kişilerin ruhunun aktif bir şekilde hareket ettiğine inanılır. Bu yüzden ölen kişinin ruhunun tehlikeli olduğuna inanılır. Bambara geleneksel inancında ölen kişinin ruhunun yaşanan bölgeden uzaklaştırmak için ayinler düzenlenir. Sunaklarda ölen kişinin ruhu için kurbanlar sunulur. Sunulan bu kurbanların ona öteki dünyada yardım edeceğine inanılır. Bir diğer cenaze şekli de avcılarının cenaze törenidir. Avcıların cenaze törenleri diğerlerinden farklı bir şekilde icra edilir. Bir avcı öldüğü zaman cesedi yerde iken ölüm haberi tüfek atışı ile çevredekilere duyurulur. Avcılar ölen avcı için köy meydanında kurbanlar keser. Bununla birlikte tuzaklardan yakalanmış hayvanlar ölen avcının cesedi üzerine konularak ritüel gerçekleştirilir. Bambara inancına göre ölen kabile şeflerinin durumu diğerlerinden farklıdır. Köyün şefi öldüğü vakit cenaze genelde pazar-pazartesi günleri arasında çeşitli ayinler düzenlenerek defnedilir. Eğer ölen kabile şefi doğal yollarla ölmüş ise cesedi derisi yüzülmüş bir hayvanın derisine sarılır ve dikilir. Daha sonra ölen kabile şefinin köpekleri onun için kurban olarak takdim edilir (Coulbaly, 2019: 44-45).

Batı Afrika topluluklarından Akan geleneğinde *Asase Yaa* olarak bilinen “gerçeğin koruyucusu” inancı ölümle alakalı bahsedilmesi gereken önemli bir konudur. Cenaze törenlerinde (*Ayie*) mezar kazmak için izin isteme, gömülecek cesedin kabul edilmesi ve cesedin korunması için *Asase Yaa*’ya (Akan kozmolojisinde ikinci büyük ruh olarak da tanımlanır.) özel bir libasyon dökülmesi gerekir (Blay, 2009: 74).

Akan geleneksel inançlarından dulluk ritüeli de ölümle alakalı başka bir uygulamadır. Akan toplumundaki dulluk ritüeli ile dul kadın ölen eşinin kötü ruhundan korumaya çalışır. Ölen erkeğin dul eşi kırk gün boyunca kirli kabul edilir. Dul kadın temizlenene kadar birçok işi kendisine tayin edilen bir görevli tarafından yürütülür. Hatta dul kadının yemek, içecek ve konuşmasını bu görevli denetler. Ölen eşinin ruhunun kadına musallat olmaması için dul kadına takması için bir tılsım verilir. Dulluk ritüeli üç temel ihtiyacı gidermek için icra edilir. Bu ritüelin ilki dul kadını ekonomik kayıplardan veya talihsizliklerden korur. İkincisi dul kadının zihinsel dengesinin korunması amaçlanır. Üçüncüsü ise tılsım ile vücut organlarının zarar görmemesi engellenmeye çalışılır (Aborampah, 1999: 261-262).

Afrika topluluklarının bazılarında cesedin hem ölü hem de diri olduğu inancı önemli bir ritüele sahne olur. Ölen kişinin sesi yoktur fakat kendince bir şeyler anlattığına inanılır. Bu durumla ilgili bir ritüel şu şekilde icra edilir: “Senegal Diola’da ayaklı bir tabuta bağlanmış, dört kişi tarafından desteklenen cesede sırayla sorular sorulur. Eğer ceset öne hareket ederse ‘evet’i; arkaya giderse ‘hayır’ı; eğer aynı yerde sallanırsa ‘kararsızlık’ı anlatmaktadır. Benin’in Somba’sında, ‘hayır’ soldan sağa bir hareketle, ‘evet’ arkadan öne doğru bir hareketle anlatılır. Fildişi Sahili’ndeki Senufo için sola bir hareket ‘kabul’ü, sağa bir hareket ‘red’di anlatır. Bazen öyle olur ki ölü, orada bulunanlardan birinin üstüne eğilerek soruların ona yönelmesini (Diola) ister ya da ayının takibi için taşıyıcıların değişmesini ister. (Burkina Faso’nun Lobi’si)” (Thomas, 2003: 243).

Gana da cenaze törenleri uzun ve ayrıntılı bir şekilde yapılır. Cenaze törenleri birkaç aşamadan geçilerek tamamlanır. Bu törenlerde aile, arkadaş ve yakınların katılımı ile ölen kişinin atalar dünyasına geçişi (Bamya) icra edilir. Cenazede törene uygun olacak şekilde giyinilir. Özellikle ölen kişinin akrabaları kırmızı ve siyah ağırlıklı elbiselerle törene katılır. Gana’daki Dagomba kültüründe cenazeler İslami kültürle benzer özellikler gösterir (Kessler, 2022). Son dönemlerde Gana ve Togo’da fantezi tabut adı verilen bir tür tabutla gömülme göze çarpan önemli bir uygulamadır. Fantezi tabut yapımı marangozlar ve tasarımcılar tarafından ölen kişilerin vasiyeti ve yakın akrabalarının seçimi ile yapılır. Özellikle kişinin hayatta iken sevdiği bir hayvan, nesne veya mesleği ile ilgili tabut inşa etme geleneği yaygındır. Kabile şefleri için genelde tahtrevanlar tercih edilir (Funeralguide, 2017). Fantezi tabut geleneğinin temeli Seth Kane Kewei adlı bir arabacıya dayandırılır. Bu tabut çeşitleri ölümden sonra ortaya çıkan kimliğin inşasında önemli bir gelenek olarak varlığını devam ettirir (“Brandeis.edu”, 2022).

Mali’deki Dogon dini ritüellerinde “dama” denilen geleneksel cenaze törenleri önemli bir yer tutar. Dama ritüeli, maskeli dansçıların yaptığı bir ayin neticesinde ayrılanların güvenli bir şekilde öte aleme geçişini sağlar. Genelde her yıl Nisan aylarında yapılan bu törenler genç erkeklerin katılımı ile icra edilir. Altmıştan fazla maskeden oluşan bu ritüelin alt yapısı zorluklarla geçer. Maskeler, yaşayanlar ve ölülerin dünyasını simgeler (Wazırı, 2015; Wikle, 2016). Afrika kıtasında ölüm maskeleri, ölümsüzlük seviyesine ulaşabilmek ve ruhun ölümden sonra yaşamasını garanti altına alan önemli bir figür olarak görülür. Özellikle Mısırlılar arasında yaygın bir gelenektir. Afrika yerel inançlarının birçoğunda kendine ait maskeler ön plana çıkar (Gül, 2019: 14, 15). Yerel inançlarda görülen maske kullanımı öte dünya ile iletişimi sağlayan birer araç olarak görülür. Maskelerin araç olarak kullanılmasının sebebi Animizm inancıdır (Kaptan, 1999: 100). Maskeler haricinde bazı Afrika topluluklarında beden boyama adeti görülür. Özellikle savaş, yas ve bayramlarda önemli bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyüsel ve dinsel özellikler taşıyan bu boyama işlemi çok yaygın bir şekilde kullanılır. Özellikle beyaz renk ölümle kırmızı renk ise yaşam sevinci ve canlılık ile ilişkilendirilir. El, ayak, bedenin üst tarafıyla yüz arasındaki bölge boyanarak yapılır (Örnek, 1971: 43). Bununla birlikte Senegal’de kişi ölünce en güzel elbiseleri giydirilir. Bu uygulamadaki amaç ölü hala yaşıyormuş gibi göstermektir. Genelde kişinin ölmeden önceki mesleği ile alakalı eşyaları ile sergilenir. Eğer ölen kişi çiftçi ise çiftçilik ile ilgili eşyalarla savaşı ise ok ve yayalarla sergilenir. Bazen de ölmeden önce sahip olduğu eşyalarla teşhir etme geleneği yaygındır. Ölmeden önce kurban ettiği hayvanların boynuzları da bu bekletilme süresince gösterilir (Thomas, 2003: 244).

Yorubalılar arasındaki ölü gömme ritüellerinde ölen kişi ile birlikte öte dünyada ihtiyaç duyabileceği yiyecek, içecek, şarap ve giysi gibi nesnelere gömülmesi yaygın bir inanıştır. Hatta ölüm yolculuğu esnasında belli bir paraya ihtiyaç duyulacağı düşünülerek mezara para konulması da başka bir uygulama şeklindedir. Cenazeler genelde ölen kişilerin evlerine yakın bir yere gömülür. Ölen kişinin eşyaları yakılır. Kullandığı kulübe kullanılmamak üzere kapatılır. Ölen kişilerin ruhlarının cennette var olmaya devam edeceğine inanılır (Seyfeli-Kul, 2018: 259-260). Cenaze törenleri ve ayinleri ölen kişinin hastalığa veya başka bir talihsizliğe neden olmaması için kısa süre içerisinde yapılmalıdır. Aksine ayrıntılı ve uzun süre içerisinde yapılan cenaze törenleri ölen kişinin yeniden doğmasına yöneliktir (Westerlund, 2006: 144).

Sierra Leone’deki Limba’lar arasında cenaze törenleri ölen kişinin ataya dönüşmesinin ilk aşaması olarak kabul edilir. Cenazenin gömme aşamalarından olan ayrılık kategorisinde (Cesedin dışarıya taşınması için kullanılan çeşitli prosedürler; aletleri, evi, mücevherleri, ölen kişinin mallarını yakmak; ölen kişinin eşlerini, kölelerini veya en sevdiği hayvanları öldürmek; yıkamalar, sıvazlamak ve genel olarak arınma törenleri ve her türlü tabu

(Gennep, 1960: 164)) cenazenin temizlenmesi, sarılması için gerekli hazırlıklar yapılır. Aboreh adı verilen bir ritüelle ölen kişinin ruhunu, aile fertlerinden korumak amacı güdülür. Aboreh adı verilen bu ayin yapıldığı kadar kırk gün ile bir yıl arasında ölenlerin ruhu ne yaşayanların ne de ruhların bulunduğu atalar dünyasındaki sınırdadır. Eğer ölen kişi gizli bir cemiyetin üyesi ise cenaze töreni için özel ayinler düzenlenir. Halka açık olan bu törenlerin bir kısmında şafak vaktinde gerçekleştirilir. Ayin için ölen kişinin mezarına gidilir. Ritüeli yöneten yaşlı kişi ölen kişinin mezarına bir kümes hayvanı getirir. Yaşlı adam, atalara ölen kişiyi aralarına alması için yalvarır. Bu esnada mezarın üstüne pirinç atılır. Yaşlı adam konuşmasını bitirince elinde tuttuğu kümes hayvanı mezarın üzerine atlar. Kümes hayvanı orada bulunan pirinç tanelerini yer. Kümes hayvanının bu pirinci yemesi ölen ruhun bir ata olarak görüldüğünün bir işaretidir. Daha sonra kümes hayvanı mezarın üzerinde kesilir ve kurban olarak adanır. Kanı mezara dökülür. Mezarın üzerinden “betiye” olarak adlandırılan bir taş alınır ve saklanır. Bu taş, ölen kişinin artık bir ata olduğunun ve aileyi tüm olumsuzluk ve talihsizliklerden koruduğuna inanılır (Cox, 2015).

Afrika halkları arasında ölen kişiler için kurban sunma ritüeli yaygın bir şekilde icra edilir. Yoruba’lılar arasında kurban “Ölen babasına kurban sunan geleneksel bir Yorubalı’ya, ‘babasına ibadet ediyor’ denilir ve yine ‘reis’ine kurban takdim ettiğinde, ‘reisine ibadet ediyor’ denilir. Aynı şekilde o, ‘kuvvet tanrısı’ Ogun’a kurban sunduğunda, bu şahsın Ogun’a ibadet ettiği söylenir ve onun Ogun’a takdim ettiği şey ebo’dur. Bu kişinin takdim ettiği şeyden yiyen herhangi bir kimseye onje ebo (kurban yiyen); ona karşın törene katılan kimseye onse ebo (kurbanı icra eden) veya onru ebo (kurban sunuyor) denilir.” (Adewale, 2003: 589). Örneklerden anlaşıldığı üzere birçok Afrika dini geleneğinde kurbanın önemi ve ifade ediliş şekilleri farklılık gösterebilmektedir.

Afrika topluluklarının bazılarında doğum ile ölüm arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişkinin en belirgin özelliği ise ölen kişinin ruhunun bir başkasının bedeninde tekrar doğmasıdır. Reenkarnasyon olarak tarif edilen bu durum Afrika halkları arasında yaygın bir inançtır. Reenkarnasyon inancı Hinduizm’den kısmen de olsa farklı bir özellikler gösterir. Afrika yerel inançlarında reenkarnasyonla ölümlerin karanlık ve soğuk mezarlarından tekrar yeryüzündeki aydınlık ve sıcaklığa ulaştıklarına inanılır. Reenkarnasyon konusunda Afrikalılar arasında herhangi bir sınırlama yoktur. Atalar kültü ile bağlantılı olan bu duruma göre bir atanın birden fazla kişide reenkarne olabileceğine inanılır. Fakat sayı konusunda Afrika mitlerinde bazı sınırlamalar vardır. Afrika halkları arasındaki ruh göçü fikri ölen kişilerin belirli hayvanların suretinde tekrar dirildikleri şeklinde de ortaya çıkmaktadır. Bazı etnik gruplarda aslan, leopar ve timsal şeklindeki bu hayvanlarla tekrar hayata döndüğüne inanılır. Bu korkunç kabile totemlerinin aynı zamanda cezalandırıldıklarının bir göstergesi olarak düşünülür. Bazı kabile şefleri ölümlerinden sonra tekrar saygı gören yılan şeklinde ortaya çıktığına inanılır (Anderson, 2003: 10). Yorubalılar arasında da reenkarnasyon önemli bir yer tutar. Eğer kişi yeterli bir ömür yaşamış ve kötü ölüm haricinde normal bir şekilde ölmüş ise reenkarnasyon ile tekrar dünya hayatına dönebilir. Yoruba geleneği reenkarne olmayı anne karnından itibaren başlatır. Ata ruhları ile ilişkilendirilen bu duruma göre doğan her bebek kendi soyundan biri ile bedenleşir. Bu durum ile ilgili isim koyma önem arz eder: “Yetunde (anne geri döndü), iyabo (anne geldi), babatide (baba geldi), babatunde (baba tekrar geldi.)” Yeni doğan çocukların isimlerine bu sıfatlar eklenir. Kahin doğan çocuktaki izler ve benzer özellikleri göz önünde bulundurarak hangi atanın geri döndüğünü belirler. Kötü bir şekilde ölen çocukların tekrar dünyaya geldiklerinde tanımları için üzerlerine bir tür işaret konulur (Seyfeli-Kul, 2018: 254-255).

Akan, Ewe ve Ga toplumlarında bir bebeğin doğumundan sonraki sekizinci gün adlandırma töreni yapılır. Bu ayin, sabahın erken saatlerinde güneşin doğmasıyla beraber bebeğin güneşe doğru tutulmasıyla icra edilir. Bu ayine kpadziemo adı verilir. Kendisi için ayin düzenlenen bebeğin, ölen bir insanın farklı bir bedende tekrar dünyaya gelmiş hali olarak düşünülür. Şayet kpadziemo töreni yapılmazsa bebeğin gerçek ebeveynleri ile kalmayıp manevi dünyaya döneceğine ve bir hayalet olacağına inanılır. Aynı zamanda bebeğin güneşe göstermenin şifa getireceği düşüncesi yaygındır. Mandingo halkı arasında da bu duruma benzer bir tören düzenlenir. Mandingolar doğan bebeklerini yıldızlara (ataları temsil ettiğine inanılır) gösterirler (Potocnik, 2017: 29-30).

Afrika’nın bazı kentsel bölgelerinde cenaze törenleri ile ilişkilendirilen “eve getirme ayini” önem arz etmektedir. Cenazenin gömülmesinden bir ay sonra düzenlenen bu tören de ölen kişinin dinlenmesi için yapılır. Eve dönmesi için atalarla konuşulur. Bu ritüelin aynı zamanda tehlikeli bir durum olduğuna inanılır. Aile fertleri mezarın üzerindeki topraktan bir miktar alıp, bir kavanoza koyarak eve getirir. Ayrıca Afrika halk inançlarındaki başka bir uygulamada bir kişi öldüğünde pencerelerin küle bulaştırılması, resimlerin ters çevrilmesi geleneğidir (Anderson, 2003: 12).

Afrika topluluklarında cenazelerin defnedilmesi sonrası yas süreleri farklılık gösterir. Bu süreler kişinin toplum içerisindeki yeri ve ölüm şekline göre de değişkenlik arz eder. Duruma göre cenazenin gömülmesinden sonra bir hafta boyunca yas tutulabilir. Yas süresince genelde cinsel ilişkiden kaçınılır, çok sesli konuşulmaz, gürültü yapılmaz, siyah elbiseler tercih edilir, baş ve yüz kılları dahil olmak üzere ailenin kadın ve erkekleri tıraş olur.

Yas bitiminden sonra normale dönlür. Ölen kişiyi saygı ve tazim için ayinler yapılır. Ölen kişinin ata olması içinde ritüeller icra edilir (“Veganapati/death”, 2022).

5. Sonuç

Afrika yerel inançlarında yaşam serüveni doğum, erginleme, evlilik ve ölüm sürecinin tamamlanması ile sona erer. Afrika kozmolojisine göre ölüm, insanı yok etmez, sadece insanın yaşamın bir sonraki aşamasına geçmesini sağlar. Uygun cenaze törenleri bu sürecin huzurlu ve sağlıklı bir şekilde geçişinde kolaylık sağlar. Afrika yerel inançlarının birçoğunda görülen ölümsüzlük anlayışı ölümden sonra hatırlanma ile ilişkilendirilir. Ölüm ve sonrası hayat ile ilişkili olan atalar kültü Afrika yerel inançlarında merkezi konumdadır. Ölümden sonra ölen kişinin adını yaşatacak bir kimsenin olmayışı büyük bir talihsizlik olarak düşünülür. O yüzden Afrika topluluklarında herkesin evlenmesi ve çocuk sahibi olması gerektiğine inanılmaktadır. Evlenmek ve erkek çocuğu sahibi olmak bu geleneksel inançlarda önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Afrika kıtasında ölüm ile ilgili mitolojik anlatılar incelediğinde Tanrı'nın ilk insanlara sonsuza dek yaşayacaklarına ya da ölüm geldiği vakit dirileceklerine dair mesajlar gönderdiği tespit edilmektedir. Özellikle mitolojik anlatılardaki ortak özelliklere baktığımızda ölümün yeryüzüne yanlışlıkla geldiğinden ve o günden beri yeryüzünde hüküm sürdüğünden bahsedilir. Ölümün yeryüzüne gelmesinde özellikle kadınların, hayvanların veya bazı ruhların sorumlu tutulduğu görüşü de göz ardı edilmemesi gereken konulardandır.

Birçok toplumda olduğu gibi Afrika toplumlarında da geleneksel inançlarının gereği olarak da ölenler için ölüm ritüelleri düzenlenmiştir. Benzer ve farklı uygulamalar gösteren bu törenler genel olarak ölen kişileri kutsama, onlara yakarma, onlardan kaçınma ve yas tutma şeklindedir. Yapılan bu ritüellerin temelinde, ölen kişiyi kızdırmama ve onu bir şekilde ata olarak kabul etme düşüncesi yatmaktadır. Bu durum cenaze törenlerinin kusursuz bir şekilde yapılmasına etki etmektedir. Afrika kıtasında çok farklı etnik grupların yaşaması çok farklı inanç ve ritüellerin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur.

Afrika kıtasındaki bazı etnik gruplar, kabul ettikleri Hıristiyanlık ve İslam'dan her ne kadar etkilenmişlerse de inanç ve ritüellerini genellikle kendi geleneksel inançlarına göre şekillendirdiklerini söylemek mümkündür.

Kaynaklar

- Aborampah, O. M. (1999). Women's Roles in the Mourning Rituals of the Akan of Ghana. *Ethnology*, 38(3), 257-271.
- Adewale, S. A. (1998). Afrika'nın Geleneksel Dininde Kurban (A. Güç, Çev.). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), 587-600.
- Akçay, T. (2017). *Yunan ve Roma'da Ölü Kültü*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Alicı, M. (2020). Özgür Serengeti: Afrika Yerel Dinlerinde Hayvan Hakları. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 8(22), 63-82.
- Altın, K. Y. (2018). *Türk Kültüründe Atalar Kültü* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Anderson, A. (2003). African Religions. R. Kastenbaum (Ed.), *Macmillan Encyclopedia of Death and Dying* (C. 1, ss. 9-13). Thomson-Gale.
- Ann Lynch, P. (2004a). Jok. *African Mythology A to Z* (ss. 53-54). Fact On File, Inc.
- Ann Lynch, P. (2004b). Juok (Jwok). *African Mythology A to Z* (ss. 53-54). Fact On File, Inc.
- Arslan, H. (2016). Afrika Topluluklarında Atalar Kültünün Önemi ve İşlevi. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 3 (6), Art. 6. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buiifd/issue/26878/281335>
- Arslan, H. (2017). Afrika Topluluklarında Tabiat Kültü ve Tabii Unsurlara Atfedilen Güçler. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 4(8), 1-16.
- Asante, M. K. (2009a). Amokye. M. K. Asante & A. Mazama (Ed.), *Encyclopedia of African Religion* (ss. 41-43). SAGE Publications, Inc.
- Asante, M. K. (2009b). Sotho. M. K. Asante & A. Mazama (Ed.), *Encyclopedia of African Religion* (ss. 625-627). SAGE Publications, Inc.
- Aslanoğlu, A. (2021). Afrika Kıtasında Nilotik Bir Halk: Dinkalar ve Geleneksel Dinka Dini. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7 (2), 818-831.
- Awolalo, J. O. (1976). Sin and Its Removal in African Traditional Religion. *Journal of the American Academy of Religion*, 44 (2), 275-287.
- Blay, Y. A. (2009). Asase Yaa. M. K. Asante & A. Mazama (Ed.), *Encyclopedia of African Religion* (ss. 73-74). SAGE Publications, Inc.
- Burton, J. W. (1980). Ghost, Ancestors and Individuals among the Atuat. *Anthropos*, 75(1/2), 49-64.
- Coulbaly, D. (2019). *Din ve Gelenek: Mali'de Bambara Kabilesi Örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Cox, James L. (2005). Rites of Passage: African Rites. <https://www.encyclopedia.com/environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/rites-passage-african-rites>.
- Death around the world: Funerals and fantasy coffins in Ghana. (2017). Erişim adresi: <https://www.funeralguide.co.uk/blog/death-around-the-world-funerals-in-ghana>. (Erişim Tarihi: 09/06/2022).
- Deng, F. M. (1972). *The Dinka of the Sudan*. Waveland Press, Inc.
- E. E. Evans-Pritchard. (1949). Burial and Mortuary Rites of Nuer. *African Affairs*, 48 (190), 56-63.
- Eliade, M. (2005). *Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)* (M. Ünal, Çev.). Serhat Kitabevi.
- Freud, S. (1999). *Dinin Kökenleri* (S. Budak, Çev.; 4. bs). Öteki Yayınevi.
- Gennep, A. V. (1960). *The Rites of Passage* (M. B. Vizedom & G. L. Caffee, Çev.). The University of Chicago Press.
- Gül, D. (2019). *Afrika Maskelerinden Hareketle Bireysel Uygulamalar* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Hançerlioğlu, O. (2013). Ölülere Tapma. *Dünya İnançları Sözlüğü* (6. bs, s. 385). Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (2013b). Ölüm. *Dünya İnançları Sözlüğü* (6. bs). Remzi Kitabevi. <https://www.brandeis.edu/mortimer-hays/pdf/proposals/ghanaian.pdf> (Erişim Tarihi: 12/10/2022). <https://tr.veganapati.pt/death-rituals-africa> (Erişim Tarihi: 03/06/2022).
- Hobley, C. W., & C.M.G. (1910). *Ethnology of A-kamba and Other East African Tribes*. Cambridge University Press.
- Ikenga-Metuh, E. (1985). Ritual Dirt and Purification Rites among the Igbo. *Journal of Religion in Africa*, 15(1), 3-24.
- Kaptan, Ö. (1999). Maske Geleneği. *Anadolu Sanat*, 22, 99-110.
- Kessler, Sarah (2022). Ghanaian Funerals: Traditions & What to Expect. Erişim adresi: <https://www.joincake.com/blog/ghana-funeral/>. (Erişim Tarihi: 09/06/2022).
- Kul, E. (2020). *Geleneksel Gikuyu Dini* [Yüksek Lisans]. Dicle Üniversitesi.
- Lugira, A. M. (2009). *World Religions: African Traditional Religion* (3. bs). Chelsea House Publications.
- Mbiti, J. S. (1970). *African Religions and Philosophy*. Anchor Books.
- Mbiti, J. S. (1975). *Introduction to African Religion*. Heinemann Educational Books Ltd.
- Ngwainmbi, E. K. (2009). Bamileke. M. K. Asante & A. Mazama (Ed.), *Encyclopedia of African Religion* (s. 102). SAGE Publications, Inc.
- Ogunbile, D. O. (2009). Serpent. M. K. Asante & A. Mazama (Ed.), *Encyclopedia of African Religion* (ss. 607-608). SAGE Publications, Inc.
- Olupona, J. K. (2006). African Traditional Religions. T. Riggs (Ed.), *Worldmark Encyclopedia of Religious Practices: C. I* (ss. 1-21). Thomson-Gale.
- Opong, A. K. (2004). Some Religious Aspects of Basotho Funeral Rituals. *Journal for the Study of Religion*, 17(2), 25-45.
- Örnek, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Potocnik, M. (2017). *A History of Death and Funeral Rites: A Case Study of the Ga in Jamestown (Ghana)* [MPhil Thesis]. University of Ghana.
- Rattray, R. R. (1930). *Akan-Ashanti: Folk-Tales*. Oxford University Press.
- Sarıçioğlu, E. (2011). *Din Fenomenolojisi* (2. bs). Fakülte Yayınevi.
- Setsiba, T. H. S. (2012). *Mourning Rituals and Practices in Comtemporary South African Townships: A Phenomenological Study* [Doktora Thesis]. University of Zululand.
- Seyfeli, C., & Kul, E. (2018). Geleneksel Yoruba Dininde Yaratılış ve Ölüm Sonrası Hayat. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 32, 237-272.
- Shiino, W. (1997). Death and Rituas among the Luo in South Nyanza. *African Study Monographs*, 18(3/4), 213-228.
- Sümer, N. (2019). Afrika Kıtasının Yeni Dini Hareketi: Godianizm. *Eskiye Dergisi*, 38, 103-122.
- Sümer, N. (2020). Batı Afrika'nın Etno-Dinsel Topluluğu Akanlar'ın Başat Kolu: Asantlar. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 402-426.
- Thomas, L. V. (2003). Cenaze Ayinleri (N. Öztürk, Çev.). *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(15), 237-253.
- Tümer, G. (1991). Atalar Kültü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 4, ss. 42-43). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Wazırı, Adamu (2015). The Damas Of The Dogon. <https://binoandfino.com/blog/2015/3/12/the-damas-of-the-dogon>. (Erişim Tarihi: 1/11/2022).

- Westerlund, D. (2006). *African Indigenous Religions and Disease Causation*. Brill.
- Wikle, Thomas. (2016). Diving and Spirtual Worlds of Mali's Dogon People. <http://www.focusongeography.org/publications/articles/mali/index.html>. (Erişim Tarihi: 1/11/2022).
- Wilkinson. K. (2019). *Semboller ve İşaretler* (S. Toksoy, Çev.). Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti
- Yokoo, S. (1967). Death among the Abaluyia. *Journal of African Studies*, 5, 27-50.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

MATİLD MANUKYAN İLE İLGİLİ MEDYA İÇERİKLERİ ÖRNEĞİNDE MEDYADA TEMSİL

Media representation on the example of media content related to Matild Manukyan

Fatma Gökçen ATUK¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Ankara, Türkiye, fatma.atuk@hbv.edu.tr, orcid.org/0000-0001-6699-1554

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
06.12.2022
Kabul/Accepted:
27.03.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1215139

Anahtar Kelimeler

Matild Manukyan, Türk Basın Tarihi, İletişim Tarihi, Medya ve Temsil, Medya ve Etik

Keywords

Matild Manukyan, History of Turkish Press, Communication History, Representation in Media, Media and Ethics.

ÖZ

Kapitalist üretim-tüketim ilişkilerinin belirlediği toplumsal ve örgütsel yapı içerisinde medyanın ürettiği içerikler, güç ve iktidar ilişkileri çerçevesinde ideolojik bir işlev görmektedir. Bu medya ürünlerinden özellikle de haber metinlerinde, erklerin dili ve politikaları doğrultusunda toplumsal gerçeklikler bilinçli ve kasıtlı bir biçimde yeniden inşa edilmekte, ekonomik ve siyasal erklerin toplumsal konumları pekiştirilmektedir. Bunun da ötesinde kapitalizm, medya gibi tüm araçlarıyla, genel-geçer ahlaki değerleri dahi ekonomik değerler çerçevesinde dönüştürebilmektedir. Bu kuramsal temelden hareketle bu çalışmada, Türkiye’de bir dönem vergi rekortmenlikleri ile sıkça gündeme gelmiş olan genelevler sahibi Matild Manukyan ile ilgili çeşitli medya mecralarında üretilen içerikler, medya, güç-iktidar ilişkileri, medyada temsil ve etik ilişkisi bağlamında tartışılmıştır. Yöntem olarak betimsel içerik analizi kullanılmış olup, konuyla ilgili ulusal gazetelerde yayımlanmış haberler ve diğer bazı medya içerikleri incelenmiştir. Sonuç olarak, medyanın seks işçiliği gibi etik/ahlaki bakımdan temelde oldukça sorunlu bir konuda dahi siyasal ve ekonomik çıkar çevreleri ile aynı dili kullandığı, bu dil ve temsil biçimi ile sistemin değerlerini yeniden ürettiği, vergiye tabi olan bir iş kolu olarak kabul gören fuhuş medyanın da “yasal bir ticaret”, “bir iş kolu”, “bir meslek” olarak meşrulaştırdığı, bu sırada insan hakları ihlalleri, kadın ticareti, şiddet gibi birçok konu ve kavramı bu temsilden dışlayarak etik bir boşluk oluşturduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Within the social and organizational structure determined by the capitalist production-consumption relations, the contents produced by the media have an ideological function within the framework of power relations. In especially news texts, social realities are reconstructed consciously in line with the language and policies of the Powers. Based on this, in this study, the contents produced in various media about Matild Manukyan, the owner of brothels, who was frequently on the agenda with his tax record holders in Turkey for a period, were discussed in the context of media, power-power relations, representation in the media and ethics. Descriptive content analysis was used as a method, and the news published in national newspapers and some other media contents related to the subject were examined. As a result, it has been determined that the media uses the same language with political and economic powers, even on sex work issue which has big ethically/moral problems, and creates an ethical gap by excluding many issues and concepts such as human rights violations, trafficking in women, and violence.

Atf/Citation: Atuk, F. G. (2023). Matild Manukyan İle İlgili Medya İçerikleri Örneğinde Medyada Temsil. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 969-986.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Fatma Gökçen ATUK, fatma.atuk@hbv.edu.tr

1. Giriş

Bu çalışmanın konusu, Türkiye’de 1990’lı yıllarda defalarca vergi rekortmeni olması sebebiyle dikkatleri çeken Matild Manukyan adlı genelev sahibesi ve seks işçiliği konusunun medyada temsildir.

Matild Manukyan’ın kamuoyunda tanınırlığı, 1980’li yıllarda en çok vergi verenler listesinin üst sıralarında yer almaya başlaması ve ardından 1990’lı yıllarda art arda vergi rekortmeni olması üzerine basının da O’na ve hikayesine gösterdiği büyük ilgi ile gündend güne artmış, bununla birlikte kendisine bu büyük serveti sağlayan “iş”, tartışmalara neden olmuştur. 1980’li yıllardan başlamak üzere Manukyan hayatının çeşitli dönemlerinde (vergi dönemleri, torunlarının ölümü, evinin önünde bombalı saldırıya uğraması, oğlunun ölümü, kendisinin ölümü) ve birçok kurum ve kuruluşu yaptığı bağışlarla basında yer almış, belgesellere konu olmuştur.

Manukyan’ın hayatı etrafında şekillenen toplumsal tartışmalar ve bunların basında temsil edilmiş biçimleri yalnızca Türk basın tarihi için değil, sosyal bilimlerin pek çok alanı için de farklı açılardan ele alınabilecek potansiyele sahip bir vaka teşkil etmektedir. Zira Manukyan’ın defalarca vergi rekortmeni olması, fuhuş gibi hem devlet, hem toplum, hem de bireyler için oldukça mahrem olan, her birinin görmezden geldiği, yok saymayı tercih ettiği bir konuyu kamuoyunda apaçık görünür kılmıştır. Kamuoyu tarafından dışlanan bu konu, “Manukyan” adı etrafında, medya aracılığıyla kamusal tartışma alanına taşınmıştır. Bu çalışmanın amacı, bu görünürlüğü, bu temsilin ne biçimde, ne çerçevede olduğunu ya da medyanın ürettiği içeriklerin nicel çokluğunun konuyu gerçekten görünür ve tartışılır yapıp yapmadığını irdelemektir.

Medya pratiklerini en doğru biçimde anlama ve değerlendirebilmenin yolu, onu, içinde ortaya çıktığı sistemin koşulları doğrultusunda değerlendirebilmekten geçer. “Medya kapitalizmin ürünüdür ve bu araçların bütün ontolojileri ve epistemeleri bu sınıfsal bağ ile şekillenmektedir” (Kaya, 2020: 284). O halde medyanın hiçbir unsurunu kapitalizm ve onun ideolojik yönünü temsil eden liberal anlayıştan bağımsız olarak anlamlandırmak mümkün değildir. Medyanın gerçek işleyiş prensiplerini, onun ekonomi-politiği belirlemektedir. Serbest piyasa ekonomisi içerisine eklenmiş yapıyla kar elde etmek ve bunu maksimize etmek anlayışında olan medyanın bu doğrultuda ürettiği içerikleri de bu gerçeklikle biçimlenmektedir. Aziz’in (1994: 12) de belirttiği gibi, kapitalist sistemde iletişim mekanizmaları kendi meşruiyetlerini tüm toplum için tek bir ortak çıkara (kamu yararı) dayandırsalar da nihayetinde iletişim araçlarının sahipliğine dayalı özel mülkiyetin esas olduğu böyle bir sistemde ortak çıkar, işletme sahipleri ve onların egemen çıkarları olarak ortaya çıkmakta, medya da gündelik hayat içerisinde bu gerçek ile uyumlu, kendisine özgü bir bilgi alanı meydana getirmekte ve yeni bir gerçeklik üretmektedir. Eleştirel medya yaklaşımlarının “gerçekliğin yeniden inşası” olarak tanımladıkları bu süreçte medya, “gerçekliği” bu belirli ekonomik, toplumsal, kültürel yapı içerisinde, bu yapının kodları çerçevesinde tasarlamakta ve her defasında yeniden üretmektedir. Dolayısıyla bu üretim, liberal anlatının iddia ettiği gibi toplumsal bir gerçekliğin olduğu gibi yansıtıldığı, tarafsız, ideolojisiz, objektif bir zeminde ve gerçekliğin bütün yönleriyle yapılmaz. Tam aksine her bir medya içeriği, hatta ve özellikle de haber metinleri, toplumsal ilişkilerden ve toplumdaki güç ve iktidar ilişkilerinden bağımsız değildir. Bu ilişkiler medyayı, “gerçekliği” inşa ederken seçici, bilinçli ve kasıtlı bir çerçeveleme yapmak, bunu da gerçekliğin bazı unsurlarını tercih edip yansıtırken, bazılarını ise dışarıda bırakmak, gözlerden ve dikkatlerden saklamak yolunda yönlendirir. Örneğin, medya bir konunun haber değeri olup olmadığına karar vermenin yanında, o konunun hangi yönleriyle, hangi bağlamda haber olduğu ve hatta hangi çerçevede düşünülmesi, konuşulması, anlaşılması gerektiğini de söylemektedir. Yeniden üretilmiş bu gerçeklik, kapitalizmin, topluma genel-geçer toplumsal değerler olarak sunduğu kendi değerlerini de içerir. “Haberler, diziler, filmler, yarışma ve eğlence programları, belgeseller, haber, magazin ve hobi dergileri, gazeteler, insanlara içinde yaşadığı gerçekliğin değerlerini, değerlere yönelik tehditleri, normal ve anormal olan arasındaki ayrımı, kabul edilebilir olan ve olmayan hareketler arasındaki sınırları, gücün değiş-tokuş tarzlarını göstermektedir” (Dursun, 2013: 40). Üretim, dağıtım, paylaşım ve tüketim süreçlerinin tamamında malul olan ve emeği sahiplik ilkesi altında gasp eden, yani özünde kendisi etik olmayan bir sistemin etik kodlar üretmesi, “kapitalizmin kendi değer sistemini de yarattığı gerçeğini görmememiz halinde ironik gelebilirdi” ancak kapitalizm kamuya dair ortak bir iyi arayışı olmayan, aksine kendi sınıfsal ihtiyaçlarına cevap kaygısı taşıyan liberal etiği üretmiştir (Kaya, 2020: 284). Bu türlü etik anlayışı bir yandan ahlaki davranışlar bakımından bireyi sorumlu tutarak dikkatleri temeldeki yapısal, sistemsel sorunlardan uzaklaştırırken, diğer yandan da değer yargılarını kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirmekte, bu şekilde kendi çıkarları açısından her zaman tutarlı, ancak insani öz-değerler açısından ise sıklıkla çelişkili bir etik zemin oluşturmaktadır. Bu mekanizmayı örneğin, varlıklı bir bireyin evlilik dışı ilişkisinin “hovardalık” ya da “çapkınlık”, yoksul bir bireyinkinin ise “ahlaksızlık”, “fuhuş”

gibi ifadelerle tanımlanmasında açıkça görmek mümkündür zira, topluma hâkim olan üretim biçimi kendi sınıfsal aktörlerini karar alma süreçlerinde güçlü ve nüfuzlu kılmakta, toplumun zihinsel üretimi ve dolayısıyla değerleri bu güce göre biçimlenmekte, dolayısıyla bir eylemin ahlakiliği, eylemi gerçekleştirenin güç ve iktidar dengesindeki konumuna göre belirlenmektedir (Kaya, 2020: 285). Marks'ın ifadesiyle "her sınıfın, bu ister egemen ya da ister tâbi sınıf olsun, kendi ayırıcı değerleri olsa da, bir toplumdaki hâkim ahlâkî ide ve değerler egemen sınıfın fikirleri ve değerleri olup, bunlar var olan toplum düzenini ve onun sınıfsal yapısını meşrulaştırmaya hizmet ederler" (Aktaran: Cevizci, 2008: 255). Bugeja'nın da dediği gibi "Değerler etiğin bir bileşenidir. Diğer bileşen ise güçtür. Değerler paydır ve güç de paydadır. Matematikte olduğu gibi, eğer payda sıfır ise, pay ne kadar büyük ya da önemli olursa olsun, hiçbir şeyiniz yoktur" (Aktaran: Uzun, 2016: 22). Kapitalizm mümkün olan her şeyi metalaştırır, her şeye bir değişim değeri atfeder ve bu değer ölçüsünü de o şeyin ekonomiye katkısı nispetinde belirler. Kapitalist yapının en etkili aracı olan medyanın da bu güç ve iktidar ilişkilerinin kurallarını büyük bir iştah ile özümlediği ve uyguladığı, ürettiği içeriklerle de bunları yaygınlaştırdığı görülmektedir.

Stuart Hall'un çok haklı bir biçimde belirttiği gibi, "iletişim sistemleriyle ilgili bir çalışmayı, toplumda temsil sistemlerinin konumlandırıldığı toplumsal, teknolojik, ekonomik ve siyasal koşulları -bunların kurumsal olarak nasıl örgütlendiğini, belirli konumlara ve iktidar yapılarına nasıl bağıntılandırıldığını, iktidar alanı ve iktidarın işleyişiyle nasıl keşiştiğini- anlamadan geliştirmenin yolu yoktur" (1997: 90-91). Dolayısıyla medyanın çalışma prensiplerini anlayabilmek, "gazeteciler neyin haber olup neyin olmayacağına karar verirken ne tür ideolojik, sosyolojik, ekonomik ya da kültürel etkilenebilir süreçlerden geçmektedirler? Kimin medya kanallarında sıkça görünme şansı vardır, medya olayları ve durumları açıklamak için kimlerin görüşlerine başvurmaktadır, yaygın medya kanalları hangi haberlere/kişilere daha geniş yer verirken, hangi olayları/kişileri görmezden gelmektedir ve olayların, durumların, açıklamaların aktarılmasında nasıl bir temsil yöntemi (sembolik faktörler, bunların arasındaki ilişkiler, klişeler, kalıp yargılar, önyargılar) benimsenmektedir?" (Arsan, 2004: 154) gibi doğru soruları sormaktan geçmektedir.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmada Manukyan hakkında Türkiye'de ulusal gazetelerde yayımlanmış haberler, gazeteci Mehmet Ali Birand'ın sunduğu "32. Gün" adlı belgeselin 1992 yılında yayınlamış olduğu "Manukyan Dosyası" isimli bölümü, gazeteci Cüneyt Özdemir'in hazırlayıp sunduğu "Vergi Rekortmeni Genelev Patroniçesi Matild Manukyan" adlı belgesel, Manukyan hakkında yapılmış röportajlar ve konu ile ilgili Türkçe ve İngilizce yayımlanmış ikincil kaynaklar incelenmiştir. Rastgele örneklem yöntemiyle seçilen gazetelerden *Hürriyet*, *Milliyet*, *Sabah*, *Cumhuriyet*, *Yeni Şafak*, *Radikal*, *Meydan*, *Agos* ve *Aydınlık* adlı ulusal gazetelerde 1985 yılından günümüze kadar, Manukyan hakkında yapılmış 192 adet haber tespit edilmiş, bunlardan 45 adedi bu çalışmada kullanılmıştır. Haberlerin büyük çoğunluğu 1980'lerin ikinci yarısı ile Manukyan'ın hayatını kaybettiği Şubat 2001 tarihleri arasında yapılmış iken, yine çoğunluğunun *Milliyet*'te yayımlanmış olduğu dikkati çekmektedir. Elde edilen veriler üzerinden nitel içerik analizi yapılmış, medya içeriklerinde Manukyan'ın, kazancını elde ettiği "iş"nin, Manukyan örneğinde fuhuş/seks işçiliği olgusunun, medya tarafından nasıl tartışılıp sunulduğu, ne şekilde temsil edildiği incelenmiştir.

Çalışmada, her ne kadar yapılan "iş" aşağıda bahsedilecek olan nedenlerle, bir emek biçimi, bir meslek olarak kabul edilmese de, para karşılığında seks yapan, yaptırılan kadınlar için Dünya Sağlık Örgütü'nün de kabul ettiği şekliyle "seks işçisi", "seks işçiliği" kavramları kullanılmıştır. Bunun nedeni, diğer birçok kavramın incitici, damgalayıcı toplumsal anlamlar taşıyor olduğunun düşünülmesidir. Ancak metinde zaman zaman "seks kölesi", "sermaye", "fahişe", "genel kadın", "hayat kadını" gibi ifadeler de yer verilmiş olup bu kullanımlar, alıntı yapılan çalışmanın orijinal haline sadık kalınmasından kaynaklanmıştır.

3. Tartışma

3.1. Siyasal Erkekler, Ekonomik Erkekler ve Toplum Arasında Uzlaşma

Bir süreden beri seks işçiliği ile ilgili en temel tartışma, bunun bir tür kölelik mi, yoksa bir meslek mi olduğu tartışmasıdır. Bu ikisi arasındaki ayrım ise çoğunlukla, gönüllülük ve öz tercih olup olmadığına dayanılarak yapılmaktadır. Seks işçiliğini kadına karşı şiddet ve kadının sömürülmesinin en uç boyutu olarak ve bu sektördeki kadınları da mağdurlar olarak tanımlayan görüş, kadınların şiddet içeren birçok yöntemle bu işe

zorlandığı ve insanlık dışı şartlarda çalıştırıldığını kabul etmektedir. “20. yüzyılın başından itibaren özellikle köleliğin ve “beyaz kadın ticaretinin” önlenmesini amaçlayan uluslararası metinlerde ve fuhşun ortadan kaldırılması amacını taşıyan ulusal yasal düzenlemelerde, fahişelik ve fuhşun cinsel şiddet ve sömürü bağlamında değerlendirilmesi ve tanımlanması bu görüşün bir yansımasıdır” (CETAD, 2013: 12). Buna karşılık diğer görüşe göre yalnız fuhş sektöründe değil, diğer birçok sektörde de kadınlar cinsiyet eşitsizliği, ekonomik sorunlar, hatta taciz ve şiddet ile karşı karşıyadır. Sömürünün gerçek sebebi kadınların yaptığı iş değil, toplumsal yargılar ve yönetsel, yasal eksikliklerdir¹. İkinci görüş her ne kadar güçlü bir zeminde inşa ediliyor olsa da “fahişelik için ahlaki yargılardan bağımsız bir değerlendirme yapmak çok kolay değildir” (CETAD, 2013: 12). Bunun sebepleri, yine Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği (CETAD)’nin iyi biçimde özetlediği gibi, onay, şiddet ve sömürü kavramları ile tartışılabilir. Bu kapsamda çalışanların bir kısmı kendi rıza² ve onaylarıyla bu işi bir meslek olarak yapsalar da, buradaki en büyük sorun, bu kadınların çoğunun yaşamlarını sürdürebilmek için başka bir seçenek görememeleri olarak ortaya çıkmaktadır. Jeffreys (2008) bu anlamda, “fahişeliğin” kadınlar açısından sadece bir iş, cinsel özgürlüğün ifadesi ya da bir tercih olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Jeffreys’e (2008) göre bunlar, seks endüstrisi, seks işçiliği örgütleri ve bazı post-modern teorisyenlerin çıkar ilişkisi içerisinde yaptığı işbirliğinin ifadeleri iken, “fahişeliğin” tek gerçek tanımı “şiddet”tir. Raymond (2013) da fahişeliğin iddia edildiği gibi kadının cinsel özgürlüğü ile ilgili olmadığını, bunun erkek talepleri ile şekillenen, kar amacı güden ve asla kadının iyiliğini dert etmeyen bir endüstri olduğunu iddia etmektedir. Raymond bu noktada şu can alıcı soruyu sormaktadır: Fahişelik bir tercih ise neden bu nüfusun çoğunluğunu dezavantajlı kadınlar oluşturmaktadır?

Araştırmalar, seks işçisi olarak çalışan kadınların büyük çoğunluğunun çocuk yaşta taciz, toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve tecavüz geçmişine sahip olduğunu, başta ekonomik olmak üzere dezavantajlı toplumsal kesimlerden geldiklerini, örneğin çocukluk ve gençliklerinde çoğunlukla eğitim alamadıklarını, çoğunlukla işsizlik nedeniyle fuhşa girdiklerini ya da eş veya nişanlıları tarafından geneleve satıldıklarını, Türkiye örneğinde küçük yaşta evlendirildikleri ve ilk cinsel deneyimlerini de yine küçük yaşta ve cinsel ilişkiye zorlanarak yaşadıklarını tespit etmekte (Açıkalın, 2013; Balseven Odabaşı ve diğerleri, 2012; Zengin, 2011; Brawn, 2008; Senn, 2008; Küntay ve Çokar, 2007; Ward, 2006; Do Espirito Santo, 2004; Simsek, 2003; Dalla, 2000; Raymond, 2013); bu verilerin özellikle de zorunlu-gönüllü fuhş kavramlarının analizinde çok önem taşıdığı belirtilmektedir (Açıkalın, 2013: 258-259). Konunun bir diğer önemli boyutu ‘şiddet’ kavramı çerçevesinde tartışılmaktadır. Yalnız Türkiye’de değil, dünya genelinde yapılan araştırmalar seks işçilerinin yoğun biçimde sözlü, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kaldıklarını onaylamaktadır (Lowman, 2000; Potterat, 2004; Farley, 1998). Fuhşun kadına yönelik bir şiddet biçimi olduğu, dolayısıyla bir meslek olarak kabul edilemeyeceği ve hatta ortadan kaldırılması gerektiğini savunan WHISPER (Women Hurt In System of Prostitution Engaged in Revolt)’a göre de fuhş, erkeğin kadına karşı işlediği suçların en geleneksel biçimidir. (Aktaran: Açıkalın, 2013: 248). Bu konuda ele alınması gereken son temel kavram ise ‘sömürü’dür ki, bu sömürü de bedensel³, ruhsal⁴, ekonomik⁵ olmak üzere geniş bir alana yayılmaktadır.

¹ Örneğin ‘fahişeliğin’ suç olmaktan çıkarılması gerektiğini savunanlardan biri olarak Thompson (2000: 247), böylece kadınların yoksullukla kendi başlarına mücadele edebilecekleri ve ekonomik özgürlüklerini sağlayabileceklerini, cinsellik konusunda kendi öz tercihlerini ortaya koyabileceklerini ve kendi seçimleriyle oluşturdukları kendi yaşamları ve gerçekleri için ataerkil kodlar çerçevesinde cezalandırılmalarının önleneceğini iddia etmektedir.

² Coşkun (2014), Türkiye’de fuhşa zorlama tanımı ve cinsel sömürü amacıyla insan ticareti tanımı arasında, sınır aşımı dışında önemli bir farklılık bulunmadığını, her ikisinde de kadınların ufak da olsa para almaları ve/veya çıkar sağlamalarının “rıza” olarak nitelendiğini, oysaki cinsel sömürü amacıyla yapılan kadın ticaretinde tacirlerin fuhşa zorlanan kadınlara az miktarda da olsa para verebildiğinin bilindiğini, buna Palermo Protokolü’nün insan ticareti tanımında da işaret edildiğini belirtmektedir.

³ Genelev çalışanı bir kadının ifadeleri: “...Hiç olmazsa adet günlerinde izinli yap, dedim devlete. Adet günü kanlar paçalarım, bacaklarım akıyor, öyle çalıştırıyorlar...” (Aktaran: Zengin, 2011: 109).

⁴ Bu ruhsal sömürü sürecinin en trajik sonuçlarından ve de göstergelerinden biri olarak, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Türkiye’nin yapmış olduğu bir araştırmada ‘seks işçisi’ olarak tanımlanan yani “kendi arzusuyla bu sektörde çalışan” kişilerle yapılan görüşmelerde, bu kişilerin önemli bir kısmının alkol ve uyuşturucu kullandığı ve bunları, yaptıkları işin tüm olumsuzluklarına karşı bir “katlanma aracı” olarak tanımladıkları tespit edilmiştir (Türkiye’de Seks İşçilerinin Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı: İhtiyaçlar ve Öneriler, 2014, 30-32).

⁵ Genelevlerde yaşanan ekonomik şiddet ve sömürü düzeni ile ilgili Zengin’in (2011: 112-120) tespitlerine göre, vekiller su, elektrik, vergi ve kadınların özel ihtiyaçlarını karşılamak adına kadınlardan yüksek miktarlarda para toplamakta, patronlar kadınların kazançlarının çoğuna el koymakta, sigorta primleri ödenmemekte ya da eksik gösterilmekte, bu nedenle yaşam süreleri emekli olmaya yetmemektedir.

Kısacası “fuhuş olgusu, kadının fuhşa itilme nedenlerinden, fuhuş pazarındaki ilişki biçimlerine, fuhşun kadın üzerindeki maliyetlerinden, toplumda fuhşun erkek egemen ideolojiye hizmet eder bir biçimde meşru kılınmasına kadar çok boyutlu ele alınması gereken bir sorundur” (Açıkalın, 2013: 244). Öte yandan tüm bu boyutların önemli bir ölçüsünde siyasal erklerin endüstri ile işbirliği göze çarpmaktadır.

Sargın'ın (2006) bu konudaki tespitleri oldukça dikkat çekicidir: International Monetary Fund (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik örgütler yoksul ülkelere dış borçlarını ödeyebilmeleri için turizm ve eğlence sektörlerini geliştirmelerini tavsiye ederken, bu örgütlerin yapısal uyum programlarını uygulayan birçok Asya, Latin Amerika ve Afrika ülkesinde seks ticareti bu ülkelerin kalkınma stratejisi haline gelmektedir. Yoksul ülkeler kadar, Japonya, Kanada, Hollanda, Almanya gibi geç kapitalist ülkeler de seks ticaretinden kazanmaktadır. Fuhuş, bunun dışında, uluslararası insan kaçakçılığının da önemli nedenlerinden biridir. “Fuhuş amaçlı kadın kaçakçılığı yapanlar, ticaretini yaptıkları kadınlar üzerinden; kadın kaçakçılığıyla fuhuş sektörü genişleyen ülkeler sektörden topladıkları vergilerle; arzı sağlayan ülkeler yerli ve uluslararası seks turizmi yoluyla bu süreçten kazançlı çıkıyor. Bir başka deyişle, herkes küresel seks ticaretinden kazanıyor. Endüstrinin köleleri olan kadın ve kız çocukları dışında!” (Sargın, 2006). Bu noktada, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Türkiye'nin yayınlamış olduğu bir çalışmada (2014) “seks işçiliği”ni “herhangi bir ücret veya mal ve çıkarlar karşılığında kadın, trans ve erkeklerin kişilere rızaları dahilinde cinsel hizmet sunması” olarak tanımlayıp, “seks işçiliği”nin “çoğunlukla yanlış bir perspektifle insan ticareti ve çocuk fuhşu ile ilişkilendirildiğini” belirttikten sonra, “çocukların sektör içerisindeki yerinin genişlediğini, daha fazla çocuğun bu sektör içerisinde beden ve ekonomik olarak sömürüldüğünü” ve bugün bu sektörde çalışanların çoğunluğunun büyük dezavantajlar nedeniyle ve önemli bir kısmının da çocuk yaşta fuhşa girdiğini söylemesi önemli bir çelişki gibi durmaktadır. Dolayısıyla fuhuş ve bu amaçlı insan ticaretinin ulusal⁶ ve uluslararası düzeydeki yasal boşluklardan faydalandığı ve hatta teşvik edildiğini söylemek mümkündür. Heidensohn'un (1985: 135) ifadesiyle, fahişelik fiili iki kişinin işlediği ama sadece kadın partnerin suçlu kabul edilip cezalandırıldığı tek suçtur. Bununla birlikte, toplumsal tanımlamalar da, birilerinin kadının bedeni üzerinden kar ve çıkar sağlıyor olması, kadının birileri aracılığıyla bir meta gibi satılıyor olmasına dair bir ima içermemekte ve bu işin “ahlaksızlık” boyutunun da sorumlusunun yine kadının kendisi haline geldiği görülmektedir.

Siyasi iktidarlar, bu sektörden para kazanan tüm ekonomik erkler ve toplumlar arasındaki sözü edilen bu iş ve söz birliği bir yana, konu hakkında medyanın aldığı, alacağı tavrın bu üçünükinden farklı olmayacağı/olamayacağını, kuramsal kısımda da tartışılmış olan, medyanın ekonomi-politiği, varoluş gerçekliği ve iş yapma ve içerik üretme pratikleri biçimi gereği, ön kestirmek mümkündür. Zira McLaughlin (1991: 249-272) popüler televizyon programlarında fuhuş ile ilgili üretilen söylem ve temsili araştırdığı çalışmasında, medyada “seks işçisi kadın-erdemli kadın” şeklinde bir ayırım yapıldığını, geleneksel anlatıya ait karakterler olarak anne, eş ve evlat olan kadınların “erdemli” kadınlar olarak kurtarılmaya değer kabul edildiğini, öte yandan seks işçisi kadınların “kötü” kadınlar olarak kurtarılmaya değer kabul edilmediği ve toplumdan dışlandığını tespit etmektedir. Medya bir yandan toplumsal kabul görmüş fuhuş ve “fahişe” temsillerini yeniden üretirken, diğer yandan da endüstri için bir pazar aracı görevi görmektedir. Sargın'ın (2006) da belirttiği gibi, internet de dahil olmak üzere küresel yaygın medya, bir yandan kadın bedenini cinsel metaya dönüştürerek endüstriye talep oluştururken, bir yandan da yayınlarıyla seks endüstrisinde müşteri ya da hizmet sunan olarak yer almayı normalleştirmekte ve meşrulaştırmaktadır.

Devam eden bölümde, şimdiye kadar tartışılan, medya ile siyasal ve ekonomik erkler arasındaki söz birliğinin örneklerinden biri olarak, Matild Manukyan ile ilgili çeşitli medya metinleri ve bu metinlerde fuhuş ve seks işçilerine dair üretilen temsiller incelenecektir.

⁶ Örneğin “Türkiye’de seks işçiliği, seks işçilerinin temel insan haklarını güvence altına alacak şekilde değil, aksine cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların kontrolü ve genelevlerde çalışan kadınlar dışındaki seks işçilerinin bu işi yapmasının önlenmesi amacı ile düzenlenmiştir. Bu durum, seks işçiliği yapanların gündelik hayatlarında maruz kaldıkları insan hakları ihlallerine karşı risk altında bir grup olmalarına sebep olmakta, bu grubun karşılaştığı riskleri arttırmaktadır” (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Türkiye, 2014: 13).

3.2. Matild Manukyan ile İlgili Medya İçerikleri Örneğinde Medyada Temsil

3.2.1. Konunun Ticari ve Ekonomik Kavramlar Çerçevesinde Ele Alınması

Manukyan ile ilgili haberlerin medyada temsiline dair ilk ve en dikkat çekici unsur, hem O'nun yaptığı işin, hem de seks işçiliğinin bir ticaret, ekonomik bir girişim ve sektör olarak tanımlanmasıdır. Özellikle 1980 ve 90'lı yıllarda vergi dönemlerinde çıkan haberlerde, Matild Manukyan'a yoğun olarak yer verildiği görülmektedir. Haberlerde, Manukyan'ın bir "genelev patroniçesi" olarak etiketlenmekten ziyade, bu alandaki "rekortmenliği"ne vurgu yapılarak, farklı, fakat aynı zamanda olumlu bir çerçeve içerisine yerleştirilmesi ilk dikkat çeken noktadır. Aslında burada, "vergi rekortmenliği" tamlamasının iinin nasıl doldurulduğu önemli bir sorunsaldır. Nihayetinde vergi verilmesi önemli bir vatandaşlık görevi olmakla birlikte, burada tartışma dışına itilen fakat mutlaka göz önünde tutulması gereken etik durum, bu vergiye tabi olan işin mahiyeti ve vergiye dahil edilirken kişinin buradaki niyetidir. Nitekim yıllar sonra *Sözcü*'deki yazısında Uğur Dündar ("Genelev Patroniçesi Nasıl Vergi Rekortmeni Oldu?", *Sözcü*, 15 Ağustos 2020) Manukyan'ın, bir dönem oldukça olumlu bir çerçevede temsil edilen vergi rekortmenliğinin iç yüzünü ifşa etmiş, Manukyan'ın "vergiden kaçırdığı kayıt dışı genelev kazançlarıyla aldığı sayısız taşınmazın kira gelirlerini beyan etmek zorunda kaldığı için vergi rekortmeni" olduğunu, bu taşınmazlardaki kiracılarının büyük çoğunluğunun "sözleşmelerde ödedikleri kirayı kuruşu kuruşuna göstermek zorunda olan kamu kuruluşları" olduğu için Manukyan'ın bu gelirleri mecburen beyan edip, 'zoraki' vergi rekortmeni olduğunu, kendisinin ise Manukyan'ın yasadışı işlerini çok defa haber yaptığını belirtmiştir. Vergi hesaplanması her ne kadar teknik bir süreci işaret etse de, en azından kamu vicdanının temsileisi olarak liberal düzende görev yaptığı öne sürülen basının, bunu tartışmaya açması beklenirdi. Oysa incelenen dönemdeki haber metinlerinde bu konunun gerçeklik alanı dışına itildiği ve Manukyan'ın sadece bu alanda listenin üst sıralarında yer almasının matematiksel değeri ile öne çıkarıldığı görülmektedir. Haberlerde ard alan bilgisi olarak, Manukyan'a ait, vergilendirmeye tabi olan işin mahiyeti ve bu konudaki olası eleştirileri barındıran bir anlatının da inşa eksikliği özellikle göze çarpmaktadır. Örneğin, 31 Aralık 1991 tarihli *Cumhuriyet*'te yer bulan Manukyan röportajında ("Vergi Rekortmenliğini Kaptırmam", *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1991: 13), sözü edilen bu temsil biçimi görülmektedir. Röportajda "O, Çiller'in "Vergi Paketini" bile beklemeden, her yıl daha çok vergi ödeyebilmenin peşinde..." ve "mütevazılığa da gerek görmüyor" ifadeleri ile olumlu bir temsil oluşturulmuştur. Benzer bir biçimde aynı metinde, Manukyan'ın "Başkaları Türkiye'ye benim kadar emek veremez" sözleri de öne çıkarılarak, bu temsil daha da güçlendirilmiştir. Aynı şekilde *Milliyet*'te de yer alan bir başka röportajda ("Manukyan: Yardım Reklam İçin Yapılmaz", *Milliyet*, 23 Haziran 1995: 4), gazeteci, vergilerin parasının nereden geldiğini sorduğunda Manukyan, gayrimenkullerinden, otel ve fabrikalarından olduğunu belirtmiş, buna karşılık gazeteci, Manukyan ile diğer vergi verenleri karşılaştırırken, "... siz insanların gönüllerine hitap ediyorsunuz, geneleviniz var, başka şeyleriniz var" demiştir. "Genelevler" ile "gönüllere hitap etmek" arasında nasıl bir bağ kurulduğı ise belirsizdir.

Cumhuriyet'in, Manukyan ile ilgili diğer haberlerinde de bu konuda ciddi bir tutarlılık ortaya koyduğu, Manukyan'a işaret edilen yerlerde "vergi rekortmeni" tamlamasını benimsendiği, buna karşılık "genelev patroniçe"liği tanımlamasını ise kullanmadığı dikkati çekmektedir. Bu tarz haberlerden bir diğerinde ("İTO'da Manukyan Tartışması", *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1994: 11), gazetede, Manukyan'ın işinin tanımı dolayısıyla kendisine İstanbul Ticaret Odası (İTO) Meclis Üyeleri tarafından yöneltilen eleştirilerden bahsedilmekle birlikte, İTO Başkanı'nın "Biz, Manukyan'ın yaptığı işe değil, verdiği vergiye ödül veriyoruz. Bu durumu bir yönetim kurulu toplantısı boyunca tartıştık. Bu Matild Manukyan'ın ilk ödül alışı değil⁷. Hissiyatla hareket etmemek gerekir" şeklindeki açıklamaları verilmiş, böylelikle duruma dair tanımlama yapılmış ve tartışmaların da sınırı belirlenmiştir. Haberin devamında ise, dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in toplantıya katılmadığı ve bazı İTO Meclis Üyeleri'nin, Çiller'in Manukyan'a ödül vermesinin yakışık almayacağı, bu nedenle toplantıya katılmamasının yerinde bir tavır olduğunu belirttiklerine ilişkin ifadelere de yer verilmiş, burada "ödüllendirme" ile ilgili kuvvetli bir tartışmaya işaret etmekten çok, Başbakan'ın ödülü verip vermemesine odaklanılmış, konunun, esastan ziyade usulden eleştirildiği/eleştirebileceği bir anlam inşasına zemin hazırlanmıştır.

⁷ Cacho, Manukyan ile devlet arasındaki ilişkinin önemli bir belirteci olarak Manukyan'a üst üste beş yıl vergi rekortmeni olması üzerine verilen ödülü de hatırlatmaktadır: "... kazancı seks ticaretinden gelmesine rağmen" (2012: 22-23).

Yine *Cumhuriyet*'te yer alan bir başka haberde, ("Genelevlerde Grev Havası", *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1995: 18) genelevde çalışan kadınların sendikal haklarını elde etmek talebiyle işçi sendikalarına başvurdukları, sendikaların bu taleple toplu iş sözleşmesine gidecekleri ve eğer istenen sonuç alınmazsa kadınların bu kez greve gidecekleri, bunun ülke tarihindeki ilk genelev grevi olacağı yazılmıştır. *Cumhuriyet* bu haberde ayrıca, bir süre önce Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca Sosyal Sigortalar Kurumu müfettişlerine yaptırılan teftişler sonucu, kadınların büyük çoğunluğunun sigortasız çalıştırıldığı, sigortalı olanların ise primlerinin kendilerine ödettirildiğinin tespit edilmiş olduğuna dikkat çekmiştir. Aynı haberde on beş yıl önce eş tarafından kandırılarak geneleve satılan kadın ile yapılan görüşmeden öğrenildiği kadarıyla, genelevde çalışma koşullarının çalışanlar bakımından ne kadar sorunlu ve haksızlıklarla dolu olduğunun altı çizilmiş, kadınların genelev yönetimlerine yüklü miktarlarda borçlandırıldıkları, genelevlerdeki patron vekilleri tarafından kazançlarının büyük kısmına el konulduğu ve tehdit edildiklerinin öğrenildiği belirtilmiş, yine genelevlere yapılan teftişlerde çalışanların birçoğunun sigortasız olduğunun tespit edildiği belirtilmiş ve konu yine "ekonomik" boyutlarıyla çerçevelenmiştir. Bu haber, her ne kadar eleştirel ve dolayısıyla gazetede yer alan diğer anlatılar ile çelişiyor gibi görünse ve emek, hak, sömürü gibi kavramlara ilişkin bir duyarlılık ve bilinç taşıyor gibi dursa da, tıpkı "vergisini vermek" ile işin mahiyetinin tartışma dışına itilmesinin garantilenmesinde olduğu gibi, seks işçisi olarak çalışan kadınların da sosyal hak ve güvencelere sahip olmamalarının asıl problem olarak üretildiği ve yaptıkları işin, işçi-işveren çerçevesinden ele alınarak ücret mukabilinde verilen bir hizmet olarak diğer iş kolları ile benzer çerçeveye yerleştirildiği görülmektedir. Oysa bu işin hiçbir koşulu, örneğin bir restoranın çalışma koşulları ile bir olmadığı gibi, konunun bir restoranın gerekliliği ile bir genelevin gerekliliğinin eşitlenmesi tartışmasına indirgenmesi açısından, bu türlü, duyarlı gibi görünen haberlerin alt metinsel bir okuma ile bir kabul ve onay barındırdığını da gözden uzak tutmamak gerekir.

Bu şekilde "ekonomiye" referans eden tanımlama biçimlerinin diğer gazetelerde de yer bulduğu görülmektedir. Örneğin daha eski tarihlerde, 1985 yılının başlarında, Manukyan ve dönemin bir başka genelev işletmecisi Sümbül Hanım'ın 1984 yılı vergi rekortmenleri sıralamasında üst sıralarda yer alması üzerine başlayan tartışmalar basına da yansımış, konu hakkında İstanbul Sanayiciler Odası Meclis Üyesi Ali Kermen'in açıklamaları *Milliyet*'in bir haberinde ("Sümbül Hanım Tartışması Söz Düellosuna Döndü, *Milliyet*, 23 Ocak 1985: 1, 4) verilmiştir. Kermen'in de konuyu, tıpkı yukarıda sözü edilen şekilde "vergilendirilmiş kazancın kutsallığı" çerçevesinde değerlendirdiği, gazetenin ise bu değerlendirmeyi herhangi bir tartışmaya açmadığı görülmektedir. Aynı çerçeveyi, bu haberden yıllar sonra *Milliyet*'te yayımlanan bir başka haberde ("Genelevde 'Genel Grev'", *Milliyet*, 26 Haziran 1995: 13) daha görmek mümkündür. Bu haberle, genelevlerde çalışan kadınların DİSK çatısı altında örgütlenip haklarını talep etmeye başladıkları, bunun üzerine daha önceleri sigortasız çalıştırıldıkları ve genelev sahiplerinin geçmişe dönük prim yatırmak istemedikleri anlaşılan bu kadınlardan Türkiye genelinde yaklaşık üç bininin sigortalandığı kamuoyuna duyurulmuş, konu yine herhangi bir iş kolundaki çalışma koşullarına dair dar bir alanda ele alınmıştır.

Aynı gazetede, Necati Doğru'nun "Uysa da Uymasa da" adlı köşesinde "vergisini tam veren hiçbir mesleği aşağılayamayız. Çok ayıp olur" ("Matild'e Madalya", *Milliyet*, 3 Ekim 1992: 5) şeklindeki sözleri ise, "ayıp" kavramına yeni bir yaklaşım getirmektedir. Doğru, Türk Dil Kurumuna göre⁸, "töre kurallarına aykırı olan, utanç verici durum ya da davranış ya da eksiklik, kusur, noksan" olarak tanımlanan "ayıp" kavramını kullanış biçimi ile kelimenin anlamını ters yüz etmekte, içeriği esasında insanlık suçları silsilesi⁹ ile doldurulan ve bu nedenle de genel ahlak kuralları içerisinde aklanması mümkün görünmeyen ve bizzat kendisi "utanç verici bir davranış" olarak tanımlanabilecek bir alanı bu şekilde aklayarak, tartışmayı bambaşka bir algı alanı içerisine yerleştirmektedir. Haberde yer alan, vergisini tam veren hiçbir mesleğin aşağılanamayacağı yönündeki cümle ise, bir yandan Manukyan'ın sermaye alanını bir meslek olarak "normal"leştirmekte ve Manukyan'ı bir "meslek erbabı" olarak kabul etmekte, öte yandan daha da ileri giderek, vergisini tam vermek/kaçırmamak koşulu ile yapılan herhangi bir işi, mahiyetini hesaba katmaksızın haklılaştırmaya gidecek bir kapıyı aralamaktadır. Doğru, yazısının devamında yukarıdaki düşüncelerine paralel olarak, devletin vergi gelirlerinin

⁸ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>

⁹ Uğur Dündar, yukarıda da anılan yazısında, bu konunun üzerine gittiği dönemlerde genelevlerde küçük yaşta kızların zorla çalıştırıldığı, kadınların borç senetleri imzalatılarak Anadolu'nun çeşitli yerlerine satıldığı, direnenlere işkence yapıldığı, zührevi hastalık kontrollerine gönderilmedikleri, bu muayenelere içine para konulmuş sağlık karnelerinin yollandığı, bu evlerde bedensel hatta zihinsel engelli kadınların çalıştırıldığı gibi sayısız "insanlık suçu"na dair ihbarlar aldıklarını, ilgili emniyet birimlerinin bu ihbarları çoğunlukla doğruladıklarını belirtmiştir.

sağlıklı bir biçimde tahsil edilmesi ve vergi kaçakçılığının önlenmesinin önemini vurgulamakta ve dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Manukyan'a plaket vermekten kaçınmasının, "devletin kadın eti satarak gelir elde eden birinden en yüksek gelir vergisini alabilmenin utancının bir göstergesi" olduğunu belirtmektedir. Bu anlayışa göre asıl sorun, "verginin geneleve düşürülmüş olması"ndadır". Yazar, burada konuyu bir tür sektör analizine dönüştürmekte, herhangi bir sektörde bulunan her bir aktörün ahlaki değerlendirilme ölçütünü vergi vermek/kaçırmak şeklinde formüle edip, bunu sektörün yapısında yer alan arazları örtbas eden bir malzemeye dönüştürüp, temize çekmektedir. Manukyan'ın ödül aldığı bu tören ile ilgili gözlemlerini paylaştığı yazısında Melih Aşık ise ("Ödül", Milliyet, 3 Ekim 1992: 13), törende Manukyan'a "hoş geldin" bile denmediğini, Manukyan'ın diğer ödül sahiplerinin yanına, protokole oturtulmadığını, Başbakan Demirel'in Manukyan ile karşılaşmamak için büyük çaba sarf ettiğini anlatmış, Manukyan'a törende yapılan bu muamelemin "tek kelime ile ayıp" olduğunu söylemiştir. Yazısında, törende gazeteci Musa Ağaçık ile bir İTO yöneticisi arasında geçen diyaloga da yer veren Aşık, İTO yöneticisinin, Manukyan'ın geliri hakkında araştırma yaptıkları, vergi gelirlerinin "o şeyden" değil, gayrimenkullerinden geldiğini tespit ettiklerini söylediğini aktarmıştır. Buna karşılık törende bulunan bir başka gazetecinin sözü, tartışmanın absürlüğüne dair ince bir mizah içermektedir: "Yanlışı anlamayın, beyler Manukyan'a mesleğinden dolayı değil, vergi namusunda herkesin önüne geçtiği için kızıyorlar". Buna çok benzer bir başka temsil çerçevesini İlhami Soysal'ın "Merak bu ya!.." ("Merak bu ya!..", Milliyet, 22 Nisan 1992: 15) adlı köşe yazısında da görmek mümkündür. Soysal yazısında, Matild Manukyan gibi birçok başka ismi andıktan sonra "Demek ki bu vatandaşlarımız kazanmışlar ve vergilerini ödemişler. Böylelerine saygı duyarız" demiş, "milyarlarla oynayan" bazı başka isimlerin ne vergi ödediklerini merak ettiğini belirterek, tartışmayı yine vergilendirilmiş kazancın meşruiyeti bağlamında çerçevelemiştir. Yine *Milliyet*'in "Haftüalite" adlı köşesinde yazan Metin Çakmak, Manukyan'ın o yılki vergi rekortmenliğini değerlendirmiş ("Manukyan", Milliyet, 19 Nisan 1991: 16), "Milyonlarca metrekarelik tesislerde on binlerce işçi çalıştıran işyerleri dururken, 2.5 metrekarelik işyerlerinde az sayıda sermaye ile vergi rekortmeni olmayı başaran Manukyan'ın bu başarısı"ni sistemin başarısızlığı olarak nitelendirmiştir. Tartışmanın yine vergi ile kazancın meşruiyeti arasındaki ilişki üzerinden yürütülmesinin yanı sıra, Çakmak'ın, genelev odaları için kullandığı "2.5 metrekarelik işyerleri", seks işçisi kadınlar için ise kullandığı "az sayıda sermaye" şeklindeki ifadelerinin de altını yine bu bağlamda, hem de kalın çizgilerle, çizmek gerekir.

Ekonomi ve politika zemininde etik/ahlaki değerlerin değişkenliği ve bunun o dönem için yine bu zeminde nasıl değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin olarak *Radikal*'de 10 Şubat 2007 tarihinde yayımlanan haber dikkati çekmektedir. *Radikal* de yine tartışmaları vergi vermek/vergi kaçırarak konuları etrafında ele almış, "Özalizmin en keskin zamanlarında, ancak vergi vermeyi bir namus meselesi haline getiren biri o ödülleri, plaketleri hak edebilirdi. Şirket mülkiyetini başkalarının (uzak akrabaların, hatta çaycının) üzerine geçiren sermayedarlar, binbir şirketin hesaplarını iç içe karmakta, off-shore'larda kaybetmekte mahir holding sahipleri, kamu kaynaklarına çöküp bir de üstüne kamuyu borçlandıran tekeller arasında, en hor görülen sektörün en büyük patronu bu işte adeta bir namus dersi veriyordu. Matild Manukyan'ın o kadar parayı nasıl kazandığı sorusu bir yana, çok daha fazlasını kazandığını bildiklerimizin nasıl o kadar cüzi miktarlarda vergi verdiği sorusu duruyor aramızda..." ("Vergilendirilmiş Kazanç Kraliçesi", *Radikal*, 10 Şubat 2007, <http://www.radikal.com.tr/hayat/vergilendirilmis-kazanc-kralicesi-867060/>) demiştir. Bu türlü zihinsel kavram haritasının yıllar sonrasında bile aynı kaldığını görmek mümkündür. Balçiçek Pamir'in 2 Temmuz 2006'da, Antalya'da bir fuhuş operasyonunda aralarında kamu görevlilerinin ve bir kadın komiserin de bulunduğu çok sayıda kişinin gözaltına alınması üzerine yazdığı bir yazıda ("Manukyan vergi veriyordu kadın komiser ne demeli?", *Sabah*, 2 Temmuz 2006, <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/07/02/cp/yaz1067-20-103-20060423-102.html>), kadın komiser fuhuşa göz yumması için haftada 1000 dolar verildiği, "Hem komiser, hem kadın, hem de fuhuşa göz yumsun diye aylığa bağlanmış. Yıllarca Manukyan'ı genelev işletiyor diye teşhir ettik. Ayıpladık, kınadık. Hiç olmazsa vergisini veriyordu rahmetli kadın. Kadın komiser ise düpedüz kadın satışının içinde. Üstelik faturasız" demiş, hem gazeteci, hem de bir kadın olarak aynı sorunlu temsili yeniden inşa edebilmiştir.

Nihayet yıllar sonra Dilipak, *Yeni Akit*'teki yazısında (Abdurrahman Dilipak, "Vergilendirilmiş Kazanç Kutsaldır", *Yeni Akit*, 6 Şubat 2021) Özal dönemi politikalarına da atıfta bulunarak, "Ve ilk 'Kutsal Fahişe' tartışması da bizde o gün başladı. Öyle ya, 'vergilendirilmiş kazanç kutsal'dı! 'Bir alışveriş, bir fiş' tartışmaları, KDV tartışmalarının gölgesinde bu konu kaynadı gitti. O yıl Karaköy Genelevlerinin Patroniçesi Matild

Manukyan vergi rekortmeni olunca, Maliye ona vergi rekortmeni olarak madalya taktı. Kampanyanın adı ‘Vergilendirilmiş kazanç kutsaldır’dı ve Madam Matild de bu ‘Seküler kutsal’ın azizesi konumundaydı” diyecek ve sözü edilen bu sorunlu çerçeveyi ifşa edecektir.

Konunun, yukarıda da sözü edildiği gibi, etik/ahlaki bir çerçevede tartışılmasına ilişkin herhangi bir çabanın ise, en azından 1980’li ve 1990’lı yıllar boyunca, basında derhal değersizleştirildiği görülmektedir. *Milliyet*’te 1 Aralık 1993 tarihinde, “RP’linin Manukyan Alerjisi” başlığıyla yapılmış bir haber, bunun örneklerinden biri olarak ele alınabilir. (“RP’linin Manukyan Alerjisi”, *Milliyet*, 1 Aralık 1993: 25), Refah Partisi Bitlis Milletvekili Zeki Ergezen’in Plan ve Bütçe Komisyonu’nda yaptığı konuşmayı konu edinmiştir. Ergezen konuşmasında, şehvet karşılığında kazanılan paradan alınan parayı kendisinin harcayamayacağını, bunlardan alınan paranın maaşlara yansıtılmaması gerektiğini söylemiş ve bu paranın ya kanalizasyon yapımında ya da dış borçların faizinin ödenmesinde kullanılmasını istemiştir. Gerçi Ergezen’in yaklaşımı ahlaki çerçeveyi fuhşun ahlak dışı bir iş olduğu yönünde dar bir alanda belirlemiştir ve insani hakları ihlal edilen kadınlar ve onların içinde bulunduğu/bulundurulduğu sömürü düzenine dair herhangi bir ciddi etik/ahlaki eleştiri barındırmamaktadır. Ancak burada asıl sorun, Ergezen’in şahsi görüşlerinin ötesinde, medyanın konu hakkında eleştirel tonlar içeren herhangi bir çıkışa karşı tahammülsüzlüğüdür. Haberde, konunun Ergezen ve Manukyan arasında şahsileştirildiği, komisyon üyelerinin Ergezen’in konuşmasını “kahkahalar eşliğinde” dinlediği belirtilerek, konunun inceliklerle karikatürize edildiği görülmektedir. Burada Ergezen’in konuşmasının “kahkahalar eşliğinde” dinlendiğinin söylenmesi ile haber söyleminin inşası arasındaki bağa dikkat edilmelidir. Bu söylemin inşa ettiği anlam, sözü geçen gazetenin konu hakkındaki daha önceki ve sonraki haber metinlerinde inşa etmiş olduğu söylem ile son derece uyumlu ve bütünüyle tutarlıdır. Zira Ergezen’in konuşmasını büyük ihtimalle Meclis üyeleri, en azından kendi partisi içerisinde destekleyenler olabileceği düşünüldüğünde, gazetenin bu destekleri de habere yansıtılmak yerine “kahkahalar”ı özellikle seçmiş olması, tam da haber metinlerinde, kuramsal bölümde de anlatılmış olduğu gibi, bilinçli bir biçimde gerçekliğin belli kısımlarının habere yansıtılırken belli kısımlarının ise dışlanması yoluyla söylemin inşa edilmesi sürecine denk düşmektedir. Bu haberle birlikte, Manukyan ve fuhş konularında kullanılan espri çatısı altındaki eril dil, diğer haber örnekleri başlıklarına da şu şekillerde yansımıştır: “Vergi Geneleve Düştü” (*Milliyet*, 26 Nisan 1990: 5), “Hepsi Manukyan’ın Altında Kaldı” (*Milliyet*, 12 Nisan 1991), “Vergide Genelevi Geçen yok” (*Cumhuriyet*, 13 Nisan 1991), “Baba Ana’ya Plaket Veremedi”, (*Milliyet*, 3 Kasım 1992: 5), “En Namuslu Mükellef Öldü” (*Milliyet*, 18 Şubat 2021, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/en-namuslu-mukellef-oldu-5290134>).

Medya tarafından Manukyan özelinde O’nun yaptığı “iş” ve fuhşa yönelik ekonomik ve yasal ticari kavramlar çerçevesinde inşa edilen temsilin barındırdığı sorunları görünür hale getirebilmek ve bu çalışmada şu ana kadar yapılan tespitler noktasında ortaya konulmuş olan eleştirileri güçlendirmek adına, Manukyan’a ait genelevlerde küçük yaşta kız çocuklarının çalıştırıldığına dair birçok defa kanıtlar ortaya konduğu, hatta zaman zaman bu iddialar nedeniyle genelevlerinin kapatıldığını hatırlatmak anlamlı olacaktır. Bu hatırlatma, Manukyan’ın insanlar üzerinde kurduğu tahakküm ilişkilerinin deşifresinin eksik bırakıldığını ve bu nedenle de bu durumun diğer iş kollarında da kuşkusuz var olan eşitsiz ve sömürgeci ilişkilerin eleştirisinden bir seviye daha yüksekte eleştiriyi hak ettiğini ortaya koyacaktır. Dönemin gazetelerinde yer alan bazı haberler bu iddiaları teyit etmiş, Manukyan da iddiaları inkar etmemiş, kendince gerekçelendirmiştir. Örneğin, Manukyan’ın bazı evleri, küçük yaşta kızları çalıştırdığı gerekçesiyle kapatılmış, hakkında soruşturma başlatılmış, bununla ilgili Manukyan “Küçük kız çalıştırdın diyorlar. Ben buna asla razı gelmem. Fakat, artık yaşlandım her şeyi en ince noktasına kadar takip etmem mümkün olmuyor. Belki de yanımda çalışanlar bana, doğru bilgi vermedi. Evlerin kapatılmasına da bu yüzden fazla kızmıyorum. Demek gerek gördüler ki böyle yaptılar.” diye cevap vermiştir (“Fuhş Sektörü”, *Milliyet*, 20 Ekim 1992: 19). Aynı konuyla ilgili olarak *Cumhuriyet*’in “Portre” başlıklı köşesinde, 10 Nisan’da Asayiş Şubesi Ahlak Masası ekiplerinin Manukyan’ın Kadıköy’deki yirmi dört evinde aramalar yaptığı, sonuçta on dokuz evin, yaşı küçük kadınların çalıştırıldığı, evler arasında dehlizlere rastlandığı gerekçesiyle kapatıldığı ancak “İstanbul’da bir seks probleminin yaşanmaması için evlerin dönüşümlü olarak mühürlenmesi”nin kararlaştırıldığı yazılmıştır (“Manukyan: Genelev Patronu”, *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1992: 17).

Yukarıdaki ikinci haberde küçük yaşta kız çocukları için kullanılmış olan “yaşı küçük kadınlar” ifadesi de ayrıca dikkat çekicidir. Yaşı küçük olduğuna göre “çocuk” olarak tanımlanması gerekenleri, gazetenin, “yaşı küçük kadınlar” olarak tanımlaması ve “çocuk” kelimesini kullanmaktan incelikli bir biçimde kaçınması bu

çalışmanın da tezleri açısından altı çizilmesi gereken bir husustur. Aynı kullanım *Milliyet*'in 20 Haziran 1985'te yaptığı bir haberde ("Genelevci Matilt Gözaltında", *Milliyet*, 20 Haziran 1985: 3) de bulunmakta, polisler tarafından yapılan bir baskında Manukyan'ın, evlerinde "kaçak ve küçük yaşta hayat kadınları çalıştırdığı"nın tespit edildiği belirtilmektedir. Yine aynı şekilde *Milliyet*'in 16 Mart 1992 tarihli bir haberinde ("Patroniçe Manukyan'a Gözaltı", *Milliyet*, 16 Mart 1992: 1) polislerce yapılan bir baskında Manukyan'ın evlerinde "karnesiz çalışan ve yaşı küçük 36 kadın"dan söz edilmektedir. Bunun kadar dikkat çekici bir diğer nokta ise, *Cumhuriyet*'in haberinde bahsedilen ve polisin evleri kapatmasının gerekçesi olarak sunduğu "evler arasındaki dehlizler"den, elde edilen diğer hiçbir haberde bahsedilmemiş olması ve *Cumhuriyet*'in de bunu bir tek cümle ile geçmiş olmasıdır. Gazeteler nedense bu dehlizlerin ne anlama geldiği, ne işe yaradığı gibi oldukça can alıcı soruları sormaktan geri durmuşlardır. Oysaki araştırmacı gazeteci Cacho'nun da anlattığı üzere, bu kız çocukları ve kadınların bazıları uluslararası çapta devam edegelen bir insan ticaretinin konusudurlar. Cacho (2012: 30) dünyada ve Türkiye'de uyuşturucu trafiğinin izlediği yol ile insan trafiğinin izlediği yolun aynı olduğunu ve bu her iki trafiğin de sistem içerisinde yasal bazı işleyişlerden faydalandığını, işte bu altyapı sayesinde Manukyan'ın kız çocuklarını ve genç kızları Türkiye'ye getirebildiğini anlatmaktadır. Yalnız Türkiye'de değil, dünyanın birçok ülkesinde fuhuş bir suç değil bir ticaret, bir endüstri olarak algılanıyor ve yalnız yasal olanlar değil, yasal olmayan fuhuş işi de devletlerin bu politikalarının yarattığı yarı rahat ortamda serpilip çoğalmaktadır (Cacho, 2012: 15). Bu noktada Erder ve Kaşka'nın (2003: 33), "İster uluslararası ister ulusal düzeyde olsun, fuhuş amaçlı insan ticareti 'yasal bir konu' olmanın ötesinde 'insani ve sosyal bir konu' olma özelliğini taşımaktadır" şeklindeki değerlendirmelerini de hatırlamakta fayda bulunmaktadır. Özellikle Türkiye'nin Sovyetler'in dağılmasının ardından 90'ların ortalarından itibaren, seks ticaretinin hem hedefi hem de ticaret yolunun geçtiği ülkelerden biri olduğu söylenirken (Erder ve Kaşka, 2011), Manukyan'ın vergi rekortmenliklerinin de aynı yıllara denk gelmesinin bir tesadüf olup olmadığı hakkında düşünülmelidir. Bununla birlikte, bu çalışmada incelenen hiçbir haber ya da yazıda, Manukyan ve O'nun adı etrafında konuşulan fuhuş olgusu ile insan ticareti olgusunu ilişkilendirmemiştir.

Medya, buraya kadar sözü edilen, yasal ekonomik ve ticari kavramsallaştırmalar ve vergisinin verilmesi koşulu ile her türlü kazancın "mübah", hatta "kutsal" kabul edilmesi gerektiği şeklinde söylemelerle inşa edilen temsilin tüm ana unsurlarını, Manukyan'ın bizzat kendisinin, kendisi için ömrü boyunca üretmiş olduğu kimlik inşasının unsurlarından ödünç almış gibidir. Bir diğer deyişle, Manukyan kendisini ve yaptığı işi hangi kavramlar dahilinde tanımlamışsa, medya da aynı tanımlamaları yeniden üretmiş gibi gözükmektedir. Bu anlamda medya ile Manukyan'ın konu hakkında ürettiği temsilin ortak noktalarına dair çok sayıda örnek, Manukyan'ın kendisi için biçmiş olduğu tanımlamaların medya tarafından da aynı şekilde kabul gördüğü ve tartışılmadan, sorgulanmadan aynı anlam inşasının devam ettirildiğini göstermektedir. Bu örneklerden biri olarak, *Milliyet*'te yayımlanmış olan, Perihan Çakıroğlu'nun Matild Manukyan ile yaptığı röportaj ("Fuhuş Sektörü", *Milliyet*, 20 Ekim 1992: 19) özellikle oldukça çarpıcı bir anlatıya sahiptir. Manukyan'ın bu röportajda, "neden ve nasıl vergi rekortmeni" olduğuna dair soruya verdiği cevap, "Çünkü ben her şeyin kaydını tutuyorum. Öyle alışmışım. Gelirim bir kuruşunu bile gizlemiyorum. Terbiyem böyle icap ettiriyor. Ne iş yaparsan yap ama devlete vergini öde" şeklinde olmuş, Manukyan, yaptığı işin meşruiyetini, işe ilişkin yasal ödevlerin yerine getirilmesi üzerine temellendirmiştir. Perihan Çakıroğlu yazısına şöyle devam etmektedir; "O günlerde bazı evleri de polisçe yaşı küçük kızları çalıştırdığı gerekçesiyle kapatılmıştı. Canı sıkındı ama belli etmemeye çalışıyordu. Böyle bir olay ilk kez başına gelmişti Manukyan'ın. O'nun evlerini hiç kimsenin kapatmaya gücü yetmez imajı vardı çünkü. Manukyan'a bu gücü nerden aldığını sordum:" ve Manukyan soruyu şu şekilde cevaplamıştır: "Ben namuslu çalışırım. Hiç kimseye de maddi-manevi bir borcum yoktur. Vergimi de tam ödemediğime göre bu gücü kendimden alıyorum. Ama bakın, artık namuslu çalışmak da eski moda oldu. Vergisini ödemeyenlere hiçbir şey oluyor mu?". Sözü edilen röportajda Manukyan'ın aslında asla yan yana kullanılmayacak iki kavram olarak "kadın satmak" ve "namus" kavramlarını hem de aynı cümlede kullanmış olmasından herhangi bir rahatsızlık duymamış olan gazetecinin, tam aksine Manukyan'ın çizmiş olduğu, vergisi verilen her işin yasal olmanın da ötesinde meşru ve hatta ahlaki olduğuna yönelik çerçeveyi nasıl da aynı iştahla benimsediğinin kanıtını, tek başına, Çakıroğlu'nun "sizin pazarda genel olarak kaç trilyon dönüyor?" yönündeki sorusunda kullanmış olduğu "pazar" kelimesinde dahi bulmak mümkündür. Manukyan'ın yine bu bağlamda sarf ettiği sözlerin hiç şüphesiz en ilgi çekici olanı ise, "Ben namusumla kadın satıyorum" şeklindeki sözleridir. Manukyan 1985 yılında *Milliyet*'e verdiği bir röportajında "Aslında vergi listesinde başlarda yer almamın tek nedeni kaçırılmadan ödemem... Çalmıyorum, çırpmıyorum, sattığım

kadınların vergisini son kuruşuna kadar ödüyorum.” (“Namusumla kadın satıyorum”, Sabah, 11 Eylül 1985: 9) demiştir. 1991 yılında vergi rekortmeni olduğunda da Manukyan yine aynı söylemi kullanmış, “Ben herşeyimin vergisini kuruşu kuruşuna hesaplatırım. Kendi harcamalarımı kazancımdan düşmem. Devlet hırsız değilim” demiştir (“Hepsi Manukyan’ın Altında Kaldı”, Milliyet, 12 Nisan 1991: 5).

Bir başka örnekte, Fransız *Liberation*’da yayımlanan bir röportajda (aktaran; “İstanbul’un Madamı”, Milliyet, 18 Ağustos 1997: 17) Manukyan, “Ben duvarlardan başka bir şey kiralamıyorum. Orada bir baharatçı, sigorta şirketi ya da genelev olması benim için aynı şey” derken, bu söylemin, yukarıda verilen örneklerde medya tarafından üretilen Manukyan’ın yaptığı işin herhangi bir diğer iş kolu ile eşitlendiği, insan ticaretinin herhangi bir ticarete denk tutulduğu söylem ile benzerliği kolaylıkla fark edilebilecektir. Yine Manukyan’a ait “ben halka hitap ediyorum, sürümden kazanıyorum” (“Fuhuş Sektörü”, Milliyet, 20 Ekim 1992: 19) sözlerindeki “sürümden kazanmak” ifadesi de ticari bir eyleme atıf yapmakta, herhangi bir üretim malı ile kadın bedenini ekonomik bir zeminde birbirine eşlemektedir.

Örneklerden de görüldüğü gibi, konu bakımından değerler alanına ilişkin herhangi bir sorgu alanı açmadığı gibi, ürettiği içeriklerdeki söylemi Manukyan’ın belirlemiş olduğu değerler örüntüsü çerçevesinde şekillendirmeyi tercih eden bir gazetecilik pratiği söz konusudur. Yasal sorumluluğun, yalnızca yasal ödevlere, daha da dar bir çerçevede vergiye indirildiği bu anlatım ile artı değere el koyan, tamamen eşitsizlik ve sömürü üzerine kurulu bu yapının sorunları kapsam dışına itilmektedir. Başka bir deyişle bu anlayış, ekonomik olarak bedelinin ödenmesi koşuluyla, herhangi bir konuyu “sorunlu” olmaktan çıkarmaktadır. Burada kamuoyunu temsilen varlık bulduğu iddia edilen gazeteye düşen pay ise, sorularla konunun tam da bu yönünü deşifreye gitmek yerine, aynı terminolojiye sahip çıkıp, bir tür pekiştirici işlevi görmeyi tercih etmek yönünde olmuştur. Manukyan’ın meşrulaştırmaya ve meşrulaştırılmaya çalıştığı/çalışıldığı konumu açısından “devlete vergi vermek” meselesi o denli önemlidir ki, *Milliyet*’in, Manukyan’a evinin önünde yapılan bombalı saldırının ardından yaptığı haberde olduğu gibi, haber metinlerine bununla ilgili bir şekilde sıkıştırılmaya çalışılan ifadeler zaman zaman, oldukça yapay, zorlama, hatta komik bir hal almaktadır. *Milliyet*’in sözü edilen haberinde (“Keşke Ben De Ölseydim”, Milliyet, 6 Ekim 1995: 30) olaydan sonra ağır yaralı bir biçimde hastaneye kaldırılan ve hala hastanede yatmakta olan Manukyan ile yapılan röportaja yer verilmiş, Manukyan, olayın hemen öncesinde muhasebecisinden “peşin vergi diliminin bir bölümünü ve KDV ödemesi için” bir buçuk milyar lira aldığını, olay sırasında bu paranın da ortadan kaybolduğunu belirtmiştir. Yine aynı haberde belirtildiği üzere, bu arada hastaneye kendisini ziyarete gelen dostları ise yakın koruması ve şoförünün hayatlarını kaybettiği bu büyük olayda kendisinin sağ kalmış olmasını “yaptığın iyilikler sana geri döndü, mucize eseri ölümden döndün” şeklinde yorumlamışlar, Manukyan ise “iyilikler koruyucu olarak geri döner. Kötülükler ise geri tepen silahtır” diyerek onları tasdik etmiştir. Diğer haber örneklerinde olduğu gibi burada da Manukyan ile önce “vergi” konusunun, sonra da yaptığı bağışların bir kez daha birlikte anılmak için özel bir çaba sarf edildiği görülmektedir. Bununla birlikte bu örnek, haber metinlerindeki mizansenin en açık bir biçimde görüldüğü örneklerden biri olarak göze batmaktadır.

3.2.2. Konunun “Hayırseverlik” Gibi Olumlu Kavramlar ve Değerler Çerçevesinde Ele Alınması

Birçok içerikte Manukyan’ın, özellikle de çeşitli kurum ve kuruluşlara yaptığı bağışlar nedeniyle, “hayırseverlik” kavramı dahilinde medyaya konu edildiği görülmüştür. Cacho’nun da (2012: 23) ifadeleriyle, Manukyan toplumda “genelevler kraliçesi” olarak tanınırlığının artması üzerine Müslüman olduğunu açıklamış, cami yaptırmak gibi hayır işlerine başlamış, bir yandan polis, politikacılar, hükümetler gibi müttefikler yardımıyla bu kölelik sistemi içerisindeki işlerini yaparken, bir yandan da vergi vermek, hayır işleri yapmak gibi, çeşitli diğer yasal işlerle toplumun bir kesiminden saygı ve değer görmüştür (2012: 25). Bu anlamda basının gücünü de kullandığı açıkça görülen Manukyan’ın, “Yardım reklam için yapılmaz” (“Manukyan: Yardım reklam için yapılmaz”, Milliyet, 23 Haziran 1995: 4) şeklindeki açıklamasının aksine, hayır işlerini gizli tutmadığı, bu vesileler ile çok defa basının karşısına çıktığı görülmektedir.

Bu anlamdaki en erken tarihli örneklerden birinde Manukyan, *Milliyet*’e verdiği bir röportajda (“Nasıl Patroniçe Oldum” yazı dizisi, “Kocanızın Kıymetini Bilin”, Milliyet, 1 Temmuz 1988: 8) 1960’ın başında genelev işine yeni girdiği zamanlarda Abanoz Sokak’taki kızların durumunun perişan olduğunu, karın tokluğuna çalıştıklarını, dışarı çıkmalarının yasak olduğunu, onlara acıdığını, kendisinin bu şartları iyileştirip kızları kazancına ortak ettiğini, çalışmadıkları zamanlarda dışarı çıkmalarına izin verdiğini anlatmıştır. Kendi ifadeleri ile Manukyan çalışma ortamında yaptığı değişiklikleri anlatmaya şöyle devam etmiştir: “Yine o

zamanlar patronlar şalvarla dolaşırlar, kavga küfür eksik olmazdı. Önlerine de pazarcı önlüğü takarlardı. Ben bütün bunları değiştirdim, girişe bir masa koydum, masa üstüne defter, kalem, marka koydum”. Manukyan sokakları nasıl yaptırdığını, eski binaların yerine betonarme binalar yaptırıp, kötü tuvaletleri nasıl yenilettiğini anlatmıştır. Yine aynı yazıda Manukyan, sahip olduğu genelevlerde AIDS olmadığını, olamayacağını anlatırken “ben kızlarımın sağlık kontrollerine çok dikkat ederim” demiş ve çalıştırdığı kadınların sağlık kontrol rutinlerinden bahsetmiştir. “Dışarıda hastalık ve diğer riskler fazladır. Dışarıda kadın paranızı alır, tuvalete gidiyorum der kaçar. Ama bizde ilişki olmadan para alınmaz”. Manukyan’ın bu açıklamalarındaki en büyük sorun, seks işçilerine “iyilik” yapmış olarak sunduğu şeylerin özünde kendi müşterileri ve nihayetinde de kendi kazancını arttırmak için yaptığı şeyler olmasıdır ki, hiçbir örnekte basının bu durumu sorgulamadığı görülmektedir. Nihayet aynı röportajda Manukyan da yaptığı değişikliklerin ne kadar isabetli olduğunu, o zamanlardan sonra en iyi çalışan evlerin kendi evleri olması ve çalıştırdığı ev sayısının kısa sürede kat kat artması ile açıklarken bu hususu kendi sözleri ile teyit etmiş bulunmuştur.

2 Temmuz 1988 tarihli *Milliyet*’te yer alan bir yazı (“Manukyan Mallarını Bağışlayacak”, *Milliyet*, 2 Temmuz 1988: 8), bu anlamda Manukyan için kamuoyu önünde bir kimlik inşası çabalarını içeriyor olması bakımından oldukça önemli bir örnek olarak not edilebilir. Bu yılın, Manukyan’ın ilk kez vergi rekortmeni olduğu ve O’nunla ilgili tartışmaların da su yüzüne çıktığı yıl olduğu göz önünde tutulursa, basın aracılığıyla yürütülen bu kimlik inşası sürecinin de gereklilikleri daha iyi şekilde anlaşılabilir. Haberde Manukyan’ın, “kendisinin bile aklında tutamadığı muhteşem mal varlığını” öldükten sonra hayır kurumlarına bırakacağı, her yıl çok sayıda öğrenci okuttuğu, bununla birlikte üstünde basit bir etek bluzla, gösterişsiz bir apartman dairesinde mütevazı bir hayat sürdürdüğü anlatılmış, Manukyan ile yapılan röportajdan kesitlere yer verilmiştir. Bu röportajda Manukyan Hristiyan bir Ermeni olarak doğduğu halde şimdi Müslüman bir Türk olduğunu, Ramazan’da orucunu tutup, namazını kıldığını, Kuran okuyup, fitre ve zekatını verdiğini belirtmektedir. Daha da ilginç bir şekilde bu röportajda Manukyan, bir Türk olarak Türkiye’de ölmek istediğini, fanatik Ermenileri sevmediğini, “diplomatlarımızı öldüren Ermenileri lanetlediğini” belirtirken, “Ermeniler korkaktır” demekten de geri durmamıştır. Erkeklerin kadınlardan üstün ve özgür olduğu ve isterse zamparalık da yapabileceğini söyleyen Manukyan, homoseksüelliği kesinlikle anlayamadığını, bunun, ailelerin çocuklarının başını boş bırakmaları yüzünden arttığını, erkeklerin ameliyatla kadın olmak istemelerinin ise “tam bir delilik” olduğunu söylemiştir. Dikkat edilirse, basın aracılığıyla inşa edilmeye çalışılan bu kimlik, Türkiye’de geçerli birçok muhafazakar, ataerkil kodu içermektedir.

İlerleyen yıllarda Manukyan, medyanın da yardımlarıyla, “başta silahlı kuvvetler vakıfları olmak üzere çok sayıda hayır kuruluşlarına olan bağışlarıyla” (“Genelev Patronu”, *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1992: 17) bilinmeye başlamıştır. Bu yıllarda Manukyan’ın profesyonel bir basın danışmanı ile birlikte çalışmış olduğu da göz önüne alınır, basın ve medya üzerinden bilinçli bir algı ve imaj çalışması yürütmüş olduğu da söylenebilir. Bu tür haber örneklerinden olarak, *Milliyet*’te, Manukyan’ın 700 Milyon lira bağışladığı Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Nöroloji Servisini açarken, “Ömrümün kalan kısmını hayır işlerine adadım. Matild’i böyle hatırlasınlar” dediği yazılmış (“Cerrahpaşa’ya Yeni Umut”, “Matild Elini Uzattı”, *Milliyet*, 25 Nisan 1995), aynı olayı haber yapan *Hürriyet* ise haberi “Manukyan’dan Büyük Bağış” başlığı ile vermiştir. Her iki haberde de Manukyan’ın isminin, daha önceki örneklerde görüldüğü gibi, “genelev patroniçesi” gibi yaptığı işe atıfta bulunan herhangi bir tanımlama ile birlikte kullanılmadığı görülmüştür. Yine bu haberde, Manukyan’ın, sağlık kuruluşlarına yardımlarının süreceğini söylediği belirtilmiştir (“Manukyan’dan Büyük Bağış”, *Hürriyet*, 25 Nisan 1995: 38). 1995 yılının Haziran ayında, Manukyan’ın İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinin bazı bölümlerine yüklü miktarlarda bağış yapmak istemesiyle kamuoyunda başlayan tartışmalar basına da yansımıştır. Bu tartışmaların taraflarından bir kesim, fuhuştan elde edilen para ile hayır yapılamayacağını savunurken, diğer kesim ise toplum yararına çalışan bir tıp kurumunun kendisine yapılacak hiçbir bağışı geri çeviremeyeceğini iddia etmiştir. Devletçe vergilendirilmiş bir kazancın gayrimeşru kabul edilemeyeceği, bu nedenle bağışın kabul edilmesi gerektiği yönünde görüş bildirenlerden biri de, fakültenin dekanı Prof. Dr. Nafi Oruç olmuştur. Haberde Prof. Dr. Oruç’un açıklamalarına yer verilmiş, Oruç, “Namusu nerde arıyorlar acaba” demiş ve Manukyan’ın vergisini veren, dolayısıyla vatanını, milletini seven bir vatandaş iken, namusun vatana borcunu ödemek demek olduğunu belirtmiştir (“Üniversitede Manukyan Krizi”, *Milliyet*, 16 Haziran 1995: 1). Bununla birlikte, 16 Haziran’da yayımlanan bu haber için birinci sayfada kullanılan ve Manukyan’ı başörtüsü ile gösteren fotoğraf oldukça dikkat çekici ve göstergebilimsel açıdan tahlile açık bir imgedir. Aynı fotoğraf yine

Milliyet'te, daha önce de, haberin ("Manukyan'ın Evinin Önünde Bomba Patladı", *Milliyet*, 16 Şubat 1995: 1) konusu ile hiçbir ilgisi olmadığı halde kullanılmıştır.

25 Ağustos 1995 tarihinde *Milliyet*'te çıkan bir başka haber yine ("Manukyan 'Manevi Anne'", *Milliyet*, 25 Ağustos 1995: 4), hem başlığı hem kullandığı görseller, hem de haberin içeriği dikkatle incelendiğinde, Manukyan için bilinçli bir imaj tasarımı çabasının yürütülmüş olduğuna örnektir. Haberde Manukyan'ın daha önce on milyar Lira bağışlamış olduğu Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesini ziyaret ettiği anlatılırken, haber için "Manukyan 'Manevi Anne'" başlığı kullanılmış, Op. Dr. Ahmet İçağasıoğlu'na "oğlumu özledim" diye hitap ettiği, Atatürk için yazmış olduğu bir şiirin işlenmiş olduğu bir bakır levhayı hastaneye hediye ettiği ve başka hastanelere de çeşitli yardımlar, bağışlar yapmak istediği belirtilmiş, görsellerde Manukyan'ın küçük bir kız çocuğuyla birlikte çektiği fotoğraf kullanılmıştır. Haberde görsel ve yazınsal olarak annelik, yardımseverlik, bağış, Atatürk sevgisi gibi manevi hassasiyetleri harekete geçirecek unsurların bir arada yoğun bir biçimde kullanıldığı dikkat çekmektedir. Yine *Milliyet*'in bir başka haberinde ("Manukyan İyileşiyor", *Milliyet*, 22 Nisan 1996: 3), evinin önünde uğradığı bombalı saldırı sonrası uzun süre tedavi gören Manukyan'ın sağlık durumunun iyiye gittiği belirtilirken, kaldığı hastane odasını Atatürk resimlerinin süslediği, Atatürk'e olan sevgisini O'na şiir yazarak anlattığı, Atatürk'ün, Türk kadınlarının saygınlığında en büyük emeği harcayanlardan biri olduğunu söylediği anlatılmaktadır.

Manukyan bu tarihlerde sıklıkla yaptığı hayır işleriyle basına konu olurken, bazı haber metinlerinde ise, esas konu bu olmasa da, Manukyan'ın hayırseverliği ve iyiliği üzerine özellikle vurgu yapıldığı görülmüştür. Bunlara örnek olarak *Milliyet*'in bir haberinde ("Manukyan Kabinayı Sordu", *Milliyet*, 3 Ekim 1995: 14) evinin önünde gerçekleşen patlamadan sonra ağır yaralanan ve tedavi altına alındıktan sonra ilk defa yakınlarının ziyaret ettiği Manukyan hakkında basın danışmanı Peyman Akcan'dan alınan bilgiye göre, Manukyan'ın, gözlerini açtığı ilk olarak kabinenin kurulup kurulmadığını, sonrasında ise, günler önce ameliyat ettirdiği bir genç ile bir bebeğin sağlık durumlarının nasıl olduğunu sorduğu aktarılmıştır. Bu haberler içerisinde daha erken tarihli bir haber, Manukyan'ın koşturduğu hayır işlerine dikkat çekmeye çalışırken, bir yandan da barındırdığı ironi bakımından burada anılmaya değer görülmüştür. Yine *Milliyet*'in yapmış olduğu bu haberde ("Manukyan'ı Bekleyen Köy", *Milliyet*, 11 Temmuz 1994, sayfa 20), Lüleburgaz'ın bir köyünde fuhuş nedeniyle bir yıldır kapalı olan bir oteli Manukyan'ın satın almasından köy halkının çok memnun olduğu belirtilmiş, fuhuş yapılması nedeniyle otelden büyük rahatsızlık duyan köy halkının, Manukyan'ın burayı okul ya da huzurevi yapacağından ümitli olduğu, burayı düzene sokarsa halkın Manukyan'ı muhtar bile seçebileceği anlatılmıştır.

Bu türlü haberlerin örneklerinden biri, *Milliyet*'in Manukyan ile ilgili yayımladığı yazı dizisinin 1 Temmuz 1988 tarihli bölümüdür ("Kocanızın Kıymetini Bilin", *Milliyet*, 1 Temmuz 1988: 8). Manukyan gazeteye verdiği röportajda "Ben bu kızlara acıyorum. Kendiliğinden gelenler de var ama derinine indiğinizde pek çoğu bir erkeğe kanarak yola çıkmış. Son durağı da genelev olmuş" diyerek, patronluğunu yaptığı işin doğasındaki sorunlu alana dair farkındalığını, "acımak" şeklinde ifade ettiği bir vicdan muhasebesi biçiminde ortaya koymuştur. Yazının devamında Manukyan kadınların geneleve nasıl "düşüğünü" anlatmış, Anadolu'daki genelevlerde çalışan kadınların "esir yaşamı sürdürdüğünü" ancak kendi evlerindeki kadınların ise serbest olduklarını, patrona borçlandırdıkları iddialarının tersine "vizite ücretinin yarısını aldıkları gibi, gece de ekstra ücretle çalıştıklarını", paraya para demeyecek kadar çok kazandıklarını anlatmış, hatta bu işi bırakmak isteyenlere "önayak" olduğunu, o güne kadar en az elli hayat kadını kendisinin evlendirdiğini söylemiştir. Bununla birlikte, yazısına "Manukyan Mesleğinden Şikayetçi" şeklinde bir ikinci başlık atan gazeteci, bu alan hakkında herhangi bir sorgulamaya gitme gereği duymadığı gibi, bir sonraki cümlede "Manukyan'ın toplum içindeki bu yaraya parmak bastığını" söyleyebilmiştir.

Manukyan'ın ölümünden sonra da çeşitli sebeplerle basına konu olmaya devam ettiği görülmektedir. Bir yandan *Milliyet*, 22 Şubat 2001 tarihli ve "Matilt Ablaya Elveda Kerpe Baba'ya Selam" başlıklı haberinde, Manukyan'ın ölümünün ardından çalıştırdığı kadınların yasa boğulduğunu, Manukyan'ın "çok iyi bir insan" olduğunu söylediklerini anlatırken, öte yandan *Hürriyet* ("Manukyan'ın Seks Kölesiydim Tek Kuruş Tazminat Alamadım", *Hürriyet*, 22 Şubat 2004) Manukyan'ın evlerinde on üç yaşından itibaren sigortasız, izinsiz, türlü işkencelerle çalıştırılan ve sonunda Manukyan'ın ölümünden sonra oğlu Kerpe Çilingir tarafından genelevlerin kapatılması üzerine tazminatsız bir şekilde işsiz kalan bir kadının Çilingir'e açmış olduğu tazminat davasının haberini yapmıştır.

3.2.3. Seks İşçisi Kadınların Temsilden Dışlanması

Ezgi'nin “Bugünkü toplumda, fuhşu meşrulaştırmak diye bir sorun yoktur. Çünkü bugünkü toplumda fuhuş meşrudur. Meşru olmayan, fahişelerdir” (Ezgi, 2019) şeklinde ifade ettiği toplumsal gerçekliği, Manukyan ile ilişkili medya içerikleri örneklerinden de görüldüğü gibi, medyanın da tekrar tekrar inşa ettiği söylenebilir. Bu inşa süreci, sürece dahil edilen kavramlar, kavramlaştırmalar ve aktörlerin çeşitli şekillerde temsili kadar, bunlardan bazılarının bu temsilden dışlanması, bu temsil ile çizilen toplumsal gerçeklikte görmezden gelinmesi ve neredeyse yok sayılması yoluyla da gerçekleşmektedir. Nitekim medya, siyasal ve toplumsal olarak gayrimeşru kılınan ve yok sayılan seks işçilerini kendisi de görmezden gelerek bu anlayışı devam ettirmiştir. Çalışma için tespit edilen haberlerin birkaçı dışında hiç birinde bir ya da daha fazla seks işçisine yer verilmediği, konu ve sorunlar hakkında bu kişilerin tanıklıklarına müracaat edilmediği, yine bu kişilerin yaşam koşulları, sorunları, istek ve beklentilerine dair herhangi bir sorgulama yapılmadığı görülmüştür. Oysaki Selek'in de dediği gibi, toplumlar, uluslar, kültürler, toplumsal gruplar ve bireyler “evet” dedikleri kadar, “hayır” dedikleriyle de tanımlanabilir; dolayısıyla toplumsal tarihi, kapsadıkları kadar dışladıklarıyla da birlikte okumak gerekmektedir (2007: 33). Bütün bir sektör onların işçiliği üzerinden kar elde ederken, hatta öyle ki, “İstanbul'da bir seks probleminin yaşanmaması için evlerin dönüşümlü olarak mühürlenmesi” (“Manukyan: Genelev Patronu”, Cumhuriyet, 17 Nisan 1992: 17) kararlaştırılabiliyorken, onlar dışında, sektörden kendi payını alan herkesin ihtiyaçları gözetilmektedir. Bu kadınlar o kadar yoktur ki, Ayşe Arman muhabir olarak haber yapmaya gittiği Zürafa Sokak'ın önünde “biz kadınlar bilmiyoruz bu mekanları ama erkeklerin çoğu bu bacasız fabrikaları biliyorlar... Burada Manukyan bir kraliçe. Kraliçenin evinde çalışmak kızların kalitesini bile değiştiriyor” diyebilmiştir. “Biz kadınlar” bu mekanları bilmezken ama erkekler bilirken, içeridekiler kadın ya da erkek birer insan değil, “bacasız fabrikalar”daki birer makine, birer eşya, birer sermayedir. “Biz” kadın iken, “onlar” “kadın” bile değildir. Alım satım değeri olan her şey gibi onların da “kalitesi”nden söz edilmektedir. Zaten bu röportajın verildiği, Mehmet Ali Birand'ın yapımcı ve sunuculuğunu üstlenmiş olduğu 32. Gün adlı belgesel programın 1992 tarihli “Manukyan Dosyası” adlı bölümünde Birand, programın girişinde yaptığı konuşmada Manukyan'ın “ticari başarısının sırrını” araştırdıklarını belirtmiştir. Manukyan'ın “ticari başarısının sırrını” araştırdığı bir kez daha vurgulanması gereken ve Manukyan'ın, “Gün boyu üzerinde aynı eşofmanla dert dinleyip yardım dağıtıyor”, “Namus düşkünleri O'nun kazanç kapısıyla uğraşadursun, O Şişli'deki evinde yok olup giden İstanbul'a, değişen değer yargılarına ağıt yakıyor” gibi şiirsel ifadelerle anlatıldığı bu program, bu çalışmanın tartışmaya açtığı her bir olgu için, yalnızca Türk basın ve daha da genelde iletişim tarihi açısından değil, daha birçok çalışma alanı açısından, oldukça trajik bir örnek ve bir tahlil nesnesi haline gelmektedir.

Temsildeki aynı değersizleştirmeyi *Milliyet*'in “Haftüalite” adlı köşesinde yazan Metin Çakmak'ın, Manukyan'ın o yılki vergi rekortmenliğini değerlendirdiği yazısında (“Manukyan”, *Milliyet*, 19 Nisan 1991: 16) da görmek mümkündür. Çakmak, konuyu diğer örneklerde olduğu gibi yine ekonomik kavramlar, değerler ve vergi vermek bakımlarından ele almış, bu bağlamdaki değerlendirmesini “Milyonlarca metrekarlık tesislerde on binlerce işçi çalıştıran işyerleri dururken, 2.5 metrekarlık işyerlerinde az sayıda sermaye” ile vergi rekortmeni olmak sorunsalı üzerine temellendirmiştir. Genelev odalarının birer “işyeri”, kadınların ise “sermaye” olarak değerlendirilmesinin, daha önceki bölümlerde tartışılan ekonomik ve ticari kavramsallaştırmaya yine iyi bir örnek olmasının ötesinde, barındırdığı, insanı her türlü yaşamsal hakları bakımından yok sayma ve insani varlığını değersizleştirme bakımından ima ettikleri üzerinden okumak gerekmektedir.

Seks işçisi kadınlar yerine ve onlar adına basın çoğu kez Manukyan'ı konuşturmuştur. Canan Barlas, Manukyan ile yaptığı bir röportajda (“Manukyan İle Bir Öğle Vakti”, *Milliyet*, 30 Ocak 1994: 22) Manukyan'ın “sadelikten ve iyi kalplilikten hoşlandığını söyledikten sonra devam etmiştir: “Seks sektöründe çalışan kadınların hiç de mutsuz olmadıklarını söylüyor. ‘Onlar bu hayattan vazgeçemezler. Çünkü hem kazanıyor hem de eğleniyorlar’ diyor. Kısa zamanda çok para kazanmaya başlarıymış, çok da harcarlarmış...”. Barlas'ın yazısı, Manukyan'ın aileye verdiği ulvi değer, nezaket ve doğru sözlülüğe ne kadar değer verdiği, misafiri ne kadar çok sevdiği, zeki ve sevimli biri olduğu, ne büyük bir yaşam sevinci ile dolu olduğu gibi tespitleri ile devam etmektedir. Oysa aynı Manukyan 1988 yılında *Milliyet*'e verdiği bir röportajında (“Patroniçeden Kızlara Öğüt”, *Milliyet*, 1 Temmuz 1988: 2) genelev ortamının bir kadın için hiç de iç açıcı bir ortam olmadığını, “kötü niyetli erkeklerin genç kızları evlenme vaadiyle kandırarak bu yola düşürdüklerini”, bu nedenle de kızların çok dikkatli olmaları gerektiğini de söylemiştir.

3.2.4. Diğer

Radikal, medyada Matild Manukyan'a ilişkin olarak yapılan tanımlamalara diğer örneklerde görülenlerden çok daha başka bir kavramı daha dahil etmiş ve yazısında, her ne kadar bu alanda çalışan insanların bir sömürü ve tahakküm düzenine tabi olmak durumunda kaldıklarına işaret etmiş olsa da, diğer gazetelerde yer almayan ve destek görmeyen bir biçimde, Manukyan'ın Ermeni kimliğine işaret ederek, buna içkin de bir mağduriyet tanımlaması sunmuştur. ("Vergilendirilmiş Kazanç Kraliçesi", *Radikal*, 10 Şubat 2007, <http://www.radikal.com.tr/hayat/vergilendirilmis-kazanc-kralicesi-867060/>). "Hrant Dink'in göstere göstere öldürülüşü, Türkiye'de bir Ermeni ya da herhangi bir başka azınlık olarak varolmanın ne kadar zor olduğunu bir kere daha gösterdi" ifadeleriyle başlayan yazı, "Yakın tarihimizde, Türkler sofrasında bir Ermeni, erkekler sofrasında bir kadın, kurtlar sofrasında bir mama olarak varolmuş bir figür de var ama. Her nasıl olduysa, Matild Manukyan, Türkiye'nin en büyük genelev patroniçesi, vergi rekortmeni sıfatını da taşıyarak 87 yıl gördü İstanbul'da. Öyle ya da böyle, mücadele dolu bir 87 yıl..." diye devam etmiştir.

Bu türlü bir "öteki" tanımlaması ve temsiline, *Agos*'ta 24 Şubat 2009'da yayımlanan bir yazıda ("Bir Mit ya da Bir Tabu: Matild Manukyan", 24 Şubat 2009, <https://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/bir-mit-ya-da-bir-tabu-matild-manukyan>) da rastlanmıştır. *Agos*, Manukyan hakkında, "Bazıları, dâhil olmaları beklenen grubun ya da topluluğun beklentisi dışında davranarak "öteki" olmaya bir kaç katı daha yoğun maruz kalırlar. Bazı kadınları ve anneleri hümanizm ve hatta feminizm dahi dışarıda bırakabilir. Konu, bu bazıları olduğunda onlara refleks gösterme açısından en zıt grupların bile bir arada hareket etme potansiyelleri çok yüksektir. Bu katmerli ötekiler, yaşam mücadelelerini çoğu kez marjinal düzeyde ve tek başlarına verirler... Yaşamı boyunca bu türden bir ötekiliğin en belirgin portresi olmuştur Matild Manukyan" şeklinde bir yorum yapıldığı görülmektedir. *Agos* gibi "yayın hayatına başladığı günden itibaren azınlık hakları, insan hakları, demokrasinin savunuculuğunu yapan" ve gazetenin kurucusu Hrant Dink tarafından "solcu, devrimci, sivil toplumcu ve laik olarak" tanımlanan (Eraslan, 2007: 53, 219) bir gazetenin, Manukyan'ın kadın ticareti üzerine inşa ettiği yaşamını, bir "hayat mücadelesi" olarak tanımlaması oldukça ilgi çekicidir.

Aydınlık'ta yayımlanmış bir köşe yazısında ("Kârhaneciler ve Kerhaneciler", *Aydınlık*, 9 Kasım 1995, <https://baskinoran.com/karhaneciler-ve-kerhaneciler/>) Baskın Oran da yine, Manukyan'ın Ermeni kimliğine vurgu yapmıştır. Oran, yazısında "Bn. Manukyan ya genelevci olduğundan, ya zengin olduğundan, ya vergi rekortmeni olduğundan, ya hayırsever olduğundan, ya Ermeni olduğundan suikaste uğramıştır. Genelevcilik yüzünden bombalandığı teorisi zayıftır. Çünkü, şimdiye kadar hiçbir genelev patronuna bomba atılmamıştır... Bn. Manukyan'ın zengin, vergi rekortmeni, hayırsever ya da Ermeni olması yüzünden bombalandığı da zayıf olasılıktır, çünkü başka zenginler, vergi rekortmenleri, hayırseverler ya da Ermeniler sürekli tehdit edilip bombalanmamaktadır. Galiba Bn. Manukyan bütün bu niteliklerin birleşmesi nedeniyle birtakım kişiler tarafından bombalanmıştır. Bu kişiler, anlaşıldığı kadarıyla, bir Ermeni'nin Türkiye'de kalkıp da zengin, vergi rekortmeni ve sevilen hayırsever olmasını hazmedememiştir. Genelevcilik olgusu, Türkiye'nin boğazına kadar gömülmüş bulunduğu bu ikiyüzlü pürülenlik ortamında, bu kişilerin kanlı eylemlerini haklı göstermek için "legalize ve rasyonalize" edici sebep olarak kullanılmışa benzemektedir. Anlaşılan, Türkiye'de kerhaneciler, kârhanecileri pek sevmemektedir" ifadelerini kullanmıştır. Dikkat edilirse burada, Manukya'nın vergi rekortmenliğinin yanı sıra "sevilen" bir "hayırsever" olduğu baştan kabul edilmiş, asıl sorun ve Manukyan'a yapılan tüm saldırıların da temel nedeni olarak "Ermeni" kimliğine vurgu yapılmıştır.

18 Ağustos 1997 tarihli *Milliyet*'te haberi verildiği üzere ("İstanbul'un Madamı", *Milliyet*, 18 Ağustos 1997: 17) Manukyan, o günlerde Fransız gazetesi *Liberation*'a da konu olmuş, gazete yine Manukyan'ın Ermeni kimliğine atıf yaparak, Manukyan'ın Türkiye'deki Ermeni toplumunun en önemli temsilcilerinden biri olduğunu yazmıştır. Manukyan'ın bu gazeteye verdiği röportajda kendisini bir "feminist" olarak tanımladığı ve laiklik ilkesine sarsılmaz biçimde bağlı olduğunu vurguladığı da, *Milliyet* tarafından yorumuz bir biçimde aktarılmıştır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Başta haber metinleri olmak üzere tüm medya içerikleri gerçeklikleri yeniden inşa etmek üzere bilinçli ve kasıtlı olarak biçimlendirilmiş, üretilmiş ürünlerdir ve bu üretim süreci toplumsal güç ve iktidar ilişkilerinden, üretim-tüketim ilişkilerinden bağımsız değildir. Bu güç ve iktidar çevreleri, bu çalışma örneğinde de, siyasal ve ekonomik gücü elinde bulunduran kişiler olarak belirginleşmektedir. Siyasal erkler, iradesini ortaya

koyduğu yasal düzenlemelerle konuya oldukça detaylı, geniş bir çerçeve çizerken, konunun en mağdur ve ortada bir suç ve/veya etik/ahlaki ihlal varsa buna dahil olmakta ya da olmamakta en az irade gösterebilen kesimi olan “hayat kadınlarını”, bu çerçevenin odağına oturtmuştur. Bu çerçeve yalnız yasal düzlemde değil, pratik yaşamda da bu kadınları toplum açısından büyük bir sorun olarak imlemiştir. Ancak bu “sorun etme” durumu, siyasal iradenin ya da toplumun, bu kadınların yaşam koşullarının zorluğunu veya hayatta kalma mücadelelerini “dert edinme” biçiminde değil, onları, var olan bu “ahlaksızlığın” neredeyse sorumlusu ilan ederek, kamusal hemen her alandan dışlama, görünmez, duyulmaz kılma biçiminde olmuştur. Yönetmelik irade yine yasal düzenlemelerle fuhuş bir iş kolu, genelevleri ve fuhuş yapılan özel haneleri ise bir çeşit “ticarethane” olarak tanımlamış, buralardan vergi toplamış, bu işte çalışan kadınları ise “sermaye” şeklinde konumlandırarak, her türlü sömürüye açık bir biçimde “sermaye sahibinin” ellerine teslim etmiştir. Manukyan örneğinde de görüldüğü gibi, bu yasal çerçeve bu tür “sermaye sahibi”nin de ideolojik çerçevesinin temelini ve kurduğu sömürü sisteminin meşruiyet zeminini oluşturmuştur. Medya da bu süreçte kendi enstrümanlarıyla yer almıştır. Çalışmanın kuramsal tartışma kısmında da anlatıldığı gibi, medyanın içinde ortaya çıktığı ve var olmaya devam ettiği sistemle olan ilişkiler ağı göz önünde bulundurulduğu müddetçe, bu bulgulara şaşırarak mümkün değildir. Zira medyanın işleyişi, ürettiği her türlü içerik ve onlarda ürettiği temsiller aracılığıyla yeniden inşa ettiği gerçeklik, içinde bulunduğu sistemde var olan güç, iktidar ve sömürü ilişkilerinden bağımsız değildir. Dikkat edilirse Manukyan örneğinde siyasal iktidarın, konunun taraflarından olan ekonomik iktidarların ve medyanın kullandığı dil birbiriyle çelişmemekte, hatta zaman zaman örtük bir biçimde de olsa, birbirini onaylamakta, desteklemektedir. Bu dil ile oluşturulan temsilde şiddet, insan hakları ihlalleri, sömürü ilişkileri gibi asıl etik/ahlaki sorunlar görmezden gelinirken, konunun asıl tarafları olan seks işçisi kadınların kendi hikayeleri, görüşleri veya tanıklıklarına ise neredeyse hiç yer verilmemiştir. Böylelikle, okuyucu ve/veya izleyicilerin, konuya ilişkin gerçekliği farklı boyutlarıyla yorumlamak ve tartışmakta kullanabilecekleri kavramlar ve kavramsallaştırmalar bilinçli bir şekilde çizilen referans çerçevesinden dışlanmış, tartışmanın sınırları arzu edilen gerçekliğin inşası üzere yine bilinçli kavramsal tercihlerle net bir biçimde belirlenmiştir.

Bu çalışmada elde edilen veriler, medyada kadının temsiline ilişkin olarak çoğunlukla medyanın homojen bir kadın kimliği üzerinden tüm kadınlara dair bir kadın temsili ürettiğine yönelik iddiaları da tartışmaya açabilecek niteliktedir. Zira çalışmada elde edilen temsil örnekleri, kendisi de bir kadın olan Matild Manukyan ile seks işçisi diğer kadınlara dair çeşitli temsil biçimlerini bir arada görebilmeyi ve karşılaştırabilmeyi mümkün kılmıştır. Sonuç olarak görülmektedir ki, temsilin biçimini belirleyen şey “cinsiyet”ten öte, güç ve iktidarın ölçüsüdür. Bir başka deyişle, farklı kadınlıkların farklı biçimlerde temsil edildiği, dolayısıyla kadının temsili bakımından “hangi kadın?” sorusunun anlamlı hale geldiği söylenebilir.

Kaynaklar

- Açıklık, N. (2013). Fuhuş Pazarında Sermaye Olmak: Mersin Örneği. *Çalışma ve Toplum: Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 38, 243-281.
- Arsan, E. D. (2004). Medya Güç İdeoloji Ekseninde Merve Kavakçı Haberlerinin İki Farklı Sunumu. Ç. Dursun (ed.), *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi* içinde (151-182. ss.). Ankara: Elips.
- Aziz, A. (1994). *Medya, Şiddet ve Kadın: 1993 Yılında Türk Basınında Kadınlara Yönelik Şiddetin Yer Alış Biçimi*. Ankara: KSSGM Yayınları.
- Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Türkiye. (2014). Türkiye’de Seks İşçilerinin Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı: İhtiyaçlar ve Öneriler. Erişim adresi <https://www.klimik.org.tr/wp-content/uploads/2015/12/T%C3%BCrkiyede-Seks-%C4%B0%C5%9F%C3%A7ilerin-Cinsel-Sa%C4%9F%C4%B1-%C4%9F%C4%B1-ve-%C3%9Creme-Sa%C4%9F%C4%B1-%C4%9F%C4%B1-Rapor.pdf>
- Brawn K. M. ve Roe-Sepowitz D. (2008). Female juvenile prostitutes: exploring the relationship to substance use. *Child Youth Serv Review*, 30 (12), 1395-1402.
- Cacho, L. (2012). *Slavery Inc.: The Untold Story of International Sex Trafficking*. Edinburg: Portobello Books.
- CETAD (2013). Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Alanında Ulusal ve Yerel Medya Yoluyla Savunuculuk Projesi Bilgilendirme Dosyası 8: Seks Ticareti. E. Küntay ve M. Çokar (ed.). Erişim adresi <https://www.cetad.org.tr/CetadData/Books/46/pdf-dosyasini-indirmek-icin-tiklayiniz.pdf>
- CETAD (2007). Ticari Seks Medya Dosyası. E. Küntay ve M. Çokar (ed.). Erişim adresi http://www.ikgv.org/sws_dosyalar/CETAD_resimli.pdf
- Cevizci, A. (2008). *Etîğe Giriş* (2. Baskı). İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Coşkun, E. (2018). *İnsan/Kadın Ticareti ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması*. Ankara: CEİD Yayınları.
- Coşkun, E. (2014). Türkiye’de Göçmen Kadınlar ve Seks Ticareti. *Çalışma ve Toplum*, 3, 185-206.
- Dalla R. L. (2000). Exposing The “Pretty Woman” Myth: A Qualitative Examination of The Lives of Female Streetwalking Prostitutes. *Journal of Sex Research*, 37, 344-353.
- Do Espirito Santo, M. E. ve Etheredge G. D. (2004). And Then I Became A Prostitute: Some Aspects of Prostitutes in Dakar, Senegal. *Social Science Journal*, 41, 137-46.
- Dursun, Ç. (2013). *İletişim Kuram Kritik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Erder, S. ve Kaşka, S. (2011). Turkey in The New Migration Era: Migrants Between Regularity and Irregularity. Paçacı-Elitok, S. ve Straubhaar, T. (ed). *Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities* içinde (113-132. ss.). Hamburg: Hamburg University Press.
- Eraslan, H. (2007). *Agos: Türkçe-Ermenice Bir Gazetenin Tarihi (1996-2005)*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.
- Ezgi, O. (2019). Cinsel Sömürü ve Seks Endüstrisi. Erişim adresi <http://www.marksistteori3.org/114-marksist-teori/sayi-38-temmuz-agustos-2019/946-cinsel-somuru-ve-seks-endustrisi.html>
- Farley M. ve Haling N. (1998). Prostitution, Violence and Posttraumatic Stress Disorder. *Women & Health*, 1998 (27), 37-49.
- Hall, S. (1997). İdeoloji ve İletişim Kuramı. S. İrvan (ed.), *Medya Kültür Siyaset* içinde (79-96. ss.). Ankara: Ark Yayınları.
- Heidensohn, F. (1985). *Women and Crime*. London: Macmillan.
- Jeffreys, S. (2008). *The Idea of Prostitution*. North Melbourne: Spinifex Press.
- Kaya, A. E. E. (2020). Liberal Medya Etiğinin Sorgulanması ve Alternatif Medya Etiğinin Türkiye Haberciliği Üzerinden Değerlendirilmesi, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (1), 283-299.
- Lowman J. (2000). Violence and The Outlaw Status of (Street) Prostitution in Canada. *Violence Against Women*. 6 (9), 987-1011.
- McLaughlin, L. (1991). Discourses Of Prostitution/Discourses Of Sexuality. *Critical Studies in Mass Communication*, 8 (3), 249-272.
- Odabaşı, A. B., Şahinoğlu, S., Genç, Y. ve Bilge, Y. (2012). The Experiences of Violence and Occupational Health Risks of Sex Workers Working in Brothels in Ankara. *Balkan Medical Journal*, 29 (2), 153-159.
- Potterat J. J., Brewer D. D., Muth S. Q., Rothenberg R. B., Woodhouse D. E., Muth J. B., et al. (2004). Mortality in a Long-Term Open Cohort of Prostitute Women. *American Journal of Epidemiology*, 159 (8), 778-785.
- Raymond, J. (2013). *Not a Choice, Not a Job*. Dulles VA: Potomac Books.
- Sargın, A. (2006). Pornografiye ve Seks Endüstrisine Hayır!. Erişim adresi <https://m.bianet.org/bianet/kadin/86376-pornografiye-ve-seks-endustrisine-hayir>
- Selek, P. (2007). *Maskeler, Süvariler, Gacılar, Ülker Sokak: Bir Alt kültürün Dışlanma Mekanı*. İstanbul: İstiklal Kitabevi.
- Senn T. E., Carey M. P. ve Vanable P. A. (2008). Childhood and Adolescent Sexual Abuse and Subsequent Sexual Risk Behavior: Evidence From Controlled Studies, Methodological Critique, and Suggestions For Research. *Clinical Psychology Review*, 28 (5), 711-735.
- Simsek S, Kisa A. ve Dziegielewska S. F. (2003). Sex Workers And The Issues Surrounding Registration İn Turkey. *Journal of Health & Social Policy*, 17 (3), 55-69.
- Thompson, S. E. (2000). Prostitution-A Choice Ignored. *Women’s Rights Law Reporter*, 21 (3), 217-247.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>
- Uzun, R. (2016). *İletişim Etiği Sorunlar ve Sorumluluklar* (3. Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ward H. ve Day S. (2006). What happens to women who sell sex? Report of a unique occupational cohort. *Sexually Transmitted Infections*, 82 (5), 413-417.
- Zengin, A. (2011). *İktidarın Mahremiyeti: İstanbul’da Hayat Kadınları, Seks işçiliği ve Şiddet*. İstanbul: Metis Yayınları.

Gazeteler

- Agos, 24 Şubat 2009.
- Aydınlık, 9 Kasım 1995.
- Cumhuriyet, 13 Nisan 1991.
- Cumhuriyet, 31 Aralık 1991.
- Cumhuriyet, 17 Nisan 1992.
- Cumhuriyet, 15 Ocak 1994.
- Cumhuriyet, 20 Haziran 1995.

Hürriyet, 25 Nisan 1995.
Hürriyet, 31 Aralık 2003.
Hürriyet, 22 Şubat 2004.
Milliyet, 23 Ocak 1985.
Milliyet, 20 Haziran 1985.
Milliyet, 30 Haziran 1988.
Milliyet, 1-2 Temmuz 1988.
Milliyet, 26 Nisan 1990.
Milliyet, 12 Nisan 1991.
Milliyet, 19 Nisan 1991.
Milliyet, 16 Mart 1992.
Milliyet, 22 Nisan 1992.
Milliyet, 3 Ekim 1992.
Milliyet, 20 Ekim 1992.
Milliyet, 3 Kasım 1992.
Milliyet, 1 Aralık 1993.
Milliyet, 30 Ocak 1994.
Milliyet, 11 Temmuz 1994.
Milliyet, 25 Nisan 1995.
Milliyet, 16 Haziran 1995.
Milliyet, 23 Haziran 1995.
Milliyet, 25-26 Haziran 1995.
Milliyet, 25 Ağustos 1995.
Milliyet, 3 Ekim 1995.
Milliyet, 6 Ekim 1995.
Milliyet, 21 Ekim 1995.
Milliyet, 16 Şubat 1996.
Milliyet, 22 Nisan 1996.
Milliyet, 18 Ağustos 1997.
Milliyet, 22 Şubat 2001.
Milliyet, 18 Şubat 2021.
Sabah, 11 Eylül 1985.
Sabah, 19 Şubat 2001.
Sabah, 2 Temmuz 2006.
Sözcü, 15 Ağustos 2020.
Radikal, 10 Şubat 2007.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**ALTERNATİF HABER SİTELERİNİN SOSYAL MEDYA GAZETECİLİĞİ
PRATİKLERİ: GZT, SPUTNİK TÜRKİYE VE ODA TV ÖRNEĞİ**

*Social Media Journalism Practices of Alternative News Sites: The Case of GZT, Sputnik Türkiye
and Oda TV*

Tuba LİVBERBER¹ ve Süheyla AYVAZ²

¹Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Antalya, tubalivberber@akdeniz.edu.tr, orcid.org/0000-0002-9879-2135

²Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Reklamcılık Bölümü, Konya, suayyavaz@gmail.com, orcid.org/0000-0002-1065-592X

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

21.02.2023

Kabul/Accepted:

22.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1254555

Anahtar Kelimeler

Haber, Alternatif Haber
Sitelere, Gazetecilik
Pratikleri, Sosyal Medya
Gazeteciliği, Gazeteciliğin
Dönüşümü

Keywords

News, Alternative News
Sites, Journalism Practices,
Social Media Journalism,
Transformation of
Journalism

ÖZ

Dijitalleşmeyle birlikte habercilik alanındaki çeşitlenmeler hem biçimsel hem de içeriksel açıdan oldukça artmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu özellikler geleneksel ve alternatif gazetelerin haber pratiklerini değiştirmiş ve değiştirmeye devam etmektedir. Bu süreçte özellikle alternatif medya, kitlelere ulaşma ve sesini duyurma noktasında yeni fırsatlar elde etmiş, kendine yeni bir alan yaratma olanağını yakalamıştır. Alternatif medya ilk olarak internet gazeteciliğiyle kendine alan açmaya başlamış ardından sosyal medya gazeteciliğiyle daha fazla kitleye ulaşmaya başlamıştır. Günümüzde sosyal medya platformlarının haber edinme ve paylaşma bağlamında sıklıkla tercih edilmesi, sosyal medya gazeteciliğini önemli kılmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada, alternatif haber sitelerinin sosyal medya gazeteciliği pratikleri incelenmiştir. Bu bağlamda, genel tarama modeli çerçevesinde GZT, Sputnik Türkiye ve Oda TV haber sitelerine ilişkin sayfaların sosyal medya gazeteciliği açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada söz konusu haber sitelerinin 25-30 Haziran 2021 ile 25-30 Haziran 2022 tarihleri arasındaki YouTube, Facebook, Instagram ve Twitter hesaplarındaki takipçi/hayran/abone sayıları, hakkında konuşanlar, haftalık takipçi/hayran/abone artış oranları, ileti dağılımları ve ileti türleri ile etkileşim oranları incelenerek sosyal medya gazeteciliği açısından değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, analiz edilen internet siteleri arasında sırasıyla GZT, Oda TV ve Sputnik Türkiye'nin sosyal medya gazeteciliği pratiklerinde etkin olduğu saptanmıştır.

ABSTRACT

Alternative media gained new opportunities to reach the masses and make their voices heard, and it had the opportunity to create a new space for itself. Alternative media first started to open space for itself with internet journalism and then started to reach more audiences with social media journalism. Today, the fact that social media platforms are frequently preferred in the context of news acquisition and sharing makes social media journalism important. In this direction, social media journalism practices of alternative news sites were examined in this study. In this context, it is aimed to examine the pages of GZT, Sputnik Türkiye and Oda TV news sites in terms of social media journalism within the framework of the general scanning model. In the study, the number of followers/fans/subscribers, talkers, weekly follower/fan/subscriber growth rates, message distributions and message types and interaction rates on YouTube, Facebook, Instagram, and Twitter accounts of the mentioned news sites between 25-30 June 2021 were examined. Then it was evaluated in terms of social media journalism. In this context, it has been determined that GZT, Oda TV and Sputnik Türkiye, among the analyzed websites, are effective in social media journalism practices.

Atıf/Citation: Livberber, T. ve Ayvaz, S. (2023). Alternatif Haber Sitelerinin Sosyal Medya Gazeteciliği Pratikleri: GZT, Sputnik Türkiye ve Oda TV Örneği. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 987-1004.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Süheyla AYVAZ, suayyavaz@gmail.com.

1. Giriş

Dijitalleşmeyle birlikte haberin üretim ve yayılım pratiklerinde büyük değişimler yaşandı. Haberlin üretim ve yayılım pratiklerindeki değişimler geleneksel medyanın tekeline meydan okuyarak sürece yeni bir anlam kazandırdı. Bloglar ve sosyal mecralarla başlayan değişimler okur kitleyi de sürece dahil ederek etkileşimi mümkün kıldı. Bunun da ötesinde, zaman içerisinde sosyal mecralara yeni özellikler eklenmesi, kitle medyasından ziyade daha küçük ölçekli medya ağlarına yeni olanaklar sağladı. Haberlin üretim ve yayılım sürecindeki bu değişimler doğal olarak haber içeriklerinin de dönüşmesini beraberinde getirdi. Küçük ölçekli ve bireyselleşmiş ağlarda dijital yayıncı olma imkanına erişen bireyler, kendi içeriklerini üretmek farklı sesleri farklı şekillerde duyurmayı ve çeşitlenmeyi oldukça önemli bir oranda artırdı. Bu çeşitlenmeler arasından özellikle haber siteleri ve sosyal medya gazeteciliği gibi alanlar alternatif medya olarak sıklıkla tercih edilmeye başlandı.

Özellikle sosyal medya gazeteciliğinin sıklıkla kullanılması sadece bireylerin içerik üretmesi özelliğinden değil, aynı zamanda hem kaynak olarak kullanılması hem de haberlin yayılım hızının artmasından da kaynaklanmaktadır. Pınarbaşı ve Astam (2020: 71)'a göre sosyal medya gazeteciliğinde öne çıkan özellik haber üretim sürecinin zaman ve mekân kavramlarından bağımsız olarak yazı işleri birimine bağlı kalmadan dijital ortamda gerçekleşen bir gazetecilik pratiği olmasıdır. Bu kapsamda değişen gazetecilik pratiklerini içerik, şekil, sahiplik yapısı ve sosyal ilişkiler şeklinde okumamız mümkündür. Dolayısıyla sosyal medya gazetecilerinin etkileşimine olanak tanıyan ve haber içeriğinin farklı medya ortamları ile bütünleşmesini zorunlu kılan bu anlayışın internet teknolojisine hâkim olmayı da gerekli kıldığı açıktır.

Bu bilgilerden anlaşılacağı gibi günümüzde sosyal medya platformları hem haber edinme hem de paylaşma bağlamında sıklıkla tercih edilmektedir. Bu açıdan sosyal medya gazeteciliğine sürekli yeni özellikler eklenmekte ve her geçen gün daha önemli hale gelmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada, alternatif haber sitelerinin sosyal medya gazeteciliği pratikleri incelenmiştir. Bu bağlamda GZT, Sputnik Türkiye ve Oda TV haber sitelerinin sosyal medya sayfaları, sosyal medya gazeteciliği açısından incelenmiştir. Çalışmada analiz edilen gazetelerin sosyal medya sayfalarının 25-30 Haziran 2021 ile 25-30 Haziran 2022 tarihleri arasındaki YouTube, Facebook, Instagram ve Twitter hesaplarındaki takipçi/hayran/abone sayıları, hakkında konuşanlar, haftalık takipçi/hayran/abone artış oranları, ileti dağılımları ve ileti türleri ile etkileşim oranları incelenerek sosyal medya gazeteciliği açısından değerlendirilmiştir.

2. Alternatif Medya ve Değişen Gazetecilik Pratikleri

Alternatif medya aynı zamanda muhalif medya, topluluk medyası, bağımsız medya, karşı medya, yeni medya, yerel medya, başka medya ve radikal medya gibi çeşitli isimlerle anılmaktadır (Özer, 2012: 10). Genel olarak anaakım medyada temsil edilmeyen konu ve olayların temsil edilmesini sağlamaya ve bununla birlikte sosyal ve politik reformu savunmaya adanmış medya olarak tanımlanmaktadır (Haas, 2004: 115).

Bailey ve arkadaşlarına (2007: 5-30; 2015: 31-69) göre alternatif medyayı tanımlamaya ilişkin 4 farklı kuramsal yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; topluluğa hizmet odaklı medya, anaakıma alternatif medya, sivil toplumun parçası medya ve rizom medyadır. Topluluğa hizmet odaklı ilk yaklaşımda yayıncı ve topluluk arasındaki ilişki önemlidir. Hedef kitle olarak belirli bir topluluk seçilerek topluluk kavramı ön plana çıkarılmaktadır. Amaç, topluluk üyelerinin erişimini ve katılımını mümkün kılarak bu süreçleri kolaylaştırmaktır. Anaakım medyaya alternatif bir medya olarak tanımlanan ikinci yaklaşımda özellikle alternatif fikrine odaklanılmaktadır. Bu fikrin ön plana çıkarılmasının nedeni, alternatif medyanın anaakım medyanın tamamlayıcısı ya da anaakım medyanın karşı-hegemonik eleştirisi olarak görülmesidir. Bu kapsamda, anaakım medyaya karşı bir meydan okuma söz konusudur. Alternatif medyayı sivil toplumun bir parçası olarak ele alan üçüncü yaklaşım topluluk medyasının hem devletten hem de sektörden bağımsız konumlandırılmasını öne çıkarmaktadır. Bu yaklaşım kendini, devlet ile sektör arasında 'üçüncü ses' olarak görmekte ve yurttaşların aktif katılımını desteklemektedir. Son yaklaşım olan alternatif medyaya rizomatik yaklaşım ise sivil toplum kavşağındaki rolü, belirsizliği, sektör ve devletle kesişimi ve bağları gibi konulara odaklanılmaktadır. Bu yaklaşımda alternatif medya, iş birliğine dayalı bir kavşak noktası olması, tesadüfe dayanması ve ortak zeminden yoksun olmasıyla öne çıkarılmaktadır. Bu şekilde demokrasiyi güçlendirme kapasiteleri garanti altına alınmaktadır.

Braman (2002)'a göre alternatif medyaya ilişkin 4 özellik öne çıkmaktadır. Bu özellikleri "aracın içerik olarak kullanılması, ideolojinin reddi, siyaset ve sanatın iç içe geçmesi ve dijital bilginin bir şeylerin ortaya

çıkmasında doğrudan etkili olabilme yetisinin takdiri” oluşturmaktadır (Akt: Lievrouw, 2016: 26-27). Bu açıdan yayın için motivasyonun kar kaygısı değil, fikir kaygısı olması, yayınların konusunun sosyal sorumluluk, yaratıcı düşünce ya da ikisinin birleşimi olması ve yayıncıların kendilerini alternatif olarak tanımlamaları o medyanın alternatif olarak düşünülebileceğini göstermektedir (Atton, 2002: 13). Bu bağlamda alternatif medya, egemen olan toplum, kültür ve politika yapma biçimlerini ve pratiklerini değiştirmek ya da onlara meydan okumak için kullanılmaktadır. Bu anlamda, anaakım medyanın gelenekleri ve imtiyazları ile azınlık ya da popüler olmayan toplulukların marjinalleştirilmesini ya da dışlamasını eleştirmektedir (Lievrouw, 2016: 27).

Alternatif medya, topluluk geliştirme ve aktif vatandaş katılımıyla toplumsal ve siyasal yaşamı şekillendirebilmektedir. Aynı zamanda alternatif medya, toplum içindeki aykırı grupların bilinçlenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Alternatif medya, Downing’in “başkaldırı iletişimi” olarak nitelendirdiği habercilik anlayışı ve yorumlarıyla sadece statükoyla mücadele etmekle kalmaz, bunların üretimi yoluyla da mücadele etmektedir (Aydoğan ve Kırık, 2012: 64). Bunun nedeni, anaakım medya ile alternatif medyanın taşıdığı farklı özelliklere dayanmaktadır. Anaakım medya geniş ölçekli olup homojen takipçi kitlesine yöneliktir, devlet destekli ya da ticari kurumlardır, dikey olarak yapılandırılmıştır, egemen söylem ve temsillerin taşıyıcılarıdır. Bunun karşısında alternatif medya küçük ölçekli olup belirli topluluklara yöneliktir, devletten ve sektörden bağımsızdır, yatay olarak yapılandırılmıştır, tahakküm kurmaya çalışmayıp kendi kendine sunumun önemini vurgulayan söylem ve temsillerdir (Bailey, Cammaerts ve Carpentier, 2015: 47-48). Bu yüzden Rodriguez’in de belirttiği gibi kişiler ya da topluluklar kendi medyalarına sahip olduklarında kendilerini ve topluluklarını daha net bir biçimde ifade etme olanağına kavuşabilmektedir. Böylelikle içeriğin ne olduğundan ziyade içerik üreticisi olmak daha önemli bir hale gelmektedir (Atton, 2008: 214-215).

Günümüzde baskın olan kültür katılımcı kültürdür ve bunun en yaygın örneği sosyal medyadır. Sosyal medyada hem içerik üreticisi hem de tüketicisi olan kullanıcıların ne söylediği, birbiri hakkında ne düşündüğü önemli görülmekte, kullanıcıların fotoğraf, video, metin, konum, duygu durumu gibi pek çok içeriği üretip paylaştıkları ve paylaşılan içeriklerin ne derece kabul gördüğü, kişilerin görüşleri veya beğenileri önemsenmektedir (Tutgun-Ünal, 2020: 45). Sosyal medyanın haber üreticisi ve tüketicisi arasındaki keskin sınırı ortadan kaldırması, haber üretim süreçlerini katılımcı bir yapıya dayandırması ve vatandaş/yurttaş gazetecilerinin ortaya çıkması bu açı oldukça değerli kılmaktadır. Sosyal medya ile kullanıcılar, içerik üretme konusunda aktif hale gelmiş, haber üretimi sadece profesyonel olarak gazetecilik mesleği ile uğraşan kişilerin faaliyeti olmanın ötesine geçmiştir. Zaman içerisinde haber yapma pratikleri de değişim geçirmiş, medya kuruluşları haber sunumunu sosyal medya üzerinden gerçekleştirmeye ve sosyal medyayı haber kaynağı olarak kullanmaya başlamıştır (Taşkiran ve Kırık, 2016: 229).

Bu bilgilerden anlaşılacağı gibi sosyal medya, gazetecilikte oldukça merkezi bir konumdadır. Sadece profesyonel gazetecilerin değil, aynı zamanda yurttaş gazetecilerinin de bu alanda var olabilmeleri ve seslerini duyurabilmeleri için etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda alternatif bir kanal olarak sosyal medya gazeteciliği, çoğunluk değil çoğulculuk görüşünü desteklemekte, editoryal bağımsızlığın sağlanabilmesi ve geliştirilebilmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır.

3. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada, alternatif haber sitelerinin sosyal medya hareketliliği genel tarama modeli ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, GZT, Sputnik Türkiye ve Oda TV internet sitelerine ilişkin YouTube, Facebook, Instagram ve Twitter sayfalarının sosyal medya gazeteciliği açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Sosyal medya hareketliliğinin saptandığı bu çalışmada bulgular, sosyal medya gazeteciliğinin takipçi/hayran/abone sayıları, hakkında konuşanlar, haftalık takipçi/hayran/abone artış oranları, ileti dağılımları ve ileti türleri ile etkileşim oranları incelenerek sosyal medya gazeteciliği açısından değerlendirilmiştir.

Araştırmada, yöntem olarak genel tarama modeli kullanılmıştır. GZT, Sputnik Türkiye ve Oda TV haber sitelerinin sosyal medya sayfalarının 25-30 Haziran 2021 ile 25-30 Haziran 2022 tarihleri arasındaki sosyal medya hareketliliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, Boomsocial sistemi kullanılarak internet sitelerinin sosyal medya hesaplarının takipçi/hayran/abone sayıları, hakkında konuşanlar, haftalık takipçi/hayran/abone artış oranları, ileti dağılımları ve ileti türleri ile etkileşim oranları tespit edilmeye çalışılmıştır.

4. Bulgular

Çalışmada, internet sitelerinin YouTube, Facebook, Instagram ve Twitter hesaplarındaki takipçi/hayran/abone sayıları, hakkında konuşanlar, haftalık takipçi/hayran/abone artış oranları, ileti dağılımları ve ileti türleri ile etkileşim oranları incelenerek sosyal medya gazeteciliği açısından değerlendirilmiştir. 25-30 Haziran 2021 ile 25-30 Haziran 2022 tarihleri arasındaki altı gün 2021 ve altı gün 2022 yılından olmak üzere toplam on iki günlük veriye ulaşılmıştır.

4.1. YouTube Gazeteciliği

İnternet sitelerinin YouTube hesapları incelenerek elde edilen veriler Tablo 1’de yer almaktadır. Bu kapsamda, YouTube gazeteciliği açısından internet sitelerinin abone, izlenme, haftalık hayran artış sayısı ve etkileşim oranları karşılaştırılmaktadır.

Tablo 1. İnternet Sitelerinin YouTube Hesapları (Boomsocial, 2021/2022)

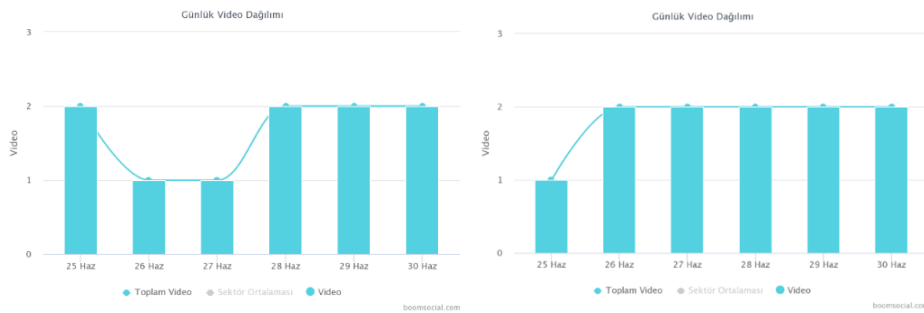
YouTube Haber Sayfası		Abone	İzlenme	HTA	HTA (%)	EO (%)
GZT	2021	328.000	41.759.049	6.000	%1,86	%0,52
	2022	628.000	119.620.319	66.000	%11,74	%0,38
Oda TV	2021	155.000	50.280.786	1.000	%0,65	%0,34
	2022	187.000	64.396.852	4.000	%2,19	%0,08
Sputnik Türkiye	2021	124.000	58.741.614	1.000	%0,81	%0,04
	2022	137.000	66.232.966	-1.000	%-0,72	%0,06

HTA: Haftalık Takipçi Artışı, **EO:** Etkileşim Oranı

Youtube gazeteciliğinde her iki yılda da en yüksek abone sayısının GZT, en düşük hayran sayısının Sputnik Türkiye’ye ait olduğu görülmektedir. İzlenme sayısında 2021 yılında en yüksek orana Sputnik Türkiye, en düşük orana GZT sahipken 2022 yılında GZT en yüksek orana ulaşmıştır. Haftalık hayran artış oranları incelendiğinde, GZT’nin en yüksek artışa, Sputnik Türkiye’nin ise negatif bir artışa sahip olduğu görülmektedir. En az haftalık takipçi artışına ise 2021’de Oda TV, 2022’de Sputnik Türkiye sahiptir. Ayrıca iki yılda da en fazla etkileşim oranına GZT, en az orana Sputnik Türkiye sahiptir. Bununla birlikte, Oda TV’nin etkileşim oranındaki düşüşü oldukça dikkat çekmektedir.

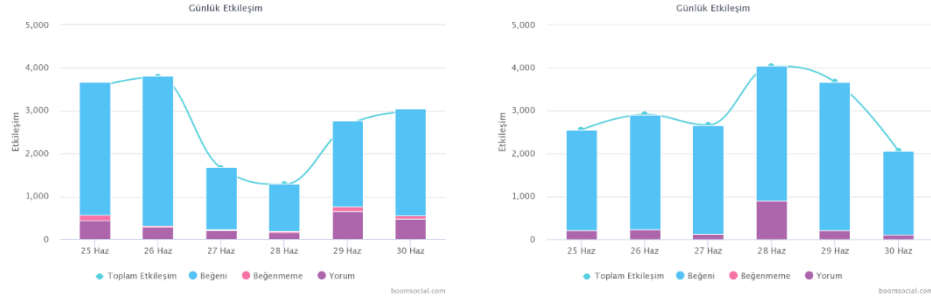
4.1.1. GZT’nin YouTube Gazeteciliğinin İncelenmesi

Bu bölümde YouTube gazeteciliği açısından GZT’nin 25-30 Haziran 2021 ile 25-30 Haziran 2022 tarihleri arasındaki video dağılımları ile etkileşim türleri ve dağılımlarına bakılmıştır.

Şekil 1. GZT’nin Youtube Gazeteciliğindeki Video Dağılımı (Boomsocial, 2021/ 2022)

GZT’nin YouTube gazeteciliği kapsamında her iki yılda da benzer oranlara sahip olduğu, günlük 1 ile 2 arasında ileti paylaştığı görülmektedir.

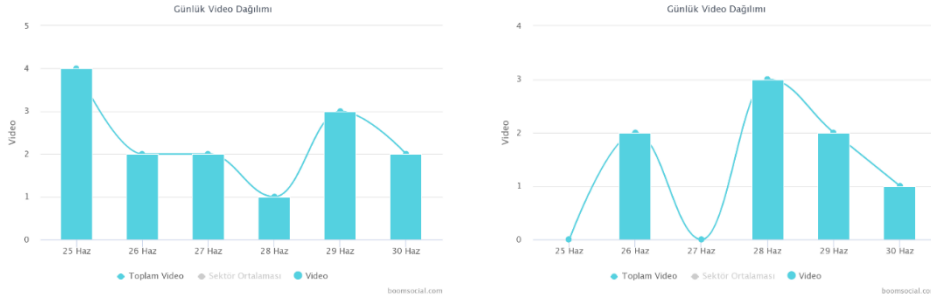

Şekil 2. GZT'nin Youtube Gazeteciliğindeki Etkileşim Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

YouTube sayfasındaki etkileşim oranlarına bakıldığında, 2021 yılında yüzde 84 beğeni, yüzde 13,8 yorum, yüzde 2,3'ünün beğenmeme; 2022 yılında yüzde 90 beğeni, yüzde 10 yorum paylaşımı türünde etkileşimler olduğu görülmektedir. Bu çerçevede her iki yılda da ortalama 17,000 etkileşimi bulunan GZT'nin en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Bununla birlikte 2021 yılında GZT'nin 3,499 beğeni, 290 yorum, 30 beğenmeme ile en fazla 26 Haziran'da 3,789 oranında; 2022 yılında ise 3,123 beğeni, 911 yorum ile en fazla 28 Haziran'da 4,034 oranında etkileşime sahip olduğu gözlenmektedir. Görülmektedir ki, GZT'nin 2022 yılında yorum sayısı yaklaşık 3 kat artarken beğenmeme oranına rastlanılmamaktadır.

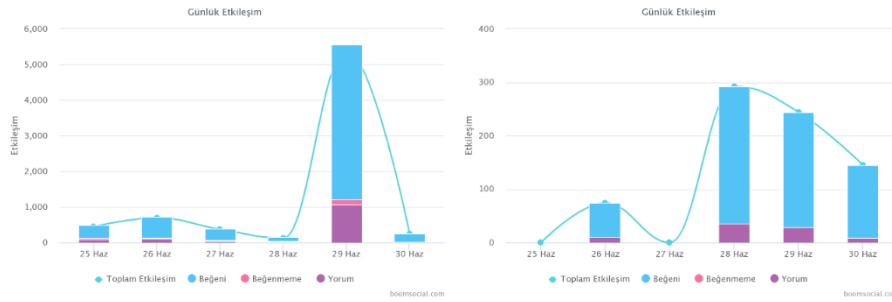
4.1.2. Oda TV'nin YouTube Gazeteciliğinin İncelenmesi

Bu bölümde YouTube gazeteciliği açısından Oda TV'nin 25-30 Haziran 2021 ile 25-30 Haziran 2022 tarihleri arasındaki video dağılımları ile etkileşim türleri ve dağılımlarına bakılmıştır.

Şekil 3. Oda TV'nin Youtube Gazeteciliğindeki Video Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Oda TV'nin YouTube gazeteciliği kapsamında her iki yılda da benzer oranlara sahip olduğu, günlük 0 ile 4 arasında ileti paylaştığı görülmektedir.

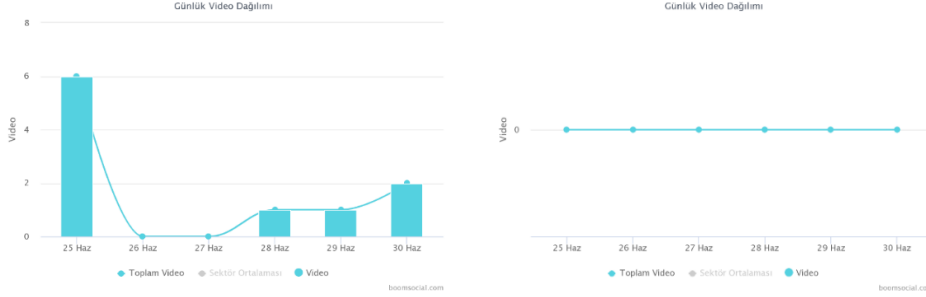
Şekil 4. Oda TV'nin Youtube Gazeteciliğindeki Etkileşim Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

YouTube sayfasındaki etkileşim oranlarına bakıldığında, 2021 yılında yüzde 78,8 beğeni, yüzde 17,7 yorum, yüzde 3,5 beğenmeme; 2022 yılında yüzde 89 beğeni, yüzde 11 yorum paylaşımı türünde etkileşimler olduğu görülmektedir. Bu çerçevede 2021 yılında 7,270; 2022 yılında 755 etkileşimi bulunan Oda TV'nin en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Bununla birlikte 2021 yılında Oda TV'nin 4,399 beğeni, 1,061 yorum, 153 beğenmeme ile en fazla 29 Haziran'da 5,400 oranında; 2022 yılında ise 257 beğeni, 35 yorum ile en fazla 28

Haziran'da 292 oranında etkileşime sahip olduğu gözlenmektedir. Görülmektedir ki, Oda TV'nin 2022 yılında hem paylaşım hem yorum sayısı düşüş göstererek etkileşim oranı dikkat çekici oranda azalmıştır.

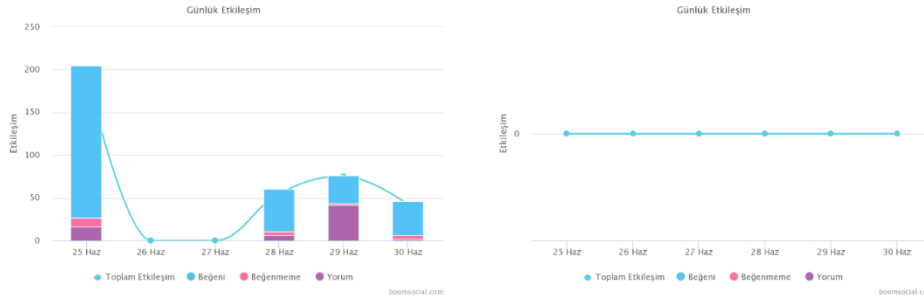
4.1.3. Sputnik Türkiye'nin YouTube Gazeteciliğinin İncelenmesi

Bu bölümde YouTube gazeteciliği açısından Sputnik Türkiye'nin 25-30 Haziran 2021 ile 25-30 Haziran 2022 tarihleri arasındaki video dağılımları ile etkileşim türleri ve dağılımlarına bakılmıştır.

Şekil 5. Sputnik TR'nin Youtube Gazeteciliğindeki Video Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Sputnik Türkiye'nin YouTube gazeteciliği kapsamında 25-30 Haziran tarihleri arasında 2021 yılında 10 ileti paylaştığı; 2022 yılında ise herhangi bir ileti paylaşmadığı görülmektedir.

Şekil 6. Sputnik TR'nin Youtube Gazeteciliğindeki Etkileşim Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

YouTube sayfasındaki etkileşim oranlarına bakıldığında, 2021 yılında yüzde 77,5'inin beğeni, yüzde 17,1'inin yorum, yüzde 5,4'ünün beğenmeme türünde etkileşimler olduğu; 2022 yılında herhangi bir etkileşim olmadığı görülmektedir. Bu çerçevede 2021 yılında 366 etkileşimi bulunan Sputnik Türkiye'nin en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Bununla birlikte 2021 yılında Sputnik Türkiye'nin 178 beğeni, 16 yorum, 11 beğenmeme ile en fazla 25 Haziran'da 205 oranında etkileşime sahip olduğu gözlenmektedir. Görülmektedir ki, Sputnik Türkiye'nin 2022 yılında ne paylaşımı ne de etkileşimi bulunmaktadır.

4.2. Facebook Gazeteciliği

İnternet sitelerinin Facebook hesapları incelenerek elde edilen veriler Tablo 2'de yer almaktadır. Bu kapsamda, Facebook gazeteciliği açısından internet sitelerinin hayran sayıları, hakkında konuşanlar, haftalık hayran artışı ve etkileşim oranları karşılaştırılmaktadır.

Tablo 2. İnternet Sitelerinin Facebook Hesapları (Boomsocial, 2021/2022)

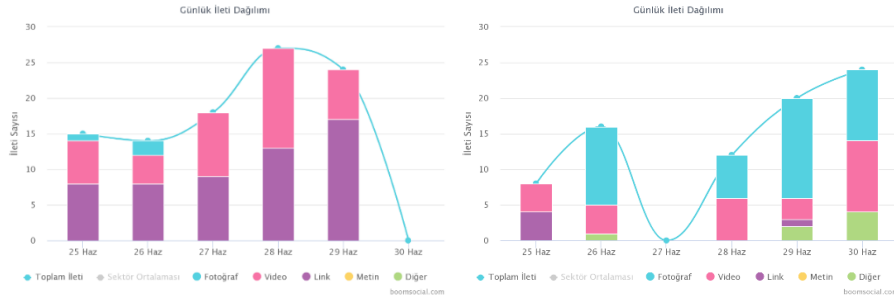
Facebook Haber Sayfası		Hayran	HK	HHA	HHA (%)	EO (%)
GZT	2021	2.271.419	84.642	-362	%-0,02	%0,01
	2022	2.268.592	95.996	-2.251	%-0,10	%0,03
Oda TV	2021	1.010.056	24.572	-213	%-0,02	%0,02
	2022	1.003.218	8.880	-1.118	%-0,11	%0,01
Sputnik Türkiye	2021	294.374	29.936	-29	%-0,01	%0,02
	2022	290.098	806	-1.135	%-0,39	%0,02

HK: Konuşanlar, HHA: Haftalık Hayran Artışı, EO: Etkileşim Oranı

Facebook gazeteciliğinde her iki yılda da en yüksek hayran sayısının GZT, en düşük hayran sayısının Sputnik Türkiye'ye ait olduğu görülmektedir. Hakkında konuşanlar sayısında en yüksek orana GZT sahipken Oda TV ve Sputnik Türkiye'de ise 2022 yılında yüksek oranda düşüş gözlenmektedir. Haftalık hayran artış oranları incelendiğinde, iki yılda da tüm haber sayfalarının negatif bir artışta olduğu görülmektedir. En yüksek negatif artış 2021 yılında benzer oranlarda seyrederken 2022 yılında yüksek oranlarla Sputnik Türkiye'ye aittir. Ayrıca incelenen siteler arasında 2021 yılında en az etkileşim oranına GZT'nin 2022 yılında en yüksek orana sahip olduğu dikkat çekmektedir.

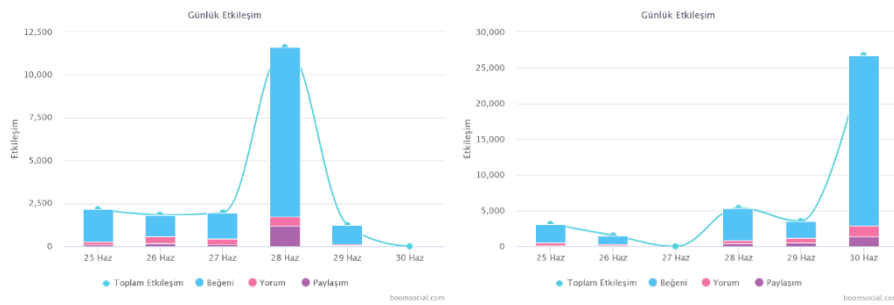
4.2.1. GZT'nin Facebook Gazeteciliğinin İncelenmesi

Bu bölümde Facebook gazeteciliği açısından GZT'nin 25-30 Haziran 2021 ile 25-30 Haziran 2022 tarihleri arasındaki ileti dağılımları ile etkileşim türleri ve dağılımlarına bakılmıştır.

Şekil 7. GZT'nin Facebook Gazeteciliğindeki İleti Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Facebook gazeteciliği açısından GZT, 25-30 Haziran tarihleri arasında 2021 yılında toplamda 98 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 55'ini link, 40'ını video ve 3'ünü fotoğraf oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 56,1'inin link, yüzde 40,8'inin video, yüzde 3,1'inin fotoğraf türünde içerikler olduğu görülmektedir. GZT, 2022 yılındaki aynı haftada ise toplamda 80 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 41'ini fotoğraf, 27'sini video, 7'sini diğer ve 5'ini link oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 51,2'sini fotoğraf, 33,8'ini video, 8,8'ini diğer ve 6,3'ünün link türünde içerikler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte GZT'nin 2021 yılında ileti türleri arasında en fazla link ve videoyu tercih ettiği, bunun karşısında metin ve diğer içerik türlerini tercih etmediği gözlenmektedir. 2022 yılında ise GZT'nin Facebook gazeteciliğinde en fazla fotoğraf ve videoyu tercih etmeye başladığı gözlenmektedir. Görülmektedir ki Facebook gazeteciliğinde GZT, videoyu her iki yılda da tercih ederken 2022 yılında 2021 yılının aksine link yerine çoğunlukla fotoğraf kullanmaya başlamıştır.

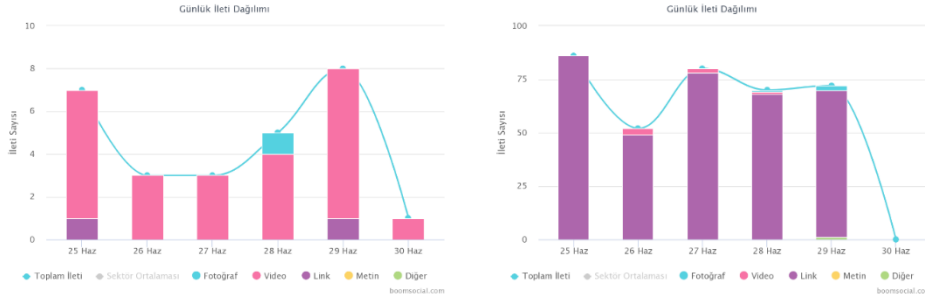
Şekil 8. GZT'nin Facebook Gazeteciliğindeki Etkileşim Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

GZT'nin 2021 yılındaki Facebook sayfasındaki etkileşim dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 83,3'ünün beğeni, yüzde 8,7'sinin paylaşım ve yüzde 8,1'inin yorum türünde toplamda 21,325; 2022 yılında yüzde 86,6'sının beğeni, yüzde 8,2'sinin yorum ve yüzde 6,2'sinin paylaşım türünde toplamda 40,264 etkileşimi olduğu görülmektedir. Etkileşimini yaklaşık 2 katına çıkaran GZT'nin en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Ayrıca GZT'nin her iki dönemde de 1 gün yoğun etkileşim oranına sahip olduğu gözlenmektedir. Bu çerçevede 2021 yılında 9,870 beğeni, 566 yorum ve 1,182 paylaşım ile en fazla 28

Haziran'da 11,618; 2022 yılında 23,847 beğeni, 1,540 yorum ve 1,353 paylaşım ile en fazla 30 Haziran'da 26,740 oranında etkileşime sahip olduğu görülmektedir.

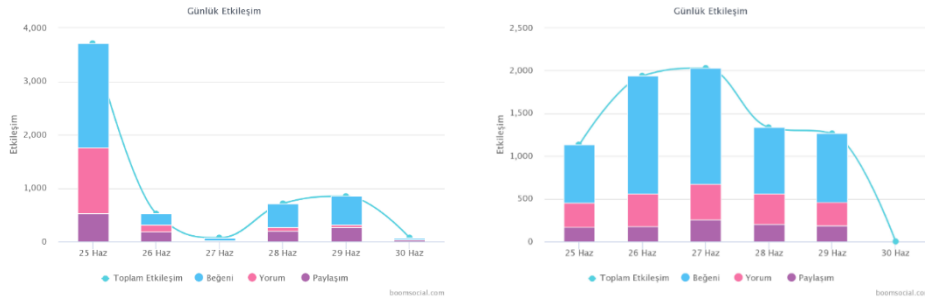
4.2.2. Oda TV'nin Facebook Gazeteciliğinin İncelenmesi

Facebook gazeteciliği açısından Oda TV, 25-30 Haziran tarihleri arasında 2021 yılında toplamda 27 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 24'ünü video, 2'sini link ve 1'ini fotoğraf oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 88,9'unun video, yüzde 7,4'ünün link ve yüzde 3,7'sinin fotoğraf türünde içerikler olduğu görülmektedir. Oda TV, 2022 yılında ise toplamda 360 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 350'sini link, 6'sını video, 3'ünü fotoğraf ve 1'ini diğer oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 97,2'sini link, 1,7'sini video, 0,8'ini fotoğraf ve 0,3'ünü diğer türünde içerikler olduğu görülmektedir.

Şekil 9. Oda TV'nin Facebook Gazeteciliğindeki İleti Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Bununla birlikte Oda TV'nin 2021 yılında ileti türleri arasında en fazla videoyu; 2022 yılında ise en fazla linki tercih etmeye başladığı gözlenmektedir. Görülmektedir ki Facebook gazeteciliğinde Oda TV, video paylaşımından ziyade link paylaşımına yönelmiştir.

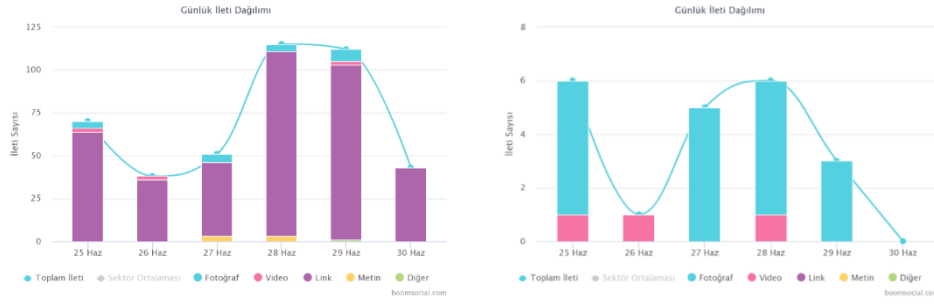

Şekil 10. Oda TV'nin Facebook Gazeteciliğindeki Etkileşim Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Oda TV'nin 2021 yılındaki Facebook sayfasındaki etkileşim dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 54,3'ünün beğeni, yüzde 25,1'inin yorum, yüzde 20,6'sının paylaşım türünde toplamda 5,927; 2022 yılında yüzde 64,9'unun beğeni, yüzde 22,3'ünün yorum ve yüzde 12,8'inin paylaşım türünde toplamda 7,701 etkileşimi olduğu görülmektedir. Etkileşimini yükselten Oda TV'nin en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Ayrıca 2021 yılında 1,947 beğeni, 1,244 yorum ve 520 paylaşım ile en fazla 25 Haziran'da 3,711; 2022 yılında 1,357 beğeni, 412 yorum ve 260 paylaşım ile en fazla 27 Haziran'da 2,029 oranında etkileşime sahip olduğu görülmektedir. Görülmektedir ki Facebook gazeteciliğinde Oda TV, önceki yıla göre beğeni, yorum ve paylaşım oranları kapsamındaki etkileşimlerini daha düzenli olarak artırmıştır.

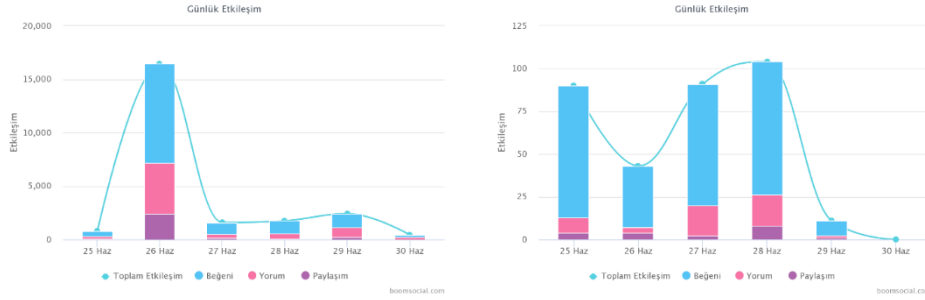
4.2.2. Sputnik Türkiye'nin Facebook Gazeteciliğinin İncelenmesi

Bu bölümde Facebook gazeteciliği açısından Sputnik Türkiye'nin söz konusu tarihler arasındaki ileti dağılımları ile etkileşim türleri ve dağılımlarına bakılmıştır.

Şekil 11. Sputnik Türkiye'nin Facebook Gazeteciliğindeki İleti Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Facebook gazeteciliği açısından Sputnik Türkiye, 25-30 Haziran tarihleri arasında 2021 yılında toplamda 429 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 396'sini link, 20'sini fotoğraf, 6'sını video ve 6'ını metin oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 92,3'ünün link, yüzde 4,7'sinin fotoğraf ve yüzde 1,4'ünün video ve metin, yüzde 0,2'sinin diğer türünde içerikler olduğu görülmektedir. Sputnik Türkiye, 2022 yılında ise toplamda 21 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 18'ini fotoğraf, 3'ünü video oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 85,7'sini fotoğraf, 14,3'ünü video türünde içerikler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Sputnik Türkiye'nin 2021 yılında ileti türleri arasında en fazla linki; 2022 yılında ise en fazla fotoğrafı tercih etmeye başladığı gözlenmektedir. Ayrıca önceki yıla göre ileti türleri de yüksek oranda düşüş göstermiştir. Görülmektedir ki Facebook gazeteciliğinde Sputnik Türkiye, linkten paylaşımından ziyade fotoğraf paylaşımına yönelterek ileti türlerinde azaltmaya gitmiştir.

Şekil 12. Sputnik TR'nin Facebook Gazeteciliğindeki Etkileşim Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Sputnik Türkiye'nin 2021 yılındaki Facebook sayfasındaki etkileşim dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 57,9'unun beğeni, yüzde 29,3'ünün yorum, yüzde 12,8'inin paylaşım türünde toplamda 23,397; 2022 yılında yüzde 79,9'unun beğeni, yüzde 14,5'inin yorum ve yüzde 5,6'sının paylaşım türünde toplamda 339 etkileşimi olduğu görülmektedir. Etkileşimini yaklaşık 70 kat düşüren Sputnik Türkiye'nin en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Ayrıca 2021 yılında 9,280 beğeni, 4,706 yorum ve 2,446 paylaşım ile en fazla 26 Haziran'da 16,432; 2022 yılında 78 beğeni, 18 yorum ve 8 paylaşım ile en fazla 28 Haziran'da 104 oranında etkileşime sahip olduğu görülmektedir. Görülmektedir ki Facebook gazeteciliğinde Sputnik Türkiye, önceki yıla göre beğeni, yorum ve paylaşım oranları kapsamındaki etkileşimlerini oldukça düşük oranlara çekmiştir.

4.3. Instagram Gazeteciliği

İnternet sitelerinin Instagram hesapları incelenerek elde edilen veriler Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. İnternet Sitelerinin Instagram Hesapları (Boomsocial, 2021/2022)

Instagram Haber Sayfası	Takipçi	Takip Edilen	HTA	HTA (%)	EO (%)	
GZT	2021	704.070	27	17.410	%2,54	%1,62
	2022	1.037.108	29	421	%0,04	%1,35

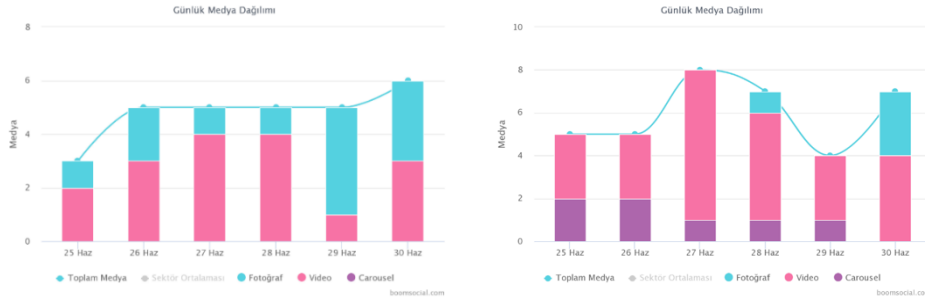
Oda TV	2021	52.924	20	245	%0,47	%0,55
	2022	73.923	19	-101	%-0,14	%0,77
Sputnik Türkiye	2021	103.199	2	542	%0,53	%0,51
	2022	120.853	0	56	%0,05	%0,46

HTA: Haftalık Takipçi Artışı, EO: Etkileşim Oranı

Instagram gazeteciliği açısından internet sitelerinin takipçi ve takip edilen sayıları, haftalık takipçi artış ve etkileşim oranları incelendiğinde, her iki yılda da en yüksek takipçi sayısının GZT, en düşük takipçi sayısının Oda TV'ye ait olduğu görülmektedir. Takip edilenler sayısında da en yüksek orana GZT, en düşük orana Sputnik Türkiye sahiptir. Haftalık takipçi artış oranları incelendiğinde, en yüksek orana açık ara farkla GZT'nin sahip olduğu, bunun karşısında diğer haber sayfalarının ise oldukça düşük oranlara sahip olduğu hatta Oda TV'nin 2022 yılında negatif artışla takipçi kaybettiği görülmektedir. İncelenen siteler arasında en fazla etkileşim oranına GZT sahiptir, Oda TV ve Sputnik Türkiye ise birbirine benzer düşük oranlara sahiptir.

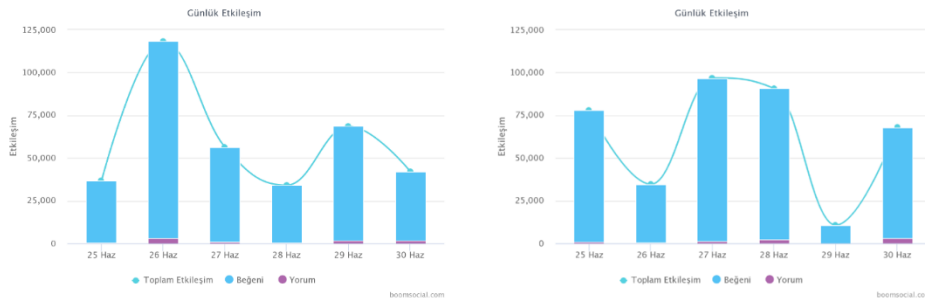
4.3.1. GZT'nin Instagram Gazeteciliğinin İncelenmesi

Bu bölümde Instagram gazeteciliği açısından GZT'nin söz konusu tarihler arasındaki medya dağılımları ile etkileşim türleri ve dağılımlarına bakılmıştır.

Şekil 13 GZT'nin Instagram Gazeteciliğindeki Medya Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Instagram gazeteciliği açısından GZT, 25-30 Haziran tarihleri arasında 2021 yılında toplamda 29 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 17'sini video, 12'sini fotoğraf oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 58,6'sının video, yüzde 41,4'ünün fotoğraf türünde içerikler olduğu görülmektedir. GZT, 2022 yılında ise toplamda 36 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 25'ini video, 7'sini carousel¹ ve 4'ünü fotoğraf oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 69,4'ünün video, 19,4'ünün carousel ve 11,1'inin fotoğraf türünde içerikler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte GZT'nin 2021 yılında ileti türleri arasında en fazla video ve fotoğrafı tercih ettiği gözlenmektedir. 2022 yılında ise GZT'nin Instagram gazeteciliğinde en fazla video ve carouseli tercih etmeye başladığı gözlenmektedir. Görülmektedir ki Instagram gazeteciliğinde GZT, videoyu her iki yılda da yüksek oranlarla tercih ederken, 2022 yılında 2021 yılının aksine tek fotoğraf yerine birden fazla fotoğrafın yer aldığı carouseli kullanmaya başlamıştır.

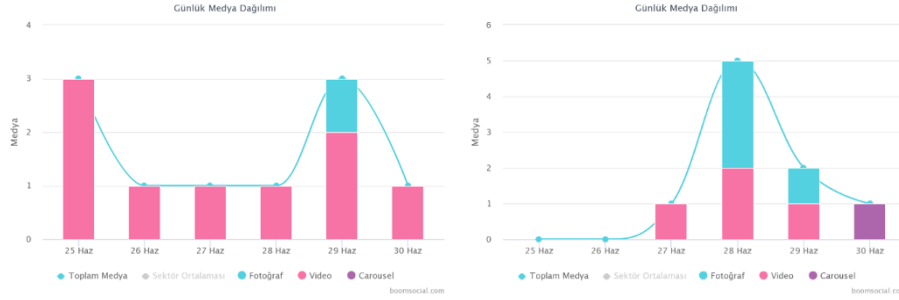
Şekil 14. GZT'nin Instagram Gazeteciliğindeki Etkileşim Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

¹ Birden fazla fotoğrafın eklendiği gönderiler için kullanılan isim.

GZT'nin 2021 yılındaki Instagram sayfasındaki etkileşim dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 97,6'sının beğeni, yüzde 2,4'ünün yorum türünde toplamda 356,135; 2022 yılında yüzde 97,9'unun beğeni, yüzde 8,1'inin yorum türünde toplamda 378,980 etkileşimi olduğu görülmektedir. Etkileşimini artıran GZT'nin en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Ayrıca 2021 yılında 115,110 beğeni, 3,186 yorumla en fazla 26 Haziran'da 118,296; 2022 yılında 95,310 beğeni, 1,537 yorum ile en fazla 27 Haziran'da 96,847 oranında etkileşime sahip olduğu görülmektedir.

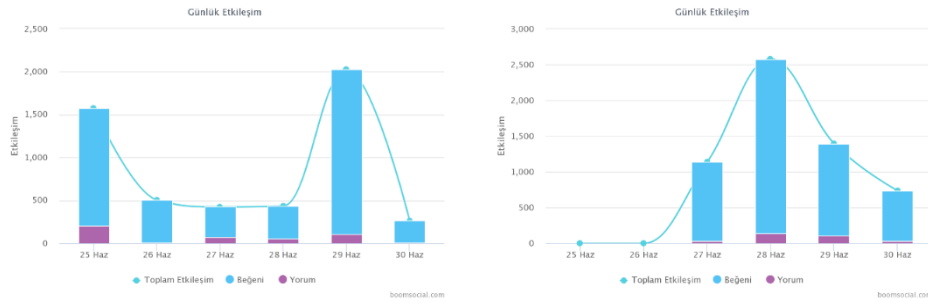
4.3.2. Oda TV'nin Instagram Gazeteciliğinin İncelenmesi

Bu bölümde Instagram gazeteciliği açısından Oda TV'nin söz konusu tarihler arasındaki medya dağılımları ile etkileşim türleri ve dağılımlarına bakılmıştır.

Şekil 15. Oda TV'nin Instagram Gazeteciliğindeki Medya Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Instagram gazeteciliği açısından Oda TV, 25-30 Haziran tarihleri arasında 2021 yılında toplamda 10 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 9'unu video, 1'ini fotoğraf oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 90'ının video, yüzde 10'unun fotoğraf türünde içerikler olduğu görülmektedir. Oda TV, 2022 yılında ise toplamda 9 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 4'ünü video, 4'ünü fotoğraf ve 1'ini carousel oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 44,4'ünü video, 44,4'ünü fotoğraf ve 11,1'ini carousel türünde içerikler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Oda TV'nin 2021 yılında ileti türleri arasında en fazla videoyu tercih ettiği gözlenmektedir. 2022 yılında ise Oda TV'nin Instagram gazeteciliğinde en fazla video ve fotoğrafı tercih etmeye başladığı gözlenmektedir. Görülmektedir ki Instagram gazeteciliğinde Oda TV, videoyu her iki yılda da yüksek oranlarla tercih ederken, 2022 yılında fotoğrafı da yüksek oranlarla tercih etmeye başlamış ve bazı günler ileti paylaşmayı tercih etmemiştir.

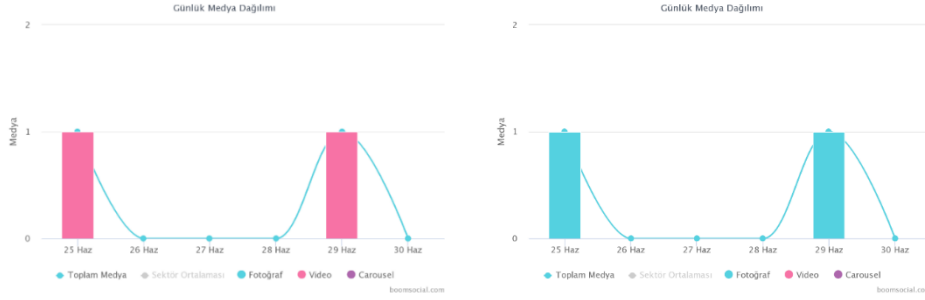

Şekil 16. Oda TV'nin Instagram Gazeteciliğindeki Etkileşim Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Oda TV'nin 2021 yılındaki Instagram sayfasındaki etkileşim dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 91,3'ünün beğeni, yüzde 8,7'sinin yorum türünde toplamda 5,229; 2022 yılında yüzde 94,8'inin beğeni, yüzde 5,2'sinin yorum türünde toplamda 5,851 etkileşimi olduğu görülmektedir. Etkileşimini küçük bir oranda artıran Oda TV'nin en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Ayrıca 2021 yılında 1,922 beğeni, 107 yorumla en fazla 29 Haziran'da 2,029; 2022 yılında 2,445 beğeni, 134 yorum ile en fazla 28 Haziran'da 2,579 oranında etkileşime sahip olduğu görülmektedir.

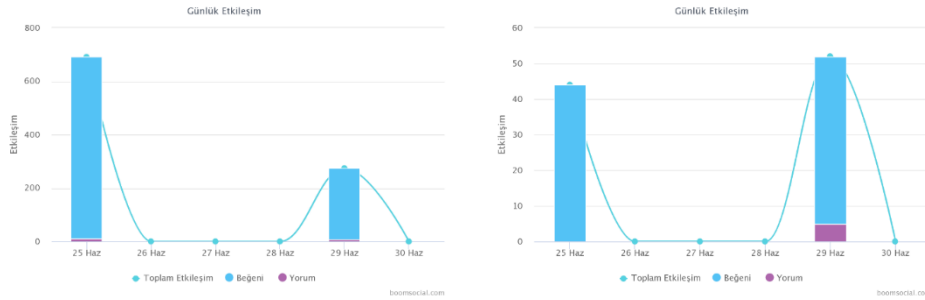
4.3.3. Sputnik Türkiye'nin Instagram Gazeteciliğinin İncelenmesi

Bu bölümde Instagram gazeteciliği açısından Sputnik Türkiye'nin söz konusu tarihler arasındaki medya dağılımları ile etkileşim türleri ve dağılımlarına bakılmıştır.

Şekil 17. Sputnik TR'nin Instagram Gazeteciliğindeki Medya Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Instagram gazeteciliği açısından Sputnik Türkiye, 25-30 Haziran tarihleri arasında 2021 yılında yalnızca 25 ve 29 Haziran'da birer video türünde toplam 2 ileti paylaşmış, diğer günler ileti paylaşmamıştır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 100'ünün video türünde içerikler olduğu görülmektedir. Sputnik Türkiye, 2022 yılında da yalnızca 25 ve 29 Haziran'da birer fotoğraf türünde toplam 2 ileti paylaşmış, diğer günler ileti paylaşmamıştır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 100'ünün fotoğraf türünde içerikler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Sputnik Türkiye'nin 2021 yılında ileti türleri arasında videoyu; 2022 yılında ise fotoğrafı tercih ettiği görülmektedir. Görülmektedir ki Instagram gazeteciliğinde Sputnik Türkiye, sınırlı ileti paylaşmayı ve bazı günler hiç ileti paylaşmamayı tercih etmektedir.

Şekil 18. Sputnik Türkiye'nin Instagram Gazeteciliğindeki İleti Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Sputnik Türkiye'nin 2021 yılındaki Instagram sayfasındaki etkileşim dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 98,1'inin beğeni, yüzde 1,9'unun yorum türünde toplamda 965; 2022 yılında yüzde 94,8'inin beğeni, yüzde 5,2'sinin yorum türünde toplamda 96 etkileşimi olduğu görülmektedir. Etkileşimi oldukça azalan Sputnik Türkiye'nin en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Ayrıca 2021 yılında 681 beğeni, 10 yorumla en fazla 25 Haziran'da 691; 2022 yılında 47 beğeni, 5 yorum ile en fazla 29 Haziran'da 52 oranında etkileşime sahip olduğu görülmektedir.

4.4. Twitter Gazeteciliği

İnternet sitelerinin Twitter hesapları incelenerek elde edilen veriler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. İnternet Sitelerinin Twitter Hesapları (Boomsocial, 2021/2022)

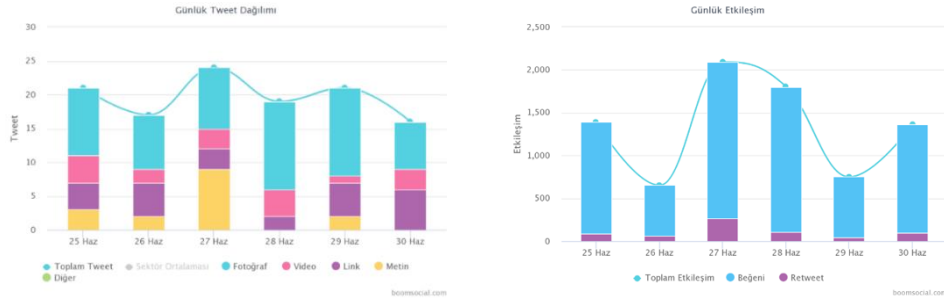
Twitter Haber Sayfası		Takipçi	Takip Edilen	HTA	HTA (%)	EO (%)
GZT	2021	326.005	25	606	%0,19	%0,01
	2022	353.484	27	113	%0,03	%0,05
Oda TV	2021	1.450.366	23	3.118	%0,22	%0,01
	2022	1.636.474	18	12.499	%0,77	%0,01
Sputnik Türkiye	2021	1.045.983	18	979	%0,09	%0,01
	2022	1.038.971	16	-394	%-0,04	%0,01

HTA: Haftalık Takipçi Artışı, **EO:** Etkileşim Oranı

Twitter gazeteciliği açısından internet sitelerinin takipçi ve takip edilen sayıları, haftalık takipçi artış ve etkileşim oranları incelendiğinde, her iki yılda da en yüksek takipçi sayısının Oda TV'ye, en düşük takipçi sayısının GZT'ye ait olduğu görülmektedir. Takip edilenler sayısında da en yüksek orana GZT, en düşük orana Sputnik Türkiye sahiptir. Haftalık takipçi artış oranları incelendiğinde, en yüksek orana Oda TV'nin sahip olduğu, bunun karşısında diğer haber sayfalarının ise oldukça düşük oranlara sahip olduğu hatta Sputnik Türkiye'nin 2022 yılında negatif artışla takipçi kaybettiği görülmektedir. İncelenen siteler arasında en fazla etkileşim oranına GZT sahipken, Oda TV ve Sputnik Türkiye ise birbirine benzer düşük oranlara sahiptir.

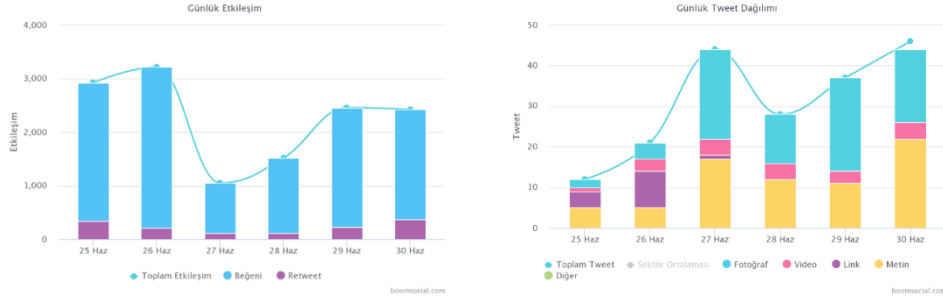
4.4.1. GZT'nin Twitter Gazeteciliğinin İncelenmesi

Bu bölümde Twitter gazeteciliği açısından GZT'nin söz konusu tarihler arasındaki tweet dağılımları ile etkileşim türleri ve dağılımlarına bakılmıştır.

Şekil 19. GZT'nin Twitter Gazeteciliğindeki Tweet Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Twitter gazeteciliği açısından GZT, 25-30 Haziran tarihleri arasında 2021 yılında toplamda 118 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 60'ını fotoğraf, 25'ini link, 17'sini video ve 16'sını metin oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 50,8'inin fotoğraf, yüzde 21,2'sinin link, yüzde 14,4'ünün video, yüzde 13,6'sının metin türünde içerikler olduğu görülmektedir. GZT, 2022 yılında ise toplamda 188 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 81'ini fotoğraf, 72'sini metin, 19'unu video ve 14'ünü link oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 43,5'inin fotoğraf, 38,7'sinin metin, 10,2'sinin video ve 7,5'inin link türünde içerikler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte GZT'nin 2021 yılında ileti türleri arasında en fazla fotoğraf ve linki tercih ettiği gözlenmektedir. 2022 yılında ise GZT'nin Twitter gazeteciliğinde en fazla fotoğraf ve metni tercih etmeye başladığı gözlenmektedir. Görülmektedir ki Twitter gazeteciliğinde GZT, fotoğrafı her iki yılda da yüksek oranlarla tercih ederken, 2022 yılında metni de yüksek oranlarla tercih etmeye başlamıştır.

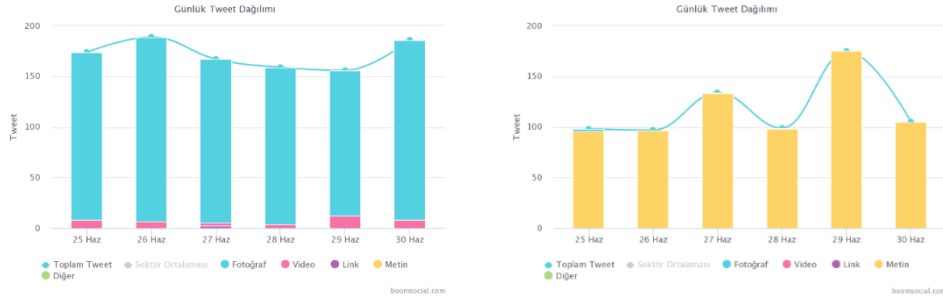

Şekil 20. GZT'nin Twitter Gazeteciliğindeki Etkileşim Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

GZT'nin 2021 yılındaki Twitter sayfasındaki etkileşim dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 90'ının beğeni, yüzde 10'unun retweet türünde toplamda 13,594; 2022 yılında yüzde 91,8'inin beğeni, yüzde 8,2'sinin retweet türünde toplamda 8,051 etkileşimi olduğu görülmektedir. Etkileşimini küçük bir oranda artıran GZT'nin en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Ayrıca 2021 yılında 3,217 beğeni, 210 retweet ile en fazla 26 Haziran'da 13,217; 2022 yılında 1,825 beğeni, 267 retweet ile en fazla 27 Haziran'da 2,092 oranında etkileşime sahip olduğu görülmektedir.

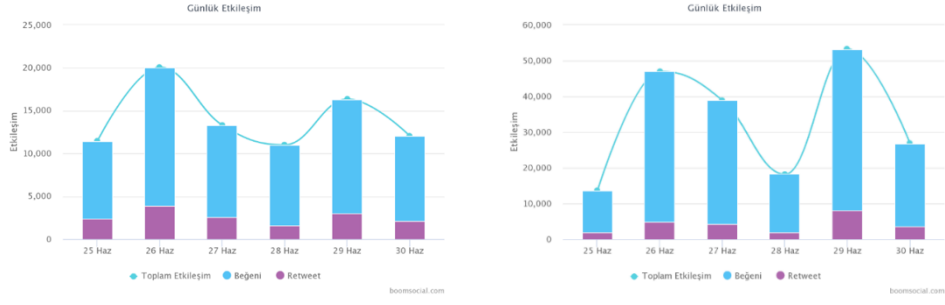
4.4.2. Oda TV'nin Twitter Gazeteciliğinin İncelenmesi

Bu bölümde Twitter gazeteciliği açısından Oda TV'nin söz konusu tarihler arasındaki tweet dağılımları ile etkileşim türleri ve dağılımlarına bakılmıştır.

Şekil 21. Oda TV'nin Twitter Gazeteciliğindeki Tweet Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Twitter gazeteciliği açısından Oda TV, 25-30 Haziran tarihleri arasında 2021 yılında toplamda 1,031 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 987'sini fotoğraf, 42'sini video, 2'sini link oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 50,8'inin fotoğraf, yüzde 21,2'sinin link, yüzde 95,7'sinin fotoğraf, yüzde 4,1'inin video, yüzde 0,2'sinin link türünde içerikler olduğu görülmektedir. Oda TV, 2022 yılında ise toplamda 707 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 703'ünü metin, 4'ünü fotoğraf oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 99,4'ünün metin, 0,6'sının fotoğraf türünde içerikler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Oda TV'nin 2021 yılında ileti türleri arasında en fazla fotoğrafı tercih ettiği metni tercih etmediği gözlenmektedir. 2022 yılında ise Oda TV'nin Twitter gazeteciliğinde en fazla metni tercih etmeye başladığı gözlenmektedir. Görülmektedir ki Twitter gazeteciliğinde Oda TV, 2022 yılında fotoğraftan ziyade metni yüksek oranlarla tercih etmeye başlamıştır.

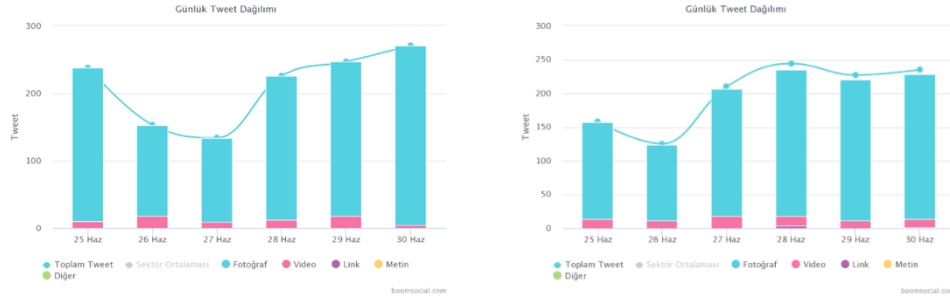

Şekil 22. Oda TV'nin Twitter Gazeteciliğindeki Etkileşim Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Oda TV'nin 2021 yılındaki Twitter sayfasındaki etkileşim dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 81,4'ünün beğeni, yüzde 18,6'sının retweet türünde toplamda 84,253; 2022 yılında yüzde 87,5'nin beğeni, yüzde 12,5'inin retweet türünde toplamda 197,820 etkileşimi olduğu görülmektedir. Etkileşimini k artıran Oda TV'nin en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Ayrıca 2021 yılında 16,143 beğeni, 3,927 retweet ile en fazla 26 Haziran'da 20,070; 2022 yılında 45,285 beğeni, 7,995 retweet ile en fazla 29 Haziran'da 53,280 oranında etkileşime sahip olduğu görülmektedir.

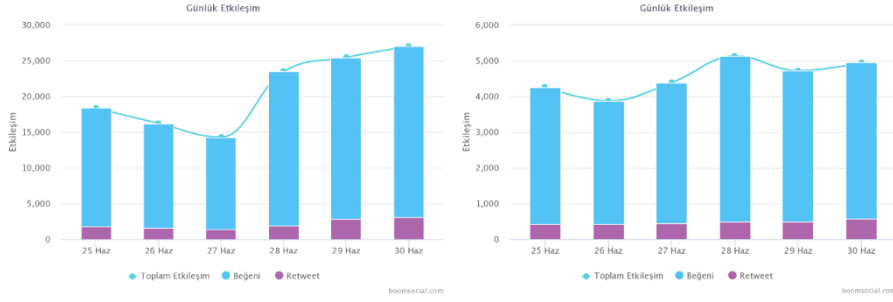
4.4.3. Sputnik Türkiye'nin Twitter Gazeteciliğinin İncelenmesi

Bu bölümde Twitter gazeteciliği açısından Sputnik Türkiye'nin söz konusu tarihler arasındaki tweet dağılımları ile etkileşim türleri ve dağılımlarına bakılmıştır.

Şekil 23. Sputnik Türkiye'nin Twitter Gazeteciliğindeki Tweet Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Twitter gazeteciliği açısından Sputnik Türkiye, 25-30 Haziran tarihleri arasında 2021 yılında toplamda 1,225 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 61,197'sini fotoğraf, 72'sini video oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 94,3'ünün fotoğraf, yüzde 5,7'sinin video türünde içerikler olduğu görülmektedir. Sputnik Türkiye, 2022 yılında ise toplamda 1,199 ileti paylaşmıştır. Bu ileti türlerinin 1,085'ini fotoğraf, 82'sini video ve 4'ünü link oluşturmaktadır. İleti türlerinin dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 92,7'sinin fotoğraf, 7'sinin video ve 0,3'ünün link türünde içerikler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Sputnik Türkiye'nin her iki yılda da ileti türleri arasında en fazla fotoğrafı tercih ettiği, metin ve linki fazla tercih etmediği gözlenmektedir. Görülmektedir ki Twitter gazeteciliğinde Sputnik Türkiye, fotoğrafı her iki yılda da yüksek oranlarla tercih etmektedir.

Şekil 24. Sputnik TR'nin Twitter Gazeteciliğindeki Etkileşim Dağılımı (Boomsocial, 2021/2022)

Sputnik Türkiye'nin 2021 yılındaki Twitter sayfasındaki etkileşim dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, yüzde 89,9'unun beğeni, yüzde 10,1'inin retweet türünde toplamda 124,885; 2022 yılında yüzde 89,5'nin beğeni, yüzde 10,5'inin retweet türünde toplamda 27,326 etkileşimi olduğu görülmektedir. Etkileşimini yüksek bir oranda düşüren Sputnik Türkiye'nin en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Ayrıca 2021 yılında 23,978 beğeni, 3,036 retweet ile en fazla 30 Haziran'da 27,014 oranında; 2022 yılında 4,636 beğeni, 495 retweet ile en fazla 28 Haziran'da 5,131 oranında etkileşime sahip olduğu görülmektedir.

5. Tartışma ve Sonuç

Araştırmada alternatif haber sitelerinin sosyal medya gazeteciliği pratikleri incelenmiştir. Haber sitelerinin sosyal medya sayfalarının hareketliliklerinin incelenmesi için Boomsocial verilerinden yararlanılmıştır. Böylelikle GZT, Sputnik Türkiye ve Oda TV haber sitelerinin YouTube, Facebook, Instagram ve Twitter hesaplarındaki takipçi/hayran/abone sayıları, hakkında konuşanlar, haftalık takipçi/hayran/abone artış oranları, ileti dağılımları ve ileti türleri ile etkileşim oranları incelenerek sosyal medya gazeteciliği açısından değerlendirilmiştir. Araştırmanın örneklem zaman dilimini 25-30 Haziran 2021 ile 25-30 Haziran 2022 tarihleri oluşturmaktadır.

Gazetelerin sosyal medya gazeteciliği hareketliliğine bakıldığında, her iki yılda da en fazla abone/hayran/takipçi sayısı YouTube, Facebook ve Instagram gazeteciliğinde GZT, Twitter gazeteciliğinde ise Oda TV'ye aittir. Analiz edilen haber sitelerinin sosyal mecralardaki en fazla abone/hayran/takipçi sayısının Twitter dışında farklılaşmadığı görülmektedir.

Sosyal medya gazeteciliği açısından haber sitelerinin haftalık artış oranları karşılaştırıldığında, GZT'nin YouTube, Facebook ve Instagram gazeteciliğinde; Oda TV'nin ise Twitter gazeteciliğinde en yüksek artış oranlarına sahip olduğu gözlenmektedir. YouTube, Instagram ve Twitter gazeteciliğinin haftalık artış oranları pozitif yönde artış gösterirken Facebook gazeteciliğinin diğer mecraların aksine negatif yönde artış oranlarına sahip olduğu görülmektedir.

Haber sitelerinin haftalık etkileşim oranları karşılaştırıldığında YouTube, Instagram ve Twitter gazeteciliğinde GZT'nin en yüksek etkileşim oranına sahip olduğu, Facebook gazeteciliğinde ise anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

YouTube gazeteciliği açısından ileti türleri ve etkileşim dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, haber sitelerinin birbirine yakın sayılarda video türünde içerikleri tercih ettiği görülmektedir. En yüksek etkileşim dağılımına sırayla GZT, Oda TV ve Sputnik Türkiye sahip olurken en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Ayrıca 2022 yılında etkileşim oranlarının azalma oranı oldukça dikkat çekmektedir.

Facebook gazeteciliği açısından ileti türleri ve etkileşim dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, en yüksek ileti sayısına 2021 yılında Sputnik Türkiye, 2022 yılında ise Oda TV'nin sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan GZT'nin iki yılda da birbirine yakın sayılarda ileti paylaştığı saptanmıştır. Sputnik Türkiye'nin 2021 yılında ileti türleri arasında en fazla linki tercih ettiği, tüm içerik türünde paylaşım yaptığı ancak 2022 yılında fotoğrafa yöneldiği görülmektedir. GZT'nin de benzer şekilde 2021 yılında en fazla link ve videoyu tercih ettiği, bunun karşısında metin ve diğer içerik türlerini tercih etmediği ancak 2022 yılında fotoğrafa yöneldiği görülmektedir. Oda TV'nin ise 2021 yılında en fazla videoyu tercih ettiği, bunun karşısında metin ve diğer içerik türlerini tercih etmediği ancak 2022 yılında linke yöneldiği gözlenmektedir. Bu durumu birçok farklı yaş grubundan kullanıcının sosyal medya ağlarında çeşitli türden içerikleri talep etmesinin sonucu olarak

okumak mümkündür (Larsson, 2017; Tutgun-Ünal, 2020a; Tutgun-Ünal, 2020b; Tutgun-Ünal ve Deniz, 2019; 2020). En yüksek etkileşim dağılımına sırayla toplamda GZT, Sputnik Türkiye ve Oda TV ve sahip olurken tüm sayfalarda en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır. Ayrıca 2021 yılında en yüksek etkileşime sahip olan Sputnik Türkiye'nin 2022 yılında en az etkileşime sahip olması dikkat çekmektedir.

Instagram gazeteciliği açısından ileti türleri ve etkileşim dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, 2021 yılında üç gazetenin de en fazla video türünde içerikleri tercih ettiği, 2022 yılında Oda TV ve Sputnik Türkiye'nin aynı zamanda fotoğrafı da yüksek sayılarda tercih etmeye başladığı gözlenmektedir. Bu durumu Facebook ve Twitter'ın metinsel paylaşımına, Instagram'ın ise görsel iletilerin paylaşımına daha uygun bir yapıda olmasıyla açıklamak mümkündür (Ünal, 2021). Benzer şekilde, Instagram'ın formatına uygun olarak haber kuruluşları tarafından haber içeriklerinin fotoğraf ve video şeklinde paylaşılması da ilgilidir (Ünal, 2018: 403). En fazla iletiye ve en yüksek etkileşim dağılımına sırayla GZT, Oda TV ve Sputnik Türkiye sahip olurken tüm sayfalarda en fazla beğeni etkileşimi bulunmaktadır.

Twitter gazeteciliği açısından ileti türleri ve etkileşim dağılımlarına yönelik analizler incelendiğinde, en yüksek ileti sayısına sahip Sputnik Türkiye'nin ileti türleri arasında iki yılda da en fazla fotoğrafı tercih ettiği, metin ve linki tercih etmediği, Oda TV'nin ileti türleri arasında 2021 yılında en fazla fotoğrafı tercih ettiği ve metni tercih etmediği ancak 2022 yılında en fazla metni tercih ettiği gözlenmektedir. En düşük ileti sayısına sahip GZT'nin ileti türleri arasında en fazla fotoğraf ve linki tercih ettiği gözlenmektedir. En yüksek etkileşim dağılımına 2021 yılında sırayla Sputnik Türkiye, Oda TV ve GZT'nin, 2022 yılında ise sırayla Oda TV, Sputnik Türkiye ve GZT'nin sahip olduğu görülürken tüm sayfalarda en fazla etkileşim türünü beğeni etkileşimi oluşturmaktadır.

Söz konusu tarihlerde yapılan analizlerde, üç gazetenin de YouTube, Facebook, Instagram ve Twitter mecralarını sosyal medya gazeteciliği açısından etkin bir biçimde kullandıkları sonucuna varılmıştır. Bu sonucu, sosyal medyanın içerik zenginliği ve erişim kolaylığının geleneksel haber kuruluşlarına oranla daha kullanıcı dostu bir hâle getirdiğiyle yorumlamak mümkündür (Özçağlayan, 1998). Bununla birlikte çalışmada, analiz edilen gazeteler arasında YouTube ve Instagram gazetecilik pratiklerinde GZT'nin, Facebook gazetecilik pratiklerinde 2021 yılında Sputnik Türkiye, 2022 yılında GZT'nin, Twitter gazetecilik pratiklerinde ise hem Oda TV hem de Sputnik Türkiye'nin daha etkin olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte, haftalık artış oranları dikkate alındığında YouTube ve Twitter gazeteciliğinde Sputnik Türkiye'nin, Instagram gazeteciliğinde Oda TV'nin, Facebook gazeteciliğinde ise her üç mecranın da negatif artışa sahip olması dikkat çekmektedir. Etkileşim oranları karşılaştırıldığında analiz edilen mecralarda yine GZT'nin en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Sosyal medya platformları kimi zaman benzer kimi zaman farklı özellikler gösterse de gazetecilik pratiklerinde bu platformlardan haber kaynağı ve haber dolaşımı noktasında bütünlük bir şekilde yararlanılmaktadır (Pınarbaşı ve Astam, 2020). Ayrıca gazetelerin kullandıkları ileti türlerinin dönem dönem daha fazla tercih edilen sosyal medya mecralarının özelliklerine uygun olarak değiştiği gözlenmektedir.

Kaynaklar

- Atton, C. (2002). *Alternative media*. New York, London: Sage.
- Atton, C. (2008). *Alternative media theory and journalism practice*. M. Boler (Ed.), *Digital media and democracy: Tactics in hard times* içinde (213–221. ss.). Massachusetts: MIT Pres.
- Aydoğan, F. ve Kırık, A. M. (2012). Alternatif medya olarak yeni medya. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (18), 58-69.
- Bailey, O. G., Cammaerts, B., and Carpentier, N. (2007). *Understanding alternative media*. Maidenhill: Open University Press.
- Bailey, O. G., Cammaerts, B. and Carpentier, N. (2015). *Alternatif medyayı anlamak*. İstanbul, Turkey: Kafka Yayınları.
- Boomsocial (2021). Sosyal medya ölçümleme & analiz. Erişim adresi <https://www.boomsocial.com/>.
- Boomsocial (2022). Sosyal medya ölçümleme & analiz. Erişim adresi <https://www.boomsocial.com/>.
- Larsson, A. O. (2017). The news user on social media: A comparative study of interacting with media organizations on Facebook and Instagram. *Journalism Studies*, 19 (15), 2225-2242. doi: 10.1080/1461670X.2017.1332957
- Lievrouw, L. A. (2016). *Alternatif ve aktivist yeni medya*. İstanbul, Turkey: Kafka Yayınları.
- Haas, T. (2004). Research Note: Alternative Media, Public Journalism and the Pursuit of Democratization. *Journalism Studies*, 5(1), 115-121.

- Özçağlayan, M. (1998). *Yeni iletişim teknolojileri ve değişim*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özer, Ö. (2012). Alternatif medya alternatif gazetecilik ve Joseph Pulitzer. Ö. Özer (Ed.), *Alternatif medya alternatif gazetecilik içinde* (9-22. ss.). Konya, Turkey: Literatürk Yayınları.
- Pınarbaşı, T. E. ve Astam, F. K. (2020). Haberin dönü(şü)mü: sosyal medya gazeteciliği pratikleri, *İNİF E-Dergi*, 5(1), 70-87.
- Taşkıran, İ. ve Kırık, A. M. (2016). Gazetecilerin sosyal medyayı haber kaynağı olarak kullanımı: Medya profesyonellerinin bakış açılarını tespit etmeye yönelik bir araştırma. *Intermedia International e-Journal*, 3(1), 213-241.
- Tutgun-Ünal, A. (2020a). Sosyal medya gazeteciliği. G.E. Atalay (Ed.), *Yeni medya ve alternatif gazetecilik: Yeni olanaklar, sorunlar ve tartışmalar içinde* (43-90. ss.). İstanbul, Turkey: Hiper Yayın.
- Tutgun-Ünal, A. (2020b). *Sosyal medya: Etkileri-bağımlılığı-ölçülmesi*. 1. Baskı, Der Yayınları: İstanbul.
- Tutgun-Ünal, A. ve Deniz, L. (2019). *Sosyal medya kuşaklarının sosyal medya kullanım seviyeleri ve tercihleri*. 5. Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmaları Kongresi, Bandırma.
- Tutgun-Ünal, A. ve Deniz, L. (2020). *Sosyal medya kuşaklarının sosyal medya kullanım seviyeleri ve tercihleri*. OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15 (22), 125-144.
- Ünal, R. (2018). Medya ekolojisinde yeni hikâye anlatım biçimi olarak Instagram: Bbc News ve Cnntürk örneği. *E- Kurgu*, 26 (3), 403-421.
- Ünal, D. (2021). Gazeteciliğin dönüşümü: Habertürk, Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin sosyal medya haberciliği çerçevesinde incelenmesi. *Selçuk İletişim*, 14 (2), 952-981.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

ENDÜSTRİYEL MİRAS ÖRNEĞİ OLAN GAZHANELERİN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ: HASANPAŞA GAZHANESİ

Re-functioning of Gashouses as an Example of Industrial Heritage: Hasanpaşa Gashouse

Ebru AYVAZ¹ ve Hicran Hanım HALAÇ²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, 20222101036@ogr.msgsu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-6312-1956

²Prof. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Eskişehir, hhhhalac@eskisehir.edu.tr, orcid.org/0000-0001-8046-9914

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
18.01.2023

Kabul/Accepted:
17.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1239006

Anahtar Kelimeler

Endüstri Mirası
Endüstri Yapıları
Yeniden İşlevlendirme
Gazhane
Hasanpaşa Gazhanesi

Keywords

Industrial Heritage
Industrial Structures
Reuse
Gashouse
Gashouse of Hasanpaşa

ÖZ

Endüstriyel miras yapıları teknolojinin gelişmesiyle çağın ihtiyaçlarını karşılayamayarak buldukları kent içinde işlevlerini yitirip atıl duruma gelmişlerdir. İnşa edildikleri dönemin tüm özelliklerinin yansımalarının görüldüğü endüstri yapılarının akıbeti, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla tartışılmaya başlanmış ve endüstriyel miras kavramı ortaya çıkmıştır. Bu yapıların sahip olduğu kültürel miras değerlerinin ve mimari kimliklerinin korunarak yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında yeniden işlevlendirme kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu noktada kent içinde işlevini kaybeden endüstri yapıları yeniden işlevlendirilerek kent hayatına katılmaktadırlar. Bu çalışmada, yeniden işlevlendirilerek kamusal bir alana dönüştürülen Hasanpaşa Gazhanesi'nin işlevsel değişimi ve işlev değişiminin çevresel etkileri kapsamında incelenmesi amaçlanmıştır. Dönüştürülen Hasanpaşa Gazhanesi'nin yer aldığı tarihi alana etkileri ve yeniden işlevlendirme müdahaleleriyle ortaya çıkan olumlu sonuçları alanı ziyaret eden kullanıcılara uygulanan anket çalışmasıyla tespit edilmiştir. Yapılan anket sonucunda gazhanenin yeniden işlevlendirilmesiyle kentin bir parçası haline gelerek aktif bir kamusal alan olma amacına ulaşarak kentli tarafından benimsenerek kent hafızasındaki yerinin sürdürülebilir korunmasıyla dönüşümünün başarılı olduğuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Industrial heritage buildings could not meet the needs of the age with the development of technology and lost their functions in the city they were in and became inactive. The fate of industrial buildings, in which all the features of the period they were built are reflected, started to be discussed especially in the second half of the 20th century and the concept of industrial heritage emerged. The concept of re-functioning comes to the fore in preserving the cultural heritage values and architectural identities of these structures and transferring them to future generations. At this point, industrial structures that lost their function in the city are re-functionalized and participate in the city life. In this study, it is aimed to examine the functional change of Hasanpaşa Gashouse, which was re-functionalized and transformed into a public space, and the environmental effects of the change in function. The effects of the converted Hasanpaşa Gashouse on the historical area where it is located and the positive results of the re-functioning interventions have been determined by the survey study applied to the users visiting the area. As a result of the survey, it has been reached that the gashouse has become a part of the city and become an active public space with the re-functioning, adopted by the citizens, and its transformation has been successful with the sustainable preservation of its place in the city's memory.

Atf/Citation: Ayvaz, E. ve Halaç, H.H. (2023). Endüstriyel Miras Örneği Olan Gazhanelerin Yeniden İşlevlendirilmesi: Hasanpaşa Gazhanesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 1005-1022.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ebru AYVAZ, 20222101036@ogr.msgsu.edu.tr

1. Giriş

Yaşayan bir varlık olarak sürekli değişim ve dönüşüm içerisindeki kentin bir parçası olan tarihi alanlar; kültürel kimlikleri ve zaman içinde geçirmiş oldukları değişim ile günümüz koşullarına ayak uydurmaya çalışmaktadırlar (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007: 205). Kentlerin gelişim ve dönüşüm süreci geçirmesinin en önemli sebeplerinden biri ise endüstri alanlarında yaşanan gelişmelerdir. Fakat teknolojik gelişmelerle birlikte zamanla kullanıcı ihtiyaçlarının farklılaşmasıyla söz konusu endüstri alanlarındaki birçok tarihi yapı bu süreçte işlevini yitirerek kullanım dışı kalmıştır (Karadağ ve İncedere, 2020: 58). İşlevini kaybederek âtil duruma gelmiş alanlar konusu, çağdaş kentin en belirgin sorunlarından biri olarak değerlendirilmiş ve ICOMOS'un "Türkiye'nin Mimari Mirası Koruma Bildirgesi"nde kullanım dışı kalan bu yapılar Endüstri mirası olarak tanımlanmıştır (Gürsoy, 2019: 6). Kent kavramı ile kullanılan, geçmiş ile günümüz arasında köprü görevi gören ve geçmiş hakkında bilgi veren endüstri mirası yapılarının korunarak yaşatılması ve geleceğe aktarılacak toplum bilinci oluşturulması önemlidir (Kaymakçı, 2022: 649). Endüstri yapılarının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi ve özgün nitelikleri ile gelecek kuşaklara kültürel miras olarak aktarmanın en etkili yolu ise onlara yeni işlevler vermektir (Turanlı ve Satıcı, 2021: 74). Çağdaş restorasyon anlayışına göre; tarihi yapıların bakım ve onarımlarını yapmanın yanında onları insan kullanımına açmak bu yapıların sürdürülebilir korunmasında etkili bir çağdaş koruma yöntemidir. Bu sayede yapıların mimari bilgi birikiminin geleceğe aktarılmasında kullanılan yaygın bir koruma şekli olarak (İslamoğlu, 2018: 511) yeni işlev ile tekrar kullanılan ve yaşayan kamusal mekânlara dönüştüğünde gerekli bakımları yapıp sürdürülebilir olacaktır (Ayvaz ve Halaç, 2023: 85). Bu noktada Endüstri Çağı'nın sembolü niteliğinde olan gazhaneler özellikle bünyesindeki yapıların formlarıyla diğer endüstri yapılarından farklılaşarak çağın ihtiyaçlarının değişmesiyle önemlerini kaybetmiş, kullanılamaz hale gelmiş ve terk edilmiştir. Kentlerin büyümesi ile gazhaneler kent merkezlerinde kullanılmayan âtil bölgelere dönüşmüştür (Büyüктаşkın ve Türkel, 2019: 55).

Çağın gereksinimlerinin değişmesiyle özgün işlevini kaybederek zaman içinde âtil duruma gelen endüstri yapılarından biri ise endüstri mirasımızın en eski örneklerinden olan Hasanpaşa Gazhanesidir. Zamanın yıpratıcılığı karşısında çöküntü alanına dönüşen bu alana yönelik ilk müdahale semt sakinleri ve gönüllü sivil toplum kuruluşlarının direnişiyile 1997 yılında yasal olarak koruma altına alınmasıyla başlamıştır. Fakat süreç içerisinde yaşanan aksaklıklardan dolayı alana yönelik koruma çalışmalarına başlanamamıştır (Güneş, 2022: 80). Alan yasal olarak koruma altına alındıktan sonra yapılan görüşmeler ve çalışmalar sonucunda İTÜ akademik personeli ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen, "Enerji Müzesi ve Kültür Merkezi" olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Gerek bulunduğu endüstriyel alan gerekse tekil yapı ölçeğinde koruma altına alınan kent belleği ve teknoloji tarihi açısından önemli bir endüstriyel miras alanı olan Hasanpaşa Gazhanesi yeni dönemde kültür-sanat odaklı bir "yaşam alanı" konseptiyle kente kazandırılmıştır (Güneş, 2022: 25). Bu bağlamda çalışmada yapının geçirdiği dönüşüm anlayışını ortaya koymak ve kullanıcı odaklı gözlem ve anket çalışmaları ile yapının kamusal alan olma amacıyla günümüzde kentlinin beklentilerine cevap verip vermediği ve bu alanın yeni işleviyle yeniden dönüştürülmesinin uygun işlev olup olmadığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmada kapsamlı literatür araştırmalarına takiben alan çalışmalarına başlanılmış yerinde inceleme, gözlem ve birebir fotoğraflamaların ardından ek olarak dijital ortamda Hasanpaşa Gazhanesi'ni ziyaret eden kullanıcılarla anket çalışması yürütülmüştür. Yapılan anket sonucunda gazhanenin yeniden işlevlendirilmesinde aktif bir kamusal alan olma amacına ulaşarak endüstriyel miras kimliğiyle çöküntü alanından kurtularak kentin bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Böylece Hasanpaşa Gazhanesi'nin kent hafızasındaki yerinin korunmasıyla dönüşümünün başarılı olduğuna ulaşılmıştır.

2. Koruma Yöntemlerinden Yeniden İşlevlendirme ve Endüstri Yapılarında Dönüşüm

Koruma kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Doğan Hasol korumayı tarih veya sanat değeri taşıyan yapıların ya da kent parçalarının yaşamlarının sürdürülebilmesi adına gerekli önlemlerin alınması olarak tanımlarken, Yıldız sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla kültürel mirasın güvence altına alınmasının koruma olduğuna inanmaktadır (Yıldız, 2013). Unesco için ise koruma; anıtlar, yapı grupları ve sitlerin oluşturduğu kültürel mirasın anlaşılması ve malzemelerinin korunması, ihtiyaç duyulduğu takdirde tanıtımı, restorasyonu ve gelişimi için yapılan çalışmalar olarak tanımlanmıştır (Şifa, 2021). Genel anlamda koruma eylemi; yapıların kent ve kentli ile bütüncül bir şekilde devamlılığını sağlayarak yaşatmak olarak tanımlanabilir (Kiper, 2006).

2.1. Yeniden İşlevlendirme Kavramı

Ahunbay'a göre koruma yaklaşımlarından olan yeniden işlevlendirme kavramı; tarihi bir yapının restorasyonu sonrasında uygun yeni bir işlevi yürütebilecek duruma getirilmesidir (Zakar ve Eyüpgiller, 2015). Geçmişten günümüze değişen yaşam koşulları, teknoloji ve kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda özgün işlevi ile varlığını devam ettiremeyecek yapılar için yeniden kullanım zorunlu hale gelmiştir. Bu kapsamda yapının özgün mimarisine saygı duyularak yeni ihtiyaçlara göre işlev kazanan tarihi yapılar o toplumun kültürel değerlerini ve sosyo-ekonomik şartlarını yansıtmaktadır. Geçmişin belgeleri olan tarihi yapıların insan kullanımına açılmasıyla, yapıların atıl durumda kalarak yıkılmasının önüne geçilmektedir. Yeniden işlevlendirilen yapılar yeni amacına hizmet etmek amacıyla çevresel değerlerine yönelik çözümler üretmelidir (Korkut, 2019: 4).

Sosyo-kültürel sürdürülebilirlik ile yakından ilişki içerisinde olan yeniden işlevlendirme ekonomik ve çevresel anlamda da kent için faydalıdır. Yeni işleviyle kente katılan tarihi yapılar geleceğe dönük olarak kentli sayesinde aktif bir şekilde kamusal olarak kullanılan tarihi alanlara dönüşmektedir. Tarihi bir yapıya uygun yeni bir işlev verilirken göz önünde bulundurulması gereken önemli faktörler bulunmaktadır. Bunlar tarihsel ve kültürel faktörler, ekonomik faktörler ve çevresel faktörlerdir (Korkut, 2019: 5). Yeniden işlevlendirilecek tarihi yapının sahip olduğu tarihsel ve sosyal değeri ile mimari kimliği, yapıyı geçmişin gelecek için bir tarihsel belgesi olarak önemli kılmaktadır. Tarih boyunca gelişen toplumun maddi ve manevi tüm izlerini yansıtarak bir kültür oluşturan bu yapıların korunarak sahip olduğu özgün değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması ile toplumun kimliği ve koruma konusundaki bilinç düzeyi aktarılabilir (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007). Bu noktada yeniden işlevlendirme topluma sağladığı fayda ile göz önüne alındığında koruma açısından en önemli basamaktır ve bu noktada yapının sahip olduğu tarihsel ve kültürel faktörler ön plana çıkmaktadır (Özolcay, 2018: 17). Yeniden işlevlendirmede dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ekonomik faktörlerdir. Tarihi yapıları yeniden kullanılabilir hale getirirken yeni yapıların inşaa faaliyetleri ve artan arsa fiyatları göz önüne alındığında yapılara yeni bir işlev verilmesinde ekonomik kazanç sağlanması mantıklı görülmektedir. Yeni işleviyle kültür ve turizm potansiyeli kazanan yapılar insanlığın ortak mirasına dönüşerek bölge için istihdam sağlamaktadır (Şifa, 2021: 9). Yapının işlevinin değişmesiyle çevresine ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda katkı sağlamaktadır. Çevredeki artan insan popülasyonuna bağlı olarak bölgedeki sıhhileştirme çalışmaları artmaya başlamaktadır. Yeniden işlevlendirilen yapı sayesinde çevre yeniden kimlik kazanmaktadır (Özolcay, 2018: 18). Yapı ve çevresinin ortak tarihleri ve etkileşimleri ile, yeni fonksiyon verilen yapının bütünü sabit olmayan çevre kapsamında yeniden değerlendirilmelidir (Uçar, 2013). Tarihi yapılar ancak çevresiyle birlikte ele alındığında dönüşümünün sonucu olarak sosyal ve kültürel değişim öne çıkarak kent hafızasındaki yerini koruyacaktır.

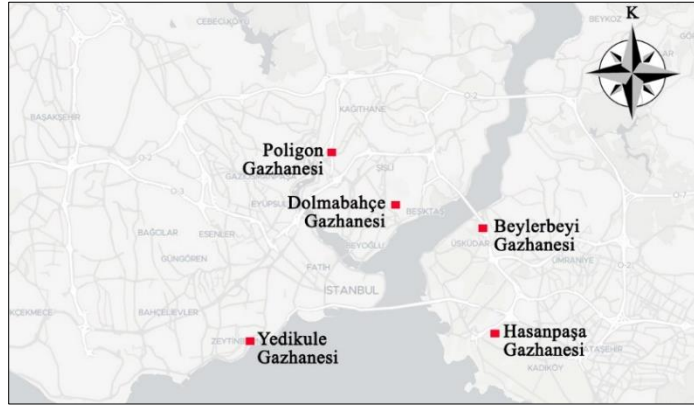
2.2. Endüstri Mirası Kavramı ve Yeniden İşlevlendirme

Endüstri Devrimiyle teknolojik ve ekonomik olarak yaşanan hızlı gelişmeler ile birçok endüstri yapısı inşa edilmiştir. 18. Yüzyıldan sonra inşa edilen işlevini yitirmiş fabrikalar, depolar ve ulaşım yapıları; mimari, tarihi, teknolojik ve sosyal değerleri nedeniyle tarihimizin önemli endüstri mirası olarak değerlendirilmektedir (TICCIH, 2003). Özolcay'a göre endüstri mirası "üretim teknolojilerinin gelişmesi ve bu alandaki ihtiyacın artmasıyla, üretim yapan mekanların çoğalmasıyla, özellikle bu gelişim sürecine tarihi anlamda tanıklık etmiş ve günümüze kadar ayakta kalmayı başarmış yapılar için genel bir kavramdır" (Özolcay, 2018: 6). Bu değişimin sonucu olarak yapılar ile ilgili yeni ihtiyaçlar oluştuğu yeniliğe ayak uyduramayan endüstri yapıları zamanla ihtiyaçları karşılayamayacak duruma gelmekte ve yapısal olarak kullanılabilir olmasına rağmen terk edilmektedir. Bu sebeple yapıların korunarak gelecek kuşaklara aktarılması zorlaşmaktadır. Uzun süre atıl durumda kalan endüstri yapıları mimari kimliklerinin zarar görmesiyle özgün değerlerini kaybetmeye başlayarak kültürel değer kaybına uğramaktadırlar. Bu alanların dönüşümü ve sürdürülebilirliği çevresiyle olan adaptasyonundaki başarısıyla ölçülmektedir. İşlevleri gereği büyük olan bu yapıların yeniden işlevlendirilmesiyle sahip oldukları geniş ölçekli endüstri alanları verimli bir işlevle desteklenerek kentte bulunduğu bölgeye değer katmaktadır (Tunçer ve Ateş Can, 2022: 336). Yeniden işlevlendirme başarılı olduğu takdirde endüstriyel alanlar yeni işleviyle kent yaşamına katılabilmektedir (Karıptaş, 2010). Bu sayede verilen uygun işlev ile ekonomik, sosyokültürel ve çevresel açıdan sürdürülebilirlik sağlanmaktadır.

2.3. Endüstriyel Miras Örneği Olan Gazhaneler

Endüstrileşme, insan hayatında birçok değişikliği ve yeniliği de beraberinde getirerek mimari mekanlarda demir ve çelik malzeme kullanımı artmıştır. Meydana gelen bu yapısal değişiklik özellikle tarihsel süreçte İstanbul'un aydınlatma problemi için gazhane yapılarından gazometrelerin yapı tekniklerine etki etmiştir (Öztütüncü, 2023: 1). XVI. yy. başlarına kadar birçok aşama geçiren aydınlatma problemi için ise ilk olarak 1853 yılında Dolmabahçe Sarayı'nın aydınlatılması amacıyla Dolmabahçe Gazhanesi inşa edilmiştir (Ercivan,

2004: 87). 1857 yılında ise gazhanenin işleyişiyle karanlık İstanbul'un aydınlatılması düşüncesi öne sürülmüştür. İlk aşamada Beyoğlu sokakları aydınlatılmıştır ve sonraki süreçte çevre evlerden bu yönde talep gelince hava gazı tesislerinin kurulması ve kente ulaşması kararı alınmıştır (Özolcay, 2018: 31). Diğer yandan sarayların aydınlatılması için inşa edilen bu yapılar sonraki süreçte kamusal alanların ve özel ihtiyaçtan doğan konutların aydınlatılmasına doğru ilerleyerek gelişim gösterdiği görülmektedir. Bu amaçla 1873 yılında Yedikule'de bir gaz fabrikası inşasına başlanılmış ve 1880 yılında tamamlanmıştır. Yedikule Gazhanesi gelen talepler doğrultusunda sosyal hizmet için inşa edilen ilk hava gazı fabrikasıdır (Yoldemir, 2011: 58). Yedikule Gazhanesi'nin inşasından sonra Beylerbeyi Sarayının yapılmasıyla aydınlatma amacıyla Kuzguncuk Gazhanesi kurulmuştur (Özolcay, 2018: 31). Fakat bu tesisin üretim kapasitesinin yetersiz gelmesiyle 1892 yılında Kadıköy Hasanpaşa Gazhanesi kurulmuştur (Yoldemir, 2011: 58). 1957'de Kâğıthane'de Poligon Mevkiinde bir gazhane daha kurulmuştur. Dolmabahçe Gazhanesi'nin yıkılmasından sonra Dolmabahçe Gazometresi 1993'e kadar Poligon Gazhanesine bağlı gaz rezervuarı olarak kullanılmıştır. Elektrik elde etmek için gazhanelerin kurulmasıyla bir temel oluşturulsa da İstanbul sokaklarının aydınlatılması 1920'lerin ortalarında gerçekleşmiştir (Toprak, 1993: 478). Cumhuriyet döneminde havagazı, petrol ve lüks lambalarının kullanımı hızla azalmış, yerlerini çok sayıda elektrik lambası almıştır (Yoldemir, 2011: 58). Endüstri Devrimi ile İstanbul sınırları içerisinde inşa edilen gazhanelerin konumlarına Şekil 1'de yer verilmiştir.

Şekil 1. İstanbul'da yer alan gazhanelerin konumları (Yazar, 2022; bu şekil çalışma kapsamında yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Gazhaneler işlevine devam ettiği süreçte şehremaneti, Tophane Müşavirliği ve Beyoğlu Yeniköy Türk Anonim Gaz Şirketi arasında mülkiyet değiştirmiştir. Elektrikle aydınlatmanın sağlanmasından sonra havagazı, petrol ve lambaların kullanımı gitgide azalmıştır. Havagazı şirketinin 1945 yılında satışı yapılarak İETT kapsamına geçmiştir (Türkel, 2017: 77). Sonraki süreçte 1960 yılında üretimin durmasıyla gazhaneler kapatılmıştır. Gazhaneler işlevlerini yitirdikten sonra tarihi yapıların korunması ve gelecek kuşaklara miras olarak aktarılması noktasında yeniden kullanımının sağlanması gibi konular Avrupa'da gündeme gelmiştir. Bu kapsamda terkedilen endüstriyel alanların yeniden kültür ve sanat etkinliklerine hizmet edecek bir alana dönüşmesi fikri gelişmiştir (Özolcay, 2018: 32). Örneğin Yedikule Gazhanesi işlevini kaybettikten sonra ilk kez 14 Ekim 1992 tarihinde bir grup sanatçı tarafından kullanılmıştır. Daha sonraları diğer dallarda yapılan etkinliklerle alan dikkatleri üstüne çekerek büyük ilgi toplamış ve bu konuda koruma bilincine sahip kişilerce gazhanenin teknoloji tarihi müzesi veya kültür sitesine dönüşmesini öne sürmüşlerdir (Ercivan, 2004: 90) fakat bu konuda alanın akıbetinin belirsizliği devam etmektedir. Hasanpaşa Gazhanesi için ise durum farklı olmuştur. 1993 yılında faaliyetinin durmasıyla alan hurdalık, kömür deposu, çöplük ve İETT garajı olarak kullanılmıştır. 1994 yılında geride bırakılan parçaların izinsiz sökülerek satılmasından dolayı, semt sakinleri ve sivil toplum örgütlerinin direnişe geçip gazhanenin çöküntü alanına dönüşmesini engelleyerek yıkım ve söküm çalışmaları durdurulmuş ve böylece Hasanpaşa Gazhanesi yasal olarak koruma altına alınmıştır (Şengünalp, 2017: 200). Özel çalışma alanı endüstri yapıları olan Mimar Cem Sorguç, İstanbul gazhaneleri ve Hasanpaşa Gazhanesi ile ilgili fikirlerini "Şehrin göbeğinde bulunan ve bugün için hepsi metruk halde olan bu beş yapı, zamanın teknolojisinin bu alanlarda tarihini yansıtan ender yapılardır. 1993 yılına kadar havagazı kullanılan dönemin izlerinin görüldüğü bu alanlarda tarihsel ve toplumsal bellekte yer alarak üstünde çalışılan ve hem

akademik hem de proje bazında Hasanpaşa Gazhanesi ön plana çıkmaktadır. 2010 yılında kültür merkezi olması planlanan bu alan maalesef bu süreçte tekrar kent hayatına katılamadı. Yıkılmadan korunarak yeniden kent yaşamına katılması taraftarı olmaktadır ve bu alan farklı kamusal işlevlerle yeniden insanların kullanımına açılabilir” şeklinde ifade etmiştir (Atasoy, 2013). Ortaya koyulan bu fikirlere göre endüstri mirasının önemli örneklerinden olan bu alanın yeniden işlevlendirilerek kent hayatına katılarak yaşayan kamusal bir mekâna dönüşmesinin önemi anlaşılmaktadır. Bu noktada pek çok endüstri mirasının yeniden kent yaşamına katılması adına yapılan girişimler, çoğunlukla yeniden işlevlendirme projeleri ile olmaktadır.

3. Materyal ve Yöntem

Endüstri Çağı'nın sembollerinden olan gazhanelerin zaman içerisinde âtıl duruma düşmesiyle yeniden işlevlendirilen Hasanpaşa Gazhanesi çalışmanın materyalini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmada yapının geçirdiği dönüşüm anlayışını ortaya koymak ve yapının kamusal alan olma amacıyla günümüzde kentlinin beklentilerine cevap verip vermediği ve bu alanın yeni işleviyle yeniden dönüştürülmesinin uygun işlev olup olmadığı ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada kapsamlı literatür araştırmalarına takiben alan çalışmalarına başlanılmış yerinde inceleme, gözlem ve birebir fotoğraflamaların ardından ek olarak dijital ortamda Hasanpaşa Gazhanesi'ni ziyaret eden kullanıcılarla anket çalışması yürütülmüştür. Yapılan bu anket ile yeniden işlevlendirilen önemli endüstri mirasımız olan Hasanpaşa Gazhanesi'nin yeni durumuna ilişkin bir değerlendirme çalışması yaparak, yapının tekrar kültür mirasımız olarak kente kazandırılmasının kültür sanat bağlamında istediği amaca ulaşarak kamusal alan olma yolunda hedefine ulaşp ulaşmadığının değerlendirilmesi üzerinedir. Endüstri mirası olarak Hasanpaşa Gazhanesi'nin yeni durumuna ilişkin, kullanıcı memnuniyetinin araştırılması doğrultusunda kullanıcılar için dijital ortamda sosyal medya aracılığıyla anket uygulanmıştır. Anket soruları çoktan seçmeli 28 sorudan oluşmaktadır. Anket içerisinde çoktan seçmeli sorular yer almaktadır. Kullanıcı anketleri için hedef kitle olarak, alanı ziyaret ederek deneyimlemiş insanlar seçilmiştir. Bu kapsamda sosyal medya aracılığıyla ulaşılan 250 kişiden 100 kişi ankete katılmıştır. Üç bölümden oluşan kullanıcı anketlerinin birinci bölümünde kullanıcı profili tanımlanmıştır. İkinci bölüm, dönüşüm sonrası yeni duruma yönelik kullanıcı memnuniyetinin ölçülmesidir. Çalışma alanının güncel durumuyla ilgili kullanıcı memnuniyeti ölçülmeye çalışılmıştır. Anketin üçüncü bölümü ise yeniden işlevlendirilen Gazhane yapısına ilişkin kullanıcı deneyimlerinin değerlendirilmesi üzerinedir. Anket çalışmasının yöntemi olarak literatür taraması ve alan çalışması yapılmıştır. Bir sonraki bölümde anket sonuçları yapılan çaprazlamalar ve tablolar ile aktarılmıştır. Hasanpaşa Gazhanesi'nin yeniden işlevlendirme uygulaması ile içinde bulunduğu tarihi çevreye etkileri ve bölgenin tarihi çevresindeki yeniden işlevlendirme müdahaleleriyle meydana gelen değişimlerin olumlu-olumsuz sonuçları ortaya koyulmuştur. Yapılan anket sonucunda gazhanenin yeniden işlevlendirilmesinde aktif bir kamusal alan olma amacına ulaşarak endüstriyel miras kimliğiyle çöküntü alanından kurtularak kentin bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Böylece Hasanpaşa Gazhanesi'nin kent hafızasındaki yerinin korunmasıyla dönüşümünün başarılı olduğuna ulaşılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Hasanpaşa Gazhanesi Tarihsel Araştırmalar ve Yeniden İşlevlendirilme Süreci

Hasanpaşa Bölgesi, İstanbul ilinin Anadolu Yakası'nda yer alan Kadıköy ilçesi mahallelerindedir. Konumu itibarıyla şehrin en önemli odak noktalarından olması ve içinde bulundurduğu değerler sebebiyle yenilenerek sağlıklı bir yaşam merkezi haline getirilmeye çalışılmaktadır (Sarp, 2013: 18). Hasanpaşa Bölgesi'nde bulunan ve bugüne ulaşan endüstri mirası örneklerinden Hasanpaşa Gazhanesi, 1892 yılında İstanbul'un Anadolu Yakası'nın gaz ihtiyacını tedarik etmek ve sokaklarını aydınlatmak için inşa edilmiştir (Kurtuluş, 2010). Hasanpaşa Gazhanesi Osmanlı Devleti'ne ait birçok endüstri mirası örneklerinden biri olarak kullanıldığı dönemde, Anadolu Yakası'nın en büyük gaz sağlayan endüstriyel yapısıdır. (Kevseroğlu, 2011). 1993 yılında İstanbul'da doğalgaza geçiş yapılmasıyla havagazı üretimi sona ermiş ve fonksiyonunu yitirmiştir. Anadolu yakasının en eski endüstri yapısı olan Hasanpaşa Gazhanesi uzun süre işlevini kaybetmiş bir şekilde müdahale geçirmeyerek sahip olduğu teknolojik ve endüstri değerine rağmen 1993 yılına kadar korunması gerekliliği gündeme gelmemiştir. İşlevini kaybetmesiyle üretim durmuş ve alan içerisindeki kalan parçaların sökülme kararından sonra sit alanı olarak belirlenip koruma altına alınmıştır (Şengünalp, 2017: 198). Tescillen bu tarihi alan sadece Kadıköy için değil, İstanbul için de önemli endüstri mirası olarak zamanın yıpratıcılığına rağmen 125 yıllık geçmişi ve tarihi değeri ile günümüze ulaşmıştır (Bayazitoğlu, 2013).

Şekil 2. Hasanağa Gazhanesi (Müze Gazhane) konumu (Yazar, 2022; bu şekil çalışma kapsamında yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

İlerleyen süreçte toplum ve rant baskısı ile İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 25 Ekim 1994 tarihinde yerinde inceleme sonucu ‘korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilen tesisin’ 17.03.2012 tarihi ile onaylanan projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla gazhanenin kültür merkezi ve enerji müzesi yapılması kararı alınarak çalışmalara başlanılmıştır (Ayaz, 2017: 45); (Foto 1). Yeniden işlevlendirilecek bu alan için öncelikli olarak uygun işlevin seçimi yapı ve çevrenin akıbeti açısından önemlidir. Bu noktada Hasanağa mahalle sakinleri ve meslek odaları, 1996 yılında ortak bir çalışma ile alanın yeniden kullanımı için öneriler geliştirmişlerdir. Bölgenin ihtiyaçları ve çevresel anlamda yapılan bütüncül analizler sonucu Hasanağa Gazhanesi'nin kültür merkezi, müze ve yeşil alan ihtiyacına cevap vermesi beklenmiştir (Sarp, 2013: 18).

(a) Gazhane dönüşüm süreci

(b) Gazhane dönüşüm süreci

(c) Gazhane dönüşüm süreci

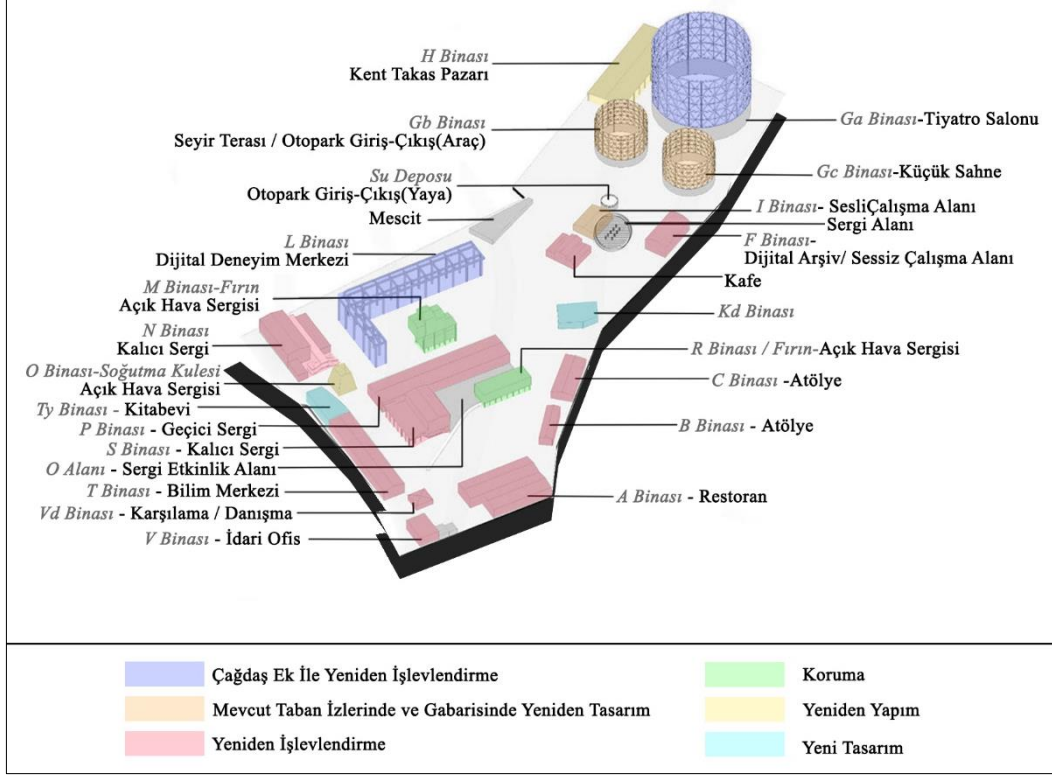
Foto 1. İşlevini yitiren Hasanağa Gazhanesi dönüşüm süreci (Kemal Aslan 2018 Kişisel Arşivi)

Mimarlar Odası eski başkanlarından yazar Oktay Ekinci gazhanenin bir kültür sanat merkezine dönüşümünü içeren proje hakkında görüşlerini ifade ederken projenin iki temel özelliğine dikkat çekmiş ve başından sonuna dek hiç yitirilmemesi gerektiğini savunmuştur. İkinci düşüncülerini “Birincisi, bu bir katılımcı sürecin yarattığı projedir. Semt sakinlerinin bölgelerindeki bir değere, hiç kimsenin farkına varmadığı bir dönemde sahip çıkma bilinci ile ortaya çıkmış ve gelişmiş, bir kentli bilincinin örgütlenmesi sürecidir. Bu, bence bu projenin en temel özelliğidir. Yani, mimari ya da teknik özelliklerinin önünde bir niteliğidir. Çünkü tektir, yani böyle bir örnek ender yaşanmaktadır, nadiren yaşanmaktadır. Bunu çok önemsiyorum. İkincisi de sevgili hocamızın (Afife Batur) ve arkadaşlarının biçimlendirdiği proje ile kullanmaya başlayacağımız miras bir endüstri mirasıdır. Yani herhangi bir mimari miras değildir, bir endüstri mirasıdır” şeklinde ifade etmiştir (Batur, 2003: 77).

Kullanılmadığı süreçte farklı işlevlere hizmet eden gazhanenin mevcutta var olan fonksiyonları korunarak kentli ile var olan yaşayan aktif bir kamusal alana dönüşmesi amaçlanmıştır. Dönüşüm çalışmalarına başlanmasıyla İTÜ akademik personeli ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından, "Enerji Müzesi ve Kültür Merkezi" olarak yeniden işlevlendirilerek 9 Temmuz 2021 tarihinde “Müze Gazhane” adıyla kent merkezindeki yerini almıştır (Şahin, 2012).

4.2. Hasanpaşa Gazhanesi Bünyesindeki Yapılar

19. yüzyılda inşa edilen ancak zamanla işlevini kaybedip, atıl kalan bu alanın yeniden kullanılabilir hale gelmesi gazhanenin taşıdığı izlerin kent belleğindeki yerini korunmasında önemli bir etken olmuştur. Yeniden işlevlendirme sonrası gazhane yapısına; restoran, kafeterya, sesli/sessiz çalışma alanları, kütüphane, kitabevi, tiyatro salonu, açık hava sergisi, atölye ve müze işlevleri verilmiştir. Verilen bu işlevlerde yapının dönüşümünün amaçladığı aktif bir kamusal alana dönüşerek kent hafızasında yerini koruma durumuna yönelik işlev seçimleriyle ziyaretçilere açılmıştır. Şekil 3'te yer alan vaziyet planında mevcut fonksiyonlar, dönüşüm sonrası fonksiyon dağılımları ve proje aşamasında uygulanan restorasyon kararları verilmiştir.

Şekil 3. Hasanpaşa Gazhanesi dönüşüm sonrası mevcut fonksiyon şeması (Yazar, 2022; bu şekil çalışma kapsamında yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Hasanpaşa Gazhanesi'nin yeniden işlevlendirilerek Müze Gazhane olarak kullanılmasıyla alanda eski ve yeni yapı arasındaki fiziksel ve tasarım olarak bütünlük sağlamak adına benzer formda ve mimari anlayışta ek yapılar ve heykeller tasarlanmıştır. Böylelikle sadece binaların dönüşümü değil alanın da dönüşümü vurgulanarak her noktanın farklı işlevlerle ön plana çıkması sağlanmıştır (Uygun, 2013). Alana ait dönüşüm öncesi görseller esas alındığında (bkz. Foto 1) mevcut yapılara ek olarak eklenen yapıların alanın merkezinde yer alan ve ziyaretçiler tarafından aktif olarak kullanılan I Binası-Sesli Çalışma Alanı/ Sergi Alanı olduğu tespit edilmiştir. Eklenen bu yapılar alanın genel mimari karakterine ve cephe anlayışına aykırı olmayacak şekilde benzer cephe görünümüyle tasarlanmıştır. Gazhanenin makine binaları endüstri arkeoloji anıtları olarak özel önem taşıdıklarından dolayı yeniden işlevlendirme işlemi yapılmayarak müze olarak sergilenmektedir. Bu noktada dönüştürülen alanda yapıların endüstriyel ve teknolojik işlevinin yansımaları yapıların yeni işlevlerinde, strüktürel sistemlerinde ve yapı malzemelerinde açıkça görülmektedir. Foto 2'de yer alan görsellerde ise Haliç Tersanesinde atık metallere üretilerek alana sonradan eklenen ve farklı tasarımlarıyla ön plana çıkan heykeller yer almaktadır. Alan incelemelerinde ve gözlemlerinde ziyaretçilerden özellikle çocukların heykellere ilgiyle yaklaştığı görülmüştür. Heykeller konusunda "Hasanpaşa Havagazı Fabrikası'nın 30 dönümlük alanının kamusal bir işlev kazanabilme yöntemleri arasında, heykel disiplininin mekânı tümüyle sanat yapıtına dönüştürme yaklaşımı üzerine kurgulanan projede tesisin ısı ve ışık kaynağı olması tasarım

sürecinde belirleyici bir veri olmuştur” şeklinde alanın kültür ve sanat odaklı dönüşümünü vurgulanmıştır (Şengünelp, 2017: 206).

(a) Zümrüt Anka / Sevgi Karay

(b) Zümrüt Anka / Sevgi Karay

(c) Umut / Ayla Turan

(d) Ses Katedrali / Bülent Çınar

(e) Lirik İleti / İlker Yardımcı

(f) Geleceğe Bakış / Kadriye İnal

Foto 2. Dönüşüm sonrası alana eklenen heykellerin isimleri ve sanatçıları (Yazar 2021 Kişisel Arşivi)

Alanda küresel formuyla ve cephe karakteriyle ön plan çıkan gazometrelerden günümüze sadece Ga Binası kalarak tiyatro salonu olarak işlevlendirilmiştir. Alan yasal olarak koruma altına alınmadan önce Ga ve Gb gazometreleri izinsiz sökülerek hurdacıya satılmış ve sadece betonarme temelleri kalmıştır. Bu durumda dönüşüm esnasında gazhanenin bu bölümünde rekonstrüksiyon çalışmaları yapılmış ve mevcut taban izi ve gabarisine göre seyir terası ve sahne olarak yeniden tasarlanmıştır (Bayazitoğlu, 2013); (Foto 3). Ga Binası-tiyatro salonuna rekonstrüksiyon geçiren Gb ve Gc binalarından düşey bir bağlantı ile ulaşılabilir.

Foto 3. İşlevini yitiren Hasanpaşa Gazhanesi için dönüşüm süreci ve sonrası ((a-b); Kemal Aslan 2018 Kişisel Arşivi; (c); Müze Gazhane 2021 Arşivi)

Diğer yandan Gazometre (Ga, Gb, Gc binası) yapıları ve Fırın (M ve R binaları) yapıları endüstriyel işlevin en net okunduğu mekanlar olarak akşam saatlerinde aydınlatılmaktadır (Foto 4). Hasanpaşa Gazhanesi bu noktada bulunduğu bölgenin elektrik ihtiyacını karşılama olan özgün işlevini aydınlatma ile ön plana çıkarmıştır. Benimsenen bu bilinçli koruma yaklaşımı ile yapıların tahrip edilmeden özgün dokusuna, işlevine ve özellikle geçmişine dair izlere sadık kalınarak alanda yansımaları görülmektedir. Bu şekilde yapılan her müdahale ile kentsel hafıza kayıplarının ve kimliksizleşmenin önüne geçilerek kültürel değerlerin korunması sağlanmıştır.

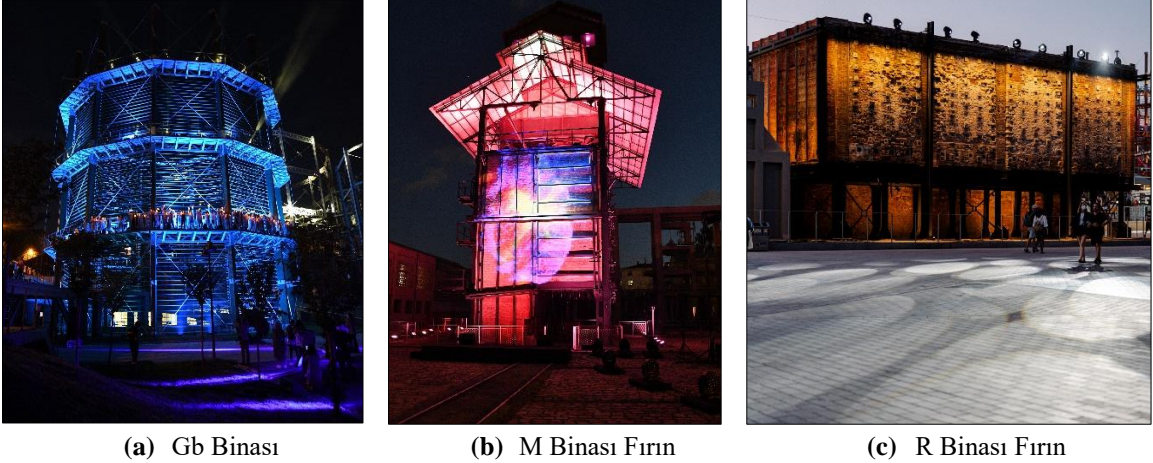

Foto 4. Hasanpaşa Gazhanesi'nde dönüşüm sonrası aydınlatma ile vurgulanan yapılar ((a-b); Url-1, (c); Müze Gazhane 2021 Arşivi)

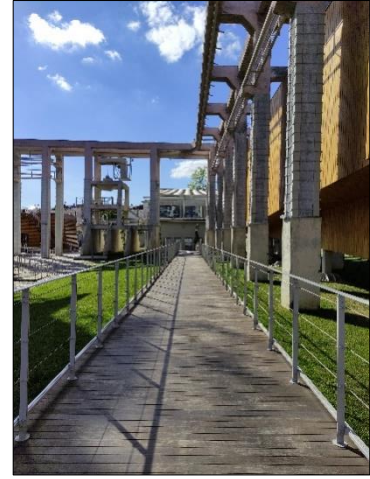
Alanda yapı malzemelerinden demir ve çelik kullanımı görülmüştür ve özellikle bu malzemelerin kullanımı Endüstri Devrimiyle artmış ve fabrikalar, enerji santralleri ve gazhaneler gibi endüstri yapılarının inşasında kullanılmıştır (Büyüktaşkın, 2019: 50). Hasanpaşa Gazhanesi genel anlamda endüstriyel ve fonksiyonel işlevinin dönüşümüne istinaden oldukça yalın tasarlanmıştır. Restorasyon çalışmalarında özgün yapı sistemi malzemelerinden, betonarme, çelik ve tuğla malzeme esas alınmıştır. Özellikle alana ait yapı bloklarında betonarme ve çeliğin yaygın kullanımını görülmüştür. Alana yönelik ilk inşa edilen gazometre yapılarının ana strüktürünü çelik malzeme oluştururken dönüşüm sonrası cephesinde ahşap elemanlar kullanılmıştır. Yapı boyunca görülen açıkta bırakılan strüktürel taşıyıcı sistem elemanları aynı şekilde iç mekanlarda da görülmüştür. Alan özgün işlevine ait kimliğini hem taşıyıcı sistemi hem de cephe karakteri ile yansıtmaktadır. Foto 5'te gazhane bünyesindeki L binasının yeni işleviyle Dijital Deneyim Merkezi olarak dönüşümüne ait fotoğraflara yer verilmiştir. Betonarme taşıyıcılarının boyutlarına ve fonksiyona bağlı tasarımından kaynaklı olarak öne çıkan bu yapı; sıralı bir şekilde art arda gelen yüksek kolonlarıyla ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir.

(a) Güney Doğu cephesi

(b) Güney Doğu cephesi

(c) Kuzey Doğu cephesi

Foto 5. Müze Gazhane bünyesindeki (L binası) Dijital Deneyim Merkezi betonarme yapım sistemi (Yazar 2021 Kişisel Arşivi)

Tuğla ve çelik taşıyıcı sistemin bir arada kullanıldığı M binasında (Fırın) yapı ve çevresi için ziyaretçileri yönlendirmek amacıyla ahşap yürüyüş yolu eklenmiştir. Alan incelemelerinde bu noktanın yapının cephe karakteri ve mimari kimliğinden ötürü ziyaretçilerin en çok dikkatini çeken alan olduğu tespit edilmiştir. M binası (Fırın) cephesinde sürekli bir şekilde devam eden, binayı saran çelik merdivenler dış koridor etkisi oluşturmakta ve böylece yapı şeffaflık ve derinlik kazanmıştır. Bu durum gazhaneye ait diğer birkaç yapıda da görülmüştür. Gazhanenin bu alanı açık hava sergisi ve konser alanı olarak kullanılmaktadır. Foto 6'da Müze Gazhane bünyesindeki (M binası) Fırın-Açık Hava Sergisi tuğla + çelik yapım sistemine ait dönüşüm sürecine ve sonrasına ait fotoğraflara yer verilmiştir.

(a) M Binası Fırın

(b) M Binası Fırın

(c) M Binası Fırın

Foto 6. Müze Gazhane bünyesindeki (M binası) Fırın-Açık Hava Sergisi tuğla + çelik yapım sistemine ait dönüşüm süreci ve sonrası ((a-b); Kemal Aslan 2018 Kişisel Arşivi; (c); Yazar 2021 Kişisel Arşivi)

Fırın yapısında olduğu gibi S binası (Kalıcı Sergi) boyunca da binayı saran betonarme merdiven bulunmaktadır. Ziyaretçiler tarafından üst kata erişim bu merdivenle sağlanırken, yapının içinden de üst kata erişim sağlayan merdiven ve asansör olduğu görülmüştür. Cephe boyunca yer alan büyük camlar ve açıklıklar yapının fonksiyonunun ve alanın endüstriyel kimliğinin getirisi olarak inşa edildiği dönemde gün ışığından daha fazla yararlanılması amacıyla yapılmıştır. Yapıyı tamamen yıkmadan strüktürel ve yapısal dayanım durumu göz önüne alınarak döşeme ve çatıda ciddi onarımlar yapılmıştır. Yapının iç mekânında yer alan endüstriyel makine parçaları sergilenerek müze olarak kullanılmaktadır. Bu durum gazometre yapısında da tespit edilmiştir. Endüstriyel makine parçalarının sergilendiği bölüme seyir imkânı veren panoramik asansör yapıya sonradan eklenmiştir. Foto 7' de S binasına (Kalıcı Sergi) ait dış mekân ve iç mekâna ait dönüşüm sürecine ve sonrasına ait fotoğraflara yer verilmiştir.

Foto 7. Müze Gazhane bünyesindeki (S binası) Kalıcı Sergiye ait dış mekân ve iç mekâna ait dönüşüm süreci ve sonrası ((a-b); Kemal Aslan 2018 Kişisel Arşivi; (c-d); Yazar 2021 Kişisel Arşivi)

Müze Gazhane bünyesindeki kafe işlevi gereği alanın merkezinde bulunmasından ve açık hava etkinlik alanıyla olan bağlantısı sebebiyle aktif olarak ziyaretçiler tarafından dinlenme alanı olarak kullanılmaktadır. Hasanpaşa Bölgesi için kentsel dönüşümün sonucu olarak artan yoğun yapılaşma nedeniyle rekreasyon alanları ve yeşil alanlar yetersizdir. Bu noktada Kadıköy ilçesinin demografik yapısına göre öğrenci nüfusunun yoğunluğu göz önüne alındığında alandaki kütüphane ve sesli/sessiz çalışma alanlarının ziyaretçiler tarafından aktif bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Foto 8’de Müze Gazhane bünyesindeki kafe ve (F binası) kütüphane yapısının dönüşüm sürecine ve sonrasına ait görsellere yer verilmiştir. Hasanpaşa Gazhanesi’nin dönüşüm projesine danışmanlık yaparak yürütücülüğünü üstlenen Prof. Dr. Afife Batur’un ismi kütüphaneye verilmiştir.

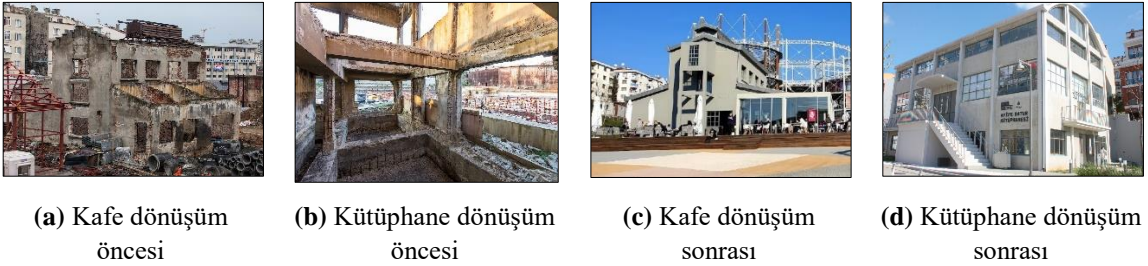

Foto 8. Müze Gazhane bünyesindeki kafe ve kütüphaneye ait yapının dönüşüm süreci ve sonrası ((a-b); Kemal Aslan 2018 Kişisel Arşivi; (c-d); Yazar 2021 Kişisel Arşivi)

Ölçek olarak geniş bir alana konumlandırılan projenin kamusal etki yaratmasından yola çıkılarak rekreasyon ve yeşil alanların ihtiyacı Müze Gazhane ile sağlanmaya çalışılmıştır. Yasal olarak koruma altına alınmadan önce Foto 9’da yer alan dönüşüm öncesi fotoğraflar göz önüne alındığında alandaki ağaçlar görülmektedir. Fakat yapının dönüşüm sürecinde şantiye ortamında çalışma şartlarının sağlanması adına ağaçların yok olduğu görülmektedir. Buna rağmen alana dönüşüm sonrası eski konumları esas alınacak şekilde ağaç eklenmiştir. Alan bugün için dönüşümün sonucu olarak aktif bir kamusal alan olarak kullanılmaktadır. İkinci şu ifadeleri kullanmıştır; “Bu yapı, kültürel aktivitelere mekân sağlama hedefiyle birlikte, kentli bilincinin geliştirilmesi, demokratik yaşamın geliştirilmesi, katılımcılığın geliştirilmesi, ortaklık kavramının geliştirilmesi gerekir ve topluma bu anlamda eğitim sunacak bir merkez olmalıdır...” (Gazhane Çevre Kültür İşletme Kooperatifi, 2003:79). Böylelikle gazhane etrafında örgütlenen mücadeleyle ortak bir bellek üzerinden kurgulan kültürel bir alan oluşturulmuş ve kamusal alan olarak aktif bir şekilde kullanılarak kentli tarafından benimsenip kent yaşamına katıldığı görülmektedir.

(a) Dönüşüm öncesi

(b) Dönüşüm öncesi

(c) Dönüşüm sonrası

(d) Dönüşüm sonrası

Foto 9. Müze Gazhane dönüşüm süreci ve sonrası (Müze Gazhane 2021 Arşivi)

4.3. Anket Çalışması ve Sonuçları

Hasanpaşa Gazhanesi'nin geçirdiği dönüşüm anlayışını ortaya koymak ve yapının kamusal alan olma amacıyla günümüzde kentlinin beklentilerine cevap verip vermediği ve bu alanın yeni işleviyle yeniden dönüştürülmesinin uygun işlev olup olmadığı ortaya koymak amacıyla anket çalışması yürütülmüştür.

4.3.1. Kullanıcı Profiline Tanımlanması

Yapılan anket ile birinci bölümde kullanıcı profiline ortaya koyulması amaçlanmıştır. Anket içerisindeki ilk sekiz soru ile yaş, cinsiyet, meslek, eğitim durumu, rekreasyon alanları kullanım sıklığı ve İstanbul'da bulunma süresi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Birinci soruda katılımcılara yaş aralığı sorulmuştur. Yaş grupları öğrenim ve iş hayatının yoğun olduğu yaşlara göre gruplanmıştır. Kullanıcı anketleri beş farklı yaş grubunda yapılmıştır. Ankete katılan kullanıcıların %32'si 18-24 yaş aralığında, %42'si 25-35 yaş aralığında, %18'i 36-45 yaş aralığında, %7'si 46-55 yaş aralığında ve %1'i ise 55 yaşından büyüktür (Tablo 1).

İkinci soruda katılımcılara cinsiyetleri sorulmuştur. Anket katılımcılarının %65'i kadın, %35'i ise erkektir. 18-24 yaş aralığındaki katılımcıların %24'ü kadın, %8'i ise erkektir. 25-35 yaş aralığındaki katılımcıların %26'sı kadın, %16'sı ise erkektir. 36-45 yaş aralığındaki katılımcıların %9'u kadın, %9'u ise erkektir. 46-55 yaş aralığındaki katılımcıların %6'sı kadın, %1'i ise erkektir. >55 yaş aralığında olan katılımcıların ise %1'i erkektir (Tablo 1).

Üçüncü soruda ankete katılan bireylerin eğitim durumları ilkokul, lise, lisans, yüksek lisans ve doktora olarak gruplandırılmıştır. Katılımcılardan lisans mezunu olan kadın sayısı %46, erkek sayısı ise %23'tür. Yüksek lisans mezunu kadın sayısı %17, erkek sayısı ise %10'dur. Doktora mezunu sayısı kadın sayısı ise %2, erkek sayısı ise %1'dir. Katılımcılardan lise mezunu olan erkek sayısı %1 iken ankete katılan lise mezunu kadın bulunmamaktadır (Tablo 1).

Dördüncü soruda ankete katılan bireylerin meslekleri özel sektör, emekli, devlet memuru, öğrenci ve çalışmıyorum olarak gruplandırılmıştır. Kullanıcıların %57'si özel sektörde, %7'si devlet memuru ve %6'sı emekli, %22'si öğrenci ve %8'i çalışmamaktadır. Katılımcılardan özel sektörde çalışanların %37'si kadın, %20'si erkektir. Devlet memuru olanların %4'ü kadın, %7'si erkektir. Emekli olanların %5'i kadın, %1'i

erkektir. Öğrencilerin %14'ü kadın, %8'i erkektir. Çalışmayanların ise %5'i kadın, %3'ü erkektir (Tablo 1).

Tablo 1. Kullanıcı profilinin tanımlanmasına yönelik değerlendirme (E-L: Lise Eğitilmiş Erkek, E-L': Lisans Eğitilmiş Erkek, E-Y: Y. Lisans Eğitilmiş Erkek, E-D: Doktora Eğitilmiş Erkek, K-L: Lisans Eğitilmiş Kadın, K-Y: Y. Lisans Eğitilmiş Kadın, K-D: Doktora Eğitilmiş Kadın, Ö.S.: Özel Sektör, D.M.: Devlet Memuru, E: Emekli, Öğr.: Öğrenci, Ç.: Çalışmıyor, T: Toplam)

Yaş	Cinsiyet-Yaş				Cinsiyet-Eğitim							
	K-L	K-Y	K-D	T	%T	E-L	E-L'	E-Y	E-D	T	%T	T
18-24	22	2	-	24	%24	1	7	-	-	8	%8	32
25-35	14	11	1	26	%26	-	10	5	1	16	%16	42
36-45	6	2	1	9	%9	-	5	4	-	9	%9	18
46-55	4	2	-	6	%6	-	1	-	-	1	%1	7
> 55	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	%1	1
T	46	17	2	65	%65	1	23	10	1	35	%35	100
Meslek	Cinsiyet-Eğitim				Cinsiyet-Eğitim							
Ö. S.	26	10	1	37	%37	-	13	6	1	20	%20	57
D.M.	-	3	1	4	%4	-	2	1	-	3	%3	7
E.	4	1	-	5	%5	-	-	1	-	1	%1	6
Öğr.	12	2	-	14	%14	1	6	1	-	8	%8	22
Ç.	4	1	-	5	%5	-	2	1	-	3	%3	8
T	46	17	2	65	%65	1	23	10	1	35	%35	100

Ankete katılan bireylerin rekreasyon alanlarını kullanım sıklığı ve hangi mevsimlerde ne zaman kullandıklarına yönelik bir değerlendirme yapılmıştır. Ankete katılan kullanıcıların %28'i ayda bir defa, %45'i ayda bir defadan fazla, %17'si haftada bir defa ve %10'u haftada bir defadan fazla rekreasyon (etkinlik) alanlarına gitmektedir. Ankete katılan kullanıcıların %23'ü rekreasyon alanlarını en çok ilkbahar mevsiminde, %14'ü yaz mevsiminde, %4'ü ise sonbahar mevsiminde ve %51'i tüm mevsimlerde ziyaret etmektedir. Katılan kullanıcılardan kış mevsiminde rekreasyon alanlarını ziyaret eden bulunmamaktadır. Ankete katılan kullanıcıların %32'si rekreasyon alanlarını en çok hafta içi ziyaret ederken, %67'si ise hafta sonu ziyaret etmektedir. Kullanıcıların %1'i ise rekreasyon alanlarını millî bayramlar/resmî tatillerde ziyaret etmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Rekreasyon (etkinlik) alanlarına yönelik değerlendirmeler (A-1: Ayda bir defa, A-1+: Ayda bir defadan fazla, H-1: Haftada bir defa, H-1+: Haftada bir defadan fazla, İ: İlkbahar, Y: Yaz, S: Sonbahar, K: Kış, H: Hepsî, H.İ.: Hafta içi, H.S.: Hafta Sonu, M.R.: Millî Bayramlar- Resmî Tatiller, T: Toplam)

Sıklık	Rekreasyon alanlarını en çok hangi mevsimde ziyaret etmeyi tercih edersiniz?							Rekreasyon (etkinlik) alanlarına en çok ne zaman gidersiniz?				
	İ	Y	S	K	H	T	%T	H.İ.	H.S.	M.R.	T	%T
A-1	7	7	4	-	10	28	%28	6	21	1	28	%28
A-1+	13	4	7	-	21	45	%45	17	28	-	45	%45
H-1	2	2	1	-	12	17	%17	4	13	-	17	%17
H-1+	1	1	-	-	8	10	%10	5	5	-	10	%10
T	23	14	12	-	51	100	%100	32	67	1	100	%100

4.3.2. Yeni Duruma İlişkin Kullanıcı Memnuniyetinin Ölçülmesi

Anketin ikinci kısmında kullanıcı memnuniyetinin ölçülmesi için 5'li likert ölçeği üzerinden kullanıcılara deneyimleri sorulmuştur. Bu bölümün ilk deneyimsel durumu olan "Müze Gazhaneye ulaşımında zorluk yaşamıyorum" ifadesine katılımcıların %38'i kesinlikle katılıyorum, %39'u katılıyorum, %7'si kararsızım, %13'ü katılmıyorum ve %3'ü ise kesinlikle katılmıyorum demiştir. Bölümün ikinci deneyimsel durumu olan "Müze Gazhanenin girişinin ziyaretçi yönelimine göre doğru konumda olduğunu düşünüyorum." ifadesine katılımcıların %32'si kesinlikle katılıyorum, %40'ı katılıyorum, %21'i kararsızım, %5'i katılmıyorum ve %2'si kesinlikle katılmıyorum demiştir. Bu iki deneyimsel durum İstanbul'da bulunma süresine göre ilişkilendirilebilir. İstanbul'da bulunma süresi >16 olanlar alana ulaşımında diğer katılımcılara göre daha kolay erişim sağlamıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Yeni duruma ilişkin kullanıcı memnuniyetinin ölçülmesinde Müze Gazhaneye ulaşımın ve giriş yöneliminin İstanbul'da bulunma süresine göre değerlendirilmesi (K: Kesinlikle Katılıyorum, K1: Katılıyorum, K2: Kararsızım, K3: Katılmıyorum, K4: Kesinlikle Katılmıyorum, T: Toplam)

Süre	1-Müze Gazhaneye ulaşımında zorluk yaşamıyorum.							2-Müze Gazhanenin girişinin ziyaretçi yönelimine göre doğru konumda olduğunu düşünüyorum.					
	K	K1	K2	K3	K4	T	%T	K	K1	K2	K3	K4	T
<1 ay	-	3	1	-	-	10	%10	-	2	1	1	-	4
<1 yıl	2	2	-	1	1	10	%10	-	2	2	-	2	6
1-6	4	7	2	1	-	14	%14	2	7	5	-	-	14
7-15	5	10	1	3	-	19	%19	7	9	3	-	-	19
> 16	27	17	3	8	2	57	%57	23	20	10	4	-	57
T	38	39	7	13	3	100	%100	32	40	21	5	2	100

Kullanıcı deneyimlerinin devamı olarak “Park için sorun yaşamıyorum” ifadesine katılımcıların %34’ü kesinlikle katılıyorum, %23’ü katılıyorum, %32’si kararsızım, %8’i katılıyorum, %3’ü kesinlikle katılmıyorum demmiştir. Bu ifade için katılımcılar genel anlamda park için sorun yaşamamıştır. Aracı olmayan katılımcıların %34’ü durum için kararsızdır.

“Müze Gazhane’nin çevresindeki yapılaşmadan memnun değilim” ifadesine katılımcıların %31’i kesinlikle katılıyorum, %36’sı katılıyorum, %13’ü kararsızım, %11’i katılmıyorum ve %9’u kesinlikle katılmıyorum demmiştir. Müze Gazhane’nin çevresi konum itibari ile iyi, orta ve kötü derecede yapı sınıflandırması oluşturmaya izin verecek şekilde karma bir yerleşim dokusuna sahiptir. Bu durumda anket kullanıcılarının çoğunluğu yapılaşmadan memnun değildir.

“Müze Gazhane’nin çevreye etkisini olumlu buluyorum” ifadesine katılımcıların büyük çoğunluğu %80 oranla kesinlikle katılıyorum, %3’ü kararsızım ve %17’si katılmıyorum demmiştir. Genel anlamda Müze Gazhane’nin yeniden işlevlendirilmesinin çevreye etkisi gözle görülebilir şekilde olumludur. Bu durum çevresel anlamda bölgede sıhhileştirme çalışmalarının başlamasını sağlayacaktır.

“Müze Gazhane’nin bölgedeki insan yoğunluğunu arttırdığını düşünüyorum” ifadesine katılımcıların %45’i kesinlikle katılıyorum, %35’i katılıyorum, %9’u kararsızım, %9’u katılmıyorum ve %9’u kesinlikle katılmıyorum demmiştir. Büyük çoğunluğun kesin olarak katıldığı bu durum alanda gerçekleşen etkinliklerin sebebi ile bölgede yoğun ziyaretçi görülmektedir. Alanda danışma ile yapılan görüşmeye göre; “Hafta içi katılımcıların iş ve eğitim hayatından dolayı Müze Gazhane daha az ziyaretçi alırken hafta sonu daha çok ziyaretçi almaktadır. Akşam gerçekleşen etkinlikler sebebi ile 3000’e yakın ziyaretçi gelirken hafta içi gündüz vakitlerinde yaklaşık 750’ye yakın ziyaretçi gelmektedir” bilgilerine ulaşılmıştır.

“Müze Gazhane’nin dolaşım yollarını yeterli buluyorum” ifadesine katılımcıların %36’sı kesinlikle katılıyorum, %48’i katılıyorum, %8’i kararsızım, %7’si katılmıyorum ve %1’i kesinlikle katılmıyorum demmiştir. Alan genel anlamda yeşil ve sert alanlarıyla geniş dolaşım yollarına sahiptir. Bu durum açık alanlarda daha belirgindir. İç mekandaki dolaşım ağları mekânın işlevine yönelik olarak mekândan mekâna değişiklik göstermektedir.

“Müze Gazhane’nin peyzaj alanlarının yeniden tasarlanması gerektiğini düşünüyorum” ifadesine katılımcıların %11’i kesinlikle katılıyorum, %19’u katılıyorum, %35’i kararsızım, %26’sı katılmıyorum ve %9’u kesinlikle katılmıyorum demmiştir. Bu ifade için verilen cevaplardan ötürü genel bir yargıya ulaşılamamıştır. Alan yeşil çim dokusuyla yoğunluk sağlasa da ağaç dokusu olarak alanın geliştirilmesi gerekmektedir. Bu durum kullanıcıların %35’inde kararsızlığa sebep olmuştur.

“Müze Gazhane’deki etkinliklere katılımı yeterli buluyorum” ifadesine katılımcıların %20’si kesinlikle katılıyorum, %51’i katılıyorum, %20’si kararsızım, %5’i katılmıyorum ve %4’ü kesinlikle katılmıyorum demmiştir. Etkinliklerde aktif olarak yer alan bir katılımcıya göre bu durum %51 oranla doğru kabul edilirken diğer katılımcılar için bu durumun deneyimi %20 oranla kararsızlıkla değerlendirilmiştir.

“Müze Gazhane’nin aktif bir kamusal alan olma amacına ulaştığını düşünüyorum” ifadesine katılımcıların %36’sı kesinlikle katılıyorum, %49’u katılıyorum, %11’i kararsızım ve %4’ü katılmıyorum demmiştir. Alanda gerçekleşen etkinlikler, atölyeler, konserler ve çocuklar için yapılan aktiviteler ile birçok anlamda katılımcılara çeşitli öneriler sunulmaktadır. Katılımcıların %85’inin bu duruma katılmasıyla alanın aktif bir kamusal mekâna dönüştüğü kabul edilebilir.

“Müze Gazhane'nin bulunduğu konumun kültürel kimliğini yansıtan öğeler içerdiğini düşünüyorum” ifadesine katılımcıların %31'i kesinlikle katılıyorum %41'i katılıyorum, %23'ü kararsızım, %4'ü katılmıyorum ve %1'i kesinlikle katılmıyorum demıştır. Kadıköy ilçesinin konumu, kültürel ve sosyal yapısı gazhanedeki mekânsal dönüşümlerde ölçüt olmuştur.

“Gazhaneler; buldukları bölgenin elektrik ihtiyacını karşılayarak aydınlatma sağlamaktadır. Bu konuda Müze Gazhane yeni haliyle endüstriyel işlevini yansıtmaktadır” ifadesine katılımcıların %16'sı kesinlikle katılıyorum, %40'ı katılıyorum, %30'u kararsızım, %12'si katılmıyorum, %2'si kesinlikle katılmıyorum demıştır. Alanda akşam saatlerinde uygulanan aydınlatma tasarımları ile mekanların kütle ve form olarak ortaya çıkması bu durumun bir yansıması olarak kabul edilebilir. Özellikle büyük/küçük sahne ve seyir terasında yapılan aydınlatma ile gazometrelerin form olarak diğer yapılardan belirgin bir şekilde ayrılarak akşam vakitlerinde alanın farklı bir görünüme girmesiyle gündüz vaktinden farklı bir şekilde algılanmasını sağlamıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Yeni duruma ilişkin kullanıcı memnuniyetinin ölçülmesi (K: Kesinlikle Katılıyorum, K1: Katılıyorum, K2: Kararsızım, K3: Katılmıyorum, K4: Kesinlikle Katılmıyorum, T: Toplam)

		K	K1	K2	K3	K4	T
3	Park için sorun yaşamıyorum.	34	23	32	8	3	100
4	Müze Gazhane'nin çevresindeki yapılaşmadan memnun değilim.	31	36	13	11	9	100
5	Müze Gazhane'nin çevreye etkisini olumlu buluyorum.	80	-	3	17	-	100
6	Müze Gazhane'nin bölgedeki insan yoğunluğunu arttırdığını düşünüyorum.	45	35	9	9	2	100
7	Müze Gazhane'nin dolaşım yollarını yeterli buluyorum.	36	48	8	7	1	100
8	Müze Gazhane'nin peyzaj alanlarının yeniden tasarlanması gerektiğini düşünüyorum.	11	19	35	26	9	100
9	Müze Gazhane'deki etkinliklere katılımı yeterli buluyorum.	20	51	20	5	4	100
10	Müze Gazhane'nin aktif bir kamusal alan olma amacına ulaştığını düşünüyorum.	36	49	11	4	-	100
11	Müze Gazhane'nin bulunduğu konumun kültürel kimliğini yansıtan öğeler içerdiğini düşünüyorum.	31	41	23	4	1	100
12	Gazhaneler; buldukları bölgenin elektrik ihtiyacını karşılayarak aydınlatma sağlamaktadır. Bu konuda Müze Gazhane yeni haliyle endüstriyel işlevini yansıtmaktadır.	16	40	30	12	2	100
	%Toplam	%16	%40	%30	%12	%2	%100

4.3.3. Yeniden İşlevlendirilen Gazhane Yapısına İlişkin Ziyaretçi Beğenilerinin ve Durumunun Değerlendirmesi

Anketin üçüncü kısmında yeniden işlevlendirilen gazhane yapısına yönelik durum ve beğenilerin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu bölümde Müze Gazhane'nin ne amaçla ziyaret edildiği ve mekân tasarım ve kurgusu olarak en çok hangi mekanların tercih edilip beğenildiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Bu bölümün ilk sorusu olan “Müze Gazhane'yi nereden öğrendiniz?” ifadesine katılımcıların %74'ü internet aracılığıyla, %15'i arkadaş vasıtasıyla ve %11'i etkinlikler aracılığıyla öğrendiğini belirtmiştir.

Bölümün ikinci sorusu olan “Müze Gazhane'nin önceki ismini biliyor musunuz?” sorusuna katılımcıların %64'ü evet, %36'sı hayır cevabını vermiştir. Bu soruyla bağlantılı olan “Müze Gazhane'nin önceki işlevini biliyor musunuz?” sorusuna katılımcıların %86'sı evet, %14'ü hayır cevabını vermiştir.

Bölümün dördüncü sorusu olan “Müze Gazhane'ye gelmeyi hangi sebeple tercih ediyorsunuz?” sorusuna katılımcıların %15'i kapalı-açık mekan çeşitliliği bulunduğu için, %60'ı kültürel mekan çeşitliliği fazla olduğu için, %2'si popüler bir mekan olduğu için ve %23'ü tasarımını beğendiği için tercih etmektedir. Alan kültürel anlamda birçok mekân kurgusuna ve etkinliklere sahip olduğu için katılımcıların çoğunluğu kültürel mekân çeşitliğinden dolayı ziyaret etmektedir.

Bölümün beşinci sorusu olan “Müze Gazhane'yi hangi amaçla ziyaret ediyorsunuz?” sorusuna katılımcıların %6'sı kapalı mekanları kullanmak için, %75'i etkinlikler için, %9'u çocuklarıyla vakit geçirmek için ve %9'u ise iş amacıyla ziyaret etmektedir. Katılımcıların çoğunluğu %75 oranla etkinlikler için alanı kullanmaktadır.

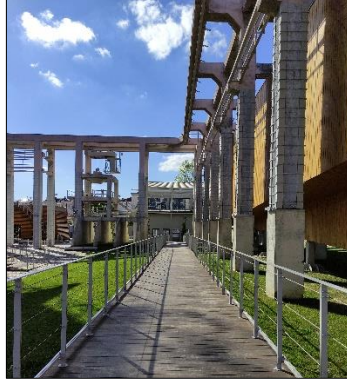
Bölümün altıncı ve yedinci sorusu olan “Müze Gazhanedeki mekanlardan tasarım olarak en çok hangi alanı beğeniyorsunuz?” ve “Müze Gazhanede fotoğraf çekimi için en çok hangi arka planı tercih edersiniz?” soruları görsel destekli olarak hazırlanmıştır.

Tasarım olarak katılımcıların %44’ü Fırın-Açık Hava Sergisini, %27’si Büyük Sahne-Seyir Terasını, %8’i Müze-Sergi-Galeri Gazhaneyi, %6’sı Küçük Sahne-Karikatür ve Mizah Müzesini, %6’sı Çocuk Bilim Merkezini, %4’ü Afife Batur Kütüphanesini, %3’ü Etkinlik Alanını ve %2’si İklim Müzesini beğenmektedir. Katılımcıların çoğunluğu %44 oranla en fazla “Fırın-Açık hava sergisini” beğenmektedir.

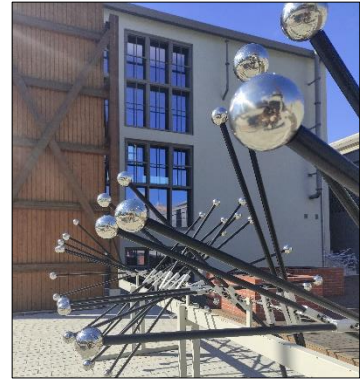
Fotoğraf çekimi için ise katılımcıların %47’si birinci arka planı, %20’si ikinci arka planı, %14’ü altıncı arka planı, %13’ü dördüncü arka planı, %4’ü beşinci arka planı, %2’si üçüncü arka planı tercih etmektedir. Bu iki soruya göre değerlendirmelere bakıldığında Fırın-Açık hava sergisinin hem tasarım olarak hem de fotoğraf çekimi için en çok tercih edilen alan olduğu görülmüştür (Foto 10).

(a) 1

(b) 2

(c) 3

(d) 4

(e) 5

(f) 6

Foto 10. Anket sorusu için kullanıcılara sunulan arka plan görselleri (Yazar 2021 Kişisel Arşivi)

5. Sonuç

Endüstriyel miras yapıları teknolojinin gelişmesiyle çağın ihtiyaçlarını karşılayamayarak buldukları kent içinde işlevlerini yitirip âtil duruma gelmişlerdir. Bu yapıların sahip olduğu kültürel miras değerlerinin ve mimari kimliklerinin korunarak yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında yeniden işlevlendirme kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu noktada kent içinde işlevini kaybeden endüstri yapıları yeniden işlevlendirilerek kent hayatına katılmaktadırlar. Söz konusu yapılardan çalışmaya konu olan ve Osmanlı Devleti’ne ait en eski endüstriyel miras örneklerinden Hasanpaşa Gazhanesi’nin yeniden işlevlendirilme sürecine ve sonrasına yönelik yapının geçirdiği dönüşüm anlayışını ortaya koymak ve yapının kamusal alan olma amacıyla günümüzde kentlinin beklentilerine cevap verip vermediği ve bu alanın yeni işleviyle yeniden dönüştürülmesinin uygun işlev olup olmadığı ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada kapsamlı literatür araştırmalarına takiben alan çalışmalarına başlanılmış yerinde inceleme, gözlem ve birebir fotoğraflamaların ardından ek olarak dijital ortamda Hasanpaşa Gazhanesi’ni ziyaret eden kullanıcılarla dijital ortamda anket

çalışması yürütülmüştür.

Nitekim Hasanpaşa Gazhanesi kent içinde sıkışmış ve özgün işlevini yitirmiş endüstriyel miras örneği olarak; yeniden işlevlendirme ile kamusal, kültürel ve rekreasyon alanlarına dönüşümüyle bulunduğu bölgeyi olumlu yönde etkilemiştir. Gazhane; kent içinde konumu, tarihi geçmişi ve yeni işlevi ile bulunduğu bölge ve çevre yerleşimlerin gelişimine yön verecek bir dönüşüm amacıyla yeniden işlevlendirilirken bölge sakinlerinin beklentilerini ve kent odağı olmasını sağlayan işlevlerin seçilmesine dikkat edildiği tespit edilmiştir. Hasanpaşa Gazhanesi inşa edildiği döneme ait özelliklere ve günümüzün teknolojik imkanlarına yer verecek şekilde dönüşüm geçirerek sahip olduğu endüstriyel ve kültürel değerlerinin yansıtılması ve korunarak yaşatılması kentli tarafından benimsenmiştir. Alanının Kültür Merkezi ve Enerji Müzesine dönüştürülürken; çevresinin ihtiyaçlarını (rekreasyon alanları, yeşil alanlar) esas alan fonksiyonların verilmesine, yeni işleviyle adaptasyon sağlamasına, çalışma prensibini anlatan birimler için bakım ve onarım yapıp müze olarak sergilenmesine, endüstriyel makinelerin yerinde korunması ile alanın endüstriyel ve teknolojik izlerinin yansımalarının görülmesine ve bu amaçla gerekli ekonomik desteğin sağlanmasına, bünyesindeki yapıların mimari anlayışına sadık kalınarak alana uygun ek yapı tasarlanmasına dikkat edildiği tespit edilmiştir. Bugün için gazhane çevresiyle beraber alanın ihtiyaçları göz önüne alındığında bölge için yetersiz kalan yeşil alanlar ve rekreasyon alanları gazhane ile büyük oranda karşılanmıştır.

Diğer yandan alanı ziyaret eden kullanıcılara dijital ortamda yapılan anket ile yeniden işlevlendirilen gazhanenin yeni durumuna ilişkin ziyaretçi beğenilerinin ve deneyimlerinin değerlendirilmesiyle yapının tekrar kültür mirası olarak kente kazandırılmasının kültür sanat bağlamında istediği amaca ulaşarak kamusal alan olma yolunda hedefine ulaştığı görülmüştür. Gazhanenin sahip olduğu kapalı-açık mekanların ve rekreasyon alanlarının çeşitliliği, kültür ve sanat etkinliklerine hizmet eden yaşayan bir kamusal alana dönüşmesiyle aktif bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu noktada Hasanpaşa Gazhanesi'nin yeniden işlevlendirilmesiyle kentin bir parçası haline gelerek aktif bir kamusal alan olma amacına ulaşarak kentli tarafından benimsenerek kent hafızasındaki yerinin sürdürülebilir korunmasıyla dönüşümünün başarılı olduğuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Arabacıoğlu, P. ve Aydemir, I. (2007). Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı. *Megaron*, 2, (4).
- Atasoy, Z.B. (2013). Hasanpaşa Gazhanesi'nin Bilinemeyen Geleceği.
- Ayvaz, E. ve Halaç, H. H. (2023). Tarihi Sirkeci Garı Gümrük ve Ambar Binalarının Endüstri Mirası Kapsamında Değerlendirilmesi ve Koruma Önerileri. *IDEALKENT*, 15 (39), 62-91.
- Batur, A. (2003). *Hasanpaşa Gazhanesi Kültür ve Sanat Merkezi Alternatif Stratejik Yönetim Projesi Sonuç Dokümanı, Katılımcı Görüşleri*. İstanbul: Papirüs Basım.
- Büyüktaşkın, H.A. ve Türkel, E. (2019). Geçmişten Günümüze Gazometre Yapıları ve Dolmabahçe Gazometresi İçin Olası İşlevlendirme Önerileri, *TÜBA-KED*, (19), 55-74.
- Ercivan, A. (2004). *Gazhanelerin Yeniden İşlevlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gazhane Çevre Kültür İşletme Kooperatifi. (2003). *Hasanpaşa Gazhanesi Kültür ve Sanat Merkezi Alternatif Stratejik Yönetim Projesi Sonuç Dokümanı*. İstanbul: Papirüs Basım.
- Güneş, J. (2022). Önleyici koruma ve sürdürülebilirlik bağlamında bir örnek: hasanpaşa gazhanesi / müze gazhane. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kaymakçı, S. (2022). Tarihi Yapıların Müze Olarak İşlevlendirilmesinin İstanbul'dan Örneklerle İncelenmesi. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 7(2), 647-667.
- İslamoğlu, Ö. (2018). Tarihi Yapıların Yeniden Kullanılmasında Yapı-İşlev Uyumu: Rize Müzesi Örneği. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2018, 7(5), 510-523.
- Gürsoy, C. (2019). İşlevini Yitirmiş Bir Sanayi Devrimi Dönemi Fabrikası "Feshane" Yapısının Endüstri Mirası Olarak Değerlendirilmesi İçin Öneriler. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kiper, H. P. (2006), *Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel Kültürel Değerlerinin Korunması, Türkiye Bodrum Örneği*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayını.
- Karıptaş, F. (2010). Endüstri Mirası Kapsamındaki Yapıların Günümüz Şartlarında Değerlendirilmesi ve Kasımpaşa Tuz Ambarı Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Kevseroğlu, Ö. (2011). Endüstriyel Miras Alanlarının Kent Peyzajına Entegrasyonunun Değerlendirilmesi: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Korkut, E. (2019). Yeniden İşlevlendirme Kapsamında Tarihi Sultanahmet Cezaevi Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kurtuluş, H. ve Özdemir, M.A. (2010). *Hasanpaşa Gazhanesi: Yüzyıllık Bir Hikâyeye Sahip Çıkma Öyküsü*, Mimarizm.
- Özolcay, Ö. (2018). Tarihi Endüstriyel Yapılarda Yeniden İşlevlendirme ve Kuzguncuk Gazhanesi Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sarp, S. (2013). Hasanpaşa ve Kentsel Dönüşüm. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şengünalp, C. (2017). Kentsel Çöküntü Alanlarının Sanat Yapıtıyla Dönüşümü: Hasanpaşa Gazhanesi İçin Bir Proje. (Sanatta Yeterlilik Tezi). Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, Ö. (2012). Eski Sanayi Alanları Dönüşümünde Ortaklık Modeli Önerisi: Kartal Örneği. (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şifa, M. (2021). Tarihi Yapıların Turizm Amaçlı Kullanımında Dönüşüm Ölçütlerinin İrdelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- TICCIH. (2003). The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage. The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage.
- Toprak, Z. (1993). Aydınlatma. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (1). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Turanlı, A. Ve Satıcı, B. (2021). Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Hayriye Hanım Konağı Örneği. *Journal of Technology and Applied Sciences*, 4(1), 57-71.
- Tunçer, İ.B. ve Ateş Can, S. (2022). Endüstri Mirası Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Üç Farklı Tütün Fabrikasının Dönüşümü. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 7(1), 333-357.
- Türkel, E. (2017). Avrupa Ülkelerindeki Gazometre Yapılarının Çelik Yapıların Gelişimi Bağlamında İrdelenmesi ve Dolmabahçe Gazometresi İçin İşlevlendirme Önerisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Uçar, B. (2013). Endüstriyel Miras ve Yeniden İşlevlendirme Kavramları Kapsamında Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'nın İrdelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Uygun, G. (2013). Hasanpaşa Gazhanesi'nin Bilinemeyen Geleceği.
- Yaldız, E. (2013). Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yoldemir, F.A. (2011). İstanbul'da Havagazı Kullanımının Mekânsal Etkileri Kadıköy ve Galata Örneği. İstanbul. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Zakar, L. ve Eyüpgiller, KK. (2015). Mimari Restorasyon Koruma Teknik ve Yöntemleri. İstanbul. Yazarların Kişisel Arşivi, 2021
- Gazeteci Kemal Aslan Kişisel Arşivi, 2018
- Müze Gazhane Arşivi, 2021
- Url-1: <https://www.kadikoy.bel.tr/Haberler/tarihi-hasanpasa-gazhanesi-muze-gazhane-olarak-hayat-buldu>, Erişim Tarihi:14.05.2023

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Eskişehir Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun tarih 06.04.2022 sayı 15 ve karar no 6 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

ERİMTAN ARKEOLOJİ VE SANAT MÜZESİ'NDE YER ALAN BİZANS
KANTARLARI VE TERAZİ AĞIRLIKLARI*

Byzantine Steelyards and Weights from the Erimtan Archaeology and Art Museum

Oğuz KOÇYİĞİT¹

¹Doç. Dr., 18 Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Çanakkale, ogzkcygt@comu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-9234-6911

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
06.03.2023
Kabul/Accepted:
05.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1260977

Anahtar Kelimeler

Bizans, Bronz, Kantar,
Terazi, Ağırlık.

Keywords

Byzantine, Bronze,
Steelyard, Balance, Weight.

ÖZ

Bu çalışmada Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nde bulunan, bir grup bronz kantar ve terazi ağırlığı konu edilmiştir. Bizans dönemine ait olan ve satın alma ya da bağış yolu ile müze koleksiyonuna katılmış olan eserlerin buluntu yerleri kesin olmamakla birlikte, mevcut araştırma ve yayınlar ışığında Anadolu kökenli oldukları kabul edilebilir. Tamamı bronz olan eserlerin ikisi erken Bizans dönemine ait kantar türündeki teraziler olup, üzerlerinde ölçü birimlerini gösteren bir takım çizgi ve harfler bulunur. Koleksiyonda yer alan ağırlıklardan biri de bu tür kantarlarda kullanılan büst şeklindeki bir kantar ağırlığıdır ve erken Bizans dönemine tarihlenir. Yakın bir zamanda restore edilmiş olan eserler bugün oldukça iyi kondisyondadırlar. Çalışmada ele alınan ve diğer bir eser grubunu oluşturan terazi ağırlıkları ise biri hariç erken Bizans dönemine ait olup, bunlar da oldukça iyi durumdadırlar. Gerek form ve biçim gerekse üzerlerindeki kazıma tekniğinde yapılmış bazı bezemelere ve ağırlık ölçü birimlerini gösteren sembol ya da işaretlere sahip olmaları bakımından oldukça nitelikli oldukları kabul edilebilir.

ABSTRACT

This study focuses on a group of bronze steelyards and weights in the Erimtan Archeology and Art Museum. These objects belong to the Byzantine period and have been added to the museum collection by purchase or donation. Although the locations of artifacts are not certain, it can be accepted that they are all Anatolian origin in the light of current research and publications. Two of these objects are the bronze steelyards of the early Byzantine period and there are several lines and letters on them indicating the units of measurement. Also, one of the objects in the collection is in the form of a bronze steelyard weight in the form of an empress bust, which is used in such scales dated to the early Byzantine period. Another group of objects are weights in the collection and also belong to the early Byzantine period except one and they are in very good condition. It is understood that these weighing objects are quite qualified due to their form and shape features and some decorations made of engraving technique as symbols or signs for showing weighting units.

Atıf/Citation: Koçyiğit, O. (2023). Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nde yer alan Bizans Kantarları ve Terazi Ağırlıkları. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 1023-1032.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Oğuz KOÇYİĞİT, ogzkcygt@comu.edu.tr

* Bu çalışmanın hazırlanmasına verdiği izin ve katkılardan ötürü Prof. Dr. A. Coşkun ÖZGÜNEL'e teşekkür ederim. Ayrıca yardımları ve gösterdikleri ilgiden dolayı, Selma Ünal başta olmak üzere tüm Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi yetkililerine şükranlarımı sunarım. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nde yer alan Bizans dönemi kantar ve terazi ağırlıkları ile ilgili bu makalede ele alınan eserlerin bir kısmı 24-26 Ekim 2018 tarihinde düzenlenen 22. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuş, ancak basılmamıştır.

1. Giriş

Bizans dönemi ya da genel olarak Ortaçağ araştırmalarında tartı aletleri ve ağırlıklar üzerine yapılan çalışmaların çok erken bir tarihte başladığı görülür. Fakat ne yazık ki, bugüne kadar yapılan çalışmalarda arkeolojik tabakalarda ele geçen tartı aletleri ve ağırlıkların nadir olarak yer aldıkları, bundan dolayı da tipolojik değerlendirmelerde ve tarihlendirmelerde bazı problemler yaşandığı açıktır. Buna rağmen, son yıllarda kronolojik bir standart yakalamak adına zengin müze koleksiyonlarına yönelen araştırmacıların bazı terazi ve ağırlık örnekleri ile bu alandaki çalışmalara dayanak noktası oluşturduklarını (Ross, 1962; Buckton 1994; Bendall, 1996; Kürkman 2003), ülkemizde Yassı ada batığı (Bass – van Doornick, 1982), Nysa (Kadioğlu, 2007), Stratonikeia (Sezgin, 2012) ya da Tripolis (Duman – Duman, 2022) gibi kesin tarih önermeleri yapılabilen yerlerde ele geçen eserler ile konunun daha anlaşılır olduğunu söyleyebiliriz. Araştırmacılar kesin tarih veren nitelikli bu eserler ışığında, Bizans ve Ortaçağ ticaret hayatı hakkında daha somut verilere ulaşmakta ve böylece net yorumlar yapabilmektedirler.

Bu kısa çalışmada Bizans ticaret hayatı hakkında yapılan çalışmalara katkı sunacağımı düşündüğümüz, Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nde yer alan bir grup kantar ve terazi ağırlığına yer vereceğiz. Satın alma ve bağış yolu ile müze koleksiyonuna katılmış olan eserlerin buluntu yerleri kesin olmamakla birlikte, mevcut araştırma ve yayımlar ışığında Anadolu kökenli oldukları kabul edilebilir. Her biri Bizans sosyal yaşamı ve sanatı için oldukça değerli olan bu eser grubu, çalışma boyunca tanımlanarak, betimlenmişler ve benzerleri ile kıyaslanarak tarihlendirilmeye çalışılmışlardır. Son bölümde yer alan katalog kısmında ise detaylı analizleri yapılmış; uzunluk, genişlik, çap ve ağırlık gibi özellikleri verilmiştir.

2. Bizans ticaret hayatı ve tartı aletlerinin önemi

Terazi ve kantarla birlikte, bu terazi ve kantarlarda kullanılan ağırlıklar Bizans günlük yaşam ve ticaret hayatı hakkında bilgi veren oldukça değerli eserlerdir. Nitekim, 10. yüzyıl başlarında Konstantinopolis için hazırlanan “Vali’ nin Kitabı – Eparhikon Biblion“ adlı eserde, kentteki bazı loncaların iç tüzüklerinin ele alındığı, çeşitli yasaklar ve ekonomik tedbirlere atıflar yapılarak şehir ekonomisi hakkında bilgiler verildiği görülmektedir (Boak, 1929: 597-619). Verilen bilgiler arasında kent valisinin (eparkhos) damgasını taşımayan kantar, terazi ve ağırlıkları kullanan esnafa verilecek cezalar da yer almaktadır (Tekin, 2016c: 10). Bu durum, bize Bizans döneminde ekonomi ve piyasa hareketliliğinin canlı tutulması adına bizzat devletin müdahale ettiği bir sistemin varlığını ve ticaret hayatının bir takım kurallarla düzenlendiğini gösterir.

Bununla birlikte, ağırlıklı olarak Roma geleneğindeki terazi ve ölçü değerlendirme sistemine dayalı biçimde gelişim göstermiş olan Bizans'da, mal ve sikke tartmak için iki ayrı standart kullanılırdı. Mal tartmak için kullanılan ağırlıklarda birim *litra* ve *uncia* iken; sikke tartmada ana birim *nomisma*'dır (Tekin, 2016c: 10; Tekin, 2022: 418 vd. Bizans dönemi ölçü sistemi için ayrıca bkz: Kürkman, 2003: 12-31)

Özellikle son yıllarda bu eserlerin metroloji olarak adlandırılan ölçü ve ağırlıkları üzerine yapılan detaylı araştırma ve çalışmalar, dönemin para ekonomisi ve alım gücü ile ilgili bazı önemli sonuçlara ulaşmamızı kolaylaştırmakta, konu ile ilgili bizleri aydınlatmaktadır (Schilbach, 1970; Schilbach, 1991: 1358-1359; Entwistle, 2008: 38-46). Nitekim, ticaret hayatının vaz geçilmeleri arasında olan bu eserler, dönemin günlük yaşamı ve ekonomisi hakkında bilgiler sunan değerli arkeolojik malzemeler olup, sahip oldukları bir takım bezeme ve süsleme özelliklerinden dolayı da aynı zamanda önemli birer sanat eseri olarak da kabul edilebilirler.

3. Erimtan Müzesi Tartı Aletleri

3.1. Kantarlar

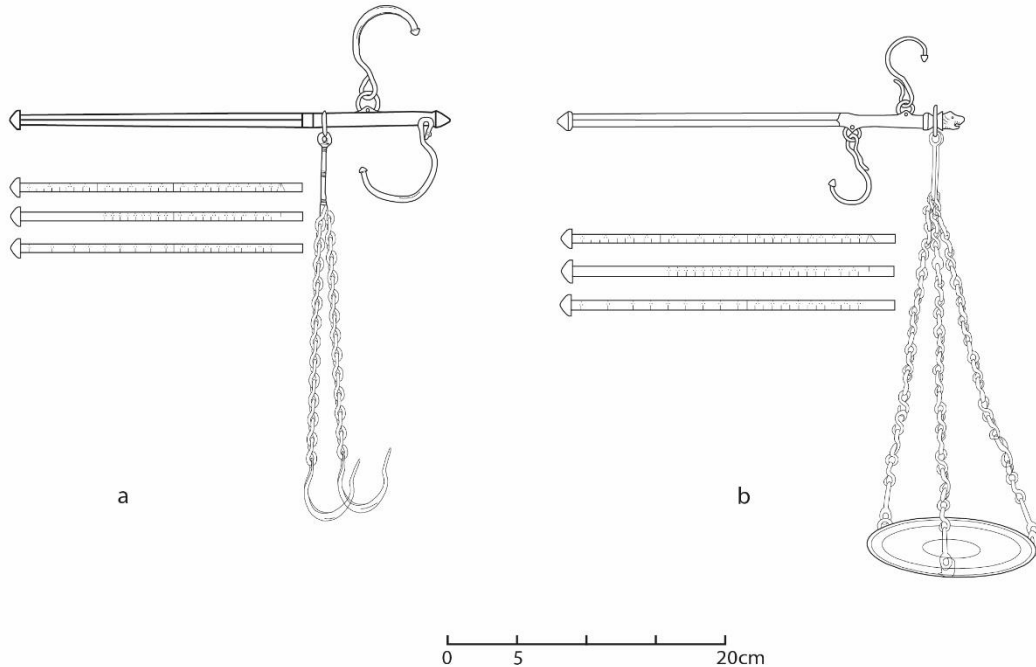
Koleksiyonumuzda yer alan ve tamamı bronz olan eserlerin ikisi Erken Bizans dönemine ait kantar türündeki tartı aletleri olup, yakın zamanda temizlenerek restore edilmişlerdir. Bizans döneminde özellikle et, balık, sebze ya da benzeri ürünlerin tartılmasında kullanılan bu kantarların, kare kesitli uzun kollarının bir ya da birkaç yüzünde ölçüleri gösteren çeşitli çizgiler bulunur. Ayrıca uzun kolları üzerinde hareket edebilen bir ağırlık ile tartılacak olan malzemenin asıldığı bir kanca yer alır (Franken 1993: 71-72, abb. 1; Acara Eser, 2009: 176). Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nde korunan iki kantar da tıpkı bu şekilde olup, kantar kolları ve asma kancaları ile oldukça iyi durumdadırlar. Ayrıca, her ikisinin de kantar kollarında ağırlık birimleri yer almaktadır. Kalıpta kabaca şekillendirildikten sonra dövülerek oluşturulmuş kare kesitli bir kantar kolu ve

tartılacak malzemenin asılacağı zincirden oluşan bu kantarların, kantar kolu üzerinde yer alması gereken ağırlıkları ise maalesef günümüze ulaşmamıştır.

Bu kantarlardan ilki 38cm. uzunluğunda olup, uçları konik olarak sona eren bir kantar koluna sahiptir. Kantarı tutmaya yarayan askı kancaları sabit halkalarla, yük kancaları ise oynar bir halkayla bu kola tutturulmuştur. Yapılan restorasyonlar sonrası, bu kantar kolunun üç tarafının da noktasal bezemelerden oluşan simgelerle ölçeklendirildiği gözlemlenmiştir. Bu ölçeklerinden biri hafif iken, diğerleri orta ve ağır ölçü çizelgesidir. Ayrıca bu ölçek birimlerini belirlemek ve günümüze ulaşmamış olan ağırlık topuzunun kaymasını önlemek içinse, kol üzerinde ince bazı çizgisel çentikler ya da yuvalar yapıldığı tespit edilmiştir. Oynar halkaya tutturulmuş olan iki ağırlık kancasının, çiftli baklardan oluşan zincirleri ise, kol üzerinde hareket edebilen 'U' biçimli bir halkada toplanmıştır (**Res. 1a**).

İkinci kantarımız ise; benzer biçimde kare kesitli bir kantar koluna sahip olup, 37cm. uzunluğundadır. Bu kolun uçlarından biri konik, diğeri aslan diyebileceğimiz bir hayvan protomu ile sona ermektedir. İki askı kancası tıpkı diğer kantardaki gibi sabit halkalarla, yük kancalarını taşıyan zincirler ise oynar bir halkayla kantar koluna tutturulmuştur. Bu kantar kolunun da tıpkı diğeri gibi üç tarafının ölçekli olduğu, ayrıca ölçek birimlerini belirlemek ve ağırlık topuzunun kaymasını önlemek için, kol üzerinde çentik veya ince çizgisel yuvalara sahip olduğu anlaşılmaktadır (**Res. 1b**).

Bu kantarda dikkati çeken, yük kancalarını taşıması gereken zincirlerin dairesel formda ve hafif iç bükey olan bir terazi kefesini taşıyor olmasıdır. Bu şekilde kefeli kantarlar daha çok Akdeniz'in batısında yaygın olup, MS. 1. ve 2. yüzyıla tarihlenen Pompeii tipi örneklerde karşımıza çıkarlar (Franken, 1993: 77-80, abb. 4). Eser üzerinde yaptığımız incelemede, bu terazi kefesinin daha erken döneme ait, bir başka kantara ait olduğu ve sonrasında basitçe zincirlerden tutturulmak suretiyle bu kantara aplik edildiği anlaşılmıştır (Şekil 1). Böylece kompozit bir form ortaya çıkmış olup, bu uygulamanın kantarın uzun yıllar daha kullanılması amacıyla geç dönemde yapılmış bir onarım sonrası olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 1. Konstantinopolis tipi kantarlar.

Katalog 1. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi, Müze Env. No: 779 Şekil 1a
Bronz kantar. Ağırlığı günümüze ulaşmamıştır. Kalıpta kabaca şekillendirildikten sonra dövülerek oluşturulmuş kare kesitli bir kantar kolu ve tartılacak malzemenin asılacağı zincirden oluşmaktadır. Uçları konik olarak sona eren kantar kolunun uzunluğu 38cm olup, askı ve iki yük kancası sabit halkalara, diğer iki yük kancası ise oynar bir halkaya kancalarla tutturulmuştur. Kantarın dört yüzeyli olan kolunun üç tarafı noktasal bezemelerden oluşan simgelerle ölçeklendirilmiştir. Ölçek birimlerini belirlemek ve topuzun kaymasını önlemek için kol üzerinde ince çizgisel yuvalar ve çentikler bulunur. Oynar halkaya tutturulmuş olan iki ağırlık kancasının çiftli baklalardan oluşan zincirleri ‘U’ biçimli bir halkada toplanmıştır. Zincirli kancaların uçları sivri iken yük kancaları koniktir.
MS. 5. yüzyıl – MS. erken 7. yüzyıl

Katalog 2. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi, Müze Env. No: 1190 Şekil 1b
Bronz kantar. Ağırlığı günümüze ulaşmamıştır. Kalıpta kabaca şekillendirildikten sonra dövülerek oluşturulmuş kare kesitli bir kantar kolu ve tartılacak malzemenin asılacağı zincirden oluşmaktadır. Uçlarından biri konik, diğeri domuz/aslan başı şeklinde bir hayvan protomu ile sona eren kantar kolunun uzunluğu 37cm olup, askı ve iki yük kancası sabit halkalara, diğer iki yük kancası ise oynar bir halkaya kancalarla tutturulmuştur. Kantarın dört yüzeyli olan kolunun üç tarafı noktasal bezemelerden oluşan simgelerle ölçeklendirilmiştir. Ölçek birimlerini belirlemek ve topuzun kaymasını önlemek için kol üzerinde ince çizgisel yuvalar ve çentikler bulunur. Oynak halkaya tutturulmuş olan ağırlık kancasının çiftli baklalardan oluşan zincirlerinin bir ucu ‘U’ biçimli bir halkada toplanmışken, diğer uçları ağız kenarına eşit aralıklarla yerleştirilmiş üç zincir halkası bulunan dairesel formda ve hafif iç bükey olan bir terazi kefesini taşırlar.
MS. 5. yüzyıl – MS. erken 7. yüzyıl

Bu kısa değerlendirme sonrası, Bizans imparatorluğunun yayılım coğrafyasındaki geniş bir alanda, el kantarlarının; dönem ve tipolojik özelliklerine göre çeşitli tiplere ayrıldığını söylemekte yarar vardır. Nitekim, Roma ve Bizans kantarları üzerine araştırmalar yapan Franken tarafından hazırlanan çalışmada, el kantarlarının Valle Ponti, Pompeii, Walbrook, Kophenag, Osterbuchen ve Konstantinopolis tipi adı altında başlıca tiplere ayrıldığı ve bu tiplerin kronolojik bir bütünlük içerisinde gelişim gösterdikleri tespit edilmiştir (Franken, 1993: 69-120).

Buna göre koleksiyonumuzda bulunan her iki kantar da, form ve biçim özellikleri bakımından Konstantinopolis tipinde olup, bu terazilerin başkentte üretilmiş çok sayıdaki benzerinin geniş müze ve özel koleksiyonlarda bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunlar arasında Suna İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi koleksiyonunda bulunan kantar ile (Acara Eser, 2003, no. 26-31), Dumbarton Oaks koleksiyonunda bulunan kantarın oldukça iyi kondisyonda oldukları ve bizim kantarımız ile benzer olduğu anlaşılır (Ross, 1962: 63, no. 71 ve Morrison, 2012: fig. 15.3). Yine İstanbul’da Arkeoloji Müzesi (Atasoy – Parman, 1983: 192, no. 102) ve Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonunda yer alan kantarlar (Yılmaz 1991: 112-116, no. 72-74), koleksiyonumuzdakiler ile oldukça paralel örneklerdir.

Bunun dışında, New York’da Metropolitan Güzel Sanatlar Müzesi ile (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/478383>) Boston Güzel Sanatlar Müzesi’nde yer alan bazı kantarların da (<https://www.mfa.org/collections/object/steelyard-and-weight-326265>) Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi’nde yer alan bu kantar ile yakın özellikler gösterdiğini söylemeliyiz. Yine benzer örneklerle Bizans coğrafyasının muhtelif bölgelerine dağılmış biçimde bazı özel koleksiyonlarda da rastlanır (Papanikola-Bakirtzi, 2002: 76, no. 24). Çoğunlukla MS. 5 ile 7. yüzyıllar arasına tarihlenen bu tipteki örneklerin en önemli özelliği, uzun kantar kolu üzerinde yer alan konik uçlu askı kancaları ile tartılacak olan ve zincirlere asılı malzemeyi taşıyan sivri uçlu yük kancalarıdır. Ayrıca kantar kolu üzerinde yer alan topuz ya da büst biçimli ağırlıklar bu tipin en belirgin özelliğidir.

Yine, nadir de olsa tıpkı bizim örneğimizde olduğu gibi, hayvan protomlu kantar kolları daha çok erken Bizans döneme ait Konstantinopolis tipi kantarlarda görülen önemli bir özelliktir (Franken 1993: 89-93, abb: 11). Başta Yassı Ada batığında ele geçen ve Konstantinopolis tipi olduğu anlaşılan kantar olmak üzere (Bass – van Doorninck, 1982: 212-216, fig. 10.10), Boston Güzel Sanatlar Müzesi’nde yer alan kantarda (<https://www.mfa.org/collections/object/steelyard-and-weight-326265>) ve Bolu Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda yer alan bazı bronz kantarlar da bu şekilde hayvan başı protomu rahatlıkla görülebilir (Barış, 2011: 99-101). Bununla birlikte, Yassı Ada batığında ele geçen kantar başta olmak üzere, az önce verdiğimiz bazı örneklerde görülebileceği gibi, dönemin bazı kantarları üzerinde kazıma olarak yapılmış isimler ve benzer

biçimde yazıtlar bulunduğu anlaşılır (Bass – van Doorninck, 1982: 212-216, fig. 10.12) Bu isimler, kimi araştırmacıya göre özel kişi isimleri olabilirken, kimisine göre bir manastır ya da dini kuruluşa ait olabilmektedirler (Acara Eser, 2009: 176). Fakat bizim koleksiyonumuzdaki her iki kantarda da bu şekilde kazıma biçiminde yapılmış bir isim ya da benzeri ifade yer almadığını söylemeliyiz.

Müze koleksiyonlarında yer alan eserler haricinde, son yıllarda yapılan kazılarda Konstantinopolis tipine ait çok sayıda benzer kantar buluntusunun erken Bizans tabakalarında ele geçtiğini söyleyebiliriz. Özellikle Anadolu'nun batısında Nysa (Kadıoğlu, 2007: 223-228), Stratonikeia (Sezgin, 2012: 543-551), Tripolis (Duman - Duman, 2022: 137-154) ve Laodikeia kazıları başta olmak üzere (Şimşek, 2013: 121-123, fig. 148), Sardis (Waldbaum, 1983: 81-82, no. 435-437 vd.) ve Amorium (Koçyiğit, 2012: 326-327) gibi daha birçok yerde Konstantinopolis üretimi diyebileceğimiz bronz kantarlar ya da bu kantarlara ait parçalar ele geçmiş olup, bunların tamamı MS. 6. – erken 7. yüzyıl aralığındaki bir tarihe verilirler.

3.2. Kantar Ağırlığı

Bizans ticaret hayatında önemli bir yere sahip olan bu bronz kantarlarda kullanılan ağırlıklar ise, genellikle küre, büst veya küçük heykelcikler biçiminde olup, daha çok bir tanrı, tanrıça, imparator veya imparatoriçeyi tasvir ederler. Büst şeklindeki ağırlıklarda bu tür betimlerin kullanılmasının nedeni, alış verişte müşteriye güven vermek ve alış verişin adil bir şekilde yapıldığını sembolik olarak anlatmaktır (Acara Eser, 2009: 176-177; Meriçboyu - Atasoy, 1983: 11). Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi koleksiyonunda bu ağırlıklardan sadece bir tane bulunmaktadır ve o da imparatoriçe olduğunu düşündüğümüz giyimli bir kadın büstü biçimindedir (Şekil 2).

Şekil 2. Büst şeklinde kantar ağırlığı.

Katalog 3. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi, Müze Env. No: 103 Şekil 2
Bronz terazi ağırlığı. İmparatoriçe büstü biçiminde ve döküm tekniğinde yapılmış olan eserin toplam ağırlığı 328 gr.'dır. İçi kurşunla doldurulmuştur. Göğüs kısmında yer alan betimlemeden, himation giydiği anlaşılan imparatoriçenin başında bir diadem ve boynunda da bir kolye vardır. Elleri stilize biçimde belirtilmiş olup, sağ eli göğüs hizasında muhtemelen elbisesini tutmakta iken, sol eli serbest biçimde durmaktadır. Başının üzerinde kantara bağlanması için yuvarlak bir halka ve ona tutturulmuş bir kanca vardır.

MS. 4. yüzyıl – MS. 6. yüzyıl

İmparatoriçe olduğunu düşündüğümüz bu kadın büstü biçiminde ve döküm tekniğinde yapılmış olan eser 328 gr. ağırlığında olup, içi bu tipin bütün örneklerinde olduğu gibi kurşunla doldurulmuştur. Göğüs kısmında yer alan betimlemeden, himation giydiği anlaşılan imparatoriçenin başında bir diadem ve boynunda da kolye bulunmaktadır. Elleri stilize biçimde belirtilmiş olup, sağ eli göğüs hizasında muhtemelen elbisesini tutmakta iken, sol eli serbest biçimde durmaktadır.

Bu eserin, MS. 4. ve 6. yüzyıl arasına tarihlenen çok sayıdaki benzeri, çeşitli müze ve koleksiyonlarda rahatlıkla bulunabilmektedir. Suna İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi koleksiyonunda yer alan büst biçimindeki terazi ağırlığı günümüze ulaşabilmiş oldukça iyi bir örnek olup (Acara Eser, 2003, no. 25), betimleme bakımından eserimize oldukça yakın özellikler gösterir. Bununla birlikte İstanbul Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda bulunan büst biçimli ağırlıklar (Meriçboyu – Atasoy, 1983 ve Atasoy – Parman, 1983: 193, no. 103) ve özellikle Metropolitan Güzel Sanatlar Müzesi'nde yer alan örnekler (Weitzmann, 1979: 345, no. 327) bezeme ve üslup bakımından burada ele aldığımız eser ile benzerdirler Yine çağdaş zaman aralığına ait benzer örnekler, önemli müze koleksiyonlarında ve bu koleksiyonlara ait sergi kataloglarında görülebilirler (Papanikola-Bakirtzi, 2002: 77, no. 25-26).

3.3. Terazi ve sikke kontrol ağırlıkları

Kantarlarda kullanılan büst şeklindeki ağırlıklardan başka, yine Bizans'da mal ve sikke tartmada kalıpta şekillendirilmiş olan değişik tiplerdeki ağırlıklar da kullanılmıştır (Vikan, 1991: 2194-2195). Değişik tiplerdeki bu ağırlıklar daha çok bronz, kurşun, kalay veya camdan yapılmış olup çeşitli formlarda karşımıza çıkabilmektedirler (Acara Eser, 2005: 51-52). Nitekim, Bizans ağırlıklarının form ve biçim olarak; iki tarafı düz küresel biçimdeki ağırlıklar, kare biçimli ağırlıklar, disk biçimli ağırlıklar ve nadiren de olsa oktogonal ya da polygonal biçimli çokgen kenarlı ağırlıklar biçiminde olduğunu söyleyebiliriz. Tüm bu ağırlıkların ortak yönü, tamamının üzerinde sahip oldukları ağırlık birimlerini gösteren işaret veya yazılar bulunmasıdır. Genellikle kazıma tekniği ile yapılan bu yazı, harf veya semboller ile birlikte, bazen gümüş ya da bakır kakmalarla süslenen nadide örnekler de vardır (Entwistle, 2002: 612 vd.; Acara Eser, 2009: 177-178; Tekin, 2007: 34).

Bununla birlikte, Bizans ağırlıklarında mal tartmak ve sikke tartmak için iki ayrı standart vardır. Mal tartmak için kullanılan ağırlıklarda birim *litra* ve *uncia*'ya dayanırken; sikke tartmada ise ana birim *nomisma*'dır (Tekin, 2007: 32-33; Tekin, 2022: 418).

Koleksiyonumuzda yer alan ve kalıpta şekillendirilmiş olan ağırlıkların ilki disk biçimli olup, 17.63gr. ağırlığındadır. Ön yüzde küçük, noktasal bezemelerle oluşturulmuş 'N' ve 'Δ' harfleri yer alır. Bu harfler ağırlığın 4 nomisma değerinde ve bu eserin sikke kontrolünde kullanılmış olduğunu gösterir (Bizans ağırlıklarının değerlerini gösteren monogramlar ve karşılığı olan ağırlıkları ifade eden detaylı bir tablo için bkz: Kürkman, 2003: 45). Harflerin üst ve alt kısmında ise yine noktasal bezemelerle oluşturulmuş asma yaprakları ve üzüm demeti yer alır (Şekil 3a). Bu tipte olan benzer biçimdeki sikke kontrol ağırlıkları, çoğunlukla MS. 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenirler. Nitekim koleksiyonumuzda yer alan bu eserin çok yakın örnekleri ülkemizdeki çeşitli müze ve koleksiyonlarda yer almakla birlikte (Acara Eser, 2003, no. 46; Tekin, 2015: no. 18), çeşitli bölgelerde stratigrafik kazı buluntusu olarak da karşımıza çıkmaktadırlar (Davidson, 1952: no. 1595, 1607, 1608 vd.).

Disk formundaki sikke kontrol ağırlıklardan bir başkası ise, 20.52gr. ağırlığında ve 5 nomisma değerindedir. Bu küçük eser üzerinde herhangi bir harf ya da sembol bulunmamasına rağmen, her iki yüzünde de kuş gözü motifleri yer alır (Şekil 3b). Bu motifler daha çok İslami ağırlıklarda karşımıza çıkmakla birlikte (Tekin, 2016b: 216-218, no. 39-40), Orta ve Geç Bizans dönemde bazı Bizans ağırlıklarında da kullanılmış olduklarını söyleyebiliriz (Tekin, 2016b: 211, no. 19-20). Bu nedenle bahsi geçen ağırlığın Orta ya da Geç Bizans döneme ait olduğunu kabul edebiliriz.

Bir diğer ağırlığımız ise, yine disk biçimli olup dış bükey profillidir. 27.23gr. ağırlığında olan eserin ön yüzünde, merkezde bir daire ve onun etrafında kazıma tekniği ile yapıldığı anlaşılan 'Γ' ve 'A' harfleri ile en üstte bir haç betimlemesi yer alır (Şekil 3c). Harflerden ağırlığın 1 uncia değerinde olduğu ve diğer iki sikke kontrol ağırlığından farklı olarak, ticari bir mal tartmada kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, eser üzerinde kazıma tekniği ile yapılmış olan haç ve ağırlığın değerini gösteren harflerin uç kısımlarının, ince noktalarla belirginleştirildiği görülür. Bu daha çok bir erken dönem özelliği olup, bu ağırlığın MS. 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenen çok yakın benzerleri gerek müze ve eski eser koleksiyonlarında (Tekin, 2016a: 857-858, no. 3-4), gerekse son yıllarda kazı buluntusu olarak bazı önemli arkeolojik yerleşim yerlerinde karşımıza çıkmaktadır (Olçay Uçkan, 2016: 495, fig. 6; Demirel Gökçalp vd., 2017: 176, no. 29).

Şekil 3. Disk biçimli ağırlıklar.

Katalog 4. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi, Müze Env. No: 331 Şekil 3a
Bronz sikke ağırlığı. 4 nomisma değerinde. Kalıpta şekillendirildiği anlaşılan daire biçimli ağırlığın çapı 23mm, kalınlığı ise 5.5mm'dir. 17.63gr. ağırlığında olan eserin çevresini saran ince, çukur bir kenarı daha vardır. Ön yüzde küçük, noktasal bezemelerle oluşturulmuş 'N ve Δ' harfleri yer alır. Harflerin üst ve alt kısmında ise yine noktasal bezemelerle oluşturulmuş asma yaprakları ve üzüm demeti yer alır. Tam merkezde de yuvarlak bir daire bulunur. Arka yüzde ise yine merkezdeki yuvarlak daire ve onun etrafında oluşturulmuş olan altı adet çember bezemesi yer alır.

MS. 5. ve 6. yüzyıl

Katalog 5. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi, Müze Env. No: 332 Şekil 3b
Bronz sikke ağırlığı. 5 nomisma değerinde. Daire formundaki ve 20,52 gr. ağırlığında. Eser üzerinde herhangi bir harf ya da sembol bulunmaz. Ancak, her iki yüzünde de kuş gözü motifleri yer alır.

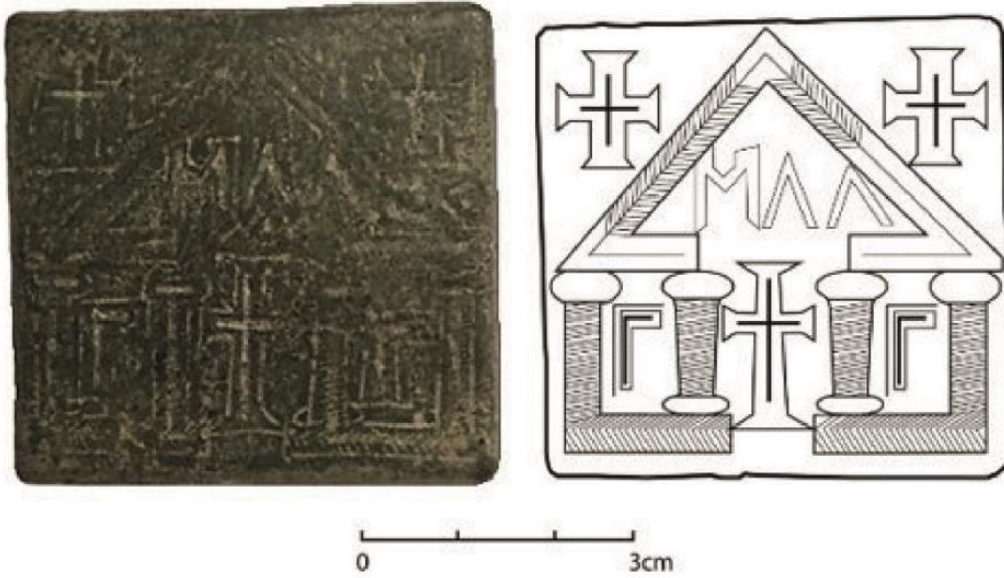
Orta Bizans – Geç Bizans

Katalog 6. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi, Müze Env. No: 337 Şekil 3c

Bronz terazi ağırlığı. 1 uncia değerinde. Kalıpta şekillendirildiği anlaşılan daire biçimli ağırlığın kenarı dış bükey profillidir. 27.23 gr. ağırlığında olan eserin ön yüzünde, merkezde bir daire ve onun etrafında kazıma tekniği ile yapıldığı anlaşılan 'Γ' ve 'A' harfleri ile en üstte bir haç betimlemesi yer alır. Kazıma tekniği ile yapılmış olan haç ve ağırlığın değerini gösteren harflerin uç kısımlarının ince noktalarla işaretlendikleri anlaşılmaktadır. Eserin arka yüzü ise boştur ve herhangi bir betimleme yoktur.

MS. 5. ve 6. yüzyıl

Ticari ağırlıklarımızdan bir diğeri ise kare formunda olup, 80.12gr. ağırlığındadır. Eser üzerinde kazıma tekniğinde yapılmış merkezde düz bir podyum ve dört sütunun taşıdığı mimari bir düzenleme yer alır. Tüm yüzeyi kaplayan bu düzenleme, yüksekçe bir üçgen alınlığa sahiptir. Alınlığın içinde soldan sağa doğru 'ΜΑΛ' harfleri vardır. Bu alınlığının her iki yanında ise birer Yunan haçı ve merkezde kazıma tekniğinde yapılmış Latin haçı görülür. Merkezdeki bu haçın her iki yanına ise, ağırlık birimini gösteren 'Γ' harfleri kazınmıştır (Şekil 4). Bu 'Γ' harfleri, ağırlığın 3 uncia değerinde olduğuna işaret eder.

Şekil 4. Kare formunda olan ve üzerinde mimari betimleme yer alan ağırlık.

Katalog 7. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi, Müze Env. No: 1298 Şekil 4

Bronz terazi ağırlığı. 3 uncia değerinde. Kalıpta şekillendirildiği anlaşılan kare formundaki ağırlık 3.4 x 3.4cm ölçülerinde olup, 80,12gr. ağırlığındadır. Eser üzerinde kazıma tekniğinde yapılmış düz bir podyum ve dört sütunun taşıdığı mimari bir düzenleme yer alır. Bu düzenleme yüksekçe bir üçgen alınlığa sahiptir. Alınlığın içinde soldan sağa doğru 'ΜΑΛ' harfleri vardır. Bu alınlığının her iki yanında ise birer Yunan haçı ve merkezde kazıma tekniğinde yapılmış Latin haçı vardır. Merkezdeki bu haçın her iki yanına ise, ağırlık birimini gösteren 'Γ' harfleri kazınmıştır.

MS. 5. ve 6. yüzyıl

Kare formunda ve mimari cephe betimlemesi ile öne çıkan bu ağırlık, erken Bizans döneme ait olup, MS. 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenen benzerleri, başkent Konstantinopolis yakınındaki Küçükçekmece Gölü kıyıları başta olmak üzere (Tekin, 2013: 64, no. 66), Yunanistan'da Corinth (Davidson, 1952: 209, no. 1591), Doğu Akdeniz kıyıları (Callegher, 2008: 164-165) ve ayrıca Anadolu'daki bazı müze ve özel koleksiyonlarda da karşımıza çıkar (Tekin, 2016a: 858, no. 7).

Kaynaklar

- Acara Eser, M. (2003). Byzantine Period, *Anatolian Weights and Measures* (ed: G. Kürkman), İstanbul, 33-47.
- Acara Eser, M. (2005). Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Bizans Maden Eserleri: Ağırlıklar ve Haçlar, *Araştırma Sonuçları Toplantısı 22/2*, Ankara, 51-58
- Acara Eser, M. (2009). Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Bizans Maden Eserleri: Ağırlıklar ve Haçlar, *Ebru Parman'a Armağan*, (yay. Haz. A. O. Alp), Ankara, 175-189.
- Atasoy, S. ve Parman, E. (1983). Bizans Sanatı, *Anadolu Medeniyetleri II*, İstanbul, 137-199.
- Barış, Ş. (2011). *Bolu Müzesi Bizans Dönemi Eserleri*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Bass, G. F. ve van Doorninck, F. H. (1982). *Yassı Ada. A Seventh Century Byzantine Shipwreck*. Vol. I, Texas.
- Bendall, S. (1996). *Byzantine Weights. An Introduction*, London.
- Boak, A. (1929). The Book of the Prefect, *Journal of Economic and Business History* 1, 597-619.
- Buckton, D. (ed), (1994). *Byzantium: Treasures of Byzantine Art and Culture from British Collections*, London.
- Callegher, B. (2008). A Provincial Weight from after the Monetary Reform of 538 CE, *Israel Numismatic Research* 3, 163-174.
- Davidson, G. R. (1952). *Corinth XII. The Minor Objects*, Princeton.
- Demirel-Gökalp, Z. (2017). Olympos Kazısı Madeni Buluntular, *Olympos I. 2000-2014 Araştırma Sonuçları*. (ed: B. Yelda Olcay Uçkan), İstanbul, 167-194.
- Duman, B. ve Duman, A. D. (2022) Tripolis'den Bronz Bir Kantar, *Höyük* 9, 137-154.
- Entwistle, C. (2002). Byzantine Weights, *The Economic History of Byzantium. From the Seventh Through the Fifteenth Century* (ed: E. A. Laiou), Washington, 611-614.
- Entwistle C. (2008). Late Roman and Byzantine Weights and Weighing Equipment, *The Oxford Handbook of Byzantine Studies* (ed. E. Jeffreys – J. Haldon – R. Cormack), Oxford. 38-46.
- Franken, N. (1993). Zur Typologie antiker Schnellwaagen, *Bonner Jahrbücher* 193, 69-120.
- Kadioğlu, M. (2007). Menderes Nysası'ndan Bir Kantar, *Patronus. Coşkun Özgünel'e 65. Yaş Armağanı*, (ed. B. Avunç), İstanbul, 223-229.
- Koçyiğit, O. (2012). Small Finds From 9th Century Destruction at Amorium, *BYZAS 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, (ed. B. Böhlendorf-Arslan – A. Ricci), İstanbul, 319-330.
- Kürkman, G. (2003). *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri-Anatolian Weights and Measures*, İstanbul.
- Meriçboyu, Y. ve Atasoy, S. (1983). *İstanbul Arkeoloji Müzesindeki Büst Şeklinde Kantar Ağırlıkları*, İstanbul.
- Morrison, C. (2012). Weighting, Measuring, Paying, *Trade and Markets in Byzantium* (ed: C. Morrison), Washington, 379-398.
- Olcay Uçkan, B. Y. (2016). Olympos'da Ticaret, *Trade in Byzantium* (ed: P. Magdalino – N. Necipoğlu), İstanbul, 489-501.
- Papanikola-Bakirtzi, D. (ed.), (2002.) *Everyday Life in Byzantium*, Athens.
- Ross, M. C. (1962). *Catalogue of the Byzantine and Early Medieval Antiquities Dumbarton Oaks Collection. Volume I. Metalwork, Ceramics Glass, Glyptics, Painting*, Washington,
- Schilbach, E. (1991). Metrology, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 2. Oxford, 1358-1359
- Schilbach, E. (1970). *Byzantinische Metrologie*, Munich.
- Sezgin, T. (2012). Stratonikaia'dan Bir Kantar, *Stratonikeia'dan Lagina'ya. Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, (ed. B. Söğüt), İstanbul, 543-551.
- Şimşek, C. (2013). *Laodikeia (Laodicea ad Lycum)*, İstanbul.
- Tekin, O. (2007). Bizans Ağırlıkları: Harput Kazısından Bir Örnek, *Toplumsal Tarih* 168, 32-35.
- Tekin, O. (2013). Excavation Coins and A Byzantine Weight from Küçükçekmece Lake Basin, *İstanbul Araştırmaları Yıllığı* 2, 57-67.
- Tekin, O. (2015). Weights in the Museum of Denizli, Kütahya and Afyon, *Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan* (ed: C. Şimşek – B. Duman – E. Konakçı), İstanbul, 613-629.
- Tekin, O. (2016a). Early Byzantine Weights in the Silifke Museum, *Vir Doctus Anatolicus. Sencer Şahin Anısına Yazılar* (ed: B. Takmer vd.), İstanbul, 857-862.
- Tekin, O. (2016b). Balance Weights in the Collection of the Anatolian Civilizations Museum in Ankara, *Anatolia Antiqua XXIII*, 211-222.
- Tekin, O. (2016c). Yakınoğu Uygarlıklarından Bizans'a Terazi ve Terazi Ağırlıkları, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü. Haberler* 42, 2-11.
- Tekin, O. (2022). Bizans Terazi Ağırlıkları: Teşhis ve Tarihlendirme, *Türkiye'de Bizans Çalışmaları. Yeni Araştırmalar Farklı Eğilimler*, (ed: K. Durak – N. Necipoğlu – T. Uyar), İstanbul, 417-427.
- Vikan, G. (1991). Weights, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 3. Oxford, 2194-2195.

- Waldbaum, J. C. (1983). *Metalwork from Sardis: The Finds Through 1974*, London.
- Weitzmann, K. (ed.), (1979). *Age of Spirituality. Late Antique and Early Christian Art. Third to Seventh Century*, New York,
- Yılmaz, H. (1991). *Sadberk Hanım Müzesi Bizans Dönemi Eserleri*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM:
OSMANLI KADINI VE AVRUPALI KADINLAR**

A Comparative Approach To Gender Roles: Ottoman Women and European Women

Hacer YILMAZ¹

¹Dr., Firat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Elazığ, hacertutal2@gmail.com, orcid.org/0000-0002-0898-3764

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
17.12.2022
Kabul/Accepted:
07.04.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1220410

Anahtar Kelimeler

Toplumsal Cinsiyet, Osmanlı Kadını, Avrupalı Kadın, Eşitlik, Hak

Keywords

Gender, Ottoman Woman, European Woman, Equality, Right

ÖZ

Tüm dünyada kadınların hak arayışı, eşitlik mücadelesi, hukuki hakları geçmişten günümüze tartışılmalı bir konu olmakla güncelliğini korumaktadır. Osmanlı Kadını ise, üzerinde sıklıkla tartışılan, farklı iddiaların ve yaklaşımların olduğu bir konu olmakla kadın çalışmaları arasında önemli bir yere sahiptir. Osmanlı kadınına dair yapılan bazı yerli ve yabancı çalışmalarda oryantalist ve ideolojik yaklaşımların etkisini görmekteyiz. Osmanlı kadını söz konusu söylemlerde, çağdaş Avrupa kadınının gerisinde, kapalı kapılar ardında yaşayan, hak ve hukuktan yoksun kişiler olarak ifade edilmektedir. Osmanlı kadınının mevcut durumunun anlaşılabilmesi için çağdaş Avrupalı kadınlar ile mukayese edilmesi gerekmektedir. Ancak bugüne kadar yapılan çalışmalarda Osmanlı kadınının çağdaş Batılı kadınlarla mukayese edilmediğini gözlemlediğimizde, Avrupalı kadının durumu neydi? sorusundan hareketle Osmanlı kadınının sosyo-ekonomik konumunu ortaya koymayı hedefledik. Çalışmamızda, oryantalist yaklaşımın sorgulanmasının yanı sıra, Osmanlı toplumunda "Batılı" diye tabir edilen, yapılan yeniliklerde, yaşamları ve hakları rol model olarak görülen Avrupa kadınının sosyo-ekonomik açıdan statüsü ortaya konmaya çalışılacaktır. Böylece birbirini tekrar eden Osmanlı kadını profilinden ziyade, mukayeseli ve farklı bir bakış açısıyla, Osmanlı kadını sosyo-ekonomik açıdan değerlendirmeye çalıştık.

ABSTRACT

All over the world, women's quest for rights, the struggle for equality, and their legal rights are a topic that has been discussed from the past to the present, and they remain up-to-date. Ottoman Woman, on the other hand, has an important place among women's studies as it is a subject that is frequently discussed and has different claims and approaches. We see the influence of orientalist and ideological approaches in some domestic and foreign studies on Ottoman woman. In the aforementioned discourses, Ottoman women are expressed as people who live behind closed doors, behind the contemporary European women, and who are deprived of rights and law. In order to understand the current situation of Ottoman women, it should be compared with contemporary European women. However, what was the situation of European women when we observed that Ottoman women were not compared with their contemporary Western women in studies conducted to date? Based on this question, we aimed to reveal the socio-economic position of Ottoman women. In our study, besides questioning the orientalist approach, it will be tried to reveal the socio-economic status of the European women, whose lives and rights are seen as a role model in the innovations that are called "Western" in the Ottoman society. Thus, we tried to evaluate the Ottoman woman from a socio-economic perspective, with a comparative and different perspective, rather than the repetitive Ottoman woman profile.

Atf/Citation: Yılmaz, H. (2023). Toplumsal Cinsiyet Rollerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım: Osmanlı Kadını ve Avrupalı Kadınlar. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 1033-1044.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Hacer YILMAZ, hacertutal2@gmail.com

1. Giriş

Kadının ait olduğu ailenin ve zümrenin sosyo-kültürel yapısı bağlayıcı olmakla birlikte, kadınlar genel manada toplumun ezilen, şiddete maruz kalan, taciz ve tecavüze uğrayan, mağdur kesimi olmuştur. Kadının, erkeklerle ilişkisi, aile içerisindeki rolü, görev tanımları ve sınırları, insanlığın ilk dönemlerinden beri toplumsal hayatı etkileyen en mühim unsurlardan biri olarak görülmüştür. Günümüzde toplumsal yaşamda kadınlara biçilen roller benzer seyirde ilerlemektedir. Bu anlamda çalışmamızda ele alacağımız konu, güncel bir meseledir.

18.-19. yüzyılları kapsayan çalışmamızda karşılaştırmalı tarih yönteminden istifade ederek, Osmanlı kadını ile Avrupalı kadınları mukayese ettik. Söz konusu karşılaştırmayı, devletlerin toplumsal ahlak ve düzeni sağlamak adına kadınlara yönelik uyguladığı yasak ve yaptırımlar, toplumlarda cins ve cinsiyet kavramlarına yüklenen anlam, kadınların bireysel hak ve özgürlükleri, hukuki işlem ehliyeti gibi genel geçer konularda yaptık. Nitekim her toplumun kendine has iç dinamikleri ve sosyo-kültürel yaşantısı, gelenekleri ve değerleri bulunmaktadır. Buna paralel olarak kadınların gündelik yaşantısı, giyim kuşam şekli, eğlence anlayışı, aile içerisindeki konumu her toplumda ve bölgede değişiklik göstermektedir. Kadınları birbirinden farklı kılan bu noktalar, toplumun kültürel değerlerine ve dini öğretilere bağlı olarak belirlendiği için Avrupa kadını ile Osmanlı kadınının bu açılardan aynı ya da benzer olması beklenemez. Dolayısıyla kadınların kamusal ve toplumsal hayattaki varlığını vurgulayan konuları ölçüt olarak kıyaslama yapmak bize daha sağlıklı bir değerlendirme imkânı verecektir. Böylece Osmanlı kadınının ve Avrupalı kadınların ile sosyal, hukuki açıdan benzerliklerini ve farklılıklarını kıyaslama imkânı elde etmiş olacağız.

Osmanlı kadını ile Avrupalı kadını toplumsal cinsiyet bağlamında mukayese ederek, Osmanlı kadınına dair, yerli ve yabancı kaynaklardaki oryantalist söylemlerin gerçeklik payı olup olmadığını ve kadınların farklı ve benzer yönlerini ortaya çıkarmayı amaçladık. Osmanlı kadınına dair söz konusu söylemlerdeki yaygın kanaat, Osmanlı kadınının çağın çok gerisinde, hak ve hukuktan yoksun kimseler olduğu yönündedir. Bunun yanı sıra kadınların toplumsal hayattaki düşük statüsünün, Osmanlı toplumundaki ataerkil aile yapısından kaynaklandığı savunulmaktadır. Kadınların ev içi alanda mahsur bırakıldığı, sosyal hayata katılmalarının engellendiği, ekonomik hayatın içinde olamadıkları ve yasal haklarını mahkemelerde savunamadıkları iddia edilmektedir (Gerber, 1980: 231). Yabancı seyyahların anlatımlarında da genellikle Osmanlı kadını tasviri bu bakış açısıyla yapılmıştır.

Çalışmamızda, başta Fransa, İngiltere ve Amerika gibi genel hukukun geçerli olduğu ülkeler olmak üzere, Avrupa'da kadın algısı ve kadınların toplumsal statüsü irdelenecektir. Avrupa'nın her bölgesinde farklı sosyo-kültürel yapı ve ekonomik koşullar bulunmaktadır. Dolayısıyla standart bir Avrupa kadınından bahsetmek mümkün değildir. Konuya bir sınırlama getirebilmek için ortalama bir Avrupa kadını profili çizmeye çalışacağız.

2. Gayriahlâki Bir Suç Olarak Fahişelik ve Devletlerin Fuhuş ile Mücadelesi

Kadın, tarih boyunca bütün toplumlarda ahlak ve namus kavramları ile özdeşleştirilmiştir. Toplumsal ahlaki düzenin belirleyici unsuru olarak görülen kadınlar, MÖ. 3. yüzyıldan beri hukuki metinlerde yer almıştır. Cinsel suçların ortaya çıkmasında temel sorumluluk yine kadına yüklenmiştir (Yılmaz ve Yılmaz, 2018: 46). Kadına yüklenen söz konusu misyon yüzyıllarca devam etmiştir. Orta Çağ Avrupa'sında da aynı bakış açısı görülmektedir. Bu dönemde Katolik ve Protestan kiliselerinde, katı bir cinsel ahlak anlayışı bulunmaktadır. Söz konusu dönemde kadınlar, erkeği baştan çıkararak cinsel bir varlık olarak tanımlanmıştır. Kiliseler evlilik üzerine sert yaptırımlarda bulunarak, evlilik dışı cinsel arzunun günah olduğu konusunda sıklıkla uyarılarda bulunmuştur (Simonton, 2006: 59). Nitekim İncil'in haramlar ile ilgili olan kısmında, zina suçuna geniş bir şekilde yer verilmekte olup zina, büyük suç ve günahlar arasındadır. Aynı zamanda zina, boşanmanın tek sebebi olarak kabul edilmektedir. Zina sebebiyle boşanma hariç diğer sebeplerden boşanmalar hoş karşılanmamaktadır. Haram sayılmasına rağmen İncil'de zina suçunun cezai yaptırımına dair bir hüküm bulunmamaktadır (İncil, 2012: 10; Erdem, 1997: 162). Ancak caydırıcı olması için, fuhuş ve cinsel suçla suçlanan kadınlar, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ıslahevlerinde hapsedilmektedir. İslahevleri yalnızca fahişeleri değil, söz dinlemeyen asi kadınları da disipline etmek için kullanılmıştır. Fransa'da kadın ıslahevlerine ebeveynler ve kocalar, söz dinlemeyen, asi kız çocuklarını ve zina yapan eşlerini göndermişlerdir. Örneğin 1658 yılında kurulan *La Salpetri Ere* hastanesinde, ahlaksız kızlar, eşler, fahişeler ve söz dinlemeyen doğru yoldan sapmış iyi aile kızları için koğuşlar bulunmaktadır. İngiltere'de ise fahişelik suç sayılmış, 1758

yılında kurulan *Magdelan* hastanesi, evlilik dışı çocuk doğuran kadınları ve fahişeleri kabul eden bir sığınma evi işlevi görmüştür (Laite, 2012: 527). Fransa'daki ıslahevleri gibi burada da yoldan çıktığı düşünülen kadınları ve fahişeleri terbiye etmek ve çamaşırcılık, dikiş nakış ve hizmet sektörü gibi alanlarda çalışarak geçinmeye teşvik edip, eğiterek topluma ahlaklı bireyler kazandırmak amaçlanmıştır. Ancak bu kurumlar tam anlamıyla etkili olmamış, burada kalan kadınların çoğu sığınma evini terk ederek fahişlik yapmaya devam etmiştir (Steinberg, 2015: 59; Simonton, 2006: 59).

18. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, fahişelik özellikle fakir ve alt sınıftan kadınlar arasında oldukça yaygınlaşmıştır. Londra ve Paris gibi şehirlerde fuhuş, kontrol edilemez bir noktaya varmıştır. Paris'te fahişeler, polis memurları aracılığıyla gözetim altında tutulmaya çalışılsa da fuhuşun tam olarak önüne geçilememiştir. 18. yüzyıl sonunda neredeyse bütün Avrupa Devletleri, toplumsal ahlakı korumak için kapsamlı çalışmalara başlamıştır. Fransa'da devlet ve kilise, kadınların evlilik dışı çocuk doğurmalarını önlemek için, birlikte hareket etmiştir. Buna yönelik tecavüz yasalarına, mirastan yoksun bırakma gibi caydırıcı cezalar eklenmiştir. Ebeler evli olmayan hamile kadınları yetkililere teslim etmek ve çocuğun kimden olduğunu bildirmek zorunda bırakılmıştır. Dahası nikahsız çocuk doğuran kadınlar hapsedilmiştir (Plustoka, 2018: 60). 1804 tarihinde çıkarılan Fransa Medeni Kanunu'nda, kadınlara dair çarpıcı hükümler bulunmaktadır. Buna göre bir kadın, gayrimeşru bir şekilde dünyaya getirdiği çocuğunun babasına dava açamaz*. Bir erkek, karısı kendisini aldatırsa, karısını ve karısının sevgilisini dava edip, onları iki yıla kadar hapis cezasına çarptırabilir. Eğer bir erkek karısını başka bir erkekle cürmü meşhut halinde* yakalarsa onları öldürebilir ve bu cinayetten ceza almayabilir (Simonton, 2006: 64-65). İngiltere ve İskoçya'da ise nikahsız anneler, kilisenin önünde yas tutmak gibi rencide edici kamu cezalarına çarptırılmıştır. Ancak 18. yüzyılın ortalarına doğru bu yaptırımlarda gevşemeler görülmeye başlamıştır. Nitekim söz konusu yüzyılda Avrupa'da kadın hakları açısından en çok tartışılan konu cinsel ahlakıdır. Bu dönemde kadına olan bakış açısı değişmiş, daha evvel cinsel suçların sebebi olarak görülen kadın, artık cinsel suçlarda edilgen olarak görülmeye başlamıştır (King, 1998: 17). Örneğin Prusya hükümdarı Büyük Frederick 1765 yılında nikahsız anneleri erkeklerin kurbanı olarak görerek, onlara yönelik tüm utanç verici cezaları kaldırmıştır. 18. Yüzyıl ortalarından 19. Yüzyıl ortalarına kadar Avrupa genelinde gayrimeşru doğumların dramatik bir şekilde arttığı görülmektedir (Simonton, 2006: 60).

19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa devletleri, toplumda fuhuşu önlemek için yeni bir düzenleme yapma ihtiyacı duymuştur. Avrupa toplumlarında cinsel özgürlük fikrinin yaygınlaşmasıyla doğum kontrol yöntemleri yaygınlaşmış ve kürtaj ciddi oranda artmıştır. Nüfus oranındaki azalma nedeniyle kürtaj ve doğum kontrol yöntemlerinin kullanılması devletler tarafından kısıtlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise cinsel özgürlük, modernliğin simgesi haline gelmiştir (Simonton, 2006: 55).

Kadınların artan evlilik yaşı, ülkeden ülkeye hatta şehirden şehire değişiklik göstermesine rağmen, genel olarak hemen her Avrupa ülkesinde sosyal bir problem olarak görülmeye başlamıştır. 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'de evlilik yaşının yirmili yaşların başlarında olduğu görülmektedir. Buna karşın Fransa ve Almanya'da evlilik yaşı ortalamasında ciddi bir yükselme olduğu görülmektedir (Simonton, 2006: 60). Devletler, toplumsal düzeni sağlamak ve ahlaki yozlaşmayı önlemek için kadınları, evliliğe teşvik etmeye çalışmıştır.

Bütün semavi dinlerde olduğu gibi İslamiyet'te de zina, büyük suç sayılmış ve kesin bir şekilde yasaklanmıştır. İslam dini, neslin korunması için evliliği meşru kılarken, bu kurumu zedeleyecek olan zinayı yasaklamıştır. Kur'an'ı Kerim'de İsrâ suresinin 17/32 ayetinde zina konusunda “*Zinaya yaklaşmayın; şüphesiz o, çirkin bir hayasızlık ve kötü bir yoldur.*” ifadeleri yer almaktadır. İncil'in aksine Kur'an'da, zina suçunu işleyenlere cezai hükümler bulunmaktadır. Evli bekâr ayrımı yapılmaksızın suçu işleyen kişiye 100 değnek* vurma cezası uygun görülmüştür. Üzerinde çokça tartışılan ve en yalın ifadeyle, zina eden kadın ve erkeğin taşlanarak öldürülme cezası olan *recm* cezasına dair ise Kur'an'da herhangi bir ayet bulunmamaktadır (Menekşe, 2003: 8-10). Ancak İslam hukukunda, had cezası olarak geçen zina fiilini yapan kişi evliyse *recm* cezası verilmekte, bekârsa 100 sopa vurulmakta ve sürgüne gönderilmektedir (Çabuk, 2020: 1-19).

* Yazar eserde “*flagrante delicto*” deyimini kullanmıştır. Kelime manası suçüstü bir şekilde şahitler ile birlikte yakalamak olduğu için, burada durumu en iyi ifade eden “cürmü meşhut halinde yakalamak” ifadesini kullandık. Simonton, D. (2006). *The Routledge History of Women in Europe Since 1700*. Routledge, s. 64.

* “Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun”. Nûr Suresi 2. Ayet.

Osmanlı Devleti'nde uygulanan temel hukuk, İslam hukuku olmakla beraber İslam hukukuna aykırı olmayacak şekilde, Padişah'ın da düzenleme yetkisinin bulunduğu Örfi hukuk da uygulanmıştır. Osmanlı Devleti'nde zina suçuna verilen cezalarda farklı uygulamalar görülmektedir (Osmanlı Devleti'nde zina suçuna verilen cezalarda farklı uygulamalar görülmektedir (Aksın ve Baytimur, 2018: 403; Temiz, 2014: 493; Aksın ve Baytimur, 2018: 403). Zina ile ilgili hem İslam hukuku hem de Örfi hukuka göre cezai düzenlemeler yapılmıştır (Temiz, 2014: 492). Osmanlı Devleti'nde Örfi hukuk terimine ilk defa Fatih Sultan Mehmet döneminde rastlanmaktadır. Fatih Kanunnamesi'nin birinci faslında zina ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Burada İslam hukukundaki had* suçuna (İslam hukukunda cezası net bir şekilde belli olduğu için) yer verilmeyip zinanın ta'zir* suçu olarak ele alındığı durumlardaki cezalar ele alınmıştır. Osmanlı hukukunda zina fiiline, recm ya da sopa cezası yerine genellikle para cezası verilmektedir. Ceza olarak alınacak para miktarı ise, kişinin maddi durumuna göre değişiklik göstermektedir (Demir, 2012: 120-121). Ardından Sultan II. Beyazıt döneminde çıkan kanunnamede zinaya yer verilmiş, I. Selim zina cezasının miktarını artırmış, Sultan I. Süleyman da zina cezasına ilişkin, kanunnamesinde düzenlemelere gitmiştir (Temiz, 2014: 493; Aksın ve Baytimur, 2018: 403). Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de 19. yüzyıldan sonra değişen dünya düzeninin bir sonucu olarak zina suçuna yaklaşım ve ceza uygulamalarında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir.

Dini öğretiler ve toplumsal ahlak normları gereği Osmanlı Devleti'nde, zina ve fuhuş kabul görmeyip caydırıcı cezalar uygulanmaktadır. Osmanlı toplumunun genel ahlaki değerlerine aykırı kabul edilen fahişeler, toplumdan dışlanmıştır. Ancak zina yapan kadın ve erkek aynı muameleyi görmeyip, kadın fahişe olarak adlandırılarak ağır hakaretlere ve davranışlara maruz kalmıştır. Tıpkı Avrupa toplumları gibi Osmanlı toplumu da namus ve iffet kavramını kadımla ilişkilendirdiği için, zina gibi ahlaki sorunların sebebi olarak kadınlar ve fahişeler gösterilmiştir (Çabuk, 2020: 136). Çağdaşı olan dönemde Avrupa'ya nazaran, Osmanlı Devleti'nde Müslüman nüfusun fazla olduğu şehir ve bölgelerde fuhuş, çok daha az görülmektedir. Fuhuşun en yoğun görüldüğü yer İstanbul ve özellikle Galata semtidir. Bunun yanı sıra gayrimüslim vatandaşların işlettiği meyhaneler, yasadışı işletilen genelevler, hanlar ve hamamlarda ve bekâr odalarında zina vakalarına rastlanmaktadır. Klasik dönemde fuhuş yapan ya da yaptıranlar için istisnai olarak idam cezası ve suda boğdurularak öldürme cezası verilmesinin yanı sıra en yaygın cezalandırma şekli hapis ve sürgündür. Hapis cezası sonrası fahişeler şayet ıslah olmazsa sürgün edilmektedir. Osmanlı toplumunda da Avrupa'da olduğu gibi 17. ve 18. yüzyıla gelindiğinde fahişelerin sayısında ciddi bir artış görülmektedir. Fuhuş olaylarının yaygınlaşmasına paralel olarak Sultan III. Selim döneminde olduğu gibi, kimi zaman çok daha sert tedbirler alınmıştır. Sultan III. Selim, fuhuş konusunda sıkı tedbirler almış, fahişelik yapan kadınlara idam cezası dahi vermiştir (Kırlı, 2010: 42-43). Örneğin Sultan III. Selim 1790 tarihli fermanında, fuhuş yaptıkları gerekçesiyle fahişelik yapan kadınlara idam cezası vermiştir (BOA, HAT: 206-10845). Bir diğer örnek, Sultan III. Selim'in, Donanma komutanından gelen ihbar üzerine 1792 tarihinde fahişelerle ilgili idam cezasını içeren fermanıdır. Buna göre, Cezayirli Kalyoncu askerlerinden iki kişi, Üsküdar'da bir eve baskın yaparak namuslu bir kadını kocasının yanından zorla kaçırmışlardır. Nerede oldukları bilinmemektedir. Mahallede tebdil halde gezen saray memurlarının Donanma komutanına ihbarda bulunmasıyla birlikte, Kalyoncu askerlerin peşine düşülmüştür. Zabitler, kalyoncu askerlerin kaldığı han odalarına baskın yaparak iki fahişe kadın ele geçirmiştir. Ancak evinden kaçırılan kadını bulamayıp, nereye kaçırıldığı hakkında da bilgi edinememişlerdir. Donanma komutanı, böyle giderse askerlerin ve kadının ele geçirilmesinin zor olduğunu, geçen sene çıkarılan fermana, Kalyoncu askerlerinin Tersane kışlalarında, hanlarda ve hamamlarda eğlenmeleri, Üsküdar'a ve başka yerlere gittiklerinde silahlı dolaşmaları yasaklanmasına rağmen, böyle bir rezilliğe cesaret etmelerinden dolayı ne yapılması gerektiğini Padişah'a sormuştur. Bunun üzerine Sultan III. Selim, "*Sene-i sâbık nizâmı gibi kışlalarında oturub ve silah ile gezmek ve han odalarında sâkin olmamak üzre nizâmı kavîyyeye rabt olunmak için Kapudan Paşa'ya ve iktizâ idenlere muhkem tenbîh oluna Üsküdar'da Boğaziçi'nde yine fâhişeler çoğalmış bunlara Bostancıbaşı ve sâir zâbitler niçün bakmıyor ve fâhişe olanları tutub siyâset itirmek lâzım degil midir iktizâ idenlere tenbîh oluna*" (BOA, HAT: 209-11214) diyerek, Üsküdar, Boğaziçi

* Hadd kelimesinin manası, menetmek, yasaklamak demektir. Miktarları belirtilmiş olup, çirkin fiillerden insanı alıkoymak için Allah'ın emrettiği farz kılınan cezalardır. İbrahim Çalışkan, "İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 31, (Fakültenin Kuruluşunun 40. Yıl Özel Sayısı)*, 1990, s. 372-373.

* Ta'zir kelimesinin manası, reddetmek, menetmek, mecbur etmek, tedip etmektir. İslam hukukunda ta'zir cezaları sınırlandırılmayıp, bu suçların cezasının miktarını ve çeşidinin tayini devlet başkanının takdirine bırakılmıştır. İbrahim Çalışkan, "İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları", s. 375.

gibi yerlerde fahişelerin sayısının yeniden artmasından dolayı, Bostancı başı ile görevli zabıtları ikaz etmiş ve fahişelerin yakalanıp idam edilmelerini buyurmuştur. III. Selim fahişelere idam cezasının yanısıra sürgün cezası da vermiştir. Örneğin, 1790 tarihli fermanında, "...*mefhûm-ı hatt-ı humâyûnları etrâfiyla nezd-i çâkerîden cümlesine tenbîh ve meyhânelerin mesdûdiyyeti ve kerhânelerin bi't-taharrî haber virilmesi ve ashâbının te'dibi ve hamamlardan mazanne-i fezâhat olanlar taharrî olunarak derûnlarının o makûle muftiezih emir ve andan tahliyesi ve fâhişe avretlerin def'leri husûsâtına gereği gibi dikkat eylemeleri te'kid olundu...*" diyerek meyhane, kerhane, oğlanlı hamamlara giden kişilere hadlerinin bildirilmesi ve fahişe kadınların tespit edilip sürgün edilmeleri hususlarına dikkat edilmesini buyurmuştur (BOA, HAT: 195-9720).

Dahası 18. yüzyılda yazılan cinsel içerikli ve aralarında pornografik minyatürler bulunan eserler büyük ilgi görmüştür. Söz konusu yüzyılda artan fuhuş vakaları devleti daha sıkı tedbirler almaya itmiştir. 19. yüzyıl ortalarına kadar fahişeleri hapis, sürgün, nadiren idam ve boğdurma cezalarına çarptırarak fuhuş sorunuyla baş etmeye çalışan Osmanlı Devleti, bu tarihten sonra, fahişelerden vergi almaya başlayarak fuhuşu kontrol altına almaya çalışmıştır (Sabev, 2016: 622-640).

Avrupa ile Osmanlı toplumlarının sosyo-kültürel yapısında büyük farklılıklar olmasına rağmen, zinaya bakış açısı, fahişelerin toplumdaki konumu ve cezai hükümlerde benzerlik görülmektedir. Daha evvel bahsettiğimiz gibi Fransa'da bir adam karısını bir erkek ile cinsel münasebet halinde yakalar, karısını ve karısının sevgilisini öldürürse ceza almayabilirdi. Bu durum Osmanlı Devleti'nde de görülmektedir. Klasik dönem Osmanlı örfi hukukunda, bir erkek karısını başka bir adamla zina yaparken yakalarsa, onları öldürebilir ve şahit bulursa işlediği cinayet suç sayılmaz (Çabuk, 2020: 8). Nitekim arşiv belgelerinde kadın cinayetleri ile ilgili rastladığımız belgelerin çoğunluğu, fuhuş ve zina yaptığı gerekçesiyle öldürülen kadınlardan oluşmaktadır. Fahişelik yapan kadınların çoğu, erkek akrabaları tarafından namus cinayeti adı altında öldürülmüştür (Aksın, 2016: 566). Bununla ilgili rastladığımız 1848 tarihli belgede Meclis-i Vâlâ'da görülen cinayet davası, Osmanlı hukukunda cürmü meşhut halinde işlenen cinayetlere karşı yaklaşımı özetlemesi açısından oldukça ilgi çekicidir. Buna göre, Biga sancağına bağlı Dimetoka kazasında bulunan göçebe yörüklerden İnceoğlu Mehmet, karısı Hanife'yi, Mehmet Ali adındaki şahısla zina ederken görmüş ve gördüklerine tahammül edemeyerek karısını öldürmüştür. Cinayet davasının soruşturması kapsamında İnceoğlu Mehmet sorguya alınmıştır ve Mehmet, "*Ben târîh-i îlâmdan yigirmi dokuz mâh mukaddem ya'nî güzerân iden altmış bir senesi şehri-Şa'bân-ı Şerif'in beşinci Cum'a irtesi gicesi 'ale's-seher zevcem muteveffîye-i mezbûre Hanife Hâtûn'u merkûm Mehmed Ali bin Abdullah nâm şahıs ile kazâ-i mezbûrda bir beytda ve bir firâşda tâyi'aten nefsinî temkîn idüb zinâ iderken görüb ve ra'ye'l-'ayn muşâhede eyledigimde 'adem-i tahammulden hemân âlet-i câriha olan Yatağan bıçağı ile cerh ve katl eyledim..*" şeklinde ifade vermiştir. Katilin ifadesi üzerine Şer'î ne ceza verileceği hususunda Fetvahaneye müracaat edilmiştir. Ulemadan Ali Efendi ve Abdurrahim Efendi'den gelen fetvada, "*Zeyd'in zevcesi Hind nefsinî tâyi'aten nefsinî temkîn idüb Amr Hind'e zinâ iderken Zeyd gördükde Amr ve Hind'i katl eyledim deyu yemîn eylese Zeyd'e nesne lâzım olur mu el-cevâb olmaz ve fi'l-munyeti ra'â raculen ma'a imra'etihî huve yeznî bihâ mutâva'âni katele'r-racule ve'l-mer'ete Minahu'l-Ğaffâr bu sûretde Zeyd zevcesi Hind'i urub katl eyledikde ben Hind'i Amr ile zinâ iderken gördüm ânîñcün katl eyledim deyu yemîn eylese tasdik olunur mu el-cevâb olunur ve fi's-sirâciyyeti ra'âhu ma'a imra'etihî yeznî em ma'a mahramihî ve humâ mutâvi'âni lehu katele'r-raculu'l-mer'ete cemî'an temme ve fi'l-Kunyeti izâ enkerâ varisu'l-katle zinâhu fe-esahha'l-vucûhu fi isbâtihî ennekû in kâne'l-katîlâni fi firâşin vâhidin ve fi beytin vâhidin ev fi menzilin vâhidin yahlifü'l-kâtîlu ve yusaddeku bi-yemînihî min Damanâti'l-Fudayl min 'asnâfi'l-katîl izâ kasade raculun yeznî fi beyt-i zevcihâ fe-katelehû fe-demuhû hederun ve lâ-yahtâcu ilâ ikâmeti'l-beyyine ve'l-yemîne hâhunâ tekûmu makâme'l-beyyine...*" verilecek hüküm Şer'î olarak açıklanmıştır. Meclis-i Vâlâ, Fetvahane'nin kaydına dayanarak, İnceoğlu Mehmet karısını başka bir erkekle zina ederken gördüğü için öldürmesi ve gördükleri üzerine yemin etmesinden dolayı, Şer'î ve kanunen herhangi bir cezasının bulunmadığı ve tahliye edilmesi gerektiğine dair Biga mutasarrıfına emirname göndermiştir. Meclisten nihai karar gelene kadar tutuklu bulunan İnceoğlu Mehmet serbest bırakılmıştır (BOA, A. MKT. MVL: 7-11). Ancak belirtmemiz gerekir ki, Osmanlı Devleti'nde zina ve fuhuş nedeniyle işlenen cinayetlere Tanzimat öncesi ve sonrası dönemde farklı cezalar uygulanmıştır. Tanzimat sonrası ilki 1840 senesinde olmak üzere çeşitli kanunnameler çıkarılmıştır. 9 Ağustos 1858 tarihli ceza kanunnamesinde namus ve ırza yönelik suçlara yer verilip, söz konusu ceza kanunnamesi evvelki kanunnamelerden daha teferruatlı bir şekilde hazırlanmıştır. Suçlar, cinayet, cünha ve kabahat olmak üzere üç gruba ayrılmıştır (Konan, 2011: 162-163). Örneğin 1861 tarihli belgede, fahişe olduğu için kardeşi tarafından öldürülen Zehra'nın cinayetine

rastlamaktaız. Bağdat'ta yaşayan Zehra, Irak ve Hicaz ordusunda asker olan kardeşı Nasır tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür. Cinayet üzerine, Bağdat Meclis Mahkemesi tarafından yapılan soruşturma kapsamında, katil zanlısı Nasır, maktulün babası, annesi ve erkek kardeşinin ifadeleri alınmıştır. Zehra'nın ailesinin, kızlarının fahişelik yaptığını kabul etmesi ve Nasır'dan davacı olmamalarından dolayı meselenin Şer'i olarak hükmü kalmamıştır. Anca Ceza Kanunnamesi'nin yüz seksen sekizinci ve yüz doksanıncı maddelerinde, “*bir kimse zevcesini ve yahud diger mehâriminden birini bir şahıs ile fi'l-i şeni' icrâ ider iken görüb ikisini birden katl eylese mağdûrdur ve ma'zûriyyeti mutehakkık olan kâtil ve cârih ve dârib üç aydan üç seneye kadar habs olunur ve bu makûleler icâbına göre beş seneden on seneye kadar zabtiye nezâreti altına dahi alınır*” diye hüküm bulunmaktadır. Nasır, kız kardeşini zina yaparken görüp öldürme de Zehra'nın fahişelik yaptığı, annesi Hüsne, babası Salih ve erkek kardeşi Mehdi tarafından tasdik edilmesine dayanarak, bu hükümlere göre Nasır'ın bulunduğu yerde bir sene hapis yatmasına ve beş sene zaptiye nezareti altında denetimli serbestlik almasına karar verilmiştir (BOA, A.MKT. MVL: 134- 94).

Devletlerin toplumsal düzeni sağlamak ve aile kurumunu zedeleyecek durumları önlemek için aldığı tedbirler farklılık gösterse de amaç aynıdır. Ele aldığımız dönemde, cinsel ahlak açısından kadınlara biçilen rol ve yaklaşım, Osmanlı ve Avrupa toplumunda benzerlik göstermektedir. Bir diğer benzerlik çocuk düşürme ve kürtaj konusunda karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de çocuk düşürmek suç olarak kabul edilmekte ve devlet tarafından önlenmeye çalışılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde çocuk düşürme suçuna verilen ceza, Tanzimat öncesi dönemde genellikle diyet ve sürgün cezası şeklinde olmuştur. Tanzimat Dönemi'nde çıkarılan 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nde çocuk düşürme suçuna yer verilip, altı aydan iki seneye kadar hapis cezası ve kürek cezası şeklinde belli bir kanun hükmüne bağlanmıştır (Konan, 2008: 320-331). İncelediğimiz 1838 tarihli belge, çocuk düşürme fiilinin devlet tarafından yasaklanması ve önlenmesi konusunda alınan tedbirleri ve cezaları göstermesi bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Buna göre, Osmanlı vatandaşlarından bazıları, Allah'ın takdirine karşı gelip, çocuk düşürerek adeta bir insanı katledip günaha girmekte ve insanoğlunun neslinin devam etmesini önlemektedir. Bu kişiler ahiret gününde cezalandırılacaklardır. Dinen, hamile kadınları korumak gerekmektedir. Bu konuda çıkarılan Padişah fermanında, başta İstanbul'un Eyüp, Galata ve Üsküdar semtinde olmak üzere ülkenin her köşesinde bulunan bütün hekim ve eczacıların çocuk düşürmek için ilaç vermeleri yasaklanmıştır. Müslüman, Yahudi, Ermeni ve Rum milletlerinden eczacı, hekim ve ebelerin çocuk düşürme ilacını kimseye vermeyeceklerine dair, imam, patrik ve haham başları tarafından tek tek yemin ettirilmeleri gerekmektedir. Her mahallede bulunan Müslüman ebelerin ise, mahalle imamı aracılığıyla İstanbul kadısı huzuruna getirilerek, düşük ilacını hiç kimseye vermeyeceklerine dair yemin vermeleri gerekmektedir. Bütün bu tedbirlere rağmen düşük ilacı veren kişilerin, Osmanlı Devleti topraklarından sürüleceği bildirilmiştir. Söz konusu ferman, Meclis-i Vâlâ'da okunup tasdik edilerek ilan edilmiştir (BOA, C.. SH: 21-1026). İncelediğimiz belge, Müslüman ve gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın bütün vatandaşlar için yasaklanan çocuk düşürme suçunun, öncelikle dini boyutu ele alındığını ve Allah'ın emirlerine karşı gelmek manasına geldiği için yasaklandığını göstermektedir. Alınan tedbirler yine din adamları aracılığıyla olmuş, düşük ilacı temin edebilmesi mümkün olan bütün hekim, eczacı ve ebelerin kendi din görevlilerine yemin vermeleri istenmiştir. Bu şekilde sağlık çalışanlarına dini bir yükümlülük de verilmiştir. Bunun yanı sıra düşük ilacı veren kişileri devlet sınırlarından sürgün etmek gibi katı cezai yaptırımlar uygulanmıştır.

Tarihin en eski devirlerinden itibaren bütün toplumlarda suç kavramına rastlamak mümkündür. Ancak bir eylemin suç olarak nitelendirilmesi ahlaki ve dini değerlere göre toplumdan topluma değişmektedir. Aynı şekilde suçluluk karşısında verilen ceza da farklılık gösterse de toplumdaki ortak amaç, toplumsal düzeni muhafaza etmek olmuştur. Ancak elde ettiğimiz veriler bize, kadına bakış açısının ve kadına dair yasak ve yaptırımların benzer şekilde ilerlediğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde ve Avrupa Devletlerinde aynı amaç doğrultusunda, devletin otoritesini artırmak, toplumsal huzur ve düzeni sağlamak için, toplumsal bir suç olarak görülen zina, fuhuş, çocuk düşürme gibi eylemler, cezai yaptırımlar ile önlenmeye çalışılmıştır (Baytimur, 2011: 55-56).

3. Evlenme, Boşanma ve Hukuki İşlem Ehliyeti

Kadınların evlilik yaşı, boşanma durumu, miras hakları ve hukuki statüsü bir diğer karşılaştırma konumuzdur. Avrupa'nın her bölgesinde farklı kültürler ve sosyo-ekonomik koşullar bulunduğu için aile tipi, evlilik, boşanma ve kadınların hukuki hakları değişiklik göstermektedir. Genel hatlarıyla ele alacak olursak, 16.

yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da, akrabaların da birlikte yaşadığı geniş aile tipi yaygın değildir. Daha ziyade küçük haneler, çekirdek aile tipi görülmektedir. Bu durum Avrupa'da evliliğin, ekonomik bağımsızlıkla yeni bir hane kurmak gerektiği yaklaşımından ileri gelmektedir (Alter, 1991: 1-4). Söz konusu yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'nın çoğunda kadınların ve erkeklerin geç yaşta evlendiği görülmektedir. Bekâr nüfus oldukça fazladır. Ancak hanedan evliliklerinde durum farklıdır. Buna örnek olarak, Kral II. Charles'ın 14 yaşındaki oğlu Monmouth dükü James ile hanedanın 12 yaşındaki varisi ile evlenmesini gösterebiliriz (Laurance, 2009: 436).

Avrupa'da evlilik yaşını, çocuk sayısını ve aile yapısını etkileyen en önemli etken sanayileşme ve kentleşme olmuştur. Kentleşme, tarıma dayalı kırsal Avrupa'nın geniş aile modelini ortadan kaldırmıştır. Bu duruma 1800-1850 yılları arasında kapsayan, Fransa'nın Nanterre kenti nüfus çalışmaları örneği verilebilir. Burada kırsal nüfusun evlilik oranı, kasabalar ve şehirdeki kentsel nüfustan çok daha fazladır. Ancak kırsal kesimde de çekirdek aile modeli görülmeye başlamıştır. Zamanla hem kırsalda hem de kentlerde evlilik yaşı artmış, evlenme oranı dramatik bir şekilde düşmeye başlamıştır. Dahası evlilik yaşının ilerlemesi 19. yüzyıl Avrupa'sının en önemli sosyal sorunlarından biri haline gelmiştir. Geç yaşta evlilik, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ve burjuvazi sınıfına mensup kadınlar arasında yaygın bir şekilde görülmektedir. Söz konusu yüzyılın sonunda bekâr insanların sayısı göz ardı edilemeyecek kadar yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu durumu tetikleyen bir diğer gelişme ise, yasalardaki değişiklikler olmuştur. Örneğin İrlanda'da devletin, vekil mirasçılar, kardeş hakları, yaşlılıkta destek ve güvenlik için kanunlar hazırlayıp alternatif sistem kurmak gibi yasalarda yaptığı düzenlemeler, kadınlar için evliliği daha az çekici hale getirmiştir (Alter, 1991: 1-4).

Avrupa hukuku erkeği, ailenin reisi, hanenin tek yasal temsilcisi, evlilikte çiftin ortak mülkünü ve karısının mülkünü idare eden yegâne kişi olarak tanımlamıştır. Böylece bir kadın evlenince, babasının himayesinden çıkıp kocasının himayesi altına girmektedir. Kadın ve erkeğin evlenmeden evvel sahip olduğu mülkleri ile evlilik sonrası edinilen mülkleri çiftin ortak malı sayılır. Bunun idaresi ise erkeğe aittir. Kadın kocasının izni olmadan dava açamaz, kendisine kalan mirası kabul ya da reddedemez. 19. yüzyıl Avrupa yasalarının ortak özelliği, kadına evlilikte tanınan sınırlı yasal haklardır. Napolyon yasalarında erkek, ailenin geçimini sağlamakla yükümlüdür. Kadın ise erkeğin himayesi ve gözetimi altındadır (Deere, 2005: 17-21).

İngiltere'de bir kadının hukuki haklarını etkileyen temel unsur evli ya da bekâr olmasıdır. Bekâr bir kadın ekonomik özgürlüğe sahip olup, yasalar önünde haklarını savunabiliyorken, evli bir kadın kanun önünde görünmez olmaktadır. Bir kadının evlenirken ailesinden getirdiği ve elde ettiği bütün malları, kocasının idaresi altına geçer, kocası ise bu malları dilediği gibi satabilir. Evli kadınlar kocasından bağımsız mülkiyet edinemez, kendi mirasları olsa dahi kocalarının aracılığı olmadan elden çıkaramaz, değiştiremez. Evli bir kadın kendi vasiyetnamesini hazırlayamaz. Dolayısıyla İngiltere hukukunda evli kadınlar, ayrı bir birey olarak görülmemekte ve kocasının gölgesi altında yaşamaktadır. Keza İskoçya'da da evli bir kadın kocasından bağımsız taşınabilir mülklerini kontrol edemez alım, satım, kiralama gibi herhangi bir işlem yapamaz. İngiltere'de evli bir kadın kişisel eşyalarını (mücevher gibi) dahi eşinin rızası olmadan elden çıkaramaz sadece miras bırakabilir. İngiltere'de kanunların evli kadına hukuki hak tanımaması, karı kocanın kanun önünde tek, bir kişi sayılmasından kaynaklanmaktadır. Fransız kanunlarından etkilenen İskoçya hukukunda, karı kocanın evlilik mülkünün ortağı olduğu fikri 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Uygulamada ise kocanın mülkler üzerinde mutlak bir hakkı vardır çünkü karısı ona bağlıdır (King, 1998: 10-13). 1870 yılına gelindiğinde ilk olarak Latin Amerika'da evlilik rejiminde mülkiyet ayrılığı ortaya çıkmıştır. İngiltere ve Amerika'da kadınlar, mülkiyet rejimi ayrılığı için hak arayışına girmelerinin sonucu aynı yıl İngiltere'de evli kadınların mülkiyet yasası kabul edilmiştir. Meksika'da evlilik öncesi eşlerin ayrılık durumunda, hangi mülklerin mirası kapsayacağını bildiren bir anlaşma yapma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kısmi de olsa kadınların şahsi mülkiyet güvencesi sağlanmaya çalışılmıştır. Çarpıcı bir gelişme olarak, kadınlar ev geçimine katkıda bulunmakla yükümlü tutulmuştur (Deere, 2005: 30-43).

Avrupa'da dul kadınlara kocasından kalan miras hissesi, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte değişkenliğin temel kaynağı, çocuk sahibi olup olmamasıdır. Eğer bir kadın kocası öldüğünde, çocuğu varsa kocasının mallarından daha yüksek oranda faydalanabilmektedir. Kadının çocuğu yoksa genellikle kocasının mallarının üçte biri ya da yalnızca bir kısmı miras olarak kalmaktadır (Laurance, 2009: 10-13). Ancak kadınların eşlerinden kalan mirastan faydalanabilmesi her Avrupa ülkesinde aynı oranda ve aynı zaman diliminde olmamıştır. Nitekim 19. yüzyıl öncesi Avrupa'nın birçok ülkesinde kanun nezdinde mirasta öncelik çocuklara, sonra ebeveynlere, ardından kardeşler ve yakın akrabalara tanınmaktadır. Burada dikkat çekici nokta, kadın

mirasçının çocuğu konumundaysa, babasının mirasından erkek çocuklarla eşit bir şekilde faydalanmaları olmuştur. Ancak kadınlar eş konumunda olduğunda zorunlu mirasçı olarak görülmemektedir. Dul kalan kadın sadece kar getiren malların yarısını miras olarak alabilmektedir. 19. yüzyıla gelindiğinde Amerika, İspanya ve Venezuela gibi birçok ülkenin kanunlarında kadınlar, ölen eşin mirasçıları arasına girmiş ve çocuklarla eşit oranda miras hakkına sahip olmuştur. Mirasın öncelikli varisleri arasına eş olarak kadınların eklenmesi, dul kalan bir kadının evli bir kadından daha zengin ve özgür olmasına yol açmıştır. Şöyle ki, Avrupa’da erkekler, kadınlara göre çok daha fazla bireysel mülkiyet kazanma şansına sahiptir. Dolayısıyla dul bir kadın, bekâr bir kadının sahip olamayacağı mülkiyetlere sahip olabilmektedir. Bu nedenle, kadınların mirastan çocuklar ile eşit pay almaları dul kadınların lehine bir potansiyel değişimi temsil etmektedir. Dulların aile çiftlikleri ve işyerlerini kontrol etmeleri toplumdaki sosyo-ekonomik seviyelerinin yükselmesine yol açmıştır (Deere, 2005: 30-43). Bir diğer etken ise, dul kadınların yeniden evlenme oranların düşük olmasıdır. Bu duruma İngiliz ve Amerikan kadınları örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu ülkelerde dul kadınların ikinci kez evlenme oranları oldukça düşüktür. İngiliz aristokrat kadınları arasında da ikinci evlilik yaygın değildir. Kadınların kendi ayakları üzerinde durmaları ve toplumda önemli bir oranda yalnız kadın bulunması, her iki ülkenin de sosyal yapısını etkilemiştir (Jones, 2004: 17-21). Avrupa’da kadınlar bekârken ailelerinin, evliyken de eşlerinin boyunduruğu altındadır. Ancak dul bir kadın tam anlamıyla ekonomik ve sosyal özgürlük elde etmektedir. Dolayısıyla Avrupa’da dul ve bekâr kadınların sayısı giderek artmakta, evlilik yaşı yükselmektedir.

Çok eşlilik, Avrupa toplumlarında hoş karşılanmayan bir durum olmasının yanı sıra, evlilik konusunda hem dini hem de adli açıdan en yetkili merci olan kiliseler tarafından çok eşlilik yasaklanmıştır. Evlilik kurumunun en büyük denetçisi kiliseler olmuştur. İngiltere örneğinden ilerleyecek olursak, İngiliz kilise mahkemeleri, bir evliliğin geçerliliğini sorgulama, iptal ve boşanma emri verme, yasakların çiğnenmesi durumunda aforoz etme gibi manevi yaptırım uygulama yetkisinin yanı sıra, nikah kıyılması ve feshi gibi yargı yetkisine de sahiptir. Bu durum 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ancak 1604 yılı İngiliz kanunları, çok eşliliği bir suç olarak görüp kilise mahkemelerinin yanı sıra eyalet mahkemelerine de yargılama hakkı tanınmıştır. 1604 yasası, terkedilmiş eşlerin yeniden evlenme özgürlüğünü tanıması açısından da çarpıcıdır. Nitekim kilise, eski eşinin ölümünü kanıtlamadan, terkedilmiş bir kadının nikahını feshetmeyerek yeniden evlenmesine izin vermemektedir. Bu durum ise, yalnız kalan kadının özellikle de çocuklu bir kadının yoksulluk ve zorluk çekmesine yol açmaktadır. Eski eşlerinin öldüğünü kanıtlayamayan bir kadın, ikinci evliliğini yaparsa ve bu evlilikten çocuk dünyaya getirirse, çocuk gayrimeşru sayılmaktadır. Söz konusu yasa ile bu duruma bir sınırlama getirilerek 7 yıldan fazla bir erkek evine dönmezse nikahı geçersiz sayılmıştır. Bunun yanı sıra, 21 yaşın altındaki bir erkek ya da kadının ailesinin rızasını almadan evlenmesi yasaklanmıştır (Witte, 2016: 9).

İngiltere örneği üzerinden Avrupa toplumlarında evlilik, boşanma gibi sosyal hayatı ve toplum dinamiğini temelde etkileyen iki olgunun da temel denetçisinin kilise, dolayısıyla da dini hukuk olduğunu görmekteyiz. Çok eşlilik kilisede, toplumda ve kanunlarda, kabul görmemiştir. Toplumsal yozlaşma olarak algılanan ve aile kurumuna tehdit olarak görülen çok eşlilik, hapis cezasından nadiren görülse de infaza kadar çeşitli ağır cezalar ile önlenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti’nde kadının hukuki ve toplumsal statüsünü, evlenme, boşanma, miras, dava açabilme ve mülkiyet edinme gibi çeşitli konulardaki hakları ortaya çıkarmaktadır. Osmanlı kadınının sahip olduğu hakları, temelde belirleyen Şer’i hukuk kuralları olmakla birlikte Örfi hukuk kuralları da etkilemiştir (Akyılmaz, 2017: 328). Ailenin temelini oluşturan evlilik, bütün ilahi dinlerde kadın ve erkeğin kendilerine özgü bir mahremiyet ve paylaşım alanı oluşturmalarına ve insanlığın devamına katkı sağlamalarına imkân veren tek meşru ilişki olarak kabul edilmiştir. İslamiyet’te sosyal hayatın muhtelif alanlarına dair pek çok düzenleme Kur’an ve Sünnet’te ortaya koyulan genel ilke ve amaç çerçevesinde zamana, ihtiyaca ve şartlara göre Müslüman toplumunun takdirine bırakılırken, evlilik ile ilgili temel hükümlerin Kur’an tarafından belirlenmiş olması İslam dininin aile ve evlilik kurumuna verdiği önemi ifade etmektedir (Atar, 2007: 112-117).

İslam dini, prensip olarak tek kadınla evlenmeyi teşvik etmekle birlikte, eşler arasındaki eşitliği sağlamak şartıyla en fazla dört kadınla evlenebilme imkânını da kabul etmiştir. Ancak eşler arasında mutlak eşitliğin sağlanmasının mümkün olamayacağını dikkate alanlar, İslamiyet’te çok eşlilik yoktur neticesine varmışlardır. Nitekim çok eşlilik bir emir olmayıp sadece caizdir. Osmanlı toplumunda yaygın olmamakla birlikte çok eşlilik görülmektedir. Zamanla çok eşlilik bazı gerekçelere dayandırılmaya çalışılmıştır. İlk eşin rızası alınmak şartıyla, nüfusun artırılması, fuhuşun önlenmesi ve kadın sayısının erkeklerden fazla olması gibi nedenler ile çok eşlilik yasaklanmamıştır. Ancak 20. yüzyıla gelindiğinde Hukuk-i Aile Kararnamesi ile çok eşlilik kadının

rızasına bağlı olarak, kadına nikah öncesi şart koyma hakkı verilmiştir. Yani kadın nikahlanmadan evvel kocasının başka bir kadınla evlenmemesi eğer evlenirse de kendisinin ya da ikinci kadının nikahının boş olması şartını koyabilmektedir. Erkek bunu kabul ettiği takdirde karısı sağ iken başka bir kadınla evlenemez ya da boşamak zorunda kalır. Bu Osmanlı kadınları için kısmi de olsa bir yenilik sayılmaktadır. Aynı kararname ile, Hristiyan vatandaşlara da çok eşlilik yasaklanmıştır. Ancak bu kararnameden evvel de çok eşlilik zaten Hristiyanlıkta kabul görmeyen bir durumdur. Hukuk-i Aile Kararnamesi yalnızca iki yıl yürürlükte kalmış ve çok eşlilik konusunda eskiden olduğu gibi herhangi bir hukuki sınırlama getirilmemiştir (Cin, 1988:300-305). Avrupa devletlerinin aksine Osmanlı Devleti'nde mülkiyet edinme ve hukuki işlem ehliyeti konusunda, cinsiyetçi bir yaklaşımla kadın erkek ayrımı bulunmamaktadır. Kadınların medeni durumu sahip olduğu haklarını ve hukuki statüsünü etkilememektedir. Kadınlar mülkiyet edinebilir ve alım- satım, miras, vasiyet, hibe gibi bir erkeğin sahip olduğu bütün haklara sahiptir. Ancak pratikte kadınlar her zaman bu haklardan faydalanamamıştır. Genellikle mülkiyet haklarını korumak ve mirastan faydalanmak için hukuki mücadele vermek zorunda kalmışlardır. Şer'iyye mahkemelerinde haklarını alamayan kadınların Divan-ı Hümâyün'a ya da doğrudan Padişah'a yazdıkları şikâyet dilekçelerine sıklıkla rastlanılmaktadır. Bu durum, Osmanlı kadınının mülkiyet haklarının müdahaleye açık olduğunu ve Osmanlı kadınlarının talep, istek ve şikâyetlerini mahkemelere taşımalarından, kendilerine yapılan haksızlıklar konusunda bilinçli olduğunu göstermektedir (Akyüz, 2007: 77). Kadın şikâyetleri genellikle eş ve erkek kardeş gibi erkek akrabaları tarafından mallarının verilmemesi konusunda olmuştur. Bu duruma incelediğimiz 1796 tarihli belgedeki, Padişah'a doğrudan arzuhâl yazarak miras hakkını arayan Hayriye Hanım'ı örnek olarak gösterebiliriz. Buna göre, Arapgir kazasının Mender köyünde yaşayan Hayriye Hanım, oğlu Hasan'ın Trablus gümrüğü emini iken vefat ettiğini, mirasının annesi olarak kendisine, eşi Rahime Hanım'a ve amcası Ahmet Bey'e kaldığını söylemiştir. Ancak Ahmet Bey'in, oğlundan miras kalan bütün malları ve nakit parayı gasbettiğini ve kendisinin hakkı olan mirası alamadığını, oğlunun diyetinin Ahmet Bey'den alınmasını talep etmiştir (BOA, HAT: 178- 7945). Bir diğer örnek olarak 1848 tarihli belgede, Çankırı'da yaşayan Züleyha Hanım hakkı olan bağ ve bahçe gelirlerini alamadığı gerekçesiyle Divan-ı Hümâyün'a gönderdiği arzuhâlini gösterebiliriz. Züleyha Hanım, 1825 yılından beri Çankırı'nın Banlar köyünde sahip olduğu bağ ve bahçenin yarısının kendisine diğer yarısının Mirahoroğlu Mehmet Bey'e ait olduğunu ancak 1844 senesinden beri Mehmet Bey'in yarı hisse payına kanaat etmeyerek, kendisinin hakkını da gasbettiğini bildirmiştir. Divan'dan çıkan karar, Züleyha Hanım'ın hakkı olan hissesinin verilmesi yönünde olmuştur (BOA, A. DVN: 38- 54).

1849 tarihli belgede, kocası yüzünden maddi sıkıntıya düşerek zor durumda kalan Selime Hanım'ın arzuhâline rastlamaktayız. Selime Hanım, "...*Bu câriyeleri el-yevm Viran-şehr mudîri Hasan Çavuş oğlu İsmail Beğ kullarının halîlesi ve kul cinsinden bî-kes olduğum hâlde ve mukaddemen mûmâ-'ileyhe zevce olduğum hâlde üzerime âhar zevce 'akd ve almasına talâk üzre şart itmiş olduğundan bu evânda merkûm Viran-Şehr'inde âhar zevce akd eylediği ihbâr ve bu câriyeleri mûmâ-'ileyhin şartı üzre mutallakası olmuş ve hâl bu ki iki nefer evlâdlarına mukaddemden beru zaruret keşîdesinde isem de şimdi bütün bütün muzâyakaya giriftâr ve bundan akdem yedimde bulunan malımı mûmâ-'ileyh telef itmiş olduğundan yedimde bir akçem olmayub ve bir taraftan dahi bir habbe ma'âş-ı mâhiyem olmadığı sûretce ziyâdesiyle eksik etek olduğum hâlde zarûret ve diğer-gûn ve ne ideceğim şaşırmiş olduğum kaldığı mûmâ-'ileyhe karzan virilmiş ve mehr-i mu'eccelim ve nafakamdan dolayı yigirmi bin ğuruşdan mutecâviz ve ol tarafda mutasarrîfe olduğum bir bâb çiftlikin hâsilâtınfan on iki senelik hâsilâtı yigirmi beş bin ve mûmâ-'ileyh zevcim ile bi'l-iştirâk nisfîyyet üzre mutasarrîfe olduğum Za'ferân Bolu'da Beğbağı nâm mahallde kâin bir bâb konağın mutasarrîfe olduğum nisf konağın gerek konak icârasından ve bağçesi bağı mahsûlünden üç senelik hâsilât dokuz bin ğuruş cem'an elli dört bin ğuruş mûmâ-'ileyh zimmetinde alacağım ve mukaddemki zevcim olan mûmâ-'ileyhin biraderi maktûl Musa Ağa'nın zimmetinde olan mehr-i mu'eccelim ve gerek hisse-i irsiyem yedime i'tâ olunmamış olduğundan bundan dolayı dahi yigirmi bin ğuruşdan ziyâdesine matlûbum olmağın egerçe ol tarafda murâfa'a lazım gelse mudîr bulunduğu hâlde taraf-ı câriyelerine ğadr idecegi derkâr olmağla aman efendim merâhim-i âsafânelerinden muzarra'dır ki li-'aşkı'llâh ve li-hurmet-i Rasûl-i kibriyâ ser-efser-i hazret-i pâdişâhî ve ser-dâr-ı fahâmîleri sadakasına olan mûmâ-'ileyhi bu tarafa bi'l-ihzâr ve bi'l-murâfa'a ber-nehc-i şer'î ihkâk-ı hakk buyurulması..." diyerek, İsmail Bey'in nikahlı karısı olduğu, evlenirken başka bir kadınla evlenmesi durumunda boşanacağı üzerine şart koyduğu halde başka bir kadına daha nikah kıymış ve kendisinden boşandığını bildirmiştir. İsmail Bey'in iki evladına bakmadığı, daha önce kendisine ait bütün mallarını sattığı, nafakasında sahip olduğu malları ve mihrini vermemesinden dolayı elinde bir akçe dahi bulunmadığı için*

çaresiz kaldığını bildirip Padişah'tan yardım dilemiştir (BOA, A. DVN: 52- 24). Nafaka talebi ile ilgili olarak Üsküdar sakinlerinden Şerife Ümmühan adında bir kadının 1816 tarihli şikâyetine rastlamaktayız. Şerife Hanım, kocası Yakup Bey'in kendisine ait bin beş yüz kuruş değerinde kıymetli eşya ve nakit parasını harcayıp, ardından kendisini boşadığını iddia etmektedir. Dahası kızının geçimini sağlamaktan ve nafaka vermekten kaçtığını, Şer 'en ve kanunen hakkının verilmesini talep etmiştir (BOA, HAT: 628- 31031).

Osmanlı hukukunda, İslam hukukuna uygun olarak evlilikte mal ayrılığı uygulanmıştır. Evli bir kadın şahsi mallarını kocasına teslim etmek zorunda değildir ve istediği takdirde mallarını kiraya verebilir, satabilir. Ancak Osmanlı kadınlarının malları genellikle ziynet eşyaları ve çeyizlerinden oluşmaktadır. Gayrimenkul mülk kadınlar arasında az görülmektedir. Kadınlar, var olan gayrimenkullerini de çoğunlukla satıp paraya çevirmektedirler. Bu durum kadınların sahip olduğu taşınmaz mallarının, kocalarının ya da erkek akrabalarının eline geçmesi durumuna karşı parayı muhafaza etmek daha kolay olacağı için nakde çevirdiklerini düşündürmektedir (Akyılmaz, 2017: 332-338).

İslam hukukunda eşi ölen kadın, çocukları varsa kocasının mallarından 1/8 oranında miras almaktadır. Eğer çocuk yoksa kocasının malının 1/4'ünü alır. Bir kadın babasının mirasından da faydalanmaktadır. Eğer ölen adamın bir kızı varsa, kız çocuğu mirasın yarısını alır. Birden fazla kızı varsa ve oğlu yoksa, kızlar malın 2/3'ünü aralarında eşit bir şekilde paylaşır. Eğer ölen adamın hem oğlu hem kızı varsa, kız bir hisse erkek iki hisse olmak üzere paylaşırlar. İslam hukuku, kadına evli de olsa bekâr da olsa miras hakkı tanımıştır. Ancak erkek ve kadın eşit miras hakkına sahip değildir. Bekâr bir kız çocuğunun erkek çocuğuna göre miras hakkı yarısı kadardır. Dul kalan kadın da dul erkeğe göre mirasın yarısını alır. Kur'an'da miras konusunda erkek kadından üstün tutulmuştur. Bu durum, erkeğin ailenin geçimini sağlamakla yükümlü olmasından dolayı daha fazla mala ihtiyaç duyması olarak açıklanmıştır. Kadının aile geçimini sağlamak gibi bir sorumluluğu yoktur. Erkeklerin nafaka ve mehir gibi sorumlulukları da bulunmaktadır (Akyılmaz, 2007: 480-482).

Osmanlı hukukunda kadınların miras hakkı konusunda yalnızca İslam hukuku belirleyici olmamıştır. Aynı mallarda 1/3 oranı uygulanırken, toprak konusunda Örfi hukuk ağırlık kazanmıştır. Toprakların parçalanması kaygısı, kadının topraktan miras almasına engel olmuştur. Toprak mirası konusundaki tek istisna, erkek çocuk bulunmadığı zaman karşılığını vermek şartıyla kız çocuğuna bırakılabilmek olmuştur (Kurnaz, 2015: 17-18). Fakat anneden çocuklarına toprak mirası intikal etmemektedir. Tanzimat Dönemi'nde çıkarılan, 1847 tarihli İrâde-i Seniyye ile, kadınlar arazi intikali konusunda erkek kardeşleri ile eşit sayılmıştır. Böylece kadınlar, arazi mirasından 1/2'lik oranda faydalanmaya başlamıştır (Cin, 1991: 71).

Avrupa kadınının aksine Osmanlı kadınının, kocasının rızasını almaksızın malları üzerinde tasarruf hakkı bulunmaktadır. Zengin dahi olsa, kadınların ev geçimini temin etmek gibi bir zorunluluğu yoktur. Bir erkek, karısının kalacak yerini, yiyeceğini, giyeceğini, tıbbi masrafları ve gerektiğinde hizmetçi masraflarını gidermek zorundadır. Erkek sorumluluklarını yerine getirmediği takdirde karısı onu mahkemeye verebilmekte ve kadın huzurunda nafakasını temin edebilmektedir. Erkek evinin sorumluluklarını almamaya devam ederse de kadın için bu durum bir boşanma sebebi sayılmaktadır (Akyılmaz, 2007: 480-484). Aynı dönemde Avrupa'da ise evlilik ve aile kurumunun denetçisi olan kiliseye göre, boşanma ancak eşin zina yapması durumunda gerçekleşebilmektedir. Aile kurumunun oluşması ve işleyişi konusunda İslam hukukunu temel alan Osmanlı hukukunda ise erkek aile sorumluluklarını yerine getirmediğinde dahi kadına boşanma hakkı tanımıştır. Dahası bir erkek evini terk ederse, İslam hukukundaki ifadeyle tefrik ile boşanma gerçekleşmektedir (Dinç, 2005: 82; Aydın, 1992: 63). Yukarıda da değindiğimiz gibi kilise, bir erkek evini terk etse dahi, kadın kocasının öldüğünü kanıtlayana kadar boşanmayı onaylamamaktadır. Dolayısıyla İslam hukuku kadına boşanma, miras, evlilik gibi konularda daha fazla hak tanımaktadır. Osmanlı Devleti'nde bu durum Müslüman, gayrimüslim ayrımı gözetmeden tüm kadın vatandaşlarda uygulanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı kadınlarının bizzat kendileri ya da başkaları aracılığıyla mahkemelere başvurabilmeleri, miras hakları, boşanma hakkı gibi çeşitli konularda, çağdaşı Avrupa kadından daha fazla hakka sahip olduğu çıkarımında bulunabiliriz.

4. Sonuç

Ele aldığımız zaman dilimi içerisinde Osmanlı ve Avrupa'da kadınların geçirdiği dönüşüm ve değişimleri, mevcut haklarını ve sınırlılıklarını ve sorunlarını kendi paradigmaları doğrultusunda, bu çalışmada ortaya koymaya çalıştık. Kadınların varlığına paralel olarak ortaya çıkan bu sorunlar hem toplumun kendi iç dinamiklerinden hem de konjonktürden kaynaklanmaktadır. Nitekim hiçbir tarihi olgu ve olay tek başına sosyal nedenlerden kaynaklanmaz, altında siyasi, ekonomik birçok neden yatar. Dolayısıyla kadın sorunsalı da

birçok etkene bağlıdır. Karşılaştırmalı tarih yöntemini kullanarak yaptığımız çalışmada, Osmanlı kadınının sosyal ve kamusal alandaki varlığının, hukuki haklarının çağın ne kadar gerisinde ya da ilerisinde olduğu konusunda bazı tespitlerde bulunduk. İlk tespitimiz, Avrupa ile Osmanlı toplumlarının sosyo-kültürel yapısında büyük farklılıklar olmasına rağmen, zina, fuhuş gibi toplumsal düzeni bozan davranışlar hem Avrupa hem de Osmanlı toplumunda hoş karşılanmadığını, yöntemler farklı olmasına rağmen devletlerin aynı amaç doğrultusunda hareket ettiğini gözlemledik. Dahası Osmanlı toplumunda ve Avrupa toplumlarında çocuk düşürme ve kürtaj suç olarak kabul edilmiştir. Devletler kadının cinselliğini denetleyerek toplumsal ahlaki düzeni sağlamayı hedeflemiştir. Zina, fuhuş gibi eylemler karşısında toplumların istenmeyen ve dışlanan bireyleri kadınlar olmuştur. Kadın bu fiilleri işlediğinde fahişe gibi damgalayıcı adlandırmalara maruz kalırken, aynı fiili işleyen erkek, daha edilgen durumda olup herhangi bir adlandırmaya maruz kalmamaktadır.

Bir diğer tespitimiz, 19. yüzyıla kadar Osmanlı kadınının hukuki haklarının Avrupa kadınından geri olmadığı, boşanma, mülkiyet tasarrufu gibi hukuki ehliyet konusunda çok daha iyi durumda olduğu yönündedir. Osmanlı kadının medeni hali hukuki işlem ehliyetini etkilemezken, Avrupa'da kadınlar evlendiğinde hukuki tasarruf haklarını eşine devretmektedir. Boşanma hakkı konusunda Osmanlı kadını istediği zaman, gerekçesini sunarak boşanma talep edebilirken, Avrupa'da kadına boşanma konusunda kısıtlı şekilde hak tanınmıştır. Çok eşlilik konusunda ise Osmanlı toplumunda Avrupa toplumları tamamıyla farklı bakış açısına sahiptir. Bu farklılıkta din belirleyici unsur olmuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde değişen dünya düzeniyle birlikte bütün toplumlarda kadınlara çeşitli haklar tanınmış ve kadına olan bakış açısında değişimler gözlenmiştir.

Bazı yerli ve yabancı kaynaklarda Osmanlı kadınlarının hak arama ve elde etme şekli Avrupa'daki kadın hareketleri ile kıyaslanmaktadır. Ancak bu kıyaslanmanın objektif bir yaklaşımla yapılmadığını düşünmekteyiz. 19. yüzyılda kadınlık tarihinde yaşanan sancılı sürecin varlığı, diğer toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da olması tabii sorunlar olarak görülebilir. Sorunun kaynağı aynı olsa da çözüm noktasında Osmanlı toplumunda cinsiyet kavramı, kadına yüklenen misyon, kültürel ve dini öğretilerin etkisiyle çözüm noktasında diğer toplumlardan ayrılmaktadır. Bu nedenle Osmanlı kadınının hak arama ve mücadele şeklinin, Avrupa kadın hareketleri ile aynı paralelde olması beklenemez.

Kaynaklar

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- A. {DVN., Dosya No: 38, Gömlek No: 54, H. 6 Şevval 1264/ 5 Eylül 1848.
A. {DVN., Dosya No: 52, Gömlek No: 24, H. 29 Zilhicce 1265/ 15 Kasım 1849.
A.} MKT. MVL, Dosya No: 7, Gömlek No: 11, H. 28 Rebiülevvel 1264/ 4 Mart 1848.
A.} MKT. MVL, Dosya No: 134, Gömlek No: 94, H. 10 Rebiülahir 1278 /15 Ekim 1861.
C.. SH., Dosya No: 21, Gömlek No: 1026, H. 29 Ramazan 1254/ 16 Aralık 1838.
HAT, Dosya No: 178, Gömlek No: 7945, H. 29 Şevval 1210/ 7 Mayıs 1796.
HAT, Dosya No: 195, Gömlek No: 9720, H. 29 Zilkade 1204/ 10 Ağustos 1790
HAT, Dosya No: 206, Gömlek No: 10845, H. 29 Zilhicce 1204/ 9 Eylül 1790.
HAT, Dosya No: 209, Gömlek No: 11214, H. 29 Zilkade 1206/ 19 Temmuz 1792.
HAT, Dosya No: 628, Gömlek No: 31031, H. 5 Zilkade 1231/ 27 Eylül 1816.

2. Tetkik Eserler

- Aksın, A. (2016). 19. Yüzyılda Osmanlıda Bir Kadın Cinayetinin Anatomisi ve Kadın Cinayetleri. *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*, Samsun.
Aksın, A., Baytimur, S. O. (2018). Toplumsal Suçlar ve Cezalar (1789- 1839). *XVII. Türk Tarih Kongresi*, IV. Cilt, I. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 395-430.
Akyılmaz, G. (2017). Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 326-364.
Akyüz, J. (2007) Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı Hakkında Bazı Değerlendirmeler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6, 76-91.
Alter, G. C. (1991). New Perspectives on European Marriage in the Nineteenth Century. *Journal of Family History*, 16(1), 1-5.
Atar, F. (2007). Nikâh, *DİA, TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt: 33), İstanbul.
Aydın, M. A. (1992). Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara, 434-455.
Baytimur, S., O. (2011). *Osmanlı Devleti'nde Hapis ve Sürgün Cezaları (1791-1808)*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Elazığ.

- Cin, H. (1988). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Çabuk, F. (2020). 19. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Zina: Bazı Zina Vakalarında İşlenen Cinayetler Üzerine Bir Değerlendirme. *İnsan&İnsan*, 7(23), 1-19.
- Çalışkan, İ. (1990). İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Fakültenin Kuruluşunun 40. Yıl Özel Sayısı)*, 31, 367-397.
- Deere, C. D. (2005). Liberalism and Married Women's Property Rights in Nineteenth-Century Latin America. *Hispanic American Historical Review* 85(4), 2-70.
- Demir, A. (2012). Hukuk Tarihimiz Açısından Fatih Sultan Mehmet. *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi (21-22 Aralık 2012)*, 117-136.
- Dinç, G. (2005). Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, 17(17), 1-19.
- Erdem, M. (1997). İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1), 151-173.
- Gerber, H. (1980). Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa 1600-1700. *International Journal of Middle Eastern Studies*, Cambridge University Press, 12, 231-244.
- Jones, S. B. A. (2004). *A Comparison Of The Status Of Widows In Eighteenth-Century England And Colonial America*, Master Thesis, University Of North Texas.
- Kırlı, E. (2010). Tanzimat Sonrası Fuhuş Hadisesine Yaklaşımında Yaşanan Değişim. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(12), 39-51.
- King, R. F. (1998). *Rape in England 1600-1800: Trials, Narratives And The Question Of Consent*. University of Durham for the degree of Master of Arts in Social Sciences, England.
- Konan, B. (2008). Osmanlı Devleti'nde Çocuk Düşürme Suçu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57(4), 319-335.
- Konan, B. (2011). Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu. *Otam Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 29(29), 150-172.
- Kurnaz, Ş. (2015). *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*. Ötüken Neşriyatı, İstanbul.
- Laite, J. (2012). *Common Prostitutes and Ordinary Citizens Commercial Sex in London, 1885-1960*. Cambridge University Press.
- Laurance, A. (2009). Women and the Transmission of Property Inheritance in the British Isles in the 17th Century. *Dix-septieme Siecle*, 244 (3), 435-450.
- Menekşe, Ö. (2003). Osmanlı'da Zina Cezası Olarak Recm. *Marife*, 3(2), 7-18.
- Pluskota, M. (2018). *Prostitution and Social Control in Eighteenth-Century Ports*. London and New York: Routledge.
- Sabev, O., (Salih O.). (2016). Ahlakın Arka Sokakları: 18. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Fuhuş ve Ceza. IV. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri, (20-22 Mayıs).
- Simonton, D. (2006). *The Routledge History of Women in Europe Since 1700*. Routledge.
- Steinberg, J. (2015). *The Seven Deadly Sins Of Prostitution: Perceptions Of Prostitutes And Prostitution In Eighteenth-Century London*. Department of History Faculty of Arts University of Ottawa, Canada.
- Temiz, Y. (2014). Türk İslam Hukukundan Günümüze "Zina". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 489-514.
- Witte, Jr. J. (2016). *Prosecuting Polygamy in Early Modern England*. Texts and Contexts in Legal History: Essays in Honor of Charles Donahue (Berkeley, CA: Robbins Collection).
- Yılmaz, C., Yılmaz, H. (2018). Hammurabi Ur-Nammu ve Hitit Kanunlarında "Kadın" Üzerine Mukayeseli Bir Bakış. *Rıfat Özdemir'e Armağan*, İstanbul, Hiperyayın, s. 34-48.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
